ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
М.ӘУЕЗОВ атындағы ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ЗЕРТТЕУ УНИВЕРСИТЕТІ

МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ЮЖНО-КАЗАХСТАНСКИЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
имени М. АУЭЗОВА

AUEZOV
UNIVERSITY
1943

«ЗАМАНАУИ ҒЫЛЫМ: ЖАС ҒАЛЫМДАРДЫҢ ЖАҢА ТӘСІЛДЕРІ МЕН ҚАЗІРГІ ЗЕРТТЕУЛЕРІ» ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ, ТЕХНИКАЛЫҚ, ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР БОЙЫНША XXVIII РЕСПУБЛИКАЛЫҚ СТУДЕНТТІК ҒЫЛЫМИ КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ

ЕҢБЕКТЕРІ

ТРУДЫ

XXVIII-ОЙ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ СТУДЕНЧЕСКОЙ НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ «СОВРЕМЕННАЯ НАУКА: НОВЫЕ ПОДХОДЫ И АКТУАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ» ПО ЕСТЕСТВЕННЫМ, ТЕХНИЧЕСКИМ, СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫМ И ЭКОНОМИЧЕСКИМ НАУКАМ

Том 7

3-4 сәуір апрель 2025

Шымкент

УДК 001
ББК 72
З-21

Бас редактор: Д.Ж.Ахмед-Заки – т.ғ.д., профессор, «М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті» КеАҚ-ның Басқарма төрағасы – ректор;
Редакциялық алқа мүшелері: Қ.Р.Сарықұлов **–** з.ғ.к, доцент, бірінші проректор м.у.а.; Е.И.Иманғалиев - ф-м.ғ.к., Басқарма мүшесі, академиялық мәселелер жөніндегі проректор; Ұ.С.Сүлейменов – т.ғ.д, профессор, ғылыми жұмыс және инновациялар жөніндегі проректор; С.К.Бейсенбаев – п.ғ.д., Басқарма мүшесі, қоғаммен байланыс және мәдениет жөніндегі проректор; Ғ.Ә.Бесбаев – ф-м.ғ.к., Басқарма мүшесі, әлеуметтік және тәрбие жұмысы жөніндегі проректор, Б.Р.Исмаилов - т.ғ.д., «Ақпараттық жүйелер және модельдеу» кафедрасының профессоры; Р.Т.Калдыбаев – т.ғ.к., «Жеңіл өнеркәсіп бұйымдарының технологиясы және конструкциялануы» кафедрасының доценті; А.Т.Туленов – т.ғ.к., «Көлік, тасмалдауды және қозғалысты ұйымдастыру» кафедрасының доценті; С.П.Назарбекова – х.ғ.д., «Химия және химиялық технологиялары негіздері» кафедрасынының профессоры; А.С.Колесников - т.ғ.к., «Тіршілік қауіпсіздігі және қоршаған ортаны қорғау» кафедрасының профессоры; С.А.Жолдасбекова – п.ғ.д., «Кәсіптік оқыту» кафедрасының профессоры; С.У.Карибаев – т.ғ.к., «Қазақстан тарихы» кафедрасының доценті; Г.К.Карбозова – фил.ғ.к., «Ағылшын тіл білімі» кафедрасының доценті; Н.Ш.Алметов – п.ғ.д., «Жалпы педагогика және музыкалық білім» кафедрасының доценті; А.Б.Айдарова – э.ғ.к., «Экономика» кафедрасының профессоры; Ж.Серікұлы – Phd доктор, «Технологиялық машиналар мен жабдықтар» кафедрасының доценті; Э.П.Ким – з.ғ.к., «Қылмыстық іс жүргізу және криминалистика» кафедрасының доценті; С.А.Калкабаева – м.ғ.д., «Биология» кафедрасының профессоры; С.Т.Ахметова – ф-м.ғ.к, доцент, «Есептеу техникасы және бағдарламалық қамтамасыз ету» кафедрасының меңгерушісі; Ш.М.Зулпанов – тәрбие ісі және жастар саясаты департаментінің директоры; Ұ.Б.Назарбек – Phd доктор, академиялық ғылым департаментінің директоры; М.К.Серкебаев – т.ғ.к., доцент, ғылыми қызметті үйлестіру бөлімінің басшысы; Г.Батырбекқызы - Phd доктор, «Қазақстан тарихы» кафедрасының аға оқытушысы, жас ғалымдар кеңесі төрайымының орынбасары; Е.Б.Райымбеков - Phd доктор, «Су сапасын мониторингілеу және сулы технологиялар» ғылыми-зерттеу зерханасының меңгерушісі; А.Н.Рамашова – Phd доктор, «Халықаралық туризм және сервис» кафедрасының аға оқытушысы, жас ғалымдар кеңесінің мүшесі; С.Қ.Сагинтай – студенттік Парламент төрағасы; Ж.М.Сейсенбаева – «Студенттік ғылым» бөлімінің басшысы, техникалық редактор.

«Заманауи ғылым: жас ғалымдардың жаңа тәсілдері мен қазіргі зерттеулері» тақырыбындағы жаратылыстану, техникалық, әлеуметтік-гуманитарлық және экономикалық ғылымдар бойынша 28-ші республикалық студенттік ғылыми конференциясының еңбектері

Труды 28-ой республиканской студенческой научной конференции на тему «Современная наука: новые подходы и актуальные исследования молодых ученых» по естественным, техническим, социально-гуманитарным и экономическим наукам

Шымкент: М.Әуезов атындағы ОҚЗУ, 2025ж. Т.7 – 349 бет
Қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-378-097-9

Жинаққа студенттердің жаратылыстану, техникалық, әлеуметтік – гуманитарлық және экономикалық ғылымдары бойынша мақалалары енгізілген.

УДК 001
ББК 72

ISBN 978-601-378-097-9
М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, 2025ж.
Южно-Казахстанский исследовательский университет им. М. Ауэзова, 2025г.

ӘОЖ 631.24.18

МАРКЕТИНГ ЖҮЙЕСІНДЕГІ АЗЫҚ-ТҮЛІК ӨНІМДЕРІНІҢ ЖҮЙЕСІ

Аббас Л.А. – ЖТ-22-9К тобының студенті
Джетибаева А.Б.- магистр аға оқытушы

Азық-түлік өнімдерінің маркетинг жүйесі – бұл өндірушілер мен тұтынушылар арасындағы көпір қызметін атқаратын күрделі құрылым. Бұл жүйе азық-түлік нарығындағы сұраныс пен ұсынысты реттеп, өнімдердің тиімді жылжуын қамтамасыз етеді. Заманауи экономикада азық-түлік маркетингінің рөлі артып келеді, себебі ол тек тұтынушыларды қажетті өніммен қамтамасыз етіп қана қоймай, бизнестің дамуына да ықпал етеді.

Азық-түлік өнімдерін маркетингінің негізгі мақсаты – тұтынушылардың қажеттіліктерін зерттеп, сапалы өнім ұсыну арқылы нарықта тұрақты орын алу. Бұл мақсатқа жету үшін бірнеше кезеңнен тұратын жүйелі жұмыс жүргізіледі. Маркетингтік жүйенің құрылымы азық-түлік өнімдерінің маркетинг жүйесі бірнеше негізгі элементтен тұрады: .Нарықты зерттеу және сұранысты болжау.

Маркетингтің алғашқы қадамы – тұтынушылардың қажеттіліктерін зерттеу. Бұл процесс нарықтың сұранысын, демографиялық ерекшеліктерін және тұтыну трендтерін анықтауды қамтиды. Мысалы, соңғы жылдары табиғи және органикалық өнімдерге сұраныс артуда. Осындай деректер өндірушілерге өнімнің құрамын, бағасын және орауын тұтынушының қалауына сәйкес бейімдеуге мүмкіндік береді. .Жарнамалық стратегиялар.Жарнама – өнімді нарыққа жылжытудағы ең маңызды құралдардың бірі. Азық-түлік өнімдерін танымал ету үшін жарнама науқандары түрлі форматта жүргізіледі. Әлеуметтік желілердегі жарнамалық компаниялар. Видеоконтент және influencer маркетинг. Әлеуметтік желілердегі ықпалды тұлғалардың өнімді насихаттауы сатылымға тікелей әсер етуі мүмкін. .Баға саясаты.Бағаны дұрыс белгілеу өнімнің нарықтағы орнын анықтайды. Баға қалыптастыруда бірнеше фактор ескеріледі: өндіріс шығындары, тұтынушының төлем қабілеті, бәсекелестердің бағасы және нарықтағы сұраныс деңгейі. Логистика және дистрибуция. Азық-түлік өнімдерінің сапасы мен балғындығы тасымалдау мен сақтау шарттарына тікелей байланысты. Логистикалық процестерді оңтайландыру өнімнің тұтынушыға уақытында жеткізілуін қамтамасыз етеді.

Бұл үшін арнайы технологиялар мен автоматтандырылған жүйелер пайдаланылады. Азық-түлік өнімдерін алға жылжыту жолдары. Заманауи маркетингте цифрлық құралдардың рөлі ерекше. Әлеуметтік желілер, интернет-дүкендер және мобильді қосымшалар өндірушілерге тұтынушылармен тікелей байланыс орнатуға мүмкіндік береді. Бұл әдістердің тиімділігі олардың қолжетімділігінде және аудиторияны нақты сегменттерге бөлу мүмкіндігінде жатыр. Facebook пен Instagram платформаларында нақты мақсатты аудиторияға бағытталған жарнамалар жасауға болады. Сонымен қатар, TikTok сияқты платформаларда вирусқа айналатын контентті пайдалану арқылы жаңа аудиторияны тарту мүмкіндігі жоғары.

Дәстүрлі маркетинг құралдары да өз маңыздылығын жоғалтқан жоқ. Теледидар, радио және сыртқы жарнамалар тұтынушылардың кең ауқымына әсер етеді. Супермаркеттердің кіреберісіндегі өнімнің дәмін татып көру акциялары тұтынушылардың сатып алу ықтималдығын арттырады.

Маркетинг жүйесінің ерекшеліктері азық-түлік маркетингінің басты ерекшелігі – өнімнің тез бұзылу қаупі. Бұл өндірушілерді өнімді сақтау мен жеткізу процестеріне аса мұқият қарауға мәжбүр етеді. Сонымен қатар, тұтынушының денсаулығына тікелей әсер ететін өнімдер үшін сапа стандарттарына сәйкес болу маңызды.

Тұтынушылардың қажеттіліктері азық-түлік – адам өмірінің маңызды бөлігі. Сондықтан бұл саладағы тұтынушылардың қалауы әртүрлі: біреулер табиғи өнімдерді қаласа, басқалары бағасы арзан, бірақ қолжетімді өнімдерді таңдайды.

Бәсекелестік деңгейі азық-түлік нарығында бәсекелестік өте жоғары. Әрбір өндіруші тұтынушылардың назарын аудару үшін ерекше әдістерді қолдануға тырысады: жарнама, жеңілдіктер, өнімнің ерекше қаптамасы.

Тұрақты сұраныс азық-түлікке сұраныс ешқашан тоқтамайды, бірақ ол маусымға және экономикалық жағдайларға байланысты өзгеруі мүмкін.

Жазда сусындар мен балмұздаққа, ал қыста жылы тағамдар мен кондитерлік өнімдерге сұраныс артады.

Өнімнің ерекше қасиеттерін көрсету, экологиялық таза өндіріс немесе дәрумендерге бай құрам, нарықта жоғары бәсекелестікке төтеп беруге көмектеседі.

Маркетинг жүйесін жетілдіру жолдары азық-түлік маркетингін тиімді ету үшін жаңа технологияларды қолдану қажет. Big Data технологиясы тұтынушының мінез-құлқын болжауға көмектеседі. Жасанды интеллект жарнама кампанияларын автоматтандырып, олардың тиімділігін арттырады. Блокчейн технологиясы өнімнің сапасын бақылауда пайдаланылуда. Бұл тұтынушыға өнімнің қайда және қалай өндірілгені туралы толық ақпарат береді.

Сонымен қатар, тұрақты даму принциптерін ұстану – маркетинг жүйесін жақсартудың маңызды аспектісі. Қайта өңделетін орау материалдарын пайдалану және өндірісте табиғи ресурстарды үнемдеу тұтынушылар арасында брендке деген сенімділікті арттырады.

Азық-түлік өнімдерінің маркетинг жүйесі – бұл күрделі және көпқырлы құрылым. Оның тиімділігі өндірушілер мен тұтынушылар арасындағы өзара әрекеттің қаншалықты дұрыс ұйымдастырылғанына байланысты. Нарықтық зерттеулер, сапалы жарнама, баға саясаты және логистикалық процестерді оңтайландыру арқылы ғана жоғары нәтижелерге қол жеткізуге болады.

Азық-түлік маркетингінің болашағы цифрлық технологиялар мен тұрақты даму принциптерінде жатыр. Өнімдердің сапасын арттыру, тұтынушының қажеттіліктерін тыңдау және нарыққа жаңа тәсілдерді енгізу – бұл жүйенің табысты болашағына кепілдік береді.Азық-түлік өнімдерінің маркетинг жүйесі – нарықтық экономиканың маңызды элементі. Бұл жүйе тұтынушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға және кәсіпорындардың табысын арттыруға

бағытталған. Маркетингтік стратегияларды дұрыс жоспарлау өнімнің нарықтағы орнын нығайтуға және бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Котлер Ф., Армстронг Г. “Принципы маркетинга” – Москва: Вильямс, 2019.
2. Портер М. “Конкурентная стратегия. Методика анализа отраслей и конкурентов” – Москва: Альпина Паблишер, 2018.
3. Рис Э., Траут Дж. “Маркетинговые войны” – Санкт-Петербург: Питер, 2019.
4. Соломон М. “Поведение потребителей” (Consumer Behavior) – Москва: Вильямс, 2019.

ӘОЖ 711.01

КӨЛІК КЕПТЕЛІСІН БОЛДЫРМАУ ЖӘНЕ ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Абдуганиев Р. - ЮМ 24-3К1 тобының 1-ші курс студенті
Мергенбаева А.Т. - э.ғ.к.,доцент

Көлік кептелісі(тығыны) – қазіргі таңдағы күн тәртібінде тұрған басты түйткілдердің бірі.Көлік кептелісі адамзаттың алтын уақытының басты жауының бірі.Күнделікті өмірде көлік кептелісін көру мегополис тұрғындары үшін қалыпты жағдай.Көлік кептелісі бізде болады мына жағдайлар орын алған кезде; көлік жолдарының альтернативасы болмауынан,мыңдаған көліктердің жүйесіз қозғалысынан,жол-көлік оқиғасы орын алуынан,көпірлердің болмауынан және т.т.с

Мысалыға шетелдік тәжірибеде де көлік кептелісінің көш басын бастайтын қалалар жеткілікті (Лос-Анжелес,Мумбай,Пекин,Мәскеу).Бұл санаттың ішінде Қазақстан мемлекетінің қалалары бар және осы қалалардағы адамдар күнделікті өз уақыттарын бірнеше километрге созылған кептеліске құрбан етуде.Бүгінгі тақырып кептеліске байланысты болуы арқылы,осы мәселенің шешу жолдарын қарастырып көрелік.Қазақстан қалаларын осы оқиғаның субъектісі ретінде қарастырсақ:

Алматы қаласында орташа есеппен алғанда көлік кептелісін болдырмастан жүру үшін көлік саны 170.000 мың жоғары болмауы керек ал қазір ол 2023 жылғы есеппен алғанда күн сайын қалаға 205.000 көлік шығады,әр жыл сайынғы көлік қатарының өсуіменен кептелісті болдырмау бұл мүмкін емес жағдайға айналып барады.Ал Астана қаласына тоқталсақ көшеде кептеліссіз жүру үшін шамамен көлік саны 100.000 мың жоғары болмауы керек алайда бұл сан 136.000 ға жетіп көлік кептелісінің болуына бірден- бір себеп болып отыр.

Кесте -1

Қалалардағы шектеулі болуы керек көлік саны;

Көлік кептелісін шешуге ұсыныстар;

1. Инфрақұрылымды дамыту
2. Ақылды көлік қозғалысы жүйесі
3. Ақылды бағдаршам
4. Жерасты метролары
5. Айналма қозғалыстың көптеп болуы
6. Жылы ескірген көліктерді шектеу

Инфрақұрылымды дамыту – кептелістің негізгі түйінін шешетін құрал.Көшедегі көліктің жарықта,тегіс жерде,кең жерде әрі байланыста жүруіне демуші – Инфрақұрылым.Егер көліктің жүруіне жағдай жасалса мейлі әуеде,жерде,суда ол көліктің еш кедергісіз,кешікпестен межелі жерге жететіні анық.

Ақылды көлік қозғалысы жүйесі – жолдардардағы көлік қозғалысын тиімді басқарып,қауіпсіздікті арттыруға көмектесетін заманауи технологиялар жиынтығы.Мысалы:GPS арқылы жолда қанша көлік кетіп бара жатқанын анықтап,бағдаршамның жұмысын автоматты түрде реттейді.GPS-пен көліктерге кептелістен аулақ болуға хабар беріп отырады.

Ақылды бағдаршам – Ақылды көлік қозғалысы жүйесімен байланысты құрылғы."Ақылды" бағдаршамның артықшылығы:

- жолдағы қозғалысты өзі реттейді;
- жолақтар мен бағыттардағы көлік санын автоматты түрде санайды;
- көлік жылдамдығын анықтайды;

	Шымкент	АЛМАТЫ	АСТАНА
Шектен аспайтын көлік саны	100.000 – 150.000мың	170.000 мың	100.000 мың
Шектен асқан көлік саны	170.000 мың	203.000мың	136.000мың
Жер аумағы	1170 км²	2.500–3.000 км²	800 км²

- көлік ағынын тіркейді;
- жүргізушілер үшін қолайлы уақытты (20 немесе 30 секунд) болжай алады;
- сыртқы әсерсіз жол қозғалысын реттеп, жолдағы жағдайға бейімделеді.

Жерасты метролары – 20ғ 2-жартысындағы таптырмас жерасты көлік тасымал құралына айналды.Метро – кептеліс заңдылығына бағынбайды! Адамның алтын уақытын қамтамасыз ететін транспорт.Жерасты көлік бағытын әртараптандырсақ мысалы,қаланың ортасынан аэрапорт,вокзал т.б адам көп шоғырланатын жерге осы жолды жерастынан жүргізу арқылы кептелісті аайта аламыз. АҚШ-та 1904 жылы 34 желі мен 468 бекеттен тұратын метрополит ашылған болатын,сол жылғы орта есеппен метро 1,5 млн ға жуық адамды таситын болған.

Үлкен айналма қозғалысының көптеп болуы – жол қиылыстарында көлік қозғалысын ұйымдастырудың бір түрі.Айналмалы қозғалыстың артықтықшылықтары көп,мысалы:кептелістерді азайтады,қауіпсіздік сақталады,отын үнемделу арқылы қауіпсіздік пен тиімділік ескеріледі.Бұл тамаша шешім!

Жылы ескірген көліктерді қолданыстан шектеу – Ескі көліктерді қолданыстан шектеу – бұл қоршаған ортаға зиянды әсерді азайту, жол қауіпсіздігін арттыру және көлік тиімділігін жақсарту мақсатында қолданылатын шара. Мұндай шектеулер көптеген елдерде енгізіліп жатыр.

Экологиялық факторлар:

- Ескі көліктер жаңа көліктерге қарағанда көбірек зиянды газдар шығарады. Бұл ауаның ластануына және тұрғындардың денсаулығына кері әсер етеді.
- Жаңа көліктер қауіпсіздік стандарттарына сай жасалғандықтан, ескі көліктермен салыстырғанда жол-көлік оқиғалары кезінде адамдардың жарақат алу деңгейі төмен.

Қортындылай келе тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінін айтып өтетін болсам,қазіргі жаһандану шағында барлық салалар жаңартуды қажет етеді..Бүгінгі мақаламның мақсаты осындағы гипотеза мен ұсыныстарда жатыр.Сөзімді Джон Кеннедидің сөзімен аяқтасам: “Қала үшін ең жақсы көлік кептелісінің шешімі – көпір салу немесе жолдарды кеңейту емес, оның адамдарға қолайлырақ жолдарды ұсыну.”

Қолданылған ақпарат көздері :

1. https://www.akorda.kz- Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтің Қазақстан халқына жолдауы
2. https://www.zr.ru/content/amp/articles/907199-8-sposobov-pobedit-dorozhnye-z/
3. https://qazradio.fm/kz
4. https://kaz.inform.kz – Международный информационное агентство
5. https://www.techinsider.ru/vehicles/714683-vozmozhno-li-izbavitsya-ot-probok-i-prichem-tut-didzhitalizaciya/

ӘОЖ 316.32

ӘЛЕУМЕТТІК ТЕҢСІЗДІКТІ ТӨМЕНДЕТУ ЖӘНЕ КЕДЕЙЛІКПЕН КҮРЕСУ ЖОЛДАРЫ

Абдымажит Л. - ЮМ-24-3К1тобының 1-ші курс студенті
Мергенбаева А.Т. - э.ғ.к.,доцент

Әлеуметтік теңсіздік пен кедейлік қазіргі заманның ең өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Бұл екі құбылыс қоғамның әлеуметтік құрылымын әлсіретіп, адамдар арасындағы айырмашылықтарды тереңдетеді. Әлеуметтік теңсіздіктің артуы мен кедейліктің таралуы қоғамның тұрақтылығына қатер төндіруі мүмкін. Сондықтан, бұл мәселелерді шешу үшін кешенді шаралар қабылдау қажет,ол төмендегі кестеде көрсетілген .

1-Кесте Әлеуметтік теңсіздікті төмендету шарлары :

Шаралар	Мақсаты	Нақты әдістер
Білім беру жүйесін жақсарту	Әлеуметтік теңсіздікті азайту	Барлық деңгейде гранттар бөлу, білім беру сапасын бақылау, шалғай аймақтарда мектеп ашу
Жұмыс орындарын құру	Жұмыссыздықты төмендету	Мемлекеттік бағдарламаларды іске қосу, кәсіпкерлікке субсидия беру, ауылдық жерлерде инфрақұрылымды дамыту
Әлеуметтік қорғау жүйесі	Қоғамдағы әлсіз топтарды қолдау	Тегін медициналық қызмет, қолжетімді тұрғын үй бағдарламалары, әлеуметтік төлемдерді арттыру
Салық жүйесін реформалау	Мемлекеттік бюджетті тиімді пайдалану	Прогрессивті салық енгізу, бай адамдарға жоғары салық, әлеуметтік бағдарламаларға қаржы бөлу
Қоғамдық сананы өзгерту	Әділеттілік пен теңдікті насихаттау	Ақпараттық кампаниялар, теңдік туралы тренингтер, БАҚ арқылы ақпарат тарату

Әлеуметтік теңсіздікті төмендетудің алғашқы және маңызды қадамы білім беру жүйесін тең дәрежеде дамыту болып табылады. Білім – әлеуметтік мобильділікті қамтамасыз ететін негізгі фактор. Әлеуметтік тұрғыдан аз қорғалған топтар үшін білім беру мүмкіндіктерін арттыру, барлық деңгейдегі білім жүйесін барлығына қолжетімді ету қажет. Бұл жастардың еңбек нарығына енуін жеңілдетеді және олардың экономикалық тұрғыдан тәуелсіз болуына ықпал етеді. Сонымен қатар, мамандыққа даярлау бағдарламаларын кеңейту, кәсіптік білім беруді дамыту және жастарға еңбек нарығының талаптарына сай дағдыларды үйрету – кедейлікпен күресудің маңызды шараларының бірі болып табылады.

Жұмыс орындарын құру және табыс көлемін арттыру: Кедейлік пен әлеуметтік теңсіздікті төмендетудің екінші бір маңызды жолы – жұмыс орындарын құру және табыстың әділ бөлінуін қамтамасыз ету. Жұмыссыздық деңгейі жоғары болған сайын, қоғамда әлеуметтік теңсіздік те тереңдей түседі. Сол себепті жұмыс орындарын құру және кәсіпкерлік қызметті қолдау маңызды. Мемлекет шағын және орта бизнеске жеңілдіктер мен субсидиялар ұсына отырып, жаңа жұмыс орындарын аша алады. Әсіресе ауылды жерлерде инфрақұрылымды жақсарту, ауыл шаруашылығын қолдау және қалалар мен ауылдар арасындағы экономикалық теңсіздікті азайту қажет себебі теңсіздікті азайтқан сайын мемлекеттің экономикасы өсуіне бірден бір себеп болып табылады . Төменде әлеуметтік теңсіздікті азайту шараларының әсерін көрсететін кесте.

2-кесте Әлеуметтік теңсіздікті азайту шараларының әсері

Шаралар	Қысқа мерзімді әсері	Ұзақ мерзімді әсері
Білім беру жүйесін жақсарту	Тең білім алуға қолжетімділік	Қоғамдағы теңсіздікті азайту
Жұмыс орындарын құру	Жұмыссыздық деңгейін төмендету	Экономикалық өсім және тұрақтылық
Салық жүйесін реформалау	Мемлекет бюджетінің тиімді артуы	Әлеуметтік әділеттілікті нығайту

Әлеуметтік қорғау жүйесін жетілдіру:Әлеуметтік қорғау жүйесі қоғамның әлсіз топтарын қолдаудың маңызды құралы болып табылады. Әлеуметтік көмек бағдарламаларын жетілдіру, зейнетақы, мүгедектік және басқа да әлеуметтік төлемдер арқылы адамдардың жағдайын жақсартуға болады. Сонымен қатар, мемлекет тұрғын үй бағдарламаларын жүзеге асырып, әлеуметтік тұрғын үйге қолжетімділікті арттыруы тиіс. Тегін медициналық көмек көрсету және әлеуметтік қызметтерді кеңейту де маңызды деп есептеймін

Салық жүйесін реформалау:Әлеуметтік теңсіздікті төмендету үшін салық жүйесін реформалау қажет деп есептеймін. Қазіргі таңда салық жүйесінің құрылымы байлар мен кедейлер арасындағы айырмашылықты тереңдетеді. Сондықтан салық салудың әділ және теңдігін қамтамасыз ету қажет. Байлардан алынатын салықты арттыру және кедейлерге салық жеңілдіктерін ұсыну әлеуметтік теңдікті қалыптастыруға ықпал етеді. Бұл қаржыны мемлекет қажетті әлеуметтік бағдарламаларды қаржыландыруға жұмсай алады, нәтижесінде кедейлік деңгейінің төмендеуіне ықпал етеді.

1-сурет Әлеуметтік теңсіздікті төмендетуге бағытталған салық реформаларын қамтыған диаграмма

Әлеуметтік теңсіздік пен кедейлікпен күресудің маңызды аспектісі ол қоғамдық сананы өзгерту болып табылады. Әлеуметтік теңсіздікті тек мемлекеттік шаралармен ғана емес, сонымен қатар қоғамның әрбір мүшесінің белсенді қатысуымен азайтуға болады. Қоғамда әділеттілік, теңдік және сыйластық қағидаттарын нығайту қажет. Кедейлікке деген көзқарасты өзгерту, теңсіздікке қарсы күресуде қоғамның белсенді азаматтық позициясын қалыптастыру өте маңызды..Қортындылай келе бұл тек экономикалық, білім беру немесе жұмыс орындарын құру сияқты шаралармен ғана шектелмейді, сондай-ақ әлеуметтік қорғау жүйесін жақсарту, салық жүйесін реформалау және қоғамдық сананы өзгерту қажет. Тек осы бағыттағы тиімді стратегиялармен сонымен қатар бірлескен күш-жігер арқылы ғана қоғамдағы теңсіздікті азайтып, кедейлікті жеңуге болады деп есептеймін.

Әдебиеттер

1. Қасенова, Г. (2018). Әлеуметтік теңсіздік және оның қоғамға әсері. Алматы: ЖШС «Ғылым», 120 бет.
2. Мұхамбетжан, А. (2015). Кедейлікпен күресудің экономикалық аспектілері. Астана: Экономика институты, 250 бет.
3. Әбдіғұлов, Т. (2019). Қазақстандағы салық реформалары: Әлеуметтік теңдікке ықпалы. Алматы: Экономика баспасы, 190 бет.
4. Қазақстан Республикасы Премьер-министрінің ресми ақпараттық ресурсы. (2024). Қазақстан дамуының ұлттық жоспары: әлеуметтік әл-ауқат және мықты экономика. Қолжетімді: https://www.primeminister.kz.

УДК: 332.025

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ АВТОМОБИЛЬНОГО РЫНКА РК

Абенов Р. – студент гр. ЭФ-22-1р
Илашева С.А. – к.э.н., доцент

Автомобильный рынок - это совокупность экономических отношений, благодаря которым происходит взаимодействие субъектов рынка с целью обмена готовых автомобилей на денежные средства или их эквиваленты.

По состоянию автомобиля рынок классифицируется на:

- рынок новых автомобилей;

-рынок подержанных автомобилей.

Автомобильный рынок Казахстана развивается бурными темпами, несмотря на экономические потрясения. Развитие – это не всегда количественные показатели продаж, это также и новые проекты в машиностроительной сфере [1].

Падение *рубля* в Росси простимулировало казахстанцев на покупку авто на российском рынке. Официальные участники авторетейла по итогам шести месяцев 2023 года продали 53 тыс. 261 авто. Анализ также показывал, что на

автомобильном рынке увеличивается потребительский спрос на более доступные автомобили на фоне сокращения интереса к дорогим брендам. Анализ изменения потребительского спроса на автомобильном рынке Казахстана во время кризиса показал **снижение покупки населением** новых автомобилей. За 2023 год цены на официальном рынке упали на 30-40%. Из выше приведенного анализ (п2.1) мы знаем, что в 2023 году производство автомобилей в Казахстане также сократилось. Поддержать уровень продаж удалось благодаря акциям автосалонов, появлению новых, более бюджетных моделей на рынке, что вызвало в результате положительную реакцию потребителей. Были объявлены грандиозные скидки на автомобили популярных моделей, благодаря которым приобретение автомобилей в салонах в Казахстане стало более выгодным. Казахстан остается привлекательным рынком для инвесторов сохраняя большой потенциал роста как для авторитейла, так и для расширения локального производства [2]. Несмотря на сложные экономические условия в мире, отечественное производство легковых и грузовых автомобилей со второй половины 2024 года стала показывать рост и увеличение объемов продаж все также благодаря растущему спросу, увеличению загрузки производственных мощностей и осуществлению новых инвестиций в автомобильную отрасль Казахстана.

Тем не менее, ситуацию в казахстанской автомобильной промышленности можно охарактеризовать как неоднозначную. С одной стороны, происходил бурный рост рынка, вызванный, в том числе, ростом покупательской способности населения, развитием потребительского кредитования и укреплением национальной валюты. С другой стороны, не смотря на рост и падение, в целом, сокращалась доля отечественных производителей на автомобильном рынке при одновременном усилении конкуренции внутри ценовых сегментов.

Проведенные исследования показали, что к числу системных проблем в автомобильной промышленности РК следует отнести:

-слабый продуктовый набор и низкие инвестиции в производство;

-низкий объем производства и малые производственные мощности, технологическое отставание отрасли;

-практическое отсутствие современной автокомпонентной промышленности. Низкий уровень конкуренции на рынке комплектующих из-за малого присутствия международных автопроизводителей;

-отсутствие последовательной тарифной и таможенной политики

-отсутствие особой политики стимулирования НИОКР и низкий объем её финансирования;

-несовершенство нормативного правового регулирования;

-низкий уровень инвести

ционной привлекательности казахстанских предприятий;

-низкие кадровый потенциал и производительность труда.

Не смотря на проводимую работу, казахстанские компании инвестировали в развитие отрасли в долевом отношении от объема реализации в 4-5 раз меньше своих иностранных конкурентов, что является следствием недостаточной эффективности финансовых механизмов, в том числе по привлечению кредитных ресурсов по срокам и по средним годовым ставкам. Сегодня практически невозможно привлечение кредитных средств ни по срокам, сопоставимым со сроком окупаемости автомобильных производств (6-7 лет), ни по средним ставкам (8-10% годовых), в то время как ведущие зарубежные автопроизводители имеют возможность привлечения долгосрочных средств (по ставкам 5-6% и менее).

Развитие отечественного автопрома крайне важно как минимум по четырем причинам: во-первых, она дает большой мультипликативный эффект и тянет за собой ряд смежных отраслей – от производства пластиковых материалов до аккумуляторов. Во-вторых, отрасль способствует приходу в страну инновационных технологий, иностранных инвестиций, создает десятки тысяч рабочих мест. По расчетам специалистов, только три ведущих предприятия автопрома РК на момент выхода на полную мощность могут способствовать созданию около 80–100 тыс. рабочих мест [3].

В-третьих, в автомобилестроении достигается одна из самых высоких норм добавленной стоимости, а в этом и заключается цель реализации индустриальной программы. По некоторым данным, каждый вложенный тенге в производство автомобиля способен приносить 300% дохода. По предварительным прогнозам, к 2020 году валовая добавленная стоимость (ВДС) автопрома составит 134 млрд. тенге. Наконец, не менее важно обеспечить население и бизнес современными автомобилями и коммерческой техникой, надежными и в тоже время доступными по цене. Все это возможно решить в рамках собственного производства.

Важным шагом является производство автомобильных компонентов в Казахстане или локализация до 50%. Сейчас стоит задача повышения степени локализации казахстанского содержания авто. По так называемому «Ялтинскому соглашению» для беспошлинного ввоза автомобилей в страны СНГ необходимо, чтобы степень местной локализации достигла более 50%.

Отечественные производители должны перейти к производству собственной модели автомобиля на основе НИОКР и созданию дополнительных инноваций в этой сфере [4]. Единственным казахстанским брендом, на сегодняшний день, является внедорожник SsangYong Nomad, собираемый в Костанае на «АО "АгромашХолдинг».

Для инвестиций в создание новых и модернизацию существующих производственных мощностей предлагаются следующие источники:

-предоставление долгосрочного финансирования (до 10 лет) с одновременным субсидированием кредитных ставок в среднесрочном периоде для технического перевооружения и нового строительства;

-софинансирование государством строительства на ограниченно выбранных территориях инфраструктуры и инженерных объектов, в т.ч. технопарков и индустриальных зон;

-государственные гарантии по поддержке проектов инновационного характера

Таким образом, автомобильная индустрия Казахстана, являющаяся одной из важнейших отраслей промышленного производства, стоит на пороге коренных изменений. В наибольшей степени эти изменения должны быть связаны с формированием инновационной составляющей, развитием импортозамещения и ростом производительности труда. Инновационные сценарии развития отрасли предполагают разработку и принятие Стратегии развития автомобильной промышленности РК, призванную решить проблему обеспечения автотранспортного комплекса страны конкурентоспособной продукцией отечественного производства, соответствующей современным требованиям безопасности, экологии и энергоэффективности на долгосрочную перспективу. Конечной целью всех этих инициатив является создание устойчивой национальной автоиндустрии.

Литература

1 Государственная программаиндустриально- инновационного развития Республики Казахстан на 2020-2025 годы.
2 Беренс В., Хавранек П. Руководство по оценке эффективности инвестиций. М.: Интерэксперт, Инфра-М, 2015.386 с.
3 Экономика и организация машиностроительного производства. Учебное пособие. Ред. Коллегия: М. Н. Тимохин и др. М.: «Мысль». 2017г.
4 Анискин Ю.П., Моисеев Н.К., Проскуров А.В. Новая техника: повышение эффективности создания и освоения. – М.: Машиностроение, 2019. – 192 с.

УДК 657.11

РАСКРЫТИЕ ИНФОРМАЦИИ ОБ ОБЕСЦЕНЕНИИ АКТИВОВ В ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ КОМПАНИИ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Аблайсан М.-студентка группыЭФ 21-7р
Абдыкулова Д.Б.- старший преподаватель

В современных условиях ведения бизнеса ТОО «USBConsult» сталкивается с необходимостью достоверного учета обесценения активов в финансовой отчетности, на основеIAS 36 «Обесценение активов» [2], а также национальными стандартами бухгалтерского учета [3]. Однако на практике возникают сложности с идентификацией признаков обесценения, проведением тестирования на обесценение и корректным раскрытием информации. Недостаточная информация, справедливая и объективная оценка в этом вопросе может привести к недостоверной оценке активов, что сказывается на принятии управленческих и инвестиционных решений [5].

Обесценение активов- это снижение их балансовой стоимости ниже возмещаемой суммы. Согласно МСФО (IAS 36), возмещаемая сумма определяется как наибольшая из двух величин: справедливой стоимости за вычетом затрат на продажу или ценности использования актива [2].

В Казахстане учет обесценения активов регулируется следующими нормативными актами:

— Закон Республики Казахстан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» [1];
— Национальные стандарты финансовой отчетности [3];
— Международные стандарты финансовой отчетности [2].

Для анализа влияния обесценения активов на финансовую отчетность рассмотрим типичные причины обесценения:

— Снижение рыночной стоимости активов;
— Устаревание оборудования;
— Рост затрат;
— Изменение рыночных условий.

Несмотря на наличие НСБУ и Закона «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» организации в Казахстане сталкиваются с рядом проблем при раскрытии информации об обесценении активов [5]:

— Отсутствие методических рекомендаций на национальном уровне. Компании вынуждены самостоятельно адаптировать международные стандарты под национальные условия [8].
— Низкая квалификация бухгалтеров и аудиторов. Отсутствие специализированных знаний, опыта в области оценки активов и методикиих оценки приводят к ошибкам при признании обесценения активов[6].
— Сложность прогнозирования будущих денежных потоков. Метод ценности использования требует оценки будущих доходов, что связано с неопределенностью в экономике [7].

Для повышения качества раскрытия информации об обесценении активов необходимо:

— Разработка методических рекомендаций. Министерству финансов Республики Казахстан следует разработать детализированные рекомендации по тестированию активов на обесценение [8].
— Повышение квалификации специалистов. Проведение обучающих программ и сертификационных курсов для бухгалтеров и аудиторов [6].
— Ужесточение контроля со стороны регуляторов. Усиление надзора за достоверностью финансовой отчетности со стороны государственных органов и аудиторов [7].

Эффективное раскрытие информации об обесценивании активов способствует повышению прозрачности финансовой отчетности и укреплению доверия инвесторов и кредиторов [4].

Раскрытие информации об обесценении активов является важным элементом финансовой отчетности компаний как в Казахстане, так и зарубежом. Однако в настоящее время существует ряд проблем, связанных с недостатком методических рекомендаций, квалификации специалистов и желанием компаний минимизировать негативные финансовые последствия [5]. Решение данных проблем требует комплексного подхода, включающего развитие нормативно-правовой базы, повышение квалификации специалистов и внедрение современных инструментов оценки активов [6]. Только в этом случае возможно достичь достоверного отражения финансового состояния компаний и повышения доверия со стороны заинтересованных сторон [7].

Литература

1. Закон Республики Казахстан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» от 28 февраля 2007 года №234-III. [Электронный ресурс]. Доступ из информационно-правовой системы «Адилет».
2. Международный стандарт финансовой отчетности (IAS 36) «Обесценение активов». - [Электронный ресурс]. Доступ:https://www.ifrs.org.
3. Национальные стандарты финансовой отчетности Республики Казахстан. Министерство финансов РК. [Электронный ресурс]. Доступ: https://www.minfin.gov.kz.
4. Капанова А.Т.,Смагулова Г.М. Особенности учета и раскрытия информации об обесценении активов в условиях Казахстана // Вестник Казахского экономического университета. – 2022. - №3 (78). – С.45-55.

5. Тулеугалиева Ж.К. Влияние обесценения активов на финансовую устойчивость компании //Международный бухгалтерский учет. – 2021. - №9. – С. 14-21.
6. Абдразакова А.М., Баймуратова Л.К. Проблемы оценки справедливой стоимости активов и их обесценения в Казахстане // Экономика и статистика. – 2023. - №4. – С. 33-40.
7. Официальный сайт Агентства Республики Казахстан по регулированию и развитию финансового рынка. [Электронный ресурс]. Доступ:https://www.finreg.kz.
8. Методические рекомендации по тестированию активов на обесценение. Комитет по бухгалтерскому учету Министерств финансов РК, 2023. [Электронный ресурс]. Доступ: https://www.minfin.gov.kz.

ӘОЖ 338.43

ИННОВАЦИЯ ЭКОНОМИКАНЫҢ БАСТЫ РЕСУРСЫ РЕТІНДЕ

Айдаров А.Т. ЭФ - 22 - 4р тобының студенті
Айдаров Т.А. – э.ғ.к., доцент

Қазіргі уақытта дамыған елдерде индустриялық даму дәуірі негізінен аяқталды. Оның орнын білім, жоғары технологиялар мен жаңа әзірлемелер, басқарудың тиімді және тиімді деңгейі басты рөл атқаратын инновациялық даму дәуірі басып жатыр. Дамыған елдерде ұлттық инновациялық жүйелер құрылуда, оның мақсаты – білімге негізделген экономиканы құру.

Ғылыми-техникалық сала экономиканың қарқынды дамуын қамтамасыз ететін негізгі буын болып табылады, өйткені оның негізгі қызметі ғылым мен өндіріс арасындағы аралық буын ретінде ғылымның іргелі және қолданбалы бөлігінің нәтижелерін өндіріске енгізу болып табылады. жабдықтардың, бұйымдардың нақты үлгілері тұтастай және тәжірибелік кезең арқылы – жобалау жұмыстары.

Қазіргі уақытта ғылымды қажет ететін өнімдердің әлемдік нарығы 2,3 триллион долларды құрайды. Зияткерлік меншік лицензияларының әлемдік саудасының көлемі жыл сайын 12%-ға артып, қазіргі уақытта 500 миллиард доллардан асады. Егер іргелі ғылым мен заманауи технологияларға жұмсалатын қаржы 5-6 жыл қатарынан жалпы өнімнің 2%-ға азайса, ғылым мен технологиялық әлеуеттің жойылуы қайтымсыз болатыны белгілі. Салыстыру үшін дамыған елдер арасында ғылымға жұмсалатын шығындар былайша көрінеді: Ұлыбритания – 2,1%, Германия – 2,9%, Италия – 1,3, Франция – 2,4, АҚШ – 2,6, Канада – 1,5, Жапония – 3,1, Ресей – 0,5% жалпы өнімнің . Қазақстанда еңбекке жарамды халықтың 0,17%-ы ғылыми салада жұмыс істейді – 0,7%, ғылымға жұмсалатын қаржы жалпы өнімнің 0,3%-ын құрайды.

Қазіргі Қазақстан – жоғары дамыған отын-энергетика және металлургиялық кешендері бар орта индустриалды ел, олар қолданылатын технологиялардың ұзақ өмірлік циклімен және шығарылатын өнім ассортиментін жаңартудың төмен қарқынымен сипатталады. Мұндай жағдайларда ел экономикасын жаңғыртудың бірден-бір мүмкін жолы – қайталама сектор салаларын – мұнай химиясын, металлургиядағы түпкілікті өңдеуді, биотехнологияны, жаңа құрылымдық материалдарды, медициналық техниканы, механикалық өндірістің жекелеген салаларын дамытуға бағытталған жоғары технологиялық индустрияландыруды жүзеге асыру. машина жасау, байланыс жабдықтарын өндіру, жоғары технологиялық тұтынушылық өнімдер, ақпараттық және компьютерлік технологиялар.

Экономиканы жаңғырту процесінде ең озық техникалар мен технологияларды, ноу-хауды пайдалану тұрғысынан индустриялық елдердің озық тәжірибесін қазақстандық жағдайларға бейімдеу қажет. Бұл ретте отандық кәсіпорындардың тәжірибесін назардан тыс қалдыруға болмайды. Ұлттық экономиканы жаңғырту жағдайындағы экономикалық саясат жылына 3-4% инфляция деңгейімен ішкі өнімнің 5-7% орташа жылдық өсу қарқынын қамтамасыз етуге бағытталуы тиіс.

Ұлттық экономиканы жаңғырту үшін қаржы ресурстарын тарту мемлекеттік-жекешелік әріптестік негізінде жүзеге асырылуы тиіс, бұл мемлекет пен жеке кәсіпкерлік субъектілері арасындағы әлеуметтік маңызды мәселелерді теңгерімді бөлу жағдайында шешуге бағытталған қатынастар жүйесі. тиісті шарттарда айқындалған құқықтар, жауапкершіліктер, тәуекелдер, шығындар мен пайдалар Алдағы үшінші технологиялық революция және әлемдік экономиканың алтыншы технологиялық құрылымға көшуі жағдайында ғылымның жетістіктерін ең ауқымды түрде бірінші болып коммерцияландыратындар жеңіске жетеді.

Ұлттық экономиканы жаңғырту жағдайындағы экономикалық саясат жылына 3-4% инфляция деңгейімен 5-7% орташа жылдық өсу қарқынын қамтамасыз етуге бағытталуы тиіс.

Бұл мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізу мүмкін емес, егер:
- қазақстандық кәсіпорындардың инновациялық белсенділігінің төмен деңгейі;
-қоғамдық еңбек өнімділігіне кері әсер ететін ескірген өндіріс және басқару технологиялары;
- жалпы ішкі өнімдегі инновациялық өнімнің үлесін азайту;
- ғылыми-зерттеу қызметін жеткіліксіз қаржыландыру;
- техникалық және технологиялық мамандықтардағы адами капиталдың жеткіліксіз деңгейі;
- өндірістік инфрақұрылым сапасының төмендігі;
- бәсекелестіктің виртуалды болмауы.

Қазақстан экономикасы мыналарға бағытталған құрылымдық реформаларды қажет етеді:
- адами капиталдың дамуын жеделдету;
- бәсекелестік орта құру;
- бәсекеге қабілеттілікті және өндіріс тиімділігін арттыру;
- ғылым мен техниканың соңғы жетістіктеріне негізделген жаңа технологиялар мен инновацияларды енгізу, шығарылатын өнімді жедел жаңарту;
- инфляцияның төмендеуі;
- тиімді басқару және бюрократия құру;
- тартымды инвестициялық ахуалды қалыптастыру;
- сыбайлас жемқорлықты жою;
- кәсіпкерлердің прогрессивті мәдени және экономикалық құндылықтарды игеруі.

Ұлттық экономиканы жаңғырту үшін қаржы ресурстарын тарту мемлекеттік-жекешелік әріптестік негізінде жүзеге асырылуы тиіс, бұл мемлекет пен жеке кәсіпкерлік субъектілері арасындағы әлеуметтік маңызды мәселелерді теңгерімді бөлу жағдайында шешуге бағытталған қатынастар жүйесі. тиісті шарттарда айқындалған құқықтар, жауапкершіліктер, тәуекелдер, шығындар мен пайдалар

Алдағы үшінші технологиялық революция және әлемдік экономиканың алтыншы технологиялық құрылымға көшуі жағдайында ғылымның жетістіктерін ең ауқымды түрде бірінші болып коммерцияландыратындар жеңіске жетеді.

Әдебиеттер

1. Айдаров Т.А. Стратегиялық менеджмент, Оқулық, Шымкент, 2020 ж.
2. Айдаров Т.А. Менеджмент, Оқулық Шымкент, 2020 ж.

ӘОЖ 657

ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ АУДИТКЕ ӘСЕРІ

Айтбаев Н. - ЭФ1 21-7к2 тобы
Ахметова С.С.- аға оқытушы, магистр

Цифрландыру дәуірінде барлық қызмет салалары айтарлықтай өзгерістерге ұшырайды және аудит ерекшелік емес. Цифрлық технологиялар мен автоматтандырылған жүйелерді пайдалану аудиторлардың жұмыс әдістерін өзгертуге, талдау сапасын жақсартуға және уақыт шығындарын азайтуға әкелді. Бұл мақаланың мақсаты-цифрландырудың аудитке әсерін қарастыру, негізгі артықшылықтар мен сын-қатерлерді анықтау, сондай-ақ осы саланы одан әрі дамыту перспективаларын айқындау.

Цифрландыру аудиттің жаңа кезеңі ретінде келесілерге жағдай жасайды:

- Жасанды интеллект, үлкен деректер және блокчейн сияқты заманауи технологиялар аудиторлық қызметте көбірек қолданылуда. Аудитті цифрландыру күнделікті операцияларды автоматтандыруды, үлкен көлемдегі деректерді өңдеу үшін аналитикалық құралдарды қолдануды және ақпаратты сақтау және қол жеткізу үшін бұлттық технологияларды пайдалануды қамтиды;
- Аудитті цифрландырудың негізгі драйвері-дәстүрлі әдістермен өңделмейтін деректердің үлкен көлемін талдау қажеттілігі. Мысалы, деректерді талдау құралдарын (data analytics) пайдалану аномалияларды анықтауға, қаржылық тәуекелдерді бағалауға және тарихи ақпарат негізінде оқиғалардың дамуын болжауға мүмкіндік береді;
- Жасанды интеллект (AI) сияқты технологияларды қолдану аудит процесін жылдамдатуға және оны дәлірек етуге мүмкіндік береді. Мысалы, AI сәйкессіздіктер мен ықтимал қателерді анықтай отырып, құжаттардың үлкен массивтерін автоматты түрде талдай алады. Бұл әсіресе қаржылық есептіліктің күрделілігі жоғары ірі корпорацияларды тексеру кезінде өте маңызды [1].

Аудиттегі цифрландырудың артықшылықтары бар. Оны кестеде көрсетеміз:

Кесте 1- Аудитті цифрлардырудың артықшылықтары

№	Артықшылығы	Сипаты
1	Жылдамдық пен тиімділік	Заманауи технологиялар деректерді жинау, транзакцияларды тексеру және есептерді қалыптастыру сияқты күнделікті тапсырмаларды автоматтандыруға мүмкіндік береді. Бұл аудиторларға деректерді талдауға және түсіндіруге назар аударуға мүмкіндік береді.
2.	Дәлдікті арттыру	Бағдарламалық жасақтама мен алгоритмдерді қолдану адам факторына байланысты туындауы мүмкін қателіктердің ықтималдығын азайтады.
3.	Үлкен деректерге қол жеткізу	Үлкен деректерді өңдеу технологиялары тереңірек және дәл талдауға мүмкіндік береді, бұл аудит сапасын жақсартады.
4	Ашықтықты жақсарту.	Блокчейн құралдары деректердегі барлық өзгерістерді олардың сенімділігі мен қауіпсіздігін қамтамасыз ете отырып түсіруге мүмкіндік береді.
5	Уақыт пен ресурстарды үнемдеу	Процестерді автоматтандыру арқылы аудит арзан болады, бұл аудиторлық фирмалар үшін де, олардың клиенттері үшін де тиімді.

Аудиттегі цифрландыру мәселелері мен сын-қатерлерін жоққа шығармау керекпіз. Айтарлықтай артықшылықтарға қарамастан, аудитті цифрландыру процесі бірқатар қиындықтарға тап болады:

- Киберқауіпсіздік. Сандық деректердің ұлғаюы оларды кибершабуылдарға осал етеді. Аудиторлық фирмалар клиенттердің ақпаратын қорғауға ерекше назар аударуы керек;
- Технологияларды енгізу мәселелері. Бағдарламалық жасақтаманың жоғары құны және қызметкерлерді оқыту қажеттілігі цифрлық құралдарды, әсіресе шағын аудиторлық компанияларда жаппай енгізуді қиындатады;
- Этикалық мәселелер. Автоматтандырылған жүйелерді пайдалану шешім қабылдаудағы адам факторының рөлін төмендету туралы мәселе туғызады. Бұл аудиторлардың тәуелсіздігін жоғалтуға және мүдделер қақтығысын тудыруы мүмкін;
- Құқықтық реттеу. Цифрландыру аудитте технологияларды пайдалануды реттейтін жаңа стандарттар мен нормативтік актілерді әзірлеуді талап етеді [2].

Аудиттегі цифрландыруды дамыту перспективалары. Цифрландыру қызметтердің сапасын жақсарту үшін жаңа мүмкіндіктер ашып, аудитке ықпал етуді жалғастырады. Болашақта бірнеше негізгі бағыттарды бөлуге болады:

1. Жасанды интеллект пен машиналық оқытуды қолдану. Тәуекелдерді өз бетінше анықтауға және талдауға қабілетті интеллектуалды жүйелерді дамыту Болашақ аудиттің негізі болады.

2. Бұлтты технологияны дамыту. Бұлтты жүйелерде деректерді сақтау аудиторларға нақты уақыт режимінде ақпаратқа қол жеткізуге мүмкіндік береді және клиенттермен өзара әрекеттесуді жеңілдетеді.

3. Есептілікті тексеру процесін автоматтандыру. RPA (Robotic Process Automation) технологияларын қолдану аудиттің күрделі кезеңдерін автоматтандыруға мүмкіндік береді.

4. Блокчейнмен Интеграция. Блокчейн технологияларын пайдалану деректердің толық ашықтығы мен қорғалуын қамтамасыз етеді, бұл аудиторлық сенімділікті арттырады.

Цифрландыру тексерулердің тиімділігі мен сапасын арттырудың жаңа құралдарын ұсына отырып, аудиттің дамуына айтарлықтай әсер етеді. Алайда, артықшылықтармен бірге оларды шешу үшін кешенді тәсілді қажет ететін қиындықтар да пайда болады. Аудитті одан әрі дамыту перспективалары озық технологияларды енгізумен және оларды тиімді пайдалануды қамтамасыз ететін құқықтық базаны құрумен байланысты.

Осылайша, цифрландыру аудиторлық қызметті трансформациялаудың және оны бизнестің заманауи талаптарына бейімдеудің негізгі факторы болып табылады.

Әдебиеттер

1. Березюк В.И. Перспективы развития цифрового аудита в Республике Казахстан в условиях перехода к цифровой экономике. *Учет. Анализ. Аудит*. 2024;11(1):27-38. https://doi.org/10.26794/2408-9303-2024-11-1-27-38
2. Казиева, А., Шалбаева, Ш., & Кадырова, К. (2022). ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ КАК ПРОЦЕСС ИЗМЕНЕНИЯ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ. *«МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ – ГОСУДАРСТВЕННЫЙ АУДИТ»*, *56*(3), 47–57. https://doi.org/10.55871/2072-9847-2022-56-3-47-57

ӘОЖ 657.11

ІШКІ БАҚЫЛАУ ЖҮЙЕСІНІҢ БАСТЫ ЭЛЕМЕНТІ РЕТІНДЕГІ САЛЫҚТЫҚ БАҚЫЛАУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Алдаберген З.А. - ЭФ-21-5тк тобының студенті
Құлбай Б.С. - PhD,аға оқытушы

Кешенді салық заңнамасы елеулі салықтық тәуекелдер мен біліктіліктер туғыза отырып, компанияның ішкі салықтық бақылау процестерін оңтайландыруды талап етеді. "Салықтық сәйкестік" мәселесі компаниялар үшін де, жеке тұлғалар үшін де өзекті. Цифрлық трансформация компаниялар мен салық органдарына олардың салық рәсімдерін әзірлеуге айтарлықтай әсер етеді.

Салықтық бақылау немесе салықтық түгендеуді бақылау-бұл салық ағындарын стратегиялық басқару мен пайдалануды жүзеге асыратын, салық менеджменті мен салықтық басқару процестері туралы ақпарат беретін интеграцияланған жүйе. Жүйе өзінің сипаттамалары бойынша кәсіпорында немесе жеке қызметкерлерде құрылған арнайы бөлімше ретінде жұмыс істей алады. Жүйенің қызметі белгіленген стратегиялық факторларды ескеретін жоспарға сәйкес жүзеге асырылуы керек. Ол объективті рефлексияға негізделуі керек.

Салықтық бақылаудың негізгі мақсаттарына көбінесе салық ағындарын басқару тұжырымдамасын әзірлеу, ақпараттық жүйені құру, салық ағындарын басқару процесін әдістемелік және практикалық қамтамасыз ету, функционалды салықтық жоспарлау жүйесімен өзара әрекеттесу, салық жоспарларын жүзеге асыру жатады, болжамдар мен бюджеттер, бақылау және ішкі салықтық бақылау.

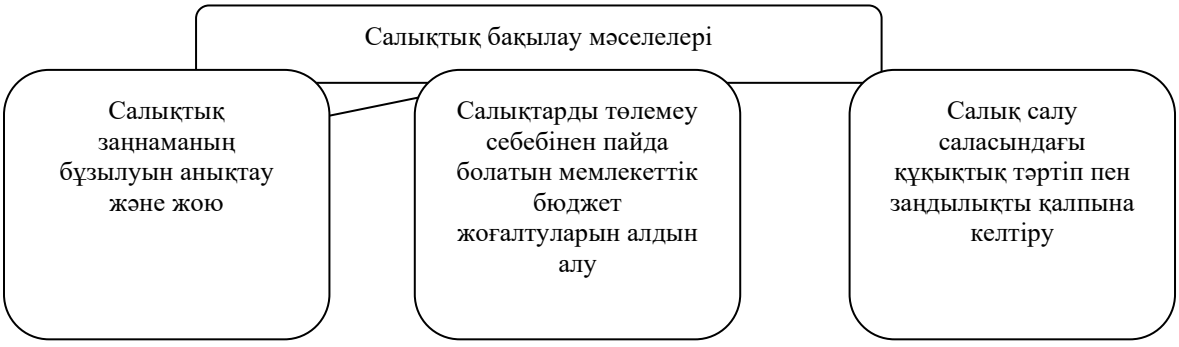
Жоғарыда аталған мақсаттар салықтық реттеудің келесі міндеттерін анықтайды:

- салық салу мақсаттары үшін есеп саясатының негізін құру,
- салық ставкаларының негізділігі мен салықтық жеңілдіктердің орындалуын бақылау,
-салық түсімдерін толықтырудың негізділігі мен уақытын тексеру,
- салық есебін жүргізу.

Салықтық тексерулер заң тұрғысынан, аудиторлардың қызметі мен салық заңнамасын сақтай отырып жүргізіледі. Бұл жағдайда мінез-құлықтың тиісті моделі, есту органының іс-әрекетімен салыстырғанда, осы нақты жағдайға қатысты тиісті құқықтық норма болады.

Салық тексерулерін жүргізу кезінде шенеуніктер салықтар мен алымдардың тиісті мөлшерлемемен және уақтылы төленуін қамтамасыз етуге тырысады. Бұл әр түрлі тұжырымдардың шындыққа сәйкес келуін қамтамасыз етуді білдіреді.

Салықтық бақылау келесілерді шешеді: (Сурет 1)

Сурет 1- Салықтық бақылау міндеттері

Салықтық бақылау жүргізіледі:

1) салықтық тексеру нысаны;

2) мемлекеттік бақылаудың басқа да нысандары.

Сонымен қатар, басқа түрлерге камералдық бақылау, салықтық бақылау, салық инспекциясы және т. б. сияқты бақылау нысандары кіреді.

Салықтық бақылау бухгалтерлік есеп шоттары мен салық есептеулерін тексерумен бірге бюджет мөлшерлемесін есептеуге мүмкіндік береді. Бақылау салық органдарына және компьютерлендірудің жоғары деңгейіне айтарлықтай әсер етеді. Бұл қаржылық есептілікті егжей-тегжейлі талдауға, негізгі құжаттама негізінде ұйымның тікелей сипаттамасын талап ететін қателер мен түсініксіз мәселелерді анықтауға мүмкіндік береді.

Дәлелді себептермен салықтық тексерулерді ұйымдастыруда бірқатар проблемалар туындайды. Тексерулер көп уақытты алады, әсіресе салық органының барлық қызметкерлері тоқсан сайынғы бухгалтерлік есептерді және көптеген компаниялардың салық есептеулерін тексеруге ірі қалаларда міндетті. Үй шаруашылығын тексеруге кететін көп уақыт жергілікті жердегі салық тексерулерінің санын көбейтуге мүмкіндік бермейді.

Салықтық бақылау шараларының тиімділігі көбінесе қолданыстағы салық жинау нысандарының мазмұнымен анықталады. Сондықтан мұндай салықты қайтаруды салық төлеуші туралы ақпарат жеткілікті және сонымен бірге нақты болатындай етіп ұйымдастыру қажет. Жұмыс үстелін басқаруда қолданылмайтын көптеген индикаторлар хабарламадан алынып тасталуы керек. Керісінше, олар салық инспекциясын жүргізу кезінде маңызды көрсеткіштерді сипаттайды.

Әдебиеттер

1. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (Салық кодексі). Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 12 маусымдағы № 209-II Заңы. (01.01.2019ж. өзгертулер және толықтырулармен)
2. Найманбаев С.М. Салықтық құқық: Оқулық – Алматы: Жеті жарғы, 2010– 400 б.
3. Султанова Б.Б., Налоговый учет: оқулық құрал. – Алматы: Экономика, 2012. -250 б.

ӘОЖ 37.031

ОНЛАЙН КУРСТАР ЖӘНЕ ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ: БІЛІМ БЕРУДІҢ БОЛАШАҒЫ

Алибекова С.Н. – ЭФ-24-7к тобының студенті
Уразбаева Г.Ж. – э.ғ.к., доцент

Қазіргі таңда әлемдегі білім беру саласында айтарлықтай өзгерістер орын алуда. Осы өзгерістердің бірі – қашықтықтан оқыту және онлайн курстардың дамуы. Дүние жүзіндегі пандемия жағдайы білім беру жүйесін қайта ойластыруға себеп болды, өйткені дәстүрлі оқыту әдістері біршама шектеулерге ұшырады. Онлайн оқыту арқылы білім алу мүмкіндігі айтарлықтай кеңейіп, жаңа форматтағы оқыту тәсілдері пайда болды. Осыған орай, бұл мақалада онлайн курстар мен қашықтықтан оқыту жүйелерінің білім беру саласындағы маңызы, артықшылықтары мен кемшіліктері қарастырылады.

Қашықтықтан оқыту – бұл оқушылар мен оқытушылар арасындағы физикалық қашықтықты жою үшін ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдаланатын оқыту әдісі. Оқытудың бұл түрі XX ғасырдың соңына қарай бастау алды. Бірақ соңғы онжылдықта интернет технологияларының дамуы, цифрландыру процесінің жеделдеуі, сондай-ақ пандемия кезінде карантин талаптарының енгізілуі қашықтықтан оқытуды жаңа деңгейге көтерді. Онлайн курстар мен платформалардың кеңінен таралуы білім алу мүмкіндігін тек қала мен елордамен шектелмей, барлық студенттер үшін қолжетімді етті.

Онлайн курстардың артықшылықтары

1. Уақыт пен орынды таңдаудың еркіндігі: Онлайн курстарды кез келген уақытта, кез келген жерде оқу мүмкіндігі береді. Бұл әсіресе жұмыс істейтін немесе отбасылық міндеттерін орындап жүрген студенттер үшін өте ыңғайлы. Олар өздерінің оқу кестесін реттеп, өз уақытында білім ала алады.

2. Технологиялардың мүмкіндіктері: Онлайн оқыту жүйелерінде оқу материалдары, бейнемазмұн, тесттер, форумдар және чаттар сияқты түрлі интерактивті құралдар пайдаланылады. Бұл студенттерге өздігінен оқу мүмкіндігін арттырады.

3. Жеке тұлғаға бейімделген оқу: Онлайн курстар студенттің деңгейі мен жылдамдығына сай бейімделген. Мұндай тәсіл студенттің өз білімін және дағдыларын тез әрі тиімді түрде меңгеруіне мүмкіндік береді.

Қашықтықтан оқытудың кемшіліктері

1. Техникалық мәселелер: Онлайн оқытуды жүзеге асыру үшін студенттер мен оқытушыларда жоғары жылдамдықты интернет байланысы мен арнайы құрылғылар болуы керек. Кейбір аймақтарда осы инфрақұрылымдар жеткіліксіз болуы мүмкін.

2. Әлеуметтік байланыс пен мотивацияның төмендеуі: Онлайн оқытуда студенттер бір-бірімен тікелей байланысқа түсе алмайды, бұл оқу процесіне мотивацияны арттыру мен әлеуметтік байланыстарды нығайтуға теріс әсер етуі мүмкін.

3. Қадағалау мен бақылаудың қиындығы: Онлайн оқытудың кемшілігі – студенттердің жұмысын бақылаудың дәстүрлі жүйелерінен айырмашылығы бар. Оқытушылар студенттердің сабаққа қатысуын, тапсырмаларды орындауын бақылау мәселесінде қиындықтарға тап болуы мүмкін.

Қазіргі таңда онлайн курстар мен қашықтықтан оқыту білім беру жүйесінің маңызды құрамдас бөлігіне айналып отыр. Технологиялардың дамуы, білім беру ұйымдарының инновациялық бастамалары, сондай-ақ студенттердің сұраныстары бұл бағытты кеңейтуге мүмкіндік береді. Болашақта қашықтықтан оқыту одан әрі дамып, көп жағдайда аралас оқыту жүйелерімен (оффлайн және онлайн араласу) бірігетін болады.

Қашықтықтан оқыту жүйесінің тағы бір маңызды бағыты – оның халықаралық деңгейде таралуы. Онлайн курстар мен бағдарламалар арқылы әлемнің түкпір-түкпірінде білім алуға мүмкіндік пайда болды. Бұл мүмкіндік білім алушыларға әртүрлі мәдениеттермен танысып, өз білімдерін кеңейтуге зор мүмкіндік береді.

Онлайн курстар мен қашықтықтан оқыту қазіргі білім беру жүйесінің болашағын айқындайтын маңызды факторлар болып табылады. Бұл оқыту әдістері оқу процесін тиімді әрі ыңғайлы етеді, алайда кейбір қиындықтар да туындайды. Сондықтан, онлайн оқытуды әрі қарай дамыту үшін қажетті инфрақұрылымдар мен техникалық мүмкіндіктерді қамтамасыз ету, студенттердің мотивациясын арттыру мәселелеріне көңіл бөлу қажет. Қашықтықтан оқыту білім беру саласындағы маңызды өзгерістер мен мүмкіндіктерді аша отырып, барлық деңгейдегі студенттер үшін білім алу мүмкіндігін кеңейтеді.

Әдебиеттер

1. Бейсембаев, М. Т., & Жолдасбекова, С. Қ. (2021). Қашықтықтан оқыту жүйесінің тиімділігі мен оның білім сапасына әсері. Қазақстанның жоғары білім беру жүйесі, 5(1), 45-58.
2. Қуанышбек, Н. (2022). Қазақстандағы онлайн оқытудың дамуы мен болашағы. Жаңа білім парадигмасы: Теория және практика, 8(2), 33-42.
3. Ахметова, А. Т., & Мұқашев, Б. С. (2023). Қашықтықтан оқытудың инновациялық әдістері мен оларды жоғары білім жүйесіне енгізу. Қазіргі заманғы педагогика және білім беру технологиялары, 14(3), 12-21.
4. Жұбанова, Ә. (2020). Онлайн оқыту платформаларының студенттердің оқу процесіне ықпалы. Қазақстан педагогика журналы, 11(4), 78-87.
5. Байжанова, С. Қ., & Тілеубеков, К. (2024). Қашықтықтан оқытудың әлеуметтік және психологиялық аспектілері. Қазақ білім ғылымы, 19(1), 59-68.

УДК 338.439(574)

РАЗВИТИЕ АПКВ КАЗАХСТАНЕ КАК ОСНОВА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ

Алиева А. – студент гр.ЭФ-21-1р
Шевченко И.И. – старший преподаватель, магистр

Проблема обеспечения продовольственной безопасности в любой стране рассматривается как одна из ключевых задач национальной безопасности государства, поскольку напрямую влияет на социальную стабильность, экономическое развитие и политическую ситуацию. Дефицит продовольствия может привести к социальным волнениям, миграции и даже к государственным переворотам. Решение этой задачи требует комплексного подхода, включающего в себя не только развитие аграрного сектора (АПК), но и эффективную систему хранения и переработки продуктов, развитую логистическую инфраструктуру, а также механизмы регулирования рынка.

Понятие "продовольственная безопасность" стало широко употребляться после Всемирной конференции по проблемам продовольствия, состоявшейся в Риме в 1974 году под эгидой ООН и ее специализированного учреждения – Продовольственной и сельскохозяйственной организации Объединенных Наций (ФАО). Эта конференция стала поворотным моментом в осознании глобальной значимости проблемы голода и недоедания.

Продовольственная безопасность - это многоаспектное понятие, включающее в себя физическую доступность продуктов питания, их качество и безопасность, экономическую безопасность продуктов питания. Этообеспечивается за счет поддержания устойчивого уровня доходов населения и стабильного экономического развития. Составными элементами продовольственной безопасности выступают независимость и самообеспеченность государства продовольствием, снабжение продовольствием населения всех регионов страны. Вопросы обеспечения продовольственной безопасности можно рассматривать как на мировом уровне, так и на региональном уровне, и даже на уровне отдельных домохозяйств и индивидов.

Продовольственная безопасность Казахстана является комплексной задачей, решение которой опирается на законодательную базу и стратегическое планирование. Ключевые нормативные акты, регулирующие данную проблему, включают Закон РК «О государственном регулировании развития агропромышленного комплекса и сельских территорий» (2005), Закон РК «О национальной безопасности в Республике Казахстан» (2012), Национальный проект по развитию агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2022-2024 годы (2022). Эти и другие документы определяют цели, задачи и механизмы обеспечения достаточного количества качественных и безопасных продуктов питания для населения страны.

В 2022 году Казахстан занял 32-е место из 113 стран по глобальному индексу продовольственной безопасности, получив 72,1 балла. Это улучшение по сравнению с 41-м местом в 2021 году. Значение индекса страны превышает показатели таких государств, как Венгрия (71,4 балла), Южная Корея (70,2 балла), Малайзия (69,9 балла) и Турция (65,3 балла).[1]

АПК Казахстана, несмотря на некоторые вызовы, обладает значительным потенциалом для обеспечения продовольственной безопасности страны и даже выхода на экспортные рынки. отдельные показатели развития АПК впечатляют: общая площадь сельскохозяйственных угодий достигает 223 млн.га гектаров, что сравнимо с территорией некоторых европейских стран. Из этой внушительной площади 23,8 миллиона гектаров составляют пашня, обеспечивая в среднем 1,2 га на человека. Этот показатель, хотя и не самый высокий в мире, всё же говорит о достаточной базе для производства сельскохозяйственной продукции. Однако, ключевым фактором является эффективное использование этих земель. В этом контексте стоит отметить, что 85% сельскохозяйственных угодий занимают пастбища, что отражает значительную роль животноводства в АПК Казахстана. Это направление, несмотря на традиционность, нуждается в модернизации, в частности, в улучшении селекционной работы, внедрении современных методов кормления и повышения продуктивности.

Климатические условия Казахстана разнообразны, что создает как преимущества, так и сложности для сельского хозяйства. В северных регионах преобладают умеренные климатические условия, благоприятные для выращивания зерновых культур, таких как пшеница, ячмень, овес, а также картофеля и овощей. Южные регионы, более засушливые, приспособлены к выращиванию засухоустойчивых культур, например, некоторых видов зернобобовых. Однако,

неравномерность распределения осадков и угроза засух требуют внедрения современных систем орошения и водосберегающих технологий. В этой связи, государственные программы по развитию капельного и дождевого орошения играют особую роль в повышении продуктивности и стабильности сельскохозяйственного производства. В последние годы наблюдается активное развитие тепличных хозяйств, что позволяет увеличивать объемы производства овощей и фруктов вне зависимости от сезонности.

Численность населения, занятого в сельском хозяйстве, составляет 1,1 миллиона человек, что составляет 11,9% от общей численности занятых в экономике. Это указывает на значительную долю АПК в экономике страны и подчеркивает его социальную значимость, особенно в сельской местности, где проживает 7,6 миллионов человек (37,8% населения). Однако, значительная часть сельского населения занята в несельскохозяйственных отраслях, поэтому необходимо создавать новые рабочие места в сельском хозяйстве и привлекать молодежь в отрасль, вкладывая в развитие инфраструктуры, образования и передовых технологий.

За 2019-2023 гг. производство продукции растеневодства увеличилось с 2817,7 до 4552,4 млрд.тенге или на 61,6%, производство продукции животноводства увеличилось с 2319,5 до 3012,5 млрд.тенге или на 29,9%. Положительные тенденции установились и в пищевой промышленности. Производство продуктов питания увеличилось с 1708 до 3185 млрд.тенге или на 86,5% (рисунок 1) [2,3]. Вместе с тем Казахстан остается зависимым от импорта по некоторым продуктам питания.

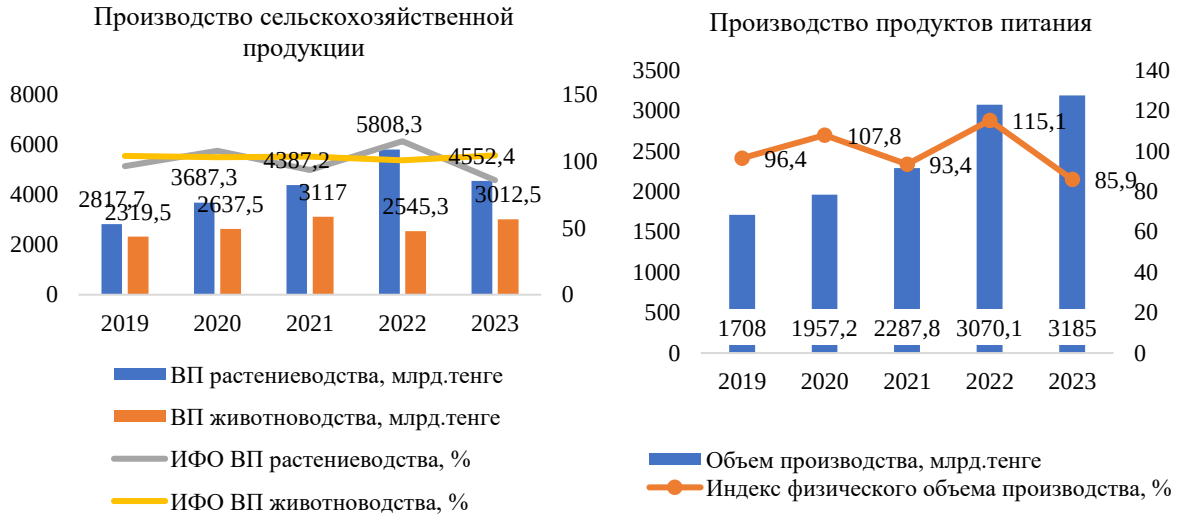

Рисунок 1. Динамика производства продовольствияя в Казахстане

Для повышения эффективности и конкурентоспособности АПК Казахстана необходимы значительные инвестиции в инновационные технологии, механизацию сельскохозяйственных процессов, создание современной логистической инфраструктуры, поддержку малых и средних сельскохозяйственных предприятий. Значительные усилия должны быть направлены на улучшение качества продукции, развитие перерабатывающей промышленности, повышение экспортного потенциала. Успешная реализация этих мер обеспечит не только продовольственную безопасность Казахстана, но и способствует экономическому росту страны и улучшению качества жизни сельского населения. В связи с этим, правительство Казахстана активно внедряет программы субсидирования, стимулирования экспорта сельскохозяйственной продукции и поддержки инновационных проектов в АПК.

Литература

1. Global Food Security Index 2022 report. https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/reports
2. Сельское, лесное и рыбное хозяйство в Республике Казахстан. Статистический сборник 2019-2023гг. – Астана, 2024
3. Промышленность Республики Казахстан. Статистический сборник 2019-2023гг. – Астана, 2024

УДК 314.01

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аль-Нхейр А.Ю. – студентка группы ЭФ-21-1р
Полежаева И.С. – к.э.н, доцент кафедры «Экономика» ЮКУ им. М. Ауэзова

Демографическая ситуация в Республике Казахстан играет важную роль в социально-экономическом развитии страны. Анализ и прогнозирование демографических процессов позволяют государству эффективно планировать ресурсы, создавать условия для стабильного роста и решать возникающие вызовы.По данным Бюро национальной статистики, население Казахстана на 2024 год составляет 20 миллионов человек. Естественный прирост, миграционные потоки и социально-экономические условия оказывают ключевое влияние на демографическую динамику.

Благодаря государственной поддержке семей, снижению уровня смертности и повышению качества жизни рождаемость в стране остаётся стабильной. Тем не менее, Казахстан сталкивается с рядом демографических вызовов, которые требуют стратегического подхода.

Одной из главных тенденций является рост урбанизации. Ожидается, что к 2030 году доля городского населения вырастет до 65–70%. Это связано с миграцией из сельских районов в крупные города, такие как Астана, Алматы и

Шымкент, где сосредоточены рабочие места и более развитая инфраструктура. Урбанизация создаёт дополнительную нагрузку на жильё, транспорт и социальные службы. Одновременно с этим Казахстан сталкивается с проблемой старения населения. Доля пожилых людей (65 лет и старше) увеличивается, что приводит к росту расходов на здравоохранение и социальное обеспечение. Это требует реформирования пенсионной системы, усиления медицинской инфраструктуры и внедрения программ поддержки пожилых граждан.

Миграционные процессы также играют важную роль в формировании демографической ситуации. Казахстан остаётся привлекательной страной для трудовых мигрантов из соседних государств,чтоспособствует приросту населения. Однако эмиграция высококвалифицированных специалистов за границу продолжает быть проблемой.

Для сохранения кадрового потенциала необходимо разрабатывать программы поддержки молодёжи, повышения уровня образования и создания условий для профессиональной самореализации внутри страны. Региональные различия в плотности населения остаются значительными. Южные регионы страны, такие как Туркестанская и Алматинская области, являются наиболее густонаселёнными. В то же время северные и западные регионы сталкиваются с проблемой сокращения численности населения. Для решения этого вопроса важно развивать инфраструктуру, создавать рабочие места и повышать привлекательность северных территорий для жизни и работы.

Прогнозирование демографической ситуации показывает, что Казахстан имеет потенциал для дальнейшего роста населения, особенно за счёт молодого трудоспособного населения, которое составляет значительную часть демографической структуры. Однако рост рождаемости, увеличение продолжительности жизни и регулирование миграционных потоков требуют системного подхода.

Государственные программы, такие как «Демографическая политика Казахстана», направлены на поддержку многодетных семей, развитие здравоохранения, улучшение качества образования и привлечение инвестиций в регионы. Введение налоговых льгот, обеспечение доступного жилья для молодых семей и внедрение цифровых технологий для мониторинга демографических процессов также играют важную роль.Рассмотрим Государственную программу «Демографическая политика Казахстана» , данная программа направлена на преодоление негативных тенденций в демографических процессах и обеспечение роста численности населения. Основные задачи программы включают стабилизацию и повышение рождаемости, снижение смертности, укрепление института семьи, сокращение отрицательного сальдо миграции и повышение качества жизни населения. Для достижения этих целей предусмотрены меры по формированию соответствующей нормативно-правовой базы, совершенствованию финансово-экономических механизмов стимулирования демографического развития и эффективному развитию системы образования и воспитания в области демографии. В рамках программы особое внимание уделяется поддержке материнства и детства. В 2003 году была внедрена новая система социальной поддержки, включающая увеличение размеров пособий семьям с детьми и введение выплат родителям, опекунам, воспитывающим детей-инвалидов.Реализация государственной демографической политики основывается на общепринятых принципах и нормах международного права, Конституции Республики Казахстан и учитывает мировой опыт регулирования демографического развития. Благодаря этим мерам, начиная с 2000-х годов, демографическая политика Казахстана начала приносить положительные результаты, способствуя улучшению демографической ситуации в стране.

Таким образом, прогнозирование демографической ситуации в Казахстане является важным инструментом для принятия стратегических решений. Это позволяет не только оценить текущую динамику, но и определить приоритеты развития страны на долгосрочную перспективу. Устойчивый демографический рост, поддержка семейных ценностей, развитие регионов и интеграция миграционных потоков создают условия для стабильного будущего Казахстана.

Литература

1. Бюро национальной статистики Республики Казахстан. Официальный сайт. Данные по демографической ситуации. https://stat.gov.kz
2. Конституция Республики Казахстан. Раздел о социальной политике и защите прав граждан. https://adilet.zan.kz
3. Государственная программа "Демографическая политика Казахстана". Нормативно-правовая база. https://adilet.zan.kz/docs/P010001380_
4. Национальная академия наук Казахстана. Исследования по демографической политике и прогнозированию. https://nauka.kz
5. Всемирный банк. Данные и аналитика по вопросам миграции и демографического роста. https://worldbank.org

ӘОЖ 541.18

КАДРЛАРДЫ ІРІКТЕУДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ

Амангелді А. - ЭФ-24-5k1 тобының студенті
Уразбаева Г.Ж. – э.ғ.к., доцент

Корпоративтік әлем ілгерілеп, бәсекеге қабілетті болған сайын, жасанды интеллект (ЖИ) көбірек қолданылуда. Интеллектуалды және өздігінен білім алатын бағдарламалар бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірлеуде және жасанды интеллекттің көптеген басқа салаларында қолданылады. Әрине, ЖИ әлі де адамның когнитивті қабілеттерінен алшақ, бірақ көптеген заманауи машиналар үйрене алады, қиын шешімдер қабылдай алады және ойлана алады [1]. Жасанды интеллект негізіндегі бағдарламалық жасақтама бизнестің әртүрлі салаларына арналған ең икемді шешім болып табылады. Бұл шығармашылықтың жоғары деңгейін қажет етпейтін және машинамен орындалатын процестерді автоматтандыруға көбірек мүмкіндіктер береді.

Процестерді автоматтандыру жасанды интеллект үлкен деректерді талдау және қолжетімді опцияларды жылдам бағалау қабілетінің арқасында мүмкін болады. ЖИ технологиялары тек IT-де ғана емес, маркетинг пен дамуда да кеңінен қолданылады. Кейбір компаниялардың рекрутинг процесін автоматтандыруға және таланттарды жалдаудың жаңа

жолдарын ашуға тырысып, жалдау кезінде AI шешімдерін қолдана бастайтыны (немесе пайдалануды үйренетіні) таңқаларлық емес.

Адам ресурстарын басқару цифрландырудың негізгі бағыттарының бірі болып табылады [2]. Бұл мақаланың мақсаты – жасанды интеллекттің персоналды іріктеу процестеріне әсерін қарастыру және оның жұмысқа қабылдау тиімділігін арттырудағы рөлін бағалау.

AI құралдары қолмен қолданылатын әдістерге қарағанда әлдеқайда тиімді және тиімді болып шықты, сонымен қатар олар адамның когнитивті бейімділіктерімен байланысты тәуекелдерді азайтуға көмектеседі. IKEA, L'Oréal, Unilever және Amazon сияқты ірі компаниялар инновациялық жолдармен үздік таланттарды табу үшін AI-ды пайдаланып жатыр. Robot Vera, Mya чатботы және HireVue Assessments сияқты AI құралдары бұл технологияларды жалдау тәжірибесін жақсарту үшін қалай қолданылатынының мысалдары болып табылады [3].

Ең алдымен, AI күнделікті тапсырмаларды автоматтандыру мүмкіндігін ұсынады, шешім қабылдаушыларды егжей-тегжейлі деректермен қамтамасыз етеді және осылайша операциялық шығындарды азайтады. Заманауи рекрутингтік бағдарламалық қамтамасыз ету әкімшілік жұмыс жүктемелерін автоматтандырып қана қоймайды, сонымен қатар жұмыс берушілерге үміткерлердің әрекеттегі дағдыларын бағалауға мүмкіндік беретін арнайы құралдарды қамтиды. Мысалы, технологиялық таланттарды жалдау кезінде қолданылатын Filtered бағдарламасы үміткерлердің қабілеттерін тексеру үшін автоматты түрде кодтау тапсырмаларын жасайды [4].

HR басқарудағы интеллектуалды цифрлық көмекшілердің негізгі артықшылықтары икемділікті, процестерді автоматтандыруды, жылдамдықты арттыруды және орындалатын тапсырмалардың әртүрлілігін қамтиды [5]. Бұл технологиялар еңбек қатынастарының және басқару әдістерінің жаңа формаларының пайда болуына, сондай-ақ ұйым ішіндегі өзара әрекеттестіктің психологиялық аспектілерін талдауға ықпал етеді. Мұның барлығы менеджментке инновациялық тәсілдерді енгізуді және барлық деңгейдегі менеджерлердің біліктілігін арттыруды талап етеді.

Жасанды интеллекттің ең қарапайым, бірақ ең құнды пайдалануларының бірі - олардың желідегі әрекеттері туралы деректерді пайдалана отырып, қажетті адамдарға қажетті уақытта жететін жақсырақ мақсатты жарнамаларды жеткізу мүмкіндігі. Жасанды бағдарламалық жасақтама үміткерлердің шолу тарихын талдайды және шешім қабылдау үшін сол деректерді пайдаланады [6]. Деректерді басқару жүйелері мақсаттар қоюға және сол мақсаттарға сәйкес келетін кандидаттарды табуға мүмкіндік береді. Жұмыс берушілер кандидаттардың Google-дан не іздегенін, қандай веб-сайттарға кіргенін және компанияның веб-бетіне кім қызығушылық танытқанын бақылай алады. Мұндай лауазымдарды іздейтін үміткерлер компанияның жұмыс туралы хабарларын жұмыс орнын ауыстыру туралы ойлана бастағанда ғана көре алады.

Дәстүрлі жалдау процесі жұмысқа орналастыруды, бірнеше сұхбаттан кейін кандидаттарды таңдауды және қажетті лауазымды толтыру үшін олардың біреуін таңдауды қамтиды. Бұл процесс компанияға жаңа біреу қажет болған сайын қайталанады және рекрутер әрқашан нөлден бастау керек. Бұл уақытты жоғалтуды ғана емес, сонымен қатар ақпаратты жоғалтуды білдіреді, сондықтан процестің тиімділігі айтарлықтай зардап шегеді. Виртуалды көмекшілер өтініш берушілермен байланысуға, әр өтініш берушімен өзара әрекеттесуді сақтауға және талдауға қабілетті, барлығын қайта бастаудың қажеті жоқ. Textio сияқты шешімдер рекрутерлерге жұмыс туралы хабарландыруларды жақсартуға көмектеседі, бұл кандидаттарды ажыратуды жеңілдетеді. Жұмысқа қабылдаудағы AI-ның тағы бір көрнекті қолданбасы бейне чатты талдау. Affectiva, HireIQ және HireVue сияқты AI басқаратын жүйелер кандидаттардың эмоционалдық интеллектін, адалдығын және жеке басын бағалау үшін бейне сұхбаттың әртүрлі аспектілерін, соның ішінде дауыс ырғағын, бет әлпетін және дене тілін талдайды [7]. Сондай-ақ AI үміткерлердің жеке және кәсіби құндылықтары туралы түсінік алу үшін әлеуметтік медиа белсенділігін бағалай алады, жалдаушыларға бейтарап шешім қабылдауға көмектесе алады. Жасанды интеллектпен жұмыс істейтін жалдау құралдарына деген өсіп келе жатқан қызығушылық, бұл технологиялар әлі бастапқы кезеңдерінде болса да, олардың кадрлық индустрияда төңкеріс жасау мүмкіндігін көрсетеді.

Олардың әлеуетіне қарамастан, жұмысқа қабылдауда AI енгізу күрделі процесс болып қала береді. Жұмысқа қабылдау кезінде AI-ны қалай дұрыс біріктіру және пайдалану туралы әлі де көп нәрсе білу керек, бірақ перспективалы нәтижелер бұл технологиялар кадрлар нарығын дамытып, түрлендіруді жалғастыратынын көрсетеді. Жасанды интеллект ілгерілеуді жалғастырған сайын, оның жалдау саласына әсері күшейе түседі, бұл оны тез өзгеретін нарықта бәсекеге қабілетті болып қалуға ұмтылатын HR бөлімдері үшін маңызды құрал етеді.

Ақырында, AI-ге негізделген жалдау құралдарын қабылдау, әсіресе, COVID-тен кейінгі еңбек нарығында өзекті болып табылады. Пандемия виртуалды жалдауға көшуді жеделдетті және көптеген компаниялар бұл процеске қанағаттанғанын білдірді. Виртуалды жалдау пандемиядан кейін ұзақ уақыт бойы жалғасады деп күтілуде, AI жалдау процесінде барған сайын орталық рөл атқарады. Болашақта жеке сұхбаттар сирек болуы мүмкін, ал AI-мен жұмыс істейтін жалдау құралдары бизнеске ең жақсы үміткерлерді табудың тиімді және тиімді жолдарын ұсынатын салада үстемдік етеді.

Әдебиеттер

1. Amit Ghodasara. (2018, December 26). Artificial Intelligence (AI) for a Recruitment Software. ISmartRecruit. https://www.ismartrecruit.com/blog-artificial-intelligence-for-recruitment-software
2. Rajani Meshram (2023). THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI) IN RECRUITMENT AND SELECTION OF EMPLOYEES IN THE ORGANISATION. Russian Law Journal, 11 (9S), 322-333.
3. Sekhri, Alka, and Dr. Jagvinder Cheema (2019). “The new era of HRM: AI reinventing HRM.
4. Black, J. Stewart, and Patrick van Esch (2020). “AI-Enabled Recruiting: What Is It and How Should a Manager Use It?” Business Horizons, vol. 63, no. 2, pp. 215–226.
5. Суродина Е.А., Иванников Н.С. Четвертая промышленная революция и ее влияние на рынок труда // Россия в глобальном мире. 2018.
6. Черемисин Д.Г., & Мкртчян В.Р. (2022). ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ЗАДАЧАХ ПРИ ПОДБОРЕ ПЕРСОНАЛА. Символ науки, (12-2), 32-34.
7. Fernández, Carmen, and Alberto Fernández (2019). “AI in Recruiting Multi-Agent Systems Architectu Re for Ethical and Legal Auditing.” The Twenty-Eighth International Joint Conference on Artificial Intelligence (IJCAI-19).
8. Van Esch, Patrick, and J. Stewart Black(2019). “Factors That Influence New Generation Candidates to Engage with and Complete Digital, AI-Enabled Recruiting.” Business Horizons, vol. 62, no. 6, pp. 729–739, www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0007681319300953

ӘОЖ 33:316.344.233.

ӘЛЕУМЕТТІК ТЕҢСІЗДІК ЖӘНЕ ОНЫ ЖОЮ ЖОЛДАРЫ

Аманкелсін А.А. – ЭФ-24-7к тобының студенті
Мергенбаева А.Т. – э.ғ.к. доцент

Әлеуметтік теңсіздік – қоғамдағы қарапайым адамдардыңбілім,құқық,ғылым,табыс,денсаулық сақтау, тұрғын үй, еңбек мүмкіндіктері секілді негізгі өмірлік игіліктерге теңдей қол жеткізе алмауы. Әлеуметтік теңсіздік экономикалық, білім беру, әлеуметтік,саяси және мәдени саладағы қолдау жүйесіндегі айырмашылықтардан туындайды және қоғамның тұрақтылығы мен дамуына кері әсер етеді.Әлеуметтік теңсіздік тек адамдар арасында келіспеушілік туыдырып қана қоймай,мемлекетке де теріс әсер етеді.Және қоғамда резонанс тудыратын мәселе болып табылады.Әлеуметтік теңсіздікәртүрлі себептерден пайда болады:

1.**Экономикалық теңсіздік**: Жоғары және төмен табысты адамдар арасындағы айырмашылық. Көп жағдайда байлықтыңәділетсіз бөлінуі,еңбек нарығындағы тұрақсыздық немесе өзгерістер,инфляция экономиканың төмендеуіне алып келуі.

2.**Білімге қол жеткізу**: Адамдар арасындағы білімге деген құштарлықтың болмауы,сапалы маман иесінің тапшылығы,табыс деңгейіне әсер етеді.Білім беру саласында мүмкіндіктің төмендігі әлеуметтік теңсіздікті тереңдетеді.

3.**Денсаулық сақтау жүйесі**: Қымбат медициналық қызметтерге қол жеткізудің қиын болуы, төмен табысты адамдар үшін денсаулық мәселелерін шешуде үлкен кедергі болып табылады.

4.**Тұрғын үй мәселесі**: Қымбат тұрғын үй нарығы көптеген адамдар үшін сапалы тұрғын үйқол жеткізуді қиындатады, бұл олардың өмір сүру сапасына әсер етеді.

5.**Жұмыссыздық және еңбекақы айырмашылығы**: Жұмыс орындарының жетіспеушілігі, әйелдер мен ерлер арасындағы еңбекақы айырмашылығы, әлеуметтік жағдайы төмен топтар үшін еңбек нарығында дискриминация болуы теңсіздікке әкеледі.

Менің ойымша,келтірілген көптеген себептер адамдар арасында әлеуметтік теңсіздік тудырады. Әлеуметтік теңсіздік экономикалық өсу,әлеуметтік тұрақтылық,қауіпсіздікжәне жалпы халықтың өмір сүру деңгейіне кері әсерін тигізеді. Сондықтан теңсіздікті азайту және барлық азаматтарға бірдей мүмкіндіктер жасау – қоғамның дамуындағы маңызды қадамдардың бірі.**Әлеуметтік теңсіздікті азайту және жою жолдары:**

1.**Табысты қайта бөлу**:Салық жүйесін енгізу,табысы төмен топтарға әлеуметтік жәрдемақыларды арттыру арқылы теңсіздікті азайтуға болады. Бұл байлықтың әділ бөлінуін қамтамасыз етеді.

2.**Білім беру жүйесін жетілдіру**: Тегін және сапалы білім беру жүйесін қолжетімді ету, ауылдық жерлерде мектептер ашу, онлайн білім беру мүмкіндіктерін кеңейту арқылы барлық азаматтарға бірдей білім алу жағдайын жасауға болады.

3.**Денсаулық сақтау қызметтерін жақсарту**: Барлық азаматтарға тегін немесе қолжетімді медициналық қызмет көрсету, әсіресе ауылдық аймақтарда денсаулық сақтау инфрақұрылымын дамыту маңызды.

4.**Тұрғын үй бағдарламалары**: Төмен табысты отбасылар үшін қолжетімді тұрғын үй бағдарламаларын дамыту, ипотекалық несие бойынша жеңілдіктер беру арқылы баспанамен қамтамасыз ету мәселесін шешуге болады.

5.**Жұмыс орындарын ашу**: Экономиканың түрлі секторларында жұмыс орындарын көбейту, әсіресе ауылдық аймақтарда, теңсіздікті азайтуға көмектеседі. Кәсіптік дайындық бағдарламаларын енгізу, өзін-өзі жұмыспен қамтуды қолдау – бұл саладағы маңызды қадамдар.

6.**Гендерлік теңдікті қолдау**: Әйелдер мен ерлер арасындағы еңбекақы теңсіздігін жою, әйелдердің кәсіби мүмкіндіктерін кеңейту, жұмысқа орналасу мен кәсіби өсу жағдайында тең құқықтар беру қажет. Феминист экономистергендерлік әлеуметтік теңсіздік бар басқа да салаларды зерттей отырып, құнға байланбаған анализжүргізу және экономикалық мәселелерді зерттеу мүмкін емес деп пайымдайды

7.Кедейлікпен күрес: Кедейлік саяси проблемалардың ішіндегі ең күрделісі. Кедей адамдар-жекеүйдің болмауы, нашақорлыққа тәуелділік, ауру, зорлық-зомбылық, жасөспірім кезіндегі жүктілік, сауатсыздық, жұмыссыздық, білімнің жетіспеуі, өмір сүру ұзақтығының қысқалығы сияқты проблемаларды көбіне бастан өткізетіндер. Білім беретін мекемелерде жүйелі,сапала білім жүйесімен қамтамасыз ету,еңбек нарығын дамыту,мемлекет тарапынан тұрғын үй бағдармаларын ұсыну.

Әлеуметтік теңсіздіктің теріс әсерлері қоғамның көптеген аспектілерінде байқалады, олардың ішінде психологиялық, экономикалық, мәдени және саяси салалар ерекше орын алады.Алдымен, әлеуметтік теңсіздіктің психологиялық әсері ерекше назар аударуды қажет етеді. Табысы төмен азаматтар, бай адамдармен салыстырғанда, өздерін кемсітілген, әлеуметтен тыс қалғандай сезінеді. Бұл психологиялық қысым, өз-өзіне деген сенімнің төмендеуі, сондай-ақ, қоғаммен байланыстардың әлсіреуі сияқты мәселелерге алып келеді. Кедейлікте өмір сүріп жатқан адамдар көптеген әлеуметтік, экономикалық, және білім беру мүмкіндіктерінен айырылғандықтан, олар өздерін қоғамнан оқшауланғандай сезінуі мүмкін. Мұндай жағдай, өз кезегінде, стресстің, депрессияның, және басқа да психикалық проблемалардың туындауына себеп болады. Адамдардың бір-біріне деген сенімі жоғалады, бұл қоғамдағы бірлік пен келісімді бұзады.

Қорытындылай келе,әлеуметтік теңсіздік – қоғамның тұрақтылығына, дамуына және адамгершілік қағидаларына теріс әсер ететін күрделі проблема. Ол адамдардың өмір сүру деңгейінде, білім алу мен денсаулық сақтауда, экономикалық мүмкіндіктер мен әлеуметтік қатынастарда айқын көрінеді. Әлеуметтік теңсіздіктің салдарынан туындайтын психологиялық қысым, білім деңгейінің төмендеуі, денсаулық сақтау қызметтеріне қол жеткізу мүмкіндігінің шектелуі, сондай-ақ мәдениет пен саяси белсенділіктің төмендеуі – бұл мәселелер қоғамдағы тұрақсыздық пен наразылықты тудыруы мүмкін.Сондықтан, әлеуметтік теңсіздікті жою – әрбір азаматтың міндеті. Білімге, денсаулық сақтау мен мәдениетке тең қолжетімділікті қамтамасыз ету, экономикалық және әлеуметтік саясатта әділдікті енгізу арқылы ғана біз қоғамдағы теңсіздікті жоюға қол жеткізе аламыз. Тек бірлескен күш-жігермен, әр азаматтың белсенді қатысуымен, біз әлеуметтік әділеттілікті орнатып, қоғамның даму жолында тұрақтылықты сақтай аламыз. Әлеуметтік теңсіздікті жеңу арқылы біз мықты, әділетті және гүлденген болашақты қалыптастырамыз.

Әдебиеттер
1. Пикетти, Т. (2014). Капитал в XXI веке. - Мәскеу: Институт Гайдара.
2. Каплан, Р. (2017). Социальная справедливость: мифы и реальность. - Алматы: Қазақ университеті.
3. Гуревич, П. (2018). Социальная политика и социальные изменения. - Санкт-Петербург: Издательство РГГУ.
4. Маслов, А. (2016). Социальные проблемы в современном обществе. - Алматы: Дәуір.
5. Н.Грегори Мэнкью, Марк П.Тейлор. Экономикс кітабы,18бет 1-бөлім
6. Н.Грегори Мэнкью, Марк П.Тейлор. Экономикс кітабы,388бет 8-бөлім

ӘОЖ 657 (57)

ЖАУАПКЕРШІЛІК ОРТАЛЫҚТАРЫ -ШЫҒЫНДАРДЫ БАСҚАРУДЫҢ ТИІМДІ ЖҮЙЕСІ РЕТІНДЕ

Аманкелсін А.А. – ЭФ-24-7к тобының студенті
Аязбекова Ж.С. – аға оқытушы, магистр

Компанияның табысты жұмысы шығындарды дұрыс басқаруға және оларды тиімді пайдалануға байланысты. Нарықтық экономиканың қазіргі жағдайын ескере отырып, компаниялар бәсекеге қабілеттілікті сақтау және қаржылық тұрақтылыққа қол жеткізу үшін басқару құралдарын жетілдіруге мәжбүр. Осыған байланысты тұрақты даму орталығы компанияның қаржылық көрсеткіштерін жақсартуға бағытталған шығындар мен кірістерді басқарудың тиімді жүйесі болып табылады.Тұрақты даму орталығының мазмұны мен маңыздылығы қазіргі уақытта өзекті емес.

Тұрақтылық орталығы-бұл нақты шығындарды, кірістер мен инвестицияларды бақылауға жауапты компанияның құрылымдық бөлімшесі. Бұл орталықтар әр бөлімшенің тиімділігін бағалауға, жұмыс нәтижелерін анықтауға және бүкіл компанияның қаржылық көрсеткіштерін жақсартуға мүмкіндік береді. Олардың басты мақсаты-шығындарды азайту және айналымды арттыру арқылы компанияның жалпы кірісін арттыру.Және басқа компанияларға қарағанда көбірек алыңыз.

Тұрақты даму орталығы корпоративтік құрылым шеңберіндегі әртүрлі қызмет түрлеріне сәйкес келетін секцияларға бөлінген. Әр орталық өз міндеттерін орындайды және нақты міндеттерді шешуге жауап береді.Мысалы, шығындар орталығы өндірістік ресурстардың құнын бақылауға тырысады, ал кірістер орталығы компанияның кірісін арттыруға тырысады. Сонымен қатар, Орталық кірістер мен шығыстарды теңестіру арқылы жалпы пайданы есептеуге жауап береді, сонымен қатар қаржылық қаражаттың тиімді пайдаланылуын және инвестициялық жобалардың жүзеге асырылуын бақылайды.

Шығындарды бақылау компанияның қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етудің маңызды шарты болып табылады. Шығындарды тиімді басқару үшін нақты жіктеу және міндетті тұрақты бақылау қажет. Бұл процесте шығындардың орнын анықтау және оларды бақылау тетіктерін ұсыну арқылы шығындарды азайтуға жол ашатын жауапкершілік орталықтары маңызды рөл атқарады.Шығындарды басқару-бұл шешім қабылдау қабілеті. Өндірістік пайданы есептеу шығындармен байланысты болғандықтан, шығындарды басқарудың тиімді жүйесі, яғни шығындарды жоспарлау мен талдаудың тиімді жүйесі қажет. Компанияның шығындарын басқаруды талдау-бұл өндірістің техникалық аспектілерін, топтың әлеуметтік дамуын және дамудың қазіргі кезеңіндегі елдің экономикалық саясатын ескеретін компанияның өндірістік-экономикалық қызметі.

Шығындарды басқару арқылы шығындарды азайту қорларын анықтау және бағалау ағымдағы және болашақтағы шығындарды басқару шешімдерінің тиімділігін арттыруы мүмкін. Шығындарды басқару әр түрлі салалардағы өнімнің өзіндік құнын жоспарлаудың нақты шарттарымен анықталады:

- Өндірістік және өндірістік емес шығындарды, материалдық және еңбек шығындарын және олардың сипаттамаларын ескере отырып;;
- Металлургия, машина жасау және басқа да кәсіпорындарда жобалау, талдау, шешім қабылдау және басқару шешімдерін қабылдау үшін процедуралық шығындарды пайдаланады;
- Бизнес-жоспарлау және шығындарды талдау;
- Компанияның қызметін жүзеге асыру кезінде күтілетін шығындарды болжау;
- Шығындарды талдау және болжау әдістері арқылы басқару шешімдерін қабылдау мүмкіндігі.

Шығындарды басқарудың басты ерекшелігі-шығындарды реттелетін және реттелмейтін шығындарға бөлу. Реттелетін шығындар-бұл өндіріс шығындары немесе қызметкерлердің жалақысы сияқты бөлім басшылары бақылайтын шығындар. Реттелмеген шығындар-бұл компанияның салықтар немесе жалдау ақысы сияқты сыртқы факторларына байланысты шығындар.

Сондай-ақ шығындарды тұрақты шығындар мен ауыспалы шығындарға бөлу маңызды. Тұрақты шығындар өндіріс көлеміне байланысты өзгермейді, олар кәсіпорынның күнделікті жұмысына жағдай жасайды (мысалы, жалдау ақысы немесе белгілі бір ғимараттың тозуы). Айнымалы шығындар өндіріс көлеміне және өндіріс процесінің өзгеруіне тікелей байланысты (мысалы, шикізат шығындары).

Тұрақтылық орталығы шығындарды бақылау және талдау үшін нақты жоспарланған және нақты шығындарды салыстырады. Бұл процедура есептік шығындардан ауытқуды, себебін және жауапты тұлғаны анықтауға мүмкіндік береді.

Есептік және нақты шығындарды салыстыру компанияның қаржылық көрсеткіштерін бағалаудың маңызды кезеңдерінің бірі болып табылады. Болжалды құн-жоспарланған құн, ал нақты құн - нақты жұмсалған ақша. Осы екі көрсеткіштің арасындағы айырмашылық дивергенция деп аталады.

Айырмашылықтарды талдай отырып, кәсіпорын басшылары қай бөлімшелердің шығындарды көбейткенін немесе қысқартқанын анықтай алады және тиісті шараларды қолдана алады.Мысалы, өндірістік шығындардың есептелген мөлшерден ауытқуы жұмысшылардың жалақысының өзгеруіне, шамадан тыс материалдық шығындарға немесе жабдықты дұрыс пайдаланбауға байланысты болуы мүмкін. Бұл жағдайда жауапты адамды анықтап, шығындарды оңтайландыру туралы шешім қабылдау қажет.

Шығындарды бақылаудың тағы бір маңызды бөлігі-оларды бақыланатын және бақыланбайтын бөліктерге бөлу. Бақылау шығындары-бұл компания басшылығының немесе бөлім басшыларының ықпалына байланысты шығындар. Мысалы, шикізатты сатып алу немесе қызметкерлерді оқыту шығындарын басқару шешімдері арқылы реттеуге болады. Бақыланбайтын шығындар-бұл салық ставкаларының өзгеруі немесе табиғи апаттардан туындаған шығындар сияқты

сыртқы факторларға байланысты шығындар.Басқарылатын шығындарды талдау Бөлімшенің тиімділігін арттырып, оның жұмысын бағалай алады. Сонымен қатар, компания басшылығы бақыланбайтын шығындардың әсерін азайту үшін алдын-алу шараларын жасай алады.

Тұрақты даму орталықтары бизнесті басқару жүйесінде ерекше орын алады. Оларды менеджерлер әр бөлімшенің жұмысын бағалау және оның тиімділігін арттыру үшін нақты шаралар қабылдау үшін пайдаланады. Бұл әдіс әсіресе нарықтағы жоғары бәсекелестік жағдайында өте маңызды, өйткені ол шығындарды азайту арқылы кірісті арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, тұрақты даму орталығы компанияның қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етуге көмектеседі. Олар тиімді бюджеттік жоспарлау, ресурстарды оңтайлы пайдалану және басқарудың негізделген шешімдері арқылы компаниялардың кірістілігін арттырады.

Жауапкершілік орталығы бойынша шығындарды басқару-бұл компанияның қаржылық және өндірістік көрсеткіштерін жақсартудың қуатты құралы. Жүйе әр бөлімшенің шығындары мен кірістерін дәл талдауға және оның тиімділігін бағалауға мүмкіндік береді.

Шығындарды бақылау және басқару компанияларға өндіріс тиімділігін арттыруға және бәсекеге қабілетті болуға мүмкіндік береді.

Сондықтан тұрақты даму орталығы компанияның қаржылық тұрақтылығы мен табыстылығын қамтамасыз етудің маңызды факторы болып табылады. Жүйені тиімді пайдалану басшылыққа басқару шешімдерін негіздеуге және нарықта жетекші орынға ие болуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Астафьева И.В. Управленческий учет. Второй уровень. (с практическими заданиями)-Алматы:Издательство «LEM», 2011.- 514с.
2. Мадиева К.С. Басқару есебі 1. Оқулық құрал – Қарағанды 2019
3. Иманбаева З. О. Басқару есебі:Оқу құралы [Текст] / З. О. Иманбаева. - Новое изд. - Алматы : , 2017. – 286б.
4. Шамғонов, Ә. Ш. 5В050800-"Есеп және аудит"мамандығының студенттеріне "Басқару есебі"пәнінен оқу құралы [Текст] / Ә. Ш. Шамғонов. - Орал : Жәңгір хан атындағы БҚАТУ, 2015. - 123 б.
5. К. Друри. «Управленческий и производственный учет» (перевод с анг.) Москва:Юнити,2000.

КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ

Аманкелсін А.А. – ЭФ-24-7к тобының студенті
Абишова А.У. - э.ғ.к., доцент

Бүгінгі таңда нарықтық экономика жағдайында инновацияларды енгізу – кәсіпорындардың тұрақтылығы мен басымдылық көрсетудің негізгі факторы болып табылады.Сол себепті әр бір компания бәсекеге берік болуы қажет.Қазіргі заманғы инновациялық технологиядың даму жағдайында кәсіпорындардан үздіксіз даму мен жаңашылдықты талап етеді.Бәсекелестіктің жоғары деңгейі мен тұтынушылар сұранысының өзгеруі ұйымдарды жаңа технологияларды,өндірістік әдістерді және басқару жүйелерін енгізуге мәжбүрлейді.Нарықта кәсіпорындардың бәсекелестігі салдарынан тауардың тұтынушыларға сапалы және тиімділік алып келеді.Осыған байланысты инновациялық технологиялар кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттыруға көмекші негізгі құрал болып табылады.

Инновация – қазіргі ақпараттық заманның дамуна сәйкес келетіндей жаңа немесе жетілдірілген технологияларды, өндіріс әдістерін, басқару тәсілдерін енгізу арқылы кәсіпорынның тиімділігін және бәсекелестігін арттыруға бағытталған процесс.Инновациялық қызметті жетілдіру барысында кәсіпорындар түрлі қиындықтарға жолығуы мүмкін. Олардың ішінде қаржылық ресурстардың шектеулілігі, технологиялық инфрақұрылымның жеткіліксіздігі, кадрлық ресурстардың тапшылығы және мемлекеттік қолдаудың жеткіліксіздігі бар.Және бұл кедергілер кәсіпорынның бәсекелестік қабілетін төмендетеді.Жалпы,белгілі бір компанияның бәсекеге қабілеттілігіне әсер ететін факторлар:баға,жарнама,сапалық,пайдалану сенімділігі және тағы басқа да фактор әсер етеді.

Қазақстанда инновацияларды қолдау мемлекеттік саясаттың маңызды бағыты болып табылады. “Қазақстан – 2050” стратегиясы,“Цифрлық Қазақстан” бағдарламасы кәсіпорындардың инновациялық дамуын ынталандыруға бағытталған.Бірақ Қазақстанда инновацияларды енгізу қарқыны әлі де төмен. Мұның негізгі себептері:

- Ғылыми зерттеулер мен әзірлемелерге жеткіліксіз инвестициялар;
- Жоғары технологиялы өндірістердің дамымауы;
- Инновациялық экожүйенің әлсіздігі.

Мемлекет бұл мәселені шешу үшін инновациялық инфрақұрылымды дамытуға, венчурлік қаржыландыруды қолдауға және стартаптарды дамытуға бағытталған шараларды іске асыруда.Қазақстанда кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін Портер теориясын тиімді пайдалану маңызды.Қазақстан экономикасы табиғи ресурстарға,пайдалы қазбаларға негізделгендіктен, көптеген кәсіпорындар шығындарды азайту стратегиясын ұстанады. Алайда, қазіргі таңда инновация мен ерекшелену стратегияларын дамыту қажеттілігі артып келеді.Мысал ретінде “ҚазМұнайГаз” компаниясын қарастыруға болады. Бұл компания энергия нарығында жетекші орынға ие және шығындарды оңтайландыру стратегиясын қолданады. Бірақ жаһандық трендтерді ескере отырып, ол экологиялық таза технологияларды енгізу және өнімдерінің сапасын жақсарту арқылы дифференциация стратегиясын дамытуда. Майкл Портердің бәсекелестік теориясы кәсіпорындардың нарықтағы табысты стратегияларын анықтауға көмектеседі.Бес күш моделі нарықтық ортаны талдауға мүмкіндік берсе, бәсекелестік артықшылықтар теориясы компаниялардың ұзақ мерзімді даму стратегияларын қалыптастыруға ықпал етеді. Инновациялар кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруда шешуші рөл атқарады. Олар тек өнім мен қызметтердің сапасын жақсартуға ғана емес, сондай-ақ өндіріс үдерістерін оңтайландыруға, шығындарды азайтуға және жаңа нарықтарға шығуға мүмкіндік береді. Инновациялық шешімдер кәсіпорындарға қазіргі бәсекелестік ортасында алға жылжуға және тұрақты даму жолына түсуге септігін тигізеді.

Қазақстандағы кәсіпорындар үшін инновацияларды дамыту – экономикалық өсудің маңызды аспектісі. Мемлекеттік қолдау мен ғылыми зерттеулерді қаржыландыруды күшейту, жаңа технологиялар мен басқару тәсілдерін

енгізу кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін нығайтады.Қорыта айтқанда, инновациялар – бұл кәсіпорындардың ұзақ мерзімді табысын қамтамасыз ететін, нарықтағы орны мен тұрақтылығын нығайтатын басты құрал. Инновациялық дамуды жүзеге асыру арқылы кәсіпорындар өздерінің бәсекелік артықшылықтарын қалыптастырып, болашақта үлкен жетістіктерге жетуге мүмкіндік алады.

Әдебиеттер

1. Баймұқашева М.Қ. Кәсіпорын экономикасы: оқу құралы. Атырау,2019.- 204 б.(электронды ресурс)
2. Еркебалаева, В. З. Кәсіпорын экономикасы [Электронный ресурс] : оқу құралы / В. З.Еркебалаева, Е. А.Қожабеков, Е. А. Бакиров. - Электрон. текстовые дан. (5,53 Мб). -Шымкент: Әлем, 2017. - 212 б
3. М.Портер “Конкурентное преимущество” 2018. - 52 б

УДК 330.12

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕЕ РАЗВИТИЯ

Амирова А.Қ. – студентка группы ЭФ-21-1р
Бекманова Г.У. – магистр, старший преподаватель

Как известно пищевая промышленность является одной из стратегически важных звеньев национальной экономики любого государства, которая призвана обеспечить население страны разнообразным ассортиментов продуктов питания, который соответствовал бы потребностям различных групп населения.

Отрасль пищевой промышленности входит в состав обрабатывающей промышленности и объединяет в своем составе три крупных сектора: производство продуктов питания, производство напитков и производство табачных изделий.

Значительная доля, а это около 60% производства продовольствия приходится на три значительные отрасли: масложировая, переработка молока и мясоперерабатывающая промышленность.

В 2024 году Министерством сельского хозяйства Республики Казахстана был утвержден Комплексный план по развитию пищевой и перерабатывающей промышленности, в рамках которого будут модернизирзированы действующие перерабатывающие производства, а также будут созданы новые производства с учетом специфики регионов, потенциала импортозамещения и экспортоориентированности республики, наличия сырьевой базы и логистики.

Из данных официальной статистики, доля пищевой промышленности в обрабатывающей промышленности Казахстана за 2019-2023 гг. увеличилось с 19,2 до 19,6%, в общем промышленном производстве – с 7,3 до 8,5%, составив в 2023 году 4125,5 млрд.тенге (рисунок 1). Рост объема производства наблюдался по всем секторам пищевой промышленности.

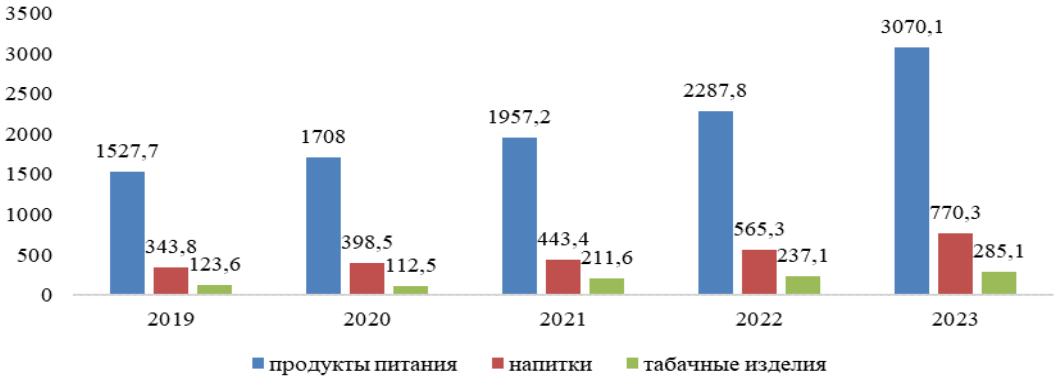

Рисунок 1. Динамика производства продукции пищевой промышленности Казахстана, млрд.тенге
Примечание: составлено на основе данных НБС АСПР РК [3]

В производстве продукции пищевой промышленности произошли структурные сдвиги. В объеме производства продукции пищевой промышленности существенным сегментом выступает производство продуктов питания, на долю которых приходилось в 2019 году – 76,6%, а в 2023 году – 74,4% продукции пищевой промышленности. Удельный вес производства напитков в структуре пищевой промышленности Казахстана вырос с 17,2% в 2019 году до 18,7% в 2023 году. На сектор производства табачных изделий приходилось соответственно 6,2% в 2019 году и 6,9% производства пищевой промышленности в 2023 году.

Деятельность казахстанских предприятий пищевой промышленности нацелена не только на удовлетворение внутреннего спроса, но и на активное развитие экспортоориентированного производства.

Экспорт продукции пищевой отрасли увеличился за 2019-2023 гг. в 3,4 раза, составив 2574781,3 тыс.долл в 2019 году. Существенный рост экспорта (более чем в 3 раза) наблюдался по продуктам питания и напиткам. Основные рынки сбыта Кыргызстан, Россия, Беларусь, Узбекистан, Туркменистан, Монголия и Китай. В экспорте пищевых продуктов преобладают продукты растительного происхождения, а также продукты питания, безалкогольные напитки, алкоголь, уксус, табак и его аналоговая продукция.

В импорте пищевых продуктов также доминируют продукты питания, безалкогольные напитки, алкоголь, уксус, продукты растительного происхождения, а также табак и его аналоги. Импорт продукции пищевой отрасли за соответствующий период увеличился почти в 2 раза с 2351966,1 тыс.долл. в 2019 году до 3141834,2 тыс.долл. в 2023 году. Более 45% продуктов питания импортируется из России и Узбекистана.

Несмотря на высокие темпы роста экспорта, следует отметить что объемы импорта в 2-3 раза превышают объемы экспорта продукции пищевой промышленности, что делает Казахстан более зависимым от иностранных продовольственных рынков. А это, в свою очередь, ставит под угрозу продовольственную безопасность Казахстана.

Следует отметить, что сформировавшаяся картина по экспорту определена низкой конкурентоспособностью отечественной продукции, а также ее несоответствием требованиям зарубежных рынков.

Следовательно, процесс дальнейшего развития пищевой промышленности остается актуальным и является приоритетным направлением индустриально-инновационного развития страны.

Необходимо отметить, что основными проблемами Республики Казахстан для расширения пищевой промышленности помимо поддержки инновационных предприятий пищевой промышленности, безопасности пищевых и других продуктов и повышение качества для сохранения здоровья населения, улучшения товарного вида продукции и расширение ассортимента также являются:

- зависимость от поставок продуктов питания из России и Беларуси, овощей и фруктов из Кыргызстана и Узбекистана (наших товаропроизводителей с наших же внутренних рынков выдавливают белорусское мясо, российское зерно, российское и кыргызское молоко).
- система субсидирования сельского хозяйства (например, благодаря применению в России субсидирования стоимости сельхозпродукции, являющейся сырьем для переработки, оно обходится значительно дешевле российским переработчикам, чем казахстанским)

Основной целью развития и расширения пищевой промышленности является повышение качества жизни и сохранения здоровья населения, обеспечение экономической безопасности нашего государства.

Таким образом, можно отметить, что основные перспективы развития пищевой промышленности включают в себя следующие направления:

- существенно поменять систему субсидирования сельского хозяйства: субсидирование ставки вознаграждения по кредитам перерабатывающих предприятий на закуп отечественного сельхозпродукции; субсидирование стоимости сельхозпродукции, произведенной и отгруженной на переработку, на экспорт, на внутренний рынок по тем видам сельхозпродукции, по которым высока доля импорта.

Во-вторых, освободить обороты по производству сельхозпродукции продовольственного назначения, ее переработке, реализации, экспорту, импорту от НДС. Это даст возможность снизить цены на продукты питания на 12%.

В-третьих, приступить к реализации Пилотного проекта сервисно-потребительской кооперации на первом этапе мелких крестьянских и личных подсобных хозяйств.

Не на строительство молочно-товарных ферм (МТФ), а на развитие сельской кооперации Президент поручил выделить триллион тенге. Этих средств достаточно, чтобы поддержать создание 2 174 СПК во всех 2 174 сельских округах и 166 сервисно-заготовительных центров во всех 166 районах страны. Кооперация, с одной стороны, в 3-4 раза повысит доходы сельчан, с другой стороны, - стабилизирует цены на продукты питания в городах.

Литература

1. https://dairynews.today/kz/news/v-kazakhstane-razvalivaetsya-pishchevaya-promyshlennost.html
2. Промышленность Республики Казахстан. Статистический сборник 2019-2023гг. – Астана, 2024. – 195с.

УДК 339.162.4

КОНТРОЛЬ В СИСТЕМЕ МЕНЕДЖМЕНТА

Анаркулова С. - студент группы ЭФ-23-1р
Дарибаева А.С. – магистр, старший преподаватель

Контроль – это один из процессов организации в управлении. По сути контроль представляет собой Наблюдение и проверка состояния управленческого процесса или же объекта. Контроль так же является неотъемлемой частью самого менеджмента. Контроллинг – это процесс контроляв котором наблюдается и принимаются обоснованные решения для достижения целей предприятия. То есть контроль в свою очередь дает возможность для достижения целей предприятия и так же даёт возможность выявлять отклонения от плана и повышать эффективность работы организации. В целом управление в предприятии играет очень важную роль, поддерживая работоспособность и мониторинг за происходящими событиями в предприятиях.

Контроль в сфере менеджмента можно ещё рассматривать как базовую проверку выполнения планов, задач и действий, для достижения целей предприятий. Так же в процесс контроля входит разработка мероприятий для достижения определенных целей предприятия.

Контроль так же представляет собой многоэтапный процесс который охватывает все аспекты управления.

К первому этапу можно отнести установление стандартов. То есть выявление целей и критериев которые будут использоваться для оценки своей работы и работы сотрудников.

К второму этапу мы уже относим оценку реальных результатов. Тут уже используются конкретные информационные данные.

Третий этап представляет собой сравнение. Сравнение происходит между результатами и текущими стандартами.

Последний четвертый этап это корректировка действий. Тут принимаются меры по устранению отклонений от текущего плана.

Так же контроль в сфере менеджмента имеет несколько видов каждый из которых будут приведены ниже.

Профилактический контроль. Он формируется до реализации плана чтобы устранить возможные отклонения.

Следующий вид это текущий контроль. Он осуществляется во время процесса реализации плана, чтобы устранить проблемы прямо во время процесса плана.

Основная цель контроля это выявление и устранение внешних неполадок среди сотрудников организации. Неэффективность и неопределённость задерживают работу предприятия и соответственно предприятие теряет выручку.

Для устранения этой проблемы существует контроль в организации. Управлением занимается квалифицированный специалист менеджер.

Среди сотрудников предприятия может появится негативное отношение к надзору менеджера. Из-за этого может снизиться трудоспособность сотрудников что так же повлияет на доход предприятия. Квалификация менеджера позволяет ему находить подход к любому сотруднику психически и эмоционально.

С помощью развития цифровых технологий процесс управления развивается и становится более эффективным. Например многие компании используют систему мониторинга анализа данных.

Контроль непосредственно играет важную роль в системе менеджмента а так же помогает обеспечить эффективность организационную стабильность в предприятии. Контроль так же устраняет риски и улучшает эффективность работы сотрудников предприятия. Однако нужно следовать границам и не переусердствовать с контролем что так же может повлиять негативно на эффективность работы сотрудников. Я считаю что мы должны выпускать больше квалифицированных специалистов управления, то есть менеджеров которые будут эффективно управлять всей организацией в соответствии международным стандартам.

Литература

1. Голубков Е.П., Голубкова Е.Н., Секерин В.Д. Маркетинг: выбор лучшегорешения. М.: Экономика, 2017. 354 с.
2. Андреева О.Д. Технология бизнеса. Маркетинг: Учебное пособие. М.: Дело, 2017. 253 с.
3. Вайсман А.В. Стратегия маркетинга: 10 шагов к успеху. Стратегия менеджмента: 5 факторов успеха. М.: Экономика, 2016. 177 с.

ӘОЖ 340.3

БОЛАШАҚТЫҢ БІЛІМІ: ЖАҺАНДЫҚ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҮШІН ЗИЯТКЕРЛІК КАПИТАЛДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Артықбаев Д. – ЭФ-23-4К тобының студенті
Есентаева А.А. - PhD, доцент

Қазіргі таңда жоғары білімнің рөлі бұрын-соңды болмаған деңгейге жетті. Ғылым мен технологияның тез дамуы, цифрландыру және жаһандану процестері білім беру салаларына жаңа талаптар қойып отыр. Білім және шығармашылық экономика мен қоғамның негізгі ресурстары болып табылатын интелектуалды капитализм дәуірінде индустрияландыру мен жаппай өндіріс үшін бұрын қалыптасқан білім беру моделін түбегейлі қайта қарау қажет. Бүгінгі танда білім беру жүйесінің, алдында болашақ тұлға – икемді, креативті, тез өзгеретін ортада үнемі оқуға жене бейімделуге қабілетті тұлғаның тәртібін құру міндеті тұр. Біз білім беру жүйемізді бүгінгі күннің сын-қатерлеріне жауап беру және көшбасшылардың жаңа ұрпағын дамыту үшін қалай өзгерте аламыз? Бүгінгі күні білім берудің тапсырысшысы кім: мемлекет пе, бизнес пе, қоғам немесе жеке тұлғаның өзі ме? Білім беруді қайта құру жаһандық өзгерістер мен адамзаттың биік мұраттары мен ұмтылыстарын көрсететін болашақты құрудың қозғаушы күшіне қалай айналуы мүмкін?

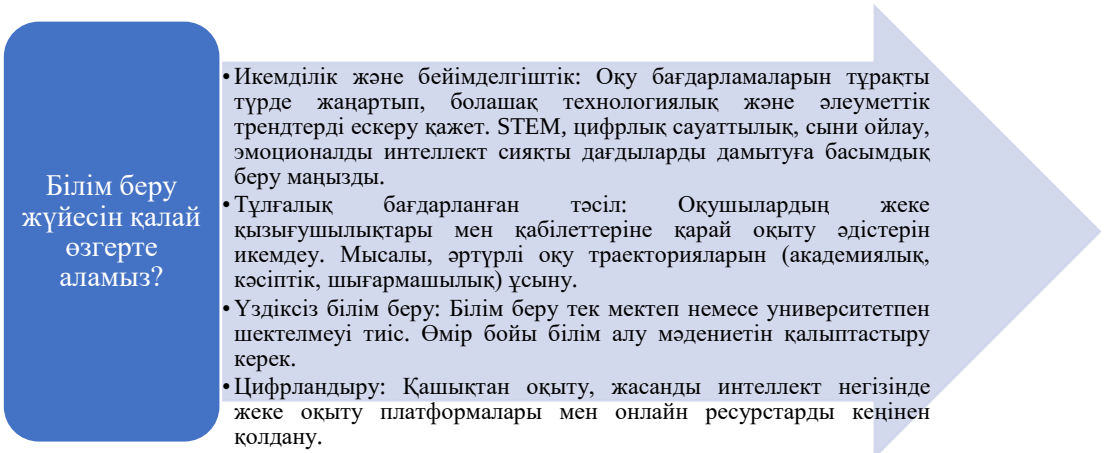
Бұл сұрақтарға жауап беру үшін білім беру жүйесін, оның тапсырыс берушілерін және қоғамның өзгермелі қажеттіліктеріне бейімделуін кешенді түрде қарастыру қажет. Төменде әр сұрақ бойынша ұсыныстар мен ойларға тоқталатын болсақ:

Білім беруді қайта құрудың жаһандық өзгерістерге әсері қандай?

Инновациялар мен прогрестің негізі білім беру жүйесі технологиялық, ғылыми және әлеуметтік инновациялардың қозғаушы күші болуы мүмкін. Мысалы, жасанды интеллект пен жаңартылатын энергия саласындағы жетістіктер білім беру жүйесінің сапасымен тікелей байланысты. Әлеуметтік әділеттілік әртүрлі әлеуметтік топтарға тең білім беру мүмкіндіктерін ұсыну қоғамдағы теңсіздікті азайтуға көмектеседі. Тұрақты даму білім беру тұрақты даму мақсаттарын жүзеге асырудың маңызды бөлігі болып табылады. Экологиялық сауаттылық пен жаһандық жауапкершілік мәдениетін қалыптастыру қажет.

Болашақты құрудың қозғаушы күші ретінде білім беру қалай әсер етеді?

Жаңа құндылықтар мен мәдениеттерді қалыптастыру білім беру арқылы инклюзивті, көпмәдениетті және гуманистік қоғам құруға болады. Тұрақты экономикалық даму білім инновациялық экономикаға қажетті білікті мамандарды дайындайды. Көшбасшылардың жаңа буынын тәрбиелеу қазіргі заманның көшбасшыларына тек кәсіби білім ғана емес, сонымен қатар этика, эмпатия және қоғам алдындағы жауапкершілік қасиеттері қажет.

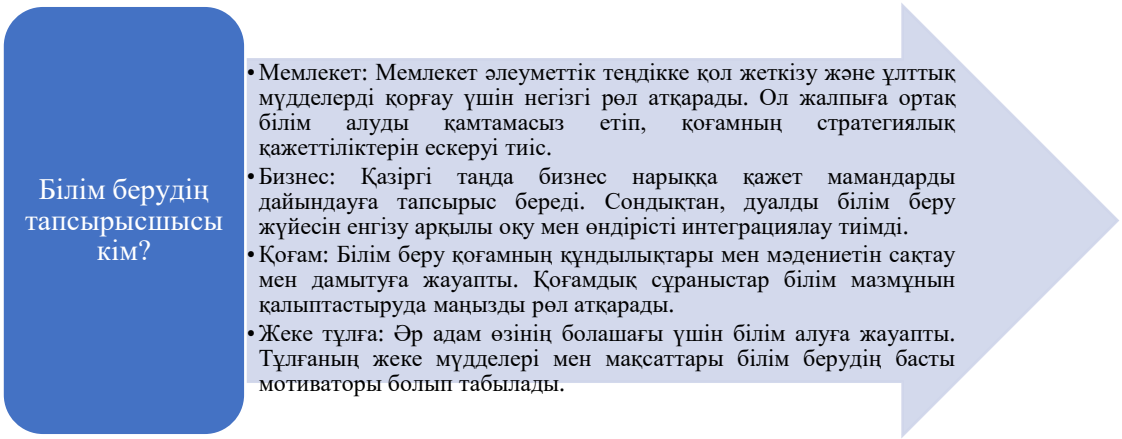

Сурет 1- Білім беру жүйесін өзгерту бойынша ұсыныстар

Мына тақырыпты қарапайым әрі түсінікті етіп жазып шығатын болсақ, қазір заман жылдам өзгеріп жатыр, сондықтан оқу бағдарламалары да соған сай болуы қажет. Мәселен, білім алушыларды цифрлық технологиялармен жұмыс істеуге, жаңа идеяларды ойлап табуға және қиын мәселелерді шешуге үйрету тиімді. Ол үшін білім беру ұйымдарында робототехника, жасанды интеллект, экология сияқты пәндерді енгізу керек. Оқыту әдістерін де өзгертіп, оқушыларды бір-бірімен топ болып жұмыс істеуге және өз бетінше ойлауға үйреткен тиімді деп ойлаймын. Әр білім алушының қабілеті әртүрлі. Біреуі математикаға қызықса, енді бірі сурет салуға бейім болуы мүмкін. Сондықтан білім алушының қызығушылығына сай жеке оқу жоспарларын жасау керек. Одан бөлек, бағалау жүйесін де өзгерту керек. Тек тест пен емтихан тапсырып емес, оқушының жобаларын, шығармашылық жұмыстарын, жалпы дамуын бағалауға басымдық беру қажет деп есептеймін[1].

Білім алу тек мектеппен немесе жоғары оқу орындарымен шектелмеуі керек. Адам өмір бойы білім алып, дамып отыруы қажет. Бұл үшін ересектерге арналған қайта оқу курстарын, жаңа мамандықтарды меңгеру бағдарламаларын көбейту керек. Әсіресе, технологияның тез өзгеруіне байланысты әрдайым жаңа дағдыларды үйрену маңызды.

Бүгінде интернет пен цифрлық технологиялар білім алуды жеңілдетті. Бүгіннің өзінде онлайн курстар, қашықтан оқыту салалары жүйелі түрде дамып жатыр. Демек біз оны жалпыға тиімді қылып жасауымыз қажет.Шалғай аудандерда ғаламтормен қамтамасыз ету, мектептерді заманауи жабдықтармен қамтамасыз ету керекпіз. Сондай ақ, білім алушыларды техника технологиямен ғана емес ғана емес, мәліметтерді дұрыс іздеу, талдау, қорғау сияқты цифрлық дағдыларға қалыптартыруымыз қажет. Білім беру жүйесін икемді, қолжетімді және заманауи етіп өзгерту – болашаққа дайын, жан-жақты дамыған тұлғаларды тәрбиелеудің негізі.

Сурет 2- Білім берудің тапсырысшылары

Білім беру жүйесін қайта құрудың негізгі мақсаты – болашаққа дайын, шығармашыл, бейімделгіш және әлеуметтік жауапкершілігі жоғары тұлғаларды қалыптастыру. Бұл өзгерістер тек білім беру жүйесінің ішінде ғана емес, мемлекет, бизнес, қоғам және жеке тұлғалар арасындағы ынтымақтастық арқылы жүзеге асырылуы тиіс.

Зияткерлік капиталды қалыптастыру — бұл тек экономикалық табыстың негізі ғана емес, сонымен қатар, жаһандық көшбасшылыққа ұмтылған елдердің басты құралы. Бұл мақалада болашақтың біліміне қойылатын талаптар, зияткерлік капиталды дамыту стратегиялары және оның жаһандық көшбасшылыққа әсері талқыланады[2].

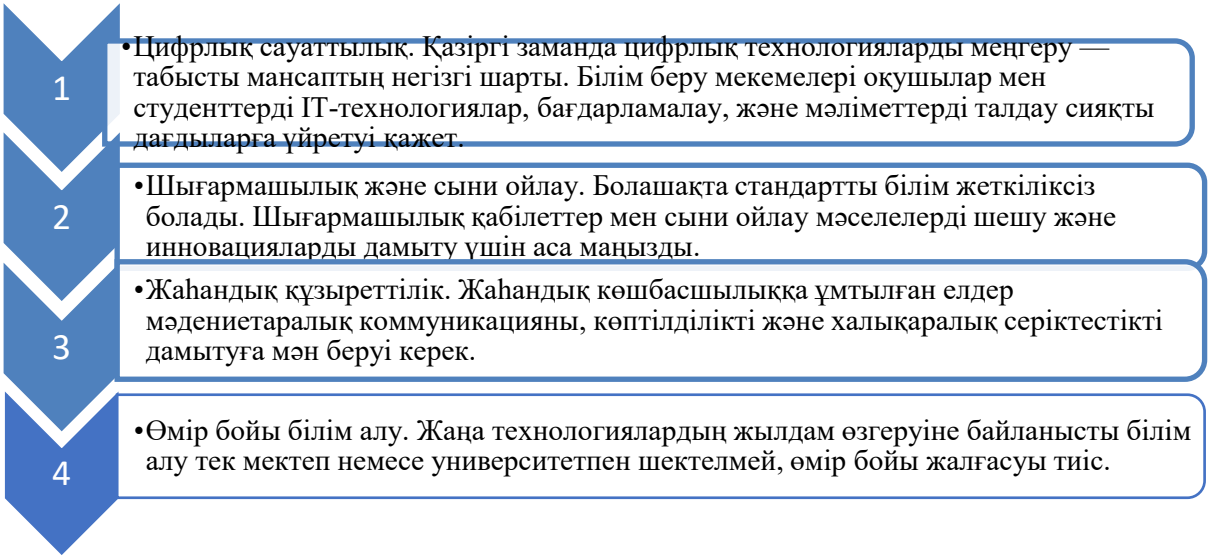
Зияткерлік капиталдың мазмұны мен маңызына тоқталатын болсақ, зияткерлік капитал — бұл білім, дағдылар, инновациялық қабілеттер және шығармашылық ойлау қабілеттерінің жиынтығы. Ол жеке адамдар мен қоғамның экономикалық және әлеуметтік дамуына әсер етеді. Елдің зияткерлік капиталының деңгейі оның технологиялық дамуының, ғылыми жетістіктерінің және халықаралық аренадағы бәсекеге қабілеттілігінің негізгі көрсеткіші болып табылады.

Зияткерлік капитал үш негізгі компоненттен құралады:

Сурет 3- Зияткерлік капиталдың үш негізгі компоненті.

Білім беру жүйесінің жаңа талаптары туралы айтар болсақ, болашақтың білім беру жүйесі жаһандық сын-қатерлерге жауап беру үшін бейімделуі керек. Негізгі талаптарға төмендегілерді жатқызуға болады:

Сурет 4- Білім беру жүйесінің жаңа талаптары

Зияткерлік капиталды дамыту стратегиялары туралы айтар болсақ, инновациялық инфрақұрылымды дамыту ғылыми-зерттеу орталықтары мен технопарктер құру инновациялық идеялардың жүзеге асуына мүмкіндік береді. Білім беру реформаларына білім беру мазмұнын жаңарту, заманауи оқыту әдістерін енгізу және оқытушылардың біліктілігін арттыру қажет.

Халықаралық серіктестік жасау үшін әлемнің жетекші университеттерімен және ғылыми орталықтарымен ынтымақтастық орнату арқылы озық тәжірибелер мен білімді алмасуға болады.

Жастарды қолдау үшін дарынды жастарды анықтау және оларды қолдау мақсатында стипендиялар, гранттар және стартап жобаларға инвестициялар ұсыну маңызды.

Жаһандық көшбасшылыққа жету жолдарына тоқталатын болсақ, зияткерлік капиталдың жоғары деңгейі жаһандық көшбасшылыққа қол жеткізудің басты шарты болып табылады. Мысалы, Сингапур, Оңтүстік Корея және Финляндия сияқты елдер білім беру мен инновацияға инвестиция салып, қысқа мерзім ішінде экономикалық және технологиялық серпіліске қол жеткізді.

Қазақстан үшін де зияткерлік капиталды дамыту стратегиялық басымдықтардың бірі болуы тиіс. Бұл үшін "Болашақ" бағдарламасы сияқты бастамаларды одан әрі дамыту, ауылдық аймақтардағы білім беру сапасын арттыру және ғылымды қаржыландыруды ұлғайту қажет.

Болашақтың білімі — бұл жаһандық көшбасшылыққа апаратын жол. Зияткерлік капиталды қалыптастыру үшін білім беру жүйесін жетілдіру, инновациялық инфрақұрылымды дамыту және халықаралық серіктестікті нығайту қажет. Тек осылай ғана елдер жаһандық аренада өз орнын нығайтып, тұрақты даму мен өркендеуге қол жеткізе алады[3].

Қазақстанның білім беру жүйесі соңғы жылдары айтарлықтай өзгерістерге ұшырап, цифрлық трансформация мен сапаны арттыруға бағытталған реформалар жүргізілуде. Бұл мәліметтер Қазақстанның білім беру жүйесінде жүргізіліп жатқан трансформациялар мен олардың нәтижелерін көрсетеді. Цифрлық технологияларды енгізу, оқытушылардың біліктілігін арттыру және білім беру ұйымдарының инфрақұрылымын жақсарту арқылы білім сапасын көтеру бағытында жұмыстар жалғасуда.

Әдебиеттер

1. https://stat.gov.kz/industries/social-statistics/stat-edu-science-inno/publications/8752/?utm_source=
2. https://applied-research.ru/ru/article/view?id=6934
3. https://egemen.kz/article/344290-ghylymdy-koteru-ushin-ghalymgha-dgaghday-tughyzu-kerek

ӘОЖ 336.77

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА БАНКТЕРДІҢ НЕСИЕЛІК ОПЕРАЦИЯЛАРЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ

Асанбекова А. - Эф-24-5к1 тобының студенті
Пазилов Ғ.А. – PhD, аға оқытушысы

Қазақстандағы банктердің негізгі қызметтерінің бірі – несиелік операциялар, яғни жеке және заңды тұлғаларға қарыз қаражатын беру. Несие беру арқылы банктер экономикаға капитал тартады, кәсіпорындарға даму мүмкіндігін береді және халықтың тұтынушылық қабілетін арттырады. Бүгінгі таңда Қазақстанның қаржы нарығында екінші деңгейлі банктер (ЕДБ) мен микроқаржы ұйымдары негізгі несиелік қызметтерді жүзеге асырушылар болып табылады.

Қазіргі уақытта елдегі несиелік нарықтың дамуына бірнеше факторлар әсер етуде, соның ішінде инфляция, мемлекет тарапынан реттеу, халықтың төлем қабілеті, халықаралық экономикалық жағдайларды атап айтуға болады. ЕДБ несие саясатын жүргізу барысында осы факторларды ескере отырып, тәуекелдерді басқаруға тырысады [1].

ЕДБ ұсынатын несиелер әртүрлі мақсаттарға арналған және олар бірнеше негізгі санаттарға бөлінеді:

•Мемлекеттік бағдарламалар аясындағы несиелер – экономиканың түрлі салаларын және халықты әлеуметтік қолдау мақсатында мемлекеттік бағдарламалар арқылы берілетін несиелер.

•Ипотекалық несиелер – тұрғын үй сатып алуға арналған.

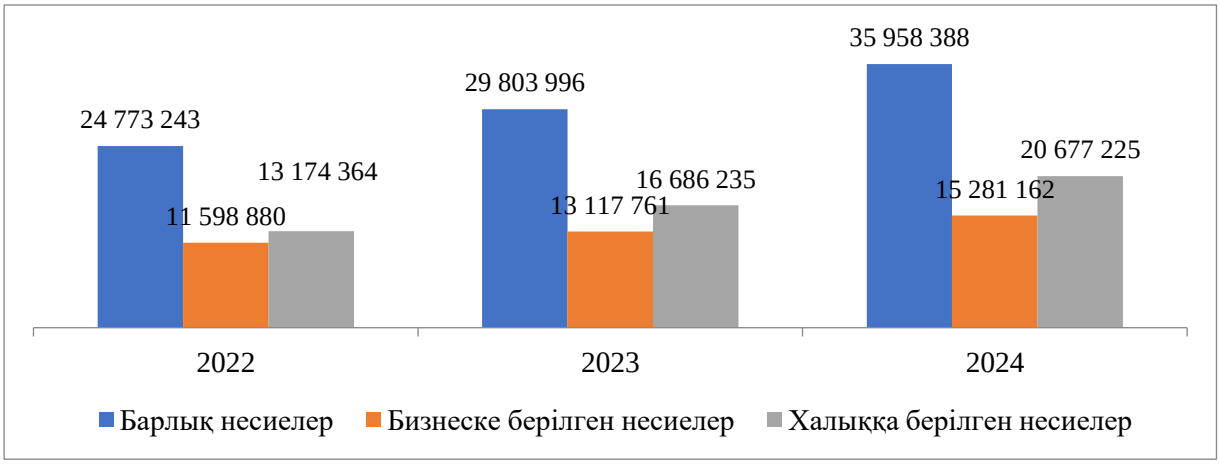
•Тұтынушылық несиелер – жеке тұлғалардың күнделікті қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін беріледі (мысалы, автокөлік сатып алу, тұрмыстық техника алу, білім алу).

•Кәсіпкерлік несиелер – бизнес субъектілерін қаржыландыру үшін беріледі.

•Ауыл шаруашылығы несиелері – аграрлық секторды дамыту мақсатында ұсынылады.

Әрбір несие түрінің өзіндік шарттары мен талаптары бар, олардың мөлшерлемелері, мерзімдері және қайтару шарттары банктің саясатына және экономикалық жағдайға байланысты өзгеріп отырады.

Бүгінгі таңда отандық банктер тарапынан берілген несиелер көлемі жылдан-жылға артып келеді. Банктер тарапынан берілген несиелердің көлемінде халыққа берілген несиелердің үлесі жоғары (1-сурет).

Ескертпе – Қазақстан Ұлттық Банкінің мәліметтері негізінде авторлармен құрастырылды. https://nationalbank.kz/kz/news/statisticheskiy-byulleten/rubrics/2205

Сурет 1 – Банк секторының несиелері, млн. теңге (кезең соңына)

1-сурет мәліметтері бойынша 2022 жылы банктер тарапынан несиелер көлемі 24 773 243 млн. теңге болса, 2024 жылы оның көлемі 31,1%-ға көбейіп 35 958 388 млн. теңгені құраған. 2024 жылы банктер тарапынан берілген несиелердің 57,5%-ы немесе 20 677 225 млн. теңге халыққа берілген, ал қалған 42,5%-ы немесе 15 281 162 млн. теңге бизнеске берілген.

Зерттеулер барысында айқындалғандай елімізде тұтынушылық несие нарығы айтарлықтай өскені байқалады. Бұл халықтың төлем қабілетінің артуымен қатар, сәйкесінше кейбір жеке тұлғалардың қаржылық міндеттемелерінің көбеюіне де себеп болып отыр. Сонымен қатар отандық тұрғын үй нарығының дамуына ипотекалық несиелер ерекше әсер етіп отыр. Мемлекеттік бағдарламалар арқылы азаматтарға жеңілдетілген шарттармен несие алуға мүмкіндік берілуде. Осы факторлар есебінен жеке тұлғалар тарапынан алынған несиелер үлесі де жылдам артуда.

Орташа алғанда, ипотекалық несиелердің пайыздық мөлшерлемесі 16-18% шамасында қалыптасты. Бұл көптеген азаматтар үшін ауыр қаржылық жүктеме болып саналады [2].

Еліміздің несие нарығының дамуымен қатар, оның негізгі мәселелері де бар. Атап айтсақ: -

- жоғары пайыздық мөлшерлемелер – несиелердің қымбаттығы көптеген азаматтар мен кәсіпкерлер үшін үлкен кедергі болып отыр.

- банктердің мерзімі өткен қарыздардың артуы. Бұл халықтың төлем қабілетінің төмендеуіне байланысты орын алуда.

- қарыз жүктемесінің артуы – бір адамның бірнеше несие алуы, нәтижесінде төлем қабілетінің төмендеуі.

- инфляция деңгейінің жоғары болуы – несие алушылардың нақты табысының төмендеуіне және қарыздарды төлеу қабілетінің әлсіреуіне әсер етеді.

- ұсыныс пен сұраныстың теңгерімсіздігі – кейбір банктер несиелендіруді қатаңдатса, басқалары керісінше, тәуекелге барып, көп мөлшерде несие береді.

Сондықтанда мемлекет тарапынан несие нарығын барынша реттеу қажет деп есептейміз. Мемлекет қаржы нарығын тұрақтандыру мақсатында бірқатар келесідей реттеу шараларын жүргізе асыру қажет:

Банктердің несие беру талаптарын қатаңдату – төлем қабілеті төмен клиенттерге несие беруді шектеу;

Қарыз жүктемесін төмендету – кейбір әлеуметтік осал топтарға несиелік рақымшылық жасау шараларын қарастыру;

Микроқаржы ұйымдарының қызметін бақылау – халықтың шамадан тыс қарызға батпауы үшін МҚҰ-ларға қосымша шектеулерді енгізу;

Банктердің резервтік капиталын күшейту – бұл қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету үшін қажет.

Отандық несиелік нарығын тұрақтандыру және дамыту үшін біріншіден пайыздық мөлшерлемелерді төмендету – банктер үшін мемлекет тарапынан субсидиялар мен жеңілдіктер қарастыру. Екіншіден, цифрлық технологияларды енгізу – big data және AI көмегімен клиенттердің қаржылық мүмкіндіктерін дәл бағалау. Үшіншіден, қарыз алушылардың

қаржылық сауаттылығын арттыру – арнайы оқыту бағдарламаларын енгізу. Төртіншіден несие беру үдерісін оңтайландыру – банктердің тәуекелдерді басқару саясатын жақсарту қажет.

Жалпы отандық банктердің несиелері экономиканы дамытуды қаржылық қамтамасыз етуде маңызды болып табылады. Несие беру арқылы экономикалық өсім жеделдейді, халықтың өмір сүру деңгейі артады және бизнес сектор дамиды. Дегенмен, қазіргі таңда жоғары пайыздық мөлшерлемелер, инфляция және халықтың несие жүктемесінің артуы сияқты мәселелер бар. Болашақта банктер жаңа қаржы құралдарын енгізіп, несиелік саясатты икемді ету арқылы нарықтық тұрақтылықты сақтауға ұмтылатын болады. Экономикалық даму жағдайына байланысты несиелік нарықтың өзгеруі мемлекеттік реттеу мен жаһандық экономикалық үдерісерге тікелей байланысты болмақ.

Әдебиеттер

1. Досжан Р.Д., Жоламанова М.Т. Ақша, несие, банктер. Оқу құралы, Алматы. 2021 ж.
2. Қазақстан Ұлттық Банкінің сайты: https://nationalbank.kz

ӘОЖ 541.18

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САУДА ЖӘНЕ ОНЫҢ ЭКОНОМИКАҒА ӘСЕРІ

Асанбекова А. - ЭФ-24-5к1 тобының студенті
Абишова А.У. – э.ғ.к., доцент

Халықаралық сауда – әлемдік экономиканың маңызды құрамдас бөлігі, ол елдер арасындағы тауарлар мен қызметтердің алмасуын қамтамасыз етеді. Бұл үдеріс экономикалық даму мен тұрақтылыққа ықпал етіп, мемлекеттердің ресурстарды тиімді пайдалануына мүмкіндік береді. Ғасырлар бойы халықаралық сауда ұлттар арасындағы байланысты нығайтып, инновацияларды енгізуге және технологиялық прогресті жеделдетуге жол ашты. Қазіргі заманғы жаһандану үрдістері халықаралық сауданың қарқынды дамуына себепші болып, көптеген елдер үшін сыртқы сауда экономикалық өсімнің басты факторына айналды.

Халықаралық сауда белгілі бір экономикалық заңдылықтарға негізделген. Олардың ішінде салыстырмалы артықшылықтар теориясы, сұраныс пен ұсыныс заңы, бәсекелестік принципі және еркін сауда саясаты ерекше орын алады.

• Салыстырмалы артықшылықтар теориясы (Д. Рикардо) – елдер өздерінде өндірісі тиімді тауарларды экспорттап, шығыны жоғары өнімдерді импорттауы керек деген қағидаға негізделеді.

• Бәсекелестік принципі – халықаралық нарықта өнім сапасы мен бағасы бойынша бәсекелестік артып, тұтынушылар үшін тиімді жағдайлар жасалады.

• Еркін сауда саясаты – кедендік шектеулерді азайту арқылы елдер арасындағы экономикалық қарым-қатынасты жеңілдетуге бағытталған.

Халықаралық сауда елдер экономикасына көп қырлы әсер етеді, оның ішінде өндіріс көлемінің артуы, инновациялық технологиялардың дамуы, жаңа жұмыс орындарының құрылуы және халықтың өмір сүру деңгейінің жақсаруы маңызды орын алады.

1. Өндірістің өсуі және ресурстарды тиімді пайдалану. Әрбір ел өзінің табиғи, еңбек және технологиялық ресурстарын тиімді пайдалану арқылы бәсекеге қабілетті тауарлар өндіре алады. Бұл халықаралық нарықта тиімді мамандану мен өндірістің оңтайландырылуына ықпал етеді.
2. Жаңа жұмыс орындарының құрылуы. Халықаралық сауда экспортоқ өнім өндіретін кәсіпорындардың дамуына ықпал етіп, жаңа жұмыс орындарын ашады. Бұл әсіресе дамушы елдер үшін маңызды, себебі халықтың табысының артуына және өмір сүру деңгейінің жоғарылауына ықпал етеді.
3. Инновация және технологиялық даму. Жаһандық нарықтағы бәсекелестік кәсіпорындарды жаңа технологиялар енгізуге, өндіріс тиімділігін арттыруға және инновациялық шешімдерді дамытуға ынталандырады. Бұл өз кезегінде экономиканың тұрақты дамуын қамтамасыз етеді.
4. Қаржы жүйесінің тұрақтануы. Сыртқы сауда операциялары шетелдік инвестициялардың артуына ықпал етіп, елдердің төлем балансын жақсартады. Көптеген дамушы мемлекеттер үшін шетелдік капитал ағыны экономикалық тұрақтылықтың негізгі факторы болып табылады.
5. Тұтынушылар үшін тиімділік. Халықаралық сауда ішкі нарықта бәсекелестікті арттыра отырып, тауарлар мен қызметтердің сапасын жақсартады және бағаның төмендеуіне ықпал етеді. Бұл тұтынушыларға жоғары сапалы өнімдерді қолжетімді бағамен сатып алуға мүмкіндік береді.

Халықаралық сауданың көптеген артықшылықтарына қарамастан, оның белгілі бір қиындықтары мен тәуекелдері де бар.

• Сауда теңгерімсіздігі – кейбір елдер үшін импорт көлемінің экспорттан артық болуы төлем балансының тапшылығына әкелуі мүмкін.

• Қорғаныс шаралары – кейбір мемлекеттер отандық өндірушілерді қорғау үшін тарифтер, квоталар және санкциялар сияқты кедергілер енгізеді.

• Геосаяси тәуекелдер – сауда қатынастары елдер арасындағы саяси қақтығыстардан, санкциялардан және халықаралық дағдарыстардан зардап шегуі мүмкін.

• Экологиялық әсер – халықаралық сауданың дамуы өндіріс көлемінің артуына әкеледі, бұл табиғи ресурстардың шамадан тыс пайдаланылуына және қоршаған ортаның ластануына себепші болуы мүмкін.

Халықаралық сауда – экономикалық дамудың қозғаушы күші. Ол елдердің өндірістік әлеуетін арттырып, халықтың әл-ауқатын жақсартады, бәсекелестік пен инновацияны ынталандырады. Дегенмен, сауда балансының теңгерімді болуы, тиімді сауда саясатын жүргізу және геосаяси тәуекелдерді басқару әрбір ел үшін маңызды міндет болып табылады. Болашақта цифрландыру, жасанды интеллект және блокчейн сияқты технологиялар халықаралық сауда процесін

Әдебиеттер
1. Кругман П., Обстфельд М., Мелиц М. “Халықаралық экономика: теория және саясат” – Алматы: Экономика баспасы, 2019.
2. Түсіпбеков Ә. “Жаһандану және халықаралық экономикалық қатынастар” – Нұр-Сұлтан: Қазақ университеті, 2021.
3. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі. “Қазақстанның сыртқы сауда саясаты” – www.economy.gov.kz (ресми сайт).
4. Дүниежүзілік сауда ұйымы (ДСҰ). “Халықаралық сауда және жаһандану” – www.wto.org.
5. Балабанов И.Т. “Экономика және сыртқы сауда қызметі” – Мәскеу: Юнити, 2020.

ӘОЖ 339.5

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САУДАНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ САЛДАРЫ

Ахмет А.А. - ЭФ 24-1к1 тобының студенті
Абишова А.У. - э.ғ.к, доцент

Халықаралық сауда-елдер арасындағы қызметтер мен тауарлардың алмасуы.Ол мемлекеттерге ресурстарды тиімді пайдаланып,экономикалық өсімді жеделдетуге мүмкіндік береді. Бұл алмасу процесі экономикалық көрсеткіште басты және негізгі рөл болғанымен кей мәселелерді туындатады. Оларға сауда соғыстары, протекционизм, экономикалық теңсіздік, логистикалық қиындықтар және экологиялық талаптардың қатаңдауы жатады. Осы мәселелрді шешу үшін мемлекеттер мен халықаралық ұйымдардың жаңа стратегиялар мен келісімдерді әзірлеуге тырысуда.

АҚШ пен Қытай арасындағы сауда текетіресі соңғы уақытта күшейіп екі ел арасындағы экономикалық қарым-қатынастары шиеленісе түсті.2024 жылдың мамыр айында АҚШ Президенті Джо Байден Қытайдан импортталатын бірнеше тауар түрлеріне тарифтерді едәуір арттырды. Нәтижесінде, электромобильдерге, компьютерлік, микросхемалар, медециналық, жабдықтар мен күн батареяларына кедендік алым артады. Осылайша, екі ел арасындағы сауда-қатынастары күрделі кезеңді бастан өткізуде. Бұл жаһандық экономикаға елелулі әсер етуі мүмкін.АҚШ-тың Сауда минстірлігі Қытай көліктерін кіргізуге тыйым салуды ұсынды.Айту бойынша бұл шешімді олардан келетін қауіпті төмендету үшін деген тұжырымға тақады.Бұл шектеулер бағдарламалық қамтамасыз ету үшін 2027 жылы және аппараттық құрал үшін 2029 жылы қолданысқа енеді.Дегенімен Қытайлық BYD компаниясы Калифорнияда электр автобустарын шығаруды әрі қарай жалғастыруда. Салмағы 4500 келіден жоғары болатын көлік құралдарына шектеулер қолданылмайды.Тыйым салулар жаңа ережелер күшіне енбей тұрған мерзімде жасалған Қытайлық кәсіпорындар құптамайтын бағдарламалық жасақтамауға әсер етпейді. Бұл Қытайлық көліктердің кейбір үлгілерін Америкаға импорт яғни импорттауды әрі қарай жалғастыруға мүмкіндік береді. Айта кететін жәйт,жаңадан сайланған АҚШ Президенті Дональд Трамп Қытайлық көліктердің импортын аяқтауға ниетті екенін жеткізді.Бірақ Қытай көліктерін АҚШ-та құрастыру туралы ұсыныстарға ашық екенін жеткізді.

Импортқа тәуелділік-шикізатты экономикасы бар елдер үшін маңызды мәселе. Шетелден әкелінетін тауарлар арзан әрі қолжетімді болғанымен,олар отандық өндірістің дамуын тежеп жергілікті кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін төмендетуі мүмкін. Ұлттық өндірісті қорғау үшін,мемелекет салықтық жеңілдіктер, субсидиялар және импортқа шектеулер енгізу секілді шараларды қолдануы қажет.Бұл жергілікті бизнесті қолдап,жаңа жұмыс орындарын ашуға және экономиканы әртараптандыруға көмектеседі. Дамушы елдер көбіне шикізат жеткізуші рөліне тәуелді. Олар өздерінің табиғи ресурстарын экспорттап, дайын өнімді қымбатырақ бағамен қайта сатып алады. Бұл экономиканы әлсіз етіп, технологиялық даму мүмкіндіктерін шектейді. Ал дамыған елдер технологиялық артықшылыққа ие. Олар ғылым мен инновацияны дамытып, өндірісті жетілдіреді. Бұл оларға жаһандық нарықта үстемдік етуге мүмкіндік береді, ал дамушы елдер осы жүйеде тек шикізат көзі болып қалады.

Халықаралық саудаға қатысы бар ұйымдардың бірі Дүниежүзілік Сауда Ұйымы (ДСҰ)-жаһандық сауданы реттеп,кедергілерді азайтады,тарифтерді төмендетеді және нарыққа қолжетімділікті арттырады.Бұл ұйым 1995 жылдың 1 қаңтарынан бастап жұмыс істеп келеді. Алғашында 77 мемлекетті қамтыса,2023 жылдың соңғы мәліметі бойынша 178 ел мүше болды. Дамыған елдер бастап құрған ұйым халықаралық саудада және экономикалық өсім мен адамдардың тұрмыс-тіршілігін ұдайы жақсартады деп саналады. Дүниежүзілік Сауда Ұйымына мүшелік ететін елдердің үлесі жер бетіндегі айналымның 95% құрайды,сонда Ресейді қоспаған сәттің өзінде-ақ бүкіл әлемдік нарықты қамтып отыр десек қателеспейміз.

Ал халықаралық саудада маңызды мәселелер,тыйымдар (шектеулер), жақсы жаңалықтар жоқ емес бар. Атап айтсақ олар:

Маңызды мәселелер:

1.Тарифтер мен салықтар-кейбір елдер өз өндірушілерін қолдау,қорғау үшін шет елдік тауарларға жоғары салық қояды.

2.Логистика және тасымалдау-Тауар тасымалының қымбаттануы сондай-ақ шекарадағы кептеліс,кедергілер сауданы қиындатуда.

3.Валютаның тұрақсыздығы-Яғни ақша бағамының құбылуы саудаға айтарлықтай біршама әсер етеді.

4.Санкциялар және шектеулер-Кей елдерге белгіленген бір тауарларды сатып алуға,сатуға немесе айырбастауға тыйым салынады.

Шектеулер:

1.Белгілі бір елдер үшін(есірткі,сирек жануарлар,қару жарақ)секілді тауарлар халықаралық саудада сатуға қатаң тыйым салынғанын айтады.

2.Санкциялар салдарынан кейбір елдер үшін сауда-саттық пен айналысу қиынға соғады.Жақсы жаңалықтар топтамасы: Жаңа технологиялар-Сауданы жақсартатын әрі жылдамдататын игіліктер(онлайн сауда,автоматтандырылған кедендік жүйелер).

2.Жаңа нарықтар-көптеген елдер үшін жаңа нарықтарға жол ашуда.

3.Сауда келісімдері-Өзара елдер арасындағы арнайы келісімдер сауданы жеңілдетеді.

Халықаралық сауданың экономиға тигізетін әсері орасан зор десек болады.Себебі:халықаралық сауда дамыған сайын өзімен қатар келесі бағыттардыда жетілдіреді:

1.Экономикалық өсім-елдер өздеріне керек емес тауар,заттарды сатып,пайдалы өнімдерін экспорттайды және пайда табады.Бұл өндірісті күшейтіп,экономиканы дамытады.

2.Бағаның түсуі-егер бір елде тауар қымбат болып тұрса,оны арзан жерден барып сатып алады.Бұл тұтынушылар үшін тиімді болады.

3.Жұмыс орындарының көбеюі-зауыттар мен фабрикалар көп жұмыс істейде егер де экспорт көбейсе және жаңа жұмыс орындары пайда болады.

4.Сапаның жақсаруы-бәсеке артқан сайын, онда компаниялар,фирмалар сапалы өнім шығаруға мәжбүр болады.

5.Технология мен білім алмасу-елдер өзара білім мен жаңа табысымен бөлісіп отырса,бұл даму көрсеткішін тездетеді

.6.Тәуелділік артады-егерде ел тек импортқа арқа сүйесе және өзге елдермен сауданы тоқтатса мұндай жағдай қиындықтарға әкелуі мүмкін.

Жалпы бар халықаралық сауда әлем елдерін бір-бірімен байланыстырып тұрған қозғалыс.Бұл дегеніміз елдер үздіксіз қарым-қатынаста болады және екі тарапқада қолайлы,ұтымды,тиімді келісім шарттар жасасады.Халықаралық сауда-әр ел үшін аса маңызды.Ол елге табыс әкеліп қана қоймай,адамдарға арзан әрі сапалы тауар алуына мүмкіндік береді.Дегенімен ел өзінінде өндірісін қорғауы қажет екенін ұмытпауы тиіс.

Әдебиеттер

1. https://qazaqstan.tv/news/193858
2. https://kk.wikipedia.org/wiki/Дүниежүзілік_сауда_ұйымы
3. https://kz.kursiv.media/kk/2024-12-18/nrls-sauda
4. https://stat.gov.kz/industries/economy/foreign-market/publications/158560
5. https://ksm.kz/kz/ic/wto

ӘОЖ 328.185

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚТЫҢ ТАРИХЫ МЕН ОНЫҢ ҚОҒАМҒА ӘСЕРІ

Ахмет А. - ЭФ-24-1к1 тобының студенті
Шалдарбекова М.Б. - аға оқытушы

Сыбайлас жемқорлық-билікті не жұмыс жағдайында өзі артық материал алу үшін жүретін заңсыз процесс.Сыбайлас жемқорлық-мемлекеттік құрылымдардың экономика аясында қылмыстық құрылымдармен бірге қатаюы тағы мемлекет билігінде лауазымды тұлғалардың,саяси және қоғам қайраткерлердің заңға қайшы әрекет етуі.Адам өмірінің әртүрлі салаларында сыбайлас жемқорлықтың бейнесі тек біздің елімізде ғана емес,сонымен қатар дүние жүзіндегі ауқымды проблемалардың бірі.Сыбайлас жемқорлық елдердің саяси құрылымына және экономикалық даму көрсеткішіне қарамастан,беделді нарықтық экономикасы бар демократиялық елдерде де орын алады.

Сыбайлас жемқорлықтың алғашқы көріністері ежелгі мемлекеттерде кездескен.Олар:Ежелгі Мысыр,Вавилон,Қытай және Рим империясы жатады.Ежелгі Греция және Римде парақорлық аса қатаң жазаланғанымен,кей билеушілер бұл қозғалысты тоқтата алмаған.Бірте-бірте осы қозғалыс тоқтауын таппай,орта ғасырларда феодалдық жүйеде билеушілер және шіркеу қызметкерлері жемқорлықпен айналыса бастап,заң мен құпталған шешімдерді өз жағына тиімді етіп бұрмалап отырған.Еуропа елдерінде шіркеу қызметкерлерінің индульгенция(күнәларді кешіру үшін төлем)жемқорлықтың бір түрі деп танылды.

Грузия соңғы онжылдықта сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте айтарлықтай жетістіктерге жетті. 2003 жылғы “Раушан революциясынан” кейін жаңа үкімет ауқымды реформаларды жүзеге асырып, мемлекеттік басқару жүйесін түбегейлі өзгертті.

Негізгі реформалар:

Мемлекеттік қызметтерді оңтайландыру: “Бір терезе” қағидаты енгізіліп, азаматтар барлық қажетті құжаттарды бір жерде – Әділет үйінде ала алатын болды. Бұл тәсіл мемлекеттік қызметтерді алу процесін айтарлықтай жеңілдетті.

Ішкі істер министрлігін реформалау: Полиция қызметкерлерінің 85%-ы жаңартылып, олардың саны қысқартылды. Полицияның беделін арттыру бағдарламасы енгізіліп, құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне жаңа имидж қалыптастырылды. Нәтижесінде, Грузияда полиция қызметкерлері пара алмайтын болды.

Салық жүйесін реформалау: 25 түрлі салықтың орнына 6 салық түрі қалдырылды, бұл салық жүйесін айтарлықтай жеңілдетті.

Бұл реформалардың нәтижесінде Грузия сыбайлас жемқорлық деңгейін айтарлықтай төмендетіп, 2014 жылы Transparency International ұйымының сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексінде 174 елдің ішінде 50-орынға ие болды. Грузияның бұл тәжірибесі басқа елдер үшін сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте үлгі бола алады.

Сыбайлас жемқорлықтың алды алуға көптеген талаптар мен әрекеттер қарастырылуда.

1.Құқықтық реформалар мен заңдарды күшейту-бұл заңсыз әрекеттің көрсеткішін төмендету үшін қатаңдатылған заңдар керек.Жазаны арттыру,жауапкершілікті арттыру және құқық қорғау органдарының тәуелсіздігін қамтамасыз ету рөл ойнайды.

2.Мемлекеттік биліктегі ашықтықты қамтамасыз ету-мемлекеттік сатып алулардың ашықтығын қамтамасыз ету мен шенеуніктердің пайда табу табыс көзі мен шығындары туралы деректерді ашық түрде жариялау көмегімен сыбайлас жемқорлыққа жолды жабуға болады.

3.Білім беру және халықтың құқықтық білімдерін арттыру-егер де азаматтар өз құқықтарын нақты білсе және жемқорлыққа немесе осы секілді қайшы қылмысқа қарсы тұра алса,жемқорлыққа қарсы тұру мәдениеті бой көтереді.

4.Азаматтық қоғам рөлі және БАҚ-жемқорлық фактілері жасырын қалушы еді егерде,журналистика және қоғамдық бақылау процессі болмаса.Азаматтық белсенділік пен ақпараттың ашықтығы басты факторлардың бірі болып келеді.

Сыбайлас жемқорлықтың ортадағы өзектілігі:

Бұл заңсыз іс-әрекет бүгінгі күнде ең өзекті мәселелердің бірі болып табылады.Бұл мемлекеттің экономикасына,билікке ғана емес қара халықтың күнделікті өмір салтына кері әсерін тигізуі мүмкін.Коррупция көп нәрсенің даму өсіне әсерін тигізеді.Мысалы:елдің дамуын тежейді,ортадағы әділетсіздікті күшейтеді,тәртіп жүйесі және заңды әлсіздендіреді.

Ал енді Американдық зерттеушілер М.Джонстон мен Дж.С.Наем коррупцияға мындай түсініктеме береді:»алдымен өзі,өз отбасысы немесе кішіірім топ үшін материалдық сондай-ақ мәртебелік артықшылық иелену үшін,беделді,лауазымды қызметкердің белгілі тәртіптен,заңнан ауытқуы.Сонымен қатар коррупция тек билік басында емес,кез-келген ортада,ұйымда кездеседі.Атап өтсек:халықаралық ұйым мен қайырымдылық қорларда,денсаулық сақтау мен білім беру саласының қызметкерлері,құқық қорғау органдарының қызметкерлері арасында және саясаткерлер мен мемлекеттік қызметкерлер.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестегі ауыртпашылықтар мен болашақ күтілімдер.

Билік құптаған шараларға қарамастан,коррупция көптеген қиындықтарға тап болып жатыр.Еліміздегі коррупция жүйесі тамырын терең жайған,ал есептілік және ашықтық деңгейінің әлі жетер емес.Бұл жайлы Еуропа Кеңесі еліміздегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралардың тәуелсіздігін күшейту керектігін атап кеткен.Алайда дегенімен елімізде оң өзгерістер байқалып жатыр.Қазақстан 2022 жылы болған қаңтар оқиғасынан кейін басшылық аса маңызды реформалар,шаралар жүргізе бастады.Күшіне енген шаралар ашықтықты күшейтуге,заң үстемдігін нығайтуға,сондай-ақ халықаралық стандарттарға сай болуын талап етті.

Қорытындылай келе,сыбайлас жемқорлық тек қана заң бұзушылық емес,осымен қатар бүкіл елдің экономикасын,даму деңгейін құлдырату және қара халықтың өмір сүру сапасын нәшарлату.Сондықтан оны жою үшін тек заң шығарып,шараларды күшейте беру емес,әр азаматтың ықпалы,көмегі мен белсенділігі керек.Ағылшын философы Гоббстың пікірінше, сыбайлас жемқорлық кез келген заманда заңдарға деген жеккөрінішті тудыратын басты қауіптердің бірі болып саналады. XVII ғасырда айтылған бұл тұжырым XXI ғасырда да өзекті болып қала береді.Неміс философы Макс Вебер (1864–1920) де сыбайлас жемқорлықтың табиғатын зерттеуге өз үлесін қосты. Ол «Саясат: міндет және кәсіп ретінде» (1919) еңбегінде саясатпен айналысудың екі жолын көрсетті:

1. Саясат «үшін» өмір сүру – яғни саясатты мемлекет пен қоғам игілігі үшін қызмет ету деп қарастыру.
2. Саясат «есебінен» өмір сүру – яғни саясатты жеке пайда табудың тұрақты көзіне айналдыру.

Вебердің пікірінше, парақорлық пен сыбайлас жемқорлық – ортағасырлық қоғамға тән әкімшілік аппараттың ажырамас қасиеті. Ұлы философ Ибн Халдун өз еңбегінде:жемқорлық экономиканы құлдыратын басты факторлардың бірі деп атап өткен.Ағылшын философы әрі мемлекеттік қайраткері Томас Гоббс (1588–1679) өзінің «Левиафан» (1651) еңбегінде былай деп жазады:“Өз байлығына мастанған адамдар қылмысты батыл жасай береді, себебі олар мемлекеттік билікпен сыбайласу арқылы жазадан құтыламын немесе ақша мен басқа да сыйақылар арқылы кешірім аламын деп үміттенеді.”

Қолданылған дереккөздер тізімі

1. Қалқаманұлы М.Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет негіздері.Қостанай,2024
2. Алауханов Е.Сыбайлас жемқорлықпен күресі.Алматы,2009
3. https://stud.kz/referat/show/55758?utm_source.com
4. https://stud.kz/referat/show/109390?utm_source.com
5. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1100000308?utm_source.com

ӘОЖ 370.7

АУТСОРСИНГТІҢ ЖАҢА ТОЛҚЫНЫ: ЦИФРЛАНДЫРУ ӘЛЕМІНДЕГІ МҮМКІНДІКТЕР

Бабажанова Ә. – ЭФ-23-4К тобының студенті
Есентаева А.А. - PhD, доцент

Цифрландыру дәуірі барлығымыздың әлемімізге едәуір айырмашылықтарды ендіріп, сауда әлемінде басқаша мүмкіндіктер ашты. Аутсорсинг барлық өзгерістердің ортасында тұрып, фирмалардың рентабельділігін көбейтуде маңызды ролге айналды. Бұл мақалада аутсорсингтің цифрландыру дәуіріндегі маңызы, оның артықшылықтары мен әлеуметтік тәуекелдері қарастырылады.

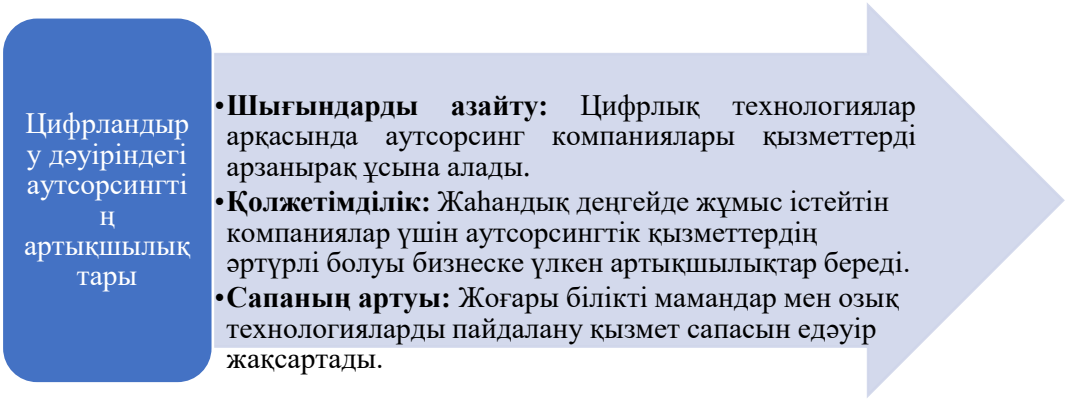
Аутсорсингтің мәні мен қолданылуына тоқталар болсақ, аутсорсинг – бұл сауда -процестер мен операцияларды арнайы шарт негізінде үшінші тарапқа беру тәжірибесі. Термин ағылшын тілінен алынған, "outsourcing" сөзі "сыртқы ресурстарды пайдалану" деген мағынаны білдіреді. Бұл ұғым бастапқыда Америкада кеңінен пайдаланыла бастады және қазіргі таңда халықаралық деңгейде бизнесті тиімді басқару тәсілдерінің бірі ретінде танымал. Аутсорсингтің негізгі ұғымы туралы айтар болсақ, ресурстарды оңтайландыру үшін компаниялар негізгі емес функцияларын сыртқы ұйымдарға тапсыру арқылы өздерінің негізгі қызметіне шоғырлануға мүмкіндік алады.

Шығындарды қысқарту үшін аутсорсингті қолдану арқылы компаниялар қызметкерлерді оқыту, инфрақұрылымды қолдау және басқа да шығындарды азайтады. Мамандану үшін басқа тараптың жоғары деңгейдегі мамандануына сүйене отырып, компаниялар қызмет сапасын арттыра алады. Аутсорсингтің түрлеріне мыналар жатады:

Бизнес процесстік аутсорсинг - бұл қызметтің белгілі бір бөлігін (мысалы, бухгалтерия, кадрлық есеп, IT қолдау) беру. IT-аутсорсинг ақпараттық технологиялармен байланысты үдерістерді (мысалы, серверлерді басқару, бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірлеу) тапсыру.

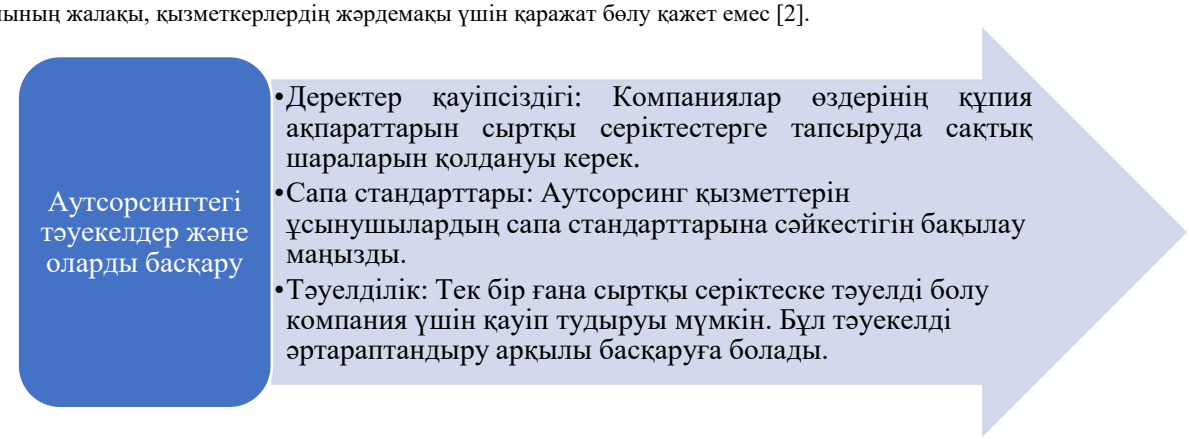
Қызметкерлерді аутсорсингке беру бір компаниядан екінші компанияға қызметкерлерді уақытша немесе тұрақты түрде беру. Өндірістік аутсорсинг белгілі бір өндірістік жүйелерді басқа кәсіпорынға тапсыру болып табылады. Аутсорсингтің артықшылықтарына тауардың құнын төмендету еңбек ресурстарын арзанырақ аймақтардағы компаниялармен жұмыс істеу арқылы шығындарды азайту болып табылады.

Қашықтан жұмыс істеу мәдениеті пандемиядан кейін қашықтан жұмыс істеу қалыпты жағдайға айналды, бұл аутсорсингке сұранысты одан сайын арттырды [1].

Сурет 1- Цифрландыру дәуіріндегі аутсорсингтің артықшылықтары

Соңғы жылдардың ішінде ақ жағалы жұмысшылардың қызметі банктік және құқықтық салалардан бастап АҚШ-тағы ірі сәулет фирмалардағы аутсорсингті қолданатын пионер компаниясы “Resourcesus US”-ға дейін кенінен таралды. Бұндай қызметкерлердің жұмысы келісімшартта ескерткендіктен, компаниялар қызмет бөлмесін жасау, басшылық құрамының жалақы, қызметкерлердің жәрдемақы үшін қаражат бөлу қажет емес [2].

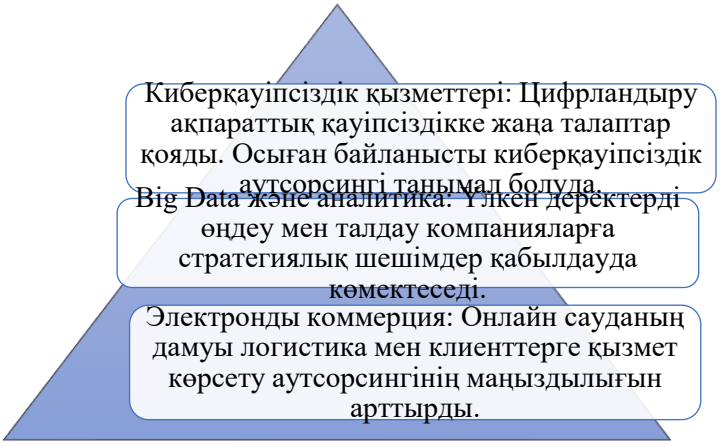

Сурет 2- Аутсорсингтегі тәуекелдер және оларды басқару

Цифрландыру дәуірі аутсорсингке басқа мүмкіндіктер ашып, бизнеске икемді және тиімді жұмыс жасау жолдарын қарастырды. Бірақ, бұл процестің табысты болуы үшін тәуекелдерді басқару мен дұрыс стратегияны таңдау маңызды. Қазақстандық фирмаларда аутсорсингті тиімді қолдану арқылы өз жұмыстарын әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті етіп жүргізуге мүмкіндік береді [3].

Икемділік нарық жағдайына байланысты қызмет көлемін оңай өзгерту мүмкіндігіне әсер етеді. Сапаны арттыру үшін сыртқы мамандардың жоғары біліктілігі арқасында қызметтің сапасы жақсарады. Тәуекелдерді азайту үшін кейбір бизнес-үдерістердің жауапкершілігін басқа тарапқа жүктеу. Аутсорсингтің кемшіліктеріне құпиялылық мәселелері келесі тарапқа құпия мәліметтің берілуі ақпараттардың қауіпсіздігіне әсер етуі мүмкін. Сапаны бақылау қиындығына басқа ұйымдардың жұмысын тікелей қадағалау мүмкіндігінің шектеулі болуы мүмкін. Тәуелділік сыртқы серіктеске тым көп сенім арту компанияның ішкі мүмкіндіктерін әлсіретуі мүмкін.

Аутсорсингтің мемлекеттік сектордағы рөлі қазіргі таңда мемлекеттік қызметтерді басқаруды жеке меншік кәсіпорындарға тапсыру да аутсорсингке жатады. Мысалы, инфрақұрылымды дамыту, коммуналдық қызметтерді басқару, медициналық немесе білім беру мекемелерінің кейбір қызметтерін жекеменшік ұйымдарға беру. Бұл тәсіл бюджетті үнемдеуге және қызмет сапасын жақсартуға мүмкіндік береді.

Сурет 3- Мүмкіндіктер мен жаңа бағыттар

Аутсорсинг – қазіргі заманғы саудада негізгі құрал. Ол компанияларға ресурстарды тиімді пайдаланып, нарықта бәсекеге қабілеттілігін арттыруға көмектеседі. Дегенмен, аутсорсингті енгізу кезінде мүмкін болатын тәуекелдерді ескеріп, серіктестерді мұқият таңдау қажет. Сонымен қатар, олар бұдан былай сол ұйымның жалдамалы қызметкерлер емес болып табылады.

Әдебиеттер

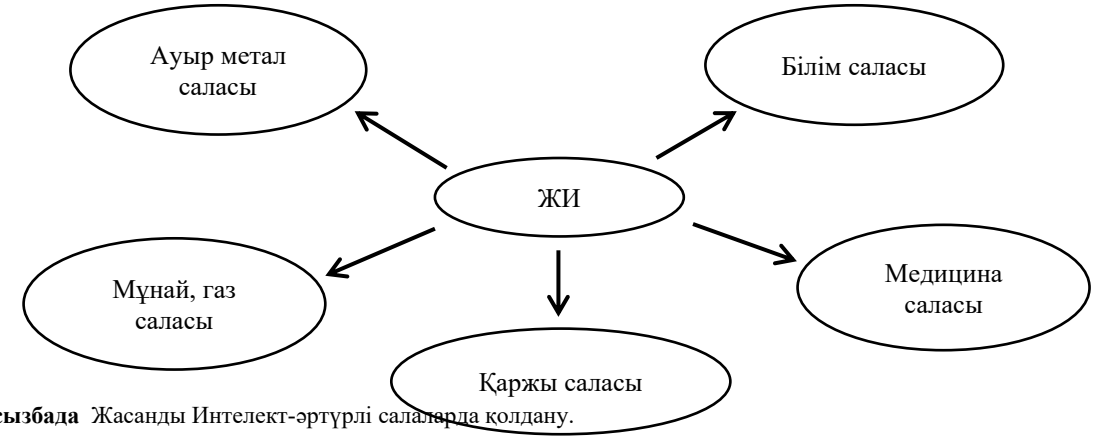
1. Багиров, А. "Аутсорсинг в эпоху цифровизации: теория и практика". – М.: Альпина Паблишер, 2020.
2. Исмагулова, Д. "Цифровизация және аутсорсингтің Қазақстан экономикасына әсері". – *Қазақстан экономикасы және басқару журналы,* 2022, №4.
3. Арыстанова, Ж. "IT-аутсорсинг және оның заманауи бизнеске ықпалы". – *Орталық Азиядағы инновациялар,* 2021, №3.

ӘОЖ-330.004.8

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУДАҒЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЕКТІҢ РӨЛІ

Бағжанова М. - ЮМ-24-3К1 тобының студенті
Мергенбаева А.Т. - э.ғ.к., доцент

Жасанды интеллект (ЖИ) — интеллектуалдық тапсырмаларды орындауға арналған компьютерлік жүйе. Қазіргі таңда оның рөлі экономикалық дамуда жылдан жылға артып келеді, себебі ол өндіріс пен қызмет көрсету процестерін жақсартып, ресурстарды тиімді пайдаланып, кәсіпорындар мен елдердің бәсекеге қабілеттілігін арттырады. Бұл экономиканың әртүрлі секторларына еніп, жаңа мүмкіндіктер ашып, еңбек өнімділігін арттырады және экономикалық өсуді ынталандыруда маңызды құралға айналады.Ол төмендегі 1-сызбада көрсетілген.

1-сызбада Жасанды Интелект-әртүрлі салаларда қолдану.

Жасанды интеллект қаржы , медецина , білім беру сияқты салаларда қатты дамыған. Ол әрбір секторда деректерді өңдеу, талдау, шешім қабылдау және процестерді автоматтандыру сияқты міндеттерді жеңілдетуге көмектесіп, тиімділікті арттырады. Сонымен қатар, деректерді талдау және автоматтандыру арқасында ұйымдар өз қызметін сапалы және жедел атқаруға қабілетті. ЖИ-дің дамуы тек экономикалық тиімділікке ғана емес, сонымен қатар қоғамның әлеуметтік және ғылыми прогресіне де ықпал етеді, бұл оны болашақта әлемдік экономиканың негізгі қозғаушы күштерінің біріне айналдырады.Жасанды интеллект экономикалық дамудағы үлесі жоғары, бірақ жұмыс орындарының автоматтандырылуынан жұмыссыздықты белең алуы ықтимал. Бұл көрініс біліктілікті талап етпейтін салаларда көрініс табады. Соның салдарынан экономикалық қиындықтар мен әлеуметтік проблемаларды тудыруы ықтимал. Жасанды интеллекттің дамуы жаңа мүмкіндіктерді ашумен қатар, этикалық және құқықтық мәселелерді де алға тартады. Ол жеке мәліметтердің құпиялылығын қорғау, алгоритмдердегі әділдік пен бейтараптықты қамтамасыз ету секілді күрделі міндеттерді шешуді талап етеді. Сонымен қатар, ЖИ-ді дұрыс қолданбау салдарынан қоғамда әлеуметтік теңсіздік тереңдей түсуі мүмкін. Сондықтан мемлекеттер мен ұйымдар ЖИ-дің дамуын реттейтін арнайы саясаттар мен ережелерді әзірлеп, оның қоғамға оң әсерін барынша арттыруға тырысуы керек. Біз оны 1- кестеде көрсетілген SWOT талдау арқылы көре аламыз.

Кесте-1 Жасанды Интелект **-SWOT талдау**

Артықшылығы	**Кемшілігі**
-Тиімділікті арттыру -Үлкен деректерді өңдеу -Уақытты тиімді пайдалану - Қолданудың кең ауқымы	-Басқарудағы қиындық -Дағдылардың деградациясы.
Мүмкіндігі	**Қауіп қатері**
-Өнім сапасын арттыру -Ғылыми зерттеулерді қолдау -Жекелендіру қызметтері	-Технологияға тәуелділік -Жұмыссыздықтың өсуі -Бақылаудың болмауы

Экономикадағы медицина, білім және қаржы салаларының ЖІӨ-дегі үлесі шет елдерде әртүрлі .Бұл көрсеткіштер елдің экономикалық даму деңгейіне, халықтың әлеуметтік қызметтерге деген қажеттілігіне, сондай-ақ мемлекет тарапынан жасалатын инвестицияларға байланысты өзгереді.Мысалы АҚШ мемлекетінде шамамен 38%, Швейцарияда-30%, Ресейде-20% ,ал Қытай мен Жапония мемлекеттерінде шамамен 46%-30% қолданады.Қазақстандағы ЖИ қолдану деңгейін көрсететін кестені төменде ұсынамын. Бұл көрсеткіштер Қазақстанда жасанды интеллектті қолдану бойынша ағымдағы жағдайды сипаттайды, бірақ ол уақыт өте келе өзгеруі мүмкін.

Кесте-2 ҚР-нің Жасанды интелекетті- қолдану деңгейі

Сала	ЖИ-қолдану деңгейі	Негізгі бағыттары
Медицина	5-7%	Ауруларды диагностикалау, телемедицина, деректерді өңдеу мен талдау.
Білім беру	3-5%	Оқушылардың оқу қабілеттерін бағалау, білім беру платформалары.
Қаржы саласы	7-10%	Алаяқтықты анықтау, автоматтандырылған кеңес беру, қаржылық талдау.

Қазақстанның ЖИ-ті қолдану деңгейі басқа мемлекеттерге қарағанда айтарлықтай төмен. Бірақта мемлекетті цифрландыру бағдарламалары күннен-күнге көбейіп жатыр.Бұл мемлекеттің басқа елдермен бәсекелестікке қабілетін арттырып, экономикасы жоғары елдердің қатарына енгізіп жатыр.Сонымен қатыр қоғамның өмір сүру деңгейін жақсартып, экономикалық өсуді жылдамдатады. Бұл жаңа мүмкіндіктер ашып, еңбек өнімділігін арттыруға жағдай жасайды.Алайда, ЖИ-дің дамуының оң әсерлерімен қатар, оның теріс салдарлары да бар. Жасанды интеллекттің қарқынды енгізілуі мемлекеттік киберқауіпсіздікке қауіп төндіреді. Жүйенің бұзылуы немесе қате жұмыс істеуі ақпараттық қауіпсіздік мәселелерін туғызып, үлкен шығындарға алып келуі мүмкін. Қорытындылай келе, ЖИ мемлекеттің экономикалық және әлеуметтік дамуына зор ықпал етеді. Оның қолданылуы кезінде туындайтын қауіптер мен қиындықтарды ескеріп, тиісті қауіпсіздік шараларын күшейту қажет. Жаңа технологияға бейімделу және оны дұрыс басқару қоғам үшін оң әсерін тигізіп, теріс ықпалдарын төмендетуге көмектеседі.Сол себепті біз қоғамды ЖИ-ті қолдану ережелерімен қамтуымыз керек.

Қолданылған ақпарат көздері:

1. https://dalanews.kz/kz/article/jasandi-yntellekt-aleueti-men-adamzatqa-aseri.html
2. https://kaz.orda.kz/zhasandy-intellekt-zhana-mymkindikter-men-adamzatka-tonetin-kater-124958/
3. https://kk.wikipedia.org/wiki/Жасанды_интеллект
4. https://digital.gov.kz/

ӘОЖ 657

АҚШ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕБІ ТАРИХЫНА ШОЛУ

Базарбай А. - ЭФ 21-7к1 тобы
Саркулова Н.К. - аға оқытушы, магистр

1400-1600 жылдары Еуропа елдері өз компанияларын тиімді басқаруға, өмірлік маңызы бар сауданы бақылауға, олардың колонияларынан алынған ақшаны бақылауға және соғыстарды қаржыландыру үшін салық жинауға көмектесу үшін бухгалтерлік есеп пен есептілікті дамытқан. Бұл дәуір меркантилистік кезең немесе жай ғана меркантилизм деп атала бастады. Бодин, Кольбер, Мун, Миссельден, Малинс, Чайлд, Стюарт және Серра осы дәуірде компаниялардың топ-менеджерлері және заң шығарушылары болды.[1]

Темір жолдарды дамыту АҚШ экономикасының өсуі үшін өмірлік маңызды болды, өйткені компаниялар жұмысшыларды жеткізу және шикізатты зауыттарға жеткізу үшін тиімді көлік инфрақұрылымын қажет ететін. АҚШ-тың темір жол жүйесі акциялар, облигациялар және мемлекеттік қаржыландыру есебінен қаржыландырылды - бухгалтерлік есептің тағы бір байланысы. (Ван Осс, 1893; Собель, 1968).

«Қаржылық есеп» компанияны сату және сатып алу ретінде айқындалады. Робертс (2020) және Капоццоли және Тид (2016) Азаматтық соғыс кезінде және одан кейін бухгалтерлік есептің рөлін зерттеді. Голдсмит (1982) АҚШ теңгерім тарихын зерттеді. Бүгінде Қаржылық есеп стандарттары жөніндегі кеңес (FASB) белгілеген бухгалтерлік есептің жалпыға бірдей қабылданған қағидаттары (GAAP) бухгалтерлік есеп стандарттарын олардың анықтамалары мен ұғымдарымен бірге ұсынады. Бухгалтерлер компания үшін есеп саясатын белгілегенде, олар GAAP ережелерін ұстанады.

Өсім барлық нарықтық экономикаларды сақтап қалу үшін қажет, өйткені нарықтық күштер фирмаларды қаражатты үнемдеудің жаңа деңгейлеріне және неғұрлым өнімді технологияларға инвестициялауға мәжбүрлейді. Бухгалтерлік ақпарат экономикалық өсуге ықпал етеді. Қалай? Инвесторлар инвестицияларды баға арақатынасына сәйкес жасайды: кіріс (P: E арақатынасы): баға (акция немесе акция бағасы) - сіз төлейтін нәрсе; табыс - бұл Сіз оның орнына алатын нәрсе. Бухгалтерлік есеп саласындағы зерттеулер «әлеуетті кірісті» және оның сапасын өлшеуге шоғырланған. Бухгалтерлер болашақтағы «әлеуетті кірісті» бағалау үшін «кірістер туралы бұрынғы жазбаны» (транзакцияның қысқаша мазмұны) пайдаланады.

Міне, төрт стандартты қаржылық есеп:

- Теңгерім (белгілі бір уақыттағы сурет)
- Пайда мен шығындар туралы есеп (әдетте бір жылдағы транзакциялардың мерзімді жиынтығы)
- Ақша қаражатының қозғалысы туралы есеп (операциялардың кезеңдік жиынтығы, әдетте жылдық құны)
- Бөлінбеген пайда туралы есеп (операциялардың кезеңдік жиынтығы, әдетте жылдық құны)

Бұрынғы табыстарға назар аударайық. Бухгалтерлік операциялар айырбастаулардан тұрады: сатып алу операциялары (фирманың шығыстары ретінде тіркеледі) және сату операциялары (фирманы сатудан түскен кірістер ретінде тіркеледі). Мынадай формула түрінде жазылған:

ТҮСІМ - ШЫҒЫСТАР = ПАЙДА

Бухгалтерлердің сатып алу және сату операциялары бойынша өлшеу, есеп айырысу және есептілік үшін пайдаланатын әдістері соншалық, нақты мекемелерге операциялар бойынша есеп айырысу және есептілік үшін қағидалар белгілеуге уәкілеттік берілген. Бұл мекемелерге Бағалы қағаздар және биржалар жөніндегі комиссия , Мемлекеттік корпоративтік есепке алуды қадағалау жөніндегі кеңес (2002 жылғы SOX заңнамасы) және Қаржылық есепке алу стандарттары жөніндегі кеңес жатады.

Бұл реттеуші органдар транзакцияларды (басқаруды) жазатын адамдар кейде ұсынылған ақпаратты өз мүдделері үшін манипуляциялап отырғандықтан пайда болды. Сыртқы акционерлер есебінен акционерлердің инсайдерлік (басқарушылық) пайдасы инвестициялар мен өсу процесіне деген сенім дағдарысын туғызды. Мұндай алаяқтықтың ең көрнекті мысалдары жинақ және несие дағдарысы (400 миллиард доллар), Tyco (60 миллион доллар), Enron (4 миллиард доллар), WorldCom (12 миллиард доллар), Xerox (10 миллион доллар), Vivendi (12 миллиард доллар) және Памалот (20 + миллиард доллар) болып табылады.

Ірі бухгалтерлік фирмалардың «үлкен сегіздігі» - Артур Андерсен; Артур Янг; Coopers & Lybrand; Deloitte Haskins & Sells; Эрнст энд Уитни; Торф, Марвик, Митчелл; Waterhouse бағасы; және Touche Ross - 1980-жылдары әзірленген. Біріктіру мен альянстардың арқасында «Үлкен сегіздік» фирмалары «үлкен төрттікке» айналды.

АҚШ-та бухгалтерлік есептің дамуын жалғастыру туралы шығындар есебінің пайда болуы куәландырады (Charles T. Horngren's, Cost Accounting қараңыз). Alfred Sloan және General Motors 1920 жылдары Генри Фордпен ішінара шығындарды есептеудің озық әдістерін пайдалану арқылы бәсекелесе алды.

Әдебиеттер

1. Британдық. (2022 ж., 1 желтоқсан). Меркантилизм. Британник энциклопедиясы. Тексерілді, 9 ақпан 2023 ж., https://www.britannica.com/topic/mercantilism

2. Capozzoli, E. A., & Teed, D. G. (2016). Натчез, Миссисипи азаматтық соғыстан кейінгі бухгалтерлік есеп практикасы. Бухгалтерлік есеп тарихшыларының журналы, 43 (2), 39-58.

ӘОЖ 06.77.64

ЖАСТАРДЫҢ ЕҢБЕК НАРЫҒЫНДАҒЫ ЖАҒДАЙЫ

Базарбай Қ. Н. - ЭФ 22-1к2 тобының студенті
Бекназаров Б. Д. - аға оқытушы

Еңбек нарығы халықтың жұмыспен қамтылуын, кірісін, біліктілігі мен әл-ауқаты деңгейін айқындайтындықтан, елдің экономикалық және әлеуметтік дамуының негізгі факторларының бірі болып табылады, бұған қоса еңбек нарығы экономиканың ішкі және халықаралық сұранысының құбылмалы жағдайларына, сондай-ақ жаңа технологиялар мен инновацияларға бейімделу дәрежесін көрсетеді.

Қазақстанда жұмыссыздық шамамен бір деңгейде сақталуда.. Алайда, көрші елдермен салыстырғанда жағдай әртүрлі болды.

Жұмыссыздықтың жоғары деңгейінің болуы жұмысқа орналаспағандарға әлеуметтік көмек шығындарын көтеретін елдің экономикасына ғана емес, сонымен бірге халықтың өмір сүру деңгейіне де кері әсерін тигізеді [1].

Бұған дейін Қазақстанда 2024 жылдың екінші тоқсанында Халықаралық еңбек ұйымының (ХЕҰ) әдіснамасы бойынша есептелген жұмыссыздық деңгейі 4,7% немесе 451 мыңнан астам адамды құрағаны хабарланған болатын. Үшінші тоқсанда 448,6 мың жұмыссыз болды, ал көрсеткіш деңгейі 4,6% - ға дейін төмендеді.

Бұл ресми түрде осындай мәртебеге ие, жұмыссыз ретінде тіркелген, жұмыс іздеп, оған кірісуге дайын адамдар туралы. Осы деректерге сүйене отырып, ел бойынша жұмыссыздық деңгейі 4,6%–: құрады: қалаларда ол 4,6% – ға, ал ауылдық жерлерде 4,7% - ға тең болды.

2024 жылға арналған жұмыссыздық деңгейі бойынша ең нашар елдер рейтингінде, «Iostat» деректеріне сәйкес, Қазақстан 187-ден 104-ші орынды иеленді. Рейтинг жасау кезінде ҚР-дағы жұмыссыздық деңгейі 4,8% - ға жетті. Бұл ретте Орталық Азияда жұмыссыздықтың орташа көрсеткіші 5,5% -. құрады, бұл қазақстандық деңгейден 4,6% - ға жоғары.

Бірақ ТМД елдері арасында Қазақстан үшінші орынға ие болды. Тәжікстанда (11,6%) және Әзірбайжанда (жұмыссыздық деңгейі 5,6% - ға жетті) нашар болды.

Салыстырмалы көрсеткіштер: Өзбекстанда (4,5%), Түрікменстанда (4,3%), Беларуссияда (3,4%), Қырғызстанда (3,3%), Ресейде (2,5%) және Молдовада (1,4%) жақсы болды.

Бұл ретте жыл сайын еңбек нарығына 250 мыңға жуық жас маман шығады. Қазақстанда жастар жалпы халықтың 27 пайызын құрайды (5,3 миллион адам). Жыл сайын еңбек нарығына шамамен 200-250 мың жас маман шығады. Кәсіптік білімі болғанына қарамастан, олардың барлығы да өз мамандығы бойынша жұмыс таба алмайды немесе жұмыс тәжірибесі жеткіліксіз. Бұл олардың жұмысқа орналасуын қиындатады. Жастардың жұмыспен қамтудың икемді түрлеріне ұмтылатынын байқалады. Жалдамалы еңбектегі жастардың үлесі азайып келеді, сәйкесінше фрилансерлер саны артып келеді, олардың арасында жоғары білімі бар мамандар да бар.

Бірінші міндет-кәсіптік бағдар беру жұмысы. Біз мансап жолын құруға, бос жұмыс орындарын тез табуға, жалақы мен талаптарды салыстыруға, сондай ақ сұранысқа ие мамандықтар, болжамдар мен оқу орындары туралы ақпарат алуға көмектесетін «Мансап компасы» жобасы іске асырылуда [2].

Халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің мәліметінше студенттердің кәсіби дағдыларын арттыру үшін электрондық еңбек биржасында нақты бағыттарды игеруге және бәсекеге қабілеттілікті арттыруға көмектесетін өндірістік практикадан өту функционалы енгізілді.

Қазақстанда жастар жұмыссыздығы проблемасын шешу үшін жұмысқа орналастыру бойынша белсенді шаралар жүзеге асырылуда. 2024 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша өңірлік жұмыспен қамту органдары болып табылатын мансаптық орталықтарға 376 мың адам жүгінген. Оның ішінде 226 мыңы мемлекеттік қолдаудың түрлі нысандарын алды (оның ішінде 180 мыңы жастар). Жұмыс берушілердің сұранысы бойынша кәсіптік оқыту шеңберінде оқу орындарында

2,6 мың адам оқудан өтті, оның 1,5 мыңы оқуды аяқтап, 1,2 мыңы жұмысқа орналасты. Сондай-ақ, Еңбек ресурстарын дамытуда бүкіл халық үшін оқытудың цифрлық нысандарына көп көңіл бөлінуде.. 2021 жылдың шілдесінен бастап еңбек нарығында сұранысқа ие бағыттар бойынша қысқа мерзімді онлайн-оқытудың бірыңғай порталы іске қосылғаны мәлім [3].

Enbek проталы арқылы ТжКБ ұйымдары мен жоғары оқу орындарында микро-біліктілікті тану үшін, сондай-ақ WorldSkills алаңдарын дамыту үшін курстар орналастыруға мүмкіндік берілді.

- Қазіргі уақытта порталда 141 автордан 364 дағды бойынша 615 онлайн-курс орналастырылған, оның 278-і пайдаланушылар үшін тегін қолжетімді. Сонымен қатар, жұмыс орындарында кәсіптік оқытуға 653 адам қатысып, оқуды бітіргеннен кейін 385 адам жұмысқа орналасты. 3,5 мың жас өз бизнесін дамытуға грант алды. Жұмыспен қамту арқылы 106 мың адам жұмыс тауып, бос лауазымдарға орналастырылды. Әлеуметтік жұмыс орындарының бағдарламалары 5 мың адамды қамтыған , жастар практикасына 1,8 мың адам, қоғамдық жұмыстарға 27 мың адам қатысты. Бұл іс - шаралар жастарға алғашқы жұмыс тәжірибесін алуға және еңбек нарығына бейімделуге көмектеседі, бұл олардың ел экономикасына интеграциялануына ықпал етеді.

Бұған дейін "еңбек ресурстарын дамыту орталығы" АҚ 2030 жылға қарай жұмыс орындарының болжамын жасаған болатын, оған сәйкес Қазақстанға қажетті қызметкерлердің жалпы саны 1,8 миллион адамды құрайды.

Ел дамуын тежейтін елеулі фактордың бірі – жастардың жұмыссыздығы. Мемлекет тарапынан жастарды жұмыспен қамтуға арналған бірнеше бағдарлама бар. Алайда жыл өткен сайын NEET жастар саны көбеймесе, азаяр емес. Себебі неде? Жастар құлықсыз ба, әлде мемлекеттік бағдарламалар қауқарсыз ба?

Жастар қазір «Жастар практикасы» бағдарламасына барғысы келмейді. Өйткені мемлекет тарапынан бұл бағдарламаға аз орын берілген. Бірақ биыл қымбатшылыққа байланысты жастарға бағдарламаның төлейтін айлығы тиімсіз. Сондықтан «Жастар практикасына» студенттерді тарту керек. Себебі диплом алған жас маман өзіне нақты жұмыс іздейді. Мемлекет әлеуметтік институт ретінде халықтың, оның ішінде жастардың өзекті мәселелерін шешуге көңіл бөлгені жөн. Сондықтан мемлекеттік бағдарламалардың көп болғаны дұрыс деп білемін. Әйтсе де, қоғам бір орында тұрмайды. Ұдайы өзгеріске ұшырайды. Демек, қосымша зерттеулер, мониторингтер арқылы әлгі бағдарламалардың да тиімділігін бағамдап отыру керек

Әдибиеттер

1. «Социально-экономическое развитие Республики Казахстан» информационно-аналитический журнал.-2022 г.
2. Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің (https://skills.enbek.kz)"
3. https://www.nur.kz/nurfin/economy

ӘОЖ 311.219.1

ШАҒЫН ҰЙЫМДАРДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТІН ҚАРЖЫЛЫҚ ҚОЛДАУДЫҢ БАСЫМ ҚҰРАЛДАРЫ

Базарбай Қ.А. - Эф-21-5тк тобыныңстуденті
Дүйсенбекұлы А.Ж. – магистр, аға оқытушы

Мақалада шағын ұйымдардың инновациялық қызметін қаржылық қолдаудың басым құралдары қарастырылады. Шағын және орта кәсіпкерлік (ШОБ) ел экономикасының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Олардың ішінде инновациялық шағын ұйымдар экономикалық өсудің негізгі қозғаушы күші болып саналады. Алайда, инновациялық қызметті дамытуды қаржыландырудың жеткіліксіздігі кәсіпкерлердің жиі кездесетін мәселелерінің бірі болып табылады. Бүгінгі таңда инновация кез келген экономиканың тұрақты дамуының негізгі драйверлерінің бірі болып табылады. Жаңа технологияларды енгізуде инновациялық өнімдерді, әсіресе шағын бизнесті дамытудың маңызы зор. Бірақ олардың қаржылық мүмкіндіктері шектеулі болғандықтан, инновациялық қызметті жүзеге асыруда қаржылық қолдау құралдарының маңызы зор. Бұл мақалада шағын ұйымдардың инновациялық қызметін қаржыландырудың басым құралдары қарастырылады

1. Мемлекеттік қолдау құралдары

Инновациялық жобаларды жүзеге асыруда шағын кәсіпкерлікке мемлекет тарапынан айтарлықтай қолдау көрсетілуде. Оның негізгі құралдары:

1. Мемлекеттік қолдау құралдары

Инновациялық жобаларды жүзеге асыруда шағын кәсіпкерлікке мемлекет тарапынан айтарлықтай қолдау көрсетілуде. Оның негізгі құралдары:

1. Гранттар мен субсидиялар – мемлекеттік және халықаралық қорлар инновациялық жобаларды қаржыландыруға тегін, қайтарымсыз қаражат береді. Бұл кәсіпкерлерге түсетін қаржылық жүктемені азайтып, жаңа технологияларды енгізуге мүмкіндік береді[1].

Гранттар мен субсидиялардың түрлері:

• Ғылыми зерттеулер мен әзірлемелерге (ҒЗТКЖ) гранттар;
• стартаптар үшін мемлекеттік гранттар;
• Жаңа технологияларды енгізуге субсидиялар;
• Инновациялық өнімді коммерцияландыруға арналған гранттар.

Кейбір елдерде инновациялық компаниялар белгілі бір мерзімге салық төлеуден босатылады немесе салықтық жеңілдіктер алады.

2. Салық жеңілдіктері – инновациялық қызметті жүзеге асыратыншағын кәсіпкерлік субъектілеріне корпоративтік табыс салығы, қосылған құн салығы (ҚҚС) немесе мүлік салығы бойынша жеңілдіктер беріледі.

Салық жеңілдіктерінің түрлері:

• ҒЗТКЖ шығындарына салық шегерімі;
• Инновациялық кәсіпорындар үшін табыс салығын төмендету;

• Инновациялық жабдықты қосылған құн салығынан (ҚҚС) босату.

3. Арнайы мемлекеттік бағдарламалар – Қазақстанда шағын ұйымдарға қаржылық және консультативтік көмек «Бизнестің жол картасы-2025» және «Индустриалды-инновациялық даму» сияқты бағдарламалар аясында көрсетіледі [2].

2. Венчурлық қаржыландыру

Шағын бизнеске арналған инновациялық жобалар көбінесе жоғары тәуекелді қамтиды. Сонымен қатар, венчурлық капитал инвесторлардың қаражатын тартудың тиімді әдісі болып табылады. Венчурлық қорлар тәуекелге баруға дайын жеке немесе институционалдық инвесторлардан тұрады. Олар компанияныңдамуына инвестиция салып, жобаның табысты болуына өз үлесін алады.

Мемлекеттік инновациялық қорлар:

• ҒЗТКЖ-ға жеңілдетілген несиелер беру;

• Инновациялық жобаларды инвестициялау;

• Стартаптарды қаржыландыруды жеделдету бағдарламалары.

Жеке секторды қаржылық қолдау құралдары.

Шағын инновациялы құйымдар мемлекеттік қолдаумен ғана шектелмейді, сонымен қатар жеке инвесторлар мен қаржы институттарынан да көмек сұрай алады.

Венчурлық – инновациялық стартаптарға инвестиция салатын және олардың дамуына көмектесетін жеке инвесторлар. Венчурлық қорлар да тәуекелі жоғары жобаларға инвестиция салады.

Венчурлық қаржыландырудың артықшылықтары:

• Қаржылық емес инвесторлар нарықтағы тәжірибесімен және байланыстарымен бөліседі;

• Қаржыландыру көлемі бизнестің қажеттіліктеріне байланысты икемді түрде белгіленеді;

• Инвесторлар бизнестің табысты болуына мүдделі.

Кемшіліктері:

• Инвесторлар әдетте компанияның белгілі бір үлесін талап етеді;

• Венчурлық қорлар жоғары табыс күтуі мүмкін және бизнестің тез кеңеюін талап етуі мүмкін [3].

3. Банктік несиелер және лизинг

1. Банктік несиелер дәстүрлі қаржыландыру құралы болғанымен, бұл әдіс жоғары пайыздық мөлшерлемелер мен кепілге қойылатын талаптарға байланысты шағын ұйымдар үшін проблемалы болып табылады. Сондықтан инновациялық кәсіпкерлікті қолдау мақсатында кейбір банктер жеңілдікті несие өнімдерін ұсынады.

2. Лизинг – жаңа технологиялық құрал-жабдықтарды алудың тиімді жолы. Ол үлкен бастапқы капиталды қажет етпейді және қаржылық жүктемені азайтады.

4.Краудфандинг және бизнес-инкубаторлар

1.Краудфандинг – онлайн платформалар арқылы халықтан шағын көлемдегі қаржылық қолдауды жинау әдісі. Бұл әдіс жаңа стартаптар үшін тиімді, өйткені ол идеяның нарықта сұранысқа ие екенін дәлелдеуге көмектеседі.

2.Бизнес-инкубаторлар мен акселераторлар – стартаптарға қаржылық қолдаудан басқа тәлімгерлік, кеңсе кеңістігі және желілік мүмкіндіктер беретін орталықтар [4].

Қорытындылай келе шағын ұйымдардың инновациялық қызметін қаржыландырудың көптеген құралдары бар, олардың әрқайсысы нақты жағдайларға байланысты тиімді. Мемлекеттік қолдау, венчурлық капитал, банктік несиелер, краудфандинг және бизнес-инкубаторлар шағын бизнестің инновациялық әлеуетін арттыруға көмектесетін негізгі тетіктер болып табылады. Қаржыландыру көздерін тиімді пайдалана отырып, шағын ұйымдар өздерінің инновациялық жобаларын сәтті жүзеге асырып, ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыра алады. Шағын ұйымдардың инновациялық қызметін қаржылық қолдаудың әртүрлі құралдары бар және оларды кешенді түрде пайдалану маңызды. Инновациялық кәсіпкерлікті дамытуда мемлекеттік қолдау, жеке сектордың инвестициясы және халықаралық қаржы ресурстары шешуші рөл атқарады.

Әдебиеттер

1. Дүйсенбеков, Н. &Айтжанова, Г. (2021). Инновациялық кәсіпкерлікті дамытудағы қаржылық қолдау тетіктері. Алматы: Экономика баспасы.
2. Қазақстан Республикасы Үкіметінің Қаулысы. (2023). Шағын және орта бизнесті қаржылай қолдау бағдарламалары. №12345.
3. Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігі. (2022). Шағын және орта кәсіпкерлікті дамытудың мемлекеттік бағдарламасы 2021-2025.
5. ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі. (2023). Ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды (ҒЗТКЖ) мемлекеттік қаржыландыру жүйесі

ӘОЖ 33:001.92

ҚАРЖЫЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ АРТТЫРУДЫҢТИІМДІЛІГІ

Баиязитова Б.М. - ЭФ-24-7к тобының студенті
Мергенбаева А.Т. - э.ғ.к. доцент

Қаржылық сауаттылық — әр адамның өзінің қаржы ресурстарын тиімді басқару дағдыларын меңгеруі мен қаржы мәселелерін түсіну қабілетін білдіреді. Бұл дағды қазіргі заманда адам өмірінде маңызды орын алады, өйткені дұрыс қаржылық шешімдер қабылдау тек жеке табыс пен шығынды басқаруды ғана емес, жалпы өмір сүру сапасын жақсартуға, қоғамның қаржылық тұрақтылығына да әсер етеді. Қаржылық сауаттылықты арттыру әртүрлі деңгейде тиімділіктерге қол жеткізуге мүмкіндік береді, олардың арасында қаржылық қауіпсіздік, инвестициялық мүмкіндіктер, әлеуметтік жағдайдың жақсаруы және отбасылық бюджетті тиімді басқару сияқты маңызды аспектілер бар.

Қаржылық сауаттылықтың жеке тиімділігі Қаржылық сауаттылықтың артуы адамның жеке қаржылық жағдайын жақсартуға мүмкіндік береді. Қаржылық сауаттылығы жоғары адамдар шығындары мен кірістеріндұрыс жоспарлап, бюджетін тиімді түрде басқара алады. Сонымен қатар, олар төлемдер мен қарыздардан құтылу, жинақтар жасау және

қаржылық тәуекелдерден қорғану жолдарын меңгереді. Мысалы, сақтандыру қызметтері, зейнетақы қорлары мен инвестициялық құралдарды қолдана отырып, болашақта болатын қаржылық қиындықтардан қорғануға мүмкіндік алады. Қаржылық сауаттылықты арттырған адамдар, өздерінің қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін ғана емес, сонымен қатар қаржылық мақсаттарын жүзеге асыру үшін де қажетті білімге иеболады.

Қаржылық сауаттылықтың тиімділігі сондай-ақ адамның өзіне деген сенімділігін арттыруда байқалады. Қаржылық мәселелерді дұрыс шешу адамның ішкі сенімділігін нығайтып, өмірдегі қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етеді. Ол отбасы мүшелерімен қаржылық мәселелерді талқылау кезінде үйлесімділік пен түсіністік орнатуға мүмкіндік береді.

Қаржылық сауаттылықтың қоғамға және экономикаға ықпалы

Қаржылық сауаттылықтың артуы қоғамда және экономикада да маңызды әсер қалдырады. Қоғамда қаржылық сауаттылықтың жоғары болуы қаржы ресурстарын дұрыс бөлуге, кәсіпкерліктің дамуына және экономикалық өсімге ықпал етеді. Егер қоғамда қаржылық сауаттылықтың деңгейі жоғары болса, адамдардың жинақтаушы және инвестициялық дағдылары жақсарып, экономикалық тұрақтылық пен табыс деңгейі жоғарылайды.

Қаржылық сауаттылықтың артуы тұтынушылардың қаржы қызметтерін дұрыс таңдауына, әсіресе несие мен сақтандыру сияқты салаларда, теріс қаржылық шешімдерден аулақ болуына ықпал етеді. Бұл сонымеңқатар қаржылық алаяқтықтардың алдын алуға, жекетұлғалардың және кәсіпорындардың қаржылық тәуекелдеріне байланысты шығындарын азайтуға көмектеседі.

Қаржылық сауаттылықты арттырудың жолдары

Қаржылық сауаттылықты арттыру үшін білім беру жүйесіне енгізілген арнайы курстар мен бағдарламалар маңызды рөл атқарады. Осы мақсатта түрлі оқу орындары мен онлайнплатформаларда қаржы менеджменті, жеке қаржы және инвестиция туралы арнайы курстар ұйымдастырылады. Адамдар қаржылық сауаттылықты тек мектепте ғана емес, кәсіби тұрғыда да үйрене алады.

Сонымен қатар, қаржылық сауаттылықты арттыру үшінүкімет тарапынан арнайы бағдарламалар мен бастамаларжүзеге асырылады. Мұндай шаралар адамдарды қаржылық қызметтерді дұрыс пайдалану, салық салу және қарыздан арылу бойынша кеңестер мен тренингтер өткізуді қамтиды. Бұндай шаралар тұрғындардың қаржылық білімінарттырып, қоғамның жалпы қаржылық деңгейін көтереді.

Қорытынды

Қаржылық сауаттылықты арттыру әрбір адамның қаржылық жағдайын жақсартуға, сондай-ақ қоғамның экономикалық дамуына үлес қосуға мүмкіндік береді. Бұл жеке тұлғаның болашақта қаржылық тәуекелдерден қорғануына, табысынарттыруына және тұрақты қаржылық жағдайға жетуінекөмектеседі. Қаржылық сауаттылық деңгейінің артуы қоғам мен экономикадағы қаржылық тұрақтылықты нығайтуға және халықтың әл-ауқатын жақсартуға ықпал етеді. Сондықтан қаржылық сауаттылықты арттыру — бұл бүгінгі күннің өзекті және маңызды мәселесі.

Әдебиеттер

1. Назарова, М. (2019). Қаржылық сауаттылық: теория мен практика. Алматы: Экономика.
2. Ковалев, В. (2018). Қаржы менеджменті: негізгіпринциптер мен әдістер. Мәскеу: Финансы и статистика.
3. Ақбаев, Б. (2021). Қаржылық сауаттылықты дамыту: әлеуметтік және экономикалық аспектілер. Астана: Ғылым.
4. Құрманбаев, Т. (2020). Қазақстандағы қаржылық білімберу: тенденциялар мен болашағы. Алматы: ЖОО баспасы.
6. Шарипова, Г. (2017). Қаржылық тәуекелдер және оларды басқару. Алматы: Қазақ университеті.
7. Дмитриева, О. (2016). Қаржылық сауаттылықты дамыту бағдарламаларының тиімділігі. Мәскеу: Экономика.

ӘОЖ336.225.6

САЛЫҚ ӘКІМШІЛІГІН АВТОМАТТАНДЫРУ

Баиязитова Б.М. - ЭФ-24-7к тобының студент
Уразбаева Г.Ж. –э.ғ.к., доцент

Салық жүйесінің тиімді жұмыс істеуі қазіргі заманда қоғам мен мемлекеттің экономикалық тұрақтылығын қамтамасыз етуде аса маңызды рөл атқарады. Әсіресе, салық төлеушілер санының көбеюі мен салық тәртібін қатаң сақтау талаптарының артуы жағдайында салықтық бақылауды жетілдіру өзекті мәселеге айналуда. Бұл мәселелердің барлығы мемлекет тарапынан салық түсімдерінің уақытылы және толық жиналуын қамтамасыз ететін тиімді бақылау жүйесін құруды талап етеді. Салық органдарының басты мақсаты — салық заңнамасына сәйкес, салықтық түсімдердің жоғарғы көлемін қамтамасыз ету. Бұл мақсатқа жету үшін қазіргі заманғы ақпараттық технологияларды кеңінен қолдану ерекше маңызды.

Салық қызметін автоматтандырудың негізгі мақсаты — барлық мемлекеттік басқару органдары мен басқа ұйымдардың ақпараттық кеңістігін біріктіріп, олардың әрқайсысының жұмысын біртұтас есептеу жүйесі арқылы басқару. Бұл шара салық қызметінің тиімділігін арттырып, бүкіл құрылымдық бөлімдердің бірлескен қызметін қамтамасыз етеді. Ақпараттық технологиялардың көмегімен әрбір бөлімше өз функцияларын дәл әрі уақтылы орындауға мүмкіндік алады, бұл өз кезегінде салықтық бақылау мен салық түсімдерін тиімді басқаруға жол ашады.

Салық төлеушілер санының артуы, салық салу жүйесінің күрделенуі мен оның әртүрлі салаларда қолданылуы кешенді автоматтандырылған ақпараттық жүйелерді енгізуді қажет етеді. Мұндай жүйелер салықтық есеп айырысуларды оңайлатуға және салық салу процесін біртұтас жүйеге біріктіруге мүмкіндік береді. Бұл жүйелердің маңыздылығы мен тиімділігі бірқатар себептерге байланысты. Біріншіден, салық қызметкерлерінің жұмыс жылдамдығы мен өнімділігін арттыруға қол жеткізіледі. Екіншіден, салық төлеушілер туралы мәліметтердің нақтылығы қамтамасыз етіліп, олардың салықтық міндеттемелерін орындаудағы мүмкіндіктері кеңейеді. Үшіншіден, әрбір салық төлеушінің салық түрлері бойынша ақпаратты жедел әрі нақты түрде алу мүмкіндігі туындайды, бұл салық төлеушілердің міндеттемелерін дұрыс орындауына ықпал етеді.Сонымен қатар, салықтық түсімдер динамикасын терең талдау және болжау мүмкіндігі пайда болады. Бұл салық саласындағы өзгерістер мен үрдістерді уақытында анықтап, қажетті шешімдер қабылдауға жол ашады. Салық қызметкерлерін күнделікті қажетті ақпаратпен уақытылы қамтамасыз ету олардың жұмысын жеңілдетеді және

тиімділігін арттырады. Қағаз құжат айналымын қысқарту қағазбастылықты азайтып, құжаттарды өңдеу уақытын үнемдейді, бұл салық қызметкерлерінің жұмыс жүктемесін жеңілдетеді. Бұл үдерістер салық салуды басқару бойынша қабылданатын шешімдердің сапасы мен жеделдігін арттырады.

Сондықтан, салық әкімшілігін автоматтандыруды одан әрі дамыту үшін қазіргі заманғы ақпараттық технологияларды, соның ішінде бұлтты есептеу жүйелерін, жасанды интеллект пен деректерді талдауды қолдану өте маңызды. Бұл салық қызметінің тиімділігін арттыруға ғана емес, сонымен қатар салық төлеушілер үшін де ыңғайлы әрі уақытты үнемдейтін жағдайлар жасауға мүмкіндік береді. Мысалы, салық төлеушілердің жеке кабинеттері арқылы салық есептілігін автоматты түрде тапсыру, төлемдер туралы ақпаратты алу және салық заңнамасы бойынша кеңестер алу сияқты мүмкіндіктер олардың уақытын үнемдеп, салық салуды басқаруды жеңілдетеді. Сонымен қатар, блокчейн технологиясы салықтық операциялардың ашықтығын және қауіпсіздігін қамтамасыз етіп, деректердің өзгермейтіндігін сақтайды, бұл сыбайлас жемқорлықты азайтуға және салық жүйесінің адал қызмет етуіне ықпал етеді.

Сондай-ақ мобильді қосымшалар арқылы салық төлеушілерге өз салықтарын тексеру, төлеу және есеп беру мүмкіндіктерін ұсыну жүйені одан әрі оңайлату үшін маңызды қадам болып табылады. Ал киберқауіпсіздік шараларын күшейту арқылы салық жүйесінің барлық ақпараттық құрылымдары мен мәліметтерін қорғауға толық сенімділік қамтамасыз ету қажет. Бүкіл әлемде салықтық автоматтандырудың тәжірибесі әртүрлі, сондықтан озық елдердің тәжірибелерін зерттеп, олардың ең тиімді шешімдерін өз елімізге енгізу біздің салық жүйеміздің дамуына зор ықпал етері сөзсіз.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Салық кодексі. (2020). Алматы: Қазақстан Республикасы Әділет министрлігі.
2. Ахметова, Г.Қ. (2019). Салық жүйесі: теориясы мен практикасы. Алматы: ҚазҰУ баспасы.
3. Муканова, М.С. (2018). Қазақстандағы салықтық реформалар: автоматтандыру және цифрландыру**.** Астана: Экономикалық зерттеулер институты.
4. Нұрсейітов, Р.Ж. (2020). Салық саясаты мен салықтық басқаруды жетілдіру жолдары**.** Алматы: Экономика баспасы.
5. Сарыбаева, Ж.Б. (2021). Цифрлық экономика және салық жүйесі**.** Қарағанды: Қарағанды университетінің баспасы.

ӘОЖ 657 (22)

ҚОҒАМДЫҚ ТАМАҚТАНДЫРУ КӘСІПОРЫНДАРЫНДАҒЫ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Байязитова Б.М. - ЭФ-24-7к тобының студенті
Аязбекова Ж.С. –аға оқытушы, магистр

Қоғамдық тамақтану қызмет көрсету саласында маңызды рөл атқарады және оның дамуы адамдардың әл-ауқатын одан әрі арттыруға бағытталған экономикалық және әлеуметтік шаралар жүйесіндегі маңызды буын болып табылады. Ұлттық экономиканың алғашқы салаларының бірі болып табылатын тамақтану қайта құрылымдауға кірісті және нарықтық қатынастарға өтпелі кезеңнің өткір мәселелерін шешуді өз мойнына алды. Кәсіпорындар негізінен жекешелендірілді, қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындарының ұйымдық-құқықтық нысаны өзгерді. Қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындары табиғаты бойынша күрделі-бұл қоймаларды, қоймаларды, өндірістік цехтарды (мысалы, кондитерлік өнімдер, жартылай фабрикаттар және т.б.) қамтитын ұйымдастырылмаған жүйе.), асүйлер, буфеттер, барлар және т.б. қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындарының белгілі бір салада есепке алуды ұйымдастыруға әсер ететін өзіндік ерекшеліктері бар.

Қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындарының ағымдағы қызметі сатып алу, өндіру, сату және тұтыну процестерінің тығыз байланысымен сипатталады. Тамақтандыру компаниялары тамақтануды ұйымдастырумен тікелей байланысты қызметті, сондай-ақ бос уақытты өткізуге байланысты қызметті жүзеге асырады. Қоғамдық тамақтану: тұтынушылардың тамақтану және бос уақыт қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін кәсіпорындар мен кәсіпкер азаматтар жүзеге асыратын қызметтің нәтижесі.

Қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындарының қызметі өндірістік және маркетингтік қызметті біріктіреді. Сонымен қатар, кәсіпорындардың өзіндік ерекшеліктері бар: жабдықтау, өндіріс, тұтынуды сату процестері бір-бірімен тығыз байланысты. Олар дайын өнімді шығарады, халыққа және басқа компанияларға тауарларды сатады және сатып алады. Қоғамдық тамақтандыру қызметтері көлемінің негізгі көрсеткіші тауар айналымы болып табылады. Ол өз өнімдерін сатудан түскен айналымды және сатып алынған өнімді сатудан түскен айналымды қамтиды.

Қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындарыныңкөпшілікке бағытталған бухгалтерлік есеп екі негізгі мақсатты көздейді:

1) менеджмент ең аз шығындармен ең тиімді қаржылық шешімдер қабылдауы үшін компанияның ресурстарын тиімді басқару үшін қажетті ақпаратты ұсыну.

2) бизнес-процеске тартылған персонал қызметінің мониторингін және компаниялар мен ішкі персонал арасындағы құқықтық қатынастардың сақталуын қамтамасыз етуге міндетті.

Өндірістік процесті бақылау мен басқарудың негізгі міндеті бухгалтерлік есепті жүргізу болып табылады, ол келесі негізгі міндеттерді шешуі керек:

- Өз өнімдері мен жартылай фабрикаттарының айналымын, өндірісін және сатылымын дұрыс есептеу;
- Қорлар мен шикізат стандарттарының, сондай-ақ сұрыптық каталогтардың сақталуын қадағалау ;

Шарттық тәртіптің сақталуын бақылау және жеткізушілермен, клиенттермен, бюджеттермен және басқа да заңды тұлғалармен уақтылы келісу:

- Сақтау кезінде өнімдердің қауіпсіздігін тексеріңіз.;
- Басқалары бар.

Қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындарында бухгалтерлік есепті ұйымдастыру мен жүргізудің жалпы принциптері жалпыға бірдей танылған нормалар мен ережелермен реттеледі.:

- "Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы" 2007 жылғы 26 ақпандағы Қазақстан Республикасының Заңы (өзгерістер мен толықтыруларды қоса алғанда).;

- Қаржылық есептілік стандарттары (ҚЕХС) ;

- Стандартты нұсқаулар мен тапсырмалар;

- Шоттардың стандартты тізімі;

- Бухгалтерлік есеп ережелері және т. б.

Қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындарының өнімдері келесі түрлерге бөлінеді:

- Компанияның негізгі және қосалқы цехтарында өндірілген жартылай фабрикаттар (көкөністер, ет, балық) мен дайын өнімдерді (бірінші, екінші және үшінші тағамдар, ыстық және суық тағамдар, аспаздық өнімдер) қоса алғанда, сол өнімдер;

- Өңделмеген тамақ өнімдерін қоса алғанда, қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындары сатып алатын тауарлар. Сол өнімдерге ас үйде ыстық немесе суық өңдеу әдісімен дайындалған дайын өнімдер мен жартылай фабрикаттар жатады. Қоғамдық тамақтандыру компаниясы шығаратын өнімдерден басқа, сатып алынған тауарлар да сатылады (мысалы, бауырсақ, торт, сусындар, шоколад және т.б.).

Қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындарының экономикасы мен экономикалық қызметінің басты ерекшелігі-олар өндіріс пен сауда элементтерін біріктіреді. Олардың өнімдерін (жартылай фабрикаттарды, кәмпиттерді, тамақ өнімдерін) дайындау кезінде оларды өткізу (сауда) бөгде ұйымдардан тауарларды сатып алумен қатар жүреді.

Қоғамдық тамақтандыру компаниясының қызметі басқа үш өзара байланысты процестерден тұрады: дайын өнімді өндіру үшін шикізат дайындау, дайын өнімді өндіру және дайын өнімді сату. Қоғамдық тамақтандыру қызметтері тұтынушылардың тамақтану және бос уақыт қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған адамдардың корпоративтік және кәсіпкерлік қызметінің нәтижесі болып табылады. Қызмет көрсету процесі-бұл мердігерлер қызмет тұтынушыларымен тікелей ынтымақтастықта, тамақ дайындауға және бос уақытты өткізуге арналған өнімдерді сататын өндірістік процестердің жиынтығы. Клиенттерге қызмет көрсету процесінде қызмет көлемі бизнес түріне сәйкес келуі керек. Тамақтандырудағы ең бастысы-тамақтануды ұйымдастыру. Қоғамдық тамақтандыру қызметтері-бұл тамақ дайындауға арналған өнімдерді өндіру және сату және тұтыну үшін алдыңғы өнімдерді беру қызметтері.

Жұмыс уақытына байланысты тағамдарды таңдау тұрақты немесе маусымдық болуы мүмкін. Маусымдық компаниялар жыл бойы емес, көктем мен жазда жұмыс істейді. Мұндай мекемелердің көпшілігі ойын-сауық аймағында ашылады. Тұрақты дүкендер жыл мезгіліне қарамастан жыл бойы жұмыс істеуі керек, бірақ көктем мен жазда ашық кеңістіктер қосылуы мүмкін. Қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындарындағы жұмыс орнына байланысты олар стационарлық және мобильді болуы мүмкін-асханалар, буфеттер-Автоматты кафелер және т. б. Асханалардың санына байланысты олар барлық асханаларға қызмет көрсететін қоғамдық асханаларға және құрылыс компанияларымен, мекемелермен және білім беру мекемелерімен (қызметкерлер, мектептер, студенттер, балалар және басқа асханалар) байланысты асханаларға бөлінеді.

Қысқаша айтқанда, тамақтандыру компанияларының өзіндік ерекшеліктері бар екенін атап өткен жөн, айырмашылығы-олар өз өнімдерін құруға және оларды тұтынушыларға сатуға байланысты. Қазіргі уақытта қоғамдық тамақтандыру компанияларына нарықтық сұраныс өте жоғары және табысты кәсіп ретінде танылды.

Әдебиеттер

1. Таштанова, Н.Н. Бухгалтерский учет в торговле и на предприятиях общественного питания : Учебное пособие.- Алматы: Фортуна Полиграф, 2020. - 130 с.
2. Қаржылық есеп: Оқу құралы . / Б.Б. Султанова, Ж.А. Абишева, Ф.М. Тулегенова, М.Б. Байдаулетов, А.З. Арыстамбаева . - Алматы: Қазақ университеті, 2019. - 348б.
3. Қойшиева Т.Қ. Қаржылық есеп: оқулық / Т. Қ. Қойшиева, Ж. Ж. Қожамқұлова. – Шымкент : Эврика-media, 2015. – 209 с.

ӘОЖ 657:631

ҚОҒАМДЫҚ ТАМАҚТАНДЫРУ КӘСІПОРЫНДАРЫНДАҒЫ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Бактияр А-эф 21-7к3
Атенова К.А.- аға оқытушы, магистр

Қызмет көрсету саласында қоғамдық тамақтану маңызды орын алады және халықтың экономикалық және әлеуметтік саясатында халықтың әл-ауқатын жақсарту өте маңызды.

Тағамдық қызмет көрсету саласы республикадағы нарықтық қатынастардың қайта құрылуына ұшыраған алғашқы экономикалық салалардың бірі болды. Индустрияландыру қарқынды дамуын жалғастыруда, қоғамдық тамақтандыру қызметі ұйымдарының ұйымдық құрылымы мен ережелері өзгерген.

Кәсіпкерлік күрделі сипатқа ие – қоймалардан, өндірістік аумақтардан (мысалы, тәттілер, дайын өнімдер шығаратын цехтар және т.б.), асханалар, буфеттер, барлар және т.б. тұратын бейресми жүйе.

Қоғамдық тамақтандыру ұйымдарының қызметінде осы салада шоттарды құруға әсер ететін өзіндік ерекшеліктері бар. Қоғамдық тамақтандыру саласының ерекшеліктерінің бірі өнім, өндіру, өткізу және тұтыну арасындағы тығыз байланыс болып табылады.

Азық-түлік кәсіпорындары өз өнімдерін және басқа да тамақ өнімдерін өндіруге, өңдеуге, таратуға және пайдалануға жауапты.

Өнеркәсіптік және әлеуметтік қызметтер - тұтынушылардың диеталық және ойын-сауық қажеттіліктерін қанағаттандыратын кәсіпорындар. Тамақтану қызметі ұйымдары көрсететін қызметтер:

- Тамақтану қызметтері;

-Азық -түлік және пайдалы қазбаларды өңдеу қызметтері;

-Ұйымдастырушылық қолдау және техникалық қызмет көрсету;

- Басқа қызметтер;

-Ақпараттық және кеңес беру қызметтері;

- Көңілді іс-шаралар [1].

Адамдарды тамақтандыру ұйымдарының өнімдері келесі категорияларға бөлінеді.

- Ірі және қосалқы өнеркәсіптік конференцияларда өндірілетін жартылай фабрикаттарға дайын өнімдер (көкөніс, ет , балық) және дайын өнімдер (бастапқы, екінші және үшінші тағам, ыстық және салқын тағамдар, тағам) жатады.

Бухгалтерлік есеп бүкіл компанияны қарастыра отырып, қаржы институтының қызметі және оның қаржылық процестерінің нәтижелері туралы толық және сенімді ақпаратты береді. Бухгалтерлік есеп ұйымы негізінен өнімнің түріне, басқару құрылымына, технологияның түрі мен сапасына, өндірілген өнімнің саны мен сапасына байланысты және ұйымның ережелерімен, нормативтік құжаттарымен және ұйымның есеп саясатымен анықталады.

Бухгалтерлік есеп тілі – нақты қаржылық әдістерді насихаттайтын кәсіби тіл. Бұған тек заттар ғана емес, сонымен қатар білім кіреді. Сондықтан бухгалтерлік есеп тек ақшаны ғана емес, сонымен бірге қаржылық процеске қатысатын адамдардың құқықтары мен міндеттерін де көрсетеді.

Қоғамдық тамақтандыру ұйымдарының қызметіне өндірістік қызмет пен маркетингтік қызмет жатады.

Азық-түлікпен қамтамасыз етуді қоғамдық ұйымдастырудың өзіндік ерекшеліктері бар: жеткізу, өндіру, өткізу және тұтыну процестері бір-бірімен тығыз байланысты. Олар дайын өнім шығарады, сатып алынған өнімді жеке тұлғаларға және басқа да кәсіпкерлік ұйымдарға сатады және жеткізеді. Тамақ өнеркәсібіндегі өсуді анықтайтын негізгі көрсеткіш – бұл көлем. Бұған автокөлікті сатудан және сатып алынған өнімді сатудан түскен табыс кіреді.

Қоғамдық тамақтандыру ұйымдарды екі негізгі мақсатқа қызмет етеді:

1) Менеджерлерге аз шығынмен тиімді қаржылық шешімдер қабылдауға мүмкіндік беретін компанияның қаржысын тиімді басқару үшін қажетті ақпаратты қамтамасыз ету.

2) Кәсіпкерлік қызметте ұйымдар мен персонал арасындағы құқықтық қатынастардың сақталуын қамтамасыз ету.

Басқарудағы ең маңызды міндеттер өндірістік және есеп процестерін басқару болып табылады, келесі негізгі міндеттерді орындау қажет.

- Есепте өз өнімі мен дайын өнімін өндіру және өткізу көлемін дәл көрсету;

- Тауарлар мен өнім стандарттарына сәйкестік пен зерттеулерді бақылау;

Жабдықтаушыларға, сатып алушыларға, бюджетке, басқа да заңды тұлғаларға және халыққа төлемдердің дұрыс және уақытылы орындалуын бақылау.

Тамақтану қызметі ұйымдарын ұйымдастыру мен есепке алудың негізгі принциптері заңдармен және нормативтік актілермен реттеледі.

- 2007 жылғы 26 ақпандағы «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік» туралы Қазақстан Республикасының Заңы (өзгертулер мен толықтырулар енгізілген);

- Халықаралық қаржылық есеп стандарттары (IFRS, NSFR) - Стандарттар, есеп саясаты, есеп ережелері және басқа нұсқаулар;

- Ұйымның бухгалтерлік есеп жүйесі және бухгалтерлік есеп жүйесі. Айта кету керек, адамның тамақтануына қатысты нақты стандарттар немесе ережелер жоқ. Сондықтан, осы компаниялардың нақты жағдайларын ескере отырып, азық-түлікке көмек көрсететін ұйымдардың есеп жоспарларын әзірлеу қажет. Есеп саясаты – бұл белгілі бір процедуралар мен ережелерге және өнім сипаттамаларына негізделген ұйым әзірлеген бухгалтерлік есеп.

IFRS 1 «Қаржылық есеп беруді ұсыну» «Компанияның басшылығы компанияның есеп саясатын барлық қаржылық есеп берулер барлық әлемдік қаржылық есептілік стандарттарына және тұрақты комиссиялардың түсіндірмелеріне сәйкес келетіндей етіп таңдауы және пайдалануы керек. Егер басқасы талап етілмесе, басшылық қаржылық есептілікте анық және маңызды ақпараттың берілуін қамтамасыз ететін саясатты белгілеуі керек.

Бухгалтерлік есеп жүйесінің мақсаты – сенімді қаржылық есептілікті қамтамасыз ететін және ұйым басшылығымен сәйкес келетін Халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына сәйкес біртұтас есеп әдісін құру.

Тамақ өнеркәсібіндегі бухгалтерлік есеп процесінің негізгі мақсаты қаржылық нәтижелерді қамтамасыз ету болып табылады. Ұйымдар қаржылық жағдайдың кенеттен ауытқуын болдырмау үшін бухгалтерлік есеп әдістерін таңдауы керек [2].

Нәтижелері есте сақтау керек, бухгалтерлік есеп жүйелері жобаның өнімділігі тұрғысынан берілген ұйым үшін қаржылық басқарудың маңызды құралы болып табылады.

Бухгалтерлік есеп жоспарын жасау үшін ұйым басшысы бухгалтерлік есеп мамандарының, сонымен қатар технология мен аспаздық этиканы жақсы білетін білікті қызметкерлердің жұмысын белгілеуі керек.

Мұқият таңдалған есеп жүйесі кәсіпорынның өніміне, табыстылығына, табыс салығына, қаржылық көрсеткіштеріне және оның құндық көрсеткіштеріне айтарлықтай әсер ететінін атап өткен жөн.

Әдебиеттер

1. Таштанова, Н.Н. Бухгалтерский учет в торговле и на предприятиях общественного питания : Учебное пособие. . - Алматы: Фортуна Полиграф, 2020. - 130 с
2. Демеуова, Б.М., Ермолаева, Л.Л. Мейрамхана және мейманхана бизнесіндегі бухгалтерлік есеп және аудит: Оқу-әдістемелік құрал. - Алматы: «Тұран» Университеті, 2020. - 96б.

УДК 338.1

ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА: НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ БИЗНЕСА

Баубеков Д. - ученик 10 класса школы «Болашак»
Кожамкулова И.Е. - к.э.н., доцент

В последние десятилетия мы наблюдаем стремительное развитие цифровых технологий, что приводит к трансформации экономических процессов и созданию так называемой цифровой экономики. Цифровая экономика

охватывает широкий спектр аспектов, включая электронную коммерцию, онлайн-услуги, платформенные модели бизнеса и использование больших данных. Эти изменения предоставляют новые возможности для бизнеса, позволяя компаниям оптимизировать свои операции, выходить на новые рынки и более эффективно взаимодействовать с клиентами.

Изучая понятия и особенности цифровой экономики, можем утверждать, что цифровая экономика представляет собой совокупность экономических процессов, основанных на применение цифровых технологий и онлайн-платформ. Ключевыми особенностями цифровой экономики являются:

1.Доступ к информации: Современные технологии обеспечивают быструю и эффективную сборку, обработку и анализ больших объемов данных. Это дает компаниям возможность принимать более обоснованные решения и адаптироваться к меняющимся условиям рынка.

2.Глобализация: Цифровая экономика не знает границ. Компании могут легко выходить на международные рынки, предлагая свои товары и услуги клиентам по всему миру. Это особенно актуально для малых и средних предприятий, которые ранее сталкивались с серьезными барьерами для выхода на глобальные рынки.

3.Инновационные бизнес-модели: Цифровая экономика способствует появлению новых форматов бизнеса.

Выделив основные характеристики цифровой экономики, перечислим и рассмотрим новые возможности для бизнеса:

1. Расширение рынка.Одним из наиболее значительных преимуществ цифровой экономики является возможность выхода на новые рынки. Бренды могут использовать интернет для продвижения своих товаров и услуг, что позволяет им привлечь клиентов из разных уголков мира. Платформы, такие как Amazon, Alibaba и eBay, предоставляют малым предпринимателям возможность конкурировать с крупными компаниями, предлагая широкий ассортимент товаров и услуг.

2. Повышение эффективности операций. Цифровые технологии позволяют компаниям оптимизировать свои внутренние процессы, что приводит к снижению затрат и повышению производительности. Автоматизация рутинных задач, использование облачных технологий и внедрение систем управления проектами позволяют бизнесу сосредоточиться на стратегически важных аспектах. Например, компании могут использовать искусственный интеллект для анализа данных и прогнозирования спроса, что позволяет более точно планировать запасы и улучшать обслуживание клиентов.

3. Персонализация и улучшение клиентского опыта**.** Современные технологии позволяют собирать и анализировать информацию о поведении клиентов, что дает компаниям возможность предлагать индивидуализированные решения. Применение алгоритмов машинного обучения способствует созданию рекомендаций, соответствующих интересам и предпочтениям пользователей. Это не только повышает удовлетворенность клиентов, но и способствует росту продаж.

4. Оптимизация взаимодействия с клиентами. Цифровая экономика также меняет способы взаимодействия между компаниями и их клиентами. Социальные сети, мессенджеры и мобильные приложения позволяют бизнесу поддерживать связь с клиентами в реальном времени. Это создает возможность для быстрого реагирования на запросы и отзывы, что, в свою очередь, способствует формированию лояльности к бренду.

5. Адаптация к изменениям. В условиях быстро меняющейся бизнес-среды компании должны быть готовы к изменениям. Цифровая экономика предоставляет инструменты для быстрой адаптации к новым условиям, будь то изменение потребительских предпочтений, появление новых технологий или изменения в законодательстве. Гибкость и способность к инновациям становятся ключевыми факторами успешного ведения бизнеса.

Рассматривая опыт зарубежных стран в области цифровизации экономики, а также ключевые аспекты и результаты этих реформ, можно выделить опыт стран-лидеров в цифровизации:

1.Южная Корея. Южная Корея активно развивает свою цифровую экономику через инвестиции в технологии и инфраструктуру. Страна стала известной благодаря своим высоким скоростям интернета и широкому распространению мобильных технологий. Южнокорейские компании, такие как Samsung и LG, играют ключевую роль в развитии цифровых технологий, включая интернет вещей (IoT) и искусственный интеллект. Кроме того, правительство Южной Кореи поддерживает стартапы и инновационные компании, создавая благоприятную экосистему для их развития.

2. Сингапур. Сингапур также демонстрирует успешный опыт цифровизации экономики. Программа SmartNation, запущенная правительством, нацелена на создание умного города с использованием передовых технологий. В рамках этой программы реализуются инициативы в области умного транспорта, здравоохранения и жилищного строительства. Сингапур активно использует большие данные и аналитические инструменты для оптимизации городских услуг и повышения уровня жизни граждан.

3. Германия. Германия, как одна из ведущих экономик Европы, также осознает важность цифровизации. Программа "Индустрия 4.0" направлена на интеграцию цифровых технологий в производственные процессы. Это включает в себя использование IoT, киберфизических систем и автоматизации. Германия нацелена на разработку "умных" фабрик, которые смогут адаптироваться к изменяющимся условиям в режиме реального времени. Результаты цифровизации. Цифровая трансформация экономики в этих странах принесла значительные достижения:

Повышение эффективности: Использование цифровых технологий способствует снижению затрат и увеличению производительности в различных отраслях экономики.

Создание новых рабочих мест: Цифровизация стимулирует развитие новых отраслей, что приводит к созданию рабочих мест в сфере IT и высоких технологий.

Улучшение качества жизни: Цифровые решения в здравоохранении, образовании и городском управлении способствуют повышению качества жизни граждан.

Привлечение инвестиций: Страны с развитыми цифровыми экосистемами становятся более привлекательными для иностранных инвесторов, что способствует экономическому росту.

Опыт зарубежных стран показывает, что цифровизация экономики является важным шагом к повышению конкурентоспособности и устойчивости национальных экономик. Однако успешнаяцифровизация требует комплексного подхода, включающего инвестиции в инфраструктуру, обучение кадров и поддержку инноваций. Страны, которые смогут эффективно адаптировать цифровые технологии в свои экономические процессы, будут иметь явное преимущество в глобальной экономике.

В Казахстане запустились множество программ по развитию IT-отрасли.По указанию Главы государства осуществляется работа по созданию Центра искусственного интеллекта в городе Астана. Основной задачей Центра является поддержка ИИ-трансформации Казахстана путем привлечения талантов со всего региона. В планах — ежегодная подготовка тысяч специалистов, запуск сотен стартапов и реализация десятков исследовательских проектов в сфере искусственного интеллекта.

В настоящее время также намечен запуск образовательных инициатив, среди которых центр креативных технологий TUMO для школьников. Кроме того, в октябре этого года была открыта первая в регионе школа искусственного интеллекта TomorrowSchool, предназначенная для подготовки специалистов в области ИИ.

Цифровая экономика открывает новые горизонты для бизнеса, предоставляя множество возможностей для оптимизации операций, расширения рынков и улучшения клиентского опыта. Компании, способные эффективно внедрять цифровые технологии в свои стратегии и процессы, получат значительное преимущество на современном рынке. Однако для успешной адаптации к цифровой экономике требуется не только использование новых технологий, но и трансформация мышления и подходов к ведению бизнеса. Необходимо учитывать, что успех в цифровой экономике зависит от инновационных способностей компаний и их готовности к изменениям.

Литература

1. Веселов Д.И. Основные проблемы промышленных предприятий в условиях цифровизации // Прогрессивная экономика. 2024. № 3. С. 5–13.
2. Кушжанов Н.В., Алиев У.Ж. Цифровая трансформация экономики в ЕАЭС // Доклады НАН РК. 2018. – № 1. – С. 44.
3. https://www.gov.kz/memleket/entities/aqmola/press/news/details/901571?lang=ru

ӘОЖ 65.9.(2)29

АЙМАҚТЫҚ ДЕҢГЕЙДЕ ИННОВАЦИЯЛАРДЫ БАСҚАРУДЫ ЖЕТІЛДІРУ

Бауыржанқызы Е. – ЭФ 21-2к1 тобының студенті
Сулейменова И.А. – магистр, аға оқытушы

Инновацияға бағытталған экономика жағдайындағы кәсіпорынның жетістігінің негізі нарықта жүзеге асыру мүмкіндігі бар жаңалықтарды әрдайым жүргізіп отыру. Жаңа білімді туындаушы және қолданушы ретінде инновация кездейсоқ жағдайларға негізделмей, нарық белгілері шегіндегі жүйелі зерттеулер мен заманауи құрылғыларға және де тиімді ұйымдастырылған өндіріс пен инновацияның жүзеге асырылуына егізделіу тиіс.

Жобалық менеджмент заманауи білімдердің, заманауи идеялардың, олардан алынатын нәтижелердің ұйымдастырылған методолоиялық және әдістемелік негізі болып табылады. Қазіргі нарықтық экономика жүйелерінде жобаларды ұйымдастыру құралдары қарапайым да және де салыстырмалы күрделі тапсырмаларды құруда кеңінен қолданылады. Шегі белгіленген уақыт аралығында бірегей және ерекше шешімдерді, әдістерді, техника мен технологияларды, өнімдерді жасау және қызменттерді ұсыну бойынша жұмыстарды ұйымдастыру мен басқаруғааналған. Жалпы алғанда, кез келген кәсіпорынның, ұйымның және де компаниялардың бизнес қызметтерінде инновацияның үш деңгейін көрсетуге болады. Кәсіпорындар бизнес стратегияларының мақсаттарына қол жеткізу үшін, өзара байланысты жүйелік портфолио-бағдарлама-жобаны негізге алып жүзеге асырады. Мұнда бизнес портфолиосының мақсаты стратегияның табыстылығын қамтамасыз ететін бизнес мақсаттарына қол жеткізу болып табылса, бағдарламалар – бизнес мақсаттарының шегінде, шеңберінде табысқа қол жеткізуге бағытталған, ал жобалар болса – кәсіпорынға табыс әкелетін бірегей технологияларды, өнімдерді жасауға, қызметтерді ұсынуға мүмкіндік береді.

Заманауи жобаларды қызметтің ерекше де айрықша түрі ретінде әртүрлі ситпаттарға бөліп, жіктеп көрсетуге болады: жоба тобы, бұл жобаның мазмұны мен құрлымын сипаттаса, жоба типі бұл жобаның жүзеге асырылатын қызмет саласына тәуелділікті білдіреді, ал жоба категориясы дегеніміз, ол жобадан алынған нәтижелердің қолданылу аясымен анықталынады да, жоба көлемі стейк-холдерлер саны және қоршаған ортаға әсер ету дәрежесімен анықталып, жобаның жүргізілу уақыты – жобаның жоспарлану кеістігімен және орындалу шегімен айқындалынады дегенді білдіреді.

Ағылшын тіліндегі project, яғни жоба, өзінің жалпы түсінігінде «ойластырылған болмаса жоспарланған кез-келген әрекет» түсінігін береді. Егер де жүйелік көзқарас тұрғысынан алып қарастырсақ, жобаның бастапқы күйінен, оның соңғы күйіне өткізу үрдісін – бірқатар шектеулер мен механизмдердің, технологиялардың қатысуымен алынған нәтиже ретінде қарауға болады.

Жобаның күрделілігіне келетін болсақ, оны келесідей түсіндіруге болады, яғни жобадағы субъектілер жәен объектілердің санының, сонымен қоса алғанда олардың арасындағы байланыстардың, техникалық құралдар мен технологиялық үрдістердің жиынтығы.

Жобалардың іске асырылуы білім мен технологияның ерекше деңгейіне байланысты, детерминирленген және сонымен бірге нәтиженің болжауға болмайтындығына байланысты тәуекелдің жоғары деңгейіне ие болатын техникалық және технологиялық жобалардың ерекшелігін ерекше атап өтуге болады.

Техникалық жобалар келесі белгілермен сипатталады: яғни, жетекші маман ретінде кәсіпкерді қарастырудың қажеті жоқ, ол бізде - инженер, өйткені жобаларды жүзеге асыруда техникалық инженерия қолдану қажет; кез-келген жобадағы іс-әрекеттер гуманитарлық және ғылымдарының заңдылықтарына негізделеді;

- жобадағы әрекеттер сызықтық деңгейде беріледі;
- шығындарды қысқарту әрекеттері жобаның негізгі мақсаттары болып табылады.

Жоба бойынша көзделген шығындар мен уақыттың, сапаның деңгейі тұрғысынан алып қарастырғанда, оң және жақсы нәтижелерге тиімді қол жеткізуде заманауи, алдыңғы қатарлы және инновациялық ғылыми негізделген әдістерді қолдану жолымен табысқа жетудің әдістемесі – бұл бізде жобаларды басқару болып табылып, аталған жобалардың негізгі қатысушы жақтары мен олардың мүдделерін қанағаттандыруда, сонымен қатар инновацияларды нарыққа жылдам және оңтайлы, тиімді енгізу құралы болып табылатындығын айта кету қажет. Қарапайым, сонымен қатар күрделі жобалардың

мақсатарына жетуге, міндеттерін орындауға бағытталған әрекеттер, қызметтер, операциялар мен басқару әрекеттерінің жиынтығы - бұл жобаны басқару болып табылады.

Қазіргі уақытта жобалық менеджментті жобалардың күтілетін нәтижелерінің сипаттамалары болып табыла отырып, жобаның жүзеге асырылу уақыттарына, оған бөлінген қаржылық қатынастарына норма және нормативтерге негізделген талаптар белгілей отырып, олардың өзара байланысқан іс-шаралар мен әрекеттердің кешенін жүзеге асыру арқылы, алдын ала белгіленен және қол жетімділігі көзделген мақсаттарға табыспен жету үшін әдістерді, басқару құралдарын және технологияны қолдану арқылы адам және материалдық ресурстарды басқарудың кәсіби қызметі.

Жобаларды тиімді басқару бұл жобаны басқарудың міндеттері мен мақсаттарының, уақытның, шығындар және өнімділік пен сапа арасындағы теңгерімге негізделген түсініктер болып табылады.

Жобаны жүзеге асыруда инициация бұл жобамен байланысты қызметтердің басталғаны туралы ресми айтылу және ол туралы хабарландыру. Бұл кезең, кәсіпорын басшылығы және мүдделі жақтаға, тараптарға, жоба менеджеріне қолдау білдіру екендігін атап өтуге мүмкіндік беру. Жобаны жүзеге асыруға мүдделі адамдарды табу, оның нақты мақсаттарын атап өту және коммерциялық пайданы алу болып табылады. Бұл кезеңде менеджерге қажетті өкілеттіктерді бере отырып, жобаға ресурстарды бөлу туралы шешімдер қабылданады, сонымен қатар басқару әрекеттері жүзеге асырылады.

Ағылшын тілінде planning, яғни жоспарлау бұл шешілетін мәселелер мен қатар, алға қойылған мақсаттарды, жұмыс көлемдерін анықтаудан басталатын іс әрекет. Ол үшін, қажетті жүзеге асырылатын жобаның мақсаттарына қол жеткізудің өзге де балама жолдарын талдау, таңдауға негізделген шарттарды айқындалада. Жобаның іске асырыу жоспары мен оның кестесі жасалғаннан кейі, онда не істеу керек және қашан жүргізіледі, кімдер жобаны орындайтыны және оған қандай ресурстар қолдабар, керектігі көрсетіледі.

Жобаны орындау кезеңін түсіндіретін болсақ, онда жобаны іске асыру бойынша жұмыстардың орындалынуыу, оның ішінде жоспарланған көрсеткіштерге қол жеткізу үшін жоба ресурстарын үйлестіру және басқару үрдісі болып табылады.

Жобаны бақылау кезеңі бұл жұмыс барысын қадағалау, жобаның жай-күйін талдау, оны жоспарланған көрсеткіштермен салыстыру, есеп беруді қамтамасыз ету болып табылады. Жоба менеджері жобаны жүзеге асыру барысында жағдайлады өзгерту үшін, орған қандай өзгерістер, түзетулер мен реттеуші басқару әрекеттері қажет екенін анықтадап отыруы керек.

Жобаны аяқтау (жабу) кезеңі – аяқталған жұмыс туралы сертификаттарға және басқа құжаттарға қол қою арқылы расталатын, жобаның әкімшілік жабылуымен қатар, нақты жүзеге асырылған жобалардан тәжірибені және де білім қорын жинақтау болып табылады.

Толық құқықтық және экономикалық тәуелсіздікке ие болған кәсіпорындар қазіргі экономикалық жағдайларда инновациялық менеджмент шығармашылық және кәсіпкерлік қабілеттерді жүзеге асыруға бағытталған басқару әдісі ретінде қарастырылып, қызмет аясын кеңейтуге, технологиялық инновацияларды енгізуге мүмкіндік береді. Бұл ретте жобалық менеджмент осы процестерді тиімді ұйымдастыруға және тұрақты жағдайға ғана емес, сонымен қатар серпінді экологиялық жағдайларда кәсіпорындардың қарқынды дамуына қол жеткізуге бағытталған.

Әдебиеттер

1. Зуб, А. Т. Управление проектами : учебник и практикум для вузов / А. Т. Зуб. – Москва : Издательство Юрайт, 2021. – 422 с.
2. Бояркова, Т. Д. Управление проектами в условиях риска / Т. Д. Бояркова // Риск-ориентированное управление в государственном и корпоративном секторе экономики
4. 4. Попов, Ю. И. Управление проектами : учебное пособие / Ю. И. Попов, О. В. Яковенко. – Москва : ИНФРА-М, 2021. – 208 с.

ӘОЖ 6573.3

ТАУАРЛАРДЫҢ ҚОЗҒАЛЫСЫН ЖЕДЕЛ ЕСЕПКЕ АЛУДЫ ЖЕТІЛДІРУ

Бахтиярова С.М. - ЭФ-21-7р тобының студенті
Карибов В.М. - магистр, аға оқытушы

Тауарлы-материалдық қорларды тиімді басқару өте маңызды, әсіресе материалдық құндылықтардың көп мөлшері тығыздалған компанияларда. Бұл іс-шараны жүзеге асырудың нарықтық конъюнктурасы кәсіпорындар мен ұйымдардағы тауарлы-материалдық қорларды түгендеудің инновациялық ұйымдастырушылық жүйесін әзірлеуді және енгізуді талап етеді. Бұл неғұрлым тиімді нәтижелерге қол жеткізу мақсатында өнеркәсіптік кәсіпорындардың қоймаларындағы тауарлық-материалдық қорларды есепке алуды ұйымдастыруды жақсарту үшін жүзеге асырылуы тиіс ұсыныстар ретінде анықталады.

Дегенмен, қазіргі уақытта кейбір негізгі мәселелер әлі де даулы болып отыр, яғни тауарлық-материалдық қорларды есепке алуды ұйымдастыру қоймада және бұл өнеркәсіптік өндіріске және компанияның қызметіне байланысты орынды нақтылауды талап етеді. Осы мақсатқа жету үшін аймақтық өндірістік есеп жүргізетін компаниялар мен ұйымдарды бақылауды жалғастыру қажет. Кәсіпорындағы тауарларды есепке алуды дұрыс ұйымдастыру үшін, ең алдымен, кейбір сұрақтарға жауап беру қажет. (Сурет 1)

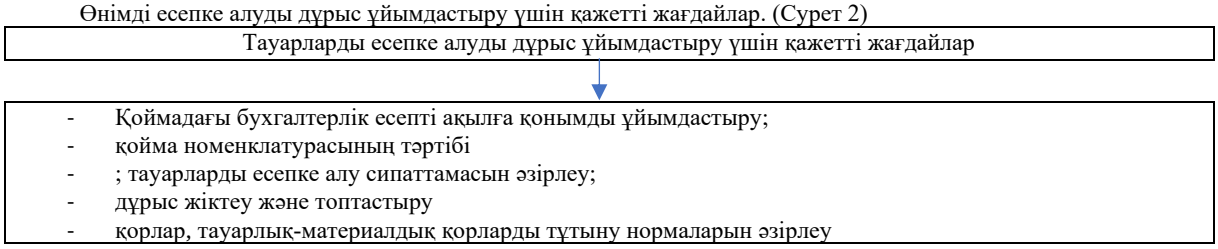
Тауарды жөнелтуді дұрыс ұйымдастыру үшін бізге жауап беру қажет кейбір сұрақтар бар

↓

- Тауарлы-материалдық қорлардың қашан, қанша көлемі жеткізіледі, жеткізілді және жеткізу процедураларын қалай жүзеге асыруға болады;
- тізімді кімге, қашан және қалай жариялауға болады;
- тұтыну рәсімдерін енгізуді қалай жүргізу керек;
- тізімдердің жекелеген түрлерінің балансы қандай және белгіленген шектеулер қалай сақталады және т.б.

Сурет 1. Тауарларды есепке алуды дұрыс ұйымдастыру үшін жауап берілетін бірқатар сұрақтар

Өнімді есепке алуды дұрыс ұйымдастыру үшін қажетті жағдайлар. (Сурет 2)

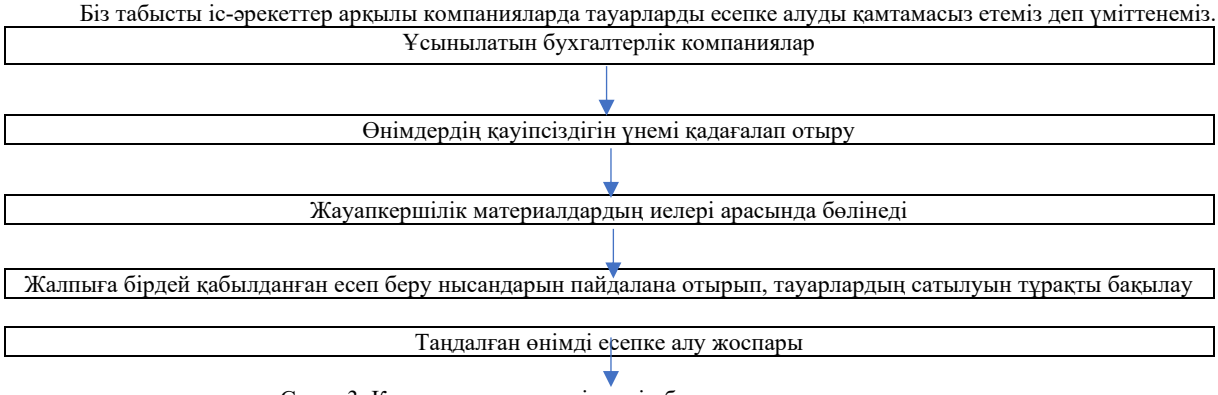

Сурет 2. Өнімді есепке алуды дұрыс ұйымдастырудың қажетті шарттары

Түгендеудің ақпараттық технологияларын пайдалану кезінде бухгалтерлік есеп бухгалтерлік есепті айтарлықтай жеңілдетеді. Бұл ретте барлық кіріс және шығыс файлдары күнделікті немесе қоймаға келген кезде өңделеді. Басқарушылық ақпарат өндіріс процесінде және компанияның қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін өндірістік активтердің жеткізілімдері мен қозғалысын есепке алу әдісін әзірлеу өте маңызды.

Дүкеннің рентабельділігін бағалау, үстеме бағаны есептеу - оның дұрыстығын, ұрлықтың қажетті мөлшерін немесе уақыттың жетіспеушілігін анықтау үшін сенімді ақпарат алуға болады. Тауарларды қадағалау және ресурстарды бақылау ақпарат алуға көмектеседі.

Біз табысты іс-әрекеттер арқылы компанияларда тауарларды есепке алуды қамтамасыз етеміз деп үміттенеміз.

Сурет 3. Компаниялардың өнімдерін бақылауды жақсарту жолдары

Жүкті сақтандырумен тауарлар екінші уағдаласушы тараптың аумағына сатушы ретінде жіберіледі. Сақтандырудың бұл түрі тасымалдау шарттарына тәуелді кәсіпорындар үшін бірнеше негізгі артықшылықтарды ұсынады. Біріншіден, ол қаржылық шығынға ұшыраған жағдайда қаражаттың ұрлануына, бүлінуіне немесе аударылуына кепілдік береді. Сақтандырусыз компания зақымдалған немесе жоғалған тауарды ауыстыру немесе өтеу құнына толығымен жауапты болады.

Екіншіден, жүкті сақтандыру арқылы қорғау - және жауапкершілікті өтеу міндеттемесі. Егер тұтынушы жеткізілген өнімнің дұрыс жұмыс істемеуіне байланысты жарақат алса немесе зақымданса, сақтандыру төлемі сот шығындарын, есеп айырысуларды немесе сот шешімдерін төлеуге көмектеседі. Бұл компаниялардың өз бизнесіне зиян келтіруі мүмкін елеулі қаржылық міндеттемелердің болмауын қамтамасыз ету үшін жасалады.

Әдебиеттер

1. "Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы" Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 28 ақпандағы Заңы. аа № 234-III. (Өзгерістер мен толықтырулар 06.04.2024 ж. Енгізілді)
2. "Өзгерістер енгізу туралы" Қазақстан Республикасының 20. 1998 жылғы қаңтардағы № 304-I (01.05.2023 жылғы өзгерістермен)
3. Данилова Л. ҚЕХС сәйкес тауарларды есепке алу / Л. Данилова // ҚЕХС сәйкес тауарларды есепке алу. - 2017 жылы.

УДК 316.7

ТРАНСФОРМАЦИЯ ДЕЛОВЫХ КУЛЬТУР В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Бейсенбай Д.Н. - студент группы ЭФ-24-1к2
Мұхан Б.С. – ст.преподаватель доктор Phd

На протяжении определенного периода времени, начиная с конца 19-го века и по сегодняшнее время в связи с технизацией, механизацией, демократизацией в обществе и в сфере экономики наметился процесс перерождения традиционной культуры в технологическую, «техническую» или организационную культуру. Весь 20-й век охвачен неизбежностью поисков нового направления для реализации творческих сил человека, в том числе, проектировщиков, создающих предметную среду. «Культура в самом широком смысле слова это то, из-за чего ты становишься чужаком, когда покидаешь свой дом. Например, в компании может быть принят довольно неформальный стиль общения, и в этом случае, если новый сотрудник привык к жесткому соблюдению субординации, переключиться ему будет очень сложно.

Подводя условный итог всему выше изученному, приведем те особенности культуры, которые необходимы для понимания термина в контексте данной работы:

- культура это неотъемлемое явление любого общества и любой социальной группы:
- культура возникает как результат совместной деятельности людей;
- культура реализуется в гамме социальных ценностей, обычаев, стандартов и правил;
- культура отказывается наследоваться генетически, а потому приходит лишь с помощью метода обучения;

- человечество не есть единый социальный коллектив; сколько популяций, столько существует и культур – национальных, этнических, региональных, социальных;

- культура развивается, трансформируется, самообновляется, адаптируется к меняющимся условиям бытия;

- практические творцы и исполнители культуры – отдельные личности;

- тесная связь между языком и культурой: культура передается, прежде всего, посредством языка, культурные модели находят отражение в языке;

- культура помогает обществу и его членам при самоидентификации , различении «своих» и «чужих», выступает своего рода барьером между разными типами культур.

Деловой этикет в Германии-Деловой этикет в Германии – это, прежде всего, точность, пунктуальность и обязательность.

Обычно о деловых встречах договариваются заранее. Опаздывать даже на минуту считается не только нарушением делового этикета, но проявлением неуважения к партнеру. Если по определенным причинам встреча не может состояться, то предупреждение и извинение по этому поводу обязательны.

Деловой этикет ОАЭ- Ислам. Это слово играет огромную роль повсеместно в ОАЭ. Наука, общество, культура, развлечения — все подвержено влиянию религии.

И для бизнеса священный Ислам, пожалуй, самое главное слово! Ислам — это официальная религия Объединенных Эмиратов. Гостеприимство в ОАЭ является неотъемлемой частью. Это касается не только походов в гости к арабам, где вы обязательно будете встречены с особым вниманием и чашечкой освещающего национального напитка, но и деловых отношений.

Культура делового общения в Малайзии - Малайзия – это ультрасовременная страна с высоким уровнем жизни, ведущий в мире производитель и экспортер. Так как в Малайзии проживает много разных этнических групп, то в каждой из них приняты свои традиции приветствия. Среди современного и молодого поколения наиболее распространенным приветствием является рукопожатие, напоминающее скорее обычное прикосновение (salaam), причем в большинстве случаев для рукопожатия используются обе руки, после чего одна рука прикладывается к сердцу. Данная форма приветствия характерна чаще всего для лиц одного пола.

Цивилизация XXI века, несмотря на все препоны, сумеет прийти к содружеству народов, обеспечит высокую степень культурной самоидентификации и интеграции, подъем творческого потенциала, снимет антагонизм между различными группами населения, создаст условия для развития и взаимообогащения наций и народностей, для их постепенного сближения.

Итак, по итогам анализа можно прийти к выводам о том ,что:

- культура — как совокупность артефактов, т.е. продуктов сознательной адаптационной деятельности, служащую для реализации потребностей выживания и развития;
- нематериальная культура — совокупность верований, норм, представлений и значений, общих для группы людей — и материальную культуру — совокупность физических проявлений специфики образа жизни конкретной группы;
- субкультура - специфический способ существования или образ жизни, свойственный какому-то конкретному обществу, какой-то группе людей, какому-то историческому периоду;
- цивилизация - состояние общества, основанное на определенном уровне разработанности технологий, материальной стороны жизни, а также организации функционирования общества, т.е. права, порядка, нравов и т.д.

Литература

1. Баева О.Л. Ораторское искусство и деловое общение. — Минск, 2010. – 254 с.
2. Беляева Л.А. Образование в России и модернизация экономики (По результатам Европейского социального исследования) // Социологические исследования. 2011. № 12. - С. 13-24
3. Бизнес-этика [Текст]: учеб. пособие / И.Н. Кузнецов. - 3-е изд. - М. : Дашков и К, 2014. - 498 с.
4. Ботавина Р.Н. Этика деловых отношений \ Учебное пособие. – М:. Финансы и статистика 2010. - 208с.

ӘОЖ 657

ҚОНАҚ ҮЙЛЕР МЕН МЕЙРАМХАНАЛАРДЫ БАСҚАРУ

Бексұлтан Д. – ЭФ - 21-7к2 тобы
Сатымбекова К.Б. – э.ғ.к., ас. профессор

Қонақ үй-мейрамхана секторы (бұдан әрі қонақ үй индустриясы деп аталады) қазіргі заманғы экономикалық қызмет ретінде Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін қалыптасқан және жаппай туризмді дамытумен және авиация саласының жылдам өсуімен тығыз байланысты. Қонақ үй және туризм индустриясы бірге әлемдегі ең ірі және неғұрлым жылдам дамып келе жатқан салалар болып табылады. Дүниежүзілік саяхат және туризм жөніндегі кеңестің (WTTC) бағалауы бойынша қонақ үй мен туризм 2010 жылға дейін АҚШ жалпы ішкі өнімнің 11% -ы, 200 миллион жұмыс орны, жалпы жұмыспен қамтудың 8% -ы және жылына 5,5 миллион жаңа жұмыс орны үшін тікелей және жанама жауапты. Бүгінде қонақжайлылық индустриясы бүкіл әлемде жұмыс орындарының едәуір санын жалпылайтын тұрақты өсіп келе жатқан сектор болып табылады.

Бұл сектор жаһандық экономикалық дағдарысқа және тұрақсыз іскерлік ортаға өте төзімді болып шықты. Еуропа және Солтүстік Америка сияқты дәстүрлі бағыттарда, сондай-ақ Таяу Шығыс және Азия сияқты жаңа нарықтарда жылдам даму және кеңею қонақ үйлер мен мейрамханалар менеджерлерінің (бұдан әрі қонақжайлылық менеджерлері деп аталады) болашақ ұрпағын даярлауды және дамытуды талап етеді. Қонақжайлылық саласындағы білікті менеджерлерге өсіп келе жатқан сұранысты ескере отырып, бакалавриат, туризм және демалыс (HTLP) бағдарламаларындағы оқушылар саны 1980 жылдардан бастап едәуір өсті. Мысалы, Ұлттық білім беру статистикасы орталығы АҚШ-тағы ТЖБП саны тез өсіп, 1986 жылғы 128-ден 2010 жылы 307-ге дейін ұлғайғанын хабарлады. Қазіргі уақытта қонақжайлылықты басқару

бағдарламалары жоғары басқарушылық білімнің (жоғары, орта білімнен кейінгі немесе одан әрі білім беру) жақсы дәлелденген бөлігі болып табылады және ол келесі жылдары өседі деп күтілуде. Бұл бапта қонақжайлылықты басқарудың оқу жоспарына құрылым, мазмұн және болашақ әзірлемелер тұрғысынан көзқарастар қарастырылады.

Бұдан басқа, қонақ үй саласын басқаруды үйрету студенттің адамдар мен тұлғааралық қарым-қатынас дағдылары, бейімделушілік, икемділік және төзімділік, мәдени сезімталдық және мәдениетаралық құзыреттілік сияқты жеке қасиеттерін дамытуға көмектесуі тиіс. Бұл атрибуттар қонақ үйлер мен мейрамханаларда жоғары басшылық лауазымдарға орналасуға ұмтылушылар үшін маңызды аспектілері болып табылады; және қажет персонаның болуы да жоғары бағаланады (яғни сүйкімді болу, физикалық тартымдылығы және харизматикалық болуы).

Әлемнің көптеген бөліктерінде қонақжайлылықты басқару саласындағы білім берудің сипаттамаларының бірі оның студенттер арасында да, академиялық қызметкерлер арасында да жоғары халықаралық болып табылатындығы болып табылады. Алайда бұл интернационализм зерттеудің неғұрлым кең мәдени аспектілерін қамтамасыз ету үшін де, неғұрлым кең ұтқырлықты қамтамасыз ету үшін де тым жиі жақсы дамымаған. Еуропалық одақ елдерінде Болон бастамасы аясында болып жатқан оқиғалар әлемнің осы бөлігінде интернационалдануды күшейту үшін бастама болып табылады. Бірақ басқа облыстардан, әсіресе Қытай мен Оңтүстік-Шығыс Азиядан келген студенттердің басым көпшілігі интернационализмге әлдеқайда авантюралық көзқарас үшін мүмкіндіктер бар деп болжайды. Ішінара әңгіме қонақ үй және мейрамхана менеджменті білімін дамыту, бағдарламаларды жеткізу және ресурстарды өндіру тек қана «батысқа» бағдарды көздемеуі туралы болып отыр, бірақ тең дәрежеде әңгіме персонал мен студенттердің ұтқырлығы үшін мүмкіндіктер беру туралы болып отыр.

Қонақ үй және мейрамхана менеджменті саласындағы білім беру кәсіп пен саланың ең жоғары талаптарын қанағаттандыратын деңгейге жетті. Білім беру жеткізушілері мен жұмыс берушілер үшін міндет шынайы әлеммен алғашқы кездесуден кейін оқуды аяқтағанға дейін мансабын өзгертуді шешетін болашақ көшбасшыларды ынталандыру және ұстап тұру болып табылады. Басқарудың әсері мен дамуының салалық бағдарламалары бар мұқият әзірленген оқу жоспарлары басқарудың барлық деңгейлерінде саладағы кадрлардың жоғары тұрақтамауын төмендету үшін жақсы бастама болып табылады.

Қорытынды тармақ ретінде қарқынды өсу және даму кезеңінен кейін қонақ үй және мейрамхана менеджменті саласындағы білім беру қазіргі уақытта мыналарға қол жеткізу үшін жақсы жағдайда деп болжауға болады: ірі жаһандық экономикалық қызметтің жұмыс істеуі және оны басқару туралы жаңа түсінік беру, қонақжайлылықпен пайдаланылатын аз ресурстарды тиімді басқаруға үлес қосу және өз курстарын тастап кеткендердің қонақжайлылық немесе басқа да бір жерде өз мансабы үшін бірқатар білім мен құзыретке ие болуын қамтамасыз ету. Дәл осы функциялар болашақта қонақ үй басқару саласындағы білім беруді өзекті етеді.

Әдебиеттер

1. Анализ рынка общественного питания в Казахстане: предприятия и услуги, тренды и прогнозы / Институт маркетинговых и социологических исследований "Elim" Режим доступа. [Электронный ресурс] http://www.marketingcenter.kz/2016/02-20- kazakhstan-analiz-rynka-obschestvennogopitaniya. html (Дата обращения: 13.02.2018).
2. Жданов В.В. Управление качеством услуг на предприятиях ресторанного бизнеса // Российский экономический университет им. Г.В. Плеханова: Вопросы экономики и права, 2011.- №3. – С.78-81.
3. Таева А.М., Маканова К.А., Буламбаева А.А., Белогривцева Л.В., Смагулова А.К., Базылханова Э.Ч. Основы технологии производства продуктов питания. – Алматы: АТУ, 2015 – 135б.

ӘОЖ 657:631

КОНАҚ ҮЙ КЛИЕНТТЕРІМЕН ЕСЕП АЙЫРЫСУ ЕСЕБІ

Бексұлтан Д-эф 21-7к2
Атенова К.А.- аға оқытушы, магистр

Қонақ үйге кірген кезде сізге түбіртек немесе қызмет көрсету келісімін қорытындылайтын құжат беріледі.

Қызмет көрсету туралы келісімде мыналар болуы керек:

Орындаушының аты жөні:

Тұтынушының аты, аты, әкесінің аты;

Берілген бөлме туралы ақпарат (бөлме ішіндегі кеңістік);

Бағасы (бөлмедегі орындар);

Тағы бір маңызды ақпарат - орындаушының қалауы. Тапсырыс беруші өзінің төлқұжатын немесе әскери билетін, жеке куәлігін немесе тапсырыс берушінің жеке басын растайтын басқа құжатты көрсеткен кезде келісім-шарт аяқталады. Бөлменің бағасын (бөлмедегі бір орынды) және төлеу әдісін мердігер анықтайды.

Тұтынушы қызметтерді қабылдағаннан кейін тұтынушы қызметтер үшін төлеуге міндетті. Тапсырыс берушінің келісімімен қолдау ақысы толық немесе шартқа қол қойылғаннан кейін алдын ала төленуі мүмкін.

Орналастыру ақысы бір төлем циклі ішінде – жергілікті уақыт бойынша ағымдағы күннен бастап 12 сағат ішінде төленеді. Шығу уақытына дейін (0:00-ден 12:00-ге дейін) тұру ақысы алынбайды. Қонақтар кешігіп қалса, тұру ақысы сәйкесінше алынады.

6 сағатқа дейін уақытты белгіленеді - қалыпты сағат 6-дан 12-ге дейін - жарты күндік төлем жалақы күнінен кейін 12-ден 24 сағатқа дейін - толық күндік төлем (сағат бойынша төленбесе);

Бір күннен (24 сағат) азырақ тұру үшін бөлме ақысы күнделікті негізде алынады.

Төлеу уақытына қарамастан (төлем уақыты орынға байланысты өзгеруі мүмкін). Қонақ үй қызметі туралы заңның ережелеріне сәйкес, тұтынушы хабарлама берілгенге дейін қызмет көрсету ақысының бірдей бөлігін төлеу арқылы кез келген уақытта қызмет көрсету шартын бұзуға құқылы. Егер шарт бұзылса және көрсетілген қызметтердің бағасына қосылмаса, мердігерге келісім-шартты аяқтау кезінде осы күнге дейін шеккен шығындарды өтейді [1].

Төлеу кезінде кассалық аппаратты пайдалану қажет. Егер қонақ үй жеткілікті үлкен болса және жеке бөлмелері болса, онда әр кассирде - бірнеше кассалық аппараттар орнатылады.

Қонақ үйде тұру әдетте алдын ала төленуі керек. Құны тәуліктік немесе сағаттық қызметке күтілетін ұзақтығына көбейту арқылы есептеледі.

Операциялар менеджері бухгалтерияға келушілердің күнделікті есебін жібереді. Ол қаржылық есеп беру түрінде жасалады. Егер бақылау-касса машинасы қолданылса, кассадан берілген барлық бланкілер қоса тіркелуі керек. Осындай есептің негізінде орналастыру қызметтерін көрсетуді есепке алу регистрінде бухгалтерлік жазбалар жасалады.

Төлемді алғаннан кейін ұйымның бухгалтері мыналарды тіркейді:

ДТ 1010, 1030 КТ 6010 - ҚҚС -сыз;

ДТ 1010, 1030 КТ 3130 - Қосылған құн салығы.

Қонақ үй индустриясында қонақтардың мүлкіне зиян келтіру жағдайлары бар. Егер кінәлі табылса, өтемақы төленуі керек.

Қонақ үй қонақтары шеккен зиянның сомасын банк үзіндісінде білуге болады:

ДТ бағасы 1010 КТ 6210.

Қонақ үй бизнесінің жетістігі ұсынылатын қызметтердің саны мен көлеміне ғана емес, сонымен қатар дұрыс бағаға да байланысты. Ол сондай-ақ мақсатты нарыққа дұрыс ұсынылуы керек, яғни. Тұтынушы – қонақ үй қызметтерін пайдаланатын адам. Қонақ үй маркетингінің маңыздылығы тұтынушыларды қанағаттандыратын қызметтерді ұсынуда [2].

Қызметтердің дұрыс орындалуын қамтамасыз ету үшін қонақ үй бизнесі тарату жүйелері деп аталатын тарату және сату процестерін әзірлейді. Маркетингте, тарату немесе тарату нарықта өнімді жылжыту тәсілі болып табылады.

Тарату арнасы жеке тұтынушыларға немесе жалпы пайдаланушыларға (ұйымдар, компаниялар және ұйымдар) қонақ үй қызметтерін көрсетумен айналысатын ұйымдар мен адамдар тобын білдіреді. Тарату жүйесін жобалау тарату жүйесіне қатысушыларды дереу таңдаудан басталады. Таңдауға байланысты маркетингтік әрекеттер өзгереді және процесті жақсартады. Қонақжайлылық индустриясында қызмет көрсетушілер үшін сату процесі көбінесе келісім-шарттық келісімдерге негізделеді.

Қонақ үй қызметтерін жеткізу жүйесі тұтынушыларды қызмет көрсету орталығына жеткізеді. Олар тұтынушыларды қажет қызметтерден бөлетін уақыт пен қашықтықтың кедергілерін жояды. Бұл қызметтерді тарату және өткізу тәсілі мен өндірілген тауарларды тарату және өткізу тәсілі арасындағы маңызды нүкте, мұнда тауарлар тұтынушыларға тікелей жеткізіледі.

Қонақ үй қызметін көрсету процесі әртүрлі сату әрекеттерін қамтиды.

Тікелей сату. Қызметтер делдалдар арқылы клиенттерге және қонақүйлерге тікелей сатылады. Резервтерді жеке тұлғалар немесе компаниялар мен ұйымдар ұсынады. Мұндай жарнамаға оның айтуынша, «бәрінен аулақ болғысы келетін» қонақтарға бөлмелерді сату кіреді. Яғни, бірінші рет пайдалану талап етілмейді. Әдетте бұл қызметті қонақүйге бұрын келген және көрсетілген қызметке қанағаттанған адамдар пайдаланады. Мұндай қонақтардың ұсыныстар мен жеңілдіктер құқығы болмаса да, олар әрқашан маңызды болып табылады.

Әдетте, тікелей брондау үлесі кем дегенде 10-15% құрайды, бұл орталық агенттік арқылы брондау құнын үнемдейтіндіктен қонақ үйлер үшін жоғары тиімді.

Агенттік сату. Мұндай сатылымдарды туристік делдалдар жасайды. Оған туристік агенттіктер мен туристік операторлар, туристік топтар мен салалық қауымдастықтар, авиакомпаниялар және басқа авиациялық ұйымдар, жеке өкілдер кіреді . Қонақүйдің олармен ынтымақтастық туралы келісімі бар. Мемлекеттік делдалдарға жұмыс немесе көрсетілген қызметтің 10-12,5% төленеді.

Туристік агенттіктер барлық қолдау мен көмек көрсетуі керек. Бұған жарнама және хабар алмасу, соның ішінде қонақүйлер мен қызметтер туралы ақпарат, арнайы ұсыныстар және т.б. жіберу керек.

Қонақ үйлер туристік компанияларды, авиакомпанияларды және басқа маркетолог өкілдерін танымдық турларды өткізуге шақырады, ал авиакомпаниялар туристік агенттік өкілдерін туристік жарнаманы өткізуге шақырады, олар көбінесе тегін билеттерді ұсынады. Саяхат журналистері мен БАҚ өкілдері мұндай сапарларға жиі шақырылады, содан кейін көргендерін газет-журналдарда жариялайды [1].

Ол корпорациялардан, қаржы институттарынан және басқа компаниялардан, кәсіпорындардан немесе ұйымдардан қажетті келісім-шарттар жасауға міндетті қызметкерлерді жалдау процедураларын сипаттайды. Клиенттің арнайы дисконтталған мөлшерлемесі қол қойылған шартта күтілетін болу күндерінің санына байланысты.

Әдетте компанияның негізгі тұтынушылары халықаралық корпоративтік туристік агенттіктерді айналып өтіп, олардың туристік бөлімдері арқылы қонақүйлермен тікелей байланыс орнатады.

Корпоративтік клиенттер қонақ үй компаниялары үшін маңызды қаржылық активтер болып табылады.

Әдебиеттер

1. Кастальская Т.П. Планирование и организация ресторанного дела и гостиничного бизнеса: Учебное пособие.-Алматы: Эверо, 2016.-192 с.Lib.ukgu.kz/cgi-bin/irbis64r
2. Қожабеков,С.С. Мейманхана ісі және қонақ үй бизнесіндегі бухгалтерлік есеп : оқу құралы / С. С. Қожабеков , С. Е. Сулеева, А. К. Карымсаков, [б. м.], 2020.

УДК: 338.43

КАК Tik Tok И Instagram МЕНЯЮТ ПОДХОДЫ К МАРКЕТИНГОВОМУ МЕНЕДЖМЕНТУ

Бектемисова А. Г. - студент группы ЭФ-22-4р

Мустафаева В.И. - старший преподаватель, магистр экономических наук

В этой статье мы рассматриваем ключевую роль социальных сетей в трансформации маркетингового менеджмента. Используя платформы TikTok и Instagram, бренды и компании могут значительно расширить свою аудиторию, повысить вовлеченность клиентов и адаптировать стратегии продвижения. Мы обсуждаем влияние этих платформ на современные маркетинговые подходы, подчеркивая их потенциал для увеличения эффективности, углубленного взаимодействия с потребителями и повышения общей конкурентоспособности бизнеса.

В динамичной среде цифрового маркетинга TikTok и Instagram стали неотъемлемыми элементами маркетинговых стратегий, формирующих инновационные методы коммуникации с аудиторией. В условиях высокой конкуренции критически важно применять адаптивные методы управления маркетингом, включающие аналитический подход, креативное производство контента и глубокое понимание пользовательского поведения. Эта статья исследует, как социальные платформы меняют традиционные принципы маркетингового менеджмента, и анализирует, какие инструменты и стратегии обеспечивают наибольшую эффективность.

Современный маркетинговый менеджмент базируется на принципах стратегического планирования, аналитики данных и персонализированного контента. TikTok и Instagram представляют собой цифровые экосистемы, в которых бренды могут тестировать инновационные подходы, адаптированные к изменяющимся предпочтениям потребителей. Благодаря этим платформам маркетинговые стратегии становятся более интерактивными и динамичными, обеспечивая уникальные возможности для привлечения внимания аудитории.

Эффективное управление маркетингом в TikTok и Instagram требует четко выстроенного позиционирования бренда. В условиях ограниченного времени взаимодействия с пользователем важно формировать запоминающиеся и визуально привлекательные образы, способные мгновенно привлечь внимание. Использование таких инструментов, как сторис, рилсы и баннеры, позволяет создавать контент, который органично вписывается в цифровую среду и стимулирует аудиторию к активному вовлечению.

Кроме того, маркетинговый менеджмент в социальных сетях основан на стратегическом анализе данных. Платформы TikTok и Instagram предлагают мощные инструменты аналитики, позволяющие оценивать эффективность кампаний в режиме реального времени. Использование таких метрик, как коэффициент вовлеченности, охваты и конверсии, дает возможность адаптировать маркетинговые стратегии и повышать их результативность. Анализ пользовательского поведения и персонализированный таргетинг позволяют брендам точно сегментировать аудиторию и разрабатывать индивидуализированные рекламные кампании.

Работа с инфлюенсерами и пользовательским контентом является одним из ключевых направлений маркетинговых стратегий в TikTok и Instagram. Инфлюенсеры не только способствуют росту доверия к бренду, но и создают аутентичный контент, который воспринимается аудиторией как более органичный. В то же время пользовательский контент (User-Generated Content, UGC) позволяет брендам формировать сообщество вокруг своей продукции, увеличивая уровень вовлеченности и лояльности потребителей.

Внедрение технологий в маркетинговый менеджмент социальных сетей способствует развитию новых методов персонализации контента. Искусственный интеллект и алгоритмы машинного обучения позволяют анализировать пользовательские предпочтения, предсказывать тренды и предлагать аудитории наиболее релевантные рекламные сообщения. Такая адаптивная модель коммуникации обеспечивает высокую эффективность маркетинговых кампаний и способствует росту конверсии.

Таким образом, маркетинговый менеджмент в TikTok и Instagram выходит за рамки традиционных подходов и становится синтезом науки о данных, поведенческой психологии и креативных технологий. В условиях стремительного развития цифровых платформ маркетологи должны постоянно адаптировать свои стратегии, тестировать новые методы взаимодействия с аудиторией и использовать передовые инструменты аналитики. Применение научно обоснованных методов и стратегий, основанных на данных, позволяет компаниям не только повышать свою конкурентоспособность, но и формировать долгосрочные связи с потребителями, обеспечивая устойчивый успех в цифровой экономике.

Литература

1. Kotler, P., & Keller, K. L. (2019). *Marketing Management* (15th ed.). Pearson.
2. Tuten, T. L., & Solomon, M. R. (2020). *Social Media Marketing*. Sage.
3. Felix, R., Rauschnabel, P. A., & Hinsch, C. (2017). "Elements of strategic social media marketing: A holistic framework." *Journal of Business Research, 70*, 118-126.
4. Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). "Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media." *Business Horizons, 53*(1), 59-68.

УДК 336.76

ПОНЯТИЯ ФИНАНСОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ ИНВЕСТИРОВАНИЯ

Бердалиева В. - студентка группы ЭФ 21-5р
Мауленкулова Г.Е. -к.э.н., доцент кафедры Финансы

Каждый человек хочет преумножить свои финансы, и на ум сразу приходят два простейших варианта - банковские вклады и инвестиции. Кто - то из нас предпочитает стабильность, надежность, а кто-то готов рисковать. Но какой из вариантов лучше, давайте разберемся.

Депозиты - это один из самых простых и безопасных способов сохранить деньги. Открыв вклад в банке, вы заранее знаете, какую сумму получите к концу срока, а государственная система страхования депозитов в Казахстане гарантирует возврат средств, даже в случае банкротства банка. Это делает депозиты привлекательными для тех, кто не готов рисковать и ценит стабильность. Однако есть и недостатки: процентные ставки по депозитам часто не покрывают инфляцию, а это значит, что накопления могут обесцениваться со временем.

Инвестиции, в отличии от депозитов, предлагают возможность значительно увеличить свой капитал, но вместе с этим несут в себе риски. Покупка акций, облигаций, вложения в недвижимость или бизнес могут принести высокую прибыть, но требуют знаний, терпения и умения анализировать рынок. Кроме того, инвестирование не гарантирует доход - стоимость ценных бумаг может упасть и вместо прибыли можно будет получить лишь убытки. Это особенно нужно учитывать тем, кто не готов рисковать и терять свои деньги.

При выборе важно учитывать свои цели и свой уровень финансовой подготовки. Если ваша главная задача - сохранить деньги, лучше выбрать депозит. Если же цель - увеличить капитал, то инвестиции то, что вам нужно.

Оптимальный подход - комбинировать оба инструмента. Например, большую часть денег положить на депозит, а другую часть инвестировать в перспективные активы.

Выбираете вы депозит или инвестиции, в любом случае нужно знать как работает, тот или иной инструмент. Финансовая грамотность является основой для принятия правильного решения. Люди, которые имеют, хотя бы базовые навыки о то, как работают финансовые инструменты, более уверенны в своих действиях и не совершают элементарных ошибок.

Для инвестирования, также важно понимать в какие акции выгоднее вкладывать, для этого нужно изучать финансовое состояние компании и какие факторы могут повлиять на стоимость ее акции. В случае с облигациями также важно учитывать процентные ставки и сроки погашения, а также риски, связанные с тем, что компания может оказаться не в состоянии выполнить свои обязательства.

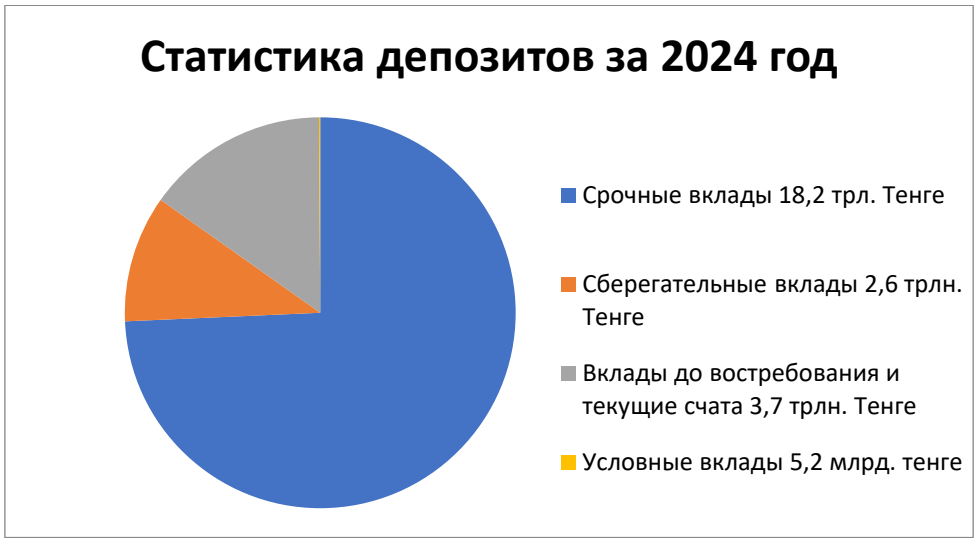

Рисунок -1.

С депозитами же все проще: они обеспечивают стабильный доход, но при этом важно знать, как правильно выбрать банк и разобраться в ставках и условиях вкладов. Прежде чем сделать вклад, стоит изучить предложения различных банков, чтобы выбрать лучшее из широкого спектра вариантов.

Кроме того, то, где храните деньги, во многом зависит от вашей ситуации и ваших целей. Если у вас есть определенные краткосрочные цели, например, накопить на дом, машину или отпуск, депозит может быть лучшим вариантом. Это надежный способ хранить деньги, не рискуя и получая проценты. По рисунку 1, мы может наблюдать, в какие именно депозиты в 2024 году население вкладывало свои денежные средства. По статистике в срочные депозиты было вложено 74,3% от всей суммы вкладов, а это составляет 24,5 трлн. Тенге, в сберегательные вклады 10,6% от данной суммы, во вклады до востребования 15,1%, а в условные вклады 0,1%. Из данной статистики следует то, что большинство людей предпочитают долгосрочные вклады с фиксированными условиями, которые позволяют получать более высокую доходность.

С другой стороны, если вы хотите обеспечить себе финансовую независимость в долгосрочной перспективе или увеличить свои сбережения, лучшим вариантом будет инвестирование.

Выбор между сбережением и инвестированием зависит не только от нормы прибыли, но и от вашего отношения к риску и желания приумножить свои финансы.

Единого ответа не существует, но неизменным остается одно: вы должны осознавать свои цели, уровень риска и свои финансовые возможности. Осознанно и грамотно управляя своими деньгами, вы сможете добиться успеха, как в краткосрочной, так и в долгосрочной перспективе.

Литература

1. Абдрахман, Б. Тонкости вкладов: что нужно знать казахстанцам перед открытием депозита. - Статья. Алматы, 2024.
2. Клевцов, И. Топ банковских депозитов: где в Казахстане лучше держать свои деньги. - Статья. Алматы, 2025.
3. Что выгоднее: инвестиции в недвижимость или депозит в банке? https://ap-bank.com/ru/news/post/scho-vygidnishe-investytsiyi-v-neruhomist-chy-depozyt-v-banku
4. Куда инвестируют в Казахстане? https://jusaninvest.kz/ru/why-invest

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ҚАРЖЫЛАНДЫРУДЫ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ.

Бозоров А.А. – Эф 21 1к3
ЖакешоваА.П. – магистр,аға оқытушы

Кіріспе

Қазіргіуақыттаинновациялыққызмет кез келген мемлекеттің экономикалық өсуінің негізгі қозғаушы күшіне айналуда. Ғылыми-техникалық прогресс жаңа технологиялардың, өндіріс әдістерінің және қызмет көрсету саласының қарқынды дамуына ықпал етеді. Алайда, инновациялық жобаларды іске асыру кезінде басты мәселе-қаржыландыру көздерінің жетіспеушілігі. Инновациялық қызмет тәуекелінің жоғары деңгейі инвесторларды тартуда қиындықтар туғызады. Сондықтан инновациялық қызметті қаржыландырудың тиімді жүйесін қалыптастыру өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Бұл мақалада инновациялық қызметті қаржыландырудың негізгі көздері қарастырылады және оның тиімділігін арттыру жолдары ұсынылады.

1. Иновациялық қызметті қаржыландырудың мәні мен маңызы

Инновациялыққызмет-жаңатехнологиялар мен ғылыми зерттеулерді өндірістік және коммерциялық мақсаттарда пайдалануға бағытталған қызмет. Бұл процесс келесі негізгі кезеңдерден тұрады:

1. ғылыми зерттеулер және технологиялық әзірлемелер (ҒЗТКЖ);

2. прототиптер мен прототиптер жасау;

3.Инновациялық өнімді нарыққа шығару және коммерцияландыру.

Инновациялық қызметті қаржыландырудың маңыздылығы келесі аспектілермен түсіндіріледі:

Экономикалық өсуді жеделдету-инновациялар жаңа нарықтарды қалыптастырады және жұмыс орындарын ашады.

Технологиялық бәсекеге қабілеттілікті арттыру-инновацияларға Инвестициялар елдің халықаралық аренадағы позициясын нығайтады.

Өндіріс тиімділігін арттыру-жаңа технологиялар еңбек өнімділігін арттырады және шығындарды азайтады.

2. Инновациялыққызметтіқаржыландырукөздері

Инновациялықжобалардықаржыландырубірнеше негізгі көздерден жүзеге асырылады:

2.1 Мемлекеттік қаржыландыру

Мемлекет инновациялық жобаларды қолдау үшін түрлі қаржы құралдарын пайдаланады:

Мемлекеттік гранттар-бұл ғылыми зерттеулер мен технологиялықәзірлемелергебөлінетінқаражат. Салаты жеңілдіктер-инновациялық компанияларды салық ауыртпалығын азайту арқылы қолдау. Арни мемлекеттік бағдарламалар-" Цифрлық Қазақстан"," индустриялық-инновациялық даму бағдарламасы"сияқты бастамалар.

2.2 Венчурлық қаржыландыру

Венчурлық капитал – жары тәуекелге қарамастан, инновациялық жобаларға инвестиция салатын жеке және институционалды инвесторлардың қаржысы. Венчурлық қаржыландыру көбінесе стартап-компанияларға қолданылады.

2.3 Банк несиелері

Коммерциялық банктер инновациялық жобаларды қаржыландыру үшін несие ұсынады. Алайда, инновациялық жобалардың жоғары тәуекелі банктерді осы салаға сақтықпен қарауға мәжбүр етеді. Сондықтан мемлекет тарапынан кепілдікті және жеңілдікті кредиттік бағдарламалар қажет.

2.4 Халықаралық ұйымдар мен гранттар

Көптегенинновациялықжобалархалықаралық қаржы институттарының көмегімен жүзеге асырылады. Дүниежүзілік банк, Еуропалық Қайта Құру және даму банкі (ЕҚДБ), Азия даму банкі сияқты ұйымдар инновациялық жобаларға қолдау көрсетеді.

2.5 Краудфандинг және жеке инвесторлар

Соңғыжылдары краудфандинг платформалары (Kickstarter, Indiegogo) мен бизнес-ангелдер арқылы инновациялық жобаларға қаржы тарту кең таралды. Бұл әдіс стартап-компаниялар үшін тиімді құралдардың бірі болып саналады.

3. Инновациялық қызметті қаржыландырудың негізгі мәселелері

Инновациялық жобаларды іске асыру кезінде мынадай қиындықтар туындайды:

Тәуекелдің жоғары деңгейі-инновациялық жобалар сәтсіздікке ұшырайды, бұл инвесторларды тартуды қиындатады.

Қаржы көздерінің тапшылығы-көптеген инновациялық жобалар қаржылық қолдаудың болмауына байланысты тоқтап қалады. Ғылым мен бизнестің әлсіз буыны мынада: ғылыми зерттеулер коммерциялық нарыққа бағытталмағандықтан, оларды өндіріске енгізу қиын. Венчурлік нарықтың дамымауы-Қазақстанда венчурлік инвестициялау деңгейі әлі де төмен.

4. Инновациялық қызметті қаржыландыруды жетілдіру жолдары

Инновациялық қызметті қаржыландыру жүйесін жетілдіру үшін мынадай шараларды жүзеге асыру қажет:

4.1 Мемлекеттік қолдауды күшейту. Ғылыми-зерттеу институттары мен технологиялық парктерге мемлекеттік гранттар көлемін ұлғайту;

Инновациялық кәсіпорындарға салықтық жеңілдіктер беру; мемлекеттік-жекешелік әріптестік(МЖӘ)тетіктерін кеңейту.

4.2 Венчурлық инвестицияларды дамыту

Венчурлық қорларды құру және жеке инвесторларды тарту үшін мемлекеттік ынталандыру жүйесін енгізу;

Инвесторлардың тәуекелдерін төмендету мақсатында кепілдік беру бағдарламаларын енгізу.

4.3 Ғылым мен бизнестің байланысын нығайту

Университеттер мен ғылыми-зерттеу институттарын бизнес-ортамен тығыз ынтымақтастыққа ынталандыру; инновациялық жобаларды коммерцияландыруды жеңілдететін тетіктерді енгізу.

4.4 Халықаралық серіктестікті кеңейту

Қазақстандық стартаптарды шетелдік венчурлық қорлармен байланыстыру;Халықаралық инновациялық жобаларға қатысу арқылы қаржы көздерін әртараптандыру.

Қорытынды

Инновациялыққызметтіқаржыландыруелдің экономикалық дамуы мен технологиялық прогрестің негізгі драйверлерінің бірі болып табылады. Бұл салада мемлекеттік қолдауды күшейту, венчурлық қаржыландыруды дамыту, ғылым мен бизнестің өзара байланысын нығайту және халықаралық әріптестікті кеңейту маңызды. Осы шараларды іске асыра отырып, Қазақстанның инновациялық әлеуетін арттыруға және экономиканың тұрақты дамуынқамтамасызетугеболады.

Әдебиеттер

1. Доғалова Г.Н. «Инновациялық экономика» – Алматы: Экономика, 2021.
2. Нұрмағанбетов А. «Қаржылық тұрақтылық және инвестициялар» – Нұр-Сұлтан, 2020.
3. Абдильдина Ш.К., Мырзалиева С.А. «Инновациялық дамудың теориясы мен тәжірибесі» – Алматы: Қазақ университеті, 2019.
4. Есентаева А. «Қазақстандағы инновациялық қызметті қаржыландыру механизмдері» // ҚазҰУ хабаршысы, 2022.

5. Оспанов Т. «Инновацияны қаржыландырудағы мемлекеттік қолдау шаралары» // Экономикалық зерттеулер журналы, 2021.
6. Кенжебаева Л. «Кәсіпорындардағы инновациялық жобаларды инвестициялау ерекшеліктері» // Еуразиялық экономика және бизнес журналы, 2023.

УДК 336.201

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФИНАНСОВОГО ПЛАНИРОВАНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Гарифулла А.Б. – студент группы ЭФ-22-5КТ
Айтымбетова А.Н. – к.э.н., асс.профессор

Финансовое планирование играет ключевую роль в успешном корпоративном управлении в современной экономике, где стабильность и устойчивое развитие бизнеса зависят от способности адаптироваться к внешним вызовам. В Казахстане тема улучшения качества финансового планирования становится все более актуальной из-за зависимости экономики от экспорта сырья, инфляционного давления, нестабильности на мировом рынке и необходимости внедрения цифровых технологий. Цель этой статьи — исследовать важные аспекты и роль финансового планирования как инструмента управления, определить его значение для устойчивого развития бизнеса и предложить меры по совершенствованию этого процесса. Актуальность темы обусловлена необходимостью адаптации к экономической нестабильности и повышения конкурентоспособности казахстанских предприятий.

Финансовое планирование играет важнейшую роль в успешном управлении предприятиями, особенно в условиях казахстанской экономики. Оно обеспечивает эффективное распределение ресурсов и помогает компаниям оставаться устойчивыми перед лицом многочисленных вызовов, связанных с макроэкономической нестабильностью и неопределенностью на рынке. Экономика Казахстана ориентирована на экспорт и сосредоточена на природных ресурсах, что делает ее зависимой от мировых цен на нефть и другие сырьевые товары. Это требует от компаний прогнозирования выручки с учетом глобальных тенденций и оперативной адаптации финансовых стратегий.

Дополнительно, инфляционное давление, характерное для Казахстана, значительно влияет на производственные затраты, себестоимость продукции и ценообразование. В таких условиях финансовое планирование становится незаменимым инструментом.

Учет валютных рисков имеет особую важность в Казахстане. Колебания курса тенге могут значимо повлиять на стоимость импортируемых материалов, оборудования и других компонентов для производства. Компании, применяющие эффективные методы финансового планирования, способны предвидеть такие изменения и оперативно на них реагировать, используя инструменты прогнозирования, хеджирования или адаптированного бюджетного планирования. Тем не менее, финансовое планирование в Казахстане сталкивается с некоторыми трудностями. Во многих компаниях все еще нет полной автоматизации и цифровизации процессов, что приводит к значительным временным затратам и снижению точности расчетов. В результате, роль финансового планирования в Казахстане выходит за пределы обычного бюджетного контроля. Оно становится стратегическим инструментом, который помогает компаниям не только выживать в условиях нестабильной экономики, но и находить возможности для роста.

Финансовое планирование в Казахстане часто сталкивается с множеством препятствий, как внешнего, так и внутреннего характера, мешающих развитию бизнеса. Одной из ключевых проблем является нехватка автоматизации и цифровизации рабочих процессов. Это особенно заметно в малых предприятиях, где финансовое планирование зачастую осуществляется вручную или с помощью таблиц Excel, что весьма удручающе. Такие методы могут подходить для краткосрочных задач, но они недостаточны для долгосрочного планирования из-за сложности бизнеса и динамичности рынка. Процесс цифровизации и внедрение ERP-систем (систем планирования ресурсов предприятия) являются важными этапами бизнес-трансформации в современном Казахстане. Эти технологии призваны помочь компаниям повысить эффективность, ускорить бизнес-процессы и минимизировать риски. Они объединяют все основные корпоративные функции на одной платформе, обеспечивая непрерывное взаимодействие, поток данных и обмен информацией между ними [2].

Проще говоря, ERP-система функционирует на основе единой базы данных, в которой хранится вся информация о компании. При поступлении данных в систему они автоматически перенаправляются в соответствующие отделы и подразделения, что значительно ускоряет процессы и повышает точность данных. Например, информация о поставках, продажах, запасах и платежах обновляется в режиме реального времени в общей базе данных. При внесении данных о поступлении средств финансовым отделом эта информация автоматически передается в бухгалтерию и другие подразделения, устраняя необходимость ручного ввода. Это существенно сокращает количество ошибок, повышает точность отчетности и ускоряет процесс принятия решений [3].

ERP-система также является важным стратегическим инструментом для финансового планирования, так как позволяет в любой момент получить полное представление о финансовом состоянии компании. Менеджеры получают доступ к данным о денежных поступлениях, задолженности клиентов, расходах и выручке, что позволяет им точно прогнозировать денежные потоки и планировать расходы с учетом текущих изменений. [4].

Исследования показывают, что использование ERP-систем значительно сокращает время, необходимое для обработки данных и принятия решений. Например, по данным ведущего ресурса по автоматизации и цифровизации предприятий Retain International, внедрение ERP-системы позволило американской аудиторской фирме BPMLLP сократить время управления на 35% в течение первых трех месяцев. Это указывает на то, что управление проектами стало проще и быстрее [5].

Кроме того, ERP-система упрощает сбор и анализ данных. Владельцы бизнеса могут быстро реагировать на изменения рынка и повышать гибкость бизнеса. Об этом свидетельствует тот факт, что 78% компаний, внедривших ERP, сократили время, затрачиваемое на написание отчетов, и повысили качество финансовой отчетности.

В исследовании также подчеркиваются преимущества компаний, использующих ERP-системы, по сравнению с конкурентами. В частности, компании, внедряющие ERP-системы, получают на 20–30% большую прибыль в таких областях, как производительность, рентабельность и экономический рост [6].

Несмотря на очевидные преимущества, многие компании, особенно малые и средние, не всегда могут позволить себе внедрение сложных и дорогостоящих технологических решений. Они сталкиваются с проблемами нехватки финансовых ресурсов и квалифицированных специалистов для интеграции и настройки систем в соответствии с потребностями бизнеса. Однако, все большее количество компаний в Казахстане осознают важность цифровизации для улучшения процессов, повышения прибыльности и ускорения адаптации к быстро меняющимся рыночным условиям. Мы начинаем активно внедрять и использовать ERP-систему. [7].

Поэтому внедрение ERP-системы — это не только укрепление внутренних операций, но и стратегический шаг для обеспечения стабильности бизнеса в периоды экономических потрясений.

Литература

1. Басовский Л. Е. Управление ресурсами предприятия: теория и практика. М.: Финансы и статистика, 2018.
2. Козлова Е. А. Современные ERP-системы: возможности и применение на предприятиях. СПб.: Питер, 2020.
3. Net Suite. Главные преимущества ERP-систем для эффективности бизнеса. Доступно на сайте: netsuite.com.
5. Баскин Ю. М., Чернов В. А. Эффективное планирование ресурсов: инструменты ERP-систем. М.: ЭКСМО, 2021.
6. Retain International. Лучшее программное обеспечение для планирования ресурсов: возможности и преимущества. https://www.retaininternational.com/blog/best-resource-planning-software
7. Гришин А. Н. Цифровизация в управлении производственными процессами: практика внедрения ERP. Новосибирск: Сиб АК, 2019.
8. Research Gate. Преимущества и сложности внедрения ERP. https://www.researchgate.net/publication/343933694_The_digestive_function_of_gilthead_seabream_juveniles_in_relation_to_feeding_frequency
9. Журнал «Управление и финансы». Современные подходы к автоматизации управления ресурсами предприятия. Выпуск 5, 2022.

УДК 336.77

КРЕДИТОВАНИЕ В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ

Гарифулла А.Б. – студентка группы ЭФ-22-5КТ
Жусипова Э.Е. - Доктор PhD

В эпоху цифровой трансформации главной задачей банковской отрасли является совершенствование своих услуг путем внедрения информационных технологий. Технологическое преобразование предоставляет спектр возможностей, особенно в сфере банковского кредитования, повышая уровень обслуживания и удовлетворения клиентов. Данная статья исследует изменения, обусловленные современными технологиями, рассматривает влияние технологического прогресса на кредитные услуги, а также изучает преимущества и вероятные опасности для финансовых учреждений. Прогнозирует основные тренды и перспективы. В завершении работы сформулировано заключение, что цифровизация повышает результативность в области кредитования [1].

Внедрение финансовых технологий является важнейшим фактором для развития банковского сектора и повышения его конкурентоспособности. Продвинутые технологии оказывают значимое влияние на работу и саму структуру банковских учреждений. Одним из ведущих изменений, внесшие технологии в сферу кредитования - это механизация и автоматизация процессов. Благодаря этому услуги стали более доступными и удобными, а процессы и время, затрачиваемое на одобрения заявки, значительно ускорились. С переходом к цифровым решениям легче приобретать информацию про кредиты, подачи заявок и тому подобное, что привело к повышению знаний в области финансовой грамотности. Клиенты стали осведомленными и могут самостоятельно принимать обдуманные решения. Разработка технологии сокращает расходы, позитивно влияя на заемщиков и на банки[2].

Согласно данным Национального Банка Республики Казахстан, по состоянию на 1 декабря 2024 года сумма кредитов, выданных населению, составила 39,8 трлн тенге, увеличившись с 1 декабря 2023 года на 20,9%. На сегодняшний день структура кредитования в стране демонстрирует значительные изменения, отражающие динамику как в бизнес-секторе, так и среди физических лиц. По последним данным, 45,9% от общего объема выданных кредитов направлено на финансирование бизнеса, включая как нефинансовые юридические лица, так и индивидуальных предпринимателей, которые используют эти средства для достижения своих бизнес-целей. В то же время, 54,1% кредитов приходится на население, что подчеркивает растущий интерес граждан к займам для личных нужд.

Сравнивая с аналогичным периодом прошлого года, кредиты, выданные бизнесу, увеличились на 17,7%, достигнув 18,3 трлн тенге. Это свидетельствует о том, что компании активно ищут финансирование для расширения своей деятельности и улучшения финансовых показателей. В то же время, кредиты, предоставленные физическим лицам, выросли на 23,8%, составив 21,5 трлн тенге. Это также указывает на растущий спрос на потребительские кредиты, которые часто используются для приобретения жилья, автомобилей и других товаров.

Общий объем кредитов в национальной валюте за год увеличился на 18,1%, достигнув 35,9 трлн тенге, в то время как кредиты в иностранной валюте выросли на впечатляющие 55,0%, составив 3,9 трлн тенге. Этот рост в иностранной валюте частично обусловлен валютной переоценкой. Важно отметить, что кредиты, выданные банковским сектором, составляют 85,5% от общего объема кредитов, что подчеркивает доминирующую роль банков в кредитовании как бизнеса, так и населения. Таким образом, кредитный рынок страны продолжает активно развиваться, удовлетворяя потребности различных категорий заемщиков. Что свидетельствует о том, что уровень доверия населения стал намного выше, чем был ранее[3].

В условии цифровизации банковские институты обязаны использовать технологические инструменты, увеличивая эффективность своей работы. Онлайн-платформы и мобильные приложения являются одним из основных

инструментов, которые дают возможность подать заявку на получение кредита без посещения самого банка. Например, платформы, как P2P-кредитование, связывают кредитора и заемщика напрямую, при этом банк выступает посредником в этой системе. Это способствует повышению доступности финансовых услуг и оптимизации рисков. Точность оценивания платежеспособности заемщика растет с каждым днем и появились инструменты, которые ускоряют данный процесс. Машинное обучение и искусственный интеллект исследуют большое количество информации, в которые входят кредитная и социальная история каждого клиента, что дает практически полностью минимизировать опасности. Например, скоринговые системы, использующие специальные алгоритмы для снижения человеческого фактора и ускоряющие оценивание кредитоспособности. Другими действенными инструментами без посредников, таких как банки, являются блокчейн и смарт-контракты, которые масштабируют прозрачность в кредитных отношениях. Для поддержания стабильности и повышения безопасности используется биометрическая аутентификация, которая снижает риски, связанные с киберугрозами. Банки, а также финансовые компании предоставляют безопасные и удобные методы для выдачи кредитов[4].

Переход к цифровой форме принес как преимущества, так и увеличил риски. Рассмотрим плюсы: Во-первых, оформление кредитов теперь можно осуществить быстро и в режиме онлайн. Во-вторых, сокращаются возможности для манипуляций и снижается риск угроз. В-третьих, происходит минимизация издержек, что благоприятно сказывается на клиентах. Не следует забывать, что платформы и разные приложения совершают высокоскоростные транзакции, к которым люди очень привыкли.

Несмотря на все преимущества, существуют конечно же недостатки. Одним из недостатков являются сложности с безопасностью данных, сама сеть становится уязвимой к различным киберугрозам, что в итоге снижает доверие к использованию данной системы. Далее, трудности в работе с цифровыми инструментами могут затруднять доступность для всего населения. А также, необходимо непрерывное усовершенствование в работе с цифровыми продуктами для поддержание стабильности[5].

Следует отметить основные тренды и перспективы кредитования. Разработка более комфортных в использовании приложений, онлайн-банкингов, систем и платформ где пользователи напрямую смогут взаимодействовать с инвесторами. Будет происходить усиление безопасности данных и полная защита от мошенников.

Из рассмотренной информации можно понять, что стремление и путь к развитию будет только через разрушение привычных нам систем и обладанием нужных навыков как, умение использовать технологические инструменты, путем работы за пределами классической банковской сферы[6].

Всем известно, что технологии все больше и больше охватывают нашу жизнь. Появление онлайн-банкингов позволило совершать мимолетные транзакция в любую точку мира и в режиме реального времени. Ведущие организации пытаются расширить свои собственные возможности, диверсифицируя работу. Таким образом, компании, банки, организации выходят на первый план по скорости, комфорту и удобству в целом. Наша страна переходит полностью на цифровой формат и старается соответствовать к нынешним требованиям, а также оставаться конкурентноспособным на мировом рынке[7].

Литература

1. Малька А.В. Влияние цифровизации на эффективность банковского кредитования. – 2021 – С.1.
2. Кулумбетова Д.Б. Цифровая трансформация Казахстанского банковского сектора на современном этапе развития. – 2021 – С. 82-83
3. https://nationalbank.kz/ru/news/kredity-ekonomike-v-rasshirennom-opredelenii/rubrics/2002
4. Иванова Н.А. Денежно-кредитная политика в цифровую эпоху. – 2020 – С. 93-95
5. Шишкина Д.А. Инновационные технологии на рынке розничного кредитования: современное состояние и перспективы. – 2019 – С. 44-46
6. Казаченок О.П. Кредитование как альтернативный вид финансирования. – 2013 – С. 10-11
7. Голенда Л.К. Экосистема банка в условиях становления цифровой экономики. – 2020 – С. 161

ӘОЖ 364.35

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗЕЙНЕТАҚЫ ЖҮЙЕСІ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАУАПКЕРШІЛІГІ

Дуйсенбаева Н. - ЮМ-24-3к1тобының 1-ші студенті
МергенбаеваА.Т. - э.ғ.к., доцент«Экономикалық теория» кафедра меңгерушісі

Зейнетақы жүйесі – қартайған кезде адамдарға қаржылық қолдау көрсету үшін құрылған маңызды әлеуметтік механизм. Бүгінгі таңда әр елде зейнетақы жүйесі әртүрлі болып келеді, бірақ негізгі мақсаты бірдей – азаматтарды қартайған кезде қаржылық қиындықтардан қорғау. Зейнетақы жүйесі өз кезегінде толық экономикалық қамтамасыз етуді қамтамасыз ете алмайды, себебі бұл жүйе көбінесе тек өмірдің ең төменгі қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған. Жұмыссыз адамдар үшін зейнетақы тек базалық деңгейде күнкөріс минимумы болып табылады, ал олардың әлеуметтік және қаржылық қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін қосымша қолдау шаралары мен тиімді саясаттар қажет. Өкінішке орай, зейнетақы жүйесінің өзі толықтай бостандық немесе жоғары өмір сүру деңгейін қамтамасыз етуге жеткіліксіз, сондықтан да әр адам өз қаржылық жағдайын жақсарту үшін жинақтаушы жүйелерді немесе қосымша табыс көздерін қарастыруы тиіс. Бұл жағдай зейнетақы жүйесінің негізінде өмір сүру деңгейін жақсарту мен қоғамдағы әлеуметтік теңдікті қамтамасыз ету үшін одан әрі жетілдірулер мен реформалар жүргізуді талап етеді.Зейнетақы жүйе әрбір адамның еңбек ету жылдарына байланысты зейнетақы төлемдерін алуды қамтамасыз етеді. Әсіресе қазіргі уақытта зейнетақы жүйесінің маңызы артып отыр, себебі халықтың қартаюы мен экономикалық өзгерістер қоғам үшін жаңа қиындықтар тудыруда.Зейнетақы жүйесі негізінен үш түрлі құрылымнан тұрады:

1.Мемлекеттік зейнетақы – мемлекет тарапынан барлық азаматтарға төленетін зейнетақы жүйесі.

2.Жеке жинақтау жүйесі – жұмыс істейтін азаматтардың өз есепшоттарында жинақтаған қаржылары.

3.Қосымша зейнетақы бағдарламалары – жұмыс беруші тарапынан немесе жеке тұлғалар үшін ұсынылатын қосымша бағдарламалар.

Зейнетақы жүйесі тек қаржылық қолдау көрсету ғана емес, сонымен қатар қоғамның әртүрлі топтарын қорғау функциясын да атқарады. Зейнетақы жүйесі әсіресе табысы төмен азаматтарға, жұмыссыздарға және аз қамтылған топтарға қолдау көрсету үшін маңызды рөл атқарады. Әлеуметтік жауапкершілік тұрғысынан зейнетақы жүйесі әр адамның өмір сүру сапасын жақсартуға бағытталуы тиіс.Қазіргі таңда дамыған елдерде зейнеткерлердің саны артып, жұмыс істейтін халықтың саны азайып келеді. Бұл зейнетақы қорларының тапшылығына әкеліп соғуы мүмкін.

1-кесте Елдердегі зейнетақы жүйелерінің жағдайы мен қартаю көрсеткіштері

Елдер	Зейнетақы жүйесі түрі	Орташа зейнет жасы	Қартаю көрсеткіші (65+ жастағы халық үлесі, %)	Жүйенің тұрақтылығы
Қазақстан	Жинақтаушы (мемлекеттік және жеке қорлар)	Ер: 63, Әйел: 61	8%	Орташа
Германия	Аралас (мемлекеттік және жұмыс беруші)	Ер: 67, Әйел: 67	22%	Жоғары
Жапония	Мемлекеттік (ынтымақтастық принципі)	Ер: 65, Әйел: 65	29%	Орташа
Ақш	Аралас (мемлекеттік және жеке сектор)	Ер: 67, Әйел: 67	17%	Орташа
Швеция	Аралас (жеке жинақтау және базалық жүйе)	Ер: 65, Әйел: 65	20%	Жоғары
Ресей	Мемлекеттік жинақтаушы жүйе	Ер: 65, Әйел: 60	15%	Төмен

Зейнетақы жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін бірқатар шаралар қажет. Оларға:

1.Жинақтаушы зейнетақы жүйесін дамыту – азаматтарды жеке жинақтарын жасауға ынталандыру жүйесі.

2.Әлеуметтік қамсыздандыруды күшейту – әл-ауқаты төмен топтарға көбірек қолдау көрсету.

3.Қартаю мәселесіне арналған саясатты жетілдіру – зейнетақы қорларын тиімді басқару және қартаю мәселесін шешуге бағытталған бағдарламалар жасау.

Қорытындылай келе,зейнетақы жүйесі – бұл қоғамның қарттыққа деген құрметі мен әлеуметтік жауапкершілігінің көрінісі болып табылады. Зейнетақы жүйе ұрпақтар сабақтастығын нығайта отырып, әділдік пен қамқорлық қағидаттарын жүзеге асырады. Қазіргі заманда олар тек қаржылық тұрақтылық құралы ғана емес, сонымен қатар қоғамның өз аға буынына деген мәдениеті мен сыйластығының өлшемі болып табылады.

Әдебиеттер

1. Досқалиев, М. С. (2019). Қазақстандағы зейнетақы жүйесі. Алматы: Қазақ университеті.
2. Кенжебаева, Л. Т. (2020). Әлеуметтік қорғау және зейнетақы жүйесі. Астана: Экономика баспасы.
3. OECD (2020). Pensions at a Glance 2020. OECD. Publishing. https://doi.org/10.1787/4dd50c09-en

ӘОЖ 336.31

ҚР ЕКІНШІ ДЕҢГЕЙЛІ БАНКТЕРДІҢ КЛИЕНТТІК САЯСАТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Ералиева А. – ЭФ 21-5к1 тобының студенті
Бигельдиева З.А. – э.ғ.к., қауымд.профессор

Қазақстандағы екінші деңгейдегі банктер (ЕДБ) экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз етужәне оның орнықты дамуды жүзеге асыра отырып, қаржылық делдалдық ретіндегі қызмет түрі шешуші рөлге маңызды болып табылады. Клиенттік саясаттың қалыптасуы мен эволюциясы банктік қызметтің бәсекеге қабілеттілігін, клиенттердің адалдығын және қаржылық қызметтердің қолжетімділігін арттырудың негізгі факторлары болып табылады.

Клиенттік саясаттың мақсаттары кез-келген коммерциялық банктің клиенттерге қызмет көрсетуді жетілдірудің тұрақты процесінде екендігімен анықталады. Банкте жаңа банктік өнімдер мен қызметтер, ең алдымен, өз клиенттерінің қажеттіліктері мен мүдделерін барынша толық қанағаттандыру үшін игеріледі және енгізіледі.

Несиелік мекеменің тиімді қызметін өзінің клиенттік саясатын қалыптастыру бойынша білікті жұмыстың теориялық бөлігінде анықтау маркетингтің әр түрлі әдістерінің мұқият әзірленген жиынтығының болуын білдіреді. Несиелік мекемелердің клиенттік саясатын қалыптастырудағы несиелік ұйымдардың тиімді қызметін анықтау, бұған мүмкіндік беретін бірқатар мұқият әзірленген маркетингтік әдістердің болуын болжайды, сонымен қатар кез-келген банк заманауи және табысты болғысы келеді.қазіргі жағдайда клиенттермен тиімді жұмысты ұйымдастыруы керек. Менеджменттің барлық деңгейлерінде олардың қажеттіліктері клиенттерді тарту, ұстап қалу және дамыту мәселелерін тиімді шешетін банк белгілеген клиенттермен өзара әрекеттесудің белгілі бір алгоритміне сәйкес сақталуы және қанағаттандырылуы мүмкін.

Клиенттік саясаттың клиенттерін тартылуына, қызмет көрсетуге және сақтауға бағытталуы бойынша стратегияларды, принциптер мен тәжірибелерді қамтиды. Оның негізгі компоненттеріне мыналар жатады:

- Клиенттердің сегменттелуі (бөлшек, корпоративтік, шағын және орта кәсіпорындар);
- Өнімдердің әзірленуі (кредиттер, депозиттер, цифрлық банкинг);
- Қызмет көрсетудегі сапасын жоғарылатуы және цифрландырылуы;

- Тәуекелдерді басқару және нормативтік талаптардың сақталуы.

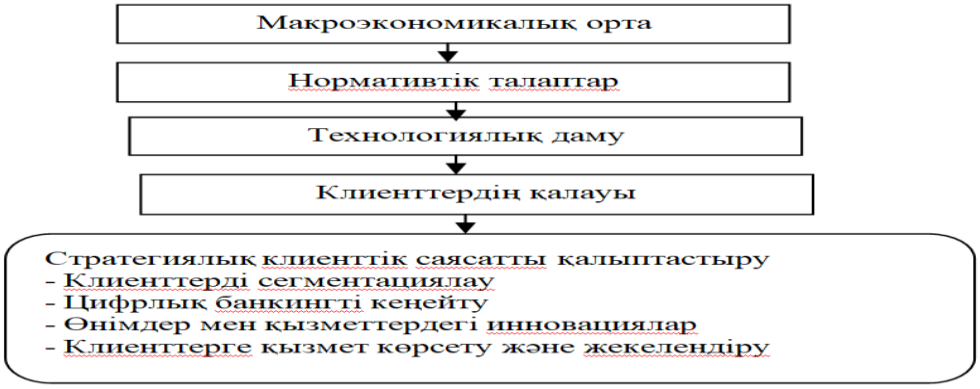
ЕДБ-де клиенттік саясатты қалыптастыру кезеңдерін 1 кестеден көруге болады (Кесте 1).

Кесте 1 - ЕДБ-де клиенттік саясатты қалыптастыру кезеңдері

Кезеңдері	Уақыт	Сипаттамалары
Бастапқы кезең	1990 жылдар-2000 жылдардың басы	Кеңестік банк жүйесінен нарықтық модельге көшу; ЕДБ құру; шетелдік капиталға жоғары тәуелділік.
Кеңейту және әртараптандыру	2000 - 2010 жылдар	Бөлшек банктік бизнестің өсуі, цифрлық трансформация, адалдық бағдарламаларын енгізу және клиенттерді саралау.
Реттеуді күшейту	2015–қазіргі уақытқа дейін	Сәйкестікке қойылатын қатаң талаптар (Базель III), тәуекелдерді басқаруды жақсарту, қаржылық технологияларды интеграциялау, клиенттердің деректерін қорғауға ерекше назар аудару.
Цифрлық және клиентке бағдарлау дәуірі	Болашақтың болашағы	Жасанды интеллектке негізделген банктік жұмыстар, гиперперсонализация, ашық банкинг, ESG негізіндегі саясат.
Ескерту – Кесте автормен жасалынған		

Клиенттік саясатты қалыптастыруға әсер ететін негізгі факторларына келесі жатады:

- Макроэкономикалық ортаға байланысты: инфляция, экономикалық өсу және қаржылық тұрақтылық;
- Технологиялық жетістіктер: мобильді банкинг, жасанды интеллект негізіндегі қызметтер және блокчейн;
- Нормативтік-құқықтық база: Қазақстан Ұлттық Банкінің нормативтік актілері, АЖ / ТҚҚ туралы заңда;
- Тұтынушылық мінез-құлық тенденциялары: цифрландыруға, қаржылық сауаттылыққа және жекелендірілген қызметтерге сұраныс.

Сурет 1 - Клиенттік саясатты қалыптастырудың негізгі процестері

Қуатты құрал нарықтық сұраныс туралы тұтынушы ақпаратына негізделген қаржылық өнімдерді сатуда жүйесінің клиенттік базасын құруға және өнімді оңай сатып алуға мүмкіндік береді. Бұл несие мекемесін құру кезінде көтерме бөлшек сауданыде, автодилерлерді де, қаржы секторындағы өз өнімдерін сату нүктелерін пайдалануға және қажетті көмекті дамытуға міндеттейді.

Қазақстандағы екінші деңгейдегі банктердің клиенттік саясаты нормативтік, технологиялық және нарықтық өзгерістердің ықпалымен өзгеруде. Банктер бәсекеге қабілеттілікті сақтау және қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету үшін цифрлық трансформацияға, сәйкестікке және клиентке бағытталған стратегияларға назар аударуы керек.

Қорытындылай келе, Қазақстандағы екінші деңгейлі банктердің сараптамалық шолуы жағдайдың ауырлығына, өтпелі кезеңдегі экономикаға, технологиялық прогреске және клиенттердің қалауына байланысты айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Болашақта тұтынушыға бағытталған және деректерге негізделген барлық цифрлық құқықтар сақталады, бұл жаңа тенденциялардың қаржылық механизмін қамтамасыз етеді. Жасанды интеллектті, төлемдерді және қауіпсіз ашуды пайдалана отырып, біз тұтынушылардың қанағаттануын жақсарта аламыз және ұзақ мерзімді қаржылық тұрақтылықты сақтай алынады.

ӘОЖ 338.43(574.5)

ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ СҮТТІ МАЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ерғазиев Б.Е. - ИП-21-6к3 тобының студенті
Есболова А.Е.- PhD докторы, доцент

Халықты ғылыми негізделген нормалар бойынша азық-түлікпен қамтамасыз ету сүтті мал шаруашылығының қарқынды дамуымен тығыз байланысты. Отандық және әлемдік тәжірибе көрсеткендей, бұл мәселені шешудің негізгі шарттарының бірі-сүт өнімділігінің генетикалық әлеуеті жоғары жануарлардың тұқымдары мен табындарының болуы. Сүтті мал шаруашылығын дамытудың қазіргі кезеңінің басты ерекшелігі-тұқымдық құрамның едәуір төмендеуі және ең жақсы мамандандырылған тұқымдардың генофондын селекциялық процеске кеңінен тарту. Отандық және шетелдік селекцияның жетілдіруші тұқымдарының гендік қоры негізінде сүтті малдың жаңа жоғары өнімді түрлері мен желілерін құру бойынша жұмыстар жүргізілуде.

Сүт және сүт өнімдері адамның дұрыс тамақтануының алғашқы бестігіне кіреді. Ғылыми негізделген нормалар, Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының мәліметтері бойынша, адамның күнделікті рационында 62 г. ақуыздың, оның ішінде 40 г. жануарлардан алынатын ақуыздың болуын қамтамасыз етеді. Адамның диетасының кем дегенде үштен бірі сүт және сүт өнімдері болуы керек. Сүт өндірісін ұлғайту, оның сапасы мен халыққа қолжетімділігін арттыру проблемасы қоғамның үнемі назарында болуға тиіс [1].

2023 жылы Қазақстан шаруашылықтарының барлық санаттарында сиыр сүтінің жалпы көлемі-6,3 млн. тоннаны құрады, оның ішінде халық шаруашылықтарында – 4,4 млн.тонна сүт. Сиыр сүтін өндірудегі облыстардың ең үлкен үлес салмағы: Абай облысы (7,6%), Ақмола (6,9%), Ақтөбе (6,4%), Алматы (8,4%), Атырау (1,2%), Батыс Қазақстан (3,7%), Жамбыл (5,9%), Жетісу (5,6(5,3%), Қостанай (6,9%), Қызылорда (1,8%), Павлодар (6,0%), Солтүстік Қазақстан (9,3%), Түркістан (16,1%), Ұлытау (1,1%), Шығыс Қазақстан (7,0%). Астана, Алматы және Шымкент қалаларында сиыр сүті өндірісі 1% - дан аз.

Шаруашылықтардың барлық санаттарында бір сиырға орташа сүт сауу 2 403 кг. құрады, сүт сауу бойынша ең жоғары көрсеткішті ауыл шаруашылығы кәсіпорындары көрсетті, мұнда бір сиырға орташа сүт сауу -4 693 кг., халық шаруашылықтары -2 466 кг. және шаруа және фермер қожалықтары-1 892 кг. ауыл шаруашылығы кәсіпорындарында олардың жалпы өндіріс көлемі - 526,3 мың тоннаны құрады, ал халық шаруашылықтарында сүт өндірудің жалпы көлемі - 4 459,8 мың тоннаны құрады. тонна, бұл 2022 жылғы ауыл шаруашылығы кәсіпорындарындағы сүт өндіру көлемімен салыстырғанда 5 есе жоғары. 2023 жылы ауыз сүт бағасы литріне 486 теңгені құрады. Сүт бағасының жүйелі өсуі 2014 жылдан 2023 жылға дейін байқалады. 2022 жылдан 2023 жылға дейін айтарлықтай өсім тіркелді-44,3% [2].

Түркістан облысының сүтті мал шаруашылығының дамуының оң және теріс жақтары бар. Сонымен, күшті жақтар жыл бойы малды ұстауға оң әсер ететін қоңыржай климатты білдіретін климаттық жағдайларды қамтиды. Аймақтың дәстүрлері мал өсірудің ғасырлық тарихына ие. Сондай-ақ, табиғи-климаттық жағдайлар өңірдің ІҚМ рационын қолдау үшін жемшөп дақылдарын өсіруге мүмкіндік береді.

Айта кету керек, ішкі нарықта сүт пен сүт өнімдеріне сұраныс артып келеді. Сондай-ақ, сүтті мал шаруашылығы бағытында тұрақты мемлекеттік қолдау байқалады. Түркістан облысының мал шаруашылығын сүтті дамытудың күшті жақтарымен қатар әлсіз жақтары да бар. Бір аспект-механикаландырудың төмен деңгейі. Сонымен, көптеген фермерлер әлі күнге дейін ескірген жабдықты қолданады, бұл жалпы шаруашылықтардың өнімділігіне әсер етеді. Айта кету керек, малдың өнімділігіне генетикалық материал әсер етеді, яғни сиырлардың жоғары өнімді тұқымдарының үлесі Облыстың фермаларында аз ғана бөлігін құрайды. Сүтті мал шаруашылығының дамуына жемшөп базасы әсер етеді, мұнда жемшөп дақылдарының маусымдық ауытқуы сүт пен сүт өнімдерінің құнына тікелей пропорционалды әсер етеді. Білікті кадрлардың тапшылығы және сүт өнімдерін сақтау және оны тасымалдау үшін жеткіліксіз дамыған инфрақұрылым сияқты аспектілер Түркістан облысында сүтті мал шаруашылығының тиімді дамуына да әсер етеді [3].

Әлсіз жақтарымен қатар сүтті мал шаруашылығының дамуына да қауіп төніп тұр. Сонымен, сүт өнімдерін импорттаудың үлкен ағыны отандық өндірушілердің үлесінің төмендеуіне әкеледі. Себебі, шетелдік өндірушілер өз өнімдерін сату кезінде демпингтік саясатты қолданады. Айта кету керек, сүт өнімдері мен жемшөп дақылдарының тұрақсыз бағасы фермерлердің кірістілігіне әсер етеді, бұл олардың аймақта азаюына әкеледі. Ірі қара малдың дамуына теріс әсер ететін маңызды фактор Климаттық қауіптер, атап айтқанда құрғақшылық болып табылады, бұл жемшөп өнімділігінің төмендеуіне әкеледі. Ірі қара малдың жұқпалы ауруларының өршуі сүт пен сүт өнімдерінің өндірілуіне де әсер етеді [4].

Сонымен қатар, Түркістан облысының сүтті мал шаруашылығының келешекте даму мүмкіндіктері бар. Автоматтандырылған сауу жүйелері арқылы сүт өнімдерін өндіруде технологияны қолдану және жасанды интеллектті пайдалана отырып табынды басқару шаруашылықтардың өнімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта халық арасында экоөнімдерге сұраныстың артуы байқалады. Бұл үрдіс сүт өнімдерінің көлемін ұлғайтуға мүмкіндік береді, өйткені фермерлер өндіретін сүт органикалық болып табылады. Сапалы және экологиялық таза сүт және сүт өнімдерінің көлемін ұлғайту аталған өнімдерді Өзбекстан, Қытай және т. б. сияқты көрші нарықтарға экспорттауға мүмкіндік береді.

Түркістан облысында сүтті мал шаруашылығын дамыту жоғары өнімді асыл тұқымды мал басының жетіспеушілігін, сапалы жемшөптің тапшылығын, сүтті өңдеудің әлсіз инфрақұрылымын және қаржы ресурстарына қолжетімділіктің шектелуін қоса алғанда, бірқатар елеулі проблемаларға тап болып отыр. Заманауи технологиялардың болмауы және фермаларды механикаландырудың төмен деңгейі сүт секторының өнімділігіне де кері әсер етеді [5].

Саланың тұрақты дамуы үшін осы проблемаларды кешенді шешу қажет. Субсидиялар, жеңілдетілген несиелер және инновациялық технологияларды енгізу бағдарламалары түріндегі мемлекеттік қолдау маңызды рөл атқарады. Асылдандыру жұмысын жақсарту, жемшөп базасын дамыту, сүт шаруашылықтарын жаңғырту және фермерлердің біліктілігін арттыру да сүтті мал шаруашылығының өнімділігі мен бәсекеге қабілеттілігінің өсуіне ықпал ететін негізгі бағыттар болып табылады.

Шағын шаруашылықтар арасында тиімді кооперация жүйесін құру, логистика мен маркетингтік стратегияларды дамыту, сондай-ақ сүтті өңдеуге инвестициялар тарту сектордың рентабельділігін арттыруға және шығарылатын өнімнің сапасын жақсартуға мүмкіндік береді. Бұл шараларды іске асыру Түркістан облысында сүтті мал шаруашылығының тұрақты дамуын қамтамасыз етеді, бұл өз кезегінде өңірдің азық-түлік қауіпсіздігіне және ауыл халқының табысын арттыруға үлес қосады.

Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырды (AP22687247-“Қазақстандағы жеке қосалқы шаруашылықтар кооперациясы негізінде тиімді инновациялық сүт өңдеу кооперативтерін қалыптастыру және имплементациялау процесін зерттеу” гранты).

Әдебиеттер

1. Сагинова Б.К. Развитие молочного скотоводства в Республике Казахстан. Проблемы агрорынка. 2016;(1):102-106.
2. Сельское, лесное и рыбное хозяйство в Республике Казахстан / Статистический сборник/ на казахском и русском языках, 2023.-233с. http://stat.gov.kz
3. Смагулова Ш.А., Солтанбаева А.Б., Мугаина Р.У. Молочная промышленность Казахстана: региональный аспект. Проблемы агрорынка. 2023;(4):141-150. https://doi.org/10.46666/2023-4.2708-9991.14

4. Кириллова, С.В. Методы кластерного анализа в региональных исследованиях / С.В. Кириллова, К.В. Симонов, К.А. Кириллов //Информатизация и связь.- 2024.-№2.-С.66-74
5. Кажиева Ж.Х., Барчак М., Заманбекова А.Б. Малые и средние формирования сферы животноводства Республики Казахстан: факторы увеличения объемов продукции. Проблемы агрорынка. 2024;(2):137-148. https://doi.org/10.46666/2024-2.2708-9991.11

МЕМЛЕКЕТТІҢ ӘЛЕУМЕТТІК САЯСАТЫ,ОНЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Есенбекова К. - ЮМ-24-3к1тобының 1-ші студенті
Мергенбаева А.Т. - э.ғ.к.,доцент

Мемлекеттің әлеуметтік саясаты — қоғамның әл-ауқатын жақсарту, әлеуметтік теңдікті қамтамасыз ету және халықтың өмір сүру сапасын арттыруға бағытталған шаралар жиынтығы. Бұл саясат,мемлекет пен қоғам арасындағы үйлесімділікті нығайтып, тұрақтылықты қамтамасыз етудегі маңызды құралы болып табылады.

1- сызба.Әлеуметтік саясаттың әрбір бағытына бөлінген мемлекеттік шығындарының пайыздық үлесі.Әр бағыттың маңыздылығы мен оған бөлінетін қаржы мөлшерін анықтағанда:

1. Тұрғын үй саясаты – 15%

Бұл көрсеткіш тұрғын үй мәселелеріне арналған бюджеттік шығындардың пайызын білдіреді. Мемлекет қолжетімді тұрғын үйді қамтамасыз ету, жаңа тұрғын үй құрылыстарын қолдау және әлеуметтік тұрғын үй бағдарламаларын дамытуға осы пайызды бөледі.

2. Экология және төтенше жағдайлар – 10%

Қоршаған орта мен табиғи апаттарға қатысты шараларға бөлінетін қаржы. Бұл бағыт экологиялық апаттармен күресуге, табиғи ресурстарды қорғауға және төтенше жағдайларға дайындық шараларын дамытуға жұмсалады.

3. Еңбек нарығы және жұмыспен қамту – 20%

Бұл көрсеткіш жұмыссыздықты азайту және халықты жұмыспен қамтамасыз ету үшін бөлінетін қаржыны көрсетеді. Бұл бағыт жаңа жұмыс орындарын ашуға және еңбек құқықтарын қорғауға бағытталған.

4. Білім беру және денсаулық сақтау – 30%

әлеуметтік саясатында ең көп қаржы бөлінетін бағыт. Мемлекет халықтың білім деңгейін арттыру мен медициналық қызметтерді жақсартуға бағытталған шығындарды осы пайыз арқылы көрсетеді.

5. Әлеуметтік қорғау – 25%

Бұл бағыт әлеуметтік әлсіз топтарды қорғауға, зейнетақыларды, жәрдемақыларды және басқа да әлеуметтік төлемдерді қамтамасыз етуге бөлінетін қаржының үлесін білдіреді.

Осы тұста 2024 жылғы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Жолдауындағы әлеуметтік саясат туралы айта кетсек:Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына жолдауы жұмысшылардың жағдайына ерекше назар аударады. Жолдауда жұмысшылардың әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсартуға бағытталған шаралар көрсетілген. Олардың арасында еңбек нарығын тұрақтандыру, жұмысшылардың құқықтарын қорғау, сондай-ақ жұмыс орындарын құру мәселелері айтылады. Сонымен қатар, пандемиядан кейінгі кезеңде мемлекеттік қолдаудың маңызы артты, және жұмыссыздықты азайту үшін нақты қадамдар жоспарланған.

1- кесте.Мемлекеттің әлеуметтік саясатындағы басты бағыттар мен олардың орындалуына бөлінген қаржыға назар аударсақ:

Бағыт	Мақсаты мен міндеті	Шығындар үлесі
Білім беру	Білім беру сапасын арттыру, орта және жоғары білімді қолжетімді ету.	30%
Денсаулық сақтау	Халықтың денсаулығын қорғау, ауруларды алдын алу, сапалы медициналық қызмет көрсету.	25%
Еңбек нарығы және жұмыспен қамту	Жұмыссыздықты азайту, жұмыс орындарын құру, еңбек жағдайларын жақсарту.	20%
Тұрғын үй саясаты	Әлеуметтік тұрғын үй бағдарламаларын дамыту, тұрғын үй құрылысы.	15%
Әлеуметтік қорғау	Зейнетақы, жәрдемақылар мен әлеуметтік төлемдерді көтеру.	10%

Әрбір бағыттың қаржылық үлесі халықтың әл-ауқатын жақсарту үшін ерекше маңызға ие.Жалпы айтқанда,мемлекеттің әлеуметтік саясаты барлық азаматтардың өмір сапасын жақсартуға бағытталған болса да, оны жүзеге асыру үшін жүйелі жоспарлау және тиімді басқару қажет. Әлеуметтік салалардағы реформалар елдегі әлеуметтік теңдікті қамтамасыз етіп, оған тұрақты дамуға ықпал етеді.Әлеуметтік саясат мемлекет пен қоғам арасындағы тепе-теңдікті сақтау үшін маңызды құрал болып табылады. Ол қоғамды әрі қарай дамытудағы басты факторлардың бірі ретінде елдің болашақтағы тұрақты дамуына жол ашады

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы.—Алматы:Юрист, 2022-https://constitutionrk.kz/kk/download
2. Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспары. – Нұр-Сұлтан: ҚР Ұлттық экономика министрлігі, 2020.
3. ҚР Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы.—2024 жылғы 1 қыркүйек-https://www.akorda.kz/
4. «Мемлекеттік әлеуметтік саясат» жөніндегі ғылыми еңбектер жинағы. – Алматы: Экономика, 2023.
5. Халықаралық әлеуметтік саясат: Тәжірибе және Қазақстан. — Нұр-Сұлтан: Болашақ баспасы, 2023.

ӘОЖ 657.27.19

ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ МАРКЕТИНГТІК ЖҮЙЕНІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Әбдуәлі Д. – ЖТ-22-9к тобының студенті
Сиязбекқызы Б. – аға оқытушы

Бүгінгі таңда маркетингтік жүйе – кәсіпорындардың нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін арттырудың және тұтынушылардың қажеттіліктерін қанағаттандырудың маңызды құралы. Ақпараттық технологиялардың дамуы, интернет пен әлеуметтік желілердің кең таралуы маркетингтік стратегияларды түбегейлі өзгертті. Осы мақалада қазіргі маркетингтік жүйенің маңыздылығы, оның негізгі элементтері және бизнестегі рөлі қарастырылады

Бүгінгі заманда маркетинг кез келген кәсіпорынның, тіпті жеке кәсіпкерлердің де табысты жұмыс істеуінде маңызды рөл атқарады. Нарықтық экономика жағдайында өнімді немесе қызметті жай ғана өндіру жеткіліксіз, оны тұтынушыға дұрыс ұсыну, қажеттілігін қанағаттандыру және сенімді байланыс орнату қажет. Сондықтан маркетинг – қазіргі бизнестің басты құралдарының бірі.

Маркетингтің ең үлкен маңыздылығы – ол тек жарнама жасау ғана емес, тұтынушының қажеттілігін терең түсінуге бағытталған жүйе. Кез келген өнім немесе қызмет сұранысқа ие болу үшін, оның нарықтағы орнын дұрыс анықтап, бәсекелестерден ерекшеленуі керек. Бұл жерде маркетингтік зерттеулер, тұтынушы мінез-құлқын талдау және инновациялық тәсілдер маңызды рөл атқарады.

Қазіргі таңда технология дамып, ақпарат ағыны жылдамдаған сайын маркетингтің рөлі бұрынғыдан да күшейіп келеді. Әлеуметтік желілер, онлайн жарнама, контент маркетинг сияқты жаңа құралдар кәсіпкерлерге өз аудиториясын дәл табуға көмектеседі. Мысалы, бұрын адамдар жарнаманы тек теледидардан немесе газеттен көрсе, қазір әлеуметтік желі арқылы тікелей брендтермен байланысқа шығып, өз пікірлерін білдіре алады. Бұл бизнеске тұтынушылармен жақын қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді.Дегенмен, маркетингтің тек пайда табуға емес, сонымен қатар тұтынушыға шынайы құндылық ұсынуға бағытталуы маңызды.

Кейбір компаниялар өнімнің сапасын жақсарту орнына, оны тек әдемі жарнамамен сатуға тырысады. Мұндай тәсіл қысқа мерзімді пайда әкелуі мүмкін, бірақ ұзақ мерзімді табысқа жету үшін адалдық пен сапа маңызды.

Қазіргі маркетингтік жүйенің негізгі элементтері

Қазіргі маркетингтік жүйе бірнеше маңызды құрамдас бөліктерден тұрады:

1.Нарықты зерттеу және талдау – тұтынушылардың сұранысын, нарықтық трендтерді және бәсекелестерді зерттеу.

2.Маркетингтік стратегияларды әзірлеу – компанияның мақсаттарына сәйкес брендті дамыту, өнімді нарыққа енгізу және баға саясатын қалыптастыру.

3.Цифрлық маркетинг – интернет және әлеуметтік медиа платформаларын пайдалану арқылы мақсатты аудиторияға жету.

4.Контент маркетинг – сапалы әрі тартымды контент жасау арқылы тұтынушылардың қызығушылығын арттыру.

5.Тұтынушылармен қарым-қатынас – клиенттермен тұрақты байланыс орнату және оларды компанияның адал тұтынушысына айналдыру.

6.Маркетингтік коммуникация – жарнама, PR, брендинг және басқа да құралдарды пайдалану арқылы компанияның беделін арттыру.

Қазіргі маркетингтік жүйенің маңыздылығы бәсекеге қабілеттілікті арттыру болып табылады.

Нарықтық экономика жағдайында әрбір кәсіпорын тұтынушылардың назарын аударып, өз өнімдері мен қызметтерін тиімді сатуы қажет. Дұрыс маркетингтік стратегиялар компанияның нарықтағы позициясын күшейтіп, табысты арттырады.

Тұтынушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру ол қазіргі маркетинг тұтынушылардың қажеттіліктері мен сұранысын бірінші орынға қояды. Нарықты зерттеу және деректерді талдау арқылы компаниялар клиенттерге жоғары сапалы қызмет көрсете алады.

Бренд құру және танымалдылықты арттыру маркетингтік жүйенің негізгі міндеттерінің бірі – компанияның беделін арттыру. Әлеуметтік желілер мен цифрлық платформалар арқылы брендтің танымалдылығын арттыруға болады.Технологияның дамуы және инновациялар

Қазіргі заманғы маркетингтік жүйе жаңа технологияларды белсенді түрде пайдаланады. Big Data, жасанды интеллект, машиналық оқыту және автоматтандырылған жарнама кәсіпорындарға тұтынушылардың мінез-құлқын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.Клиенттермен ұзақ мерзімді қарым-қатынас орнату

Маркетингтің басты мақсаты – тек бір реттік сатылымды қамтамасыз ету емес, сонымен қатар клиенттерді компанияға тұрақты тұтынушы ету. CRM (Customer Relationship Management) жүйелері арқылы компаниялар клиенттердің қалауына бейімделе алады.

Цифрлық маркетингтің рөлі қазіргі маркетингтік жүйеде цифрлық маркетингтің алатын орны ерекше. Оның негізгі артықшылықтары:

Мақсатты аудиторияға дәл жету – интернет жарнамалары белгілі бір жастағы, жыныстағы, қызығушылықтары бар аудиторияны нақты таңдауға мүмкіндік береді.

Өлшенетін нәтижелер – онлайн жарнама және әлеуметтік желілердің аналитикалық құралдары маркетингтік кампаниялардың тиімділігін бақылауға көмектеседі.

Қаржылық тиімділік – дәстүрлі маркетингпен салыстырғанда, интернет жарнама және SEO аз шығынмен үлкен аудиторияны қамтуға мүмкіндік береді.

Қазіргі маркетингтік жүйе бизнестің ажырамас бөлігіне айналды. Ол компаниялардың нарықтағы орнықты дамуын қамтамасыз етіп, тұтынушылармен сенімді байланыс орнатуға көмектеседі. Сандық технологиялардың дамуы маркетингтік тәсілдерді жаңа деңгейге көтерді, бұл кәсіпорындарға үлкен мүмкіндіктер ашады. Сондықтан маркетингті тиімді пайдалану – әрбір компанияның ұзақ мерзімді жетістікке жетуінің басты шарты.

Әдебиеттер

1. Котлер, Ф. (2010). Маркетинг негіздері. Алматы: Экономика баспасы.
2. Оразалы, С. (2018). Қазіргі заманғы маркетинг. Астана: Қазақ университеті.
3. Бисенов, Қ. (2021). Цифрлық маркетинг және оның бизнеске әсері. Алматы: Білім баспасы.
4. Қасымов, Ж. (2019). Нарық және маркетинг негіздері. Шымкент: Университет баспасы.

ӘОЖ 351/354

ҚАЗАҚСТАННЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ РЕФОРМАЛАУ САЯСАТЫ

Әбдуәлі Ә. – Эф 22-2k 1тобы
Бастыков Д. – жетекші мұғалім

Қазақстан тәуелсіздікке қол жеткізгеннен бастап мемлекеттік басқарудың барлық жүйесін реформалауға көшті. Мемлекеттің құрылысы жаңа құрылымдардың қалыптасуымен қатар биліктің өзгеруімен тұспа тұс келді. Нарықтық экономикаға көшу мемлекеттік басқарудың құрылымы мен функцияларын бүтіндей өзгеріске ұшыратты. Реформалаудың кең ауқымды нәтижесінде нарықтық экономикаға бейімделген мемлекеттік басқару жүйесі қалыптасты. Қазіргі таңда елімізде мемлекеттік басқару жүйесін тиімді қалыптастыру жалғасын табуда. Бұл саясат мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттырып, қызметкерлердің іскерлік қасиеттері негізінде кәсіби мемлекеттік басқару жүйесін құру болып табылды [1].

Кеңес одағының ыдырауы құрамындағы мемлекеттер, соның ішінде Қазақстанда экономикалық өсу мен халық үшін барлық жағдайлар жасауға ықпал ететін басқару институттарын реформалаудың күрделі мәселелеріне тап болды. Тұрақты экономикалық өсуге қол жеткізу, халықтың әлеуметтік жағдайы мен өмір сүру сапасын жақсарту, жұмыссыздықпен күрес, жемқорлықтың жоғары деңгейі, мемлекеттік органдардың азаматтар алдында есеп берудің болмауы, демакратиялық басқару институттарын дамыту секілді тәуелсіздікке қол жеткізген мемлекеттер алдындағы басты мәселелер болды [2].

Еліміздің 30 жылдық тарихында әкімшілік реформалау жүргізу мақсаты мемлекеттің басқару құрылысын өз қажеттілігіне ғана емес елдің экономикалық дағдарысынан, жылдам қоғамдық өзгерістер мен әлемнің даму тенденцияларына байланысты болды, нәтижесінде мемлекеттің басқару институттары арқылы мемлекеттік басқарудың қалыптасқан дәстүрлі моделін өзгертуді талап етті [3].

Мемлекеттік қызметті реформалауды жүргізу мемлекеттік басқару құрылысын жүзеге асыру мен ұлттық басқару институттардың даму қажеттілігін тудырған әлемдегі өзгерістермен байланысты. Мұндай мемлекеттік басқару саласындағы реформалардың сәттілігі әкімшілік саяси жүйенің дұрыс жүргізілуіне байланысты [4].

Қазақстан мемлекеттік басқаруды реформалаудың шетелдік жаңа әдістерін енгізуде. Мұндай күрделі реформалау тәжірибесін бәсекеге қабілетті, саяси жүйелері дамыған АҚШ, Ұлыбритания, Австралия, Швеция, Канада және Сингапурдың жетістіктерінен байқаймыз. Мемлекеттік басқаруды реформалау Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін бастау алды. Еліміз тәуелсіздікке қол жеткізген күннен бастап мемлекеттік басқаруды реформалаудың бес кезеңінен өтті. Әрбір кезеңнің дамуы өзіндік ерекшеліктерімен сипатталғанымен мақсат бір болды. Бірінші кезең 1991-1997 жылдары мемлекеттік басқару жүйесі институттандырылды. Екінші кезең 1997-2007 жылдары «Қазақстан 2030» стратегиясының басымдықтарының бірі «Кәсіптік мемлекет» құру яғни заманауи мемлекеттік қызмет, нарықтық экономика үшін оңтайлы басқару құрылымын құруға бағытталды. Үшінші кезең 2007-2017 жылдары мемлекеттік басқару жүйесін одан әрі реформалау арқылы 2015 жылы «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызмет туралы» мемлекеттік қызметшінің меритократиясы мен кәсіби қағидатына негізделген жаңа заң қабылданды. Төртінші кезең 2017-2020 жылдары елдегі экономикалық сын қатерлер мемлекеттік басқару жүйесін дамытуды талап етті. Осы мақсатта мемлекеттің экономикаға араласуын төмендету негізінде мемлекеттік аппараттың функцияларын оңтайландырып жауапкершілігін арттыруға бағытталды. Бесінші қазіргі кезең елдегі әлеуметтік - экономикалық міндеттерді шешуге бағытталған мемлекеттің жаңа моделі қалыптасты. Мемлекеттік жоспарлау жүйесін трансформациялау, мемлекеттік қызметті қайта жүктеу, экономикада мемлекеттің қатысуын қысқартуға негізделген Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы қалыптасты[5]. Алайда еліміздегі мемлекеттік басқару саласындағы ғылыми зерттеулер тұрғысынан көптеген жұмыстар атқарылуы керек. Тәуелсіздікке қол жеткізген посткеңестік елдер әртүрлі дәрежедегі мақсаттары мен міндеттерін және әлемдегі өзгерістердің жылдамдығын ескеріп елді демакратиялық басқарып, экономикалық жүйелерді құруға ұмтылды. Қазіргі таңда посткеңестік республикалардың басым көпшілігінде мемлекетті басқару мен мемлекеттік қызметті реформалау бойынша күш жігері тұрақты даму сатысында нақтыланған

мақсатқа сай келді. Бұл мақсаттар заң үстемдігі жағдайында әлеуеттікке тең қол жеткізу, ашықтық, сенімді басқару, әділ және есеп беретін институттардың қалыптасуы болды [6].

Қазақстан мемлекеттік басқару жүйесін реформалауда біршама жетістіктерге қол жеткізгенімен зерттеулердің басым бөлігі тәуесіздік алғаннан бастап қайта құру жолына назар аударды. Қазақстанды қайта құру жолында ғалымдар мен ізденушілердің сыни тұрғыда бағалауы жетіспейді. Мұндай жағдай мемлекеттік реформаларды сәтті іске асырудың логикасын ұғынуға кедергі болады.

Әдебиеттер

1. Шоманов А.Ж., Бельгибаев С.Т., Утешов Д.А., Реформирование системы государственного управления: зарубежный опыт и Казахстан. Научное издание.-Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, Алматы 2005. – 276 с ISBN 9965-458-41-3
2. Baimenov, A., & Liebert, S. (2019). Governance in the Post-Soviet Era: Challenges and Opportunities. Public Administration Review, 79(2), 281–285. doi: 10.1111/puar.13014
3. Bespalov, S. V. (2016). REFORMING CIVIL SERVICE IN KAZAKHSTAN. Sovremennye issledovaniya sotsialnykh problem, 0(11), 131. doi: 10.12731/2218-7405-2015-11-12
4. Lapuente, V., & Van de Walle, S. (2020). The effects of new public management on the quality of public services. Governance, 33(3), 461–475. doi: 10.1111/gove.12502
5. Абен.А., Зейнолла. С. Особенности обновленной модели государственного управления в Казахстане. Реформирование системы государственного управления: Вызовы, Тренды, Преспективы. - Коллективная монография. - Алматы: Изд.: «Издательство Фортуна Полиграф», 2022. - С 12-35

УДК 657.11

ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА И АНАЛИЗА ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Әбдуәлі Ұ. - ЭФ 21-7р тобының студенті
Ускенов М. - э.ғ.к., «Есеп және аудит» кафедрасының доценті

Финансовый результат это основная информационная оценка которая помогает развитию продуктивности, потенциалу и стабильности в экономическом плане а так же в работе деятельности. Для улучшения предприятия очень важны учет и анализ этих данных при этом обнаруживая их основные направления которая поможет в стратегических целях и соблюдения финансовой дисциплины.

Учет финансовых результатов показывает доход и расход предприятия и его окончательные показатели которая выявляет состояние организации. Где главными аспектами являются: доход, расход и прибыли или убыток.

Доход это деньги поступившие за какую либо реализацию товара или услуг, а так же аренда имущества.

Расход это все затраты которые были выплачены для выполнения тех или иных обязательств или относительно промышленной деятельности организации.

Прибыль или убыток это итоговый результат при разнице дохода и расхода. При превышении той или иной операции то итог будет разница на их основании. Например если доход превышает расход то итогом будет прибыль, а так же если наоборот то итогом будет расход.

Рисунок №1 – Формирование прибыли

Для правильного учета финансовых результатов нужно что бы все операции были отражены в бухгалтерском учете правильно и своевременно, а так же учтены в расчетах с налоговыми органами.

Анализ финансовых результатов требует от предпринимателя правильность и достоверность информации где все данные учтены по всем нормам для оценки его доходов, расходов и прибыли(убытка). Все эти данные очень важны для принятия управленческих решения касательно предприятия в целом.

Так же имеются направления анализа которые не менее важны, такие как: анализ динамики, структуры доходов и расходов, рентабельности (прибыли), анализ отклонении и его причины.

Анализ динамики помогает провести проверку и сравнение результатов с нескольких периодов организационных данных для проведения точного анализа для выявления динамики в развитии предприятия.

Анализ структуры доходов и расходов помогает организации при выявлении оценки деятельности которая приносит больший доход предприятию. Также оно помогает выявить какая деятельность влияет на прибыль по расходам.

Анализ рентабельности нужно для выявления какая именно рентабельность эффективно используют ресурсы для получения прибыли. Бывают рентабельность реализации, активов и денежный капитал.

Анализ отклонении выявляет какие именно факторы влияют на финансовые результаты организации. Причиной отклонения могут быть например изменение на рынке, непредсказуемые убытки и т.д. Этот анализ помогает своевременно выявить изменения и при быстром реакции подготовить стратегию для улучшения состояния и ситуации в которых может оказаться предприятие.

Есть несколько методов анализа основными из которых являются: вертикальный, горизонтальный, трендовый и коэффициентный.

Вертикальный метод – этот когда сравниваются и анализируются базовые операции или данные которые дают определить долю каждого изменения в общем виде.

Горизонтальный метод – это анализ финансовых данных за нескольео периодов для выявления динамики изменения в организационных отчетах.

Трендовый метод – анализ трендов, а также паттернов для выявления каких либо изменении в финансовых данных за долги промежуток времени. Которая помогает для будущего планирования.

Коэффициентный – анализирует различные финансовые коэффициенты для более точного отчета по финансового состояния предприятия. Бывают такие коэффициенты как: рентабельность, платежеспособность, ликвидность и т.д.

Учет и анализ финансовых результатов играет важную роль при принятии каких либо решении задач относительно:

- Определения и уточнения политики цен
- Стратегическая разработка плана
- Распределение прибыли и его оценка для эффективного инвестирования для тех или иных проектов

Так же все эти анализы нужны для внешних пользователей информационных отчетов для привлечения инвесторов или клиентов для предприятия. Так же оно не мало важно для внутренних пользователей информационных отчетов для улучшения деятельности предприятия.

Учет и анализ финансовых результатов очень важна для предприятия с помощью которой можно не только контролировать и управлять данными показателями организации, но так же можно и планировать будущее предприятия по выявленным данным анализа. Если точно и досконально анализировать финансовые результаты, то можно обеспечить организации стойкое развитие в различных условиях неопределенной рыночной среде.

Литературы

1. Дюсембаев К.Ш. Анализ финансовой отчетности. – Алматы.: Экономика, 2015.
2. Парушина, Н.В. Аудит: основы аудита, технология и методика проведения аудиторских проверок: Учебное пособие / Н.В. Парушина, Е.А. Кыштымова. - М.: ИД ФОРУМ, НИЦ ИНФРА-М, 2013. - 560 с.
3. Закон Республики Казахстан от 28 февраля 2007 года № 234-III «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» (с изменениями и дополнениями на 02.01.2022г.)
4. Закон Республики Казахстан «Об аудиторской деятельности» от 20 ноября 1998 года N 304 (с изменениями и дополнениями на 01.01.2021г)
5. https://uchet.kz/standarts/msfo/msfo_learning/um_ias17.pdf

ӘОЖ 004:620.9

IT-ТЕХНОЛОГИЯ, АВТОМАТТАУ ЖӘНЕ ЭНЕРГЕТИКА

Әзімхан Б.Ә. - ЭФ 24-4к2 тобының студенті
Шакиева А.М. - PhD, аға оқытушы

Бүгінгі таңда ақпараттық технологиялар, автоматтандырылған жүйелер және энергетикалық процестерді цифрландыру әлемдік экономиканың маңызды бағыттарының біріне айналды. Бұл өзгерістер өнеркәсіптік өндірістің тиімділігін арттыруға, шығындарды қысқартуға және қоршаған ортаға тигізетін әсерді азайтуға көмектеседі.

Энергетика саласында IT-технологиялар мен автоматтандырудың рөлі артып келеді. Ақылды энергия жүйелері, жасанды интеллект қолданылатын басқару құралдары, үлкен деректерді (Big Data) талдау мүмкіндіктері электр энергиясын өндіру мен тұтынудың тиімділігін жоғарылатуға ықпал етеді.

Бұл мақалада IT-технологиялардың энергетикадағы рөлі, автоматтандырудың артықшылықтары және жаңартылатын энергия көздерінің даму перспективалары қарастырылады.

1. Ақпараттық технологиялардың энергетикаға әсері

1.1. Цифрлық трансформацияның рөлі

Цифрландыру қазіргі энергетикалық жүйелердің жұмысына үлкен өзгерістер енгізуде. Зияткерлік басқару құралдары, ақылды есептегіштер және деректерді талдау жүйелері энергия көздерін тиімді пайдалану үшін қолданылады.

Жаңартылған энергия жүйелерінің негізгі артықшылықтары:

Энергия тұтынуды оңтайландыру;

Жүйенің сенімділігін арттыру;

Апаттық жағдайлардың алдын алу;

Қоршаған ортаға зиянды әсерді азайту.

1.2. Ақылды энергетикалық желілер (Smart Grid)

Ақылды желілер – энергетикалық инфрақұрылымды жаңа деңгейге көтеретін технологиялық шешімдердің бірі. Бұл жүйелерде IoT құрылғылары, жасанды интеллект, үлкен деректерді талдау әдістері қолданылады.

Smart Grid артықшылықтары:

Тұтынушылар мен өндірушілер арасындағы ақпарат алмасуды жетілдіреді;

Энергияны сақтау және тарату процестерін оңтайландырады;

Электр энергиясын пайдалану тиімділігін арттырады.

1.3. Big Data және жасанды интеллекттің энергетикадағы маңызы

Үлкен деректер технологиялары (Big Data) мен жасанды интеллект (AI) энергетикалық жүйелерді басқаруда ерекше рөл атқарады.

BigData көмегімен электр тұтыну тенденциялары анықталады, бұл энергия өндіруді дұрыс жоспарлауға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект жүйелерінің арқасында авариялық жағдайлар болжанып, жүйенің тұрақтылығы қамтамасыз етіледі.

2. Өнеркәсіптік автоматтандыру және роботтандыру

2.1. Автоматтандырудың рөлі

Энергетикадағы автоматтандыру – адам факторының ықпалын азайтып, өндіріс тиімділігін арттыратын маңызды процесс.

SCADA (Supervisory Control and Data Acquisition) және IoT (заттар интернеті) технологиялары кәсіпорындарға қашықтан басқару мүмкіндігін береді.

2.2. Роботтар мен дрондардың маңызы

Қазіргі заманғы энергетикалық инфрақұрылым роботтар мен дрондарды кеңінен қолдану арқылы дамуда.

Дрондар желілер мен қондырғыларды қашықтан тексеруге мүмкіндік береді;

Роботтар қауіпті өндірістік аймақтарда жұмыс жасап, адам еңбегін алмастырады;

Жасанды интеллектпен басқарылатын құрылғылар жүйенің ақауларын алдын ала болжауға көмектеседі.

2.3. Автономды басқару жүйелері

Энергия өндіру мен тарату процестерінде автономды басқару жүйелері маңызды рөл атқарады. Мұндай жүйелер машиналық оқыту алгоритмдерін пайдаланып, оптималды шешімдерді өздігінен қабылдай алады.

Автономды жүйелердің артықшылықтары:

Энергия көздерін тиімді пайдалану;

Тұтынушы сұранысына сәйкес энергиямен қамтамасыз ету;

Жүйенің үздіксіз жұмыс істеуін қамтамасыз ету.

3. Жаңартылатын энергия көздері және олардың болашағы

3.1. Альтернативті энергия көздерінің маңызы

Қазіргі заманғы энергетика жаңартылатын энергия көздеріне көшу үрдісін бастан кешіруде. Күн, жел және сутегі энергетикасы дәстүрлі көмірсутекті отындарға балама ретінде қарастырылады.

Күн панельдері күн сәулесінен экологиялық таза электр энергиясын өндіреді.

Жел турбиналары тұрақты және экологиялық қауіпсіз энергия алуға мүмкіндік береді.

Сутегі отыны болашақта көмірсутекті энергия көздерін алмастыра алады.

3.2. Энергияны сақтау технологиялары

Энергия сақтаудың заманауи әдістері тұрақты және тиімді электрмен жабдықтау үшін қажет.

Литий-ионды аккумуляторлар электр энергиясын ұзақ уақыт сақтауға мүмкіндік береді.

Суперконденсаторлар қысқа мерзімді энергия қажеттіліктерін қанағаттандырады.

Сутегі отын элементтері таза энергия көзі ретінде қолданылады.

3.3. Көміртекті бейтараптық және жасыл технологиялар

Көптеген елдер “нөлдік көміртек шығарындылары” стратегиясын жүзеге асыруда. Бұл бағыттағы негізгі шаралар:

Энергия тиімді ғимараттарды салу;

Жасыл технологияларды енгізу;

Көміртекті ұстап қалу және қайта өңдеу технологияларын дамыту.

Қазіргі энергетика саласы цифрлық технологиялар, автоматтандыру және жаңартылатын энергия көздері арқылы дамып келеді.

Ақылды желілер энергия жүйелерін тиімді басқаруға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект пен Big Data ақауларды алдын ала анықтайды.

Автоматтандыру мен роботтандыру өндіріс процестерін оңтайландырады.

Жасыл энергетика мен энергия сақтау технологиялары экологиялық тұрақтылықты қамтамасыз етеді.

Болашақта энергетика инновациялық шешімдердің көмегімен толығымен цифрлық және экологиялық таза салаға айналады.

Әдебиеттер

1. Смит Дж. “Энергетиканы цифрландыру: келешегі мен мүмкіндіктері”. Лондон: Future Energy, 2022.
2. Назарбаев Н.Ә. “Қазақстанның жасыл экономикаға көшуі”. Астана, 2017.
3. Tesla Energy. “Sustainable Energy Solutions”. New York: GreenTech Publishing, 2021.
4. Harvard Business Review. “Artificial Intelligence in Energy Management”. Harvard, 2023.
5. IEEE Spectrum. “Blockchain in Smart Grids”. IEEE,2023

ӘОЖ 541.18

ЦИФРЛЫҚ ТЕҢГЕ

Әнһар Д.М. - ЭФ-23-4к
Мамутова К.К. - э.ғ.к

Кіріспе

Заманауи экономикада цифрлық технологиялар қаржылық жүйені жаңа деңгейге көтеріп отыр. Қазақстанның Ұлттық Банкі цифрлық теңгені енгізу арқылы қаржы секторын дамытуды мақсат етеді. Бұл мақалада цифрлық теңгенің негізгі ұғымы, оның ерекшеліктері мен ықтимал тәуекелдері қарастырылады.

Цифрлық теңгенің маңызы мен сипаттамалары

Цифрлық теңге – Ұлттық Банк шығаратын цифрлық форматтағы ұлттық валюта. Бұл жаңа қаржы құралы қолма-қол және қолма-қол емес төлемдердің арасындағы байланысты нығайтады. Ол заманауи блокчейн және басқа да қауіпсіздік технологияларын пайдалану арқылы жүзеге асырылады.

Цифрлық теңгенің негізгі ерекшеліктері:

- Орталықтандырылған басқару: Ұлттық Банк таратады және бақылайды.
- Жоғары деңгейдегі қауіпсіздік: Блокчейн технологиясы қолданылғандықтан, алаяқтық мүмкіндігі азаяды.
- Оңай қолжетімділік: Қаржы жүйесіне халықтың барлық топтары қатыса алады.
- Транзакция жылдамдығы: Қаражат аудару уақыты қысқарады, ал комиссиялық төлемдер азаяды.

Артықшылықтары мен ықтимал қиындықтары

Артықшылықтары:

- Қаржы аударымдарының тиімділігі артады.
- Қаржылық операциялардың ашықтығы қамтамасыз етіледі.
- Қолма-қол ақшаны пайдалануға деген қажеттілік төмендейді.
- Төлем жүйесінің қауіпсіздігі күшейеді, қаржылық қылмыстар азаяды.

Қиындықтары:

- Кибершабуылдардың ықтималдығы жоғары болуы мүмкін.
- Жеке мәліметтердің қорғалуы басты назарда болуы тиіс.
- Экономикаға енгізу үшін инфрақұрылымды дамыту қажет.

Қорытынды

Цифрлық теңге – Қазақстанның қаржы саласын жаңғыртатын перспективалы құрал. Дегенмен, оны сәтті енгізу үшін мемлекет тарапынан кешенді шаралар қажет. Ұлттық Банк цифрлық теңгені енгізе отырып, экономиканың цифрлануына ықпал етеді.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі. "Цифрлық теңге туралы зерттеу". – 2023.
2. Nakamoto, S. "Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System". – 2008.
3. Қаржы нарығын реттеу агенттігі. "Қазақстандағы цифрлық қаржы жүйесі". – 2022.
4. Молдағалиева А. "Цифрлық экономика және оның болашағы". – 2021.

ӘОЖ 330.4

ЖАҺАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ КӘСІПКЕРЛІК ЖӘНЕ ОНЫҢ ӘЛЕМДІК ЭКОНОМИКАҒА ӘСЕРІ

Жақсылық М. - ЮМ-24-24-3К1тобының 1-ші курс студенті
Мергенбаева.А.Т. - э.ғ.к.,доцент«Экономикалық теория» кафедра меңгерушісі

Жаһандану әлемдік экономиканы біріктіріп, кәсіпкерлік үшін жаңа мүмкіндіктер мен сын-қатерлер туғызады. Біртұтас нарықтардың қалыптасуы халықаралық сауда мен инвестициялардың өсуіне ықпал етеді. Мысалы, тауарлар саудасы 2022 жылы 25,26 трлн АҚШ долларына жетіп, 2019 жылмен салыстырғанда 32%-ға өсті. Ал қызметтер саудасының көлемі 6,8 трлн АҚШ долларын құрады. Трансұлттық корпорациялар әлемдік саудада маңызды рөл атқарып, ұлттық экономикаларды өзара байланыстырады. Қазақстанда жаһанданудың ықпалы экспорттық секторға, соның ішінде ауыл шаруашылығы мен инновацияға бағытталған жобалар арқылы байқалады.Инновация мен цифрландыру

Цифрлық экономиканың үлесі артып келеді. McKinsey бағалауынша, алдағы 20 жылда жұмыс операцияларының 50%-ға дейін автоматтандырылуы мүмкін. Бұл экономиканың жаңа салаларының дамуына жол ашады.

Кесте-1:Әлемдік экономикадағы жаһанданудың көрсеткіштері.

Көрсеткіш	2019 ж.	2022 ж.	Өсім (%)
Тауарлар саудасы (трлн АҚШ долл.)	19,05	25,26	+32
Қызметтер саудасы (трлн АҚШ долл.)	6,1	6,8	+12
Тікелей инвестициялар ағыны (трлн АҚШ долл.)	1,5	1,58	+5

Жаһандану - бұл елдер арасынданы экономикалық, мәдени және технологиялық, баланыстардың тереңдеуі мен кеңеюі. Ол кәсіпкерліктің жаңа формаларын дамытып, елемдік экономикаға елеулі әсер етеді.Қазіргі уақытта теңіз, әуе,

және құрлықтық көлік байланыстары кәсіпкерлерге өз өнімдерін жаһандық нарықтарға жылдам жеткізуге мүмкіндік береді. Мысалы, Қытайдың “Бір белдеу, бір жол” бастамасы жаңа нарықтарға жол ашты. Елдер арасындағы кедендік баж салығының төмендеуі кәсіпкерліктің халықаралық деңгейде өркендеуіне әсер етеді. 1990 жылдардан бері 100-ден астам ел сауда шарттарын жеңілдеткен.

Әлемдік ЖІӨ:

2023 жылы жалпы ішкі өнімнің жалпы көлемі 105 трлн АҚШ долларына жеткен. Бұл жаһандық экономиканың негізгі көрсеткіші ретінде 77.8% үлеске ие. Электронды сауда үлесі: Электронды коммерция әлемдік сауда айналымының 18%-ын құрап, 13.3% үлеске ие болды. Бұл сектор цифрлық платформалардың артуына байланысты қарқынды дамуда. Цифрлық экономика үлесі: Цифрлық экономика әлемдік ЖІӨ-нің 15%-ын құрайды. Бұл цифрлық технологиялардың кең таралуы мен олардың экономикалық белсенділікке әсерін көрсетеді.

Қолданылған ақпараттар көздері:

1. https://www.gov.kz
2. https://www.invest.gov.kz
3. https://www.kt.kz

УДК: 332.05

КОНКУРЕНЦИЯ КАК ДВИЖУЩАЯ СИЛА РАЗВИТИЯ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ (НА ПРИМЕРЕ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО РЫНКА ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ)

Жамалов Н. – студент гр. ЭФ-22-1р
Илашева С.А. – к.э.н., доцент

В настоящее время фармацевтический рынок Туркестанской области представлены крупнейшими в Казахстане предприятиеми, занимающимся производством лекарственных средств – АО «Химфарм» (г.Шымкент) и медицинской продукцией - ТОО «Эко-Фарм» (г.Шымкент); уполномоченными компаниями – дистрибьюторами, занимающимися логистикой (доставкой и хранением) лекарственных средств и аптечными сетями, осуществляющими розничный и мелкооптовый отпуск лекарственных средств конечному потребителю. На рисунке 1 показан объем производства фармацевтической продукции Туркестанской области за 2016-2020 годы.

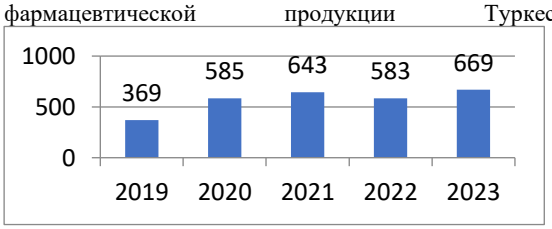
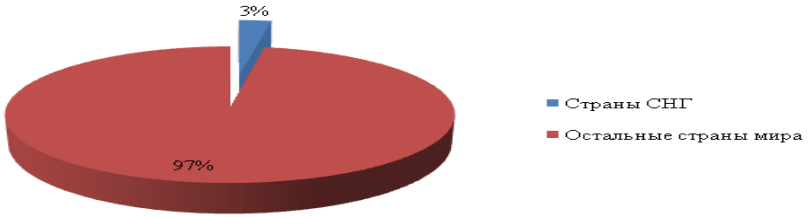

Рисунок 1 - Объем производства фармацевтической продукции Туркестанской области за 2019-2023 годы, млн.тенге Как видно из рисунка за 2019-2023 годы объем производства фармацевтической продукции Туркестанской области вырос в два раза с 369 млн. Тенге до 669 млн.тенге. Наибольшая доля проданных лекарств через аптечную сеть Туркестанской области пришлась на препараты, произведенные в Германии (19,1%). По шесть процентов рынка занимают ГЛС из Индии, США и Франции. Российские препараты аккумулируют 5% аптечного рынка, также как и ГЛС местного производства и лекарства из Дании и Словении. Соотношение импорта ЛС в Туркестанскую область стран СНГ и

остальных стран мира показано на рисунке 2.

Рисунок 2 - Соотношение импорта стран СНГ и остальных стран мира Государство поставило задачу в ближайшее 10-летие занять на 50 процентов отечественный фармрынок препаратами собственного производства, соответствующих трем основополагающим характеристикам: безопасности, качеству и эффективности [1]. Главным недостатком фармацевтической отрасли области, как и в целом по стране, является его высокая импортная ориентированность. Несмотря на достаточно высокий потенциал фармацевтического рынка Туркестанской области существует ряд факторов, оказывающих негативное влияние на его формирование и развитие, основные из которых это: Основными затруднениями в реализации концепции формирования регионального фармацевтического рынка являются сложности научного поиска и разработки технологических схем производства лекарственных средств, неэффективность прямых государственного инвестирования и отсутствие контроля со стороны государства, кроме размещения государственного заказа на ограниченный перечень наиболее востребованных лекарственных средств [2]. Создание условий для дальнейшего развития фармацевтического рынка в Туркестанской области: 1) Юридические - в Парламенте РК рассмотрен законопроект «О мерах государственной поддержки развития промышленности». В нем перечислены инструменты государственной поддержки предприятий, в том числе фармацевтической. 2) Экономические - в качестве классических или традиционно сложившихся в мировой практике инструментов стимулирования инновационных предприятий [3]:

-предоставление ссуд, в том числе без выплаты процентов (Швеция);

-целевые дотации на НИР (практически во всех развитых странах);

-создание фондов внедрения инноваций с учетом возможного коммерческого риска (Англия, Германия, Франция, Швейцария, Нидерланды);

-безвозмездные ссуды, достигающие 50% затрат на внедрение новшеств (Германия);

-снижение государственных пошлин для индивидуальных изобретателей (Австрия, Германия, США и др.);

-прямое финансирование (субсидии, займы), которые достигают 50% расходов на создание новой продукции и технологий (используются во Франции, США и других странах) [4]. Таким образом, в Туркестанской области существуют все предпосылки для дальнейшего формирования фармацевтического рынка, он будет способствовать удовлетворению потребностей населения и области в лекарствах и разработке новых видов лекарств, установлению лидерства региона в фармацевтической промышленности, получению дополнительной прибыли и увеличению занятости в данном регионе. Главной целью дальнейшего формирования фармацевтического рынка в Туркестанской области является помощь в увеличении внутренней и внешней конкурентоспособности казахстанской фарминдустрии посредством организации на территории Туркестанской области мощной фармацевтической отрасли.

Литература

1 Программа по развитию фармацевтической промышленности Республики Казахстан на 2020 - 2025 годы. - «Казахстанская правда» от 21.08.2020 г., № 222 (26283)

2 О конкурентоспособности национальной экономики // Вестник КазНУ им. аль-Фараби. – Алматы, 2004. – №5 (45).

3 В Шымкенте обсудили ход реализации Отраслевой программы развития фармпромышленности // Фармацевтический вестник №19 (383), октябрь 2023, стр.6

ӘОЖ 336.6

КӘСІПОРЫННЫҢ АЙНАЛЫМ ҚАРАЖАТЫН ПАЙДАЛАНУ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ

Жапархан Т.М. – ЭФ-21-1к2 тобының студенті
Айдарова А.Б. – э.ғ.к., профессор

Айналымға түсетін қаражатын басқару қаржылық менеджменттің маңызды бөлігі болып саналады. Кәсіпорындар айналысқа түсетін қаражаттарын басқару арқылы өздерінің қысқа мерзімді қаржылық денсаулығы мен өндірістік тиімділігін анықтай алады. Айналысқа түсетін қаражаттары деп біз кәсіпорынның өндірістік-қаржылық қызметтінің үздіксіз жұмысын қамтамасыз ету үшін қысқа мерзімді активтерге салынған қаражаттарды айтамыз. Айналысқа түсетін қаражаттарына сатылымға арналған тауарлар, кәсіпорындағы ақша және ақша қаражаттары, аяқталмаған өндіріс және т.б жатқызамыз. Қазіргі уақытта көптеген отандық және шетелдік ғылыми авторлар экономикалық әртүрлі салаларындағы кәсіпорындарды айналысқа түсетін қаражаттарымен қамтамасыз ету мәселелерін зерттеуге арналған. Сонымен бірге зерттелетін мәселенің теориялық негіздерінде белгісіздіктердің болуы зерттелетін объект туралы түсініктің мазмұнын нақтылауды талап етеді. Айналым қаражатын ұғымын алғаш рет физиократиялық мектептің зерттеушісі Ф.Кесне өзінің «Қолөнер еңбегі туралы» (1766) еңбегінде капиталдың материалдық нысандарын талдауды зерттегенде пайдаланған. Адам Смит «Халықтардың байлығының табиғаты мен себептерін зерттеу» (1766) атты негізгі еңбегінде бірінші болып айналысқа түсетін қаражаты мен айналым капиталы ұғымдарын ажырата отырып, оларды ажыратты. Бұл тұжырым сол кезде оларды орналастыру әдістері бұрыннан белгілі болғанымен ақталды. К.Маркс айналым капиталының мәнін түбегейлі зерттеп анықтады. Кәсіпорындағы айналым қаражаттарын пайдалану тиімділігінбағалау үшін табыстылық көрсеткішін қолданады. Бұл көрсеткіш сатылымнан түскен пайда мен айналым қаражатының мөлшері қатынастарымен анықталады. Егер айналысқа түсетін қаражатының мөлшері неғұрлым жоғары болса, соғұрлым айналысқа түсетін қаражатының табыстылығы да жоғары болады деген сөз. Кәсіпорын қызметі үшін айналысқа түсетін қаражаттарының табыстылығы өте маңызды. Осы көрсеткіш арқылы кәсіпорын өзінің айналысқа түсетін қаражаттарын қаншалықты тиімді қолданып жатқанын түсіне алады. Сондықтан да, кәсіпорын бұл көрсеткішті әрдайым бақылап, оны арттыру жолдарын іздестіріп отыруы тиіс. Осы тұрғыда бұл көрсеткішті арттырып отыруға көмектесетін бірнеше жолдарды қарастырайық.

Айналысқа түсетін қаражатын тиімді басқару үшін алдымен қорларды тиімді басқару керек. Қорлар айналысқа түсетін қаражатының негізгі бөлігі болып табылады және олармен дұрыс жұмыс істеу арқылы кәіспорынның өндірістік тиімділігін арттыруға болады. Ресурстарды оңтайландыру арқылы кәсіпорын тек қажетті көлемдегі қаражатты сатып алады және оларды тиімді пайдаланады, яғни артық шығын жасамайды. Бұл өз кезегінде кәсіпорынның қаржылық жағдайына оң әсер етеді. Сонымен қатар, қарыздарды жедел өндіріп алу арқылы және төлем мерзімін бақылау кәсіпорынның ақша айналымын тұрақтандыруға көмектеседі.

Қолма-қол ақшада айналым капиталының тағы бір маңызды бөлігі болып табылады. Олар кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Қолма-қол ақшаның қозғалысын бақылау және күнделікті шаруашылық операцияларға қажетті ақша сомасын дұрыс анықтау өте маңызды. Себебі, қолма-қол ақшаның мөлшерін реттеу және артық ақшаны қысқа мерзімді депозиттерге орналастыру арқылы кәсіпорын қолма-қол ақшаны тиімді пайдалана алады. Сонымен қатар, ақша ағындарын дұрыс жоспарлау және төлемдердің уақытылы орындалуын бақылау қажет.

Өндіріс үдерісінде айналысқа түсетін қаражатының көп бөлігі пайдаланылады, сондықтан оның тиімділігі де өте маңызды. Өндіріс циклін қысқарту арқылы тауарлық-материалдық қорлар мен материал айналымын арттыруға болады. Өндіріс үдерісін автоматтандыру тауарлы-материалдық қорларды есепке алу мен бақылауды автоматтандыру арқылы үдерістердің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Бұл сондай-ақ өндіріс құрылымын қайта қарау және ресурстарды барынша тиімді пайдалану үшін өндірістік қуаттар мен персоналды қайта бөлудің маңызды шарасы болып табылады.

Қаржылық жоспарлау айналысқа түсетін қаражатын тиімді пайдаланудың негізгі құралы. Кәсіпорынның қаржылық жағдайын болжау және жоспарлау арқылы айналым қаражатының қажеттілігін дұрыс анықтауға болады. Қаржылық есептілікті жүйелі түрде талдап, кәсіпорынның айналысқа түсетін қаражатын қалай пайдаланатынын бақылау қажет. Бұл кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын қатамасыз етеді және өнімнің өзіндік құнын төмендетуге мүмкіндік береді.

Жоғарыда айтылғандардан басқа қазіргі уақытта кәсіпорында айналысқа түсетін қаражатын тиімді пайдалану үшін инновациялар мен жаңа технологияларды енгізу маңызды рөл атқарады. Инновациялық тәсілдер кәсіпорынның өндірістік процестерін жақсартуға және қаржылық рсурстарды оңтайлы пайдалануға мүмкіндік береді. Кәсіпорындарда айналым қаражатын тиімді пайдалануға бағытталған бірнеше инновацияларға мысал ретінде мыналарды қарастыруға болады. Біріншіден, қаржылық технологиялар (FinTech) – кәсіпорынның қаржылық қызметін автоматтандыруға және оңтайландыруға бағытталған инновациялар. Олар айналым қаражатын басқаруды жеңілдетуге және қаржылық процестердің тиімділігін арттыруға көмектеседі. Екіншіден, блокчейн технологиясы кәсіпорындарға айналым қаражаттарымен операцияларды қауіпсіз және тиімді басқаруға ммкіндік береді. Келесі кезекте, жасанды интеллект және деректерді талдау технологиялары кәсіпорындарға айналым капиталын тиімді басқаруға бағытталған шешімдерді ұсынады. Сонымен қатар, қазіргі уақытта белсенді түрде қолданылып жатқан инновация түрі –цифрлық төлем жүйелері мен электрондық коммерция платформалары кәсіпорындарды айналым қаражатын басқарудың тиімді құралдарымен қамтамасыз етеді.

Қорытындылай келе, айналысқа түсетін қаражатын тиімді пайдалану кәсіпорынның табыстылығын арттырып, қаржылық жағдайын нығайтады. Айналысқа түсетін капиталын кәсіпорын ресурстарын дұрыс пайдалану, дебиторлық берешекті басқару, қорларды оңтайландыру және ақша ағынын бақылау арқылы тиімді басқаруға болады. Бұл кәсіпорын қызметінің тиімділігін арттырып, оның нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етеді. Тиімді қаржылық стратегиялар мен басқару әдістерімен кәсіпорын өзінің өндірістік және қаржылық процестерін жетілдіре алады. Ал қаржылық технологиялар, блокчейн, жасанды интеллект және элетронды төлем жүйелері айналым капиталын басқаруды оңтайландыруға және кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын арттыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Андабаева Г.К. «Кәсіпорын экономикасы» оқу құралы.,- Алматы 2020ж.
2. Толкачаева Н.А. «Финансовый менеджмент» курс лекций. – 2014ж.
3. Баймұханова С.Б. «Қаржылық есеп» оқулығы., - Алматы 2007ж.
4. Үмбеталиева А.Д. «Кәсіпорын экономикасы және кәсіпкерлік» оқулығы.,- Алматы 2009ж.

ӘОЖ 334.7:338.43(574.5)

ИННОВАЦИЯЛЫҚ КӘСІПКЕРЛІКТІ ДАМЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Жапбарова Ж. - ФИ-23-3к6 тобының студенті
Сейтова В.Н. - доктор PhD, доцент

Аграрлық салада инновациялық қызметті дамыту өз алдына инновациялық үрдісті білікті және білімді мамандардың қызметі негізінде тиімді құрылымын жасауды, ауыл шаруашылық өнімдерін қайта өңдеудің аймақтық жағдайға бейімделуіне мүмкіндік береді. Ол үшін аграрлық саладағы инновациялық үрдісті құру, тарату, игеру және оның кезеңдерінің мәні мен мазмұнын анықтаған жөн.

Қолдау бойынша мемлекет тараптан бекітілген қағидалар олар реттеулік мәнге ие, оларды орындау мен ұстану әрекеті осы көрсетілген реттеу нормасы аясына келетін әрбір тұлға үшін міндетті болып табылады. Мемлекеттік қолдау мен реттеу қағидаларының сыртқы көрінісі екі жолмен жүзеге асады. Оның біріншісі сәйкес реттеу нормасын қалыптастырып, бекітеді. Екіншісі тек ғылыми түрде қалыптасады, қоғамдық қатынастардың нақты реттеу заңдылықтары мен нормалық мәнінен туындайды.

Инновациялық кәсіпкерлікті дамыту ұзақ мерзімді болашақта оны табысты дамытудың қажетті шарты болуда. Олар бәсекелестіктің деңгейін есепке ала отырып, саланың даму болашағын талдау бәсекелі кәсіпорындардың саясатын анықтайтын мақсаттарды өз өндірісі алдында дұрыс қоя білуде [1].

Біздің ойымызша, инновациялық кәсіпкерлікті дамыту - ұзақ мерзімді болашаққа, назарға интеграция әлеуетін ескере отырып, қоршаған ортаның өзгерістерге бейімделген және қолда бар ресурстарды тиімді пайдалану, ол арқылы ішкі ортаның тиімділігін арттыру үшін іргелі міндеттер мен мақсаттарды қалыптастыру үрдісі ретінде жүзеге асуда.

Бұл аграрлық сала ішінде кәсіпорындарда өнеркәсіптік қайта өңдеуді ұйымдастру өз өндірісінде өндірістік байланысты табысты жүзеге асыруға мүмкіндік береді [2].

Инновациялық кәсіпорындарда техника мен технологиялық жаңалықтарды енгізудің негізгі мақсаты алдымен өндіріліп жатқан өнім сапасын жақсарту, оның өзіндік құнын төмендету және шығарылатын өнімдердің ассортиментін кеңейту мен сапасын жоғарылату есебінен өнім мен кәсіпорынның бәсекелестік қабілеттілігін арттыру болып табылады.

Инновациялық ғылыми бағдарламаларды жүзеге асыруға қызмет атқаратын құрылымдар біріншіден, ғылыми әзірлемелер мен жобаларды нақты аграрлық өндіріске ендіруге, екіншіден, қаржылық, техникалық және интелектуалдық қорларды шоғырландырып, оларды мақсатты бағыттауға және пайдалануға мүмкіндік жаратады. Өз кезінде бұл атқарылып жатқан қызметтер облыс аумағында инновациялық жетістіктерді жаңғыртуға, аумақтық ғылымды нақты мақсатты түрде бағдарлауға, ғылыми ұйымдардың әзірлемелері, жобалары мен қызметтерін тәжірибе жүзінде өндіріске ендіруге, ынталандыруға және инновациялық үрдістердің дамуына жұмсалатын қаржы құралдарын тиімді пайдалануды, бақылауды арттыруға мүмкіндік жаратады [3].

Аграрлық сала өндірісін тұрақтандыру мен дамудың негізі ғылыми-техникалық дамуды арттыру, ал ғылыми-техникалық дамудың басқы қозғаушы күші ретінде инновациялық үрдіс болып табылады. Инновациялық үрдіс инновациялық саясатты өмірге келтірумен, аграрлық сала өндірісінде инновация мен ғылыми жетістіктерді ендіру оның өндіріс үрдісін елеулі жаңғыртады.

Түркістан облысында жоғары деңгейде экономикасы дамып жатқан егін және мал шаруашылықтарындағы ұйымдар мен кәсіпорындардың өндірістік қызметтерінің тәжірибесі олардың бұл жағдайға жетуіне төмендегі шарттарды жүзеге асыру арқылы қол жеткізгендігі анықталды:

– кәсіпорындар мен компаниялардың персоналы мен қызметкерлерінің инновациялық белсенділігінің жоғарылығы;
– кәсіпорындар мен компаниялардың жоғары әлеуеті негізінде инновациялық үрдіс пен қызметтің басымды бағыттарын мақсатты түрде жүзеге асыру;
– инновациялық жаңалықтар мен техника жетістіктерін кәсіпорындар мен компаниялардың өндірістік қызметін жаңғырту әзірлемелері мен бағдарламаларын іске асыру арқылы [4].

Қорыта айтқанда инновациялық іс-шараларды жүзеге асыра отырып, нарық талаптарына сай, аграрлық салада өндірілген және өңделген дайын тауарды нарықтың сұраныс талабына сай сату арқылы экономиканы тұрақты қалыптастыру, ол өз кезінде өндіріс тиімділігінің асуына жаңа мүмкіндіктер ашады, аграрлық өндіріс үшін экономикалық өсуді қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер

1 Краюхин Г.А. Инвестиционные стратегии развития промышленных предприятий и методы их финансирования. – СПб., 2017. – 206 с.
2 Фоломьев А.Н., Гейгер Э.А. Менеджмент инноваций. – М.: РАГС, 2017. – 340 с.
3 Ускенов М.К. Специализация и кооперация сельскохозяйственного производства: монография. – Шымкент: Нұрлы бейне, 2018. – 152 с.
4 Серова Е.В. Аграрная экономика. – М.: ГУ ВШЭ, 2019. – 490 с.

УДК 336.6

ПРИОРИТЕТНЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ФИНАНСОВОЙ ПОДДЕРЖКИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В РК

Жеенбаев М. – студент группы эф-21-5р
Жакипбекова Д.С. – доктор PhD

За небольшой период времени правительство Казахстана системно разрабатывает и улучшает способы финансовой поддержки, все это создает новые позиции и условия для МСБ. Программы финансовой помощи внедряемые со стороны государства создают благоприятные условия для начинания своей деятельности, минимизируя финансовые риски более уязвимым предпринимателям, тем самым увеличивают рост данного сектора.

Сектор малого и среднего бизнеса является одним из ключевых драйверов экономического роста Казахстана. Ссылаясь на данные Комитете по статистике, можно узнать, что вклад малого и среднего бизнеса за 2024 год в ВВП страны составил 38,2%, что показывает об его значительном росте. В условиях глобальной нестабильной экономики и вызовов, связанных с инфляцией и колебанием цен на сырьевые товары, помощь государства МСБ имеет немаловажную роль.

По состоянию на 1 апреля 2024 года количество зарегистрированных субъектов МСБ составило более 2млн единиц, численность занятых в МСБ за 2024 год составила более 4 млн. человек, выпуск продукции субъектами МСБ за январь – март 2024 года составила 16 млрд. тенге.

Субсидирование % ставок по кредитам является одним из наиболее востребованных инструментов поддержки МСБ. Данный метод осуществляется путем снижения финансовой нагрузки на предпринимателей за счет частичного уплаты процентной ставки по кредитам от государства. Это позволяет предпринимателям получать финансирование на более выгодных условиях, это важно для стартапов и малых предприятий с ограниченными ресурсами. Субсидирования действует в рамках нескольких государственных программ, таких как «Дорожная карта бизнеса» и «Экономика простых вещей». В 2024 году Фондом «Даму» было поддержано 15500 проектов по направлению субсидирования на сумму кредитов 1 трлн тенге. Размер субсидии может составлять до 50% от процентной ставки, а для приоритетных отраслей экономики до 70%.

Значительная часть финансирования около 1.085 млрд тенге 66% из выделенной суммы направлена на инвестиционные цели, в частности, как на покупку оборудования, модернизация или построение здания, а на суммирование оборотных средств составляет 32,4%, или 535 млрд тенге. Но для государства остается привлекательными: обрабатывающая промышленность (38%), транспорт и логистика (11%) и образование (5%).

На основе статистических данных за 2024 год показало, что Фонд «Даму» 63% финансовой поддержки направляет на проекты МСБ в городах республиканского значения и областных центрах, оставшиеся 37% приходятся на долю предпринимателей из сельской местности, моно и малых городах. Наиболее количество поддержанных предпринимателей приходится на города Алматы 10%, Астана 9% и Актюбинская область 8%.

В 2018 году запустили новый проект «Экономика простых вещей». Она создана для развития собственного производства импортируемых социально-значимых товаров народного потребления. Программа оказывает поддержку предпринимателям в сфере обрабатывающей промышленности, предоставление услуг и агропромышленного комплекса, снижая зависимость страны от импорта. Для цели было выделено 600 млрд тенге.

Программа «Экономика простых вещей» реализуется при поддержке фонда «Самрук-Казына», также участвуют 9 крупных банков страны и аграрная кредитная корпорация. Проект распространяется только на определенные товары и услуги, на те, которые пользуются ежедневным спросом жителей, но при этом не нуждаются масштабном финансировании. В приоритетные цели входят входят такие важные услуги, как строительство социальных объектов – школ, детских садов и др.

Программа работает по двум направлениям. Предприниматели могут оформить кредит с минимальной ставкой, также им предлагается субсидирование. Иными словами, одну часть вознаграждения предприниматель закрывает самостоятельно, а отставшую часть выплачивает за него государство. Приведу на примере: многие банки предлагают кредитование бизнеса со ставкой 21,25% из них 13,25% покрывает государство, а остальные 8% сам предприниматель. В 2024 году объем финансирования в рамках программы «Экономика просты вещей» составил более 500млрд тенге.

Хочу добавить, что сектор промышленности также поддерживается государственной программой «Дорожная карта бизнеса-2025». Данная программа создана для продолжения успешных реализаций предыдущих лет и охватывает широкий спектр мер, таким как финансирование инвестиционных проектов, поддержку не только начинающих предпринимателей, а также развитие регионального предпринимательства.

В 2024 году в рамках данной инициативы было профинансировано более 10 тысяч проектов на сумму свыше 800 млрд тенге. Также в рамках программы создаются индустриальные зоны, бизнес инкубаторы и центры поддержки предпринимательства. За последние годы было открыто 15 новых индустриальных зон и более 50 центов поддержки предпринимательства по всей стране.

Хотим заострить внимание на том, что при значительном усилии государства в развитии предпринимателей, есть необратимые последствия, сдерживающие эффективность мер поддержки. Бизнесмены сталкиваются с трудностями в получении помощи из-за высоких требований к залогу и кредитной истории. Не легкие и длительные процедуры подачи заявок на государственную поддержку, излишняя бумажная волокита затрудняют доступ предпринимателей к мерам гост. поддержки.

По нашему мнению, решение эти проблем возможны за счет прислушивания государства к проблемам предпринимателей. Все это можно осуществить путем некоторых корректировок вот именно какие: изучение международного опыта по решению стоящих проблем, в целом чтобы решить бумажную нагрузки нужно переходить во всех сферах регистрации и обслуживании предпринимательской деятельности на автоматизацию и цифровизацию процессов. Создание прозрачной и гласной финансовой среды для большей производственной ориентированности, и благоприятной работы.

Литература

1. Комитет по статистике Министерство национальной экономики РК. https://stat.gov.kz
2. Фонд развития предпринимательства «Даму». https://damu.kz
3. Министерство интеграции и торговли РК. https://mit.gov.kz

УДК330.1

ҰЙЫМДАРДАҒЫ ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫ БАСҚАРУ

Жолдасбек Т. - ЭФ 23-10к тобының студенті
Наркулова Ш.А. – э.ғ.к., доцент

Ұйымдарда жұмыс істейтін адамдар бір-бірінен ерекшеленеді. Тиісінше, олар өздеріне түскен жағдайды басқаша қабылдайды. Қабылдаудағы айырмашылықтар көбінесе адамдардың бір-бірімен келіспеуіне әкеледі. Бұл келіспеушілік жағдай шын мәнінде қарама-қайшы сипатта болған кезде туындайды. Менеджер, өз рөліне сәйкес, әдетте ұйымдағы кез келген жанжалдың ортасында болады және оны қолында бар барлық әдістермен шешуге шақырылады. Қақтығыстарды басқару – басшының маңызды функцияларының бірі. Орташа алғанда, менеджерлер жұмыс уақытының шамамен 20% әртүрлі жанжалдарды шешуге жұмсайды.

Конфликттің ең жалпы анықтамасы (латын тілінен Conflictus – қақтығыс) қарама-қарсы мүдделер мен көзқарастардың қақтығысы; елеулі келіспеушілік өткір дау. Неғұрлым толық анықтама - бұл адамдар немесе ұжымдар арасында олардың бірлескен еңбек әрекеті процесінде түсінбеушілік немесе мүдделердің қарама-қайшылығы, екі немесе одан да көп тараптардың келісімінің болмауы салдарынан туындайтын қайшылық. Конфликт – адам болмысының фактісі. Көптеген адамдар адамзат тарихын жанжал мен күрестің бітпейтін ертегісі ретінде қабылдайды. Бизнес әлеміндегідей қақтығыстар еш жерде байқалмайды.

Фирмалар, фирмалар, бірлестіктер арасында, бір ұйымның ішінде және т.б. қақтығыстар болады.Ұйымда пайда болатын конфликт ұйымдық деп аталады, атап айтқанда, даулар, конфронтациялар, қайшылықтар және т.б. Ұйымдастырушылық қақтығыстар әртүрлі формада болуы мүмкін. Ұйымдық қақтығыстың сипаты қандай болса да, менеджерлер оны талдауы, түсінуі және оны басқара білуі керек. Кейбір компаниялар тіпті штат кестесіне қызметкерлермен қарым-қатынас жөніндегі менеджер (конфликтолог) лауазымын енгізеді. Ұйымдағы қақтығысты реттеу мүмкін болмаса, ол қарама-қайшылыққа әкелуі мүмкін (ұйымдық бөлімшелер немесе микро немесе макротоп мүшелері бір-бірімен ынтымақтасуды және қарым-қатынасты тоқтатқанда). Дегенмен, конфликттің проблемалармен бірге ұйымға да пайда әкелетінін есте ұстаған жөн.

Жанжал функционалды болуы мүмкін, жұмыс тобының мүшелері мен жалпы ұйым үшін пайдалы және жұмыс істемеуі мүмкін, өнімділікті, жеке қанағаттануды төмендетеді және топ мүшелері арасындағы ынтымақтастықты жояды.

Қақтығыстың нәтижесі негізінен менеджердің оны қаншалықты тиімді басқаратынына байланысты. Сондықтан жанжалдардың табиғатын ғана емес, түрлерін де білу керек. Қақтығыстардың келесі түрлері ажыратылады: көлемі бойынша конфликттер тұлға ішілік, тұлғааралық, жеке адам мен топ арасындағы, топ аралық қақтығыстар болып бөлінеді.

1. Тұлға ішілік жанжал. Ол бір адамға қарама-қайшы талаптар қойылғанда пайда болады.

2. Тұлғааралық конфликт. Қақтығыстың бұл түрі, мүмкін, ең көп таралған.

3. Жеке адам мен топ арасындағы конфликт. Өндірістік топтар мінез-құлық пен өнімділік нормаларын белгілейтіндіктен, топтың күтулері жеке адамның күтулеріне қайшы келеді.

4. Топаралық конфликт. Өздеріңіз білетіндей, ұйымдар көптеген ресми және бейресми топтардан тұрады.

Қақтығысты талдау процесінде егер менеджердің өзі шешілетін мәселенің мәні мен көзін түсіне алмаса, онда ол осы мақсатқа құзыретті тұлғаларды (сарапшыларды) тарта алады. Сарапшылардың пікірі көбінесе тікелей басшының пікіріне қарағанда сенімдірек. . Себебі, жанжалдасушы тараптардың әрқайсысы менеджер-төреші белгілі бір жағдайларда және субъективті себептермен өз қарсыласының жағына шығуы мүмкін деп күдіктенуі мүмкін. Бұл жағдайда жанжал сейілмейді, бірақ күшейеді, өйткені «ренжіген» тарап менеджерге қарсы күресуі керек.

Қақтығысқа қатысты үш көзқарас бар:

1) менеджер конфликті қажетсіз деп санайды және тек ұйымға зиян келтіреді. Жанжал әрқашан нашар болғандықтан, оны кез келген жолмен жою менеджердің міндеті;

2) екінші тәсілді жақтаушылар қақтығысты ұйымның жағымсыз, бірақ жалпы қосымша өнімі деп санайды. Бұл жағдайда менеджер қай жерде қай жерде болса да қайшылықты жоюы керек деп есептейді;

3) үшінші көзқарасты ұстанатын менеджерлер конфликт тек сөзсіз ғана емес, сонымен қатар қажет және потенциалды пайдалы деп есептейді. Мысалы, бұл еңбек дауы болуы мүмкін, нәтижесінде шындық туады. Олар ұйымның қалай өсіп, басқарылатынына қарамастан, қақтығыстар әрқашан туындайды және бұл мүлдем қалыпты құбылыс деп санайды. Менеджер ұстанатын қақтығысқа көзқарасына байланысты оны жеңу тәртібі байланысты болады. Осыған байланысты жанжалды басқару әдістерінің екі үлкен тобы бар: тұлғааралық және құрылымдық.

Ұйымдарда жағымды да, жағымсыз да қақтығыстар бар. Менеджерлер қызметкерлерде қақтығыстардың себептері болмауы үшін бәрін жасауы керек. Иә, бұл қиын, және оған көп ақша қажет. Менеджердің негізгі міндеті - оның бөлімшелері мен қызметкерлерінің тиімді жұмыс істеуі үшін ұйымда жақсы климат құру. Бизнесті жүргізуді болжау керек, яғни менеджер барлық қозғалыстарды есептеп, қақтығыстардың ықтимал себептерін анықтап, оларды бастапқы сатысында тоқтатуы керек. Менеджерде жанжалды шешу әдістерінің кең спектрі бар, оларды тек шебер қолдану керек; Бүкіл жанжалдың барысы сол немесе басқа әдісті дер кезінде қолдануға байланысты болуы мүмкін. Менеджер оқиғалардың шыңын күтпеуі керек, ол даму барысын күту керек.

Әдебиеттер

1. Виханский О. С., Наумов А. И. Менеджмент: Учебник 3-е издание — М.: Гардарики, 2021. — 528 с.
2. Кабушкин Н. И. Основы менеджмента: Учеб. пособ. — Мн.: Новое знание, 2022. — 336 с.
3. Лукашевич В.В Управление персоналом — М.: Юнити-Дана, 2014. — 255 с.
4. Машков В. Н. Психология управления: Учебное пособие — СПб.: Издательство Михайлова В. А., 2020. — 208 с.
5. Менеджмент: Учеб. пособие / под. ред. Э. М. Короткова — М.: ИНФРА-М, 2023. — 220 с.
6. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: Пер. с англ. — М.: «Дело». 2014 -702 с.

Основы менеджмента: Учеб. пособ. / Под ред. С. Г. Лопатиной — М.: Юрайт, 2014. — 295 с. 8. Основы менеджмента / Под. ред. Д. Д. Вачугова

ӘОЖ : 331.5.024.54.526. (043.3)

ЕҢБЕК НАРЫҒЫНЫҢ КӨРСЕТКІШТЕРІН ТАЛДАУ

Жумадил А. - ЭФ 22-1к2 тобының студенті
Бекназаров Б. Д. - аға оқытушы

Қазақстан Халықты жұмыспен қамту деңгейі бойынша салыстырмалы түрде жоғары көрсеткіштерге ие, алайда деректер бұл индикатор елдің өнімді жұмыспен қамтуды өсіру қабілетінің көрсеткіші болып табылмайтындығын көрсетеді. Кейбір сарапшылардың пікірінше, «Экономикалық өсу міндетті түрде жұмыс орындарының саны мен сапасының артуын білдірмейді, әсіресе халықтың аз қамтылған, қорғалмаған санаттары үшін, бұл өнімді жұмыспен қамтудың өсуінің алдын-ала шарты, еңбек өнімділігін арттырудың және жұмыспен қамтуды арттырудың бірлескен нәтижесі болып табылады» [1].

Ресми статистикалық деректерге сүйенсек, Халықтың жұмыспен қамтылуын іріктеп зерттеу деректері бойынша біздің елімізде жұмыссыздар саны тұрақты түрде азайып келеді. Мәселен, егер 2013 жылғы қаңтарда жұмыссыздық деңгейі экономикалық белсенді халықтың 5,4%–,, 2023 жылы – 4,9, 2024 жылы-4,7% -құраса, бүгінде бұл көрсеткіш 4,6% - ға дейін төмендеді.

ҚР АӘК Ұлттық статистика бюросының соңғы деректеріне сәйкес ХЕҰ әдіснамасы бойынша айқындалатын жұмыссыздар саны бүгінде 448,6 мың адамды, ал жұмыссыздық деңгейі 4,6%–. құрады.

	Рабочая сила		В том числе				
			занятые		безработные		
	тыс. человек	в процентах к соответствующему периоду предыдущего года	тыс. человек	в процентах к соответствующему периоду предыдущего года	тыс. человек	в процентах к соответствующему периоду предыдущего года	уровень безработицы, в процентах
Республика Казахстан	9 682,4	101,3	9 233,8	101,4	448,6	99,4	4,6
Абай	306,5	98,9	292,2	99,0	14,3	98,5	4,7
Акмолинская	422,7	98,6	403,7	98,9	19,0	92,0	4,5
Актюбинская	483,6	105,1	461,0	105,2	22,6	104,2	4,7
Алматинская	753,8	102,6	718,5	102,6	35,3	102,5	4,7
Атырауская	370,0	102,6	352,0	102,6	18,0	102,2	4,9
Западно-Казахстанская	354,3	101,1	337,3	101,2	17,0	100,1	4,8
Жамбылская	572,0	100,0	544,7	100,0	27,3	100,5	4,8
Жетісу	311,5	95,7	296,4	95,6	15,1	97,4	4,8
Карагандинская	575,6	100,7	552,1	100,7	23,5	99,4	4,1
Костанайская	463,9	97,9	442,7	98,1	21,2	94,7	4,6
Кызылординская	350,9	100,9	334,2	100,9	16,7	100,9	4,8
Мангистауская	367,1	103,1	348,8	103,2	18,3	100,4	5,0
Павлодарская	405,0	100,3	385,8	100,4	19,2	99,6	4,7
Северо-Казахстанская	288,2	99,8	275,3	100,0	12,9	95,7	4,5
Туркестанская	850,0	101,4	809,4	101,6	40,6	97,5	4,8
Ұлытау	100,7	94,2	96,6	94,3	4,1	90,1	4,1
Восточно-Казахстанская	385,8	99,2	368,0	99,2	17,7	98,5	4,6
г. Астана	717,0	103,6	685,8	103,7	31,2	102,0	4,4
г. Алматы	1 135,0	103,4	1 083,0	103,7	52,0	98,9	4,6
г. Шымкент	468.7	104.1	446.3	104.1	22.4	102.6	4.8

Бұл ретте ҚР-да жұмыспен қамтылған халық саны 9233,8 мың адамды құрайды, оның ішінде:
* жалдамалы қызметкерлер - 7020,1 мың адам;
* жеке кәсіпкерлер -1680,9 мың адам;
* жеке практикамен айналысатын тұлғалар-25,1 мың адам;
* шаруашылық серіктестіктердің құрылтайшылары (қатысушылары), АҚ және өндірістік кооперативтердің мүшелері-13,7 мың адам;
* тәуелсіз қызметкерлер - 494 мың адам.

Кәсіпорындарда жалдамалы қызметкерлер саны 3958,9 мың адамды құрайды, оның ішінде ірі және орта кәсіпорындарда – 2863,7 мың адам.

Өңірлік ерекшеліктерге келетін болсақ, жұмыссыздардың көпшілігі Алматыда (52 мың адам), сондай-ақ Түркістан (40,6 мың адам) және Алматы (35,3 мың адам) облыстарында тұрады. Ең аз жұмыссыздар Ұлытау (4,1 мың адам), Солтүстік Қазақстан (12,9 мың адам) және Абай (14,3 мың адам) облыстарында болды.

Республикадағы жұмыссыздық деңгейі төмендеу үрдісіне ие болғанымен, ол ЕАЭО-ның кейбір елдеріне қарағанда жоғары екенін түсіну маңызды.

ЕАЭО деректері бойынша (ХЕҰ әдіснамасына сәйкес) АЭС бойынша жұмыссыздық деңгейі жұмыс күші санының 3% -. құрады. Оның ішінде:
* Арменияда-13,8%;
* Беларуссияда-2,9%;
* Қазақстанда-4,7%;
* Қырғызстанда-4,1%;
* Ресейде-2,6%.

ХЕҰ анықтамасы бойынша жұмыссыз-бұл жұмыс іздеуді жүзеге асыратын және жұмысқа кірісуге дайын жеке тұлға. Осылайша, жұмыссыздық деңгейі бойынша ресми статистика тұтастай алғанда еңбек нарығында болып жатқан өзгерістерді көрсетпейді және өнімді емес өзін-өзі жұмыспен қамтығандарға, ішінара жұмыс істейтіндерге және т. б. жатқызуға болатын халықтың көптеген санаттарын есепке алмайды.

АҚШ пен Канада сияқты басқа елдерде жұмыссыздықтың баламалы көрсеткіштері тұрақты түрде жарияланады. АҚШ – та толық емес жұмыс күнінің 6 түрі есептеледі, ал Канадада-8 көрсеткіші [2].

Өзін-өзі жұмыспен қамтыған халыққа өнімді жұмыспен қамтылғандар да, өнімсіз жұмыспен қамтылғандар да жатады. Өнімсіз жұмыс істейтін жұмысшылар олардың көпшілігінің ресми тіркелмегендігімен, ақылы демалысы мен әлеуметтік пакеті жоқ, күнкөріс деңгейінен төмен табыс табатындығымен немесе мүлдем кірісі жоқтығымен ерекшеленеді. Осыған байланысты олар елдегі әртүрлі күйзелістерге осал және жұмыс күшін толық пайдаланбау деңгейін көрсетуі мүмкін.

Осыған қарамастан, осы санаттарды ескерсек те, Қазақстанда халықты жұмыспен қамту деңгейі өсуде: 10 жыл ішінде өнімсіз жұмыспен қамтылған халықтың саны 634 мың адамнан 235,1 мың адамға дейін төмендеді.

Бұған дейін біз Қазақстандағы еңбек нарығына XXI ғасырдың басында дүниеге келген жастар тез шығып жатқанын байқауға болады. Дәл осы еңбек ресурстарының есебінен республикада жұмыссыздықтың жалпы деңгейі төмендейді [3].

Осыған байланысты жұмыспен қамтылған халық құрылымында экономика секторлары бойынша бөлудің ерекше маңызы бар. Сараптамалық пікірлерді зерттеу Жұмыспен қамту деңгейінің елдегі экономика секторларының дамуымен тікелей байланысы туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Экономический рост, ведущий к увеличению занятости. [Электрон. ресурс]. – URL: https://www.ilo.org/moscow/dw4sd/themes/employment-rich/lang--ru/index. htm#19 (қаралған күні: 15.12.2021).
2. Байжолова Р.А., Абылкасимова Ж.А. Дағдарыс жағдайында Қазақстан Республикасының еңбек нарығының жағдайы мен даму болашағы // Экономика и статитика - 2022. - №1. - С. 45-50.
3. https:Zakon.kz. 19/01/ 2025

ӘОЖ 338

ЖАҺАНДЫҚ ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ САЯСАТ

Зейненғабдина Ш.Ә. - 3УиА-22-1 тобының студенті
Бакенова Ж.М. - арнайы пән оқытушысы
Жамбыл политехникалық жоғары колледжі

Жаһандық экономика – бұл әлемдік масштабта тауарлар, қызметтер, қаржы және ақпарат ағымдарын қамтитын экономикалық жүйе. Ол әртүрлі елдердің экономикаларын өзара байланыстырып, халықаралық сауданың, инвестициялардың, еңбек күшінің және капиталдың ағындарын ұйымдастыру мен басқаруға бағытталған. Жаһандық экономика мен экономикалық саясат арасында тығыз байланыс бар, өйткені экономикалық саясат әрбір елдің экономикасының дамуына әсер етіп, әлемдік нарықтағы орнына ықпал етеді.

Жаһандық экономика – әлем елдерінің экономикаларының өзара байланысы мен тәуелділігіне негізделген жүйе. Ол тауарлар мен қызметтердің халықаралық саудасы, қаржы нарықтары, инвестициялар, еңбек миграциясы және технологиялық алмасу арқылы қалыптасады.

Жаһандық экономиканың негізгі сипаттары:

1. Халықаралық сауда – елдер арасындағы тауарлар мен қызметтердің алмасуы (экспорт пен импорт).
2. Қаржы нарықтарының жаһандануы – әлемдік банк жүйесі, валюта айырбасы, халықаралық несиелер мен инвестициялар.
3. Көпұлтты компаниялар (ТНК) – бірнеше елде өндіріс орындары бар ірі корпорациялар.
4. Еңбек ресурстарының қозғалысы – миграция және аутсорсинг.
5. Технологиялық даму – цифрлық экономиканың өсуі, инновациялар мен IT-сектордың жаһандануы.

Жаһандық экономиканың артықшылықтары:

- Халықаралық сауданың артуы арқылы экономикалық өсу.
- Инновациялар мен технологиялардың жылдам таралуы.
- Инвестициялардың ұлғаюы және жаңа жұмыс орындарының ашылуы.

Қиындықтары мен сын-қатерлері:

- Экономикалық дағдарыстардың жаһандық әсері (мысалы, 2008 жылғы қаржы дағдарысы).
- Дамушы елдер мен дамыған елдер арасындағы теңсіздік.
- Экологиялық мәселелердің ушығуы (өнеркәсіптік ластану, климаттың өзгеруі).

Жаһандық экономика тұрақты дамуы үшін елдер арасындағы ынтымақтастық, әділетті сауда ережелері және экологиялық тұрақтылық маңызды рөл атқарады.

Жаһандық экономиканың ерекшеліктері

1. Халықаралық сауда және инвестициялар: Қазіргі таңда әлемдік сауда мен инвестициялар әртүрлі елдер арасында тез және көп көлемде жүреді. Бұл елдер арасында жұмыс күшінің, капиталдың, технологиялардың және ресурстардың еркін қозғалысына мүмкіндік береді.

2. Глобализация: Глобализация процесі әлемнің экономикалық, саяси және мәдени жағынан интеграциялануына ықпал етеді. Бұл өз кезегінде экономикалық дамуды теңестіріп, әлемдік экономикада жаңа мүмкіндіктер мен қиындықтар тудырады.

Ал экономикалық саясат – бұл мемлекеттер мен халықаралық ұйымдардың экономиканы басқару үшін қолданатын шаралары мен стратегиялары. Ол жаһандық экономиканың тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін маңызды рөл атқарады.

Жаһандық экономикадағы экономикалық саясаттың негізгі бағыттары:

1. Халықаралық сауда саясаты
- Еркін сауда мен протекционизм арасындағы тепе-теңдік.
- Дүниежүзілік сауда ұйымы (ДСҰ) ережелері.
- Сауда келісімдері (Еуропалық Одақ, NAFTA, ЕАЭО).

2. Қаржы және валюта саясаты
- Халықаралық қаржы ұйымдары (Халықаралық валюта қоры, Дүниежүзілік банк).
- Валюта бағамдары мен орталық банктердің рөлі.

- Халықаралық инвестициялар мен капитал ағындарын реттеу.

3. Өнеркәсіп және инновациялық саясат
    - Ғылым мен технологияны дамытуға инвестициялар.
    - Көпұлтты корпорациялардың (ТНК) әсері.
- Өндірістік аймақтар мен арнайы экономикалық аймақтарды дамыту.

4. Еңбек нарығы және миграция саясаты
- Жұмыс күшінің еркін қозғалысы.
- Кәсіби дағдылар мен білім беру жүйесін дамыту.
- Мигранттар мен босқындарға қатысты саясат.

5. Экологиялық және тұрақты даму саясаты
- Климаттың өзгеруіне қарсы халықаралық келісімдер (Париж келісімі).
- Жасыл экономика және жаңартылатын энергия көздерін дамыту.
- Көміртегі шығарындыларын азайту шаралары.

Жаһандық экономиканың сын-қатерлері және саясаттың рөлі:

☑ Экономикалық дағдарыстар – Мемлекеттер мен халықаралық ұйымдар қаржы тұрақтылығын сақтау үшін макроэкономикалық саясат жүргізеді.

☑ Теңсіздік пен кедейлік – Әлеуметтік саясат арқылы табысты қайта бөлу, білім мен денсаулық сақтау салаларын дамыту.

☑ Геосаяси тәуекелдер – Санкциялар, сауда соғыстары және халықаралық қақтығыстар экономикалық саясаттың бір бөлігіне айналады.

☑ Автоматтандыру және цифрландыру – Жаңа технологиялар экономикалық саясаттың жаңа бағыттарын талап етеді.

Жаһандық экономика мемлекеттер арасындағы өзара байланыстарды күшейтіп, әр елдің экономикалық саясатының тиімділігіне тәуелділікті арттырады. Ұтымды экономикалық саясат жүргізу – тұрақты даму мен жаһандық экономикалық тұрақтылықтың негізгі шарты.

Әдебиеттер

1. Экономикалық теория оқу құралы. Е.Б. Жатқанбаев. – Алматы:Қазақ Университеті, 2014ж.
2. Бекмолдин С.Қ. Экономикалық теория : Оқулық / С. Қ. Бекмолдин. - Алматы : Экономика, 2011.
3. Доғалов А.Н. Экономикалық теория : оқулық / А. Н. Доғалов ; Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті , [б. м.], 2013.
4. Экономикалық теория пәні бойынша практикум./Проф. Е.Б. Жатқанбаевтың жетекшілігімен. Алматы, 2006 ж.
5. Сәбден О. Экономика : Таңдамалы еңбектері. III-том : Бәсекелестік экономика: Оқу құралы / О. Сәбден. - 3-басылым. - Алматы : ҚРБҒМ ҒК ЭИ, 2011.
6. Әубәкіров Я.Ә., Байжұмаев Б.Б., Жақыпова Ф.Н., Табеев Т.П. Экономикалық теория курсы – Алматы, 1999ж.
7. Шеденов Ө.Қ., Сағындықов Е.Н., Жүнісов Б.А.,“Жалпы экономикалық теория”. Алматы-Ақтөбе, 2002.
8. Крымова В.Ж. Экономикалық теория : Оқу құралы / В. Ж. Крымова. - Алматы : Бастау , 2009.
9. Экономикалық теория (оқу құралы) С.Әкімбаев, А.С.Баймұхамбетов.Астана 2002ж
10. Бимендиева Л.А. Экономикалық теория. Оқу құралы – Алматы, 2006
11. Экономикалық теория (оқу құралы) С.Әкімбаев, А.С.Баймұхамбетов.Астана 2002ж
12. Нарматов С.Р., Нарматов А.С. Экономикалық теория лекциялар курсы (1-ші бөлім) Тараз,2004.
13. Сулейменов Ж.Ж., Лухманова Г,Қ. Макроэкономика:қысқаша дәрісбаяндар жинағы, Алматы, 2018 ж.

УДК 636.5

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И УПРАВЛЕНИЕ

Ибишева А.П. ЭФ - 23 - 4р тобының студенті
Айдаров Т.А. – э.ғ.к., доцент

Искусственный интеллект – это технология, имеющая человекоподобное решение задач, то есть способность имитировать человеческий интеллект.

Искусственный интеллект оказывает большое влияние на рынок труда. Например:

1) Автоматизация процессов, то есть ИИ заменяет людей в таких сферах как производство, логистика и сфера услуг.

2) Создание новых профессий, растет спрос специалистов, владеющих данными по управлению цифровыми системами и разработке ИИ.

3) Переквалификация, то есть важность обучения и адаптации к новым технологиям

Следующий важный фактор - это повышение эффективности бизнеса.

Искусственный интеллект позволяет анализировать большие объемы информации и предсказывать тренды.

Клиентоориентированность, то искусственный интеллект разрабатывает рекомендательные системы и персонализированные предложения на основе предпочтений потребителей.

Оказывают и должное внимание на оптимизацию процессов ,а именно улучшение цепочек поставок и управление ресурсами.

Влияние на финансовый центр и финтех:

Алгоритмическая торговля: ИИ обрабатывает огромные объемы финансовых данных и принимает торговые решения за доли секунды.

Оценивание кредитных рисков: Более точное прогнозирование платежеспособности клиентов.

Борьба с мошенничеством, а именно выявление аномальных транзакций.

Государственное управление и экономика

Например умные города, сюда входит оптимизация транспортных потоков, управление энергопотреблением и обеспечение безопасности.

Принятие решений: ИИ помогает анализировать макроэкономические показатели и формировать эффективную политику.

Социальные программы, то есть благодаря искусственному интеллекту автоматизируется распределения пособий и льгот.

Помимо огромного количества плюсов и удобств Искусственного Интеллекта , он включает в себя не малое количество минусов. Вот примеры некоторых потенциальные рисков и вызовов:

Рост безработицы, замещение человеческих ресурсов автоматизированными системами.

Этические вопросы играют не маловажную роль, например проблемы приватности и использование данных пользователей.

Концентрация власти, можно сказать усиление влияния технологических корпораций.

Доступность, возможность рисков технологического разрыва между развитыми и развивающимися странами.

Способы адаптации к изменениям:

Инвестиции в образование и переквалификацию работников, сюда можно включить основы искусственного интеллекта в школьные и университетские программы, программы переквалификации, например курсы по обучению цифровым навыкам. Также разные онлайн-курсы, корпоративные тренинги и системы непрерывного образования.

Государственная поддержка инноваций и стартапов в сфере искусственного интеллекта, их финансирование. Также защита этических и правовых норм, то есть разработка стандартов использования ИИ.

Создание новых рабочих мест, в сферах связанных с ИИ, а также более глубокий упор на творческие профессии.

Также не стоит забывать про человеческий фактор, сюда можно отнести прозрачность алгоритмов, предотвращение манипуляций. Внедрение искусственного интеллекта поможет повысить эффективность, то есть рутинные операции будут автоматизированы, улучшение взаимодействия с клиентами, а также анализ больших данных.

Исходя из всего вышесказанного можно сделать вывод о том, что искусственный интеллект становится важнейшим двигателем экономического и технологического процесса, он улучшает и трансформирует рынок бизнеса и управления , а также рынок труда .

Искусственный интеллект открывает огромные возможности для повышения производительности, улучшения качества услуг и создания новых отраслей экономики.

Литература

1. Государственная программа развития цифровой экономики в Республике Казахстан
2. Айдаров Т.А. Менеджмент., учебное пособие, ЮКУ им М.Ауезова, 2020

УДК 005.95

УПРАВЛЕНИЕ ПЕРСОНАЛОМ И ЛИДЕРСТВО

Ибрагим У.Ж. - студент группы ЭФ 24-4р
Шакиева А.М. - PhD, старший преп.

Управление персоналом и лидерство являются фундаментальными аспектами эффективного функционирования любой организации. Эти элементы не только способствуют достижению стратегических целей, но и формируют корпоративную культуру, повышают мотивацию сотрудников и обеспечивают устойчивое развитие компании. Взаимодействие между руководителем и подчиненными строится на влиянии, доверии и взаимопонимании. Эффективное лидерство не ограничивается только направлением деятельности команды, но и вдохновляет сотрудников на достижение общих целей.

Существует несколько подходов к управлению, которые определяют стиль взаимодействия лидера с коллективом. Авторитарный стиль предполагает, что руководитель принимает решения единолично, устанавливает жесткий контроль и требует безусловного подчинения. Такой метод эффективен в кризисных ситуациях, когда необходимы быстрые и решительные действия. В отличие от него, демократический стиль основан на вовлечении сотрудников в процесс принятия решений, обмене мнениями и совместном обсуждении проблем, что способствует повышению мотивации и удовлетворенности персонала. Либеральный стиль характеризуется минимальным вмешательством руководителя в деятельность сотрудников, предоставляя им максимальную свободу в выполнении задач, что особенно актуально для высококвалифицированных и самостоятельных команд.

Выбор подхода зависит от множества факторов, включая корпоративную культуру, уровень зрелости команды и конкретные обстоятельства. Важно учитывать, что успешное руководство невозможно без развитого эмоционального интеллекта. Способность лидера распознавать, понимать и управлять как своими эмоциями, так и эмоциями окружающих, способствует созданию гармоничной рабочей среды. Руководители с высоким уровнем эмоционального интеллекта более эффективны в мотивации сотрудников, разрешении конфликтов и формировании атмосферы доверия.

Одним из ключевых факторов, определяющих успешность организации, является мотивация сотрудников. Существует множество теорий мотивации, каждая из которых предлагает свой взгляд на то, что побуждает людей к труду. Например, согласно теории Абрахама Маслоу, у человека есть иерархия потребностей, начиная от базовых физиологических и заканчивая потребностью в самореализации. Удовлетворение этих потребностей последовательно мотивирует сотрудников к достижению более высоких целей. Фредерик Герцберг в своей модели разделяет факторы, влияющие на удовлетворенность работой, на гигиенические (такие как условия труда и зарплата) и мотиваторы (признание, ответственность, интересные задачи). Виктор Врум в своей теории ожиданий утверждает, что мотивация зависит от уверенности сотрудника в том, что его усилия приведут к желаемым результатам и соответствующему вознаграждению. Успешные лидеры учитывают эти принципы, создавая эффективные стратегии мотивации, адаптированные к потребностям команды.

При этом не менее важным аспектом является корпоративная культура, отражающая ценности, убеждения и нормы поведения, принятые в организации. Она влияет на все аспекты деятельности компании — от стратегического планирования до взаимодействия с клиентами. Прозрачность, честность и открытость в коммуникациях между руководством и персоналом способствуют созданию сильной корпоративной среды, которая поддерживает инновации и гибкость в условиях изменений.

Для достижения высокой эффективности важно не только вдохновлять сотрудников, но и грамотно делегировать полномочия. Делегирование представляет собой процесс передачи задач и ответственности от руководителя к подчиненным. Это позволяет лидерам сосредоточиться на стратегических вопросах, а сотрудникам — развивать свои навыки и повышать квалификацию. Успешное делегирование требует четкого определения задач, предоставления необходимых ресурсов и доверия к команде.

При этом важную роль играет регулярная и конструктивная обратная связь, которая помогает сотрудникам понимать свои сильные стороны, выявлять области для развития и корректировать поведение. В современных компаниях широко используются системы оценки эффективности, такие как KPI (ключевые показатели эффективности) и OKR (цели и ключевые результаты), позволяющие объективно измерять вклад каждого сотрудника в достижение целей организации.

Однако даже хорошо организованный рабочий процесс может столкнуться с необходимостью изменений. В условиях динамично меняющейся бизнес-среды способность компании адаптироваться к переменам становится критически важной. Лидеры играют ключевую роль в управлении изменениями, помогая сотрудникам осознать их необходимость, поддерживая их в процессе адаптации и минимизируя возможное сопротивление. Для успешного внедрения перемен важно наладить прозрачную коммуникацию, обеспечить обучение персонала и сформировать культуру, открытую для инноваций.

Таким образом, эффективное управление персоналом и лидерство являются краеугольными камнями успешной организации. Развитие лидерских качеств, понимание мотивационных факторов, формирование сильной корпоративной культуры и способность адаптироваться к изменениям позволяют компаниям достигать высоких результатов и обеспечивать устойчивый рост.

Литература

1. CyberLeninka. «Лидерство в управлении персоналом» //научные статьи и исследования.
2. Гоулман Д. «Эмоциональное лидерство. Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта».-М.:Альпина Паблишер, 2019
3. Маслоу А. «Мотивация и личность».-СПб.:Питер,2020.
4. Герцберг Ф. «Теория мотивации»//Harvard Business Review, 1968.
5. Врум В. «Теория ожиданий и мотивация»//Harvard Business Review, 1994.
6. МакКорд П. «Сильнейшие».-М.:Манн, Иванов и Фербер, 2019.
7. Макгофф К. «Искусство управлять. 46 ключевых принципов и инструментов руководителя».-М.:Бомбора, 2021.

ӘОЖ 330.1

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ БІРЛІЕСТІКТЕР: ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ РӨЛІ ЖӘНЕ МАҢЫЗЫ

Илияс Б. – ЭФ-21-2к2 тобының студенті
Тулеева А.Ж. – магистр, аға оқытушы

Қазақстан Республикасында қоғамдық бірлестіктер қоғамның, мемлекеттің өмірінде маңызды рөл атқарып, демократия үрдісін дамытуда, әлеуметтік әділеттілікті және экономикалық прогресті дамытуда елеулі ықпал етеді. Елімізде олар азаматтың мүдделерін жүзеге асуының, олардың құқығы мен бостандығын қорғаудың, мемлекеттік істі басқаруға қатысуының маңызды құралы болып табылады.

Қоғамдық бірлестіктер – бұл азаматтардың ортақ мүддесін қорғау, әлеуметтік мәселелерін шешу мақсатында құрылған ерікті, өзін-өзі басқаратын ұйымдар. Елімізде бірлестіктердің бірнеше түрлері бар. Яғни саяси партиялар, үкіметтік емес ұйымдар, кәсіподақтар.

Саяси партиялар – бұл халықтың әртүрлі тобының мүддесін білдіре отырып, елдің саяси өміріне қатысуға бағытталған ұйымдар.

Үкіметтік емес ұйымдар (ҮЕҰ) – әлеуметтік, экологиялық және адам құқықтары мәселелеріне назар аударады.

Кәсіподақтар – еңбек қатынасында жұмысшылардың құқықтары мен мүддесін қорғайды.

Қоғамдық бірлестіктердің негізгі функциялары:

- ***Әлеуметтік қорғау.*** Қоғамдық бірлістік әлеуметтік қорғау жүйені нығайтуға, тұрғындардың әлеуметтік әлсіз тобына көмек беруге бағытталған. Олар әлеуметтік негіздегі бағдарламалардың жүзеге асуында, қайырымдылық акциясын ұйымдастыруда белсенділік көрсетеді.
- ***Экономикалық даму.*** Қоғамдық бірлістік экономикалық даму процестеріне белсене қатысып, кәсіпкерлікке қолдау көрсетуге, жаңа жұмыс орынын ашуға, жергілікті экономиканың дамуына ықпал етеді. Олар кәсіпкер мен инвестор арасында байланыс орнатуға септігін тигізеді.
- ***Білім беру және ақпараттандыру.*** Қоғамдық бірлістік білім беру бағдарламаларының жүзеге асуында, халықты ақпараттандыруда, кәсіби даярлықтарын арттыруда маңызды рөл атқарады. Олар жастардыңкәсіптік біліммен қамтамасыз етілуіне, дағдыларының дамуына, еңбек нарығында бәсекеге қабілеттілігінің артуына көмектеседі.Қазақстан Республикасындағы қоғамдық бірліестіктердің рөлі 1 суретте көрсетілген.

Сурет 1 - Қазақстан Республикасындағы қоғамдық бірліестіктердің әлеуметтік-экономикалық рөлі

Қоғамдық бірлестік демократиялық дамудың маңызды аспектісі болатын белсенді азаматтық ұстанымды қалыптастыруға ықпалын тигізіп, келесілерге көмектеседі:

- Демократиялық институтты нығайтады. Қауымдастықтар сайлау процестерінің ашықтығын, әділдігін қамтитын сайлау мониторингіне қатысады.
- Азаматтардың қатысуын ынталандырады. Азаматтарды басқаруға қоғамның жиі қатысуына ықпалын тигізетін шешімдер қабылдау процесіне тартады.

Қазақстандағы қоғамдық бірлестіктердіңоң әсеріне қарамастан, әлі де бірқатар проблемаға тап болады:

- Заңнамалық шектеулер. Заңдардың кейбірі үкіметтік емес ұйымдардың, басқа да бірлестіктің қызметтерін шектей алады.
- Қаржылардың жетіспеушілігі. Бірқатар ұйымдар өздерінің жобасын жүзеге асыруға қажетті қаражат жинауда қиындықтарға жолығуда.
- Қоғамдық саналардың жетіспеушілігі. Азаматтардың көпшілігі қоғамдық бірлестіктің барлығын, оның рөлінен хабарсыз.

Қорыта айтқанда, Қазақстан Республикасындағы қоғамдық бірлестіктер еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуында, азаматтық қоғамның қалыптасуында маңызды орын алады. Оның қызметі халықтың өмір сүру сапасын арттыруға, демократиялық үдерісті нығайтуға ықпал жасайды. Бірақта, қоғамдық бірлестіктің тиімді жұмыс атқаруы үшін кездесетін проблемалар мен қиындықтарды жеңуі қажет.

Әдебиеттер

1. Булуктаев Ю., Буканова Ж., Иманбаева С., Масатова Б. Политическая система: теоретические аспекты и опыт Казахстана. Учебное пособие. – Астана: Школа политического менеджмента партии «Нұр Отан», 2016. – 156 с.
3. Конституционная реформа стала самым значимым событием 2017 года. – Режим доступа: https://informburo.kz/novosti/konstitucionnaya-reforma-stala-samym-znachimym/sobytiem-2017-goda-abaev.html
4. История Мажилиса. – Режим доступа: http://www. parlam.kz/ru/mazhilis/history Шибутов М. Гражданское общество в Казахстане. Аналитические материалы. Астана, 2017 г., 25 с.

ӘОЖ 330(574)

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАСЫЛ ЭКОНОМИКА

Исмаилова А.А. –Эф-24-1к1
Колдасова Л. С. - магистр. аға оқытушы

Қазақстан – әлемдегі ең ірі теңізге шыға алмайтын ел, мұнай, табиғи газ және кен байлықтарының қоры арқасында танымал. Бұл ресурстар мемлекет экономикасының негізі болып, оның табысына айтарлықтай рөл атқарды. Алайда, қазба отындарына тәуелділік экологиялық қиындықтар мен экономикалық мәселелерге әкеліп соқты, әсіресе әлемдік шикізат бағасының тұрақсыздығы жағдайында. Осыған орай Қазақстан жасыл экономикаға өту процессін бастап, экономикалық өсуді табиғатты қорғаумен теңестіруге тырысып жатыр.

2013 жылы Қазақстан «Қазақстан Республикасының жасыл экономикаға өту тұжырымдамасын» бекітті. Бұл стратегия құнарлы қорларды қалпына келтіру, ресурстарды тиімді пайдалану және әлеуметтік жағдайды жақсартуға көзделген. Осындай бастама елдің тұрақты дамуға деген ұмтылысын көрсетіп, түрлісалаларда өзгерістер жасауға негізделеді.

Жасыл экономикаға көшу Қазақстанға 2050 жылға дейін әлемдегі ең озық 30 елдің қатарына кіруге мүмкіндік береді. Бұл өзгерістер ЖІӨ-нің 3%-ға өсіп, 500 000-дай еңбек мекемелерінің ашылуын қамтамасыз етіп, маңызды салалар

мен қызмет түрлерін ашады. Осы бастаманы орындау үшін әр жылы ЖІӨ-нің шамамен 1%-ын, яғни 3-4 миллиард АҚШ долларын инвестициялау керек.

Ауқымды жоспарларға қарамастан, Қазақстан елеулі қиындықтарға тап болуда. Ел экономикасы пайдалы қазбаларға, газ бен мұнайға қатты тәуелді. Жасыл технологияларға инвестициялар жеткіліксіз, ал экономиканың энергия тұтынуы мен материал сыйымдылығы дүниежүзіндегі ең жоғары деңгейде. Сондай-ақ, шикізат бағасының жаһандық ауытқуы ұлттық валютаның тұрақсыздығына және қоғамдық теңсіздікке әкеледі.

Еліміздің баламалы қуат көздеріне, атап айтқанда, желэнергиясы және шағын су электр станцияларына үлкен мүмкіндіктері бар. Тек жел энергиясының өзі елдің қазіргі тұтынуынан 10 есе көп қуат энергиясын өндіре алады. Осыны есепке ала отырып, үкімет 2050 жылға қарай елдегі электр энергиясының 50%-ын баламалы және жаңартылатын көздерден алуды мақсат етті. Бұл салаға инвестиция тарту үшін мемлекет кепілдендірілген тарифтер енгізіп, жаңартылатын энергия бағасының төмендеуіне байланысты аукцион жүйесіне көшті.

Қазақстанның жасыл экономикаға көшуі халықаралық қоғамдастықтың қолдауына ие болды. 2015 жылы Еуропалық Одақ пен Қазақстан жасыл экономика моделіне көшуге қолдау көрсету жобасын іске қосты. Бұл жоба ЕО тарапынан қаржыландырылып, БҰҰ Даму бағдарламасымен (UNDP) және БҰҰ Еуропалық экономикалық комиссиясымен (UNECE) бірлесе жүзеге асырылуда. Жоба Қазақстанның ұзақ мерзімді экологиялық тұрақтылығы мен инклюзивті экономикалық дамуына үлес қосуға бағытталған.

Сонымен қатар, 2024 жылы Қазақстанда Балқаш көлінің маңында алғашқы атом электр станциясын (АЭС) салу туралы референдум өтті. Бұл жоба үкімет пен президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың қолдауына ие, себебі ол елдің көмір электр станцияларына тәуелділігін төмендетіп, энергетикалық қауіпсіздігін нығайтады деп күтілуде. Алайда, Қазақстанның Семей полигонындағы ядролық сынақтардың мұрасын ескере отырып, бұл ұсыныс қоғамда қызу талқылау туғызды. Қарсыластар экологиялық қауіптер, жоғары шығындар (12 миллиард доллар) және Ресейдің «Росатом» компаниясының ықтимал қатысуы мәселелерін алға тартуда. Антиресейлік көңіл-күй жағдайында бұл факторлар қосымша алаңдаушылық тудырады. Тоқаев бұл жобаны халықаралық консорциумға тапсыруды ұсынды, бірақ референдум кезінде кейбір наразылық білдірушілер қамауға алынып, дауыс беру барысындағы заңбұзушылықтар туралы хабарламалар болды. Референдум нәтижелері кейінірек жарияланады.

Қазақстанның жасыл экономикаға көшуі оның тұрақты даму қағидаттарына адалдығын көрсетеді. Қиындықтарға қарамастан, стратегиялық бастамалар мен халықаралық қолдау елдің жасыл мақсаттарын іске асыруына мүмкіндік береді. Бұл тәжірибе экологиялық таза және экономикалық тұрақты болашаққа ұмтылған басқа елдерге үлгі бола алады.

Әдебиеттер

1. “Kazakhstan’s Transition to Green Economy.” UN Partnership for Action on Green Economy. https://www.un-page.org/knowledge-hub/kazakhstans-transition-to-green-economy/
2. “Concept on Transition towards Green Economy until 2050.” Asia Pacific Energy Portal. https://policy.asiapacificenergy.org/node/133
3. “Renewable Energy in Kazakhstan.” Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Renewable_energy_in_Kazakhstan
4. “Supporting Kazakhstan’s transition towards Green Economy model.” European Union External Action. https://www.eeas.europa.eu/eeas/supporting-kazakhstans-transition-towards-green-economy-model_en
5. “Kazakhstan faces up to the legacy of Soviet weapons testing in a vote on nuclear power.” AP News. https://apnews.com/article/7a6fbe247e36f630f4164634c251222c

ӘОЖ 338.48

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭКОТУРИЗМНІҢ ДАМУЫ ЖОЛДАРЫ

Исмаилова А.А. - ЭФ-24-1к1 тобының студенті
Жуманова Г.М. – аға оқытушы

Экотуризм жергілікті мәдениеттерге, шөлдегі оқиғаларға, волонтерлікке, өзін-өзі дамытуға және осал планетамызда өмір сүрудің жаңа жолдарын зерттеуге бағытталған. Ол әдетте флора, фауна және мәдени мұра негізгі көрікті жерлер болып табылатын межелі жерлерге саяхат ретінде айқындалады.

Экотуризм - саяхат, соның арқасында:

1. Қоршаған табиғат қолайсыз күйінде қалып отыр, экотурист қазіргі экожүйелерге зиян келтірмейді, тіпті табиғи ресурстарды қалпына келтіруге де қатысуы мүмкін.
2. Турист өңірдің табиғи, этникалық және мәдени ерекшеліктерін зерттейді.
3. Өңірдегі экономикалық жағдай жақсарып келеді, қаржы ресурстары табиғатты қорғауды қолдауға және жергілікті инфрақұрылымды дамытуға жұмсалады.

Бұл ұғымды 1980 жылдары мексикалық эколог Эктор Себаллос-Ласкурайн енгізді. Содан бері ол кеңейіп, қазір туристер қоршаған ортаның сақталуына және экожүйелердің тұтастығына жауапкершілікпен қарау принципін басшылыққа алатын саяхатты білдіреді. Туризмнің бұл түрі адамға рухани өсуге серпін береді. Таза табиғатпен өзара әрекеттесудің әртүрлі мақсаттары бар. Осыған байланысты елдің әртүрлі қорықтарында экотуризмнің мынадай түрлері дамуда: ғылыми, қорық аймақтарына келушілер табиғатты зерттеуге қатысқанда, далалық бақылаулар жүргізеді. Бұл көбінесе экспедиция ғалымдары немесе далалық практикадағы студенттер. Табиғи тарих турлары, қорық аймақтарына қоршаған ортаны білу мақсатында барады. Бұл жалпы тақырыптық экскурсиялар. Экотуризмнен түсетін кірістер табиғи объектілерді қорғауға ынталандыратын жергілікті тұрғындардың қатысуы. Қорық аумақтарына келушілер сақтауы керек негізгі қағидалардың бірі-ештеңені бұзбау немесе ластамау.

Экотуризмнің негізгі ерекшеліктеріне мыналар жатады:

- Саяхаттаушылар табиғатта демалады;
- Табиғатқа ерекеше қарым – қатынас;
- Табиғат адамның денсаулығына және көңіл күйіне жақсы әсер етеді;

- Қолжетімді баға және тегін саяхаттау;
- Эклологиялық туризмнің географиясы кең.

Елімізде жасыл туризмді дамыту үшін зор әлеует бар. Ондаған табиғи саябақтар мен қорықтар мемлекет қорғайтын аумақтар тізіміне енгізілген. ҚР Жаңа Экологиялық кодексінде қорық аймақтарына экскурсиялар ұйымдастыру кезінде туроператорлар ескеруі тиіс міндеттемелер көзделген. Қорық аймақтарының ішінде шетелдік және отандық туристерге Алакөл көлі, Ақсу-Жабағылы қорығы, Бурабай табиғи паркі, Катонқарағай ұлттық паркі, Қорғалжын қорығы, Қызыларай тау жотасы ерекше танымал.

Экотуризм негізгі 5 бағыты бар. Олар негізінен саяхаттанушының айналысатын іс-әрекетіне байланысты:

1. Табиғи экотуризм. Бұл қоршаған ортамен байланысты, яғни табиғат пен жануарларды суретке түсіру;
2. Мәдени экотуризм. Бұл жергілікті тұрғындардың мәдениетімен танысуға байланысты саяхаттар. Олар:салт-дәстүр, әдет-ғұрыптармен танысу.
3. Шытырман оқиғалы туризм. Оған табиғатта демалудың белсенді әдістерімен байланысты саяхаттар кіреді. Оның мақсаты жаңа әсер алу мен жаңа спорттық нәтижелерге қол жеткізу болып табылады. Олар: мұзға өрмелеу, жаяу серуендеу, шаңғы тебу, атпен серуендеу, тау велосипедтері, альпинизм сияқты т.б. туризм.бұл туризм басқаларына қарағанда ең жылдам дамып келе жатқан және қымбат туризм болып саналады.
4. Волонтерлік туризм. Бұл туризм табиғатты қорғау жобаларымен байланысты және қоршаған ортаны тазалау бойынша белсенділердің жұмысымен біріккен. Сондай –ақ игі істер үшін саяхаттау болып табылады.
5. Ғылыми туризм. Оған саяхаттаушылардың табиғатты зерттеудің әр түріне қатысуы, далалық бақылаулары жатады. Құстардың мінез-құлқын бақылау, Тың ық мұхитындағы киттердің популияциясын санаумен байланысты экотурлар кеңінен танымал. Сонымен қатар осы туризмге ғылыми-зерттеу экспедициялары, жаратылстану бағытында оқитын студенттердің далалаық тәжірбиелері кіреді.

Елімізде экотуризмді дамытудың қажеттілігі мынандай экономикалық факторларға байланысты: еліміздің шалғай өңірлерінде жаңа жұмыс орындарын ашуға; тұрғылықты халықтың бос уақытты пайдалану мәселелерін жүйелі шешуге. Жалпы дүниежүзілік туристік ұйым сарапшыларының пікірінше, экотуризм соңғы он жылда ең танымал сұранысқа ие болып келеді. Сондай-ақ кез келген мемлекеттің экономикалық тұрақты дамуының негізгі құралы бола алады.

Еліміздегі туристік әлеуетті зерттеу қортындылары көрсеткендей, Қазақстанның экологиялық туризмді дамыту үшін үлкен мүмкіндіктері бар. Оның негізін Еуразия орталығындағы бірегей табиғи жағдайлар мен ландшафтар, әртүрлі тарихи кезеңдерде еліміздің аумағында мекендеген халықтың көптеген табиғи, тарихи ескерткіштері, мәдени және этникалық мұралары құрайды.

Алайда халықаралық нарықта Қазақстанның экотуризмі бәсекеге қабілеттілігі әлсіз. Зерттеулер экотуризмнің дамытуды және оған ерекше назар аударуды қажет ететінін көрсетеді. Сондай-ақ табиғи саяхаттауға негізінен шетелдік туристер көп барады, ал ішкі нарықта сұраныс төмен жағдайда болып тұр. Оның негізгі себептеріде бар, ол бірқатар мәселелерге байланысты болуы мүмкін:

Біріншіден, табиғи аумақтардың қалалар мен көлік магистральдардан алыс орналасқан.

Екіншіден, шеткі аудандардағы жергілікті тұрғындардың жұмыссызыдығы. Ол ормандарды заңсыз кесуі, малдарды жаюы, шөп шабуы, дәрілік өсімдіктерді бақылаусыз жинап және дайындауы орын алып отыр.

Үшіншіден, Қазақстандағы экотуризм саласындағы айқын емес мемлекеттік саясат оның тұрақты дамуына кері әсер тигізеді.

Төртіншіден, көптеген табиғи аймақтарда саяхаттанушылардың жайлы, қызықты уақыт өткізуін қамтамасыз ететін туристік инфрақұрылым дамымаған.

Қортындылайтын болсақ, бүгінгі күні Қазақстанда экотуризмнің табысты дамуы қоршаған ортаның жай-күйіне ғана емес, сонымен қатар шалғай аймақтарда шағын бизнестің қалыптасуына ықпал етеді. Сондықтан алдыменен осы сала бойынша мемлекеттік саясаттың реттеу тетіктері мен өлшемдері нақты айқындалуы қажет. Ол экотуризм саласындағы қызметтерді ұйымдастыруға және табиғатты қорғау шараларын арттыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Байжанова Ш. Экотуризм в Казахстане: проблемы и перспективы// Человек и закон. 2024. № 6.
2. Тарасенок А.И. Бизнес в агро и экотуризме: пособие. Электронный ресурс-Минск,2014
3. astanatimes.com

ӘОЖ 339.56.055

ГЛОБАЛИЗАЦИЯНЫҢ ЕЛДЕРДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНА ӘСЕРІ

Исмаилова А. - ЭФ-24-1к1 тобының студент
Уразбаева Г.Ж. –э.ғ.к., доцент

Глобализация ғаламдық экономиканың ажырамас бөлігіне айналып, халықаралық деңгейдегі сауда, инвестиция сондай-ақ инновациялық алмасуды қарқынды дамытты. Ол экономикалық өсімді жеделдетіп, кедейлікті азайтқанымен, табыс теңсіздігі мен экономикалық тәуелділікті күшейтуде. Сондықтан жаһандану процесінің маңыздылықтары және кемшіліктерін терең талдау маңызды.

Глобализацияның негізгі артықшылықтары - сауданың өсуі. Дүниежүзілік банк мәліметтері бойынша, 1990 жылы жаһандық сауданың ЖІӨ-дегі үлесі 39% болса, 2022 жылы ол үлес 58%-ға жетті. Әсіресе Қытай мен Вьетнам секілді өркендеуші мемлекеттер сауда байланыстарының артуынан үлкен пайда көрді. Халықаралық валюта қорының деректеріне сәйкес, Қытай нарығын ашқаннан кейін оның экономикасы жыл сайын орташа есеппен 9%-ға өсті

Алайда, барлық мемлекеттер жаһанданудың мүмкіндіктерін бірдей пайдалана алмайды. Мысалы, Африка елдері инфрақұрылымның әлсіздігі мен өнеркәсіптің жеткіліксіз дамуы салдарынан жаһандық сауда алаңында бәсекеге түсуге қауқарсыз. БҰҰ Даму бағдарламасының баяндамасына сәйкес, көптеген африкалық мемлекеттер саудалық қуатын арттыра алмай, экономикалық тұрғыдан төмен тұр.

Глобализация шетелдік инвестициялардың артуына да әсерін тигізді. 2022 жылы жаһандық шетелдік тікелей инвестициялар мөлшері 1,58 триллион долларға жетіп, оның 66%-ы дамушы елдерге бағытталды. Үндістан, мысалы, IT және өндіріс секторларына ірі инвестициялар тартып, жаңа еңбек алаңдарын ашуда. Дегенмен, шетелдік капиталға шамадан тыс тәуелділік нақты қауіптерді тудырады. Халқаралық сауда ұйымының зерттеулері көрсеткендей, көптеген көпұлтты фирмалар өз пайдасының үлкен бөлігін өз елдеріне қайтарады. Атап айтқанда, табиғи ресуртарға ие Африка мемлекеттерінде айқын байқалады – олар шетелдік инвестицияларды тартқанымен, жергілікті халықтың әл-ауқаты айтарлықтай жақсармай отыр

Жаһандану еңбек нарығына да ықпал етуде. Бір жағынан, ол жаңа жұмыс орындарын ашып, өндірістік қуаттарды арттырса, екінші жағынан, табыс теңсіздігін күшейтеді. Халықаралық валюта қорының деректері бойынша, дамыған елдерде жұмыс орындарының аутсорсингке берілуі жалақы өсімін баяулатқан. Ал дамушы елдерде төмен жалақы мен нашар еңбек жағдайлары өзекті мәселеге айналды. Дүниежүзілік банк Бангладештің тігін өнеркәсібінде еңбек құқықтарының жиі бұзылатынын атап өтеді.

Сонымен қатар, технологиялық прогресс жаһандану үдерісін жеделдетіп, еңбек нарығына жаңа талаптар қойды. Автоматтандыру мен цифрландыру біліксіз жұмысшылар үшін қосымша қиындықтар тудырып отыр. Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму Бағдарламасы деректеріне сәйкес, егер елдер еңбек нарығын жаңа технологияларға бейімдемесе, миллиондаған төмен білікті жұмысшылар жұмыссыз қалуы мүмкін.

Глобализацияның тағы бір маңызды аспектісі – технологиялық даму мен инновацияларды ынталандыру. Дүниежүзілік экономикалық форум мәліметінше, дамушы елдер технологиялық алмасу арқылы өнеркәсіптерін жетілдіруде. Мысалы, Alibaba сияқты электрондық коммерция платформалары шағын бизнеске жаһандық нарыққа шығуға мүмкіндік беруде. Алайда, технологияларға қолжетімділік біркелкі емес. Дүниежүзілік сауда ұйымының зерттеулері көрсеткендей, патенттік құқықтар мен зияткерлік меншік мәселелері дамушы елдердің инновацияларды игеруін тежейді.

Экологиялық тұрғыдан алғанда, жаһандану өндіріс көлемінің артуына байланысты қоршаған ортаға кері әсерін тигізуде. БҰҰ Қоршаған орта бағдарламасының баяндамасына сәйкес, өндірістің ұлғаюы экологиялық ластануға және табиғи ресурстардың сарқылуына әкеледі. Осыған байланысты, көптеген елдер тұрақты даму стратегияларын қабылдауда. Мысалы, Еуропалық Одақтың “Жасыл келісімі” экономикалық өсуді экологиялық тұрақтылықпен үйлестіруді мақсат етеді.

Қорытындылай келе, глобализация экономикалық өсімді жеделдетіп, инвестицияларды тартып, технологиялық прогресті ынталандырғанымен, табыс теңсіздігі, экономикалық тәуелділік және экологиялық мәселелер сияқты қиындықтарды да туындатады. Кейбір елдер жаһандық экономикаға тиімді бейімделіп, табысқа жетіп жатса, басқалары экономикалық тұрақсыздыққа ұшырауда. Сондықтан елдер әділ сауда, инклюзивті өсім және тұрақты даму саясатын жүзеге асыру арқылы глобализацияның артықшылықтарын барынша пайдаланып, оның кері әсерлерін азайтуға ұмтылуы қажет.

Әдебиеттер

1. Дүниежүзілік банк (2023) – Global Economic Prospects
2. Халықаралық валюта қоры (IMF, 2022) – World Economic Outlook
3. БҰҰ Даму бағдарламасы (UNDP, 2021) – Human Development Report
4. БҰҰ Сауда және даму конференциясы (UNCTAD, 2023) – World Investment Report
5. Дүниежүзілік сауда ұйымы (WTO, 2022) – Trade and Development Report
6. Дүниежүзілік экономикалық форум (WEF, 2022) – Global Competitiveness Report
7. БҰҰ Қоршаған орта бағдарламасы (UNEP, 2022) – Global Environmental Outlook
8. Еуропалық Одақ (2023) – The European Green Deal

ӘОЖ 588.26.17

ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫНДАҒЫ ТАМАҚ ӨНЕРКӘСІБІН БАСҚАРУ

Исрайлова М. – ЖТ-22-9к тобының студенті
Қарабаева Ш.А. – аға оқытушы

Түркістан облысы – Қазақстанның ауыл шаруашылығы мен тамақ өнеркәсібі қарқынды дамып келе жатқан өңірлерінің бірі. Өңірдің агроклиматтық жағдайы ауыл шаруашылығын дамытуға, әсіресе, астық, жеміс-көкөніс, мал шаруашылығы өнімдерін өндіруге қолайлы.

Бұл өңірде тамақ өнеркәсібін басқару ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеу, сақтау, тасымалдау және өткізу процестерін қамтиды.

Түркістан облысындағы тамақ өнеркәсібін басқару: мүмкіндіктер мен қиындықтар тамақ өнеркәсібі – кез келген мемлекеттің экономикасының маңызды салаларының бірі. Ол халықты азық-түлікпен қамтамасыз етіп қана қоймай, ауыл шаруашылығы мен өңдеуші кәсіпорындардың дамуына да ықпал етеді.

Түркістан облысы – ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіруде Қазақстандағы жетекші өңірлердің бірі. Алайда, бұл аймақта өндірілген шикізатты өңдеу мен нарыққа шығару мәселелері әлі де өзекті болып отыр.

Менің ойымша, Түркістан облысында тамақ өнеркәсібін дамытуға үлкен мүмкіндік бар. Өңірдің климаты егін және мал шаруашылығына қолайлы, әрі табиғи ресурстар жеткілікті. Алайда, шикізатты өңдеу деңгейі әлі де төмен. Көптеген фермерлер мен кәсіпкерлер өз өнімдерін шикізат күйінде сатады, ал бұл экономикалық тұрғыдан тиімсіз. Егер өнімдерді жергілікті жерде өңдеп, дайын тауар ретінде нарыққа шығарсақ, облыс экономикасы айтарлықтай өсер еді.

Осы мәселелерді шешу үшін бірнеше қадам жасау қажет деп ойлаймын. Біріншіден, мемлекеттен және инвесторлардан қаржылай қолдау көрсету керек. Бұл жаңа зауыттар мен фабрикалардың ашылуына мүмкіндік береді. Екіншіден, кәсіпкерлерге арналған оқыту бағдарламалары ұйымдастырылып, оларға заманауи технологиялар мен тиімді басқару әдістері үйретілуі керек. Үшіншіден, логистика мен тасымалдау жүйесін жетілдіру қажет, себебі өнімнің сапасын сақтау үшін оның уақтылы жеткізілуі маңызды.

Тамақ өнеркәсібінің негізгі бағыттары

Түркістан облысында тамақ өнеркәсібінің бірнеше негізгі салалары бар:

1.Ет және сүт өнімдерін өңдеу – Облыста мал шаруашылығы дамығандықтан, ет және сүт өнімдерін өңдейтін кәсіпорындар көп. Олардың ішінде ет комбинаттары, сүт өңдеу зауыттары және шұжық цехтары маңызды рөл атқарады.

2.Астық және наубайхана өнімдері – Өңірдегі ұн тарту кәсіпорындары ұн, макарон өнімдерін, нан және кондитерлік бұйымдарды өндіреді.

3.Жеміс-көкөніс өңдеу – Түркістан облысының климаттық жағдайы жеміс-жидек пен көкөніс өсіруге қолайлы. Бұл салада шырын, тосап, консервіленген өнімдер шығаратын кәсіпорындар жұмыс істейді.

4.Май және май өнімдері өндірісі – Күнбағыс, мақсары, жүгері майын өндіретін кәсіпорындар бар.

5.Қант және кондитерлік өнеркәсіп – Қант қызылшасын қайта өңдеу, кәмпит, шоколад және басқа да тәтті өнімдер өндіру жолға қойылған.

Тамақ өнеркәсібін басқару жүйесі

Түркістан облысындағы тамақ өнеркәсібін басқару мемлекеттік реттеу, жеке кәсіпкерлікті дамыту және кооперация жүйесін қамтиды.

Мемлекеттік қолдау және реттеу

Қазақстан үкіметі ауыл шаруашылығы мен тамақ өнеркәсібін дамыту үшін субсидиялар мен жеңілдетілген несиелер береді.

«Агроөнеркәсіптік кешенді дамыту» мемлекеттік бағдарламасы бойынша өңдеуші кәсіпорындарға қолдау көрсетіледі.

Тамақ өнеркәсібіндегі санитарлық нормалар мен стандарттар мемлекеттік бақылауда болады.

Жеке кәсіпкерлікті дамыту

Өңірде ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеумен айналысатын шағын және орта бизнес субъектілері көп.

Кәсіпкерлерге инфрақұрылымдық және қаржылық қолдау көрсетіледі.

Өнімдерді ішкі және сыртқы нарыққа шығару үшін логистика мен маркетинг дамытылып келеді.

Ауыл шаруашылығы кооперативтері

Фермерлер мен кәсіпорындардың бірігуі арқылы өңірдегі азық-түлік өндірісінің тиімділігі артып келеді.

Кооперативтер ауыл шаруашылығы өнімдерін өңдеу, сақтау және өткізу процесін оңтайландырады.

Қазіргі кездегі мәселелер мен шешу жолдары

Тамақ өнеркәсібін басқаруда бірқатар мәселелер бар:

Шикізат жеткізу тізбегінің тұрақсыздығы – Өнімдерді сақтау және тасымалдау инфрақұрылымының жетіспеушілігі шикізаттың тез бұзылуына әкеледі.

Шешім: Тоңазытқыш қоймаларын көбейту және логистиканы жақсарту.

Қаржыландыру мен инвестицияның жетіспеушілігі – Өндірісті жаңғырту үшін кәсіпорындарға қаржы қажет.

Шешім: Мемлекеттік субсидияларды арттыру және шетелдік инвесторларды тарту.

Қосымша құны жоғары өнімдердің аздығы – Өңірде негізінен шикізат өндіріледі, ал өңделген, брендтелген өнімдер аз.

Шешім: Жергілікті кәсіпорындардың технологиялық базасын дамыту және экспортқа бағдарланған өнімдер шығару.

Түркістан облысының тамақ өнеркәсібі өңір экономикасының маңызды секторларының бірі болып табылады. Мемлекеттік қолдау, жеке кәсіпкерлікті дамыту және ауыл шаруашылығы кооперацияларын күшейту арқылы бұл саланы тиімді басқаруға болады. Болашақта өндіріс технологияларын жетілдіру, шикізатты терең өңдеу және экспорт әлеуетін арттыру негізгі міндеттер болып табылады.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігі. (2023). Қазақстандағы өңдеу өнеркәсібінің дамуы туралы есеп. Нұр-Сұлтан: ҚР ҰЭМ баспасы.
2. Түркістан облысының әкімдігі. (2022). Түркістан облысының әлеуметтік-экономикалық даму көрсеткіштері. Түркістан: Ресми баспа.
3. Сейітқасымов, Ғ. (2021). Ауыл шаруашылығы және өңдеу өнеркәсібінің өзара байланысы. Алматы: Экономика институты.
4. Оразбаев, М. (2020). Қазақстандағы тамақ өнеркәсібінің қазіргі жағдайы мен даму перспективалары. Шымкент: ОҚУ баспасы.

УДК 373

ВАЖНОСТЬ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ В ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА

Кажымухан А.Е.– студентка группы ЭФ-23-5к2
Лесбекова Л.Ж. – к.ф.н., доцент

Финансовая грамотность – это одна из ключевых компетенций современного человека. В условиях рыночной экономики, высокого уровня инфляции и нестабильности мировой финансовой системы умение управлять личными финансами становится жизненно необходимым. Недостаточный уровень знаний в этой области может привести к серьезным финансовым трудностям, долгам и снижению качества жизни. Данный доклад рассмотрит, что включает в себя финансовая грамотность, ее влияние на различные аспекты жизни человека и пути повышения финансовых знаний.

1. Понятие и основные компоненты финансовой грамотности

2. Финансовая грамотность – это совокупность знаний, умений и навыков, позволяющих человеку эффективно управлять своими финансами. К основным компонентам финансовой грамотности относятся:

• Бюджетирование – умение планировать доходы и расходы, избегая незапланированных трат.

• Сбережения и инвестиции – понимание важности накоплений, умение выбирать инвестиционные инструменты.

• Кредитование и долги – знание основ работы банковской системы, условий кредитования и рисков, связанных с долгами.

• Финансовая безопасность – защита от мошенничества, понимание страхования и пенсионных накоплений.

2. Влияние финансовой грамотности на жизнь человека

Финансовая грамотность оказывает значительное влияние на качество жизни. Рассмотрим несколько ключевых аспектов.

2.1. Личное благополучие и стабильность

Грамотное управление финансами позволяет человеку чувствовать себя увереннее, избегать долговых ям и финансовых кризисов. Это особенно важно в нестабильные экономические периоды, когда неправильные финансовые решения могут привести к серьезным последствиям.

2.2. Профессиональный рост

Финансовая грамотность помогает не только в личной жизни, но и в карьере. Понимание основ экономики, налогообложения и инвестиций важно для предпринимателей, менеджеров и даже рядовых сотрудников, желающих эффективно управлять своими доходами.

2.3. Социальное развитие

Люди, обладающие финансовыми знаниями, чаще инвестируют в свое образование, здоровье и развитие. Они осознанно подходят к выбору банковских услуг, инвестируют в недвижимость или ценные бумаги, что способствует их социальной и экономической независимости.

2.4. Грамотное использование кредитов

Многие люди берут кредиты без понимания их условий, что приводит к финансовым трудностям. Финансовая грамотность позволяет адекватно оценивать кредитную нагрузку, рассчитывать платежеспособность и избегать ненужных долгов.

3. Проблемы недостатка финансовой грамотности

Несмотря на важность финансовых знаний, во многих странах уровень финансовой грамотности остается низким. Это приводит к ряду негативных последствий:

• чрезмерная закредитованность населения;

• отсутствие сбережений и резервных фондов;

• низкий уровень инвестиций среди населения;

• финансовые пирамиды и мошенничество.

Эти проблемы особенно актуальны среди молодежи, которая часто не обладает достаточными знаниями для эффективного управления своими финансами.

4. Пути повышения финансовой грамотности

Для решения этой проблемы необходим комплексный подход. Среди эффективных способов повышения финансовой грамотности можно выделить:

• Образовательные программы – введение курсов по финансовой грамотности в школах и университетах.

• Самообразование – изучение книг, курсов, статей и видео по финансам.

• Практический опыт – ведение личного бюджета, использование сберегательных инструментов.

• Консультации специалистов – обращение к финансовым консультантам и экспертам.

Финансовая грамотность помогает человеку уверенно ориентироваться в экономических вопросах, избегать долговых ловушек и формировать долгосрочные финансовые цели. Осознанное отношение к финансам также снижает уровень стресса и неопределенности, поскольку человек знает, как управлять своими ресурсами и обеспечивать стабильность.

Особенно актуальным становится развитие финансовых навыков в цифровую эпоху, когда появляется множество новых финансовых инструментов – от онлайн-банкинга до криптовалют. Недостаток знаний в этой сфере может привести к необоснованным рискам и потерям.

Заключение

Финансовая грамотность – это необходимый навык для современного человека, влияющий на его благополучие, профессиональное развитие и социальную стабильность. Недостаток знаний в этой области приводит к финансовым проблемам, тогда как грамотное управление деньгами помогает достигать поставленных целей и обеспечивать себе комфортную жизнь. В современных условиях особенно важно развивать финансовую грамотность с раннего возраста, внедряя образовательные программы и стимулируя людей к самообразованию.

Литература

1. Кийосаки Р. «Богатый папа, бедный папа». – М.: Попурри, 2018.
2. Берзон Н.И. «Основы финансовой грамотности». – М.: Юрайт, 2021.
3. Официальный сайт Центрального банка России – www.cbr.ru
4. Глазков Д. «Личные финансы и инвестиции». – СПб.: Питер, 2020.

ӘОЖ338.242

ДАРЫНДЫ АДАМ КАПИТАЛЫН БАСҚАРУ

Какимова К. – ЭФ24-4р топ студенті
Атенова А.М. – э.ғ.к.

Дарынды адами капиталды басқару – компаниялардағы персоналды басқару саласындағы қазіргі заманғы тренд. Қазіргі кезеңде персоналды басқару құралдарының спецификалық сипаттамалары ажыратылады. Дарынды адами капиталмен жұмыс істеу басты назарда болуы керек. Бұл қызметтің құралдары мен механизмдері бір орында тұрмайды және жылсайын өзгереді. Демек, дарынды адами капиталмен жұмыс әртүрлі формалар мен әдістермен

жүзеге асырылады. Қазіргі заманғы HR менеджмент тенденцияларының негізгі мақсатыдарынды адами капиталды пайдалану тиімділігін арттыру үшін шығындарды оңтайландыру болып табылады. Осылайша, компаниялар персоналды басқару (BigData) және өндірістік еңбек келісім-шарттарын жекелендіру саласындағы аналитиканы пайдалануға оңтайлы түрде көшуде.

Көптеген шетелдік компаниялардың тәжірибесі дарынды адами капиталды басқару сияқты персоналды басқарудың маңызды саласын қолдануда тиімді тәжіри беретінде пайдаланылады. Атап айтқанда, GeneralElectric, Procter&Gamble және McDonalds компанияларының тәжірибесі жақсы. GeneralElectric компаниясыдарынды адами капиталды басқару технологияларының классигі ретінде қарастырылады, мұнда осы компанияда дарынды адами капиталды басқарудың негізі меритократия және тиімділік қағидалары болып табылатынын анықтауға болады, авторлар Ч. Коффин және Д. Уэлч. Меритократия принципі GE-дегі менеджерлердің әлеуетін бағалаудың негізі болып табылады. Бұл принцип Procter&Gamble компаниясында дарынды адами капиталды басқарудың негізінде жатыр. Сонымен қатар, компаниядағы дарынды адами капиталды басқарудың бұл жүйесі қызметкерлердің ұйымдық тәртібін қатаң реттейтін процедуралар мен нормалардың негізі болып табылатын белсенді жұмыс принциптері мен құндылықтарын қамтиды. Мұның барлығы P&G корпоративтік мәдениетінің өте маңызды ерекшелігі болып табылады. McDonalds-тағыдарынды адами капиталды басқару кешенінің түбірі үздіксіз оқу болып табылады – өмір мен инновация бірорында тұрмайды, біліктілікті арттыру – тәжірибе әрқашан жетілдірілуді қажет етеді, әртүрлі функционалдық міндеттерді орындайтын жұмысшылардың өзара алмасу механизмі бар. Осылайша, бұл компаниялардың тәжірибесі дарынды адами капиталды (меритократия) басқарудың жалпы принциптерін де, әрбір жеке компанияға тән ерекшелерін де анықтауға мүмкіндік береді.(Меритократия(қадір-қасиет,лат.- *mereō*, және - *кратия*, ежелгі грек- κράτος 'күш') - саясижүйе, онда экономикалық пайда немесе саяси билік арасында бөлінеді бөлек байлыққа емес, қабілеттері мен дарындарына байланысты адамдар, әлеуметтік мәртебесі немесе жарыс. Бұл жүйедемансаптық өсу нәтижелер мен жетістіктерге негізделген) [1].

Дарындылықты басқару – (англ. Talent Management) бұл құралдар жүйесіHR-менеджмент, соның арқасында фирмалар кәсіби қызметінде өндірісте жоғары сапалы адами капиталды ынталандырады және тиімді пайдаланады.

«Дарындылықты басқару» термині XX ғасырдың 90-жылдарынан бері қолданыла бастады. Оның мазмұны – саясат HR-менеджмент инновациялық қызметте адами капиталды ынталандыруға, қызметкерлердің шығармашылық ынтасын және әлеуетін дамытуға бағытталған.

Бұл санаттың авторы - Softscape-тен Дэвид Уоткинс, 2004 жылғы «Системы управления талантами» кітабы. 1990 жылдардың соңында McKinsey халықаралық консалтингтік компаниясы «Дарын үшін соғыс» есебін жариялады. Одан кейінірі компаниялардың корпоративтік жиналыстарында құрылтайшы арасында талқылау тақырыбы; General Electric, Procter&Gamble компаниялары дарынды адами капиталмен қалай жұмыс істейді деген сұраққа тап болды. 1990 жылдардың соңында акциялар мен опциондар ақшалай сыйақылардың орнына қызметкерлерді ынталандырудың негізгі құралы ретінде қолданыла бастады. Көптеген технологиялық дамыған фирмаларда; мысалы, Microsoft және CiscoSystems көптеген қызметкерлерді жандандырды – миллионерлер және проблемалар басталды – енді компанияда өзін-өзі қаржылық қамтамасыз ететін болашағы бар жас кадрларды қалай сақтау керек.

Дарындыларды басқару жүйесі (TalentManagementSystem, TMS) – біріктірілген бағдарламалық өнім. Ол төрт негізгі бағыттағы мәселелерді шешуге арналған автоматтандырылған құралдарды ұсынады: 1- рекрутмент (Recruitment –кадрларды іріктеу), 2- өнімділікті басқару- кезкелген бизнестің мақсаты, 3- оқыту және дамыту – нарықтағы қатал бәсекенің арқасында үнемі біліктілікті арттыру қажет, 4- өтемақы қалыптастыру – қалыпты жұмыс істеу үшін тиісті жағдай жасау қажет және жұмыстағы ерекше жағдайларға байланысты қолайсыздықтар үшін өтемақы.[2].

Дәстүрліжүйелер: 1-HRM(HumanResourceManagement– адам ресурстарын басқару) және 2- ERP (EnterpriseResourcePlanning – кәсіпорын ресурстарын жоспарлау) қысқа мерзімді транзакциялық процестерге және негізгі адам ресурстарын басқаруға бағытталған. Оларға көрсеткіштер – өндіріс құнының калькуляциясы, еңбекақы қоры, жұмыс уақытын басқару және т.б. Дегенмен, TMS жүйелері адам капиталын пайдалану арқылы фирмалардың ұзақ мерзімді мақсаттарына жетуге арналған. TMS жүйесін тәуелсіз де, басқа өнімдермен бірге де пайдалануға болады.

TMS негізгі функционалдық модульдері:

- Адами капиталдың тиімділігін басқару – персоналды басқару саясатын ұйымдастыру,
- Мақсаттар бойынша тактиканы басқару – ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді стратегия,
- Сыйақыны басқару – өндірістік процесті тиімді ұйымдастыру,
- Дарындыларды иемдену/рекрутинг – адами капиталды жалдау саясатындағы жетекші міндет,
- Оқытуды басқару – қызметкерлердің біліктілігін арттыруды ұйымдастыру бойынша үздіксіз жұмыс,
- Мансаптық өсуді басқару – тиімді мотивациялық саясат,
- Табысқа жетуді жоспарлау кәсіпорын миссиясының маңызды сәттерінің бірі болып табылады[3].

Тиімді басқару стратегиясы бар фирмалардарынды адами капитал, бәсекелестерге қарағанда 26% көппайда әкеледі (Bersin&Associates деректері). Тиімді TMS жүйесі экономиканың барлық салаларында бизнесті дамытуда маңызды рөл атқарады.

TMS HR қызметтеріне арналған және адами капиталды жалдау, оның тиімділігін басқару, ынталандыруларды бөлу және тұтастай алғанда дарынды адами капиталды дамыту саясатын оңтайландыруға көмектеседі.

Осылайша, заманауи компанияда дарынды адами капиталды басқару жүйесі меритократия, корпоративтік мәдениет басымдығы, шығармашылық материалдық емес мотивация және компанияның адами капиталының жоғары кәсіби дамуы принциптеріне негізделуі керек.

Әдебиеттер

1. Актуальные проблемы управления человеческими ресурсами / Под ред. С. А. Баркова, В. И. Зубкова. — М.: Юрайт. 2024. 186 с.
2. Горленко О. А., Ерохин Д. В., Можаева Т. П. Управление персоналом. — М.: Юрайт. 2023. 218 с.
3. http://www.tadviser.ru/index.php/

ӘОЖ 657:631

ТУРИСТІК БИЗНЕСТЕ ДЕЛДАЛДЫҚ ҚЫЗМЕТІНІҢ ЕСЕБІ

Кемелбек Д-эф 21-7к3
Туребаева Ж.К.- э.ғ.к., аға оқытушы

Туризмді дамыту және туризм маркетингімен айналысатын адамдар:

- туристік операторлар – туристік өнімді жоспарлаумен, жеткізумен және сатумен айналысатын заңды және жеке ұйымдар (кейде басқа елдерде туристік операторлар деп аталады);

- Турагенттер (мердігерлер) - тұруды, тамақты, көлікті, турларды және туристік пакеттерге кіретін басқа заттарды тікелей қамтамасыз ететін заңды және жеке тұлғалар, - Оларға қонақ үйлер, мейрамханалар, туристік фирмалар (жүргізуші компаниялар), мәдениет мекемесі (парк) саябағы) жатады. Туристік агенттіктер ұсынатын туристік маршруттарға мұражайлар, театрлар, спорт нысандары (клубтар, стадиондар), ауруханалар, сонымен қатар демалыс және туристік аймақтар кіреді. жұмыспен қамту, шет мемлекеттер мен шетелдік серіктестер;

- туристік агенттік – туристік өнімді ұсынумен және сатумен айналысатын және делдалдық функцияларды жүзеге асыратын уәкілетті кәсіпқой;

- Туристік өнімдерді пайдаланушылар – пайдаланушылар, хосттар немесе олардың қажеттіліктерін қанағаттандыратын туристік қызметтерді тапқысы келетін кез келген адам.

Туристік өнімдер көтерме және бөлшек сауда категорияларына бөлінеді. Барлық сатылымдар шарттық келісімдер, комиссиялық келісімдер немесе агенттік келісімдер сияқты орталықтандырылған келісімдер арқылы жүзеге асырылады. Келісімшарттық келісімнің нысаны ретінде туроператордың рөлі сенімді басқарушы, принципал болып табылады. Туристік өнімдерді түпкілікті тұтынушыларға сату тауарды сатып алу шартына, басқаша айтқанда, туристерге ақылы қызмет көрсетуге негізделеді. Келісімшарттарға, жүк тасымалы жобаларына (чартерлік рейстер, субчартерлік рейстер) мердігерлер – жүк тасымалдаушы компаниялар (соның ішінде әуе кемелері) қол қоя алады. Көптеген туристік агенттіктер эксклюзивті турларды өткізу және шетелге сапарларды жоспарлау кезінде брондау келісім-шарттарын пайдаланады. Сенімхат шарты – бір тарап (сенім білдіруші) екінші тараптың (сенім білдірушінің) есебінен оның атынан белгілі бір құқықтық әрекеттерді орындауға уәде беретін жалпы құқықтық шарт. Жүйелік келісімге сәйкес, уәкілетті өкіл оған қол қойғанына қарамастан, оның атынан әрекет етуге құқылы. Сенімгер сенімгерлік басқарушыға төлеуге міндетті. Бір тарап (сенім білдіруші) екінші тараптың (сенім білдірушінің) атынан төлемдерді жүзеге асыру үшін бір немесе бірнеше шарттарға қол қоятын, бірақ шығындарды екінші тарап (сенім білдіруші) көтеретін шартты сенімгерлікпен басқару шарты түсіндіріледі [1].

Клиент агент жасасқан шарттың тарапы бола алмайды. Сол сияқты, комитет келісімдері жүйелік келісімдерден ерекшеленеді.

Комиссия келісім-шарттары белгілі бір мерзімге жасалуы немесе болмауы мүмкін немесе анықталмаған болуы мүмкін. Егер Клиент үшінші тұлғамен келісімді орындауды өкілге сеніп тапсырса және жүйеге комиссиялық шартта көрсетілген сомадан қосымша комиссия төлесе, Клиент өкілге белгілі бір комиссияны төлейді. Агенттік шарт – бір тарап белгілі бір міндеттемелерді өз бетінше орындауға уәде беретін, бірақ екінші тараптың өтініші бойынша екі жақтың да пайдасына жасалатын шарт. Агент, егер ол өз атынан әрекет етсе, шарттың тарапы болып табылады. Бірақ болашақта көмекші шарттық құқықтар мен міндеттерді сенім білдірушіге беруі керек. Егер агент жауапты тұлға болса жүргізуші келіскеннен гөрі маңызды нүкте келісім-шарт болып табылады. Қазірдің өзінде агенттік келісімде шоттың мазмұны агенттің екі тарапымен келісіледі.

Ұйымдастыру шығындары мыналарды қамтуы мүмкін:

- ұйымдастыру комитетінен;

-Қаржылық қолдаушының несиеге қатысты бас тартуы (STEM блогы);

-Сандық кітапқа ай сайынғы жеңілдіктер;

- Жұмыс орнының тұрақтылығы және ақшалай бонустар.

Туризмді есепке алудағы айырмашылықтар туризм түрінен және туристік қызметтердің құрылымынан туындайды. Дүние жүзінде туризм келесі түрлерге бөлінеді.

- Туризм – Қазақстан Республикасының аумағында және резидент еместер территориясында саяхаттау;

- Шетелдік саяхат – Қазақстан Республикасының азаматтары және Қазақстан Республикасының тұрақты тұрғындары басқа елдерге саяхат жасайды.

Клиенттермен жұмыс істеу кезінде келесі әдістер түрлері қолданылады:

1. Тапсырыс құжаттары (тапсырыс, брондау формасы, брондау растамасы).

2. Тұтынушының құжаттары (келісімшарттар, жеткізулер, ваучерлер, вексельдер, сақтандыру полистері, жөнелту билеттері).

3. Жолаушының жеке басын растайтын құжаттары болуы (паспорт, баланың рұқсат қағазы және т.б.).

Брондау немесе турға тапсырыс формасын толтыру кезінде тұтынушылар ниеттерін растау үшін тур бағасының бір бөлігін төлеуге міндетті. Мәлімдемеге сәйкес, жүйеде бұрыннан бар қаржыландыру позицияларына немесе файлдағы кепілдіктерге негізделген әртүрлі ережелер болуы мүмкін. Алым төленген болса, ресми құжат алдын ала келісілген келісім болып табылады, оған сәйкес екі тарап бірінші келісімге қол қоюы керек. Демек, жалпы келісімді белгілеу декларация бекітілгеннен кейін жасалуы керек және бастапқы келісімнің жарамсыздығы немесе жалпы келісімнің қосылуы тараптар арасындағы келісімді берудің негізгі мазмұны болып табылады. Біріншіден, брондау формасын жасау опциясы, яғни тұтынушыларға дереу қажетті қызметтерді көрсету мүмкіндігі жақсы белгілі емес және топтық турларды, сондай-ақ жеке турларды жүзеге асыратын туристік агенттіктерге қолайлы. Егер қызметтерді тікелей экскурсиялық гид көрсетсе, жоспарлау кезінде келісілген келісім-шарт жасаудың қажеті жоқ. Қажетті ақпаратты дайындау оңай. Туристік қызметтер көрсету шарты жазбаша нысанда жасалады және Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес болуға тиіс. Келісімшарт талаптары келесідей:

1. Туристік лицензияны, аты-жөнін, орналасқан жерін және банк деректемелерін қоса, туроператор немесе туроператор туралы ақпарат.

2. Туристік қызметке қажетті туристік ақпаратты беру.

Жол жүру қауіпсіздігі туралы ақпаратты, саяхатқа рұқсаттың бар-жоғын, саяхат туралы ақпаратты және елдегі барлық бағыттарға бағыттарды қамтиды.

4. Саяхаттың басталу және аяқталу күндері мен уақыты.

5. Қонақтарды қарсы алу, ертіп жүру, ертіп жүру тәсілі.

6.Туристік өнімнің құны төлем жоспары болып табылады.

7. Тараптардың құқықтары, міндеттері және жауапкершілігі.

8. Шартты бұзу және өзгерту [2].

9. Қонақтардың багажын қабылдау бөлмесіне тасымалдау тәртібі мен егжей-тегжейлері және осы бөлімді дұрыс сақтамаудың құқықтық салдары.

10. Шарттың басқа да мәселелері екі тараптың келіссөздері арқылы шешіледі.

Сонымен қатар, шетелдік туристік түсімдер тікелей шетелдік туристік компаниялар немесе осындай қызметтерді ұсынатын компаниялар көрсеткен қызметтер үшін төлемдерді қамтиды. Туристерді шетелдік туроператорлармен сәйкестендіру – үлкен мәселе. Келіссөздер барысында келесі мәселелер талқылануы керек: төлем әдісі, төлем мерзімі және төлем негізі. Төлемдер уақытында жасалмаса, компания шара қолдануы мүмкін. Банктік аударымдар көбінесе шетелдік туристік агенттіктердің шоттарын қаржыландыру үшін қолданылады. Экскурсиялық гидтер аударымдарды жүзеге асыру үшін шетел банктерімен аффилиирленген банкте валюталық шот ашуы керек.

Әдебиеттер

1. Введение в гостеприимство. Екінші басылым. Москва.:Юнити,-2015 Lib.ukgu.kz/cgi-bin /irbis64r
2. Медлик С., Инграм Х. Гостиничный бизнес: Уч пособие. Для студентов. М.: ЮНИТИ-ДАНА, - 2014. 239 с. Lib.ukgu.kz/cgi-bin /irbis64r

ӘОЖ 338.2

АУДИТТЕ ЭКОНОМИКА - МАТЕМАТИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ

Кенжебай Н.С. - ЭФ-24-7к1 тобының студенті
Аязбекова Ж.С. - аға оқытушы, магистр

Экономика - математикалық әдістер бүкіл әлемде аудиторлық қызметте кеңінен қолданылады. Бұл әдістер бақылау процедураларының дәлдігі мен тиімділігін арттыруға және тексеруге кететін уақытты қысқартуға мүмкіндік береді. Халықаралық аренада қадағалауда экономикалық-математикалық әдістерді қолданудың маңызды аспектілерін қарастырайық. Жаһандану және цифрландыру жағдайында сын-қатерлерге тап болады және заманауи әдістер арқылы басқаруды қажет етеді. Бұл мақалада ең тиімді әдістерді анықтауға және оларды жергілікті жағдайларға бейімдеуге мүмкіндік беретін экономикалық-математикалық әдістерді басқарудың халықаралық тәжірибесі қарастырылады.

Регрессиялық талдау қаржылық есептілік аудитінде қолданылатын ең маңызды қаржылық және математикалық әдістердің бірі болып табылады. Бұл әртүрлі экономикалық көрсеткіштер арасындағы байланысты бағалауға және күтілетін мәннен ауытқуды анықтауға мүмкіндік береді. Мысалы, регрессиялық талдауды аудиторларға ұйымның қаржылық жағдайын дәлірек бағалауға және ықтимал тәуекелдерді анықтауға мүмкіндік беретін тарихи деректерге негізделген болашақ кірістер мен шығыстарды болжау үшін пайдалануға болады.

Дискриминатты талдау модельдері несиелік тәуекелді бағалау және қарыз алушының дефолт ықтималдығын анықтау үшін кеңінен қолданылады. Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, бұл әдіс несие төлемеу қаупі ең маңызды факторлардың бірі болып табылатын микроқаржы ұйымдары үшін тиімді. Мысалы, Үндістан мен Бразилиядағы микроқаржы ұйымдары мерзімі өткен қарызды азайту және қаржылық көрсеткіштерді жақсарту мақсатында клиенттерді бөлу және несие портфелін басқару үшін дискрециялық талдауды белсенді қолданады.

Уақыт серияларын талдау уақыт бойынша қаржылық көрсеткіштерді динамикалық түрде болжауға мүмкіндік береді. Бұл әдіс әсіресе жоғары құбылмалылық пен белгісіздік жағдайында жұмыс істейтін микроқаржы ұйымдары үшін пайдалы. Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, уақыт тізбегін талдауды қолдану микроқаржы ұйымдарының аудиторлары мен менеджерлеріне несиеге сұраныстың маусымдық ауытқуын болжауға, макроэкономикалық факторлардың әсерін бағалауға және ұзақ мерзімді перспективада қаржылық операцияларды жоспарлауға көмектеседі.

Нейрондық желілерді және машиналық оқытуды пайдалану. Микроқаржы ұйымдарын бақылау үшін нейрондық желілер және машиналық оқыту сияқты заманауи технологиялар кеңінен қолданылады. Бұл әдістер үлкен көлемдегі деректерді өңдеуге және дәстүрлі әдістермен анықтау қиын жасырын үлгілерді табуға мүмкіндік береді. Мысалы, Кения мен Нигерияда микроқаржы ұйымдары әлеуметтік желілерді және басқа да типтік емес деректер көздерін талдау негізінде өз клиенттерінің сенімділігін бағалау үшін машиналық оқытуды пайдаланады. Бұл несиелік скоринг процесін едәуір жылдамдатады және шешім қабылдау сапасын жақсартады.

Әр түрлі елдерде экономикалық-математикалық әдістерді сәтті қолданудың көптеген мысалдарын табуға болады. Мысалы, Мексикада comparamos Banco микроқаржы ұйымы тәуекелдерді басқару және өз қызметінің тиімділігін арттыру үшін регрессиялық талдауды белсенді қолданады. Ганада Advans Ghana микроқаржы ұйымы аудит процесін автоматтандыру және қаржылық есептіліктің сапасын жақсарту үшін машиналық оқыту жүйесін енгізді. Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, микроқаржы ұйымдарын басқаруда қаржылық және математикалық әдістерді қолдану қаржылық есептіліктің сапасын едәуір жақсартады, тәуекелдерді басқару тиімділігін арттырады және экономикалық қызметті оңтайландырады. Бұл әдістерді жергілікті жағдайларға және микроқаржы ұйымдарының нақты жұмыс жағдайларына бейімдеу олардың тұрақты дамуына және клиенттер мен инвесторлардың сенімін арттыруға ықпал етеді.

Экономика - математикалық модельдеу әдістері қазіргі заманғы аудитте орталық болып табылады, бұл аудиторларға қаржылық есептілікті бағалауда дәлдік пен тиімділіктің жоғары деңгейіне қол жеткізуге мүмкіндік береді. Бұл әдістерді қолдану заңдылықтар мен айырмашылықтарды мұқият талдауға және анықтауға көмектеседі, бұл әсіресе күрделі экономикалық ортада және қаржылық технологияларды дамытуда маңызды.

Жалпы мақсатта барлық экономикалық-математикалық модельдерді экономикалық процестердің жалпы сипаттамалары мен модельдерін зерттеу үшін қолданылатын теориялық-аналитикалық және қолданбалы модельдерге бөлуге болады, ал олардың қосымшалары талдау, болжау және басқару саласындағы белгілі бір экономикалық мәселелерді шешу үшін қолданылады.

Экономикалық-математикалық әдістер экономикалық деректерді талдауға, модельдеуге, болжауға және оңтайландыруға арналған статистикалық және математикалық құралдардың кең ауқымын қамтиды.

Әдістердің негізгі категориялары::

1. Статистикалық әдістер. Деректерді талдау сипаттамалық статистикаға, гипотезаны тексеруге, регрессиялық талдауға және уақыт серияларын талдауға негізделген.

2. Оңтайландыру әдісі. Ол белгілі бір критерийлерге (сызықтық және сызықтық емес бағдарламалауды қоса) негізделген ең жақсы шешімді табу үшін қолданылады.

3. Ықтималдықтар теориясының әдістері: қаржылық тәуекелдерді бағалау және басқару үшін қолданылады, соның ішінде стохастикалық модельдеу және Монте-Карло модельдеу.

4. Эконометрикалық модель: әр түрлі факторлардың қаржылық көрсеткіштерге әсерін бағалау үшін экономикалық процестерді модельдеуді қамтиды.

Тереңірек түсіну үшін біз тестілеу кезінде осы әдістерді қолданудың егжей-тегжейлі жіктелуі мен мысалдарын көру үшін кестелерді қолданамыз.

Кесте 1 –Аудиттегі статистикалық әдістер

Әдіс	Сипаттамасы	Пайдалану мысалдары
Сипаттамалық статистика	Деректерді жинау, сипаттау және ұсыну	Қаржылық көрсеткіштерді, мысалы, кірістер мен шығыстарды талдау
Инференциалдық статистика	Үлгілерге сүйене отырып, үлкен топтар туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді	Компанияның қаржылық тұрақтылығы туралы гипотезаларды тексеру
Регрессиялық талдау	Айнымалылар арасындағы қатынастарды зерттеу	Сату мен маркетингтік шығындар арасындағы байланысты бағалау
Уақыттық қатарларды талдау	Әртүрлі уақыт кезеңдерінде жиналған деректерді зерттеу	Сату трендтерін және экономикалық циклдарды болжау

1-кестеде әртүрлі статистикалық әдістер, олардың сипаттамалары және деректерді талдау кезінде қолдану мысалдары келтірілген. Бұл әдістер деректерді түсінуді және дәлелді шешімдер қабылдауды жақсарту үшін экономикалық талдауда, экономикада және басқа салаларда кеңінен қолданылады.

Экономика - математикалық әдістер аудиторларға өткен немесе қазіргі деректерді талдап қана қоймай, болашақ сценарийлерді болжауға мүмкіндік береді, бұл әсіресе стратегиялық жоспарлау мен тәуекелдерді басқару үшін өте маңызды.

Жалпы, экономика - математикалық әдістер аудит сапасын жақсарту, қаржылық есептілікті түсінуді жақсарту және мүдделі тараптардың аудиторлық есептерге деген сенімін арттыру үшін тиімді құралдарды ұсынады. Бұл әдістер аудиторларға дәлелденген және сенімді қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Аканова К.М. Экономика-математические методы и модели. Алматы. 2015г.
2. Гетманчук А.В., Ермилов М.М. Экономика-математические методы и модели. Москва. 2024г.
3. Мутанов Г.М. Экономика-математические методы и модели. Алматы. 2015г.

ӘОЖ 657

ЖЕКЕЛЕГЕН ШОТТАР АУДИТІН ҰЙЫМДАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Кенжехан С. - ЭФ1 21-7к3 тобы
Тенгебаева Г.Т. - аға оқытушы, магистр

Қаржылық есептіліктің жеке аудитінде немесе қаржылық есептіліктің белгілі бір элементінде аудитор аудитті іс жүзінде жүргізуге болатындығын анықтауы керек. Бұл стандарттар аудитордың ұйымның қаржылық есептілігінің толық жиынтығын тексеруге қатысуына қарамастан, жеке қаржылық есептіліктің аудитіне немесе қаржылық есептіліктің белгілі бір элементіне қолданыла алады [1].

Осы аудитор күтілетін есеп формасының қолайлы екендігін және қажет болған жағдайда есеп беру талаптарына сәйкестігін бағалауы керек. Демек, аудитор бір қаржылық есептілік немесе қаржылық есептіліктің белгілі бір бөлігі бойынша есеп дайындауға тағайындалса және ұйымның жалпы қаржылық есептілігіне аудит жүргізу тапсырылса, аудитор әрбір жоба бойынша өзінің жеке пікірін білдіреді.

Шоғырландырылған қаржылық есептілікті тексеру кезінде аудиторлар шоғырландырылған қаржылық есептілік туралы өз пікірлерін білдіру үшін барлық баптар бойынша қаржылық ақпаратқа және шоғырландырылған қаржылық есептілікке қатысты тиісті және тиісті аудиторлық дәлелдемелерді алуы керек, бүкіл мемлекеттік сектор бойынша қаржылық есептілік) қолданыстағы бухгалтерлік есеп шеңберіне сәйкес барлық маңызды аспектілерде жүзеге асырылады.

Аудит шоғырландырылған қаржылық есептілікке байланысты жүргізілген жағдайда, барлық мемлекеттік қаржылық есептіліктегі сияқты, нақты талаптар мен бағалаулар қолданылуы мүмкін.

Шоғырландырылған қаржылық есептілік аудитін жүзеге асыратын аудитор бас аудитор деп аталады. Бас аудитор аудиттің шоғырландырылған стратегиясын белгілейді және аудиттің шоғырландырылған жоспарын әзірлейді. Ұйымды

түсіну қағидаттары бүкіл топ шеңберіндегі бақылау құралдарын, сондай-ақ шоғырлану процесін қоса алғанда, топты, оның компоненттерін және олардың ортасын түсінуді қамтуы тиіс. Осылайша алынған түсінік шоғырландырылған қаржылық есептілік үшін маңызды болуы мүмкін компоненттерді бастапқы сәйкестендіруді растау немесе қайта қарау үшін, сондай-ақ жосықсыз іс-әрекеттер немесе қателер салдарынан шоғырландырылған қаржылық есептілікті елеулі бұрмалау тәуекелдерін бағалау үшін жеткілікті болуға тиіс.

Аудитор заңдар мен нормативтік актілердің тікелей және елеулі түрде сақталмауы салдарынан едәуір бұрмалану қаупін анықтауы тиіс.

Аудиторлар, әдетте, заңдар мен нормативтік актілердің сақталуына қатысты тиісті және тиісті аудиторлық дәлелдемелерді алады, капиталды бөлу туралы заң (ол үшін шығындар жұмсалды және қарастырылған бюджет белгіленді), елеулі сомаларды анықтауға және қаржылық есептіліктегі ақпаратты ашуға тікелей және елеулі әсер етеді деп саналады.. Алайда, аудитор сәйкессіздіктің алдын алу үшін жауап бермейді және барлық заңдық және нормативтік бұзушылықтарды анықтайды деп күтпейді. [2]

Заңдар мен ережелердің кірістер кестесіне әсері әр түрлі болады. Кейбір заңдар немесе ережелер есепті соманы және көрсетілген соманы анықтауда қаржылық есептілікке тікелей әсер етеді,бірақ әкімшілік орындауға тиісті басқа заңдар немесе ережелер ұйымның қаржылық есептілігіне тікелей әсер етпеуі мүмкін. Ережелер мен ережелерді сақтамау айыппұлдарға,сот процестеріне немесе аудит органының қаржылық есептілігіне айтарлықтай әсер етуі мүмкін басқа салдарға әкелуі мүмкін. Аудит барысында белгілі заңдар мен ережелердің сақталмауына байланысты мәселелер, егер бұл мәселелер нақты маңызды болмаса, корпоративтік басқаруға жауапты менеджерге/тұлғаға жіберілуі керек.

Аудитор қаржылық есептілікті дайындау күні мен қаржылық есептілікті түзетуді немесе ашуды талап ететін аудиторлық есептің жасалған күні арасында болған кез келген оқиғаларды анықтау үшін жеткілікті және тиісті аудиторлық дәлелдемелерді алуы керек. Оқиғалардың кейбір кейінгі түрлері (қаржылық есептілік жасалған күннен кейін орын алатын) қаржылық есептіліктің жасалуына әкелуі мүмкін. Әрине, көптеген қаржылық есептілік жүйелері осындай құбылыстармен байланысты: әдетте құбылыстардың екі түрі болады:

1. Жасалған күні болған қаржылық есептілікті растайтын процесс; және

2.Қаржылық есептілікті дайындау күнінен кейін туындайтын шарттарды растайтын рәсім:

Процесс қаржылық есептілікті дайындаған күннен бастап аудиторлық есепті шығарған күнге дейінгі кезеңге мүмкіндігінше жақын болуы керек. Алайда, аудитор алдыңғы аудиторлық процедуралар қанағаттанарлық нәтижелерге әкелген мәселелер бойынша қосымша аудиторлық процедураларды орындамауы керек. Әділ және тиісті аудиторлық дәлелдемелерді алу рәсімдері:

1. Келесі оқиғалардың анықталуын қамтамасыз ету үшін басшылық анықтаған кез келген процестерді түсіну қадамдары;
2. Басқару бағдарламалары;
3. Корпоративтік басқаруға жауапты басқарма хаттамасы;
4. Егер бар болса, компанияның соңғы аралық қаржылық есептілігіне шолу
5. Корпоративтік басқару басшыларының / басшыларының жазбаша мәлімдемесі:

Алайда, егер аудитор аудиторлық есеп берілген күннен кейін, бірақ қаржылық есептілік жарияланғанға дейін бұл аудиторлық есептің өзгеруіне әкелуі мүмкін екенін мойындаса, егер бұл аудиторлық есеп берілген күні белгілі болса, тиісті шараларды қабылдау қажет.. [3]:

Егер басшылық қажетті шараларды қабылдамаса және қаржылық есептілікті қайта қарамаса, аудитор кәсіпорынды басқаруға және басқаруға жауапты персоналға аудитордың аудиторлық есепті болашақта пайдалануына жол бергісі келмейтіндігі туралы хабарлауы керек. Бұл заңгерлік кеңес алуға және тиісті заң шығарушы органдарға есеп беруге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Сацук, Т.П. Бухгалтерский финансовый учет и отчетность [Текст]: учеб.пособие / Т.П. Сацук. – М.: КноРус, 2014. – 275 с.
2. Сидорова, Н.И. Финансовый потенциал малых и средних предприятий [Текст] / Н.И. Сидорова // Финансы и кредит. – 2012. – № 19.
3. Широбоков, В.Г. Бухгалтерский финансовый учет [Текст]: учеб.пособие / В.Г. Широбоков. – М.: КноРус, 2014. – 672 с.

УДК: 657

"Direct-costing" ЖҮЙЕСІ НЕГІЗІНДЕ БАҒА БЕЛГІЛЕУ БОЙЫНША БАСҚАРУШЫЛЫҚ ШЕШІМДЕР

Крықбаева Ж. - ЭФ-21-7р тобының студенті
Сатенов Б. - ғылыми жетекшісі

Менеджмент нарық қатысушыларына ақпарат беруді көздейді. Бухгалтерлік есеп тұрғысынан бұл ақпаратты пайдаланушылар шешім қабылдау процесінде шешуші рөл атқарады. Сонымен қатар, пайдаланушылардың мүдделері мен мақсаттары әртүрлі болуы мүмкін, бұл басқару шешімдерінің сапасына тікелей әсер етеді. [1, 1797 бет].

Бір ақпаратты әртүрлі пайдаланушылар әртүрлі тәсілдермен қабылдауы және өңдеуі мүмкін. Осыған байланысты әр санаттағы пайдаланушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін ақпаратты жинақтау қажет. Осы мақаланың авторы шығындарды есепке алудың "стандартты шығындар" және "тікелей шығындар" модельдері шаруашылық жүргізуші субъектілердің қызметін оңтайландыруға негіз болады деп санайды. [2, 42 бет].

Бухгалтерлік есепті пайдаланушылардың әр түрлі және өзгеріп отыратын қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында жалпы ұғымдар мен қағидаттарға негізделген әр түрлі есепке алу әдістері жасалды. [3, 146 бет].

Тауардың немесе қызметтің бағасы сұраныс пен ұсыныстың арақатынасына тікелей байланысты market.In өз кезегінде тауарлар мен қызметтерге сұраныс пен ұсынысқа үш негізгі фактор әсер етеді: сатып алушылар, бәсекелестер және шығындар [4, б. 111]

Баға белгілеу-бұл тауардың немесе қызметтің бағасын белгілеу процесі.Баға белгілеудің екі негізгі әдісі бар:

1. Орталықтандырылған баға: Бағаларды үкімет өндіріс пен айналым шығындары негізінде белгілейді.

2. Нарықтық баға: Баға-бұл нарықтағы сұраныс пен ұсыныстың өзара әрекеттесуінің нәтижесі.

Кәсіпорындар мен коммерциялық емес ұйымдардың алдында тұрған негізгі міндеттердің бірі-олардың тауарлары мен қызметтеріне ең жақсы бағаларды белгілеу.

Құны мен бағасын қарастырайық: [5, 88 бет]

Шығындарды қосу белгілі бір сыйлықақыны қосу арқылы бағаны белгілеу үшін негіз ретінде шығындарды пайдалануды қамтиды.

1) шығындарды арттырудың негізгі әдісі мысал :

Компания өнімнің бір түрін шығарады. Төменде оның құны туралы ақпарат берілген.:

Бірлік өндірісінің шығындары және өнім шығару туралы ақпарат

Бірлік құны (шартты бірлік):

Негізгі ақпарат:	6 у.е.
Негізгі жұмыс:	4 у.е.
Айнымалы өндіріс құны:	3 у.е.
Айнымалы басқару және сату шығындары:	2 у.е.

Өндірістік ақпарат:

Шығару:	10 000 өнім бірліктері
Тұрақты өндіріс құны:	70 000 у.е.
Тұрақты әкімшілік және сату шығындары:	30 000 у.е.

Талаптар: өнімнің бағасын есептеу үшін "айнымалы шығындар мен үстеме ақы" ((Direct Costing) әдісін қолданыңыз.

Негізгі аспектілері:

Баға: тауардың немесе қызметтің бағасын Белгілеңіз.

"Айнымалы шығындар мен үстеме ақы" әдісі (Direct Costing): өнімнің бағасын анықтау үшін тікелей шығындарды есептеу әдісін қолдануға мүмкіндік береді. Бұл әдіс өнімді өндіруге тікелей байланысты өзгермелі шығындарды ғана қарастыруға мүмкіндік береді, бұл баға белгілеу процесін жеңілдетеді және шығынсыздық нүктесін дәлірек анықтауға мүмкіндік береді.

Әдісі: Айнымалы құны плюс қосымша ақы, тікелей құны

	Бірлік үшін, у.е.
Негізгі ақпарат:	6
Негізгі еңбек:	4
Айнымалы өндірістік үстеме шығындар:	3
Айнымалы басқару және сату шығындары:	2
Барлығы	15

"Затраты плюс" өнім әдісінің жалған бағасы (Direct Costing)

Компания өз өндірісінің бағасын белгілейді және ұсыныстың 100% алады.

Келесі беттер мыналармен байланысты: 15 у.е..

Бөлінген баға:

Тұрақты шығындар: 15 у.е

Жеткізу (100%): 15 у.е

Бағасы: 15 у.е. + 15 у.е = 30 у.е

Негізгі аспектілері:

Шығындарды қосу: Баға өзгермелі шығындар сыйлықақысын ұлғайту арқылы қалыптасады.

Айнымалы құн: өндіріс көлеміне пропорционалды түрде өзгеретін өзіндік құн.

Сыйлықақы: компания өнімді сатудан түсетін пайданың пайызы.

Мағынасы:

Бұл мысал өнімнің бағасын есептеу үшін тікелей шығындарды есептеу әдістерін қолдануды көрсетеді. Бұл әдісті қолдану өте оңай және өзгермелі шығындар мен қажетті пайдаға негізделген өнімнің бағасын жылдам анықтауға мүмкіндік береді.

Кірістер мен шығыстар туралы есеп (тұрақты бірліктермен есептеледі) келесідей:

Көрсеткіш сомасы	(бірлік, у.е.)	
Сатудан түскен табыс	(10 000 бірлік х 30 у.е)	300 000
Айнымалы құны	(10 000 бірлік х 15 у.е)	150 000
Пайда маржасы		150 000
Тұрақты жанама өндірістік шығындар		
	(10 000 бірлік х 10 бірлікпен есептелген)	100 000
Пайда		50 000

Есеп айнымалы және тіркелген сату деректері негізінде корпоративтік пайданың қалыптасуын көрсетеді. Ол 10 000 дана өндіріс көлемінде компания 50 000 дана пайда тапқанын көрсетеді.

Әдебиеттер

1. Харакоз, Ю.К. История возникновения и развития международных стандартов финансовой отчетности. Экономические исследования и разработки, - 2022. № 3, с. 11-16.
2. Прокофьев, И.В., Каратаев, С.В., Грибова, Н.В. и др. Будущее глобализации под угрозой? Проблемы национальной стратегии, - 2018. № 3(48), с. 11-56.
3. Петров, А.М., Мельникова, Л.А. Теоретические аспекты учета калькулирования себестоимости продукции. Экономические науки, - 2013. № 5 (102), 145–148.
4. Сатенов, Б.И., Тулегенова, Р.Ж. Учебное пособие по дисциплине «Управленческий учет 1,2» для студентов, обучающихся по ОП 6В04130 «Учет и аудит». Шымкент: ЮКУ им. М. Ауезова. 2022г., - 178 с.
5. Сатенов, Б.И., & Тулебаева, В.Т. Система Директ-костинг в управленческом учете: Учебное пособие. Шымкент: ЮКГУ им. М. Ауезова. 2021. - 132 с.

ӘОЖ 004.8

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ӘРТҮРЛІ САЛАЛАРҒА ЕНГІЗУДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӘСЕРІ

Кулман А.Т. - ЭФ 21-1к1
Колдасова Л. С.- магистр. аға оқытушы

Ғылыми зерттеулердің бағыттарын таңдаудағы негізгі тенденциялардың бірі-жасанды интеллектті (АІ) қолдануға негізделген жүйелерді зерттеу. Жасанды интеллект адамның мүмкіндіктерін едәуір кеңейтеді. Деректердің үлкен көлемін өңдеуге, талдауға мүмкіндік береді. Дұрыс таңдалған мәліметтердің арқасында жасанды интеллект алынған ақпаратты бағалауға және оның негізінде белгілі бір тұжырымдар жасауға, болжамдар жасауға мүмкіндік береді. Сондықтан экономиканың әртүрлі секторларында жасанды интеллект технологияларын енгізу және қолдану әсіресе өзекті. Күн сайын бизнес-талдаушылар, кәсіпкерлер, экономистер дұрыс түсіндірілуі қажет көптеген статистикалық мәліметтермен жұмыс істеуі керек. Экономиканы дамыту мен бизнесті жүргізудің басым бағытын таңдау осыған байланысты.

Жасанды интеллект технологияларының қоғамның экономикалық саласына әсерін бағалауға кіріспес бұрын, "жасанды интеллект"деген не екенін қарастырайық.

Жасанды интеллект идеясы бұрыннан бар. Ежелгі заманнан бері адамдар ежелгі әлем дәуіріне, ежелгі дәуірге, орта ғасырлар мен қазіргі заман әдебиетіне қатысты дереккөздер дәлелдегендей, идеалды ақыл-ойды құру идеяларынан бас тартқан жоқ. Бірақ АІ дәуірінің таңы XX ғасырда, бұл идея белсенді дамып келе жатқан кезде келеді.

Жасанды интеллект-бұл белгілі бір модельге негізделген технология, ол әртүрлі әдістерді, ең алдымен Математикалық талдау әдістерін қолдана отырып, әртүрлі деректерді бағалауға, болжам жасауға, ұғымдар арасындағы байланыстарды табуға, заңдылықтарды анықтауға мүмкіндік береді, яғни.ақпаратты өңдеу кезінде адам миының барлық қызметіне еліктеу. Жасанды интеллект технологиялары әртүрлі мақсаттарға арналған және осыған байланысты осы жүйенің міндеттерінің жиынтығы жасалады және оны конфигурациялаудың белгілі бір әдісі таңдалады.

Кәсіпкерлік қызметтің кез-келген деңгейдегі жетістігі оның қатысушыларының сапалы бақылауды қамтамасыз ету қабілетіне және нарықтың өзгеруіне уақтылы жауап беруге байланысты. Экономиканың тиімділігі оны мемлекеттік органдар мен жеке шаруашылық жүргізуші субъектілер арасында реттеудеромаға келуге негізделген. "Капитал айналымы барлық қаржылық, логистикалық және өндірістік тізбектердің түпкілікті өнімін (тауарын немесе қызметін) құру процесіне қатысушылардың бақылау жылдамдығына, алынған нәтижелердің кері байланысының тұрақты мониторингі режимінде өңдеуге тікелей байланысты"[5].

АІ көмегімен көптеген экономикалық және өндірістік процестерді автоматтандыруға болады. Бұл технологиялар орындалатын операциялардың сапасын, дәлдігін және көлемін жақсартады. Бұл экономикалық көрсеткіштердің жақсаруына әкеледі және кірісті арттыруға көмектеседі. Өйткені, нақты экономикалық әсер инвесторлар, кәсіпорын басшылары, банктер және мемлекет үшін деректерді іздеу жүйесіне үлкен көлемдегі ақша салуға негізгі мотивация бола алады.

АІ технологияларын қолдану арқылы экономиканың жалпы дамуын бағалайтын болсақ, инновациялық әзірлемелерді енгізудің басым бағыттары медицина, қаржы, өнеркәсіп және көлік сияқты салалар болып табылады.

Өнеркәсіпте АІ жүйелерін қолдану да маңызды рөл атқарады. Қазіргі кезеңде ресурстарды үнемді пайдалануды, белгілі бір операцияларды дәлірек және тезірек орындауды қамтамасыз ететін бірқатар өндірістік мәселелерді шешу үшін әлсіз машиналық барлау жүйелері қазірдің өзінде енгізілуде. Сонымен қатар, АІ дұрыс және жедел басқару шешімдерін қабылдау үшін қажет деректерді жинауды қамтамасыз етеді.

Айта кету керек, деректерді талдаудың интеллектуалды жүйелерін пайдалану өндіріс процесінің барлық дерлік кезеңінде сұранысқа ие. Осылайша, АИ жаңа өнімдерді жобалау процесін ұйымдастыруға көмектеседі; әлеуетті жеткізушілерге талдау жүргізу; жабдықтар мен бөлшектерге қойылатын талаптарды егжей-тегжейлі қарастырыңыз. АІ жүйелері көлік бағыттарын бағалау, жоспарлау және жобалау үшін таптырмас көмекші болып табылады.

АІ жүйелері маркетингтік зерттеулерде де маңызды рөл атқарады. Жасанды интеллект мақсатты нарықтағы жағдайды бағалау, тауарлар мен қызметтерге сұраныстың өзгеру динамикасын, сондай-ақ өндіріс көлемінің өзгеруін жоспарлау үшін қолданылады [6].

АІ қолданбасының тағы бір маңызды саласы бөлшек сауда болып табылады. Жақында онлайн сауда платформалары ерекше танымал болды. Олар сатушылар мен клиенттер арасында делдал қызметін атқарады, сатушыларды жарнамамен қамтамасыз етеді және қаржылық қызметті ыңғайлы ұйымдастыруды қамтамасыз етеді. Клиенттер үшін бұл сауда алаңдары белгілі бір тауарлар мен қызметтерді жылдам табуға мүмкіндік береді, оларға тікелей қол жеткізуді және сатушылармен тікелей байланысу мүмкіндігін қамтамасыз етеді.

Бұл салада АІ технологияларын енгізу сатып алуды онлайн жасауға көмектеседі және тұтынушылар мен сатушылар арасында жедел байланысты қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, мұндай технологиялар тұтынушылардың түсініктемелерді талдау негізінде белгілі бір брендке немесе өнімге деген көзқарасын бағалауға мүмкіндік береді.

Сондай-ақ, жасанды интеллектті енгізу қорларды басқаруға және өнімді орналастыруға байланысты көптеген процестерді жеңілдетуге көмектеседі.

Жалпы алғанда, АИ жүйелерін өндірісте қолдану адамның қатысуын қажет етпейтін дәрежеде барлық өндірістік процестерді толық автоматтандыруға бағытталған. Мысалы, оңтүстіккореялық тұрмыстық техника мен электроника өндіруші LG компаниясы 2023 жылы жасанды интеллект жүйелерін пайдаланатын толық автоматтандырылған кәсіпорын ашу мүмкіндігін қарастыруда. AI сонымен қатар өндірістік жоспарлардың орындалуын бақылауды және бағалауды әдетте персонал беретін басқа факторларды қамтамасыз ете алады.

Бірақ жасанды интеллект технологияларын қолданудың көптеген оң аспектілеріне қарамастан, ғалымдар бұл процестің ықтимал теріс аспектілерін де бағалайды.

Біріншіден, өндірістегі, саудадағы және қаржылық қызметтегі адамдардың және қол еңбегінің рөлінің төмендеуі жұмыс орындарының қысқаруына әкеп соғады. Көпшілігі жұмысынан айырылуы мүмкін. Оның үстіне, қайта даярлау процесі айтарлықтай күрделі болады, өйткені Соңғы технологиялар терең білімді қажет етеді.

Екіншіден, қомақты инвестиция қажет. Жасанды интеллектті дамыту және оқыту тұрақты инвестицияны қажет етеді.

Әр түрлі жасанды интеллект жүйелерін дамыту қазіргі ғылымның маңызды, өзекті және сұранысқа ие саласы болып табылады. Технология үлкен көлемдегі деректермен күресуге көмектеседі. Олар көрсеткіштерді белгілі бір жолмен жүйелеуге және жіктеуге және белгілі бір қорытындылар жасауға және болжамдар жасауға тырысады. AI жүйелері көптеген жасырын қабаттары бар нейрондық желілерге негізделген деректерге интеллектуалды көзқарасқа және қазіргі жағдайда өте қажет деректерден максималды пайда алуға мүмкіндік береді. Осының барлығы жасанды интеллектті құнды іскерлік ресурс пен адамдарға таптырмас көмекші етеді.

Әдебиеттер

1. Алексеев А.А.Өндірісті цифрландыру / А.А.Алексеев // Академия. – 2019. – No 1. – 32-33 б.
2. Алферьев Д.А. Қазіргі экономикадағы жасанды интеллекттің дамуы / Д.А.Альферьев, А.Е.Кремин // Адамзаттың прогрессі. – 2020. – Т.6, №1. – С. 2. – URL:
4. Бердышев А. V. Жасанды интеллект банктердің дамуының технологиялық негізі ретінде / А. В. Бердышев // Университет хабаршысы. – 2018. – No 5. – 91-94 Б. – URL:
5. Борисова М.А. «Цифрлық экономика» мемлекеттік бағдарламасының бағыттарының бірі ретінде жасанды интеллект технологиясын дамыту / М.А., О. Селявина // Хроноэкономика - 2017. - No 6. - С.
6. Вознюк П.А. Жасанды интеллекттің жаһандық экономикаға әсері / П.А.Вознюк // Ғылым мен білімнің даму тенденциялары. – 2019. – No48, 3-бөлім. – 14-17-б. – URL:
7. Банк ісіндегі AI: сауалнама табыс факторларын көрсетеді [Электрондық ресурс]. – URL: https://www.sas.com/ru_ua/insights/articles/analytics/ai-in-banking-survey-reveals-factors-for-success.html.

ӘОЖ 001.895

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӨНІМДЕРДІҢ НАРЫҒЫН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Кулман А.Т. - ЭФ 21-1к1
Жакешова А. П. - э.ғ.к., профессор

Инновациялық өнімдер нарығы ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыруда, технологиялық серпілістерді ынталандыруда және өнімділіктің өсуіне ықпал етуде шешуші рөл атқарады. Дегенмен, оның дамуына бірқатар факторлар, соның ішінде инвестицияның жетіспеушілігі, ғылым мен бизнестің әлсіз интеграциясы, инфрақұрылымның жеткіліксіз дамуы және ғылыми әзірлемелерді коммерцияландыру деңгейінің төмендігі кедергі келтіруде. Заманауи жағдайлар инновациялар үшін қолайлы орта құруға мемлекеттік институттардың да, жеке сектордың да белсенді қатысуын талап етеді.

Өнеркәсіптік кәсіпорынның стратегиясы мен оның инновациялық қызметі арасындағы байланыс пен өзара әрекеттестік күрделі және түсініксіз. Бір жағынан, инновациялық қызмет мақсатқа жетуге бағытталуы керек. Бірақ, екінші жағынан, кәсіпорынның стратегиясына белсенді әсер ететін нәтижелерді алудың әлеуетті мүмкіндігі бар. Сондықтан инновациялық процестің кезеңдерінде тиімділікті қамтамасыз ету үшін мақсаттарды нақтылау маңызды болып табылады. Заманауи өнеркәсіптік өндірістің инновациялық белсенділігін арттыру «адам капиталын» және оның кейінгі инновацияларда бейнеленген ғылыми білімін қолданбай мүмкін емес. Инновациялық қызмет кезеңдерінің тиімділігі көбінесе оған тартылған жұмысшылардың шығармашылық белсенділігімен анықталатынын ескерсек, оны тек еңбекті ғылыми ұйымдастыруға және ұтымды басқаруға сүйене отырып жетілдіру өте қиын.

Инновациялық өнімдер нарығы елдердің, компаниялардың және салалардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал ететін заманауи экономиканың маңызды элементі болып табылады. Инновация қоғамның және нарықтың қажеттіліктерін қанағаттандыратын жаңа өнімдерді, қызметтерді және технологияларды жасауға мүмкіндік беретін өсудің негізгі драйверіне айналуда. Дегенмен, ғылым мен техникадағы елеулі жетістіктерге қарамастан, инновациялық өнімдер нарығы оның дамуын шектейтін бірқатар проблемаларға тап болады. Бұл мақала инновациялық өнімдер нарығын жақсартудың негізгі жолдарын қарастырады, бар қиындықтарды талдайды және оларды еңсеру шараларын ұсынады.

Инновациялық өнім нарығын жақсарту жолдарын анықтау үшін оның дамуына кедергі болатын негізгі проблемаларды анықтау қажет. Бұл мәселелер жүйелі сипатқа ие және оларды шешуге кешенді көзқарасты талап етеді.

1. Қаржыландырудың жеткіліксіздігі. Инновациялық өнімдер нарығының негізгі проблемаларының бірі қаржылық ресурстардың жетіспеушілігі болып табылады. Инновацияларды әзірлеу және енгізу компанияларға, әсіресе шағын және орта кәсіпорындарға (ШОБ) әрқашан қол жетімді бола бермейтін елеулі инвестицияларды талап етеді. Банктер мен инвесторлар көбінесе тәуекелі жоғары жобаларды қаржыландыруға дайын емес, бұл инновациялық даму қарқынының баяулауына әкеледі.

2. Ғылыми әзірлемелерді коммерцияландырудың төмен деңгейі. Көптеген зерттеулер мен әзірлемелер зертханалық сынақ сатысында қалады және нарыққа жетпейді. Бұл ғылыми мекемелерден бизнеске технологиялар трансфертінің тиімді тетіктерінің жоқтығынан. Сонымен қатар, ғалымдар көбінесе нарықтық қажеттіліктерге назар аудармайды, бұл олардың әзірлемелерін табысты коммерцияландыру ықтималдығын азайтады.

3. Нормативтік-құқықтық базаның жетілмегендігі. Қолданыстағы заңнама әрқашан инновациялық қызметтің ерекшеліктерін ескере бермейді. Бұл зияткерлік меншік, салық салу және жаңа технологияларды реттеу мәселелеріне қатысты. Инновацияларды құқықтық қорғаудың жеткіліксіздігі компаниялардың оларды әзірлеуге және енгізуге деген ынтасын төмендетеді.

4. Білікті кадрлардың жетіспеушілігі. Инновацияларды дамыту ғылым, техника және бизнестің тоғысқан жерінде жұмыс істей алатын жоғары білікті мамандарды қажет етеді. Алайда көптеген елдерде мұндай кадрлардың тапшылығы байқалады, бұл инновациялық даму әлеуетін шектейді. Бұл білім беру бағдарламаларының жоқтығымен де, инновациялық сектордың жастар үшін тартымдылығының төмендігімен де байланысты.

5. Инновацияларды енгізудің жоғары тәуекелдері. Инновациялар жоғары тәуекелдермен, соның ішінде технологиялық, қаржылық және нарықтық тәуекелдермен байланысты. Компаниялар, әсіресе, тұрақсыз экономикалық жағдайларда мұндай тәуекелдерді жиі қабылдамайды. Бұл жаңа технологиялар мен өнімдерді енгізу қарқынының баяулауына әкеледі.

Осы мәселелерді шешу және инновациялық өнім нарығының тиімділігін арттыру үшін инновацияларды дамыту үшін қолайлы жағдай жасауға бағытталған шаралар кешенін жүзеге асыру қажет. Жақсартудың негізгі жолдарын қарастырайық.

1. Инновацияны қаржыландыруды ұлғайту. Қаржыландыру инновацияны дамытудың негізгі факторы болып табылады. Қосымша қаржылық ресурстарды тарту үшін қажет:

- венчурлық қаржыландыруды дамыту. Тәуекелділігі жоғары жобаларға инвестиция салуға дайын мамандандырылған қорларды құру ісін жаңа бастаған кәсіпкерлер мен ШОБ үшін маңызды қаржыландыру көзіне айналуы мүмкін. Венчурлық қорлар тек қаржылық қолдауды ғана емес, сонымен қатар инновациялық жобалардың табысты болу мүмкіндігін арттыратын сараптаманы да қамтамасыз ете алады.

- Мемлекеттік қолдау. Мемлекет инновацияларды әзірлеумен және енгізумен айналысатын компанияларға гранттар, субсидиялар және салықтық жеңілдіктер бере алады. Бұл зерттеулерді қаржыландыруды, инновациялық кластерлерді қолдауды және ШОБ үшін арнайы бағдарламаларды құруды қамтуы мүмкін.

- жеке капиталды тарту. Инновациялық жобаларды инвестициялау үшін қолайлы жағдай жасау арқылы ірі корпорациялар мен жеке инвесторлардың инвестициясын ынталандыру. Бұл инвесторлар үшін салықтық жеңілдіктерді, сондай-ақ инвесторлар мен инновациялық компаниялар арасындағы өзара әрекеттесу алаңдарын құруды қамтуы мүмкін.

2. Ғылыми әзірлемелерді коммерцияландырудың тиімді жүйесін құру. Ғылыми әзірлемелерді коммерцияландыру деңгейін арттыру үшін қажет:

- технологиялар трансфертінің инфрақұрылымын дамыту. Ғылыми мекемелер мен бизнестің өзара іс-қимылын жеңілдететін технопарктерді, бизнес-инкубаторларды және технологиялар трансферті орталықтарын құру. Мұндай құрылымдар жаңа технологияларды сынау және енгізу үшін ресурстарды қамтамасыз ете алады, сондай-ақ инвесторлар мен серіктестерді табуға көмектеседі.

- ғылыми зерттеулерді нарық қажеттіліктеріне бағыттау. Ғалымдар жаңа технологияларды жасау кезінде кәсіпорындар мен тұтынушылардың қажеттіліктерін ескеруі керек. Бұған ғылыми мекемелер мен компаниялар арасында бірлескен ғылыми жобалар жасау арқылы қол жеткізуге болады.

Инновациялық өнім нарығын жақсарту барлық мүдделі тараптардың: үкіметтің, бизнестің және ғылыми қауымдастықтың белсенді қатысуынсыз мүмкін емес.

Экономикалық өсуді қамтамасыз етуде және елдердің бәсекеге қабілеттілігін арттыруда инновациялық өнімдер нарығы маңызды рөл атқарады. Дегенмен, оны дамыту бірқатар мәселелерді шешуді талап етеді, соның ішінде жеткіліксіз қаржыландыру, ғылыми әзірлемелерді коммерцияландыру деңгейінің төмендігі және нормативтік-құқықтық базаның жетілмегендігі. Инновациялық өнім нарығын жақсарту үшін қаржыландыруды ұлғайтуға, тиімді коммерцияландыру жүйесін құруға, заңнаманы жетілдіруге және адами капиталды дамытуға бағытталған шаралар кешенін жүзеге асыру қажет. Бұл үдеріске мемлекеттің, бизнестің және ғылыми қауымдастықтың белсенді қатысуы инновациялық экономиканың табысты дамуының кепілі болып табылады.

Әдебиеттер

1. Б. Майлыбаев инновациялық даму жолында / / Казахстанская правда, 7.02.2012.
2. Завлин п. Н. нарық жағдайындағы инновациялық қызмет. - Санкт-Петербург.: Ғылым, РАН, 1994. – 192б.
3. Леонова Ж. К. инновациялық шағын кәсіпкерлік экономикалық қауіпсіздіктің стратегиялық ресурсы ретінде / / ұлттық мүдделер: басымдықтар мен қауіпсіздік, 2011. № 6.
4. Ли Джу. Өнеркәсіптік кәсіпорындардың инновациялық белсенділігін арттыру жолдары / / БМУ студенттерінің ғылыми еңбектер жинағы. — 2020. — 245-246 ББ.
5. Шепеленко Е. г. аймақтық деңгейде мемлекеттік инновациялық саясатты жетілдіру жолдары / / ғылыми нәтиже. Әлеуметтану және басқару. — 2014. - Т. 1, №2.
6. Мұтанов Г.М. инновация: құру және дамыту. - Алматы: ҚазҰУ басылымы. Әл-Фа-раби. 2012.
7. ҚР инновациялар нарығы: жағдайы, факторлары, даму перспективалары / / Экономика және кәсіпкерлік. — 2016. — №2.

ӘОЖ 541.18

ЖАСЫЛ ЭКОНОМИКА ТҰРАҚТЫ ДАМУ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ: ТҰЖЫРЫМЫ, МАҚСАТТАРЫ ЖӘНЕ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖОЛДАРЫ

Кулман А.Т. - ЭФ 21-1к1
Абдикеримова Г. И. - э.ғ.к., профессор

«Жасыл» экономика (экологиялық экономика) -мақсаты адамзаттың тұрақты дамуы, ал міндетті шарты-табиғи ортаны сақтау болып табылатын экономикалық ғылымдағы заманауи көзқарас. Жасыл экономика -бұл адамның әл-ауқатын жақсартатын және экологиялық тәуекелдер мен деградацияны айтарлықтай төмендете отырып, әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз ететін экономика.

«Жасыл» экономиканы дамытудағы жалпы проблемалар:

-халықтың өмір сүру сапасы; – адами капиталды ұдайы өндіру;

-табиғи капиталдың ұдайы өндірісі;

-қоршаған ортаның сапасын экономикалық қорғау;

-халық шаруашылығының жоғары еңбек сыйымдылығы, материал сыйымдылығы, табиғи ресурс сыйымдылығы және экологиялық қарқындылығы;

-жергілікті, жаңартылатын және жаңартылмайтын энергия көздерін экономикалық айналымға тарту.

«Жасыл» экономика теориясы үш принципке негізделген:

1. Шектеулі кеңістікте әсер ету аясын шексіз кеңейту мүмкін емес.

2. Шектеулі ресурстар жағдайынд ашексіз өсіп келе жатқан қажеттіліктерді қанағаттандыруды талап ету мүмкін емес.

3.Жер бетіндегі барлық нәрсе бір-бірімен байланысты.

Алайда, бұл принциптерді жүзеге асыру адамның сатып алушы және тұтынушы ретіндегі мінез-құлқын өзгертпей мүмкін емес. Ал ғалымдар адамның табыс деңгейі мен экологиялық игіліктерге деген қажеттілік арасында кері байланысты анықтағанына қарамастан (біріншісі артқан сайын, екіншісі азаяды), Қазақстанның қазіргі күрделі экономикалық жағдайында екі вектор бойынша әрекетету қажет. Бір мезгілде-экологиялық және экономикалық.

Экологиялық тұтыну – бұл өмірлік циклдің барлық кезеңдерінде қоршаған ортаға ең аз зиян келтіретін тауарлар мен қызметтерге артықшылық берілген кезде, қандай мотив болғанына қарамастан - өзденсаулығына, қаржылық мотивациясына, сәніне немесе шынайы уайымына қарамастан, тауарларды тұтыну. Экологиялық мәселелер туралы

Экологиялық маркетинг -өнімнің өмірлік циклінің барлық кезеңдерінде қоршаған ортаға зиян келтірмейтін айырбас арқылы қажеттіліктер мен талаптарды қанағаттандыруға бағытталған адам қызметініңтүрі.

«Жасыл» экономика -табиғи ресурстарды тиімді пайдалану және түпкілікті пайдалану өнімдерінің өндірістік циклге қайтарылуын қамтамасыз ету арқылы қоғамның әл-ауқатын сақтауға бағытталған экономика.

«Жасыл» экономика қазіргі уақытта сарқылуға ұшырайтын ресурстарды – пайдалы қазбаларды-мұнайды, газды үнемді тұтынуға және сарқылмайтын ресурстарды ұтымды пайдалануға бағытталған [1].

Қазақстанның жаңартылатын энергия көздерінің әлеуеті зор, бірақ Орталық Азиядағы парниктік газдар шығарындылары ең жоғары ел. Елеулі экономикалық, әлеуметтік және экологиялық пайдаға қарамастан, Қазақстанда электр энергиясын өндірудегі жаңартылатын энергияның үлесі төмен болып қалып отыр, 2018 жылы 1,2%. Ел үкіметі бұл көрсеткішті 2050 жылға қарай 50 пайызға жеткізуді көздеп отыр. Қазақстан экономикасы мен энергетикалық ресурстарын әртараптандыруда біршама қиындықтарды бастан кешіріп жатқанымен, ел үшін жасыл өсудің инклюзивті тұжырымдамасы ерекше маңызды [2,3].

Тұжырымдамаға сәйкес «жасыл экономикаға» көшу жөніндегі іс-шаралар келесі бағыттар бойынша жүзеге асырылады: су ресурстарынтұрақтыпайдалану, тұрақты және жоғары өнімді ауылшаруашылығын дамыту, энергияны үнемдеу және энергия тиімділігін арттыру, электр энергиясын дамыту, қалдықтарды пайдалану. басқаружүйесі, ауаныңластануыназайтужәнеэкожүйелердісақтаужәнетиімдібасқару.

Есептеулер бойынша, 2050 жылға қарай «жасыл» экономика аясындағы қайта құрулар ЖІӨ-ні қосымша 3%-ға арттыруға, 500 мыңнан астам жаңа жұмыс орындарын ашуға, өнеркәсіп пен қызмет көрсетудің жаңа салаларын қалыптастыруға және жоғары стандарттарды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Барлық жерде халықтың өмір сүру сапасы [4].

Жасыл технологияларды енгізу Қазақстан экономикасының энергия тиімділігін 40-60 пайызға арттырып, суды тұтынуды 50 пайызға азайтады деп күтілуде. Сонымеңқатар, жасыл өсу моделіне көшу дәстүрлі және жаңа салаларда 500 мыңнан астам жаңа жұмыс орындарын құруға, халықтың өмір сүру жағдайын жақсартуғ ажәне елдің бүкіл тұрғындарының өмір сүру сапасын арттыруға мүмкіндік береді [5].

«Инклюзивті жасыл экономика» – бұлжасыл экономика моделініңоданәрідамуы (ағылшынтілінен «inclusive» - «қосу») және оны БҰҰ соңғы жылдары алға тартты [6]. Инклюзивті жасыл экономика кең таралған экологиялық және денсаулыққа қауіп төндіретін, ысырапшыл тұтыну мен өндіріске ықпал ететін, экологиялық және ресурстардың тапшылығына әкелетін және теңсіздікке әкелетін қазіргі басым экономикалық модельге балама болып табылады. Соңғы он жылдықта «Жасыл экономика» тұжырымдамасы көптеген үкіметтер мен үкімет аралық ұйымдар үшін стратегиялық басымдыққа айналды.

Инклюзивті жасыл өсу тұжырымдамасы үшін ерекше маңызды

Қазақстан мыналарға назар аударғандықтан:

- Тұрақты экономикалық өсу

- Жаңартылатынтабиғи капитал (яғни, ауыз су жәнетұрақтыауылшаруашылығы) және таза физикалық капитал

-Дамыған адами және әлеуметтік капитал

Қазақстанның ластаушы кәсіпорындары 2025 жылдан бастап ең жақсы қолжетімді технологияларға көшуді бастауы керек. Басқаша айтқанда, қоршаған ортаға келетін зиянды азайту үшін «жасыл» технологияларды өндіріске енгізу [7].

«Жасыл» технологияларға көшу көмірмен жұмыс істейтін энергия көздерінен басталады. «Ең жақсы қолжетімді технологиялар» (ВАТ) термині 30 жылдан астам бұрын пайда болды және қоршаған ортаға теріс әсерді азайту үшін ғылым мен техниканың соңғы жетістіктерін пайдаланатын өндіріс процесін білдіреді. 2025 жылдан бастап Қазақстан зиянды заттардың шығарындыларын азайту мақсатында БАТ-қакөшуді бастайды. «Қазақстан жаһандық қоғамдастықтың толыққанды мүшесі бола отырып, кедейліктіжоюға, теңсіздік пен әділетсіздікке қарсы тұруға, сондай-ақ проблемаларды шешуге бағытталған мақсаттар тізбесін қамтитын орнықты дамудың 2030 күн тәртібінде қойылған міндеттерді орындау бойынша міндеттемелер алды. климаттыңөзгеруіменбайланысты.

Қорытынды. Экологиялық маркетинг - «жасыл» экономика қағидаттарын жүзеге асыруды қамтамасыз етудің маңызды құралдарының бірі; ішкі және сыртқы нарықта қазақстандық өнімнің сапалық жаңа бейнесін қалыптастыру; бәсекеге қабілетті өндірісті дамыту. Қазақстан Республикасы экономикалық, саяси, әлеуметтік және экологиялық проблемаларды шешудің ескі тәсілдері мен әдістерін қайта қарастырмай-ақ, өзін өзгерте отырып, жаһандық дамуға сәйкес тұрақты түрде жақсара алады.

Әдебиеттер мен дереккөздер

1. Avantgarde – SEEPX, 2017. FAO, 2050 жылға дейінгі Қазақстан Республикасының электр энергетикалық секторын дамытудың көрінісі, 2016 ж.
2. Гаяне Минасян Қазақстанда органикалық ауыл шаруашылығының дамуы. , 2017 ж.
3. Қазақстан Республикасының Үкіметі, 2013 ж. Қазақстан Республикасының 2050 жылға қарай «жасыл экономикаға» көшу тұжырымдамасы
4. ҚазақстанРеспубликасыныңҮкіметі. Қазақстан-2050 даму стратегиясы
5. ҚазақстанРеспубликасыныңҮкіметі. Қаттытұрмыстыққалдықтардыбасқаружүйесінжаңғыртудың 2014 - 2050 жылдарғаарналғанбағдарламалары
6. ИнклюзивтіЖасылЭкономикағаАпаратынЖолдардыашуКөшбасшыларғаАрналғанТүйіндеме, ЮНЕП БҰҰ, 2015
1. http://web.unep.org/greeneconomy/sites/unep.org.greeneconomy/files/publications/ige_narrative_summary_web.pdf
8. Марат Шибұтов. Салалық есеп. Қазақстандағы су ресурстарын басқару, Швейцария Жаһандық кәсіпорын, 2017 ж

УДК 338.2

ОЦЕНКА ДЕЛОВОЙ АКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Кулмуратов Т.А. – студент группы ЭФ-21-1р
Бекманова Г.У. – магистр, старший преподаватель

Сегодня сфера применения бизнес-показателей расширяется, особенно в финансовом анализе, где учитываются детали. С этой точки зрения, поскольку предприятие занимается коммерческой деятельностью, особое значение приобретает разработка научно обоснованных требований к разработке и формированию системы основных показателей деятельности предприятия, определению его деловой активности.Деловая активность предприятия – это процесс динамического развития предприятия, возможность достижения предприятием запланированных целей посредством эффективного использования своего потенциала, увеличения рынков сбыта своей продукции и повышение устойчивости финансового состояния.В настоящее время в экономическом анализе прослеживается тенденция к расширению спектра показателей деловой активности, связанная, прежде всего с их детализацией. В этой связи особую остроту приобретает проблема разработки системы ключевых показателей деловой активности предприятия с учетом его отраслевой принадлежности и формирование научно обоснованных требований к ее построению.На сегодняшний день, показатели деловой активности являются неотъемлемой частью создания эффективного и прибыльного предприятия. В свою очередь, деловая активность предприятия является комплексной и динамической характеристикой, которая напрямую отражает эффективность текущей деятельности предприятия и использования им доступных видов ресурсов. Рассматривая динамику деловой активности отдельного предприятия можно проследить все этапы его жизнедеятельности от зарождения до депрессии.Экономической характеристикой деловой активности, как отдельного показателя является процесс мотивации управленческих систем хозяйственной деятельности предприятия, направленные на увеличение и поддержание конкурентоспособности и плодотворного использования имеющихся ресурсов. Более того, деловая активность является количественным показателем качества принимаемых управленческих решений, определяет возможности предприятия к экономическому росту и падению и достаточность капитала предприятия для дальнейшего функционирования. Иными словами, деловая активность отражает весь спектр действий и усилий, направленных на продвижение предприятия на рынке труда, продукции и капитала [1].Показатели деловой активности предприятий - это набор индикаторов, которые отражают уровень экономической активности и эффективности работы компании. Они помогают оценить текущее состояние бизнеса, его динамику и перспективы развития. Вот основные показатели деловой активности:1. Выручка: общий доход от продажи товаров или услуг. Данный показатель отражает масштаб деятельности компании.

2. Объем производства: количество произведенной продукции или оказанных услуг.Важен для анализа производственных мощностей.

3. Индекс деловой активности - композитный показатель, отражающий уровень активности в производственном секторе или сфере услуг.

4. Загрузка производственных мощностей: процент использования доступных ресурсов. Высокая загрузка указывает на эффективное использование мощностей.

5. Количество новых заказов показывает спрос на продукцию или услуги компании.Рост числа заказов свидетельствует о повышении деловой активности.

6. Уровень запасов: объем сырья, незавершенного производства и готовой продукции на складах.Высокий уровень запасов может указывать на снижение спроса.

7. Инвестиции в основной капитал: объем средств, направленных на модернизацию и расширение производства. Данный показатель показывает готовность компании к развитию.

8. Производительность труда: Эффективность использования трудовых ресурсов.Рассчитывается как объем продукции на одного сотрудника.

9. Рентабельность: показатель прибыльности бизнеса.Включает рентабельность продаж, активов и собственного капитала.10. Дебиторская и кредиторская задолженность отражает финансовую дисциплину и уровень расчетов с контрагентами.11. Индекс потребительской уверенности влияет на спрос на продукцию компании.Высокий уровень уверенности стимулирует покупки.12. Экспортные и импортные показатели. Для компаний, работающих на международных рынках, важны объемы экспорта и импорта.13. Количество сотрудников. Динамика численности персонала может указывать на расширение или сокращение бизнеса.14. Инновационная активность: количество внедренных новых технологий, продуктов или процессов.15. Доля рынка. Показывает позиции компании в отрасли.Для оценки деловой активности важно сравнивать показатели с предыдущими периодами; анализировать их в контексте отрасли и экономической ситуации; использовать финансовую отчетность (баланс, отчет о прибылях и убытках).- Инфраструктурные улучшения: Предприятия положительно оценили изменения в инфраструктуре, что способствует росту активности в некоторых секторах .

- Налоговая нагрузка и доступ к финансам: Эти факторы были оценены негативно, особенно ухудшилась оценка налоговой нагрузки, что может сдерживать

Прогнозы и рекомендации:

Всемирный банк и МВФ рекомендуют Казахстану усилить налоговую дисциплину и диверсифицировать источники доходов для обеспечения долгосрочного экономического роста [3].Таким образом, несмотря на замедление в некоторых секторах, деловая активность в Казахстане остается в положительной зоне, а улучшение бизнес-климата и рост спроса в ключевых отраслях создают предпосылки для дальнейшего развития.

Литература

1 Лавров Е.В. Оценка эффективности деятельности предприятия: учебник. - М.: ЮНИТИ, 2019 - 166 с
2 Орлова В.Б. Экономика и результаты деятельности предприятия: учебник. - М.: ПРИОР. 2020 - 276 с.
3 https://www.nationalbank.kz/ru/news/informacionnye-soobshcheniya/16716

УДК 005.8

ЖОБАНЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ КЕЗІНДЕГІ ҚАЙШЫЛЫҚТАР

Курбан А. - ЭФ 23-10к тобының студенті
Наркулова Ш.А. – э.ғ.к., доцент

Кез келген жоба белгілі бір нәтижелерге қол жеткізуге, яғни жобаны іске асырушы жобаға қатысушылардың – жеке және/немесе заңды тұлғалардың белгілі бір қажеттіліктерін (ниеттерін) қанағаттандыруға бағытталған. Жалпы жобаға қатысушылар мүдделері осы жоба әсер ететін барлық субъектілерді білдіреді. Бұл ретте жобаны іске асыруға тікелей әсер ету үшін елеулі өкілеттіктері мен мүмкіндіктері бар субъектілер жобаның негізгі мүдделі тараптары болып табылады, ал жоба командасының міндеті осы кілттер тарапынан жобаға барынша оң көзқарас пен әсер етуді қамтамасыз ету болып табылады. қатысушылар, бұл бірінші кезекте олардың мүдделерін ескеруді көздейді. Бұл ретте әртүрлі себептермен жобаның басқа субъектілерінің мүдделері еленбей қалуы мүмкін, бұл жоба аясында қайшылықтардың туындауына әкеледі.

Жүйелік көзқарас тұрғысынан кез келген жоба жүйені мақсатты өзгерту болып табылады. . Кез келген жүйенің күйінің өзгеруі, жалпы алғанда, оның құрамдас бөліктерінің күйіне және олардың өзара әрекеттестігіне әсер етеді. Өз кезегінде субъектілер үшін бұл жоба басталғанға дейін болған өкілеттіктер мен жауапкершіліктерді қайта бөлуді білдіреді. Жеке субъектілер арасындағы конфликттік жағдайлардың негізі – қарама-қарсы мүдделер, пікірлер, мақсаттар, оларға жету жолдары туралы әртүрлі идеялар арасындағы қақтығыс, субъектінің кез келген объектіге қатысты жауапкершілік дәрежесінің өзгеруі.

Шын мәнінде, қарама-қайшылықтарсыз ешбір жоба аяқталмайды. Қақтығыс жобаға қалай әсер етуі мүмкін? Бұл оған кедергі бола ма, әлде жобаны тиімді жүзеге асыру үшін, сайып келгенде, өз мақсаттарына толық жету үшін кейбір шешімдерді қайта қарауға себеп бола ма? Конфликттік қатынастардың пайда болуына әсер ететін нақты факторларға сүйене отырып, қақтығыс қатынастарының негізгі категорияларын ажыратуға болады.

- ✓ Шарт (және қосалқы мердігер). Келісімшарттық міндеттемелерді орындамаумен байланысты жанжалдар және жобаға қатысушылар арасындағы қаржылық келіспеушіліктер. Олар ең көп таралған және, былайша айтқанда, «таныс». Келісімшарттық құжаттар жобаның мақсаттарын, міндеттерін және аяқталу шарттарын заңды түрде ресімдейді, сондықтан оны орындауға кедергі келтіретін тараптар арасындағы кез келген келіспеушіліктер жобаға күшті және айқын әсер етеді.
- ✓ Жобаның ортасына байланысты. Жобаның ортасына байланысты жобаны іске асыру шарттарына қатысты қайшылықтар. Осылайша, маңызды ішкі факторларға басқару стилі, тапсырыс беруші компанияның бөлімдері арасындағы процестің өзара әрекеттесуін ұйымдастыру және жоба командасының ерекшеліктері жатады. Жоба үшін саяси және жалпы экономикалық факторлар сияқты ішкі және сыртқы сияқты басқа да экологиялық факторлар бар. Әлбетте, мұндай факторлардың жобаға әсер ету дәрежесі әртүрлі болуы мүмкін.
- ✓ Компания менеджерлерінің күтулеріне байланысты. Тапсырыс беруші компанияның нақты мотивациясының болмауына байланысты қақтығыстар. Жобаны жүзеге асыруға толығымен тоқсауыл қоюы мүмкін өте маңызды және жиі жасырын фактор. Мотивацияның жоқтығы тапсырыс беруші компанияның мердігер тарапынан жоба менеджеріне белгісіз, яғни келісім-шартта және жобалық құжаттарда жазылмаған нақты үміттерінің болуынан туындайды. Шынайы үміттерді анықтау - бұл тривиальды емес міндет, оны шешу көбінесе компанияның ішкі ресми емес ақпаратын жинауды және мотивтерді анықтау үшін оның қызметкерлерінің әрекеттерін талдауды талап етеді.
- ✓ Жеткізушіге тәуелді. Жабдықтаушылар мен серіктестер арасындағы қарым-қатынасқа байланысты қайшылықтар.

- ✓ Іске асыру ерекшеліктеріне байланысты. Тапсырыс беруші компанияны (немесе оның пайдаланушыларын) жобаның нәтижелерінің қанағаттанарлықсыздығына байланысты қайшылықтар.
- ✓ Дизайн. Жобаға қатысушылар арасында әрекет ететін процестердің жетілу деңгейлеріндегі айырмашылықтармен байланысты қайшылықтар, жобаны басқару процедураларындағы айырмашылықтар және т.б.
- ✓ Тұлға аралық. Адамдар арасындағы қарым-қатынастың барлық аспектілерімен, адамдардың өзін-өзі ұстау тәсілімен байланысты қақтығыстар; олардың өзін-өзі сәйкестендіру басқа адамдардың оларға деген қатынасымен сәйкес келе ме.

Әдетте, жанжалдың пайда болуының өзі жобаға теріс әсер етпейді. Қақтығыс жағдайларын шешудегі әрекетсіздік туралы дәл осылай айту мүмкін емес. Басқаша айтқанда, еленбейтін және ұзақ уақыт бойы шешілмейтін қақтығыстар жобаға кері әсер етеді. Сонымен қатар, уақтылы шешілмейтін қақтығыстар басқалармен біріктіріліп, жобаға теріс әсердің жоғарылауын (синергетикалық әсер) тудыратын конфликттер кешенін құрайды. Қарама-қайшылықтардың тараптары жоба тобының мүшелері болып табылмайтын субъектілер болуы мүмкін екенін түсіну керек. Сондықтан жоба командасының жобаның барлық қатысушыларының мүдделерін нақты түсінуі және туындайтын қақтығыстарды шешу үшін шешім қабылдауға жеткілікті өкілеттігі болуы маңызды. Жобаны жүзеге асыруға әсер ету сипаты бойынша шиеленіс жағдайлары тәуекелден басқа ештеңе емес. Тиісінше, оларға тәуекелдерді басқару процедуралары қолданылуы керек. Қақтығысты тәуекел ретінде түсіндіру, әсіресе, жоба жетекшісінің оларды шешуге өз өкілеттігі жетпейтін конфликттік жағдайлар үшін айқын. Мұнда ол қақтығыстарды болжау және иерархиялық эскалацияны пайдалана отырып қарсы шараларды әзірлеу үшін стандартты процедураларды қолдануға мәжбүр.

Жанжалды жағдайларды шешу әдістеріне келетін болсақ, қатысушылар көбінесе шешімнің тиімділігі туралы ойламайды. Басым көпшілігінде олар өздерінің мүдделерін ескереді, олар заңды немесе фактілік негізде қалай расталады деп таң қалады. Бұл ретте, келешекте тараптар арасындағы өнімді қарым-қатынастарды сақтай отырып, жанжалды жағдайды барынша тиімді шешудің шарты тараптардың өзара тиімділік принципі болып табылады. Дау-дамай жағдайларын тараптардың біреуінің күшті немесе дұрыстығынан шешу арқылы қалаған нәтижеге жету әрекеті көбінесе сәтсіздікпен аяқталады.

Көптеген жобаларда әр тарап өз парадигмалары мен принциптері аясында дұрыс болып шығады, яғни оның дүниетанымындағы мәселені (жағдай мен құбылыстарды) түсіндіруі қисынды. Осылайша, консенсусқа қол жеткізу екінші тараптың ұстанымын (сол парадигмалар мен принциптерді) білуден және түсінуден басталады, бірақ бұл әрқашан тараптардың бірінің дұрыс емес мінез-құлқын, әсіресе аталған жағдайлар үшін өзара тиімді шешімді қамтамасыз ете бермейді.

Жанжалды жағдайды шешудің келесі ең тиімді жолы – жеребе тарту принципі. Тараптардың бірінің мүддесін екінші тараптың мүддесі есебінен қанағаттандыру арқылы жанжалды жағдайды шешуді көздейтін барлық басқа принциптер тиімсіз. Кейде олар дұрыс болып көрінетініне қарамастан және көбінесе жалғыз мүмкін. Ал пайдалану ешбір жағдайда ақталмаған ең тиімсіз принцип өзара зиян келтіру қағидасы болатыны анық.

Әдебиеттер

1. Виханский О. С., Наумов А. И. Менеджмент: Учебник 3-е издание — М.: Гардарики, 2021. — 528 с.
2. Кабушкин Н. И. Основы менеджмента: Учеб.пособ. — Мн.: Новое знание, 2022. — 336 с.
3. Лукашевич В.В Управление персоналом — М.: Юнити-Дана, 2014. — 255 с.
4. Машков В. Н. Психология управления: Учебное пособие — СПб.: Издательство Михайлова В. А., 2020. — 208 с.
5. Менеджмент: Учеб.пособие / под. ред. Э. М. Короткова — М.: ИНФРА-М, 2023. — 220 с.
6. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: Пер. с англ. — М.: «Дело». 2014 -702 с.

Основы менеджмента: Учеб.пособ. / Под ред. С. Г. Лопатиной — М.: Юрайт, 2014. — 295 с. 8. Основы менеджмента / Под.ред. Д. Д. Вачугова

УДК 336.201

РАЗРАБОТКА И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ КАЗАХСТАНА

Курумбаева Д.С. – студентка группы Эф-23-5р
Айтымбетова А.Н. – к.э.н., ассоц. профессор

В текущей реальности управление рисками стало ключевым аспектом, необходимым для обеспечения стабильного развития организаций. В условиях воздействия разнообразных факторов, таких как колебания цен, инфляционные процессы и внешнеэкономические ограничения, управление рисками приобрело особое значение в Казахстане. Грамотно разработанная стратегия управления рисками создает возможности для долгосрочного роста и бизнес-инноваций, одновременно защищая капитал.

В данной статье предлагаются практические советы по увеличению эффективности управления рисками на предприятиях Казахстана. Рассматриваются текущее состояние, проблемы и перспективы развития в этой сфере. С развитием систем управления рисками в Казахстане, компании все больше осознают важность этой проблемы, понимая, что игнорирование данного аспекта может привести к значительным финансовым потерям. Это особенно актуально для таких отраслей, как банковское дело, добыча полезных ископаемых и строительство, где высоки финансовые и репутационные риски.

Внедрение стандартов управления рисками в малых и средних предприятиях (МСП) происходит на низком уровне из-за дефицита человеческих ресурсов и опыта. Сообщается, что крупные компании и финансовые учреждения значительно опережают МСП в этом вопросе. В небольших компаниях специалисты по управлению рисками часто отсутствуют, и решения принимаются без должного анализа возможных последствий. Предприниматели зачастую ограничиваются минимальными предосторожностями и полагаются на интуицию в управлении рисками. Важно отметить, что правительство играет ключевую роль в продвижении управления рисками наряду с другими важными факторами [1].

Такие программы, как "Цифровой Казахстан" и инициативы по поддержке предпринимательства, направлены на повышение прозрачности и контроля над финансовыми и технологическими рисками. Однако остаются значительные пробелы. Некоторые компании по-прежнему не готовы к цифровым вызовам, включая угрозы кибербезопасности, которые становятся все более актуальными с ростом ИТ-сектора.

В целом, текущее состояние управления рисками в Казахстане является переходным. Бизнес начинает осознавать, что систематическое управление рисками - это не просто демонстрация, а активное содействие повышению устойчивости. Однако этому процессу препятствует нехватка квалифицированного персонала и низкая осведомленность о методах управления.

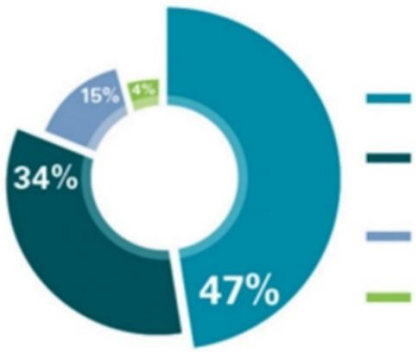
Не глубокий, а крайне поверхностный, однако, несмотря на все это, тенденции развития становятся все более очевидными. Интеграция анализа и предотвращения рисков с использованием цифровых инструментов - это постепенный процесс, который компании должны пройти для модернизации [2].

В Казахстане управление рисками сталкивается с трудностями, что замедляет развитие этой системы и препятствует ее эффективной работе. Основная проблема заключается в медленном прогрессе в области эффективного управления рисками. Согласно исследованию "Delloitte", только треть организаций применяет статистические методы для оценки рисков, что подчеркивает недостаток системных подходов и соответствующих инструментов. Квалифицированные специалисты в этой области редки, и отсутствие четких рекомендаций усугубляет ситуацию.

Киберугрозы являются одной из самых серьезных проблем в настоящее время. Внедрение эффективного управления рисками затрудняет выявление и предотвращение потенциального ущерба. Недостаточная роль руководства в разработке и улучшении планов по управлению рисками приводит к слабым и неэффективным методам, что показывает, что руководство недооценивает важность управления рисками.

В условиях реальных цифровых изменений и более широкого использования технологий компании в Казахстане сталкиваются с растущими угрозами информационной безопасности. Большинство предприятий, особенно малых и средних, не имеют адекватной защиты. Лишь немногие из них вкладывают средства в повышение интернет-безопасности, несмотря на угрозу серьезного ущерба от кибератак. Особое внимание следует уделить финансовым инструментам. В Казахстане рынок деривативов и других инструментов управления рисками недостаточно развит, что затрудняет фирмам управление денежными и рыночными рисками. Согласно исследованиям, только около 27% компаний используют такие инструменты, считая их сложными и дорогостоящими. Важно наладить эффективное сотрудничество между предприятиями, правительством и образовательными учреждениями, чтобы справиться с нестабильной экономической ситуацией. Необходимо внедрять специализированные образовательные программы для подготовки специалистов по управлению рисками и поощрять внедрение международных стандартов, таких как ISO 31000. На текущую ситуацию существенно влияют экономические и политические условия, однако предсказать дополнительные риски, такие как нестабильность цен на сырье, инфляцию и изменения в законодательстве, сложно. У компаний часто нет планов действий на случай непредвиденных обстоятельств или резервов для решения таких проблем [3,4].

Прежде всего, крайне важно интегрировать системы управления рисками в корпоративную культуру, чтобы обеспечить активное участие сотрудников всех уровней в этих процессах.

Как по вашему мнению, управление рисками влияет на деятельность компании?

Управление рисками необходимо для повышения общей эффективности деятельности компании.

Управление рисками время от времени помогает повысить эффективность компании

Вклад управления рисками в развитие компании незначителен

Управление рисками не оказывает влияния на деятельность компании

Рисунок 1. *Примечание: Исследование “Ожидания от управления рисками опережают возможности – пришло время действовать”, проведенное EIU для KPMG International

Результаты опроса, проведенного по заказу KPMG (международной сети компаний, предоставляющих аудиторские, налоговые и консалтинговые услуги), показывают, что управление рисками и многие базовые процессы в компании в значительной степени не интегрированы.

Только 47% респондентов учитывают информацию о рисках при составлении бюджета и прогнозировании денежных потоков, в то время как 18% считают, что компаниям не хватает риск-ориентированного подхода к составлению бюджета. В ближайшем будущем 35% респондентов планируют внедрить такие процессы.

Литература

1. Хаббард, Дуглас У. Как измерить риск: наука и искусство оценки неопределенности. Москва: Альпина Паблишер, 2019.
2. Лэм, Джеймс. Управление рисками на предприятии: от стимулирования к контролю. Уайли, 2014.
3. ISO 31000: Руководство по управлению рисками. Международная организация по стандартизации, 2018.
4. Каплан, Роберт С., Майкс, Анетт. Управление рисками – наглядный пример. HarvardBusinessReview, 2012.

ӘОЖ 331.5

ЖҰМЫССЫЗДЫҚ МӘСЕЛЛЕРІ ЖӘНЕ ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Қалық Ұ. - ЭФ-24-5К1 тобының студенті
Мергенбаева А.Т. - Э.Ғ.К, доцент

Жұмыссыздық — әлемнің кез келген өңірінде экономикалық, әлеуметтік тұрақтылыққа әсер ететін маңызды факторлардың бірі. Қазақстанның қарқынды дамып келе жатқан мегаполисі — Шымкент қаласы да бұл мәселеден шет қалмаған. Соңғы жылдары қаланың экономикалық өсімі байқалса да, жұмыссыздық мәселесі әлі де өзекті болып отыр. Бұл мақалада жұмыссыздықтың негізгі себептері, оның әлеуметтік-экономикалық маңызы және оны шешуге арналған нақты шаралар талқыланады.

Шымкент қаласындағы жұмыссыздық көрсеткіштері мемлекеттік бағдарламалардың тиімділігінен төмендеп келеді.[Кесте 1]

Кесте 1. 2023-2024 жылдардағы жұмыссыздық көрсеткіштері

Жыл/Тоқсан	Жалпы жұмыссыздық деңгейі (%)	Жастар жұмыссыздығы деңгейі (15-34 жас) (%)
2023, I тоқсан	4,8	4,1
2023, II тоқсан	4,7	3,6
2023, III тоқсан	4,7	3,3
2023, IV тоқсан	4,7	3,4
2024, I тоқсан	4,7	3,1
2024, II тоқсан	4,7	3,2

Кестеде көріп отырғандай,Қазақстан Республикасының Статистикалық мәліметтері бойынша 2023 жылы жұмыссыздық деңгейі 4,7%-ды құраса, 2024 жылдың алғашқы тоқсанында бұл көрсеткіш тұрақты болып қалды. Жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі де аздап төмендеп, 2024 жылы 3,1%-ға жетті.

Жұмыссыздықтың туындауына мынадай негізгі себептер әсер етті:

- Халық санының өсуі
  Шымкент — халық саны қарқынды өсіп келе жатқан мегаполис. Қала тұрғындарының саны 2024 жылы шамамен 1,2 миллион адамға жеткен. Бұл еңбек нарығына қосымша қысым түсіріп, жұмысқа орналасу мүмкіндігін азайтуда.
- Білім беру жүйесі мен еңбек нарығы арасындағы сәйкессіздік
  Қаладағы көптеген түлектердің білім деңгейі мен дағдылары еңбек нарығының талаптарына сай емес. Мысалы, техникалық мамандықтарға деген сұраныс жоғары болғанымен, бұл салада білікті кадрлар тапшылығы байқалады.
- Ауылдық аудандардан қалаға көшу
  Ауылдық өңірлерден көшіп келушілердің көбеюі еңбек нарығындағы бәсекелестікті арттырды. Нәтижесінде, құрылыс және қызмет көрсету сияқты салаларда жұмыссыздық деңгейі көтерілді.
- Маусымдық жұмыс орындарының аздығы
  Шымкенттің экономикасында құрылыс және ауыл шаруашылығы секілді маусымдық сипаттағы жұмыс орындары басым. Бұл салаларда белгілі бір мезгілде ғана жұмыс болатыны жұмыссыздық деңгейіне әсер етеді.

Қорытындылай келе,Шымкент қаласындағы жұмыссыздық мәселесі кезең-кезеңімен шешілуде. Мемлекеттік бағдарламалардың тиімділігі мен жүзеге асырылған шаралар нәтижесінде оң өзгерістер байқалуда. Жұмыссыздық деңгейі төмендегенімен, бұл мәселені толықтай жою үшін білім беру жүйесін жаңғырту, еңбек нарығына сәйкес мамандықтарды дамыту және экономиканы әртараптандыру қажет. Бұл бағыттарда жүргізілген жұмыстар ұзақ мерзімді нәтижелер береді және қала тұрғындарының әлеуметтік әл-ауқатын арттыруға ықпал етеді. Жұмыссыздықты түбегейлі жою үшін мемлекеттің, қоғамның және жеке сектордың бірлескен жұмысы маңызды. Тек осындай кешенді шаралар арқылы Шымкент қаласы тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуға мүмкіндік алады.

Жұмыссыздық мәселесін шешу үшін:

- Кәсіби білім беруді жетілдіру
  Жоғары оқу орындары мен колледждерге еңбек нарығындағы сұранысқа сай жаңа мамандықтар енгізу қажет.
- Жастар кәсіпкерлігін қолдау
  Жеңілдетілген несие беру, гранттық қаржыландыру және стартаптарды қолдау арқылы жастарды кәсіпкерлікке тарту керек.
- Экономиканы әртараптандыру
  Өңдеу өнеркәсібі мен ауыл шаруашылығын дамыту арқылы тұрақты жұмыс орындарын ашуға басымдық беру қажет..
- Әлеуметтік қолдау шараларын кеңейту
  Жұмыссыздарды уақытша жұмысқа орналастыру және оларға қайта оқыту курстарын ұйымдастыруды жалғастыру қажет.
- Инвестиция тарту
  Шетелдік және отандық инвесторларды ынталандыру арқылы жаңа өндіріс орындарын ашу керек.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Статистика бюросының ресми мәліметтері.
2. "Бастау Бизнес" бағдарламасының есептік құжаттары.
3. Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің ресми мәліметтері.

ӘОЖ 330.34

ЦИФРЛЫҚ ТЕҢГЕНІҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БАНК СЕКТОРЫНЫҢ ДАМУЫНА ӘСЕРІ

Қуатбек А.Б. – ЭФ 22 – 5кт тобының студенті
Дүйсенбекұлы А.Ж. – магистр, аға оқытушы

Қазақстан Республикасы соңғы жылдары қаржы нарығында цифрлық технологияны белсенді түрде енгізіп жатыр. Осыүдерісті дамыту мақсатында 2021 жылы ҚР Ұлттық Банкі «Цифрлық теңгенің» пилоттық жобасын жариялады. Цифрлық теңге– ақшаның жәй ғана жаңа түрі емес, сонымен қатар банктердің жұмысына тікелей әсер ететін валюта.Бұл мақаланың мақсаты – цифрлық теңгенің банк секторының дамуына қалай әсер ететінін және артықшылықтар мен тәуекелдерді қарастыру.

Цифрлық теңге – бұл цифрлық нысанда жүзеге асырылатын және ҚР Ұлттық Банкінің бақылауында болатын ұлттық валютаның жаңа түрі. Оның ең басты қызметіне цифрлық экономикада ыңғайлы, қауіпсіз және тиімді төлем құралын қамтамасыз ету жатады. Дәстүрлі қолма-қол және қолма-қолсыз ақша нысандарына қарағанда, цифрлық теңге банктердің қатысуынсыз онлайн және оффлайн төлемдерді цифрлық әмияндар арқылы жүзеге асырады, заманауи технологиялар негізінде тек цифрлық форматта жұмыс жасайды және анонимділікті сақтайды. Цифрлық валюта қолма-қол және қолма-қолсыз ақша нысандарына еш қауіп тудырмайды, керісінше олармен бірге үшінші ақша нысаны ретінде айналымда жүруді көздейді. Яғни, ұлттық цифрлық валюта қолданыстағы төлем нысандарын алмастырмайды, бірақ транзакцияларды жылдам әрі қауіпсіз жүргізу мүмкіндіктерін кеңейтеді.Сонымен қатар, қаржы нарығы қатысушылары, мемлекеттік институттар және банк секторы жаңа цифрлық функционалдарды қолдана алады және дамиды[1].

Цифрлық теңгенің жылдам интернетсіз жұмыс жасауы, цифрлық форматта толықтай ҚР Ұлттық Банкінің жауапкершілігінде болуы және тек ҚР Ұлттық Банкі арқылы эмиссиялануы басты артықшылықтарға жатады. Цифрлық теңгені пайдаланушылардың барлығы жаңа криптографиялық технологияларды қолдану арқылы инновациялық және қаржылық перспективаларға ие болады. Төлемдердің кез келген түрі цифрлық валютаның жоғары қауіпсіздік, анонимділік, қол жетімділік, ауқымдылық, мезеттік және интероперабельділік қабілеттері арқылы жүзеге асырылады.

Цифрлық валюта банк секторының дамуына айтарлықтай ықпал етеді және оның беретін мүмкіндіктері мен ықтимал тәуекелдері де бары сөзсіз.Цифрлық теңгені енгізу елдің қаржылық инфрақұрылымына жаңа өзгерістер алып келіп, коммерциялық банктердің экономикадағы рөліне, қаржы институттары мен пайдаланушылар арасындағы қарым-қатынастың мінез-құлқына әсер етеді[2].

Цифрлық теңге жаңа цифрлық төлем құралы ретінде транзакцияларды жылдам және қауіпсіз түрде жүзеге асырады. Бұл коммерциялық банктердің қызметтерін жақсартуға, инфрақұрылымына жаңа цифрлық технологияны енгізуге және түрлі инновация ойлап табуға көмектеседі. Осылайша банктер арасында бәсекелестік күшейіп, халыққа қызмет көрсету сапасы одан әрі артады. Мысалы, коммерциялық банктер цифрлық валютаны API арқылы сыртқы қатысушылармен өздерінің мобильді қосымшаларына, интернет банкингтеріне біріктіре алады. Бұл үдеріс жаңа қаржылық қосымшалар мен қызметтерді ойлап табуға әкеліп, банктердің дамуын ынталандырады.

Цифрлық теңгенің енуі, елдің ақша-несие саясатына тікелей әсер етеді. ҚР Ұлттық Банкі атап өткендей, цифрлық теңгені эмиссиялау ақша ұсынысының тікелей кеңеюін білдірмейді және экономикадағы инфляция деңгейіне әсерін тигізбейді. ҚР Ұлттық Банкі монетарлық реттеуші бақылауымен тәуекелдерді барынша азайтуға тырысады [3].

Дегенмен, коммерциялық банктер цифрлық валюта эмиссиясы ұлғайған жағдайда өтімділікті бақылауға және жаңа пайда болатын шарттарға бейімделуге мәжбүр болады. Бұл технология мен инфрақұрылымды дамыту үшін инвестициялық қаражаттарды қажет етуі мүмкін. Сонымен қатар, цифрлық валюта Ұлттық Банктің толықтай бақылауында болады, бұл коммерциялық банктердің қаржылық тәуелсіздігіне қауіптудыруы әбден мүмкін. Осы жағдайда банктер цифрлық теңгемен интеграция жасау арқылы ҚР Ұлттық Банкімен ынтымақтастықты дамытып, қосымша қаржылық қызметтерді ұсынуы қажет.Егер азаматтар банктік шоттарда емес, цифрлық теңгеде қаражат ұстайтын болса, коммерциялық банктерге ақша айналымы азаюы әбден мүмкін. Бұл банктердің депозит шоттарын пайдаланып несие беру мүмкіндігін төмендеткенмен, халыққа несиелер мен депозиттер үшін қолайлы шарттарды ұсынуға итермелейді.

Цифрлық теңгені Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі ғана шығарады және оның міндеттемесі болып табылады. Бұл ретте Қазақстан Республикасындағы ақшаның барлық түрлері баламалы болады. 1 цифрлық теңге қолма-қол және қолма-қол ақшасыз нысанда 1 теңгеге баламалы болады. Төлем айналымының әрбір қатысушысы үшін кез келген сәтте цифрлықтан қолма-қол ақшасыз және қолма-қол нысанға еркін айырбастау мүмкіндігі қолжетімді болады. Ұлттық Банк цифрлық теңгедегі қалдықтарға пайыздарды есептеу мүмкіндігін қарастырмайды.

Кесте - 1. Сандық валютаны еңгізудегі әлем елдері және Қазақстанның мақсаттары мен тәжірибесі

Әлем елдерінің мақсаттары мен тәжірибесі		**ҚР мақсаты**
Ресей	Қолма-қол рубль айналымының төмендеуін көздейді	Ұлттық валютаның цифрлық форматын енгізу бірнеше мақсатты көздейді: -қаржы нарығындағы бәсекелестікті арттыру (жаңа қаржы өнімдерін құру есебінен); -қолма-қол ақшасыз төлемдердің енуінің өсуі (интернет болмаған кезде төлемдерді жүргізу мүмкіндігі); -мемлекет тарапынан төлемдерді пайдалану тиімділігін арттыру.
Багам аралдары мен Шығыс Кариб теңізінің мемлекеттері	Төлем тиімділігі және қаржылық инклюзия. Пилоттық жобадан цифрлық форматтағы Багам доллары ұлттық деңгейде пайдалануға дейін өсті.	
Қытай	Қытайда цифрлық юань 2022 жылы толық айналымға енді. 2022 жылдың аяғында қытайлықтардың айналымындағы цифрлық ақша көлемі 13,6 миллиард юаньды (шамамен екі миллиард доллар) құрады.	
Швеция	бұл Скандинавия елі ұлттық валютаны белсенді түрде цифрландыруда, соның ішінде шведтердің қолма-қол ақшаны пайдаланғысы келмеуіне байланысты	
Ескерту – [4, 5] әдебиеттер негізінде автормен құрастырылған		

Қорытындылай келе, цифрлық теңгенің енуі ҚР Банк секторын цифрландырудағы маңызды қадам болып табылады. Цифрлық валюта қаржылық технологиялар үшін жаңа мүмкіндіктер ашады, транзакцияларды жылдам, қауіпсіз және интернетсіз жасауға септігін тигізеді және қаупсіздік пен бақылаудың жоғары деңгейін қамтамасыз етеді. Алайда, коммерциялық банктер жаңа жағдайларға мүмкіндігінше тез бейімделуі қажет болады, соның арқасында түрлі цифрлық инновациялар пайда болады, бәсекелестік артады және қызмет көрсету деңгейі одан әрі жақсарады.

Әдебиеттер

1. Р. Д. Досжан, М. Т. Жоламанова. Ақша.Несие.Банктер . Оқу құралы – Алматы , 2021.107 б.
2. Сейтенова З. Банк ұйымдарының тәуекелдері // Қазақстанның бағалы қағаздар нарығы. - 2015. - № 2. - С. 12-15.
3. Цифрлық теңге. [Электрондық ресурс] https://nationalbank.kz/kz/page/Digital-Tenge
4. URL: https://www.zakon.kz/finansy/6409250-plyusy-i-minusy-izmenit-li-zhizn-kazakhstantsev-tsifrovoy-tenge.html
5. Информбюро [электронды ресурс].- https://informburo.kz/stati/cifrovoi-tenge-cto-etozacem-ego-vvodyat-i-kak-on-prigoditsya-kazaxstancam жүгінген күні 18 тамыз 2023 жыл.
6. «Цифрлық теңге» пилоттық жобасының бірінші кезең нәтижесі. [Электрондық ресурс] https://nationalbank.kz/file/download/97865

ӘОЖ – 338.47(574)

ЛОГИСТИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТТЕРДІҢ САПАСЫН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕРІ

ҚұлмаханЕ.- Эф-21-3к тобының студенті
Рамашова А. Н.–PhD докторы, доцент

Логистика ол әрбір елдің экономикасына өте бір маңызды бөлігі болып табылады, өйткені ол тауарлардың өндірушіден тұтынушыға өтуін қамтамасыз етеді. Логистикалық қызметтердің сапасы компанияның бәсекеге қабілеттілігін арттыруда үлкен рөл атқарады. Жеткізу жылдамдығы, тауарлардың қауіпсіздігі, қоймаларға қызмет көрсету және тасымалдау процестерінің тиімділігі – мұның бәрі тұтынушылардың қанағаттану деңгейіне әсер етеді. Бұл мақалада логистикалық қызметтердің сапасын бағалау әдістері, Олардың Маңыздылығы және қазақстандағы логистикалық компаниялардың тәжірибесі қарастырылады.

Логистикалық қызметтер сапасының негізгі көрсеткіштері

Логистикалық қызметтердің сапасын бағалау үшін бірнеше негізгі көрсеткіштер қолданылады:

1.уақытылы жеткізу-белгіленген мерзімде тапсырыстың орындалуын бағалайды.

2.қызмет көрсету деңгейі-клиенттерге тапсырыс беру және ақпарат алу қаншалықты оңай.

3.қоймадағы тауарлардың дұрыстығы-жеткізілген тауарлардың саны мен сапасы бастапқы тапсырысқа сәйкес келетіндігін анықтайды.

4. қызметкерлердің біліктілігі-логистикалық қызметпен айналысатын персоналдың кәсіби деңгейі.

5.көліктің техникалық жағдайы-тасымалдау кезінде пайдаланылатын көлік құралдарының сапасы мен қауіпсіздігі.

6.Шығындарды Басқару-логистикалық процестерді жүзеге асыру кезінде туындайтын қосымша шығындар деңгейі.

Логистикалық қызметтердің сапасын бағалау әдістері

Логистикалық қызметтердің сапасын бағалау үшін бірнеше әдістер қолданылады:

1. Kpi (Қызметтің Негізгі Көрсеткіштері) - қызметтің негізгі көрсеткіштері

KPI-логистикалық процестердің тиімділігін өлшеу үшін қолданылатын негізгі көрсеткіштер жиынтығы. Бұл әдіс компанияның жетістіктерін сандық бағалауға мүмкіндік береді. Мысалға:

* Тапсырысты уақтылы жеткізу деңгейі (%);
* Жүктерді тасымалдаудағы қателіктер саны;
* Қоймадағы тауарлардың дәлдік коэффициенті (%);
* Тұтынушылардың Қанағаттану Индексі.

Қазақстанда Қазпошта KPI жүйесін белсенді қолданады және пошта және курьерлік қызметтердің тиімділігін арттырады.

2. СЕРВКАЛЬ әдісі

Бұл әдіс тұтынушылардың күтулері мен олар нақты алатын қызметтер арасындағы айырмашылықты анықтауға негізделген. Клиенттер логистикалық қызметтің бес негізгі аспектісін бағалайды:

* Сенімділік-қызметтің тұрақтылығы мен дәлдігі.
* Жауапкершілік-компанияның клиенттердің сұраныстарына жедел жауап беруі.
* Қызметкерлердің біліктілігі-логистикалық компания қызметкерлерінің кәсібилігі.
* Эмпатия-компанияның тұтынушыларға деген жеке көзқарасы.
* Материалдық аспектілер-көлік құралдарының жағдайы, қойма инфрақұрылымы және Ақпараттық Жүйелердің сапасы.

Қазақстандағы Globalink Logistics клиенттердің қажеттіліктерін жақсырақ түсіну үшін SERVQUAL әдісін қолдана отырып, өз қызметтерінің сапасын үнемі жетілдіріп отырады.

3. SCOR (Жеткізу Тізбегі Операцияларының Анықтамасы) үлгісі

SCOR моделі логистикалық операцияларды стандарттау және тиімділігін арттыру үшін қолданылады. Бұл әдіс компанияның логистикалық қызметтерін бес негізгі деңгейде талдайды:

1.жоспарлау-жеткізу тізбегін оңтайлы ұйымдастыру.

2.тауарларды өндіру және өңдеу – қойма және өндірістік процестерді бақылау.

3. жеткізу-тауарларды тұтынушыларға тасымалдау және жеткізу процесі.

4.қайтару-бұзылған немесе сәйкес келмейтін тауарларды қайтару жүйесі.

5. сервис-клиенттердің қанағаттанушылығын арттыруға бағытталған шаралар.

Бұл әдісті қазақстандағы "KTZ Express" компаниясы теміржол тасымалын оңтайландыру үшін қолданады.

4. клиенттерге сауалнама жүргізу және кері байланыс жүйесі

Клиенттердің пікірлері логистикалық қызметтердің сапасын жақсартудың маңызды құралы болып табылады. Кері байланыс арқылы компаниялар өз қызметіндегі әлсіз жақтарды анықтап, оларды түзету шараларын қолдана алады.

Қазақстандағы "sat" логистикалық компаниясы тұтынушылардан кері байланыс алу және Қызмет көрсету сапасын жақсарту үшін арнайы АТ жүйелерін пайдаланады.

Қазақстандағы логистикалық қызметтердің сапасын арттыру мәселелері

Қазақстанда логистикалық қызметтердің сапасын жақсартуға кедергі келтіретін бірнеше факторлар бар:

* Инфрақұрылымдық шектеулер-жолдардың сапасы, шағын қоймалар және көлік-логистикалық орталықтардың жетіспеушілігі.

* Цифрландырудың төмен деңгейі - көптеген логистикалық компаниялар әлі күнге дейін қағазбастылықпен жұмыс істейді.

* Кедендік рәсімдердің күрделілігі-халықаралық логистикадағы кедендік бақылау рәсімдерінің ұзақтығы.

Осы мәселелерді шешу үшін Қазақстан "Нұрлы Жол" бағдарламасы аясында көлік-логистикалық инфрақұрылымды жетілдіруді және цифрлық шешімдерді енгізуді жоспарлап отыр.

Логистикалық қызметтердің сапасын бағалау компаниялардың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың маңызды бөлігі болып табылады. Қазақстандық логистикалық компаниялар SERVQUAL, KPI, SCOR және тұтынушыларға сауалнама жүргізу сияқты әдістерді қолдана отырып, қызмет көрсету сапасын жақсартуға тырысуда. Алайда, елдегі инфрақұрылым мен цифрландыру мәселелерін шешу қажет. Болашақта логистикалық қызметтердің сапасын Үлкен Деректер, Жасанды Интеллект және цифрлық платформалар арқылы одан әрі жақсартуға болады. Қазақстандық логистиканы халықаралық деңгейге көтеру үшін Қызмет көрсету сапасын жүйелі түрде бағалау және оны үнемі жетілдіріп отыру маңызды

Әдебиеттер

1. Өндіріс логистикасы: оқу құралы / Абжапбарова А.Ж. – Алматы: ЖШС “Лантар books”, 2022 – 118 бет.
2. https://kazlogistics.kz/ru/library/analytic/9

ӘОЖ 657

ХАС САЙ ҚАРЖЫЛЫҚ АУДИТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Құралбек М. - ЭФ1 21-7к3 тобы
Мынбаева Д.Е. - доктор PhD

Қаржылық есеп аудитінің мақсаты – әлеуетті пайдаланушылардың қаржылық есептілікке сенімін арттыру. Ол қаржылық есептілік қаржылық есептілік жүйесіне сәйкес жасалған ба, немесе - әділ ұсыну жүйесіне сәйкес жасалған қаржылық есептілік жағдайында - қаржылық есептілік барлық маңызды аспектілер бойынша шынайы және әділ және осы құрылымға сәйкес келетіні туралы шынайы және әділ көзқарасты білдіруге арналған.

Қаржылық есептілікті тексеру кезінде аудиттің жалпы мақсаттары:

1. Аудитор қаржылық есептілік барлық маңызды аспектілерде тиісті қаржылық есептілік жүйесіне сәйкес жасалғаны туралы пікір білдіре алатындай, барлық қаржылық есептілікте алаяқтық немесе қате салдарынан елеулі бұрмаланулар жоқ па?

2. Аудитордың қорытындылары негізінде қаржылық есеп беру және аудит нәтижелері туралы есеп беру.

Мемлекеттік органдардың экономикалық зерттеулерінің мақсаттары көбінесе экономикалық саясат бойынша кеңес беруден кеңірек. Қосымша талаптар заңнамалық, реттеуші және мемлекеттік саясат талаптарынан туындайтын бағалау талаптарынан туындауы мүмкін.

Қаржылық есеп беру жүйелері жалпы немесе арнайы болуы мүмкін. Пайдаланушылардың кең ауқымының қажеттіліктерін қанағаттандыруға арналған жүйелер жалпы мақсаттағы жүйелер деп аталады, ал арнайы мақсаттағы жүйелер пайдаланушының немесе пайдаланушылар тобының нақты қажеттіліктерін қанағаттандыруға арналған.

Мемлекеттік сектордағы бухгалтерлік есептің халықаралық стандарттары ((МСҚЕС), халықаралық қаржылық есептілік стандарттары (ХҚЕС), үнділік мемлекеттік сектордағы бухгалтерлік есеп стандарттары немесе басқа ұлттық бухгалтерлік есеп стандарттары ұқсас негізді қамтамасыз етеді. Осы қаржылық жоспарға сәйкес жасалған мемлекеттік ұйымдардың барлық қаржылық есептілігі негізінен мыналарды қамтиды:

1. Қаржылық есеп беру;
2. Қаржылық нәтижелер туралы есеп;
3. Жалпы активтер/кірістердің өзгеруі туралы ақпарат;
4. Ақша қаражатының қозғалысы туралы есеп;
5. Бюджет пен нақты шығыстарды салыстыру – бюджет ұлғайған немесе түзетілген;
6. Есеп саясатының қысқаша мазмұнын және басқа да түсіндірме ақпаратты қамтитын құжаттама.
7. Кейбір жағдайларда толық қаржылық жоспар нәтижелік есептер мен кіріс есептері сияқты басқа есептерді қамтуы мүмкін.

Егер басқаша дайындалса, қаржылық есеп жағдайға қарай өзгертілген есептеу негізінде немесе кассалық негізде дайындалады (мысалы, Үндістанның Бухгалтерлік Есеп Стандарттары)[2].

-IGAS), қаржылық есеп берудің толық тізімі жоғарыда аталғандардың барлығын қамтымауы мүмкін.

Қаржы институттары өздері үшін қаржылық есептілікті дайындаумен қатар, осы Заңға сәйкес қаржылық есептілікті жасау мақсатында басқа субъектілер үшін де (қадағалау органдары, заң шығарушы органдар немесе басқа қадағалау органдары сияқты) қаржылық есептілік жасай алады.

Олардың нақты қажеттіліктері. Кейде бұл қаржылық құжаттарды мемлекеттік органдар дайындайды. Мемлекеттік мекемелерге қатысты мақсаттар мыналар болуы мүмкін:

1. Ұйым кірістер мен шығыстар шоттарының негізінде қадағалау органы талап ететін қаржылық басқару туралы ақпаратты құрастырады;

2. Халықаралық қаржы институттары немесе жүйелер белгілеген қаржылық есептілік ережелері;

3. Кез келген ұйымның қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін реттеуші, заңнамалық немесе басқа органдар белгілеген қаржылық есеп беру талаптары;

4. Жобаны қаржыландыру сияқты серіктестердің қаржылық есептері.

Зерттеушілер белгіленген саясаттардың орынды екенін анықтау үшін заңдарды немесе саясаттарды жиі пайдаланады. Бұл жүйе есепті кезеңді жабу үшін бастапқы және жабылу бюджетін және салыстырмалы негізде нақты сомаларды ұсынуды талап етеді.

Қаржылық есеп беруде ұсынылған бухгалтерлік жазбалардың, топтамалардың және бюджетті басқарушылардың саны заңдармен, стандарттармен және ережелермен анықталады. Сондықтан қаржылық есеп берудің бұл тәсілі әдетте стандартты басшылық қағидаттарына негізделеді және жалпы көзқарастан өзгеше болуы мүмкін. 1990 жылғы үкіметтік бухгалтерлік есеп ережелері, 2005 жылғы жалпы қаржылық ережелер, 1978 жылғы қаржылық өкілдер туралы заң және лауазымды тұлғалар мен қызметкерлердің кестелерін, жылдық жұмыс ережелері, қаржылық және бухгалтерлік есеп ережелері мен мемлекеттік қаржы мен есептерді дайындауға және беруге қатысты принциптерді құрайды. Осы бағалау критерийлері тиісті өзгерістермен осындай мекемелерді бағалауда пайдаланылуы тиіс.

Әдебиеттер

1. Закон РК «Об аудиторской деятельности» № 139-111 ЗРК от 05.05.2006г. (с изменениями и дополнениями на 01.01.2018г.)
2. К.Ш.Дюсембаев - Теория и эволюция аудита. Монография - Алматы:Экономика, 2012г.
3. Г.С.Тусибаева - Качество аудиторских услуг - теория, методология, контроль. Монография/ Под редакцией д.э.н., профессора М.К.Алиева/ Астана: изд. КазУЭФМТ, 2015г.

УДК 338.43(574)

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДСТВА ЯГОД В КАЗАХСТАНЕ И ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Лаженева Д.А. - студент группы эф-23-1р
Колотаева Л.П. - кандидат экономических наук, доцент

Ягоды и ягодная продукция широко используется во всем мире. Их полезность объясняется тем, что потребление ягод благотворно влияет на организм человека. Ягода богата витаминами, минералами, антиоксидантами, что укрепляет сердечно-сосудистую систему, улучшает зрение, препятствует старению.

Ягодами принято называть плоды кустарников и трав. В Казахстане традиционно выращивают малину, смородину, крыжовник, землянику (садовую), ежевику. В последние годы с развитием ресторанного бизнеса популярным становится использование клубники, выращиваемой круглогодично в теплицах. В Сарыагащском районе в селе Маденият выращивают клубнику в теплицах по новой технологии. Местный предприниматель А.Шимбергенов вывел новый способ выращивания ароматной ягоды в теплице, не требующей отопления. Шимбергенов уже 10 лет специализируется на этой ягоде, получая знания и опыт у итальянских и голландских специалистов [1].

Институтом питания РК установлена рациональная среднедушевая норма потребления фруктов и ягод (общее количество) – 132 кг в год, а ягод (виноград, вишня, черешня, смородина, малина, черника, клубника, земляника, ежевика, крыжовник, клюква, брусника, шиповник, облепиха)-8 кг в год [2]. Если сравнивать указанную норму с фактическим потреблением ягод в ряде стран, то можно видеть значительное отставание в потребление этого полезного продукта. Рассмотрим основные показатели производства ягод в Казахстане в период с 2019-2023гг. в таблице 1 [3].

Таблица 1. Основные показатели производства ягод в Казахстане 2019-2023гг.

Показатели	2019	2020	2021	2022	2023	Темп роста (уменьшения) 2023г к 2019г, %
Валовый сбор, тыс.тонн	22.3	22.4	22.3	23.4	26.0	116
Урожайность, ц/га	87.4	89.3	90.6	88.0	87.3	0.1

Как видно из показателей таблицы 1. За анализируемый период произошли следующие изменения:

1.За период 2019-2023гг рост валового сбора ягод составил 3.7 тыс.тонн, что отражает положительную динамику в производстве ягод.

2.Максимальная урожайность была зарегистрирована в 2021 году (90.6 ц/га), это может быть связано с благоприятными климатическими условиями и увеличением эффективности технологий. В 2023 году за последние 5 лет была зафиксирована минимальная урожайность (87.3 ц/га). Снижение могло произойти из-за внешних условий, неблагоприятного климата или некачественной агротехники.

3.Валовый сбор стабильно растет, несмотря на незначительные колебания урожайности, это может происходить из-за увеличения площади посевов.

В целом, по сравнению с 2019 годом к 2023 году валовый сбор увеличился на 16.6%, урожайность снизилась на 0.1%. Это означает, что рост производства ягод зависит от увеличения площадей посевов.

Рассмотрим среднедушевое потребление ягод в ряде стран в 2023г. (таблица 2) [4-6]. Среднее потребление ягод на душу населения в Казахстане ниже чем в других странах. Установленными нормами в Казахстане человек должен потреблять в год 8кг ягод.

Однако, фактический результат составляет 1.2кг/чел в год, что является значительным отклонением от установленных норм.

Таблица 2. Среднее потребление ягод на душу населения в 2023г

Страны	Население тыс.человек	Валовый сбор тыс.тонн	Среднее потребление на душу населения кг/чел в год
Казахстан	20033,8	26.0	1.2
Россия	140800,0	1750,0	12.4
Беларусь	9178,0	127	13.8
Кыргызстан	7101.0	272.8	38.4
Испания	48370,0	247	5.11

По сравнению с другими странами, представленными в таблице, низкий уровень потребления ягод в Казахстане связан с тем, что в отдаленных регионах страны имеются проблемы с доступностью свежих ягод, высокой стоимостью продукции в несезонный период, отсутствием традиций потребления ягод и условий для их хранения. В Туркестанской области была разработана пятилетняя концепция развития агропромышленного комплекса. Данная концепция разработана на 2023-2027гг в которой приоритетное внимание занимают шесть основных направлений в сфере сельского хозяйства. Предусматривается увеличение объема валовой продукции и производительности труда в два раза, экспорта переработанной сельскохозяйственной продукции в 2-3 раза. Планируется построить теплицы на 93 гектарах, увеличить площадь с внедрением водосберегающих технологий до 39.2 тыс. га. Дополнительно увеличить объемы хранения продукции на 29.3 тыс. тонн и приобрести 1346 единиц сельскохозяйственной техники. Предусматривается открыть предприятия по обработке 40 тыс. тонн плодоовощной продукции [7].

Занимая значительные территории и располагая благоприятными природно-климатическими условиями, Казахстан смог бы значительно увеличить объемы выращивания ягод. Повышение благосостояния населения, урбанизация, развитие туризма являются факторами роста потребления ягод и ягодной продукции в стране. Однако имеется ряд препятствий сдерживающих производство и потребления ягод. Отслеживается рост цен на сахар, минеральные удобрения, затраты на логистику, отсутствие современных холодильников в ряде регионов. Немаловажно, что по таким ягодам, как смородина и малина всегда есть конкуренция с продукцией сельского хозяйства Кыргызстана, где дешевая вода, электроэнергия и труд рабочих. Обзор мирового опыта показывает, что во всех развитых странах взят курс, с одной стороны, на повышение устойчивости развития земледелия на фоне всевозрастающего негативного влияния глобальных климатических изменений, а с другой, на переход к ресурсосберегающим и органическим технологиям, направленным на улучшение экологической ситуации и сохранение окружающей среды [8].

Таким образом, современные тенденции производства ягод в Казахстане и Туркестанской области приведут к увеличению роста урожайности, качества продукции и устойчивости к рыночным вызовам. Развитие агротехнологий, экологичность, расширение переработки и экспорта создают значительные перспективы для увеличения объемов производства ягод в Казахстане.

Литература

1. Газета Южный Казахстан от 17 ноября 2023 года
2. Об утверждении научно обоснованных физиологических норм потребления продуктов питания. приказ министра национальной экономики Республики Казахстан от 9 декабря 2016 года № 503.
3. Казахстан в 2023 году / статистический ежегодник / на русском языке / 273 стр.
4. Министерство сельского хозяйства российской федерации (минсельхоз России): http://government.ru/department/59/events/
5. Министерство сельского хозяйства и продовольствия республики беларусь: https://mshp.gov.by/ru/?iecbaaaaiecbaimg&ysclid=m6aa4kck1x802805903
6. Национальный статистический комитет Кыргызской Республики:https://stat.gov.kg/ru/news/zavershaetsya-uborka-selskohozyajstvennyh-kultur-urozhaya-2024-goda/
7. Пятилетняя концепция развития агропромышленного комплекса Туркестанской области-https://www.gov.kz/memleket/entities/ontustik/press/news/details/511516?lang=ru&ysclid=m61yh37oed482351182
8. Об утверждении концепции развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2021 – 2030 годы. постановление правительства Республики Казахстан от 30 декабря 2021 года № 960.

УДК 336.078.3

АКТУАЛЬНОСТЬ АУДИТА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Ли В.А. - студентка группы ЭФ 24-5рс
Климова Е.А. - преподаватель

В современных условиях важно определиться с делом своей жизни и узнать об его актуальности. В этой статье я разберу актуальность аудита в век цифровых технологий. Для начала стоит рассказать, что такое аудит, он представляет собой проверку на предприятии, с целью выявления ошибок и в дальнейшем рекомендациями по их устранению. Существует множество вариаций проверок на предприятии, но, по моему мнению, аудит является самым точным из них. Аудирование в основном основано на бухгалтерии, но я считаю, что его можно затронуть и в финансовой деятельности.

Если говорить про актуальность данной сферы деятельности, то я считаю, что она начинает угасать. Конечно, можно увидеть множество вакансий, где требуется бухгалтер на предприятии, но сейчас предприниматели сами изучают эту профессию, что позволяет им не пользоваться бухгалтерскими услугами, и самим вести отчетность предприятия или обязанности бухгалтера выполняет финансист организации. Если сравнить показатели за последние несколько лет, то можно заметить, что профессия менее востребована, мне кажется, это связано с несколькими факторами.

Во-первых, существует множество курсов, позволяющие любому человеку, не имеющему профессиональное образование в этой области обучиться данной сфере, что вытесняет людей с образованием, поскольку на таких курсах

охватываются больше практические навыки, в отличие от учебных заведений, где по большей части обучающиеся получают теоретические знания.

Во-вторых, развитие новых технологий доступны и легки в использовании, что упрощает работу с документацией.

И, в-третьих, все больше развивается малый бизнес, которому не требуется бухгалтер, опять же, основываясь на первую причину, где предприниматель или финансист могут самостоятельно вести всю бухгалтерскую отчетность, не прибегая к услугам узкого специалиста. По этим составляющим, профессия начинает устаревать и на смену ей приходят новые технологии, позволяющие выполнять больший объем работы с большей точностью.

Продолжая тему аудита, нельзя не отметить, что в этой сфере сидят довольно взрослые и образованные люди. Поскольку, для получения данного «статуса», требуется отработать главным бухгалтером минимум 5 лет. Данная работа является ответственной и трудоемкой и не каждый молодой человек, готов брать такую ответственность на себя. По моему личному мнению, аудитор - престижная профессия и актуальная на данный момент, поскольку не все сферы нашей деятельности подверглись процессу цифровизации и прозрачности.

Как можно заметить за последние несколько лет, развитые страны стараются добиться прозрачности и предотвратить распространения теневой экономики. Конечно, процесс цифровизации упрощает это направление, поскольку сферы нашей жизни становятся прозрачными и государство может отслеживать те или иные изменения. Но, например этот процесс особо не затрагивает малые предприятия, поскольку они не сдают такое количество отчетностей, как например крупные компании. Соответственно, в этой среде могут возникать различные махинации, за которыми государство может и не уследить. В таких случаях и нужен аудитор. Проверка документации, сотрудников и управления лежит на плечах аудитора, который на основе анализа может дать заключение о предприятии и улучшить ведение его деятельности. Углубляясь в эту тему, важно отметить, что с появлением различных программ удалось упростить работу, но это не отменяет того факта, что данная сфера деятельности остается актуальной и по сей день. Например, часто можно увидеть, что подобные проверки проводятся в банках, поскольку это гарантирует клиентам безопасность их денежных средств и уверенность в данном банке. Аудит не всегда бывает обязательным, любой желающий может провести его у себя на предприятии, если сомневается в своем бизнесе, достаточно выбрать грамотного специалиста, обговорив условиях проверки.

Продолжая тему актуальности, нельзя не отметить, насколько сильно изменилась наша жизнь с появлением интернета и в дальнейшем новых технологий. Это сильно отражается в работе аудитора на данный период времени, поскольку от него теперь требуется не только проверка организации на достоверность данных, но и проверка надежности этих систем.

Подводя итоги, можно сделать вывод о том, что, профессия все ещё остается актуальной на данный момент, но требует от аудитора гибкости и адаптивности, а также внимательность к деталям и профессионализма.

Литература

1. Андреев, В. Д. Комплексный аудит экономической безопасности хозяйствующих субъектов: учебное пособие и практикум В. Д. Андреев. – Москва: Магистр: ИНФРА-М, 2024. – 392 с.
2. Д. Абленов. Основы аудита. // Алматы, 2014.

ӘОЖ 541.18

ИННОВАЦИЯЛЫҚ БИЗНЕС: ИННОВАЦИЯНЫҢ ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕРІ

Мақсатқызы А. - ЭФ 21-1к2
Жакешова.А.П. - э.ғ.к., профессор

Бүгінгі таңда инновация кез-келген бизнестің тұрақты дамуының басты шарты болып табылады. Жаһандану, технологиялық прогресс және тұтынушылық сұраныстың үнемі өзгеруі кәсіпкерлерді жаңа тәсілдер мен шешімдер іздеуге итермелейді. Бұл мақалада инновациялық бизнесті дамытудың маңыздылығы, оның негізгі бағыттары мен жетістікке жету жолдары қарастырылады.

Инновациялық бизнес бүгінде жай тренд емес, өмір сүруге ғана емес, бәсекеге қабілеттіліктің жаңа деңгейіне жетуге ұмтылатын көптеген компаниялар үшін қажеттілікке айналуда. Жаңа технологиялардың дамуы, тұтынушылардың талғамдарының өзгеруі және нарықтың жаһануы кәсіпкерлерге қолданыстағы бизнес үлгілерін түбегейлі өзгерте алатын өнімдер мен қызметтерді жасау үшін бірегей мүмкіндіктер ашады.

Соңғы жылдары жасанды интеллект, үлкен деректер, биотехнология және тұрақты даму сияқты салаларға ерекше көңіл бөлінуде. Бұл технологияларды енгізетін компаниялар тиімділігін арттырып қана қоймай, өз салаларында көшбасшыға айналады. Мысалы, деректерді талдау үшін жасанды интеллектті пайдалану бизнеске тұтынушылардың қажеттіліктерін болжауға, жеткізу тізбегін оңтайландыруға және қызмет көрсету сапасын жақсартуға мүмкіндік береді. Өз кезегінде биотехнология жаңа медициналық препараттар мен өнімдерді жасауға мүмкіндіктер ашады, бұл да айтарлықтай экономикалық және әлеуметтік пайда әкеледі.

Инновациялық бизнестің маңызды аспектісі – нарықтағы өзгерістерге икемді бейімделу және дамуға ынталандыру ретінде сыртқы қиындықтарды пайдалану мүмкіндігі. Инновацияны сәтті қолданатын заманауи компаниялар тәжірибе жасаудан қорықпайды, ескі мәселелерді шешудің жаңа жолдарын іздейді және үздіксіз жетілдіруге ұмтылады. Бұл көшбасшылардан өз саласында білімнің болуын ғана емес, сонымен бірге болашақ тенденциялар мен тәуекелдерді болжай білуді, сондай-ақ өзгерістерге жылдам әрекет ету қабілетін талап етеді.

Инновациялық бизнестің табыстылығын анықтайтын негізгі факторлардың бірі – ашықтық мәдениеті және өзгерістерге дайын болу. Шығармашылық ортаны құру және компания ішінде жаңа идеялар мен стартаптарды ынталандыру инновациялардың тұрақты ағынын сақтауға көмектеседі. Көптеген компаниялар сыртқы ғылыми орталықтармен, университеттермен және стартаптармен белсенді ынтымақтаса отырып, өнімді әзірлеу сатысында инновациялық тәжірибелерді енгізуді бастайды.

Мысалы, COVID-19 пандемиясы қашықтан жұмыс істеу, электрондық коммерция және онлайн қызметтер сияқты бизнес-процестерге цифрлық технологияларды енгізуді жеделдетті. Бұл сыртқы ортадағы өзгерістердің

инновацияның катализаторы ретінде пайдаланылуының жақсы мысалы болды. Дағдарыстан аман өтіп қана қоймай, бәсекеге қабілетті болған компаниялар цифрландыру мен бизнес үлгілерінің икемділігіне сенді.

Инновациялар тұрақты бизнес тәжірибесінің дамуына да әсер етеді. Жаһандық климаттың өзгеруі және шектеулі табиғи ресурстар жағдайында бизнес көміртегі іздерін азайту, энергия тиімділігін арттыру және экологиялық таза өнімдер жасау жолдарын іздейді. Бұл тұтынушылар мен реттеуші талаптарды қанағаттандырып қана қоймайды, сонымен қатар жаңа нарықтар мен бизнес мүмкіндіктерін ашады.

Бұл тақырыпты жалғастыра отырып, тез өзгеретін әлемде инновация әрқашан ауқымды ғылыми жаңалықтармен немесе революциялық технологиялармен байланысты емес екенін түсіну маңызды екенін атап өткен жөн. Көбінесе табыс таныс процестерге жаңа тәсілдерді көру және ағымдағы жағдайларды жақсартатын шешімдерді табу қабілетінде жатыр. Бұл тұтынушыларға қызмет көрсету сапасын жақсарту, тиімдірек өндіріс әдістерін енгізу немесе серіктестермен өзара әрекеттесу құрылымын өзгерту болуы мүмкін.

Бұл тәсілдің мысалы ретінде компаниялар өздерінің зерттеулері мен әзірлемелерін сыртқы қатысушыларға – стартаптарға, зерттеу зертханаларына және тіпті бәсекелестерге ашатын «ашық инновация» үлгілерін әзірлеу болып табылады. Бұл ашықтық жаңа идеяларды әзірлеуді және тестілеуді жылдамдатуға көмектесіп қана қоймайды, сонымен қатар компанияда болмаған жаңа перспективалар мен құзыреттерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Сайып келгенде, бұл тәуекелдер мен шығындарды азайта отырып, жылдам инновацияны жеңілдетеді.

Инновациялық бизнесте стартаптар мен инновациялық жобаларды қолдайтын венчурлық капитал мен инвестициялық қорлардың рөлі ерекше орын алады. Белгісіздік және жоғары тәуекелдер жағдайында венчурлық инвесторлар серпінді технологияларды немесе жаңа нарықтарды құруға әлеуеті бар компанияларға инвестициялауға дайын. Бұл процесс стартаптардан жақсы идеяны ғана емес, сонымен қатар бизнесті тиімді басқару, инвесторларды тарту және тез ауқымды кеңейтуге дайын болуды талап етеді.

Инновациялық бизнестің бірдей маңызды аспектісі адамдарға назар аудару болып табылады. Талантты ұжымдарды құрмай, жұмыс процесін тиімді ұйымдастырмай, инновацияда жетістікке жету мүмкін емес. Компанияның барлық деңгейінде жаңа идеяларға ашықтық, шығармашылық пен инновациялық ойлауды қолдау табысқа жетудің негізгі факторына айналуда. Бұл тұрғыда эксперимент жасауға ынталандыратын, қателіктерден қорықпауға үйрететін және қызметкерлердің бастамасын қолдайтын корпоративтік мәдениетті дамыту маңызды.

Бүгінгі нарық халықаралық экспансия мен инновацияға жаһандық көзқарастың қажеттілігін де талап етеді. Көптеген табысты компаниялар инновацияларды енгізу және таратудың жаһандық мүмкіндіктерін пайдалана отырып, шағын компаниялардан бастап халықаралық нарықтарға тез дамиды. Цифрландыру, онлайн сауда және халықаралық серіктестік біздің көкжиектерімізді кеңейтуге және тұтынушыларға бұрын өз аймақтарында қол жетімсіз болған жаңа шешімдерді ұсынуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, әлеуметтік жауапкершілік инновациялық бизнес үшін негізгі бағытқа айналуда. Бүгінгі тұтынушылар өзара әрекеттесетін бизнестің қаншалықты этикалық және тұрақты екеніне көбірек назар аударуда. Бұл инновация тек экономикалық пайданы ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік және экологиялық әсерді де ескеруі керек дегенді білдіреді. Климаттың өзгеруі, кедейлік немесе денсаулық сияқты жаһандық мәселелерді шешуге белсенді қатысатын компаниялардың адал клиенттерді тартуға және нарықта оң имиджді құруға үлкен әлеуеті бар.

Осылайша, инновациялық бизнес тек технологиялық процесс емес, сонымен қатар мәдени, әлеуметтік және стратегиялық көзқарас болып табылады. Қазіргі әлемде табысты компаниялар икемділік, икемділік, жаңа идеяларға ашықтық және өзгерістердің алдыңғы қатарында жұмыс істеу қабілетін біріктіре алатын компаниялар болады. Олар жаңа өнімдер мен қызметтерді ғана емес, сонымен қатар уақыттың сын-қатерлеріне жауап беретін және ұзақ мерзімді перспективада тұрақты дамуды қамтамасыз ететін жаңа бизнес үлгілерін жасайды.

Әдебиеттер

1. «Ашық инновация: технологияны құру және одан пайда табудың жаңа императиві» - Генри Чесбро, 2017 ж.Бұл кітап ашық инновация тұжырымдамасымен таныстырады және компаниялардың идеялар мен технологиялардың сыртқы көздерінен қалай пайда көретінін қарастырады.
2. «Үнемі стартап» - Эрик Рис, 2011 ж
3. Кәсіпкерлерге ең аз ресурстармен жобаларын тезірек бейімдеуге және масштабтауға көмектесетін стартап әдістемесі бойынша нұсқаулық.
4. «Инноватордың дилеммасы» - Клейтон Кристенсен, 1997 ж
5. Табысты компаниялардың инновацияларды енгізе алмау арқылы бәсекелестік мүмкіндіктерін жиі жоғалтуының себебін түсіндіретін классикалық жұмыс.
6. «Төртінші өнеркәсіптік революция» - Клаус Шваб, 2016 ж
7. Заманауи технологиялық жетістіктер бизнес пен қоғамға қалай әсер ететінін зерттейді және ағымдағы үрдістерге негізделген болашақты болжайды.
8. «Бизнес моделінің ұрпақтары» - Александр Остервальдер, Ив Пиньнер, 2010 ж. Көрнекі құралдар мен тәсілдерді пайдалана отырып, бизнес үлгілерін құру және жаңалау бойынша практикалық нұсқаулық.
9. «Көгілдір мұхит стратегиясы» - В.Чан Ким, Рене Моборн, 2005 ж.
10. «Көгілдір мұхит» стратегиясын ұсынады, ол компанияларға жаңа нарықтарды құру үшін дәстүрлі бәсекелестік шеңберінен шығуға көмектеседі.
11. «Экспоненциалды ұйымдар» — Салим Исмаил, 2014 ж
12. Инновациялар мен заманауи технологияларды қолдану арқылы компаниялардың экспоненциалды түрде қалай өсетіні туралы кітап.
13. «Инноватордың шешімі» - Клейтон Кристенсен, Майкл Рейнор, 2003 ж
14. «Инноватор дилеммасының» жалғасы, ол компаниялардың сәтті инновациялар енгізу және қиындықтарды жеңу жолдары туралы шешімдерді ұсынады.

УДК 336

ФОРМИРОВАНИЕ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВАЛЮТНЫХ ФОНДОВ И РЕЗЕРВОВ

Мансурова Д.Т. – студентка группы ЭФ-23-5к2
Лесбекова Л.Ж. – к.ф.н., доцент

Валютные резервы — это резервы иностранной валюты и золота, хранящиеся государственными учреждениями или центральными банками для осуществления платежей в международных расчетах, внешней торговле, инвестициях и других операциях. Одной из важнейших характеристик резервной валюты является ее стабильность как средства платежа.

Одним из факторов, влияющих на формирование валютных резервов, является возможность свободного обмена. Если денежная единица стабильна и свободно конвертируется в другие валюты в любое время, это повышает доверие экономических агентов, и они используют ее для осуществления взаиморасчетов.

Следующим фактором формирования резервной валюты является размер экономики страны-эмитента и ее доля в мировой торговле. Большая доля страны в мировой экономике создает предпосылки для использования ее валюты в качестве международного платежного средства.

Одним из важных факторов формирования резервной валюты является развитость и глубина национального финансового рынка. Если финансовые институты страны смогут быстро и с низкими затратами привлекать средства и вкладывать их в инструменты с надежной и приемлемой доходностью, это увеличит вероятность выхода иностранных инвесторов на внутренний финансовый рынок.

Следующий фактор — историческая ситуация. Процесс использования валюты в качестве резервной во многом определяется устоявшейся деловой практикой. Инерционное использование валюты, то есть экономические агенты стремятся использовать во взаимных расчетах ту же валюту, которую используют другие.

К основным функциям валютных резервов относятся:

1. Поддержание стабильности национальной валюты посредством валютных интервенций. Одной из важнейших функций валютных резервов является поддержание устойчивости национальной валюты на международном валютном рынке. Это особенно важно для стран с нестабильной экономикой, поскольку обменный курс в таких странах может существенно колебаться из-за внутренних и внешних факторов. Центральные банки используют валютные интервенции для регулирования обменного курса национальной валюты, то есть корректируют изменения обменного курса путем покупки или продажи иностранной валюты на рынке.

2. Обеспечение платежного баланса в случае дефицита внешней торговли. Платежный баланс страны показывает соотношение между суммами, полученными из-за границы, и суммами, выплаченными за границу. Если страна сталкивается с дефицитом платежного баланса (т. е. тратит на импорт больше, чем зарабатывает на экспорте), необходимо закрыть разницу, поскольку это важно для обеспечения отсутствия больших колебаний валютных курсов и валютного дефицита.

3. Снижение рисков в условиях внешних финансовых кризисов и колебаний на мировых рынках.

Валютный фонд — это организация или фонд, созданный для поддержания стабильности валютного рынка и содействия устойчивому экономическому развитию. Его главная задача — оказание финансовой помощи странам, испытывающим трудности с платежным балансом или экономические проблемы.

Валютные резервы играют важную роль в поддержании стабильности международной финансовой системы, регулировании валютных курсов и управлении ликвидностью. Однако в их деятельности могут возникнуть трудности, которые не позволят им эффективно выполнять эти обязанности. Для повышения эффективности валютных резервов можно рассмотреть следующие направления.

Во-первых, необходимо повысить прозрачность управления резервами. Решения о размере и структуре резервов должны основываться на четко определенных правилах и стратегиях, учитывающих макроэкономические факторы, такие как волатильность на валютных рынках, инфляция и внешнеторговый баланс. Регулярное раскрытие информации о состоянии валютного резерва укрепляет доверие участников рынка и общественности к его деятельности.

Во-вторых, важно внедрять современные цифровые технологии управления резервами и анализа макроэкономических показателей. Использование искусственного интеллекта и машинного обучения повышает точность прогнозирования изменений валютного курса и выявления рисков. Подобные инструменты позволяют оперативно реагировать на глобальные изменения и оптимизировать структуру активов валютного фонда.

Третье направление — международное сотрудничество. Учитывая глобальный характер валютных рынков, тесная координация между национальными валютными фондами и международными финансовыми организациями, такими как МВФ, может помочь предотвратить валютные кризисы. Разработка совместных стратегий реагирования на внешние потрясения может стать эффективным способом снижения рисков.

А валютные резервы должны больше внимания уделять развитию национальной экономики. Например, часть резервов можно направить на поддержку ключевых отраслей промышленности, инвестиции в инфраструктуру или реализацию инновационных проектов. Это укрепит внутренний рынок и освободит экономику от зависимости от внешних факторов.

Таким образом, повышение прозрачности, внедрение современных технологий, укрепление международного сотрудничества и ориентация на внутреннее экономическое развитие являются основными способами, с помощью которых валютные резервы могут эффективно выполнять свои функции и обеспечивать экономическую стабильность.

В заключение следует отметить, что в настоящее время международная валютная система сталкивается с серьезными изменениями и проблемами. В частности, рост экономик развивающихся стран и их валютных резервов может повлиять на стабильность мировых финансовых рынков. Неоспоримым является тот факт, что валютные резервы Китая и управление ими играют значительную роль в влиянии и стабильности страны на финансовых рынках. В этом контексте политика Китая по диверсификации резервов и меры, принимаемые для снижения зависимости от доллара США, вероятно, приведут к структурным изменениям на международных финансовых рынках. Кроме того, остаются нерешенными вопросы, связанные с эффективностью и независимостью международных финансовых организаций, что

может негативно сказаться на стабильности и перспективах развития мировой валютной системы. Решение этих проблем должно обеспечить переход к новой эпохе мировой экономики и финансовой системы.

Современная мировая валютная система представляет собой сложную структуру, на которую оказывают влияние не только экономические, но и политические факторы. В этой связи денежно-кредитная политика каждой страны и роль международных финансовых организаций станут решающим фактором в решении ряда важных вопросов.

Литература

1. Aliber R.Z. The Costs and Benefits of the U.S. Role as a Reserve Currency Country // The Quarterly Journal of Economics. Vol. 78. No. 3 (Aug., 1964). P. 442–456.
2. Джереми К. Что такое Международный Валютный Фонд? // Справочник по МВФ. 2004. 1-6 с.
3. Борисов А.Н. Мировые резервы и стабильность мировой валютной системы // Инновации и инвестиции. 2017.
4. С.С. Наркевич, П.В. Трунин Резервные валюты: факторы становления и роль в мировой экономике. No 162P. 2012.

ӘОЖ 004.8:657.6.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ЖӘНЕ АУДИТ ИНДУСТРИЯСЫНДАҒЫ РӨЛІ

Марқабай Қ. - ЭФ 21-7к1 тобы
Саркулова Н.К. - аға оқытушы, магистр

Үлкен деректер мен терең оқыту технологияларының жылдам дамуымен жасанды интеллект (ЖИ) толқыны бүкіл әлемді қамтиды. ЖИ дәуірі жүйелендірілген және деректерге бағдарланған жаңартуларды, сондай-ақ әртүрлі салалардағы операциялық әдістердің тұрақты дамуын әкелді. Бұдан басқа, бұл бухгалтерлік есептің дәстүрлі индустриясына теңдессіз әсер етеді. ЖИ өсуі интеллект пен автоматтандыруды дәстүрлі есепке алып келді, бұл дәстүрлі есепке алуды дәстүрлі жұмыстың шектерін бұзуға және зияткерлік есеп саласында тұрақты дамуғаЖИ технологиясын бухгалтерлік салада бірінші коммерциялық қолдану 2016 жылғы 10 наурызда өтті. «Big Four» жылдың бухгалтерлік зерттеулерінің бірі ретінде «Deloitte» алғаш рет ЖИ-ті бухгалтерлік есептің күнделікті жұмысына ресми енгізу туралы жариялады. Басқа ірі бухгалтерлік компаниялар кейіннен осындай шешім қабылдап, үнемі қаржы роботтарын немесе ЖИ-агенттерін жөнелтеді. Бұл компаниялар бухгалтерлік есеп, тексеру және салық жөніндегі жұмысты орындау үшін бухгалтерлік саладағы жұмысты ұдайы қайталаудың ерекшеліктерін пайдаланады, бұл бухгалтерлік саланың дәстүрліден қазіргі заманға біртіндеп өзгеруін білдіреді.

Қаржыроботтары немесе ЖИ агенттері негізінде қаржы жүйесіне бухгалтерлік міндеттерді қоса алады және жұмыс тиімділігін едәуір арттыру үшін зияткерлік технологияларды пайдалана отырып, жұмыстың көп бөлігін орындай алады. Қаржы роботтарын немесе ЖИ агенттерін енгізу еңбек шығындарын айтарлықтай үнемдеп қана қоймай, қаржылық деректердің дәлдігін, сенімділігін және түпнұсқалығын арттырады және дәстүрлі әдістермен салыстырғанда деректердің қателіктері сияқты проблемаларды тиімді шешеді. Қазіргі уақытта ЖИ-тің есепке алуға әсері деректерді жинау және өңдеу саласында (деректерді алу, салыстыру және тексеру) ерекше байқалады. Бұл ЖИ қолдауы бар технологиялар тиісті ақпаратты таба алады, құжаттардан ақпарат ала алады және оларды неғұрлым жоғары пайымдау деңгейін талап ететін салаларға шоғырландыра отырып, көп уақыт жұмсай алатын бухгалтерлер немесе аудиторлар үшін қолжетімді ете алады дегенді білдіреді. Мысалы, ЖИ төлем транзакцияларын тестілеу сияқты көп еңбекті қажет ететін міндеттерді толық автоматтандыра алады және одан әрі маңызды тестілеу үшін кез келген қосымша деректерді ала алады [3]. Қазіргі заманғы жасанды интеллект құралдары күрделі электрондық құжаттарды кілт сөздер мен үлгілердің болуына сканерлеуге, сондай-ақ сату, келісімшарттар және шот-фактуралар сияқты әртүрлі көздерден тиісті бухгалтерлік ақпаратты анықтауға және алуға қабілетті [1].Символдарды оптикалық тануды (СОТ) пайдалана отырып, бастапқы немесе түпнұсқа құжаттарды (мысалы, салықтық шот-фактураларды) талдады және есепке алу жүйесінде тіркелуі тиіс қолайлы шоттарды сәйкестендіруге көмектесу үшін ЖИ-ді пайдаланды. Бұдан басқа, қаржылық роботтар немесе жасанды интеллект агенттері платформалар арасында деректерді жүктей алады, деректерді қайта құруды және талдауды орындай алады, сондай-ақ ақпаратты мониторингілеу және процестерді іске қосу функцияларын іске асыра алады, бұл әрине, тиімділікті айтарлықтай арттырады.

Сонымен қатар, ЖИ сөйлеу және бет тану сияқты жаңа технологияларды пайымдау негізінде жауаптарды орындау үшін пайдалана алады және ол RPA-мен үйлесуі мүмкін, бұл автоматтандыруды неғұрлым тиімді және үздіксіз етеді. 2014 жылы«Zara Inditex» бас компаниясы компанияның жеткізу тізбегін жақсарту үшін RFID (радиожиілік сәйкестендіру) технологиясын пайдалануды шешті, бұл процестерді автоматтандыруды жақсартады, RPA-ға (процестерді роботтандыру)транзакциялар мен қаржылық есептерді дайындау тиімділігін арттыруға көмектеседі және сату мен пайданың артуына әкеледі [2].

«Maycur.com – SaaS» кәсіпорнының іссапарлары мен шығыстарын басқарудың жетекші платформасы. Ол сөйлеуді құрылымдалған ақпаратқа айналдыратын сөйлеуді тану технологиясын пайдаланады, шығыстардың сомасын, уақытын және орналасқан жерін алады және өтемді автоматты түрде толтырады . Табиғи тілді өңдеу технологиясы құрылымдалмаған мәтіндік ақпаратты өңдеуді автоматтандыра алады, өзекті сәттерді жүйелі және автоматты түрде шығарып, талдай алады, сондай-ақ ішкі қаржы аудиторларын оқу мен тексеру жөніндегі ауыртпалық жұмыстан босатады. ЖИ технологиясының әр түрлі артықшылықтарына байланысты, оны қаржылықөріс барған сайын кеңеюде. Қазіргі уақытта қаржы роботтары немесе ЖИ агенттері біртіндеп бухгалтерлік есеп бойынша негізгі жұмысты өз мойнына алған кезде, практик бухгалтерлердің назары біртіндеп ауысуға мәжбүр болады. Болашақта ЖИ жабдығы біртіндеп адами ресурстарды алмастырады және бухгалтерлік есеп индустриясының ажырамас бөлігіне айналады, ал негізгі бухгалтерлік жұмыстарды бухгалтерлер орындамайтын болады. Базалық және қайталанатын бухгалтерлік жұмыс зияткерлік қаржылық бағдарламалық қамтамасыз етумен орындалатындықтан, бухгалтерлердің шешімдерді талдау және бизнесті басқару үшін даму стратегияларына назар аударуға көп уақыты мен күші бар. Бұл бухгалтерлерге өз жұмыстарына назар аударуға үлкен серпін береді. Және ЖИ қолдану технология кейбір бухгалтерлерді ауыстыру қаупімен күресу және жоғары сапалы бухгалтерлік таланттарға айналу үшін өз қабілеттерін үнемі жақсартуға және біртіндеп өзгеруге ынталандырады. Бұл компаниялар үшін жақсы жаңалық, бірақ бұл бастапқы немесе төменгі деңгейдегі бухгалтерияның барлық қызметкерлері

үшін дерлік қорқыныш. Осылайша, болашақта бухгалтерлік персонал үшін жұмыссыздық тәуекелі едәуір артады және бухгалтерлердің кешенді өзгеруі сөзсіз орын алады.

ЖИ дәуірінің келуімен зияткерлік технологиялар біртіндеп бухгалтерлік есеп индустриясы үшін мүмкіндіктер де, проблемалар да беретін индустриясы. Бір жағынан, жасанды интеллект негізіндегі жүйелер бизнестің тиімділігін арттыруда, жұмыстағы қателерді азайтуда, кәсіпорынның тәуекелдерін болдырмауда және бақылауда, кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін және адам ресурстарының тиімділігін арттыруда маңызды рөл атқарады, сондай-ақ дәстүрлі бухгалтерлік индустрияны революциялайтын жаңа маңызды рөлдер мен жұмыс орындары үшін көптеген мүмкіндіктер жасайды. Екінші жағынан, ЖИ бухгалтерлердің рөліне одан әрі ықпал етеді және негізгі жедел міндеттерді орындау үшін бастапқы немесе төмен деңгейдегі бухгалтерлерді алмастырады; сонымен қатар, ЖИ-ны дамыту жетілдіруден алыс және адамдарды толығымен алмастыра алмайды.

Әдебиеттер

1. Исақова С.А., Қалабаева А.Б. Аудит теориясы: Оқу құралы. – Алматы: Эверо, 2018. – 304 бет.
2. З.М. Сакенова, Н.А. Сакенов. Аудит –Учебное пособие, –Нур-Султан, университет «Туран-Астана», 2019г.-166с.
3. Agnew H Аудит: питч-баттл. Financial Times https://www.ft.com/con/268637f6-15c8-11e6-9d98-00386a18e39d

УДК 541.18

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧЕТА, АНАЛИЗА И КОНТРОЛЯ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ РАСХОДАМИ ГККП

Мирхалимова Д.М. - студент группы ЭФ 21-7р
Карибов В.М. – магистр менеджмента, старший преподаватель

Для стабильной и эффективной работы каждого детского сада необходимо тщательное финансовое управление. Под этим имеется в виду мониторинг всех доходов и расходов, а также разумное использование средств. ГККП Детский сад № 56 «Тулапар» регулярно проводит мониторинг расходов, но стоитучитывать, что системе еще есть куда совершенствоваться и расти. При внедрении финансового управления, анализа затрат и используя новые технологии, увеличивается возможность сокращения ненужные расходы и увеличить качествопредоставляемыхуслуг.

Учитывая ограниченность финансовых возможностей и возрастающие требования к качеству образовательных услуг, совершенствование учета, анализа и контроля расходов в государственных бюджетных учреждениях детского сада № 56 «Тулпал» является актуальной задачей. Эффективное управление затратами оптимизирует использование ресурсов, выявляет возможности экономии и повышает эффективность работы всего детского сада. В современных условиях очень важно эффективно управлять расходами, особенно для государственных коммунальных казенных предприятий (ГККП). Правильное использование бюджетных ресурсов напрямую влияет на качество образования и развитие детей.

Не мало важно отметить что разумное использование средств требует не только правильного распределения, но и прозрачности и эффективности их использования.

Одним из важнейших шагов в этом направлении является внедрение современных информационных систем. Они очень помогают автоматизировать сбор и обработку данных, при этом снижая вероятность ошибок и помогают ускорить процесс учета. Кроме того, не мало важно регулярно обновлять стандарты бухгалтерского учета, такие как МСФО, чтобы обеспечивать их соответствие актуальным требованиям законодательства и специфике деятельности учреждения.

Особенно для государственных и муниципальных предприятий,важно эффективно управлять расходами. Так как на образование и развитие детей напрямую влияет правильное использование бюджетных ресурсов.

Чтобы рационально использовать средства, они должны быть распределены не только должным образом, но и должны использоваться прозрачно и эффективно.А анализ прошлых расходов очень поможет сделать более точный план на будущее.

При внедрении новых технологий, помимо сокращения количества ошибок, онитак же помогают ускорить бухгалтерские процессы, автоматизируя сбор и обработку данных.

Выбор системы учета затрат играет не мало важную роль. Чем быстрее и точнее поступает информация, тем проще принимать обоснованныерешения, оптимизировать затраты и повышать эффективность работы. Регулярные аудиты и проверки способствуют прозрачности и контролю за расходами, что в свою очередь укрепляет доверие общества к деятельности учреждения.

Рациональное использование финансовых ресурсов является важным вопросом для образовательных учреждений. Для этого необходимо разработать системный подход к учету, анализу и контролю расходов.

Не менее важным аспектом является анализ затрат, который помогает выявить основные расходы, определить причины их изменений и спрогнозировать будущие затраты. Для этого используются статистические методы, разрабатываются и анализируются ключевые показатели эффективности, а также проводится сравнительный анализ с другими учреждениями. Важно внедрить автоматизированные системы учета, проводить регулярные инвентаризации и контролировать использование средств на всех уровнях управления. Для предотвращения нецелевого использования средств необходимо усилить контроль за расходами.

Давайте рассмотрим некоторые рекомендации по повышению эффективности финансового управления:

Первое - Автоматизировать учет, то есть как уже было сказано ранее, внедрение современных информационных технологии позволяют оперативно контролировать расходы.

Второе - создать систему внутреннего контроля. Необходимо регулярно проводить проверки и инвентаризации для предотвращения нецелевого использования бюджетных ресурсов.

Третье - усилить аналитическую работу, необходимо выявлять причины отклонений от плановых показателей, а также организовать мероприятия по оптимизации затрат.

Четвертое - мотивировать сотрудников к экономии ресурсов. Необходимо внедрить систему стимулирования, включающую материальное поощрение за рациональное использование средств.

Пятое – немало важным является организация обучение сотрудников, отправлять на курсы повышения квалификации по вопросам управления расходами.

В детских содах ежедневно тратятся деньги на разные нужды, по - этому важно внимательно следить за расходами. Совершенствование этих процессов позволит детскому саду повысить эффективность работы учреждения, минимизировать финансовые риски и обеспечить прозрачность использования бюджетных средств, а также повышает доверие со стороны родителей и общества.

Литература

1. Бюджетный кодекс Республики Казахстан
2. Закон РК «О государственном имуществе»
3. Управленческий учет: учет/под раз. В.Б. Ивашкевича. – М.:Экономист, 2016
4. Контроль за целевым использованием бюджетных средств:современные подходы/А.А.Иванов//Государственный аудит. – 2018. - №2
5. Анализ расходав бюджетных учреждений: проблемы и пути решения/ О.В Смирнова// Финансы и кредит. – 2015. - № 10

УДК 541.18

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧЕТА, АНАЛИЗА И КОНТРОЛЯ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ РАСХОДАМИ ГККП

Мирхалимова Д.М. - студент группы ЭФ 21-7р
Карибов В.М. – магистр менеджмента, старший преподаватель

Для стабильной и эффективной работы каждого детского сада необходимо тщательное финансовое управление. Под этим имеется в виду мониторинг всех доходов и расходов, а также разумное использование средств. ГККП Детский сад № 56 «Тулапар» регулярно проводит мониторинг расходов, но стоит учитывать, что системе еще есть куда совершенствоваться и расти. При внедрении финансового управления, анализа затрат и используя новые технологии, увеличивается возможность сокращения ненужные расходы и увеличить качество предоставляемых услуг.

Учитывая ограниченность финансовых возможностей и возрастающие требования к качеству образовательных услуг, совершенствование учета, анализа и контроля расходов в государственных бюджетных учреждениях детского сада № 56 «Тулпал» является актуальной задачей. Эффективное управление затратами оптимизирует использование ресурсов, выявляет возможности экономии и повышает эффективность работы всего детского сада. В современных условиях очень важно эффективно управлять расходами, особенно для государственных коммунальных казенных предприятий (ГККП). Правильное использование бюджетных ресурсов напрямую влияет на качество образования и развитие детей.

Не мало важно отметить что разумное использование средств требует не только правильного распределения, но и прозрачности и эффективности их использования.

Одним из важнейших шагов в этом направлении является внедрение современных информационных систем. Они очень помогают автоматизировать сбор и обработку данных, при этом снижая вероятность ошибок и помогают ускорить процесс учета. Кроме того, не мало важно регулярно обновлять стандарты бухгалтерского учета, такие как МСФО, чтобы обеспечивать их соответствие актуальным требованиям законодательства и специфике деятельности учреждения.

Особенно для государственных и муниципальных предприятий, важно эффективно управлять расходами. Так как на образование и развитие детей напрямую влияет правильное использование бюджетных ресурсов.

Чтобы рационально использовать средства, они должны быть распределены не только должным образом, но и должны использоваться прозрачно и эффективно. А анализ прошлых расходов очень поможет сделать более точный план на будущее.

При внедрении новых технологий, помимо сокращения количества ошибок, они так же помогают ускорить бухгалтерские процессы, автоматизируя сбор и обработку данных.

Выбор системы учета затрат играет не мало важную роль. Чем быстрее и точнее поступает информация, тем проще принимать обоснованные решения, оптимизировать затраты и повышать эффективность работы. Регулярные аудиты и проверки способствуют прозрачности и контролю за расходами, что в свою очередь укрепляет доверие общества к деятельности учреждения.

Рациональное использование финансовых ресурсов является важным вопросом для образовательных учреждений. Для этого необходимо разработать системный подход к учету, анализу и контролю расходов.

Не менее важным аспектом является анализ затрат, который помогает выявить основные расходы, определить причины их изменений и спрогнозировать будущие затраты. Для этого используются статистические методы, разрабатываются и анализируются ключевые показатели эффективности, а также проводится сравнительный анализ с другими учреждениями. Важно внедрить автоматизированные системы учета, проводить регулярные инвентаризации и контролировать использование средств на всех уровнях управления. Для предотвращения нецелевого использования средств необходимо усилить контроль за расходами.

Давайте рассмотрим некоторые рекомендации по повышению эффективности финансового управления:

Первое - Автоматизировать учет, то есть как уже было сказано ранее, внедрение современных информационных технологии позволяют оперативно контролировать расходы.

Второе - создать систему внутреннего контроля. Необходимо регулярно проводить проверки и инвентаризации для предотвращения нецелевого использования бюджетных ресурсов.

Третье - усилить аналитическую работу, необходимо выявлять причины отклонений от плановых показателей, а также организовать мероприятия по оптимизации затрат.

Четвертое - мотивировать сотрудников к экономии ресурсов. Необходимо внедрить систему стимулирования, включающую материальное поощрение за рациональное использование средств.

Пятое – немало важным является организация обучение сотрудников, отправлять на курсы повышения квалификации по вопросам управления расходами.

В детских содах ежедневно тратятся деньги на разные нужды, по - этому важно внимательно следить за расходами. Совершенствование этих процессов позволит детскому саду повысить эффективность работы учреждения, минимизировать финансовые риски и обеспечить прозрачность использования бюджетных средств, а также повышает доверие со стороны родителей и общества.

Литература

1. Бюджетный кодекс Республики Казахстан
2. Закон РК «О государственном имуществе»
3. Управленческий учет: учет/под раз. В.Б. Ивашкевича. – М.:Экономист, 2016
4. Контроль за целевым использованием бюджетных средств:современные подходы/А.А.Иванов//Государственный аудит. – 2018. - №2
5. Анализ расходав бюджетных учреждений: проблемы и пути решения/ О.В Смирнова// Финансы и кредит. – 2015. - № 10

ӘОЖ 657.3

КӘСІПОРЫННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ- БАНКРОТ, ОНЫ ЖОЮ ПРОЦЕСІНІҢ ЕСЕБІ ЖӘНЕ АУДИТІ

Мурат А.А. - ЭФ-21-7к1 тобының студенті
Карибов В.М. - менеджмент магистрі, аға оқытушы

Кәсіпорынның банкроттығы – бұл кәсіпорынның қаржылық жағдайына ғана емес, сонымен қатар несие берушілердің, жұмысшылардың және басқа да мүдделі тараптардың мүдделеріне әсер ететін күрделі және көп қырлы процесс. ҚР- ның экономикалық тұрақсыздығы жағдайында банкроттық және кәсіпорындарды тарату проблемасы ерекше өзектілікке ие болады. Кәсіпорынды тарату процесі оның қаржылық жағдайына мұқият талдау жасауды, сондай-ақ іс-әрекеттің заңдылығы мен ашықтығын қамтамасыз ету үшін есеп пен аудиттің тиімді әдістерін жүзеге асыруды талап етеді.

Осы мақаланың мақсаты ҚР- ның контекстіндегі банкрот кәсіпорынның қаржылық жағдайын зерттеу, сондай-ақ елде қолданылатын заңнама мен практиканың ерекшеліктерін ескере отырып, кәсіпорынды тарату процесінде есепке алу мен аудиттің рөлін талдау болып табылады.

ҚР- да банкроттық процесі кәсіпорынның қаржылық проблемаларын шешуге, сондай- ақ кредиторлар мен қызметкерлердің мүдделерін қорғауға бағытталған шаралар кешенін қамтитын «дәрменсіздік (банкроттық) туралы» ҚР-ның Заңымен реттеледі. Кәсіпорынды тарату процесі банкроттық туралы өтініш беруден басталады және бірнеше кезеңнен кейін жалғасады: қаржылық жағдайды бағалау, активтерді түгендеу, аудиторлық тексерулер және сайып келгенде, несие берушілер арасында қаражатты бөлу.

Еліміздегі банкрот кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау әдістері халықаралық тәжірибеге ұқсас және әртүрлі қаржылық коэффициенттерді (өтімділік, төлем қабілеттілігі, рентабельділік және т.б.) пайдалануды, сондай-ақ есептілікке көлденең және тік талдау жүргізуді қамтиды. Алайда, Қазақстандық заңнаманың ерекшеліктері салық заңнамасының әсері, кредиторлардың құқықтық мәртебесінің ерекшеліктері, сондай- ақ мемлекеттік органдардың тарату процесіне әсері сияқты бірқатар қосымша факторларды ескеруді талап етеді.

Қазақстандағы банкрот кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау әдістері экономикалық жағдай мен заңнаманың ерекшелітерін көрсететін жалпы әлемдік тәсілдерді де, республика үшін ерекше әдістерді де қамтиды. Негізгі әдістер:

- Көлденең және талдау- белгілі бір кезеңдегі кәсіпорынның қаржылық көрсеткіштеріндегі өзгерістерді бағалау үшін қолданылады. Көлденең талдау активтердің, міндеттемелердің және капиталдың өзгеру тенденцияларын анықтауға мүмкіндік береді, тік- белгілі бір күнге қаржылық есептіліктің құрылымын бағалау.

- Өтімділік және төлем қабілеттілігі коэффициенттерін талдау- еліміздегі кәсіпорынның өзінің қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді міндеттемелерін орындау қабілетін бағалау үшін жиі қолданылады. Ағымдағы өтімділік, жылдам және абсолютті өтімділік коэффициенттеріне ерекше назар аударылады.

- Тарату аудитінің әдістемесі- таратудың әр кезеңінде қаржылық құжаттарға аудит жүргізу және кәсіпорын активтерін түгендеу қажет. Ең маңызды міндет- конкурстық басқарушының іс- әрекеттерінің заңдылығын, мүлікті кредиторлар арасында бөлудің дұрыстығын, сондай- ақ кәсіпорынның салық міндеттемелерінің сәйкестігін бағалау.

Иллюстрация үшін Еліміздегі банкроттық процесінде гипотетикалық кәсіпорынға талдау жүргіземіз, мысалы «ТрансТех» ЖШС компаниясы. Қаржылық жағдайды талдау барысында келесі мәліметтер алынады:

- Ағымдағы коэффициент 0,5 құрады, бұл ағымдағы активтер есебінен кәсіпорынның қысқа мерзімді міндеттемелерін жабудың мүмкіндігін көрсетеді.

- Жылдамдық коэффициенті 0,3- ке ке тең болды, бұл мәселені одан әрі бықтырады және өтімділігі жоғары активтердің тапшылығын көрсетеді.

- Қаржылық тұрақтылық коэффициенті 0,45 болды, бұл кәсіпорынның сыртқы қарыз капиталына жоғары тәуелділігін көрсетеді.

Бұл қаржылық көрсеткіштер кәсіпорынның қаржылық жағдайын көрсетеді, бұл тарату қажеттілігіне негізді түрде әкеледі. Аудит барысындамынандай бұзушылықтар анықталды:

1. Бухгалтерлік мәліметтердің сәйкес келмеуі- активтерді есепке алу бұрмаланып, дебиторлық берешек сияқты кейбір активтердің артық құнына әкелді. Бұл тарату кезінде мүлікті дұрыс бағалауға кедергі келтірді.

2. Салық есептілігіндегі бұзушылықтар- кәсіпорын бірқатар салық міндеттемелерін көрсетпеді, бұл кейіннен салық органдарында сұрақтар туғызды.

Бұл факторлар жоюдың заңдылығын қамтамасыз ету үшін қосымша тексерулер мен бухгалтерлік есеп пен салық деректерін түзетуді қажет етті.

Қазақстанда кәсіпорынды тарату процесі заңнама нормаларын қатаң сақтауды, сондай-ақ барлық қаржылық құжаттармен мұқият жұмыс істеуді талап етеді. Кәсіпорынды тарату процесінде аудит бірнеше негізгі функцияларды орындайды:

- Конкурстық басқарушының іс- әрекеттерінің заңдылығын тексеру. Аудитор кредиторлардың мүдделері бұзылып жатқанын, кәсіпорынның мүлкін иеліктен шығару бойынша заңсыз операциялар жүргізіліп жатқанын тексереді.

- Кредиторлар арасында мүліктің дұрыс бөлінуін бақылау. Аудитор заңнамаға сәйкес кредиторлардың талаптарын қанағаттандыру кезектілігінің сақталуын қадағалайды.

- Салық міндеттемелерін тексеру. Аудит жою нәтижесіне әсер етуі мүмкін салықтық құқық бұзушылықтарды анықтауға мүмкіндік береді.

Активтерді қайта бағалау немесе мүлікті төмен бағамен сату сияқты күмәнді операциялар болған жағдайда аудитке ерекше назар аудару керек. Аудит компания шенеуніктері үшін қылмыстық жауапкершілікке әкелуі мүмкін бұзушылықтарды болдырмауға көмектеседі.

Банкрот- кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау және тарату сатысында аудит жүргізу елімізде тарату процесінің заңдылығы мен ашықтығын қамтамасыз ету үшін қажетті рәсімдер болып табылады. Жоюдың әр кезеңіндегі сапалы аудит және есеп қаржылық бұзушылықтарды болдырмайды, сонымен қатар несие берушілер мен басқа да мүдделі тараптардың мүдделерін қорғайды.

Елімізде тарату процесін жақсартуға арналған ұсынымдар билік органдары тарапынан конкурстық басқарушылардың іс- әрекеттерін бақылауды күшейтуді, сондай- ақ тарату процесінде бухгалтерлік есептің ашықтығы мен дәлдігін арттыруды қамтиды. Аудит пен есепке алудың қосымша стандарттары кәсіпорындарды жоюдың тиімділігін едәуір арттырып, барлық қатысушылар үшін тәуекелдерді азайтады.

Әдебиеттер

1. Закон РК «О несостоятельности (банкротстве)» (с изменениями и дополнениями).
2. Ковалев В.В. «Финансовый анализ: теория и практика».- М.: Финансы и статистика, 2019.
3. Налоговый кодекс РК.
4. Шеремет А.Д., Сидорова И.В. «Аудит: учебник для вузов».- М.: ИНФРА- М, 2021.

ӘОЖ – 339.138

ӨНДІРІСТІК ЛОГИСТИКА: ҚАЗІРГІ БИЗНЕСТЕГІ РӨЛІ МЕН МАҢЫЗЫ

Муратова Ж. - Эф-21-3к тобының студенті
Рамашова А. Н.–PhD докторы, доцент

Нарықтық экономиканың қазіргі жағдайында логистикалық процестерді тиімді басқару көптеген кәсіпорындар үшін сәттіліктің негізгі факторына айналады. Логистикалық бағыттар арасында өндірістік процестердің үздіксіз жұмыс істеуін және шығындарды азайтуды қамтамасыз ететін өндірістік логистика ерекше орын алады.

Өндірістік логистиканың мәні мен міндеттері

Өндірістік логистика-бұл өндіріс жүйесіндегі материалдық ресурстар, Ақпарат және қызметтер ағындарын ұйымдастыруға және басқаруға бағытталған процестердің жиынтығы. Оның негізгі мақсаты-ең аз уақыт пен ресурстармен өнім шығару үшін оңтайлы жағдайлар жасау.

Өндірістік логистиканың негізгі міндеттеріне мыналар жатады:

1. Өндірістік процестерді жоспарлау. Сұраныс пен өндірістік қуаттарды ескере отырып, өнім шығару көлемі мен мерзімін анықтау.
2. Жабдықтауды ұйымдастыру. Өндірістік учаскелерді қажетті уақытта қажетті материалдармен, жинақтауыштармен және жабдықтармен қамтамасыз ету.
3. Ағындарды оңтайландыру. Ресурстарды тасымалдау, сақтау және пайдалану кезінде шығындарды азайту.
4. Түгендеуді басқару. Тоқтап қалуды және артық шығындарды болдырмау үшін шикізат пен жартылай фабрикаттардың оңтайлы деңгейін сақтау.
5. Бөлімшелердің қызметін үйлестіру. Жалпы нәтижеге қол жеткізу үшін өндірістің әртүрлі кезеңдерінің жұмысын үйлестіру.

Өндірістік логистиканың негізгі процестері

Өндірістік логистика шикізаттың кәсіпорынға түсуінен бастап дайын өнімді қоймаға беруге дейінгі өнімді шығарудың барлық циклін қамтиды. Негізгі процестерге мыналар жатады:

* Кіріс логистикасы. Шикізат пен материалдарды жеткізуді ұйымдастыру, олардың сапасы мен санын тексеру.

* Ішкі өндіріс ағындары. Өндірістік учаскелер арасындағы жартылай фабрикаттардың орнын ауыстыруды басқару.

* Кері логистика. Қалдықтармен, некені қайтарумен немесе материалдарды қайта өңдеумен жұмыс.

Өндірістік логистиканың құралдары мен технологиялары

Заманауи өндірістік логистика цифрлық технологиялар мен автоматтандыруды белсенді қолданады. Танымал құралдардың арасында:

1. Өндірісті басқару жүйелері (MES). Өндіріс процестерін нақты уақытта бақылауға мүмкіндік береді.
2. Жеткізу тізбегін басқару бағдарламалық шешімдері (SCM). Жеткізу және өндіріс процестерін оңтайландыруға көмектеседі.
3. Заттар интернеті (IoT). Жабдықтар мен материалдардың күйін бақылау үшін қолданылады.
4. Автоматтандырылған қоймалар. Материалдарды сақтау және жеткізу процестерін жеделдету.

Бәсекеге қабілеттілікті арттырудағы өндірістік логистиканың рөлі

Өндірістік логистиканы тиімді ұйымдастыру кәсіпорындарға келесі нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді:

* Ресурстарды оңтайландыру арқылы өндіріс шығындарын азайту.

* Өндірістік процестерді уақтылы қамтамасыз етудің арқасында өнім сапасын арттыру.
* Сұраныстың өзгеруіне тезірек жауап беруге мүмкіндік беретін өндіріс икемділігінің артуы.
* Өндіріс уақытын азайту және өнімді нарыққа шығару.

Өндірістік логистика өндірістік циклдің барлық кезеңдерінің үйлесімділігін қамтамасыз ете отырып, қазіргі заманғы кәсіпорындардың қызметінде шешуші рөл атқарады. Өсіп келе жатқан бәсекелестік жағдайында оның маңызы артып келеді және озық технологиялар мен құралдарды пайдалану өндіріс тиімділігін арттыруға жаңа мүмкіндіктер ашады. Логистикалық процестерге назар аударатын компаниялар өз позицияларын нығайту және тұтынушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру арқылы нарықта айтарлықтай артықшылыққа ие болады.

Әдебиеттер

1. https://logirus.ru/articles/week_results/
2. http://www.logistika-prim.ru/rubric/8?page=4

ӘОЖ 657:631

ҚОҒАМДЫҚ ТАМАҚТАНУ ОРЫНДАРЫНДА ШИКІЗАТТЫҢ, ӨНІМДЕРДІҢ ЖӘНЕ ТАУАРЛАРДЫҢ ҚОЗҒАЛЫСЫН ЕСЕПКЕ АЛУ

Мусабек А. - эф 21-7к3
Атенова К.А. - аға оқытушы, магистр

Қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындарының бөлшек саудадан айырмашылығы, олар тек тауарларды өткізіп қана қоймайды, сонымен қатар тауарларды шығарады және пайдаланады. Асханада тек сақтау орны ғана емес, сонымен қатар ас үй, дайын өнім мен кәмпит, кондитерлік өнімдерді өндіру алаңы, буфет алаңы және т.б. қамтиды. Бұл бөлімдер мейрамхана бизнесі үшін ингредиенттерді (тағам және керек-жарақтар) ұйымдастыру және сәйкесінше есептерді ұйымдастыру үшін өте маңызды.

Қоғамдық тамақтандыру ұйымдарының өнімдері мен тауарлары жеткізушілерден алынып, олар арқылы базарлар мен дүкендерден сатып алынады [1].

Жабдықтаушылардан шикізаттарды, тауарларды және материалдарды сатып алу саны мен сапасы бойынша жүзеге асырылады. Алынған өнімдер мен тауарлардың тұтынушылардың денсаулығы мен өмірі үшін қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін сәйкестік сертификаттары болуы керек. Дайын өнімді, өнімдерді және тауарларды қабылдауға рұқсат етілмейді. Жабдықтаушылардан шикізат пен өнімді сатып алу рұқсат хаттары бойынша жүзеге асырылады.

Қоймалардағы шикізаттарды, тауарларды және тауарлы-материалдық құндылықтарды жабдықтаушылар түгендеу кітаптарында немесе есеп карточкаларында есепке алады. Автоматтандырылған есеп жағдайында шығарылған өнім белгілі бір ұйымда қолданылатын компьютерлік бағдарламалардың көмегімен жазылады. Қойма есебі бастапқы түбіртектерге және жөнелтілімдерге негізделеді. Шаруашылық қызметкері кіріс және шығыс тауарларды есепке алу негізінде тауарлардың, активтер мен жөнелтілімдердің есебін жүргізеді. Дүкен менеджерлері жабдық пен керек-жарақтардың келуін немесе пайдаланылуын күнделікті сату кітаптарына немесе карталарына жазып отырады. Сайып келгенде, ол өнім брошюрасында немесе картасында жақсы көрінеді. Бухгалтерия бухгалтерлік есеп тәртібінде белгіленген мерзімде инвентарлық кітаптардағы немесе карточкалардағы жазбаларды тексереді.

Мейрамханаға жағымды қызмет көрсету үшін өндіріс басшысы дайындалатын тағамдардың атаулары мен мөлшерін көрсете отырып, мәзір жоспарын алдын ала дайындайды.

Өндіріс менеджері келесі күнге арналған күнделікті мәзір жоспарын жасайды, мыналарды ескере отырып:

- Тұтынушының талаптары;
- Қоймадағы шикізаттың болуы;
-Өндірістік қуаттар мен өндіріс орындары;
- Тұрақты сату процесі;
- Іскерлік топ шектеулі ресурстармен құрылды;
- Маусымдық мінез-құлық (жыл мезгілі) [2].

Мәзір құрылымы негізінде өндіріс басшысы жоспарлау процесіне қажетті қоймадан өндірістік материалдарды босатуға сұраныс жібереді.

Асханаға түскен өнімдер шикізаттың салмағына қарай өлшеніп, негізгі өндірушіге (аспазға) тапсырылады.

Қоғамдық тамақтандырудағы буфеттер сияқты қызмет етеді. Буфет ас үйден, жұмыс алаңынан, сатып алынған заттардан және дайын өнімдерден тұрады. Сатып алынатын заттар әдетте әртүрлі сусындар, шоколадтар, кәмпиттер және т.б. Енгізілген элементтер келесідей қарастырылады:

- жеткізушіден - тауарлық құжаттар мен шот-фактуралар бойынша - асханадан - төсекке;

Күндізгі өнім асханаға немесе қоймаға қайтарылады.

Буфет есептері бухгалтерлік бөлімнің өндірістік және түпнұсқалық құжаттамасына жеткізушінің жарияланған кестесінде көрсетілген мерзімде енгізіледі.

Шикізаттар, өнімдер мен активтер ХҚЕС 2 «Тауарлы-материалдық қорлар» және есеп жүйелері бойынша есепке алынады.

Қоймадағы шикізат пен азық-түлік тауарларының болуы мен қозғалысы 1310 «Материалдар мен жабдықтар» бойынша есепке алынады. Активтерді есептеу үшін 1330 «Тауар» шоты, «Қойма активтері» субшоты (1330/1) пайдаланылады. Шот белсенді, дебетінде қоймаға түскен тауарлар, ал кредиттерде (ас үй немесе қызмет көрсету аймағы) немесе буфет пен бар көрсетіледі. Сауда өнімдері 1330 «Тауар» шотындағы «Сауда өнімдері» қосалқы шотында көрсетіледі [1].

1кесте – Шикізат, тауарлар мен материалдар ағындарын есептеу

№	Экономикалық жағдай	Баға	Дт	Кт
1	Жеткізушіден алынған тауарлар: Сатып алу бағасымен сатып алу - жеткізуші шотында көрсетілген ҚҚС	 120 000 14400	 1330/1 1420	 3310 3310
2.2	Ақша – ақшаға сатып алынған заттар үшін	134400	3310	1010,1030

Қоғамдық тамақтандыру орындарында азық-түліктің дұрыс сақталуына баса назар аудару керек. Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігі бекіткен «Тез бұзылатын өнімдерді сақтау шарттарына және сақтау мерзіміне қойылатын гигиеналық -эпидемиологиялық талаптар» санитарлық ережелерін сақтау қажет. Азық-түліктегі сыбайлас жемқорлық мұқият басқарылады уақыт аралығында тасымалдауда, қоймада және саудада теңдесі жоқ қызметтер қолайлы тамаққа қойылатын талаптарда. Олар үшін: консервілер, ет , құс еті және жұмыртқа, теңіз өнімдері, сүт және балық, өңделген көкөністер, адамның тағамдық тобынан алынған барлық өнімдер мен тағамдар.

Әдебиеттер

1. Таштанова, Н.Н. Бухгалтерский учет в торговле и на предприятиях общественного питания : Учебное пособие. . - Алматы: Фортуна Полиграф, 2020. - 130 с
3. Демеуова, Б.М., Ермолаева, Л.Л. Мейрамхана және мейманхана бизнесіндегі бухгалтерлік есеп және аудит: Оқу-әдістемелік құрал. - Алматы: «Тұран» Университеті, 2020. - 96б.

УДК 330.322(574.5)

АНАЛИЗ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ВЛОЖЕНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ В ЭКОНОМИКУ ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Мусикиди К.К.- студентка группы ЭФ-23-1р
Колотаева Л.П.- кандидат экономических наук, доцент

Инвестиции-долгосрочные вложения капитала в собственной стране или за границей в предприятия различных отраслей, предпринимательские и инновационные проекты, которые дают отдачу через значительный срок после их вложения.[1] Вложение инвестиций в экономику Туркестанской области привлекает в последнее время все более пристальное внимание как государственных, так и частных инвесторов. Туркестанская область образовалась 19 июня 2018 года, г. Шымкент приобрел статус республиканского значения. В регионе активно ведется масштабное строительство, стремительно развивается инфраструктура и расширяются торговые возможности.

Инвестиционный климат является основным фактором для привлечения капитала в регион и развития экономического роста, для повышения квалификации казахстанских кадров, а также охраны окружающей среды.[2] Развитие Туркестанской области во многом зависит от привлечения инвестиций. С этой целью в последние 5 лет активно реализуются проекты, содержащие привлекательные условия для инвесторов. В целом за 2023 год в области осуществлено 56 проектов общей стоимостью 136 млрд. тенге с созданием 2000 постоянных рабочих мест. На будущее планируется пул из 173 инвестиционных проектов на сумму 3,3 млрд. тенге. Тем самым за период с 2024 по 2027 года будут реализованы такие проекты как: строительство инновационного комплекса «Састобе», строительство и эксплуатация логистического центра и строительство зернохранилищ.[3]Сейчас в области действуют 13 индустриальных зон и специальная экономическая зона с таможенными и налоговыми льготами и необходимой инфраструктуройДля снижения зависимости от импорта в области создаются производственные парки, здесь предприятия имеют также льготные условия для работы. [4]

Таблица 1. Динамика инвестиций в основной капитал Туркестанской области за 2018-2023 гг.[5]

Показатели	2018	2019	2020	Темп роста 2020 к 2018 г, %	2021	2022	2023	Темп роста 2020 к 2018 г, %	Темп роста 2020 к 2018 г, %
Млн. тенге	314 114	443 503	705 722	В 2,2 раза	659 114	742 588	948 810	143,9	В 3 раза

Как видно из показателей таблицы 1,. за анализируемый период произошли следующие изменения: 1. В 2020 году по сравнению с 2018 годом объем инвестиций в основной капитал Туркестанской области увеличился в 2,2 раза, что связано с большим объемом строительства административных зданий, жилых домов и бизнес-центров.

2. Последующий период характеризуется также ростом инвестиций, в 2023 году их объем составил 948 810 млн. тенге, что к 2021 году составляет рост на 143,9%.

3. В целом, за анализируемый период произошли изменения тенденций в привлечении инвестиций, рост до 2020 года, затем снижение в 2021 году в связи с пандемией, после чего рост до 2023 года.

В итоге, инвестиции по сравнению с 2018 годом возросли в 2023 году более чем в 3 раза (рисунок 1).

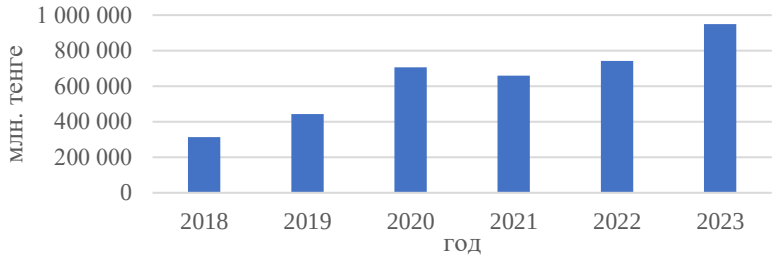

Рисунок 1. Объем инвестиций в основной капитал Туркестанской области

Самыми привлекательными отраслями для инвесторов стали промышленность, сельское хозяйство и операции с недвижимым имуществом.

Таблица 2. Инвестиции в основной капитал по Туркестанской области по направлениям использования за 2023 год [6]

Показатели	Промышленность	Сельское, лесное и рыбное хозяйство	Операции с недвижимым имуществом
млн. тенге	267 030 386	130 007 038	154 363 963
В % от общего объема	28,1	13,7	16,3

Среди инвестиций в основной капитал также важную роль играют прямые иностранные инвестиции. По данным медиахолдинга «AtamekenBusiness» в Туркестанской области в 2023 году было проведено более 94 встреч и переговоров с зарубежными компаниями. В результате реализации новых проектов расширения действующих заводов инвестируется около 1 трлн. тенге. В этом году областная делегация планирует командировать в Турцию, Россию, Китай, Узбекистан, Иран и Вьетнам.[7]

Таблица 3. Динамика прямых иностранных инвестиций в Туркестанской области за 2018-2023 гг.

Показатель	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Млн. долларов	165.5	145.2	315.3	909.5	579	685

По данным таблицы 3 можно сделать следующие выводы:

1. Наблюдается рост прямых иностранных инвестиций с 2018 по 2021 год в 549,5%, т.е. объем инвестиций увеличился более чем в 5 раз.
2. Наибольший объем прямых иностранных инвестиций за период 2018-2023 года был в 2021 году и составил 909,5 млн. долларов.
3. В целом, за весь анализируемый период произошли такие изменения как: рост до 2021 года, затем снижение в 2022 году и последующий рост до 2023 года.

В итоге, по сравнению в 2018 годом прямые иностранные инвестиции возросли в 2023 году в 4 раза.

Таким образом, с момента образования Туркестанской области с 2018 года и по настоящее время в области осуществляется привлечение инвестиций из государственных средств, прямых иностранных и частных инвестиций для развития промышленности, сельского хозяйства и недвижимого имущества. Туркестанская область относится к числу густонаселённых регионов с необходимостью строительства социальных объектов. Традиционное развитие сельского хозяйства будет сопровождаться созданием промышленного производства по переработке сельскохозяйственной продукции. Такие изменения создадут условия для увеличения рабочих мест, налогов, государственного бюджета и благосостояния населения.

Литература

1. Райзберг, Борис Абрамович. Современный экономический словарь/ Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. — 5-е изд., перераб. и доп. — Москва : ИНФРА-М, 2006. — 494 с.
2. Предпринимательский кодекс Республики Казахстанот 29 октября 2015 года № 375-V ЗРК. Ст. 281
3. Комитет по инвестициям Министерства иностранных дел Республики Казахстан// https://turkestan.invest.gov.kz/ru/services/pool-of-investment-projects/
4. Газета Южный Казахстан № 140(20.989) от 27 ноября 2024 года
5. Инвестиционная и строительная деятельность в Республике Казахстан /статистический сборник / Астана 2024
6. Агентство по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан Бюро национальной статистики/ «Об инвестициях в основной капитал в Туркестанской области» 2024г.
7. Медиахолдинг «Atameken Business»// https://inbusiness.kz/ru/news/v-kakie-sfery-investiruyut-v-turkestanskoj-oblasti

ӘОЖ 657:631

МЕЙМАНХАНАЛЫҚ ҚЫЗМЕТТЕРДІҢ КӨРСЕТУІ БОЙЫНША ШЫҒЫНДАРДЫ ЕСЕПКЕ АЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мухамед Д.Г. - эф 27-7к2
Темірбек Ұ. - оқытушы, магистр

Қонақ үй шаруашылығында қаржылық менеджменті, адам ресурстарын, еңбек ресурстарды және қорларды пайдалану. Жабдық тозып, қаржыландыру тоқтайды. Қонақ үй индустриясында шығындарды бөлу материалдардың, жұмыстың және ақшаның үнемделуін анықтау, жұмыс шығындарын азайту, пайда мен айналымды арттыру үшін қажет,

бұл жұмыс (өндіріс) нәтижелерін анықтауға мүмкіндік береді. Негізгі капиталға және айнымалы капиталға инвестициялау арқылы кәсіпорынның табыстылығын, кәсіпорынның тұрақты табысының нормасын және кәсіпорынның қаржылық пайдасын есептеуге болады. Барлық шығындарды бірнеше категорияға бөлуге болады: сатылған тауарлар мен қызметтердің өзіндік құны, тұрақты және үздіксіз өндірістік шығындар, топтық шығындар болып табылады.

Қаржыландыру шығындары операциялық шығындарға қосылады және пайдадан өтеледі.

R (баға) – қызметтің нақты құны. Олар айналым қаражатынан төленеді. Қонақ үй қанша қызмет сата алатыны өнімнің бағасына және нарықтық бағаға байланысты. Сондықтан қонақ үйді басқаруда ақшаның экономикалық табиғатының маңызы өте маңызды, өйткені қызметтердің құны кірістілік пен рентабельділікке тікелей әсер етеді. Сонымен қатар, нарықтық экономика жағдайында қонақ үйлер негізгі қызметтер мен қосымша қызметтерге өз бағасын белгілеген кезде, баға қонақ үй бағасын есептеудің негізі ретінде маңыздырақ бола түседі. Сондықтан қонақ үй қызметінің шығындары табиғи, шикізат, материалдар, отын, энергия, негізгі қорлар, материалдық емес активтер, адам ресурстары сияқты ресурстарды пайдалану арқылы қамтамасыз етіледі [1].

Қонақ үй өнеркәсібінің шығындары: әдіс ретінде ашық және жасырын шығындарға бөлінеді;

Құнды өлшеудің екі жолы бар: есеп және экономика. Қонақ үй басқару есептері нақты (аудиттелген) шығындарды көрсетеді. Жасырын алымдар бағаға қосылмайды, өйткені олар төлем әдістерін қабылдамайды. Көбінесе бұл компанияның ресурстарын тегін пайдалану (мысалы, басқа біреуді жалдаудың орнына өз ғимаратын пайдалану) және компания иесіне көбірек ақша береді. Барлық қаржылық активтерді есепке алу тәртібі материалдық емес активтерді қамтиды және меншік құқығы қатысты болса, түзетуге болады.

«Тар» орынның болуына байланысты нақты жобаны таңдауда мүмкіндік құны бар, ол ең тиімді әдісті басқа мақсаттарда қолдануға мүмкіндік бермейді. Сондықтан аналитикалық мақсатта жиі қолданылатын және баға белгілеуге қосылмаған мүмкіндік шығындары да бар. Егер бұл шығындар бағаға қосылса, олар басқа шығындар құрамдастарынан бөлек көрсетіледі.

Қосымша шығындар (немесе жоғары шығындар) өнім бірлігіне шаққандағы өндіріс пен сату көлемінің ұлғаюынан туындайды.

Мүмкіндік құны – жоғары табысты жағдайда активті пайдаланудан алынған пайда. Мысалы, бизнес иесінің мүмкіндігінше құны ол жарияланған жұмысты аяқтау үшін төлеуі керек ең жоғары жалақы болып табылады.

Қонақ үй көлеміне байланысты бағалар тұрақты бағалар және өзгермелі бағалар болып бөлінеді.

Қонақ үй индустриясындағы тұрақты шығындарға қонақ үй бағасына, сонымен қатар қонақ үй қызметтерін сатудан түскен сома тәуелді емес шығындар жатады. Бұл шығындар бір заттың саны мен қызмет көрсету коэффициентінің өсуіне қарай азаяды. Қонақ үйді басқару шығындарының көпшілігі табиғатта тұрақты. Оларға мыналар жатады: амортизация, рента, жалақы амортизациясы және негізгі қор төлемдері және т.б [2].

Айнымалы – бұл шығындар, оның жалпы құны қонақ үйлер санына тікелей байланысты. Ол қонақ үй қызметтерінің санына байланысты және қызмет санына пропорционалды немесе біртіндеп өзгереді. Оған: су, киім-кешек, көлік қызметі, электр энергиясы, жарнамалық шығындар, туристердің жол ақысы кіреді.

Шығындарды есепке алу әдісі бойынша шығындар тікелей төлемдер және жанама төлемдер болып бөлінеді. Тікелей шығындар еңбек шығындарының тікелей бағалаулары ретінде белгілі. Жанама кіріс бөлімдер мен қызмет түрлеріне сатудан және операциялардан түскен табысқа пропорционалды түрде бөлінеді. Жанама қаржылық баптар операциялық және әкімшілік шығындарды қамтиды.

Орташа құн және нақты өзіндік құн жалпы өзіндік құнның сатылған қызметтер мен тауарлардың санына қатынасын білдіреді.

Өндірісте және өндірістік емес қызметте тұрақты шығындар, мерзімді шығындар және активті шығындар қолданылады. Барлық материалдық және еңбек шығындары өндіріс шығындарын құрайды. Кәсіпорынның өнімді өндіру және өткізу процесінде (еңбек және еңбек қызметтері) шеккен барлық шығындары өндірілген өнімнің немесе қызметтердің шығындары деп аталады.

Қонақ үй қызметтерін жоспарлау, есепке алу және өзіндік құнын анықтау ішкі және сыртқы факторлармен анықталады. Сыртқы факторларға мыналар жатады: ұлттық салық саясаты: бәсекелестік бар ма;

-Басқа салалардағы қызмет көрсету шығындары;

-қонақ үй қызметінің сипаты және т.б.

Қонақ үй индустриясының негізгі сипаттамалары:

-Жергілікті қызметтердің тұрақтылығы, негізгі қызметтерде сенімділіктің болмауы жұмыс процедуралары өте сенімді.

Жиілігіне қарай төленеді: ағымдағы төлем және бір уақыттағы төлем. Қазіргі заманғы шығындарға қазіргі заманғы құрал-жабдықтарды пайдалану сияқты тұрақты шығындар және бір реттік шығындар – жаңа өнімді дайындау және әзірлеуге кеткен шығындар, оларды енгізуге байланысты шығындар жатады.

Құрылыс шығындары өндіріске және құрылысқа жұмсалған барлық шығындарды қамтиды.

Өндірістік емес (кәсіпкерлік) табыс тұтынушыларға өнімді сатумен байланысты. Өндірістік шығындарға барлық өндірістік шығындар кіреді.

Ең жақсы өнімді шығару үшін дұрыс технологияны және өндірісті ұйымдастыруды пайдалану құны.

Рентабельсіз шығындар техникалық және ұйымдастырушылық қателерден (жұмыстағы үзілістерден, бұзылған өнімдерден, артық төлемдерден және т.б. шығындардан) туындайды. Өндіріс шығындары жоспарланған, сондықтан атауды жоспарлау. Операциялық шығындар көбінесе жоспарланбаған, сондықтан жоспарланбаған болып саналады [3].

Қонақжайлылық индустриясындағы жеке компаниялар үшін тұрақты өнімдер саласы үлкен және олардың жұмысы мен қаржылық күшін сипаттайтын көрсеткіштерді түсіну маңызды.

Әдебиеттер

1. Арапова Г.М. Управление гостиничным персоналом. МУ по проведению семинарских занятий. Шымкент, 2014 Арапова Г.М. Қонақ үй персоналын басқару. Оқу құралы.Шымкент, 2015, 192 б.
2. Кастальская Т.П. Планирование и организация ресторанного дела и гостиничного бизнеса: Учебное пособие.-Алматы: Эверо, 2016.-192 с.Lib.ukgu.kz/cgi-bin/irbis64r
3. Қожабеков,С.С. Мейманхана ісі және қонақ үй бизнесіндегі бухгалтерлік есеп : оқу құралы / С. С. Қожабеков , С. Е. Сулеева, А. К. Карымсаков, [б. м.], 2020.

УДК 657

АУДИТ РАСЧЕТОВ С ПОДОТЧЕТНЫМИ ЛИЦАМИ

Мухамедова К.А. - ЭФ-21-7р
Сатенов Б.И. - научный руководитель

Подотчётные лица подразумевают перед собой работников организации, получающих финансовые ресурсы в распоряжение для выполнения служебных обязанностей. Они обязаны предоставить детализированный отчёт о целевом использовании выделенных средств, сопровождаемый соответствующими бухгалтерскими документами (кассовыми чеками, квитанциями, договорами и иными подтверждающими бумагами).

Следует отметить, что практически ни одна налоговая ревизия деятельности хозяйствующего субъекта не обходится без детального изучения бухгалтерского счёта, отражающего расчёты с подотчётными лицами. Это обусловлено тем, что данный счёт включает широкий спектр финансово-хозяйственных операций, что делает его объектом пристального внимания со стороны контролирующих органов. Надеяться на то, что этот участок бухгалтерского учёта останется вне сферы интересов налоговой службы, нецелесообразно.

Расчёты посредством подотчётных лиц объективно являются неотъемлемой частью функционирования любой организации, так как их использование существенно упрощает процесс финансовых транзакций и повышает их оперативность. В связи с этим бухгалтерскому подразделению необходимо минимизировать вероятность допущения ошибок при ведении учёта данного счёта. Это позволит фирме избежать возможных финансовых санкций и административных взысканий со стороны контролирующих инстанций. Ошибки в учёте расчётов с подотчётными лицами часто связаны с отсутствием нормативных документов, регламентирующих порядок предоставления и возврата денежных средств, списанием сумм без подтверждающей документации, нарушением лимитов наличных расчётов между юридическими лицами, а также недостаточной аналитической обработкой данных [1].

Аудитор должен обратить внимание на установления лимит остатка кассовых средств в предприятии, согласованный с обслуживающим банком и главным бухгалтером. Его расчёт учитывает специфику деятельности предприятия, средний объём наличной выручки и число рабочих дней. Данный лимит определяет максимально возможную сумму денежных средств, остающуюся в кассе на конец дня. Превышение этого показателя влечёт штрафные санкции. Если лимит не установлен, вся наличность в кассе считается сверхнормативной.

Документ о лимите также содержит перечень допустимых расходов, покрываемых наличными средствами, включая командировочные затраты, приобретение ГСМ и хозяйственные нужды. Все расчёты наличными осуществляются через подотчётных лиц, что требует строгого соблюдения установленных процедур и корректного оформления документации. Несмотря на кажущуюся простоту учёта этих операций, данный участок часто становится источником ошибок. Поэтому детальное изучение и точная реализация норм бухгалтерского учёта в этой сфере имеют критически важное значение.

Аудитор анализирует порядок предоставления денежных средств под отчёт в проверяемой организации, включая процедуру оформления заявлений, сроки использования средств, корректность командировочных документов и расчёта суточных, лиц, ответственных за выдачу средств, наличие задолженности по ранее выданнымсредствам, сроки отчётности в бухгалтерию и перечень документов, прилагаемых к авансовому отчёту. Основной цель аудита можем назвать подтверждение корректности операций, включая проверку бухгалтерских проводок, авансовых отчётов, подтверждающих документаций и кассовых операций [2].

Наиболее распространённые нарушения связаны с отсутствием обязательных реквизитов первичных документов: суммы остатка или перерасхода, данных бухгалтерских счетов по дебету и кредиту, должности и табельного номера подотчётного лица, количества приложенных документов и страниц, а также подписей подотчётного лица, главного бухгалтера и руководителя организации, часто эти данные просто отсутствуют в документах.

При аудите этого аспекта деятельности фирмы специалист обязательно основывается на на методологии аудита расчётов с подотчётными лицами:

Анализ исходной документации – оценивается корректность оформления заявок на выдачу денежных средств, авансовых отчётов, кассовых ордеров и прочих подтверждающих бумаг.

Контроль соблюдения сроков отчётности – проверяется своевременность представления авансовых отчётов и возврата неизрасходованных средств.

Оценка обоснованности затрат – анализируется соответствие произведённых расходов установленным целям, наличие подтверждающих бухгалтерских документов (чеки, накладные, договоры).

Мониторинг соблюдения нормативов наличных расчётов – проводится проверка операций на соответствие установленным законодательным ограничениям по наличным расчётам между организациями.

Выявление задолженности подотчётных лиц – изучается наличие неоправданных перерасходов, просроченной задолженности и её влияние на финансовую отчётность [3].

Сопоставление бухгалтерских данных – осуществляется сверка аналитического и синтетического учёта, проверка корректности отражения операций в бухгалтерской документации.

Для реализации аудита расчётов с подотчётными лицами в Республике Казахстан применяются следующие ключевые нормативно - правовые акты:

Налоговый кодекс Республики Казахстан регулирует вопросы налогообложения, охватывая налоги, связанные с операциями с подотчётными лицами, такие как налог на доходы физических лиц, налоговые вычеты и другие финансовые обязательства.

Закон Республики Казахстан "О бухгалтерском учёте и финансовой отчётности" устанавливает основные принципы ведения бухгалтерского учёта, включая процедуру учёта операций с подотчётными лицами, оформление первичных документов и составление финансовых отчётов [4].

Правила ведения бухгалтерского учёта и составления финансовой отчётности определяют методологию учёта операций с подотчётными лицами в бухгалтерских записях, а также порядок отражения этих операций в отчётности организаций.

Постановление Правительства Республики Казахстан "Об утверждении правил кассовых операций" регулирует процесс наличных расчётов через подотчётных лиц, устанавливая лимиты на остатки наличных средств в кассе и требования к документации, сопровождающей такие операции.

Приказы Министерства финансов Республики Казахстан уточняют формы и порядок оформления авансовых отчётов, их подачу и требования к документам, подтверждающим расчёты с подотчётными лицами.

Кодекс Республики Казахстан "О налогах и других обязательных платежах в бюджет" регулирует налоговые обязательства организаций, включая процедуры, связанные с расчётами с подотчётными лицами в рамках налогообложения.

Стандарты аудита Республики Казахстан обязательны для применения в ходе проведения аудиторской проверки, включая проверку корректности расчётов с подотчётными лицами, соответствие оформленных документов и соблюдение установленных сроков отчётности.

Все перечисленные нормативно-правовые акты обеспечивают правовую основу для проведения аудита расчётов с подотчётными лицами, гарантируя соответствие всех бухгалтерских и финансовых операций действующему законодательству Республики Казахстан [5].

Литература

1. Стандарты аудита Республики Казахстан. — Утверждены приказом Министерства финансов РК № 204 от 18 октября 2019 года.
2. Мельников И.Р., Мельникова Н.С. "Аудит: теория и практика". — Издательство: «Экономика», 2020.- С.205
3. Мухамеджанова С.Ш. "Бухгалтерский учёт в Казахстане". — Издательство: «Қазақуниверситеті», 2019.- С.135
4. Закон Республики Казахстан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» (2007).
5. Приказ Министра финансов Республики Казахстан «Об утверждении Инструкции по бухгалтерскому учету операций с подотчетными суммами» (2020).

ӘОЖ 338.21.01

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҚ САЛАСЫНДАҒЫ КӘСІПКЕРЛІК ҚЫЗМЕТІН ТАЛДАУ

Мухамедханова А.Б.
Адильбек А.Н.

Кәсіпкерлікті, сондай-ақ шағын және орта бизнесті дамыту елдің экономикалық өркендеуінің маңызды шарты болып табылады. Қазақстандық кәсіпкерлік жалпы әлемдік үрдістер арнасында дамып келеді, алайда оның экономикадағы үлесі дамыған елдердегі мәндерден әзірше өзгеше. Түркістан облысы Қазақстан Республикасының перспективалы өңірлерінің қатарына жатады. Агроөнеркәсіптік кешен Түркістан облысы экономикасының азық-түлік қауіпсіздігін және халықты жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету жөніндегі маңызды және басым секторларының бірі, сондай-ақ шағын бизнесті қолдану үшін үлкен маңызды сала болып табылады. Түркістан облысы үшін ауыл шаруашылық өндірісі ауыл халқының басым бөлігі тартылған дәстүрлі сала болып табылады.

Тарихи қалыптасқан құрылым негізінде Түркістан облысының өңірлік мамандандырылуын ескере отырып, АӨК және ауылдық шаруа ндағы перспективалы салалар: мал шаруашылығы, сондай-ақ дәнді, жем-шөп дақылдарын, бақша және картоп өсірумен өсімдік шаруашылығы және бау-бақша шаруашылығын жаңғырту болып табылады. Облыс күрт континенталды климат аймағында орналасқан. Құнарлы топырақ, күн сәулесінің көптігі, кең жайылым осы ауданда ауылдық шаруа ның әртүрлі салаларын, бірінші кезекте суармалы егіншілік пен жайылымдық қой шаруашылығын дамытуға үлкен мүмкіндіктер туғызады. Мақта, күріш егістері, сондай-ақ бақтар мен жүзімдіктер жоғары өнім береді. Ауыл шаруашылық өндірісін дамыту үшін Түркістан облысында үлкен жер ресурстары, елеулі өндірістік және еңбек әлеуеті бар. Осы өнімнің дәстүрлі импорттаушылары болып табылатын бірқатар елдер бар. Әлемдік астық нарығындағы бағалар үнемі өсіп келе жатқанын ескерсек, Қазақстан үшін, атап айтқанда, біздің облыс үшін бұл жағдайлар ауылдық шаруа н қарқындату негізін құрауы тиіс.

Өкінішке орай, қазіргі уақытта ауыл шаруашылық кәсіпорындарының машина-трактор паркінің құрылымы ескірген және тозған. Аймақтың ауылдық шаруа на заманауи жоғары технологиялық, өндірістік және үнемді жабдықтар қажет. Ауыл шаруашылық өндірісін техникалық қамтамасыз етудің негізі шаруа және фермер қожалықтарына кредит беру мен лизингтің тиімді жүйесі және мемлекеттік қолдаудың өсуі, яғни қайта өңдеу кәсіпорындарын техникалық және технологиялық қайта жарақтандыру үшін жағдайлар жасау болуы тиіс. Несие беру жағдайы шағын және орта кәсіпорындарға қарағанда шаруа қожалықтарында әлдеқайда нашар, өйткені ауыл кәсіпкерлерінің көпшілігінде кепіл мүлкі жеткіліксіз. Осы мейман ауыл шаруашылық өнімдерін қайта өңдеумен айналысатын кәсіпорындарға негізгі және айналым қаражатын толықтыруға қаржы институттары беретін кредиттер бойынша, сондай-ақ жабдықтар лизингі бойынша пайыздық ставкаларды субсидиялауды қамтуы тиіс.

Қаржы ресурстарымен қамтамасыз етудің жеткілікті дамымаған жүйесінен басқа, Агроөнеркәсіптік кешенде кәсіпкерлікті дамытуға өнімді өндіру мен өткізудің шектеулі көлемімен байланысты факторлар кедергі келтіреді. Отандық ауыл шаруашылық өнімдерін қайта өңдеу үлесін ұлғайту үшін шешім әдістерінің бірі қайта өңделген шикізат көлемін субсидиялау болуы мүмкін. Сондай-ақ мемлекеттік органдарды мемлекеттік тапсырыс бойынша жергілікті шаруа және фермер қожалықтарының өнімдерін сатып алуға ынталандыру керек.

Ауылдық шаруа нда шағын кәсіпкерліктің дамуын шектейтін негізгі проблемалардың қатарына мыналар жатады: жеңілдетілген технологияларды қолдану, ауыл шаруашылық машиналары мен технологиялық жабдықтардың жоғары тозуы, бұл еңбек өнімділігінің төмендігін және өндіріс шығындарының өсуін негіздейді. Шаруа және фермер қожалықтарын қолдау мақсатында мемлекеттік биліктің жергілікті органдары тарапынан басым дақылдар өндірісін субсидиялау жолымен көктемгі егіс және егін жинау жұмыстарын жүргізу үшін жанар-жағармай материалдарын арзандату бойынша іс-шаралар жүргізу қажет. Түркістан облысында ауылдық шаруа н одан әрі дамыту кәсіпкерлік субъектілерінің мүдделерін ескерместен мүмкін емес. Сондай-ақ, облыстың агроөнеркәсіп кешенінде шағын кәсіпкерлікті қолдау және серпінді дамыту үшін бір жолғы жәрдемақы төлеу және бюджеттік кредиттер беру, сондай-ақ кәсіпкерлік

қызметті дамытудың мемлекеттік бағдарламаларын әзірлеу және жетілдіру түрінде аграрлық мамандарды әлеуметтік қолдау шараларын қамтамасыз ету қажет. Ауылдық аумақтардың тұрақты дамуын қамтамасыз ету инженерлік және әлеуметтік сала объектілерін салу, қайта жаңарту, күрделі және ағымдағы жөндеу жөніндегі іс-шараларды және аймақтың агроөнеркәсіптік кешені саласына жататын әрбір пунктте абаттандыру жөніндегі жұмыстарды жүргізу жолымен мүмкін болады.

Күшті нарықтық экономикасы бар елдердің тәжірибесі еркін сауда жүйесін реттелетін экономика деп атауға болатынын көрсетеді. Ол мемлекетсіз жұмыс істей алмайды, өйткені мемлекет ақшалай ұсыныстұйымдастырады, ұжымдық сұраныстың бір бөлігі ретінде өтейді, есірткі сипатындағы тиімсіз жақтарды шектейді және олардың өмір сүруіне жол бермейді.

Республикада шағын және орта бизнесті қолдау саясаты жоқ. Тағы да, мемлекет тарапынан көптеген құқықтық және құқықтық актілер өсуде. Осы уақытта шағын кәсіпкерлік субъектілерінің қауымдастыққа бірігуі орын алады, бұл шағын бизнестің Елеулі қызметіне әкеледі. Бұл қауымдастықтар қатал төңкерістер мен нарықтық экономиканың күйзелістерін бірлесіп еңсеру мақсатында құрылады. Мысал ретінде Алматыда құрылған «Алматы кәсіпкерлері қауымдастығы» қызметін келтіруге болады. Бұл шағын және орта кәсіпорындардың тозуын алдына қоятын мемлекеттік емес ұйым. Айта кетейік, Аца құқықтық, қаржылық, салық мәселелері бойынша көмек көрсету үшін бизнес-жоспар әзірледі.

Түркістан облысының ауыл шаруашылығы мен бүкіл агроөнеркәсіп кешенінің қажетті және ықтимал Қайта өркендеу перспективалары дамудың инновациялық факторларымен, ауылдың әлеуметтік проблемаларын құрылымдық қайта құрумен және кешенді шешумен байланысты. Дамыған және бірқатар дамушы елдердің ауыл шаруашылығының жетістіктері орын алған жағымсыз үрдістерді еңсеру кезінде агроөнеркәсіптік кешеннің даму перспективаларына оптимистік қарауға мүмкіндік береді. Тұтастай алғанда ел бойынша және өңірлерде агроөнеркәсіптік кешенді дамытуда қалыптасқан жағымсыз үрдістерді инновациялық жаңару мен мемлекеттің перспективалық әлеуметтік - экономикалық және аграрлық саясатының орталық буыны ретінде агроөнеркәсіптік кешеннің бәсекеге қабілеттілігін арттырудың ұзақ мерзімді стратегиясын әзірлеу және дәйекті іске асыру негізінде еңсеруге болады.

Иә, бұл сондай-ақ пайдалы тапсырыстарды орындау кезінде шағын және орта бизнестің күш-жігерін біріктіруді кеңейтеді, интеграцияланған форма жақсы қаржыландырылатынына сенімділікті арттырады. Қазақстан үшін кәсіпкерліктің өмірлік түрі-франчайзингті дамыту іске асырылуда. Нәтижесінде «донор» Қасқыр цехында бәсекеге қабілетті тауарлардың ірі масштабты және тәжірибелі өндірісі шағын кәсіпорындар жинақталған цехта жеңіл сатылатын болады. АҚШ-та және басқа да экономикалық дамыған елдерде еншілес кәсіпорындардың осындай нысандарымен біріктіру бұл қазақстандық мемлекетке де жататынын куәландырады.

Ауылдық шаруа нда кәсіпкерлікті дамыту еңбекке қабілетті ауыл халқының жұмыспен қамтылуын және табысын ұлғайтуды, ауыл шаруашылық кәсіпорындарының рентабельділігін арттыруды, ауылдық аумақтардың тұрақтылығын қамтамасыз ететін бәсекелестік ортаны қалыптастыруға бағытталуы тиіс.Осы бағыттағы белгілі бір оң ілгерілеушілікке қарамастан, Қазақстанда кәсіпкерлік баяу және фрагментті дамуда, ал экономикалық субъектілер арасындағы бәсекелестік күрес тиімділігі төмен болып табылады.Ауыл шаруашылық кәсіпкерлігін дамыту көлемі ауыл халқын жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету, шаруашылық жүргізудің түрлі ұйымдық-құқықтық нысандарының тиімді теңгерімділігі, меншік иелерінің, жалдамалы қызметкерлердің және ауылдық шриптердің мүдделерін үйлестіру үшін жеткіліксіз.Көптеген кәсіпкерлік субъектілерінің табыстылығы төмен күйінде қалып отыр.Соңғы жылдар бойы ауыл шаруашылық кәсіпорындарының үштен бір бөлігі созылмалы шығынды күйінде қалып отыр.Соның салдарынан мемлекет жыл сайын ауыл шаруашылық және агроөнеркәсіптік кешен саласында кәсіпкерлерге мемлекеттік көмек көрсетудің жаңа бағдарламаларын ұсынады және жоспарлайды.

Әдебиеттер

1. Мамыров Н.К., Смагулова Н.Т. и др. Основы предпринимательства.- Алматы: Экономика,- 2017.- 66с.
2. Окаев К.О. и др. Предпринимательство в Республике Казахстан:Учебное пособие. / Алматы: Экономика, 2010, 135с.
3. Блинов А. О. Малое предпринимательство. Организационные и правовые основы деятельности. Москва:Ось-89,- 2011.
4. Основы предпринимательской деятельности: Финансовый менеджмент. /под ред. В. М. Власовой / - М. , 2011.- 118с.
5. Индивидуальный бизнес в РК.-Алматы, 2019.-11с.

УДК 657.11

ПЛАНИРОВАНИЕИ ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ВНУТРЕННЕГО АУДИТА ЛОГИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ

Назиркулова Р. - студентка группы ЭФ-22-7р
Абдыкулова Д.Б. - старший преподаватель

Логистическая инспекция может выявить все аспекты цепочки поставок компании в качестве независимой оценки, выявить сильные и слабые стороны системы логистики. А так же выявить тенденции, которые влияют на ее формирование, проанализировать злоупотребление ресурсами и определить логистику компании. [1]

Результаты проводимого аудита могут быть полезны компаниям в сфере логистики, а также компаниям, предоставляющим информацию о логистических и консалтинговых решениях. Процедуры аудита показаны на следующем рисунке 1.

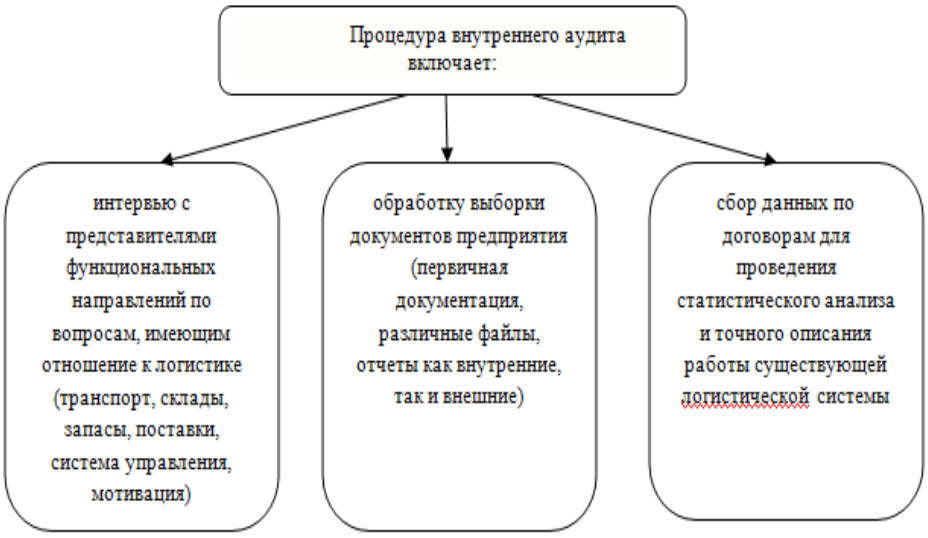

Рисунок 1 - Процедуры аудита

Важно отметить, что идеи, решения и ключевые положения плана действий исходят от членов группы проверки оборудования, представляющей компанию-клиента. В процессе системного анализа была разработана система операционных показателей, которые можно разделить на четыре группы:

* коэффициенты эффективности обслуживания клиентов (отечественных и зарубежных клиентов) и оценка качества обслуживания;

* коэффициенты, завиясящие с расходами на проведение логистических работ (расходы на покупки, оборудование, автообили, склады, складские помещения). При анализе затрат проводится расчет соотношения затрат и выгод, который подразумевает выгоды, получаемые потребителем, и реализацию специальных решений. ;

* Коэффициенты применения имущества (складское оборудование, оснастка для самодельных судов). С увеличением торгового баланса и расширением географии операций элементы инфраструктуры стали оказывать влияние на цены товаров, производимых для предприятий и контор.;

* Кандидаты - изучают лучшие практики конкурентов-заказчиков в областях, связанных с логистикой.

Практический опыт проверки работы логистики в целом можно получить следующим образом.[2]

1. Определите цели проверки логистики. Без четкой целевой аудитории трудно контролировать процесс и оценивать результаты.

2. Организуйте внедрение аппаратных решений. Решения, разработанные в ходе проверки оборудования, будут включены в специальный сборник/Проект/План действий.

3. Внедрение ключевых показателей эффективности. Используйте ключевые показатели эффективности (КПЭ) для отслеживания прогресса и эффективности используемых решений.

4. Проводите долгосрочные проверки оборудования. Проверки управления продуктами должны быть частью деятельности компании, например, в области управления качеством продукции или технической дисциплины. [3]

Мы рекомендуем компаниям, занимающимся автомобильными перевозками, использовать автоматизированные программы для оптимизации управления логистическими услугами, чтобы повысить эффективность расчетов и увеличить их количество.

В целях проведения качественного логистического аудита, надо понимать, какая же миссия возложена на каждое логистическое подразделение в данной компании. Так же необходимо оценить конкурентную позицию компании.

Литература

1. Закон РК «Об аудиторской деятельности»
2. Аникина Б.А. Логистика. Учебное пособие для бакалавров / Б.А. Аникина. - М.: Проспект**, 2020. - 341** с.
3. Афанасенко И.Д. Коммерческая логистика / И.Д. Афанасенко, В.В. Борисова. - М.: Питер, **2020**. - 352 с.

УДК: 338.43

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ТЕОРИИ И ПРАКТИКЕ МЕНЕДЖМЕНТА.

Нарметова Ю. -студентка группы ЭФ-22-4р
Мустафаева В.И. - преподаватель, магистр экономических наук

Для достижения целей любой организации необходима четкая координация ее задач. Управление выступает важнейшим инструментом обеспечения этой координации и основой для развития экономики. Оно предоставляет собой неотъемлемую часть человеческой деятельности, требующей согласованности и упорядоченности. Управление необходимо не только в сфере производства, но и в работе государственных органов, городских и региональных структур, образовательных учреждений, медицинских организаций и даже социальных служб.

Проблемы общества нередко связаны с недостаточным качеством управления или нарушением иерархии в отношениях между людьми.

В современной практике менеджмент рассматривается как процесс управления отдельным сотрудником, командой или организацией в целом. Зарубежные источники трактуют это понятие как достижение организационных целей с помощью усилий других людей. Ключевую роль в этом процессе играет менеджер.

Эффективность управления измеряется соотношением достигнутых результатов и ресурсов, затраченных на их достижение. Менеджеры, не обладающие теоретическими знаниями, зачастую полагаются лишь на опыт, интуицию и удачу. Однако отсутствие опыта становится серьезным препятствием для успешного руководства. Специалисты, которые владеют теорией менеджмента и применяют ее на практике, добиваются более высоких результатов.

Менеджмент ориентирован на решение практических задач и разработку методов, позволяющих достичь высоких показателей, которые служат критерием качества управления. Теория менеджмента должна отвечать следующим требованиям:

1. Обеспечивать специалистов знаниями, повышающими уровень управления.
2. Способствовать подготовке и повышению квалификации менеджеров.
3. Выявлять области и проблемы, требующие дальнейших исследований для развития науки управления.

Менеджмент опирается на множество научных дисциплин, что делает его междисциплинарной отраслью. Эта интеграция знаний приводит к значительному расширению информационного пространства в области управления, что, с одной стороны способствует развитию теории, а с другой —вызывает путаницу из-за множества интерпретаций и подходов. Так, в середине 20 века разнообразие взглядов на управление привело к ситуации, описанной как «теория менеджмента в джунглях». До сих пор единая универсальная теория менеджмента отсутствует, что обусловлено разнообразием подходов к изучению этого процесса.

С расширением транснациональных корпораций и расширением их деятельности на новые рынки менеджмент приобретает все более интернациональный характер. Это требует разработки универсальных методов управления, учитывающих национальные особенности, а также адаптации «ноу-хау» других стран. Такой обмен знаниями и опытом является важным фактором повышения производительности и стимулирования экономического роста.

Цифровизация кардинально изменила подходы к управлению. Традиционные методы уже не способны эффективно справляться с многослойными задачами, возникающими в условиях цифровой экономики. Инновационные технологии, такие как искусственный интеллект, большие данные и автоматизация процессов, стали неотъемлемой частью управления. Они помогают менеджерам получать данные в реальном времени, прогнозировать изменения на рынке и принимать обоснованные решения с минимальными рисками.

Тем не менее, внедрение технологий требует от менеджеров не только технической грамотности, но и умения сохранять человеческий фактор в управлении. Например, автоматизация рутинных операций освобождает время для творчества и стратегического планирования, однако вызывает опасения сотрудников по поводу их роли в организации. Поэтому менеджер должен уметь сочетать технические достижения с умением выстраивать доверительные отношения в команде.

Существующие подходы к менеджменту не следует рассматривать как независимые теории. Скорее, они представляют собой результаты интеллектуального разделения труда, направленного на изучение и совершенствование процесса управления. Для наиболее полного понимания и эффективного применения менеджмента необходимо учитывать все существующие подходы, интегрируя их достижения и сочетая теорию с практическим опытом. Разработка целостной теории управления возможна только на основе системного подхода, который позволяет объединить знания различных дисциплин и обобщить опыт специалистов.

Развитие науки управления остается ключевым аспектом прогресса в данной области. Однако следует понимать, что теория без практического применения теряет свою значимость. Поэтому интеграция научных знаний с реальными задачами организаций становится приоритетом. Будущее менеджмента видится в разработке гибридных моделей управления, которые будут сочетать лучшие практики разных школ и подходов. Такие модели позволят адаптироваться к изменчивым условиям, оставаясь эффективными в различных экономических и социальных контекстах.

В заключение важно подчеркнуть, что теория менеджмента— это наука, ориентированная на решение реальных задач. Менеджер- это профессионал, занимающийся управлением в конкретной области, и от его знаний и навыков зависит успешное функционирование компании или организации.

Литература

1. Архилова Н.И. Управление персоналом организации. Краткий курс для бакалавров [ТекстI: учеб. пособие / Н.И. Архипова, О.Л. Седова. - М.: Проспект, 2016. - 214 с.
2. Митрофанова Е. А. Управление персоналом: теория и практика. Оценка результатов труда персонала и результатов деятельности подразделений службы управления персоналом учеб.-практ. пособие / Е. А. Митрофанова, Л. В. Ивановская ; под ред. А. Я. Кибанова.- . М; Проспект, 2012. - 72 с.
3. Клейнер Г.Б., Гуманистический менеджмент, социальный менеджмент, системный менеджмент - путь к менеджменту XXI века Российский журнал менеджмента 16 (2): 231- 252 (2018)
4. Adner R. 2017. Ecosystem as structure: An actionable construct for strategy. Journal of Management 43 (1): 39-58.
5. Аппело Ю. Agile-менеджмент: Лидерство и управление командами / Пер. с англ. - М.: Альпина Паблишер, 2018

ӘОЖ 336.71(657.1)

СЕРІКТЕСТІК ҚАРЖЫЛАНДЫРУ: ӨНІМДЕРІ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ

Омар А.А. – ЭФ-22-5к2 тобының студенті
Құлбай Б.С. – PhD, аға оқытушы

Серіктестік қаржыландыру – бұл қаржы нарығындағы инвестор мен клиенті арасындағы пайда мен тәуекелді бөлу серіктестік қағидасына негізделген қызмет болып табылады. Көптеген елдерде серіктестік қаржыландыру «исламдық қаржы» ретінде көрініс табады. Себебі қарызға алынған қаражаттар үшін үстемақы қарастырылмайтын қаржылық қызмет және мұсылмандық этикалық және діни принциптеріне негізделген болып табылады.

Серіктестік қаржыландыру саласында көшбасшы мемлекеттер Сауд Арабиясы, Иран және Малайзия болып табылады. Сондай-ақ Европаның, Азияның, Солтүстік Американың, Австралия мен Океанияның мүсылман емес мемлекеттерінде де қаржыландырудың бұл түрі кездеседі. Серіктестік қаржыландыру әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық, тілдік немесе діни құндылықтардан тәуелсіз барлық адамдарға қолжетімді.

Серіктестік қаржыландыруда негізінен 4 тыйым салынған нәрсе бар және оның барлық өнімдері, келісім-шарттары мен өзара әрекеттесу әдістері соларға негізделе отырып жасалған. Олар: несие пайызы, белгісіздік, шамадан тыс тәуекел және қызметтің тыйым салынған түрлері.

1. Несие пайызы: қарыз қаражатын пайдаланғаны үшін міндетті сыйақы төлемін жасауға тыйым салынады;
2. Белгісіздік: табыс (құмар ойындарынан, бәстестік тігулерден, тотализатордан және т.с.с.) алу жолдарына, тауардың қасиеттеріне, тауарды жеткізу уақытына және тағы басқаларға қатысты кез келген белгісіздікке тыйым салынады;
3. Шамадан тыс тәуекел: жоғары тәуекелді қаржылық операцияларға тыйым салынады;
4. Қызметтің тыйым салынған түрлері: заңдылықтарға қарсы, зиянды немесе азғын деп саналатын бизнестерге инвестиция салуға тыйым салынады.

Көршілес Ресей Федерациясында 2023 жылы серіктестік қаржыландыруға байланысты ең алғашқы Федералдық заң қабылданып, федерация құрамындағы Башкортостан Республикасы, Дагестан Республикасы, Татарстан Республикасы және Шешен Республикасы аумақтарында 2 жыл эксперимент ретінде әрекет ететін болды. Осы Заң аясында қатысушылардың серіктестік қаржыландырудың негізгі қағидаларына сәйкес келетін серіктестік қаржыландырудың жасалған келесі қызмет түрлері ғана есептелетін болды:

- экспериментке қатысушының жарғылық капиталына заңды және жеке тұлғалардың сенімгерлік басқаруға ақшалай қаражаттарын немесе басқа да мүліктерін қабылдау облигацияларды орналастыру жолымен жүзеге асырылады;
- жеке және заңды тұлғаларға несие түріндегі ақшалай қаражаттарды беру;
- жеке және заңды тұлғаларды тауарларды (оның ішінде жылжымайтын мүлік те) сатып алу-сату арқылы тауарларын бөліп төлеуіне (кейінге қалдыруына) мүмкіндік жасағаны үшін сыйақы ала отырып, тауарларды бөліп төлеу (кейінге қалдыру) шарттарында қаржыландыру;
- жеке және заңды тұлғаларды қаржыландыру қаржылық жалға (лизинг) алу келісім-шарты бойынша мүлкін көрсету, жай серіктестік, инвестициялық серіктестік келісім-шарттары бойынша серіктестік қызметін атқаратын заңды тұлғаның жарғылық капиталына үлесін енгізгенін көрсету арқылы жүзеге асырылады;
- үшінші тұлғаларға кепілдіктер беру.

Ал, Қазақстан Республикасында ең алғаш рет Ислам даму банк өкілдігімен ислам қаржылық моделі ұсынылған. Бұл моделдің мақсаты – Ислам даму банкіне мүше мемлекеттердің экономикалық дамуы мен әлеуметтік прогреске ықпал ету болып табылады.

Исламдық банк жүйесінің болашағыдәстүрлі банк жүйесіндегі саясаттан бөлек исламдық банкинг принциптеріне негізделгендіктен өте зор. Соның бірі-адамгершілік пен адалдық. Исламдық қаржыландырудың артықшылықтарын қарастыруға болады: өтімді капиталды жинақтау; операциялардың сенімділігі, ақиқаттығы, әділдігі және ашықтығы қағидаттарына негізделген; жобадағы кірістер мен тәуекелдерді өзара бөлу бойынша мәмілеге барлық тараптардың бірлесіп қатысуы; қаржы ағындары нақты активтерге негізделеді; алыпсатарлықтың болмауы; өндірістік қуаттылық пен экономикалық инфрақұрылымды дамыту.Сондықтан, соңғы жылдары дамыған және дамушы елдер ислам банктерін, исламдық бағалы қағаздар мен инвестицияларды тартудың егжей-тегжейлері мен артықшылықтарына назар аудару жүйесін белсенді түрде енгізе бастады. Жасыратыны жоқ, әлемдік экономиканың негізіне айналған батыстық экономикалық модель сарапшылардың пікірінше, Еуропалық модельдің басты кемшілігі-қарыз бойынша пайыздардың болуы. Ал ислам қағидаларына сәйкес қаржы жүйесі бар мемлекет әлі айтарлықтай зардап шеккен жоқ. Бұл жүйе исламдық қаржылық пайданың көзін анықтайды.

Ислам даму банкінің жұмыс істеу принциптері серіктестік қаржыландыру принциптеріне бара-бар сәйкес келеді.

Серіктестік қаржыландырудың негізгі өнімдері ретінде келесі қаржылық құралдар табылады:

1. Мурабаха – бөліп төлеуге ұқсас құрал. Көбінесе тұтыну және ипотекалық несиелерінде қолданылады. Мұнда серіктестік қаржыландырумен айналысатын компания, қарыз алушыға қажетті тауарды алып, оған өзінің сауда маржасын қоса отырып береді. Бірақ серіктестік қаржыландырумен айналысатын компания тауардың алғашқы бағасы мен соңғы бағасын міндетті түрде ашып көрсетуі тиіс. Ал, қарыз алушы, екі жақ келіскен бөліп төлеу кестесіне сәйкес соңғы көрсетілген баға бойынша тауарға төлем жасайды. Мұндай құрал дүниежүзінде кеңінен таралған болып табылады.
2. Иджара – қаржылық жалға (лизинг) ұқсас құрал. Қаржылық серіктес-компания клиентке активін (көлік құралдары, құрылғылар, жылжымайтын мүлік, жер және т.б.)қолдануы үшін ұсынады және жалдағаны үшін төлем алып отырады. Дәстүрлі лизингтегі сияқты серіктестік «лизингте» де нұсқалар өте көп. Жақтардың өзара келісімдеріне байланысты. Алайда, Иджарада клиенттің меншігіне активті беру шартын негізгі жалға беру келісім-шартында көрсету тыйым салынған. Серіктестік қаржыландыру ережелеріне сәйкес меншікке активті беру басқа келісім шартпен рәсімделуі тиіс.
3. Мудараба – сенімгерлік басқаруға ұқсас құрал. Мудараба серіктестік қаржыландыру принциптерін негізге ала отырып, жобалық қаржыландыру элементтерін қолданады. Қаржылық серіктес инвестициялық жобаларға ақша қаражаттары бөледі. Ал, бизнес-жоспарды жүзеге асырушы өзінің идея, еңбек, білім және дағдыларын, кейде әрекеттегі өндірістік күштерін салады.
4. Мушарака – бұл екі серіктестер арасында бірлескен кәсіпорын ретінде қаржыландыру механизмі. Мәселен, банк және оның клиенті теңдей немесе әртүрлі үлестерде серіктестік капиталына өз салымын жасайды. Пайда немесе шығын салым үлесіне пропорционалды түрде немесе басқалай келісімге сәйкес бөлінеді. Сондай-ақ инвестордың біреуі жобаның басқарушысы болып тағайындалуы мүмкін.

Жалпы серіктестік қаржыландыру әлеуметтік қаржыландыру принциптеріне негізделгендіктен, мәмілелер тек нақты экономикалық қызмет қатынастарында және тиісті тәуекелдерді қабылдай отырып активтерге қатысты жасалатындықтан кез келген инвестор үшін бұл өте тиімді болып табылады деп есептейміз. Сондай-ақ серіктестік қаржыландыру практикасын дамытатын болсақ, ұсынылатын өнімдерді жетілдіріп жаңғырта алатын едік.

Әдебиеттер
1. ҚР "Банк және банк қызметі туралы" Заңы 31 тамыз 1995 ж. (03.03.2023ж өзгертулер және толықтырулармен)
2. Супугалиева Г.И. Әлемдік тәжірибеде исламдық банкингтің қолданылу ерекшеліктері. – ҚазҰУ бюллетені, Экономика сериясы. №5(117). Алматы қ. – 2016 ж. – 295-299 бб.
3. Иванов О.М. Регулирование партнерского финансирования:правовой эксперимент и его участники. – Вестник МГЮА, Москва қ. – 2023 ж. – 60-69 бб.
4. https://xn--80apaohbc3aw9e.xn--p1ai/article/
5. https://www.rbc.ru/industries/longread/islamic-banking#produce
6. https://online.zakon.kz/

ӘОЖ 005.95

БАСҚАРУ ЖӘНЕ БИЗНЕС.ТИІМДІ ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Оналбек А.А. - ЭФ 24-4к2 тобының студенті
Шакиева А.М. - PhD, аға оқытушы

Қазіргі заманда бизнесті табысты жүргізу үшін оны дұрыс басқару қажет. Бұл кәсіпорынның ұзақ мерзімді дамуын қамтамасыз ететін негізгі факторлардың бірі. Кез келген ұйым тиімді жұмыс істеуі үшін стратегиялық жоспарлау, қаржыны дұрыс бөлу, маркетингтік әдістерді қолдану және қызметкерлерді дұрыс басқару сияқты қағидаларды ұстануы тиіс.

1.Бизнесті басқарудағы стратегиялық тәсілдер

Кәсіпорынның тұрақты дамуы үшін стратегиялық жоспар құру өте маңызды. Ол бизнестің негізгі бағыттарын анықтап, ұзақ мерзімді табысқа жетуге көмектеседі.

1.1. Компанияның мақсаты мен негізгі бағыттарын айқындау

Кез келген бизнестің дамуы оның нақты мақсаты мен миссиясына байланысты.

Миссия – ұйымның негізгі бағытын және қоғамдағы рөлін сипаттайды.

Мақсаттар – кәсіпорынның қысқа және ұзақ мерзімді жетістіктерін анықтайды.

1.2. Бизнесті талдау әдістері

Компанияның ағымдағы жағдайын бағалау үшін SWOT-талдау қолданылады. Бұл әдіс бизнестің күшті және әлсіз тұстарын, сондай-ақ сыртқы мүмкіндіктер мен қауіптерді анықтауға көмектеседі.

1.3. Даму стратегияларын әзірлеу

Компания өз дамуын жоспарлау кезінде бірнеше бағытты таңдауы мүмкін:

Жаңа нарықтарға шығу – тұтынушылар санын арттыру.

Өнім сапасын жақсарту – бәсекеге қабілеттілікті күшейту.

Технологиялық жаңашылдықтар енгізу – бизнесті автоматтандыру.

2. Қаржылық жоспарлау және инвестицияларды басқару

Кәсіпорынның тұрақтылығы оның қаржылық басқару жүйесіне тікелей байланысты.

2.1. Бюджет пен шығындарды оңтайландыру

Компания қаржылық шығындарын тиімді басқару үшін:

Қажетсіз шығындарды қысқартуы,

Кіріс пен шығысты мұқият есептеуі,

Пайда деңгейін тұрақты түрде бақылауы қажет.

2.2. Инвестиция көздерін тарту

Бизнесті кеңейту үшін қосымша қаржы көздерін пайдалану маңызды. Мұндай көздерге: Банктік несиелер, Мемлекеттік қолдау бағдарламалары, Жеке инвесторлардың қаражаты жатады.

Инвестицияларды дұрыс пайдалану компанияның дамуына ықпал етеді.

3. Кадрлық саясат және персоналды басқару

Компанияның табысты болуы қызметкерлердің біліктілігімен ынтасына тікелей байланысты.

3.1. Қызметкерлерді дұрыс іріктеу

Ұйымның жетістігі үшін кәсіби мамандарды таңдау маңызды. Кандидаттарды бағалау кезінде:Білімімен тәжірибесі, Жеке қасиеттері, Жұмысқа деген ынтасы ескерілуі тиіс.

3.2. Қызметкерлерді ынталандыру және оқыту

Қызметкерлердің кәсіби дамуын қамтамасыз ету үшін:

Оқу бағдарламаларын ұйымдастыру,

Карьералық өсуді ынталандыру,

Материалдық және моральдық қолдау көрсету қажет.

Бұләдістержұмысөнімділігінарттырады.

4. Маркетингтікстратегияларжәнесатудыарттыру

Клиенттерсанынкөбейтіп, өнімгесұраныстыарттыруүшіндұрыс маркетинг стратегиясынқолдануқажет.

4.1. Нарықтызерттеужәнетұтынушылардыталдау

Тиімді маркетинг жүргізу үшін компания өз клиенттерін зерттеуі керек. Ол үшін: Тұтынушылар қажеттілігін анықтау, Бәсекелестерді талдау, Нарықтағысұраныстыбағалау қажет.

4.2. Цифрлық маркетинг құралдарын қолдану

Қазіргітаңда интернет-маркетинг бизнестің маңызды бөлігіне айналды. Оның негізгі құралдары: Әлеуметтік желілерде жарнама жасау, SEO-оптимизация және контент-маркетингті қолдану, Клиенттермен байланыс орнату үшін email маркетингінпайдалану. Бұл стратегиялар бизнестің танымалдылығын арттыруға көмектеседі.

5. Бизнестің өзгерістерге бейімделуі және инновацияларды енгізу

Заманауи бизнесте тұрақты даму үшін жаңа технологиялармен трендтерді үнемі қадағалап отыру қажет.

5.1. Инновациялық шешімдерді пайдалану

Компания жаңа технологияларды енгізу арқылы:Өнімніңсапасынжақсартып,Өндірісшығындарын азайтып, Клиенттерге қызмет көрсету жылдамдығын арттыра алады.

5.2. Дағдарыс кезінде бизнесті басқару

Экономикалық тұрақсыздық кезінде компания келесі шараларды қолдануы керек: Қаржылық резервтер құру, Шығындарды қысқарту, Бизнестің бағытын әр тараптандыру.

Бұл қадамдар компанияны тұрақты етеді.

Бизнесті тиімді жүргізу үшін кешенді басқару әдістерін қолдану қажет. Стратегиялық жоспарлау, қаржылық сауаттылық, қызметкерлерді дұрыс ұйымдастыру және маркетингтік стратегияларды дамыту – компанияның негізгі табыс факторлары .Қазіргі заманда бизнестің табысты болуы өзгерістерге бейімделе алуымен және инновацияларды дұрыс пайдалануымен тығыз байланысты.

Әдебиеттер

1. Котлер Ф. “Маркетинг негіздері”. Алматы: Экономика, 2022.
2. Друкер П. “Менеджмент: тиімдібасқарунегіздері”. Мәскеу: Альпина Паблишер, 2021.
3. Портер М. “Бәсекелестікстратегиясы”. Санкт-Петербург: Питер, 2020.
4. Назарбаев Н.Ә. “Қазақстанжолы – 2050: Бірмақсат, бірмүдде, бірболашақ”. Астана, 2014.
5. Mintzberg H. “The Rise and Fall of Strategic Planning”. Harvard Business Review, 1994.

ӘОЖ 336.71

ОРТАЛЫҚ БАНКТЕРДІҢ ЭКОНОМИКАДАҒЫ РӨЛІ

Оралбекова А.Н. - ЭФ-24-5к1 тобының студенті
Уразбаева Г.Ж. - э.ғ.к., доцент

Қазіргі экономикада уақыт пен ақша әдетте бір-бірін алмастырады. Ақша анықтаудың қарапайым шарты болмаса да, оның болуы жеке азаматтардың да, жалпы мемлекеттің де тұрақтылығын қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады. Ақша ағындарын тиімді басқару саясаттың маңызды экономикалық аспектісін білдіреді, Орталық банк жұмыс ағындарын реттейтін негізгі институт болып табылады.

Орталық банкті экономиканы бақылау және реттеу функцияларын орындайтын қаржы жүйесінің тұрақты буыны ретінде қарастыруға болады. Оның сауатты саясаты өсудің, халықтың өмір сүру деңгейінің және макроэкономикалық тепе-теңдікті сақтаудың тұрақты дамуын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, ақша-несие жүйесін басқарудағы қателіктер инфляция, қаржылық дағдарыстар, жұмыссыздықтың өсуі және қаржы нарығындағы тұрақсыздық сияқты жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін.

Орталық банктің мемлекет экономикасына әсер етуінің негізгі тетіктері

1. Ақша-несие саясаты арқылы

Инфляцияны бақылау: Егер инфляция тым жоғары болса, орталық банк пайыздық мөлшерлемелерді көтеріп, несие алуды қиындатады, осылайша сұранысты азайтады.

Экономикалық өсуді ынталандыру: Егер экономика баяулап кетсе, орталық банк пайыздық мөлшерлемелерді төмендетіп, несиеге қолжетімділікті арттырады, бұл инвестиция мен тұтынуды көбейтеді.

2. Ұлттық валютаның тұрақтылығын қамтамасыз ету

Орталық банк валюта нарығында интервенция жасап, ұлттық валютаның тым әлсіреуіне немесе күшеюіне жол бермейді. Бұл импорт пен экспорттың теңгеріміне тікелей әсер етеді.

3. Банктік жүйенің тұрақтылығын сақтау

Егер банк дағдарысы орын алса, орталық банк коммерциялық банктерге өтімділік (ақша) беріп, жүйенің күйреуіне жол бермейді.

4. Жұмыссыздық деңгейіне әсері

Егер орталық банк экономиканы ынталандыратын саясат жүргізсе, кәсіпорындар көбірек несие алып, жаңа жұмыс орындарын ашады.

Бірақ инфляцияны бақылау мақсатында несие беру шарттарын қатаңдатса, экономикалық белсенділік төмендеп, жұмыссыздық артуы мүмкін.

5. Халықтың әл-ауқатына ықпалы

Егер инфляция бақылаудан шықса, халықтың сатып алу қабілеті төмендейді.

Егер пайыздық мөлшерлемелер тым жоғары болса, ипотека, тұтынушылық несие қымбаттайды, бұл халықтың қаржылық жағдайын қиындатады. Орталық банктің экономикадағы рөлі өте маңызды, себебі ол елдің ақша-несие саясатын басқарады және қаржы жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Оның негізгі функциялары:

1. Ақша эмиссиясы – айналымға қанша ақша шығатынын реттеу арқылы инфляцияны бақылау.

2. Коммерциялық банктерді реттеу және қадағалау – банк жүйесінің сенімділігін сақтау үшін ережелер бекіту және олардың орындалуын бақылау.

3. Валюталық реттеу және интервенция – ұлттық валютаның айырбас бағамын тұрақтандыру мақсатында нарықта шетел валютасын сатып алу немесе сату.

4. Үкіметке және банктерге кредит беру – қаржылық тұрақтылықты сақтау үшін қажетті жағдайларда несие беру.

5. Алтын-валюталық резервтерді басқару – экономикалық дағдарыстарға қарсы тұру және ұлттық валютаның тұрақтылығын қолдау үшін резервтерді тиімді пайдалану. Осы функциялары арқылы орталық банк елдегі қаржы жүйесінің тұрақтылығын сақтаймыз. Еске сала кетсек, 2021–2023 жылдары Қазақстан экономикасы әртүрлі көрсеткіштер бойынша өзгерістерге ұшырады. Төмендегі кестеде 1 көрсетілген осы кезеңдегі негізгі экономикалық индикаторларға шолу жасаймыз.

Кесте 1. Қазақстан Республикасының 2021-2023 ж. негізгі экономикалық индикаторлардың динамикасы

Өзгерістер/ Жылдар	2021 жыл	2022 жыл	2023 жыл
ЖІӨ өсуі	4%	3.5%	4.7%
Инфляция деңгейі	8.4%	20%	12%
Сыртқы сауда айналымы	84.2$	91.1$	79.5$
Негізгі капиталға салынған инвестициялар	7%	12%	10%

Жалпы ішкі өнім (ЖІӨ) өсуі

2021 жыл: COVID-19 пандемиясынан кейінгі қалпына келу кезеңінде Қазақстан экономикасы шамамен 4% өсті.

2022 жыл: Экономикалық өсу қарқыны 3,5% деңгейінде болды, бұл әлемдік нарықтағы тұрақсыздықтар мен геосаяси жағдайлардың әсерінен төмендеді.

2023 жыл: Алдын ала мәліметтер бойынша, 2023 жылдың 9 айының қорытындысы бойынша Қазақстан экономикасы 4,7% өсті.

Инфляция деңгейі

2021 жыл: Инфляция деңгейі 8,4% құрады, бұл негізінен азық-түлік тауарларының қымбаттауымен байланысты болды.

2022 жыл: Инфляция 20%-дан асып, азық-түлік пен тауарлардың бағасы күрт өсті.

2023 жыл: Ұлттық банктің қатаң ақша-несие саясатының нәтижесінде инфляция деңгейі біртіндеп төмендеп, жыл соңында 12% шамасында болды.

Сыртқы сауда айналымы

2021 жыл: Сыртқы сауда айналымы $84,2 млрд құрады, оның ішінде экспорт $49,1 млрд, импорт $35,1 млрд болды.

2022 жыл: Сауда айналымы $91,1 млрд-қа жетті, экспорт $51,2 млрд, импорт $39,8 млрд құрады.

2023 жыл: Қаңтар-шілде айларында сыртқы сауда айналымы $79,5 млрд болды, экспорт $44,8 млрд, импорт $34,7 млрд құрады.

Негізгі капиталға салынған инвестициялар

2021 жыл: Негізгі капиталға салынған инвестициялар 7% өсті, әсіресе өнеркәсіп және құрылыс салаларында өсім байқалды.

2022 жыл: Инвестициялардың өсу қарқыны 12,1% болды. Көлік және қойма – 59,4%, сауда – 37,5%, білім – 23,7%, ауыл шаруашылығы – 12,9%, өнеркәсіп – 8,2%, оның ішінде тау-кен өнеркәсібі – 4,3% салаларында инвестициялар ағыны артты.

2023 жыл: Инвестициялардың өсуі жалғасып, негізгі капиталға салынған инвестициялар 10% артты, әсіресе энергетика және инфрақұрылым салаларында өсім байқалды.

Қорытындылай келе, 2021–2023 жылдары Қазақстан экономикасы пандемияның салдарынан қалпына келу, инфляцияның өсуі және сыртқы саудадағы өзгерістер сияқты әртүрлі экономикалық жағдайларды бастан өткерді. Экономикалық көрсеткіштердегі ауытқуларға қарамастан, инвестициялардың өсуі және сыртқы сауда айналымының артуы оң динамиканы көрсетеді.ақтап, экономикалық өсуді қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер

1. Әлихан Смайылов. 9 айдың қорытындысы бойынша Қазақстан экономикасы 4,7%-ға өсті - Қазақстан Республикасы Премьер-министрінің ресми ақпараттық ресурсы
2. https://primeminister.kz/news/9-aydyn-korytyndysy-boyynsha-kazakstan-ekonomikasy-47-ga-osti-25866?utm_source=chatgpt.com
3. Қазақстан Республикасының сыртқы сауда айналымы (2023ж. қаңтар-шілде). https://stat.gov.kz/industries/economy/foreignmarket/publications/85296/?utm_source=chatgpt.com
4. Қазақстан экономикасы — Уикипедия. https://kk.m.wikipedia.org/wiki/%D2%9A%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D2%9B%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD_%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%81%D1%8B
5. Қазақстан Республикасының сыртқы сауда айналымы (2023ж. қаңтар-шілде). https://stat.gov.kz/industries/economy/foreign-market/publications/85296/

ӘОЖ 657

ЕСЕП БЕРУГЕ ТИІСТІ ТҰЛҒАЛАРМЕН ЕСЕП АЙЫРЫСУ АУДИТІН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Өмірбек Д. - ЭФ1 21-7к3 тобы
Ахметова С.С.- аға оқытушы, магистр

Есеп беруге тиісті тұлғалармен есеп айырысу аудиті — бұл қаржылық есептілікті тексеру процесі, оның барысында ұйымның есептік саясаты мен операцияларының дұрыстығы, заңдылықтары мен сәйкестігі бағаланады. Мұндай аудит ұйымның қаржылық операциялары мен міндеттемелерінің дұрыс орындалуын қамтамасыз етуге, қаржылық есептілікті пайдалану кезінде қандай да бір заң бұзушылықтар немесе алаяқтық әрекеттерді анықтауға бағытталған.

Алдымен есеп беруге тиісті тұлғаның кім екенін анықтап алайық. Есеп беруге тиісті тұлғалар дегеніміз — ұйымның қаржылық есептілігін әзірлеу, оны аудит жүргізу немесе ұйымның қаржылық міндеттемелеріне жауапты тұлғалар болып табылады. Бұл тұлғалар негізінен ұйымның басшылары, бухгалтерия қызметкерлері немесе қаржылық есептілік пен есеп айырысуды жүргізуге жауапты бөлімшелердің өкілдері болып табылады [1].

Есеп беруге тиісті тұлғалармен есеп айырысу аудитінің негізгі мақсаты — есептілік пен есеп айырысулардың дұрыстығын тексеру және бұл процесстің барлық заңды талаптарға сәйкес жүзеге асуын қамтамасыз ету. Сонымен қатар, аудиторлардың міндетіне ұйымның қаржылық жағдайы туралы нақты және дұрыс ақпарат беруді тексеру кіреді.

Егер аудит кезеңін кесте түрінде көрсетсек ол төмендегідей ретпен жүзеге асырылады

Кесте 1 – Есеп беруге тиісті тұлғалармен есеп айырысу аудиті реттілігі

№	Аудит процедурасы	Орындалатын әрекет
1	Аудит жоспарын әзірлеу	Аудиторлар ұйымның қаржылық операцияларын талдап, тексерілетін элементтер мен құжаттарды анықтайды. Бұл кезеңде ұйымның есептілік саясаты мен оның жүргізілу тәртібі де қарастырылады.
2	Құжаттарды жинақтау және тексеру	Аудиторлар барлық қаржылық құжаттарды (шоттар, есеп айырысу кітаптары, төлем құжаттары және басқа да есептілік деректері) жинақтап, олардың заңдылыққа сәйкестігін тексереді.
3	Қаржылық деректерді тексеру	Аудиторлар қаржылық есептіліктің дұрыстығын тексеріп, қаржылық жағдайды бағалайды.
4	Аудит нәтижелерін бағалау	Аудиторлар тексеру барысында тапқан барлық мәселелер мен сәйкессіздіктерді талдайды және есеп айырысудың дәлдігі мен заңдылығын анықтайды.
5	Аудит қорытындысын шығару	Аудиттің соңында аудит нәтижелерін қорытындылай отырып, аудиторлар есеп беруге тиісті тұлғаларға қаржылық операциялардың нәтижелері туралы есеп береді.

Ал есеп беруге тиісті тұлғалар есебінің дұрыстығын тексеру қандай нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді десек, ол ең алдымен бухгалтерлік есептің дұрыстығын қамтамасыз ете отырып, қаржы шаруашылық жағдайды дұрыстауға мүмкіндік береді [2].

Есеп беруге тиісті тұлғаларға көбінесе материалдық жауапкершілік жүктеленген болады. Әдетте оларға кассир мен қоймашы не болмаса сатушылар, менеджерлер жатады.

Біздің елімізде 18 жасқа толмаса іс сапар шығындары өтелмейді, кәмілетке толмағандарға іс сапар шығындары төленбейді, ресми іс сапарға баруына болмайды.

Осындай қаражаттарды беруге шектеулер бар. Олар:

1. Ұйымның қызметкерлері болып табылмайтын тұлғаларға жауапкершілікті беруге қатаң тыйым салынады.;
2. Егер алдыңғы есепте пайда болу үшін қарыздың мерзімі аяқталса, бұл өсу туралы ұсыныс Заңын бұзу болып табылады.;
3. Қаржылық жауапты тұлғалардың тиісті әкімшілік құжатта көрсетілмеген тұлғаларға ақша қаражатын аударуы заңды бұзу болып табылады [3].

Аталған тақырыптағы аудиттің маңызы неде, және ол қандай нәтижеге қол жеткізетінін ашып көрсетелік.

Кесте 2 – Аудиттің нәтижелері

№	Аудит нәтижесі	Сипаты
1	Қаржылық есептіліктің дұрыстығы	Аудит ұйымның қаржылық есептілігінің дұрыстығын қамтамасыз етуге көмектеседі, бұл инвесторлар мен қаржылық ұйымдар үшін маңызды.
2	Заңды талаптардың сақталуы	заңдық талаптардың орындалуын тексеруге көмектеседі. Бұл, әсіресе, мемлекеттік қаржылық тексерістер мен қаржылық бақылау органдары үшін маңызды.
3	Қаржылық тәуекелдердің алдын алу	Аудит ұйымның қаржылық тәуекелдерін анықтап, оны болдырмауға көмектеседі.
4	Ішкі бақылауды нығайту	ішкі бақылау жүйесін жақсартуға және оның тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Есеп беруге тиісті тұлғалармен есеп айырысуларды аудиторлық тексеру кезінде туындайтын мәселелерді назардан тыс қалдырмаған жөн. Олар:

- Құжаттардың толықтығы мен дұрыстығы. Құжаттардың жоғалуы немесе бұрмалаушылық жағдайлары;
- Есеп айырысу операцияларының белгіленген ережелерге сәйкес жүргізілмеуі;
- Қаржылық есептілік пен аудиторлық қорытындылар арасындағы сәйкессіздіктер.

Есеп айырысу аудиті ұйымдардың қаржылық жағдайын талдауға және есеп айырысулардың дұрыстығын қамтамасыз етуге арналған маңызды процесс болып табылады. Бұл тексеріс, сондай-ақ, қаржылық операциялардың тиімділігін арттырып, ішкі бақылау жүйесін жетілдіруге ықпал етеді.

Әдебиеттер

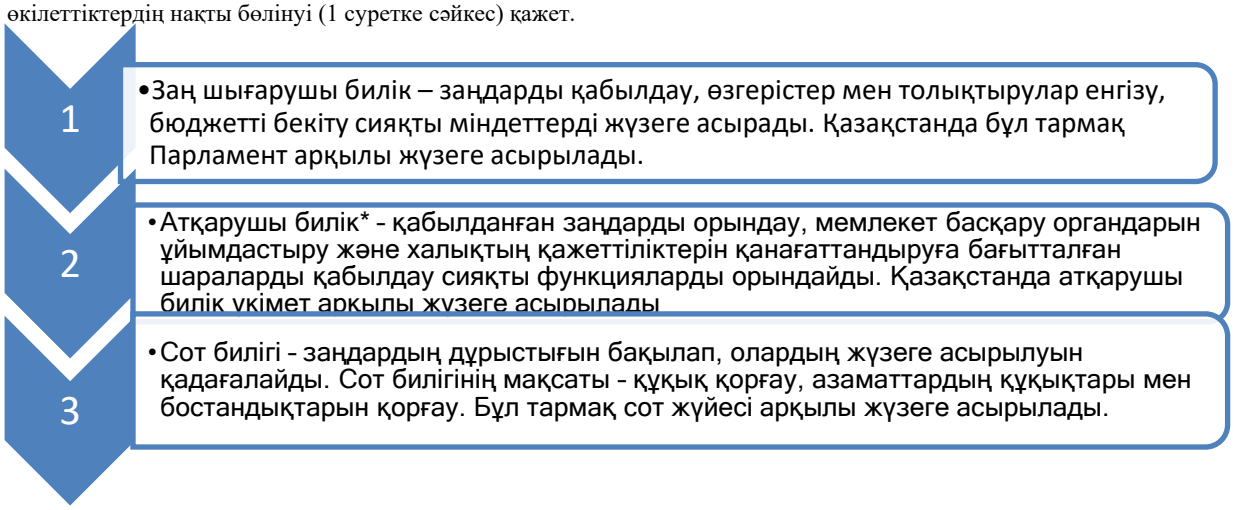
1. Дебиторская и кредиторская задолженность: право, учет, налогообложение https://cdb.kz/sistema/biblioteka-bukhgaltera/articles/debitorskaya-i-kreditorskaya-zadolzhennost-pravo-uchet-nalogooblozhenie/
2. Исақова С.А., Қалабаева А.Б. Аудит теориясы: Оқу құралы. – Алматы: Эверо, 2018. – 304 бет.
3. З.М. Сакенова, Н.А. Сакенов. Аудит –Учебное пособие, –Нур-Султан, университет «Туран-Астана», 2019г.-166с.

ӘОЖ 323.5

БИЛІКТІҢ БАСҚА ТАРМАҚТАРМЕН ӨЗАРА ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Өсербай М.Н. – ЭФ-23-2к тобының студенті
Даурбаева М.У. – э.ғ.к., аға оқытушы

Мемлекеттік билік үш негізгі тармаққа бөлінеді: заң шығарушы билік, атқарушы билік және сот билігі. Әр тармақтың өз функциялары мен өкілеттіктері бар, алайда олардың бір-бірімен өзара әрекеттесуі мен үйлесімі мемлекеттегі басқару жүйесінің тиімділігі үшін маңызды болып табылады. Бұл мақалада биліктің әр тармағының бір-бірімен қарым-қатынасын талдай отырып, олардың бірлігін сақтаудың маңыздылығы мен оның мемлекетті басқарудағы рөлі қарастырылады. Осыған сәйкес жалпы мемлекеттік биліктің үш тармағын қарастырамыз. Мемлекеттік биліктің үш тармағының әрқайсысының өз міндеттері мен өкілеттіктері бар, бірақ олардың арасындағы қарым-қатынас мемлекеттің тиімді және тұрақты жұмыс істеуіне ықпал ете отырып, бұл қарым-қатынастарды дұрыс реттеу үшін олардың арасындағы өкілеттіктердің нақты бөлінуі (1 суретке сәйкес) қажет.

Сурет 2- Мемлекеттік биліктің үш тармағы

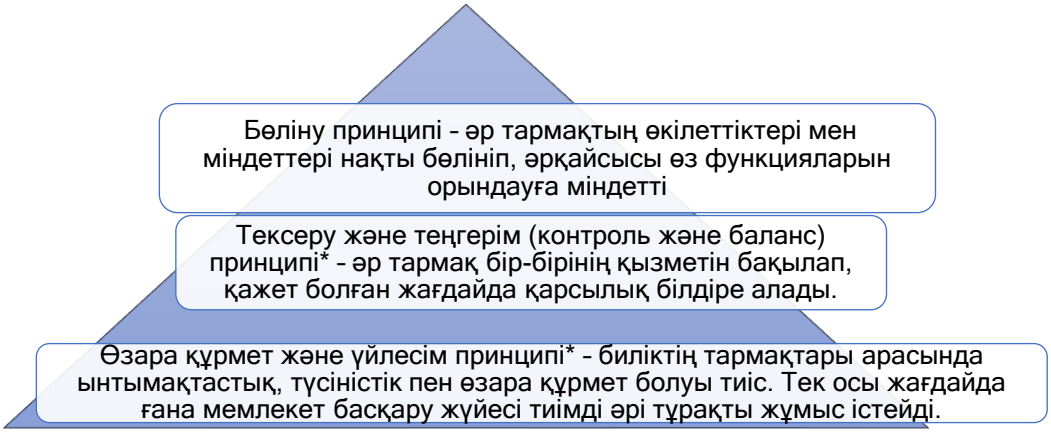
Биліктің тармақтары арасындағы қарым-қатынастың тиімді болуы принциптерге байланысты болады. Мемлекеттік басқарудың бірнеше негізгі принциптері болады (2 суретке сәйкес).

Бірінші принцип демократиялық құқықтық мемлекеттерде басты орын алады, екіншісі принцип биліктің шектен тыс өктемдігінен сақтандырады және азаматтардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз ете отырып, үшінші принцип орындалғанда мемлекет басқару жүйесі тиімді әрі тұрақты жұмыс істей алады[1].

Биліктің тармақтарының өзара әрекеттесуінің арқасында, биліктің тармақтары арасындағы өзара қарым-қатынас олардың бір-бірінің міндеттерін тиімді орындауына, заңдардың дұрыс қабылданып, орындалуына, азаматтардың құқықтарының қорғалуы мен мемлекеттік басқарудың оңтайлы болуына әсер етеді. Бұл қарым-қатынастар әртүрлі формада жүзеге асады:

1. Заң шығарушы билік пен атқарушы билік арасындағы қарым-қатынас.

Заң шығарушы билік атқарушы биліктің жұмысын реттейді, оған жаңа заңдар мен нормативтік актілерді қабылдайды.

Сурет 2- Мемлекеттік басқарудың бірнеше негізгі принциптері.

Атқарушы билік, өз кезегінде, заңдар мен парламенттің шешімдерін орындап, олардың жүзеге асырылуын қамтамасыз етеді. Бұл екі билік тармағы арасындағы қарым-қатынас тығыз әрі маңызды, өйткені заңдар мен үкімет шешімдері бір-бірін толықтырып отырады. Қазақстанда Парламент пен Үкіметтің арасындағы қарым-қатынас құқықтық жүйеге негізделген. Мысалы, Парламент қабылдаған заң жобалары Үкіметке ұсынылып, оның жүзеге асырылуы үшін қажетті шаралар қабылданады. Үкіметтің заңдарға сай әрекет етуі заң шығарушы биліктің дұрыс жұмыс істеуі үшін маңызды.

2. Атқарушы билік пен сот билігі арасындағы қарым-қатынас.

Атқарушы билік пен сот билігінің арасындағы қарым-қатынас мемлекеттің заңдар мен нормативтік актілерді дұрыс орындауына бақылау жүргізу үшін қажет. Сот билігі атқарушы билік органдарының қызметін заңға сәйкестігі тұрғысынан тексереді және қажет болған жағдайда бұзушылықтарды жояды. Қазақстанда бұл қарым-қатынас конституциялық соттың және басқа да құқық қорғау органдарының көмегімен жүзеге асады. Мысалы, азаматтардың құқықтары бұзылған жағдайда сот атқарушы билік органдарының әрекеттерін тексеріп, заңсыз шешімдер қабылдаған жағдайда оны өзгертуге құқылы.

3. Заң шығарушы билік пен сот билігі арасындағы қарым-қатынас. Заң шығарушы билік заңдарды қабылдайды, ал сот билігі олардың Конституция мен заңдарға сәйкестігін тексереді. Егер заңдар немесе нормативтік актілер Конституцияға немесе халықаралық құқыққа қайшы келсе, сот оларды жарамсыз деп танып, өзгерістер мен түзетулер енгізуді талап етуі мүмкін.Қазақстандағы Конституциялық Кеңес бұл процесте маңызды рөл атқарады, өйткені ол қабылданған заңдардың Конституцияға сәйкестігін тексереді. Заң шығарушы билік пен сот билігінің өзара әрекеттесуі арқылы заңдардың сапасы мен құқықтық тәртіп қамтамасыз етіледі[2].

Қорытындылай айтатын болсақ, мемлекеттік биліктің үш тармағы арасындағы өзара қарым-қатынастың тиімділігі мемлекеттің тұрақтылығы мен дамуына тікелей әсер етеді. Әр тармақтың өз міндеттері мен өкілеттіктерін дұрыс орындауы, олардың бір-бірімен үйлесімді әрекет етуі мемлекеттік басқаруды оңтайландырып, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер

1. https://bilimainasy.kz/
2. Тәуелсіз Қазақстан тарихы: парламентаризм және жергілікті өзін-өзі басқару/ Мұстафаев Н. - Алматы : "Жібек жолы"БҰ, 2022. - 328 б.

ӘОЖ 323.5

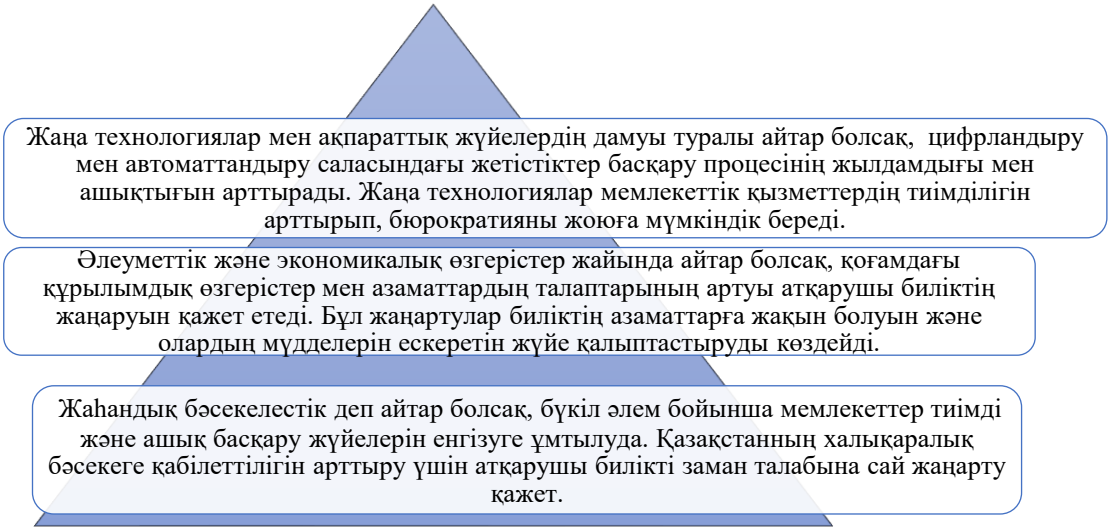
АТҚАРУШЫ БИЛІКТІ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАУ: ҚАЗАҚСТАННЫҢ ДАМУ ЖОЛЫНДАҒЫ ЖАҢА ҚАДАМ

Өсербай М.Н – ЭФ-23-2к тобының студенті
Даурбаева М.У – э.ғ.к., аға оқытушы

Атқарушы билік мемлекеттік басқарудың маңызды буыны болып табылады және оның тиімділігі елдің жалпы дамуына, қоғамның әлеуметтік-экономикалық жағдайына тікелей әсер етеді. Әлемде өзгерістер мен жаңа тенденциялар күн санап артып отырған қазіргі уақытта атқарушы билікті модернизациялау қажет болып отыр. Қазақстанда да бұл мәселе өзекті болып, мемлекет басшысы мен үкімет тарапынан көптеген реформалар жүргізілуде. Бұл мақалада атқарушы билікті модернизациялаудың маңызы, міндеттері және Қазақстандағы қазіргі өзгерістер туралы сөз қозғалады.

Атқарушы биліктің маңызы туралы толықтырып айтсақ, атқарушы билік – мемлекеттің күнделікті қызметін ұйымдастыратын және заңдарды жүзеге асыратын басты мемлекеттік орган болып табылады. Ол қоғамның әртүрлі салаларындағы тұрақтылықты қамтамасыз етуге, мемлекеттік саясатты жүзеге асыруға және халықтың қажеттіліктеріне жауап беруге міндетті. Атқарушы биліктің тиімділігі елде тәртіптілік, әлеуметтік әділдік және экономикалық даму үшін негізгі шарттардың бірі болып табылады, сондай-ақ, цифрландыру мен жаңа технологиялар саласындағы жетістіктерді одан әрі дамыту арқылы басқару процестерін оңтайландыру мүмкіндігі туындайды. Мемлекеттік органдар мен азаматтар арасындағы диалогтың сапасын арттыру, ашықтық пен есептілікті қамтамасыз ету – атқарушы биліктің модернизациясының басты бағыттарының бірі болуға тиіс. Атқарушы биліктің тиімділігін арттыру мемлекетке ішкі және сыртқы саяси жағдайларға сәйкес тез әрекет ету мүмкіндігін береді. Бұл мемлекеттің халықаралық аренада бәсекеге қабілетті болуына, азаматтардың өмір сүру сапасының жақсаруына және қоғамдағы сенімнің артуына әсер етеді[1].

Атқарушы билікті модернизациялау қажеттілігіне тереңнен тоқталсақ, ол атқарушы билікті модернизациялау – бұл мемлекеттік басқарудың әдістері мен құрылымдарын қазіргі заманғы талаптарға сай өзгерту, басқару процесін тиімдірек ұйымдастыру болып табылады. Кәзіргі таңда бұл үдеріс бірқатар себептерге байланысты маңызды болып отыр(1 суретке сәйкес).

Сурет 1- Атқарушы билікті модернизациялау байланысы.

Кәзіргі заман талабына сай айтатын болсам, Қазақстандағы атқарушы биліктің модернизациясы атқарушы билікті модернизациялау мақсатында соңғы жылдары бірқатар реформалар жүзеге асырылды. Бұл реформалар мемлекет басшысының бастамасымен жүргізіліп, атқарушы билік органдарының тиімділігін арттыруды, мемлекеттік қызметтердің ашықтығы мен қолжетімділігін қамтамасыз етуді көздеді. Осыған сәйкес келесі этаптар оындалады деп айтсақ болады: [2].

- Цифрландыру және электронды үкімет ол, Қазақстанда «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы аясында мемлекеттік қызметтерді цифрландыру бастамасы қолға алынды. Бұл процесс атқарушы биліктің ашықтығын арттыруға және қызмет көрсету уақытын қысқартуға мүмкіндік берді. Элекронды үкіметтің жұмыс істей бастауы азаматтарға мемлекеттік қызметтерге онлайн түрде қол жеткізу мүмкіндігін берді, бұл өз кезегінде бюрократия мен сыбайлас жемқорлықты азайтуға ықпал етті.

-Мемлекеттік қызметті жаңғырту, Қазақстанның мемлекеттік қызмет жүйесін жаңарту бағытында бірқатар өзгерістер енгізілді. Мемлекеттік қызметкерлерді дайындау мен аттестациялау жүйелері жаңартылып, кәсіби және моральдық-этикалық талаптар күшейтілді. Сондай-ақ, азаматтардың мемлекеттік қызметке қол жеткізуі жеңілдетілді, бұған «Ашық үкімет» платформаларының жұмысы мен мемлекеттік қызметтің сапасын бағалауға арналған құралдар әсер етті.

-Үкіметтік реформалар мен әкімшілік реформа оындалғанда, Қазақстанда үкіметті басқару құрылымын жеңілдету мақсатында әкімшілік реформа жүргізілді. Үкіметтің құрылымы қайта қаралып, кейбір мемлекеттік органдардың қызметі оңтайландырылды. Бұл реформалар мемлекеттік басқаруды жеделдетіп, елдегі экономикалық және әлеуметтік жағдайды жақсартуға мүмкіндік береді.

Сонымен зерттей келе атқарушы билікті модернизациялаудың болашағын біз атқарушы биліктің модернизациясы мемлекет пен азаматтар арасындағы байланыс сапасын арттырып, қоғамда жаңа инновациялық мүмкіндіктер жасауға жағдай туғызу деп білеміз. Қазіргі таңда Қазақстанда атқарушы биліктің тиімділігін арттыруға бағытталған жұмыстар жалғасуда. Бұл процестердің нәтижесінде мемлекеттік басқарудың ашықтығы мен тиімділігі артып, Қазақстанның даму қарқыны жеделдейтін болады[3].

Қорыта келе атқарушы билікті модернизациялау мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыруға, әлеуметтік және экономикалық жүйенің тұрақтылығын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Қазақстанның қазіргі таңдағы реформалары мен жаңартуларын ескере отырып, атқарушы билікті модернизациялау бағытында көптеген оң өзгерістер күтілуде. Бұл өзгерістер елдің халықаралық деңгейде бәсекеге қабілеттілігін арттыруға және азаматтар үшін қолайлы, ашық және тиімді мемлекеттік қызмет жүйесін қалыптастыруға ықпал етеді.

Әдебиеттер

1. https://bilimainasy.kz/
2. Қазақстан экономикасындағы мемлекеттік басқару : оқу құралы экономикалық маман. студ. арналған / Д. М. Төреқұлов [и др.]. - Алматы : "Эверо", 2015. - 264 с.
3. Тәуелсіз Қазақстан тарихы: саяси модернизация/ Чеботарев А. - Алматы : "Жібек жолы"БҮ, 2022. - 312 б.

УДК 025.11

ИССЛЕДОВАНИЕ РЫНКА КОНКУРЕНЦИИ АУДИТОРСКИХ УСЛУГ

Пехтерев Г.А. - студент группы ЭФ 22-7р
Сатымбекова К.Б. - к.э.н., зав.кафедрой

Начать свое исследование мне бы хотелось с ознакомлением важности выбранной темы. Ведь сегодня, когда Казахстан уже планомерно вошел в устройство всех своих управленческих органов, а самое главное, когда уже полностью прошло преобразование предпринимательского сектора под запросы рыночной экономики, приобретает особое значение рынок на котором происходит конкуренция как отечественных компаний, так и иностранных представленных на территории Республики Казахстан, аудиторских услуг. Поскольку мы не в коем случае не приуменьшаем важность аудиторских услуг в период коммунистического строя, где проверка и анализ деятельности подконтрольных государству предприятий также имел важность, ведь само собой понятно что важность работы ревизора, даже в условиях тотального государственного контроля, имеет существенную важность, поскольку речь идет о достоверности получаемых данных и целесообразности расходования денежных ресурсов; мы в данной работе уже с ракурса нового экономического строя и соответственно в связи с этим произошедших изменений, рассмотрим относительное изменение, и приобретение еще большей важности аудирования отечественных компаний.

Итак, в новом экономическом строе, где компании предоставлены сами себе, уже в первую очередь не государству требуется проверка отчетов о правильности предоставляемых бухгалтерских и финансовых данных хозяйственной деятельности организации, а самому владельцу. Уже здесь проявляется изменившееся и возросшая значимость аудита, поскольку изменилась качественная важность и необходимость данных. Ведь если предположить что будет проведен не качественный аудит на предприятии, скажем в период советского союза, то он безусловно повлечет искажение данных при не добросовестности работы бухгалтера или его намеренной фальсификации, общий ущерб государству будет не столь значительным, особенно если такое произойдет в единичном случае, поскольку государственная экономика и ее стабильность базируется не на одном предприятии, а на сотнях или даже тысячах, но когда дело касается владельца именно данного предприятия и особенно в условиях не предсказуемости рынка, данная фальсификация может стать последствием банкротства предприятия. И поэтому роль качественного аудита и его достаточности предложения для выбора, являются для предприятия просто жизненно необходимыми.

Рынок аудиторских услуг по состоянию на 2023 год представлен списком компаний в общем количестве 481 организация [1]. Самое большое число зарегистрированных аудиторских компаний находится в городе Алматы- 208 или около 43% от общего количества. Следующее место занимает Астана с 137 организациями или 29%. Тройку лидеров замыкает Шымкент, у которого зарегистрировано 27 организаций, что равняется 5,6% от общего рынка. Особенностью такого распределения компаний выступает то, что Алматы является самым крупным городом в Казахстане как по

количеству населения, так и по количеству зарегистрированных коммерческих предприятий, а Астана поскольку является столицей то там концентрируются управленческие органы и филиалы международных компаний, и дают в общем итого существенную разницу по сравнению с другими городами. В Казахстанском реестре аудиторских компаний18 являются членами топ 25 самых крупных международных компаний [1]. Крупнейшие отечественные компании, которые в основном занимаются в сфере нефти и газовой промышленности, а также банки сотрудничают с аудиторскими компаниями, которые являются так называемой «Большой четверкой», это «Deloitte», «PricewaterhouseCoopers», «ErnstandYoung (EY)» и«KPMG». Такой выбор обусловлен во-первых: огромным авторитетом и репутацией данных компаний, во-вторых: большим количеством высококвалифицированных специалистов, имеющих меднорудный сертификат профессионального бухгалтера, а также впечатляющим списком их клиентов, которые в основном являются крупнейшими мировыми компаниями. Поэтому наши самые крупные отечественные предприятия ориентируясь на своих иностранных партнёров и проверенностью этих аудиторских компаний сотрудничают именно с ними. Однако именно не желание предоставить ведение аудиторской работы отечественным компаниям и сформировавшимся ложным представлением будто иностранная копания сделает лучше и не позволяет в достаточной мере развиваться именнонашим местным аудиторским компаниям.Однако такая отрицательная тенденция с общим ростом объемом услуг в сфере бухгалтерского учета и аудита, с каждым годом сокращается. Следует отметить, что рост услуг в данном секторе по сравнение с аналогичным периодом прошлого года увеличился на 44%, а за пять лет объем предоставляемых услуг увеличился в 2,5 раза [2]. Крупнейшими отечественными аудиторскими компаниями являются «Центраудит- Казахстан» и «Группа МинТакс», которые входят в топ 10 по сумме налоговых отчислений по состоянию на 2023 год [2]. Это свидетельствует, пусть и не в достаточном количестве, о том, что отечественные компании могут составить конкуренцию иностранным, и здесь главным составляющим будет являться заинтересованность работы всех местных крупных предприятий с отечественными аудиторскими компаниями и их доверие в целом к локальному рынку аудиторских услуг. Для этого отечественным компаниям следует проводить комплексную работу по повышению квалификаций своих сотрудников и создавать свои профессиональные стандарты аудиторской деятельности. Не следует забывать о государственном контроле и сертификации за деятельностью аудиторских компаний с целью повышения доверия со стороны коммерческих организаций. В связи со все большим распространением и внедрением компьютерных технологий, а также искусственного интеллекта у отечественных компаний появляются новые инструменты, которыеблагодаря грамотному использованию способны увеличить их конкурентоспособность на рынке аудита. Можно с уверенностью сказать, что сейчас государством созданы все условия для развития конкуренции в коммерческом секторе предпринимательства, в которую также входят услуги по предоставлению аудирования компаний, такие как: упрощенное налоговое декларирование, сниженные ставки налогов, льготное кредитование, был введен временный мораторий от проверок для субъектов малого и среднего бизнеса, и многое другое. Поэтому в заключение остается сказать, что внешняя среда, которая окружает рынок предпринимательства полностью готова способствовать развитию сектора аудиторских услуг и вся основная задача по поднятию своего уровня конкурентоспособности ложиться непосредственно на сами компании, которые должны использовать все предоставляемые шансы, чтобы уже не иностранные фирмы занимали лидирующие позиции в сфере аудита, а отечественные. Главное здесь на что следует обратить отечественным компаниям это усовершенствование структурной организации, повышение качества и доступности предоставляемых услуг, достойное поощрение своих сотрудников и планирование стратегического развития своих компаний, гнаться не за получением большей прибыли, а работать на свою репутацию, только тогда будет возможна ситуация при которой весь локальный коммерческий сектор компаний будет уже получать не только аудиторские но и все бухгалтерские услуги у своих отечественных компаниях.

Литература

1. Газета Ranking.kz, статья «Аудиторский рынок Казахстана на подъеме: обзор ситуации» от 28 августа 2023 года.
2. Газета Ranking.kz, статья «Рэнкинг аудиторских организаций: кто входит в топ-10 в Казахстане» от 16 октября 2023 года.

УДК 340(075.8)

ШЕТЕЛДІК ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫ МЕМЛЕКЕТ ТАРАПЫНАН РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ратбекова Ұ. – ЖТ-23-3к тобының студенті
Сейтова В.Н. - доктор PhD, Экономикалық теория кафедрасының доценті

Шетел инвестицияларын тарту - өзекті мәселе болып тұр. Себебі ішкі қаржылық ресурстар азайды және өзінің өндірістік аппаратын экономика салалары жаңарта алмады. Келесі мәселе - бәсекеге қабілетті әлемдік нарықта өнім шығару болып табылды.

Инвестициялар жеткіліксіздік себебі инвесторлардың көзқарастары экономиканың қажеттеріне сай келмейді. Күнделікті қажеттіліктерге өнеркәсіптің қаржылары жұмсалып отыр. Әлемде экономикалық өсудің негізі - шетел капиталының әсері. Өндіруші салалар, шикізат шетел инвесторларға басымды болып отыр. Осы жағдайда экономиканың қарқынды дамуы инвестициялық саясатқа тәуелді болады. Нарықтық қатынас көрсеткендей экономикалық дамудың негізгі шарты - инвестициялық ресурстар болады.

Шетелдік инвестицияларды мемлекет тарапынан реттеуін күшейткен сайын Қазақстан әлемдегі бәсекеге қабілетті 30 ел қатарына кіреді. Өйткені инвестиция - табыс табу және капиталды ұлғайту, өндірістікке қаржы жұмсау. Қаржы жұмыс істеуге жұмсалынуы тиіс.

Қазақстан экономикасына инвестиция тартудың қазіргі заңдылықтары отандық өндірістің міндеттеріне сай емес.

Тәуелсіз мемлекет болғанынан бастап Қазақстан Республикасы ел экономикасына шетелдік инвестициялар тартуға қолайлы жағдайлар жасауда. 1993 жылы Республикаға “Шеврон” корпорациясы келді. Теңіз орналасымында келісімге келу өзге трансұлттық корпорацияларға өзіндік белгі болып табылды.

Бұл кезеңнен бастап қазақ нарығының мұнай-газ саласына инвесторлардың келуі басталды. Әлемнің “Шелл”, “Эксон мобил”, “Шеврон Тексако”, “Эни”, “Бритиш петролеум”, “Тоталь”, “Лукойл”, “Китайская национальная нефтяная корпорация” сияқты ірі мұнай компаниялары өздерінің инвестицияларын тартты.

Сонымен, экономикада дағдарысты жеңу мақсатында, Қазақстанның инвестициялық стратегиясы дамуын бастады. Сонымен қоса шетелдік капиталдарды тарту жоғары деңгейге бағыт алды.

Экономикада құрылымының өзгеруі және өндірістердің монополизациясы, өнім сапасына, мобильділігін, өндіріс нәтижелілігі мен оның рентабельділігіне кері әсер етті. Инвестордың инвестициялық мақсаттары мен экономиканың қажеттілігінің арасында сәйкессіздік байқалды.

Инвестицияның тұрақты өсу қарқыны Қазақстанда да байқалды. Ішкі қаржыландыру көздеріне ұлттық экономикадағы оң тенденция байқалды.

Жиырма жыл ішінде Қазақстан мемлекеті көптеген жетістіктерге қол жеткізді.

Индустрияландырудың стратегиялық жоспары жасалынды. Өнеркәсіп саясатының дамуы мақсатында Қазақстан Республикасы Президентінің №874 Жарлығына сәйкес 1 тамызда 2015-2019 жылдарға арналған Мемлекеттік индустриалды-инновациялық бағдарлама бекітілді.

2015-2019 жылдарға арналған индустриалды-инновациялық даму мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі маңызды бағыттарын жүзеге асыруға, ұзақ мерзімді «Қазақстан-2050» Стратегиясының басымдығына, Қазақстанның дамыған 30 мемлекеттің қатарына кіру Концепциясына даму шеңберінде жасалған.

Елдің тұрақты дамуы - Стратегияның мақсаты. Оған керекті –экономика саласында диверсификациялауды қолдану. Индустриалды-инновациялық стратегиясының жүзеге асырылуы үшін арнайы институттар ашылды. Олар инновациялық жобалардың қаржыландыруымен, зерттеумен шұғылданады. Олар - технопарктер, кәсіпкерлік инкубаторлар. Сауда министірлігі инжиниринг және трансферт орталығын ашты. Негізігі бағыттары - бәсекеге қабілетті бағыттардың келешекте ізденуімен айналысады.

Қазақстан мен Ресейге тартылатын шетелдік инвестициялардың көлемін қарастырайық. Ресейлік экономикаға инвестициялардың абсолютті көлемі көп болады. Қазақстан өз экономикасына қатыстылықта инвестицияның жоғары көлемін тартады.

Қазақстанды әлемдік банк алғашқы 20 ел қатарына қосты. Қазақстандық экономикаға инвестициялау көлемі бойынша тікелей инвестициялау субъектілерінің бағамы көшбасшылық жағдайды Италия (7,1%), АҚШ (29,7%), Нидерланд (6,9%), Ұлыбритания (13,5%) алады. Алғашқы ондығына Қытай, Оңтүстік Корея, Нидерланд және Канада кіреді. Біздің экономикаға салынған шетелдік инвестицияның жалпы көлемінің үлесі 60%.Бәсекеге қабілетті елдердің қатарынан лайықты орын алу - стратегиялық міндет. Қазақстан Республикасында отандық инвестицияны тиімді пайдалануды жетілдіру мәселелерін қарастыру қажет.

Инвестициялық белсенділігі - кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығын және экономикалық өсуін анықтайтын факторлардың бірі. Акционерлік қоғамдар уақытша бос ақша қаражаттарын тарту үшін қарыздық құнды қағаздарды кеңінен пайдаланды. Қазақстанға тартылған шетелдік инвестициялардың үлес салмағының көп бөлігі (2020 жылы 43,8%) өңдеу өнеркәсібіне, тау игеру, байланыс және көліке, негізгі капиталға 10% жіберілді. Шикізаттық бағытталымы ұлттық өзгерісіне шетелдік инвестициялардың дифференциациясының күшеюіне негіз болады.

Қазақстан экономикасына негізгі өндірістік қордың 60%-ы физикалық және моральды ескірген секторындағы инвестиция жетіспеушілігі. Қазақстандық экономиканың барлық сфералары ескірген құрал-жабдықтарды алмастыруға қажет. Мұнайдың арқасында Қазақстан белгілі бір дәрежеде экономикалық жүйені трансформациялау процесін тездетті.

Бүгінде барлық қаржылық, несиелік, тауарлық, лизингтік инвестициялар тез және максималды әсер ететін салаларға салынады.

Инвестиция тартуда мемлекеттік, салалық және аймақ деңгейлері бойынша инвестиция тартуды ынталандыру саясатын нақты жүргізілу керек.

Әрбір деңгейлердегі билік органдарының негізгі міндеті – инвестициялаудың басымдылықтарын дұрыс анықтау, оларға инновациялық-өндірістік бағыт беру, бұл ретте экономикалық және салықтық тетіктерді икемді қолдану болып табылады.

Әртүрлі көздерден инвестиция тарту шараларын қарастыру және оларды іздеу қиынға соғатын үрдіс, алайда одан да ауыр міндет - сол тартылған инвестицияларды қолданудың тиімділігін қамтамасыз ету болып табылады.

Әдебиеттер

1. В Казахстане создана благоприятная среда для местных и международных инвесторов // Вестник налоговой службы Республики Казахстан.-2019.- № 7.
2. Министерство Национальной экономики Республики Казахстан Комитет по статистике http://www.stat.gov.kz
3. 3.Кошечкин С. Концепция риска инвестиционного проекта // Финансы и кредиты.-2016.-№ 7
4. 4.Абдрахманова Г. Инвестиционные риски // высшая школа Казахстана .- 2019.- № 3.

ӘОЖ 339.138(574)

ӘЛЕМДІК БРЕНДТІК КОМПАНИЯЛАРДЫҢ ҚАЗАҚСТАН ҮШІН ТӘЖІРИБЕСІ

Рахимжанова Д.Е. – МО-23-2к тобының студенті
Смагулова Г.М. – т.ғ.к., профессор

XXI ғасырда бренд ұғымы көпшілікке жаңалық емес, біршама таныс ұғым. Бұл ұғым Қазақстанғаеліміз тәуелсіздігін алып, шетелдік мемлекеттермен екі және көпжақты саяси, экономикалық, мәдени ынтымақтастарды орнатқаннан бері шетелдік тауарлармен бірге кірді. Мемлекеттік бренд ұғымының нақты қалыптасқан анықтамасы жоқ, дегенмен әртүрлі зерттеулерде мамандардың берген түсініктері кездеседі. Мысалы, Американдық бренд маманы, дизайн және шығармашылық, «LiquidAgency» брендинг агенттігінің басшысы Марти Ньюмейер, брендке анықтама бере отырып, оның ерекше қасиетін былай атап көрсетеді: «бренд – ішкі адамның өнімге, қызметке немесе компанияға деген сезімі» [1]. «Қазіргі маркетингтің атасы» Филипп Котлер брендке бірнеше анықтама бере отырып,бұл терминнің классикалық түсіндірмесін былай тұжырымдаған: «бренд дегеніміз арналған атау, термин, белгі, таңба немесе дизайн немесе олардың комбинациясы бір сатушының немесе сатушылар тобының тауарлары мен қызметтерін анықтау және оларды бір-бірінен

ажырату дегенді білдіреді» [2]. Соңғы анықтамадан көрініп тұрғандай, брендтің күштілігі - оның көпшіліктің арасынан ерекшеленуі және өзіне көбірек назар аудартуында екен.

Брендтің зерттелуі өзекті әрі көп қырлы процесс болып табылады. Бұл ұғым тек нарықтық тауар немесе қызметке қатысты ғана емес, сонымен қатар мәдени, әлеуметтік және психологиялық байланыстарды да қамтиды. Брендті тиімді басқару - бизнес үшін табысты болудың маңызды шарттарының бірі болып табылады. Бренд тек нарықта танымал болумен ғана шектелмейді, ол сонымен бірге әлеуметтік және мәдени мағынаға ие. Мысалы, белгілі бір бренд қоғамда белгілі бір әлеуметтік топтың немесе мәдени құндылықтардың өкілі ретінде қабылдануы мүмкін. Сондықтанәрбір мемлекеттің имиджі әлемдік экспорттық нарықтарда сатылатын ол өндіретін тауарлар мен қызметтердің беделінен тұрады. «Interbrand» беделді халықаралық брендинг агенттігінің сарапшылары атап өткендей, мықты әлемдік брендтері бар елдер коммерциялық табысқа ие. Ал XXI ғасыр әлемдік нарықтағы бәсекелестіктің заманы болып тұрғандықтан, осы мақалада жекелеген әлемдік брендік компаниялардың мысалы арқылы, олардың Қазақстан үшін тәжірибесін қарастыруды мақсат еттік. Біз Қазақстан нарығында кеңінен танымал АҚШ-тың, Еуропа елдерінің арасынан Германия және Азия мемлекеттерінен Оңтүстік Корея елдерінің брендік компанияларын мысал ретінде таңдап алдық.

АҚШ-тың Apple, Coca-cola, Google, Microsoft, Teslaкомпаниялары тек Қазақстанға ғана емес, дүние жүзіне танымал. Заманауи технологияларға, интеллектіге негізделген Apple,Google, Microsoft, Tesla компаниялары ұсынатын өнімдер нағыз брендтік өнімдер. Бір ғана Apple шығаратын ұялы телефондарға, планшеттерг, ноутбуктерге деген сұраныстар жыл сайын арта түсуде. Ал Tesla – электр көліктері мен жасыл энергия шешімдеріне маманданған компания. Tesla бренді жаңашылдық, экологиялық жауапкершілік және жоғары технологиялармен байланысты.Сондықтан бұл компания экологиялық жауапкершілікті өз брендіне қосып, жасыл энергия мен тұрақты даму идеяларын кеңінен насихаттады.Microsoftқа келетін болсақ, ол әлемдегі ең ірі бағдарламалық қамтамасыз ету компанияларының бірі.Оның өнімдері ішінде Windows операциялық жүйесі, Office бағдарламалары және Azure бұлтты платформасы бар. Компанияның бренді тұрақтылық, қауіпсіздік және инновациямен байланысты. Microsoft корпорациясы бизнесәлемінде тиімді жұмыс істейтін бағдарламалық қамтамасыз етуді енгізу арқылы кәсіпорындардың жұмыс процесін оңтайландыруға ықпал етті. Ал Coca-cola компаниясының сусындары кішкентай балаға дейін танымал. Аталған дәл осы брендтер жастар мәдениетінің көрінісіне айналуда.

Қазіргі Германияның брендтік науқандары айтарлықтай әртүрлілікпен ерекшеленеді. XX-XXI ғасырлар тоғысында елдің ішкі және сыртқы саясатында түбегейлі өзгерістер жүріп, олар брендтік компанияларды дайындауда да, дамытуда да көрініс тапты. Кезінде Германия үкіметінің қолдауымен «Land of Ideas» деген арнайы компания [3] құрылып, ол экономикалық және мәдени компоненттерге баса назар аударды. БрендГерманияны табысты дамып келе жатқан ел ретінде таныстыру керек еді, бұл сөзсіз көшбасшы-экономиканың әртүрлі салаларында көрініс тапты: машина жасау, фармакология, косметология, жеңіл өнеркәсіп. Қазіргі кезде Германияның бүкіл әлемге танымал брендтері де растайды:BMW, Audi, Mercedes, Adidas, Nivea, Boss және т. б.

Оңтүстік Кореяның «Samsung», «Hyundai» және «LG» сияқты ірі отбасылық конгломераттар елдің экономикалық өсуінде маңызды рөл атқарды. Бұл компаниялар халықаралық деңгейде кеңейіп, өз салаларында әлемдік алыптарға айналды. Үкімет монополиялық тәжірибенің алдын алу үшін бақылауды жүзеге асыра отырып, олардың өсуіне ықпал етті.Экспорт деңгейін арттыруға бағытталған шаралар Оңтүстік Корея тауарларының бәсекеге қабілеттілігі мен еңбек өнімділігін арттыруды білдірді. Үш негізгі сала - электроника, кеме жасау және автомобиль өнеркәсібі болып табылатыны мойындалды. Үкімет осы салаларда жаңа өндірістердің ашылуын барлық жағынан ынталандырды. Нәтижесінде Оңтүстік Корея «азияның жолбарысына» айналды, яғни Азияның алғашқы жаңа индустриалды елдерінің қатарына кіргені баршаға танымал. Бүгінде олардың қатары косметикалық брендтермен де толыға түсуде. Тағы бір корейлік CU бренді – «үй маңындағы» дүкендер желісі 2024 ж. Қазақстан нарығына енді.«... Инновациялық сауда желісінің ресми ашылу барысында Қазақстанның жетекші азық-түлік өндіруші компаниялары мен оңтүстіккореялық ірі ритейлер серіктестігі Алматы тұрғындарына қызмет көрсетудің заманауи тәсілдерін дамытуға бағытталғандығы атап өтілді. CU сауда желісі – бұл жұмыс режимі аптасына 7 күн 24 сағатқа құрылған, үй жанындағы шағын дүкендердің жетілдірілген форматы. CU дүкендерінің лайықты сыртқы келбеті мен өзіне тән ішкі атмосферасы бар, сондай-ақ жұмысы өзгеше ұйымдастырылған, ол қызмет көрсету жылдамдығымен және қолайлы бағамен ерекшеленеді. Компания өкілдерінің айтуынша, жоба аясында 2030 жылға дейін экономикаға 50 млрд теңге инвестиция салынып, осы жылы 600 жаңа жұмыс орны ашылады. Алдағы уақытта 500 жуық CU «үй маңындағы дүкенін» ашу жоспарланған...» [4]. Өз кезегінде Оңтүстік Кореяның сауда нарығындағы №1 компания саналатын CU ритейл желісін дамытудағы тәжірибесі өте ауқымды және біздің еліміз үшін де маңызды.

Жоғарыда аталған әлемдік брендтік компаниялар Қазақстан нарығына кіруімен бірге қазақстандық ұлттық бренді қалыптастыруға ықпал ететіні сөзсіз. Аталған компаниялар Қазақстанға жаңа технологияларды енгізу, экологиялық таза өндірістерді дамыту, жоғары сапалы өнімдер мен қызметтерді ұсыну жолында үлгі бола алады. Әсіресе, цифрлық экономика, жасыл технологиялар, инновациялар мен маркетинг салаларында бұл тәжірибелер Қазақстанға әлемдік деңгейде танымал болуға мүмкіндік береді. Сондықтан Қазақстанның ұлттық бренді мен мәдениетін жаһандық нарықта танымал ету үшін әлеуметтік жауапкершілік, тұрақты даму және жергілікті құндылықтарды ескеретін стратегияларды қабылдау қажет. Бұл үдеріс Қазақстанның халықаралық аренада өз орнын нығайтуға, экономиканың барлық секторларында бәсекеге қабілеттілік деңгейін арттыруға ықпал етеді. Қорыта айтқанда, әлемдік брендтерден алынған тәжірибелер Қазақстан үшін ұлттық экономика мен әлеуметтік дамудың жаңа мүмкіндіктерін ашуға (мысалы, жеңіл өнеркәсіп саласында ұлттық үлгідегі киім, ұлттық тамақ т.с.т), халықаралық нарықтағы орнын айқындап, беделін көтеруге көмектеседі. Ұлттық бренд өз кезегінде Қазақстанның сыртқы саясатындағы имиджін одан әрі жақсартатыны сөзсіз.

Әдебиеттер

1. Neumeier M. The Brand Gap: How to Bridge the Distance Between Business Strategy and Design. Berkeley, California: New Riders Publishing, 2003. URL: http://superbrand.net/BrandGap_Quotes.html
2. Kotler P., Keller K. Framework for Marketing Management. Upper Saddle River: London: Pearson Education, 2012. P. 241. URL: http://socioline.ru/files/5/283/kotler_keller__marketing_management_14th_edition.pdf. (Котлер, Ф. Маркетинг менеджменті. Алматы: «Раритет» баспасы, 2000. - 350 бет.
3. 3.Germany – Land of Ideas [Электронный ресурс]. URL: www.land-der-ideen.de/en

4. Оңтүстік кореялық танымал бренд Орта Азия нарығына Қазақстан арқылы жол салмақ https://kz.kursiv.media/kk/2024-03-07/qntd-ongtustik-koreyalyq/
5. American Marketing Association (AMA). (2008). Брендтер мен брендинг: теориялар мен практикалар. Журнал, 56(3), 78–84 беттер.
5. Котлер, Ф. (2006). Маркетинг 4.0: жаңа стратегиялық тәсілдер. Москва: Вильямс, 242 бет.
6. Meyer, M. (2009). Liquid Agency's Guide to Branding. New York: Wiley, 152 бет.
7. Schultz, D. E., & Schultz, H. F. (2003). Тұрақты маркетингтің күшін арттыру. Journal of Marketing, 67(2), 45-58 беттер.
8. Тесла, Э. (2017). Электр көліктері: Жасыл энергия мен болашақ. London: GreenTech Publishing, 188 бет.

УДК 316.7

ЭКОНОМИКА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Рахматулла М.Е. - студент группы ЭФ-22-1-к1
Курбанбаева А.Е. – преподаватель

Распад Советского Союза и падение спроса на традиционную продукцию тяжелой промышленности Казахстана привели к резкому спаду экономики с 1991 года, при этом самый резкий годовой спад пришелся на 1994 год.

Экономика Республики Казахстан (РК) является одной из наиболее динамично развивающихся в Центральной Азии, обладая значительными природными ресурсами и стратегическим расположением. В этой статье рассмотрим основные аспекты экономики Казахстана, ключевые направления развития, а также вызовы, с которыми сталкивается страна.

1. Ресурсы и структура экономики

Казахстан обладает богатыми природными ресурсами, такими как нефть, газ, уголь, металлы (включая уран и цветные металлы), а также огромные сельскохозяйственные угодья. Экономика страны в значительной степени зависит от добычи и экспорта углеводородов. Нефть и газ составляют значительную долю в экспорте Казахстана и играют ключевую роль в его экономическом росте.

2. Структура экономики и ключевые отрасли

Экономика Казахстана представлена несколькими ключевыми отраслями:

- **Энергетический сектор:** Казахстан — один из крупнейших производителей нефти и газа в мире. Основными экспортными направлениями являются Китай и страны Европы.
- **Горнодобывающая промышленность:** Казахстан — крупнейший в мире производитель урана, а также значительный поставщик меди, угля, золота и других полезных ископаемых. Страна активно развивает переработку этих ресурсов, что способствует созданию рабочих мест и развитию местной инфраструктуры.
- **Аграрный сектор:** Несмотря на высокую степень урбанизации, сельское хозяйство остаётся важной частью экономики Казахстана. Страна производит большое количество зерна, в том числе пшеницы, а также животноводческую продукцию, такую как мясо и молоко.
- **Транспорт и логистика:** Казахстан — важный транспортный узел на пути между Европой и Азией. Географическое положение страны позволяет развивать транзитные перевозки через Казахстан, что способствует росту транспортной отрасли и улучшению инфраструктуры.

3. Макроэкономическая стабильность

Экономика Казахстана продемонстрировала устойчивый рост в последние годы, несмотря на внешние экономические вызовы, такие как колебания мировых цен на нефть и санкции, введённые против России. Однако страна сталкивается с рядом макроэкономических проблем, таких как инфляция, высокая зависимость от внешних факторов, а также значительная роль государственного сектора в экономике.

4. Проблемы и вызовы

Несмотря на успехи, экономика Казахстана сталкивается с несколькими серьезными вызовами:

- **Зависимость от сырьевого экспорта:** Экономика Казахстана продолжает оставаться уязвимой к колебаниям мировых цен на нефть и металлы. Для уменьшения этой зависимости необходимо ускорить процесс диверсификации экономики.
- **Неравномерное развитие регионов:** Несмотря на экономический рост в крупных городах, таких как Алматы и Нур-Султан, сельские районы и менее развитые области страны сталкиваются с проблемами бедности, безработицы и недостаточной инфраструктуры.
- **Экологические проблемы:** Добыча полезных ископаемых и сельское хозяйство оказывают значительное воздействие на экологическую ситуацию в стране. Пустынные и полупустынные регионы Казахстана подвержены эрозии и деградации земель, что требует разработки комплексных экологических программ.

5. Перспективы и направления развития

Казахстан активно разрабатывает долгосрочные стратегии для модернизации экономики. Одним из таких направлений является развитие цифровых технологий и инновационной экономики. Важными проектами в этой области стали программы по внедрению технологий в сельское хозяйство, образовании и здравоохранении.

Казахстан занимает первое место в мире по разведенным запасам цинка,вольфрама и барита, второе – по серебру, свинцу и хромитам, третье – по меди и флюориту, четвертое – по молибдену, шестое – по золоту. По предварительной оценке, рост ВВП по итогам 11 месяцев т. г. составил 4,4%, который преимущественно обеспечен развитием нефтяного сектора.Более 70% роста экономики сложилось за счет обрабатывающей промышленности,торговли,сельского хозяйства и строительства.Экономика Казахстана является крупнейшей в Центральной Азии, главным образом благодаря огромным природным ресурсам страны. Основные отрасли хозяйства Центрального Казахстан- черная и цветная металлургия, машиностроение, животноводство. В Южном Казахстане производятся хлопок, рис, шерсть, зерно, фрукты, овощи, виноград; развиты цветная металлургия, приборостроение, легкая и пищевая промышленность, рыбное и лесное хозяйство.

Есть несколько проблем в Казахстане: Высокая сырьевая зависимость и низкая диверсификация экономики Казахстана; 2. Неадекватная бюджетная политика и отсутствие финансовой дисциплины по ее исполнению; 3. Отсутствие конкуренции и неэффективное функционирование рыночных механизмов в стране; 4. Недостаточно развитый финансовый и валютный рынока Казахстане.

Основные экологические проблемы в Казахстане являются: -Заряжение воздуха;-Дефицит водных ресурсов;-Деградация земель(ветровая ,водная);-Чрезвычайные ситуации природного характера;-Увеличение обьемов отходов. Приоритеты политики устойчивого развития.

Снижение экономического роста и конкурентоспособности, увеличение цен и инфляции, сокращение доходов и занятости. Ухудшение качества жизни и благосостояния населения, увеличение бедности и неравенства, снижение доступности и качества социальных услуг.

Другой проблемой является неравномерное распределение экономического развития между различными регионами Казахстана. Столица Астана и крупные города, такие как Алматы, концентрируют основную часть экономической активности и инвестиций, в то время как более удаленные регионы остаются менее развитыми и имеют ограниченные возможности для экономического роста. Это может вызывать социальное и экономическое неравенство в стране.

Также важной экономической проблемой является недостаток инфраструктуры и транспортных связей в отдаленных регионах Казахстана. Ограниченная доступность транспортных маршрутов и недостаток современной инфраструктуры могут затруднять развитие бизнеса и привлечение инвестиций в эти регионы.

Еще одной экономической проблемой является высокая безработица, особенно среди молодежи. Многие молодые люди сталкиваются с трудностями в поиске работы из-за отсутствия опыта работы и недостатка вакансий на рынке труда

Заключение

Экономика Казахстана находится на этапе важнейших преобразований, направленных на снижение зависимости от сырьевого экспорта и развитие более устойчивых и инновационных отраслей. В то время как страна сталкивается с рядом вызовов, таких как макроэкономическая нестабильность и экологические проблемы, перспективы для её дальнейшего развития остаются положительными. Сбалансированное сочетание государственной политики, привлечения инвестиций и внедрения новых технологий позволит Казахстану в будущем укрепить свою позицию на мировом рынке и улучшить качество жизни своих граждан.

Литература

1. Нурсеит А.В. Основы экономики — Казахстан, 2011. – 540.
2. Әділет-«Информационно-правовая система нормативных правовых актов РК экономики ,2015г, С. 19-24
3. WWW.GOV.KZ /Система социальной поддержки Казахстана- 1999г. - 108 с.

УДК 330.12

ПРОБЛЕМЫ БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В МЕЖДУНАРОДНОМ ОПЫТЕ.

Рахматулла М. – студентка группы ЭФ-22-1к1
Дурру Д.К. – магистр, старший преподаватель

В любом государстве органы власти разных уровней взаимодействуют в бюджетной сфере из-за административно-территориального деления. Однако способы их взаимодействия зависят от типа государственного устройства. Важно отметить, что все страны сталкиваются с проблемами регулирования отношений между центральными и региональными властями, а также внутри самих регионов. Эти отношения отражают процесс финансовой децентрализации и степень независимости регионов. Чем больше и разнообразнее государство, тем важнее согласовывать бюджетные интересы между центральной властью и регионами. В Казахстане, как и в других странах, важным аспектом является разграничение полномочий между уровнями власти. Особое внимание уделяется развитию местного самоуправления, созданию стабильных источников доходов для местных бюджетов и выравниванию финансовых ресурсов муниципалитетов. Также важны механизмы предоставления межбюджетных трансфертов.

Мировой опыт показывает, что не существует универсальной модели межбюджетных отношений, подходящей для всех стран, так как каждая страна строит свою бюджетно-налоговую систему в зависимости от своей политики и исторических традиций. Эти отношения зависят от структуры налоговой системы и того, как налоги распределяются между различными уровнями власти. Модели межбюджетных отношений различаются в зависимости от особенностей бюджетной системы каждой страны. Например, в некоторых странах деньги могут поступать из федерального бюджета непосредственно в местные бюджеты, минуя промежуточные уровни. Это характерно для США. В других странах бюджетные средства сначала идут в субфедеральные бюджеты, которые затем самостоятельно распределяют их между местными властями.

В экономической литературе представлено множество различных точек зрения на организацию межбюджетных отношений, но большинство исследователей соглашаются, что основой является концепция бюджетного федерализма. Это система налогово-бюджетных отношений между уровнями власти на всех этапах бюджетного процесса. Основные принципы включают четкое разграничение бюджетной ответственности, обеспечение каждого уровня власти достаточными доходами для выполнения своих функций, а также использование трансфертов для выравнивания бюджетных дисбалансов. Примером децентрализованной модели является система в США, к которой можно отнести и Канаду. В других странах, например, в Австрии, Германии и Швейцарии, значительная часть бюджета поступает через трансферты. Межбюджетные отношения в разных странах разнообразны, и нет универсального подхода, который подходил бы всем. Каждое государство выбирает модель, которая соответствует его специфическим условиям, учитывая политическую и экономическую ситуацию. Вопрос разграничения полномочий между уровнями власти существует уже тысячелетия, и в мировой практике можно выделить несколько типичных моделей: от строгого деления полномочий

между федеральным и региональными уровнями до более сложных моделей с совместными полномочиями, как в Индии и Канаде.

Бюджетное регулирование в рамках федерализма основывается на следующих принципах:

- четкое разграничение бюджетной ответственности и расходных полномочий между уровнями власти;
- обеспечение каждого уровня власти собственными доходными источниками, достаточными для выполнения возложенных функций;
- использование трансфертов для выравнивания вертикальных и горизонтальных дисбалансов бюджетов более низкого уровня, что позволяет гарантировать единый уровень предоставления государственных услуг.

Примером децентрализованной модели бюджетного федерализма является система, действующая в США ,к этому типу также относятся межбюджетные отношения в Канаде.

Кооперативная модель межбюджетных отношений характеризуется следующими особенностями:

1. Активное участие региональных властей в перераспределении национального дохода и обеспечении макроэкономической стабильности, что способствует более тесному взаимодействию между центральным и региональными уровнями власти.
2. Увеличение доли региональных органов в распределении налоговых поступлений, включая национальные налоги.

Высокая степень централизованного контроля над региональными финансами со стороны центрального правительства, что ограничивает финансовую самостоятельность региональных властей. Вопросы бюджетного регулирования зарубежных странах используется несколько иная терминология и классификация инструментов регулирования доходов бюджетов, но это не умаляет необходимость изучения теории и практики межбюджетных отношений в зарубежных странах. В данной модели значительную роль играют трансферты, представляющие собой различные формы межбюджетного регулирования. В федеративных государствах их объем в региональных бюджетах варьировался: от 4 % ВВП в Австрии, 4,3 % в Германии и 5,1 % в Швейцарии до 5,6 % в США и 8 % в Канаде и Австралии. В странах ОЭСР доля трансфертов в общем объеме доходов территориальных бюджетов была достаточно высокой. В начале 1990-х годов она составляла около 40 %, в том числе: 36 % – в Англосаксонских странах, 34 % – в Скандинавских,24% – в Федеративных Европейских государствах, 63,2 %- в других Западноевропейских странах, таких как Греция, Бельгия, Франция, Италия, Испания, Португалия и Нидерланды. Определение двух исчерпывающих групп полномочий исключительно федеральных и исключительно региональных. Этот подход используется, например, в Эфиопии и Аргентине. Разделение полномочий на три группы: федеральные, региональные и совместные. Ярким примером такой системы является Индия, где за федерацией закреплено 97 сфер ведения, за штатами - 66, а в совместном ведении находится 47.Подобная модель также применяется в Канаде.Вопросы бюджетного регулирования зарубежных странах используется несколько иная терминология и классификация инструментов регулирования доходов бюджетов, но это не умаляет необходимость изучения теории и практики межбюджетных отношений в зарубежных странах.

Литература

1. Масгрейв Р., Масгрейв П. **«Государственные финансы. Теория и практика». -** М.: Бизнес-Атлас, 2020.
2. Окс Л. **«Межбюджетные отношения в странах с федеративной системой управления». -** Лондон: Routledge, 2015.

ӘОЖ 657:631

КОНАҚ ҮЙ ҰЙЫМДАРЫНДАҒЫ МҮЛІКТЕРДІҢ ЕСЕБІН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Садуақас Ж. - эф 21-7к3
Атенова К.А. - аға оқытушы, магистр

Қонақүйдің негізгі қорлары әдетте өндірісті, пайдалануды, толық немесе ішінара техникалық қызмет көрсетуді, қызмет көрсету шығындарын бөлуді және сату үшін төлемді қамтиды.

Кәсіпорынның негізгі құралдары – бұл қызметкерлер ұзақ мерзімді немесе тұрақты негізде тауарларды, жұмыстарды немесе қызметтерді өндіру үшін немесе компанияның әкімшілік қажеттіліктері үшін пайдаланатын 12 айдан астам заттар. Егер зат 12 айдан аз пайдаланылса, оның құнына қарамастан ол құнды болып саналмайды және қонақ үй немесе туристік агенттік операциялық шығындарының бөлігі болып саналады.

Сатып алу күнінің құнын есепке алу стандарттарына сәйкес компания анықтайтын сома басқа баптардың жүз еселенген сомасынан аспауы керек. Негізгі қорларға ғимараттар, құрылыстар, машиналар мен жабдықтар, бақылау-өлшеу аспаптары мен жабдықтары, есептеуіш техникасы, көлік құралдары, құрал-жабдықтар, құрылыс және жиһаздар, ауыстырылатын құрал-жабдықтар, жұмыс күші, ауыл шаруашылығы жануарлары мен мал шаруашылығы, негізгі дақылдар және басқа да негізгі қорлар жатады [1].

Негізгі қорларға жерді негізгі жақсартуға (құрғату, суару және басқа да мелиоративтік жобалар) және жалға алынған жерлер кіреді. Көп жылдар бойы жерді көгалдандыруға және абаттандыруға жұмсалған қаражат жобаны шешудегі барлық қиындықтарға қарамастан пайдалануға бекітілген жер құнының тұрақты құнына салынды.

Негізгі құралдарға кәсіпорынның жер және табиғи ресурстары (су, топырақ және басқа да табиғи ресурстар) жатады. Шоғырландырылған негізгі құралдар шоты 2410 «Негізгі құралдар» актив жазбасында жасалады. Бұл шот ұйым басқаратын, сақтайтын, иеленетін немесе жалға алған жылжымайтын мүлікті көрсетеді [2].

Ағымдағы шотта негізгі құралдар бастапқы (түзетілген) құны бойынша көрсетіледі. Олардың бастапқы құны қаржыландыру көзіне байланысты әртүрлі тәсілдермен анықталады.

Қонақ үйді негізгі қаржыландыру құны бойынша қонақ үй құрылтайшысы ұсынған жылжымайтын мүліктің бастапқы құны компанияның құрылтайшылары (серіктестері) келісілген қаржылық құн ретінде анықталады.

Өндірістік және әлеуметтік мақсаттар үшін басқа кәсіпорындар мен жеке тұлғалардан сатып алынған тауарлар, оның ішінде тасымалдау шығындары сатып алудың нақты құны бойынша анықталады. Орнату ақысына қоса, ҚҚС сияқты қайтарылатын салықтар да бар.

Негізгі құралдарды сатып алуға және салуға кеткен нақты шығындарға мыналар жатады :

Шарт бойынша жеткізушілерге төленетін сомалар;

Басқа келісім-шарттар басқа компаниялардан құрылыс мердігерлеріне төленетін төлемдерді қамтиды;

Тіркелген жер учаскесін сатып алу үшін негізгі құралдарды сатып алу үшін төленетін салықтар, мемлекеттік қызмет алымдары және басқа да төлемдер және негізгі қорлар Сатып алуға, салуға және өндіруге байланысты шығыстар.

Автокөлікті бастапқы сатып алу бағасына (ҚҚС-сыз) сатып алу бағасы, сату салығы және көлік құралын тіркеу алымдары кіреді. Өндірістік және құрастыру қызметтерін негізгі құралдар ретінде жеткізу кезінде жұмыс режиміне (сауда немесе келісімшарт) қарамастан, ҚҚС-ты қоса алғанда, нақты өндірістік шығындар ескеріледі.

Банктік несиелерді негізгі құралдарды сатып алу үшін пайдаланған кезде жабдықты пайдалануға бергенге дейін несие алу үшін банкке төленген сыйақы негізгі құралдардың бастапқы құнына және жабдықты пайдалануға бергеннен кейін төленетін сыйақыға қосылады.

Басқа кәсіпкерлік субъектілерінен, ұйымдардан және жеке тұлғалардан сыйға тарту шарты бойынша өтеусіз алынған жылжымайтын мүліктің бастапқы құны негізгі күнгі нарықтық құны негізінде айқындалады және құжаттармен немесе сарапшылық куәліктермен расталады. Ақшалай емес активке айырбас ретінде сатып алынған негізгі құралдың бастапқы құны баланста көрсетілген айнымалы активтің құны деп аталады. Шағын бизнес немесе қарыздық қаржыландыру үшін сатып алынған жылжымайтын мүліктің бастапқы құны шағын бизнестің тағайындалған құны негізінде анықталады.

Жабылу кезеңінде негізгі қорларды, қосымша жабдықтарды ішінара жабуға, қайта құруға және байланысты объектілерді өзгертуге рұқсат етіледі. Негізгі қорлардың бастапқы құнының өсуі (төмендеуі) кәсіпорынның қосымша капиталына қосылады. Ғимараттар мен құрылыстар, машиналар мен жабдықтар, көлік құралдары және нарықта есепке алынған басқа да негізгі құралдар, жеке және аймақтық бюджеттер, өндіру (сатып алу) уақыты сияқты негізгі құралдар бағасының өзгеру көрсеткіштерін пайдалана отырып берілген ақпарат негізінде анықталған жылжымайтын мүліктің құнын тікелей есептеу т.б.

Жеке негізгі құралдарды нарықтық құн бойынша есепке алу арқылы өлшеу мүмкін болмаса, мұндай объектілер немесе ұқсас объектілер нарықта жоқ болса, ұйым басшысы олардың жалпы баланстық құнын есептеулер мен есеп беруде пайдалануға құқылы. Жылжымайтын мүлікті бағалау нәтижелері бухгалтерлік есептерде және жылжымайтын мүлікті бағалау жүргізілген тоқсаннан кейінгі сандарда көрсетіледі және амортизациялық аудырымдар мен салықтарды есептеу кезінде ескерілетін болады.

Әрбір түгендеу объектісіне заттың қызмет ету мерзімі ішінде сақталатын инвентарлық нөмір беріледі. Тұрақты өнім (форма №ОС-6) немесе тауардың атауы мен өнім нөмірін, техникалық сипаттамаларын, қор картасындағы күні мен орналасуын егжей-тегжейлі көрсететін бухгалтерлік талдау есебі, толық жөндеуге арналған амортизация деңгейі және есептелген тозу нормасы, орны (пайдалану) және пайдалану уақыты [2].

Сатылған негізгі құралдар нормативтік құжаттарға сәйкес сату кітабында есепке алынады.

Сатудан түскен кіріс шотта өзара келісілген валютада танылады.

Шот-фактурада өнімнің атауы, ерекшеліктері, сату бағасы (келісімшарттың немесе өнімнің қалдық құны) және көрсетілген баға бойынша есептелген ҚҚС болуы керек.

Негізгі құралдарды тануды тоқтатудан туындайтын кірістер, шығыстар және залалдар есепті кезеңде қаржылық есеп беруде көрсетіледі.

Тұрақты объектінің бастапқы мәнін көрсету кезінде келесі жазбалар жасалады:

DT 2410 КТ 2930.

Қонақ үйлердің негізгі құралдарын бағалау ХҚЕС 16 «Негізгі құралдар» стандартымен реттеледі.

Қонақ үй менеджментінде қонақ үй менеджменті жылжымалы мүлікті төлеммен немесе төлемсіз сатып алу болып табылады. Негізгі құрал қаржылық басқаруға немесе операцияларға берілген кезде оның құны келесі бетте көрсетіледі:

ДТ 2410 КТ 1250 – есеп беретін сома;

Дт 2410 Кт 1710 – Берілген аванс;

Дт 2410 Кт 3320, 3330 – еншілес немесе тәуелді ұйымдардан;

Дт 2410 Кт 3310, 3390 Жеке тұлғалардан және ұйымдардан ұзақ мерзімді бұйымдарды сатып алғанда [2].

Шоттағы барлық нәрсе кәсіби бағалаушылардың тәуелсіз сараптамасы негізінде нарықтық құны бойынша бағаланады.

Әдебиеттер

1. Кастальская Т.П. Планирование и организация ресторанного дела и гостиничного бизнеса: Учебное пособие.-Алматы: Эверо, 2016.-192 с.Lib.ukgu.kz/cgi-bin/irbis64r
3. Қожабеков,С.С. Мейманхана ісі және қонақ үй бизнесіндегі бухгалтерлік есеп : оқу құралы / С. С. Қожабеков , С. Е. Сулеева, А. К. Карымсаков, [б. м.], 2020.

ӘОЖ 338.298.72

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ ЖЕТКІЗУ ТІЗБЕГІН ОҢТАЙЛАНДЫРУ: ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІК ПЕН БОЛАШАҒЫ

Садыков А. А. - ЭФ-21-1к1 тобының студенті
Абдикеримова Г.И. - э.ғ.к., профессор

Қазіргі әлемде жеткізу тізбегі кез келген компанияның табыстылығы мен тұрақтылығын қамтамасыз ететін негізгі бағыттардың бірі болып табылады. Бәсекелестік артып, тұтынушылардың сұранысы үнемі өзгеріп отырған жағдайда, логистика мен жеткізу процестерін жетілдіру қажеттілігі туындайды. Жеткізу тізбегін оңтайландыру тек шығындарды

қысқартып қана қоймай, компанияның нарықтағы орнын нығайтуға көмектеседі. Осы орайда, жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын пайдалану заманауи шешімдердің біріне айналып отыр.

Бұл мақалада жасанды интеллекттің жеткізу тізбегіне ықпалы, оның экономикалық тиімділігі және болашақта қолдану перспективалары қарастырылады. Әсіресе, осы технологияларды қолданудың нақты артықшылықтары мен қол жеткізілген жетістіктері талқыланады.

Жасанды интеллект (ЖИ) – үлкен көлемдегі деректерді өңдеп, нақты шешім қабылдауға арналған алгоритмдер мен әдістер жиынтығы. Логистика мен жеткізу тізбегінде ЖИ төмендегідей негізгі міндеттерді шешуге көмектеседі:

1. Сұранысты болжау. Компаниялар үшін тұтынушы сұранысын дәл болжау өте маңызды. Қате болжамдар қоймада тауарлардың артық болуына немесе тапсырыстардың уақытылы орындалмауына әкелуі мүмкін. ЖИ үлкен деректерді талдай отырып, тарихи ақпаратты, маусымдық факторларды, нарық трендтерін және басқа да көрсеткіштерді ескереді.

Мысал: Gartner зерттеуіне сәйкес, жасанды интеллектті қолданатын компаниялар сұранысты болжау дәлдігін 85%-ға дейін арттыра алады.

2. Қойма операцияларын оңтайландыру. Қоймаларды басқару – жеткізу тізбегінің маңызды бөлігі. ЖИ тауарларды сақтауды, сұрыптауды және жіберуді автоматтандырып, қойма ішіндегі процестердің тиімділігін арттырады.

Мысал: Amazon компаниясы өз қоймаларында ЖИ-ге негізделген роботтарды қолдану арқылы тапсырыстарды өңдеу уақытын 50%-ға қысқартты.

3. Маршруттарды жоспарлау. Логистикадағы ең үлкен шығындардың бірі – көлік шығындары. ЖИ ең қысқа және үнемді маршруттарды құру үшін деректерді (жол трафигі, ауа райы, жанармай шығыны) талдайды. Бұл жанармай шығындарын азайтуға және жеткізу уақытын қысқартуға мүмкіндік береді.

Мысал: UPS компаниясы "ORION" атты ЖИ жүйесін қолдана отырып, күнделікті маршруттарды оңтайландыру арқылы жылына 400 миллион доллар үнемдеген.

4. Жеткізуді нақты уақыт режимінде бақылау. ЖИ интернет заттары арқылы тауардың қозғалысын бақылап, болжамды жеткізу уақытын нақтылауға көмектеседі. Бұл клиенттердің сенімін арттырып, жеткізу процесінің ашықтығын қамтамасыз етеді.

Жасанды интеллектті жеткізу тізбегінде қолданудың экономикалық тиімділігі бірнеше бағытта көрінеді:

1. Шығындарды қысқарту. ЖИ алгоритмдері арқылы артық қорды болдырмау, қойма шығындарын азайту және маршруттарды тиімді жоспарлау компанияларға логистикалық шығындарды орта есеппен 20-30%-ға қысқартуға мүмкіндік береді.

Мысал: McKinsey зерттеуінде жасанды интеллект логистика саласында шығындарды жылына 1,3 триллион долларға дейін үнемдеуге қабілетті екені айтылған.

2. Өнімділікті арттыру. ЖИ еңбек өнімділігін арттырады, өйткені ол көптеген процестерді автоматтандырып, жұмысшылардың уақытын маңызды міндеттерге бағыттауға мүмкіндік береді.
3. Қателерді азайту. Қолмен енгізілетін деректердің қателігін ЖИ-дің талдауы мен автоматтандыруы арқылы болдырмауға болады. Нәтижесінде, клиенттердің тапсырыстары уақытылы әрі дұрыс орындалады.
4. Экологиялық пайдасы. ЖИ арқылы маршруттарды оңтайландыру жанармай шығынын азайтады, бұл өз кезегінде көмірқышқыл газының (CO_2) атмосфераға бөлінуін төмендетеді.

ЖИ технологиялары қарқынды дамып келеді және оның жеткізу тізбегіндегі болашағы зор. Алдағы онжылдықта келесі бағыттар бойынша үлкен өзгерістер күтіледі:

1. Автономды көлік құралдары. Дрондар мен автономды жүк көліктері логистиканың жаңа кезеңін ашады. Бұл технологиялар арқылы тасымалдау уақытын қысқарту және қауіпсіздікті арттыру жоспарлануда.

Мысал: DHL компаниясы дрондар арқылы ауылдық аймақтарға жеткізуді сәтті сынақтан өткізуде.

2. Ақылды қоймалар. ЖИ негізінде жұмыс істейтін "ақылды қоймалар" қойма процестерін толық автоматтандырып, адам факторының ықпалын азайтады.

Реалды уақыттағы климаттық талдау. ЖИ ауа райының өзгеруін және табиғи апаттарды болжау арқылы логистикалық процестердің үздіксіздігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Бейімделгіш жүйелер. Болашақта ЖИ технологиялары нарықтың кез келген өзгерісіне жедел бейімделетін жүйелер құруға мүмкіндік береді.

Жеткізу тізбегін оңтайландырудағы жасанды интеллекттің рөлі күннен күнге артып келеді. Ол тек шығындарды азайту мен процестерді тиімді етумен ғана шектелмей, компанияларға жаңа нарықтық талаптарға жылдам бейімделуге көмектеседі.

Қазіргі таңда жасанды интеллектті енгізуге қаражат салу ұзақ мерзімді табыстылық пен бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз етудің кепілі болып табылады. Болашақта жасанды интеллекттің көмегімен логистика саласы жаңа биіктерге жетіп, экономикалық және экологиялық тұрғыда тұрақты шешімдер ұсынады.

Жасанды интеллекттің логистика саласында қолданылуы тек компаниялар үшін ғана емес, жалпы экономика үшін де үлкен маңызға ие. Ол шығындарды азайтып, тиімділікті арттырумен қатар, экологиялық тұрақтылыққа үлес қосады. Болашақта жасанды интеллект технологиялары арқылы логистика саласы мүлдем жаңа деңгейге көтеріліп, инновациялық шешімдер табудың мүмкіндіктері кеңейе түсетіні сөзсіз.

Әдебиеттер

1. Сейтқазы Б. Цифрлық экономика және жасанды интеллект // Астана: Фолиант, 2021. – 320 б.
2. Агаев В.А., Башимов Ы.Н., Артыков Ш.Д. Повышение производительности логистики и экономика // Матрица научного познания. 2023. № 2-2. С. 58-61.
3. Айханова М.Г. Концепция логистики и логистика в новых экономических условиях // Вестник науки. 2023. Т. 1. № 3 (60). С. 7-10.
4. Бекмурзаева З.Х. Проблемы современной логистики // Гуманитарные и социально-экономические науки. 2022. № 5 (126). С. 41-44.
5. Соколов Б.В., Юдин Д.В. Искусственный интеллект в управлении цепями поставок // Санкт-Петербург: Питер, 2021. – 410 с.

ӘОЖ 311.216

ЛОГИСТИКАСАЛАСЫНДАҒЫ BIG DATA ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНҚОЛДАНУ

Садырбай Д.- Эф-21-3к тобының студенті
Рамашова А. Н.–PhD докторы, доцент

Қазіргі таңда логистика саласы жаңа технологиялардың әсерімен үлкен масштабтағы өзгерістерге ұшырауда. Соның ішінде Big Data (үлкен деректер) технологиялары көлік қатынастарын жоспарлау, басқару және оңтайландыру жұмысында негізгі құралдардың біріне айналды. Big Data технологиялары жүк тасымалдау, қоймалық операциялар және жеткізу тізбегіндегі көптеген мәселелердің алдын алып, шешуге мүмкіндік береді. Бұл мақалада Big Data-ның логистикадағы маңызын, оның Қазақстандағы қолданылуы мен отандық компаниялардың тәжірибесін қарастырамын.

Ең әуелі Big Data-ға анықтама бере кетсек – бұл құрылымды және құрылымсыз деректерді үлкен көлемде жинақтап, талдау үшін қолданылатын технология. Логистикада бұл технология көлік қозғалысын, жеткізу тізбегін, нарық талаптарын және тұтынушылардың психологиясын болжауға көмектеседі. Шығыстағы Қытай мен батысындағы Еуропаны байланыстыруда Қазақстан үшін бұл технология әсіресе елдің транзиттік әлеуетін дамытуда маңызды рөл атқарады.

Big Data логистикада келесі бағыттарда қолданылады:

1. Тасымалдау жұмысын оңтайландыруда: GPS жүйелері мен деректерді талдау құралдарын қолдану арқылы ең тиімді маршруттарды анықтап, көлік шығындарын азайта алады.
2. Қоймаларды басқару: тауарлардың көлемін, сұранысын және жеткізілу уақытын бақылау арқылы жоспарлы түрде қойма шығындарын төмендету.
3. Жеткізу тізбегін бақылау: тауар қозғалысын әр кезеңде талдау арқылы уақыт пен ресурстарды үнемдеуге болады.
4. Тұтынушы сұранысын болжау: Big Data технологиялары тұтынушылардың сатып алу дағдысын зерттеп, тұтынушы портретін құрастырып, қажетті тауарды уақытылы жеткізуге мүмкіндік береді.

Еліміз логистика саласында жаңа технологияларды қолдануға толық өтпеді, дегенмен Big Data технологияларын енгізуде біртіндеп алға жылжып келеді. Еліміздің Еуропа мен Азияны құрлық арқылы байланыстыруы транзиттік логистика үшін үлкен мүмкіндіктерді ұсынады, ал Big Data бұл әлеуетті тиімді пайдалануға септеседі. Елімізде Big Data технологияларын қолданысқа енгізген отандық компанияларға тоқталсақ:

1.“KTZ Express” компаниясы

«Қазақстан темір жолы» ұлттық компаниясының еншілес кәсіпорны «KTZ Express» Big Data технологияларын жүк тасымалы мен теміржол логистикасын басқаруда қолданып келеді. Компания жүк тасымалдарының қозғалысын бақылау үшін цифрлық платформаларды пайдаланып, Big Data көмегімен жүк тасымалы кезінде маршруттарды оңтайландыру арқылы уақыт пен шығынды едәуір азайтты.

2.“ҚазПошта”

“ҚазПошта” компаниясы соңғы жылдары электронды сауданы дамыту мен жеткізу қызметтерін жақсарту үшін Big Data технологияларын жұмыс процесіне енгізді. Компания еліміздегі және шетелдік интернет-бизнес мекемелерімен серіктестік орнатуда Big Data көмегімен клиенттердің тапсырыс беру дағдыларын талдау арқылы ең тиімді жеткізу бағыттарын анықтап, қызмет сапасын жақсартты. Сонымен қатар, компания қоймалық процестерді автоматтандыру үшін деректерді талдау құралдарын қолданады.

3.“Globalink Logistics”

Еліміздегі ірі логистикалық компаниялардың бірі Globalink Logistics халықаралық тасымалдарды ұйымдастыруда Big Data-ны қолданып келеді. Компания ауа райы жағдайларын, кедендік рәсімдер мен тасымалдау маршруттары туралы деректерді талдап, жеткізу уақытын ең қысқа мерзімге дейін қысқартты, және де тәуекелдерді азайта алды.

Big Data технологияларының логистика саласына тигізетін негізгі артықшылықтары:

- Тиімділікті арттыру: логистикалық операцияларды нақты деректер негізінде оңтайландыруға мүмкіндік береді.
- Шығындарды азайту: қателіктерді және артық шығындарды болдырмауға және алдын алуға жағдай жасайды.
- Тұтынушылардың қанағаттануын арттыру: жеткізу уақытын едәуір қысқартып, қызмет көрсету сапасын жақсартуға ықпал етеді.
- Тәуекелдерді азайту: тасымалдау мен қоймада сақтаудың қауіпті тұстарын алдын ала анықтап, қоймалық процестерді басқаруға көмектеседі.

Қорытындыласақ, Қазақстанның “Нұрлы жол” бағдарламасы мен Қытайдың “Бір белдеу – бір жол” бастамасы шеңберінде еліміздің транзиттік әлеуеті тұрақты түрде артуда. Осы бастамаларды жүзеге асыру Big Data-сыз мүмкін емес. Мысалы, Еуропа мен Азия арасындағы жүк тасымалдарын басқаруда Big Data технологиялары логистиканы басқаруда жаңа мүмкіндіктер ашады. Қазақстанның логистика саласы бұл технологияны енгізу арқылы халықаралық нарықта бәсекеге қабілеттілігін арттырып, “ҚТЖ”, “ҚазПошта” және Globalink сияқты отандық компаниялар алдағы уақытта осы технологияларды кеңінен қолдану арқылы еліміздің транзиттік әлеуетән жаңа деңгейге көтереді деп сеніммен айтуға болады.

Әдебиеттер

1. Өндіріс логистикасы: оқу құралы / Абжапбарова А.Ж. – Алматы: ЖШС “Лантар books”, 2022 – 118 бет.
2. https://kazlogistics.kz/ru/library/analytic/9

УДК 657.11

РОЛЬ ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЛИНГА В СТРАТЕГИЧЕСКОМ УПРАВЛЕНИИ ПРЕДПРИЯТИЯЕМ

Сайдахматова У.- студентка группы ЭФ-21-7р
Байжанова Б.Ж. - старший преподаватель

В последние десятилетия организация возникла для разработки интегрированных технологий для достижения приоритетных целей в концепции и практике эффективной работы. К ним относятся управление, ориентированное на транзакции, сбалансированное управление, ориентированное на результат, бюджетирование, ориентированное на результат, а также регулирование как инструмент управления бизнесом.

Финансовый контроллинг - это нормативная база для ведения бизнеса, которая активно внедряется современными компаниями с целью сосредоточения регулирующей деятельности на ключевых аспектах финансовой деятельности и повышения общей эффективности управления.[1]

При рыночной экономике и высокой конкуренции предприятия примпняют разнообразные инструменты для увеличения оперативности, исследования неявных ресурсов и увеличения возможности. Таким инструментом считается служба финансового контроля в организации.

Основные принципы и задачи финансового контроллинга указаны на следующем рисунке 1.

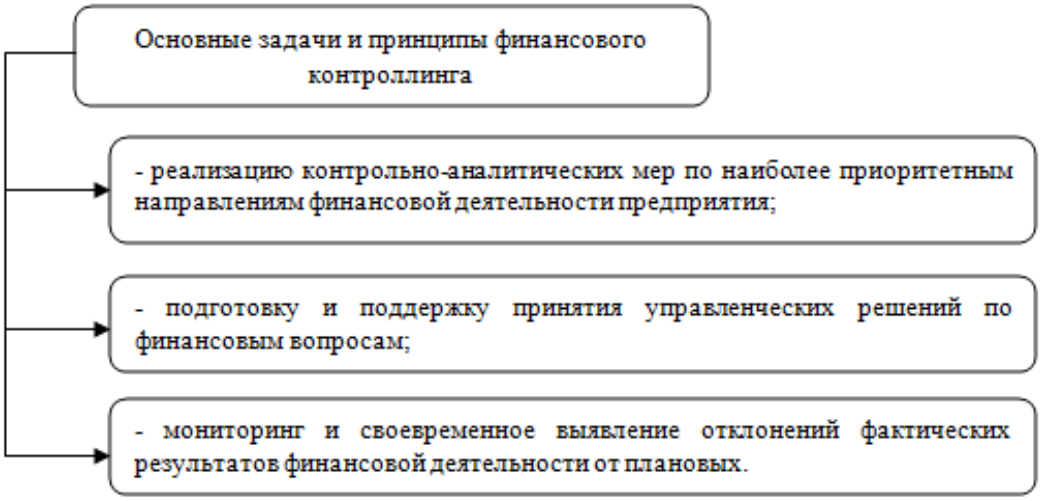

Рисунок 1 – Принципы и задачи фиансового контроллинга

Законы о финансовом регулировании направлены на то, чтобы направлять планирование и регулирование финансовой деятельности организации для достижения ее стратегических и рациональных целей.

Одной из наиболее важных функций является финансовый контроль. Это набор установленных критериев для оценки и проверки экономической эффективности льгот, включая эффективность, точность транзакций и аспекты анализа долгосрочного финансового планирования.[2]

Финансовый менеджмент включает :

- Внутренний контроль;
- Осуществляется коммерческими банками и другими финансово-кредитными учреждениями;
- Независимый инспекционный контроль.

В системе централизации финансовго контроллинга в организации создаются специальные отделы или создается должность финансового контроллера. Например: финансовый директор, финансовый отдел, отдел финасового контроллинга. Когда отдельно рассматриваешь службу финансового контроллинга, фнукции финансвого контроллинга распределяются между внутренним контролем, учетным отделом и др подразделениями.

Организация финансовго контроллинга является выбором самого предприятия. А выбранная модель финансовго контроллинга должна быть утверждена должностными правилами организации и его структурыных подразделений.

При проведении финансового контроллинга инфраструктура предприятия, используя минималые затраты использует все информационно- техническиебазы и специальные инструменты.

А значит финансовое управление считается системой обеспечивающей эффективное и результативное функционирование предприятия, путем управления и инструментов.

Финансовый контроллинг выполняет такие функции как: стратегическое, текущее и оперативное. При стратегической функции выполняется участие в подготовке финансовой стратегии и политики предприятия, ведется контроль прогнозирования управленческой учетной системы предприятия, его технических заданий. При текущей фугкции выполняется участие в подготовке бюджета по инвестиционной и финансовой деятельности предприятия в текущем году, участие в разработке учетной политики предприятия, участие в системе внутреннего контроля предприятия. При оперативной функции выполняется участие в процессе принятия решений в формированиии активов и

пассивов предприятия через договоры, анализа и экспертизы, формирование документации и договор в соответствии с планом и бюджетом предприятия, участие в документообороте.

Подводя итоги , мы можем сказать что, финансовые планы предприятия должны быть обоснованы на систему контроллинга и обеспечивать функционирование предприятия в долгосрочном периоде.

Литература

1. Закон РК «Об аудиторской деятельности»
2. Калиакпарова Т.Ш., Бокижанова Ф.И.Контроллинг. Учебное пособие. - Алматы.: Интеллект**, 2020**. - **200** с.
3. Дыбаль С.В.Финансовый контроллинг / Учебник - М.: Питресс, **2025**. - 384 с.

УДК 657

"UBS Consult"ЖШС ЖАРҒЫЛЫҚ КАПИТАЛЫНЫҢ ҚАЗАҚША ЕСЕБІ

Салахеева В. - ЭФ-21-7р
Сатенов Б.И. - ғылыми жетекші

Нарықтық экономиканың дамуы жағдайында бухгалтерлік есеп пен талдаудың жаңа объектілері пайда болды, олардың бірі шаруашылық қызметте маңызды рөл атқаратын кәсіпорынның капиталы болып табылады. Өндірістік немесе коммерциялық қызметпен айналысатын әрбір кәсіпорынға капитал қажет, бұлоның жұмысын қамтамасыз ету үшін қажетті материалдық құндылықтардың, ақшалай қаражаттың, қаржылық инвестициялардың және құқықтардың сериясы болып табылады.[1, с.74].

Маңызды экономикалық категория ретінде капитал корпоративті қаржыландырудың негізгі көзі болып табылады activities. In атап айтқанда, меншік иесіне тиесілі меншікті капитал өндіріс процесіне тікелей қатысады және пайда табады.

Танылған капиталды есепке алудың негізгі аспектілері

Бұл нарықтық қатынастардың дамуы: кәсіпорындардың капиталы сияқты жаңа кәсіпкерлік субъектілерінің пайда болуы.

Компанияның капиталы: компанияның қызметіне қажетті материалдық және ақша ресурстарының жиынтығы.

Меншікті капитал: меншік және пайда негізінде меншік иесіне тиесілі қаражат.

Капиталдың қызметі: кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығы мен жұмысын қамтамасыз ету, өндіріс процесіне қатысу.

Бухгалтерлік есеп құралдары мен әдістері кәсіпорынның шаруашылық қызметіндегі меншікті капиталдың қалыптасуы мен ағымын көрсету үшін қолданылады. Олардыңішіндегіеңмаңыздысы-бухгалтерлік есеп, бағалау және есеп беру жүйесі және оның негізгі принциптері, модельдері мен жоспарлары.

Шаруашылық қызмет процесінде капитал айналымын жалғастырады: ол өзінің ақшалай нысанын үздіксіз материалдық түрге айналдырады, содан кейін ұйымның өндірістік және коммерциялық қызметінің шарттарына сәйкес оны өнімнің, тауардың және басқа да өнімдердің әртүрлі нысандарына айналдырады. Ақырында, капитал жаңа циклды бастауға дайын қолма-қолақшаға айналады.

Жарғылық капитал-бұл кәсіпорынның пайда табу мақсатында өндірістік қызметті бастау үшін талап ететін бастапқы капиталы. Бұл құрылтайшының компанияның жарғысына сәйкес өз қызметін жүзеге асыруын қамтамасыз ету үшін салған қаражатының мөлшері.[2, 153 бет].

Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 28 ақпандағы No 234-III "Бухгалтерлік Есеп және Қаржылық Есептілік туралы" Заңына (2024 жылғы 28 желтоқсандағы жағдай бойынша қайта қаралған және толықтырылған) және No1 Халықаралық Қаржылық Есептілік Стандарттарының 49-тармағына сәйкес меншікті капитал барлық міндеттемелерді шегергеннен кейін кәсіпорын активтерінің қалған үлесіретінде анықталады.[3], [4].

Бұл стандарт бухгалтерлік баланста келесі ақпаратты ашуды талап етеді: миноритарлық капитал; шығарылған капитал; резервтер.

Жарғылық капиталдың қол жетімділігі мен ағымын көрсету үшін Қаржы Министрінің 2007 жылғы 23 Мамырдағы No185 Бұйрығымен бекітілген шоттардың стандартты тізімінің 5000 "Жарғылық капитал" Кіші бөлімінің шоттары пайдаланылды. Бұл кіші бөлімге келесі пассивті шоттар кіреді: 5010 "Артықшылықты акциялар", 5020 "жайакциялар", 5030"Депозиттер мен акциялар " [5].

Жарғылық капиталды есептеу үшін әртүрлі капитал теориялары қолданылады.

Меншік теориясы. Бухгалтерлік есептеменшік ұғымы екі еселік принципіне логикалық түсініктеме беру қажеттілігінен туындайды recording. In бухгалтерлік теңдеу:

Активтер – кредиторлық берешек =мүлік

Орталық орынды меншік алады. Активтер меншік иесінің иелігіндегі ресурстар ретінде қарастырылады, ал кредиторлық берешек оның кредиторлар алдындағы міндеттемелерін білдіреді. Авторлардың бірі кредиторлық берешекті теріс активтер ретінде қарастыруға болады, ал бастапқы бухгалтерлік теңдеудегі капитал меншік иесінің таза әл-ауқатын көрсетеді деп ұсынды.[6]

Экономикалықбірліктертеориясы: кәсіпорындар мен меншік иелерінің тәуелсіздігі. Меншікжәне капитал ұғымдары кәсіпорын экономикалық бірлік ретінде капитал иелерінің және басқалардың жеке мүдделерінен оқшауланған деп болжайды investors. In өз кезегінде, экономикалық бірлік тертеориясы компанияның қызметін оның иелерінен бөлек қарастырады. Құрылтайшылар мен салымшылар міндетті түрде компанияның болуымен байланысты емес. Бұл әдіс компанияда заңды түрде енгізілген, бірақ оны ұйымдастырудың басқа нысандарына қолдануға болады.

Экономикалық бірлік теориясы теңдеуге негізделген

Актив = капитал.[6].

Қортеориясы: активтер мен шектеулерге Назар аударыңыз. Қор теориясы меншік теориясынан өзгеше және кәсіпорын мен оның иесі арасындағы жеке қарым-қатынасты ескермейді.Экономикалық бірліктер теориясынан айырмашылығы, ол компанияны жасанды субъект деп санамайды. Керісінше, қортеориясы экономикалық бірліктерді

активтер мен міндеттемелер жиынтығын қамтитын және экономикалық қызметтің шектеулерін анықтайтын қорлар ретінде қарастырады.

Негізгі теория келесі тепе-теңдік теңдеуіне негізделген:

Актив = актив шегі.[6].

Жаңадан АШЫЛҒАН "UBS Consult" ЖШС жарғылық капиталының жарнасын есепке алу

Жаңадан ашылған ЖШС – нің жарғылық капиталы қолма-қолақша түрінде, сомасы 500 000 теңге, негізгі құралдар түрінде 1 500 000 теңге.

мәселе : :

Тәуелсіз бағалаушыға негізгі құралдар түріндегі жарнаны бағалау қажетпе?

Алынған бекітілген капитал салымдарының құны Тұтыну бағаларының Индексіне бағынадыма?

Жарғылық капиталға салымды бухгалтерлік есепте қалай дұрыс тіркеуге болады?

жауап. Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес, егер мүліктің құны заңда көзделген мөлшерден асып кетсе, жарғылық капиталға салымды белгіленген мөлшерде бағалау қажет болуы мүмкін. assets.In бұл жағдайда нақты ақпарат алу үшін сарапшымен байланысу ұсынылады, өйткені бағалау талаптары нақты жағдайға байланысты өзгеруі мүмкін.

Жарғылық капиталға жарналарға корпоративтік табыс салығы (CIT) салынбайды, себебі олар компанияның кірісі болып табылмайды.

Бухгалтерлікесептіөңдеукелесішоттарғасәйкескеледі:

Дт1010, 1030 "қолма-қолақша" -500 000 теңге

Дт2410 "Негізгіқұралдар" -1 500 000 теңге

Кт5030 "Депозиттер Мен Акциялар" -2 000 000 теңге

Бұл мысалда қолма-қол ақшамен және негізгі құралдармен құрылған жарғылық капиталды есепке алу процедуралары көрсетілген. Жарғылық капиталға салымды бухгалтерлік есепте дұрыс тіркеу корпоративтік қаржылық есептіліктің сенімділігін қамтамасыз етудің маңызды шарты болып табылады.[7]

Әдебиеттер

1. Андриевский, И. А. (Ред.). Энциклопедический словарь. СПб: Издатели Ф. А. Брокгауз, И. Ф. Ефрон. 1990г.
2. Радостовец, В. К. и др. Бухгалтерский учет на предприятии (3-е изд., доп. и перераб.). Алматы: Центраудит. 2002 г-728с.
3. Закон Республики Казахстан от 28 февраля 2007 года № 234-III «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.12.2024 г.).
4. МСФО (IAS) 1 «Представление финансовой отчетности». https://cdb.kz/sistema/biblioteka-bukhgaltera/standart.(Запрос от 27.01.2025 г)
5. Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 02.10.2018 № 877 «Об утверждении Типового плана счетов бухгалтерского учета» (введен в действие с 01.01.2025 г.).
6. Хендриксен, Э. С., & Ван Бреда, М. Ф. (2000). Теория бухгалтерского учета [Электронный ресурс]. М.: Финансы и статистика.2000. - 576 с. - Б. ц. (Запрос от 27.01.2025 г)
7. Учет уставного капитала. Получено 27.01.2025 г. с сайта cdb.kz: https://cdb.kz/sistema/biblioteka-bukhgaltera/articles/uchet-ustavnogo-kapitala/.

УДК 338.43(574.5)

SWOT-АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ МОЛОЧНОГО СКОТОВОДСТВА ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Саматаева А.А. - студент группы ЭФ-23-4р
Есболова А.Е. - доктор PhD, доцент

Скотоводство играет важную роль в развитии животноводства страны в целом. Так, поголовье крупного рогатого скота (КРС) имеет положительную динамику и рост в Казахстане составил 19,4% или увеличилось на 1,3 млн. голов с 2018 года по 2023 год. Также положительный рост наблюдается в категории поголовья овец и коз – 16,5%, поголовье лошадей – 45,7%, птицы – 12,3%, верблюдов 24,8%. Необходимо отметить, что поголовье свиней уменьшилось на 93,7 тыс. голов за рассматриваемый период. Наибольшее количество КРС во всех категориях хозяйств располагает Туркестанская область – 1175,8 тыс. голов, Западно-Казахстанская область – 777,5 тыс. голов, Абайская область – 715,6 тыс. голов. Также, наибольшее количество коров наблюдается в Туркестанской области – 593,3 тыс. голов, Абайской области – 393,0 тыс. голов и Западно-Казахстанской области – 391,2 тыс. голов [1]. Наименьшее поголовье КРС, в том числе коров наблюдается городах Астана, Алматы и Шымкент. Причиной столь низкого уровня объясняется тем, города имеют высокую урбанизацию и плотность населения, отсутствие соответствующих пастбищ и земель для разведения скота, а также экологические требования и санитарные требования.

Для более детально изучения проблем развития молочного скотоводства, изучим на примере Туркестанской области (рисунок 1).

Таблица 1 – SWOT-анализ современного состояния молочного скотоводства Туркестанской области

Сильные стороны (Strengths):	**Слабые стороны (Weaknesses):**
–климатические условия; –традиции животноводства; –наличие кормовой базы; –растущий спрос на молочную продукцию; –государственная поддержка.	– низкий уровень механизации и автоматизации; – проблемы с генетическим материалом; – недостаток квалифицированных кадров; – высокие затраты на корма; – проблемы с логистикой.
Возможности (Opportunities):	**Угрозы (Threats):**
– развитие экспортного потенциала; – инновационные технологии; – эко-продукты; – государственные программы; – развитие кооперативов.	– засухи и климатические риски; – импорт молочной продукции; – колебания цен на сырье; – эпизоотические заболевания; – миграция молодежи.

Из рисунка 1 следует, что SWOT-анализ включает сильные и слабые стороны, а также возможности и угрозы современного состояния молочного скотоводства Туркестанской области.

Так, сильные стороны включают в себя климатические условия, которые подразумевают умеренный климат, который положительно влияет на содержание скота круглый год. Традиции региона имеют многовековую историю по разведению крупного рогатого скота. Также природно-климатические условия позволяют выращивать кормовые культуры для поддержания рациона КРС региона [2].

Необходимо отметить, что внутренний рынок имеет растущий спрос на молоко и молочную продукцию. Также, постоянная государственная поддержка наблюдается в направлении молочного скотоводства.

Вместе с тем, наряду с сильными сторонами молочного развития скотоводства Туркестанской области, имеются и слабые стороны. Рассмотрим каждый аспект детально.

Одним и аспектов является низкий уровень механизации. Так, многие фермеры до сих пор применяют устаревшее оборудование, что влияет на производительность хозяйств в целом. Необходимо отметить, что на производительность скота влияет генетический материал т.е. доля высокопродуктивных пород коров составляет незначительную часть в фермерских хозяйствах области. Также, на развитие молочного скотоводства влияет кормовая база, где сезонные колебания на кормовые культуры прямо пропорционально влияют на себестоимость молока и молочной продукции. Такие аспекты как дефицит квалифицированных кадров и недостаточно развитая инфраструктура для хранения молочной продукции и ее транспортировки также влияют на эффективное развитие молочного скотоводства в Туркестанской области [3].

Наряду со слабыми сторонами, существуют и угрозы для развития молочного скотоводства. Так, большой поток импорта молочной продукции приводит к уменьшению доли отечественных производителей. Причиной является то, что зарубежные производители применяют демпинговую политику при реализации своей продукции. Необходимо отметить, что нестабильное ценообразование на молочную продукцию и кормовые культуры влияют на рентабельность фермеров, что приводит к их сокращению в регионе. Немаловажным фактором, отрицательно влияющим на развитие КРС является климатические риски, а именно засуха, что приводит к снижению урожайности кормов. Вспышки инфекционных заболеваний среди КРС также влияют на выпуск молока и молочной продукции [4].

Вместе с тем, молочное скотоводство Туркестанской области имеет возможности для развития в перспективе. Применение технологии в производстве молочной продукции посредством автоматизированных доильных систем и управление стадом с использованием искусственного интеллекта (ИИ) позволит увеличить производительность хозяйств.

В настоящее время, наблюдается повышенный спрос на эко-продукты среди населения. Данный тренд позволит увеличить объемы молочной продукции, так как молоко, производимая фермерами является органической. Увеличение объема качественного и экологически чистого молока и молочной продукции позволит экспортировать указанную продукцию на соседние рынки, такие как Узбекистан, Китай и др.

На развитие молочного скотоводства могут положительно повлиять государственные программы и проекты. Качественные программы позволят расширить финансовую и консультационную поддержку для фермеров и производителей молока и молочной продукции Туркестанской области.

В заключении, необходимо указать, что для развития молочного скотоводства, необходимо в первую очередь заняться вопросами модернизации ферм, улучшении породы скота для повышения продуктивности, повышении квалификации кадров, развитие логистической инфраструктуры и стимулировании объединении фермеров в кооперативы.

Финансирование. Данное исследование финансировалось Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (Грант AP22687247 - «Исследование процесса формирования и имплементации эффективных инновационных молокоперерабатывающих кооперативов на основе кооперации личных подсобных хозяйств в Казахстане»).

Литература

1. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК. Статистика промышленного производства. [Электронный ресурс]. -2024. –URL: https://www.stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-industrial- production/ (дата обращения: 04.01.2025).
2. Смагулова Ш.А., Солтанбаева А.Б., Мугауина Р.У. Молочная промышленность Казахстана: региональный аспект. Проблемы агрорынка. 2023;(4):141-150. https://doi.org/10.46666/2023-4.2708-9991.14
3. Ostrom E., Hess C. Understanding agricultural commons: small-scale farming and sustainable resource management // International Journal of the Commons. -2009. – Vol.3(1). – P.50-70.
4. Мищенко, М. Каковы объемы производства молока в регионах Казахстана? [Электронный ресурс]. -2024. –URL: https://www.dairynews.today/kz/ news/ kakovy-obemyproizvodstva-moloka-v-regionakh-kazakhstanamikhail-mishchenko-predstavil-analitiku-na-.html (дата обращения: 10.01.25)

ӘОЖ 33:621.039

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АЭС ҚҰРЫЛЫСЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН ТАЛДАУ

Сандыбаев А.Е. - Эф-21-5тк тобының студенті
Исаева Г.К. - жетекші

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» атты Жолдауында экономикалық және саяси мәселеге айналған атом энергетикасын дамыту тақырыбын қозғағаны белгілі. Себебі жыл өткен сайын елде энергия тапшылығы сезілуде, электр желілері тозды. Оның үстіне бүгінгі таңда елімізде жаңадан бірнеше облыс құрылды, көптеген кәсіпорындар мен шаруашылықтар ашылып жатыр. Демек, электр энергиясына деген сұраныс бұрынғыдан да арта түседі деген сөз. Ал, әдеттегідей көмір жағып энергия өндірудің шығыны да мол, табиғи зардабы да орасан. 1,4 млн. тонна уран қорына ие мемлекетіміз үшін аталған мәселені атом электр стансасын салу арқылы шешу тиімді болуы мүмкін. Осыған орай қазір қоғамда АЭС құрылысы жобасы жиі талқыланып жатыр.

Атом электр стансасын салу жобасы талқыға түскен басқосуда Энергетика министрлігінің, «Қазақстан атом электр стансалары» ЖШС-інің, Ұлттық ядролық орталықтың, Ядролық физика институтының өкілдері АЭС құрылысына байланысты заманауи технологиялар, Қазақстанның бейбіт атомды дамыту тәжірибесі, отандық институттардың осы саладағы ғылыми зерттеулері мен тұжырымдары таныстырылда.

Бүгінде Дүниежүзілік банктен бастап көптеген үлкен қаржы орталықтары көмірмен жұмыс істейтін стансаларды қаржыландыруды тоқтатып жатыр. Оған қоса, мұндай стансаларға салынатын салық пен айыппұл көлемі де ұлғайған.

Ұлттық статистика бюросының мәліметі бойынша, Қазақстанда электр қуатының 70 пайызы – көмірден, 20 пайызы – газдан, 3 пайызы – жаңартылатын энергия көздерінен, қалған 7 пайызы судан өндіріледі. Осы жерде айта кету керек, Қазақстанда 148 нысан жұмыс істейді. Олардың ішінде жел, күн, су электр стансалары бар. Бұлардың өнімі былтыр Қазақстанда өндірілген барлық энергия өнімінің 6 пайызын құраған. Алайда, жаңартылған энергетика көздерінің бір кемшілігі бар. Жел жоқ болса да, күннің көзі көрінбесе де – проблема, ондай кезде энергия жоқ. Сондықтан 24 сағат бойы тұрақты жұмыс істейтін электр стансаларын салу керектігі белгілі болып қалды.

АЭС пайдалануға берілетін болса, 2 мыңға жуық адам тұрақты жұмыспен қамтылады. Отандық экономиканың дамуына да оң әсерін тигізеді. Осы орайда, алдымен еліміздің инвестициялық тартымдылығын арттыруға ықпал етеді. Өйткені, бүкіл цикл бойынша ел бюджетіне 2,5-3 млрд. доллар көлемінде салық түседі. Техникалық тұрғыдан алғанда да, меншікті отын базасының әлеуетін кешенді пайдалану көзделіп отыр. АЭС пайдалануға берілсе, 60 жылдан астам уақыт бойы тұтынушыларды сенімді энергиямен қамтамасыз етеді. Ққоршаған ортаға парниктік газ шығарындыларын жылына 10 млн. тоннаға дейін азайту мүмкіндігі туады». Сондай-ақ, сарапшы бұл мақсатқа жұмсалатын қаржы мөлшерін де болжап отыр. 2800 МВТ-қа дейінгі екі блоктан тұратын АЭС құрылысының құны шамамен 10-12 млрд. долларға дейін жетуі мүмкін екен. Сарапшының айтуынша, ең бастысы, АЭС қоршаған ортаны мұнай, газ, түтін мен күл сияқты заттармен ластамайды. Бұған әлемдік тәжірибелерден көз жеткен. Мәселен, Франция, Бельгия, Швеция, Жапония, Оңтүстік Корея, Финляндия сияқты елдерде атом стансалары электр энергиясын өндіруші негізгі көзге айналып, энергетикалық тұрақтылық пен табысты экономикалық дамуды қамтамасыз етіп келеді.

Қазақстанмен бірге басқа көптеген елдер үшін де атом электр станцияларында электр энергиясын өндіру көмір және газбен қуаттанатын жылу электр станцияларына қарағанда әлдеқайда арзан. Әсіресе, энергетикалық дағдарыс кезінде атом электр станцияларында өндірілетін электр энергиясының құнындағы артықшылық өзіне ерекше назар аудартады. Қазақстан – уранға өте бай ел. Соңғы он бір жылда уран өндірісі бойынша әлемде бірінші болса, уран қоры бойынша әлемде екінші орын алады. 2020 жылы елде уран өндірісі 19,477 тонна болса (әлемдік өндірістің 41%), уран қоры әлемдік қордың 12%-ын құрады . Сондықтан Қазақстанда АЭС үшін шикізат тапшылығын болмайды. Статистикаға сәйкес, 1 кг көмірді жаққан кезінде 7 кВт/сағ энергия өндірілсе, 1 кг газ 14 кВт/сағ энергия бөледі. 1 кг ураннан 620,000 кВт/сағ энергия өндіріледі . Энергия тиімділігі тұрғысынан уран көмірге қарағанда 90,000 есе және газға қарағанда 45,000 есе тиімді болып отыр. Яғни, 1 кг уран 4,340 000 кг көмір және 8,680 000 кг газбен пара-пар энергия бөледі. Қаржылық тұрғыдан қарастырсақ, 2021 жылы 1 фунт уран 29,63 долларға сатылды. Демек, 1 кг уранның бағасы 65 долларды құрайды. Қазақстанда 1 тонна көмірдің бағасы орта есеппен 35 долларды құраса, 1 кг уранға тең энергия алу үшін 151,900 долларлық көмір жұмсау қажет. Ал, газ текше метр өлшемімен сатылатындықтан, килограмды текше метрге айналдырып есептеу қажет. Егер 1 текше метрде 0,62 килограмм табиғи газ болатыны белгілі болса, 8,680 000 килограмм табиғи газ 14,000 000 текше метрге тең болады. Егер Қазақстандағы газдың орташа бағасы 1 текше метр үшін 0,08 долларды құраса, тұтынылатын газдың жалпы құны 1,220 000 долларды құрайды. Қаржылық тұрғыдан алғанда, уран көмірден 5,000 есе және газдан 37,800 есе тиімді екендігі көрініп тұр. Бұл тасымалдау қызметін қоспағанда, 1 кг ураннан алынатын энергияға тең энергия өндіру үшін көмір мен газдың шикізаттық құны ғана болып отыр.

Атом электр станциялары (АЭС) Қазақстан үшін тиімді бола алатын бірнеше себептер бар, бірақ бұл шешімнің әртүрлі артықшылықтары мен кемшіліктері болуы мүмкін. Қазақстандағы АЭС салу мәселесі бірнеше факторларға негізделеді:

1. **Энергия тапшылығы және қажеттілік**

Қазақстанда энергия тұтынуы жыл сайын өсуде, ал қазіргі энергетикалық инфрақұрылым көбінесе көмірге негізделген. Көмірден энергия өндіру экологиялық мәселелерді туғызады, әрі қазба байлықтарының шектеулі болуы да алаңдатушылық тудырады. АЭС бұл мәселені шешудің бір жолы болуы мүмкін, себебі атом энергиясы үлкен көлемде электр қуатын өндіруге мүмкіндік береді.

2. **Экологиялық артықшылықтар**

АЭС көмір жағып, парниктік газдарды шығаратын классикалық энергия көздеріне қарағанда әлдеқайда таза. Қазақстанда экологиялық таза энергия көздеріне деген сұраныс артып келеді, әсіресе климаттың өзгеруі мен ауа ластануын болдырмау мақсатында.

3. **Энергия қауіпсіздігі**

АЭС елдің энергия қауіпсіздігін арттыруға мүмкіндік береді. Әсіресе, Қазақстан энергиясының көп бөлігі әлі күнге дейін көмір мен табиғи газға тәуелді болғандықтан, атом энергиясын қосу баламалы қуат көздерін көбейтіп, энергетикалық тәуелділікті азайтады.

4. **Экономикалық тиімділік**

АЭС бастапқы капиталды көп қажет етеді, бірақ оның жұмыс істеуі ұзақ мерзімде өте тиімді болуы мүмкін. Атом электр станциялары ұзақ уақыт бойы жұмыс істей алады және олардағы энергия өндірудің өзіндік құны басқа көздермен салыстырғанда төмен болуы мүмкін.

5. **Жаңа технологиялар мен жұмыс орындары**

Қазақстанда АЭС салу жаңа технологияларды енгізуге мүмкіндік береді. Бұл елдегі инженерлік, құрылыс, және энергетика салаларына жаңа жұмыс орындарын ашады, әрі ядролық энергетика саласындағы мамандарды даярлауға септігін тигізеді.

Қорытындылай келе, Қазақстан үшін АЭС тиімді болуы мүмкін, әсіресе энергия тапшылығы мен экологиялық проблемаларды шешу тұрғысынан. Дегенмен, АЭС салу мен пайдаланудың қауіпсіздігі, әлеуметтік қабылдануы және ұзақ мерзімді экологиялық әсерлерін ескеріп, сараптамалық көзқарастар мен қоғамның пікірін тыңдай отырып шешім қабылдау қажет.

Әдебиеттер

1. World-nuclear.org (2021a). Uranium Production Figures, 2011-2020 (2021a). Сілтеме:https://www.world-nuclear.org/information-library/facts-and-figures/uranium-production-figures.aspx.
2. *https://www.gov.kz/*ҚазақстанРеспубликасыСтратегиялықжоспарлаужәнереформаларагенттігіҰлттық статистика бюросы

ӘОЖ 330.33

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІҢ ДАМУЫ: МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСУ ЖОЛДАРЫ

Сандыбаев А.Е. - Эф-21-5тк тобының студенті
Тайбек Ж.Қ. - э.ғ.к., доцент

Экономикалық белсенділікті арттыру мен ШОБ кәсіпорындарын дамыту – Халықты жұмыспен қамту және тұтыну тауарларын өндіруді қолға алу, инновациялық белсенді, жаңа өндірістерді тез құруға бейімделу болып саналады.

Қазіргі уақытта шағын бизнес барлық жұмыс істеп тұрған кәсіпорындардың көп бөлігін құрайды. Сонымен бірге, кәсіпкерлікті дамытуға бағытталған шешімдерді орындауда бірқатар қиындықтар бар.

Шағын кәсіпкерліктің экономикалық және әлеуметтік функциялары шағын кәсіпкерлікті дамытуды мемлекеттің маңызды міндеттерінің бірі және экономикалық реформалардың құрамдас бөлігі ретінде қарастыруға негіз береді.

Шағын және орта бизнес пен ірі ұйымдар арасында тиімді ынтымақтастық орнату перспективалы бағыт болып табылады. Шағын бизнес ғылыми-техникалық жетістіктерді сіңіріп, нарық сұранысының өзгеруіне оңай бейімделе алады. Сондай-ақ олар тұрақты пайдаға кепілдік бере отырып, ірі бизнеске тауарлар мен қызметтерді ұсыну құқығы үшін бір-бірімен бәсекелеседі. Олар ірі бизнестің тұрақтылығы мен әртүрлілігін қамтамасыз етеді және монополиялық тенденцияларға қарсы тұрады. Шағын бизнес консалтингтік, делдалдық, делдалдық, жарнамалық және қолданбалы зерттеу қызметтерін көрсету арқылы нарықта белсенді рөл атқарады.

Қазақстан Республикасында шағын кәсіпкерлікті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасы қабылданды, оның негізгі мақсаты – шағын кәсіпкерліктің тұрақты дамуын қамтамасыз ету, экономиканың негізгі салаларында шағын кәсіпкерліктің үлесін арттыру, жаңа жұмыс орындарының санын арттыру, шын мәнінде бәсекеге қабілетті жағдайлар жасау. Осы уақыт ішінде шағын кәсіпкерлікті дамытуда көптеген өзгерістер болды.

Шағын кәсіпкерлікті дамыту мен қолдау мәселелерін кеңірек контекстті зерттемей және дамудың стратегиялық бағытын айқындамай зерттеу орынсыз. Қазақстанның қаржылық-экономикалық жағдайының соңғы жылдардағы жақсаруы, көбінесе табиғи ресурстарды өндіру және сату көлемінің ұлғаюы есебінен экономиканы жүйелі технологиялық қайта жарақтандырудың әлемдік трендіне қосылу мүмкіндігі ретінде қарастырылуы тиіс. Ғылым мен білімнің саналы дамуының нәтижесінде дамымаған елдер қысқа мерзімде жоғары әлеуметтік-экономикалық дамуға қол жеткізді.

Екінші жағынан, нарықтың өзгеру жылдамдығын олармен байланысты екі өте маңызды қызмет көрсету ұйымы анықтайды. Бұл кәсіпкерлер мен мемлекеттік қызметкерлер.

Мемлекеттің экономикалық даму жүйесінің қалыптасу орталығы болып қызметтің әртүрлі салаларында – денсаулық сақтау, білім беру, ғылым, материалдық өндіріс, сауда және т.б. айналысатын кәсіпкерлер екені белгілі. жаңашыл болуы керек. Белгілі болғандай, мемлекеттік қызметшілер бәсекеге қабілетті кәсіпкерлікті дамытуда жетекші рөл атқарады.

Жалпы, ел экономикасының тұрақты дамуын қамтамасыз ету жеке кәсіпкерліктің, ең алдымен шағын және орта бизнестің мемлекет пен даму деңгейіне байланысты. Экономиканың бұл секторы елдің экономикасының дамуына әсер

ететін көптеген мәселелерді, соның ішінде бәсекеге қабілеттіліктің дамымауын, материалдық және материалдық емес ресурстарды тиімсіз пайдалануды, ішкі сұраныстың импортқа тәуелділігін, жұмыссыздықты, кедейшілікті және т.б. шешуге мүмкіндігі бар.

Экономиканы әртараптандыруда шағын және орта бизнестің рөлі де маңызды, индустриалды және заманауи даму жағдайында

Кәсіпкерлікті қолдау қазір сөз жүзінде ғана емес, іс жүзінде де айқын көрініс табуда. Оның дәлелі – қазіргі таңда елімізде кәсіпкерлікті қолдауға бөлінетін қыруар қаржы.

Ал осы қаражатты игерген жағдайда жас кәсіпкерлерге жол нұсқаушы «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры» АҚ, «Атамекен» ҚР Ұлттық кәсіпкерлер палатасы және т.б. мекемелер өз қызметтерін көрсетуде.

2024 жылғы 1 қаңтарда Қазақстан Республикасында жалпы сомасы 1,6 трлн теңгені құрайтын 856 МЖӘ шарты жасалды, оның ішінде республикалық деңгейде 10 шарт (911 млрд теңге) және жергілікті деңгейде 846 шарт (678 млрд теңге). 662 жоба іске асырылуда, оның ішінде: 7 республикалық жоба және 655 жергілікті жоба.

Инвестициялық кезеңде 1,028 млрд теңгені құрайтын 194 жоба жүзеге асырылды. Мемлекеттік бюджеттен қаржыландырылмайтын жобалардың үлесі артып келеді. 2019 жылғы мамырдан 2020 жылғы желтоқсанға дейін 357 келісім-шартқа қол қойылды, оның ішінде үшінші санаттағы жобалар бойынша 189 (53%), оның ішінде мектеп асханасы жобалары бойынша 122 келісімшарт.

Экономиканың келесі салаларында келісім-шарттар жасалды: білім беру – 472, денсаулық сақтау – 163, энергетика, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық – 93, мәдениет және спорт – 70, көлік және инфрақұрылым – 28, басқалары – 30.

Мемлекеттік-жекешелік әріптестік тетігін пайдалану мемлекет пен жеке сектор арасындағы өзара тиімді ынтымақтастықтың тиімділігін арттыруға, көрсетілетін қызметтердің сапасын арттыруға және экономиканы әртараптандыруға қажетті инфрақұрылымды жедел жаңғыртуға мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасында 2024 жылы кәсіпкерлікті қолдау шараларының тиімділігін бағалау үшін бірнеше маңызды сандық көрсеткіштерді ескеруге болады:

Шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту бойынша айтатын болсақ, ұйымдар саны: 2024 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша Қазақстанда тіркелген шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің саны 2 257 629 бірлікке жетті, соның ішінде жұмыс істеп тұрған белсенді ШОБ субьектілері 2 051 458 бірлікті құраған. Ал коммерциялық субъектілердің үлесі: Барлық тіркелген субъектілердегі коммерциялық құрылымдардың үлесі 90,9% құрайды.

Жұмыспен қамту бойынша 2024 жылы шағын және орта кәсіпорындардағы қызметкерлер саны 4 373 010 адамды құрайды.

Өнімді іске қосу бағыты бойынша 2024 жылғы қаңтар-қыркүйек кезеңінде шағын және орта кәсіпкерлік 57 188,2 млрд. теңге өндірді.

Ұлттық жобаны қаржыландыруда кәсіпкерлікті дамытудың 2021-2025 жылдарға арналған ұлттық жобасын іске асыруға 2024 жылға 1 963 862 120 мың теңге бөлінді.

Зерттеулер нәтижелері бойынша жалпы ШОБ дамуына әсер ететін факторлар мыналар: Тексерулер санын ықшамдау, 2024 жылға қарай жоспарланған бизнесті тексеруді ықшамдау, салық ауыртпалығын болдырмау, мемлекеттік қолдау тетіктерін нығайту, ұйымдастырушылық шаралар.

Қорытындылай келе, 2024 жылдың басында бизнес секторының көрсеткіштерінде оң өзгерістер байқалды және менің қаржылық қолдауымның арқасында көптеген кәсіпкерлер өз бизнесін дамытып, жаңа жобаларды жүзеге асыруға қол жеткізді. Сондай-ақ, мемлекеттік бағдарламалар мен ынталандырулардың арқасында жаңадан ашылып жатқан кәсіпорындар саны артты.

Дегенмен, кәсіпкерлікті дамытудың алдында бірнеше міндеттер тұр. Бұл ірі компаниялар мен шағын кәсіпкерлер арасындағы теңгерімсіздік пен шетелдік инвестицияны тарту үшін инфрақұрылымның жоқтығынан. 2024 жылы Қазақстанда кәсіпкерлікті қолдау жоғары деңгейде болды деп айта аламыз. Мемлекеттік қолдау шаралары кәсіпкерлердің жұмысына оң әсер етіп, жаңа мүмкіндіктерге жол ашады.

Әдебиеттер

1. https://www.akorda.kz/ru/ Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты.
2. *https://www.gov.kz/*Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы

ӘОЖ 330.1

СЫРТҚЫ ОРТАНЫ ЕСКЕРЕ ОТЫРЫП КӘСІПОРЫННЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ

Сапарбек Д. – ЭФ-21-4к тобының студенті
Тулеева А.Ж. – магистр, аға оқытушы

Қазіргі таңда жаһандану мен технологиялық прогресс кәсіпорынның нарықта бәсекеге қабілеттілік деңгейін арттыру қажеттілігін туындатып отыр.

Кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігі – бұл ұйымның нарықта өзінің орнын сақтай отырып, жаңа нарыққа шығуы және тұтынушының сұраныстарын қанағаттандыра білу қабілеті.

Бәсекеге қабілеттілік – кәсіпорынның нарықта тиімді жұмыс жасап, бәсекелестерінен озып шығу қабілеті. Нарықта түрлі экономикалық ұйымдар жұмыс жасайтын сыртқы орта факторлары сапалы түрде өзгеруіне байланысты, оның белгісіздік дәрежесі әрдайым өсіп және есепке алынбаған тәуекел факторлары туындайды. Бәсекеге қабілеттілікті арттыруда кәсіпорын сыртқы ортаның өзгерісіне бейімделе білуі, жаңа инновацияларды енгізіп орыруы, тұтынушы қажеттілігін қанағаттандыруы және нарықтық трендті ескеруі маңызды.

Кәсіпорынның сыртқы ортасы, соның ішінде экономикалық, саяси және құқықтық, әлеуметтік, технологиялық, экологиялық факторлар ұйымның стратегиялық жоспарында, маркетингтік стратегиясында, өндіріс процесінде маңызды рөл алады. Кәсіпорын сыртқы ортадағы өзгеріске бейімделу арқылы өзінің нарықтағы бәсекеге қабілетін арттырады. Мысалы, экономикалық дағдарыстар болғанда кәсіпорын өзінің өнімін немесе қызметін жаңартып, нарықтағы тұтынушы

сұранысына сәйкес бейімдеуі қажет. Саяси және құқықтық факторға келсек, заңдарда болып жатқан өзгерістер мен толықтырулар, елдегі салық саясаты, саяси тұрақтылықта бизнеске әсері бар. Ал технологиялық прогресстер кәсіпорынға жаңаша мүмкіндіктер мен инновациялық шешімдер ұсынады, бұл кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпалын тигізеді. Сонымен қатар, әлеуметтік сыртқы орта факторлары, нарықтағы тұтынушының мінез-құлқылары мен талғамдарына, шығарған өнімдерін немесекөрсеткен қызметтерін сатып алу жәніндегі шешіміне әсер етеді. Экологиялық факторлардың да маңызы ерекше, себебі қазіргі таңда экологиялық таза өнімдерге сұраныстар артып отыр, сондықтан кәсіпорын экологиялық стандарттарға сай болуға міндетті.

Шығаратын өнімнің немесе көрсетілетін қызметтің бәсеке қабілеттілігінің артуына кездейсоқ қол жеткізу мүмкін емес, ол үшін тиімді басқару жүйесі болуы керек. Кәсіпорынның басшысы жүйелі түрде нарықтарға талдау жасап, оның өнімдерінің(қызметтерінің) бәсекелік қабілет деңгейін бағалап, бәсекелестердің мүмкіндігі мен кемшілігін зерттеп қана қоймай, сонымен бірге өзінің бәсекелік артықшылықтарын да тиімді пайдалану қажет.

Кәсіпорындардың басқару жүйесін жетілдіру әлеуметтік-экономикалық жүйе ретінде кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі шарттарының бірі болып табылады және экономикалық талдауға, есепке алу мен бақылауға негізделуі керек. Басқару принципінің, әдісінің және функциясының қазіргі таңдағы жиынтығы салыстырмалы түрде тұрақты, бірақ кейбір функциялар мен оларды жүзеге асыру механизмдерінің ішкі мазмұны нарықтық белгісіздік жағдайында үнемі дамып, жетілдіріліп отырады. Сондай-ақ кәсіпорында оны қолданудың әртүрлі объектілерін (кадрлық, қаржы, инвестиция, инновация, өндіріс, маркетинг және т.б.) көрсететін басқарудың әртүрлі түрлері жүзеге асырылады, басқарудың нормативтік, ақпараттық және технологиялық аспектілері.

Кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілік деңгейін арттыруда әртүрлі стратегияларды әзірлеп, енгізу қажет:

- Инновациялар стратегиясы. Жаңа технологияны енгізу және инновациялық өнімді әзірлеу бәсекеге қабілеттілікті айтарлықтай арттырады. Ғылыми-зерттеу мен тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға инвестициялар негізгі болып келеді.
- Сапаны жақсарту стратегиясы. Өнім мен қызметтің сапасына, тұтынушыларға қызмет көрсетуге назар аудару бәсекелестерден ерекшеленуге әкеледі.
- Шығындарды оңтайландыру стратегиясы. Өнім(қызмет) сапасына нұқсан келтірмей, шығындарды азайту бәсекеге қабілетті бағаларды ұсынуға мүмкіндік береді.
- Маркетингтік стратегиялар. Тиімді маркетингтік стратегия, оның ішінде цифрлық технологиялар мен әлеуметтік медианы пайдалану тұтынушыларды тартуға және ұстап тұруға көмегін береді.

Қорыта айтқанда, кәсіпорынның өзгермелі сыртқы ортадағы бәсекеге қабілеттілігін арттыру кешенді тәсілді және бизнеске әсер ететін факторларды тұрақты бақылауды талап етеді. Өзгерістерге бейімделу, инновациялар және сапаға назар аудару бизнеске тек қана аман қалуға ғана емес, сонымен қатар жоғары бәсекелестік ортада гүлденуге көмектесетін негізгі аспектілер болып табылады.

Әдебиеттер

1. Давильбекова Ж.Қ. Кәсіпорын экономикасы [Электронный ресурс] : оқулық / Ж. Қ. Давильбекова; Қ.И. Сәтбаев атындағы Қазақ Ұлттық техникалық университеті. - Электрон. текстовые дан. (4,91 Мб). - Алматы : ҚазҰТУ, 2014. - 251 б.
2. Еркебалаева, В. З. Кәсіпорын экономикасы [Электронный ресурс] : оқу құралы / В. З. Еркебалаева, Е. А. Қожабеков, Е. А. Бакиров. - Электрон. текстовые дан. (5,53 Мб). - Шымкент: Әлем, 2017. - 212 б.
3. Экономика предприятия (организации) [Электронный ресурс] : учебник / О.В. Баскакова, Л.Ф. Сейко. — Электрон. дан. — Москва: Дашков и К, 2017. — 372 с. — Режим доступа: https://e.lanbook.com/book/93428
5. Куатова Д.Я. Экономика предприятия: практический курс: Учебное пособие. – Алматы: Издательство «Дәуір». – 2015.
6. Экономика предприятия: учебник. Практикум / В.Д. Грибов, В.П. Грузинов. - 7-е изд., перераб. и доп. — М.: КУРС: ИНФРА-М, 2017. — 448 с. - Режим доступа: http://znanium.com/catalog
7. Экономика предприятия: учеб. пособие / О.И. Волков, В.К. Скляренко. — 2-е изд. — М.: ИНФРА-М, 2016. — 264 с. — (Высшее образование: Бакалавриат). - Режим доступа: http://znanium.com/catalog
8. Баймұқашева М.Қ. Кәсіпорын экономикасы: оқу құралы. Атырау,2019.- 204 б.

ӘОЖ 33.338

МЕМЛЕКЕТТІКРЕТТЕУ: ЖАҺАНДЫҚӨЗГЕРІСТЕРЖАҒДАЙЫНДАҒЫНЕГІЗГІСЫН-ҚАТЕРЛЕРМЕНПЕРСПЕКТИВАЛАР

Сапарбек Д. – Эф 21-4ктобы
Сиязбеккызы Б. – жетекші мұғалім

Экономиканы мемлекеттік реттеу үкіметтерге елдің тұрақтылығы мен дамуын қамтамасыз ететін экономикалық процестерге әсер етуге мүмкіндік беретін маңызды құрал болып табылады. Бұл мақалада біз мемлекеттік реттеудің негізгі аспектілері мен әдістерін, оның мақсаттары мен салдарын қарастырамыз.

1. Мемлекеттік реттеудің анықтамасы

Экономиканы мемлекеттік реттеу – бұл әлеуметтік-экономикалық мақсаттарға жету үшін экономикалық процестерді басқару үшін мемлекеттік органдар жүргізетін шаралар жүйесі. Бұл заңнамалық шараларды, салық саясатын, ақша-несие саясатын және әртүрлі бағдарламалар мен бастамаларды қамтуы мүмкін.

2. Мемлекеттік реттеудің мақсаттары

Экономиканы мемлекеттік реттеудің негізгі мақсаттарына мыналар жатады:

- Экономиканы тұрақтандыру : экономикалық дағдарыстардың алдын алу, инфляция мен жұмыссыздықты бақылау.
- Әлеуметтік әділеттілік : ресурстарға тең қолжетімділікті қамтамасыз ету, осал топтарға қолдау көрсету.
- Экономикалық өсу : тұрақты өсу және бизнесті дамыту үшін жағдай жасау.

• Қоршаған ортаны қорғау : табиғи ресурстарды пайдалануды және қоршаған ортаны қорғауды реттеу.

3. Мемлекеттік реттеу әдістері

Экономиканы мемлекеттік реттеу әртүрлі әдістер арқылы жүзеге асырылады, соның ішінде:

• Салық саясаты : экономиканың жекелеген секторларын ынталандыру немесе ынталандыру үшін салық мөлшерлемелерін өзгерту және жаңа салықтарды енгізу.

• Ақша-несие саясаты : экономикалық белсенділікті бақылау үшін ақша массасын және пайыздық мөлшерлемелерді басқару.

• Бағаны реттеу : белгілі бір тауарлар мен қызметтерге баға шектеулерін немесе минимумдарын белгілеу.

• Мемлекеттік сатып алу : белгілі бір салаларды немесе компанияларды қолдау үшін мемлекеттік келісімшарттарды пайдалану.

• Субсидиялар мен гранттар : белгілі бір секторлардағы өсуді ынталандыру үшін қаржылық қолдау.

4. Мемлекеттік реттеу мысалдары

Көптеген елдер мемлекеттік реттеудің әртүрлі нысандарын қолданады. Мысалы :

• Америка Құрама Штаттары: Ұлы депрессия кезінде Рузвельттің жаңа келісімі сияқты экономиканы қалпына келтіру үшін көптеген бағдарламалар енгізілді.

• Қытай:Үкімет экономиканың негізгі секторларын белсенді түрде бақылайды, өсу мақсаттарын белгілейді және стратегиялық кәсіпорындарды қолдайды.

• Еуропалық Одақ: нарықтарды реттеу және тұтынушыларды қорғау үшін жалпы ережелер мен стандарттарды пайдаланады.

5. Мемлекеттік реттеудің салдары

Мемлекеттік реттеудіңоң және теріс салдары болуы мүмкін. Оң нәтижелерге экономикалық тұрақтылық пен халықты қорғау жатады, ал теріс нәтижелер бәсекеге қабілеттілік пен инновацияның төмендеуіне әкелуі мүмкін мемлекеттің шамадан тыс араласуын қамтуы мүмкін .

6. Мемлекеттік реттеудің қазіргі тенденциялары

Соңғы онжылдықтарда экономиканы мемлекеттік реттеу саласында бірнеше негізгі тенденциялар байқалды:

• **Цифрландыру және технологияны қабылдау:** Цифрлық технологиялардың дамуы мемлекеттерден реттеу әдістерін бейімдеуді талап етеді. Бұл сандық нарықтарды, деректерді қорғауды және киберқауіпсіздікті реттеу үшін нормативтік базаны құруды қамтиды .

• **Жаһандану:** Жаһандық экономикада мемлекеттер өздерінің экономикалық саясатын халықаралық деңгейде үйлестіру қажеттілігіне тап болады. Бұл салық төлеуден жалтарумен күресу, жұмысшылардың құқықтарын қорғау және қоршаған ортаны қорғауды қамтуы мүмкін.

• **Тұрақты даму**: Соңғы жылдары тұрақты дамуға баса назар аудару мемлекеттік саясаттың маңызды бөлігіне айналды. Бұған жасыл технологияларды қолдау, жаңартылатын энергия көздеріне көшу және климаттың өзгеруімен күресу кіреді.

7. Мемлекеттік реттеудің қиындықтары

Тиімді реттеуге деген ұмтылысқа қарамастан, үкіметтер бірқатар қиындықтарға тап болады:

• **Сыбайлас жемқорлық және тиімсіздік:** Кейбір елдерде сыбайлас жемқорлық реттеуші күш-жігерге нұқсан келтіруі мүмкін, бұл ресурстарды тиімсіз бөлуге және әділетсіз тәжірибеге әкеледі.

• **Реттеу күрделілігі:** Күрделі және түсініксіз реттеу механизмдері бизнесті жүргізуді қиындатып, компаниялар мен үкіметтер үшін әкімшілік шығындарды көбейтуі мүмкін.

• **Әлеуметтік наразылықтар**: салықты арттыру немесе әлеуметтік бағдарламаларды қысқарту сияқты реттеуші өзгерістер халықтың наразылығы мен наразылық қозғалысын тудыруы мүмкін.

8. Табысты мемлекеттік реттеу мысалдары

Кейбір елдер мемлекеттік реттеудің сәтті мысалдарын көрсете алды:

• **Скандинавия елдері:** Швеция және Норвегия сияқты кең әлеуметтік бағдарламаларды, білім беруді және денсаулық сақтауды қаржыландыру үшін жоғары салықтар пайдаланылатын әл-ауқат мемлекеттерімен танымал.

• **Сингапур:** Экономика және инновациялар саласындағы тиімді мемлекеттік реттеудің мысалы. Мемлекет бизнеске қолайлы жағдай жасай отырып, стартаптар мен жоғары технологияларды белсенді түрде қолдайды.

9. Мемлекеттік реттеудің келешегі

Климаттың өзгеруі, теңсіздік және технологиялық өзгерістер сияқты ағымдағы қиындықтарды ескере отырып, мемлекеттік реттеудің болашағы мыналарды қамтуы мүмкін:

• **Халықаралық деңгейде тереңірек ынтымақтастық:** Климаттың өзгеруі және экономикалық теңсіздік сияқты жаһандық мәселелерді шешу.

• **Жаңа технологияларға бейімделу:** жасанды интеллект, үлкен деректер мен автоматтандырудың еңбек нарығына және тұтастай алғанда экономикаға әсерін ескеретін жаңа нормативтік базаларды әзірлеу.

• **Инклюзивті өсуге назар аударыңыз:** Экономикалық дамудың белгілі бір топтарға ғана емес, қоғамның барлық бөліктеріне пайда әкелетінін қамтамасыз ету жолдарын табу.

Мемлекеттік реттеу экономиканы және әлеуметтік саланы басқарудың, тұрақтылықты, дамуды және азаматтардың мүдделерін қорғауды қамтамасыз етудің маңызды құралы болып табылады. Жаһанданумен, технологиялық прогреспен және әлемдік нарықтардың тұрақсыздығымен сипатталатын қазіргі жағдайда реттеу бірқатар міндеттерге тап болады, сонымен қатар қоғам үшін жаңа мүмкіндіктер ашады.

Мемлекеттік реттеудің қиындықтары

1. **Жаһандану және интеграция Қазіргі заманғы экономикалар барған сайын өзара байланысты, бұл** ұлттық деңгейде реттеу процесін қиындатады. Мемлекеттер өздерінің нормативтік актілерін халықаралық стандарттарға бейімдеу қажеттілігімен бетпе-бет келіп отыр, бұл шешім қабылдауда икемділік пен тиімділікті талап етеді.

2. **Технологиялық жетістіктер** Сандық технологиялар, жасанды интеллект және автоматтандыру саласындағы жетістіктер көбінесе қолданыстағы нормативтік базалардан асып түсетін жаңа индустриялар мен бизнес үлгілерін құруда.

Мемлекеттік реттеу инновациялар мен қауіпсіздік арасындағы тепе-теңдікті сақтау арқылы осы өзгерістерге жауап беруі керек.

3. **Экологиялық тұрақтылық** Қатаң экологиялық стандарттарды енгізуді және табиғи ресурстарды пайдалануды бақылауды талап ететін экологиялық мәселелер барған сайын өзекті бола түсуде. Мемлекеттер экологиялық саясатты жасағанда бизнестің, халықтың және болашақ ұрпақтың мүдделерін ескеруі қажет.

4. **Әлеуметтік теңсіздік** Экономикалық өсімге қарамастан, әлеуметтік стратификация тереңдей түсуде. Мемлекеттік реттеу жәрдемақыларды әділ бөлуге, білім беру, денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтерге қолжетімділікті қамтамасыз етуге ықпал етуі тиіс.

Мемлекеттік реттеудің мүмкіндіктері

1. **Мемлекеттік басқаруды цифрландыру** Мемлекеттік басқаруға цифрлық технологияларды енгізу бақылаушы органдар қызметінің тиімділігі мен ашықтығын арттыруға ықпал етеді. Электрондық үкімет, процестерді автоматтандыру және үлкен деректерді пайдалану негізделген шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді.

2. **Бизнеспен серіктестік** Қолайлы инвестициялық ахуал жасау және жеке сектормен ынтымақтастық үкіметке инфрақұрылымды дамыту, жұмыс орындарын құру және инновациялар сияқты күрделі мәселелерді шешуге көмектеседі.

3. **Реттеудің икемділігі мен бейімділігі** Реттелетін құм жәшіктері сияқты жаңа әдістерді пайдалану (реттеуші құмсалғыштар), инновацияларды шектеулі ортада сынауға мүмкіндік береді, тәуекелдерді азайтады және жаңа салалардың тұрақты дамуы үшін жағдай жасайды.

4. **Халықаралық ынтымақтастық Халықаралық ұйымдар мен келісімдерге қатысу мемлекеттерге тәжірибе алмасуға, қиын экономикалық жағдайларда қолдау алуға және климаттың өзгеруі және** киберқауіптер сияқты жаһандық мәселелердің шешімін табуға мүмкіндік береді .

Қорытынды

Экономиканы мемлекеттік реттеу – бұл тұрақты баға беруді және өзгермелі жағдайларға бейімделуді талап ететін динамикалық процесс. Тиімді реттеу экономикалық өркендеуге және әлеуметтік әділеттілікке ықпал ете алады, ал тиімсіз реттеу ауыр теріс салдарға әкелуі мүмкін. Үкіметтердің тұрақты және инклюзивті дамуды қамтамасыз ету үшін еркін нарықтар мен араласу қажеттілігі арасындағы тепе-теңдікті сақтауы маңызды. Қазіргі қоғамдағы мемлекеттік реттеу тұрақты дамуды қолдаудың күрделі, бірақ қажетті құралы болып табылады. Көптеген қиындықтарға қарамастан, цифрландыру, серіктестік және халықаралық ынтымақтастық сияқты мүмкіндіктерді саналы түрде пайдалану мемлекетке өзгерістерге тиімді бейімделуге және азаматтардың әл-ауқатын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Грачев в. в. экономиканы мемлекеттік реттеу. - М.: Юрайт, 2020.
2. Долан Э.Дж. Экономикалық саясат және мемлекеттік реттеу. - Санкт-Петербург.: Питер, 2019.
3. Сакс Дж. Кедейліктің аяқталуы. — М. : Альпина Паблишер, 2021.
4. БҰҰ ресми сайты: www.un.org
5. Дүниежүзілік Банктің мемлекеттік реттеу мәселелері жөніндегі баяндамалары: www.worldbank.org
6. "Мемлекеттік реттеу туралы" Федералдық заң № XYZ-ФЗ.

УДК 657

УЧЕТ ЦЕННЫХ БУМАГ

Саранчина А.Е. – студентка группы ЭФ-22-7Р
Ахметова С.С.- магистр, ст.преподаватель

Целью моего исследования является изучение темы учета ценных бумаг. Данная тема становится все более и более актуальнее, так как сейчас тема инвестиций в ценные бумаги выходит на новый уровень, а за инвестированием стоит и учет, который позволяет правильно формировать и осуществлять контроль за движением средств, что способствует обеспечению финансовой стабильности и минимизации ошибок в расчетах. В том числе учет позволяет правильно управлять активами и принимать обоснованные решения для оптимизации прибыли. Помимо инвестирования, ценные бумаги широко используются для регулирования рисков для финансовых систем и для привлечения капитала.На данное время в Казахстане рынок ценных бумаг развивается, объемы увеличиваются как государственных, так и корпоративных ценных бумаг. Инвесторы отдают предпочтение государственным, так как они считаются низко рискованными, что не может не быть востребованным аспектом для банковского сектора. Корпоративные облигации на шаг проигрывают, но по прогнозам экспертов, так же скоро достигнут высокий уровень востребованности. Процент участия в учете бумагактивно повышается, что позволяет системе учета становиться прозрачнее и доступнее для всех участников фондового рынка.

Совокупностью записей и других значений является ценная бумага, которая удостоверяет право на ее имущественные права[1]. Учет исполняется согласно установленным стандартам международной финансовой отчётности № 9, которая подразумевает под собой финансовые инструменты. Поднимая тему учета ценных бумаг необходимо для начала помнить, что бумаги подразделяются на акции, облигации и другие инструменты, от чего и зависит их учет. Так же для понимая, как происходит учет, следует рассмотреть полный цикл с начала создания ценной бумаги, до внесения ее в окончательную отчётность.

Процесс начинается с выпуска ценных бумаг, который осуществляется государством, либо другими финансовыми учреждениями. Эмитентом подается заявление на регистрацию в Центральный депозитарий, который имеет права на ведение учета в масштабах всего Казахстана.После происходит депонирование, что обеспечивает прозрачность и безопасность операций на данном этапе. Бумаги на этом этапе оцениваются: сперва по справедливой, а затем и по амортизационной стоимости, в которую включаются платежи, производимые в течение срока службы и процентные ставки. Следует отметить что в дальнейшем учет будет зависеть от того, по какой стоимости актив был продан. С этого момента начинается ведение учета и хранение всех зарегистрированных ценных бумаг, позволяя тем самым обеспечить их доступность для торговли на фондовых рынках. Инвесторы либо другие заинтересованные лица в приобретении

ценных бумаг, открывают лицевые счета, на которых для ценных бумаг могут использоваться отдельные субсчета. В Казахстане такие счета называют «омнибус-счета», они позволяют упростить учет активов, оптимизируя расход на обслуживание. Бумаги могут быть куплены или проданы через брокеров на рынке, например, в Республике Казахстан — это может сделать черезKASE (Казахстанская фондовая биржа). Все сделки купли-продажи фиксируются с последующей передачей информации в Центральный депозитарий для обновления субсчетов, информации о владельцах и их учете. Банки или другие специализированные учреждения – кастодианы, обеспечивают услуги хранения, управления и выплаты дивидендов с процентами, если это было предусмотрено условиями эмиссии. Завершающим этапом цикла является отчетность и правильность учета, обеспечивающая соответствие всем регламентам и стандартам. Также может проводиться аудит для инвесторов и регуляторов, если они его потребуют. Как мы видим, полный цикл уже включает в себя учет на нескольких этапах. Учетная система рынка ценных бумаг представляет собой совокупные организации, занимающиеся депозитарной деятельностью, ведением реестра подтверждающих права на ценные бумаги[2]. Следующий этап, который проходит ценная бумага — это приобретение владельца, им может быть, как физическое, так и юридическое лицо. Цикл учета так же повторяется, но добавляется получение постоянного дохода в виде дивидендов либо процентов (во время владения акцией/облигацией). Учет ведет бухгалтер компании, приобретённых ценных бумаг. На балансе организации обязательно фиксируется дата сделки, цена покупки и количество ценных бумаг. Производятся бухгалтерские проводки по счетам: при покупке: 1150 «Ценные бумаги»; при переоценке (чаще всего переоценка происходит в конце отчетного периода) и указании курсовой разницы: 7430 «Прочие расходы» и 6280 «Прочие доходы». Дивиденды фиксируются на счете 6210 «Доходы от участия в капитале» или 7010 «Доходы от инвестиций». Компания вправе продать ценные бумаги, тогда результат продажи фиксируется через счет 6250 «Доходы от продажи активов».

Ценные бумаги несут ключевую роль в привлечении капитала, а также являются важным показателем прозрачности и эффективности в финансовых операциях на рынке, обеспечивая действенное управление инвестициями. Тем самым создавая крепкую доверительною основу взаимоотношений между участниками рынка. Охватывая жизненный цикл ценной бумаги с выпуска до переоценки, можно сказать что учет ведется даже там, где это сложно представить. Глубокое изучение правил учета бумаг и облигаций открывает доступ к обширным инструментам управления активами. Система учета в Казахстане продолжает свое развитие, давая возможность участникам рынка получить доступ к акциям, которые могут принести большую прибыль и проценты. Применяя всевозможные методы учета, его проведение позволяет не только фиксировать и систематизировать данные, но и проводить анализ их стоимости, доходности и потенциала. Именно такой подход способен привести к принятию обоснованных решений, которые направляются на оптимизацию финансовых результатов. Ко всему, также следует выделить особое значении, которое Центральный депозитарий направляет на развитие инфраструктурной базы учета с помощью внедрения автоматизации процессов и их цифровизации. Что также сказывается положительно как на внутреннем, так и внешнем (международном) рынке ценных бумаг. Учет отражает динамику фондового рынка и способствует формированию устойчивой конкурентоспособной финансовой системы страны.

Литература

1. Хамраш М.С., журнал «ВЕСТНИК НАУКИ» №8(17) Т.4, статья «Рынок ценных бумаг» от августа 2019 года.
2. Коноплева Ю.А., Бабаян А.Т., журнал «Научные междисциплинарные исследования», статья «Инфраструктура рынка ценных бумаг», 2020 год.

ӘОЖ – 339.138

ЛОГИСТИКАНЫҢ ДАМУЫ

Сатыбалди А. - Эф-21-3к тобының студенті
Рамашова А. Н. – PhD докторы, доцент

Логистика бизнеске ақша мен уақытты үнемдеуге көмектеседі, сонымен бірге барлығы қажетті жерге жетеді! Ұзақ уақыт бұрын адамдар заттарды бір жерден екінші жерге қалай жеткізуге болатыны туралы ойлана бастады және жылдар бойы олар мұны істеудің жақсы жолдарын ойлап тапты. Бүгінгі таңда логистика – бұл бизнестің жақсы жұмыс істеуіне көмектесетін смарт құралдарды пайдалану. Бұған заттарды жеткізудің ең жылдам бағыттарын табу және оларды ұшақпен, қайықпен, пойызбен немесе жүк көлігімен тасымалдау әдісін шешу кіреді.

Тұжырымдама арқылы өнімні басқаруды, екеуін, сондай-ақ тасымалдау етеуін жүргізуді жедел де жүзеге асырады (мысалы, ең жақсы маршрутты құру, тасымалдау әдісін таңдау : жүкті әуе, теңіз, көлдеу және көлікке қарай жеткізу). Осы бағыттың қалыптасу тарихы заңғарлары және файлдық мүдделерді жануарлардан азақтау және уақытты үнемдеу үшін логистикалық схемаларды жүзеге асыру жолдары үнемі ажыралатылады. Логистикадағы процестердің тиімділігі мәселелері әрқашан өз ұрындарын тапады.

Логистиканың пайда болуы мен дамуына себеп болған факторлар

Логистикаға сілтеме атпайды, бұл ежелгі дәуірден бастаған, басқару, көшіру, жеткізу және сату ғылымы ретінде қолданылған пен қабылдау ғылымдары болып аталады. Логистика оң бірінші 20-баптың 20-жартысы экономикалық бағытталған жылдар. 1980 жылы іргегі борынан оң бірі тұжырым сағайымдаған ғылым мәртебесіне ие болды. Өткен аса жылдардың 90-жылдарынан бастап, логистика ең маңызды ғылыми бағыттардың бірі болды. Бірақ, логистика дамуға жеткілік сипаттамаған өте мәнді факторлар болды:

* Тасымалдауға арналған қаржылық шығындарды ұлғайту.
* Тиімді өндірістің максималды деңгейіне жету.
* Тауарлық-материалдық құндылықтар философиясының өзгеруі.
* Нарықта өнім желілерінің пайда болуы және дамуы.
* Технологияларды дамыту және тұтынушылар мен компьютер өндірушілерінің белсенді пайдалануы

Логистиканың пайда болу себептері

Логистикалық ұғымның бұрыннан пайда болғанын ескере отырып, себептерді шығу тегінен іздеу керек. Елдер арасындағы соғыстар мен қарама-қайшылықтар армия мен халықты ок-дәрілермен, азық-түлікпен және т.б. қамтамасыз ету қажеттілігін тудырды.

Логистиканың даму кезеңдері

Логистиканың даму кезеңдері объективті нарықтық тенденцияларға, әртүрлі өнеркәсіптік салалардың логистикалық бағытын қамтудың кеңдігіне, басқару процесінің күрделілігіне, өндірісті автоматтандыруға және т.б. байланысты.

Бірінші кезең-қалыптасу кезеңі

Бірінші кезең өткен ғасырдың 60-жылдарына жатады. Осы уақытта бірнеше негізгі ережелер қалыптасады: өндіріс пен сақтаудағы жеке материалдық ағындар бір басқару жүйесімен өзара байланысты болуы мүмкін; жеке процестерді біріктіру тиімді экономикалық нәтиже бере алады. Осы кезеңдекөлік пен қоймабіртұтасжүйеретіндежұмысістейбастайды.

Даму кезеңі

Логистиканың даму факторлары саланы одан әрі жетілдіру үшін негіз болды. Даму кезеңі 70-ші жылдарға жатады. Оның басты ерекшелігі – логистиканың интеграциялық базасын кеңейту. Бағыт біртіндеп өндірісті қамтиды. Бұлкезеңде не болады:

Интеграция кезеңі

Осы кезеңде логистиканың дамуы өндірістік, қойма, көлік процестерінің интеграциясымен сипатталады. Компьютерлік технологиялардың дамуы және әлемдік нарықтағы серпінді экономикалық өзгерістер логистиканың жаңа деңгейге көтерілуіне және барынша тиімді логистикалық жүйелерді құруға мүмкіндік берді.

Жаһандану

Бұл кезең бағыттың қазіргі қалыптасуына жатады. Ерекшеліктері: нарықтық процестерді ұйымдастыруға және басқаруға түбегейлі жаңа тәсілдердің пайда болуы; инновациялық технологиялар тауар қозғалысының барлық кезеңдерін бақылауға мүмкіндік береді, логистика өнімді өндіру, жеткізу, тарату тізбегіндегі маңызды буынға айналады.

Логистиканың даму тенденциялары

Логистикалық процестерді дамытудың және барлық бизнес салаларына бағыттың енуінің маңызды шарттарының бірі-білікті мамандардың болуы. Тұтынушыға, бизнескебағдарлану, қателерді, жұмыстағы іркілістерді азайту және үнемі жетілдіру – мұның бәрі логистиканың тиімді дамуына мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Өндіріс логистикасы: оқу құралы / Абжапбарова А.Ж. – Алматы: ЖШС “Лантар books”, 2022 – 118 бет.
2. https://dolphincargo.com.ua/formirovanie-sovremennoj-mirovoj-logistiki/

ӘОЖ659.1.011.12

МЕРЧЕНДАЙЗИНГТІ ҚАЛАЙ ДҰРЫС ҚОЛДАНУ КЕРЕК

Сатыбалди А. - Эф-21-3к тобының студенті
Қасымова З. - оқытушы

Мерчендайзинг дүкендерде заттарды сату жолындағы үлкен өзгеріс сияқты. Кейбір адамдар мұны «мінез-құлық революциясы» деп атайды, бұл адамдардың қалай әрекет ететінін түсінуді және олар үшін сатып алуды жақсартуды білдіреді. Клиенттердің қалай ойлайтынын және өзін қалай ұстайтынын біле отырып, дүкендер жақсы жұмыс істеп, көбірек тауар сата алады!

Топ дүкендер өз өнімдерін дұрыс жерге қойып, сатып алушылардың қалай әрекет ететінін түсінгенде, олар шамамен 10% көбірек сата алатынын анықтады. Егер олар жағдайды одан да жақсы реттесе, олар тағы 15% көп ақша табуы мүмкін. Ал егер олар ашық түстерді және заттарды көрсетудің арнайы әдістерін пайдаланса, олар 25% көп сата алады! Демек, жақсы ұйымдастырылған дүкен лас дүкеннен 2-3 есе көп сатуы мүмкін. Үлкен сұрақ: қарапайым адамдар дүкендерге мұны істеуге қалай көмектесе алады? Олар сауданы қалай қызықты және қызықты ете алады?

Сатуды ынталандыру - бұл дүкендер адамдарды сатып алу үшін өз өнімдерін өте қызықты етіп көрсетуге тырысатын көңілді ойын сияқты. Бұл сіздің сүйікті ойыншығыңызды ерекше етіп көрсету үшін әдемі қорапқа салу сияқты! Шынында да керемет бөлігі - оның артында ғылым бар - адамдар сатып алушылардың қалай ойлайтынын және сезінетінін зерттейді, бұл оларға көбірек заттарды сатуға көмектеседі. Мысалы, адамдар көбіне ең жақсысы болғандықтан ғана емес, шынымен де керемет көрінгені немесе көргенде қуантқаны үшін сатып алады. Сонымен, заттардың керемет көрінуі өте маңызды!

Сауда-саттық сияқты күрделі тұжырымдаманың мәнін аша отырып, біз көрнекі презентация тұжырымдамасын ұстануды және оқырманға сауданың негізгі принциптерін нақты мысалдар түрінде ұсынуды жөн көрдік. Оқулықтар әдетте ұзақ есептеулер жүргізеді. Уақыт ақша екенін ескере отырып, сатушылар мен менеджерлерді оқыту бағдарламаларына сүйене отырып, біз кез келген көлемдегі сауда нүктесінің ережелерін әзірледік. Ең алдымен, олар гипермаркеттерге емес, орташа дүкендер мен сауда павильондарына (және павильондарға) назар аударды...

Кез келген сауда семинарында немесе тренингінде дүкен басшыларының қызығушылығы тауарларды сату орнында орналастыру принциптерінен туындайды. Дәстүр бойынша, сауда деп дүкеннің интерьер дизайны және тауарлардың орналасқан жері-түстер мен топтарды таңдау түсініледі. Дегенмен, ең маңызды элемент-дүкенді жоспарлау, атап айтқанда сатып алушылар ағыны.

"Фокустық нүкте" -ұсыныс алыстан көрініп тұрса да, негізгі өнім дүкеннің фокустық нүктесінде-оң жағымсыздықпен орталықта орналасуы керек. Ал өте үлкен сауда алаңдарында адамдар үлкен монотонды кеңістіктерден жалықпауы үшін кеңістікті дүкендегі принцип бойынша бөлшектеу қажет.

"Көздің қозғалысы". Сатып алушының сөредегі көзінің қозғалысы эпиграф бетін оқуды еске түсіреді. Алдымен жоғарғы оң жақ бұрышқа қараңыз, содан кейін толқын тәрізді солдан оңға және жоғарыдан төменге қарай жылжытыңыз.

"Кері сағат". Сатып алушылардың көпшілігі сауда алаңында сағат тіліне қарсы бағытта қозғалады, оны сыртқы периметрі бойынша айналып өтеді. Сондықтан негізгі тауарлар қозғалыс аймағында орналасуы керек, ал ішкі сөрелер фронтальды көрінісі жақсы болатындай етіп орналастырылуы керек.

"Қолдың созылған аймағы". Балаларға арналған өнімдерді баланың көзінен тыс, тым жоғары қою ұсынылмайтыны белгілі. Ол оларды көріп, қалауы керек. Егер бала ойыншыққа тиіп кетсе, одан да жақсы. Бірақ бұл тезис тек балалармен ғана жұмыс істемейді. Түрту-меншік құқығын талап етудің ең көне және алғашқы нысандарының бірі. Бұл затты иеленуге деген ұмтылысты күшейтеді. Артық қолайсыздықтар сатылымның төмендеуіне әкеледі. Егер клиент күрделі дизайннан өнімді қалай алуға болатынын түсінбесе, ол тіпті оны жасауға тырыспайды.

Дыбыстық сүйемелдеу. Дыбыстық эффектілер кеңінен қолданылады. Бірақ сіз ауызша хабарландырулармен шектеле алмайсыз. Дыбыс әсерлері дүкеннің әртүрлі бөлімдерінде (мысалы, спорт бөліміндегі динамикалық музыка) немесе белгілі бір көңіл-күйде (мысалы, тұтынушыны жылдамырақ қозғалуға немесе керісінше демалуға мәжбүрлеу) сәйкес атмосфераны жасай алады.). Соңында, дыбыстың көмегімен балалардың назарын бақылауға болады.

Әдебиеттер

1. Маркетинг негіздері / Филип Т. Котлер, Гэри Армстронг,2019, https://elib.kz/ru/search/read_book/2226/
2. Нысанбаев С.Н., Садыханова Г.А. Маркетинг негіздері ОҚУЛЫҚ Алматы 2018. https://elib.kz/ru/search/read_book/2226/
3. Сатыбалды, С.С. Промышленный маркетинг : учебное пособие для вузов / С. С. Сатыбалды. - 3-е изд., перераб. и обнов. - Алматы :ТехноЭрудит, 2018. - 372 с.Куланова, Д.А. Сборник деловых игр по дисциплине «Маркетинг»: для студентов экономических специальностей
4. 1. Барковская Н. А. Мерчандайзинг: краткий курс лекций для студентов направления подготовки
5. 2.https://treningoff.ru/tcentr-podgotovki-personala-faktor-p-obuchenie-personala-v-kazani/stati/merchendajzing/tarakani-bega/

ӘОЖ: 336

ҚАРЖЫ НАРЫҚТАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЭКОНОМИКАҒА ӘСЕРІ

Сейдахмет Г.И. - ЭФ-24-7к тобының студенті
Уразбаева.Г.Ж. - э.ғ.к., доцент

Қаржы нарықтары экономиканың маңызды элементі болып табылады және олар бүкіл экономикалық жүйенің тиімді жұмыс істеуіне, тұрақтылығына және өсуіне айтарлықтай әсер етеді. Қаржы нарықтары арқылы капитал мен ақша ағындары реттеліп, экономиканың әртүрлі секторлары арасында ресурстарды бөлу жүзеге асырылады. Осы нарықтардың тиімді қызмет ету экономикадағы әртүрлі субъектілердің қажеттіліктерін қанағаттандыруға көмектеседі. Қаржы нарықтары арқылы мемлекеттер, корпорациялар және жеке тұлғалар қаржылық ресурстарды тартып, оларды тиімді пайдалану үшін инвестициялар мен несие алу мүмкіндігіне ие болады. Қаржы нарықтарының жұмыс істеуі экономиканың түрлі секторларына оң әсерін тигізіп, экономикалық өсу мен тұрақтылықты қамтамасыз етеді. Бұл нарықтар қаржылық ресурстарды бөлу мен қайта бөлу үдерісін басқаруға мүмкіндік береді, ал ол өз кезегінде өндіріс тиімділігін арттырады және жаңа жұмыс орындарын құрады.

Қаржы нарығыннын бірнеше түрлері бар және олардың әрқайсысы экономикалық процесстердің әртүрлі аспектілерін қамтиды :

1) Ақша нарығы - бұл нарықта қысқа мерзімді қаржылық құралдар айналымы болып табылады (мысалы:депозиттер, коммерциялық вексельдер). Ақша нарығы негізінен банк жүйесі арқылы реттеледі және ол қысқа мерзімді қаржылық қажеттіліктерді қанағаттандыруға бағытталған.

2) Құнды қағаздар нарығы - акциялар мен облигациялар сияқты ұзақ мерзімді қаржылық құралдар арқылы капитал тартуға мүмкіндік беріп, олардың инвестициялық жобаларын жүзеге асыруға жағдай жасайды.

3) Валюталық нарық - нарықта шетелдік валюта сатып алу мен сату операциялары орын алады. Валюталық нарық халықаралық сауда мен инвестицияларды реттейді, сонымен қатар ұлттық валюта бағамын өзгерісін бақылайды.

4) Тауырлық нарық - шикізаттар мен табиғи ресурстар, сонымен қатар ауыл шаруашылығы өнімдерін сатады. Тауар нарығы өндірістің бастапқы кезеңдеріндегі ресурстарды тиімді бөлуге ықпал етеді.

Қаржы нарықтарының экономикаға тигізетін әсері кең ауқымды және терең болып табылады. Бұл нарықтар капиталдың тиімді бөлуіне ықпал етеді, өндірістің өсуін ынталандырады және қоғамдағы экономикалық жағдайды жақсартады.

Қаржы нарықтары капиталды тиімді бөлуді қамтамасыз етеді. Олар үнемделген қаражаттарды экономиканың түрлі секторларына, әсіресе инновациялық және жоғары тиімді жобаларға бағыттайды. Бұл өз кезегінде өндіріс тиімділігін арттырып, экономикалық өсудің негізін қалайды. Мысалы: кәсіп орындар мен үкіметтер өздерінің ұзақ мерзімді қаржылық қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін құнды қағаздар шығарып, нарықтан қаржы алады.

Қаржы нарықтары экономикалық тұрақтылықты сақтау үшін маңызды рөл атқарады. Олар инфляция деңгейін бақылауға, жұмыссыздықты азайтуға және ұлттық валюта бағамын тұрақтандыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, қаржы нарықтары сыртқы экономикалық факторларға тәуелді болып, дағдарыс жағдайында өте маңызды рөл атқарады.

Қаржы нарықтары инновациялық жобалар мен стартаптарға капитал тартуға мүмкіндік береді. Мысалы: капитал немесе басқа қаржы құралдары арқылы технологиялық компаниялар өздерінің өнімдерін дамыту үшін қажетті қаражатта алады. Бұлда экономиканың тұрақты өсуіне ықпал етеді.

Қаржы нарықтары инвесторларға әр түрлі тәуекелдерді басқару мүмкіндігін ұсынады. Олар әртүрлі қаржылық құралдар арқылы өз капиталдарын әртараптандырып, кірістерін арттыра алады. Қаржы нарықтарының дұрыс реттелмеуі экономикалық дағдарыстарға әкелуі мүмкін. Қаржы құралдардың шамадан тыс тәуекелді болуы немесе нарықтағы бақылаудың әлсіздігі қаржы дағдарысына әкеліп соғуы мүмкін. 2008 жылы болған әлемдік қаржы дағдарысы, Мысалы: банктердің несие беруді шектегеннен кейін, қаржылық тұрақсыздықтың нәтижесінде экономиканың көптеген салалары зардап шекті.

Қортындылай келе қаржы нарықтары экономика үшін маңызды болып табылады. Олар ресурстарды тиімді бөлуге және экономикалық өсу мен тұрақтылықты қамтамасыз етуге, жаңашылдықты ынталандыру және макроэкономикалық жағдайды реттеуге ықпал етеді. Дегенімен, қаржы нарықтарының дағдарысқа ұшырамауы үшін олардың тұрақтылығы мен реттелуі маңызды. Қаржы нарықтарының дамуы мен тиімді қызмет экономиканың жалпы дамуына және оның бәсекеге қабілеттілігіне негіз болады. Нарықтардың дұрыс жұмыс істеуі үшін тиімді саясат, заңнамалық негіздер мен тұрақты реттеу қажет. Тиімді қаржы нарықтары экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттырып, ұлттық және халықаралық деңгейде тиімді экономикалық қатынастарды қалыптастырады.

Әдебиеттер

1. Мақыш С.Б. “Қаржы” -Алматы, ҚазАқпарат, 2017
2. Жүнісов Н.Ж. “Қаржы нарықтары және олардың экономикаға әсері” - Астана, Экономика 2015
3. Шымидт Р. “Қаржылық талдау негіздері” - Қазақ университеті, 2016
4. Балаева К.М. “Қаржы нарықтарының құрылымы мен қызметі” - Алматы, Экономика 2014

УДК 657.11

ЖАУАПКЕРШІЛІК ОРТАЛЫҚТАРЫ БОЙЫНША ШЫҒЫНДАРДЫ БАСҚАРУДЫ ЖЕТІЛДІРУ

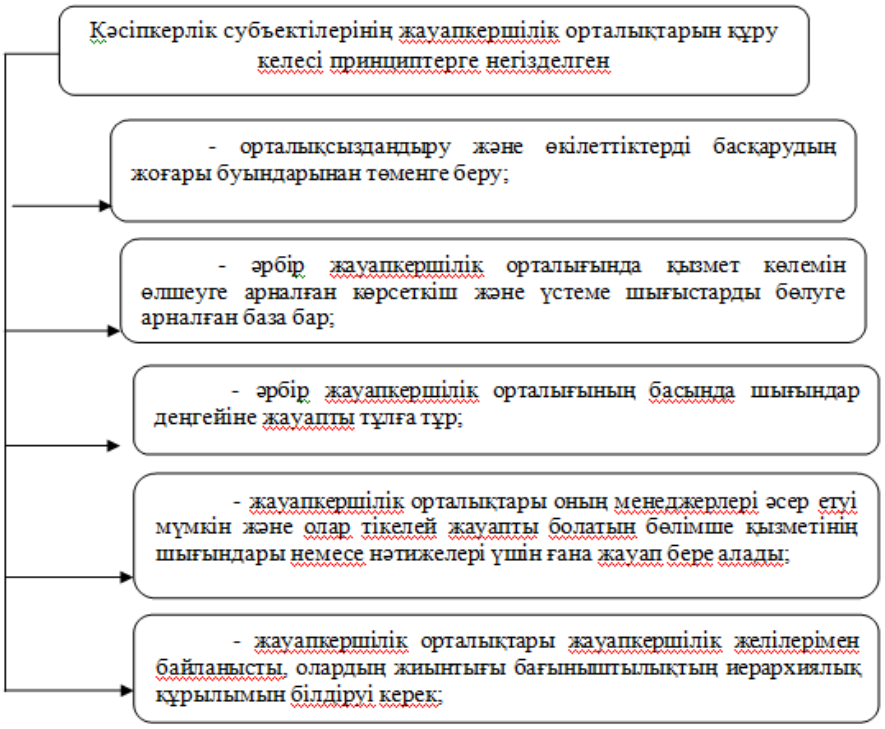
Сейдиумарова М. - ЭФ-22-7дк тобының студенті
Абдыкулова Д. Б. - аға оқытушы, магистр

Кірістер мен шығыстар деңгейі әрқашан ұйымның объективті жүйесінің бөлігі болып табылады. Бұл мақалада бухгалтерлік есеп орталықтарын басқару жүйесін құру арқылы ұйымдардың кірістер мен шығыстар мақсаттарына қалай қол жеткізе алатындығы сипатталған. [1]

Есеп беру орталықтарының бухгалтерлік есеп жүйесін дамыту келесі процестерге негізделген:

- Ең алдымен, ұйымның (немесе ұйымдар тобының) функциялары мақсаттар қойылған қызмет салаларына сәйкес құрылымдалады: Жауапкершілік орталықтары тағайындалады.
- Әрі қарай, әрбір қызмет көрсету орталығы үшін көрсеткіш немесе көрсеткіштер жиынтығы анықталады, ол үшін басшы жауап береді.
- Әрбір Есеп Беру Орталығы үшін бюджет нысаны жасалды және оған енгізілген жоспарланған және нақты көрсеткіштерді есептеу алгоритмі жасалды.
-Бюджеттік рәсімге қатысушылардың өзара іс-қимылының процедуралық принциптері жоспарлау, іске асыру, бақылау (оның ішінде бастапқы), есепке алу және жоспарланған өтініш берушілердің қызметін талдау ережелерінде анықталған.
- Мотивациялық жүйе жауапкершілік орталықтарының басшылары белгілеген көрсеткіштерге сәйкес келеді.
- Бюджеттік процестер, оның ішінде жоспарлау, есепке алу, реттеу процестері және автоматтандырылған талдау жүзеге асырылады.

Кәсіпкерлік субъектілерінің жауапкершілік орталықтарын құру келесі принциптерге негізделген: (Сурет 1)

Сурет 1 – Жауапкершілік орталықтарын құру принциптері

Есепберуорталықтарыарасындағышығындаресебініңайырмашылығыкөбінесебухгалтерлікесеппеншығындарды бөлуәдістеріменанықталады.:

-Шығындардыңтікелейәсеріүшіңүйымның тұрақтышығындары-тікелейқаржыландыру. Ондакөптегенөнімдер, іс-шаралармenқызметтертуралыәкімшілікшешімдерқабылдау, босуақыттыесептеу, тіптіүйымныңзақмерзімдіқызметінболжаутуралыақпаратберіледі. Бұл әдіс кем дегенде біраз уақытты алады. [2]

- Стандартты өзіндік құнның жалпы шығындар есебі бағаны қалыптастыру кезінде аналитикалық ақпаратты алу тұрғысынан және бөлімдердің, құрылымдық бөлімшелердің, қызмет салаларының шығындарын басқару тұрғысынан дәл болып табылады. Алайда, егер бөлім басшылары жанама шығындардың мөлшеріне әсер етпесе, оларды бюджетке енгізу мүмкін еместігін және оларды есептеу кезінде өнімнің өзіндік құны бойынша бөлуге болатындығын ескеру қажет.

- ABC (транзакцияға негізделген қосымша)-бұл сіздің шығындарыңызды және өнімдердегі, процестердегі және ресурстардағы өзгерістерді өлшейтін бухгалтерлік есеп жүйесі. ABS әдісі көп уақытты қажет етеді және жұмыс уақытын және басқа ресурстарды егжей-тегжейлі есепке алуды қажет ететін шығындарды тікелей бөлудің нақты әдістерімен сипатталады. Мұндай әдістеменің пайда болуы процестерді автоматтандырудың ұлғаюымен және сүтқоректілердің шығындар құрылымындағы тұрақты шығындар үлесінің ұлғаюымен байланысты, бұл тұрақты шығындарды басқарудың жаңа әдістерін қолдануды талап етеді.

Жауапкершілік орталығын қалыптастыру қаржылық және еңбек шығындарын іздейтін кез келген ұйым үшін ең қиын міндет екенін есте ұстаған жөн. Шынайы жауапкершілік орталығын қалыптастыру ұйымның жұмыс істеуі мен басқарылуына, сондай-ақ болашақта бизнестің тиімді нәтижелеріне қол жеткізуге байланысты.

Шығындар орталықтары мен жауапкершілік орталықтарын жақсартудың негізгі бағыттары болып мыналар табылады:

- Бухгалтерлік есепті автоматтандыру
- Шығындар баптарының тізімі
- Автоматтандырылған бухгалтерлік есеп жүйелерінде шығындар есебін ұйымдастыру
- Бюджеттеу процесін жетілдіру

Бүгінде нарығындағы жағдайда бухгалтерлік есеп пен шығындарды бақылауды жақсартудың маңызды факторы жоспарлау және шығындарды басқару стратегияларын әзірлеу болып табылады. [3]

Сондықтан экономикалық тиімділік қағидаттары мен шығындарды егжей-тегжейлі анықтау деңгейіне сүйене отырып, нүктелік шығындарды басқару жүйесі мен есеп беру орталығы құрылуы керек. Ұйым шеңберінде мұндай басқару блогын іске асырудың әсері оны құру мен өндіруді жүзеге асыру шығындарынан асып түсуі керек.

Әдебиеттер

1. ҚР Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы 2007 жылғы 28 акпандағы № 234-III Заңы (02.01.2024ж. өзгертулер мен толықтырулармен)
2. Дәуренбекова Ә.Н. Шығындардыбасқару- А.,Экономика 2019- 158б.
3. Асташов Д.В. и Кудряшов Д.В. Учет по центрам отвественности Наука и образование: новое время № 3,2022

УДК338.32.053.4

ҚАЛПЫНА КЕЛЕТІН ЭНЕРГИЯ КӨЗДЕРІН ПАЙДАЛАНУДЫҢЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ КРИТЕРИЙЛЕРІ

Серикова Р. Н. - ЭФ-21-1р тобының студенті
Ниязбекова Р.Қ. - экономика ғылымдарының докторы, профессор

Қазіргі әлемде энергетикалық қауіпсіздік және тұрақты даму мәселесі өзектілігін арттыруда. Бұл саладағы негізгі шешімдердің бірі күн, жел, гидроэнергетика, биомасса және геотермалдық энергия сияқты қалпына келетін энергия көздерін (ҚКЭК) пайдалану болып табылады. Бұл көздер қазба отынына тәуелділіктің төмендеуіне ықпал етіп қана қоймайды, сонымен қатар дәстүрлі энергетикаға экологиялық таза балама ұсынады.

Қалпына келетін энергия көздерінің негізгі түрлерін атап өтейік.

Күн энергиясы. Күн панельдері күн сәулесін электр энергиясына айналдыруға мүмкіндік береді. Технологиялық прогрестің арқасында фотоэлектрлік элементтердің тиімділігі үнемі өсіп отырады және олардың құны төмендейді, бұл күн энергиясын барған сайын қолжетімді етеді.

Метеорология департаментінің есебіне сәйкес, Пәкістан ұзақ жазғы маусымға байланысты күн энергиясын пайдалану үшін тамаша ел болып табылады, күн жылына үш жүз күнге жуық [1]. Күн энергиясымен айналысатын көптеген компаниялар АҚШ, Дүниежүзілік банк және Азия Даму банктерінің көмегімен жүзеге асырылатын ресурстарды үнемдейтін жобаларды жоспарлап отыр [2]. Американдық зертхана (NREL) және аэроғарыш орталығы институтының (ACI) неміс бөлімі Пәкістанда күн сәулесінің ұзақтығы тәулігіне 8-ден 10 сағатқа дейін болатынын хабарлайды. Жылына 15×1014 киловатт-сағат күн радиациясына не сәйкес келеді. Бұл сәулелер ең көп дегенде 1600 Гигагерц күн энергиясын шығарады. Дүниежүзілік банк Пәкістанда күн ресурстарын пайдалануды бағалаудың негізгі мақсаты болып табылатын "энергетикалық секторды басқаруға жәрдемдесу бағдарламасы" деп аталатын бағалау бағдарламасын іске қосады.Осындай зерттеулерді климаты қолайлы Қазақстаның оңтүстігінде жасау шетел инвестицияларын тартуға мүмкіндік береді.

Жел энергиясы. Жел электр станциялары электр энергиясын өндіру үшін желдің кинетикалық энергиясын пайдаланады. Заманауи технологиялар желдің төмен жылдамдығында да тиімді жұмыс істейтін қуатты жел генераторларын жасауға мүмкіндік береді [3].

Гидроэнергетика. Су ресурстары ең тұрақты және болжамды энергия көздерінің бірі болып қала береді. Гидроэлектростанциялар, әсіресе өзендер желісі дамыған елдерде әлемдік электр энергиясын өндірудің едәуір үлесін қамтамасыз етеді.

Биоэнергетика. Биомасса мен биоотынды пайдалану, әсіресе ауылшаруашылық аймақтарында перспективалы бағыт болып табылады. Органикалық қалдықтарды биогазға айналдыруға болады, бұл парниктік газдар шығарындыларын азайтуға көмектеседі.

Геотермалдық энергия. Бірқатар өңірлерде электр және жылумен қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін жер қойнауының энергиясы бар. Геотермалдық станциялар тиімді және жыл бойы жұмыс істей алады.

Қалпына келетін энергия көздерін пайдаланудың артықшылықтарына келетін болсақ, келесі артықшылықтарын атап өтуге болады [4-5]:

– экологиялық тазалық-көмірқышқыл газы мен басқа да зиянды заттардың шығарындыларын азайту;
– жаңартылу-энергия көздері ұзақ мерзімді перспективада таусылмайды;
– энергетикалық тәуелсіздік-мұнай, газ және көмір импортына тәуелділікті азайту;
– жаңа жұмыс орындарын құру-ҚКЭК дамыту жабдықтарды өндіру, орнату және қызмет көрсету саласында жұмыспен қамтудың өсуіне ықпал етеді;
– энергия шығындарының төмендеуі-бастапқы инвестициялардан кейін ЖЭК пайдалану шығындары салыстырмалы түрде төмен.

Айқын артықшылықтарға қарамастан, ҚКЭК қолдану бірқатар мәселелерге тап болады. Оларға енгізудің жоғары құны, жаңа инфрақұрылымдарды құру қажеттілігі және ауа-райына тәуелділік жатады [6]. Алайда, технологияның дамуымен ЖЭК тиімділігі артып, шығындар азаяды, бұл оларды барған сайын тартымды етеді.Қалпына келетін энергия көздері қазіргі энергетикалық жүйеде маңызды рөл атқарады, жоғарыда атап өткендей олар қазба отындарына тәуелділікті азайтуға және қоршаған ортаға жағымсыз әсерлерді азайтуға көмектеседі. Алайда, оларды кеңінен енгізу экономикалық тиімділікті егжей-тегжейлі талдауды қажет етеді, бұл бағалау критерийлерін таңдау мәселесін өзекті етеді [7].

Экономикалық тиімділікті бағалаудың негізгі критерийлері болып келесілер табылады:

– таза ағымдағы құн (NPV) – дисконттауды ескере отырып, жобаның келтірілген кірістері мен шығындары арасындағы айырмашылықты көрсететін көрсеткіш. NPV-нің оң мәні ROI-ді көрсетеді;
– ішкі кірістілік нормасы (IRR) – жобаның таза ағымдағы құны нөлге тең болатын пайыздық мөлшерлеме. Жоғары IRR неғұрлым тартымды инвестициялық жобаны білдіреді;
– өтелу мерзімі (PBP) – Инвестициялар алынған кіріс арқылы өтелетін кезең. Өтеу мерзімі неғұрлым қысқа болса, жоба соғұрлым тартымды болады;
– рентабельділік индексі (PI) – дисконталған кірістердің дисконталған шығындарға қатынасы. Бірліктен жоғары Рі мәні инвестицияның орындылығын көрсетеді.

Энергия өндіру шығындарының деңгейі (LCOE) – объектінің бүкіл өмірлік циклі бойына электр энергиясының бірлігін өндіру құны. LCOE неғұрлым төмен болса, энергия көзі соғұрлым бәсекеге қабілетті болады [8].

ҚКЭК экономикалық тиімділігіне әсер ететін факторларға келетін болсақ, келесілерді атап өткен жөн:

– мемлекеттік қолдау-субсидиялар, салықтық жеңілдіктер, жеңілдетілген несиелеу жобалардың рентабельділігін арттыруға ықпал етеді;
– технологиялық инновациялар - жаңа технологиялардың дамуы энергия өндірудің өзіндік құнын төмендетеді;
– дәстүрлі энергия ресурстарының бағасы- ҚКЭК-тің бәсекеге қабілеттілігі көбінесе мұнай, газ және көмір бағасының динамикасына байланысты;
– экологиялық факторлар-көміртегі салығы мен экологиялық стандарттарды енгізу ЖЭК тартымдылығын арттырады.

Жаңартылатын энергияны пайдалану қоршаған ортаға теріс әсерді азайту жолы ғана емес, сонымен қатар энергетикалық тәуелсіздікке маңызды қадам болып табылады. Технологияларды дамыту және мемлекет пен бизнестің қолдауы ЖЭК-ті болашақ энергетиканың ажырамас бөлігіне айналдырады. Тұрақты энергетикалық шешімдерді енгізу табиғи ресурстарды сақтау және қоғамның тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін қажет.

ЖЭК экономикалық тиімділігін бағалау қаржылық, технологиялық және сыртқы экономикалық аспектілерді қамтитын көп өлшемді міндет болып табылады. Кешендітәсілдіқолдануинвесторлар мен саясаткерлерге энергетика секторыныңтұрақтыдамуынаықпалететіннегізделгеншешімдерқабылдауғамүмкіндікбереді.

Әдебиеттер

1. Sutradhar, S. R. (2020). The impact of remittances on economic growth in Bangladesh, India, Pakistan and Sri Lanka. International Journal of Economic Policy Studies, 14(1), 275–295.
2. Tahir, Z. R., &Asim, M. (2018). Surface measured solar radiation data and solar energy resource assessment of Pakistan: A review. Renewable and Sustainable Energy Reviews. https://doi.org/10.1016/j.rser. 2017.06.090
3. Нурекенова Э. С., Суйеубаева С. Н. Методологические подходы к оценке экономической эффективности использования возобновляемых источников энергии // Международное партнерство: потенциал образования и науки в условиях глобальных вызовов»: Сб. докл. междунар. научного конгресса (12-16 сентября 2022 года). - В 2 частях. – Ч. 2. – Усть-Каменогорск, 2022. – 263 с.
4. Кириченко А. С., Кириченко Е. В. Оценка результативности внедрения объектов возобновляемой энергетики в рамках перехода к энергоэффективной экономике в аграрных субъектах Российской Федерации //Известия Нижневолжскогоагроуниверситетского комплекса: наука и высшее профессиональное образование. – 2024. – №. 1 (73). – С. 312-321.
5. Baloch Z. A. et al. A multi-perspective assessment approach of renewable energy production: policy perspective analysis //Environment, Development and Sustainability. – 2021. – С. 1-29.
6. Zhao J. etal. Thedeterminantsofrenewableenergysourcesforthefuelingofgreenandsustainableeconomy //Energy. – 2022. – Т. 238. – С. 122029.
7. Zhao X. etal. ImpactsofenvironmentalregulationsongreeneconomicgrowthinChina: Newguidelinesregardingrenewableenergyandenergyefficiency //RenewableEnergy. – 2022. – Т. 187. – С. 728-742.
8. Ang T. Z. etal. A comprehensivestudyofrenewableenergysources: Classifications, challengesandsuggestions //EnergyStrategyReviews. – 2022. – Т. 43. – С. 100939.

УДК 331.5.024.54

КӘСІПКЕРЛІК ҚҰРЫЛЫМДАРДЫҢ ЕҢБЕК ӘЛЕУЕТІН БАСҚАРУ

Серикова Р. Н. -ЭФ-21-1р тобының студенті
Ниязбекова Р.Қ. - экономика ғылымдарының докторы, профессор

Қазіргі жағдайда кәсіпорынның тиімді жұмыс істеуіне қол жеткізу көбінесе еңбек әлеуетіне байланысты. «Еңбек әлеуетін» ұғымы өндіріс процесінде қатысу үшін қажетті даярлау және олардың біліктілігін, жеке қасиеттерін және сипаттамалары бар тұрақты қызметкерлерінің толық мөлшерде ретінде анықталады.

Қазіргі заманғы кәсіпкерлік құрылымдар жоғары бәсекелестік, тұрақсыз экономикалық орта және технологиялардың қарқынды дамуы жағдайында жұмыс істейді. Бұл жағдайда еңбек әлеуетін тиімді басқару олардың тұрақты дамуы мен бәсекеге қабілеттілігінің маңызды факторына айналады. Кәсіпорынның еңбек әлеуеті-бұл еңбек өнімділігі мен ұйымның инновациялық әлеуетін анықтайтын жұмысшылардың білімі, дағдылары, кәсіби қасиеттері мен мотивациясының жиынтығы.

«Еңбек әлеуеті» ұғымымен «әлеует» категориясы тікелей байланысты. «Әлеует» термині латын potential сөзінен шыққан, жасырын мүмкіндік, қуат, күш ретінде түсіндіріледі. «Әлеует» тұжырымдамасын кең түсіндіру мүмкін көзі ретінде оның ескере отырып, қосылу мүмкіндігімен қамтамасыз ету болып табылады қаражат, акциялар, мәселені шешуде пайдаланылатын немесе белгілі бір мақсатқа қол жеткізу мүмкін болып табылады [1].

Адам капиталы - физиологиялық, интеллектуалдық, психологиялық, адам мүмкіндіктерін комбинациясы, ол өмір процесінде жүзеге асырылуы мүмкін. Еңбек әлеуеті тек еңбек қызметінде жүзеге асырылады [2]. Осыған байланысты еңбек әлеуетін анықтау қажет. Еңбек әлеуеті қажетті ұйымдастырушылық және техникалық шарттарға компанияда жұмыс істеуге қабілетті, белгілі бір құрылымы бар еңбекке жарамды қызметкерлері болып табылады [3].

Шивякин А.С. қазіргі қоғамдағы адами капиталдың рөлін, сондай-ақ еңбек ресурстарын ұлғайту және пайдалану жүйесіне елеулі әсер ететін аймақтық экономиканың белгілерін зерттейді. Өндіріс факторы ретінде адами капиталдың жетекші рөлі негізінде әлеуметтік-экономикалық дамудың заманауи трендтерін қалыптастыратын аймақтық экономиканың даму аспектілеріне назар аударады [4].Леонидова Г. В., Димони К. О. айтуынша кәсіпорынның, «еңбек әлеуеті - білім алуда белгілі бір біліктілігі бар қызметкерлер жалпы қуаты жалпы сипаттамасы және тәжірибесі бар, қызметтің белгілі бір саласында тәжірибесі» функционалдық міндеттерін орындау үшін және сәйкес экономикалық нәтижелерін беруге қабілеті кәсіпорынның ағымдағы және ұзақ мерзімді мақсаттары» [5].Еңбек әлеуетін жұмысшылар, техниктер және олардың функционалдық міндеттеріне және ұжымдық мақсаттары жұмыспен қамту барысында белсендірілген мүмкін басқа да қызметкерлерінің нақты санаттағы қабілеті ретінде түсінуге болады.

Кәсіпорынның дамуын басқару жүйесі персоналды басқару құрылымдарын қалыптастыруда әлеуетті өндірістің бәсекелестік артықшылықтарын құруға негізделген. Ұйымның персоналды басқару - жұмыс тиімділігін арттыруға бағалау жұмыс өмір сапасы және еңбек әлеуетін тиімді пайдалануды қамтамасыз ету әдістемесін қамтиды өндіріс жемісті күші, сондай-ақ адам ресурстарын басқарудың ғылым болып табылады.

Кәсіпорынның еңбек әлеуетін басқару объектісі өндіріс факторлары ғана емес, еңбек қатынастары да екенін ескеру қажет. Еңбек нарығына сұраныс жұмыс беруші тарапынан қалыптасады. Еңбек нарығы тауарлық және капитал нарықтарымен өзара әрекеттеседі. Тауарларды өндірудің өсуімен кәсіпкер еңбекке сұранысты арттырады. Жаңа технологияны сатып алумен қатар, кәсіпкер еңбекке деген сұранысты арттырады, бірақ жаңа технологияны қолдану кезінде еңбек ресурстарының қысқаруын ескереді [6].

Кәсіпорынның сыртқы факторларын зерттеу персоналға қойылатын талаптарды және басқару шешімдерін қабылдауды айтарлықтай арттырды. Әлеуметтік-еңбек қатынастары объективті түрде жеке өмір сүру сапасын реттеуге бағытталған еңбек қатынастарымен байланысты процестерге жеке тұлғалар мен олардың топтары арасындағы өзара қарым-қатынастар болып табылады.

Осылайша, ұйымның өндірістік әлеуеті кәсіпорынның өндірістік күштерінің (еңбек құралдарын, еңбек және еңбек ресурстарын пайдалану) және еңбек қатынастарын (экономикалық, әлеуметтік, құқықтық) әлеуетін қамтиды. Кәсіпорындағы еңбек әлеуетін жоспарлағанда, жұмыс күшінің қарқынын төмендетуге және жұмысқа ынталандыруға бағытталған жобалар үшін инновациялық процестерді жүзеге асыру үшін жоспар жасалады[7].

Еңбек әлеуетін басқару адам ресурстарын қалыптастыруға, дамытуға және тиімді пайдалануға бағытталған шаралар кешенін қамтиды. Бұл процестің негізгі аспектілерін қарастырайық.

Персоналды іріктеу және бейімдеу кадрларды тиімді іріктеу және оларды жұмыс жағдайына бейімдеу кадрлардың ауысымдылығын төмендетуге және еңбек өнімділігін арттыруға ықпал етеді. Кәсіби тестілеу, ассессмент орталықтары және құзыреттілік сұхбаттары сияқты заманауи жалдау әдістерін қолдану сізге ең білікті мамандарды таңдауға мүмкіндік береді.

Персоналды оқыту және дамыту қызметкерлердің біліктілігін арттыру олардың кәсіби өсуі мен нарықтық өзгерістерге бейімделуінің қажетті шарты болып табылады. Компаниялар қызметкерлердің негізгі құзыреттерін дамыту үшін корпоративтік оқу орталықтарын, тәлімгерлік бағдарламаларын, онлайн-курстар мен тренингтерді енгізеді.

Мотивация және еңбекті ынталандыру, мотивацияның тиімді жүйесін құру тек материалдық сыйақыны ғана емес, сонымен қатар мансаптық өсу, еңбекті тану, басқарушылық шешімдер қабылдауға қатысу және қолайлы еңбек жағдайларын жасау сияқты ынталандырудың материалдық емес түрлерін де қамтиды.

Еңбекті ұйымдастыру және өнімділікті басқару еңбекті ұтымды ұйымдастыру, Жұмыспен қамтудың икемді түрлерін енгізу, цифрлық технологияларды пайдалану және процестерді автоматтандыру еңбек әлеуетін пайдалану тиімділігін арттыруға ықпал етеді. Қазіргі заманғы кәсіпкерлік құрылымдар қызметкерлердің жұмысын оңтайландыру үшін жобаларды басқару жүйелерін, CRM және ERP жүйелерін белсенді түрде енгізуде [8].

Корпоративтік мәдениет және әлеуметтік жауапкершілік ұжымда қолайлы психологиялық климат құру командалық рухты нығайтуға, стресс деңгейін төмендетуге және қызметкерлердің қатысуын арттыруға ықпал етеді. Қызметкерлерді қолдауға бағытталған әлеуметтік бағдарламалар (медициналық сақтандыру, корпоративтік іс-шаралар, икемді кестелер) олардың жұмысқа қанағаттануын жақсартады.

Кәсіпкерлік құрылымдардың еңбек әлеуетін тиімді басқару олардың табысты жұмыс істеуін қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады. Адами капиталға инвестициялау, персоналды басқарудың заманауи технологияларын енгізу және

қолайлы корпоративтік мәдениетті қалыптастыру компанияларға өзгерістерге бейімделуге, бәсекеге қабілеттілікті арттыруға және стратегиялық мақсаттарға қол жеткізуге мүмкіндік береді. Цифрлық трансформация және жаһандану жағдайында еңбек ресурстарын басқару ұзақ мерзімді перспективада оның тұрақтылығы мен тиімділігін айқындайтын бизнесті дамытудың маңызды бағыттарының біріне айналады.

Әдебиеттер

1. Ильин В. и др. Трудовой потенциал региона. – Litres, 2022.
2. Sarkytkan K., Masimkhanuly D., Abidenkyzy A. Адам капиталы мен бәсекеге қабілеттіліктің мемлекеттің геосаяси мүддесіндегі маңызы: Қазақстан мен Қытай қатынастары негізінде //Вестник КазНУ. Серия международные отношения и международное право. – 2022. – Т. 99. – №. 3. – С. 51-64.
3. Амиргазиева Б. М., Елшибаев Р. К. Персоналдың еңбек потенциалының ұйым қызметінің тиімділігіне әсері//КазУТБ. – 2023. – Т. 4. – №. 21.
4. ШЕВЯКИН А. С. Трудовой потенциал и его роль в современной региональной экономике //Наука молодых-будущее России. – 2021. – С. 481-484.
5. Леонидова Г. В., Димони К. О. Трудовой потенциал молодежи: запросы современного рынка труда //Проблемы развития территории. – 2021. – Т. 25. – №. 6. – С. 7-31.
6. Namazova N. D. Waystosatisfytheneedsofsmallbusinessintheterritoriesininnovativeandcompetitivecharacteristicsofthelaborpotentialofyouth //EuropeanInternationalJournalofMultidisciplinaryResearchandManagementStudies. – 2022. – Т. 2. – №. 08. – С. 66-72.
7. Yuryevna K. T. Themodeloflaborpotentialeconomicassessmentattheregionallevel: Reproduction-factorapproach //AIP ConferenceProceedings. – AIP Publishing, 2022. – Т. 2383. – №. 1.
8. Кидирмаганбетова А., Когут О. Развитие системы внутреннего контроля компании в условиях цифровой экономики //Вестник Атырауского университета имени ХалелаДосмухамедова. – 2025. – Т. 75. – №. 4. – С. 228-240.

УДК331.56

ЖЕНСКАЯ БЕЗРАБОТИЦА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ВЫЗОВОВ: СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ

Серикова Р.Н. - студентка группы ЭФ-21-1р
Есиркепова А.М. - доктор экономических наук, профессор

Женская безработица представляет собой устойчивую социально-экономическую проблему, которая, с одной стороны, отражает глубинные гендерные диспропорции на рынке труда, а с другой — оказывает системное влияние на экономическое развитие и социальную стабильность. Согласно теории человеческого капитала, недоиспользование женского трудового потенциала приводит к значительным экономическим потерям, поскольку женщины, обладая сопоставимым уровнем образования и навыков, сталкиваются с ограниченным доступом к рабочим местам, что, в свою очередь, снижает совокупную производительность экономики. Более того, феномен "стеклянного потолка" и горизонтальная профессиональная сегрегация [1], при которой женщины чаще заняты в низкооплачиваемых отраслях, таких как образование или здравоохранение, усугубляют эту проблему, создавая замкнутый круг неравенства.Экономику можно рассматривать как сложную систему, где каждый элемент взаимосвязан, и высокий уровень женской безработицы действует как дисфункция, нарушающая баланс.Например, по данным Всемирного банка, устранение гендерного разрыва в занятости могло бы увеличить мировой ВВП на 20%.

Трудоустройство во многом определяется инвестициями в образование и профессиональные навыки, однако данные демонстрируют, что даже при одинаковом уровне квалификации женщины сталкиваются с большими сложностями при поиске работы, чем мужчины. Например, в странах Европейского союза разница в уровне занятости между мужчинами и женщинами составляет в среднем 11 процентных пунктов, причем наиболее выраженный разрыв наблюдается среди женщин с детьми, что подтверждает наличие феномена «материнского штрафа» (motherhoodpenalty), согласно которому работодатели воспринимают женщин с семейными обязанностями как менее надежных и менее продуктивных сотрудников.Женщины в условиях дискриминационных практик найма вынуждены соглашаться на нестабильные и низкооплачиваемые формы занятости, что в конечном итоге снижает их карьерные перспективы и уровень экономической независимости.

Более того, высокая женская безработица — это не просто сухая статистика, а реальность, которая оставляет глубокий след в жизни миллионов женщин. Она приводит к долговременным социальным последствиям, которые затрагивают не только экономику, но и саму ткань общества.

Цифры говорят сами за себя: по данным Международной организации труда, каждая десятая женщина в мире остается без работы. Глобальный уровень безработицы в 2023 году составил 5,1%, а в 2024 году оставался стабильным на уровне 4,9 % [2]. В странах с низким уровнем дохода женская занятость особенно нестабильна: уровень безработицы там достигал 5,7%, а дефицит рабочих мест — 20,5%.В развивающихся странах, таких как Северная Африка, ситуация особенно критична: уровень безработицы среди женщин достигает 16,2%, в то время как среди мужчин он составляет 9%. Для молодых женщин этот показатель еще более удручающий — 32,3%. Если рассматривать статистические данные, собранные в различных странах и регионах, можно заметить, что уровень безработицы среди женщин в большинстве случаев остается выше, нежели среди мужчин.

Следует подчеркнуть, что в странах с высоким уровнем экономического развития разрыв в показателях безработицы между мужчинами и женщинами, хотя и сохраняется, но в значительной степени нивелируется благодаря внедрению прогрессивных механизмов поддержки занятости, включающих в себя квоты на трудоустройство женщин, программы по развитию гибких форм занятости, а также механизмы субсидирования предпринимательства среди женщин, что, в свою очередь, способствует увеличению их экономическойсамостоятельности и расширению возможностей карьерного роста, тогда как в развивающихся странах, где институциональная среда менее благоприятна для женщин, наблюдается прямо противоположная ситуация, характеризующаяся высокой долей женщин, занятых в

неформальном секторе экономики, низким уровнем их социальной защищенности и ограниченным доступом к высокооплачиваемым видам деятельности, что, естественно, приводит к более высокой уязвимости женской части населения перед кризисными явлениями, а также к усилению гендерного неравенства в целом.

Помимо прочего, нельзя игнорировать тот факт, что пандемия COVID-19, имевшая серьезные последствия для глобального рынка труда, оказала гораздо более негативное влияние на женскую занятость [3], поскольку многие сферы, в которых традиционно занято большое количество женщин, такие как туризм, гостиничный бизнес, розничная торговля и сфера услуг, столкнулись с массовыми сокращениями, что, безусловно, привело к резкому росту уровня безработицы среди женщин, особенно в странах с недостаточно развитой системой социальной поддержки, что, в свою очередь, еще более обострило проблему гендерного неравенства в экономике, в связи с чем очевидно, что восстановление рынков труда после пандемии потребует не только стимулирующих мер в отношении бизнеса, но и целенаправленных программ поддержки женщин, направленных на их профессиональную переподготовку, развитие навыков, востребованных в постпандемийной экономике, а также на создание более благоприятных условий для женского предпринимательства, что позволит не только сократить разрыв в уровне безработицы между мужчинами и женщинами, но и обеспечит более устойчивый и инклюзивный экономический рост в долгосрочной перспективе.

Важно отметить, что по данным Международной организации труда (МОТ), в 2023 году уровень безработицы среди женщин в среднем по миру был на 0,6–0,8 процентных пункта выше, чем среди мужчин, при этом в развивающихся странах данный разрыв достигал 3–5 процентных пунктов, что указывает на существование системного дисбаланса, требующего незамедлительных действий со стороны государств и международных организаций.В этом контексте необходимо активное продвижение STEM-образования среди женщин, расширение доступа к программам обучения в области информационных технологий и инженерии, а также создание стимулов для работодателей, позволяющих привлекать и удерживать женские кадры в перспективных отраслях экономики.Наряду с этим, следует уделить особое внимание развитию политики по поддержке баланса между работой и семейными обязанностями, поскольку, как показывают исследования Европейской комиссии, в странах, где широко распространены гибкие формы занятости, включая удаленную работу и сокращенные рабочие недели, разрыв в уровне безработицы между мужчинами и женщинами значительно ниже. Введение более доступных программ по уходу за детьми, расширение декретных отпусков для мужчин и женщин, а также стимулирование компаний к внедрению гибких графиков работы являются мерами, способными сократить экономическую уязвимость женщин и повысить их уровень занятости.

Необходимо учитывать значимость государственной политики по устранению институциональной дискриминации, поскольку, несмотря на формальное равенство в трудовом законодательстве большинства стран, практика показывает, что женщины сталкиваются с препятствиями при продвижении по карьерной лестнице, получении равной заработной платы и защите своих трудовых прав. По данным ОЭСР, в 2021 году средний разрыв в оплате труда между мужчинами и женщинами составлял около 13 %, а в некоторых странах превышал 20 % [4] что свидетельствует о необходимости более жестких законодательных мер, направленных на устранение дискриминации, включая мониторинг зарплатных практик, введение штрафов за нарушение принципов равной оплаты труда и внедрение прозрачных механизмов карьерного роста.

Литература

1. Glass ceiling and sticky floors: Hurdles for Mauritian working women // Verena Tandrayen-Ragoobur, Rajeev Pydayya // Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal 34 (5), 452-466, 2015
2. Доклад МОТ: в 2024 году уровень безработицы в мире будет расти, озабоченность вызывает и рост социального неравенства // https://www.ilo.org/ru/resource/news/доклад-мот-в-2024-году-уровень-безработицы-в-мире-будет-расти-озабоченность
3. COVID-19 and gender equality: Countering the regressive effects // Mckinsey& Company, AnuMadgavkar, Olivia White, Mekala Krishnan, Xavier Azcue, Deepa Mahajan // McKinsey Insights, 2020
4. Gender pay gaps for full-time workers and earnings differentials by educational attainment // https://www.oecd.org/social/family/LMF_1_5_Gender_pay_gaps_for_full_time_workers.pdf

УДК331.56

ГЕНДЕРНЫЕ ДИСПРОПОРЦИИ НА РЫНКЕ ТРУДА

Серикова Р.Н. - студентка группы ЭФ-21-1р
Есиркепова А.М. - доктор экономических наук, профессор

Гендерные диспропорции на рынке труда представляют собой устойчивые различия в доступе мужчин и женщин к рабочим местам, условиям труда, заработной плате и карьерному росту. Эти дисбалансы имеют многослойную природу, включающую институциональные, экономические и социокультурные факторы. Как показывают исследования, доминирующим фактором, влияющим на формирование данных диспропорций, является воспроизводство гендерных ролей через механизмы социализации, которые, по сути, закрепляют за женщинами и мужчинами определенные модели поведения, ожидания и обязанности, что, в конечном итоге, приводит к их неравномерному распределению в профессиональной сфере.С точки зрения социологической теории, гендерные диспропорции можно рассматривать через призму концепции "гендерного порядка", разработанной РэйвинКоннелл, которая, в свою очередь, описывает систему властных отношений, определяющих, как именно гендерные роли и идентичности конструируются и воспроизводятся в обществе. Стоит отметить, что данный порядок, будучи глубоко укорененным в социальных институтах, таких как семья, образование и рынок труда, формирует устойчивые паттерны неравенства, которые, как правило, проявляются в виде ограниченного доступа женщин к высокооплачиваемым и престижным профессиям, а также в их концентрации в так называемых "женских" секторах экономики, таких как образование, здравоохранение и сфера услуг, где, к слову, уровень оплаты труда традиционно ниже, чем в "мужских" отраслях, таких как IT, инженерия или строительство.Важно учитывать влияние такого явления, как "гендерная социализация", которая, по сути, представляет собой процесс усвоения индивидом норм, ценностей и моделей поведения, соответствующих его гендерной идентичности [1], при этом, как отмечают

социологи, данный процесс начинается уже в раннем детстве и продолжается на протяжении всей жизни, формируя у женщин и мужчин различные установки относительно их роли в обществе и на рынке труда, что, в свою очередь, приводит к тому, что женщины, как правило, выбирают профессии, связанные с заботой и обслуживанием, тогда как мужчины чаще ориентируются на технические и управленческие специальности, что, вероятно, объясняется не только личными предпочтениями, но и давлением социальных ожиданий.Кроме того, важным аспектом анализа гендерных диспропорций является рассмотрение роли таких факторов, как "гендерное насилие" и "домогательства на рабочем месте", которые, по сути, представляют собой формы дискриминации, направленные на поддержание власти и контроля над женщинами в профессиональной среде [2], при этом, как показывают исследования, данные явления не только негативно влияют на психологическое и физическое здоровье женщин, но и ограничивают их возможности для профессионального роста, вынуждая их покидать высокооплачиваемые и престижные должности или вовсе отказываться от карьеры, что, в свою очередь, способствует воспроизводству гендерного неравенства и укреплению патриархальных норм в обществе.

Согласно данным Международной организации труда (МОТ), глобальный гендерный разрыв в оплате труда составляет в среднем 20% [3], при этом в некоторых странах, таких как Южная Корея и Япония, этот показатель достигает 30–35%, что, вероятно, связано с высокой степенью сегрегации по признаку пола и устойчивостью традиционных гендерных ролей. В то же время в странах Северной Европы, таких как Исландия и Норвегия, где активно внедряются политики гендерного равенства, разрыв сокращен до 10–15%, что, однако, все равно свидетельствует о наличии системных барьеров для достижения полного равенства.Одним из ключевых показателей гендерных диспропорций является уровень занятости. По данным Всемирного банка, в 2023 году глобальный уровень занятости среди мужчин составил 75%, тогда как среди женщин — лишь 50% [4], при этом в регионах с низким уровнем дохода, таких как Южная Азия и Африка к югу от Сахары, этот разрыв достигает 30–40 процентных пунктов, что, вероятно, связано с ограниченным доступом женщин к образованию и ресурсам, а также с высокой долей неоплачиваемого домашнего труда. В развитых странах, таких как США и страны Европейского союза, уровень занятости женщин выше — около 60–65%, однако и здесь сохраняется значительный разрыв, особенно среди женщин с детьми, что, по всей видимости, связано с отсутствием доступной инфраструктуры для ухода за детьми и гибких форм занятости.Горизонтальная сегрегация, то есть концентрация женщин и мужчин в различных отраслях экономики, также остается одной из основных причин гендерных диспропорций. Согласно данным Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), в 2023 году женщины составляли более 75% работников в таких секторах, как образование, здравоохранение и социальные услуги, где уровень оплаты труда традиционно ниже, тогда как в технологических и инженерных отраслях их доля не превышала 25% [5]. При этом, как показывают исследования, даже в "женских" секторах мужчины, как правило, занимают более высокооплачиваемые и престижные позиции, что подчеркивает наличие вертикальной сегрегации, который ограничивает карьерный рост женщин.Важным аспектом анализа является также влияние материнства на занятость женщин. Согласно исследованию МОТ, в странах Европейского союза уровень занятости женщин без детей составляет 75%, тогда как среди женщин с детьми младше шести лет этот показатель снижается до 60% [6], при этом в странах с недостаточно развитой системой поддержки семей, таких как Италия и Греция, разрыв достигает 20 процентных пунктов. В то же время в странах с развитой социальной политикой, таких как Швеция и Дания, где предоставляются длительные оплачиваемые отпуска по уходу за ребенком и доступные детские сады, уровень занятости женщин с детьми практически не отличается от уровня занятости женщин без детей, что, вероятно, свидетельствует о важности государственной поддержки для сокращения гендерных диспропорций.Еще одним показательным аспектом является доля женщин на руководящих должностях. При этом, как показывают исследования, даже в странах с высокой долей женщин на руководящих должностях сохраняется гендерный разрыв в оплате труда, что, вероятно, связано с тем, что женщины чаще занимают позиции в менее прибыльных отраслях или на менее влиятельных должностях.

С учетом выявленных структурных барьеров и институциональных ограничений, формирование эффективной стратегии сокращения гендерных диспропорций на рынке труда требует мнимого подхода, включающего реформирование законодательства, изменение корпоративных практик и пересмотр социальных норм, влияющих на распределение трудовых обязанностей.Долгосрочные решения должны трансформировать не только рынок труда, но и смежные системы — образование, пенсионное обеспечение, инфраструктуру. Это требует координации между государством, бизнесом и гражданским обществом, а также жестких метрик оценки прогресса (например, снижение гендерного разрыва в ВВП на 1% ежегодно).Одним из ключевых направлений является интеграция гендерного равенства в стратегии развития человеческого капитала, что подразумевает создание государственных фондов для финансирования образовательных программ в STEM-сферах и управлении, ориентированных на женщин, а также налоговые стимулы для компаний, инвестирующих в их переподготовку. Не менее важной является реформа пенсионных систем, учитывающая прерывание карьеры женщин из-за семейных обязанностей. Внедрение пенсионных баллов за периоды ухода за детьми, как это реализовано в Швеции, где такие годы засчитываются в трудовой стаж, позволяет компенсировать снижение будущих выплат.На макроэкономическом уровне критически важно внедрение гендерного бюджетирования, предполагающего обязательный анализ воздействия всех бюджетных статей на равенство. Австрия, например, перераспределяет до 4% расходов после публикации гендерного отчета.

Литература

1. The social construction and socialization of gender during development // Campbell Leaper // Toward a feminist developmental psychology, 127-152, 2014
2. Gender Violence and Work: Reckoning with the Boundaries of Sex Discrimination Law // Julie Goldscheid // Colum. J. Gender& L. 18, 61, 2008
3. Global Gender Gap Report 2024 // https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2024/digest/
4. Oo World Employment and Social Outlook Trends 2023 // https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@inst/documents/publication/wcms_865332.pdf
5. OECD Employment Data // https://data.oecd.org/emp/
6. OECD Family Database // https://www.oecd.org/en/data/datasets/oecd-family-database.html

УДК331.56

ПУТИ СНИЖЕНИЯ УРОВНЯ ЖЕНСКОЙ БЕЗРАБОТИЦЫ

Серикова Р.Н. - студентка группы ЭФ-21-1р
Есиркепова А.М. - доктор экономических наук, профессор

Женская безработица является одной из актуальных социальных и экономических проблем современного общества. Несмотря на значительные успехи в обеспечении гендерного равенства, женщины продолжают сталкиваться с дискриминацией на рынке труда, более высоким уровнем безработицы и ограниченным доступом к перспективным профессиям. Влияние глобальных вызовов, таких как цифровизация, автоматизация и экономические кризисы, усугубляет данную проблему. Цель данного исследования – определить основные пути снижения уровня женской безработицы.

Рынок труда, являясь пространством, где пересекаются экономические, социальные и политические интересы, остается сферой, в которой гендерное неравенство проявляется не только в различиях уровня заработных плат и карьерных траекторий, но и в устойчивых барьерах, ограничивающих экономическую мобильность женщин и закрепляющих их позицию в менее привилегированных сегментах занятости.Гендерные диспропорции на рынке труда представляют собой многофакторный феномен, корни которого уходят в исторически сложившиеся социальные нормы, институциональные барьеры и экономические механизмы, воспроизводящие неравенство. С одной стороны, женщины сталкиваются с горизонтальной и вертикальной сегрегацией труда, проявляющейся в ограниченном доступе к высокооплачиваемым и высокостатусным позициям, а с другой стороны, их трудовая деятельность часто сопровождается заниженными ожиданиями со стороны работодателей и общества в целом, что, в свою очередь, приводит к устойчивому разрыву в заработных платах, карьерных перспективах и уровне экономической автономии.

Согласно теории сегментированного рынка труда, работники распределяются между первичным и вторичным секторами, где первый характеризуется стабильностью, высоким уровнем доходов и возможностями профессионального роста, тогда как второй включает низкооплачиваемые, нестабильные рабочие места с ограниченными перспективами [1]. Важно отметить, что женщины в большинстве случаев оказываются сосредоточены именно во вторичном секторе, что подтверждается концепцией «липкого пола», описывающей тенденцию женщин оставаться на низкооплачиваемых позициях, не имея ресурсов или социальных механизмов продвижения вверх. Более того, данное явление усугубляется эффектом «амбивалентного сексизма», который сочетает как явные дискриминационные установки, так и скрытые патерналистские ожидания, согласно которым женщины рассматриваются как менее компетентные лидеры, но при этом - более подходящие для вспомогательных ролей [2].

Гендерные диспропорции на рынке труда, проявляющиеся в устойчивой феминизации безработицы, горизонтальной и вертикальной сегрегации, а также системной девальвации «женского» труда, являются следствием глубоко укорененных структурных барьерных механизмов, включая патриархальные нормы, асимметричное распределение неоплачиваемого труда и дискриминационные институциональные практики. Эмпирические данные, подтверждающие корреляцию между материнством и снижением экономической активности женщин, а также перманентный гендерный разрыв в оплате труда (в среднем 20% глобально, МОТ), указывают на необходимость трансформации не только рыночных, но и социальных институтов[3].

Приведем основные причины женской безработицы:

1. Гендерная дискриминация – предвзятое отношение к женщинам при приёме на работу и в карьерном росте.

2. Разрыв в оплате труда – женщины зачастую получают меньшую заработную плату по сравнению с мужчинами за аналогичную работу.

3. Семейные обязанности – необходимость совмещения работы с воспитанием детей и ведением домашнего хозяйства.

4. Ограниченный доступ к образованию и профессиональному развитию – недостаточная представленность женщин в перспективных и высокооплачиваемых отраслях.

5. Экономические кризисы и глобальные вызовы – нестабильность экономики, цифровизация и автоматизация рабочих мест.

Принимая во внимание влияние технологического прогресса и цифровизации на рынок труда, необходимо отметить, что автоматизация рабочих процессов, с одной стороны, ведет к сокращению спроса на традиционные виды занятости, что, безусловно, оказывает негативное влияние как на мужчин, так и на женщин, однако, с другой стороны, создает новые перспективы для трудоустройства, особенно в сфере информационных технологий, дистанционной работы и гибких форм занятости, которые, в свою очередь, открывают дополнительные возможности для женщин, позволяя им совмещать профессиональную деятельность с семейными обязанностями, что, при наличии соответствующей инфраструктуры поддержки, может стать важным фактором снижения уровня женской безработицы[4]. Тем не менее, несмотря на эти положительные сдвиги, сохраняется проблема гендерного разрыва в доступе к цифровым технологиям и техническому образованию, что особенно заметно в странах, где традиционные нормы и патриархальные установки препятствуют вовлечению женщин в наукоемкие и высокотехнологичные отрасли, в связи с чем для эффективного преодоления данного дисбаланса необходимы системные меры, направленные на устранение гендерных барьеров в образовании, повышение цифровой грамотности среди женщин и формирование инклюзивной политики в сфере инновационной экономики, что, в конечном итоге, будет способствовать не только выравниванию уровня безработицы, но и повышению общей экономической эффективности общества.

Хотя гендерные диспропорции и являются результатом сложного взаимодействия множества факторов, их преодоление невозможно без изменения самих основ гендерного порядка, что, однако, требует не только реформ на уровне законодательства, но и трансформации общественного сознания, что, представляется крайне сложным процессом, учитывая устойчивость традиционных гендерных норм. В то же время, стоит признать, что прогресс в этой области, хотя и медленный, все же наблюдается, что, возможно, свидетельствует о постепенном изменении отношения общества к вопросам гендерного равенства[5].

Учитывая вышеизложенное, приведем возможные пути снижения женской безработицы:

1. Государственные меры поддержки. Это касается развития программ профессионального обучения и переподготовки женщин, введения государственных квот и стимулирование найма женщин в различных секторах

экономики, а также повышения доступности детских дошкольных учреждений для матерей, стремящихся к трудоустройству.

2. Стимулирование предпринимательства среди женщин, например развитие программ микрофинансирования и грантов для женских стартапов, создание бизнес-инкубаторов и менторских программ для предпринимательниц.

3. Снижение гендерного разрыва в оплате труда. В этом контексте можно предложить развитие политик прозрачности зарплат и устранения дискриминации при трудоустройстве и карьерном росте.

4. Адаптация к цифровой трансформации, внедрение таких программ как:

– программы обучения цифровым навыкам и IT-профессиям для женщин;
– поддержка гибких форм занятости, включая удаленную работу и фриланс.

5. Изменение общественного сознания и корпоративной культуры:

– популяризация успешных женских карьерных историй;
– введение программ по гендерному равенству на предприятиях.

Снижение уровня женской безработицы требует комплексного подхода, включающего государственную поддержку, образовательные программы, развитие предпринимательства и реформы на рынке труда. Только в условиях равных возможностей и активного участия женщин в экономике можно добиться устойчивого развития общества и повышения качества жизни населения.

Литература

1. The new labor market segmentation: Labor market dualism in the new economy // Kenneth Hudson // Social science research 36 (1), 286-312, 2007
2. Benevolent and hostile sexism in a shifting global context // Manuela Barreto, David Matthew Doyle // Nature reviews psychology 2 (2), 98-111, 2023
3. Костина С. Б. Проблемные аспекты женской занятости на рынке труда на примере Северо-Западного региона //Евразийская экономическая конференция. – 2019. – С. 127-130.
4. Дорошенко С. В. Самозанятость как форма экономической адаптации населения регионов России и Казахстана //Интеллект. Инновации. Инвестиции. – 2021. – №. 6. – С. 10-23.
5. Жаравина Ю. А. Проблема женской безработицы: современные проблемы и пути решения //Актуальные вопросы экономики, менеджмента и инноваций. – 2022. – С. 256-258.

УДК 336.74;621

РАЗВИТИЕ КРИПТОВАЛЮТЫ В КАЗАХСТАНЕ

Серикова Р. - студент группы ЭФ -21-1р
Апсенбетова Г.Т. – к.э.н., старший преподаватель

Технологии играли важную роль на протяжении истории всего человечества, обеспечивая прогресс в социально-экономической, правовой и политической жизни населения. Разделение труда способствовало появлению денег и экономики.Экономика становилась все более сложной от аграрной до современной индустриально-инновационной.Новая экономика зародилась под влиянием новых технологий.Субъекты экономики все более использует возможности новых технологий, т.е. происходит цифровизация экономики. Современная экономика основана на инновациях, знаниях и технологиях. Произошло переключение внимания с материальных и энергетитеских ресурсов на интеллектуальные и информационные. Информация стала пятым фактором производства. В современном мире,крипто-валюта, является информационным продуктом и претендует стать мировой валютой в перспективе, хотя не претендует заменить национальные валюты государств.Современная крипто-валюта появилась после финансового кризиса в 2008г,когда государство и банки утрачивали доверие. Криптовалюта может использоваться как средство обмена, а прежде всего является информационным продуктом. Крипто-валюта, как информационный продукт подвержен только моральному износу в отличие от других товаров.Крипто-валюта относится к продуктам с внешними сетевыми эффектами, где их успех зависит от маштаба распространения [1] Крипто-валюта создает целую экосистему и обладает рядом преимуществ перед финансовыми инструментами и электронными деньгами. А именно децентрализованность, анонимность, не привязана к государству, прозрачность, экономичность, доступность в том смылсе что каждый может заниматься эмиссией.Криптовалюта предоставляетучастникам финасовую независимость от банков и государства,управляя деньгами без посредников. Криптовалюты в отличие от денег и инвестиционных активов обладают функцией переноса и хранения информации. Криптовалюта по природе является информационным продуктомоснованая на технологии блокчейн. Блокчейн многоуровневая и многофункциональная информационная технология распределенных реестров, которая надежно сохраняет записи о каких-либо совершенных в сети транзакциях. [2] Казахстан в рейтинге принятия криптовалюты занял 57 место, а по владению криптовалютой на 19 месте, что является свидетельством о хорошем начале развитии индустрии в стране.

Казахстан регулирует деятельность крипто торговли и ее добычи нормативно-правовой базой и режимом лицензирования, также налогообложением. Государство использует 2 уровня регулирования криптовалюты законом “О цифровых активах в Республике Казахстан” и актами МФЦ “Астана”. Криптовалюта согласно закону имеет статус “цифрового актива” и не является финансовым инструментом. Согласно закону РК цифровые активы подразделяются на 2 категории: обеспеченные и необеспеченные. Отличие цифровых активов заключается в способе потверждения права собственности. Законом РК не разрешено выпуск и оборот необеспеченных активов, исключением является МФЦ Астана.На 2025 год в Казахстане лицензировано 11 криптобирж и 112 криптовалют. Вовлечены в торговлю криптовалютой в основноммолодые мужчины от 18 до 35 лет это 80% занятых в этом направлении

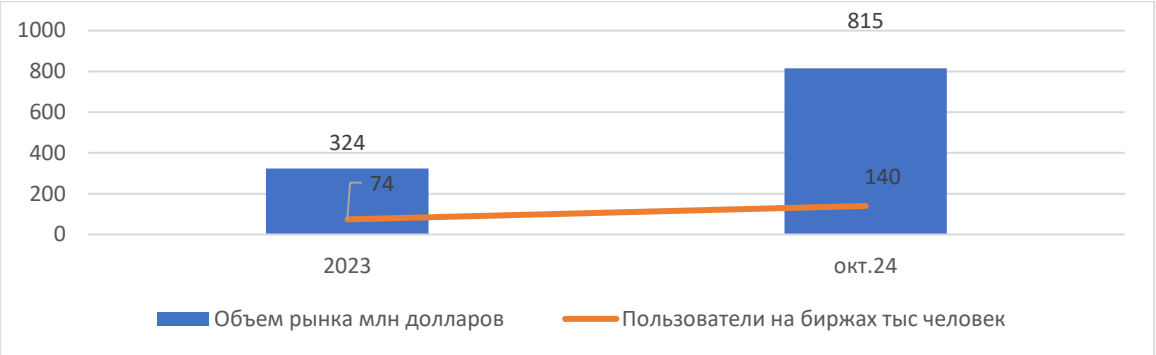

Рисунок 1. Объем рынка криптоторговли и количество зарегистрированых пользователей в Казахстане.[3]

Объем криптоторговли и количество участников растет и составили 815 млн долларов и 140 тысяч оффициальных участников торговли цифровыми деньгами к октябрю 2024 года.[3] По отношению к ВВП доля торговли криптовалютой составила 0,3% в Казахстане,что примерно равно по сравнению этого показателя в развитых странах: в США 0,5%, в Юж Корее 0,25%-0,3%, в Японии 0,1-0,2%. В Казахстане согласно сторонним аналитическим компаниями оборот в криптоторговле составляет 4,1 млрд долларов, что почти в 5 раз выше оффициальных данных. Также отмечается 1,5 млн криптоинвесторов в республике, что более 10 раз выше оффициальных числа пользователей на криптобиржах по стране.Низкие комисии,больше возможностей для инвестициии недоверие к местным биржам возможно являются причиной участие казахстанцев на нерегулиремых государством инностранных площадках.Значительная часть криптоинвесторов в МФЦ Астана нерезиденты,которые также используют криптовалюты в целях уменьшения комиссии международных транзакций и переводов.

Рисунок 2.Доходы от налогов майнинга и криптоторговли в млн.долларов в Казахстане.[3]

Поступления налогов криптоторговли ежегодно растет.Причиной роста был запрет крипто-валюты в Китае и отток майнеров и продажа оборудования, которое было выгодно казахстанским майнерам. Казахстан был одним из лидеров по манингу в мире в 2021 году, с долей 18%, но с каждым годом теряет позиции и налоги с майнинга сокращаются.Большая часть майнеров ушла из Казахстана из-за налогов и ограничения в энергопотреблении в 2022 году.

В Казахстане наблюдается дефицит электроэнергии, который покрывается импортом из соседних стран. Эксперты утверждают, что майнеры покупают излишки электричества,что не влияет на энергопотребление в целом по стране.Необходимо учитывать присутствие в Казахстане большого числа серых маинеров, осуществляющие свою деятельность нарушая законы страны и обременяют энергосистему.В теневой криптоэкономике задеиствовано в десять раз больше граждан,чем зарегистрировано оффициально и обороты которой в пять раз больше,что создает риски мошеннической,коррупционной и преступной деятельности; в частности возможно происходит отмывание денег и отток капитала из страны. Государство недосчитывается налогов в несколько раз больше фактического. Также изъяны в нормативно-правовом регулировании криптоиндустрии подвергают опасности простых граждан неосведомленных о запретах криптоторговли в РК. Энергосистема республики сильно зависит от сжигания топлива на основе углерода, а переход Казахстана на углеродную неитральность сомнителен в перспективе, учитывая наличие огромных запасов дешевого ископаемого сырья.

Таким образом, в настоящее время положительная динамика объема рынка криптовалюты и повышение налоговых поступлений, свидетельствует о хороших перспективах развития крипто-индустрии в Казахстане. Большое значение имеет МФЦ Астана, которок является ядром легального развития криптоиндустрии в республике. Крипто-индустрия,все еще не влияет существенно на экономику и благосостояние населения. Население в большинстве недостаточноосведомлено о возможностях цифровых активов.

Литература

1. Станковская И.К,Стрелец И.А. Экономическая теория: Учебник. – Москва: ЭКСМО,2006. -377 с.
2. Зейнельгабдин А.Б., Ахметбек Е.Е.,Блокчейн в государственном управлении Казахстанаhttps://cyberleninka.ru/article/n/blokcheyn-v-gosudarstvennom-upravlenii-kazahstana/viewer
3. Цифровые активы в Центральной Азии и на Кавказе, Доклад, Riseresearch
4. https://astanahub.com/ru/blog/kripto-maining-i-ego-pravila-v-kazakhstane?locale

УДК 336.74;621

БЛОКЧЕЙН В РАЗНЫХ СФЕРАХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Серикова Р. - студент группыЭФ-21-1р
Апсенбетова Г.Т. – к.э.н., старший преподаватель

Большинство государств мира стремится цифровизировать экономику и создать условия развития инновационного бизнеса и технологий. В мире стали популярны такие технологии как неиросети, блокчейн.Blockchainв переводе с английского цепочка блоков.

Технология блокчейна это децентрализованный механизм позволяющий создавать огромную базу общего пользования, состоящий из блоков,при этом каждый блок хранит информацию,которую нельзя удалить.Операции с деньгами, документами и прочими данными требуют наличие посредников. Технологии блокчейн исключают посредников, операции проверяются и потверждаются самими участниками системы.

Блокчейн характеризуется доступностью, независимостью и защищенностью. На данный момент блокчейн используются для осуществления платежей,аунтификации, реестр собственности, хранение финасовых и юридических документов, также для контроля расходования бюджетных и кредитных средств.[1]

Рисунок 1- Сферы применения бокчейн

Блокчейн насегодня имеет широкое применение. Как видно из рисунока 1 блокчейн потенциально внедряем посредством приложений во многие сферы страны от политических институтов посредством выборов до сегментов экономики как логистика,недвижимость,закупки и другие.Блокчейнспособствует повышения прозрачности, автоматизации, безопасности и эффективности процессов. [2]Блокчейнпозволяет управлять ресурсами без использования посредников.Внедрение блокчейна будет уменьшение числа сотрудников, документооборта, издержек, при этом за счет своих преимуществ повышает доверие граждан и бизнеса, обеспечивая контроль над деятельность институтов и секторов экономики.[3]Особенно блокчейн важен в государственном управлении, где способствует сокращению коррупционных рисков. Технология блочейна применима как учет имущества и кадастр. Реестры имущества защищены от фальсификации, сделки происходят быстрее,защищает от мошенничества. Возможности использования технологии в выборах. Также блокчейн применим в цифровой идентификации, финансовых операциях и налогах, субсидиях и социальных выплатах, государственных услугах через автоматизацию смарт контрактов.В финансовой сфере технологии блокчейна позволяют управлять деньгами напрямую. Например, дешевые и быстрые платежи. Кредиты и смарт-контракты используются для страхования. Центральные банки используют эту технологию для создания цифровых валют для контроля над денежными массами. Блокчеин используется для борьбы с отмыванием денег и мошенничеством. Блокчейн может гарантировать, что материалы, такие как видеолекции, учебники и курсы, являются авторскими и хранятся в децентрализованном реестре. Это поможет предотвратить нарушение авторских прав и плагиат.Использование смарт-контрактов и криптовалют для автоматизации оплаты курсов и возврата средств Это сделает транзакции более прозрачными, быстрее и дешевле. Возможно создание платформы для обучения на базе блокчейна, которые позволяют учащимся и учителям взаимодействовать без посредников. Это приведет к снижению расходов и более свободному доступу к образовательному материалу.Студенты могут хранить и показывать свое академическое портфолио, включая проекты, результаты тестов и сертификаты, с помощью блокчейна. Это поможет создать авторитетную и проверяемую репутацию в образовании.Блокчейн позволяет создать систему микроплатежей, которая использует токены или криптовалюту для оплаты отдельных занятий, заданий или экзаменов. Это позволяет более адаптировать монетизацию образовательных услуг.Блокчейн обеспечивает прозрачную, проверяемую систему достижений, рейтингов и отзывов, которую невозможно подделать. Это повышает доверие к онлайн-школам. Блокчейн в энергетике.Потребитель может торговать с другими участниками в системе, если у него есть автономные источники генерации элетричества. Элетричество блокчейна обеспечит прозрачность процессов для крупных компаний. Кроме того, технология позволяет использовать цифровые отчеты и деньги, связанные с зеленой энергетикой. Блокчейн способствует оптимизации расчетов и управления.

Блокчейн в здравохранении. Блокчейн использован для создания децентрализованного учетамедицинских данных, который будет доступен для различных специалистов и медицинских учреждений.Блокчейн может хранить всю информацию о пациентах, включая диагнозы, истории болезней, назначения и результаты анализов. Это гарантирует, что информация остается конфиденциальной и безопасной.Преимущества включают повышенную безопасность, быструю доступность данных, защиту данных от потери и контроль за доступом.Благодаря тому, что данные шифруются и хранятся на децентрализованных платформах, где нет ни одной потенциальной уязвимости, блокчейн обеспечивает высокий

уровень безопасности.Смарт-контракты позволяют контролировать доступ к данным, позволяя только уполномоченным лицам получать доступ к медицинской информации. Внедрение токенов и смарт-контрактов может ускорить оплату медицинских услуг. Пациенты могут оплачивать услуги с помощью криптовалют или токенов, что уменьшит количество посредников и ускорит процесс.Смарт-контракты могут автоматически управлять и контролировать расходы, например, за медицинскую помощь или страховку.Блокчейн может предотвратить подделку лекарств и обеспечить прозрачность в процессе доставки лекарств от производителя до конечного потребителя.Чтобы избежать контрафакта, создание децентрализованных реестров для отслеживания поставок лекарств позволяет точно знать, где находится каждый продукт в цепочке поставок.Блокчейн может помочь сохранить целостность и прозрачность данных медицинских исследований. Чтобы предотвратить фальсификацию результатов, включая данные клинических испытаний, они могут быть записаны в блокчейне.Чтобы повысить доверие к результатам исследования, данные будут доступны в режиме реального времени для всех участников исследования, а также для регулирующих органов.Децентрализованные платформы на базе блокчейна могут улучшить взаимодействие между врачами, пациентами, лабораториями, аптеками и медицинскими учреждениями.Такие платформы могут помочь в управлении медицинскими записями, обмене результатами анализов и организации онлайн-консультаций.Технология блокчейн проста и эффективна, это и объясняет востребованность ее в мире. Возможно при желании начать стартап и захватывать рынок своей продукцией либо услугой.

Литература

1. Мащенко П. Л., Пилипенко М. О.Технология блокчейн и ее практическое применение https://cyberleninka.ru/article/n/tehnologiya-blokcheyn-i-ee-prakticheskoe-primenenie/viewer
2. БабкинА.В., БуркальцеваД.Д., ПшеничниковВ.В., ТюлинА.С. Крипто-валютаиблокчейн-технологиявцифровойэкономике: генезисразвития// Научно-техническиеведо-мостиСПбГПУ. Экономическиенауки. 2017. Т. 10, No 5. С. 9—22. DOI: 10.18721/JE.10501
3. Зейнельгабдин А.Б., Ахметбек Е.Е.,Блокчейн в государственном управлении Казахстанаhttps://cyberleninka.ru/article/n/blokcheyn-v-gosudarstvennom-upravlenii-kazahstana/viewer

УДК 332.01

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ УРОВНЯ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ В ГОРОДЕ ШЫМКЕНТ

Сманов А.С. – студент группы ЭФ-21-1р
Полежаева И.С. – к.э.н, доцент кафедры «Экономика»

Уровень жизни населения — это комплексный показатель, отражающий степень удовлетворения материальных и социальных потребностей граждан. Для оценки уровня жизни учитываются такие аспекты, как доходы, занятость, доступность социальных услуг и другие факторы. Анализ факторов, влияющих на уровень жизни, позволяет понять текущую ситуацию и выявить ключевые направления для её улучшения.

На 1 сентября 2024 года численность населения города Шымкент составила 1243,9 тыс. человек. За период с января по август 2024 года естественный прирост составил 16 178 человек, что несколько ниже аналогичного периода 2023 года (16 914 человек). Несмотря на небольшой спад рождаемости (на 3,4% по сравнению с 2023 годом), сальдо миграции положительное — 5662 человека, что свидетельствует о привлекательности города для мигрантов, в том числе из других регионов.

Во II квартале 2024 года уровень безработицы составил 4,8%, что эквивалентно 22,4 тыс. человек. Зарегистрированных безработных на 1 октября 2024 года насчитывалось 17 615 человек, что составляет 3,8% от численности рабочей силы. Среднемесячная номинальная заработная плата работников составила 314 039 тенге, что на 8% выше, чем в прошлом году. Реальные доходы населения также продемонстрировали положительную динамику, увеличившись на 5,3%.

Объем строительных работ в городе составил 182 487,9 млн тенге, что на 30,6% выше уровня прошлого года. Введение новых жилых площадей увеличилось на 38,8%, что указывает на активное развитие строительной отрасли. Объем инвестиций в основной капитал составил 462 296,1 млн тенге, что на 10,1% выше по сравнению с аналогичным периодом прошлого года. Это позитивно влияет на уровень жизни, создавая новые рабочие места и улучшая инфраструктуру города.

Индекс потребительских цен в сентябре 2024 года по сравнению с декабрем 2023 года составил 104,5%. Увеличение цен на непродовольственные товары (на 5,8%) и платные услуги (на 8,7%) несколько снижает реальную покупательную способность населения. Среднемесячные номинальные доходы возросли на 13,8%, однако при этом сохраняется инфляционное давление, что может сказываться на уровне жизни в негативном ключе.

Анализ социально-экономических показателей города Шымкент за 2024-2025 гг. демонстрирует как позитивные, так и негативные тенденции. Несмотря на высокий уровень занятости, стабильный рост доходов и инвестиционную активность, инфляция и рост цен на услуги оказывают влияние на покупательскую способность населения. Основные направления для повышения уровня жизни включают контроль за инфляцией, поддержание доступных цен на товары и услуги, а также развитие производственных отраслей, чтобы обеспечить экономическую стабильность и занятость.

Среднемесячный доход на душу населения: 142 000 KZT (2024).

Доля населения с доходами ниже прожиточного минимума: 9,2%.

Уровень безработицы: 5,6%.

Средняя стоимость квадратного метра жилья: 330 000 KZT.

Коэффициент доступности жилья (отношение доходов к стоимости жилья): 1:20 (низкая доступность).

Охват населения централизованным водоснабжением: 93%.

Охват высшим образованием среди молодёжи: 48%.

Количество больничных коек на 10 000 человек: 32,5 (ниже среднего по Казахстану — 37,1).

Индекс удовлетворённости качеством образования: 67%.

Среднегодовой уровень загрязнения воздуха (PM2.5): 40 мкг/м³ (превышение нормы ВОЗ в 2,5 раза).

Доля зелёных зон в структуре города: 4,2% (рекомендованный минимум — 10%).

Уровень обеспеченности общественным транспортом: 85%, значительное отставание в новых районах.

Прогноз основан на данных 2024 года и анализе динамики развития:

Средний доход увеличится до 185 000 KZT (рост на 30%), если сохранятся темпы роста экономики на уровне 4,5% в год.

Доля населения с доходами ниже прожиточного минимума снизится до 5–6% при реализации программ занятости.

Увеличение доступности жилья до коэффициента 1:15 за счёт программ "Доступное жильё".

Охват централизованным водоснабжением достигнет 98% при модернизации инфраструктуры.

Охват высшим образованием увеличится до 60%, при этом уровень удовлетворённости качеством образования вырастет до 75%.

Количество больничных коек может достичь 36 на 10 000 человек.

Уровень загрязнения воздуха снизится до 25 мкг/м³ при внедрении экологических стандартов.

Доля зелёных зон увеличится до 8%, что всё ещё ниже нормы, но значительно улучшит экологическую ситуацию.

Обеспеченность общественным транспортом возрастёт до 95%.

Литература

1. stat.gov – Электронные таблицы – город Шымкент
2. Statistika.kz (https://stat.gov.kz/ru/industries/labor-and-income/stat-life/publications)
2. stat.gov – Уровень жизни населения в Республике Казахстан 2024
3. stat.gov – Статистика регионов РК – город Шымкент (https://stat.gov.kz/ru/region/shymkent)
4. https://mgorod.kz/news/bolee-15-tysyach-bezrabotnyh-zaregistrirovany-v-centrah-zanyatosti-zko
5. Соломаха А.А. Прогнозирование и планирование социального уровня жизни населения, 2018

УДК 657

МОДЕРНИЗАЦИЯ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ

Сулейманов Р.И. - студент группы ЭФ-22-7р

Ахметова С.С. - старший преподаватель, магистр

Введение: В условиях стремительного развития цифровой экономики подходы к ведению финансовой отчетности требуют серьезных изменений. Компании вынуждены адаптироваться к новым реалиям, отказываясь от устаревших методов учета и переходя на автоматизированные системы. Эти изменения призваны ускорить обработку финансовых данных, сделать отчеты более доступными и прозрачными для всех заинтересованных сторон — от менеджеров до инвесторов и регулирующих органов.

Традиционные подходы, при которых финансовая отчетность велась вручную или с применением ограниченных программных инструментов, уже не соответствуют современным требованиям. Объем информации увеличивается с каждым днем, и для его обработки компании нуждаются в эффективных цифровых решениях. В результате цифровизация учетных процессов стала не просто модной тенденцией, а необходимым шагом для бизнеса, который стремится оставаться конкурентоспособным на рынке.

Цифровая трансформация затрагивает все аспекты финансовой отчетности — от сбора и анализа данных до формирования и передачи отчетов заинтересованным сторонам. Современные технологии, такие как ERP-системы, облачные решения, искусственный интеллект и стандарты типа XBRL, создают условия для более оперативной и точной работы с финансовыми данными. Эти технологии позволяют минимизировать влияние человеческого фактора, ускорить аудит и обеспечить доступность отчетности в режиме реального времени.

Модернизация финансовой отчетности становится стратегически важной задачей для организаций всех отраслей. Основной акцент делается на автоматизацию процессов учета, анализ больших объемов данных и стандартизацию форматов отчетности. Это позволяет сократить время на подготовку отчетов, снизить затраты на аудит и повысить качество принимаемых управленческих решений.

Автоматизация финансовой отчетности также способствует повышению прозрачности бизнеса. Благодаря использованию международных стандартов отчетности (таких как IFRS и XBRL), компании могут легче взаимодействовать с международными партнерами и регуляторами. В итоге финансовая отчетность становится инструментом, который не только фиксирует результаты деятельности компании, но и способствует её устойчивому развитию.

Таким образом, модернизация финансовой отчетности — это не просто технический процесс. Это комплексное изменение подходов к учету, которое требует от компании не только внедрения новых технологий, но и обучения сотрудников, изменения внутренних процессов и адаптации к международным стандартам. В результате компании получают конкурентные преимущества за счёт улучшенной отчетности, ускоренного принятия решений и укрепления доверия со стороны инвесторов и контролирующих органов.

Цели и задачи модернизации: Основная цель модернизации — это сделать финансовую отчетность более качественной, доступной и оперативной. Для этого компаниям нужно решить следующие ключевые задачи:

Автоматизация учета и обработки данных. ERP-системы упрощают сбор и обработку информации, сокращают количество ошибок и увеличивают прозрачность.

Стандартизация форматов отчетности. Переход на единый международный стандарт XBRL позволяет облегчить передачу данных внутри компании и за её пределами.

Доступ к отчетам в режиме реального времени. Современные технологии предоставляют возможность получать актуальную информацию в любой момент.

Сокращение влияния человеческого фактора. Алгоритмы автоматической проверки данных исключают ошибки, связанные с человеческим фактором.

Основные причины и предпосылки модернизации:

Прозрачность. Инвесторы и государственные органы требуют открытости и оперативности в отчетах.

Объем данных. С каждым днём компании накапливают всё больше данных, которые необходимо оперативно анализировать.

Быстрота принятия решений. Руководство нуждается в доступе к актуальной информации для принятия управленческих решений.

Технологический прогресс. Развитие технологий искусственного интеллекта и больших данных побуждает компании переходить на цифровые методы обработки информации.

Основные этапы модернизации:

Сбор и обработка данных. Использование ERP-систем (например, SAP или 1C) помогает собирать данные из всех подразделений компании в едином месте.

Анализ и интерпретация данных. Платформы Power BI и Tableau визуализируют большие объёмы данных и помогают выявлять тренды и аномалии.

Формирование отчетов. Система XBRL упрощает процесс подготовки отчетов, делая их более понятными и доступными.

Аудит и проверка. Системы автоматической проверки выявляют ошибки и ускоряют процесс аудита.

Технологии и инструменты:

ERP-системы (SAP, Oracle, 1C) — автоматизируют учет и управление финансами.

Аналитические платформы (Power BI, Tableau) — анализируют данные и визуализируют их.

Облачные технологии — позволяют получать доступ к данным из любой точки мира.

XBRL — стандартизирует формат отчетов для удобства передачи информации.

Искусственный интеллект — помогает автоматизировать проверки и выявлять ошибки в данных.

Преимущества модернизации финансовой отчетности:

Прозрачность и доступность. Отчеты можно просматривать из любой точки мира в любое время.

Быстрота подготовки отчетов. Автоматизация ускоряет процесс их создания.

Снижение ошибок. Исключение человеческого фактора увеличивает точность отчетности.

Повышение конкурентоспособности. Компании с цифровой отчетностью выглядят более привлекательными для инвесторов.

Снижение затрат. Меньше затрат на персонал и проверку отчетов.

Риски и вызовы:

Киберугрозы. Увеличивается риск утечек и кибератак.

Финансовые затраты. Внедрение цифровых технологий требует крупных вложений.

Обучение сотрудников. Сотрудники должны осваивать новые системы и методы работы.

Соответствие международным стандартам. Нужно соблюдать стандарты IFRS и XBRL, что требует дополнительных усилий.

Будущее финансовой отчетности:

Будущее финансовой отчетности связано с использованием передовых технологий и упрощением доступа к данным. Основные направления развития:

Интерактивные отчеты. Доступ в режиме реального времени и настройка отчетов под нужды пользователей.

Искусственный интеллект и машинное обучение. Автоматизация прогноза и проверки отчетности.

Глобальная стандартизация. Упрощение взаимодействия между компаниями и государственными органами через единые стандарты.

Блокчейн. Обеспечение неизменности и надёжности финансовых отчетов.

Заключение:

Цифровая трансформация финансовой отчетности — это шаг к повышению прозрачности, точности и скорости обработки данных. Внедрение автоматизированных систем и использование ИИ делает компании более конкурентоспособными. В будущем финансовая отчетность станет ещё более доступной и интерактивной благодаря технологиям ИИ, блокчейну и международным стандартам отчетности.

Литература

1. Газета Ranking.kz, статья "Аудиторский рынок Казахстана на подъеме: обзор ситуации" от 28 августа 2023 года.
2. Газета Ranking.kz, статья "Рэнкинг аудиторских организаций: кто входит в топ-10 в Казахстане" от 16 октября 2023 года.

УДК 69.003

СТРОИТЕЛЬНАЯОТРАСЛЬ: СОСТОЯНИЕИПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Султанходжаева Х. – студент группыЭФ-21-1р
Альжанова А.А. – к.э.н., доцент

Строительной отрасли придается большое значение и отводится роль самостоятельной отрасли экономики в обеспечении благосостояния страны. За ней закреплена функция ввода в действие новых, а также расширения, реконструкции, ремонта объектов производственного и непроизводственного назначения. Особенности отрасли объясняются характером его конечной продукции, специфическими условиями труда, рядом специфик применяемой техники, технологии, организации производства, управления и материально-технического обеспечения [1]. Так и в строительной отрасли Республики Казахстан наблюдается бум возведения новых объектов, в отдельных случаях можно наблюдать даже в краткие сроки, и поддерживаются в хорошем состоянии старые.

Цифровые и качественные значения развития строительной отрасли Республики Казахстан определяют его важность и обеспечивают рост экономики страны[2]:

- если рост ВВП в 2023году составил 5,1%, то рост в сфере строительства - 13,3%;

- доля в ВВП составляет 5,6% иоказывает мультипликативный эффект на всю экономику, стимулируя смежные отрасли: обрабатывающую промышленность, торговлю, транспортно-логистическую сферу и другие отрасли;

- производительность труда в строительстве в 2019–2023 годах росла значительно быстрее, чем в среднем по экономике и в реальном секторе экономики в целом: если строители наращивали выпуск на одного занятого в среднем на 11,1% в год, то в экономике показатель рос в среднем на 2,1% в год, в реальном секторе – на 4,9%.

- обеспечивает 7% занятости в стране– рабочие места для более 600 тыс. человек, что больше, чем показатели в секторах торговли, сельского хозяйства и образовании;

- уровень средней заработной платы выше, чем уровень средней оплаты по стране - 493 831 тенге;

- с одной стороны активная поддержка со стороны государства, стимулируемая госрасходами на увеличение объемов жилищного и инфраструктурного строительства, но с другой сильная зависимость от государственных вливаний, а именно от финансирования различных ипотечных программ;

- за 2023 год в регионах РК реализованы ряд инвестпроектов по вводу в эксплуатацию производства стройматериалов на общую сумму более 55 млрд тенге;

- рост количества строительных компаний по большей части за счет представителей малого бизнеса.

Совокупность сложившихся положительных изменений в отраслиза последние годы определяет как его перспективы, так и дальнейшие направления развития. Для полноценной отдачи необходимо решить следующие проблемы [3]:

- отрасль нуждается в квалифицированных специалистах, можно сказать испытывает кадровый голод, особенно в отдельных регионах республики;

- в части производства строительных материалов меры, реализуемые со стороны государства, не привели к снижению зависимости от импорта; практически свыше 50% строительных материалов импортируется из России.

- военный конфликт с Украиной и проблемы с логистикой привели к росту цен и задержке строительства большинства застройщиков; соответственно данное приведет к росту цен на услуги и оплаты труда, и в конечном счете – росту себестоимости строительства и цен на жильё;

- в новостях нередко сообщается о некачественном строительстве объектов социальной инфраструктуры, а также о недобросовестных застройщиках;

- значительным риском для отрасли является снижение платёжеспособного спроса среди населения;

- специалисты отмечают о давно назревшей необходимости разработки новых правил строительства; прежние не только устарели, но и не соответствуют современным требованиям и технологиям;

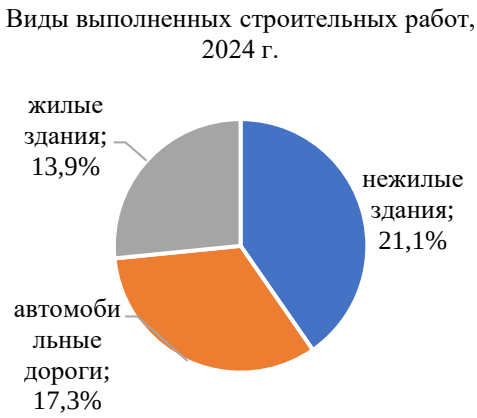
- старые подходы не позволяют обновить и совершенствовать строительную инфраструктуру и технологии в то время, когда повсеместно осуществляется переход на цифровые;

- объяснение данному, т.е. отставание в темпах развития, дефицит собственных финансовых средств компаний.

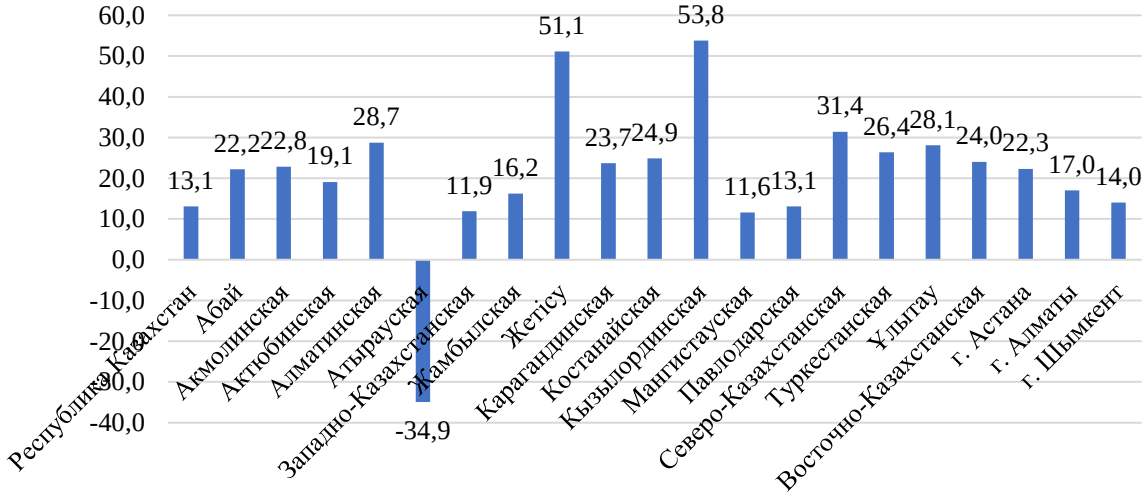
В заключение приведены данные изменений главных показателей деятельности строительных строительной отрасли Республики Казахстан.

Объем выполненных строительных работ в региональном разрезе, 2024 г.

Литература

1. https://scienceproblems.ru/osobennosti-stroitelstva-kak-otrasli-ekonomiki/2.html#:~:text=
2. https://stat.gov.kz/ru/industries/labor-and-income/stat-wags/publications/183445/
3. https://the-tenge.kz/articles/obzor-stroitelnoi-otrasli

ӘОЖ 657 (22)

ҚОҒАМДЫҚ ТАМАҚТАНДЫРУДАҒЫ ШИКІЗАТТЫҢ, ӨНІМДЕРДІҢ ЖӘНЕ ТАУАРЛАРДЫҢ ҚОЗҒАЛЫСЫН ЕСЕПКЕ АЛУ

Тастанбекова А.А. – ЭФ-24-7к тобының студенті
Аязбекова Ж.С. – аға оқытушы, магистр

Қоғамдық тамақтану қызмет көрсету саласында маңызды рөл атқарады және оның дамуы адамдардың әл-ауқатын одан әрі арттыруға бағытталған экономикалық және әлеуметтік шаралар жүйесіндегі маңызды буын болып табылады. Ұлттық экономиканың алғашқы салаларының бірі, қайта құру жолына түсті және нарықтық қатынастарға көшу кезінде өткір проблемалардың ауыртпалығын көтереді. Компаниялар негізінен жекешелендіріліп, тамақтандыру кәсіпорындарының ұйымдық-құқықтық нысандары өзгеруде.

Қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындары тауарларды сату бойынша ғана емес, сонымен қатар өнімдерді өндіру мен тұтынуды ұйымдастыру бойынша бөлшек сауда қызметімен айналысатындығымен ерекшеленеді. Қоғамдық тамақтандыру компаниясының құрылымдық бөлігі тек қоймалармен ғана емес, сонымен қатар асүйлермен, өндірістік цехтармен, жартылай фабрикаттармен, кондитерлік цехтармен, буфеттермен, барлармен және т.б. бұл бөлімшелер қорларды сақтай алады (мысалы, азық-түлік және қажетті тауарлар) және осыған байланысты оларды есепке алуды ұйымдастыру қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындары үшін өте маңызды.

Қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындарының қызметі белгілі бір салада есепке алуды ұйымдастыруға әсер ететін өзіндік ерекшеліктерге ие. Мейрамхана индустриясының ерекшелігі-жеткізу, өндіру, сату және тұтыну процестері бір-бірімен тығыз байланысты.

Азық-түлік және тамақтандыру өнімдері жеткізушілер мен бөлшек сауда дүкендерінен сатып алынады.

Жеткізушілердің шикізатты, өнімді және тауарларды қабылдауы саны мен сапасы бойынша жүзеге асырылады. Тұтынушылардың денсаулығы мен олардың өмірінің қауіпсіздігі үшін қызығушылық тудыратын рұқсат етілген өнімдер мен өнімдер сәйкестік сертификатымен бірге жүруі керек. Жарамдылық мерзімі өткен шикізатты, өнімді және тауарларды қабылдауға жол берілмейді. Жеткізушілерден қорлар мен өнімдерді алу сенімхатқа сәйкес жүзеге асырылады.

Қоймадағы шикізатты, азық-түлік пен тауарларды есепке алу дүкен менеджерінің инвентарлық кітабында немесе дүкеннің есеп карточкасында жүргізіледі. Автоматтандырылған есепке алу жағдайында қорларды есепке алу ұйымда қолданылатын компьютерлік бағдарламалардың көмегімен жүзеге асырылады.

Қорларды есептеу негізінде азық-түліктің түсуі және жөнелтілуі туралы негізгі құжаттар жасалады. Экономикалық жауапты тұлға тауарлар бойынша пайда мен залал туралы есептерге сәйкес шикізаттың, өнімдердің және материалдық объектілердің есебін жүргізуге тиіс. Қойма менеджері күн сайын шикізат пен тауарлар бойынша пайда мен залал туралы деректерді жүккұжатқа немесе карточкаға енгізеді. Жұмыс күнінің соңында ол қойма кітабының немесе картаның қалдықтарын шығарады. Есеп саясатында көрсетілген мерзім ішінде тауар кітабындағы немесе карточкадағы жазбаларды бухгалтерлік есеп деректеріне сәйкес тексеріңіз.

Жеткізу мен өндіріске қатысты ерекше жағдай қойма менеджерінен тауарлардың есебін бухгалтерияға тапсыруды және күнделікті қабылдау мен беру тапсырыстарын орындауды талап етеді.

Тамақтану кәсіпорнының ритақты жұмысын ұйымдастыру үшін өндіріс менеджері алдын-ала дайындалатын тағамдардың атауы мен санын көрсете отырып, мәзір жоспарын жасайды.

Өндіріс менеджері күнделікті жұмысына сәйкес мәзір жасайды.:

- Тұтынушылық сұраныс;
- Қоймаларда шикізаттың болуы;

- Өнім айналымының белгіленген жоспары;
- Маусымдық ерекшеліктері және т. б.

Мәзір жоспарына сәйкес, өндіріс менеджері жоспарланған өнімді өндіруге қажетті шикізатты қоймадан (қоймадан) босатуды талап етеді.

Ас үйге келетін өнімдер шикізаттың салмағына (брутто) сәйкес есептеледі және өндіріс менеджері (аспаз) есептейді.

Азық-түлік дүкендеріндегі буфеттер сауда және басқа да функцияларды орындайды. Швед үстелінің ассортиментіне ас үй ыдыстары мен жеке шеберханалардың бұйымдары, сатып алынған тауарлар мен жартылай фабрикаттар кіреді. Сіз сатып алатын өнімдерде әдетте әртүрлі сусындар, шоколадтар, кәмпиттер және т.б. сатып алу жеткізушіге арналған - шот-фактураға сәйкес толтырылады.

Сатылмаған Өнімдер Ас үйге қайтарылып, күні бойы сақталады. Өнім беруші Өнім туралы есепті және оған қоса берілетін негізгі құжаттарды құжат айналымы кестесінде көрсетілген мерзімдерде бухгалтерияға ұсынуға міндетті. Шикізатты, материалдарды, бұйымдарды және тауарлық-материалдық құндылықтарды есепке алу 2 "тауарлық-материалдық қорлар" ХҚЕС (IFRS)және стандартты есепке алу схемаларына негізделген.

Шикізат пен азық-түлікті жеткізуге, сондай-ақ қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындарының қоймаларындағы айналымға байланысты шоттар № 1310 "шикізат және жабдықтау" шотында көрсетіледі. 1330 "Тауарлар" шоты-жүктерді есепке алу үшін "тауар-материалдық қорлар" қосалқы шоты (1330/1) пайдаланылады. Бұл есептік жазба белсенді. Төлем тауардың қоймаға түскен сәтіне және тауардың кредиттік тарихына сәйкес келеді.

Азық-түлікті қоғамдық тамақтану орындарында дұрыс сақтауға ерекше назар аудару керек. Бұл ретте Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің № 17 "тез бұзылатын өнімді сақтау және өткізу шарттарына қойылатын санитариялық-эпидемиологиялық талаптар"бұйрығымен бекітілген санитариялық қағидаларды маңыздысақтау керек. Тез бұзылатын өнімдер-бұл қатаң реттелген жағдайларда тасымалдаудың, сақтаудың және сатудың ерекше жағдайларын қажет ететін тамақ өнімдері. Оларға ет, құс еті және жұмыртқа өнімдері, теңіз өнімдері, сүт және балық өнімдері, өсімдік тектес өңделген тағамдар, тамақтану желілері шығаратын барлық тағамдар мен тағамдар жатады.

Жалпы айтқанда, шикізатты, өнімді және тауарларды мемлекеттік жеткізуге көшу кезінде бухгалтерлік есептің өзіндік ерекшеліктері халықаралық бухгалтерлік есеп стандарттары, ережелер мен нұсқаулықтар негізінде ескеріледі, сонымен қатар компанияның есеп саясатында көрінеді.

Әдебиеттер

1. Ержанов А.К., Тайгашинова К.Т. Эволюция основ учета (наука ипрактика): Монография / Алматы: АЭСА, 2019. - 260 с.
2. Назарова В.Л.Бухгалтерский учет в отраслях: учебник / В.Л.Назарова.- Изд. 2-е, перераб.- Алматы: Экономика, 2014.- 426 с.
3. Баранов А.П. Бухгалтерский учет на предприятиях общественного питания: Учебное пособие. - 2-е изд, Перераб.- М.: Кнорусс, 2010.

ӘОЖ 33:004.738.5

ӨҢІРЛЕРДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНДАҒЫ ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ КЕДЕРГІЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ЖОЮ ШАРАЛАРЫ

Тастанбекова.А.А. - Эф-24—7к тобының студенті
Мергенбаева А.Т. - э.ғ.к., доцент

Бүгінгі күні цифрлық түрлендірулер мен цифрландыру процестері ақпараттық коммуникациялық технологияларды (АКТ) ғана емес,сондай-ақ тыныс тіршіліктің барлық салаларын қамтитын жалпы әлемдік трансформациялық технологиялардың әсерінен тез өзгеруде.Цифрландыру жалпы өңірді дамытудың заманауи тәсілі ретінде жоғары технологиялық жабдықтарды орнатуды және бағдарламалық кешендерді еңгізу ғана емес,шаруашылық үдерістеріндегі, бизнес модельдер мен басқару құралдарындағы ілгері өзгерістерді көрсетеді.Қазақстанның әр өңірінде интернет желісінің дамуы әртүрлі деңгейде,шалғай аудандарда интернет желісінің әлсіздігі тіпті мүлдем жоқтығы байқалады.Ауылдық аудандарда WIFI немесе 4G желісінің жоқтығы байқалады.Қалалы орталарда 5G дейін жетуде.Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевиың 2023жылғы Қазақстан халқына жолдауында цифрландыру мәселесі басты орын алған.Жолдауда цифрлық инфрақұрылымды дамыту,мемлекеттік қызметтерді цифрландыру, «Ақылды қалалар» мен ауылдарды құру,сондай-ақ цифрлық трансформацияның тиімділігін арттыру қажеттілігін туралы айтылды.Қазақстанда жоғары технологиялық телекоммуникациялық ортаны дамыту саясаты белсенді жүргізілуде.Ол АКТ әлемдік стандарттар деңгейін дамытуды ынталандыруға,елдің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға және жаңа өткізу нарықтарына шығуға көмектесетін болып саналады.2019жылдың соңына Қазақстанда жаңа 5G технологиясы еңгізілген. Яғни 2-3G желілеріне қарағанда 5G желісі жақсы жұмыс жасайды.Ал әлемдік деңгей бойынша6G жүйесі 2028жылы еңгізіледі деп жоспарланып отыр.Бұл үрдістер қоғамды ақпараттандыру жолындағы түрлі кедершілердің жойылғанын айқын көрсетеді.АКТ саласында, мұндай әлеует Қазақстанға өңірлер арасындағы экономикалық дамудың жақсаруына мүмкіндік береді.Жеке және мемлекеттік секторлардың жұмысында ақпараттық технологиялардың рөлін кеңейту Цифрлық мемлекетке көшу үшін негіз болып табылады.Бұл жағдайға негіз болған Пандемия кезі.Жетекші әлемдік сарапшылардың болжамы бойынша 2022жылы әлемдік экономикасының 25% -ы цифрлы болды және ол мемлекетке,бизнеске және қоғамға тиімді өзара іс-қимыл жасауға мүмкіндік беретінэкономиканы цифрландыру технологияларын енгізген сайын ауқымды әрі серпінді процеске айнауда.

Қазақстандағы соңғы көрсеткіштерді қарастыратын болсақ 2023жылы Қазақстанда интернет желісінің жетіспеушілігі мәселесі әлі де өзекті болып қала бермек,себебі әсіресе ауылдық жерлерде жетіспеушілігі айтарлықтай көп.Бұл көрсеткіш төмендегі 1кестеде көрсетілген

Кесте №1. Интернет желісінің өңірлерде қамтылғандығының динамикасы

№	Мекендері	2020	2021	2022	2023
1	Ауыл	60-70%	80%	99%	85-90%
2	Қала	95%	98%	85-90%	98-99%
3	Жалпы	90%	94-95%	97%	99%

Кестеде көріп отырғандай 2023жылы ауылдық жерлерде 30-40%-ға артқандығын байқай аламыз.

Қортындылай келгенде Қазақстанда цифрландырудың дамуы барлық тұрғындарға өз септігін тигізуде . Мысалы бұрындары белгілі бір құжаттарды толтыру үшін немесе тапсыру үшін бір қаладан екіншісіне баруға мәжбүр болатынбыз,қазіргі таңда барлығы электронды түрде.Яғни ол уақытты үнемдейді,орындауға ыңғайлы,белгілі бір тапсырмалар лезде біздің жеке парақшамызға түсіп отырады,қысқаша айтқанда өте тиімді. Интернет желісін жақсарту қазірге дейінгі өзекті мәселе,қазірге қозғалатын ауқымды мәселе,алдағы уақытта интернет қамтамасыз етілген аймақтардың пайыздық көрсеткіші 100%көру мақсат етіліп отыр.

Қазақстандағы интернет жетіспеушілгі мәселесін жою мақсатында қолданылатын жобалар және стратегиялар №1сызбада

Сызба №1 Интернет желісіндегі кедергілер мен оларды жою шаралары

Әдебиеттер

1. Цифрландыру аясында өңірлік экономикалық дамуды жетілдіру тетігі.//Монография.-Шымкент: “Әлем” баспаханасы ,2022-144бет
2. Қазақстан Республикасының президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтің 2023жылғы жолдауы
3. Баевшов .М (2019).Цифрландыру және экономка:Жаһагдық трендтер мен ұлттық стратегиялар.Алматы. «Экономика баспасы»

ӘОЖ 330.564.224:004.031.4

ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕ КӘСІПКЕРЛІК ДАҒДЫЛАРДЫ ДАМЫТУ

Тастанбекова А.А. - ЭФ-24-7к тобының студенті
Уразбаева Г.Ж. – э.ғ.к., доцент

Цифрлық дәуірде яғни қазіргі дамыған заманда кәсіпкерлік дағдыларды дамыту нарықтың дамуымен қатар келетін маңызды мәселе. Цифрлық дәуірінің негізгі ерекшеліктерінің бірі-интерет арқылы тауарлар мен қызметтерді сату. Электронды коммерцияның мүмкіндіктері жыл сайын артып келеді. Кәсіпкерлерге интернет сауда платформаларын толық білгені маңызды. Цифрлық технологиялар және интернет желісінің дамуының арқасында кәсіпкерлік жетістіктергеде түрлі мүмкіндіктер күннен күнге жақсы деңгейге өсуде деп сенімді түрде айта аламын.

Цифрлық технологиялар кәсіпкерлерге өз бизнестерін тиімді басқаруға мүмкіндіктер береді. Бұл құралдар көмегімен кәсіпкерлер онлайн сауда,қаржылық есептерді автоматтандыру,маркетинг құралдары және тағыда басқа көмектерге жүгінуге мүмкіндіктері бар. Қазіргі таңда кәсіпкерлер үшін интернет желісі және цифрлық жарнама ең басты,қолданыстағы және қолайлы болып табылады. Оларды тиімді пайдалану кәсіпкерлерге өз табысын арттыруға үлкен мүмкіндіктер ашады. Интернет арқылы өнім мен қызмет көрсету кәсіпкерлік әлемінде үлкен сұранысқа ие деп айта аламыз. Онлайн дүкендер,мобильды қосымшалар,онлайн тағамдарды жеткізу,сауда платформалары кәсіпкерлерге өз тауарларын әлемнің кез келген нүктесіне ұсынуға мүмкіндігін көрсетеді.

Қазіргі таңда өте қолайлы яғни үйде отырып керек затыңа,тағамыңа тапсырыс беріп бірнеше сағаттарда жеткізеді тіпті маркетингтің дамығандығы кейбір мекемелер клиент көп жинау мақсатында тапсырысты жеткізуді тегін етіп кояды. Бұл салада бәсекелестік артып келе жатқандықтан,кәсіпкерлерге интернет саудада сәтті жұмыс істеу үшін маркетингтік стратегиялар мен тұтынушылармен дұрыс қарым-қатынас орнату маңызды. Бірақ кәсіпкерлік жауапкершілік міндетті түрде болуға тиіс,себебі қазіргі таңда түрлі алаяқтар және хакерлер бар олар халыққа тауар жібереміз деп алдап,олардың ақшасын алып соңында халық зардап шегіп отыратын сәттер қазіргі таңда өте көп. Ондай мәселе туындамас үшін кәсіпкер өзін интернетке яғни халықпен өз компаниясын таныстырар алдында нақты басшысы туралы қысқаша мәлімет,компанияның орналасқан жері және компания жайлы айта өткеніде дұрыс деп ойлаймын. Осыдан 4-5жыл алдыңғы көрсеткішпен қазіргі көрсеткіштерді салыстырғанда қазіргі таңда халық үшінде,жеке кәсіпкерлер тіпті мемлекет органдарында жұмыс істейтін қызметкерлер үшін тиімді екенін анық көре аламыз.

2019 жылды есімізге алсақ мұндай мүмкіндіктер шектеулі тіпті мүлде жоқ еді депте айта аламыз. Ал қазір барлығы әлдеқайда оңай. Цифрлық дәуірде кәсіпкерлік дағдылар дамыту үшін кәсіпкерлер әрдәйым жаңа мүмкіндіктерді іздеп,жаңа трендтегі хабарларды толық бақылап отыруы керек. Жалпы кәсіпкер болу үшін белгілі бір жоғарғы оқу орнын бітіріп шығу маңызды емес. Цифрлық дәуірде кәсіпкерлік қызметінің тиімділігі көбінесе заманауи құралдардың қолданылу деңгейіне байланысты. Оқу платформалары, вебинарлар мен тренингтер көмегімен білімдерін жетілдіру кәсіпкердің табысын арттыруға жол ашады.

Қортындылай келгенде цифрлық дәуірде кәсіпкерлік дағдыларды дамыту әрбір кәсіпкер үшін маңызды. Цифрлық дәуірде кәсіпкерлік дағдыларды дамыту бұл жаңа технологияларды дамыту ғана емес шығармашылық ойлау,инновацияны еңгізу бизнесті басқару және тиімді шешімдер қабылдай білу дағдыларын қалыптастыра білуі керек. Жаңа технологияларды қолдана отырып,бизнесті тиімді басқару және дамытудың мүмкіндіктері кеңейеді. Осы дағдыларды ала отырып кәсіпкерлер нарықта өз орындарын алып,бәсекелестікті жойып өз орындарын тауып,тұрақты табысқа жетеді деп ойлаймын.

Әдебиеттер

1. Жаңа экономикалық дәуір-Цифрлық трансформация авторы: С.Д. Смирнов
2. «Инновациялық кәсіпкерлік» авторы: М.К.Гусев
3. «Цифрлық маркетинг» авторы: Джейсон Макдональд

ӘОЖ 336.748(574)

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИНФЛЯЦИЯНЫҢ СЕБЕП САЛДАРЫН ТАЛДАУ

Тойбазар С. - ЮМ-24-3к2 тобының студенті
Мергенбаева А.Т. - э.ғ.к.,доцент

Жыл	Инфляция деңгейі (%)	Себеп-салдары
2019	4,9	Тұрақты экономикалық өсу жағдайында төмен инфляция байқалды
		Bank Chart
2020	7,5	COVID-19 пандемиясы әсерінен экономикалық тұрақсыздық байқалды
		Bank Chart
2021	8,4	Әлемдік жеткізу тізбектерінің бұзылуы мен энергия бағасының өсуі
		Bank Chart
2022	20,4	Геосаяси жағдайлардың және азық-түлік бағасының күрт өсуінің әсері
		National Statistics Office
		Bank Chart
2023	10,1	Экономикалық тұрақтылықтың біртіндеп қалпына келуі байқалды
		Bank Chart
		National Statistics Office

Инфляция көптеген елдердің жаһандық дамуындағы,қазіргі замандағы экономикалық тұрғыдан ең өткір проблемалардың бірі.Бұл термин халық арасында көптеп айтылғанымен,оның әсерін көпшілік терең түсінбеуі мүмкін.Инфляция дегеніміз тауарлар мен қызметкерлердің жалпы бағасының тұрақты өсуі нәтежиесінде ақшаның сатып алу қабілетінің төмендеуі.Әдетте бұл үдеріс экономикада сұраныс пен ұсыныс арасындағы тепе-теңдік бұзылғанда немесе ақша массасы тым көбейгенде пайда болады.Елімізде инфляция мәселесі өзекті.Қазақстан пайдалы қазбаларға бай болғандықтан ,өзге елдерге мұнай, газ,уран секілді материалдарды экспорттаушы елдердің бірі олып табылады.Әлемдік нарықтарда осы тауардың бағасының өсуі Қазақстандағы инфлцияның осуіне алып келеді,және де жұмыс күшінің жетіспеушілігіде ,энергия бағасының өсуіде өз әсерін тигізуде.

Кесте 1. 2019-2023 жылдардағы Инфляция деңгейі

1 кестеде көріп отырғандай 2019-2023 аралығындағы инфляция деңгейін көрсетілген, мұнда әр екі жыл сайын ауқымды мөлшерде артып немесе кемігенін көруге болады.

Ақшаның құнсыздануы экономикамен адамдардың тұрмыс жағдайына кері әсерін тигізеді. Инфлцияның қоғамға әкелетін зардабын қарастыра кетсек:1)Сатып алу қабілетінің төмендеуі; тауарлардың , нарықтағы заттардың бағасының өсуі ақша құнының төмендеуіне әкеледі нәтежиесінде халықтың сатып алу қабілеті азаяды.2)Экономикалық тұрақсыздық - жоғарғы инфляция экономикалық даму процессін тежейді, инвесторларды азайтады және жұмыссыздықты арттырады.3)Банк пайыздарының көтерілуі ; орталық банктер инфляциямен күрес үшін пайыз мөлшерін көтермелеуі мүмкін, бұл несие құнын арттырады.Инфляцияның себеп-салдарын талдау барысында көрінетіні инфляциядан зардап шегушілер қарызға несие берушілер мен нарықта тауар саласымен айналысатындар екені байқалады.

Кесте 2 2019-2024 жылдар аралығындағы инфляция мен тауар бағаларының динамикасы.
Қазақстандағы инфляцияны тежеу үшін қандай шаралар қолдану қажет:

Жыл	Инфляция (%)	Азық-түлік бағасы (%)	Энергия бағасы (%)	Тұрғын үй бағасы (%)	Басқа тауарлар (%)
2019	05.апр	05.янв	3.0	07.фев	04.май
2020	7.0	06.май	5.0	8.0	5.0
2021	08.июл	10.0	15.0	10.0	7.0
2022	10.май	15.0	20.0	12.0	8.0
2023	12.0	18.0	25.0	14.0	9.0
2024	8.0	10.0	10.0	7.0	6.0

-Біріншіден, Ұлттық банктер ақша кредит саясатын қатаңдату қажет,пайыздық мөлшерлемелерді көтермелеп,кредитке сұранысты азайтып ақшаның құнсыздануын бәсеңдетуге болады.
-Екіншіден мемлекет бюджет шығындарын тиімді бақылауға алып,артық қаржы өндіруді қысқарту керек.
-Үшіншіден,елде отандық өндірістерді дамыту өте маңызды,себебі импортқа тәуелділікті азайту,инфляцияны бәсеңдетеді,Ауыл шаруашылығының көмегіне жүгіну арқылы азық түлік қауіпсіздігін азайтып,ішкі нарықтағы бағаны тұрақтандыруға болады.Ақырында өндіріс орындарына салықтық жеңілдіктер беріп ішкі өндірісті ынталандыру инфляцияны төмендетуге ықпал етеді.

Қортындылай келе, Инфляция мемлекеттің экономикалық тұрақтылығына әсер ететін және елдің прогрессивті дамуын тежейтін жаһандық проблема. Қазақстанда инфляция деңгейін бақылау және төмендету үшін жүйелі шаралар қабылдау маңызды. Бұл мәселені шешу жолдары болғанымен, оны іске асыру қиындықтар туғызады. Оны іске асыру үшін халықтың қаржылық сауаттылығын арттырып, мемлекет пен қоғам біріге әрекет ету қажет.

Әдебиеттер

1. https://www.worldbank.org
2. https://www.imf.org
3. https://www.economy.kz
4. Е.Р. Елубаев, Н.Ж. Сағындықова "Қазақстандағы инфляция себептері және оны реттеу жолдары".Алматы: Экономика баспасы, 2021.
5. Т.Ә. Қайырбекова "Қазақстанның экономикалық тұрақтылығын қамтамасыз етудегі инфляцияға қарсы стратегия".Халықаралық экономикалық форум мақалалары, 2022.

ӘОЖ 631.24.18

МАРКЕТИНГТІК АГЕНТТІКТЕРДІҢ ЖҰМЫС ЖОСПАРЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Турганбаева А.Т. – ЭФ-22-3К тобының студенті
Джетибаева А.Б.- аға оқытушы

Қазіргі заманғы экономика мен нарықтық қарым-қатынастарда маркетингтік агенттіктер маңызды рөл атқарады. Олар бизнес иелеріне өнімдерін немесе қызметтерін нарықта дұрыс таныстырып, мақсатты аудиторияға жету жолдарын көрсетеді. Бұл мақалада маркетингтік агенттіктердің қалай жұмыс істейтіні, олардың тиімділігі және қазіргі замандағы өзектілігі қарастырылады. Сонымен қатар, маркетингтік агенттікті бизнес ретінде дамытудың жоспары ұсынылады.

Маркетингтік агенттіктер – бұл компаниялардың өнімдері мен қызметтерін нарықта тиімді ілгерілету үшін кәсіби қызмет көрсететін ұйымдар. Олардың жұмысы бірнеше негізгі бағыттарды қамтиды:

1.Нарықты зерттеу.

Агенттік алдымен клиенттің саласын, мақсатты аудиториясын және бәсекелестерін талдайды. Бұл деректер маркетингтік стратегияны қалыптастыру үшін қажет.

2.Стратегия құру.

Клиенттің мақсаттарына негізделе отырып, агенттік маркетингтік стратегия әзірлейді. Бұл стратегия жарнамалық кампаниялар, әлеуметтік желілердегі ілгерілету, контент-маркетинг және басқа да әдістерді қамтиды.

3.Контент жасау.

Көптеген агенттіктер өз клиенттері үшін мазмұн (контент) әзірлейді. Бұл – бейнероликтер, баннерлер, мәтіндер, сайттар немесе әлеуметтік желілердегі посттар болуы мүмкін.

4.Жарнаманы басқару.

Агенттік жарнама науқандарын басқарады. Бұл Google Ads, Facebook Ads немесе басқа платформалар арқылы жүзеге асырылады. Агенттіктер аудиторияны дұрыс сегменттеу және жарнаманың тиімділігін арттыру үшін арнайы құралдарды қолданады.

5.Нәтижелерді талдау.

Кез келген маркетингтік науқан нәтижелері талданып, клиентке толық есеп беріледі. Бұл болашақ стратегияларды жетілдіруге мүмкіндік береді.

Маркетингтік агенттіктердің маңыздылығы

Цифрлық дәуірде маркетингтік агенттіктердің маңыздылығы артып келеді. Себебі интернет пен әлеуметтік желілер бизнестің негізгі байланыс құралына айналды.

1.Кәсіби көзқарас.

Маркетингтік агенттіктер өз саласында кәсіби мамандарды жұмысқа тартады. Олар нарық трендтерін, жарнама құралдарын және аудитория психологиясын жақсы біледі.

2.Ресурстарды үнемдеу.

Компаниялар үшін ішкі маркетинг бөліміне қарағанда, агенттікпен жұмыс істеу жиі тиімдірек. Бұл қаржылық және адами ресурстарды үнемдеуге көмектеседі.

3.Заманауи технологиялар.

Маркетингтік агенттіктер деректерді талдаудың заманауи құралдарын және автоматтандырылған жүйелерді қолданады. Бұл клиенттің өнімін немесе қызметін жылжыту процесін жылдамдатады.

4.Нарықтағы өзектілік.

Агенттіктер нарықтық өзгерістерді жылдам байқап, клиенттердің стратегияларын бейімдей алады. Мысалы, пандемия кезінде көптеген агенттіктер онлайн-маркетингке басымдық беріп, клиенттеріне жаңа шешімдер ұсынды.

Маркетингтік агенттіктердің тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін бірнеше стратегиялық қадамдар қажет:Инновациялық технологияларды қолдану.Заманауи маркетингтік құралдар мен платформаларды пайдалану агенттіктердің жұмысының сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Мысалы, автоматтандырылған аналитикалық құралдар, жасанды интеллект (AI), және Big Data көмегімен тұтынушылардың мінез-құлқын нақты болжауға болады. Бұл бизнестің мақсатты аудиториясымен байланысын нығайтуға және маркетингтік стратегияларды тиімді құруға көмектеседі.

Клиенттермен тығыз байланыс орнату.Маркетингтік агенттік өз клиенттерімен тұрақты байланыс орнатып, олардың қажеттіліктеріне нақты жауап беруі тиіс. Клиенттермен арадағы қарым-қатынасты нығайту үшін фидбек жүйесін енгізу, жоспарланған науқандар бойынша есептер беру, және оларды тұрақты жаңартулармен қамтамасыз ету өте маңызды. Бұл агенттіктің абыройын арттырып, сенімділігін нығайтады.

Бүгінгі күнде контент маркетинг өте маңызды рөл атқарады. Агенттіктер өз клиенттеріне тартымды және ерекше контентті ұсынуы керек. Бұл бейнемазмұн, инфографика, блог жазбалары және әлеуметтік медиа жазбаларынан тұруы мүмкін. Креативті және сапалы контент брендтің ерекшелігін көрсетуге және тұтынушылардың қызығушылығын арттыруға көмектеседі.

Сараптамалық контент ұсыну.Өз клиенттеріне сараптамалық кеңестер мен ұсыныстар беру арқылы агенттік өз құндылығын көрсетеді. Бұл оларды нарықтағы жетекші мамандар ретінде көрсетіп, клиенттерге сенімділік туғызады. Мысалы, маркетингтің жаңашыл әдістері, индустриядағы жаңалықтар немесе жақында іске асырылған табысты жобалар туралы мәліметтерді бөлісу клиенттермен терең байланысты қамтамасыз етеді.

Жоғары сапалы қызмет көрсету.Агенттіктер тек қызметтерін ұсынумен ғана шектелмей, сапа мен нәтижеге баса назар аударуы қажет. Клиенттің нәтижелері мен бизнес мақсаттарына бағытталған шешімдер қабылдау агенттіктің бәсекеге қабілеттілігін арттырады. Клиенттердің қажеттіліктеріне сәйкес икемді маркетингтік стратегияларды құра білу – агенттіктің табысқа жетуінің негізгі кілті.

Маркетингтік агенттік ашуға арналған бизнес-жоспар

Маркетингтік агенттік ашу – болашағы зор бизнес идеясы. Оны іске асыру үшін мынадай жоспарды ұстануға болады:

1.Нарықты зерттеу.	2.Мақсатты аудиторияны анықтау.	3.Қызмет түрлерін анықтау.	4.Қызметкерлерді жинау.	5.Бюджет пен шығындар	6.Клиенттерді іздеу.

•Маркетингтік қызметтерге деген сұранысты анықтау. •Аймақтағы немесе елдегі бәсекелестерді талдау. •Клиенттердің негізгі мәселелерін түсіну.	•Шағын және орта бизнес. •Онлайн дүкендер. •Жеке кәсіпкерлер	•Әлеуметтік желілерді басқару (SMM). •Жарнама кампанияларын жүргізу. •Веб-сайттар мен мобильді қосымшаларды жасау. •Нарықты зерттеу және аналитика.	•Графикалық дизайнерлер. •Контент жасаушылар.(SMMжәне мобилограф мамандары) •Жарнама мамандары (таргетологтар) •Аналитиктер.	•Офис жалдау (немесе қашықтан жұмыс істеу моделі). •Қажетті бағдарламалық қамтамасыз етуді сатып алу. •Маркетингтік құралдарға арналған бюджет.	•Офис жалдау (немесе қашықтан жұмыс істеу моделі). •Қажетті бағдарламалық қамтамасыз етуді сатып алу. •Маркетингтік құралдарға арналған бюджет

Маркетингтік агенттіктер қазіргі нарықта аса өзекті. Олардың қызметтері бизнестің дамуына тікелей әсер етеді. Цифрлық құралдардың кеңінен таралуы мен бәсекелестіктің күшеюі маркетингтік агенттіктердің маңыздылығын арттыра түсуде. Егер агенттік кәсіби мамандардан құралған және нарықтың сұранысына жауап бере алатын болса, бұл саладағы табысқа жету мүмкіндігі жоғары.

Маркетингтік агенттік ашу идеясы кәсіпкерлікке жаңадан қадам басқан адамдар үшін перспективалы бағыт болып табылады. Бұл салада жетістікке жету үшін нарықты терең зерттеп, клиенттердің қажеттіліктеріне назар аудару маңызды.

Әдебиеттер

1. Котлер Ф., Армстронг Г. “Принципы маркетинга” – Москва: Вильямс, 2018.
2. Портер М. “Конкурентная стратегия. Методика анализа отраслей и конкурентов” – Москва: Альпина Паблишер, 2019.
3. Чед Б. “Цифровой маркетинг” – Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2020.

ӘОЖ338.242

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҚАЗІРГІ АДАМ РЕСУРСТАРЫНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Урсу Д. - ЭФ24-4р тобыныңстуденті
Атенова А.М. – э.ғ.к.

Отандық экономиканың одан әрі ілгерілеуі адами капиталды тиімді пайдалануға байланысты. Адами капиталды басқару кәсіпорын қызметінің маңызды факторы болып табылады, оған өндіріс тиімділігі тәуелді.Адами капиталды басқару HR-менеджмент қызметкерлерді бәсекелестік нарықта компанияның активі ретінде пайдалануды білдіреді. Бұл компанияның нарықтағы миссиясын орындауға ықпал етеді. **Адами капиталды басқару** барлық міндеттерді қамтиды,оның ішінде компания мен қызметкерлер арасындағы өндірістік қатынастар. Басқару практикасы осыдан анық көрінеді адами капитал компанияның бизнес стратегиясымен өте тығыз байланысты. Осылайша, басқарудың мақсаты адами капитал кәсіпорын қызметкерлерінің қажеттіліктерін қанағаттандырумен бірге компанияның сапа көрсеткіштерінің өсуі болып табылады [1].

Адами капиталды тиімді пайдалану мәселесі- бұл жаһандық экономикадағы макроэкономикалық мәселе. Демек, ғылыми-техникалық жетістіктер мен инновациялық технологияның қазіргі кезеңі адами капиталдың экономикалық дамудың іргелі факторына айналуына алып келеді.

Өндіріс процесіне материалдық және қаржылық ресурстар да қатысады. Дегенмен, адам капиталы тауарлар мен қызметтерді өндірудің жетекші факторы болып табылады. Фактор – адами капитал сонымен қатар келесі белгілерді алып жүреді: пайдалылық, тапшылық, құндылық – яғни кәсіби құзыреттілік деңгейі.

Осылайша, қазіргі Қазақстан үшін еңбек нарығында сұранысқа ие және қазіргіз аманғы IT-технологиялар саласындағы мамандарды, маркетологтарды, инженерлерді, құрылысшыларды, халықаралық заңгерлерді, әртүрлі мамандықтағы жұмысшыларды және т.б. даярлауды дамыту өте маңызды. Отандық экономиканың инновациялық дамуын жүзеге асыру. Бұл ұзақ мерзімді перспективада еңбек нарығындағы теңгерімсіздікті жоюға және нарық сұранысына ие құзыретті мамандармен қамтамасыз етуге әкеледі.

Адам ресурстарын басқару материалдық ресурстарды басқарудан қиынырақ. Өйткені, адами капитал серпінді дамып келеді, олбір орында тұрмайды, сонымен қатар көптеген факторларға тәуелді; білім деңгейі, ұйымдастыру мәдениеті, жұмыс тәжірибесі [2].

Адам ресурстарын басқару келесі мәселелерді қамтиды:

- Техникалық жән еинженерлік мамандардың тапшылығы және қанағаттанарлық біліктілігі;
- Инновациялық менеджментте ғылыми, техникалық, инженерлік мамандардың тапшылығы;
- инженерлік-техникалық қызметкерлердің ағылшын тілін білу деңгейінің төмендігі.

Қазақстанның инновациялық экономикасы үшін мамандарды даярлау жаһандық бәсеке жағдайында жедел жүзеге асырылуы тиіс, оның аясында электронды, атомдық және электрлік өнеркәсіпте, ақпарат және коммуникация секторында, станок жасауда, кеме жасауда, автомобиль және аспап жасау, құрылыс, баламалы энергетика, фармацевтика және зымыран-ғарыш өнеркәсібі, тау-кен металлургия кешені [3].

Қазақстандағы экономикалық дамудың әлемдік тәжірибесі өндірістік қатынастар кешені мен адам ресурстары нарығының тиімділігі еңбек өнімділігін арттырудың және тауарлар мен қызметтер өндірісінің тиімділігін арттырудың қуатты резерві екенін көрсетті.

Әдебиеттер

1. *DISTANZ Сетевая система обучения. Управление человеческими ресурсами [Электрон. ресурс]. – – URL: http://www.distanz.ru/videoLecture/3067/*
2. *Беляцкий Н.П., Велесько С.Е., Ройш П.. Управление персоналом: Учеб. пособие Мн.: Интерпрессервис, Экоперспектива. – 2018. – 352 с.*
3. *Козлова А.Г., Конопьянова Г.А. Совершенствование методов управления персоналом предприятия [Электрон. ресурс]. – – URL: http://www.vestnikkafu.info/journal/16/631/*

УДК 336.63

РАЗВИТИЕ НАЛОГОВОГО ПОТЕНЦИАЛА ТЕРРИТОРИЙ КАЗАХСТАНА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ

Усманова С.Г. – студент группы ЭФ-21-5р
Жакипбекова Д.С. – доктор PhD

В данной статье нами рассматривается развитие налогового потенциала территорий Республики Казахстан в рамках совершенствования налогового законодательства. Данная тема является актуальной, так как налоговый потенциал территории играет важную роль в создании стабильной и эффективной бюджетной системы, а также в экономическом развитии страны.

Налоговый потенциал - всевозможные налоговые ресурсы общества, позволяющие удовлетворить социальные потребности населения, которые сформированы из минимально допустимого снятия части доходов, как у физических лиц, так и у хозяйствующих субъектов [1].

Что касается налогового потенциала территории, то в Республике Казахстан он имеет важную роль при формировании прочной бюджетной системы и имеет немаловажную значимость для обеспечения социального и экономического развития. В последнее время виден рост проблем и вызовов, которые связаны с дисбалансами среди территорий и регионов, неравномерным распределением налоговых нагрузок, а также ростом теневой экономики. Для устранения и минимизации данных вызовов необходимо рассмотреть и усовершенствовать налоговое законодательство. Определение налогооблагаемой базы, также применение единых исходных показателей являются одними из важных составляющих для оценки налогового потенциала территории.

Существует несколько методов оценки налогового потенциала территории, региона. Рассмотрим основные из них:

1. $$НП_р = \frac{\sum_{i=1}^{n} НО_i}{\sum_{i=1}^{n} ВРП_i} \cdot ВРП_i,$$

где: НО (налоговые обязательства региона); ВРП (валовой региональный продукт региона); i (регион); n (количество налогов).

Этот метод оценки налогового потенциала имеет недостаток в том, что он имеет неточный расчет налогового потенциала регионов либо территории, в первую очередь, для целей оценивания межбюджетных выравниваний, что в итоге отражает различия отраслевой структуры ВРП (валовой региональный продукт).

2. Следующий метод оценки налогового потенциала включает в себя использование показателей налоговой базы. К данным методам относятся метод прямого счета, а также метод репрезентативной налоговой системы. Налоговый потенциал территории при методе прямого счета определяется как сумма отдельных налоговых потенциалов, которые действуют на территории согласно действующему налоговому законодательству.

Формула налогового потенциала территории при методе прямого счета выглядит следующим образом:

$$НП = \sum_{i=1}^{n} НБ_i \cdot \frac{t_i}{100},$$

где: НП (налоговый потенциал); НБ (налоговая база); i (определенный вид налогов); n (количество налогов); t (ставка налога, %).

3. Что касается метода репрезентативной налоговой системы, то он обычно применяется вместе с регрессионным анализом, где в основу берут фактические данные налоговых баз либо же их косвенные характеристики. Расчет метода оценки репрезентативной налоговой системы производится по формуле:

$Yj = X1 + X2 + \ldots + Xm + e,$

где: j (фактические бюджетные налоговые поступления); X1, X2, Xm.. (показатели налоговой базы, которые прямым либо же косвенным образом отражают величину налоговых баз территорий); e (рандомная величина).

Репрезентативный метод оценки налогового потенциала территории достоверно оценивает уровень налогового потенциала, но несмотря на это, также имеет свои недостатки либо же ограничения. Главным недостатком репрезентативного метода оценки налогового потенциала территории является высокий уровень сложности из-за наличия высокого объема данных. Использование различных элементов и характеристик способствует к достаточно значимым отличиям в результативных показателях налогового потенциала территории. Если сравнивать репрезентативный метод оценки с методом прямого счета, то можно отметить, что метод прямого счета является менее точным по сравнению с репрезентативным методом [2].

Переходя к анализу налогового потенциала территории РК, можно отметить, что Бюро национальной статистики гласит о большем поступлении налогов из таких крупных городов, как Алматы и Астана, которые, в свою очередь, способствуют осуществлению формирования значительной и ключевой части бюджета РК. Алматы обеспечил около 25-26% налоговых доходов Республики Казахстан, что равняется примерно к 1,78 трлн тенге. Причиной этому служит высокий уровень малого и среднего бизнесов, инвестиционной привлекательностью города, развитыми услугами и сферами и тд.

На налоговый потенциал значительное влияние оказывает структура экономики. Например, Атырауская область, занимающаяся нефтедобывающей отраслью, является развитым городом и тем самым обеспечивает значительный уровень налоговых поступлений, это происходит, в частности, за счет рентных платежей. С другой стороны, территории, которые ориентированы более на сельское хозяйство, сталкиваются с сезонными колебаниями денежных поступлений, что, в свою очередь, отрицательно влияет на стабильность и устойчивость налоговых поступлений в бюджет.

Теневая экономика также является одним из элементов, которые оказывают влияние на налоговый потенциал. По некоторым данным указывается, что до 25-26% ВВП Республики Казахстан составляет неформальный сектор. Для налогового администрирования оказывают огромные проблемы высокий уровень попыток уклониться от налоговых платежей, также распространение занятости, которая является неофициальной и непрозрачные финансовые потоки. Масштабы теневой экономики значительно могут сократить улучшенная система прослеживаемости налоговый поступлений, а также цифровизация отчетностей, это также способствовало бы увеличению роста бюджетных поступлений.

Обновление и улучшение налогового администрирования все также остаётся важным элементов в сфере улучшения налоговой системы. Необходимо ввести и развить электронные платформы для автоматических налоговых отчетностей, это, в свою очередь, позволяет значительно уменьшить административные нагрузки, увеличить рост прозрачности платежей и расчетов, а также облегчить процесс налоговых платежей.

Для того, чтобы увеличить налоговый потенциал территории, необходимо обратить внимание на обеспечение благоприятных условий для создания бизнеса и их дальнейшего развития, а также для того, чтобы способствовать еще большему развитию привлечения инвестиций. Привлечению иностранных инвестиций и росту промышленного производства способствует формирование и увеличение СЭЗ (специальных экономических зон). Данные инициативы реализованы в Казахстане, например, специальная экономическая зона «Астана - новый город», которая составляет на сегодняшний день около 7635,72 га, где инвесторы могут получить налоговые льготы, что также является преимуществом в развитии налогового потенциала региона [3].

Для эффективного развития налогового потенциала территории, регионов необходимо разработать комплексный подход, который включает в себя улучшение налогового законодательства, развитие предпринимательской деятельности, поддержание малого и среднего бизнесов, также создание и разработку цифровых технологии и тд. Необходимо бороться с теневой экономикой и улучшать систему налогового администрирования, развивать сектор инвестиций для того, чтобы повысить уровень налоговой системы и добиться сбалансированного и эффективного развития территорий Республики Казахстан.

Литература

1. Налоги и налоговый потенциал региона – Н.Новгород: Изд-во гос. Ун-та, с. 55, 2023г.
2. Налоговый потенциал территории: теории и методы оценки налогового потенциала. – СПб: Изд-во Политех., с.47, 2022г.
4. Налоговый потенциал территории: проблемы формирования, перспективы развития. – М: Юнит-Данна, с.147, 2023г.

ӘОЖ 336.717

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА БАНКТЕРДІҢ ДЕПОЗИТТІК ОПЕРАЦИЯЛАРЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ

Үсен Д. – ЭФ-24-5к1 тобыныңстуденті
Пазилов Ғ.А. – PhD, аға оқытушы

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасының банк жүйесі экономиканың тұрақтылығын қамтамасыз ететін негізгі секторлардың бірі болып табылады. Оның ішінде депозиттік операциялар банктердің қаржылық тұрақтылығын сақтауда және қаржы айналымын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Депозиттер арқылы екінші деңгейлі банктер (ЕДБ) халық пен кәсіпорындардың бос қаражатын жинақтап, оларды экономикаға қайта бағыттайды. Бұл капиталдың тиімді айналымын қамтамасыз етіп қана қоймай, сондай-ақ банктердің несиелік белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Қазақстанда депозиттік нарық соңғы жылдары қарқынды дамып келеді. Ұлттық Банктің жүргізіп отырған ақша-несие саясаты, инфляция деңгейі, әлемдік және ішкі экономикалық үрдістер депозиттердің құрылымына және олардың табыстылығына тікелей әсер етеді.

Банктердің депозиттік операциялары – бұл банктердің халық пен заңды тұлғалардың бос қаражатын тарту және оларды белгілі бір шарттармен сақтауға қабылдау арқылы жүзеге асатын қызметі. Бұл операциялар банктер үшін пассивті операциялардың негізгі көзі болып табылады және олардың несиелік қызметін қаржыландыруға мүмкіндік береді[1].

Отандық банктердің депозиттері негізінен келесі түрлерге бөлінеді:

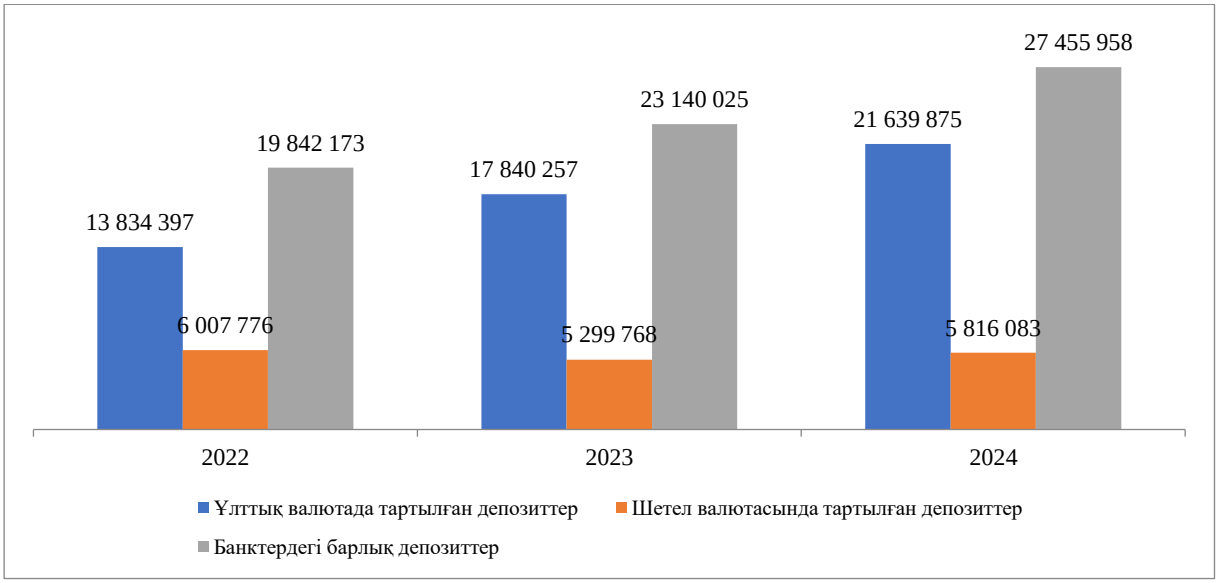
- мерзімді депозиттер – белгілі бір уақытқа орналастырылатын және белгіленген пайыздық мөлшерлеме бойынша табыс әкелетін салымдар. Мұндай депозиттер ұзақ мерзімді инвестициялау үшін қолайлы болып табылады және жоғары табыстылығымен ерекшеленеді.

-талап етілгенге дейінгі депозиттер – салымшыларға қаражатты кез келген уақытта шешіп алу мүмкіндігін береді, бірақ олардың пайыздық мөлшерлемесі төмен болады.

-жинақ депозиттері – көбінесе белгілі бір мақсатқа (мысалы, тұрғын үй немесе білім алуға) қаражат жинау үшін пайдаланылады. Бұл депозиттер жоғары пайыздық мөлшерлемелермен және ұзақ мерзімді сипатымен ерекшеленеді.

-валюталық депозиттер – шетел валютасында сақталатын депозиттер. Мұндай салымдар валюта бағамының өзгеруіне байланысты қосымша тәуекелдерді қамтиды.

Отандық банктердегі жеке және заңды тұлғалардың депозиттерінің көлемі жыл сайын артып келеді. Банктердегі депозиттердің басым бөлігі ұлттық валютадағы депозиттер болып табылады (1-сурет).

Ескертпе –ҚР Ұлттық банкінің мәліметтері негізінде авторлармен құрастырылды. https://nationalbank.kz/kz/news/statisticheskiy-byulleten/rubrics/2205

Сурет 1 – ҚР-дағы ЕДБ жеке және заңды тұлғалардың депозиттері, млн. теңге (кезең соңына)

1-сурет мәліметтері бойынша отандық банктердегі жеке және заңды тұлғалардың депозиттері 2022 жылы 19 842 173 млн. теңге болса, 2024 жылы оның көлемі 27,7%-ға артып 27 455 958 млн. теңгені құраған. 2024 жылы банктерге тартылған барлық депозиттердің 78,8% --ы ұлттық валютада, қалған 21,2%-ы шетел валютасындағы депозиттер болып табылады.

Соңғы жылдары отандық депозиттік нарық тұрақты өсім көрсетіп келеді. Ұлттық Банктің 2024 жылғы мәліметтеріне сәйкес, елдегі депозиттердің жалпы көлемі 27 трлн. теңгеден асып отыр [2]. Бұл көрсеткіш халық пен бизнестің банктерге деген сенімінің артқанын және жинақтау мәдениетінің күшейгенін білдіреді.

ЕДБ-дегі ұлттық валютадағы депозиттердің үлесінің артуы – соңғы жылдары Ұлттық Банктің саясаты мен инфляция деңгейінің тұрақталуына байланысты теңгедегі депозиттердің танымалдығы артып келеді. Бұл ұлттық валютаның сенімділігінің артуымен байланысты.

Сонымен қатар цифрлық банкингтің дамуы – қазір көптеген банктер онлайн депозит ашу мүмкіндігін ұсынып, қаржы технологияларын белсенді түрде дамытып жатыр.

Қазақстанның депозиттерге кепілдік беру жүйесінің қызмет етуі де банктердің депозиттік операцияларының дамуына оң ықпал етіп отыр. Қазақстанның депозиттерге кепілдік беру қоры кепілдік сомасын 20 миллион теңгеге дейін арттырды, бұл халықтың банктерге деген сенімін одан әрі күшейтті [3].

Бүгінгі таңда отандық депозиттік нарықтың оң үрдістеріне қарамастан, бірқатар мәселелер сақталуда. Атап айтсақ:

-инфляцияның жоғары деңгейі – теңгедегі депозиттердің нақты табыстылығын төмендетеді. Егер инфляция деңгейі депозиттің пайыздық мөлшерлемесінен жоғары болса, онда салымшылар нақты кіріс алмайды, керісінше, ақшаларының сатып алу қабілеті төмендейді;

- пайыздық мөлшерлемелердің төмендеуі – соңғы жылдары депозиттердің сыйақы мөлшерлемелері төмендеп келеді.Бұл салымшылар үшін тартымдылықты азайтады және олардың қаражатын баламалы инвестициялық құралдарға бағыттауына себеп болуы мүмкін;

- валюта бағамының тұрақсыздығы – кейбір салымшылар өз қаражаттарын шетел валютасында сақтауды жөн көреді. Бұл ұлттық экономиканың тұрақтылығы үшін белгілі бір қауіп төндіреді, өйткені ішкі қаржы нарығында шетел валютасына деген сұраныста арттырады;

-қаржы сауаттылығының жеткіліксіздігі – Қазақстанда халықтың қаржылық сауаттылық деңгейі әлі де төмен. Көптеген адамдар депозиттік өнімдердің шарттарын толық түсінбейді, бұл олардың қаражаттарын тиімді басқаруына кедергі келтіреді.

Осы аталған мәселелерді шешу үшін келесі шараларды жүзеге асыру қажет деп есептейміз:

- Ұлттық Банктің инфляцияны бақылау бойынша тиімді саясатын жалғастыруы – макроэкономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ету үшін базалық мөлшерлемені икемді түрде реттеу қажет.

-ЕДБ-дің депозиттік өнімдерді әртараптандыруы – халықтың түрлі қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жаңа депозит түрлерін әзірлеу маңызды.

-қаржы сауаттылығын арттыру бағдарламаларын іске асыру – халыққа қаржылық кеңес беру және оқыту шараларын ұйымдастыру қажет.

Жалпы отандық банктердің депозиттік операциялары қаржы нарығының тұрақтылығын қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады. Депозиттік базаның ұлғаюы банктердің несие беру қабілетін арттырып, экономиканың дамуына оң әсер

етеді. Соңғы жылдары цифрлық банкингтің дамуы, ұлттық валютаның нығаюы және кепілдік беру жүйесінің жақсаруы депозиттік нарықты нығайтуға ықпал етті.

Дегенмен, инфляция, пайыздық мөлшерлемелердің төмендеуі және халықтың қаржы сауаттылығының жеткіліксіздігі сияқты мәселелер әлі де өзекті болып отыр. Сондықтан мемлекеттік реттеуші органдар мен коммерциялық банктер тиімді шараларды жүзеге асыру арқылы депозиттік нарықты одан әрі дамытуға және халықтың қаржы жүйесіне деген сенімін арттыруға бағытталған жұмыстарды жалғастыруы қажет.

Әдебиеттер

1. Досжан Р.Д., Жоламанова М.Т. Ақша, несие, банктер. Оқу құралы, Алматы. 2021 ж.
2. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі. www.nationalbank.kz
3. Қазақстанның депозиттерге кепілдік беру қоры.www.kdif.kz

УДК: 657

ДЕКЛАРАЦИЯ ҮШІН ЖЕКЕ ТАБЫС САЛЫҒЫН ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ТӨЛЕМДЕРДІ ЕСЕПТЕУ Ф. 200.00

Хавазматова (Муратбаева) З. С. – ЭФ 21-7р тобының студенті
Сатенов Б. - ғылыми жетекшісі

TNF200-"Жеке Табыс Салығы және Әлеуметтік Салық Декларациясы (200-Нысан)" - салық объектісі туралы ақпаратты, сондай-ақ жеке табыс салығы, МЗЖ, МЗЖ, әлеуметтік салық, әлеуметтік жарна, ҰСТАП қалу және ЕСЕПТЕУ ТУРАЛЫ ақпаратты көрсетуге арналған.МӘМС-ке жарна сомасы.[1].

Қазақстан Республикасы Салық Заңнамасының 355-бабының 1-тармағына сәйкес 200.00 Нысаны салық агенті орналасқан салық органына есепті кезеңнен кейінгі екінші айдың 15-күнінен кешіктірілмей ұсынылады [2].

Мысал : [3].

"Самал Нұр Строй" ЖШС өз қызметкерлеріне 2021 жылдың қаңтар айында есептелді:

Т. А. Ә.	есептелген	сыйлықақы	аурухана парағы
Байбосынов Н.К.	250 000		
Федорова Е.А.	150 000		
Усенов Б.А.	125 000		
Алимбаев Д.Б.	125 000		
Джумашева Н.К.	120 000		
Султанов Т.А.	120 000		
Барлығы	890 000		

Директор Байбосынов Н.К.-жеке табыс салығын, әлеуметтік салықты, әлеуметтік қамсыздандыруды есептеу Формуласы, бал. Сақтандыру 2021

Табыс	250 000 тг.	
Шегерімдер	ОПВ, ВОСМС, 1 МЗП	
Есептеу		
МЗЖ	250 000*10%	25 000 тг.
ВОСМС	250 000 *2%	5 000 тг.
ЖТС	(250 000 -25 000 -5 000 -42 500)*10%	17 750 тг.
СО	(250 000 -25 000) *3,5%	7 875 тг.
СН	(250 000- 25 000 -5 000)*9,5%) – 7 875	13 085 тг.
МӘМС	150 000 *2%	5 000 тг.
Барлығы жұмыс беруші төлейді	7 815 +13 085 +5 000	**25 900 тг.**
Барлығы қызметкер есебінен төленеді	25 000+17 750 +5 000	47 750 тг.
Жалақы "қолында"	250 000 - 47 750	**202 250 тг.**

Сол сияқты, біз басқа қызметкерлердің салықтарын есептеп, 200.00 есебін толтырамыз.

Жеке табыс салығын, әлеуметтік салықты, әлеуметтік қамсыздандыруды, балды есептеу үшін декларация 200.00 формуласын толтырыңыз. сақтандыру 2021.

	Есептелген табыс	МЗЖ сомасы 10 %	ЖМС 2 %	АЕК	сомасы ЖТС 10%	жиыны қызмет кердің	қолына беру есебінен төленеді	10% жиыны қызмет кердің қолына беру	Әлеуметтік қамсыздандыру 3,5%	әлеуметтік.нало 9,5-3,5 = 6%	барлығы жұмыс беруші төлейді
Байбосынов Н.К.	250 000	25 000	5 000	42500	17 750	47 750	202 250	5 000	7 875	13 085	**25 960**
Федорова Е.А.	150 000	15 000	3 000	42500	8950	15 000+8 950 +3 000 = 26 950	123 050	3 000	(150 000 -15 000) *3,5% = 4 725	(150 000- 15 000 -3 000) *9,5 %) – 4725 = 7 815	4 725 + 7815 +3 000 = 15 540
Усенов Б.А.	125 000	12 500	2 500	42500	6 750	21 750	103 250	2 500	3 938	6 512	12 950
Алимбаев Д.Б.	125 000	12 500	2 500	42500	6 750	21 750	103 250	2 500	3 938	6 512	12 950
Джумашева Н.К.	120 000	12 000	2 400	42500	6 310	20 710	99 290	2 400	3 780	6 252	12 432
Султанов Т.А.	120 000	10 000	2 400	42500	6 310	20 710	99 290	2 400	3 780	6 252	12 432
Барлығы	890 000	89 000	17 800		52820	159 620	730 380	17 800	28036	46428	92264

200.00-де Жіберілген Қателіктер ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін.Оларға мыналар жатады:

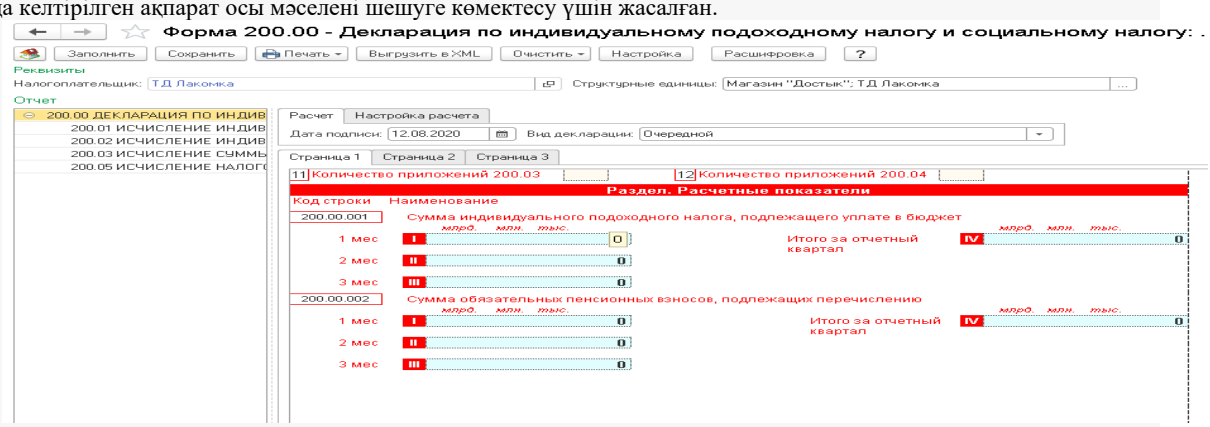
Реттеу басқармасына бұзушылықтарды жою туралы хабарлама келіп түсті;

Қосымша есеп нысаны ұсынылуы керек;

Негізсіз артық төлемдер жасаңыз;

Деректерді бұрмалау.

Мұндай проблемаларды болдырмау үшін өтінімнің барлық жолдарын мұқият және дұрыс толтыру қажет. Жоғарыда келтірілген ақпарат осы мәселені шешуге көмектесу үшін жасалған.

Жеке табыс салығы және әлеуметтік салық декларациялары (200.00 Нысаны) енді 1с: Қазақстан бухгалтерлік есеп жоспарында ғана емес, Сонымен Қатар 2.0.20.1 Нұсқасында Да жасалуы мүмкін. Қазақстандық Жалақы Және персоналды басқару жоспары [4]

Әдебиеттер

1. https://uchet.kz/tags/f/forma-200-00.html (Запрос от 02.02.2025г.)
2. Ст. 355 Налоговый Кодекс РК 25 декабря 2017 года № 120-VI ЗРК https://kodeksy-kz.com/ka/nalogovyj_kodeks/355.htm (Запрос от 02.02.2025г.)
3. Сатенов Б.И., Тулебаева В.Т. Финансовый учет 1. – Учебное пособие. – Алматы: ЭСПИ, 2020. - 324с.
4. Источник: https://www.1cbit.kz/blog/deklaratsiya-po-ipn-i-sn-forma-200-00-v-2021-godu-otvety-na-voprosy-/

ӘОЖ 541.18

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САУДА ЖӘНЕ ОНЫҢ АҚШ ЭКОНОМИКАСЫНА ӘСЕРІ

Халмахан Н.Е. - ЭФ-24-5k1 тобының студенті
Уразбаева Г.Ж. - э.ғ.к., доцент

Халықаралық сауда – мемлекеттер арасындағы тауарлар, қызметтер мен капиталдың алмасуының негізгі түрі болып табылады. Глобализация процесінің жылдам дамуы әлемдік экономикалық жүйені қайта құрып, елдер арасындағы экономикалық байланыстарды нығайтты. АҚШ – әлемдік экономиканың ең ірі ойыншыларының бірі болғандықтан, оның халықаралық саудадағы рөлі мен саясаттары елдің ішкі нарығы мен сыртқы экономикалық қатынастарына тікелей әсерін тигізеді. Бұл мақалада халықаралық сауданың негізгі теориялық аспектілері, АҚШ экономикасына тигізетін әсері және қазіргі үрдістер талданады.

Халықаралық сауда теориясы ұзақ жылдар бойы экономистердің назарында болған маңызды мәселе болып табылады. Классикалық экономист Адам Смиттің «байлық теориясы» мен Дэвид Рикардоның салыстырмалы артықшылықтар тұжырымдамасы халықаралық сауданың тиімділігін негіздеген. Салыстырмалы артықшылықтар теориясына сәйкес, әрбір мемлекет өздерінің экономикалық күшті салаларына мамандансa, өзара сауда арқылы жалпы әлемдік өнімнің артуына ықпал етеді.

Қазіргі уақытта сауданы либерализациялау, тарифтер мен квоталарды азайту, сондай-ақ көпжақты келісімдер арқылы сауда кедергілерін жою идеялары басымдыққа ие. Осы ретте, халықаралық сауданың экономикалық өсуге, инновацияларға және еңбек нарығындағы динамикалық өзгерістерге оң әсері айқын байқалады.

АҚШ халықаралық саудаға белсенді қатысатын елдердің бірі болып табылады. Импорт пен экспорт арасындағы теңгерімді қамтамасыз ету, технологиялық жаңалықтарды тарту және шетелдік инвестицияларды қабылдау арқылы ел ішіндегі өндірістік қуаттылық артады. Экспорттық нарықтардың кеңеюі кәсіпорындардың өндіріс көлемін ұлғайтып, жаңа жұмыс орындарының пайда болуына себепші болады. Сонымен қатар, шетелдік инвесторлар АҚШ экономикасына капиталы мен білікті мамандарды тарту арқылы оң ықпал жасайды.

Халықаралық сауда шеңберінде АҚШ-тың жоғары технологиялық өнімдерге деген сұранысы елдегі ғылыми-зерттеу және инновациялық салалардың дамуына серпін береді. Бұл ретте, шетелдік технологиялар мен тәжірибелердің интеграциясы ұлттық өндірістік базаны жаңғыртуға ықпал етеді. АҚШ компаниялары әлемдік нарықта бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында үнемі жаңашылдыққа ұмтылады. Нәтижесінде, өндірістік процестердің автоматтандырылуы, цифрландыру және инновацияларға инвестициялар көбейеді.

Дегенмен, халықаралық саудада кейде тарифтік кедергілер мен сауда соғыстары да орын алуда. АҚШ-тың кейбір экономикалық саясаттары, әсіресе қорғау шаралары, шетелдік өнімдерге қарсы тарифтерді арттыру, ішкі нарықты қорғау мақсатында қабылданады. Мұндай шаралар қысқа мерзімді перспективада белгілі бір салаларда жұмыс орындарын сақтау мен ішкі өндірісті қолдауға бағытталғанымен, ұзақ мерзімді әсері елдің экспорттық мүмкіндіктерін шектеуі және жаһандық нарықтағы беделіне нұқсан келтіруі ықтимал.

АҚШ халықаралық сауданың арқасында әлемдік қаржы нарықтарында жетекші рөл атқарады. Елге түсетін тікелей шетелдік инвестициялар (ТСИ) ішкі өндірістің дамуына, технологиялық инфрақұрылымның жаңаруына және экономикалық тұрақтылыққа септігін тигізеді. Сонымен қатар, халықаралық сауда АҚШ долларының резервтік валюта ретіндегі мәртебесін нығайтып, қаржы нарықтарындағы тұрақтылық пен сенімділікті арттырады.

Халықаралық сауданың болашақтағы динамикасы АҚШ экономикалық саясаты мен жаһандық экономикалық өзгерістерге байланысты қалыптасады.

Сандық экономиканың дамуы, электрондық сауданың кеңеюі және жаңа технологиялық трендтер АҚШ-тың халықаралық аренадағы бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, климаттың өзгеруі, экологиялық талаптардың күшеюі және әлеуметтік жауапкершілік мәселелері де халықаралық сауданың құрылымына әсерін тигізеді.

АҚШ үкіметі мен кәсіпорындар осы үрдістерді ескере отырып, инновациялық стратегиялар әзірлеуі қажет. Экономиканың әр саласын цифрландыру, ғылыми-зерттеу және даму жұмыстарын қаржыландыру, сондай-ақ экологиялық тұрақтылықты қамтамасыз ету шаралары халықаралық сауданың жаңа кезеңіне сәтті бейімделуге мүмкіндік береді.

Қорыта айтқанда, халықаралық сауда АҚШ экономикасының дамуында маңызды рөл атқарады. Экспорт пен импорттың теңгерімі, шетелдік инвестициялар, технологиялық инновациялар және қаржы нарықтарындағы өзгерістер АҚШ-тың экономикалық өсуіне ықпал етеді. Дегенмен, тарифтік кедергілер, сауда соғыстары және басқа да саяси факторлар кейде қиындықтар туғызуы мүмкін. Болашақта АҚШ-тың халықаралық сауда саясаты экономикалық тұрақтылық пен инновациялардың дамуына бағытталса, елдің жаһандық аренадағы беделі мен бәсекеге қабілеттілігі арта түседі.

Әдебиеттер

1. Krugman, P.R., Obstfeld, M. (2006). International Economics: Theory and Policy. Pearson Education.
2. Baldwin, R. (2016). The Great Convergence: Information Technology and the New Globalization. Harvard University Press.
3. Жақып, Е. (2012). АҚШ экономикасының дамуы: халықаралық сауданың рөлі. Алматы: Экономика баспасы.
4. Ким, А.Б. (2015). Халықаралық сауда негіздері. Нұр-Сұлтан: Елбасы баспасы.
5. Смит, А. (1776). The Wealth of Nations. London: W. Strahan and T. Cadell.

КӘСІПОРЫННЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ БАСҚАРУЫ: МӘНІ, БАҒЫТТАРЫ ЖӘНЕ ТИІМДІЛІГІ

Чиназбеков К.И. - ЭФ 21-1к2, **Серик Б.Ә.** - ЭФ 21-1к2
Бекназаров Б.Д. - магистр, аға оқытушы

Қазіргі жаһандану кезеңінде кәсіпорындардың табысты дамуы мен нарықтағы орнының тұрақтылығы инновациялық басқару жүйесінің тиімділігіне тікелей байланысты. Инновациялық басқару – бұл кәсіпорынның өндірістік, технологиялық, ұйымдастырушылық және маркетингтік жаңашылдықтарды енгізу арқылы өз бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған кешенді басқару жүйесі. Бұл жүйе жаңа өнімдер мен қызметтерді әзірлеуді, заманауи технологияларды енгізуді, жұмыс процестерін оңтайландыруды және стратегиялық басқару әдістерін жетілдіруді қамтиды.

Инновациялық басқарудың тиімділігі кәсіпорынның ұзақ мерзімді даму стратегиясын қалыптастыруға көмектеседі, сонымен қатар оның нарықтағы үлесін кеңейтуге, қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етуге және жалпы экономикалық көрсеткіштерін жақсартуға ықпал етеді.

Инновациялық басқарудың мәні мен маңыздылығы

Инновациялық басқару – бұл тек жаңа өнімдер мен технологияларды енгізу ғана емес, сонымен қатар кәсіпорынның жалпы басқару жүйесін жетілдіру, жаңа бизнес-модельдерді қалыптастыру, қызметкерлердің шығармашылық әлеуетін дамыту және ұйымдық құрылымды оңтайландыру үдерісі.

Инновациялық басқару кәсіпорынның тиімді дамуы үшін бірнеше негізгі бағыттарды қамтиды:

1. Өнімдік инновациялар – кәсіпорын жаңа немесе жетілдірілген өнімдер мен қызметтерді әзірлеп, нарыққа ұсынады. Бұл тұтынушылардың қызығушылығын арттырып, нарықтағы сұранысты қанағаттандыруға мүмкіндік береді.
2. Технологиялық инновациялар – өндірістік процестерді жетілдіру, автоматтандыру және роботтандыру арқылы өнімнің сапасын арттыру, өндірістік шығындарды төмендету.
3. Ұйымдастырушылық инновациялар – кәсіпорынның ішкі құрылымын жақсарту, басқару әдістерін жаңарту, жұмыс процестерін оңтайландыру және қызметкерлердің біліктілігін арттыру.
4. Маркетингтік инновациялар – нарықты терең зерттеу, жаңа жарнамалық әдістерді қолдану, тұтынушылармен өзара әрекеттесу тәсілдерін жақсарту және цифрлық маркетинг құралдарын пайдалану.
5. Қаржылық инновациялар – кәсіпорынның қаржылық стратегиясын жетілдіру, инвестицияларды тиімді тарту, тәуекелдерді басқару және жаңа қаржыландыру көздерін пайдалану.

Кәсіпорынның инновациялық басқаруының негізгі бағыттары мен олардың тиімділікке әсері төмендегі кестеде берілген:

№	Инновациялық басқару бағыты	Сипаттамасы	Кәсіпорын тиімділігіне әсері
1	Өнімдік инновациялар	Жаңа немесе жетілдірілген өнімдер мен қызметтерді әзірлеу.	Нарықтағы сұранысты арттырады, бәсекелестік артықшылық береді.
2	Технологиялық инновациялар	Өндіріс процестерін автоматтандыру және роботтандыру.	Өнім сапасын жақсартады, өндірістік шығындарды азайтады.
3	Ұйымдастырушылық инновациялар	Басқару жүйесін жетілдіру, жаңа құрылымдар енгізу.	Еңбек өнімділігін арттырады, басқарудың тиімділігін көтереді.
4	Маркетингтік инновациялар	Жаңа жарнама әдістері, цифрлық маркетинг құралдарын пайдалану.	Клиенттер санын көбейтеді, бренд танымалдығын арттырады.
5	Қаржылық инновациялар	Инвестицияларды тиімді тарту, қаржылық тәуекелдерді басқару.	Қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етеді, табысты көбейтеді.

Инновациялық басқарудың маңыздылығы:

- Бәсекеге қабілеттілікті арттыру – жаңа өнімдер мен қызметтерді ұсынып, нарықта мықты позицияға ие болу.
- Өнім сапасын жақсарту – жаңа технологиялар арқылы тұтынушылардың сұранысын қанағаттандыру.
- Қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету – инновациялық шешімдер арқылы өндіріс шығындарын азайтып, пайда көлемін ұлғайту.
- Жаңа нарықтарға шығу – жаңашыл өнімдер мен қызметтерді ұсыну арқылы компанияның географиялық ауқымын кеңейту.

Инновациялық басқарудың кәсіпорын тиімділігіне әсері

Инновациялық басқаруды тиімді жүзеге асыру кәсіпорынның жалпы табыстылығына оң әсерін тигізеді. Бұл келесі факторлар арқылы көрініс табады:

• Өндірістік тиімділіктің артуы – жаңа технологиялар мен инновациялық әдістерді енгізу арқылы өндіріс көлемін ұлғайту және ресурстарды тиімді пайдалану.

• Шығындарды азайту – автоматтандыру мен үнемдеу технологияларын қолдану арқылы өндірістік және операциялық шығындарды төмендету.

• Персоналдың кәсіби деңгейін көтеру – инновациялық оқыту жүйелерін енгізу арқылы қызметкерлердің біліктілігін арттыру, олардың жұмысқа деген ынтасын күшейту.

• Бәсекеге қабілеттілікті арттыру – кәсіпорын инновациялық өнімдер мен қызметтерді ұсыну арқылы нарықтағы бәсекелестерден ерекшеленеді.

Сонымен қатар, инновациялық басқару кәсіпорынның экологиялық тұрақтылығын қамтамасыз етіп, қоршаған ортаға зиянын азайтуға мүмкіндік береді. Энергия үнемдейтін технологияларды пайдалану, қалдықтарды қайта өңдеу және экологиялық таза өндірістік процестерді енгізу – қазіргі заманғы кәсіпорындар үшін маңызды міндеттердің бірі.

Қорытынды

Кәсіпорынның инновациялық басқаруы – оның тұрақты дамуы мен нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін арттырудың басты құралы. Инновациялық стратегияларды дұрыс енгізу кәсіпорынға жаңа мүмкіндіктер ашып, оның қаржылық тұрақтылығын нығайтуға және нарықта жетекші орын алуына жағдай жасайды. Сондықтан әрбір кәсіпорын заман талабына сай инновациялық басқару әдістерін енгізуге ерекше назар аударуы қажет.Қазіргі экономикалық жағдай кәсіпорындарды үнемі өзгеріп отыратын нарық талаптарына бейімделуге мәжбүр етеді. Осы орайда, инновациялық басқаруды стратегиялық деңгейде жүзеге асыру компанияларға өз саласында көшбасшы болуға және ұзақ мерзімді табыстылыққа қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Инновационный Казахстан. монография / Г. М. Мутанов, Р. К. Сагиева, А. С. Жупарова и др.; КазНУ им. аль-Фараби. - Алматы: Қазақ ун-ті, 2015. – 149с.
2. Бурлаков Л. Н. Государственное и местное управление: учеб. пособие / Л. Н. Бурлаков, М. К. Жамкеева, М. У. Уажанов. - Алматы: ТехноЭрудит, 2019. – 336с.
3. Мухтарова К.С. Инновационные механизмы модернизации системы государственного местного управления и самоуправления в Республике Казахстан. монография / [ред. Г. С. Бекбердиева]; КазНУ им. аль-Фараби. - Алматы: Қазақ ун-ті, 2017. – 74с.
4. Майдырова А. Б. Развитие "Электронного правительства" как фактор вовлечения экономики Республики Казахстан в глобальное информационное общество: монография / А. Б. Майдырова ; М-во образования и науки РК. - Алматы: ТехноЭрудит, 2019. – 178с.
5. Инновации в государственном и муниципальном управлении: учебное пособие / И.В. Новикова, С.В. Недвижай, И.П. Савченко и др.; Северо-Кавказский федеральный университет. – Ставрополь: Северо-Кавказский Федеральный университет (СКФУ), 2016. – 284 с.

ӘОЖ 336.7

АКЦИЯЛАР МЕН ОБЛИГАЦИЯЛАР: ИНДЕКСТЕР ЖӘНЕ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕР

Чиназбеков К.И. - ЭФ 21-1к2 тобының студенттері
Колдасова Л. С. - магистр, аға оқытушы

Бағалы қағаздар нарығы – экономиканың маңызды элементтерінің бірі. Қазақстанда бұл нарық қаржы жүйесінің негізін құрайды және компанияларға капитал тартуға мүмкіндік береді. Инвесторлар өз қаражаттарын бағалы қағаздарға сала отырып, пайда таба алады. Бұл мақалада біз акциялар мен облигациялар нарығының ерекшеліктерін талдап, олардың динамикасына шолу жасаймыз.

Акциялар – компания капиталының бір бөлігін білдіретін бағалы қағаздар. Оларды иеленушілер компанияның басқару процесіне қатысуға және дивиденд түрінде табыс алуға құқылы. Дегенмен, акцияларға инвестиция салу белгілі бір тәуекелдермен байланысты, себебі олардың бағасы экономикалық жағдайға, нарықтық үрдістерге және компанияның қаржылық көрсеткіштеріне тәуелді.

Акциялар нарығының негізгі аспектілері:

-Қазақстандағы акциялар саудасы негізінен Қазақстан қор биржасы (KASE) алаңында жүзеге асырылады.

- Ең өтімді акциялар қатарына «ҚазМұнайГаз», «Қазақтелеком», «Қазақстан Халық Банкі», «Қазатомөнеркәсіп» секілді ірі компаниялар кіреді.

- Инвесторлар қысқа мерзімді алыпсатарлық пен ұзақ мерзімді инвестициялардың арасында таңдау жасай алады.

Қазақстандағы облигациялар нарығы. Облигациялар – қарыздық бағалы қағаздар, оларды шығаратын эмитенттер (компаниялар немесе мемлекет) белгілі бір мерзім ішінде инвесторға пайыздық табыс төлеуге және номиналды құнын қайтаруға міндеттеледі.

Облигациялар нарығының негізгі аспектілері:

-Корпоративтік облигациялар компаниялар тарапынан қаржылық ресурстарды тарту үшін шығарылады.

- Мемлекеттік облигациялар бюджеттің қажеттіліктерін қаржыландыру мақсатында үкімет арқылы эмиссияланады.

- Акциялармен салыстырғанда облигациялар аз тәуекелді, бірақ олардың табыстылығы да төмендеу.

Акциялар бағасының өзгеруі: салыстырмалы талдау жасайық (10.01.2025 – 02.02.2025)

Келесі кестеде 10 қаңтар мен 2 ақпан 2025 жыл аралығында бірнеше ірі компаниялар мен банктердің акция бағасының өзгерісі көрсетілген:

Акция атауы	Баға (10.01.2025)	Баға (02.02.2025)	Өзгеріс (%)
NVIDIA	138.92 $	119.66 $	▼ -13.86%
HSBK.KZ	273.92 тг	259 тг	▼ -5.45%
CCBN.KZ	2452.01 тг	2679 тг	▲ +9.26%
ASBN.KZ	6.60 тг	7.64 тг	▲ +15.76%
TSBNP.KZ	885 тг	885 тг	━ 0.00%
TSLA	393.60 $	405 $	▲ +2.90%
META	609.51 $	686.01 $	▲ +12.55%
AAPL	242.37 $	235.30 $	▼ -2.92%
AMZN	221.79 $	237.43 $	▲ +7.05%

Осы кесте бойынша келесі талдау нәтижелерін көрсетуге болады:

1.ASBN.KZ (+15.76%) және META (+12.55%) акциялары едәуір өсім көрсетті, бұл инвесторлардың аталған компанияларға деген сенімінің артқанын білдіреді.

2. NVIDIA (-13.86%) акциялары құлдырауға ұшырады, бұл технологиялық сектордағы түзетулермен немесе нарықтағы өзгерістермен байланысты болуы мүмкін.

3. TSBNP.KZ акциялары талданған кезең ішінде тұрақты деңгейде сақталды.

Қор индексі – белгілі бір компаниялар тобының акция бағасының орташа өзгерісін көрсететін көрсеткіш, ол нарықтың жалпы жағдайын бағалауға көмектеседі.

Қазақстан қор биржасындағы негізгі 2 индекстер бар, олар :

-KASE Index – Қазақстандағы ірі компаниялардың акцияларын қамтиды.

- KASE Global – Қазақстандық инвесторлар үшін қолжетімді халықаралық бағалы қағаздардың қозғалысын көрсетеді.

Әлемдік деңгейдегі маңызды қор индекстері:

- S&P 500 – АҚШ-тың ең ірі 500 компаниясының акцияларынан тұрады.
- NASDAQ Composite – технологиялық сектордағы компаниялардың акцияларын қамтиды.
- Dow Jones Industrial Average – АҚШ-тың ең ірі 30 өнеркәсіптік компаниясын бақылайды.

Инвестицияны бастау жолдарндың бастапқы қадамдар:

1. Қаржылық мақсаттарды анықтау (жинақтау, пассивті табыс алу, ұзақ мерзімді инвестиция).
2. Инвестициялық құралдарды таңдау (акциялар, облигациялар, жылжымайтын мүлік, металдар, валюталар).
3. Қауіп-қатерлерді азайту үшін әртараптандырылған портфель жасау.
4. Брокерлік компанияда немесе инвестициялық қорда шот ашу.
5. Нарықты тұрақты түрде талдау және стратегияны түзету.

Жаңадан бастаушыларға кеңестер: алғашқы инвестицияларды шағын сомадан бастау маңызды; тәуекелді төмендету үшін әртүрлі активтерге инвестиция жасаған жөн; қысқа мерзімді пайда күтпей, ұзақ мерзімді стратегияны ұстану қажет; макроэкономикалық факторларды бақылау – инвестициялық табысты арттырудың маңызды шарты.

Қорытынды

Қазақстанның бағалы қағаздар нарығы инвесторлар үшін әртүрлі мүмкіндіктер ұсынады. Акциялар жоғары табыстылық әкелуі мүмкін, бірақ тәуекелдері де жоғары. Ал облигациялар тұрақты кіріс көзі ретінде қарастырылады, бірақ олардың табыстылығы төменірек. Қаржы нарығын мұқият талдап, қор индекстерінің қозғалысын қадағалау арқылы инвестициялық шешімдерді негізді түрде қабылдау қажет.

Тұрақты талдау жасап, портфельді дұрыс басқару тәуекелдерді азайтып, қаржылық мақсаттарға жетуге көмектеседі.

Әдебиеттер:

1. Акции - Казахстанская фондовая биржа (KASE)//https://kase.kz/ru/shares/
2. О состоянии рынка ценных бумаг Казахстана на 1 декабря 2024 года//https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/press/news/details/912240?lang=ru

ӘОЖ 33:37.014,54

ӨНДІРІСТІ ДАМЫТУДАҒЫ ОРТА-ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ КӘСІПТІК МАМАНДЫҚТАРДЫҢ РӨЛІН ТАЛДАУ

Шамшат Е.Ш. – ЭФ-24-7к тобының студенті
Мергенбаева А.Т. – э.ғ.к. доцент

Қазақстанның экономикалық дамуы мен халықаралық аренадабәсекеге қабілетті елдер қатарынан табылуы үшін өндіріс саласының дұрыс ұйымдастырылуы және оны қолдайтын кадрлық әлеуеттің жеткілікті болуы аса маңызды. Бұл тұрғыда өндірістік секторда еңбек ететін, әсіресе орта-техникалық буынмамандарының рөлі ерекше. Алайда қазіргі уақытта елдегі еңбек нарығында бұл санаттағы кадрлардың елеулі тапшылығы байқалып отыр. Мұндай жағдай елдің экономикалық әлеуетін толық іске асыруға кедергі келтіріп қана қоймай, әлеуметтік тұрақтылыққа да теріс әсерін тигізуде.

Өндіріс саласындағы орта-техникалық мамандардың тапшылығы – елдің экономикасы мен қоғамына әсер ететін кешенді проблема. Бұл мәселе бірқатар факторлармен байланысты: жастардың мамандық таңдауындағы белгілі бір стереотиптерден бастап, білім беру жүйесінің кемшіліктеріне дейін. Осының барлығы еңбек нарығында кадрлық теңсіздік пен өндіріс саласының баяудамуына алып келуде.

Еңбек нарығындағы маман тапшылығының себептері

1. Жастардың мамандық таңдауындағы тенденциялар

Өндірістік мамандықтар елдің экономикалық негізісаналғанымен, қазіргі жастар арасында инженерлік және техникалық мамандықтарға деген қызығушылық төмен. Соңғы онжылдықта Қазақстан жастарының басым көпшілігі гуманитарлық бағыттағы мамандықтарға басымдық беруде. Бұл оларға жұмыс табу оңай болады деген көзқарастан туындасакерек. Экономист, заңгер және қаржыгер сияқты кәсіптердің тартымдылығы жоғары. Ал өндіріс саласында, керісінше, кадрлардың қартаюы байқалуда. Орташа есеппен алғанда, инженерлер мен техникалық мамандардың жасы шамамен 50-ге жеткен. Мұндай жағдай маман тапшылығын одан әрі тереңдете түсуде.

2. Жалақы мен еңбек жағдайларының бәсекеге қабілетсіздігі

Өндіріс саласындағы жұмысшылардың жалақысы көптеген шетелдік нарықтармен салыстырғанда төмен деңгейде. Еңбек жағдайлары да айтарлықтай қиын болып отыр. Бұл мамандардың басқа елдерге қоныс аударуына себепші факторға айналған. Жоғары білікті маманда жақсы жалақы, қолайлы жұмыс шарттары және ғылыммен айналысу мүмкіндігі үшін шетелгекетуде. Мұндай жағдай тек маман тапшылығын тереңдетіп қана қоймай, ел экономикасын әлсіретеді.

3. Білім беру сапасының жеткіліксіздігі

Орта-техникалық мамандарды дайындайтын білім беру мекемелерінің материалдық-техникалық базасы мен оқу бағдарламалары қазіргі заман талаптарына сәйкес келмейді. Жастардың өндіріс саласына қызығушылығының төмендігі, біржағынан, қоғамдағы өндірістік мамандықтардың беделінің төмендігімен байланысты болса, екінші жағынан, бұл білім беру сапасының жеткіліксіздігінен туындайды.

4. Салааралық теңсіздік және экономикалық басымдықтардың өзгеруі

Өндіріс секторының Қазақстан экономикасындағы үлесі тек 17%-ды құрайды. Соңғы онжылдықта өңдеу өнеркәсібінде жұмыспен қамтылғандардың саны тек 43 мың адамға ғана артқан. Керісінше, сауда және қызмет көрсету салаларында жұмыспен қамту қарқынды өсуде. Мұндай теңсіздік өндіріс саласының бәсеңдеуіне және маман тапшылығына әкеліп отыр.

Шешу жолдары

1. Орта-техникалық мамандықтардың беделін арттыру

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевжұмысшымамандықтардың беделін арттыру қажеттілігін бірнеше рет атапөтті. 2024 жылдың «Жұмысшы мамандықтары жылы» депжариялануы бұл бағытта маңызды қадам болып табылады. Бұл жыл аясында техникалық мамандықтарды насихаттау, мектептерде кәсіби бағдар беру жұмыстарын күшейту жоспарлануы тиіс.

2. Жалақыны инфляцияға сәйкестендіру және еңбек жағдайларын жақсарту

Инфляцияның жоғары деңгейі (ресми мәліметтер бойынша 20%-дан астам) жалақыны индексациялауды талап етеді. Соныменқатар, жұмысшыларға қолайлы еңбек жағдайларын жасау, заманауи құрал-жабдықтармен қамтамасыз ету олардың өндіріс саласына деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді.

3. Білім беру жүйесін реформалау

Орта-техникалық оқу орындарын заманауи құрал-жабдықтармен қамтамасыз етіп, оқу бағдарламаларын өндіріс талаптарынабейімдеу қажет. Сонымен қатар, дуалды оқыту жүйесін енгізуарқылы өндірістік тәжірибені арттыру маңызды.

4. Өндірістегі заманауи технологияларды енгізу

Жаңа технологияларды енгізу арқылы еңбек өнімділігін арттыружәне жоғары тиімді жұмыс орындарын құру өндіріс саласынамамандарды тартуға ықпал етеді.

5. Салааралық тепе-теңдікті қалыптастыру

Өндіріс секторын дамытуға арналған мемлекеттікбағдарламаларды жүзеге асыру, инвестиция тарту және өңірлерде инфрақұрылымды жақсарту бұл саланың экономикалық үлесін арттыруға мүмкіндік береді.

Қазақстанның өндіріс саласындағы орта-техникалық мамандардың жетіспеушілігі – елдің экономикалық және әлеуметтік дамуына теріс әсер ететін маңызды мәселе. Бұлмәселені шешу үшін кешенді шараларды қабылдау қажет. Жалақыны инфляцияға сәйкестендіру, жұмысшы мамандықтардың беделін арттыру, білім беру жүйесін жетілдіружәне заманауи технологияларды енгізу – осы бағыттардағы нақты қадамдар ел экономикасын нығайтуға және еңбек нарығындағы теңгерімділікті қамтамасыз етуге көмектеседі.

Орта-техникалық және кәсіптік мамандықтардың дамуы өндірістің тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етудің маңызды тетігі болып табылады. Бұл сала жоғары технологияларды игерген, кәсіби білікті жұмыс күшін қалыптастырып, елдің экономикалық және әлеуметтік дамуын жеделдетеді.

Елдің индустриялық-инновациялық саясатының табысты жүзеге асырылуы, шетелдік инвестицияларды тарту, жаңа өндіріс орындарын ашу – осының бәрі кәсіптік мамандардың сапасына тікелей байланысты. Демек, бұл бағытты дамыту елдің экономикалық қауіпсіздігін нығайту мен ұзақ мерзімді тұрақтылығын қамтамасыз етудің негізгі элементтерінің бірі болып табылады.

Әдебиеттер

1. https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-adiletti-kazakstan-zan-men-tartip-ekonomikalyk-osim-kogamdyk-optimizm-atty-kazakstan-halkyna-zholdauy-285659
2. https://primeminister.kz/news/15176
3. Еңбек нарығының даму тенденциялары туралы ресми мәліметтер – Қазақстан Республикасының Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің ресми статистикасы. https://www.enbek.gov.kz
4. Қазақстанның индустриялық-инновациялық даму стратегиясы – ҚР Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігінің бағдарламалық құжаттары.
5. Қазақстанның өңдеу өнеркәсібі және еңбек нарығы – ҚР Ұлттық статистика бюросының 2022-2023 жылдардағы есептері. https://stat.gov.kz
6. Орта және техникалық мамандарды даярлау жөніндегі халықаралық тәжірибе – Халықаралық еңбек ұйымының (ILO) баяндамалары. https://www.ilo.org

ӘОЖ ӘОЖ 657 (075)

КӘСІПОРЫНДАҒЫ СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСҚАРУ ЕСЕБІ

Шамшат Е.Ш. - ЭФ-24-7к тобының студенті
Туребаева Ж.К. – э.ғ.к., аға оқытушы

Қазақстандық ұйымның бизнес ортасы бәсекелестікке, ақпараттық технологиялардың дамуына, бизнестің жаһандануына және басқа да факторларға байланысты түбегейлі өзгерістерге ұшырауда. Осыған байланысты стратегиялық мақсаттарға жету үшін операцияларды жоспарлауды, талдауды және бақылауды қамтамасыз ететін стратегиялық басқару есебін енгізу маңызды.

Стратегиялық басқаруды есептеу ұйымның міндеттерін қолдау, болжау және басқару үшін стратегиялық ақпаратты өңдеуге негізделген.

Бизнесті жүргізудің заманауи шарттары басқарушылық есеп стратегияларын, шығындарды есепке алу стратегияларын, кірістерді есепке алу стратегияларын, тәуекелдерді бағалау стратегияларын және қызмет нәтижелерін есепке алу стратегияларын әзірлеуге әкелді.

Стратегиялық басқару есебі келесі бағыттарды қамтиды: стратегиялық білім негізінде ұйымдастырушылық міндеттерді шешуді қолдау, болжау және басқару:

- Алға қойылған стратегиялық мақсаттарға қол жеткізу;
- Жоғары қаржылық көрсеткіштерге қол жеткізу;
- Бәсекелестік позицияларды нығайту және ұйымның бәсекеге қабілеттілігін арттыру. Осыған байланысты басқарушылық есепті жетілдіру мен дамытумен стратегиялық есеп оны жаңа деңгейге көтерді, ал жоғары стандарттарды жетілдіру өнеркәсіптік секторда басқарушылық есепке алу стратегияларын құруды талап етеді. Оның негізгі функциялары: стратегиялық позициялау, күтілетін мақсаттарға қол жеткізу, ақпарат пен автоматтандыруды барынша пайдалану, қолда бар мүмкіндіктерді барынша арттыру, ақпарат пен қоршаған орта факторларын анықтау, болжау және талдау.

Қазақстандық ұйымдардың бизнес ортасы бәсекелестіктің, ақпараттық технологиялардың дамуының, Бизнестің жаһандануының және басқа да факторлардың ықпалымен түбегейлі өзгерді және бухгалтерия алатын және ұсынатын деректерге жаңа талаптар қойылды.

Отандық ұйымдар пайдаланатын бухгалтерлік және басқарушылық есепке алу әдістері және олардың есептілік нысандары ұйымның қаржылық-шаруашылық қызметі туралы сенімді ақпарат береді. Алайда, олар ұзақ мерзімді стратегиялық басқару шешімдерін толық ақтай алмайды. Себебі, ұйымдық есептіліктің дәстүрлі нысандары ұйымның ұзақ мерзімді стратегиясын жүзеге асыру үшін тиімді шешімдер қабылдау үшін тиісті білім базасын қамтамасыз ете алмайды, өйткені олар ұйымның сектордағы бәсекелестік позициясын, тұтынушылардың қанағаттануын және басқа да экологиялық факторларды ескермейтін мониторинг пен талдау көрсеткіштеріне негізделген факторлар. Сондықтан, есеп беру мен талдауды дайындау барысында біз стратегиялық мақсаттарға жету үшін операцияларды жоспарлайтын, талдайтын және бағыттайтын және өзгеретін сыртқы жағдайларға сәйкес операцияларды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін ұйым басшылығының есеп стратегиясының маңыздылығын атап өткіміз келеді.

Стратегиялық басқаруды есепке алу әдістері ұйымдарға әртүрлі факторлардың әсерін дәл анықтауға және стратегиялық мақсаттарға жету үшін тиімді шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді. Макродеңгейдегі стратегиялық бағыты микродеңгейде де қолданылуы керек, яғни әрбір ұйым шағын мемлекет ретінде жұмыс істейді.

Стратегиялық менеджмент 1980 жылдары пайда болғанына қарамастан, оның нақты тұжырымдамалық негізі әлі қалыптасқан жоқ. Қазіргі уақытта шетелдік зерттеушілер бұл саланы белсенді түрде зерттеп жатыр. Бізде стратегиялық менеджмент - бұл терең зерттеуді қажет ететін жаңа бағыт.

Басқарушылық есеп стратегиясының негізгі міндеттері:

Стратегиялық басқару есебі келесі негізгі міндеттерді шешуге бағытталған:

1. Ұйымның стратегиялық мақсаттарын анықтау: ұзақ мерзімді өсу бағытын, компанияның жағдайын және нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін анықтаңыз.

2. Бәсекелестерді талдау: қаржылық жағдайды, шығындар құрылымын, өнімнің бағасы және нарықтағы негізгі бәсекелестердің нарықтағы үлесін зерттеңіз.

3. Ішкі ресурстарды тиімді пайдалану: компанияның ішкі мүмкіндіктерін және олардың стратегияны жүзеге асыру үшін қолданылуын анықтаңыз.

4. Ұзақ мерзімді шешімдерді тексеру: стратегиялық инвестициялық жоспарларды бағалау, тәуекелдерді есептеу және қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету.

5. Стратегияны іске асыру мониторингі: күтілетін мақсаттарға қол жеткізу мониторингі және қажет болған жағдайда түзетулер енгізу.

Басқарушылық стратегиялық есептің міндеттері:

Компанияның стратегиялық басқару есебі келесі міндеттерді орындайды:

- Сыртқы ортаны талдау: нарықтағы ағымдағы жағдайды, бәсекелестердің мінез-құлқын және саладағы үрдістерді зерттеу.
- Ішкі ортаны талдау: операциялық тиімділікті, ресурстарды оңтайлы бөлуді және тұрақты даму орталығының жұмысын басқаруды бағалау.

Экономикалық және басқа көрсеткіштердің қысқаша мазмұны: ұйымның ұзақ мерзімді тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін деректерді жинау және талдау.

- Шығындарды басқару: шығындарды азайту және өндіріс тиімділігін арттыру мүмкіндіктерін анықтау.

Компаниядағы Басқару есебін ұйымдастыру стратегиялары ұйымның мақсаттары мен қызмет түрлеріне байланысты өзгереді. Мұндай есепке алудың негізгі ерекшеліктері::

1. Экономикалық және экономикалық емес деректердің үйлесімі: ұйым қызметінің стратегиялық көрсеткіштерін анықтау үшін экономикалық деректерді ғана емес, нарықтық және әлеуметтік факторларды да ескеру қажет.

2. Ұзақ мерзімді талдау: стратегиялық басқару есебінің мақсаты қысқа мерзімді емес, ұзақ мерзімді нәтижелерді болжау болып табылады.

3. Шығындарды талдау әдістерін қолдану. "ABC-костинг", "FSA" (функционалды шығындарды талдау), "JIT" (нақты уақыттағы өндіріс) сияқты шығындарды бақылаудың заманауи әдістерін қолданыңыз.

4. Тәуекелдерді бағалау: стратегиялық тәуекелдерді анықтау және басқару, нарықтың ауытқуын және басқа да сыртқы факторларды есепке алу.

Дамыған елдердің бизнесті басқару саласындағы тәжірибесі мен теориялық жетістіктері шығындарды стратегиялық басқару әдістеріне ерекше назар аударады. Осыған байланысты стратегиялық басқару жүйесіндегі стратегиялық есепке алудың рөлі ерекше маңызды. Стратегиялық шығындарды басқару мәселесін шетелдік зерттеуші Дж. Шанкар Говиндараджан не шешкенін қарастыра отырып, ол шығындарды басқарудың дәстүрлі тұжырымдамасы ескіргенін және стратегиялық шығындарды басқарудың (SCM) жаңа тұжырымдамасына жүгіну керек екенін атап өтті. Олар "стратегиялық шығындарды басқару" қазіргі заманғы маңызды міндеттердің бірі деп санайды. Осы бағытты табысты іске асыру болашақта басқару есебінің маңыздылығын арттыруға көмектеседі.

Қазіргі жағдайда шығындарды стратегиялық басқаруға ерекше назар аудару қажет. Сонымен қатар, дәстүрлі Басқару есебін жетілдіру өте маңызды екеніне күмән жоқ.

Басқарушылық есепке алу стратегиясын енгізу қазақстандық компаниялар үшін аса маңызды. Бұл бізге халықаралық тәжірибені пайдалануға, шығындарды тиімді басқаруға және ұйымның нарықтағы позициясын нығайтуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл әдіс ресурстарды оңтайлы пайдалануға ықпал етеді және экономикалық тұрақсыз жағдайларда кәсіпорындардың тұрақтылығын арттырады. Осылайша, стратегиялық басқару есебі қазіргі заманғы талаптарға жауап беретін басқару құралы ғана емес, сонымен қатар компанияның ұзақ мерзімді табысы мен дамуының негізі болып табылады. Бұл бухгалтерлік есеп жүйесін қолдану және оны дұрыс пайдалану әр ұйымның тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер

1. Стратегический учет.Под ред. В.Э.Керимова. – М.: Омега-Л, 2010
2. Стратегический учет / Под ред. В. Э. Керимова. – М. : Омега-Л, 2015
3. Шалабаева Г.В. Стратегическая управленческий учет затрат в сельскохозяйственных организациях, Пермь ИПЦ «ПрокростЪ» - 2014
4. Басқару есебі: Ержанова А.К., Айтанаева Ә.Қ., Жұманова Г.Ш., Баянова М.С., Иматаева Ә.Е. Оқу құралы. – Алматы: 2014. – 304 бет.

ӘОЖ 33:37.014,54

ӨНДІРІСТІ ДАМЫТУДАҒЫ ОРТА-ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ КӘСІПТІК МАМАНДЫҚТАРДЫҢ РӨЛІН ТАЛДАУ

Шамшат Е.Ш. – ЭФ-24-7к тобының студенті
Мергенбаева А.Т. – э.ғ.к. доцент

Қазақстанның экономикалық дамуы мен халықаралық аренада бәсекеге қабілетті елдер қатарынан табылуы үшін өндіріс саласының дұрыс ұйымдастырылуы және оны қолдайтын кадрлық әлеуеттің жеткілікті болуы аса маңызды. Бұл тұрғыда өндірістік секторда еңбек ететін, әсіресе орта-техникалық буын мамандарының рөлі ерекше. Алайда қазіргі уақытта елдегі еңбек нарығында бұл санаттағы кадрлардың елеулі тапшылығы байқалып отыр. Мұндай жағдай елдің экономикалық әлеуетін толық іске асыруға кедергі келтіріп қана қоймай, әлеуметтік тұрақтылыққа да теріс әсерін тигізуде.

Өндіріс саласындағы орта-техникалық мамандардың тапшылығы – елдің экономикасы мен қоғамына әсер ететін кешенді проблема. Бұл мәселе бірқатар факторлармен байланысты: жастардың мамандық таңдауындағы белгілі бір стереотиптерден бастап, білім беру жүйесінің кемшіліктеріне дейін. Осының барлығы еңбек нарығында кадрлық теңсіздік пен өндіріс саласының баяудамуына алып келуде.

Еңбек нарығындағы маман тапшылығының себептері

1. Жастардың мамандық таңдауындағы тенденциялар

Өндірістік мамандықтар елдің экономикалық негізі саналғанымен, қазіргі жастар арасында инженерлік және техникалық мамандықтарға деген қызығушылық төмен. Соңғы онжылдықта Қазақстан жастарының басым көпшілігі гуманитарлық бағыттағы мамандықтарға басымдық беруде. Бұл оларға жұмыс табу оңай болады деген көзқарастан туындаса керек. Экономист, заңгер және қаржыгер сияқты кәсіптердің тартымдылығы жоғары. Ал өндіріс саласында, керісінше, кадрлардың қартаюы байқалуда. Орташа есеппен алғанда, инженерлер мен техникалық мамандардың жасы шамамен 50-ге жеткен. Мұндай жағдай маман тапшылығын одан әрі тереңдете түсуде.

2. Жалақы мен еңбек жағдайларының бәсекеге қабілетсіздігі

Өндіріс саласындағы жұмысшылардың жалақысы көптеген шетелдік нарықтармен салыстырғанда төмен деңгейде. Еңбек жағдайлары да айтарлықтай қиын болып отыр. Бұл мамандардың басқа елдерге қоныс аударуына себепші факторға айналған. Жоғары білікті мамандар жақсы жалақы, қолайлы жұмыс шарттары және ғылыммен айналысу мүмкіндігі үшін шетелгекетуде. Мұндай жағдай тек маман тапшылығын тереңдетіп қана қоймай, ел экономикасын әлсіретеді.

3. Білім беру сапасының жеткіліксіздігі

Орта-техникалық мамандарды дайындайтын білім беру мекемелерінің материалдық-техникалық базасы мен оқу бағдарламалары қазіргі заман талаптарына сәйкес келмейді. Жастардың өндіріс саласына қызығушылығының төмендігі, біржағынан, қоғамдағы өндірістік мамандықтардың беделінің төмендігімен байланысты болса, екінші жағынан, бұл білім беру сапасының жеткіліксіздігінен туындайды.

4. Салааралық теңсіздік және экономикалық басымдықтардың өзгеруі

Өндіріс секторының Қазақстан экономикасындағы үлесі тек 17%-ды құрайды. Соңғы онжылдықта өңдеу өнеркәсібінде жұмыспен қамтылғандардың саны тек 43 мың адамға ғана артқан. Керісінше, сауда және қызмет көрсету салаларында жұмыспен қамту қарқынды өсуде. Мұндай теңсіздік өндіріс саласының бәсеңдеуіне және маман тапшылығына әкеліп отыр.

Шешу жолдары

1. Орта-техникалық мамандықтардың беделін арттыру

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев жұмысшы мамандықтардың беделін арттыру қажеттілігін бірнеше рет атап өтті. 2024 жылдың «Жұмысшы мамандықтары жылы» деп жариялануы бұл бағытта маңызды қадам болып табылады. Бұл жыл аясында техникалық мамандықтарды насихаттау, мектептерде кәсіби бағдар беру жұмыстарын күшейту жоспарлануы тиіс.

2. Жалақыны инфляцияға сәйкестендіру және еңбек жағдайларын жақсарту

Инфляцияның жоғары деңгейі (ресми мәліметтер бойынша 20%-дан астам) жалақыны индексациялауды талап етеді. Сонымен қатар, жұмысшыларға қолайлы еңбек жағдайларын жасау, заманауи құрал-жабдықтармен қамтамасыз ету олардың өндіріс саласына деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді.

3. Білім беру жүйесін реформалау

Орта-техникалық оқу орындарын заманауи құрал-жабдықтармен қамтамасыз етіп, оқу бағдарламаларын өндіріс талаптарына бейімдеу қажет. Сонымен қатар, дуалды оқыту жүйесін енгізу арқылы өндірістік тәжірибені арттыру маңызды.

4. Өндірістегі заманауи технологияларды енгізу

Жаңа технологияларды енгізу арқылы еңбек өнімділігін арттыру және жоғары тиімді жұмыс орындарын құру өндіріс саласына мамандарды тартуға ықпал етеді.

5. Салааралық тепе-теңдікті қалыптастыру

Өндіріс секторын дамытуға арналған мемлекеттік бағдарламаларды жүзеге асыру, инвестиция тарту және өңірлерде инфрақұрылымды жақсарту бұл саланың экономикалық үлесін арттыруға мүмкіндік береді.

Қазақстанның өндіріс саласындағы орта-техникалық мамандардың жетіспеушілігі – елдің экономикалық және әлеуметтік дамуына теріс әсер ететін маңызды мәселе. Бұл мәселені шешу үшін кешенді шараларды қабылдау қажет. Жалақыны инфляцияға сәйкестендіру, жұмысшы мамандықтардың беделін арттыру, білім беру жүйесін жетілдіру және заманауи технологияларды енгізу – осы бағыттардағы нақты қадамдар ел экономикасын нығайтуға және еңбек нарығындағы теңгерімділікті қамтамасыз етуге көмектеседі.

Орта-техникалық және кәсіптік мамандықтардың дамуы өндірістің тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етудің маңызды тетігі болып табылады. Бұл сала жоғары технологияларды игерген, кәсіби білікті жұмыс күшін қалыптастырып, елдің экономикалық және әлеуметтік дамуын жеделдетеді.

Елдің индустриялық-инновациялық саясатының табысты жүзеге асырылуы, шетелдік инвестицияларды тарту, жаңа өндіріс орындарын ашу – осының бәрі кәсіптік мамандардың сапасына тікелей байланысты. Демек, бұл бағытты дамыту елдің экономикалық қауіпсіздігін нығайту мен ұзақ мерзімді тұрақтылығын қамтамасыз етудің негізгі элементтерінің бірі болып табылады.

Әдебиеттер

1. https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-adiletti-kazakstan-zan-men-tartip-ekonomikalyk-osim-kogamdyk-optimizm-atty-kazakstan-halkyna-zholdauy-285659
2. https://primeminister.kz/news/15176
3. Еңбек нарығының даму тенденциялары туралы ресми мәліметтер – Қазақстан Республикасының Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің ресми статистикасы. https://www.enbek.gov.kz
4. Қазақстанның индустриялық-инновациялық даму стратегиясы – ҚР Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігінің бағдарламалық құжаттары.
5. Қазақстанның өндеу өнеркәсібі және еңбек нарығы – ҚР Ұлттық статистика бюросының 2022-2023 жылдардағы есептері. https://stat.gov.kz
6. Орта және техникалық мамандарды даярлау жөніндегі халықаралық тәжірибе – Халықаралық еңбек ұйымының (ILO) баяндамалары. https://www.ilo.org

ӘОЖ 331.5

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЕҢБЕК НАРЫҒЫНА ӘСЕРІ

Шамшат Е.Ш. – ЭФ-24-7к тобы студенті
Уразбаева Г.Ж – э.ғ.к., доцент

Цифрландыру дегеніміз – бүгінгі әлемдегі ең ірі өзгерістердің бірі. Ол тек технологиялық жаңалықтармен шектелмей, қоғамның барлық саласына, соның ішінде еңбек нарығына терең әсер етіп жатыр. Бұл үрдісті түсіну үшін алдымен цифрландырудың мәні мен оның қазіргі заманғы экономикадағы рөлін анықтау керек. Цифрландыру ақпараттық технологияларды пайдалана отырып, дәстүрлі процестерді автоматтандыруды, деректерді цифрлық форматқа көшіруді және оларды тиімді басқаруды білдіреді. Цифрлы экономика – бұл сандық ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалануға негізделген экономикалық, әлеуметтік және мәдени қатынастар жүйесі. Бүгінгі күні цифрлы экономиканың қажеттілігі және оған деген сұраныс артуда. Себебі шұғыл өзгеретін нарықта инновация тез бейімделеді және әлемдік интеграцияға оңтайлана кіре алады. Сондықтан қазір ұлттық экономика салаларындағы кәсіп-орындар Дүниежүзілік сауда ұйымының қатаң талаптарына сәйкес келетін, бәсекеге қабілетті заманауи өнімді шығаруға талпынып келеді.

Біріншіден, цифрландыру еңбек нарығында жаңа мамандықтардың пайда болуына әкелді. IT-саласындағы мамандарға сұраныс күн сайын артып келеді. Деректерді талдау, киберқауіпсіздік, жасанды интеллект пен робототехника сияқты салаларда білікті адамдарды іздеу – компаниялардың басымды бағытына айналды. Сондай-ақ, цифрландыру фриланс нарығын да кеңейтті. Интернет арқылы қашықтан жұмыс істеу мүмкіндігі әсіресе жастар арасында танымалдылыққа ие болды. Веб-дизайнерлер, контент-менеджерлер, SMM мамандары сияқты мамандықтар енді кәсіби ортада тұрақты орын алды.

Екіншіден, цифрландыру дәстүрлі мамандықтардың маңыздылығын төмендетуі мүмкін. Автоматтандыру мен роботтардың енгізілуіне байланысты қарапайым және қайталанатын операцияларды орындайтын мамандықтардың саны азаюда. Мысалы, өндіріс цехтарындағы жұмысшылардын орнын роботтар баса бастады, ал дүкендердегі кассирлердің жұмысын өздігінен төлеу жүйелері ауыстырды. Бұл жұмыссыздықтың өсуіне әкелетін факторлардың бірі болып табылады. Сонымен қатар, кейбір мамандықтар түбегейлі өзгерістерге ұшырайды. Мысалы, банк қызметкерлері енді тек қаржылық операцияларды ғана емес, сонымен қатар цифрлық құралдарды пайдалануды меңгеруге мәжбүр.

Үшіншіден, цифрландыру жұмысшылардың біліктілігін арттыруды талап етеді. Егер бұрын жұмыс істеу үшін белгілі бір қолдық дағдылар жеткілікті болса, қазір цифрлық сауаттылық көптеген мамандықтар үшін міндетті талапқа айналды. Компьютерлік бағдарламалармен жұмыс істеу, онлайн-платформаларды пайдалану, деректерді талдау – осы дағдыларсыз заманауи нарықта бәсекеге төзу қиын. Бірақ бұл мәселе тек жеке тұлғаларға ғана емес, білім беру жүйесіне де әсер етеді. Университеттер мен колледждер оқу бағдарламаларын жаңа технологияларға бейімдеуге, студенттерге практикалық дағдыларды үйретуге тырысуда.

Төртіншіден, цифрландыру жұмыс орнының түсінігін өзгертті. Қашықтан жұмыс істеу мүмкіндігі – бұл тек пандемия кезеңінің әсері ғана емес, цифрлық технологиялардың дамуының нәтижесі. Енді мамандар үшін географиялық шектеулер жоқ: Алматыда тұратын адам Стокгольмдегі компания үшін жұмыс істей алады. Бұл жұмыс берушілерге бәсекеге қабілетті мамандарды таңдауға кең мүмкіндіктер ашты. Дегенмен, бұл үрдістің кемшіліктері де бар. Үнемі онлайн-режимде болу стресс пен шаршауды тудыруы мүмкін, ал жеке байланыстың болмауы командалық рухты төмендетуі мүмкін.

Цифрландырудың артықшылықтары анық: жұмыс тиімділігінің артуы, шығындардың азаюы, инновациялардың жылдам таралуы. Мысалы, дәстүрлі банкке барудың орнына мобильді қолданба арқылы 5 минутта несие алу – бұл уақытты үнемдеу мен ыңғайлылық. Ал денсаулық сақтау саласында электронды медициналық карталар дәрігерлерге пациент туралы толық ақпаратты тез табуға мүмкіндік береді. Бірақ бұл үрдістің кемшіліктерін де атап өту керек. Ең бастысы – әлеуметтік теңсіздіктің өсуі. Цифрлық технологияларға қол жеткізе алмайтын адамдар (мысалы, ауылдық аймақтардағы тұрғындар немесе кәрілік шағындағы азаматтар) нарықта қалыс қалуы мүмкін. Сонымен қатар, жасанды интеллект пен алгоритмдердің шешім қабылдауы адамның рөлін шектеуі мүмкін. Мысалы, AI жүйелерінің қызметкерлерді іріктеуі немесе жұмыс өнімділігін бағалауы адамгершілік мәселелерді туындатады.

Қорытындылай келе, цифрландыру – бұл біздің өміріміздің бөлінбес бөлігі. Ол еңбек нарығында жаңа мүмкіндіктер ашса да, бірқатар қиындықтарды туындатады. Болашақта табысқа жету үшін мамандардың үздіксіз білім алуы, икемділігі мен жаңа технологияларды меңгеру дағдылары маңызды болады. Сондай-ақ, мемлекет пен бизнес цифрландырудың әлеуметтік салдарларын бағалап, жұмыссыздарды қайта даярлау бағдарламаларын, цифрлық сауаттылықты арттыру жобаларын әзірлеуі тиіс. Еңбек нарығының болашағы – бұл адам мен технологияның үйлесімді әрекеттестігі. Осы ұстанымды сақтай отырып, цифрландырудың әсерін тек оңтайлы пайдалануға болады.

Әдебиеттер

1. **Кешелав А.В. Введение в цифровую экономику. / Кешелав А.В., Буданов В.Г., Румянцев В.Ю. // - Москва: ВНИИГеосистем, - 2017.**
2. **Сизова И.Л. Труд и занятость в цифровой экономике: проблемы рынка труда. / Сизова И.Л., Хусяинов Т.М. // Вестн. С.-Петерб. ун-та. Социология. - 2017. - Т. 10. - № 4.**
3. **Об утверждении Государственной программы «Цифровой**
4. **Казахстан» Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827. [Электронный ресурс] - URL: https://primeminister.kz/assets/media/p1 70000082729-07-2019 rus.pdf. (дата обращения: 26.10.2021).**

УДК 338.31:65.011.4

ОЦЕНКА ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ

Шегай Е.– студент гр.ЭФ-21-1р
Шевченко И.И. – старший преподаватель, магистр

Экономический потенциал является ключевым аспектом в деятельности любой компании. Он служит средством для оценки имеющихся ресурсов и возможностей организации, а также выступает в роли фактора, способствующего её развитию и укреплению рыночных позиций. Организации, которые активно занимаются развитием своего потенциала, имеют значительно больше шансов на успешное и устойчивое существование в условиях быстро меняющегося рынка.

В современных реалиях наблюдается рост научного и практического интереса к вопросам оценки экономического потенциала хозяйствующих субъектов. Теории потенциала предприятия начали формироваться в начале 70-х годов прошлого века, когда учёные начали осознавать важность использования различных подходов к анализу и оценке возможностей компаний. В это время появились первые модели, которые пытались систематизировать структурные составляющие экономического потенциала, включая материальные и нематериальные активы. В дальнейшем исследователи углубили изучение этого вопроса, выделяя такие компоненты, как производственные мощности, квалификация работников, уровень автоматизации и инновационные процессы.

Изучение литературных источников дало возможность выделить наиболее важные подходы к понятию "экономический потенциал предприятия":

во-первых, как набор возможностей, доступных предприятию в соответсвующей сфере деятельности;

во-вторых, как наборспособностей, используя которые предприятие можетэффективно функционировать в рыночной среде;

в-третьих, как совокупность ресурсов, которыми владеет предприятие, обуславливающими успешное ведение им бизнеса.

Таким, образом, экономический потенциал предприятия– этоего способность развиваться и быстро откликаться на все изменения внешней среды, что приводит к увеличению имущества предприятия. Он характеризуется максимальной степенью задействования всех доступных ресурсов и достижением высокой результативности деятельности в рамках существующих внешних условий.

Структурными элементами экономического потенциала предприятия выступают: 1) ресурсный потенциал (основные и оборотные средства, трудовые ресурсы, финасовые и информационные ресурсы); 2) производственно-технологический потенциал (имущественный, трудовой и инновационно-инвестиционный потенциал); 3) организационно-управленческий потенциал (организационный потенциал, потенциал менеджмента); 4) рыночный потенциал; 5) маркетинговый потенциал; 6) финансовый потенциал; 7) экологический потенциал.[1]

Каждый такой элемент экономического потенциала предприятия представляет собой сложную систему показателей, что, в свою очередь, характеризует сложность и многогранность данного понятия.

Экономический потенциал, будучи многогранным понятием, выходит за рамки простой суммы активов. Он представляет собой сложную систему взаимосвязанных факторов, включающих в себя не только материальные ресурсы (основные и оборотные средства, недвижимость, запасы), но и нематериальные активы (интеллектуальная собственность, бренд, репутация, квалификация персонала, технологические ноу-хау).

Правильная оценка экономического потенциала позволяет не только определить текущее состояние компании, но и спрогнозировать её будущее развитие, выявляя сильные и слабые стороны, а также потенциальные риски и возможности. Для его оценки применяются различные методы, начиная от простого анализа финансовой отчетности и заканчивая сложными экономико-математическими моделями, учитывающими риски и неопределенность (таблица).

Современные методы оценки экономического потенциала предприятия выходят за рамки традиционных бухгалтерских подходов. Они включают в себя комплексный анализ, учитывающий как количественные, так и качественные характеристики.

Таблица. Традиционные методы оценки экономического потенциала предприятия [2]

№	Метод оценки	Сущность метода
1	Методы оценки рыночной стоимости предприятия	Включает 3 метода: – доходный, при котором экономический потенциал предприятия оценивается исходя из размера чистого потока экономических результатов от его использования; – рыночный (сравнительный), оценка экономического потенциала предприятия на базе сравнения с аналогами; – имущественный (затратный) – оценка экономического потенциала предприятия исходя из суммы расходов на его формирование и использование.
2	Метод комплексной рейтинговой оценки	Включает: – проведение анализа финансово-хозяйственной деятельности предприятия с учетом множества показателей, отражающих его финансовое состояние и результаты работы; – вычисление итогового рейтингового показателя путем сопоставления рассчитанных данных предприятия с условным эталонным предприятием, демонстрирующим наилучшие результаты по данным параметрам.
3	Методика оценки финансовой деятельности предприятия	осуществляется путем оценки имущественного потенциала предприятия и его финансового состояния.

К количественным показателям относятся показатели финансовой отчетности (прибыльность, рентабельность, ликвидность, оборачиваемость), объемы производства, инвестиционный потенциал. Качественные характеристики, напротив, гораздо сложнее измерить, но от них часто зависит успех компании. Сюда относятся: эффективность менеджмента, уровень инновационной активности, способность адаптироваться к изменяющимся условиям рынка, лояльность клиентов и партнеров, корпоративная культура, уровень социальной ответственности.

Для полноценной оценки экономического потенциала необходимо использовать различные методики, адаптированные к специфике конкретной отрасли и типа компании. Это могут быть методы скоринга, факторный анализ, моделирование сценариев развития, а также экспертные оценки.

Важно отметить, что оценка экономического потенциала - это не одноразовая процедура, а непрерывный процесс, требующий регулярного мониторинга и корректировки в соответствии с изменениями внешней и внутренней среды. В условиях динамично развивающейся экономики своевременная и точная оценка экономического потенциала становится ключом к успеху и долгосрочному процветанию любой компании. Игнорирование этого аспекта может привести к потере конкурентоспособности и, в конечном итоге, к банкротству.

Результаты оценки позволяют предприятию разработать эффективную стратегию развития, определить приоритетные направления инвестиций, оптимизировать производственные процессы и повысить конкурентоспособность на рынке. Более того, анализ экономического потенциала необходим для привлечения инвестиций, поскольку инвесторы ориентируются на перспективы роста и рентабельности предприятия. Важным аспектом является устойчивое развитие, которое предполагает учет экологических и социальных факторов. Высокий экономический потенциал не должен достигаться за счет ущерба для окружающей среды или нарушения прав работников. Социальная ответственность и экологическая устойчивость становятся все более важными критериями для оценки экономического потенциала современных предприятий. Поэтому в современных условиях понятие экономического потенциала неразрывно связано с концепцией устойчивого развития, обеспечивая долгосрочный рост и процветание предприятия.

Литература

1. Черненко, А.Ф. Теория анализа экономического потенциала организации: учебное пособие / А.Ф. Черненко, Ю.В. Боровкова. – Челябинск: Издательский центр УрГУ, 2012. – 45 с.
2. Е.С.Романова, Л.М.Михинова. Методические подходы к оценке экономического потециала организации в условиях цифровой трансформации. //Вестник Белорусского государственного экономического университета, 2023. - №3(158). – с.12-20

UDC659.1.011.12

ADVERTISINGBUDGETS

Madieva M. – student of gr.Ef-21-4tr
Moldogaziyeva G.M. – c.e.s., Associate Professor

Advertising budget represents a company’s spending on promoting its product and brand. This budget includes funds allocated for launching advertising campaigns. Knowing the advertising budget in advance helps plan the overall company budget and later determine if the advertising was pprofitable or resulted in a loss.

Determining the right amount for advertising requires research and statistical analyses. Key considerations include:

- Previous advertising campaigns – analyses, metrics, budgets.
- Approximate spending by competitors on advertising.
- The objective of the campaign.
- Cost of launching ads in each traffic channel where the product or brand will be promoted.

These often-overlooked expenses cover investments in market research, audience analyses, and tools for ad performance analyses. New market entrants rarely spend heavily in this area, and established companies sometimes by pass theseexpenses too. However. Research and analytics allow companies to analyses campaign performance, understand which channels were profitable, and make informed decisions about advertising strategies.

For examples. Imagine spending 50,000 tg on advertising without using analytics tools. After a month, we notice a10.000 tg loss, suspect advertising is the issue, and decide to reduce spending by five times. This approach, however, lacks data-driven decision-making. Analysing campaign performance could reveal that:

1. Only one of three traffic was profitable.
2. Two channels had a negative ROI, consuming the advertising budget.
3. Identifying these non-performing channels early could have allowed us to shift funds to the profitable channel.

Advertising metrics and campaign results are best racked with end-to-end analytics services like Roistat, which compiles data from all sources, including websites, advertising accounts, CRM systems, call tracking. And email tracking.

Marketing expenses are usually calculated by the marketer or business owner, depending on the company's goals and plans. There severaltypes of budgets:

- Strategic: focuses on long-term goals over several years.
- Annual: covers planned expenses for one calendar year, specifying annual goals and strategies.
- Quarterly or Monthly: short-term budgets for specific launches or camtvpaigns

An advertising budget is typically a structured document, often in table format, to clearly display final figures and ow they were calculated..

Key steps for crating an annual advertising budget

1. Define objectives.

Set specific, measurable, achievable, relevant and time-bound (SMART) goals Examples include:

- Increase brand recognition.
- Attract 10,000 new clients.
- Raise the average check by 15%.

2. List campaigns and activities

Research Competitor's campaigns, analyse the target audience, and study potential traffic channels. Outline planned campaigns and activities, such as:

Research competitors' campaigns, analyse the target audience, and study potential traffic channels. Outlines planned campaigns and activities, such as:

- March 8 campaign with contests and advertisements.
- May promotion – "Buy a car before vacation" with billboard ads and TV commercials.

3. Distribute activities by quarters or months.

For example, a quarterly distribution of activities helps spread the company budget and workload evenly.

4. Analyze the market `

Assess market market conditions to understand their potential impact on your advertising plans. For instance, new advertising regulations may require adjustments.

5. Determine necessary tools

Include essential tools like CRM systems for data integration. EMAIL marketing, and online chat for customer interaction.

6. Add employee costs

Besides salaries, account for other expenses like taxes, training, and social benefits.

7. Calculate budget per channel for each campaign

For example, if planning a March 8 campaign in Yandex. Direct. Budget calculation should be based on user acquisition targets.

Useful tools analyses and optimisation

Analytics and optimisation tools, like Roistat's end-to-end analytics, provide deeper insights into ad performance. Roistat offers more than 20 tools for campaign analysis and marketing automation.

Multi-channel analytics.

Multi-channel analytics identifies all traffic channels involved in customer acquisition and assesses each channel's contribution. For examples, if a user visits the site, sees an ad on Yandex. Market. And finally orders after seeing a Yandex.Direct ad, all channels can be tracked.

Online chat

An online chat tool simplifies real-time interaction with customers, enabling faster responses and improved lead conversion.

Key takeaways for an annual advertising budget

- Advertising budget calculation is essential for overall budgeting and workload planning
- Include not only creative and campaign setup costs but also research and personnel ex[enses
- The annual budget requires several weeks of preparation, including thorough research.
- Use analytics tools to create an accurate budget and rack spending adherence

Conclusion

An advertising budget is essential for strategic, efficient, and effective marketing efforts, By carefully planning, allocating, and monitoring advertising expediters, companies can improve ROI, build brand loyalty, and drive growth. In a rapidly evolving media landscape. Companies that adopt a flexible, data-driven approach to their advertising budgets are more likely to succeed in reaching their marketing goals.

References

1. Котлер, Ф.Т. Маркетингнегіздері :оқулық / Ф. Т. Котлер, Г. Армстронг. - 17-ші бас. - Алматы : "Ұлттықаудармабюросы" қоғамдыққоры, 2019. - 736 с. - https://elib.kz/ru/search/read_book/2226/
3. Гриффин, Р. У. Менеджмент :оқулық / Р. У. Гриффин ; ред. алқаныңтөрағасы М.М. Тәжин. - 12-ші бас. - Астана :Ұлттықаудармабюросы, 2018. - 768 с. https://elib.kz/ru/search/read_book/3932
4. Иванов, А. Реклама: Игра на эмоциях / А. Иванов. - 5-е изд., доп. - М. : Альпина Паблишер, 2019. - 256 с.

UDK 330.33

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESSES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Ramazan A. B. - student of group EF-24-1k2
Mukhan B.S. – Senior Lecturer, PhD

Small and medium-sized businesses are an essential component and subjective basis of a civilized market economy, an integral element of the competitive mechanism in the market. Their entrepreneurial way of life gives flexibility to the market economy and carries antimonopoly potential. As noted earlier, the development of SMEs solves the problem of employment and other social problems of the market economy, and also ensures a breakthrough in a number of areas of scientific and technological progress. For these reasons, the formation, maintenance and development of SMEs are currently included in the strategic objectives of the economic policy of the Republic of Kazakhstan. In countries with a developed market economy, the SME system is the foundation of social relations. Namely, on the basis of small entrepreneurship, not only medium, but also large capitals are formed. In our republic, the small business segment as an integral part of small entrepreneurship is beginning to gain momentum. On average, there are approximately 10 small businesses per thousand residents of Kazakhstan, while in the European Union this figure is 35-40.

The results of the survey of the state of SMEs in Kazakhstan indicate numerous constraints, one of which is the lack of financial resources due to ineffective lending by commercial banks.

Based on the study of the interaction of the business sector and commercial banks, the following recommendations can be made:

- the effective operation of a commercial bank largely depends on the correctly chosen risk-to-income ratio. Bank risks related to all types of active and passive operations reflect the likelihood of financial problems that can have a negative impact on individual indicators and the financial position of the bank as a whole.

- currently, many problems in the banking sector of the Republic of Kazakhstan are structural in nature, closely related to the general state of the economy, the level of development of monetary relations and the legal framework. These include: ineffectiveness of the risk management and internal control system of many banks, insufficient reliability of the information disclosed by banks about their financial condition, limitations of the deposit guarantee system;

- Kazakhstan's economic growth in recent years has stimulated an expansion of demand for credit resources, which, however, in the context of a high level of credit risks and a lack of funds in commercial banks, has largely affected short-term loans;

- a characteristic trend is a slowdown in the growth dynamics of long-term lending. The main clients of banks remain industrial enterprises, construction organizations and trading firms. In modern conditions, the implementation of measures to implement state programs by government bodies is carried out within the framework of hierarchical structures and current functions, which leads to insufficient efficiency of program implementation.

The Head of State noted in his Address to the People of Kazakhstan that "it is necessary to introduce modern management tools and principles of corporate governance in the public sector."

In this regard, in order to achieve the results of the State Program for priority sectors of the agro-industrial complex, a project approach will be used. To this end, by means of consistent decomposition based on key indicators and activities included in the State Program for the period up to 2021, in accordance with project management standards, the following will be developed:

- investment programs with an implementation period of 10 years or more, as the first stage of their implementation;

- subprograms related to the agro-industrial complex (agrochemistry, agricultural machinery, digitalization, taxation, technical regulation, export support, energy, transport and logistics, rural development, including education, healthcare, culture and sports, tourism, ecology, communications and communications and the formation of a positive image of agricultural workers, etc.);

- regional programs for the development of the agro-industrial complex, including the tasks and activities envisaged by investment programs and subprograms related to the agro-industrial complex, taking into account the specifics of the corresponding region. The development of entrepreneurship and the agricultural cooperation system is an issue of social, political and economic importance. The agricultural sector's entry to a higher level of development presupposes the widespread use of effective forms of entrepreneurship and models of cooperation between rural producers and enterprises of the storage, processing, and marketing systems, etc. One of the problematic issues of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan is the small-scale nature of production, which is confirmed by the high share of small forms of management in the total volume of gross agricultural output, the total number of agricultural formations, and the tendency to reduce their land allotments. Most small farms do not have access to government support measures in the form of subsidies, preferential lending due to the lack of collateral, etc.

List of references

1. Nurgaliev K. R. Economy of Kazakhstan. - Almaty, 2009.-285 p.
2. Fundamentals of Entrepreneurship / Ed. A.S. Pelikha. - M.: Gardarin, 2006.- 194 p.
3. Palovkin P., Savchenko V. Problems of Determining the Economic Essence and Content of Entrepreneurship // Bulletin. - 2006. - No. 2. - P. 3-15.
4. Pankratov F. G., Seregina T. K. Commercial Activity. - M.: Information and Implementation Center "Marketing", 2007.- 116 p.
5. https://ru.wikipedia.org

ӘОЖ328.185

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚПЕН КҮРЕС: МӘСЕЛЕ МЕН ШЕШІМ ЖОЛДАРЫ

Абдрахим А.-ЮМ-24-1к4 студенті
Орынтаев Ж.К.–з.ғ.к., қауымдастырылған профессор

Қазіргі уақытта “сыбайлас жемқорлық” мәселесі ежелгі замандардан бері толық шешімін таппай келеді. Бұл сөздерді естігенде әр адамның ойы әртүрлі бағытта жүреді. Мысалы, пара алу мен беру, жеке пайда, теңсіздік, қателіктер, жалған жолмен алдау, заңсыз жолмен мүлік алу, әділетсіздік және моральдық бұзушылықтар. Бұл құбылыстар қоғамның моральдық және заңдық негіздерін бұзып, әділеттілікті жояды. Коррупция қоғамның әртүрлі салаларында орын алады: білім беру, құқық қорғау органдары, денсаулық сақтау, бизнес және тіпті мемлекеттік басқару.

Сыбайлас жемқорлық - бұл мемлекеттік қызметкерлердің немесе мемлекеттік қызметшілердің, жеке ұйымдардағы қызметкерлердің жеке пайда табу мақсатында өз қызметін заңсыз пайдалануы. Яғни, осы билікті теріс пайдаланудан пайда табу. Сыбайлас жемқорлық екі жақты процесс болып табылады: біреу пара беруге дайын болса, екінші жақ пара алуға дайын. Бұл құқық пен билікке құрметтің жоқтығының белгісі.

2023 жылы Қазақстан сыбайлас жемқорлықпен күрес бойынша 180 елдің ішінде 93-орында тұр, ал елдің жемқорлық индексі 39 баллды құрады. Бұл көрсеткіш елімізде жемқорлықтың әлі де жоғары деңгейде екенін көрсетеді. Сондықтан сыбайлас жемқорлықты жеңу үшін қоғамның барлық салаларында интеграцияланған шаралар мен адалдықты және ашықтықты қалыптастыру қажет. Жемқорлық латын тілінде “ыдырау” деген мағынаны білдіреді. Біздің елде сыбайлас жемқорлықтың болуынан әлеуметтік теңсіздік орын алуда.

Сыбайлас жемқорлықтың әртүрлі түрлері бар, әрқайсысы қоғамға теріс әсер етеді. Тұрмыстық жемқорлық - азаматтар мен мемлекеттік қызметкерлер арасында пара алу, мысалы, дәрігер пациенттен тегін ем алу үшін пара талап етеді. Әкімшілік сыбайлас жемқорлық - бұл мемлекеттік органдарда мәселелерді шешуге қатысты коррупция, мысалы, жергілікті әкімшілік қызметкері заңсыз таныс адамдарға қызмет көрсетеді. Қылмыстық сыбайлас жемқорлық - бұл қызметкерлердің заңсыз мүдделерін шешуге бағытталған қылмыстық әрекеттер, мысалы, ұрлық немесе пара беру. Жүйелі түрдегі жемқорлық - бұл коррупцияның қалыпты жағдайға айналуы, мысалы, мемлекеттік тендерлерді тек өз адамдары жеңіп алады. Күнделікті өмірде сыбайлас жемқорлықтың әртүрлі көріністері байқалады, олардың бірі - Ұлттық тестілеуге дайындық кезінде әділетсіз жолмен жоғары балл алу үшін түрлі құралдарды пайдалану.

Сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексі (СҚИ): Transparency International ұйымы жыл сайын жариялайтын СҚИ мәліметтері бойынша, Қазақстанның көрсеткіштері : 2018 жыл: 31 ұпай, 180 елдің ішінде 124-орын. 2020 жыл: 38 ұпай, 94-орын. 2021 жыл: 37 ұпай, 102-орын. 2022 жыл: 36 ұпай, 101-орын. Бұл деректер Қазақстанның сыбайлас жемқорлықты қабылдау деңгейінде айтарлықтай өзгерістер болмағанын көрсетеді. 2023 жылы Ішкі істер министрлігінде жемқорлыққа қатысты 193 жағдай тіркелді, бұл барлық министрліктер бойынша ең жоғары көрсеткіш. Өңірлер бойынша сыбайлас жемқорлық қылмыстары: 2024 жылдың қаңтар-наурыз айларында Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қатысты 404 адам анықталды, бұл өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 2,4%-ға аз. Оның ішінде 230 айыпталушы сотқа тартылды. Ең көп сыбайлас жемқорлық фактілері Астана (45 жағдай), Абай облысы (26 жағдай) және Шымкентте (25 жағдай) тіркелген. Ал ең аз фактілер Шығыс Қазақстан (5 жағдай), Маңғыстау (6 жағдай) және Қызылорда облыстарында (6 жағдай) анықталды.

Сыбайлас жемқорлықтың себептері. Бұл сұрақ әркімді алаңдататыны белгілі. Жемқорлықтың бірнеше себебі бар, оның ішінде әлсіз заң жүйесі, мемлекеттік органдарда бақылаудың жеткіліксіздігі. Сонымен қатар, төмен моральдық құндылықтар мен заңға деген құрметтің әлсіреуі жемқорлықты арттырады. Экономикалық жағдайдың нашарлауы және мемлекеттік қызметкерлердің төмен жалақысы да сыбайлас жемқорлықтың өршуіне әсер етеді. Бұл факторлар жемқорлық дамуына ықпал етеді.

Сыбайлас жемқорлықтың салдары. Жемқорлықтың нәтижесінде дәрі-дәрмек жетіспеушілігі, инфрақұрылымның нашарлығы, білім берудің дамуындағы олқылықтар, заңсыз емтихандар, шетелге көшу, экономикалық тоқырау және әлеуметтік теңсіздік орын алады. Жемқорлық бар жерде мемлекет әлеуметтік саясатты әлсіретеді, қызмет көрсету сапасы төмендейді, билік азаяды, моральдық құндылықтар жойылады, бұл елдің дамуын тежеп, кедейлікке әкеледі.

Сыбайлас жемқорлықпен күресу. Біздің еліміз жемқорлықпен күресу жолында көптеген шаралар қабылдауда. Қазақстан ТМД елдері арасында алғашқы болып “Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдар” заңдарды қабылдап, арнайы органдар құрды. 2015 жылдың 18 қарашасында Қазақстан Республикасы “Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы” заңды қабылдады. Сонымен қатар, “Қазақстан жемқорлықсыз” ұлттық бағдарламасы, “Астана - адалдық алаңы” бастамасы, сыбайлас жемқорлыққа қарсы агенттік құрылды. Әр адамның сыбайлас жемқорлықпен күресуде рөлі өте маңызды. Қоғам мен мемлекет сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұруы тиіс. Бұл тек қылмыстарды ғана емес, мемлекет тұтастығына да қауіп төндіреді . Қоғам - бұл біз, қазақ халқы және еліміз. Қоғамдағы сыбайлас жесқорлықпен күресу үшін ең алдымен тиімді сыбайлас жемқорлыққа қарсы шараларды қабылдау қажет.

Президент Қасым-Жомарт Тоқаев 2022 жылдың 1 ақпанында сыбайлас жемқорлық мәселелері бойынша кеңес өткізді. Негізгі мақсат - қоғамды жемқорлықтан тазарту болды. Ең маңызды принциптердің бірі - “сыбайлас жемқорлық - індет, онымен күресу - міндет” деп белгіленді, себебі бұл принципті игеру қажеттілігі атап көрсетілді. Сонымен қатар, 2023 жылдың 1 қыркүйегінде “Әділетті Қазақстан, экономикалық бағыттар” Жолдауында Сыбайлас жемқорлыққа ерекше көңіл бөлінді. Коррупцияға қарсы жаңа бағыттар мен заңдар қажеттілік айқындалды. Бұл күрестегі әрекетсіздік көптеген адамдардың өсуіне және жемқорлықтың артуына себеп болды. Президент өткен жылғы Жолдауында “Демократиялық

қоғамның қылмысы мен сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес" деген тақырыпта: "Сыбайлас жемқорлық пен күрес ерекше мағынаға ие" деп атап өтті.

Мемлекеттер жемқорлықты жою үшін бірқатар шаралар қабылдауы тиіс. Бұл шараларға заңдарды қатайту, мемлекеттік қызметкерлердің жауапкершілігін арттыру, сондай-ақ қоғамда жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру кіреді. Сонымен қатар, ел ішінде ашықтық пен есептілік жүйелерін нығайту да маңызды, өйткені бұл әдістер жемқорлыққа қарсы шаралардың тиімділігіне үлкен әсер етеді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсылықты азаматтың бойына шақтан бала бастап сіңіру маңызды. Егер біз балаларға жауапкершілікті, патриотизмді, тазалықты және сүйіспеншілікті үйретсек, олар өскенде адал азамат болар еді. Қазіргі уақытта мектептерде осы тақырыпта түрлі іс-шаралар ұйымдастырылуда және әлеуметтік желілерде тарату жүргізілуде. Ғалымдар да коррупцияны зерттеп, оған қарсы әртүрлі пікірлерін білдірді. Л.Н. Толстойдың бір мысалында "Қарапайым жүргізуші "бәрі осылай жасайды" деді" деген сөздер бар. Бұл сөздердің негізгі мәні - адамдар әділетсіздікті көргенде, олар көбінесе үндемей қалады, олар мемлекетке қарсы шығуға және сыбайлас жемқорлық пен күресуге асықпайды. Олар белсенді әрекет етпей, көмек көрсетуге ұмтылмайды.

Қорытындылай келе, сыбайлас жемқорлықсыз әлем қалыптастыру үшін әр адамның рөлі өте маңызды. Бұл тек мемлекеттік органдардың немесе ірі ұйымдардың міндеті емес, бұл біздің күнделікті өмірімізде әрқайсымыздың жауапкершілігіміз. Біз коррупцияны тек бірлігіміз бен ынтымағымыз арқылы жеңе аламыз және елімізді әлемдегі ең таза әрі дамыған елдер қатарына қосамыз. Сонда біздің еліміз жемқорлықсыз және дамыған елдердің бірі болады. Егер біз қоғамда әділеттілік пен адалдықты күшейтсек, болашақ ұрпақтарға жарқын және әділетті әлем қалдыра аламыз. Барлығы біздің қолымызда!

Әдебиеттер

1. М.Сәтбаев Құқық қорғау органдарының сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресі: мәселелері мен шешімдері. Астана: ҚазҰУ баспасы. 2020ж
2. Б.Толысбаев Сыбайлас жемқорлық және оның қоғамдағы әсері. Қарағанды: ҚарМТУ баспасы. 2018ж.
1. З.С.Шаяхметов Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат: Қазақстанның құқықтық реформалары. Алматы: Қазақ құқық 2019ж
3. Р.Тоқтаров Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес: заңнамалық негіздері мен басқару. Алматы: Құқыққорғаушы 2020ж

ӘОЖ 343

ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚ ЖӘНЕ ОНЫҢ НЕГІЗДЕРІ

Абдужалал А.А.- ЮМ-24 1к2 тобының студенті
Сабыр А.С. - ғылыми жетекші – PhD доктор

Мемлекет өз азаматтарынан конституцияда көрсетілген белгілі бір әлеуметтік талаптарды қатаң орындауды талап етеді,оны орындамаған ретте азаматтарға заңда көрстілген негізде моральдық немесе құқықтық жауапкершілік жүктеледі. Құқықтық жауаптылықтың негізгі ең қатал түрі қылмыстық жауаптылық болып табылады. Қылмыстық жауаптылық мемлекеттік заң шығарушы органы арқылы қылмыстық жазалау қатерімен тиым салынған қоғамға қауіпті кінәлі түрде істелген іс-әрекеті үшін ғана белгіленеді.

Қылмыстық жауаптылық іс-әрекеттер сипатына қарай онша ауыр емес, ауырлығы орташа, ауыр және ерекше ауыр қылмыстар болып бөлінеді. Елеулі маңызы жоқ, қоғамдық қауіпті емес, яғни жеке адамға, қоғамға немесе мемлекетке зиян келтірмеген және зиян келтіру қаупін туғызбаған іс-әрекет қылмыс болып табылады.

Қылмыстық жаза – қоғамдық заңмен ғана белгіленеді, осы міндетті – Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі жүзеге асырады. Кодекстің негізгі міндеттері- адам мен азаматтың құқықтарын, бостандықтары пен заңды мүдделерін, меншікті,ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін, қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті, қоршаған ортаны, Қазақстан Республикасының коснтитуциялық құрылысы мен аумақтық тұтастығын, қоғам мен мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін қылмыстық қол сұғылушықтан қорғау, бейбітшілік пен адамзаттың қауіпсіздігін қорғау, сондай-ақ қылмыстардың алдын алу болып табылады. Аталған міндеттерді жүзеге асыру үшін қылмыстық жауаптылық негіздері белгіленеді, жеке адам, қоғам немесе мемлекет үшін қауіпті қандай әрекеттер қылмыс болып табылатыны айқындалады, оларды жасағаны үшін жазалар мен өзге де қылмыстық-құқықтық ықпал ету шаралары белгіленеді. Қылмыс жасау, Қылмыстық кодексте көзделген қылмыс құрамының барлық белгілері бар әрекет қылмыстық жауаптылықтың бірден-бір негізі болып табылады.

Қылмыс жасаған адамдар шығу тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүләктәк жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, сеніміне, қоғамдық бірлестіктерге қатыстылығына, тұрғылықты жеріне немесе өзге де кез келген мән-жауларына қарамастан заң алдында бірдей. Қылмыс жасаудың да себептері әр түрлі: біреулер қылмысты абайсызда жасаса, енді біреулері заңды білмеуден, енді бірі қасақана жасауы мүмкін. Тағы басқалары арақ, есірткі заттардың буынан қылмысқа барады. Әлеуметтік жағдайы төмен болған соң қылмысқа баратын, керісінше баршылықтың, байлықтың арқасында не істерін білмей қылмысқа ұрынатындары да кездеседі. «Тамағы тоқтық, көйлегі көктік аздырар адам баласын» деген қанатты сөзді ұлы Абай осыдан бір ғасырдан астам уақыт бұрын айтса да, өзінің құндылығын осы уақытқа дейін жоғалтқан емес.

Кез-келген қоғамдағы қылмысты-азайтатын да, көбейтетін де, сол мемлекеттегі халықтың әлеуметтік жағдай мен экономикалық ахуалдың деңгейі. Қоғамның дамуына байланысты әр кезеңде қылмыстың да, жазаның да дамып, өзгеріп отыратыны заңды құбылыс. Еліміздегі жұмыссыздық, халықтың әлеуметтік жағдайы, идеологиялық саясат, қоғамдық сананың өзгеруіне байланысты – қоғамымызда ауыр қылмыстардың өсіп жатқаны баршамызға аян. Мысалы, терроризм (255 бап(- қазіргі дәуірдегі ең қауіпті қылмыс түрі болып табылады. Аталған қылмыстар ұлттық шектен шығып, маңызды халықаралық сипат алуда. Қазіргі уақытта тағы бір назар аударатын нәрсе, қылмыс жылдан-жылға қатыгездігімен, шектен шыққан жүгенсіздігімен ерекшеленіп бара жатыр. Сыбайлас жемқорлық, қызмет бабын пайдалану, адам өлтіру, әйел зорлау, тонау, адам ұрлау, денеге ауыр жарақат салу, ұрлық, қарақшылық, алаяқтық сияқты қылмыстардың көбеюі.

Мысалы:біздің мекемеде ҚР қк-нің 188 бабы бойынша 2007 жылы-44 сотталған жаза мерзімін өтесе, 2008 жылға-78 сотталған жаза мерзімдерін өтеуде.

Қылмысқа жауап- ол жаза қолдану-қоғамды қылмыстан сақтайтын және жаңа қылмыстың жасалуына жол бермеудің қажетті құралы. Жаза- кек алуды, тән азабын шектіруді немесе адамдардың қадір-қасиетін қорғауды мақсат етпейді. Бұл туралы біздің Ата заңымызда да айтылған. Жасалған қылмыс қаншалықты жеңіл болса да, ауыр болса да ол үшін қоғам алдында жауап береді. Қолымен істегенді-мойнымен көтеру қажет. Жазаның түрі сан алуан. Оларға тек қылмыстық-құқықтық шаралар ғана емес, сондай-ақ азаматтық, әкімшілік, тәртіптік шаралар да жатады. Жазаның түрлері ҚР ҚК-нің 39 бабында көрсетілген. Соның ішінде, бас бостандығынан айыру жазасына тоқталайық. Қр ҚК-нің 46-бабының 1-ші тармағына сәйкес, бас бостандығынан айыру жазасы-сотталушыны қоныс-колониясына жіберу, жалпы қатаң ереже режимдегі түзеу колониясына немесе түрмеге отырғызу жолымен оқшаулаудан тұрады. Бас бостандығынан айыру мерзімі қылмыстың қоғамдық қауіптілігі мен ауырлдығына,сотталушының кінәлілігіне және басқа да мәнжайларға тікелей байланысты. Өмір бойына бас бостандығынан айыру өмірге қастандық жасалатын аса ауыр қылмыстар жасағаны үшін берілетін өлім жазасына балама ретінде белгіленеді. Жаңа қылмыс жасаған жағдайда соттылығының болуы, әдетте, ауырлататын мәнжайлар қатарына жатқызылады.

ҚР Конституциясының барлық адам заң мен сот алдында тең, ешкімде сот үкімінсіз қылмыс жасауда кінәлі деп танылуға жатпайды және қылмыстық жазаға тартыла алмайды деген қағидаларын басшылыққа ала отырып, соттар жасалған қылмыстың түрі мен ауырлығына, айыптының қызметтегі және қоғамдағы орнына қарамастан, әрбір қылмыстық істі заңға сәйкес бұлжытпай шешуі қажет екендігіне жете назар аударуға тиіс. Заңның бұзылуын ештеңе де ақтай алмайды. Қылмыстық жаза тағайындаған кезде соттар ҚК-тің 52-бабында көрсетілген жаза тағайындаудың жалпы қағидаларын бұлжытпай сақталуы, сондай-ақ сотталушы жасаған қылмыс ауырлығы бойынша қай санатқа жататындығын, қылмыстық топ, ұйымдасқан топ немесе қылмыстық қауымдастық жасаған жағдайда сотталушының қатысу дәрежесін, жазаны жеңілдететін немесе ауырлататын жағдайларды,болған қылмыстардың жиынтығын, сол қылмыс үшін көзделген жазаға қарағанда неғұрлым жеңіл жаза тағайындау немесе шартты соттау негіздерін ескеруі тиіс.

Қорытындылай келе, қылмысқа барған адам оның бір кезде оралатын зардабын сезінетін болуы керек және жаза тағайындау жасалған қылмысқа сай болу қажет. Қылмыстық жауаптылық және оның негіздері бір-бірін толықтырып отыратын, тұтастай бір бүтінді құрайтын біздің қоғамыздағы әділеттікті орнатуға көмектесуші құралдардың бірі, құқықтық мемлекетімізді қалауға септігін тигізерлік бір тиегі деп есептеймін.

Әдебиеттер

1.Е.Каиржанов Уголовное право РК, общая часть.-А.,1998.-С.90-91
2.Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права
3.Гражданский кодекс РК, толкование и коментирование (общая чвсть). Выпуск 2.-а. 1997
4.Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі 2014ж
5.Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995 жыл
6.Қазақстан республикасының азаматтық кодексі 27 желтоқсан 1994 жыл; Ерекше бөлім
7.Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық, жалпы бөлім – Алматы:Жеті жарғы, 2000ж

ӘОЖ 396.1

ӘЙЕЛДЕРДІҢ САЯСАТТА, БИЗНЕС САЛАСЫНДА ЖӘНЕ ҚОҒАМ ӨМІРІНДЕГІ РӨЛІ.

Абдулхамидова Н.Н. - ЮМ-22-5к1тобының студенті
ЖамеловБ.А.- магистр оқытушы

Мен не үшін бұл тақырыпты алдым? Алдымен осы сұраққа жауап беріп кетейін, себебі мен практикада жүрген кезде бір ағайдың айтқан сөздері маған қатты тиді десем де болады. Бізге бір ағайымыз айтады осы саясатта, бизнесте осы сияқты т.б үкіметтік мекемелерде әйел адам не істейді негізі бұндай жерлерде әйел адам жүрмеуі керек деген сөзі маған біртүрлі естілді. Сонда біз әйелдер қандай жұмыс істеуіміз керек? Тек үйде отырып бала-шағаға қарап үйдің шаруасын істеу керекпіз ба?Қазақстанда әйелдер саясатта, бизнесте және қоғамдық өмірде маңызды орын алады. Олар дәстүрлі негіздер мен гендерлік стереотиптерге байланысты қиындықтарға қарамастан, елдің дамуына айтарлықтай үлес қосады. Мысалы, бұрынғы Қаржы министрі Әсел Жиенбаева экономикалық реформаларға белсенді ықпал етті. Гендерлік квоталар: 2020 жылы Қазақстан сайлаудағы партиялық тізімдерде әйелдер мен жастар үшін міндетті 30% квотаны бекітті. Бұл әйелдердің саясатқа қатысуын кеңейтуге бағытталған. Саясаттағы көшбасшы әйелдер әлеуметтік саясатты, білім беруді, денсаулық сақтауды дамыту және гендерлік теңдікті ілгерілету үшін белсенді жұмыс істейді.

1. Кәсіпкер әйелдер: Қазақстандағы әйелдер шағын және орта бизнесті, әсіресе қызмет көрсету, сән және IT саласында белсенді дамытуда. Қолдау бағдарламалары: "Даму" қоры сияқты мемлекеттік және халықаралық бастамалар әйелдер стартаптарын оқыту мен қаржыландыруға ықпал етеді.

2. Білім және ғылым: Қазақстандық әйелдер Білім және ғылым саласында көш бастап тұр. Мысалы, Майра Рахымжанова сияқты белгілі ғалымдар медицина мен технологияның дамуына үлес қосуда.

3. Мәдени жобалар: Әйелдер ұлттық мәдениет пен өнерді насихаттауда шешуші рөл атқарады. Олардың көпшілігі режиссерлер, Жазушылар және суретшілер, олардың жұмысы ел ішінде де, одан тыс жерлерде де танылады. Мәселелер мен перспективалар Мәселелер: Табысқа қарамастан, Қазақстандағы әйелдер тең емес еңбекақы төлеу, басшылық лауазымдарға қол жеткізудегі қиындықтар және тұрмыстық зорлық-зомбылық сияқты сын-қатерлерге тап болуды жалғастыруда. Перспективалар: Квоталарды енгізу, мемлекеттік қолдау Бағдарламалары және әйелдер білімінің өсуі Қазақстандағы әйелдер үшін мүмкіндіктердің одан әрі кеңеюіне үміт береді. Қазақстан әйелдері олардың қоғамдағы рөлі тек дәстүрлі шеңбермен ғана шектелмейтінін көрсетеді. Олардың саясаттағы, бизнестегі және әлеуметтік саладағы жетістіктері елдің заманауи келбетін қалыптастырады[1].

2024 жылы ДЭФ гендерлік теңдікті өлшеу үшін есептейтін гендерлік алшақтық индексінде Қазақстан 146 елдің ішінде 76-шы орынға ие болып, 2023 жылғы нәтижесін 14 баллға нашарлатты. Литва (11-ші), Молдова (13-ші), Эстония

(29-шы), Латвия (30-шы), Беларусь (55-ші), Армения (64-ші) сияқты бұрынғы кеңестік республикаларда ғана жағдай біздікінен жақсы емес, Грузия (69-шы), сонымен қатар Намибия (8-ші), Оңтүстік Африка (18-ші), Мозамбик (27-ші), Бурунди (38-ші), Руанда (39-шы) және басқалары сияқты Африка елдерінде. Индекс төрт негізгі саладағы 14 көрсеткіш бойынша статистикалық деректерді ескереді:" экономикалық қатысу және мансаптық мүмкіндіктер"," білім деңгейі"," денсаулық және өмір сүру ұзақтығы","саяси құқықтар мен мүмкіндіктер". Бұл ретте Қазақстанның 1-ден "білім деңгейі" санатында 36-орын және 0,999 балл (28 ел, оның ішінде посткеңестік Литва мен Украина алған ең жоғары мүмкін балл), "денсаулық және өмір сүру"санатында 0,976 балл (46-орын) бар. "Экономикалық қатысу және мүмкіндіктер" санатында ұпайлар 0,751 — ден төмен, бірақ бұл 28-ші орында. Мұның бәрі "саяси құқықтарды кеңейту" категориясымен қиылысады, онда Қазақстан 0,116 баллмен 116-шы орында, мұнда бізді бұрынғы кеңестік Қырғызстан, Өзбекстан және Тәжікстан Республикалары ғана емес, Пәкістан, Египет және Иордания сияқты ислам елдері де басып озады. Яғни, біздің білімді және ЖІӨ-нің едәуір үлесін өндіретін әйелдер іс жүзінде шешім қабылдау мен басқару деңгейінде ұсынылмайды, бұл тұрғыда Қазақстан тіпті жақын көршілер арасында да патриархалдық анахронизм болып қала береді. 2016 жылдан бастап Парламенттегі әйелдердің үлесі тұрақты түрде азайып келеді және тәуелсіз Қазақстанның бүкіл тарихында бір ғана әйел облыс әкімі болды (екі жылдан аз). Сондай-ақ Forbes Kazakhstan-дың Ең бай және ең ықпалды бизнесмендерінің рейтингтерінде әйелдердің өкілдігі елеусіз қалып отыр. Журналдың зерттеу тобы дайындаған Қазақстанның ең ықпалды әйелдерінің бірінші рейтингі-әйелдердің бүкіл елдің экономикасында, саясатында және әлеуметтік өмірінде болып жатқан процестерге әсер ету үшін қолдарында әлі де жеткілікті билік тетіктерін сақтайтын салаларды түсінуге тырысу. 100 — ден астам үміткердің тек 25-ін таңдау оңай шаруа емес еді. Бірнеше ондаған сарапшылардың дауысы шешуші болды, олардың пулына саясаттанушылардан, журналистерден, кәсіпкерлерден, консалтингтік және талдамалық компаниялардың басшыларынан басқа, Forbes Kazakhstan рейтингіне Қазақстанның ең бай 75 бизнесмені және Қазақстанның ең ықпалды 50 бизнесмені сияқты қатысушылар да кірді. Бұл рейтинг әйелдер көшбасшыларының рөлін көрнекі етуге көмектеседі және әйелдердің шешім қабылдау деңгейіндегі өкілдігін одан әрі күшейту әрекеттері сәтті болады деп үміттенеміз[2].

Қазақстанда әйелдердің саяси көшбасшылығы қалай дамиды Әйелдер үшін саяси көшбасшылықты ілгерілету бойынша жоба ұйымдастырылды Смағұлов Әмір 22 қараша 2022 ж қоғамда әйелдер көшбасшылары туралы көптеген стереотиптер бұрыннан қалыптасқан және өте берік. Әдетте, олар еркектерге қарағанда әлсіз басшылар, көшбасшылық тек еркектік қасиет, әйелдерді басшылыққа алудың ешқандай пайдасы жоқ деп санайды. Алайда, іс жүзінде бұл жағдайдан алыс, Қазақстандағы әйелдер көшбасшылығы да бар-ол дамып, ілгерілеуде. Жыл соңына дейін Қазақстанның түкпір-түкпірінен 30 әйел көшбасшы "Томирис" жаңа мемлекеттік бағдарламасы аясында әлеуметтік жобалар әзірлейді. Оларға жаттықтырушылар көмектеседі. Жыл бойы олар өз шәкірттерін көшбасшылыққа, мемлекеттік басқаруға үйретеді, сондай-ақ гендерлік стереотиптер мен оларды еңсеру жолдары туралы әңгімелейді. Жоба туралы толығырақ Azattyq Rýhy материалында сөйлесейік. Ұлттық статистика бюросының мәліметі бойынша, Қазақстанда әйелдер халықтың 51,8% құрайды және олардың экономикалық белсенділігі 66,6% құрайды. Сонымен қатар, елдің барлық еңбекке қабілетті халқының, яғни 7 миллион адамның ішінен әйелдерге қарағанда ер адамдар 350 мыңға көп. Мамандардың талдауы бойынша, елдің жалпы ЖІӨ-нің 39% - қоғамның әйелдер бөлігі құрайды. Бизнесте әйелдер керемет нәтижелерге қол жеткізеді. Тағы да айтайық-ШОБ-тың шамамен 42% - кәсіпкерлер басқарады, ал осы саладағы жұмыс орындарының 30% - олар береді. Компанияларды иеленуге және басқаруға қатысу көрсеткіштері бойынша олар да жақсы позицияларды көрсетеді: компаниялардың 30% - дан астамында әйелдердің үлесі бар, ал компаниялардың 24% - иелік етуде олар көпшілікті құрайды. Компаниялардың 26% - әйелдер де басқарады. Саясатта да жыл сайын қазақстандықтар өздерін көбірек табуда. Олардың қызығушылығы жойылып кетпеуі үшін, тек одан әрі ілгерілеуге ықпал ету үшін "AMANAT" партиясының Саяси менеджмент академиясы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігімен бірлесіп, ҚР Президенті жанындағы Әйелдер істері және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі ұлттық комиссияның, "AMANAT" партиясының және Конрад Аденауэр атындағы қордың қолдауымен"Томирис" әйелдер көшбасшылығы бағдарламасын іске асырды саяси көшбасшылықты ілгерілету үшін. Осы бағдарлама шеңберінде саясаттан, қоғамдық сектордан және "AMANAT"партиясының активінен 30 әйел көшбасшы конкурстық негізде іріктелді. Олар үшін бай бағдарлама дайындалды: қарқынды оқыту курстарында қатысушыларға көпшілік алдында сөйлеу, тиімді қарым-қатынас, эмоционалды интеллект, жобаларды басқару және т.б. үйретілді. Оқу бағдарламасында Қазақстан мен Германияның жетекші саяси қайраткерлерімен кездесулер де қарастырылған[3].

Қорытындылай келе, Қазақстанның саясатындағы, бизнестегі және қоғамдық өміріндегі әйелдердің рөлі қазіргі сын-қатерлерге қарамастан өсуде. Көшбасшы әйелдер реформаларға, экономикалық дамуға және әлеуметтік өзгерістерге үлес қоса отырып, негізгі салаларды дамытуға белсенді қатысады. Мемлекеттік қолдау, гендерлік квоталар және халықаралық бастамалар әйелдердің қоғамға тең қатысуына ықпал ете отырып, оларға жаңа мүмкіндіктер ашады. Дегенмен, олардың әлеуетін толық ашу үшін гендерлік теңсіздіктерді, стереотиптерді және басқа да әлеуметтік кедергілерді жою бойынша жұмысты жалғастыру қажет. Қазақстан әйелдері оң өзгерістердің маңызды қозғаушы күшіне айналуда және олардың жетістіктері елдің халықаралық аренадағы позициясын нығайтып қана қоймай, көшбасшылардың болашақ ұрпағы үшін негіз жасайды[4].Қазақстандағы әйелдер мемлекет дамуының негізгі мәселелерін шешуде тең құқылы қатысушы бола алатынын дәлелдеді. Олар саясатқа белсенді әсер етеді, бизнес арқылы экономикалық өсуге ықпал етеді және қоғамдық өмірге, өнерге, ғылымға және білімге маңызды үлес қосады. Дегенмен, гендерлік теңдікті қолдау бойынша жұмысты тереңдету қажеттілігі қалады. Әйелдер үшін мүмкіндіктерді кеңейту, олардың мансаптық өсуіндегі кедергілерді жою және бірдей жалақыны қамтамасыз ету — бұл жалпы қоғамның дамуын тездететін қадамдар. Қазақстанның болашағы көбінесе елдің өз азаматтарының, оның ішінде әйелдердің барлық әлеуетін қаншалықты белсенді пайдаланатынына байланысты. Олардың идеялары, энергиясы мен көшбасшылығы Қазақстанның прогрессивті және тең құқықты мемлекет ретіндегі орнықты дамуын қамтамасыз етуге және ұстанымын нығайтуға қабілетті[5].

Әдебиеттер

1. https://cyberleninka.ru/article/n/latentnost-domashnego-nasiliya-v-respublike-kazahstan-na-sovremennom-
2. https://forbes.kz/articles/25-samyh-vliyatelnyh-zhenshin-kazahstana-ed460f/amp3
3. https://rus.azattyq-ruhy.kz/society/43892-u-rulia-vlasti-kak-razvivaetsia-zhenskoe-politicheskoe-liderstvo-v-kazakhstane5.
4. https://www.eurasian-research.org/publication/women-in-politics-global-and-kazakhstan-trend/?
5. https://sayasat.kz/post/women-in-politics#

УДК 339.9

ИНТЕГРАЦИЯ КАЗАХСТАНА И ЕЕ ЗНАЧЕНИЕ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Аблай Б. – студент группы ЮМ23-3а
Кожамкулова И.Е. – к.э.н., доцент

С момента перехода к рыночным отношениям и обретения суверинитета в 1991 году Республика Казахстан стремится стать активным участником в глобализации и занять достойное место в этом процессе. Привлекательное и благоприятное географическое расположение в самом центре Евразии дает возможность Казахстану быть «золотым мостом» между Западом и Востоком. Данная ситуация позволяет повысить стремительное развитие экономических и политических мировых связей.

Также необходимо отметить, что, безусловно, одним самых приоритетных сторон внешней экономической политики Республики Казахстан являются совместные проекты. Это касается евразийской интеграции. Создание общего экономического пространства на уровне евразийского масштаба впервые было отмечено и представлено Н.А.Назарбаевым в 1994 году. Данная идея нашла свое проявление в ЕАЭС, который начал свое официальное существование в 2015 году. Его учасниками являются Казахстан, Россия, Беларусь, Армения и Кыргызстан. Основным направлением организации является беспрепятственное обращение товаров, капитала, а также трудовых ресурсов. И, конечно, политика в области экономики. Казахстан является ключевым звеном в данном объединении, что дает возможность укреплению своих позиций в международном пространстве.

Далее отметим, что основным и важным моментом для Казахстана стало взаимодействие с международными партнерами на мировом рынке. Не исключением является экспорт нефти, газа и других природных ресурсов, которые пользуются огромным спросом, особенно в условиях «зеленой экономики». Также заметим, что приоритетной задачей для казахстанской экономики является привлечение иностранных инвестиций. Немаловажным фактором выступает тесное взаимодействие и сотрудничество с Европой и США.

Важно подчеркнуть, что Казахстан является единственной страной, которая входит в Центральную Азию и имеет определенный солидный статус на Западе в экономико-политической деятельности.

Также ключевым моментом для продуктивной работы иностранных компаний является предоставление благоприятных условий. Это, в свою очередь дает возможность для международного сотрудничества ООН и ОБСЕ. Относительно взаимоотношений с Китаем стоит отметить, что данное тесное сотрудничество основано на определенной стабильности и безопасности.

Отметим, что Казахстан принимает активное участие в поддержке Афганистана и сотрудничает с Ираном.

Немаловажным фактором является и вхождение в состав ВТО. Это дает возможность казахстанским производителям занимать достойное место на мировом рынке.

Что касается несырьевой продукции, то следует подчеркнуть, что Казахстан ставит основной целью ее экспорт. С целью повышения конкурентоспособности экспорта огромное развитие имеет торговая цифровизация, которая совершенствует и упрощает процессы в сфере торговли.

В дополнении к вышеперечисленным аспектам стоит добавить, что Казахстан занимается развитием инфраструктуры в торговой сфере. Ярким проявлением выступает «Новый шелковый путь», который является связующим мостом для Азии и Европы.

Стоит отметить, что, безусловно, наряду с положительными эффектами имеют место различные издержки. Конечно, огромное и отрицательное влияние на интеграцию могут оказать различного рода санкции, экономические внешние кризисы, политическая нестабильная ситуация и так далее. С целью устранения и преодоления этих сложных процессов необходимо совершенствовать инвестиционную среду, заниматься развитием капитала, а также вносить инновации в различные сферы деятельности.

В заключении, хотелось бы отметить, что Казахстан за период своего независимого становления пережил множество реформ в различных сферах деятельности, провел транформацию во многих отраслях экономики и проделал огромные, сложные, значительные и важные шаги на пути интеграции в МС. Также отметим, что Казахстан не останавливается на достигнутом, стремясьповышать свои позиции на международном рынке. Безусловно, для успешного развития интеграционных процессов, необходимо длительная реализация стратегических планов, напраленных на устойчивое развитие глобализации.

Список использованной литературы

1. Казахстан и Евразийская экономическая интеграция –kazembassy.ru
2. Роль Казахстана в мировой экономике – forbes.kz
3. Развитие торговли и инфраструктуры в Казахстане – primeminister.kz
4. Интеграция в мировой рынок: вызовы и перспективы – kaznpu.kz

УДК 327.37

РОЛЬ ДИПЛОМАТИИ В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

Аблай Б. – студент группы ЮМ-23-3а
Орынбаев Ж.Б.-научный руководитель старший преподаватель, магистр международных отношений

В современных условиях развития общества, отражающих глобальные вызовы и нестабильность, дипломатия является важным звеном и занимает особое место в системе инструментов, обеспечивающих мирное сотрудничество между странами. Ее основная роль и возрастающее значение, безусловно, являются актуальными с возникновение таких издержек, как изменение климата, увеличение масштабов миграции, обострение экономических кризисов, технологические вызовы и т.д. [1] Мировое пространство становится взаимосвязанным и, в свою очередь, диктует свои условия на международной арене, которые требуют эффективных дипломатических методов. Управление навыками

успешных переговоров и нахождения компромиссов дают возможность государствам в обеспечении стабильного развития и, соответственно, отсутствия конфликтов.

Дипломатия – это особое искусство, позволяющее выстраивать и налаживать отношения между различными странами посредством правильного диалога и эффективных переговоров. История дипломатии начинается с истоков древних цивилизаций, где уже в те далекие времена проводились различного рода соглашения и создавались союзы. Так, например, в Древнем Египте элементы дипломатии применялись с целью налаживания мирных отношений с соседствующими странами. Вестфальский мир 1648 года послужил началом и стал стартом в истории многосторонних переговоров, а формирование ООН после окончания Второй мировой войны выступило основой и создало базу для сотрудничества в глобальном мировом масштабе [2].

Необходимо отметить, что в современном мире дипломатия выполняет такие основные и важные функции, как предотвращение и урегулирование конфликтов, как например, урегулирование и решение Карибского кризиса 1962 года. Благодаря эффективным переговорам удалось предотвратить ядерную катастрофу [3]. Также – установление партнерских связей и сотрудничества. Международные организации, как ЕС, создаются путем мирных переговоров и консенсуса. Отметим, что интересы государства представляют послы и консулы, а также другие представители, деятельность которых направлена на экономико-политические и культурные позиции за рубежом. И, конечно, одной из важных функций дипломатии является поддержание мира, так как дипломатические переговоры и соглашения имеют основное и важное значение в предотвращении остроты конфликтов[2].

Безусловно, новые реалии и трансформация экономической системы требуют новые механизмы и возможность адаптации в дипломатии. Цифровизация и инновации в области технологии требуют новые подходы в дипломатии, в отличие от традиционных. Наряду со стремительной доступностью во взаимодействии, увеличиваются такие риски, как кибератаки, распространение ложной информации, утечка и слив данных. Все это приводит к различным угрозам в сфере безопасности переговорных процессов [4].

Также, стоит отметить о таких глобальных проблемах, как климатические перемены и миграционные издержки. Естественно, необходимсогласованный общий подходв решении данных вопросов в мировом пространстве, а не в масштабе одного государства. Ярким примером эффективного взаимодействия стран может выступать Парижское соглашение, суть которого заключается в снижении углеродных выбросов и замедление процессов глобального потепления.

Повышение значимости многосторонних организации, таких как ООН, НАТО, ЕС создает новую основу для дипломатических отношений. Данные подразделения формируют платформу для обсуждения и изучения непростых вопросов [5]. Однако, рост влияния и повышение авторитета некоторых стран, таких как Китай и Индия, усложняют переговорные процессы.

Важно отметить, что немаловажное значение в публичной и культурной дипломатии имеет своего рода «мягкая сила». Многие страны на современном этапе часто и довольно распространенно пользуются культурными мероприятиями, различными образовательными проектами и программамиобмена для создания своего индивидуального, уникального и позитивного имиджа. Стоит подчеркнуть такие важные организации, как Институт Конфуция или Британский Совет [6]. Именно они играют важную роль и вносят огромный вклад в повышение и укрепление доверительных отношений между различными странами и помогают развивать культурно-политические связи[7].

В заключении хотелось бы отметить, что дипломатия является ключевым, незаменимым и основным инструментом в регулировании отношений на мировой арене. Ее позиции, цели, задачи и направления с каждым новым этапом изменяются и усложняются. Но, в свою очередь, возможность и способность адаптироваться, изменяться, подстраиваться к новым реалиям и современным вызовам таким, как Цифровизация, геополитические изменения, различные глобальные кризисы позволяют сохранять и повышать ключевую, значимую и важную роль в дипломатии. Безусловно, международная безопасность и мировая стабильность напрямую и всецело зависят от эффективных, функциональных, оперативных и модернизированных методов и механизмов в дипломатии, направленных на достижение консенсуса и укрепление международного сотрудничества.

Список использованной литературы:

1. Киссинджер Г. Дипломатия. – М: АСТ, 2016. – 944с.
2. Труш С.А. Современная дипломатия: Теория и практика. – М: Юрайт, 2019. – 432с.
3. Устав ООН // Официальный сайт ООН. URL: https://www.un.org
4. Парижское соглашение по климату, 2015. -URL: https://unaccc.int/process-fnd-meetings/the-paris-agreement
5. Иванов А.Б. Международная безопасность и дипломатия в XXI веке //Политика и общество. – 2018. -№3. – с.45-50.
6. Холодков А.А. Роль дипломатии в урегулировании современных международных конфликтов //Международные процессы. -2020.-Т.18, №2, -С.72-81.
7. Официальный сайт Европейского Союза //URL: https://www.europa.eu

ӘОЖ 327

ҚЫТАЙДЫҢ “БІР БЕЛДЕУ, БІР ЖОЛ” БАСТАМАСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ГЕОСАЯСИ МАҢЫЗЫ

Абубакирова Б.Т. – ЮМ-24-3к3 тобының студенті
Жайлауова Г.М. – ғылыми жетекші, аға оқытушы

“Бір белдеу, бір жол" бастамасы — Қытай Халық Республикасының ұсынған жаһандық инфрақұрылымдық және экономикалық даму жобасы.XXI ғасырдағы әлемдік аса алып жоба саналатын «Бір белдеу, бір жол» бастамасы оның авторы Қытайдың қолданыстағы халықаралық қатынастар жүйесін қайта қарау, оның ережелері мен шарттарына өзгерістер енгізу, әлемдік тәртіпті қайта жүйелеу, жаңа тұрпаттағы ірі елдер қарым-қатынасын қалыптастыру, «Адамзаттың тағдырластығы қауымдастығын» құру ниетіндегі стратегиялық жобасы есептеледі.Алғаш рет «Бір белдеу - бір жол» бастамасының идеясы Орталық Азияда Си Цзиньпиннің 2013 жылғы 7 қыркүйекте Қазақстанға сапары барысында ұсынылды. Бірақ іс жүзінде біз ҚХР 2000-шы жылдардың ортасынан бастап Орталық Азия аймағында белсенді

экономикалық саясат жүргізе бастағанын байқаймыз. «Белдеу және жол» жариялау бастамасы жаңа мәміле емес, шын мәнінде бұл барлық тән сипаттамаларымен онжылдыққа созылатын бұрыннан бар экономикалық саясаттың идеологиялық дизайнының жалғасы.Қытайлық контексте ол Қытайдың әлемдік қауымдастыққа ұсынып отырған «ең үлкен ортақ игілігі және ең ауқымды ынтымақтастық платформасы». Сондықтан да, Қытай тарапы «ынтымақтаса отырып бірге ұтуды» көздеген жобаның қатысушысының барынша көбеюіне, ондағы нақты жобалардың әлемдік қауымдастық, әсіресе, «белдеу және жол» жағалауы елдері тарапынан мейілінше қолдау табуына мүдделі.

«Бір белдеу – бір жол» идеологиялық доктрина ретінде ұсынылған, ол Қытай осы бастаманың аясына тартылған аумақтарда алға жылжытатын нақты жобалар үшін біріктіруші идея ретінде әрекет етеді.Кез келген дерлік жобаны оның шеңберіне қосуға болады, өйткені бастама Қытай экономикасының мемлекеттердің мүдделерімен өзара әрекеттесуі үшін инклюзивті платформа құруға арналған.Қазақстан мен Орталық Азия елдері осы жобаны іске асыру процесінде.Қытаймен көлік байланысын дамыту басым бағыт ретінде жарияланды.[1]

Қытайдыңэкономикалық қуатының артуына байланысты оның ғаламдық саяси, экономикалық, мәдени, дипломатиялық, модернизациялау, ғаламдық климатты оңау, жершарындағы кедейлікті жою процестеріне қатысуы және ондағы өз ықпалын сомдау бағытындағы белсенділігінің айтарлықтай артқаны, сондай-ақ оның осы ұмтылысының үдемелік сыйпатты көрсетіп келе жатқаны белгілі.

Си Цзиньпиннің қазіргі әлемдік тәртіпті қайта қарау, оның қолданыстағы қағидаттары мен ережелеріне түзету енгізу, жаңаша тұрпатты халықаралық қатынастар жүйесін жасақтау, адамзаттың тағдырластығы қауымдастығын қалыптастыру сынды бастамалары, ең әуелі Қытайдың өзіне әрқандай халықаралық байланыстар мен ықпалдастықтарға өзгеше көзқарас және тәсілмен келу талабын қойып отыр.Бұны «Бір белдеу, бір жол» стратегиясының жиынтығы және синтезі деп қарауға болады. Уақыттың өтуіне ілесе, аталмыш жобаның мақсат-мүдделер, идеялар, жаңа құралдар топтамасымен байытылып-үстеліп жер шарының түкпірлеріне жол тартты.Осындай мысалдың бірі Қытайдың шетелдердегі теңіз айлақтары мен порттарына иелік ету немесе олардың ұзақ мерзімдік жүргізу құқығын қолға келтіруі болып табылады.[2]

«Бір белдеу –Бір жол» бастамасының бастапқы мақсаты Орталық Азия өңірі елдерінің транзиттік проблемаларын жою және посткеңестік елдер арқылы көлік маршруттарының жетіспейтін буындарын салуды қамтамасыз ету, қазіргі заманғы порт құрылыстарын құру және интермодальдық тасымалдар жүйесін жетілдіру болып табылады.«Бір белдеу -Бір жол» бастамасы сонымен қатар қытайлық өнеркәсіптік тауарлар үшінжаңа нарықтардың ашылуына, қытайлық компаниялардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға, Қытайдың қатаң және жұмсақ күшін арттыруға, Қытайдың экономикалық және геосаяси ықпалын кеңейтуге, Азиядағы күштер тепе-теңдігін өзгертуге және Қытайды Ұлы мемлекет мәртебесіне көтеруге ықпал етеді. Сонымен қатар, жоба Қытайдың шеткі аудандарын дамыту және жарылыс қаупі бар Батыс көршілерімен қатынастардың тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін үлкен ішкі әлеуетке ие.«Бір белдеу, бір жол» жобасы шеңберінде іске асырылатын бағыттар, қазіргі уақытта жиынтығында әлем халқының шамамен 63% -ы, ЖІӨ-нің 30% -ы және әлемдік сауда ағынының 35% -ы тиесілі Оңтүстік-Шығыс, Оңтүстік, Орталық және Батыс Азия, Таяу Шығыс және Еуропа өңірлеріндегі 60-тан астам елді қамтиды.

Осыған дейін Қытайдың «Бір белдеу, бір жол» бастамасы аясында үш халықаралық форум өткізілді:Бірінші форум: 2017 жылы Бейжіңде өтті. Екінші форум: 2019 жылы сәуір айының соңында Бейжіңде ұйымдастырылды. Бұл жиынға әлемнің 40-тан астам елінің мемлекет және үкімет басшылары қатысты. Үшінші форум: 2023 жылы 17-18 қазанда Бейжіңде өтті. Форумға 130-дан астам мемлекеттен делегациялар қатысты, оның ішінде Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев та болды. Бұл форумдар Қытайдың «Бір белдеу, бір жол» бастамасы аясындағы халықаралық ынтымақтастықты нығайтуға бағытталған.[3]

Қасым-Жомарт Тоқаев«Бір белдеу, бір жол» халықаралық ынтымақтастығының III форумының ашылу рәсіміне қатысқан болатын.Қасым-Жомарт Тоқаев өз сөзінде Қытайдың жаһандық қауіпсіздікті қамтамасыз ету ісіндегі шешуші рөліне назар аударып, оны экономикалық және технологиялық дамудың локомотиві ретінде атап өтті.

Қазіргі геосаяси жағдайда «Бір белдеу, бір жол» бастамасы қажетті халықаралық жобаға және ынтымақтастықтың ірі платформасына айналды.Бұл жоба Қытайдың экономикалық қуатын, сондай-ақ оның жаһандық деңгейдегі жаңа белестерді бағындыруға ұмтылысын көрсетеді. Осыдан он жыл бұрын Сіз Қазақстанда алғаш рет «Бір белдеу, бір жол» ұзақмерзімді бастамасын ұсынып, оның басты қозғаушы күші болдыңыз. Мұның символдық мәні зор. Осы маңызды мерейтойды атап өте отырып, бүгінде сіздің бастамаңыз өзінің қажеттілігін көрсетті және әлемдік қоғамдастық тарапынан мойындалып, жаһандық ауқымдағы үлкен жобаға айналды деп сенімді түрде айта аламыз, – деді Президент.

Осы жобаға қатысушы мемлекеттердің бастамалары арқасында Азия, Еуропа және Африканың 150-ден астам елі тарам-тарам теміржолдар желісі, жоғары жылдамдықты күре жолдар және теңіз жолдары арқылы байланыс жасап отыр.Бұл жоба әлем экономикасының жылдам құбылып тұрған жағдайында қазіргі заманның аса күрделі сын-қатерлеріне тиімді төтеп бере алатын және мемлекеттеріміз үшін жалпыға ортақ игілікке айналды. «Бір белдеу, бір жол» Ұлы Жібек жолы ренессансына тың серпін берді десек, артық айтқанымыз емес. Сондықтан Қытайдың бұл бастамасы – XXI ғасырдың мегажобасы.[4]

Үшінші мәрте «Бір белдеу, бір жол» саммитінде мәлімделгеніндей, Қытайдың «Бір белдеу, бір жол» стратегиясына әртүрлі деңгейде үн қатқан мемлекеттер152-ге жетіп, халықаралық ұйымдар саны 32-дан асыпты. Жаңа көркейіп келе жатқан елдер мен қаржыға аса мұхтаж дамушы елдердің стратегия аясындағы жобаларға қызығушылығы мен мүдделілігі жоғары.Стратегия ауқымындағы инвестиция көлемі 1 трлн АҚШ долларынан асып, ірілі-ұсақты 3000-нан астам жоба қаржыландырылыпты.Сарапшылардың пікірінше, бұл Қытайдың «үлкен мемлекеттен күштімемлекетке» көшу кезеңіндегі алғашқы нақты сыртқы саясат тұжырымдамасы. Бір белдеу, бір жол" бастамасы – Қытайдың экономикалық қуатын арттырып, оны әлемдік геосаяси ойыншыға айналдыратын жоба. Бұл бастама дамушы елдер үшін инфрақұрылымдық және экономикалық дамуға мүмкіндік берсе де, кейбір мемлекеттер үшін қарызға тәуелділік қаупін тудырады. Ол үйлесімді әлем құру және Қытай арманына қол жеткізу идеяларына сәйкес қалыптастырылған және барлық деңгейлерде барлық қатысушы елдермен экономикалық өзара іс-қимылды нығайтуға және жан-жақты ынтымақтастықты, ең алдымен, сауда-экономикалық ынтымақтастықты бүкіл әлемге кеңейтуге бағытталған. Қазақстан үшін бұл бастама экономикалық тұрғыдан тиімді болғанымен, Қытайдың ықпалын арттыруы аймақтағы геосаяси балансты өзгертуде.

Әдебиеттер
1.journal.shygystanu.kz«Жаһандық қақпа» және «Бір белдеу - Бір жол» жобаларының Қазақстанға геоэкономикалық және геосаяси әсері. 2023ж.
2. journal-kogam.kisi.kz“Қытайдың «Бір белдеу, Бір жол» стратегиясы:әлемдік жетекшілікті қалыптастырудағы порттардың рөліне жүгіну”.2024ж.
3. www.akorda.kz Мемлекет басшысы “Бір белдеу, бір жол» халықаралық ынтымақтастығының III форумының ашылу рәсіміне қатысты”. 2023ж.
4.bulletin-histsocpolit.kaznpu.kz “Бір белдеу -Бір жол” бастамасын іске асыру кезеңіндегі негізгі үрдістер. 2021ж.

ҚЫЛМЫС ӘЛЕМІНЕ ҚАЖЕТТІ – ОДОРОЛОГИЯ

Айтбаева Ж. – ЮМ-21-1К9 тобының студенті
Ақшабай М. –оқытушы

Еліміз Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан бері қылмыс әлеміне қажетті көптеген салалар мен жаңадан ойлап табылып жатқан криминалистиканың бір бөлшегі – бұл одорология. Одорология дегеніміз – адам қалдырған немесе басқа да қылмысқа қатысы бар иісті қалдырылуы бойынша зерттеп, оны кімге тиесілі екенін аңғартып, қылмыс оқиға орнынан иісті ала отырып, оны сақтап келесі қылмыстық сот ісін жүргізу барысында қажетті криминалистиканың бір әдісі болып табылады. Иіс сезу мүшесі жағынан адамдарға қарағанда, жануарлардың иіс сезу мүшесі қайда өткір болып келеді. Соның бір дәлелі ретінде қылмысты ашу барысына қажетті оқытылып, үйретілген иттер шамамен 94-98% пайыз табу көрсеткішін көрсетуде. Иісті еске түсіргенде тек адамды ғана емес, оқиға орнында болған кез-келген иісті алсақ болады және оларды арнайы қажетті банкаларға сақтап алады. Ал дәл қазіргі таңда Қазақстан Республикасында одорология ғылымына қажетті арнайы одорологиялық аспаптар, техникалардың жетіспеушілігінде кемшіліктер орын алып отыр. Басқа да мемлекеттерде криминалист-мамандар мен сарапшылары қажетті арнайы құрал-жабдықтарды зерттеп, шығарып оны жүзеге асыра алатын тіпті зертханалары болуында. Сонымен қатар елімізде одорология саласына қатысты профессорларымыз бен осы саланы игере алатын кадр бөлім санының кемшілігінде ақаулық бар. Алайда бұл істің алдын алсақ болады, яғни болашақта осы одорология жеке саласы ретінде қарастырып, бөлек жан-жақты, терең зерттей келе заман талабына сәйкес келетін техникалармен жұмыс атқара алатын жеке оқу курстары оқытылса. Сонымен қатар басқа елдермен өз тәжірибемізбен алмаса отырып, жан-жақты білім іздей отыра, заман талабына сай жұмыс атқара алу – бұл біздің міндетіміз.

Адам денесінің иісі жеке ақпараттың маңызды көзі болып табылады, бұл қылмыскерді өзі қалдырған иіс іздері арқылы анықтауға мүмкіндік береді. Криминалистикалық одорология қылмыстарды ашу және тергеу жүйесіндегі перспективалық бағыт болып табылады. Дәлелдеуде одорологиялық әдістің нәтижелерін қолдану идеясы адамды иіс арқылы сәйкестендірудің пайда болу мүмкіндігіне негізделген. Қылмыстарды ашу мен тергеуде одорологиялық әдісті қолдану идеясының жақтаушылары мен қарсыластары бар. Қолдаушылар қарсыластар келтірген дәлелдер мүмкін емес деп санайды және криминалистикалық ғылым мен сараптамалық тәжірибенің дамуын ескере отырып, сыналған пайдалану нысандарын тиімді қолдану саласындағы бұрыннан бар әзірлемелерді қолдануды ұсынады. Қарсыластар өздерінің дұрыстығын дәлелдеу үшін мынадай дәлелдер келтіреді: иттің көмегімен иісі бойынша тірі адамдарды іріктеуге жол берілмейді, өйткені ол адамды құқықсыз зерттеу объектісінің жағдайына түсіреді және оның қадір-қасиетін қорлаумен байланысты; айыпталушымен бірге итке ұсынылатын қылмысқа қасақана қатысы жоқ адамдарды іріктеуге қатысу үшін тартудың азғындығы; ит арқылы сәйкестендіруді заңсыз жүргізу, өйткені мұндай тергеу әрекетінің қылмыстық іс жүргізу кодексінде көзделмеген; қызметтік-іздестіру итін қолдану нәтижелерін дәлел ретінде қарауға болмайды, өйткені сот дәлелдемелерінің (дәлелдеу құралдарының) көздерінің толық тізбесінде заң қызметтік итті атамайды; иіс молекулаларының қасиеттері мен өзін тергеуші қабылдамайды және тікелей түсінеді, олар заттай бола алмайды дәлелдермен.

Сот одорологиясы практикада ресми түрде бекітілуі үшін оның қылмыстарды тергеу және ашу процесіндегі мәртебесін нақты анықтау, одорологиялық зерттеу әдістемесін неғұрлым егжей-тегжейлі реттеу қажет.

Тергеу барысында одорологиялық іздерді жинау мәселесі бар. Іздерді алу үшін тергеуші бірқатар қосымша әрекеттерді орындауы керек: ит өндеушіні оқиға орнына итпен шақыру, біреудің оқиға орнына кіруін шектеу, өйткені бөгде иістер қалуы мүмкін. Сондай-ақ, иіс іздерін дұрыс алып тастау керек, осылайша оларды болашақта одорологиялық сараптама кезінде қолдануға болады. Мұның бәрі тергеуді қиындатады, сондықтан тәжірибешілер көбінесе иіс іздерін алу мүмкіндігін елемейді, өйткені оқиға болған жерді тексеруге көп уақыт пен күш жұмсалады, сондықтан оларға "дәстүрлі" іздерді жинау оңайырақ. Барлық дәлелдер сияқты, одорологиялық сараптаманың нәтижелері іс бойынша қолда бар дәлелдемелермен бірге қаралуы керек.

Осылайша, қылмыстық сот ісін жүргізуде иіс іздерін толық пайдалану тек жоғарыда айтылған мәселелерді түсіну кезінде ғана мүмкін болады, қажет: сот-медициналық одорология практикада ресми түрде бекітіліп, одорологиялық зерттеу әдістемесінің егжей-тегжейлі регламентін құрып, жедел тергеу тобына иіс іздерін жинау саласында білімі бар маман қосыңыз, одорологиялық сараптамалардың нәтижелері келесідей қолданылды қылмыстық іс бойынша толыққанды дәлелдемелер.

Айта кету керек, криминалистикалық одорология қылмыстарды ашу және тергеу жүйесіндегі Барлық дәлелдер сияқты, одорологиялық сараптаманың нәтижелері іс бойынша қолда бар дәлелдемелермен бірге қаралуы керек.

Осылайша, қылмыстық сот ісін жүргізуде иіс іздерін толық пайдалану тек жоғарыда айтылған мәселелерді түсіну кезінде ғана мүмкін болады, қажет: сот-медициналық одорология практикада ресми түрде бекітіліп, одорологиялық зерттеу әдістемесінің егжей-тегжейлі регламентін құрып, жедел тергеу тобына иіс іздерін жинау саласында білімі бар маман қосыңыз, одорологиялық сараптамалардың нәтижелері келесідей қолданылды қылмыстық іс бойынша толыққанды дәлелдемелер.

Айта кету керек, криминалистикалық одорология қылмыстарды ашу және тергеу жүйесіндегі перспективалық бағыт болып табылады және көбінесе қылмыс жасаған адамдарды әшкерелеуге көмектеседі,

сондықтан одорологиялық сараптаманың нәтижелері сараптамалық зерттеулердің басқа түрлеріне қатысты екінші дәрежелі мәнге ие болмауы керек. Дәлелдеуде одорологиялық әдістің нәтижелерін пайдалану идеясы тергеудің басында жедел-іздестіру іс-шараларын қарқынды жүргізу кезеңінде ғана емес, іс бойынша іс жүргізудің кез келген сәтінде иіс бойынша сәйкестендіруді жүзеге асырудың пайда болған мүмкіндігіне негізделді.одорологиялық әдістің нәтижелерін пайдалану идеясы тергеудің басында жедел-іздестіру іс-шараларын қарқынды жүргізу кезеңінде ғана емес, іс бойынша іс жүргізудің кез келген сәтінде иіс бойынша сәйкестендіруді жүзеге асырудың пайда болған мүмкіндігіне негізделді.

Негізгі әдебиеттер

1. Криминалистика: Учебник / Т.В. Аверьянова, Е.Р. Россинская, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов. - 4-е изд., перераб. и доп. - М.: Норма: НИЦ Инфра-М, 2018. 928 с.
2. Криминалистика: Учебник / Е.Р. Россинская. - М.: Норма : ИНФРА-М, 2018. 464 с.
3. Криминалистика. Ч. .Теоретические основы криминалистики. Криминалистическая техника: Учебное пособие / Кубанов В.В. - Самара:Самарский юридический институт ФСИН России, 2015. 130 с
4.Оленберг, Г.В. Практикум по криминалистике (криминалистическая техника) : учебное пособие для студ. по спец. 050301 - Юриспруденция / Г. В. Оленберг. - Алматы :Эверо, 2014. - 104 с.
5. Криминалистика. Криминалистикалық техника, тактика және криминалистикалық методика : оқыту фильмі / мульлтимедиялық сүйемелдеуі. Интерактивті ресурстарды өңдеу орталығы. - Шымкент : ЮКГУ, 2017 о=эл. опт. диск (CD-ROM)

Қосымша әдебиеттер

1. Абуов А.Ғ.Криминалистика негіздері : оқу құралы / А. ғ. Абуов. - Алматы : Жеті жарғы, 2004. - 256 с
2. Жәкішев Е. ғ. Криминалистика : Оқулық Е. ғ. Жәкішев [и др.] ; әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық ун-ті. - Алматы : Қазақ ун-ті, 2005. - 396 с
3. Криминалистика : оқулық / Е. Ғ. Жәкішев [и др.] ; Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық ун-ті. - Алматы : Жеті жарғы, 2006. - 520 с.
4. Шәкенов А.Криминалистика : қР Білім және ғылым мин. кәсіптік бастауыш және орта білім беру ұйымдарына ұсынылған Оқулық
А. Шәкенов. - Астана : Фолиант баспасы, 2008.
5. Жәкішев Е. ғ. Криминалистика : Оқулық Е. ғ. Жәкішев [и др.] ; әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық ун-ті. - Алматы : Жеті жарғы, 2006. - 520 с.
6. Байтанова А.С.Криминалистика пәнінен бақылау жұмысын орындауға арналған әдістемелік нұсқау. Шымкент:ОКМУ,2018, 16 б

ӘОЖ 340.301:34.07

СОТ МЕДИЦИНАСЫ ОРГАНДАРЫНДА СОТ САРАПТАМАЛАРЫ МЕН ЗЕРТТЕУЛЕРДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ЖҮРГІЗУ

Акимбек А. – ЮМ 21-1кб тобының студенті
Еркебаева Н.А. – ғылыми жетекші, аға оқытушы

Сот медицинасы мен басқа да медициналық пәндердің деректерін тергеу және сот тәжірибесінде іс жүзінде қолдану сот-медицина сараптамасынын мазмұны болып табылады.

Сот-медицина сараптамасы сот әділдігі мақсаттары мен міндеттеріне қызмет етеді және елімізде қолданылып жүрген қылмыстық, азаматтық, қылмыстық істер жүргізу және аза-маттық істер жүргізу заңдарының, Үкімет қаулылары мен өкімдерінің, сондай-ақ Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау министрлігі шығаратын ережелердің, бүйрықтар мен нүсқаулардың негізінде және соларды сақтай отырып жүзеге асырылады.

Сонымен бірге сот-медицина сараптамасы өз қызметі, құқықтары мен міндеттері шегінде халыққа медициналық көмек көрсету сапасын жақсарту ісінде, ауру мен өлім-жітімді азайту, еңбек жәнё түрмыс жағдайларын жақсарту жолындағы күресте денсаулық сақтау жұмысына барынша жәрдемдесуді мақсат етеді.

Елімізде сот-медицина сараптамасын жүргізу Қазақстан Республикасы Қылмыстық және Қылмыстық-процестік, Азаматтық және Азаматтық-процестік кодекстерінің бірқатар баптарымен белгіленген. Әрбір кодекс бір құқық саласына қатысты заңдар жинағы болып табылады.

Қылмыстық кодекс - қылмыстық жауапкершіліктің себептері мен шектерін, қылмыс деп танылатын іс-әрекет белгілерін және ол үшін қолданылатын жазалау шараларын анықтайтын заң құжаты болып табылады.

Қылмыстық-процестік кодексі - қылмыстық істерді тергеу және сотта қарау кезінде тергеу органдарының, соттың, прокуратураның, адвокаттардың қызметін реттейтін және қылмыстық процеске қатысатын барлық адамдардың құқықтары мен міндеттерін белгілейтін құқықтық нормалардың жүйеге келтірілген жинағы.

Азаматтық кодекс - жеке адамдардың немесе ұйымдардың мүліктік қатынастарын реттейтін жеке заң құжаты.

Азаматтық -процестік кодексі дегеніміз - соттың азаматтық істерді қарау жөніндегі қызметін, сондай-ақ сот шешімдері мен ұйғарымдарын күштеп орындату жөшндегі орындаушылардың қызметін реттейтін құқықтық нормалардың жүйеге келтірілген жинағы.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 52, 53, 169, 272-баптарына сәйкес сараптама алдын ала тергеу процесінде немесе сот мәжілісінде ғылым, техни-ка, өнер және қолөнер жөнінен арнайы пікір қажет болған жағдайда белгіленеді. Бұл мәселелерді шешу үшін сарапшылар деп аталатын білгір адамдар тартылады. Сараптаманы тиісті мекемелердің сарапшылары немесе анықтама жүргізетін адам, тергеуші, прокурор және сот тағайындаған өзге де ма-мандар жасайды. Тергеуші және сот құқық бүзушылықтың бар-жоғын, оны жасаған адамның кінәсын анықтағанда сүйе-нетін кез келген нақты деректер қылмыстық іс бойынша дәлелдемелер болып табылады. Сараптаманың әр алуан түрлері бар, мысалы, сот-медицина, сот-психиатрия, сот-бухгалтерлік, криминалистика, сот-техникалық сараптамалары және т.б. Бұл орайда сот-медицина сараптамасының басқаларының бәрінен бұрын қолданыла бастағанын айта кеткен жөн.

Сараптаманың басқа түрлері сияқты, сот-медицина сараптамасы да тергеу және сот органдарының жазбаша берген үсынысы, қаулысы немесе жолдамасы бойынша ғана жасалады.

Сөйтіп, өлу себептерін, дене жарақаттарының сипатын, психикалық халін және жасын анықтаған кезде міндетті түрде сараптама жүргізу заңда көзделген.

Іс жүзінде орындалуы жөнінен сот-медицина сараптамасының түрлері: алғашқы, қосымша және қайталап жасалатын сараптамалар болып бөлінеді.

Алғашқы сараптама кезінде объектіге бірінші рет, көбінесе бір сәтке және түпкілікті зерттеу жүргізіліп, сарапшы тиісті қорытынды жасайды. Кейде алғашқы сараптама барысындақосымша зерттеу жүргізу, мамандардың ақыл-кеңесі, т.б. қажет болады. Сондықтан алғашқы сараптама барлық уақытта бірдей бір сәттік бола бермейді.

Қосымша сараптама кезінде сот-медицина сарапшысы әуелі объектіні зерттеп, қорытынды жазады. Сонан соң тергеу барысында, тергеупгі сарапшьшы тергву материалдарымен та-ныстырып, оған қолда бар барлық материалдар ескерілген түпкілікті қорытынды беруді үсынады.

Алғашқы сараптама онша толық және білікті болмаса, тергеу немесе сот органдарын қанағаттандырмаса, сондайақ істе келтірілген басқа дәлелдемелерге қайшы келсе, сараптама қайталап жасалады. Әдетте сараптаманы қайталап жасау неғұрлым тәжірибелі бір немесе бірнеше сарапшыға тапсырылады. Алғашқы, қосымша және қайталанатын сараптамалар комиссиялық және кешенді түрде жүргізілуі мүмкін.

Комиссиялық сараптама мейлінше қиын жағдайларда, атап айтқанда, кәсштік құқық бұзғаны үшін медицина қызметкерлерін жауапқа тарту туралы істер бойынша, еңбекке жарамдылық дәрежесін анықтау кезінде, өтірік ауыруды немесе ауырғансуды, өзін-өзі жарақаттауды анықтау ушін сараптама жасаған кезде, күрделі қылмыстық істер бойынша (мысалы, бөлшектеп тасталған мәйітті зерттеген жағдайда), сараптаманы қайталап жасаған кезде жүргізіледі.

Кешенді сараптаманы бір іс бойынша әр түрлі мамандар тобы жүргізеді. Мәселен, улануға сараптама жасағанда оған көбінесе клиникалық дәрігерлер, сот дәрігерлері, химиктер, биологтар, ботаниктер және т.б. қатысады.

Сот-медицина сараптамасы алдын ала тергеу кезшде де, сот мәжілісінде де жүргізіледі.

Маман дәрігердің сот медидинасы саласына қатысуы көбінесе оқиға болған жерді қараудан басталады, оны тергеуші жүргізеді.Кісі өлтіруге, өзін-өзі өлтіруге, жазатайым оқиғаларға байланысты істерде өлікті оқиға бол-ған (табылған) жерде қарау кезінде, сондайақ адам сырттан зорлық жасалуы мүмкін кейбір кенеттен қайтыс болған жағдайларда маман дәрігердің маңызы ерекше зор. Мұндай жағдайларда дәрігер өзінің арнаулы білімі негізінде қылмысты тергеуге елеулі көмек көрсете алады. Мысалы, өліктщ жатысы, денесіндегі жарақаттар, қан дақтарының болуы, өлік таңбаларының түсі мен сипаты, өліктің сіресу көрінісі және т.б. бірқатар жағдайларда болған оқиғаның сипаты, жарақат салу әдісі, өлген уақыты туралы, тергеу үшін маңызды басқа да мәселелер жөнінде алдын ала пікір айтуға мүмкіндік береді. Әлбетте, оқиға болған жерге барған маман дәрігердің бірінші кезектегі міндеті - өлу актісін анықтау немесе зардап шегуші тірі болып шықса, оған медициналық көмек көрсету.

Оқиға болған жерді қараған кезде хаттама жасалып, оған тергеуші, дәрігер және куәлар қол қояды. Әдетте, хаттама өлікті қарауға қатысқан дәрігердің ауызекі айтуымен жазылады. Маман дәрігер бірқатар айғақты заттарды (қан дақтарын, шәует сұйығын, шашты, т.б.) табу, алу кезінде тергеушіге көп көмек көрсете алады. Сонымен қоса, оқиға болған жерді қараған кезде жоспар жасап, объектіні суретке түсірген жөн, мұны тергеуші істейді.

Оқиға болған (өлік табылған) жерде өлікті қарап шыққаннан кейін тергеуші өлікті сот-медициналық союға жібереді. Оны сойып көруді оқиға болған жерді қарауға қатысқан дәрігерге тапсырған жөн, өйткені ол істің мән-жайымен, өлік құбылыстарының сипатымен және жарақаттардың бастапқы көрінісімен таныс. Бұл ерекшеліктер сарапшының сот-медицина сараптамасы алдына қойылған мәселелерді неғұрлым егжей-тегжейлі шешуіне көмектеседі. Бұл мәселелер тергеушінің қаулысында айқын тұжырымдалуға тиіс, онда сонымен қатар сараптаманың мақсаттары және оқиғаның мән-жайы туралы мәліметтер де көрсетіледі.

Сот-медицина қызыметінің мүлтіксіз ұйымдастырылуы, срапшының сот әділдігі органдарына тәуелсіздігі, оның іс-нәтижесіне материалдық жағынан мүдделі болмауы сот-медицина сараптамасының объективтілігіне жәрдемдеседі.

Әдебиеттер

1. Г.М.Төлепбергенова, Б.А.Дүкенбаева. Сот медицина пәнінен студенттерге арналған оқу әдістемелік құралы (каз., рус.).- Алматы, 2009.-183б.

2. Г.М.Төлепбергенова, Сот медицина пәнінен дәрістер жиынтығы (каз).- Алматы, 2006.-91б.

3. Қаракөбенов Қ.Д. Сот медицинасы. Оқулық .- Алматы, 1996.-319б.

4. Судебная медицина. Учебник / В. Н. Крюков, Л.М. Бедрин. Москва «Медицина», 2005 – 474 с.

5. Практикум по судебной медицины. Г.П. Джуваляков, Д.В. Сундуков. Ростов-на-Дону «Феникс», 2006.

6. Судебная медицина. Ю.Д. Гурочкин, Ю.И. Соседко. Москва «Эксмо», 2006.

ӘОЖ 316.4.6

ҚАЗІРГІ ЖАСТАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТЕНУІНДЕГІ НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕР

Акмамбетов Е.А. -СТ 23-3к1 тобының студенті
Нурпейсова Д.С. -Әлеуметтану магистрі,аға оқытушы

Әр адамның өмірінде, әсіресе тұлға болып қалыптасуында және жастарды тәрбиелеуде отбасының рөлі ерекше. Дәл отбасында балалар адамгершілік нормаларымен алғаш рет танысады, қоршаған әлемге деген көзқарастары қалыптасады, жауапкершілік, мейірімділік, құрмет және сүйіспеншілік сияқты негізгі құндылықтарды меңгереді. Отбасы алғашқы әлеуметтік институт ретінде жас ұрпақтың бойында өзін-өзі тәрбиелеу, еңбексүйгіштік, қарым-қатынас жасай білу сияқты қасиеттердің қалыптасуына ықпал етеді. Сонымен қатар отбасы — баланың жеке басының дамуына үлес қосатын тұрақты өзара әрекеттестік үдерісі.

Қарқынды әлеуметтік өзгерістер жағдайында отбасының тәрбиедегі рөлі ерекше өзекті болып отыр. Қазіргі балалар үлкен ақпарат ағынымен, жаңа мәдени және моральдық стандарттармен бетпе-бет келеді. Осындай жағдайда

отбасының рөлі күшейеді: ол жасөспірімге моральдық қолдау көрсетіп, өмірлік қиындықтарға төзімділікті үйрететін тірекке айналады.

Қазіргі заманда жастардың әлеуметтенуі – қоғамдағы өзекті тақырыптардың бірі. Жастар – болашақ қоғамның негізі, әрі оның дамуының басты қозғаушы күші. Алайда, қазіргі уақытта олардың әлеуметтік бейімделуінде бірқатар мәселелер бар. Бұл мәселелер қоғамның экономикалық, мәдени және технологиялық өзгерістеріне тікелей байланысты.

1. Жаһандану және мәдени сәйкестік

Жаһандану процесі жастардың өміріне үлкен ықпал етеді. Әлемдік мәдениетпен қарым-қатынас жасай отырып, жастар өздерінің ұлттық ерекшеліктерін жоғалтуы мүмкін. Бұл ұлттық құндылықтарға деген қызығушылықтың төмендеуіне, тілдің ұмытылуына және дәстүрлерден алшақтауға әкелуі ықтимал.

2. Интернет және виртуалды әлеуметтену

Заманауи жастар интернет пен әлеуметтік желілер арқылы әлеммен байланыс жасайды. Бұл олардың әлеуметтік байланыстарын кеңейтуге мүмкіндік бергенімен, сонымен бірге тәуелділік, шынайы қарым-қатынастың азаюы және ақпаратты сүзгілеу қиындықтарын тудырады.

3. Білім беру және жұмысқа орналасу

Көптеген жастарға сапалы білім алып, жақсы жұмыс табу қиынға соғады. Қазіргі еңбек нарығының талаптары өзгеріп, кейбір мамандықтар өзектігін жоғалтса, жаңа мамандықтарға қойылатын талаптар артуда. Бұл жағдай жастар арасында жұмыссыздық деңгейін жоғарылатып, олардың қоғамға бейімделуіне кедергі келтіруде.

4. Отбасы және моральдық құндылықтар

Қазіргі уақытта көптеген отбасыларда қарым-қатынас әлсіреп, жастар қажетті қолдауды ала алмауда. Отбасыдағы құндылықтардың өзгеруі, ата-аналар мен балалар арасындағы түсіністеушіліктер олардың әлеуметтену процесін қиындатады. Отбасының басты міндеттерінің бірі — баланың күнделікті өмірін дұрыс ұйымдастыру. Баланың күн ырғағын реттеу, оған үй шаруасына қатысу, оқуға уақыт бөліп, бос уақытын ұйымдастыру сияқты әрекеттер ата-аналардың жауапкершілігінде. Ұтымды күн тәртібі баланың тәртіпке, ұқыптылыққа және еңбекке бейімділігін дамытады. Баланың жас ерекшеліктерін, денсаулық жағдайын ескере отырып, ата-аналар оның еңбекке деген қабілетін арттыратын әрекеттерді үйренуіне мүмкіндік беруі керек. Мысалы, белгілі бір тапсырмаларды орындау арқылы бала жауапкершілік пен табандылыққа үйренеді. Сонымен қатар, бала еңбекке қатыса отырып, қоғамға, айналасындағы адамдарға көмектесуді үйренеді. Бұл қасиеттер болашақта баланың тұлғалық дамуына, қоғамда орнын табуына тікелей әсер етеді.

5. Психологиялық мәселелер

Жоғарыда аталған факторлар жастардың психологиялық жағдайына кері әсер етеді. Стрестің артуы, өзін-өзі бағалаудың төмендеуі және өмірлік бағыттың анықталмауы жастардың әлеуметтенуін тежейтін негізгі кедергілер болып табылады.

Мәселені шешу жолдары

Жастардың әлеуметтену процесін жақсарту үшін келесі шараларды ұсынуға болады:

- Ұлттық мәдениетті, тілді және дәстүрлерді насихаттайтын бағдарламаларды дамыту.
- Интернетті қауіпсіз әрі пайдалы пайдалану мәдениетін қалыптастыру.

Жастарға мамандық таңдау және жұмысқа орналасу бойынша көмек көрсету.

- Отбасылық қарым-қатынастарды нығайтуға бағытталған тренингтер мен жобаларды жүзеге асыру.
- Жастарға психологиялық көмек көрсету орталықтарын көбейту

Сондай-ақ, әлеуметтік және мәдени факторлар да бала тәрбиесінде маңызды рөл атқарады. Отбасы баланы қоғамдық өмірге бейімдеп, оның тұлғалық қасиеттерін қалыптастыра отырып, оны үлкен өмірге дайындайды. Лев Выготскийдің «Жақын даму аймағы» теориясы бала дамуының тиімділігіне сыртқы ортаның және ата-ана қолдауының әсерін көрсетеді.

Осылайша, отбасындағы тәрбие бала тұлғасының дамуы мен қалыптасуына тікелей әсер ететін негізгі факторлардың бірі болып табылады. Қазіргі қоғамдағы ақпараттық және әлеуметтік өзгерістер жағдайында отбасының тәрбиелік рөлі ерекше маңызға ие болуда. Сондықтан ата-аналарға баланың толыққанды тұлға болып қалыптасуы үшін қажетті қолдау көрсетіп, оған сенімді әрі ынтымақты орта құру – келешек ұрпақтың бақытты және табысты болуына негіз қалайды.

Қорыта айтқанда, жастардың әлеуметтенуі – бұл тек жеке тұлғаның ғана емес, бүкіл қоғамның жауапкершілігі. Осы мәселелерді шешу үшін мемлекет, отбасы және қоғам бірлесе әрекет етуі қажет. Тек осылай ғана біз жастарымыздың болашағын жарқын ете аламыз.

Әдебиеттер

1. Қоянбаев, Ж. Б., & Қоянбаев, Р. М. – *Педагогика: Жоғары оқу орындарына арналған оқулық*
2. Боулби, Дж. – *A Secure Base: Parent-Child Attachment and Healthy Human Development*
3. Bandura, A., Ross, D., & Ross, S. A. (1961). "Transmission of aggression through imitation of aggressive models." Journal of Abnormal and Social Psychology, 63(3), 575–582.
4. "Adolescents on Social Media: Aggression and Cyberbullying" изжурнала Psychology in Russia

УДК 342.1

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ПРАВОВОЙ РЕГЛАМЕНТАЦИИ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ И ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ДОМАШНЕМУ НАСИЛИЮ

Аманова А. – СМ-23-5р2
Бекмуратов Е.Б. – к.ю.н.

Актуальность исследования зарубежного опыта правового обеспечениепредотвращения домашнего насилия обусловлена запросами современного общества иизбранием Украиной демократического вектора развития государства на принципахгуманизма и всесторонней охраны и защиты прав человека. Более того, этот вопросприобретает особую значимость в условиях процессов евроинтеграции и поддерживаетсяпостоянным укреплением гуманистических

семейных ценностей. Исходные положениямеждународных стандартов в сфере борьбы с домашним насилием основываются наглубоком осознании недопустимости насилия как явления, являющегося грубымнарушением основных прав человека.

Впервые на мировом уровне проблема домашнего насилия былаосвещена благодаря активным действиям международного движения в защиту правженщин, поскольку именно женщины представляли собой наиболее уязвимую инезащищенную группу, страдавшую от насильственных действий со стороны членов семьи.

Лишь во второй половине XX в. домашнее насилие получило правовуюформализацию и последующую негативную оценку со стороны общества. Непосредственноэтому способствовали феминистские движения и постепенное признание равноправиямужчин и женщин. На фоне этого изменилось видение роли и границ участия государства вразрешении семейных конфликтов. Нормативной основой, которая частично легла в основунациональных законодательств, стали такие международно-правовые актыВсеобщаядекларация прав человека, Конвенция о политических правах женщин.

В Республике Казахстан поискам эффективных средств противодействия домашнему насилиюуделяют внимание как правоохранительные органы и общественность, так и научноесообщество. Так, преимущественноисследования посвящались теоретическим вопросам, поискам терминологическихрешений, дифференциации видов домашнего насилия и усилению ответственности за такиепосягательства. Результатом научно-практической активности разработки указанноговопроса стала детенизация и" вывод «темы посягательств» в семьях из частно-правовойсферы в публично-правовую, криминализация домашнего насилия в отечественномзаконодательстве, снижение уровня латентности этого вида преступности и тому подобное.

В то же время количество случаев посягательств в семьях не снижается, а наоборот – имееттенденцию к росту. В отечественной практике вопрос преодоления домашнего насилиятормозится частично из-за отсутствия действенных инструментов у органов первичногореагирования, невозможности обеспечить жертвам безопасность на внесудебном этаперазрешения семейных конфликтов, что часто приводит к непоправимым последствиям.Поэтому в аспекте исследования вопроса предотвращения и противодействия домашнемунасилию значительный интерес представляет обращение к зарубежному опыту в этойсфере. Это будет способствовать системному анализу имеющейся проблемы и очерчиваниюнаправлений использования эффективных зарубежных практик.

В Германии существует эффективная система противодействия домашнему насилию, которая включает в себя обширный организационный и правовой потенциал. Однако, несмотря на это, в законодательстве Германии, как в специализированном, так и в уголовном, отсутствует чёткое определение домашнего насилия.При этом важно, что наличие юридического оформления отношений междупотерпевшим и злоумышленником не является обязательным. Не ограничиваетсятерминологически домашнее насилие полом или возрастом жертвы, соответственно, итендерная принадлежность участников конфликта не имеет значения для квалификациидеяний. Тем не менее преимущественно акцент делается на домашнем насилии именно вотношении представительниц женского пола.

Важно обратить внимание на организационные мероприятия по противодействию ипреодолению последствий домашнего насилия в рассматриваемой стране. Прежде всегостоит заметить, что в органах полиции функционируют специальные структурныеподразделения, которые занимаются делами насилия в семье. учитывая частно-правовыйхарактер семейных отношений, их обычно закрытый характер, сложность доказательстванасильственных действий со стороны близких и родных, введение специальнойструктурной единицы с профессиональными работниками представляется обоснованным.

Лицо, совершившее насилие, обязано покинуть жилое помещение по приказу полиции на срок до 10 дней.Полиция может установить и более длительный запрет для нарушителяили же арест. Указанное позволяет обезопасить потерпевшего, а заодно и остановитьправонарушителя от дальнейших противоправных действий, на внесудебном этапе решенияконфликта. Последнее положительно направлено на минимизацию преступноговоздействия. Учитывая распространенность случаев домашнего насилия в нашей стране,такой опыт внедрения организационных мероприятий может иметь положительныерезультаты для ограждения участников семейных конфликтов от тяжелых последствий. В тоже время такие меры должны опираться на жесткую систему контроля «изъятых» правонарушителей, соблюдают ли они запреты возвращаться в жилье, не повторяются лифакты насилия и тому подобное.

Похожий механизм реагирования действует в Бельгии. И хотя непосредственнопонятие "домашнее насилие" бельгийское законодательство не содержит, однакопротивоправные деяния в отношении партнера не остаются безнаказанными. Закон «О временном запрете доступа в помещение в случае домашнего насилия» уполномочиваетпрокурора вынести постановление о принудительном удалении совершеннолетнегообидчика из определенного места жительства при наличии непосредственной угрозыбезопасности одного или нескольких лиц, проживающих в том месте, и запрет возвращениятуда или установления контакта с определенными лицами сроком до 14 суток. В течениеуказанного времени суд должен рассмотреть дело, по результатам рассмотрения запрет напроживание в определенном месте отменяется или продлевается на срок до 3 месяцев.

В Австрии, как и в рассмотренных ранее странах, отсутствует самостоятельноепонятие домашнего насилия. В соответствии с законом «О защите от насилия» потерпевшийот такого насилия имеет право на защиту от обидчика в своей жизненной среде и всоциальном окружении в рамках применения полицейского или судебного запрета. Полицияуполномочена вынести (при наличии соответствующих оснований) запрещающеепредписание, согласно которому лицо, представляющее опасность для окружения (членовсемьи, сожителей, соседей по квартире и т.п.), а его поведение свидетельствует обимеющемся (или потенциальном) риске совершения посягательств против жизни, здоровья,свободы лица и т.п., удаляется из места жительства (независимо от родственных связей иправа собственности) с запретом возвращаться туда, изъятием ключей и определением(временно) другого места жительства (в случае сопротивления обидчика, к нему применяютмеры полицейского принуждения). Если возраст жертвы не достигает 14 лет, обидчикузапрещается также приближаться менее чем на 50 метров к учреждению образования илисоциальной защиты, где находится жертва. Суд может установить независимо отполиции или продлить срок принудительного выселения обидчика.

Анализ законодательства зарубежных стран показал, что, несмотря на отсутствие единого определения домашнего насилия, оно считается серьёзным нарушением основных прав человека, таких как право на жизнь, свободу и личную неприкосновенность, а также свободу от пыток и жестокого обращения.

Общество и государство осуждают это явление и требуют принятия эффективных мер для борьбы с ним. В отличие от традиционных подходов, направленных только на устранение последствий уже совершённых правонарушений и наказание за домашнее насилие, в зарубежном праве значительное внимание уделяется профилактике и предупреждению таких преступлений.

В ходе исследования были предложены возможные способы применения изученных примеров в отечественных условиях, что позволит расширить спектр профилактических мероприятий.

Литература

1. Домашнее насилие: как с ним борются в Германии. DW. [Электронный ресурс].URL: https://www.dw.com/ru/%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88%D0%BD%D0%B5%D0%B5-%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D0%B5-
2. Основной закон Федеративной Республики Германии, 23 мая 1949 г. [Электронный ресурс].URL: https://www.1000dokumente.de/?c =dokument_de&dokument=0014_gru&object=translation&l=ru
3. Зайфферт Ф. Борьба с вирусом в социальной среде – «домашнее насилие» и защита жертв. Ainring: BPFI, 2013. -30 с.
4. Австрийский опыт предупреждения домашнего насилия: характеристика и предложения по использованию в России// Общество и право. 2016.- № 3 (57). -С.107-112.
5. Во Франции появятся электронные браслеты для борьбы с домашним насилием. [Электронный ресурс].URL:https://ipress.ua/news/u_frantsii_zyavlyatsya_elektronni_braslety_dlya_borotby_z_domashnim_nasylstvom_313557.html

ӘОЖ 372.88

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР БАҒЫТТАРЫНЫҢ ӨЗГЕРУІНІҢ ЖАҢА ТҮСІНІГІ: БІРПОЛЯРЛЫ ӘЛЕМ, КӨППОЛЯРЛЫ ӘЛЕМ

Асан Л.Б. - ЮМ-21-5к тобының студенті
Аширова Ж.У. - Ph.D, доктор

Қазіргі жаһандық саясатта халықаралық қатынастардың даму бағыты екі негізгі модельдің – бірполярлы және көпполярлы әлемнің өзгеруіне тәуелді. Бұл өзгерістер әлемдік аренадағы күштердің қайта бөлінуімен, жаңа державалардың күшеюімен және халықаралық ұйымдардың рөлінің трансформациясымен тығыз байланысты.

1.Бірполярлы жүйе: ерекшеліктері мен әлсіреу себептері

Бірполярлы әлемнің қалыптасуы КСРО ыдырағаннан кейін, XX ғасырдың соңында орын алды. Бұл кезеңде АҚШ жалғыз жетекші держава ретінде халықаралық саясат пен экономикада шешуші рөл атқарды. Оның негізгі сипаттары:

•Гегемониялық билік – АҚШ-тың әскери, экономикалық және саяси артықшылығы.

•Либералды әлемдік тәртіп – демократиялық құндылықтар мен нарықтық экономиканы ғаламдық деңгейде таратуға талпыныс.

•Батыс мемлекеттерінің ықпалы – НАТО, Дүниежүзілік банк, ХВҚ және БҰҰ сияқты құрылымдар арқылы халықаралық шешімдерге бақылау орнату.

Алайда соңғы онжылдықтарда бұл жүйенің әлсіреуі айқын байқала бастады. АҚШ-тың саяси және экономикалық ықпалына қарсы Қытай, Ресей және басқа да жаңа ойыншылар белсенді әрекет ете бастады. [1]

2. Көпполярлы әлем: жаңа геосаяси баланс

Көпполярлы жүйе әлемдегі бірнеше ықпалды мемлекеттің өз мүдделерін алға тартуымен ерекшеленеді. Бұл модель XXI ғасырда қарқынды дамып, бірқатар факторлардың ықпалымен күшеюде:

•Қытайдың ғаламдық державаға айналуы – экономикалық қуатының өсуі, «Бір белдеу – бір жол» бастамасы арқылы халықаралық ықпалының артуы.

•Ресейдің белсенді сыртқы саясаты – әскери-саяси қуатын нығайтуы және халықаралық қақтығыстардағы рөлі (мысалы, Украина мен Таяу Шығыстағы процестер).

•BRICS елдерінің маңызының артуы – Үндістан, Бразилия және басқа да дамушы экономикалар жаһандық саясатқа әсерін күшейтуде.

•Еуропалық Одақтың дербестікке ұмтылысы – АҚШ-қа тәуелділікті төмендетуге бағытталған стратегиялық қадамдар. [2]

3. Бірполярлықтан көпполярлыққа өтудің салдары

Әлемнің көпполярлы құрылымға ауысуы бірқатар маңызды өзгерістерге алып келеді:

1.Геосаяси қақтығыстардың күшеюі – жетекші державалар арасындағы бәсекелестіктің артуы.

2.Аймақтық альянстардың рөлінің жоғарылауы – ШЫҰ, BRICS, АСЕАН сияқты құрылымдардың ықпалының артуы.

3.Экономикалық әртараптану – доллардың үстемдігі әлсіреп, басқа валюталардың (юань, рубль) халықаралық саудадағы маңызы артуда.

4.Гибридті соғыстар мен жаңа қауіптер – кибершабуылдар, санкциялар және ақпараттық соғыстар мемлекеттер арасындағы жаңа бәсекелестік құралдарына айналуда. [3]

Қазіргі кезеңде халықаралық қатынастар бірполярлы тәртіптен көпполярлы құрылымға өту кезеңінде тұр. АҚШ-тың ғаламдық басымдығы әлсіреп, Қытай, Ресей және басқа да державалар әлемдік аренада өз ықпалын арттыруда. Бұл процесс жаңа геосаяси балансты қалыптастырып, халықаралық жүйенің көпорталықты басқарылуына жол ашуда. Бүгінде халықаралық қатынастар бірполярлықтан көпполярлыққа өтудің күрделі кезеңін бастан кешіруде. Бұл үрдіс әлемдік тәртіптің өзгеруіне алып келіп, геосаяси тұрақтылық пен экономикалық тепе-теңдікке жаңа сын-қатерлер туындатуда.

Әдебиеттер

1. https://www.akorda.kz/kz/kazakstan-men-resey-arasyndagy-yntymaktastyktyn-tarihy-bay-zhane-bolashagy-zharkyn-7102722?
2. https://history-philosophy-vestnik.ksu.kz/index.php/history-philosophy-vestnik/article/download/723/650/1263
3. Халықаралық қатынас [Электрондық ресурс]: Википедия. Еркін энциклопедия. - Доступ режимі: https://kk.wikipedia.org/wiki/халықаралық_қатынастар.

ӘОЖ32.019.52

ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК САЯСАТЫ ЖӘНЕ АТОМ ЭНЕРГЕТИКАСЫ

Асан Л.Б. – ЮМ-21-5к тобының студенті
Мажинбеков С.А. -ф.ғ.к., доцент

21 ғасырда энергетикалық қауіпсіздік ұлттық қауіпсіздік пен экономикалық тұрақтылықтың негізгі элементі ретінде ерекшеленді. Энергияның сенімді, қолжетімді және тұрақты көздерін қамтамасыз ету ғаламдық энергетикалық сұраныстың өсуі мен климаттық өзгерістердің күшеюі аясында ерекше маңызға ие болды. Осы тұрғыда атом энергетикасы маңызды рөл атқарады. Энергетикалық қауіпсіздік дегеніміз – энергияны қолжетімді, тұрақты және тиімді бағамен қамтамасыз етуге бағытталған кешенді саясат. Бұл саясат әрбір елдің энергетикалық тәуелсіздігін арттыруға және энергия ресурстарының тұрақтылығын сақтауға негізделеді. Осы мақсатқа жету үшін мемлекеттер жергілікті ресурстарды ұтымды пайдалануға және импортқа тәуелділікті барынша азайтуға ұмтылады.

Әлемдегі атом энергетикасы

Халықаралық энергетика агенттігінің (ХЭА) меліметтері бойынша, жаңартылатын қуат кездері мен атом энергиясы алдағы үш жылда электр қуатының әлемдік жеткізілімінің өсу қарқынында басымды қорын алады. Бұл қосымша сұранысты орта есеппен 90%-дан астамын қанағаттандырады. 2023-2025 жылдар аралығында жаңартылатын көздерден электр қуатын өндіру жылына 9%-дан астамға артады. Бұл барлық басқа кездерден алынған өсу қарқынынан айтарлықтай жылдамырақ. Олардың әлемдік энергетикалық баланстағы үлесі 2022 жылы 29%-дан 2025 жылы 35%-та дейін өседі. Дәл осы кезеңде жаһандық атом энергиясын өндіру жылына орта есеппен 4%-ға дерлік еседі (2015-2019 жылдардағы 2%-бен салыстырғанда). 2025 жылға дейін жыл сайын ядролық энергия қосымша 100 млрд кВт/сағ электр энергиясын өндіреді, бұл АҚШ-тағы қазіргі атомдық энергияның ⅛ бөлігіне тең.

Соңғы 50 жылда атом энергиясын өндіру 60 Гт-тан астам CO2 шығарындыларының алдын алды, бұл әлемдік энергетика секторының екі жылға жуық шығарындыларына тең.Атом электрстанциялары әлемдегі ең қауіпсіз және сенімді қондырғылардың бірі болып саналады. Дегенмен, адамдар мен қоршаған ортаға теріс салдары бар апаттар орын алуы мүмкін. Осындай апаттардың ықтималдығын азайту ушін МАГАТЭ мүше мемлекеттерге атом электрстанцияларының қауіпсіздігін жақсарту үшін халықаралық қауіпсіздік стандарттарын қолдануға көмектеседі.

Дүниежүзілік ядролық қауымдастықтың мәліметтері бойынша, қазір әлемде 415 ядролық энергетикалық реакторлар (NPR) жұмыс істейді, тағы 60-ы салынып жатыр. Атом электрстанцияларының ен көп саны АҚШ-та (94), Францияда (56), Қытайда (56), Жапонияда (12), Ресейде(36) және Онтүстік Кореяда (26) орналасқан. [1]

Энергетикалық қауіпсіздік саясаты қазіргі заманғы контексте маңызды әрі өзекті мәселе болып табылады. Бұл саясаттың негізгі мақсаты – елдің энергия қажеттіліктерін қамтамасыз ету, энергияның тұрақты, қауіпсіз және тиімді жеткізілуін қамтамасыз ету, сондай-ақ энергетикалық тәуелділік пен тұрақсыздықтың алдын алу болып табылады. Энергетикалық қауіпсіздік саясатында атом энергетикасы маңызды орыналады, себебі ол елдерге ішкі энергия көздерін дамытуға мүмкіндік береді және сыртқы энергиялық тәуелділікті азайтуға ықпал етеді. Атом энергетикасы – бұл көміртегі шығарындыларын азайтып, тұрақты энергия өндірісін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін қуатты әрі таза энергия көзі. [2]

Атом энергетикасының маңызы:

1.Энергетикалық тәуелсіздік: Атом энергетикасы көмір, мұнай, табиғи газ сияқты дәстүрлі отын көздерінен тәуелділікті төмендетеді. Бұл елдерге энергияны сырттан тасымалдау тәуекелін азайтуға мүмкіндік береді, себебі атом энергиясы жергілікті деңгейде өндірілетін энергия көздеріне жатады.

2.Тұрақтылық және қауіпсіздік: Атом энергетикасы – ұзақ мерзімді және тұрақты энергия көзі. АЭС (атом электрстанциялары) жоғары қуатпен жұмыс істей отырып, энергия тапшылығын шешуге көмектеседі. Бұл әсіресе экономикалық және энергетикалық тұрғыда тәуелді елдер үшін өте маңызды.

3.Экологиялық әсері: Атом энергетикасы көмірқышқылгазының шығарындыларын айтарлықтай төмендетеді, бұл климаттың өзгеруімен күресуде маңызды аспект. Ядролық энергия жаңартылатын энергия көздерінен (күн, жел) тәуелді болмай, тұрақты қуат алуды қамтамасыз етеді.

4.Экономикалық тиімділік: Атом энергетикасы энергияның бағасын тұрақты ұстап тұруға мүмкіндік береді, бұл экономикалық тұрақтылықты қолдауға ықпал етеді. [3]

Қазақстан үшін атом энергетикасының әлеуеті:

Қазақстан атом энергетикасының дамуына үлкен назар аударуда. Қазақстанда атом энергетикасының әлеуеті жоғары, себебі еліміз әлемдегі ең ірі уран өндіруші мемлекет болып табылады. Уран қоры мен атом реакторлары үшін отын өндіру мүмкіндіктері атом энергетикасының Қазақстанның энергетикалық қауіпсіздігіне ықпалын айтарлықтай арттырады. [4]

1.Энергетикалық тәуелсіздік: Қазақстан үшін атом энергетикасының дамуы елдің энергия нарығында тәуелсіздікті қамтамасыз ету үшін маңызды. Қазақстан сырттан энергия тасымалдаушыларын сатып алудан гөрі өз ішкі көздерін пайдалану арқылы сыртқы тәуелділікті азайтуға болады. Бұл тұрақты даму мен экономикалық қауіпсіздікке үлкен ықпал етеді.

2.Тұрақты және тиімді энергия өндіру: Қазақстанда АЭС құрылысын жоспарлау мен дамыту елдің электр қуаты қажеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Атом энергетикасы, әсіресе елдің оңтүстік және шығыс аймақтарындағы энергия тапшылығын шешуге ықпал ете алады.

3.Экологиялық пайда: Атом энергетикасы елдің экологиялық мәселелерін шешуде маңызды рөл атқарады. Қазақстанда ауа ластануы мен су ресурстарының тапшылығы бар. Атом энергетикасы көміртегі шығарындыларын төмендетуге көмектеседі, бұл экологиялық тұрақтылықты қамтамасыз етуге ықпал етеді.

4.Экономикалық тиімділік: Атом энергетикасы саласын дамыту Қазақстан экономикасын нығайтуға мүмкіндік береді. Ядролық энергетика өнеркәсібі инвестицияларды тартып, жаңа жұмыс орындарын құрады, бұл экономикалық өсуді қамтамасыз етеді. [5]

Энергетикалық қауіпсіздік түсінігінің халықаралық және ұлттық деңгейде қарастырылуы

Энергетикалық қауіпсіздік – бұл елдің энергетикалық ресурстарды жеткізудегі тұрақтылығын, қолжетімділігін және жеткілікті деңгейде басқаруын қамтамасыз ететін жүйе. Ол тек энергетикалық ресурстарды қамтамасыз ету ғана емес, сонымен қатар олардың тиімді және экологиялық тұрғыдан қауіпсіз пайдаланылуын да қамтиды. Энергетикалық қауіпсіздік ұғымы халықаралық және ұлттық деңгейде әртүрлі аспектілер бойынша қарастырылады.

Халықаралық деңгейде энергетикалық қауіпсіздік

Халықаралық деңгейде энергетикалық қауіпсіздік әр елдің энергетикалық ресурстарға қолжетімділігін қамтамасыз етудегі өзара тәуелділік пен ынтымақтастыққа негізделеді. Халықаралық энергетикалық қауіпсіздік түрлі геосаяси жағдайларға, халықаралық саудаға және жаһандық энергетикалық саясатқа байланысты болады.

Негізгі аспектілер:

1.Энергетикалық ресурстардың халықаралық нарықтары: Халықаралық энергетикалық қауіпсіздік тұжырымдамасында энергия ресурстарын өндіру мен жеткізудегі тәуелділіктердің азаюы маңызды рөл атқарады. Бұл әсіресе шикізаттар мен энергия тасымалдаушыларды өндіретін елдермен ынтымақтастықты күшейтуге байланысты.

2.Энергетикалық тәуелсіздік және экологиялық жауапкершілік: Энергетикалық қауіпсіздік әлемнің энергетикалық ресурстарды тиімді пайдалануына, экологиялық проблемаларды шешуге бағытталған саясаттармен тікелей байланысты. [6]

Ұлттық деңгейде энергетикалық қауіпсіздік

Ұлттық деңгейде энергетикалық қауіпсіздік елдің энергетикалық инфрақұрылымының қауіпсіздігін, ресурстарды тиімді пайдалануын және олардың тапшылығын алдын алуды қамтиды. Энергетикалық қауіпсіздік мемлекет үшін стратегиялық маңызы бар мәселе болып табылады, өйткені ол елдің экономикалық, экологиялық және әлеуметтік тұрақтылығына әсер етеді.

Негізгі аспектілер:

1.Энергетикалық инфрақұрылымның қорғанысы: Энергетикалық инфрақұрылымды қорғау – бұл энергетикалық қауіпсіздіктің негізгі құрамдас бөлігі. Бұл энергия тасымалдау желілерін, электрстанцияларын, мұнай мен газ құбырларын қорғауды қамтиды.

2.Энергетикалық тәуелділік: Әрбір елдің энергетикалық қауіпсіздігі өз энергетикалық ресурстарына (мұнай, газ, атом энергиясы, жаңартылатын энергия көздері) тәуелділігімен байланысты. Мемлекеттері шкі өндіріс пен импорт арасындағы баланс пен тәуелділікті ескеріп, өздерінің энергетикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етуі керек.

3.Шикізат пен отын көздерін әр тараптандыру: Ұлттық энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін елдер шикізат пен энергия көздерін әртараптандыру арқылы тәуелділікті төмендету шараларын қабылдайды. Бұл әсіресе табиғи ресурстары шектеулі немесе бір елден энергия тасымалдаушыларын ала отырып тәуелді елдер үшін маңызды. [7]

Атом энергетикасы қазіргі таңда әлемде энергия тапшылығын шешуде, экологиялық мәселелерді шешуде және энергетикалық тәуелсіздікке қолжеткізуде маңызды рөл атқарады. Дегенмен, оның дамуы мен пайдалануында қауіпсіздік, экология және қоғамдық сенім мәселелері маңызды болып қала береді. Осылайша, атом энергетикасы – болашақта энергия өндірісінің маңызды саласы болып, адамзаттың тұрақты дамуына ықпал етуі мүмкін.

Әдебиеттер

1. IAEA (InternationalAtomicEnergyAgency) – Атом энергетикасы мен ядролыққауіпсіздіктуралыақпарат.
2. World NuclearAssociation – Атом энергетикасыныңәлемдегідамуы мен қазіргіжағдайытуралымәліметтер.
3. ҚР Энергетика министрлігі, "Қазақстандағы атом энергетикасыныңдамуытуралыақпарат".
4. К.А. Сарсенбаев, "ҚазақстанРеспубликасының атом энергетикасы: тарихы мен болашағы", 2022.
5. IEA (InternationalEnergyAgency), "WorldEnergyOutlook", 2023.
6. https://forbes.kz/blogs/blogsid_305035

ӘОЖ338.48

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТУРИЗМ САЛАСЫН ДАМЫТУ

АсқарқызыА. –ЮМ23-5к тобының студенті,
Жумабеков.М.У–т ғ к,доцент

Қазақстан – табиғаты менкөне мұраларымен ерекшеленетін, әлемдік туризм саласындаүлкенбеделге ие елдердің бірі.Географиялық орналасуы, табиғаты,, мәдени мұралары мен дәстүрлері еліміздің туризм саласын дамытуға ыңғайлы жағдай жасайды. Бірақ еліміздің туризм саласы өзінің толық әлеуетіне әлі жеткен жоқ. Бұл саланы дамытудың басты мақсаттары олар – еліміздің экономикасын әртараптандыру,халықаралық беделін арттыру және өңірлік даму деңгейін арттыру.Қазақстанның туристтік әлеуеті: Қазақстанның табиғи ресурсы еліміздің туризмдегі басты ерекшеліктерінің бірі болып табылады. Еліміздің кең байтақ жерлерінде ерекше әрі әдемі табиғи нысандар көптеп кездеседі.Мысалыоларға Шарын шатқалын,Бурабайкурорттарын,, Көлсай мен Қайыңды көлдерін, Алтай және Тянь-Шань тауларын, Балқаш пен Алакөл көлдерін, сонымен қатар Маңғыстаудың керемет ландшафттарынжатқызуға болады. Бұл айтылғантуристтік жерлер экотуризм мен табиғат аясында демалуды ұнататын туристерді қызықтырады.Сонымен қатар, Қазақстан тарихи және мәдени мұраларға өте бай. Мысал келтіре отырсақ оларға Ұлы Жібек жолының бойында салынған Түркістан, Тараз, Отырар, Сауран қалаларының тарихи ескерткіштері әр елден келген туристерге еліміздің тарихымен терең танысуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар Қожа Ахмет Яссауи кесенесі, Айша бибі мазарын және басқа да нысандар ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік мұралар тізіміне енген. Түркістанның соңғы жылдардағы дамуы – осы саладағы табысты жобалардың бірі болып табылады және де қосымша осы қаладағы туризмде үлкен қызығушылық тудырады.Мысалы ретінде Алматы мен Астана қаласы – Қазақстанның мәдени және іскерлік орталықтары ретінде танылады.МәселенАлматы қаласы өзінің таулары мен демалыс орындарымен танымал болып отырса,еліміздің бас қаласы Астана ғажайып ғимараттарымен,заманауи сәулеті мен халықаралық деңгейдегі іс-шараларымен әйгілі.Қазақстандағытуризм саласындағы маңызды мәселелер:Инфрақұрылымның жетіспеуінде:яғни туристік аймақтарға қолжетімділік шектеулі. Көптеген көрікті орындарға баратын жолдардың сапасы төмен, ал кейбір аймақтарда қонақүйлер, мейрамханалар және басқа да қажетті инфрақұрылымдар жетіспейді.Халықаралық жарнаманың әлсіздігі: Қазақстанның туристік мүмкіндіктері халықаралық деңгейде яғни жеткілікті деңгейде жарнамаланбайды. Еліміздің туристік брендтімізді дамытып, заманауи құралдарды пайдалану арқылы біз еліміздің көрікті жерлерін шетелдік нарықта насихаттауымыз қажет.Қызметсапасының төмендігі: Қонақжайлылық индустриясындағы жұмыс жасап жатқан кадрлардың біліктілігі үнемі жоғары емес. Бұл туристердің елімізге келуіне кері әсер етуі мүмкін.Туризм саласына инвестицияның жетіспеуі: Мемлекет пен жеке сектор арасындағы ынтымақтастық деңгейін арттыруымыз қажет.Туризм саласын дамытудың жолдары:Туризм саласын дамытудың нақты қадамдарын айтса кетсем ол үшін:Инфрақұрылымдарды жақсартуымыз қажет яғни туристік аймақтарға баратын

жолдарды жөндеу қажет,жаңа қонақүйлер мен демалыс орындарын салып,, көлік қатынасын дамытуымыз қажет.Экотуризмді ілгерілету:Табиғатымызға зиян келтірмейтін туризм түрлерін дамыту өте маңызды. Бұл кезекте ұлттық парктер мен қорықтарды пайдалану тиімді бола түспек.Мәдени туризмді насихаттауымыз қажет: Еліміздегі бай мәдениет пен тарихын тереңірек көрсету үшін шетелдік туристерді елге тартуға бағытталған бағдарламаларды әзірлеуіміз қажет.Бүкіләлемдік жарнама:яғни Қазақстанның туристік брендін қалыптастыру арқылы шетелдік нарықта кеңінен насихаттап жарнамалауымыз керек. Мысалы, шетелдік туристік көрмелерге қатысу, әлеуметтік желілерді, цифрлық платформаларды кеңінен қолдануымыз қажет.Қызмет көрсету сапасын арттыру: Туризм индустриясы қызметкерлерінің кәсіби деңгейін жақсарту үшін арнайы оқу бағдарламасын іске қосып,жақсарту қажет.Жалпы енді қорытындылай келеҚазақстанның туристтік саласын дамытуда мүмкіндіктері өте көп. Табиғи байлығы, тарихи мұралары мен географиялық орналасуы елімізді әлемдік туристік орталыққа айналдыруға үлкен мүмкіндігін береді. Бірақ,бұлүшін инфрақұрылымды жақсарту, халықаралық деңгейде елімізді насихаттап,жарнамалау және қызмет көрсету сапасын жақсарту өте маңызды. Туризмсаласының дамуы Қазақстан экономикасында айтарлықтай үлес қосып қана қоймай, елдің халықаралық аренадағы орнын арттыруға да үлкен ықпал етеді. Қазақстан бұл туристер үшін керемет әрі қолжетімді бағытқа айналатын күнге жету де алыс емес.

Әдебиеттер

1. Абдукаимов, Г. Қазақстанда туризм саласын дамыту мәселесі. *Экономикалық зерттеу журналы*, 4(2), 56-64
2. Бейсенова, А. (2019). Туристік инфрақұрылымда дамуы және оның экономикалық әсері. *Қазақстандағы экономика жәнебизнесі*, 3(1), 89-99.
3. ҚазақстанРеспубликасыныңҰлттық экономика министрлігінің Статистика комитеті. (2021). Қазақстанның туризм статистикасы. Астана: Статистика комитетібаспасөзі.
4. Нұрғалиев, Л. (2018). Қазақстанныңэкологиялықтуризмнің даму перспективасы. *Экология жәнетұрақты даму*, 5(3), 45-55.
5. Өмірбеков, С. (2022). Қызметкөрсетусапасынарттырудыңжолдары. *Қонақүйжәнемейрамхана бизнес*, 2(4), 23-33
6. ҚазақстанРеспубликасында Туризм және спорт министрлігі. (2023)Қазақстандағытуризмдідамытудамемлекеттікбағдарламалары. Астана: Туризм мен спорт министрлігі.

ӘОЖ 343.131.2

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТЕГІ ПРОЦЕСТІК КЕЛІСІМНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Абдрасилова Б.К.– з.ғ.м., аға оқытушы
Асқарова А.- ЮМ-21-1к8 тобының студенті

Сот төрелігінің сапасын арттыру, сот ісін жүргізуді жетілдіру және оны мемлекет пен қоғамның қажеттіліктеріне тұрақты бейімдеу жөніндегі шараларды жүзеге асыру дәйекті жүргізіліп жатқан реформалардың ажырамас бөлігі болып табылады.

Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейін кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасында мемлекеттің құқықтық жүйесінің жария және жеке құқықтың барлық базалық салаларында бәсекеге қабілеттілігін арттыру жөнінде жүйелі шаралар қабылдау туралы міндет бекітілген. Негізгі заңнамалық актілерді, атап айтқанда, жаңа Қылмыстық іс жүргізу, Қылмыстық, Қылмыстық-атқару кодекстерін қабылдау қылмыстық сот төрелігі жүйесін концептуалды түрде жаңғыртуға мүмкіндік береді және заңнамамызды заманауи сын-қатерлерге лайықты жауап беруге мүмкіндік беретін деңгейге дейін жеткіземіз[1].

Ол үшін сот төрелігін жүзеге асыру процесін жеңілдету, оны артық бюрократиялық рәсімдерден арылту ұсынылды.

ҚР ҚПК-нің 13-бөлімі осы институтты регламенттейді және процестік келісімдердің мынадай түрлерін жасасу мүмкіндігін көздейді:

1) күдікті, айыпталушы күдікпен, айыптаумен келіскен жағдайда - шағын, ауырлығы орташа қылмыстар не ауыр қылмыстар бойынша кінәсін тану туралы мәміле нысанында;

2) ынтымақтастық туралы келісім нысанында - қылмыстық топ жасаған қылмыстарды, өзге адамдар жасаған аса ауыр қылмыстарды, сондай-ақ экстремистік және террористік қылмыстарды ашуға және тергеп-тексеруге жәрдемдесу кезіндегі қылмыстардың барлық санаттары бойынша (ҚР ҚПК 612-бабы) [2].

Біз бұл анықтамамен толық келіспейміз, өйткені оның екі кемшілігі бар деп ойлаймыз. Біріншіден, бір анықтамада айтарлықтай айырмашылықтары бар екі процессуалдық институт (кінәні мойындау туралы мәміле түріндегі процессуалдық келісім және ынтымақтастық түріндегі процессуалдық келісім) бар. Екіншіден, ма анықтамасының өзі ақпараттық болып табылады және осы процессуалдық институттың мәнін ашпайды. Сонымен, Н. И. Кондаков анықтама бойынша "заттың маңызды белгілерін сипаттайтын немесе оның мағынасын ашатын сөйлемді" түсінеді [3]. Анықтама қысқаша философиялық энциклопедиясында көрсетілген.

Біз М.В. Чиновамен ынтымақтасамыз, ол "заңды анықтама жалпы және дерексіз формулада заңды тұжырымдаманың немесе заңды құбылыстың барлық ерекшеліктерін біріктіріп, күнделікті сөйлеуден алынған терминдерді нақты заңды мағынамен толтыруы керек. Логикалық тұрғыдан дұрыс тұжырымдалған анықтама кез-келген түсініксіздікті жоққа шығарады, бұл белгілі бір норманы немесе құқық нормаларының тобын түсіндіру мен қолдануды анық және сенімді етеді" [4].

Сондай-ақ, "Құқықтық актілер туралы" Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 6 сәуірдегі № 480-V ҚРЗ Заңында "нормативтік құқықтық актінің мәтінінде мағыналық және құқықтық жүктемені көтермейтін декларативтік сипаттағы ережелер болмауы тиіс" деп бекітілген [5].

Іс жүргізу келісімін қолданудың мақсаттарын қылмыстық іс жүргізу заңнамасын зерделеу нәтижесінде анықтауға болады.Осылайша, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2016 жылғы 7 шілдедегі No 4 нормативтік қаулысы «Соттардың бітімгершілік іс жүргізу тәртібімен қылмыстық істерді қарау тәжірибесі туралы» бапта көзделген

қылмыстарды тез және толық ашу, тергеп-тексеру және басқаларды жедел орындау болып табылатын процессуалдық келісімді процестік келісім түрінде жасасудың негізгі мақсаты болып табылатынын белгілейді[6].

Осыған байланысты бізге ҚР ҚПК 7-бабының 37-тармағын мынадай редакцияда жазып беру орынды болып көрінеді: "іс жүргізу келісімі - прокурор мен күдікті, айыпталушы, сотталушы арасындағы кінәсін тану туралы мәміле нысанында не прокурор мен күдікті арасындағы ынтымақтастық нысанында жасалатын келісім.ҚР ҚПК 612-бабы 1-бөлігінің 2-тармағына, процестік келісімнің мақсаттарына сәйкесынтымақтастық нысанында қылмыстық топ жасаған қылмыстарды, өзге адамдар жасаған аса ауыр қылмыстарды, сондай - ақ экстремистік және террористік қылмыстарды ашуға және тергеуге жәрдемдесу болып табылады [2].

ҚР ҚПК - нің 619-бабы "ынтымақтастық туралы іс жүргізу келісімін жасасу тәртібі" мыналарды көздейді:

1. Ынтымақтастық туралы іс жүргізу келісімін жасасу туралы өтінішхат күдіктіге, айыпталушыға, сотталушыға және сотталғанға жазбаша түрде ұсынылады және қорғаушының қолымен міндетті түрде бекітіледі.

2. Егер қорғаушыны күдіктінің, айыпталушының, сотталушының немесе сотталғанның өзі, оның заңды өкілі немесе басқа адамдардың күдіктінің, айыпталушының, сотталушының немесе сотталғанның тапсырмасы бойынша шақырмаса, онда қорғаушының қатысуын қылмыстық процесті жүргізетін орган не жазаны орындайтын мекеме немесе орган қамтамасыз етеді.

3. Сотталушының ынтымақтастық туралы іс жүргізу келісімін жасасу туралы өтінішхатын сот прокурорға ол келіп түскен сәттен бастап үш тәулік ішінде жібереді.

4. Сотталған адам жазаны орындайтын орган арқылы жазасын өтеп жатқан облыс прокурорының атына процестік келісім жасасу туралы өзінің өтінішхатын ұсынуға құқылы.

5. Ынтымақтастық туралы іс жүргізу келісімі 615 - баптың үшінші бөлігінің 2) тармағында, тармақтарында көзделген талаптарды сақтай отырып, прокурор мен олардың қорғаушыларының қатысуымен күдікті, айыпталушы, сотталушы, сотталған арасында жасалады 1), 2), 3), 4), 5), 6) және 7) Бірінші бөлік, ДСҰ бөлігі- қажет болған жағдайда ҚР ҚПК - нің 12-тарауына сәйкес 47-баптың қағидалары бойынша құпиялылығын сақтай отырып және қауіпсіздікті қамтамасыз ете отырып, 616-баптың ройы бекіту үшін тиісінше облыс прокурорына немесе оған теңестірілген прокурорға, олардың орынбасарларына, ал сотталғанмен-Қазақстан Республикасының Бас Прокурорына не оның орынбасарына жіберіледі [2].Осы баптың мазмұнынан ынтымақтастық туралы келісім жасасу рәсімінің негізгі мазмұны сілтемелерден тұрады. ҚР ҚПК 615 - бабы 3-бөлігінің 2-тармағына бірінші сілтеме "прокурор іс жүргізу келісімін жасасу мүмкіндігі туралы мәселені қарау кезінде адам мәлімдеген іс жүргізу келісімін жасасу туралы өтінішхаттың еріктілігін және оны жасасудың салдары туралы хабардарлығын тексеруге міндетті"деп жазылған [2].

Сонымен бірге прокурор ынтымақтастықтағы адамға мыналар туралы түсініктеме беруі керек:

- оның айғақтары қылмыстық іс бойынша дәлел ретінде пайдаланылуы мүмкін;
- ол жалған мәліметтерді қасақана хабарлауға жауапты;
- оның ынтымақтастық туралы келісімде көзделген шарттарды сақтамауы және міндеттемелерді орындамауы заңда көзделген құқықтық салдарға әкеп соғады;
- ол қылмысқа қатысушыларға және қылмыс жасаған өзге де адамдарға қатысты қылмыстық іске қатысуға тартылуы мүмкін.

Осылайша, жасалатын іс жүргізу келісімінің құқықтық салдары туралы өзара анық түсінік қамтамасыз етіледі.

Жоғарыда айтылғандар келесі сөйлемдерді тұжырымдауға мүмкіндік береді:

ҚР ҚПК 619-бабының 6-бөлігі толықтырылсын және мынадай редакцияда жазылсын: "ынтымақтастық туралы іс жүргізу келісімі прокурор мен олардың қорғаушылары мен сотқа дейінгі іс жүргізуді жүзеге асыратын адамның қатысуымен күдікті, айыпталушы, сотталушы, сотталған арасында жасалады" [3].

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдасын бекіту туралы: ҚР Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексі. – Алматы: «Издательство«Норма-К»,2014.- 368с.
3. КондаковН.И.Логическийсловарь-справочник.-М.,2006.-267с.
4. ЧиноваМ.В.Правилаформулированиялегальногоопределения//Правоиполитика.-2015.—№1.-С.23.
5. «Құқықтықактілертуралы» ҚазақстанРеспубликасының 2016 жылғы 6 сәуірдегі No 480-V ҚРЗ Заңы.
6. 6ҚазақстанРеспубликасыЖоғарғыСотының «Соттардыңқылмыстықістердібітімгершілікісжүргізутәртібіменқараутәжірибесітуралы» 2016 жылғы 7 шілдедегі No 4 нормативтік қаулысы.

ӘОЖ 343

ЖАЗАДАН БОСАТУДЫҢ ТҮСІНІГІ МЕН ТҮРЛЕРІ

Ахмеджан А. - ЮМ-21-1к18 тобының студенті
Ерманкулов М.К. - аға оқытушы, магистр

Жазадан босату - бұл кінәлі адамның сот үкімімен өзіне тағайындалған қылмыстық жазаны қолдану міндетінен толық немесе ішінара босатылуы.Адамды жазадан босатуды адамды қылмыстық жауаптылықтан босатудан ажырату керек.

Біріншіден, қылмыстық жауаптылықтан босату ауырлығы шағын немесе орташа қылмыстар жасалған жағдайда ғана мүмкін болады. Кез келген ауырлықтағы қылмыс жасалған жағдайда жазадан босатуға жол беріледі.

Екіншіден, сот қана емес, анықтау, алдын ала тергеу органы, прокурор да қылмыстық жауаптылықтан босата алады. Қылмыстық жазадан тек сот қана босата алады, өйткені жазадан босату айыптау үкімі шыққаннан кейін жүзеге асырылады. Ерекшелік рақымшылық жасау немесе кешірім жасау әрекеттеріне байланысты жазадан босату болып табылады.

Үшіншіден, сотталған адам да, күдікті де, айыпталушы да, сотталушы да қылмыстық жауаптылықтан босатылуы мүмкін. Жазадан тек сотталған адам ғана босатылады.

Жазадан босату жасалған қылмыстың барлық құқықтық салдарларының күшін жояды, өйткені қылмыстық заңға сәйкес қылмыстық жазадан босатылған адамның соттылығы жоқ деп есептеледі.

Шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды сотталғандар жүкті әйелді немесе үш жасқа толмаған баласы бар әйелді нақты өтегеннен кейін ғана қолдануға болады, түзеу мекемесінің балалар үйіндегі, қылмысы үшін тағайындалған жазаның кемінде төрттен бір бөлігі шағын ауырлық дәрежелері.

Сотталған адамға, өтелмеген жазасының бір бөлігі жазаның неғұрлым жеңіл түріне ауыстырылған жазаның нақты өтелгеннен кейін шартты түрде мерзімінен бұрын босатылуы мүмкін жаза мерзімі сот үкімімен тағайындалған жазаны өтеу мерзімі басталған кезден бастап есептеледі.

Шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамның мінез-құлқын бақылауды уәкілетті мамандандырылған мемлекеттік орган, ал әскери қызметшілерге қатысты - әскери бөлімдер мен мекемелердің қолбасшылығы жүзеге асырады.Бұл ретте адам жазаның қосымша түрін өтеуден де толық немесе ішінара босатылуы мүмкін.

Ауыстырған кезде өтелмеген жазаның бір бөлігі ретінде сот осы бапта көрсетілген жаза түрлеріне сәйкес жазаның кез келген жеңіл түрін таңдай алады. Қылмыстық кодекстің 44-бабы, жазаның әрбір түрі үшін қылмыстық заңда көзделген шектерде.

Шартты түрде мерзімінен бұрын босатудан айырмашылығы, ауыстыру өтелмеген жазаның бір бөлігі жеңілірек жаза шартсыз жаза болып табылады және босатылған адамның орынсыз мінез-құлқына байланысты одан әрі жойылуы мүмкін емес.

Ауруына байланысты жазадан босату. Егер адам қылмыс жасағаннан кейін оның іс-әрекетінің (әрекетсіздігінің) нақты сипаты мен қоғамға қауіптілігін сезіну мүмкіндігінен айыратын психикалық ауытқушылығы болса, ауруына байланысты жазадан босату міндетті болып табылады. оларды басқарыңыз. Мұндай адамдарға сот тек медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын тағайындай алады.

Әлбетте, шын мәнінде, адам есінен танып қалды, бірақ заңды түрде оны мұндай деп тану және қылмыстық жауаптылықтан босату мүмкін емес, өйткені есі дұрыс емес жағдай қылмыс жасалған кезде анықталады, ал бұл жағдайда психикалық ауытқушылық адамда пайда болады. ол қоғамға қауіпті әрекетті жасағаннан кейін.

Егер адам қылмыс жасағаннан кейін жазасын өтеуге кедергі келтіретін басқа ауыр сырқатпен ауырса, сот оны жазасын одан әрі өтеуден босатуы мүмкін.

Бұл жағдайда жазадан босату факультативті болып табылады және соттың қалауы бойынша қолданылады.

Ауруына байланысты жазадан босату шартты болып табылады, сондықтан жоғарыда аталған адамдар сауығып кеткен жағдайда, егер ескіру мерзімі өтіп кетпесе, олар қылмыстық жауапкершілікке тартылуы және жазалануы мүмкін.

Қылмыстық кодексте әскери қызметтің ерекшеліктері ескерілген, сондықтан тәртіптік әскери бөлімде қамауда немесе қамауда отырған әскери қызметшілер әскери қызметке жарамсыз етіп ауырған жағдайда жазасын одан әрі өтеуден босатылатындығы белгіленген. Бұл ретте өтелмеген жазаның бір бөлігі онымен жазаның неғұрлым жеңіл түрімен ауыстырылуы мүмкін.

Жазаны өтеуді кейінге қалдыру. Қылмыстық заң әрқашан әйелдердің балаларының қалыпты дамуына қамқорлық жасауы үшін ерекше адамгершілікке ие болды, сондықтан қылмыстық заңда сотталған жүкті әйелдер мен он төрт жасқа толмаған балалары бар әйелдер, ауыр және аса ауыр қылмыстары үшін бес жылдан астам мерзімге бас бостандығынан айырылғандарды қоспағанда, жеке тұлғаға қарсы, сот бала он төрт жасқа толғанға дейін жазасын өтеуді кейінге қалдыра алады.

Алайда, егер сотталған адам баласынан бас тартса немесе бала тәрбиесінен жалтаруды жалғастыра берсе және оның жүріс-тұрысын бақылауды жүзеге асыратын орган хабарлаған ескертуден кейін сот осы органның ұсынысы бойынша жазаны өтеудің кейінге қалдырылуын жойып, сотталған адамды жазасын өтеуге жібере алады. сот үкіміне сәйкес тағайындалған орын.

Егер жазасын өтеуді кейінге қалдыру кезеңінде сотталған адам жаңа қылмыс жасаса, онда сот оған үкімдердің жиынтығы бойынша жаза тағайындайды.

Бала он төрт жасқа толғаннан кейін сот сотталған адамды жазасын немесе жазасының қалған бөлігін өтеуден босатады немесе жазаның қалған бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түрімен алмастырады.

Өлім жазасына немесе өмір бойына бас бостандығынан айыруға сотталған адамға ескіру мерзімдерін қолдану туралы мәселені сот шешеді. Егер сот ескіру мерзімін қолдану мүмкін емес деп тапса, онда жазаның бұл түрлері белгілі бір мерзімге бас бостандығынан айырумен ауыстырылады.

Рақымшылық жасау. Рақымшылық жасау - рақымшылық жеке анықталмаған адамдар тобына (адамдар тобына) қатысты жарияланады және бұл қылмыстық жауаптылықтан босатудың жеке сипаттағы басқа негіздерінен ерекшеленеді.

Жалпы ереже бойынша, рақымшылық жасау актісі ол жарияланғанға дейін жасалған қылмыстарға ғана қолданылады. Алайда, ерекше жағдайларда, ол сондай-ақ ол қабылданғаннан кейін белгілі бір уақыт ішінде жасалған, бірақ рақымшылық жасалған адам рақымшылық жасау актісінде көрсетілген белгілі бір әрекеттерді жасаған жағдайда жасалған қылмыстық әрекеттерге қатысты әрекет ете алады.

Рақымшылық жасау актісіне сәйкес қылмыс жасағаны үшін сотталған адамдар мыналар болуы мүмкін:

- жазаның негізгі түрінен босатылғандар;
- қосымша жаза түрінен босатылғандар;
- оларға тағайындалған жаза қысқартылуы мүмкін;
- оларға тағайындалған жаза жеңілірек жаза түрімен ауыстырылуы мүмкін;
- жазасын өтеген адамдардың рақымшылық жасау арқылы сотталғандығы жойылуы мүмкін.

Рақымшылық жасау актісі қандай да бір қылмыс үшін жауаптылықты көздейтін қылмыстық заңға өзгертулер енгізбейді, яғни. емес қылмыссыздандырады кешірімге ұшыраған адамдар жасаған тиісті әрекеттер. Рақымшылық жасау сот үкімінің заңдылығына да, негізділігіне де күмән келтірмейді. Бұл тек қылмыс жасағандардың, оның ішінде сотталғандардың тағдырын жеңілдетеді және заң шығарушы билік тарапынан оларға деген адамгершілік пен мейірімділіктің көрінісін білдіреді.

Соттылық - бұл қылмыс жасаған адамның қылмыстық жазаның тағайындалуының салдары болып табылатын ерекше құқықтық мәртебесі. Сондықтан жазадан босатылған адам сотталмаған болып саналады.Соттылық соттың айыптау үкімі заңды күшіне енген күннен бастап туындайды және ол жойылғанға немесе жойылғанға дейін созылады.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. «Юрист» баспасы. Алматы, 2014. 39 бет.
2. Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексі. Қазақстан Республикасы қылмыстық кодексінің 1997 жыл және 2014 жылғы баптарына салыстырмалы кесте. Алматы: ЖШС «Издательство «Норма-К», 2014. – 236-бет.
3. Уголовное право Республики Казахстан общая часть. Учебное пособие (практикум). Бимолданаов Е.М. Алматинская академия МВД РК Алматы, 2013 г.
4. Дулатбеков Н.О. Қылмыстық жаза тағайындау (теория және практика мәселелері): Монография. Астана: Фолиант. 2012 ж.

ӘОЖ 343

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ ЖӘНЕ ОНЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ

Байдүйсен Н. – ЮМ 24-1к4
Жаманкараева Г.С.-құқық магистрі, аға оқытушы

Қазақстан Республикасындағы балалардың негізгі құқықтары, оларды қорғау бойынша заңнамалық актілер мен институционалдық механизмдер талқыланады. Сондай-ақ, балаларға қатысты құқық бұзушылықтар, олардың алдын алу шаралары мен халықаралық тәжірибеге шолу жасалады. Балалардың құқықтарын қорғау бойынша құқық қорғау органдарының, үкіметтік емес ұйымдардың және қоғамның рөлі сипатталады.

Кәмелетке толмағандар – бұл құқықтық және әлеуметтік тұрғыдан ерекше қорғауды қажет ететін азаматтар тобы. Олардың құқықтары халықаралық және ұлттық деңгейде қорғалады, себебі олар физикалық, психологиялық және әлеуметтік тұрғыдан толық қалыптаспаған. Қазақстан Республикасында кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау үшін арнайы заңнамалық және институционалдық тетіктер қарастырылған. Бұл мақалада олардың негізгі құқықтары мен қорғау механизмдері қарастырылады.

Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңдары, сондай-ақ халықаралық шарттар балалардың негізгі құқықтарын бекітеді. Оларға мыналар жатады:

1. Өмір сүру және даму құқығы – Қазақстан Республикасы Конституциясының 15-бабына сәйкес, әрбір адам өмір сүруге құқылы. Бұл құқық БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы конвенциясында да көрсетілген.
2. Білім алу құқығы - ҚР “Білім туралы” Заңына сәйкес, әрбір бала тегін орта білім алуға құқылы.
3. Денсаулық сақтау құқығы - Балалардың денсаулығын қорғау Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау кодексінде бекітілген.
4. Отбасында өмір сүру және ата-аналарынан қамқорлық алу құқығы - Балаларға отбасы ортасында өмір сүру құқығы берілген, ал ата-аналары қамқорлық жасай алмаған жағдайда, мемлекет олардың құқықтарын қорғайды.
5. Қанаудан, зорлық-зомбылықтан және қатыгез қарым-қатынастан қорғану құқығы - ҚР Қылмыстық кодексі мен “Баланың құқықтары туралы” Заңда балаларды зорлық-зомбылықтан қорғау шаралары қарастырылған.

Кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау тетіктері заңнамалық және институционалдық деңгейде жүзеге асырылады.

1. Заңнамалық негіздер

Қазақстанда балалардың құқықтарын қорғау үшін келесі негізгі заңдар қабылданған:

- Қазақстан Республикасы Конституциясы –негізгі құқықтық акт, балалардың құқықтарын қорғау қағидаттарын белгілейді.
- “Баланың құқықтары туралы” Қазақстан Республикасы Заңы-кәмелетке толмағандардың құқықтарын қамтамасыз ететін басты заңдардың бірі.
- “Неке (ерлі-зайптылық) және отбасы туралы” ҚР Кодексі – балалардың отбасындағы құқықтарын қорғайды.
- Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі-балаларға қатысты құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілікті белгілейді.
- Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқықбұзушылық туралы кодексі –кәмелетке толмағандардың құқықтарына нұқсан келтіргені үшін әкімшілік жауапкершілікті қарастырады.

Институционалдық қорғау тетіктері

Кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау мақсатында бірнеше мемлекеттік және үкіметтік емес ұйымдар жұмыс істейді:

- Балалар құқықтары жөніндегі уәкіл (омбудсмен) –балалардың құқықтарының сақталуын бақылайтын тәуелсіз орган.
- Кәмелетке толмағандардың істері және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссиялар-жергілікті атқарушы органдар жанындағы кеңесші органдар, балаларға қатысты құқықтық мәселелерді шешумен айналысады.
- Полиция және прокуратура органдары –балаларға қатысты қылмыстық істерді тергеу, оларды зорлық-зомбылықтан қорғау және құқықтарының бұзылуына жол бермеу міндеттерін атқарады.
- ҮЕҰ және қоғамдық ұйымдар - “Бөбек” қоры, “Қызыл жарты ай” қоғамы, UNICEF секілді ұйымдар балалардың құқықтарын қорғауда маңызды рөл атқарады.

Кәмелетке толмағандардың құқықтарының бұзылуы және оны шешу жолдары

Кәмелетке толмағандардың құқықтарының бұзылуы әртүрлі жағдайларда кездеседі: отбасындағы зорлық-зомбылық, мәжбүрлі еңбек, білім алу құқығынан айырылу, ерте некеге тұрғызу, буллинг, т.б. Мұндай жағдайлар бойынша келесі шаралар қарастырылады:

1. Құқықтық көмек көрсету-Адвокаттар, қоғамдық ұйымдар мен мемлекеттің құқықтық көмек көрсету қызметтері арқылы кәмелетке толмағандар заң жүзінде қорғала алады.

2. Хабарлау және шұғыл шаралар қолдану –Балалар зорлық-зомбылыққа немесе құқықбұзушылыққа ұшыраған жағдайда, 102, 111 (SOS) желілері мен арнайы мекемелерге жүгінуі қажет.

3. Құқықтық білім беру –балалардың өз құқықтарын білуі маңызды. Мектептер мен ЖОО-ларда құқықтық сауаттылықты арттыру шараларын ұйымдастыру қажет.

4. Заңнаманы жетілдіру – балалар құқықтарын қорғау бойынша заңнамалық базаны күшейту және жаңа тетіктер енгізу қажет.

Кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғаудағы халықаралық тәжірибе.

Халықаралық тәжірибе кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғаудың маңыздылығын көрсетеді. БҰҰ Бала құқықтары туралы конвенциясын (1989) қабылдағаннан кейін әлемде балалардың құқықтарын қорғауға қатысты көптеген заңдар мен бағдарламалар енгізілді. Бұл конвенция барлық мемлекеттерге балалардың құқықтарын толық қорғауды міндеттейді. Қазақстан да осы конвенцияғақолқойып, оның принциптерін ұлттық заңнамасына енгізген.

Еуропа елдерінде балалардың құқықтарын қорғаудың арнайы соттары мен кеңестері бар, олар балаларға қатысты барлық істерді тез әрі тиімді шешуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, кейбір елдерде балалардың психологиялық жағдайын қорғау мақсатында арнайы әдіснамалар мен психологтар қатысады. Қазақстанда да бұлтәжірибелердіқолданумүмкіндігі бар, әсіресе балалардың әлеуметтік және психологиялық жағдайларын ескере отырып, құқықтық қорғаушараларын күшейту қажет.

Балаларға қатысты құқықбұзушылықтар: Профилактика мен шешімдер.

Қазақстанда кәмелетке толмағандарға қатысты түрлі құқықбұзушылықтар кездесуде, әсіресе буллинг, зорлық-зомбылық, ерте некеге тұрғызу сияқты мәселелер жиі орыналады. Бұл проблемалардың алдын алу үшін әрбір балаға қатысты профилактикалық шараларды енгізу маңызды.

Буллинг (құқықтық тұрғыдан мазақ ету немесе қысым көрсету) елімізде баланың психикалық жағдайына теріс әсер етеді және оған ұзақ мерзімді зиян келтіруі мүмкін. Бұл мәселеге назар аудару үшін мектептерде, университеттерде арнайы бағдарламалар мен кеңестер ұйымдастырылуы тиіс. Сонымен қатар, балаларға құрмет пен құқықтарын қорғау қажеттілігін түсіндіру мақсатында арнайы тренингтер өткізу маңызды.

Зорлық-зомбылықтың алдын алу үшін мектептерде, ата-аналар арасында және қоғамда бала құқықтары туралы ақпараттандыру жұмыстарын жүргізу қажет. Осы бағытта жұмыс істейтін ұйымдар балалардың қауіпсіздігі мен құқықтарын қорғауды негізгі басымдық ретінде ұстануы тиіс.Ерте некеге тұру мәселесі де балалардың құқығын бұзатын ең маңызды тақырыптардың бірі болып табылады. Қазіргі кезде елімізде осындай жағдайларды болдырмау үшін арнайы заңнамалық шаралар қолданылуда, бірақ бұл мәселеәлі де өзекті болып қала береді.

Құқық қорғау жүйесінің рөлі және қоғамдағы маңызды аспектілер. Құқық қорғаушы органдардың балалардың құқықтарын қорғаудағы рөлі ерекше. Олар тек қана қылмыстық істерді тергеп қана қоймай, сонымен қатар балаларға қатысты құқық бұзушылықтардың алдын алуға бағытталған профилактикалық шараларды да жүзеге асырады.

Қоғамдық ұйымдардың және құқық қорғаушы органдардың баланың құқықтарын қорғауға бағытталған бастамалары, бағдарламалары балалардың құқықтық білімін арттыруға, олардың қоғамда өзін қауіпсіз сезінуіне мүмкіндік береді. Сонымен қатар, қоғамдағы әлеуметтік жұмыстарды күшейту балалардың толыққанды құқықтық қорғалуын қамтамасыз етеді.

Қорытындылай келе кәмелетке толмағандардың құқықтарынқорғау-қоғамның басты міндеттерінің бірі. Қазақстанда бұл бағытта елеулі қадамдар жасалғанымен, құқық бұзушылықтар әлі де кездеседі. Сондықтан заңнаманы жетілдіру, құқық қорғау органдарының жұмысын күшейту және балалардың құқықтық сауаттылығын арттыру маңызды.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. - Алматы: Қазақстан, 2022ж. (Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасы Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 7 қазан 1998 жылғы заңына сәйкес).
2.Қазақстан Республикасының Заңы «Қылмыстық іс жүргізудегі қатысатын адамдарды мемлекеттік қоғау туралы», 05.07.2014
3. Қорғану құқығын реттейтін қылмыстық іс жүргізу заңнамасын тәжірибеде қолдану жөнінде» ҚР ЖС І Іормативтік қаулысы, 03.12.2012ж. № 26
4. 2014ж. 30 қаңтардағы Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі.
5. 2014ж. 13 шілдедегі Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексі.
6. 1948ж. Адам құқықтары туралы жалпы декларация.

ӘОЖ 341.9

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖЕКЕ ҚҰҚЫҒЫНДАҒЫ КОЛЛИЗИЯЛЫҚ НОРМАЛАРДЫҢ ӘРЕКЕТ ЕТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Бегебат Б. –ЮМ-21-1р2 тобының студенті
Жаксыбаева А.Е.- аға оқытушы, магистр

Халықаралық жеке құқықтағы коллизиялық нормалар-бұл шетелдік элемент күрделенген тиісті азаматтық-құқықтық қатынастарға қайсы мемлекеттің қолданылуы керек екенін анықтайтын нормалар. Бұл нормалар әртүрлі мемлекеттердегі біртекті қатынастарды реттейтін құқықтық нормалардың сәйкес келмейтін мазмұнына байланысты болатын заңдағы қайшылықтарды шешу үшін қажет.

Ұлттық халықаралық жеке құқықтағы қақтығыс ұлттық құқық жүйесінде шетелдік элементтің болуына байланысты туындайды, бұл ретте құқық қолданушыларды дау қаралатын елдің құқықтық жүйесі мен шетелдік элемент тиесілі елдің құқықтық жүйесі арасында таңдау жасауға мәжбүр етеді.

Коллизиялық норма-ұлттық құқықтың арнайы (біріктіруші) нормаларының классикалық түрі. Кез келген арнайы (біріктіруші) норма сияқты, ол өзі қоғамдық қатынастарды реттемейді, бірақ осы қоғамдық қатынастарды реттей алатын және реттейтін материалдық-құқықтық норманы анықтауға мүмкіндік береді [1].Халықаралық жеке құқықтық сипаттағы құқықтық қатынастардың жекелеген түрлерін құқықтық реттеу кезінде қақтығысу нормалары қолданылады, оларды арнайы деп атауға болады, өйткені олар халықаралық жеке құқықтың жалпы қақтығысу нормаларының әсерін толықтырады немесе түзетеді.

ҚР Азаматтық кодексінің 1084-бабына сәйкес шетел азаматтарының немесе шетелдік заңды тұлғалардың қатысуымен азаматтық-құқықтық қатынастарға не өзге де шетелдік элементпен күрделенген құқық көрсетілген Қазақстан Республикасы ратификациялаған өзге де заңнамалық актілердің, халықаралық шарттардың және танылатын халықаралық әдет-ғұрыптардың негізінде айқындалады[2]. Осы баптың 1-тармағында қолданылатын құқықты анықтау мүмкін емес, шетелдік элементпен күрделі азаматтық-құқықтық қатынастармен тығыз байланысты құқық қолданылады.

ҚР АК 1078-бабының нормалары тұтастай алғанда кез келген ұлттық құқықтық жүйе субъектісінің өзінің ұлттық құқығын басшылыққа алу мүмкіндігін тануға және белгілі бір дәрежеде қамтамасыз етуге бағдарланған. Бұл оның мүдделеріне, халықаралық жеке құқықтық қатынастар жүзеге асырылатын құқықтық жүйенің негіздеріне және осындай құқықтық қатынастардың басқа қатысушысының мүдделеріне қаншалықты сәйкес келетіндігімен қамтамасыз етіледі және рұқсат етіледі.

Коллизиялық нормалар екі бөліктен тұрады. Осы норманың құрылымы қақтығысуды реттеу әдісінің ерекшелігімен байланысты. Коллизиялық нормасының құрылымы басқа құқықтық нормалардың құрылымынан ерекшеленеді, сонымен қатар, құқықтық норманың дәстүрлі элементтері - гипотеза мен диспозиция – коллизиялық нормаларының бөлігі ретінде де қарастырылуы мүмкін екенін байқауға болады. Халықаралық жеке құқықтық сипаттағы осы немесе басқа құқықтық қатынастарға қандай нақты реттеу ережесі қолданылатынын әрқашан анықтауға болады, қақтығысу нормасының нұсқаулары негізінде құқықтың материалдық нормаларының әрекет ету шарттарын белгілеуге болады.

Коллизиялық норма материалдық нормамен байланысты әрекететеді. Біздің ойымызша, қақтығыс нормасы материалдық нормамен бірге халықаралық жеке құқықтық қатынастардың күрделі реттеушісі болып табылады. Коллизиялық нормасының нақты бөліктері әдеттегі құқық нормаларының элементтерімен толық сәйкес келмейді.

Жалпы барлық мемлекеттер шетелдік құқыққа сілтеме жасаудың бірыңғай ережелерін ұстанады. Бұл құқықтық жүйелердің қақтығыстарын айтарлықтай азайтуға мүмкіндік береді. Шетелдікэлементпен, айталық, ҚР құқығымен жеке құқықтық қатынастарды реттеу мүмкіндігінше басқа құқықтық жүйе жағдайында (ішкі құқық немесе басқа мемлекеттің халықаралық жеке құқығы болсын) бас тартуды және бас тартуды тудырмауы маңызды.

Бұл мәселені шешуге көптеген мемлекеттердің қазіргі халықаралық жеке құқығында көп дәрежеде қолданылатын роман-германдық құқығының біртұтас тамыры мен дәстүрлері бар екендігі ықпал етеді. Халықаралық жеке құқықты реттеудің қақтыңысу әдісін қолдану кезінде құқықтың басқа отбасына жатуы маңызды проблемалар туғызбайды.

Шетелдік құқықтың өзараіс-қимыл жасауына және осы мемлекеттің құқығына сәйкес халықаралық жеке құқықтық қатынастар тек белгілі бір рұқсат етілген дәрежеде жүзеге асырылатын мемлекеттің құқығымен бірлесіп қолданылуына мүмкіндік беретінтетіктер әрқашан бар. Олардың ішіндегі ең маңыздысы халықаралық жеке құқық үшін мемлекеттегі жария тәртіптісақтау болып табылады[3].

ҚР АК 1085-бабының нормалары заңұғымдарын саралау кезінде қолданылатынқұқықты айқындау мәселелерін шешуді көздейді. Бұл жағдайда,біз әрқашан шетел құқығынтолыққанды қолдану қажет емеспіз.Субъектілер тек шет мемлекет құқығының жекелеген ұғымдарымен жұмыс істейтін жағдай туындауы мүмкін. Құқықтық қатынастар шеңберінде тараптар белгілі бір мемлекеттің құқықтық қатынастардың барлық көлеміне емес, оның жекелеген бөліктеріне қолданылатын құқығы ретінде айқындалатыны жоққа шығарылмайды.

ҚР АК 1078-бабының 1-тармағына сәйкес, егер заң актілерінде өзгеше көзделмесе, соттың заң ұғымдарының біліктілігі (құқықтық біліктілігі) оларды сот елінің құқығына сәйкес түсіндіруге негізделеді.

ҚР АК 1078-бабының 2-тармағына сәйкес, егер заңды ұғымдар сот елінің құқығына белгілі болмаса немесе басқа атаумен немесе басқа мазмұнмен белгілі болса және сот елінің құқығы бойынша түсіндіру арқылы анықталмаса, онда заңды ұғымдарды (құқықтық біліктілікті) саралау кезінде шет мемлекеттің құқығы да қолданылуы мүмкін.

Қақтығысудың реттеу әдісінің ерекшелігі, ҚР АК 1087-бабының 2-тармағының ережелеріне сәйкес шетелдік құқыққа кез-келген сілтеме, ҚР АК-де көзделген жағдайларды қоспағанда, тиісті елдің соқтығысу құқығына емес, материалдық құқыққа сілтеме ретінде қарастырылуы тиіс.Бұл өте қисынды, өйткені кері сілтеме деп аталатын болжам халықаралық жеке құқықтағы құқықтық қатынастардың қақтығыс әдісінің тиімділігін күрт төмендетуі мүмкін.

Кез-келген ережеден ерекшеліктер бар. Мұны кері сілтемені болдырмау ережесіне қатысты да айтуға болады. Мұндай ерекшеліктер ҚР АК 1087-бабының 2-тармағында көзделген.

Құқық қатынастарына қатысушылардың кез келгені үшін шетелдік құқықты (ҚР құқығын емес еүшінші елдің құқығы) субъект мәртебесіне қолдануды қамтамасыз ету қажет болған кезде ҚР құқығына немесе үшінші елдің құқығына кері сілтеме жасауға жол беріледі. Жеке адамның заңын, яғни ҚР халықаралық жеке құқығындағы субъектінің мәртебесін айқындауға қатысты нормалар ҚР АК 1094-бабында көзделген. ҚР АК 1095-бабының 2,3,5-тармақтарының, 1097-бабының нормаларында осы туралы мақз мұндалған.

ҚР АК 1088-бабы нормасының мазмұнынан ішкі азаматтық құқық пен халықаралық азаматтық құқықтың жүйелік байланыстарын көруге болады.

Кез келген жағдайда, ҚР заңнамасы бойынша барлық жарамсыз мәмілелер елеусіз емес, даулы болып табылатынын ескере отырып, қолданылатын құқықты таңдау туралы ережелерді айналып өтуге бағытталған келісімді жарамсыз деп тану туралы талап біреудің субъективті құқығын бұзуға негізделуі қажет.Белгілі бір мемлекеттің императивті нормаларын қолдану, біздің ойымызша, осы елдегі тауар өндірісімен, осы мемлекеттегі техникалық реттеумен, сапаны бақылау жүйесімен және т. б. байланысты болуы мүмкін.

Біздің азаматтық заңнамамыз көптеген құқықтық жүйелері бар шет мемлекеттердің құқығын қолдану мәселелерін де реттейді. ҚР Азаматтық кодексінің 1092-бабына сәйкес, бірнеше аумақтық немесе құқықтық жүйелер жұмыс істейтін елдің құқығы қолданылатын жағдайларда, біз осы елде бар ережелерге сәйкес таңдауды жүзеге асырамыз, яғни осы елдің құқығына сәйкес әрекет етеміз.

Әдебиеттер

1. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34008712
2. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-XIII (өзгертулер мен толықтырулар 01.09.2024ж.)
3. Богуславский М.М. Международное частное право: Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Междунар. отнош., 1994. С. 83.

ӘӨЖ 37:502.12:612.017.2(574.5)

SOFT SKILLS ДАМЫТУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ МЕТАПӘНДІК ОҚЫТУ

Бекберген Ә. Ж. – ЮМ 23-1к9 тобының студенті
Тотикова Г.А. – PhD докторы

Қазіргі білім беру тез өзгеретін әлем жағдайында оқушыларды өмірге дайындау қажеттілігінен туындаған трансформация процесінде. Білімді беруге бағытталған дәстүрлі оқыту әдістері мектеп оқушыларының білімді нақты жағдайларда қолдану, сыни тұрғыдан ойлау және командада жұмыс істеу қабілетін дамытатын тәсілдерге жол береді. Осындай тәсілдердің бірі — оқушыларда әмбебап оқу іс-әрекеттерін және Soft skills-XXI ғасырдың негізгі құзыреттерін қалыптастыруға бағытталған Мета-пәндік оқыту.

Байланыс, ынтымақтастық, сыни ойлау және шығармашылық сияқты жұмсақ дағдылар кәсіби және күнделікті өмірде сұранысқа ие бола бастады. Бастауыш мектеп осы дағдыларды қалыптастыруда crucial рөлін атқарады, өйткені дәл осы жаста танымдық белсенділік пен әлеуметтік өзара әрекеттесудің негізі қаланады. Әртүрлі пәндерден білімді біріктіруді және әмбебап оқу әрекеттерін дамытуға баса назар аударуды қамтитын Мета-пәндік оқыту осы мақсатқа жетудің тиімді құралы болып табылады.

Мақаланың мақсаты-оқушылардың жұмсақ дағдыларын дамыту үшін Бастауыш мектепте Мета-пәндік оқыту мүмкіндіктерін талдау.

Зерттеу міндеттері

1. Мета-пәндік оқытудың теориялық негіздерін және оның бастауыш мектептегі рөлін зерттеу.
2. Мета-пәндік тәсіл мен soft skills дамуы арасындағы байланысты талдаңыз.
3. Білім беру процесіне Мета-пәндік технологияларды енгізу бойынша практикалық ұсыныстар әзірлеу.
4. Мета-пәндік оқытудың оқушылардың негізгі құзыреттіліктерін қалыптастыруға әсерін бағалау.

Мета-пәндік оқыту-бұл жеке оқу пәндерінен асып түсетін және оқушылардың әмбебап оқу әрекеттерін қалыптастыруға бағытталған тәсіл. Оларға мыналар жатады:

- Танымдық іс-әрекеттер (талдау, синтездеу, салыстыру қабілеті).
- Реттеу әрекеттері (жоспарлау, бақылау, түзету).
- Коммуникативті әрекеттер (топта жұмыс істеу, тыңдау және өз көзқарасын білдіру қабілеті).
- Жеке іс-әрекеттер (өзін-өзі реттеу, мотивация, құндылық бағдарлары).

Мета-пәндік оқыту студенттерге әртүрлі білім салалары арасындағы байланысты көруге және оларды нақты жағдайларда қолдануға мүмкіндік беретін әртүрлі пәндерден білімді біріктіруді қамтиды. Бұл әсіресе балаларда әлемді тұтас қабылдау қалыптасатын бастауыш мектеп үшін өте маңызды.

Soft skills - бұл қоғамдағы және кәсіби қызметтегі табысты өзара әрекеттесу үшін қажет дағдылар жиынтығы. Оларға мыналар жатады:

- Қарым-қатынас: өз ойын жеткізе білу, басқаларды тыңдау және ортақ тіл табу.
- Ынтымақтастық: топта жұмыс істеу, рөлдерді бөлу және ортақ мақсаттарға жету мүмкіндігі.
- Сыни тұрғыдан ойлау: ақпаратты талдай білу, қорытынды жасау және шешім қабылдау.
- Шығармашылық: жаңа идеяларды құру және стандартты емес шешімдерді табу мүмкіндігі.

Бастауыш мектепте soft skills дамыту оқушылардың өзіне деген сенімділігін, өзгерістерге бейімделу және күрделі міндеттерді шешу қабілетін қалыптастыруға ықпал етеді. Бұл дағдылар болашақта табысты оқытудың негізіне айналады.

Бастауыш мектепте Мета пәндік тәсілді енгізу жұмыстың әртүрлі формалары арқылы жүзеге асырылуы мүмкін:

1. Біріктірілген сабақтар-жалпы тақырып төңірегінде әртүрлі пәндерден алынған материалды біріктіру. Мысалы, табиғатты зерттеуге арналған сабаққа математика (температураны өлшеу), тіл (құбылыстарды сипаттау) және өнер (пейзаждарды салу) элементтері кіруі мүмкін.
2. Жобалық қызмет-әртүрлі салалардан білімді қолдануды талап ететін жобаларды орындау. Мысалы, қаланың макетін жасау Географияны, тарихты, технологияны және өнерді зерттеуді қамтуы мүмкін.
3. Ойын әдістері-коммуникация мен ынтымақтастықты дамыту үшін ойындарды пайдалану. Мысалы, рөлдік ойындар, мұнда оқушылар командада жұмыс істеу арқылы мәселені шешуі керек.
4. Рефлексия-сыни ойлау мен өзін-өзі реттеуді дамытуға ықпал ететін жұмыс нәтижелерін талқылау.

Бір мысал «экологиялық қала» жобасы болуы мүмкін, онда оқушылар экологиялық мәселелерді зерттейді, шешімдерді әзірлейді және экологиялық таза технологияларды қолдана отырып қаланың макетін жасайды. Жұмыс барысында балалар жаратылыстану, математика, технология және өнер туралы білімді қолданады, сонымен қатар қарым-қатынасты, ынтымақтастықты және шығармашылықты дамытады.

Бастауыш мектепте Мета-пәндік тәсілді қолдану оқушылардың soft skills-ті қалыптастыруға ықпал етеді, бұл олардың оқу әрекеттерін бақылау және сауалнама нәтижелерімен расталады. Мета-пәндік жобаларға қатысатын студенттер мотивацияның жоғары деңгейін, командада жұмыс істеу және қиын тапсырмаларды орындау қабілетін көрсетеді. Сонымен қатар, олар әртүрлі пәндер арасындағы байланысты жақсы түсінеді және білімді нақты жағдайларда қолданады.

Қорытынды

Бастауыш мектепте Мета-пәндік оқыту оқушыларда жұмсақ дағдыларды дамытудың тиімді құралы болып табылады. Бұл балаларда сыни ойлауды, қарым-қатынасты, ынтымақтастықты және шығармашылықты қалыптастыруға

ықпал етеді, бұл олардың қазіргі әлемде сәтті бейімделуінің маңызды шарты болып табылады. Әрі қарайғы зерттеулер әртүрлі жас топтары мен білім беру контексттеріне бейімделген әдістемелік ұсыныстар мен бағдарламаларды әзірлеуге бағытталуы мүмкін.

Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасы Ғылым және Жоғары Білім Министрлігінің Ғылым Комитеті қаржыландырды (грант №. AP19678173).

Әдебиеттер

1. Иманова, А.Н. Steam - технологии: инновации в естественно-научном образовании / А.Н.Иманова, Р.Т.Самуратова // Достижения науки и образования. - 2018. - С.35 - 37.
2. Анисимова, Т.И. Подготовка педагогов для STEAM-образования / Т.И.Анисимова, Ф.М.Сабирова, О.В.Шатунова // Высшее образование сегодня. - 2019. - С. 31 - 35.
3. Колмакова В. И. Формы внешкольной работы, направленные на развитие метапредметных компетенций учащихся. Психологическаянаукообразование, 2013, 7, 24-28.
4. Пляскина С. А. Формирование метапредметных компетенций у младших школьников. Молодой ученый Международный научный журнал, 2016. 28 (132), 34-37.
5. Позднякова Е. П. Развитие метапредметных компетенций у младших школьников посредством интерактивных технологий.Челябинск. 2010, 17-24.

ӘОЖ 257.15

БАЛАЛАР ҚҰҚЫҒЫН ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Бердибек С.Ж. - ЮМ-24-1к11 тобының студентті
Биболаева М - құқық магистрі

Қазіргі заманғы қоғамда балалардың құқықтарын қорғау мәселесі ең өзекті және маңызды тақырыптардың бірі болып табылады. Әрбір баланың құқықтары мен қауіпсіздігі мемлекет тарапынан ерекше қорғауды талап етеді. Өйткені балалар – біздің болашағымыз, олар өздеріне қажетті білім мен тәрбие алуы, денсаулығы сақталуы және жеке тұлға ретінде дамуы тиіс. Сондықтан балаларға қатысты заңдар мен құқықтық нормалар барлық елдерде басты назарда болуы керек. Алайда, көптеген дамушы мемлекеттерде, соның ішінде Қазақстанда да, балалардың құқықтары әлі толыққанды қорғалмай келеді. Балаларға қатысты заңдардың барлығы да теориялық деңгейде балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін жасалғанымен, олардың іс жүзінде іске асырылуы, тиімділігі мен бақылануы әртүрлі себептерге байланысты әлсіз болып қалуда.Қазақстанда балалар құқығын қорғау мәселесі тәуелсіздік жылдарында айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. 1994 жылы Қазақстан БҰҰ-ның Балалар құқығы туралы Конвенциясын қабылдап, халықаралық деңгейде балалар құқығын қорғау міндеттемелерін мойындады. Бұл бастама мемлекетіміздің балалардың құқықтарын қорғауға бағытталған алғашқы қадамдарының бірі болды. Осы уақыттан бері Қазақстанда балалар құқығын қорғауға арналған заңдар қабылданды, түрлі мемлекеттік және қоғамдық ұйымдар жұмыс істей бастады. Дегенмен, балалардың құқықтарын қорғаудың жағдайы әлі де қанағаттанарлықсыз. Әсіресе балалардың тұрмыстық зорлық-зомбылық, еңбекке тартылу, білім алу, денсаулық сақтау сияқты негізгі құқықтары жиі бұзылуда. Бұл проблемалар әлеуметтік жағдайға, экономикалық қиындықтарға, ақпараттық сауатсыздыққа және мемлекет деңгейінде балалар құқығын қорғау ісінің жеткіліксіз деңгейде жүзеге асырылуына байланысты.Қазақстандағы балалардың құқықтарын қорғау жүйесі заңнамалық тұрғыдан дамығанымен, қоғамның назарынан тыс қалатын, жеке адамдардың өміріне тікелей әсер ететін мәселелер әлі де өз шешімін таппай тұр. Бұл өз кезегінде балалардың дамуында көптеген кедергілер туғызады. Ал балалардың құқықтарын қорғауға бағытталған заңдардың орындалуы көбінесе күрделі мәселелермен байланысты. Осыған байланысты балалардың құқығын қорғау саласында жаңа заңдарды қабылдау мен енгізу ғана емес, қазіргі іс-шаралар мен бағдарламалардың тиімділігін арттыру қажет екені анық.Қазақстанда балалардың құқықтарын қорғау мәселелері негізінен зорлық-зомбылыққа, кибербуллингке, балалар еңбегінің қолданылуына және білім алу құқығының бұзылуына қатысты болып табылады. Мысалы, көптеген ауылды аймақтарда балалардың толыққанды білім алу құқығы жүзеге аспай келеді, ал кейбір жағдайда балалар еңбекке ерте жастан тартылуда. Сонымен қатар, кибербуллингтің өсуі мен интернет қауіпсіздігі мәселелері де қазіргі таңда өзекті болып отыр. Бұл проблемаларға қатысты мемлекет түрлі шараларды қабылдағанымен, олардың тиімділігі әлі де төмен. Осыған байланысты, балалар құқығын қорғауды тиімді ету үшін жүйелі түрде жаңа әдістер мен механизмдер қажет.

2024 жылғы статистика бойынша, Қазақстанда балалардың 30%-ы тұрмыстық зорлық-зомбылықтың құрбаны болды. Бұл көрсеткіш өткен жылмен салыстырғанда 15%-ға артқан. Сонымен қатар, кибербуллинг жағдайлары 2024 жылы 20%-ға көбейді, ал 1,200 бала интернеттегі зорлық-зомбылықтың құрбаны болған.

Сонымен қатар, балалардың ерте еңбекке тартылуы мәселесі де өзекті. 2024 жылы елімізде 5,000-нан астам бала еңбекке тартылды, олардың көпшілігі ауылдық жерлерде егін жинау мен құрылыс жұмыстарында жұмыс істеген. Ауылдық аймақтарда балалардың білім алу құқығы бұзылып, интернетке қолжетімділік мәселесі де шешімін таппай отыр.

Қазақстандағы балалардың құқықтарын қорғау мәселесі өзекті әрі маңызды болып қала береді. Қазіргі уақытта қабылданған заңдар мен бағдарламалар балалардың құқықтарын қорғауға бағытталғанымен, олардың тиімділігі мен орындау деңгейі әлі де жетілдіруді қажет етеді. 2023 жылғы статистикаға сүйенсек, елімізде балаларға қатысты зорлық-зомбылық пен кибербуллинг жағдайларының көбейгені анықталды. Бұл, өз кезегінде, балалардың психологиялық және әлеуметтік жағдайына теріс әсерін тигізіп отыр. Сондай-ақ, ауылды жерлерде балалардың білім алу құқығы бұзылып, жұмысқа ерте тарту мәселелері де әлі де өзекті болып қалуда.Балалар құқығын қорғау үшін Қазақстанда бірнеше маңызды қадамдар жасау қажет. Біріншіден, балаларға қатысты зорлық-зомбылықтың алдын алу мақсатында заңдарды қатайту және тиісті бақылау жүйесін енгізу керек. Екіншіден, балалар еңбегінің пайдаланылуын болдырмау үшін ауылдық жерлерде әлеуметтік және экономикалық қолдауды күшейту қажет. Сонымен қатар, балалардың білім алу құқығын толық қамтамасыз ету мақсатында білім беру жүйесін жетілдіру, ауыл мектептерінің жағдайын жақсарту маңызды.Қазақстандағы балалардың құқықтарын қорғауды тиімді ету үшін құқықтық сауаттылықты арттыру, ата-

аналармен және балалармен жүйелі түрде жұмыс жүргізу қажет. Бұл мақсатта мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдар арасындағы ынтымақтастықты күшейту, балалардың құқықтарын қорғау жөніндегі арнайы бағдарламалар енгізу қажет. Осының арқасында балалардың құқықтары толық қорғалатын, қауіпсіз әрі дамыған ортада өсіп, өз болашағын қалыптастыра алатын болады.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. (2022). Қазақстан Республикасының заңдары. – Алматы: Юрист.
2. Қазақстан Республикасының балалар құқығы туралы заңнамасы. (2021). Қазақстан Республикасының заңдар жинағы.
3. Балалар құқығы жөніндегі БҰҰ Конвенциясы. (1994). БҰҰ.
4. Балалардың құқықтарын қорғау: Мәселелер мен шешімдер. (2023). Алматы: Құқық және даму баспасы.
5. Қазақстандағы балалардың құқықтары мен бостандығы: Әлеуметтік зерттеулер. (2024). Қазақстан әлеуметтік институттары.
6. Қазақстан Республикасындағы кибербуллинг мәселелері: Статистика мен алдын алу шаралары. (2024). ҚР Ішкі істер министрлігі.
7. Еңбекке ерте тартылған балалардың әлеуметтік жағдайы. (2024). Қазақстанның балалар құқықтары жөніндегі ғылыми зерттеу орталығы.
8. Ұлттық статистика агенттігінің 2024 жылғы балаларға қатысты статистикалық деректері.
9. Қазақстан Республикасындағы балалардың білім алу құқығы: Құқықтық және әлеуметтік жағдайлар. (2024). Оқу орындарының әдістемелік баспасы.
10. Балалар құқығын қорғаудың халықаралық тәжірибесі мен Қазақстанның жағдайы. (2024). Астана: Халықаралық құқық орталығы.

ӘОЖ 257.15

ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ АЛАЯҚТЫҚ ЖӘНЕ КИБЕРҚАУІПСІЗДІК

Бердибек С.Ж .- Юм-24-1к11 тобының студентті
Жұманова Қ.Т - құқық магистрі аға оқытушы

Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы қоғам өмірінің барлық саласына түбегейлі өзгерістер әкелді. Электрондық сауда, онлайн төлем жүйелері, цифрлық қызметтер және мемлекеттік басқарудың сандық жүйеге көшуі адамдардың күнделікті өмірін жеңілдеткенімен, сонымен бірге жаңа қауіптердің туындауына да себеп болды. Алаяқтық пен киберқылмыстың жаңа формалары пайда болып, оларды анықтау мен алдын алу мәселесі өзекті мәселеге айналдыКиберқылмыс бүгінгі таңда тек жеке тұлғаларға ғана емес, мемлекеттік органдарға, ірі компанияларға және ұлттық қауіпсіздік жүйесіне де тікелей қауіп төндіріп отыр. Интернет кеңістігіндегі алаяқтық әрекеттердің сан алуан түрлері бар, олардың ішінде қаржы пирамидалары, онлайн несие рәсімдеу, жеке мәліметтерді заңсыз пайдалану, әлеуметтік инженерия әдістері арқылы алаяқтық жасау, фишингтік шабуылдар және корпоративтік шпиондық әрекеттер кеңінен таралуда.Қазақстан Республикасында алаяқтық пен киберқауіпсіздік саласын реттейтін құқықтық механизмдер қалыптасқанымен, ақпараттық қауіптер күн сайын күрделене түсуде. Бұл мәселенің маңыздылығы азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғауды күшейту, құқық қорғау органдарының мүмкіндіктерін жетілдіру, сондай-ақ ақпараттық қауіпсіздік стандарттарын жаңғырту қажеттілігін көрсетеді.Бұл зерттеуде алаяқтықтың негізгі түрлері, олардың қоғамға тигізетін әсері, Қазақстандағы құқықтық реттеу жүйесі және киберқауіпсіздікті қамтамасыз ету жолдары жан-жақты талданады.Алаяқтықтың заманауи түрлері және оның қоғамға әсеріҚазіргі таңдағы алаяқтық әрекеттердің құрылымы күрделене түсті. Егер бұған дейін алаяқтар негізінен жеке тұлғалар мен шағын бизнес субъектілеріне бағытталған болса, бүгінде олардың нысанасы ірі корпорациялар, мемлекеттік мекемелер және халықаралық ұйымдар болып отыр.Цифрлық алаяқтықтың ең кең таралған түрлерінің бірі – онлайн қаржылық қылмыстар. Алаяқтар банк жүйелеріндегі осалдықтарды пайдаланып, азаматтардың жеке шоттарына рұқсатсыз қол жеткізу, жалған интернет-дүкендер арқылы қаржы жымқыру, онлайн несиелерді заңсыз рәсімдеу сияқты әрекеттерді жүзеге асырады. Соңғы жылдары Қазақстанда банктік алаяқтық фактілері жиілеп, азаматтардың жеке шоттарынан қаражат ұрлау оқиғалары артуда.Тағы бір қауіпті құбылыс – қаржы пирамидалары. Алаяқтар сенімге кіріп, азаматтарды жоғары табысқа кенелтеміз деп уәде береді. Көп жағдайда бұл жүйелер жалған инвестициялық жобалар, криптовалюта схемалары немесе электронды сауда алаңдары ретінде ұйымдастырылады. Мұндай алаяқтық схемалардың құрбандары көбінесе экономикалық білім деңгейі төмен, оңай пайда табуды көздейтін азаматтар болып табылады.Жеке деректерді заңсыз пайдалану да алаяқтықтың күрделі түріне жатады. Фишингтік шабуылдар арқылы алаяқтар электрондық пошталар мен әлеуметтік желілердегі жеке хат алмасуларға еніп, азаматтардың жеке бас мәліметтерін иемденеді. Осы мәліметтер кейінірек онлайн несиелер рәсімдеуде, жалған келісімдер жасауда және қаржы алаяқтықтарында қолданылады.Қазақстанда алаяқтық әрекеттердің қарқынды дамуы азаматтардың құқықтық қорғалуы мәселесін күшейтуді қажет етеді. Осыған байланысты құқық қорғау органдары киберқылмыстарға қарсы күресті күшейту, ақпараттық қауіпсіздік шараларын жетілдіру және азаматтардың цифрлық сауаттылығын арттыру бағытында жұмыс жүргізуі тиіс.Қазақстандағы алаяқтық және киберқылмыс статистикасыСоңғы жылдары Қазақстанда алаяқтық пен киберқылмыс оқиғаларының саны айтарлықтай өсті. Мысалы, 2018 жылдан бері алғаш рет интернет-алаяқтық саласындағы қылмыстар саны азайғанымен, 2022 жылы осындай 20,6 мың құқық бұзушылық тіркелді, бұл алдыңғы жылмен салыстырғанда 3,9% азайғанын көрсетеді. Келтірілген шығын 20 млрд теңгеден асты.Дегенмен, интернеттегі меншікке қарсы қылмыстардың ашылу деңгейі төмен болып қалуда. Мәселен, былтыр тергеу органдарының өндірісінде болған 22,9 мың қылмыстық істің 17,2 мыңы тергеу кезеңінде тоқтатылған. Статистика бойынша, соңғы 5 жылда елімізде интернет-алаяқтық фактісі 10 есе өскен (2017 жылы 2 мыңнан 2021 жылы 21 мыңға дейін). Азаматтардың әлеуметтік желілердегі онлайн сауда мен танымал сайттар арқылы алаяқтық құрбаны болу көрсеткіші айтарлықтай жоғары. Сонымен қатар, қылмыскерлер онлайн-қарыз алу жолымен және банк карталарынан ақша жымқырады.Алаяқтық пен киберқылмыстың кең таралуы мемлекеттік деңгейдегі заңнамалық және техникалық шараларды жетілдіруді, құқық қорғау органдарының әлеуетін арттыруды және азаматтардың цифрлық

қауіпсіздік деңгейін көтеруді талап етеді. Осыған байланысты келесі ұсыныстарды ұсынамын: Құқықтық реттеу механизмдерін жетілдіру Киберқылмыстарға қарсы заңнаманы күшейту. ҚР Қылмыстық кодексінің 190-бабын (Алаяқтық), 205-бабын (Ақпараттық жүйеге заңсыз кіру), 211-бабын (Ақпаратты заңсыз иемдену) жаңарту қажет. Әсіресе, онлайн несие рәсімдеу, фишингтік шабуылдар және қаржы пирамидаларына қатысты жаза қатаңдатылуы тиіс Қылмыстық жауапкершілік шараларын күшейту. Киберқылмыстар үшін айыппұл көлемін арттыру, алаяқтық арқылы келтірілген шығынды толық өтеу туралы заңнамалық нормаларды енгізу қажет. Құқық қорғау органдарының әлеуетін арттыруКиберқылмыстарды тергеу үшін арнайы мамандандырылған бөлімдер құру. Киберқауіпсіздік бойынша маманданған тергеу бөлімшелерін құру қажет. Бұл бөлімдер жаңа технологиялар мен цифрлық із кесу әдістерін меңгеруі керек.Киберқылмыстарға қарсы халықаралық ынтымақтастықты дамыту. Қазақстан киберқылмыспен күресуде Интерпол, Еуропол, БҰҰ-ның киберқауіпсіздік жөніндегі бөлімдерімен серіктестікті нығайтуы қажет. Азаматтардың цифрлық сауаттылығын арттыру Киберқауіпсіздік бойынша ақпараттық кампаниялар өткізу. Фишинг, онлайн несие рәсімдеу, жалған интернет-дүкендерден тауар алу қаупі туралы ақпараттарды көпшілікке тарату үшін арнайы бағдарламалар әзірлеу қажет Мектептер мен университеттерде цифрлық қауіпсіздік курстарын енгізу. Студенттер мен оқушыларға жеке мәліметтерді қорғау, интернеттегі қауіптерді болдырмау жөнінде арнайы сабақтар енгізу қажет. Бизнес және мемлекеттік органдардың ақпараттық қауіпсіздігін күшейтуБанктер мен қаржы ұйымдарының киберқауіпсіздік жүйелерін жетілдіру. Қазақстандағы банктерге екі факторлы аутентификацияны (2FA) міндетті ету, клиенттердің қаражатын қорғау үшін биометриялық сәйкестендіру әдістерін қолдануды енгізу қажет.Мемлекеттік органдардың ақпараттық инфрақұрылымын нығайту. DDoS-шабуылдардан, хакерлік шабуылдардан қорғану үшін деректерді сақтау және қорғау жүйелерін күшейту керек. Қазіргі таңда алаяқтық пен киберқауіпсіздік мәселелері жаһандық деңгейде өзекті тақырыпқа айналып отыр. Цифрлық технологиялардың дамуы қоғамның барлық саласына әсер еткендіктен, ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, киберқылмыспен күресу және азаматтардың құқықтық қорғалуын күшейту бүгінгі күннің басты талаптарының бірі болып табылады.

Алаяқтықтың қаржы пирамидалары, интернет-дүкендердегі жалған операциялар, онлайн несие рәсімдеу, банк карталарын бұзу, фишинг, DDoS-шабуылдар, әлеуметтік инженерия әдістері арқылы жасалуы – заманауи қоғамның цифрлық қауіпсіздігіне тікелей әсер ететін факторлар. Мұндай заңсыз әрекеттерден жеке тұлғалар ғана емес, компаниялар, мемлекеттік мекемелер және ұлттық қауіпсіздік жүйесі де зардап шегеді.Қазақстанда киберқауіпсіздік пен алаяқтыққа қарсы тұру үшін белгілі бір құқықтық негіздер қалыптасқанымен, заманауи технологиялар дамыған сайын алаяқтықтың жаңа түрлері пайда болуда. Бұл жағдай мемлекеттік органдардың, құқық қорғау құрылымдарының және азаматтық қоғамның бірлесіп жұмыс істеуін талап етеді. Заңнаманы күшейту – киберқылмыстарға қарсы жазаны қатайту, ақпараттық қауіпсіздікке қатысты заңнаманы жетілдіру. Құқық қорғау органдарының әлеуетін арттыру – арнайы мамандандырылған бөлімшелер құру, заманауи тергеу әдістерін енгізу. Киберқауіпсіздікті техникалық тұрғыдан жетілдіру – мемлекеттік және жеке сектордың ақпараттық жүйелерін хакерлік шабуылдардан қорғау.Қоғамның құқықтық және цифрлық сауаттылығын арттыру – азаматтардың интернеттегі қауіпсіздік ережелерін сақтауы үшін ақпараттық-насихаттық жұмыстар жүргізу. Халықаралық тәжірибені енгізу – киберқылмыстармен күресуде әлемдік тәжірибелер мен озық технологияларды пайдалану.Болашақта киберқауіпсіздікті нығайту үшін құқық қорғау органдары, қаржы институттары және азаматтық қоғам ортақ стратегия негізінде әрекет етуі тиіс. Цифрлық қауіптермен тиімді күрес жүргізу үшін алдын алу шаралары күшейтіліп, жаңа құқықтық тетіктер жасалуы қажет.Осылайша, құқықтық мәдениетті қалыптастыру, цифрлық сауаттылықты арттыру және ақпараттық қауіпсіздік шараларын жетілдіру арқылы ғана біз қауіпсіз цифрлық қоғам құра аламыз. Бұл тек мемлекеттің міндеті емес, әрбір азаматтың жауапкершілігі болуы тиіс.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі (190-бап – алаяқтық, 205-бап – ақпараттық жүйеге заңсыз кіру, 211-бап – ақпаратты заңсыз иемдену).
2. Қазақстан Республикасының “Жеке деректер және оларды қорғау туралы” Заңы.
3. “Киберқауіпсіздік тұжырымдамасы (Киберқалқан)” – Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздік стратегиясы.
4. ҚР Бас прокуратурасының 2022 жылғы интернет-алаяқтыққа қатысты ресми статистикалық деректері.
5. ҚР Ішкі істер министрлігінің 2023 жылғы киберқылмыс пен интернет-алаяқтық туралы есептері.
6. “Қазақстандағы интернет-алаяқтықтың заманауи тенденциялары” – Finprom.kz аналитикалық есебі.
7. “Интернет-алаяқтықпен күресу стратегиялары” – Alayaq.net сараптамалық зерттеуі.
8. “Қаржы пирамидаларының заманауи түрлері және олардың алдын алу” – Minber.kz сараптамалық есебі.

ӘОЖ 257.15

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫНЫҢ ҚОҒАМДАҒЫ БЕДЕЛІ: СЕНІМ МЕН ЖАУАПКЕРШІЛІК

Бердибек С.Ж. - Юм-24-1к11 тобының студентті
Калышев С Д - аға оқытушы

Құқық қорғау органдары – мемлекеттің әділеттілігі мен тұрақтылығының айнасы, қоғамның құқықтары мен бостандықтарын қорғайтын негізгі институттардың бірі. Олар қылмыспен күрес, қоғамдық тәртіпті сақтау және заң үстемдігін қамтамасыз ету сияқты маңызды міндеттерді атқарады. Мемлекет пен азаматтар арасындағы сенімді қарым-қатынасты қалыптастыруда құқық қорғау органдарының рөлі ерекше.Алайда, соңғы жылдары қоғамда бұл құрылымдарға деген сенім деңгейі төмендеуде. Бұған бірқатар себептер бар: құқық қорғау органдарындағы сыбайлас жемқорлықтың таралуы, қызметкерлердің кәсіби біліктілігінің жеткіліксіздігі, адам құқықтарының бұзылуы, халықпен байланыс пен есептіліктің әлсіздігі. Бұл факторлар құқық қорғау жүйесінің беделіне нұқсан келтіріп, азаматтардың заң мен тәртіпті қамтамасыз ететін құрылымдарға деген күмәнін арттырады.Қазіргі таңда Қазақстанда құқық қорғау жүйесін реформалау мен оны қоғам алдында ашық әрі әділетті ету бағытында бірқатар шаралар қабылданып жатыр. Бірақ бұл реформалардың тиімділігі, ең алдымен, құқық қорғау органдарының өздерінің ішкі мәдениеті мен жауапкершілігіне байланысты. Осы мақалада құқық қорғау органдарына деген сенімнің төмендеу себептері, қазіргі өзекті мәселелер және оны шешу жолдары

жан-жақты қарастырылады Қазіргі таңда Қазақстандағы құқық қорғау органдарына деген сенім деңгейінің төмендеуіне бірнеше негізгі себеп бар. Жемқорлықтың кең таралуы Жемқорлық – құқық қорғау органдарына деген сенімнің әлсіреуінің басты себептерінің бірі. ҚР Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің мәліметі бойынша, 2023 жылы құқық қорғау органдарының 327 қызметкері жемқорлық фактісі бойынша жауапкершілікке тартылған. Бұл органдардың өз ішінде де заңсыз әрекеттер бар екенін және олардың әділдігіне күмән туындайтынын көрсетеді.Мысал: Көптеген азаматтар құқық қорғау органдарына сенбей, өз мәселелерін бейресми жолмен – таныстар арқылы немесе пара беру арқылы шешуге тырысады. Бұл құқық қорғау жүйесіне деген сенімсіздікті арттыра түседі. Қызметкерлердің кәсіби деңгейінің төмендігі.Құқық қорғау органдары қызметкерлерінің біліктілігі мен моральдық қасиеттері олардың қоғамдағы беделін қалыптастырады. Өкінішке қарай, тәжірибесі жеткіліксіз немесе заңды дұрыс қолданбайтын мамандар да кездеседі.2021 жылы жүргізілген әлеуметтік сауалнама нәтижесінде азаматтардың 38%-ы полиция қызметкерлерінің кәсіби біліктілігіне күмән келтірген. Бұл олардың қызмет сапасын арттыру қажеттілігін көрсетеді. Азаматтардың құқықтарының жеткілікті қорғалмауыда құқық қорғау органдарына деген сенімсіздікті арттырып отыр.

Құқық қорғау органдарының міндеті – азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау. Дегенмен, кейбір жағдайларда бұл органдардың әрекеттері керісінше нәтиже береді.Мысал: 2022 жылғы Қаңтар оқиғалары кезінде көптеген азаматтар заңсыз ұсталып, тергеу барысында азаптауға ұшырады. Осы оқиғалар құқық қорғау органдарының қоғамдағы беделіне үлкен соққы болды. Халықпен байланыстың әлсіздігі және ашықтықтың жоқтығы Құқық қорғау органдары халық алдында есеп беріп, олардың сұрақтарына ашық жауап бермеген жағдайда сенімсіздік одан әрі күшейе түседі.Мысал: Кейбір дамыған елдерде полиция қызметкерлері халық алдында ашық есеп береді, азаматтардың шағымдарына тікелей жауап береді. Ал Қазақстанда мұндай тәжірибе енді ғана енгізіліп жатыр. Қызметкерлердің кәсіби деңгейінің төмендігі Құқық қорғау органдарында жұмыс істейтін қызметкерлердің кәсіби дайындығы мен моральдық қасиеттері – олардың қоғам алдындағы беделінің маңызды көрсеткіші. Өкінішке қарай, құқық қорғау саласындағы мамандардың біліктілігі жеткілікті деңгейде емес.Статистикалық деректер:

2021 жылғы әлеуметтік зерттеуге сәйкес, азаматтардың 38%-ы құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби біліктілігіне күмән келтірген.

2022 жылы прокуратура жүргізген тексеру нәтижесінде тергеу істерінің 15%-дан астамында процессуалдық қателіктер анықталған.

Құқық қорғау органдарының ашықтығының жеткіліксіздігі Құқық қорғау органдары халықтың сеніміне ие болу үшін ашық әрі есеп беруші құрылым болуы тиіс. Бірақ көптеген азаматтар олардың жұмысына қол жеткізе алмайды немесе өз мәселелерін шешуде қиындықтарға тап болады. 2023 жылы жүргізілген әлеуметтік сауалнама нәтижесінде азаматтардың 52%-ы құқық қорғау органдарының жұмысы туралы жеткілікті ақпарат ала алмайтынын мәлімдеген.АҚШ-та құқық қорғау органдарының ашықтығын қамтамасыз ету үшін полиция қызметкерлерінің дене камералары қолданылса, Қазақстанда бұл жүйе әлі де толық енгізілмеген.Құқық қорғау органдарына деген сенімді қалпына келтіру үшін кешенді реформалар қажет.

Сыбайлас жемқорлықпен күресті күшейту

Жемқорлыққа қарсы қатаң жазалар енгізу.

Құқық қорғау қызметкерлерінің табысы мен мүлкін міндетті түрде декларациялау.

Халықтың құқық қорғау органдарындағы жемқорлық фактілерін ашық түрде хабарлауына жағдай жасау.

Қызметкерлердің кәсіби деңгейін көтеру

Құқық қорғау академияларында оқу бағдарламаларын жетілдіру.

Психологиялық және құқықтық даярлықты күшейту.

Қызметкерлердің жұмысына тәуелсіз қоғамдық баға беру механизмін енгізу.

Құқық қорғау органдарының ашықтығын қамтамасыз ету

Құқық қорғау органдарының қызметін халық алдында есеп беру жүйесін заңнамалық деңгейде бекіту.

Цифрлық технологияларды пайдаланып, азаматтардың құқық қорғау органдарына арыз-шағымын онлайн беруіне мүмкіндік жасау.Құқық қорғау органдары – мемлекеттің негізгі тірегі, қоғамдағы әділеттілікті сақтаушы күш. Олардың беделі мен сенім деңгейінің жоғары болуы – еліміздің тұрақтылығы мен дамуы үшін аса маңызды факторлардың бірі. Алайда, қазіргі таңда бұл құрылымдарға деген сенім айтарлықтай төмендеген. Бұл жағдайдың негізгі себептері – құқық қорғау органдарының қызметіндегі жемқорлықтың кең таралуы, қызметкерлердің кәсіби деңгейінің жеткіліксіздігі, халықпен тиімді байланыс орнатудың әлсіздігі және адам құқықтарының бұзылуы.Осы мәселелерді шешу үшін кешенді әрі жүйелі реформалар қажет. Біріншіден, сыбайлас жемқорлықпен күресті күшейтіп, құқық қорғау органдарын барынша ашық ету керек. Екіншіден, қызметкерлердің кәсіби біліктілігін арттырып, олардың халықпен қарым-қатынасын нығайту маңызды. Үшіншіден, азаматтардың құқықтарын қорғауды басты орынға қойып, заңның үстемдігін қамтамасыз ететін механизмдер жасақталуы тиіс.Құқық қорғау органдарының беделі – тек олардың жұмысының сапасына ғана емес, сонымен бірге, қоғамның оларға деген көзқарасына да байланысты. Егер бұл құрылымдар өз қызметін әділ, ашық және тиімді атқарса, халықтың сенімі де біртіндеп қалпына келеді. Тек заң алдында барлығы тең болғанда ғана, құқық қорғау органдарының мәртебесі артып, қоғамның тұрақты дамуына үлес қосады.Құқық қорғау жүйесін реформалау – әділетті қоғам құрудың кепілі!

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. (1995). (Өзгерістер мен толықтырулар енгізілген нұсқасы). Нұр-Сұлтан: ҚР Парламенті.
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. (2014). Нұр-Сұлтан: ҚР Парламенті.
3. Қазақстан Республикасының “Құқық қорғау қызметі туралы” заңы. (2011). Нұр-Сұлтан: ҚР Парламенті.
4. ҚР Бас прокуратурасы. (2023). Құқық қорғау органдары қызметінің жылдық есебі. Нұр-Сұлтан: ҚР Бас прокуратурасының баспасөз қызметі.
5. Transparency International. (2022). Corruption perception index: Kazakhstan overview. Қол жеткізу мүмкіндігі: https://www.transparency.org.
6. Қазақстандағы адам құқықтары жөніндегі уәкіл. (2022). Адам құқықтарының сақталуы жөніндегі жылдық баяндама. Нұр-Сұлтан: ҚР А…

УДК347.78

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАЩИТЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В ЭПОХУ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Бердібек А. - студентка группы ЮМ-24-1р1
Нуртазин Е. К - научный руководитель

Интеллектуальная собственность играет ключевую роль в инновационном развитии и экономике знаний. Однако с развитием технологий и цифровизации традиционные механизмы защиты интеллектуальной собственности сталкиваются с новыми вызовами. В данной статье будут рассмотрены некоторые актуальные проблемы защиты интеллектуальной собственности и пути их решения.

Одной из таких проблем является проблема нарушения авторских прав в цифровую эпоху.

С распространением интернета и цифровых платформ защита авторских прав становится всё более сложной. Основными вызовами являются:

• пиратство и незаконное распространение контента: незаконное копирование и распространение фильмов, книг, программного обеспечения и другого контента остаётся серьёзной проблемой. По данным компании «Яндекс», в 2024 году число ссылок на пиратский контент, внесённых в реестр, составило 180 млн, что более чем вдвое превышает показатель 2023 года;

• отсутствие единых международных стандартов защиты в интернете: различия в национальных законодательствах осложняют борьбу с нарушениями авторских прав на глобальном уровне;

• сложность идентификации нарушителей и юрисдикционные споры: анонимность в интернете и трансграничный характер нарушений затрудняют привлечение виновных к ответственности.

В этой связи представляются возможные решения:

1.Развитие технологий блокчейн для отслеживания авторских прав: Блокчейн может обеспечить прозрачность и неизменяемость записей о правах на произведения, что упростит доказательство авторства и правообладания.

2.Ужесточение ответственности за нарушение прав в интернете: Введение более строгих санкций и повышение штрафов могут служить сдерживающим фактором для потенциальных нарушителей.

3.Сотрудничество государств по борьбе с цифровым пиратством: Создание международных соглашений и совместных органов для координации усилий в борьбе с нарушениями авторских прав.

Не менее интересным вопросом является проблема соотношения возможностей искусственного интеллекта и авторского права

С развитием искусственного интеллекта возникает вопрос о правовом статусе произведений, созданных с его участием. Здесь основными аспектами являются:

• Субъект права: Должен ли искусственный интеллект считаться субъектом права или права на созданные им произведения принадлежат разработчику или пользователю программы?

• Правовая защита: Как защищать произведения, созданные искусственным интеллектом, и какие механизмы использовать для предотвращения их незаконного использования?

• Изменение законодательства: Необходимость адаптации существующих норм авторского права к новым реалиям, связанным с искусственным интеллектом.

В 2024 году в США обсуждался вопрос о возможности предоставления авторских прав на произведения, созданные искусственным интеллектом, что вызвало широкую дискуссию среди юристов и специалистов в области интеллектуальной собственности.

Не менее важным вопросом является проблема трансграничной защиты интеллектуальной собственности.

Судебные споры по вопросам интеллектуальной собственности часто выходят за пределы одной страны, что осложняет их разрешение. Основными сложностями являются: - различия в национальном законодательстве по защите интеллектуальной собственности; - каждая страна имеет свои законы и правила, что приводит к несоответствиям и конфликтам. Также сюда относятся: - длительные и дорогостоящие судебные разбирательства; - трансграничные споры требуют значительных ресурсов и времени для их разрешения и ограниченные механизмы исполнения решений судов в других юрисдикциях; - решения национальных судов не всегда признаются и исполняются за рубежом.

Представляется, что указанные выше проблемы могут быть разрешены следующими мерами.

1. Усиление международного сотрудничества в рамках Всемирной организации интеллектуальной собственности (ВОИС); Разработка единых стандартов и механизмов защиты интеллектуальной собственности на международном уровне.

2.Разработка единых стандартов защиты интеллектуальной собственности; создание универсальных норм и правил, применимых во всех странах-участницах.

3. Использование арбитража и медиации для разрешения международных споров: альтернативные методы разрешения споров могут быть более эффективными и менее затратными.

Следует отметить, что, несмотря на наличие правовых механизмов защиты интеллектуальной собственности, национальное законодательство часто отстаёт от реальных вызовов: во-первых, недостаточная правоприменительная практика; отсутствие прецедентов и опыта в рассмотрении дел, связанных с интеллектуальной собственностью. Во-вторых, проблемы с регистрацией и доказательством авторства; сложности в процессе регистрации прав и подтверждения авторства на произведения. И, наконец, слабая защита стартапов и малого бизнеса в вопросах патентования: высокие затраты и сложные процедуры делают патентование недоступным для небольших компаний.

В этом плане, одним из средств разрешения указанных проблем может стать создание специальных судов по делам об интеллектуальной собственности, а именно специализированные суды могут обеспечить более квалифицированное рассмотрение таких дел. Также следует упростить процедуру патентования и регистрации торговых марок, тем самым снизить бюрократические барьеры и затраты для заявителей. Стоит развивать программы поддержки правообладателей, так государственные и частные инициативы, направленные на помощь авторам и изобретателям в защите их прав смогут реализоваться.

Современная защита интеллектуальной собственности требует адаптации к цифровым реалиям и международного сотрудничества. Необходимы реформы законодательства, разработка новых технологий защиты и повышение правовой грамотности в этой сфере. Решение этих проблем позволит эффективно защищать права авторов, стимулировать инновации и создавать справедливую экономическую систему.

Список использованной литературы:

1. Сегеда Е.А., Кирова И.В. Современные проблемы защиты прав интеллектуальной собственности в России // Экономика и бизнес: теория и практика. 2021. № 1–2.
2. https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-problemy-zaschity-prav-intellektualnoy-sobstvennosti-v-rossii?utm_source
3. Авдуков А.А. Актуальные проблемы защиты интеллектуальной собственности в России // Образование и право. 2021.
4. https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-problemy-zaschity-intellektualnoy-sobstvennosti-v-rossii?utm_source
5. https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-problemy-zaschity-intellektualnoy-sobstvennosti-v-rossii?utm_source

УДК 343.92

ПРИМЕНЕНИЕ АЛЬТЕРНАТИВНЫХ МЕР НАКАЗАНИЯ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА РАБОТУ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Нышанбаева Н.Р.- студентка группы ЮМ24-1р2
Нуртазин Е.К. – научный руководитель

Введение

Современные тенденции в области уголовного права все чаще направлены на поиск альтернатив традиционным мерам наказания, таким как лишение свободы . Это связано с необходимостью гуманизации уголовной политики, уменьшения рецидивов. В Республике Казахстан использование альтернативных мер наказания, включая штрафы, общественные работы и условное осуждение , становится важным инструментом в достижении этих целей.

Актуальность исследования обусловлена тем, что применение таких мер позволяет не только снизить социальные и экономические издержки, связанные с лишением свободы, но и обеспечить восстановление справедливости с минимальным ущербом для личности осужденного и общества. Важно проанализировать, как эти подходы влияют на работу правоохранительных органов, их эффективность, а также на систему правосудия в целом.

Одним из важных вопросов в указанных контекстах является развитие альтернативных мер наказания в Казахстане.

С начала 2010-х в Казахстане активно внедряется концепция гуманизации уголовной политики. Основой для этого стали изменения в Уголовном и Уголовно-исполнительном кодексах, направленные на сокращение применения лишения свободы . Одним их ключевых шагов стало расширение применения альтернативных мер наказания , такие как штрафы, исправительные и общественные работы , а также условные меры .

Штрафы стали одним из наиболее популярных видов наказания. Это объясняется их универсальностью и экономической выгодой. Кроме того, в 2014 году введение пробационных служб позволило усилить контроль за исполнением условных наказаний, что способствовало повышение их эффективности.

Также важно рассмотреть влияние альтернативных мер наказания на работу правоохранительных органов.

Применение альтернативных мер значительно снижает нагрузку на правоохранительные органы . Во-первых , уменьшается число задержаний и арестов, что позволяет полицейским сосредоточиться на расследовании более серьёзных преступлений . Во-вторых , благодаря расширению пробационных служб снижается необходимость в изоляции преступников , которые не представляют большой общественной опасности.

Кроме того, внедрение общественных работ как меры наказания требует тесного взаимодействия между полицией и местными органами самоуправления, что способствует улучшению координации в правоохранительной системе.

Важное значение в решении указанных вопросов имеет деятельность суда и в целом влияние на систему правосудия.

Альтернативные меры наказания способствуют более эффективному функционированию судебной системы. Суды получают возможность рассматривать дела с учетом смягчающих обстоятельств, не прибегая к лишению свободы. Это снижает риск рецидива и способствует социальной адаптации осужденных.

Более того, штрафы и условные наказания позволяют снизить финансовую нагрузку на государственный бюджет, поскольку содержание заключенных обходится дороже , чем контроль над лицами , находящимися под пробацией.

Заключение

Альтернативные меры наказания в Республике Казахстан стали важным инструментом в рамках гуманизации уголовной политики. Их развитие положительно влияет на работу правоохранительных органов, снижая их нагрузку , и улучшает функционирование системы правосудия.

Для дальнейшего совершенства рекомендуется усилить работу пробационных служб , расширить применение цифровых технологий для контроля за осужденными , а также внедрить программы социальной реабилитации для лиц , отбывающих условное наказание.

Список использованной литературы

1. Цымбал Е.И. Меры, альтернативные уголовному наказанию несовершеннолетних . Предупреждение преступности.-№1-2004.
2. Ахмеджанов Ф.Р. О некоторых проблемах уголовного кодекса РК в части регулирования наказания // Вестник Института законодательства и правовой информации РК.-2017
3. Уголовный кодекс РК.- Астана,2014

УДК327.8

ЦИФРОВАЯ ДИПЛОМАТИЯ

Висханов И.М. – студент группы ЮМ 24 – 3р
Орынбаев Ж.Б – старший преподаватель магистр международных отношений

Цифроваядипломатия (цифровая дипломатия, электронная дипломатия) — это использование возможностей интернета и информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) для решения задач договорного характера. В рамках цифровой дипломатии применяются новые медиа, социальные сети, блоги и аналогичные платформы в глобальных сетях. В настоящее время в мире стремительное развитие социальных сетей вывело публичную дипломатию на новый уровень, преобразуя ее в цифровую форму. Политики многих стран начали активно создавать аккаунты в социальных сетях для ускоренного обмена информацией и выражения своих взглядов. Барак Обама стал одним из первых политиков, которые использовали социальные сети в режиме онлайн. В данной статье рассматриваются понятия, истоки, виды, а также преимущества и недостатки цифровой дипломатии в целом. Современные технологии плотно контролируют различные аспекты нашей жизни, включая отношения. Цифровая дипломатия, как продукт глобализации, является успехом, как один из лидеров президентского общения в XXI веке. Для международных акторов возможности цифровой дипломатии являются основным средством продвижения своей политики и достижения целей на международной арене. Понятие «публичной дипломатии» связано с необходимостью научного обоснования и формулирования методологических основ внешней политики государства в условиях старения других участников территориальной политики и изменения иерархии в международных отношениях. Такое исследование логики развития подходов публичной дипломатии может помочь определить содержание того, что в настоящее время называется цифровой дипломатией. Цифровая дипломатия как механизм воздействия государств на пользователей социальных сетей появилась в системе международных отношений примерно в 2009–2010 годах. В это время структура США, России, Франции, Германии, Китая и Ирана создала официальные аккаунты на платформах Facebook, Twitter, YouTube и других социальных сетях, в мире такие медийные организации, как «Голос Америки», Russia Today и PressTV, запустили свои первые электронные каналы в социальных сетях. Социальные сети и новые цифровые технологии привлекают внимание. Альянс поддерживает страницы в Facebook и Twitter, а также каналы на YouTube, Google, Flickr и RSS, где публикуются пресс-релизы, новости, фотографии, видео и другой контент. НАТО также предлагает цифровое приложение для iPad. Кроме того, высокопоставленные должностные лица НАТО, такие как генеральный секретарь и его помощники, имеют свои собственные страницы в социальных сетях для поддержания связи с открытой аудиторией. В настоящее время действия правительства контролируются под контролем контроля. Социальные сети сами по себе играют роль в рассмотрении действий, способствуя диалогу с отечественной и международной аудиторией. Таким образом, современная дипломатия неизбежно использует социальные сети,что подразумевает их доступность и открытость для публичной критики через цифровые платформы. Обмен информацией через социальные сети с наличием руководителей и общественностью создает обширные сетевые связи с известными и неизвестными участниками, наблюдателями и участниками, как значительными, так и слабыми. При этом этот обмен должен адаптироваться к языковым формам и особенностям новых медиа.

Основныевидыцифровойдипломатии

Современная цифровая дипломатия включает в себя множество форматов и методов, основанных на использовании информационно-коммуникационных технологий. В зависимости от целей, участников и задействованных инструментов можно выделить несколько основных типов цифровой дипломатии, которые наиболее активно применяются в международной практике. К ним относятся: публичная цифровая дипломатия, многосторонняя цифровая дипломатия, би- и многосторонняя цифровая дипломатия, консульская цифровая дипломатия и дипломатия больших данных.

Публичная цифровая дипломатия

Публичная цифровая дипломатия предполагает использование цифровых платформ для взаимодействия государства с иностранной аудиторией с целью формирования положительного имиджа, распространения официальной позиции по международным вопросам и продвижения национальных интересов. Основные инструменты включают социальные сети, официальные веб-сайты, блоги и онлайн-кампании. Исторически публичная дипломатия основывалась на традиционных средствах информации, таких как телевидение, радио и печатные издания. Однако цифровая трансформация приводит к активному использованию новых коммуникационных возможностей, что позволяет государствам напрямую взаимодействовать с иностранной аудиторией. Например, министерства иностранных дел многих стран ведут активные аккаунты в Twitter, Facebook, YouTube и других платформах, создают контент, ориентированный на различные целевые группы. Ярким добился успеха в реализации публичной цифровой дипломатии в инициативе Государственного департамента США, который запустил платформу «Поделитесь Америкой», а также активное использование Твиттер-дипломатии (Твипломатии) мировыми лидерами, такими как бывший президент США, их сообщения в социальных сетях Дональда Трампа обеспечили влиятельность в отношениях с США. Современная публичная цифровая дипломатия сталкивается с такими вызовами, как дезинформация, управление кризисными ситуациями в кратчайшие сроки и необходимостью нахождения баланса между открытостью и безопасностью данных. В этом квартале важно разработать стратегии взаимодействия и изучить мониторинг общественного мнения с помощью аналитики больших данных.

Литература

1.Pamment, J. (2013). New Public Diplomacy in the 21st Century: A Comparative Study of Policy and Practice. Routledge.
2.Bjola, C., Holmes, M. (2015). Digital Diplomacy: Theory and Practice. Routledge.
3.Cull, N. J. (2019). Public Diplomacy: Foundations for Global Engagement in the Digital Age. Political Press.
4.Share America: https://share.america.gov
5.Twiplomacy Report: https://twiplomacy.com
6. ЗаемскийВ.Ф. Цифроваядипломатия - дипломатиябудущего / В.Ф. Заемский, О.Г. Карпович // Дипломатическаяслужба. - - № 3. - С. 264–276.

УДК347.168

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ТАЙНА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Гайсин М.-студент группыЮМ-21-1р2
Жаксыбаева А.Е.-старший преподаватель, магистр

Служебная и профессиональная тайна, являются одним из видов информации, распространение и предоставление которой ограничено[1]. Права и обязанности лиц, владеющих данной информацией, регулируются нормами национального законодательства. При этом существует правовые пробелы в определении понятий служебной и профессиональной тайны и их соотношении.Следует отметить, что профессиональная тайна по сравнению со служебной тайной наиболее объемный правовой институт, несмотря на то, чтов национальном законодательстве не дано четкого определения понятияпрофессиональной тайны. Можно выделить следующие наиболее распространенные виды профессиональной тайны: врачебная тайна, адвокатскаятайна, банковская тайна, нотариальная тайна, тайна усыновления, тайнастрахования и другие. Все эти виды регулируются нормами различных актов.Таким образом, профессиональная тайна относится, как правило, кчастноправовым режимам информации, а служебная - к публично-правовым с учетом различия в субъектах- обладателях информации.

Стремительное развитие информационных технологий и процессы цифровизации во многих сферах общественной жизни, вовлечение большинства участников общественных отношений в информационный обмен обусловливает необходимость научного обоснования и правового обеспечения оптимального соотношения интересов личности, общества, государства и определения пределов допустимого вмешательства в сферу частного или личного интереса[2, 3с.].

Эффективное правовое регулирование профессиональной тайны имеет важное значение для обеспечения информационной безопасности, сохранения доверия к профессиональным сообществам, а также для поддержания стабильности и эффективности функционирования социальных институтов.

Учитывая то, что цифровизация затрагивает различные сферы общественной жизни это существенно усложняет правовую охрану профессиональной тайны. Это связано тем, что и хранение сведений, и их передача осуществляются посредством электронного документооборота, который носит зачастую трансграничный характер. Провайдеры и иные информационные посредники имеют доступ к сведениям различного характера, в том числе и к тем, которые составляют различные виды профессиональных тайн.

Появляются новые виды профессиональных тайн, а в чем-то - и новые условия жизни и оказания услуг представителями определенных профессий, такие, как «удаленная работа», «дистанционное обучение», «дистанционные консультативные центры», возникает ряд новых вызовов и рисков, требующих как теоретического осмысления, так и решения практических вопросов, возникающих при правовом регулировании и в правоприменительной практике.

Значительно возрастает уязвимость профессиональной тайны перед различными киберугрозами, такими как несанкционированный доступ, кража данных, вирусные атаки, появляются новые способы и технологии сбора, обработки и передачи информации, что создает дополнительные сложности в установлении границ профессиональной тайны и обеспечении конфиденциальности составляющей ее информации.

На сегодняшний день отмечается необходимость в определении правовой природы и правового режима профессиональной тайны, ее видов и критериев разграничения с другими видами информации ограниченного доступа, в целяхповышения эффективности правового регулирования общественных отношений в сфере соблюдения конфиденциальности информации.

Профессиональная тайна - это один из наименее теоретически разработанных проблемных вопросов в информационном праве. Существуют научные работы, посвященные отдельным аспектам профессиональной тайны или отдельным ее видам[3,4], но комплексные исследования, раскрывающие особенности правового режима профессиональной тайны в условиях цифровизации, отсутствуют.

Профессиональная тайна находится в поле научного исследования многих ученых, как в области юриспруденции, так и в сфере защиты информации от неправомерного доступа, но, несмотря на это, в научной среде так и не сформировалось четкое теоретическое определение профессиональной тайны и ее признаков.

Цифровизация общественных отношений привела к существенному изменению существующих и к появлению новых способов нарушения конфиденциальности информации. В связи с этим следует использовать унифицированную трактовку термина «разглашение информации, составляющей профессиональную тайну», под которым предлагается понимать действие или бездействие, в результате которых информация, доступ к которой ограничен законом, в любой возможной форме (устной, письменной, иной форме, в том числе с использованием технических средств) становится доступной к ознакомлению или известной третьим лицам без согласия обладателя такой информации, совершенное лицом, получившим доступ к такой информации в связи с исполнением профессиональных обязанностей или осуществлением профессиональной деятельности.

На современном этапе развития общества, при цифровизации всех без исключения сфер его жизнедеятельности, предложено определять следующие условия охраны информации в рамках правового режима профессиональной тайны: информация, получена гражданами (физическими лицами) при исполнении ими профессиональных обязанностей или организациями при осуществлении ими определенных видов деятельности; на лиц, получивших информацию, составляющую профессиональную тайну, законом возложена обязанность по соблюдению конфиденциальности такой информации; предоставление информации, составляющей профессиональную тайну, третьим лицам осуществляется исключительно в соответствии с законами и (или) по решению суда, с возложением на лиц, получивших доступ к подобной информации, обязанности обеспечивать ее конфиденциальность; возможность ограничения срока исполнения обязанностей по соблюдении конфиденциальности информации, составляющей профессиональную тайну, с согласия гражданина, являющегося субъектом профессиональной тайны, или по решению суда.

Таким образом следует отметить, что невозможность и нецелесообразность установления перечня сведений, составляющих профессиональную тайну, и при этомвозникает вопрос о необходимости законодательного закрепления категорий сведений, в отношении которых не может устанавливаться правовой режим профессиональной тайны.

К подобным сведениям предложено относить следующие: нормативные правовые акты, затрагивающие права, свободы и обязанности человека и гражданина, а также устанавливающие правовое положение организаций и полномочия государственных органов, органов местного самоуправления; информация о состоянии окружающей среды (экологическая информация); информация о деятельности государственных органов и органов местного самоуправления, а также об использовании бюджетных средств (за исключением сведений, составляющих государственную или служебную тайну); информация, накапливаемая в открытых фондах библиотек, музеев, а также в государственныхи иных информационных системах, созданных или предназначенных для обеспечения граждан (физических лиц) и организаций такой информацией; информация, содержащаяся в архивных документах архивных фондов (за исключением сведений и документов, доступ к которым ограничен законодательствомРеспублики Казахстан); иная информация, недопустимость ограничения доступа к которой установлена иными законодательными актами.

Литература

1. КарлушкинаО.И.Понятие и соотношение служебной и профессиональной тайны.Витебск, Витебский филиал Международного университета «МИТСО», 8-я межд.конференция, 22.12.2020г.-С.88-90
2. Леошкевич Е.В. Понятие и общая характеристика профессиональной тайны и ее правового режима/ Е.В. Леошкевич // Юридическая наука и практика в современной России: Материалы межвуз. науч.-практ. конф. 3 декабря 2012 г. СПб.: ГУАП.2013. - С.46-53
3. Леошкевич Е.В. Классификация профессиональных тайн / Е.В. Леошкевич // Актуальные проблемы юридической науки и практики: Материалы межвуз. науч.-практ. конф. Санкт-Петербург, 3 декабря 2011 г. – СПб.: ГУАП. -2011. - С.107-113
4. Леошкевич Е. В. Особенности условий правовой охраны информации, составляющей профессиональную тайну в эпоху цифровизации / Е. В. Леошкевич. // Закон. Право. Государство. (Lex. Jus. Civitas). - С.-Пб.: ГУАП.- 2023.-№ 3(39). - С.60–62.

УДК 343.131.2

ИНСТИТУТ УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА

Гребещенко Э. – студентка группы ЮМ-21-1р3
Жорабеков С.Ж. – ст.преп., магистр юрид.наук

Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан 2015 года реализовал множество новых идей по повышению эффективности и бюрократизации судебного разбирательства [1]. К числу его положительных качеств можно отнести расширение правовых возможностей адвоката в уголовном судопроизводстве, дифференциацию форм судопроизводства с учетом специфики различных уголовных дел, уточнение статуса следственного судьи и т. д. стр. Вы можете уделять много внимания.

Однако если оценивать это через призму изначально заявленных целей гуманизации судопроизводства и повышения справедливости правосудия, то следует признать, что УПК является в определенной степени спорным законодательным актом. Его внутренняя коллизия обусловлена, с одной стороны, тем, что авторы Кодекса не сумели в должной мере развить самые необходимые институты, направленные на обеспечение прав личности, равенства сторон в уголовном судопроизводстве, независимости уголовного суда в современных реалиях, такие как судебный надзор или суд присяжных. Однако, с другой стороны, новый Уголовно-процессуальный кодекс в определенном смысле включает в себя некоторые революционные процедуры для отечественного судопроизводства, целесообразность применения которых является предметом весьма жарких дискуссий в специальной литературе[1]. Одним из таких институтов является судопроизводство по делам, в которых заключено мировое соглашение.

Сутью настоящего исследования является вопрос соответствия предусмотренного Уголовно-процессуальным кодексом Республики Казахстан порядка производства по уголовным делам, в которых заключено соглашение о признании вины, основным международным стандартам справедливого уголовного судопроизводства.

Закон определяет процессуальное соглашение как соглашение, заключаемое на любой стадии уголовного процесса между прокурором и подозреваемым, обвиняемым, подсудимым либо осужденным в порядке и по основаниям, которые предусмотрены Уголовно-процессуальным кодексом Республики Казахстан (статья 7, пункт 37 Уголовно-процессуального кодекса) [1].

В частности, данный институт регламентирован статьей 13 Уголовно-процессуального кодекса, и нет необходимости воспроизводить в настоящей работе все ее положения. В целом, порядок рассмотрения таких дел следующий. Предусмотрена возможность заключения двух видов договоров эксплуатации:

1) в форме соглашения о признании вины по преступлениям небольшой, средней тяжести или тяжким преступлениям, если подозреваемый или обвиняемый согласен с подозрением или обвинением;

2) в форме соглашения о сотрудничестве - по всем категориям преступлений при оказании содействия в раскрытии и расследовании преступлений, совершенных преступной группой, особо тяжких преступлений, совершенных иными лицами, а также преступлений экстремистской и террористической направленности (статья 612 Уголовно-процессуального кодекса).

Определенная основа для применения этого института заложена в материальном праве. В частности, в случаях, когда выполнены все условия процессуального соглашения, срок или размер наказания за уголовное правонарушение, совершенное в соответствии с частью 3 статьи 55 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее – УК), не может превышать половины максимального срока или размера наиболее строгого вида наказания, предусмотренного соответствующей статьей уголовного закона. Согласно статье 67 УК РФ лицо, выполнившее все условия процессуального соглашения, может быть освобождено от уголовной ответственности [2].

Прокурор рассматривает возможность заключения соглашения о признании вины по делу и предлагает стороне защиты обсудить вопрос о его заключении либо письменно уведомляет сторону защиты об отказе в удовлетворении

ходатайства. В этом случае прокурор обязан проверить правовую возможность и законность заключения такого соглашения, для чего он должен вызвать подозреваемого, обвиняемого, его защитника и потерпевшего и получить их заключение о возможности заключения процессуального соглашения. Прокурор разъясняет лицу, подающему заявление, последствия процессуального соглашения и право отказаться от его заключения. В случае несогласия потерпевшего процессуальное соглашение не заключается. Если потерпевший согласен, то с учетом его мнения по вопросу о возмещении вреда, причиненного преступлением, прокурор и сторона защиты в разумный срок заключают процессуальное соглашение, которое излагается в письменной форме и подписывается участниками [3].

Закон подробно регламентирует содержание и форму процессуального соглашения. До подписания процессуального соглашения подозреваемый или обвиняемый имеет право обсудить его положения конфиденциально и в частном порядке со своим защитником.

После подписания соглашения о признании вины прокурор рассмотрит вопрос об отмене или изменении запретительного судебного приказа в отношении подозреваемого. При необходимости производства следственных и процессуальных действий по делу прокурор направляет дело в орган предварительного расследования, который должен собрать достаточные доказательства, подтверждающие виновность подозреваемого, обвиняемого. После заключения соглашения о признании вины необходимость в производстве следственных и процессуальных действий исчерпывается, а досудебное расследование дела считается оконченным, и прокурор немедленно направляет его в суд без предъявления обвинительного заключения, уведомляя об этом потерпевшего. Далее дело рассматривается в суде в порядке мирового соглашения, суть которого вкратце состоит в проверке законности и обоснованности заключения процессуального соглашения, выяснении и разъяснении позиций участников процесса по существу заключенного соглашения, обеспечении предоставленных законом прав указанных лиц, а также принятии решения по делу и заявленному гражданскому иску [4].

Соглашение о сотрудничестве, конечно, имеет иную природу и отличается характером и способами реализации в уголовном судопроизводстве. В отличие от сделки о признании вины, ходатайство о соглашении о сотрудничестве могут подать не только подозреваемый и обвиняемый, но и ответчик и подсудимый. Соглашение с подозреваемым, обвиняемым, подсудимым утверждается прокурором области или приравненным к нему прокурором, их заместителями, а с подсудимым - Генеральным прокурором Республики Казахстан или его заместителем

Заявление о заключении процессуального соглашения о сотрудничестве подается подозреваемому, обвиняемому, подсудимому и осужденному в письменной форме и обязательно подписывается защитником. При составлении и подаче такого ходатайства присутствие адвоката обязательно.

Очевидно, что в большинстве случаев упрощенное рассмотрение дела в связи с соглашением о сотрудничестве не является необходимым, поскольку дела данной категории, как правило, являются групповыми, предметом их расследования могут быть несколько преступлений различной степени тяжести, а не все обвиняемые могут быть участниками соглашений о сотрудничестве, что исключает правовую возможность их применения. относительно упрощенного судопроизводства.

Вопрос о том, соответствует ли описанная выше процедура международным стандартам уголовного судопроизводства, является довольно деликатным. Основанием для сомнения в возможности использования такого производства является постулат о необходимости разрешения дела путем получения достоверных знаний о его обстоятельствах. Данный постулат отрицает процессуальное соглашение, поскольку позволяет Сторонам договариваться о правовых последствиях уголовного судопроизводства без всестороннего и полного восстановления истинной картины произошедшего и фактически является компромиссом, который не всегда означает адекватное наказание виновной стороны за содеянное[4].

1. Литература

1. Уголовно-процессуальный Кодекс РК – Алматы: «Издательство «Норма-К», 2023.- 368с.
2. Уголовный Кодекс РК – Алматы: «Издательство «Норма-К», 2022.- 289с.
3. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Общая часть: учебник. / О.Т. Сейтжанов, А.В. Брылевский, С.Н. Бачурин и др.. - Костанай: Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева, 2016. - 197 с.
4. Когамов, М.Ч. Что такое уголовно-процессуальное право и уголовный процесс Республики Казахстан: Учебное пособие. - Алматы: Жеті жарғы, 2013. - 144с.

ӘОЖ 541.18

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК

Даулбай Е.А – ЮМ 24 – 9К тобының студенті
Аширбекова А.Б. - оқытушы

Кіріспе

Ақпараттық қауіпсіздік – қазіргі заманғы жаһандық мәселелердің бірі. Цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы мемлекеттер арасындағы киберқауіптерді арттырып, жеке және мемлекеттік деректердің қорғалуын маңызды тақырыпқа айналдырды. Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету халықаралық құқықтың маңызды саласына айналып, оны реттеуге бағытталған түрлі келісімдер, конвенциялар мен ұйымдар құрылуда.

Кең мағынада қауіпсіздік дегеніміз адамның, қоғамның және мемлекеттің өмірлік маңызды мүдделерінің, құндылықтарының ішкі және сыртқы қауіп-қатерден қорғалуының жай-күйі. Көбінесе қауіпсіздікті анықтағанда қаражаттың болуы және ұйымдастырушылық шаралар, арнайы институттар, серіктестермен келісімдер сияқты құндылықтарды қорғауға бағытталған іс-әрекеттерге баса назар аударылады. Бірақ қауіпсіздікті қамтамасыз етудің барлық кешені қатерлердің сипаты және масштабымен анықталады, сондықтан «қауіпсіздік» ұғымы қауіп-қатерлер мен олардан қорғану шараларын біріктіреді. Қауіп-қатерге душар болған және қорғауды қажет ететін объектіге байланысты қауіпсіздік мәселесінде «адам қауіпсіздігі», «әлеуметтік топтың қауіпсіздігі» (мысалы, этникалық топтар немесе конфессиялық топтар), «қоғам қауіпсіздігі», мемлекеттердің «ұлттық қауіпсіздігі», қандай да бір аймақты немесе одақты құрайтын мемлекеттер топтарына келгенде «аймақтық қауіпсіздік» немесе «ұжымдық қауіпсіздік», ақырында бүкіл әлемдік қоғамдастықтың «жаһандық қауіпсіздігі» туралы айтуға болады [1].

1. Халықаралық құқықтағы ақпараттық қауіпсіздік ұғымы

Халықаралық құқықта ақпараттық қауіпсіздік – мемлекеттің, ұйымдардың және жеке тұлғалардың ақпараттық жүйелерін қорғау және ақпараттың таралуын бақылау шараларының жиынтығы. Бұл сала киберқауіпсіздік, жеке деректерді қорғау, зияткерлік меншік құқықтарын сақтау, жалған ақпаратпен күрес және басқа да аспектілерді қамтиды.

Ақпараттық қауіпсіздік мәселелері көбінесе киберқылмыс, киберсоғыс, блокчейн-технологиялардың дамуы, терроризмге қарсы күрес және дербес деректердің қорғалуымен байланысты қарастырылады.

2. Ақпараттық қауіпсіздікті реттейтін халықаралық құқықтық нормалар

2.1. БҰҰ және халықаралық келісімдер [2]

Біріккен Ұлттар Ұйымы (БҰҰ) ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған бірнеше халықаралық құжаттарды ұсынды. Олардың қатарында:

- “Ақпараттық қауіпсіздік саласындағы жауапты мемлекеттік мінез-құлық нормалары” (2015 ж.)
- “Киберқауіпсіздік туралы БҰҰ резолюциялары”
- “Кибершабуылдарға қарсы күрес жөніндегі халықаралық кодекс”

2.2. Будапешт конвенциясы (Киберқылмыс туралы конвенция, 2001 ж.) [3]

Бұл халықаралық құжат киберқылмыстарға қарсы күрес жүргізу үшін маңызды болып табылады. Ол:

- Хакерлік шабуылдармен күресу,
- Жеке деректерді қорғау,
- Заңсыз ақпараттық әрекеттерді анықтау мен жазалау шараларын бекітеді.

2.3. Еуропалық Одақтың деректерді қорғау ережелері (GDPR) [4]

2018 жылы енгізілген Жалпы деректерді қорғау регламенті (GDPR) жеке тұлғалардың деректерін қорғауға бағытталған ең қатаң заңдардың бірі. Бұл заң ЕО-ға мүше елдердегі ұйымдар мен компаниялар үшін міндетті болып табылады және басқа мемлекеттерге де әсер етуде.

2.4. Шанхай Ынтымақтастық Ұйымы (ШЫҰ) және ТМД елдері [5]

Қазақстан, Ресей, Қытай және басқа елдер ШЫҰ шеңберінде киберқауіпсіздікке қатысты ынтымақтастық орнатқан. ТМД елдерінің ақпараттық қауіпсіздік жөніндегі келісімдері де киберқылмысқа қарсы бірлескен әрекеттерді қарастырады.

3. Қазіргі кездегі ақпараттық қауіпсіздік мәселелері:

- Кибершабуылдар мен киберсоғыстар: Мемлекеттер арасында кибершабуылдар жиілеп, кейбір елдер киберқаруды әскери мақсатта пайдалануда.
- Жалған ақпарат пен ақпараттық соғыстар: Әлеуметтік желілер арқылы жалған ақпарат тарату халықаралық қауіпсіздікке қатер төндіруде.
- Жеке деректердің құпиялығы: Көптеген ірі корпорациялар (Google, Facebook, Apple) пайдаланушылардың жеке деректерін жинап, оларды қалай пайдалану керектігі туралы заңдық мәселелерге тап болуда.
- Хакерлік шабуылдар мен алаяқтық: Банк жүйелеріне, мемлекеттік сайттарға, ірі компанияларға жасалған кибершабуылдар жиіленуде.

Қорытынды

Халықаралық құқықтағы ақпараттық қауіпсіздік – жаһандық деңгейде реттеуді қажет ететін маңызды сала. Киберқылмыстармен күресу үшін мемлекеттер арасындағы ынтымақтастықты арттыру, заңнамалық базаны күшейту және азаматтардың ақпараттық сауаттылығын дамыту қажет. Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің негізгі бағыттары – халықаралық құқықтық нормаларды жетілдіру, мемлекетаралық келісімдерді нығайту және цифрлық технологияларды жауапты қолдануболып табылады.

Әдебиеттер

1. С.Б. Стамбулов, Т.Қ. Сақабай, А. Сердхан, Ж.М. Кенжегали ., Халықаралық қауіпсіздік түсінігінің қалыптасуы және оның мәні: теориялық аспект., Серия «История. Философия». № 3(107)/2022, - 203 б.DOI 10.31489/2022HPh3/202-214.
2. БҰҰ., “Ақпараттық қауіпсіздік саласындағы жауапты мемлекеттік мінез-құлық нормалары”., 2015.
3. .Будапешт конвенциясы . “Киберқылмыс туралы конвенция”., 2001.
4. Еуропалық Одақ. “Жалпы деректерді қорғау регламенті (GDPR)”., 2018.
5. ШЫҰ. “Киберқауіпсіздік және ақпараттық қауіпсіздік бойынша халықаралық ынтымақтастық”., 2020.

ӘОЖ 343.72

АЛАЯҚТЫҚ ТУРАЛЫ ІСТЕР БОЙЫНША БЕЛГІЛЕНУГЕ ЖАТАТЫН МӘН ЖАЙЛАР

Дауренбек А. – студентка группы ЮМ-21-1р1
Болатбекова Л.А. – ст.преп., магистр юрид.наук

Қазіргі қоғамдағы алаяқтық өмір мен экономиканың әртүрлі салаларына әсер ететін күрделі мәселе болып табылады. Ол әртүрлі формаларда көрінеді және әртүрлі көріністерді алады, ал оның ауқымы мен салдары барған сайын маңызды бола бастайды. Заманауи технологиялар мен жаһандану алаяқтық әрекеттер жасау үшін жаңа мүмкіндіктер туғызуда. Кибер алаяқтық, соның ішінде фишинг [1], жалған схемалар, жеке басын ұрлау және желідегі қаржылық алаяқтық барған сайын кең таралуда және жеке адамдар мен ұйымдар үшін үлкен шығынға ұшырайды. Кибер алаяқтықтан басқа, қазіргі қоғамда алаяқтықтың көптеген басқа түрлері бар. Мысалы, қаржы пирамидалары, жоғары кірістілік уәделері бар инвестициялық схемалар, жылжымайтын мүлікке қатысты алаяқтық, сақтандыру дела, банктік қызмет, тауарлар мен құжаттарды қолдан жасау. Алаяқтықтың елеулі әлеуметтік-экономикалық салдары бар. Бұл сенімді дағдарысты тудырады, экономикалық тұрақтылықты бұзады және бизнестің дамуына және инвестициялық белсенділікке теріс әсер етеді. Сонымен қатар, алаяқтық зардап шеккендердің психологиялық жағдайы мен әл-ауқатына теріс әсер етеді, көбінесе олардың ұзақ мерзімді эмоционалды және қаржылық салдарын қалдырады.

Алаяқтықпен күресуге жүйелі және жан-жақты көзқарас арқылы ғана біз оның қоғамға әсерін азайтып, азаматтар мен ұйымдардың мүдделерін қорғай аламыз. Бұл жағдайлар алаяқтық мінез-құлықтың ерекшелігіне, оның техникасы мен құлықтарына, сондай-ақ оның әлеуметтік-экономикалық контекстіне байланысты. Қылмыстық процесте фактілерді дәлелдеу қиын болуы мүмкін және кәсіби білім мен тәжірибені қажет ететінін ескеру қажет. Дәлелдемелерді жинау және талдау үшін әр түрлі саладағы сарапшылар мен мамандардың қатысуы қажет болуы мүмкін. Алаяқтық істердегі дәлелдемелер тақырыбы қылмыс субъектісіне, оның ниетіне, уәжіне және іс-әрекетіне қатысты дәлелдемелерді де қамтуы мүмкін. Мысалы, субъектінің оны алдау арқылы екінші Тарапқа зиян келтіру ниеті бар-жоғын немесе ол жаман ниетсіз әрекет еткенін анықтау маңызды. Сондай-ақ, алдаудың жалған мәлімдемелер, құжаттар немесе басқа жалған дәлелдер арқылы жасалғанын дәлелдеу қажет болуы мүмкін [2].

Айғақтар мен белгілі бір іске қатысты басқа құжаттар да пайдаланылуы мүмкін. Алаяқтық істері бойынша дәлелдеменің мәні нақты жағдайға байланысты өзгеруі мүмкін екенін ескеру қажет, сондықтан іске байланысты барлық жағдайларды ескеру қажет және тиісті дәлелдемелерді жинау және ұсыну үшін қажетті әрекеттерді орындау. Алаяқтық істерді тергеу және сотта қарау кезінде анықталуы керек жағдайлар әртүрлі аспектілерді қамтуы мүмкін. Олардың кейбіреулері нақты жағдайға байланысты өзгеруі мүмкін, бірақ алаяқтық істерде әрқашан анықталуы керек жалпы жағдайлар бар. Анықталуы керек бірінші жағдай-алаяқтық фактісі. Ол үшін пайда табу үшін заңсыз әдістер қолданылғанын, шығынға ұшыраған Тараптың алданғанын және пайда саналы түрде алынғанын анықтау керек. Анықталуы керек екінші жағдай-алаяқтық үшін айыпталушының жеке басы. Бұл оның атын, жасын, тұрғылықты жерін және басқа да жеке деректерін анықтауды, сондай-ақ осындай қылмыстар үшін сотталғандығын тексеруді қамтуы мүмкін [3].

Анықталуы керек үшінші жағдай-айыпталушының алаяқтық жасағаны үшін ниеті. Ол үшін заңсыз пайда алу үшін саналы түрде қасақана әрекет жасалғанын немесе қателік жіберілгенін анықтау керек. Анықталуы керек төртінші жағдай-алаяқтық жасауға қатысушылардың болуы, егер мұндай адамдар болса, олардың жеке басын және қылмыс жасаудағы рөлін анықтау қажет. Анықталуы мүмкін бесінші жағдай-алаяқтыққа ықпал еткен жағдайлардың болуы. Мұндай жағдайларға қажетті бақылау мен қауіпсіздік шараларының болмауы, зардап шеккен тараптың хабардар болмауы және т. б. Алаяқтық туралы істі қарау кезінде кінәлі адамның алаяқтық әрекеттерді жасауға ниеті бар-жоғын анықтау қажет. Кінәлі адам өзінің іс-әрекетінің 37 алаяқтық екенін білгенде және пайда табуды мақсат еткенде немесе кінәлі адам оның іс-әрекетінің алаяқтық екенін білмеген кезде, бірақ оны білуі керек болған кезде ниет тікелей болуы мүмкін. Алаяқтық істері бойынша анықталатын тағы бір маңызды жағдай-материалдық залалдың болуы. Алаяқтық әрекеттер әрқашан қандай да бір пайда алуға бағытталған, яғни олар жәбірленушіге зиян тигізеді. Алаяқтық туралы істі қарау кезінде кінәлілердің жазалау шарасын анықтау үшін келтірілген залалдың мөлшерін белгілеу қажет. Сонымен қатар, қылмыс субъектілерін анықтау қажет. Нақты жағдайға байланысты алаяқтық субъектілері жеке адамдар да, ұйымдар да бола алады. [4].

Қылмыс субъектілерін анықтау оны жасауға кім жауапты екенін анықтауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, алаяқтық жасауда бірнеше адам арасында сөз байласудың болуы немесе болмауы маңызды жағдай болып табылады. Сөз байласу жағдайында қатысушылардың әрқайсысы алаяқтық әрекеттерді жасауға жауапты болуы мүмкін, тіпті егер нақты әрекеттерді олардың біреуі ғана жасаған болса да. Соңында, алаяқтық туралы істі қарау кезінде күдіктінің іс-әрекетін дұрыс саралау және үкім шығару үшін маңызы бар басқа да мән-жайлар ескерілуі мүмкін екенін атап өткен жөн [5].

Заң шығарушының жоғарыда аталған әрекеті үшін қылмыстық жауапкершілік бірнеше рет реформаланды, Санкциялар көбейіп, алаяқтықтың жаңа, арнайы құрамдары қосылды, содан кейін олар алынып тасталды. ҚР-да алаяқтықтың және қаржы саласындағы ұрлықтың өзге де нысандарының таралуын, олардың экономикаға келтіретін ықтимал залалын назарға ала отырып, біздің елімізде қаралып отырған саладағы құқыққа қарсы қол сұғушылықтарға қарсы іс-қимыл шараларын өзектендіруге және күшейтуге, оның ішінде қылмыстық заңнаманы жетілдіру жолымен бағытталған заң шығару жұмысы да жүзеге асырылуда.Сондықтан әрбір нақты жағдайды мұқият талдап, барлық қолда бар фактілер мен дәлелдерді ескеру маңызды.

Жалпы, алаяқтықты дәлелдеу үшін келесі жағдайларды анықтау керек:

1. Алдау. Алдау алаяқтықтың негізі болып табылады, сондықтан алдаудың заңсыз пайда табу үшін пайдаланылғанын анықтау қажет.

2. Ниет. Әрекетті алаяқтық ретінде анықтау үшін кінәлінің ниеті бар екенін және ол саналы түрде әрекет еткенін анықтау қажет.

3. Зиян келтіру. Алаяқтық жәбірленушіге зиян келтіруі керек. Зиян қаржылық, мүліктік немесе моральдық болуы мүмкін.

4. Ұсынылатын қызметтің не ұсыныстың заңсыздығы. Алаяқтық деп саналатын әрекеттер заңсыз болуы керек.

5. Растау. Алаяқтық фактісін анықтау үшін жеткілікті дәлелдер болуы керек.

Әдебиетер

1. Бекмагамбетов А.Б., Ревин В.П., Ревина В.В. Уголовное право Республики Казахстан. Особенная часть. Учебник. 2-ое изд. ,перераб. и доп./ Под ред. Доктора юридических наук., профессора, Заслуженного деятеля науки Российской Федерации Ревина В.П. - М.: Издательский дом Академии Естествознания, 2017. - 396 с. // http://http://kmib.net/uchebniki/ugolovnoe_pravo_rkpdf.pdf

2. Уголовное право Республики Казахстан: Особенная часть в 2-т. Учебник для вузов. Отв. ред. Рогов И.И., Балтабаев К.Ж., Коробеев А.И.- Астана: Изд-во ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2017.- 540 с.//https://www.twirpx.com/file/2363081/http://anyflip.com/tpgd/jszx/basic

3. Квалификация преступлений: учебное пособие для вузов / О.С. Капинус [и др.]; под редакцией О.С. Капинус. - 2-е изд. - Москва: Издательство Юрайт, 2020. - 204 с. // ЭБС Юрайт [сайт]. - URL: https://urait.ru/bcode/456265/p.2.

4. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Особенная часть (том 2)/ Под общ. ред. Даулбаева А.К. - Алматы :Жетіжарғы, 2015. - 1120 с.

5.Рахметов С.М. Квалификация уголовных правонарушений: учеб. пос. – LAPLAMBERT Academic Publishing RU, 2018. - 162 с. // https://www.lap-publishing.com/catalog

УДК 343

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЧИПИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕКА

Досхожаев Д.Т. - студент группы ЮМ23-1р1
Мицкая Е.В.-д.ю.н., профессор

Мозговые чипы больше не являются научной фантастикой. Они стали реальностью и меняют жизнь человека благодаря технологическим достижениям, которые позволяют компьютеру расшифровывать сигналы мозга, определять намерения человека и, наконец, воплощать их в жизнь непосредственно с помощью машины.

Эти системы, которые делают это возможным, называются BCI или интерфейсом мозг-компьютер, который изучает сигналы активности мозга. Neuralink — самая известная компания в этой области, создающая универсальный мозговой интерфейс для раскрытия человеческого потенциала. Эти достижения привели к значительным успехам в практическом применении, особенно для людей с ограниченными возможностями, демонстрируя растущее влияние этой технологии.За последние десятилетия были проведены новаторские исследования в области BCI, обеспечивающего прямую связь между мозгом и компьютером. Теперь искусственный интеллект (ИИ) пошел еще дальше благодаря своей способности анализировать сложные данные и генерировать на их основе выходные данные, подобные человеческим.

За последние десятилетия BCI-технологии продвинулись, а ИИ усилил их, анализируя сложные данные. Речевые имплантаты раньше были медленными, но теперь чипы ИИ восстанавливают функции быстрее и точнее. В исследовании Стэнфорда алгоритм декодировал 62 слова в минуту с 9,1% ошибок — в 2,7 раза лучше предыдущих систем. Проект BrainGate2 использует RNN для моделирования когнитивных процессов, достигая 92% точности в анализе мимики. Разработан и неинвазивный семантический декодер, обученный на подкастах, который генерирует текст без имплантатов. В данный момент ИИ кардинально изменил нейробиологию, но требует осторожного подхода.

Развитие ИИ-имплантатов и нейротехнологий стремительно растет, но сопряжено с рисками. Искусственный интеллект подвержен сбоям, взломам и предвзятости, что может привести к негативным последствиям. ЮНЕСКО предупреждает об угрозах для прав человека, связанных с нейротехнологиями, и разрабатывает «этические рамки» для их регулирования. Заместитель гендиректора организации Габриэла Рамос заявила, что технологии затрагивают личность, автономию и конфиденциальность. С 2010 года частные инвестиции в нейротехнологии выросли более чем в 20 раз, достигнув $7,3 млрд в 2020 году, а рынок устройств превысит $24 млрд в ближайшие годы. Пока Китай использует ИИ для мониторинга эмоций работников, а США тестируют BCI в военной сфере, эксперты предупреждают: беспрецедентный доступ к мозгу может привести к антиутопическим последствиям.

Технология интерфейса «мозг-компьютер» открывает новые возможности в изучении языка. Искусственный интеллект обрабатывает сигналы мозга с невероятной скоростью, позволяя людям с ограниченными возможностями говорить и двигаться. Даже имплантаты, способные считывать мысли, становятся все ближе к реальности.

Несмотря на огромный потенциал, нейротехнологии несут серьезные этические, конфиденциальные и кибербезопасные риски. Компании должны тщательно тестировать системы, обеспечивать прозрачность и проводить постоянный мониторинг, строго следуя этическим нормам. В целом, перспективы применения ИИ-чипов для мозга колоссальны, а их влияние на общество может быть революционным.

Современные технологии не только трансформируют нейро-интерфейсы и ИИ-имплантаты, но и ставят под вопрос саму природу человека. Слияние биологии и технологий выходит за рамки восстановления утраченных функций и направлено на создание усовершенствованной телесности. Уже сегодня речь идет не просто о вживлении устройств, а о потенциальной замене частей тела и даже репликации человека. Киборгизация, включающая интеграцию технологических компонентов в организм, стала междисциплинарным направлением, охватывающим философию, медицину, нанотехнологии и социологию. Однако, несмотря на активное развитие этих исследований с 1960-х годов, правовые вопросы, связанные с модификацией человека, остаются недостаточно изученными. По мере того как границы между естественным и искусственным стираются, возникает необходимость в разработке этических и юридических норм, регулирующих этот процесс. Современное право основано на антропоцентризме, признавая исключительную правосубъектность человека и опираясь на концепции свободы воли и универсальности правовых норм. Однако эти принципы могут потребовать пересмотра в технологически развитом обществе, где наряду с людьми будут существовать усовершенствованные техно-биологические субъекты. Философы, социологи и специалисты по ИИ уже осознают, что человек не останется единственным носителем эволюции, но правовая система адаптируется к этим изменениям медленно. Для интеграции новых форм разумной жизни в правовое поле требуется последовательная и системная работа, направленная на разработку законов, регулирующих статус и права киборгов. Именно этим в последние десятилетия занимаются законодатели, правоведы и исследователи.

Казалось бы, совсем недавно, в 2018 г., появился такой важный закон, как «Генеральный регламент о защите данных» (General dataprotectionregulation, сокращенно - GDPR) - общеевропейский кодекс по регулированию защиты персональных данных, но он уже задал тренд всему мировому законодательству [1]. В 2017 г. началось утверждение различными странами национальных стратегий по развитию ИИ. В РК Концепция развития искусственного интеллекта на период до 2030 г. была принята в 2024 г. [2]. Весной 2022 г. в Китае появился новый закон о регулировании рекомендательных алгоритмов, прежде всего направленный на контроль за цифровыми платформами [3], что обязательно повлияет на принятие аналогичных законов в других странах.Создание правовых норм для ИИ и сквозных технологий идет медленно, преобладают государственные стратегии и рекомендательные механизмы — «мягкое право», «регуляторные песочницы», этические кодексы. Развиваются дисциплины вроде этики ИИ и биоэтики, усиливая неформальное регулирование. Однако, как отмечают эксперты, стабильное правовое регулирование пока не сформировано [4, с. 79].Все чаще ученые предупреждают, что кибермодернизация человека может превратить его в техническое устройство с биологическими компонентами, привести к утрате связи с биологическим видом и социальной средой [5, с. 666]. Возникает и другой вопрос: насколько широко распространится менее радикальная киборгизация — для улучшения физических, интеллектуальных и психологических способностей или в бытовых целях. Не грозит ли дискриминация тем, кто откажется от таких технологий?

Всё вышесказанное ставит под сомнение текущее понимание биотехнологического равенства, предполагающего приравнивание прав людей с имплантами и людей без них. Возможно, теперь стоит задуматься о защите прав человека и

предотвращении его дискриминации. Очевидно, что общество будущего перестанет быть исключительно антропоцентричным, и люди будут сосуществовать с технологиями. Это требует пересмотра правового регулирования. Подобные вопросы уже сейчас нуждаются в пристальном внимании исследователей. В данной связи видится необходимость на законодательном уровне в Кодексе Республики Казахстан от 7 июля 2020 года № 360-VI ЗРК «О здоровье народа и системе здравоохранения» запретить несертифицированную чиповизациючеловека без медицинских показаний. Разрешить внедрение чипов сертифицированных, в том числе разрешенных Министерством здравоохранения РК, только по медицинским показаниям – больным, если это улучшит качество их жизни. Но однозначно, что данной проблемой должны заниматься и программисты, и медики, и правоведы.

Литература

1. Data protection in the EU: the general data protection regulation (GDPR), the data protection law enforcement directive and other rules concerning the protection of personal data // European Commission. 2018 // https://ec. europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/data-protection-eu_en
2. Постановление Правительства Республики Казахстан от 24 июля 2024 года № 592 «Об утверждении Концепции развития искусственного интеллекта на 2024-2029 годы» // https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2400000592
3. Qu T. China's algorithm law takes effect to curb Big Tech's sway in public opinion // South China morning post. 2022. // https://www.scmp.com/tech/policy/article/3168816/chinas-algorithm-law-takes-effect-curb-big-techs-sway-public-opinion
4. Хабриева Т.Я. Право, искусственный интеллект, цифровизация. Человек и системы искусственного интеллекта // Человек и системы искусственного интеллекта / Под ред. В.А. Лекторского. - Санкт-Петербург: Юридический центр, 2022. - С. 71-98.
5. Камалова Г.Г. Вопросы правосубъектности роботов и систем искусственного интеллекта // Информационное право. - 2019. - № 2. - С. 662-668.

УДК 346.3

ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ ЖИЗНИ И ЧЕСТИ

Ерман А.А. -студент группыЮМ 21-1р1
Джумадилов Б. Д. -научный руководитель

Провозглашение прав и свобод человека в качестве высшей ценности на конституционном уровне отражает приоритет государственной политики Республики Казахстан в области защиты интересов личности. В Республике Казахстан,кааждый имеет право на неприкосновенность частной жизни, личную и семейную тайну, защиту своей чести и достоинства[1]. Личность, являясь совокупностью биологических и социальных характеристик, находится под защитой Конституции РК и уголовного законодательства, которое включает в число преступлений против личности не только деяния, угрожающие физическому существованию человека или его здоровью, но и правонарушения, затрагивающие его интересы в различных сферах общественной жизни, включая реализацию избирательных прав и права на труд. В результате совершения такого рода преступлений человеку причиняется существенный вред либо создается угроза причинения такого вреда жизни, здоровью, законным правам и свободам.Родовым (видовым) объектом такого рода преступлений является личность, а непосредственными объектами такие блага личности, как жизнь, здоровье, свобода, честь и достоинство.

Жизнь человека представляет собой наивысшую ценность, и преступные посягательства на нее могут привести к необратимым последствиям, вплоть до гибели. Независимо от расы, национальности, вероисповедания, финансового положения или социального статуса, жизнь каждого гражданина подлежит равной защите со стороны государства. В соответствии с положениями Уголовного кодекса Республики Казахстан преступления против жизни квалифицируются как особо тяжкие деяния [2]. Наряду с преступлениями против жизни, значительное место в структуре преступности занимают преступления против здоровья, включающие умышленное причинение вреда различной степени тяжести, побои, истязания, заражение опасными заболеваниями и неоказание медицинской помощи.

Особую категорию преступлений составляют преступления против половой свободы и неприкосновенности личности. Преступления против половой неприкосновенности детей имеют достаточно высокую степень латентности, поскольку, как правило, на протяжении длительного времени (от нескольких месяцев до нескольких лет) потерпевшие не заявляют о совершенных в отношении них преступных действиях. Совершение неоднократных насильственных преступлений против половой свободы и половой неприкосновенности несовершеннолетних нередко было обусловлено особенностями детской психики: дети боялись оказать сопротивление насильникам и рассказать об их действиях родителям. В соответствии с Уголовным кодексом Республики Казахстан законодательство обеспечивает защиту прав граждан в данной сфере, устанавливая уголовную ответственность за изнасилование, насильственные действия сексуального характера, а также преступления против несовершеннолетних, которые подразделяются на насильственные и связанные с грубым нарушением норм половой морали. По данным аналитической справки предоставленной Министерством Внутренних Дел Казахстана, опубликованной kazinform19 Декабрь 2024 года, за 11 месяцев текущего года совершено 890 фактов правонарушений в отношении половой неприкосновенности несовершеннолетних, что на 8% выше аналогичного периода прошлого года. Согласно данным Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генпрокуратуры, 99% таких правонарушений совершается лицами мужского пола [3]. И современная уголовно-правовая политика Казахстана предусматривает ужесточение наказания за преступления против половой неприкосновенности детей, включая пожизненные сроки и исключение возможности условно-досрочного освобождения.

Эффективная борьба с преступлениями против личности требует комплексного подхода, включающего не только усиление уголовно-правовых санкций, но и внедрение современных методов криминальной психодиагностики. Исследования показывают, что склонность к агрессивному поведению и противоправным деяниям может быть выявлена на ранних этапах формирования личности. И особенностью такого отклоняющегося поведения является то, что оно наносит реальный ущерб самой личности или окружающим людям. «Это может быть дестабилизация существующего

порядка, причинение морального и материального ущерба, физическое насилие и причинение боли, ухудшение здоровья. В крайних своих проявлениях девиантное поведение представляет непосредственную угрозу для жизни, например, суицидальное поведение, насильственные преступления» [4]. В связи с этим перспективным направлением является внедрение программ ранней диагностики психоэмоционального состояния, а также формирование системы профилактики агрессии и насилия в образовательных учреждениях. Повышение правовой грамотности граждан, развитие цифровых инструментов защиты жертв преступлений, совершенствование механизмов сбора и анализа криминальной информации, а также внедрение технологий искусственного интеллекта в процесс прогнозирования преступности представляют собой ключевые направления, способствующие снижению уровня преступлений против личности и укреплению общественной безопасности.

Для защиты жертв преступлений необходимо создание цифровых платформ, предоставляющих оперативную помощь и поддержку. Как сообщается на сайте « ИС ЮРИСТ» «Новые информационные технологии могут и должны играть важную роль в борьбе с асоциальным поведением и преступностью. В оперативно-розыскной деятельности они могут успешно использоваться для раскрытия преступлений и пресечения преступной деятельности на ранних стадиях их подготовки и осуществления» [5]. Перспективным направлением является разработка анонимных онлайн-сервисов, где граждане смогут получить квалифицированную юридическую и психологическую консультацию в экстренных ситуациях. Кроме того, актуально внедрение мобильных приложений с функцией «умной тревожной кнопки», позволяющей немедленно передавать сигнал в правоохранительные органы при угрозе жизни или здоровью. Такие технологии уже применяются в ряде стран и демонстрируют высокую эффективность в предотвращении преступлений.

Дополнительные возможности для повышения эффективности расследования преступлений против личности открывает внедрение технологий блокчейна. Использование распределенных реестров данных позволит исключить возможность подделки улик, обеспечит надежное хранение доказательной базы и минимизирует коррупционные риски. Это особенно актуально при расследовании преступлений, связанных с насилием, поскольку надежность и неизменность информации играет ключевую роль в судебных разбирательствах [6].

Немаловажным направлением профилактики преступлений является повышение правовой осведомленности населения. Внедрение интерактивных образовательных платформ, использующих технологии дополненной реальности ипозволит повысить уровень знаний граждан о способах защиты своих прав. Такие платформы могут включать виртуальные тренажеры, моделирующие ситуации угрозы преступления, курсы по самообороне и алгоритмы действий при взаимодействии с правоохранительными органами.Таким образом, научные исследования в области криминологии, цифровых технологий и социальной инженерии открывают перед Казахстаном новые перспективы в борьбе с преступлениями против личности. Внедрение интеллектуальных систем анализа данных, цифровых платформ для защиты граждан, технологий блокчейна и интерактивного правового обучения позволит повысить уровень безопасности общества. Комплексный подход, основанный на междисциплинарных исследованиях и инновационных разработках, создаст эффективную систему профилактики и раскрытия преступлений, обеспечивая защиту фундаментальных прав и свобод личности.

В заключение хотелось бы сказать, что в преступления против жизни и чести личностиявляются одними из самых серьезных нарушений прав и свобод граждан. Уголовноезаконодательство Казахстана конечно же предусматривает строгие наказания за такие деяния. Внедрение современных технологий, существенно повысит эффективность борьбы с такими преступлениями. Эти инновации способствуют быстрому реагированию на угрозы и обеспечению надежности доказательств, что повышает защиту прав личности и общественную безопасность., которая гарантируется законом и Президентом Республики Казахстан, со временем будет иметь нужную защиту и уважение к судам. Что суд в будущем, сможет принимать решения без какого-либо давления, опасения за свою судьбу и иных путей воздействия на судебную систему. И слово справедливость вновь обретет смысл изначимость в нашей стране.

Список литературы

1. Конституция Республики Казахстан. – Алматы: Юрист, 2024. – 40 с.
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК. – Алматы: Юрист,2024.
3. Международное информационное агентство «Казинформ». URL: https://www.inform.kz/ru/v-kazahstane-ezhegodno-rastet-kolichestvo-prestupleniy-protiv-polovoy-neprikosnovennosti-detey-58bcee.
4. Психолого-педагогическое образование / Владимирский государственный университет имени Александра Григорьевича и Николая Григорьевича Столетовых ; сост. Л.В. Левицкая.- Владимир, 2014.- 137 с.
5. Информационная система к правовой информации Республики Казахстан «ИС Юрист». URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30148027.
6. Дана Утеген, БауржанЖанатович Рахметов Технология распознавания лиц и обеспечение безопасности биометрических данных: компаративный анализ моделей правового регулирования // Journal of Digital Technologies andLaw. 2023. №3. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/tehnologiya-raspoznavaniya-lits-i-obespechenie-bezopasnosti-biometricheskih-dannyh-komparativnyy-analiz-modeley-pravovogo (дата обращения: 09.02.2025).

ӘОЖ 257.15

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫНДАҒЫ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚПЕН КҮРЕС МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ермахан Н. Е - Юм-24 1к11 тобының студенті
Калышев С - аға оқытушы

Сыбайлас жемқорлық – мемлекеттің дамуына, құқықтық жүйенің әділдігіне және қоғамдағы сенімге үлкен қауіп төндіретін жаһандық мәселе. Әсіресе, құқық қорғау органдарындағы жемқорлық азаматтардың заң алдындағы теңдігін бұзып, әділеттілікті әлсіретеді. Қазақстан Республикасы бұл мәселеге ерекше назар аударып, жемқорлықпен күрес бойынша түрлі реформаларды іске асыруда.Қазақстан Республикасының Конституциясының 1-бабының 1-тармағына сәйкес, Қазақстан өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең

қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары. Осы қағидатты сақтау үшін құқық қорғау жүйесінің ашықтығы мен адалдығы қамтамасыз етілуі тиіс.Бұл мақалада құқық қорғау органдарындағы сыбайлас жемқорлықтың негізгі себептері, оның қоғамға әсері, Қазақстанда жүргізіліп жатқан нақты шаралар және халықаралық тәжірибе қарастырылады.Құқық қорғау органдарындағы сыбайлас жемқорлықтың себептері

Құқық қорғау органдарындағы жемқорлықтың кең таралуына бірқатар факторлар әсер етеді:Жалақының төмендігі – мемлекеттік қызметкерлер, соның ішінде құқық қорғау саласындағы мамандардың жалақысы жеткіліксіз болған жағдайда, кейбір қызметкерлер заңсыз ақша табу жолдарын іздеуі мүмкін. Бұл мәселеге қарсы Қазақстанда 2022 жылы құқық қорғау органдары қызметкерлерінің жалақысы көтерілді, алайда бұл түбегейлі шешім емес.Қадағалаудың әлсіздігі – егер құқық қорғау органдарының қызметіне тиісті бақылау жүргізілмесе, пара алу және қызметтік өкілеттігін асыра пайдалану қаупіартады. ҚР Қылмыстық кодексінің 361-бабына сәйкес, қызметтік өкілеттігін асыра пайдаланған тұлғалар қылмыстық жауапкершілікке тартылады.Жазаның жеңілдігі – кей жағдайларда жемқорлыққа қатысы бар тұлғаларға берілетін жаза әділ болмайды немесе олардың қылмысы дәлелденбей қалады. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 366-бабына сәйкес, пара алған мемлекеттік қызметкерге 7 жылдан 15 жылға дейін бас бостандығынан айыру жазасы қарастырылған.Қоғамдағы жемқорлық мәдениеті – кейбір азаматтар құқық қорғау органдарымен заңды негізде емес, бейресми түрде, пара беру арқылы мәселені шешуді қалыпты жағдай ретінде қабылдайды. Бұл жағдайды “Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы” ҚР Заңы қатаң түрде реттейді.Құқықтық білімнің төмендігі – азаматтар өз құқықтарын толық білмегендіктен, заңсыз әрекеттерге қарсы тұруға қауқарсыз болады.Таныстық пен тамыр-таныстық – құқық қорғау органдарында “өз адамын” қорғау, қызмет бабын асыра пайдалану кең таралған.

Құқық қорғау органдарындағы жемқорлықтың әлеуметтік және экономикалық салдары

Сыбайлас жемқорлық тек құқық қорғау органдарының ғана емес, бүкіл қоғамның дамуына кері әсер етеді.Әлеуметтік салдары:Құқық қорғау органдарына деген сенімнің төмендеуі;Әділетсіздіктің күшеюі, заңды жолмен мәселені шешудің қиындауы; Қоғамдағы теңсіздіктің артуы, заңның тек байлар мен билік өкілдеріне ғана жұмыс істеуі;Азаматтардың құқықтарын қорғау механизмдерінің әлсіреуі.Экономикалық салдары: Инвестициялық климаттың нашарлауы, шетелдік инвесторлардың ел экономикасына сенімсіздігі;Кәсіпкерліктің тежелуі, шағын және орта бизнестің дамуына кедергі;Мемлекеттік бюджеттің тиімсіз жұмсалуы, қаржының талан-таражға түсуі.Қазақстандағы нақты статистика (Антикор мен Бас прокуратураның деректері бойынша)Соңғы жылдары Қазақстанда құқық қорғау органдарындағы жемқорлыққа қатысты келесі статистикалық мәліметтер тіркелген:2023 жылы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі 2 500-ден астам жемқорлық ісін тергеді;Бас прокуратура мәліметінше, 2022 жылы құқық қорғау органдарының 300-ден астам қызметкері жемқорлыққа қатысы үшін жауапқа тартылған;Ең көп таралған жемқорлық қылмыстары: пара алу, пара беру және қызметтік өкілеттігін асыра пайдалану.Сыбайлас жемқорлықтың сот жүйесіне әсері Сот жүйесіндегі жемқорлық – заңның әділдігіне тікелей қауіп төндіретін маңызды фактор. Егер сот жүйесі жемқорлыққа бейім болса: Әділетті шешімдер қабылданбайды; Азаматтардың құқықтары қорғалмайды; Заңсыз әрекеттер жасаған тұлғалар жауапкершіліктен құтылады.Халықаралық тәжірибе: Сингапур, Швеция, АҚШ-тың жемқорлықпен күрес жүйелері. Сингапур – ең таза елдердің бірі. Онда құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне жоғары жалақы төленіп, жемқорлық қатаң жазаланады.Швеция – мемлекеттік басқаруда ашықтық және есептілік принциптері қолданылады.АҚШ – арнайы жемқорлыққа қарсы тергеу бөлімдері құрылып, заң бұзушылар қатаң жазаланады Қорытындылай келе, құқық қорғау органдарындағы сыбайлас жемқорлық – елдің құқықтық жүйесінің тиімділігіне, азаматтардың мемлекетке деген сеніміне және жалпы экономикалық тұрақтылыққа тікелей әсер ететін аса маңызды мәселе. Қазақстан бұл бағытта ауқымды реформалар жүргізіп жатқанына қарамастан, жемқорлықпен күрес – үздіксіз процесс.

Жемқорлықты түбегейлі жою үшін:

Қатаң жазалар мен бақылауды күшейту (ҚР Қылмыстық кодексінің 366-бабы);

Жалақыны көбейту арқылы құқық қорғау органдары қызметкерлерінің әлеуметтік жағдайын жақсарту;

Қоғамдық бақылауды арттыру, азаматтардың құқықтық сауатын көтеру;

Цифрландыру және автоматтандыруды дамыту арқылы адам факторын азайту;

Халықаралық тәжірибені қолдану.

Тек осындай жүйелі өзгерістер арқылы ғана біз құқық қорғау органдарын жемқорлықтан тазалап, әділдік пен заң үстемдігі орнаған мемлекет құра аламыз. Бұл тек мемлекеттің емес, қоғамның да ортақ міндеті!

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. – 1995 ж. (2023 жылғы өзгерістермен және толықтырулармен).
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. – 2014 ж. (2024 жылғы өзгерістермен).
3. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының Заңы. – 2015 ж. (2023 жылғы толықтырулармен).
4. Қазақстан Республикасы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің ресми сайты – https://www.gov.kz/memleket/entities/anticor
5. Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының ресми сайты – https://www.gov.kz/memleket/entities/prokuror
6. Transparency International ұйымының 2023 жылғы сыбайлас жемқорлық индексі туралы есебі – https://www.transparency.org/
7. Сингапурдағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес тәжірибесі: Lee Kuan Yew. From Third World to First: The Singapore Story: 1965-2000.
8. Швециядағы мемлекеттік басқарудағы ашықтық принциптері: Rothstein B. The Quality of Government: Corruption, Social Trust, and Inequality in International Perspective.
9. АҚШ-тың сыбайлас жемқорлықпен күрес саясаты: Johnston M. Corruption, Contention, and Reform: The Power of Deep Democratization.

ӘОЖ 257.15

ШЕТЕЛ АЗАМАТТАРЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ

Ермахан Н.Е - Юм-24 1к11 тобы студентті
Жұманова Қ.Т-Құқық магистрі аға оқытушы

Бүгінде Қазақстан шетел азаматтары үшін тартымды елдердің біріне айналды. Көптеген шетелдіктер елімізге білім алу, жұмыс істеу, кәсіп жүргізу немесе туристік мақсатта келеді. Алайда олардың құқықтары мен міндеттері Қазақстан заңдарымен реттеледі. Бұл мәселелер Қазақстан Республикасының Конституциясында, «Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы» заңында, Көші-қон туралы заңда, ҚР Салық кодексінде, ҚР Жер кодексінде, ҚР Әкімшілік құқықбұзушылық туралы кодексінде, ҚР Қылмыстық кодексінде және басқа да заңнамалық актілерде нақты көрсетілген.Шетел азаматтарының құқықтары Қазақстан аумағында жүрген шетел азаматтары келесі құқықтарға ие:Еркін жүріп-тұру құқығы Қазақстан Республикасының Көші-қон туралы заңы бойынша, шетел азаматтары ел ішінде еркін жүріп-тұруға құқылы. Алайда кейбір стратегиялық маңызды нысандарға кіруге шектеулер қойылады.Сот қорғауына жүгіну құқығы

ҚР Конституциясының 13-бабына сәйкес, шетелдіктер Қазақстан азаматтарымен тең дәрежеде заң және сот қорғауына ие. Егер олардың құқықтары бұзылса, олар сотқа немесе құқық қорғау органдарына жүгінуіне болады.Білім алу құқығы «Білім туралы» заңға сәйкес, шетел азаматтары Қазақстанда колледждер мен университеттерде ақылы негізде және кейбір жағдайларда мемлекеттік грант арқылы оқи алады. Соңғы жылдары елімізде шетелдік студенттердің саны артты, бұл Қазақстанның білім беру жүйесінің сапасын көрсетеді.Медициналық қызметтерді пайдалану құқығы ҚР «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» кодексіне сәйкес, шетел азаматтары ақылы медициналық қызметтерді ала алады. Егер Қазақстан мен басқа мемлекет арасында арнайы келісім болса, кейбір жағдайларда тегін медициналық көмек көрсету қарастырылған. Мүлікке ие болу құқығы Шетел азаматтары Қазақстанда жылжымайтын мүлік (пәтер, коммерциялық ғимараттар) және көлік құралдарын сатып ала алады. Алайда, ҚР Жер кодексіне сәйкес, шетел азаматтарына ауыл шаруашылығы жерлерін сатып алуға тыйым салынған. Бұл Қазақстан жер ресурстарын қорғау мақсатында енгізілген шектеу.Жұмыс істеу құқығы Шетел азаматтары Қазақстанда жұмыс істей алады, бірақ ҚР Еңбек кодексіне сәйкес, олар ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінен арнайы рұқсат алуы тиіс. Бұл шара Қазақстан азаматтарының еңбек нарығын қорғау үшін енгізілген.Бизнесті жүргізу құқығы Шетел азаматтары ҚР Кәсіпкерлік кодексіне сәйкес, Қазақстанда заңды түрде кәсіпкерлікпен айналыса алады. Алайда кейбір салаларда шектеулер бар, мысалы, ұлттық қауіпсіздікке қатысты стратегиялық маңызды салаларда (мұнай-газ, атом энергетикасы) шетелдік компаниялардың үлесі шектелуі мүмкін.

Шетел азаматтарының міндеттері

Қазақстанда жүрген шетел азаматтары белгілі бір міндеттерді орындауға тиіс:

Заңдарды сақтау міндеті

Қазақстан Республикасында шетел азаматтары ел заңдарын сақтауға міндетті. Егер заң бұзса, ҚР Әкімшілік құқықбұзушылық туралы кодексіне немесе ҚР Қылмыстық кодексіне сәйкес, олар әкімшілік немесе қылмыстық жауапкершілікке тартылады.Мысал:Егер шетел азаматы виза мерзімін өткізіп алса, ҚР Әкімшілік құқықбұзушылық туралы кодексінің 517-бабына сәйкес, оған айыппұл салынады немесе елден шығарылуы мүмкін.Егер шетел азаматы заңсыз еңбек қызметімен айналысса, оған ҚР ӘҚБтК 519-бабы бойынша айыппұл немесе елден шығару шарасы қолданылуы мүмкін.

Көші-қон талаптарын сақтау

ҚР Көші-қон заңнамасына сәйкес, шетел азаматтары келгеннен кейін көші-қон полициясына тіркелуге міндетті. Егер олар тіркеу мерзімін өткізіп алса, айыппұл төлейді немесе елден шығарылады.Салық төлеу міндеті

ҚР Салық кодексіне сәйкес, Қазақстанда жұмыс істейтін шетел азаматтары табыс салығын төлеуге міндетті. Егер салық төленбесе, айыппұл салынады және заңды жауапкершілік жүктелуі мүмкін.Қоғамдық тәртіпті сақтау

ҚР Әкімшілік құқықбұзушылық туралы кодексінің нормаларына сәйкес, шетел азаматтары қоғамдық тәртіпті бұзбауы керек. Мысалы, рұқсатсыз митинг ұйымдастыру немесе қоғамдық орындарда алкоголь ішу сияқты әрекеттер айыппұлға немесе елден шығарылуға әкелуі мүмкін.Экологиялық заңдарды сақтау

ҚР Экологиялық кодексіне сәйкес, шетел азаматтары табиғатты қорғау нормаларын сақтауға міндетті. Заңсыз аң аулау, қоршаған ортаға зиян келтіру ауыр құқықбұзушылық болып саналады.

Қазақстандағы шетел азаматтарына қатысты мәселелер

Қазақстанда шетел азаматтары келесідей қиындықтарға тап болуы мүмкін:Тілді білмеу

Қазақ және орыс тілдерін білмеген шетелдіктер ресми құжаттарды рәсімдеу, мемлекеттік органдармен байланыс орнату кезінде қиындықтарға тап болады.

Жұмысқа орналасу қиындығы

Кейбір шетел азаматтары Қазақстанда заңсыз жұмыс істейді, бұл олардың құқықтық мәселелерге тап болуына әкеледі.

Көші-қон заңдарын білмеу

Көптеген шетелдіктер виза мерзімін өткізіп алып, айыппұл арқалап жатады.

Қорытындылай келе, шетел азаматтарының Қазақстанда кең құқықтары бар, бірақ олар ел заңдарын қатаң сақтауға міндетті. Егер олар барлық ережелерді орындаса, Қазақстанда еш қиындықсыз өмір сүре алады. Қазақстан Республикасы халықаралық стандарттарға сай құқықтық мемлекет ретінде шетелдіктердің құқықтарын қорғауды қамтамасыз етеді, бірақ сонымен қатар елдің қауіпсіздігі мен тұрақтылығын сақтау үшін көші-қон бақылауын күшейтеді. Мемлекет көші-қон саясатын жетілдіріп, заңнаманы халықаралық нормаларға сәйкестендіре отырып, Қазақстанды инвестиция, туризм, білім және еңбек миграциясы үшін тартымды елге айналдыруға тырысады. Сондықтан шетел азаматтары Қазақстанда ұзақ мерзімге қалғысы келсе, елдің заңдарын тереңірек зерттеп, барлық құқықтары мен міндеттерін жақсы білуі қажет. Бұл тек олардың жеке қауіпсіздігі мен заңды мәртебесін қорғап қана қоймай, Қазақстан мен шетел азаматтарының арасындағы ынтымақтастықты нығайтады.

Қазақстан Республикасында шетел азаматтары ел заңдарын сақтауға міндетті. Егер заң бұзса, ҚР Әкімшілік құқықбұзушылық туралы кодексіне немесе ҚР Қылмыстық кодексіне сәйкес, олар әкімшілік немесе қылмыстық жауапкершілікке тартылады.

Мысал:Егер шетел азаматы виза мерзімін өткізіп алса, ҚР Әкімшілік құқықбұзушылық туралы кодексінің 517-бабына сәйкес, оған айыппұл салынады немесе елден шығарылуы мүмкін.Егер шетел азаматы заңсыз еңбек қызметімен айналысса, оған ҚР ӘҚБтК 519-бабы бойынша айыппұл немесе елден шығару шарасы қолданылуы мүмкін.

Көші-қон талаптарын сақтау

ҚР Көші-қон заңнамасына сәйкес, шетел азаматтары келгеннен кейін көші-қон полициясына тіркелуге міндетті. Егер олар тіркеу мерзімін өткізіп алса, айыппұл төлейді немесе елден шығарылады.Салық төлеу міндеті

ҚР Салық кодексіне сәйкес, Қазақстанда жұмыс істейтін шетел азаматтары табыс салығын төлеуге міндетті. Егер салық төленбесе, айыппұл салынады және заңды жауапкершілік жүктелуі мүмкін.Қоғамдық тәртіпті сақтау

ҚР Әкімшілік құқықбұзушылық туралы кодексінің нормаларына сәйкес, шетел азаматтары қоғамдық тәртіпті бұзбауы керек. Мысалы, рұқсатсыз митинг ұйымдастыру немесе қоғамдық орындарда алкоголь ішу сияқты әрекеттер айыппұлға немесе елден шығарылуға әкелуі мүмкін.Экологиялық заңдарды сақтау

ҚР Экологиялық кодексіне сәйкес, шетел азаматтары табиғатты қорғау нормаларын сақтауға міндетті. Заңсыз аң аулау, қоршаған ортаға зиян келтіру ауыр құқықбұзушылық болып саналады.

Қазақстандағы шетел азаматтарына қатысты мәселелер

Қазақстанда шетел азаматтары келесідей қиындықтарға тап болуы мүмкін:Тілді білмеу

Қазақ және орыс тілдерін білмеген шетелдіктер ресми құжаттарды рәсімдеу, мемлекеттік органдармен байланыс орнату кезінде қиындықтарға тап болады.

Жұмысқа орналасу қиындығы

Кейбір шетел азаматтары Қазақстанда заңсыз жұмыс істейді, бұл олардың құқықтық мәселелерге тап болуына әкеледі.

Көші-қон заңдарын білмеу

Көптеген шетелдіктер виза мерзімін өткізіп алып, айыппұл арқалап жатады.

Қорытындылай келе, шетел азаматтарының Қазақстанда кең құқықтары бар, бірақ олар ел заңдарын қатаң сақтауға міндетті. Егер олар барлық ережелерді орындаса, Қазақстанда еш қиындықсыз өмір сүре алады. Қазақстан Республикасы халықаралық стандарттарға сай құқықтық мемлекет ретінде шетелдіктердің құқықтарын қорғауды қамтамасыз етеді, бірақ сонымен қатар елдің қауіпсіздігі мен тұрақтылығын сақтау үшін көші-қон бақылауын күшейтеді. Мемлекет көші-қон саясатын жетілдіріп, заңнаманы халықаралық нормаларға сәйкестендіре отырып, Қазақстанды инвестиция, туризм, білім және еңбек миграциясы үшін тартымды елге айналдыруға тырысады.Сондықтан шетел азаматтары Қазақстанда ұзақ мерзімге қалғысы келсе, елдің заңдарын тереңірек зерттеп, барлық құқықтары мен міндеттерін жақсы білуі қажет. Бұл тек олардың жеке қауіпсіздігі мен заңды мәртебесін қорғап қана қоймай, Қазақстан мен шетел азаматтарының арасындағы ынтымақтастықты нығайтады.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы
2. ҚР Әкімшілік құқықбұзушылық туралы кодексі
3. ҚР Қылмыстық кодексі
4. ҚР Көші-қон туралы заңы
5. ҚР Салық кодексі
6. ҚР Жер кодексі
7. ҚР Білім туралы заңы
8. ҚР Экологиялық кодексі
9. ҚР Еңбек кодексі
10. ҚР Кәсіпкерлік кодексі

УДК 342.41 (574)

КОНСТИТУЦИЯ КАК ФУНДАМЕНТ ДЕМОКРАТИИ И ПРАВОПОРЯДКА

Есім А. – студентка ЮМ 24-1к3
Жаманкараева Г.С. – магистр права, старший преподователь

Конституция - это главный закон государства, который выполняет фундаментальную роль в определении его устройства, принципов функционирования власти, а также в обеспечении прав и свобод граждан. Она занимает высшее место в иерархии нормативных правовых актов, устанавливая основополагающие правила, по которым живёт общество и организуются государственные институты.

Этот документ не только задаёт структуру и порядок деятельности органов государственной власти, но и формирует правовые рамки для взаимодействия между государством и гражданами. Конституция провозглашает основные ценности, на которых основывается государственное устройство, включая верховенство закона, права человека, демократические принципы управления и разделение властей.

В основу Конституции были заложены лучшие мировые стандарты и принципы, что позволило Казахстану не только сохранить суверенитет, но и адаптироваться к вызовам глобализации. В её положениях нашли отражение как национальные традиции, так и международные правовые нормы, что делает её универсальным документом, способным эффективно регулировать общественные отношения.

Кроме того, Конституция Республики Казахстан служит основой для гармонизации общественных и обеспечивает защиту прав различных групп населения, включая женщин, молодежь и людей с особыми потребностями. Важным аспектом является ее способность адаптироваться к меняющимся условиям жизни, что позволяет вносить поправки и обновления в соответствии с актуальными вызовами и требованиями общества.

Эволюция Конституции Казахстана

Первое появление конституций относится к концу XVIII века, когда были приняты основные законы США в 1787 и во Франции. К первому поколению, или «старым» конституциям, можно отнести такие документы, как Конституция Бельгии (1831), Швейцарии (1874) и Австралии (1901) и другие. Конституции «второго поколения» начали приниматься во второй половине XX века, проходя через несколько этапов: сразу после Второй мировой войны (Италия и Япония — 1947, Западная Германия — 1949 и др.), в 70-е годы (Греция — 1975, Португалия — 1976, Испания — 1978) и в 90-е годы, когда произошло распад социалистической системы (Болгария, Польша, Румыния другие).

Следовательно,, Конституция Казахстана относится к «второму поколению» конституций, принятых в 90-х годах XX века, когда после распада Советского Союза Казахстан стал независимым государством.

В истории нашей республики было принято несколько Конституций.

Конституция Казахской АССР 1926 год

Конституция Казахской ССР 1937

Конституция Казахской ССР 1978 году

Конституция Республики Казахстан 1993

Конституция Республики Казахстан 1995

Народ является единственным источником государственной власти и осуществляет ее через республиканские референдумы, свободные выборы, а также через делегирование полномочий государственным органам (статья 3). Президент Республики Казахстан занимает центральное место в политической системе, действуя выше ветвей власти, что соответствует президентской форме правления с системой сдержек и противовесов (статьи 40–48).

Наиболее значительные изменения коснулись раздела о Парламенте (статьи 49–63). В соответствии с Конституцией 1995 года в стране функционирует двухпалатный парламент, состоящий из Сената (верхняя палата) и Мажилиса (нижняя палата) (статьи 49–50). Конституция включает 9 разделов и 98 статей, и в случае необходимости парламент может вносить изменения и дополнения.

Правовое государство является неотъемлемой частью современного общества, обеспечивая защиту прав и свобод граждан, а также эффективное функционирование государственных институтов. В глобальном контексте принципы правового государства имеют свои специфические черты в разных странах, таких как США, Германия, Франция и Казахстан. Сравнительный анализ этих стран позволяет выявить как общие, так и отличительные аспекты их подходов к верховенству закона, правам человека и разделению властей.

Правовое государство является неотъемлемой частью современного общества, обеспечивая защиту прав и свобод граждан, а также эффективное функционирование государственных институтов.

Значение Конституции как фундамента правового государства

Конституция Республики Казахстан 1995 года является не просто основным законом, а фундаментом всего государственного устройства. Она олицетворяет переход Казахстана к построению демократического общества, где права и свободы человека признаются высшей ценностью. Конституция закрепляет базовые принципы правового государства: верховенство закона, разделение властей, равенство перед законом и защиту прав граждан.

Одной из ключевых функций Конституции является определение структуры государственной власти. Благодаря принципу разделения властей, предусмотренному статьёй Казахстан смог создать систему, которая исключает концентрацию власти в одних руках и обеспечивает контроль между органами власти. Это укрепляет демократические институты, позволяя эффективно реагировать на вызовы времени.

Конституция Казахстана также выполняет интегративную функцию, объединяя общество вокруг общих ценностей. Она гарантирует равенство прав всех граждан, независимо от их этнического происхождения, языка или религии. В условиях многонационального состава населения страны это положение играет ключевую роль в поддержании социального мира и стабильности.

Также следует сохранить баланс между стабильностью и гибкостью Конституции. Изменения в Основной закон должны быть тщательно продуманными и учитывать мнение общества. Укрепление роли институтов прямой демократии, таких как референдумы, позволит гражданам более активно участвовать в обсуждении конституционных реформ.

Конституция Республики Казахстан 1995 года - это не просто документ, регулирующий общественные и государственные отношения. Это символ национального единства, независимости и стремления к справедливости. Она закладывает фундамент правового государства, где главными ценностями являются человек, его права, свободы и достоинство. Конституция объединяет прошлое, настоящее и будущее страны, служа мостом между традициями и современными вызовами.

Лично я считаю, что Конституция - это не только юридический документ, но и символ мечты о лучшем будущем. Она напоминает нам о том, что каждый гражданин важен, что права и свободы человека — это не привилегия, а данность, которая не должна быть поставлена под сомнение. Конституция вдохновляет и укрепляет уверенность в том, что Казахстан способен справляться с любыми вызовами, оставаясь верным своим принципам.

Литературы

1. Конституционное право Республики Казахстан. Академический курс: в 2-х т. Т.1. Под общ.ред. д.ю.н. проф. К.А.Мами.Авт.предисл., отв.ред.и руков. Авт.колл.д.ю.н.,проф.К.А.Мами.-Алматы.2021.-640с

2. Конституционное право Республики Казахстан. Академический курс: в 2-х т. Т.1. Под общ.ред. д.ю.н. проф. К.А.Мами.Авт.предисл., отв.ред.и руков. Авт.колл.д.ю.н.,проф.К.А.Мами.-Алматы.2021.-640с

3. Конституция Республики Казахстан. Принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года (с изменениями и дополнениями).

4. Баймаханов, М.Т Конституционное

ЦИФРЛІК ҚОҒАМДАҒЫ ЭТКАЛЫҚ ҚАҒИДАТТАР МЕН ЕРЕЖЕЛЕР

Әбдіңұр Н.Б.- студент
Рахимшикова М.К. - оқытушы

Қазіргі таңда әлемдік өркениеттің басым бөлігінде цифрлік қоғам қалыптасып, цифрландыру үдерісі нәтижесінде қоғам мен адам өмірінің барлық салаларында үлкен өзгерістер болып жатыр. Осы мақалада цифрландыру дәуіріндегі қоғам мен адамның болмысы, цифрлік этиканың негізгі қағидалары, цифрлік қоғамда адамгершілікке негізделген мәдениеттің және ұлттық құндылықтардың дамуы мәселесі зерттеледі.

XXI ғасырда адамның өмір сүру кеңістігі түбегейлі өзгерді. Ақпараттық технологиялардың дамуының арқасында, жаңа техника мен технологиялардың көмегімен адамзат өмір сүрудің жаңа форматына, яғни цифрлық әлемге көшті. Әрине, цифрлық коммуникациялар әлемінде цифрлық технологиялардың шамадан тыс көп болуы жаңа цифрлық онтология мен гносеологияның қалыптасуына алып келді. Үлкен жылдамдық пен өзгеріп отырған әлем ақпарат көлемінің өте көп екендігі мен ерекшеленеді. Осының арқасында цифрлық қоғамда адам өмір сүруінің жаңа парадигмалары қалыптасып, жаңа цифрлік этиканың негізгі этолоны пайда болды.

Ақпараттық технологиялардың қарқынды түрде дамуы және ақпараттың жылдам таралуы қоғамда өмірінің барлық дерлік саласына әсер етеді және адамзат қоғамының құрылымына айтарлықтай өзгерістер енгізді. Ақпарат бұрынғыдан да үлкен рөл атқарып, экономиканың, саясаттың, мәдениеттің және т.б. салалардың негізгі ресурсына айналады. Бұл өзгерістер тек қана экономикалық және әлеуметтік салаларға ғана емес, сонымен қатар адамның рухани өміріне, философиялық мәселелерге де өз әсерін тигізді. Бүгінгі таңда ақпараттық қоғамға өту адам өмірінің барлық аспектілерін қамтып, жаңа философиялық мәселелерді туындатты, олардың ішіндегі ең маңыздысы – еркіндік пен жауапкершілік мәселесі. Бұл мәселелер осы қоғамның негізгі құндылықтары ретінде қайта қаралды. Ақпараттық қоғамның дамуының ерекшеліктеріне байланысты еркіндік пен жауапкершіліктің жаңа анықтамалары қалыптасуда.

Бұл мақалада ақпараттық қоғамдағы еркіндік ұғымының трансформациясы және оған қатысты жауапкершілік мәселелері талданады. Ақпараттық қоғамдағы еркіндік мәселесі әртүрлі философиялық көзқарастар тұрғысынан талданады және осы ұғымның ақпараттық дәуірдегі ерекшеліктері қарастырылады. Ақпараттық еркіндіктің жаңа формалары жеке жауапкершілікті қалай талап ететіні және қоғамның бұл мәселелерге деген көзқарасы қарастырылады.

Мега қоғамда әртүрлі ақпараттардың иелену мүмкіндіктерінің пайда болуына байланысты бірқатар мәселелер туындады. Ақпаратқа қол жеткізу қарапайым болғанымен, тұлғаның танымдық іс-әрекеті шеңберінде сапалы білім алуға адамның қабілеті жете бермейді. Бұл процесстің арқасында адам білімді меңгерген емес, ақпаратты меңгерген болып есептеледі. Ақпараттану танымдық тұрғыдан белгілі бір әрекет нәтижесінде білімге ие болуды білдіреді, адамгершілік этика ережелері тұрақсыз сипатқа ие болып, осы арқылы бұзылады. Сондықтан ақпараттық даму жағдайында адам және жүйе өзара қатынасында этикалалық мәселелер өте өзекті [1].

Ақпараттық қоғамның пайда болуымен этика және еркіндік ұғымдары жаңа мәнге ие болды. Ақпаратқа қол жеткізу еркіндігі ақпараттық қоғамның негізгі қағидаларының бірі, бірақ бұл еркіндік ақпараттық кеңістіктің ашықтығы мен көптігіне байланысты жаңа жауапкершілік талаптарын туындатады. Ақпараттық қоғамда еркіндік көбінесе ақпаратқа қол жеткізу құқығымен байланыстырылады. Интернеттің дамуы арқылы кез келген адам ақпаратты шексіз көлемде ала алады. Бұл демократияның дамуына ықпал етіп, азаматтардың қоғамдағы белсенділігін арттырады. Еркіндік ұғымы адам дамуы тарихында ілгері дамып, өзгеріп, ежелгі замандардан бері талқыланып келеді. Жан-Жак Руссо, Иммануил Кант және Исаия Берлин сияқты ойшылдар еркіндіктің адамның табиғи құқықтарының бірі екендігін атап көрсетті. Олар еркіндік тек қана сыртқы жағдайлардан босату ғана емес, сонымен қатар жеке шешімдер мен әрекеттер үшін жауапкершілікпен де тығыз байланысты деп есептеді. Жеке индивид қана емес, бүкіл қоғамның өміріне өзгеріс алып келген жаңа технологиялар, эткалық принциптер мен жауапкершіліктің маңызы артты, себебі осы қоғамдағы жауапсыздық Жан-Жак Руссоның сөзімен айтсақ, адамзаттың көріне айналдыруы мүмкін [2].

Цифрлық қоғам — жаһандық ақпараттық кеңістіктің негізінде құрылған әлеуметтік-технологиялық интерфейс, оны жою немесе ыдырату мүмкін емес, қоғамның тұрақтылығына қарамастан, ол сыртқы саяси, экономикалық және әлеуметтік-мәдени өзгерістердің ықпалында болып, уақыт өте келе өзгереді. Бұл қоғамның маңызды ерекшелігі — ол синергиясыз өзгерістерге бейім бола отырып, өзінің әлеуметтік-технологиялық функцияларын сақтап қала алады. Әсіресе, әлеуметтік кеңістіктің мозаикалығы мен атомизациясы, жаһандану процестеріне қарсы тұрған цифрлық қоғамның бөлігі ретінде сипатталады. Жаңа жаһандану кезеңінде цифрлық қоғам әмбебап модельдердің монополиялық жағдайын бұзып, жеке ерекшеліктері арқылы өзіндік дамуды көрсетеді[3].

XXI ғасырдағы цифрлық технологиялардың жаңа толқыны ақпараттық қоғамның мәнін түбегейлі өзгертті. Бұрынғыдай адамның бар әлеуметтік ортаға бейімделуі, енді жеке тұлғаға бағытталған, оған ыңғайлы, бірақ объективті әлеммен шектеулі байланыстағы ақпараттық кеңістікті құру мүмкіндігі туындады. Басқаша айтқанда, ақпараттық қоғам бұрынғыдай адамды әлеуметтік ортаға интеграциялаудың құралы болудан шығып, керісінше, оны сол ортадан алыстату құралына айналды.

Цифрлық коммуникациялар негізгі байланыс түріне айналып, ақпараттық қоғам постиндустриалды және постмодернистік әлеуметтік-экономикалық жүйеге еніп, жеке тұлғаның бейнесіне елеулі ықпал ете бастады. Бұл жағдай цифрлық қоғамдағы адам мен оның әлеуметтік жауапкершілігіне қатысты мәселелерді зерттеудің өзектілігін айтарлықтай арттырды.

Қазіргі ғылыми қауымдастық цифрлық қоғамдағы жауапкершілік мәселесін зерттеудің негізгі бағыттарын айқындап қойды деуге болады. Зерттеушілер жаңа цифрлық моральдың негіздерін ұсынғанымен, оның іргетасы ретінде тарихи қалыптасқан құндылықтардың қабылданатынына назар аудару қажет. Цифрлық этиканы қалыптастыру және дамытудағы маңызды бағыттар мыналарды қамтиды: ақпараттық технологиялардың дамуы мен қолданылуынан туындайтын моральдық мәселелерді шешу; цифрлық қоғамда жеке және қоғамдық өмірге қатысты этикалық баламаларды қарастыру; сонымен қатар, цифрлық дәуірдің технологиялық сын-қатерлеріне сәйкес келетін тұрақты шешімдер табу.

Томас Гоббс адамгершіліктің негізі мен өлшемі ретінде баршаға міндетті моральдық-құқықтық нормаларды анықтаудың қажеттілігі туралы ойларымен танысады. Жан-Жак Руссоның көзқарастары бойынша, адам өзінің әлсіздіктері мен кемшіліктеріне қарсы күрес арқылы өзін таниды, ал сезімдерін жеңу – оның адамгершілік тұлға ретіндегі басты жетістігі. Бұл пікірлер цифрлық әлеуметтік желілердегі жеке ақпараттарды ұсынатын адамдардың мінез-құлқымен және заманауи

гаджеттерді қолдану ережелерімен тығыз байланысты. Руссо адамның адамгершілігін тәрбиелеу тұжырымдамасын қалыптастырып, қоғамдық бітім немесе келісім-шарт арқылы әр адамның озбырлығын шектеудің маңыздылығын атап өтті [4].

Иммануил Канттың этикасы моральдық нормалардың жүйесін құруды және белгілі бір жолмен әрекет етуге нұсқау беруді талап етеді. Канттың пікірінше, парызды орындау – моральдық әрекет, мұнда басқаларға қатысты міндет – жақсылық жасау, ал жеке тұлғаға қатысты міндеті – лайықты өмір сүру [5]. Фридрих Ницшенің жеке адамның табиғатына сәйкес келетін мораль туралы көзқарастары да қазіргі заман контекстінде өзектілігін сақтайды. Цифрлық әлемдегі теңсіздікті ескеру қажет, себебі адамдар бірдей емес, және олардың үміттерін шындықпен байланыстыра білу маңызды [6].

Цифрлық қоғамдағы еркіндік пен жауапкершілік бір-бірімен тығыз байланысты ұғымдар. Еркіндік адамның өз таңдауын жасау және ақпараттық кеңістікте өз пікірін білдіру құқығын қамтамасыз етеді. Алайда, бұл еркіндік жауапкершілікті талап етеді. Жауапкершіліксіз еркіндік қоғамға зиян келтіруі мүмкін, әсіресе ақпараттық манипуляция немесе жеке деректерді дұрыс пайдаланбау жағдайларында. Қазіргі уақытта ақпараттық қоғамда жалған ақпараттың таралуы мен ақпараттық манипуляция кең таралған құбылысқа айналды. Бұл құбылыс ақпараттық еркіндіктің теріс пайдаланылуына және қоғамдық пікірдің бұрмалануына әкеледі.

Ақпараттық қоғамда еркіндік пен жауапкершілік мәселесі күрделі әрі көпқырлы. Ақпаратқа қол жеткізу, жеке мәліметтердің құпиялылығы, ақпараттық манипуляция және зияткерлік меншік құқықтары қоғамдағы еркіндік ұғымына тікелей әсер етеді. Еркіндік пен жауапкершіліктің дұрыс тепе-теңдігін табу үшін этикалық және құқықтық шеңберде шаралар қабылдау қажет. Ақпараттық қоғамның дамуы жалғасқан сайын, бұл мәселелердің өзектілігі арта бермек, және осы бағытта ой-пікірлер мен шешімдер одан әрі дамытылуы қажет деп есептейміз.

Әдебиеттер

1. Tang D. What is digital transformation? //EDPACS. – 2021. – Т. 64. – No. 1. –С. 9-13. Accessed 20.11.2022.
2. Руссо Ж. Об общественном договоре. – DirectMEDIA, 1998. с. 84.
3. Берлин, И. *Два концепта свободы*. Москва, 1996.
4. Мид М. Культура и мир детства. М.: наука, 1988. 430 б.
5. Руссо Ж. Ж. Об общественном договоре или принципы политическогоправа. – 2020.
6. Кант И. Лекции по этике. – Республика, 2000.
7. Ницше Ф. Человеческое, слишком человеческое. – Litres, 2017.

ӘОЖ 342.5

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫ МЕН ҚОҒАМНЫҢ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Әжмахан Қ. – ЮМ-21-1к9 тобының студенті
Рамашов О.Н.- з.ғ.м., оқытушы

Шетел тәжірибесіне сүйенсек, полиция мен қоғамның өзара іс-қимылы өте күрделі, кейде қайшы келетін процесс. Дегенмен, жылдам өзгеретін әлемде және адам қызметінің барлық аспектілерінің жаһандану жағдайында қазіргі заманғы қылмысқа қарсы тиімді әрекет ететін жалғыз құрал. Бірақ басында полиция мен қоғамның сөздеріне түсінік беру дұрыс болады.

Полиция (полиция, ежелгі ежелгі грек тілінен - мемлекет, қала) мемлекеттік қызмет көрсету және қоғамдық тәртіпті қорғау органдары болып табылады. Ол елден елге ауысып отыратын көптеген функцияларды орындайды. Ең тән функция қылмыстың алдын алу (алдын алу), жолын кесу, анықтау және ашу және басқа да құқық бұзушылық болып табылады. Полицияға сондай-ақ қоғамдық орындарда тәртіпті тікелей реттейтін, жол қозғалысын реттейтін, жазатайым оқиғаларды болдырмауға, түрлі қызмет салаларында әкімшілік бақылауды және қадағалауды жүзеге асыратын, басқа да мемлекеттік органдардың шешімдерін орындауға байланысты түрлі нысандарды қорғау міндеттері жүктелуі мүмкін. Көптеген елдерде полицияның өрт сөндіру-құтқару операциялары орналасқан. Бұл проблемаларды шешу үшін полиция билігі мен лауазымды тұлғалардың өкілеттіктері бар, олардың ішінде мәжбүрлеу әдістерін қолдануға өкілеттігі бар (бұл сендіру тәсілдерін және олардың жұмысына құқықтық нормалардың әсер етуін қамтамасыз етудің басқа құралдарын пайдалануға кедергі келтірмейді).[1]

Қоғам - жалпы мағынасында, мәдениеті ортақ, белгілі бір аумақта тұратын және өздерін біртұтас, өзгеше бірлестік деп білетін адамдар тобы; тар мағынасында бұрыннан немесе жақсы танымал ұлттық бірлестік. Қоғамның тағы бір ерекше түріне тоқталып кетсек, ол азаматтық қоғам.

Азаматтық қоғам – саяси үкіметке тәуелсіз жұмыс істейтін және оған ықпал жасауға қабілетті әлеуметтік қатынастар мен институттар жиынтығы; дербес жеке адамдар мен әлеуметтік субъектілер қоғамдастығы. Қандай да болмасын қоғамдық мәні бар идеяларды қабылдау қашанда сұхбатты, яғни сұхбаттасушы жақтардың түрлі көзқарастарын және маңызды тепе-теңдігін білдіреді. Ешкім ешкімге өз түсінігін мойындатуды да, ешкім ешкімді дәлме-дәл қайталауды да мақсат етпейді. Идеялар белгілі қоғамның, әлеуметтік дамудың талаптарына сәйкес келетіндіктен қабыл алынады. Сондай идеялардың қатарына азаматтық қоғам идеясы жатады. Азаматтық қоғам туралы әр түрлі көзқарастар, әр түрлі бағдарлар бар. Қазірде азаматтық қоғамның жалпыға бірдей ортақ анықтамасы жоқ. Дегенмен әлемдік әлеуметтік-философиялық ғылымда бұл феноменді зерттеудің екі түрлі бабы бар. Біріншісі азаматтық қоғамды әлеуметтік әмбебап категория ретінде қарастырады. Бұл ұғымға олар мемлекетке, өкімет құрылымдарына қарама-қарсы қойылған қоғамдық қарым-қатынастардың бүкіл жиынтығын сыйғызады. Екіншілері азаматтық қоғам ұғымының мағынасына шынайы батыстық феноменді жатқызады да, оны буржуазиялық (нарықтық- демократиялық) қарым-қатынастардың қалыптасуымен байланыстырады. Азаматтық қоғам деп адамның жеке тұлғасының және бейресми, мемлекеттік емес қоғамдық ұйымдардың дамуына қолайлы жағдай туғызатын әлеуметтік тәртіп түрін айтады. Аталған мемлекеттік емес ұйымдардың іс-әрекеті арқылы ғана жеке адам социумның, әлеуметтің даму жолына әсерін тигізе алады. Сондықтан да азаматтық қоғамды коммуникацияның, қарым-қатынастың өзіндік ерекше формасы деп қарастырса да болғандай, себебі азаматтық қоғам арқылы мемлекет пен азамат арасындағы сұхбат жүзеге асады. Азаматтық қоғам үкімет, билік құрылымдарынан тысқары жатқан әлеуметтік байланысты танытады.

Жалпы алғанда, полиция мен азаматтық қоғам арасындағы байланыс орнату қазіргі таңда полиция органдарының басты мақсаты болып табылады. Бірақ, полиция неге өз бетінше жұмыс жасамайды, өте ақуалды-ауқатты орган бола тұрып азаматтық қоғамға тәуелді болғаны ма? Полиция өз бетінше, әрине жұмыс атқаруы әбден ықтимал. Тиімді және табысты жұмыс жасауы туралы бірақ олай айта алмаймыз. Себебі, азаматтық қоғамның Ішкі істер органдарында орны ерекше және осы екі институт байланысы арқылы ғана тиімді жұмыс атқарылады.

19-20 ғасырда қалыптасқан пікір бойынша полицияның басты қызметі ол адамдардың құқықтарын қорғау. Бұл әрине дұрыс, бірақ соған қарамастан полиция тағы бірнеше функция атқарды. Олар:

- Қылмыспен күресу
- Жедел іздестіру шаралары
- Қылмыстың алдын алу және қоғамдағы қылмыстық топтар мен қылмыскерлердің әрекеттерін алдын ала тоқтату.

Қазіргі жаһандану, урбанизация процестері салдары мен дамыған қоғам арасындағы қатынастың күрделенуіне байланысты, әлемде қылмыстын сипаты өзгерді. Осыған орай полицияның бастапқы функциясы ескіріп, заман талабына сай еместігін сонымен қатар, қоғамдағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету проблемаларын көрсетті.

Әлемнің дамыған елдерінің кәсіби полиция қызметтерінде қауіпсіз және жайлы әлеуметтік ортаны құру және қолдау мақсатында мемлекеттік органдардың жүйесінде жұмыс істейтін мемлекеттік қызмет ретінде заманауи полицияның мәнін түсіну қабылданды.

Мұндай көзқараспен полиция қызметкерлері өз қызметін дамытып, жүзеге асырған кезде қоғамның да, мемлекеттің де мұқтаждықтарын басшылыққа ала отырып, сонымен қатар ең төменгі және пропорционалды репрессия қағидатын сақтауы керектігін дәлелдеді. Бұл азаматтардың полицияға деген сенімін және тұтастай үкімет заңдылық күшін арттырады.

Нәтижесінде, полиция қызметінің негізгі бағыттары қылмысқа әсер ететін себептермен жұмыс істеуге көшеді. Бірақ бұл себептер негізінен әлеуметтік және полицияның өздері үшін жеткілікті ресурстары жоқ. Сондықтан, полиция қызметкерлері өздерінің функцияларын табысты жүзеге асыру, қазіргі заманғы мемлекеттегі құқықтар мен өкілеттіктерді жүзеге асыру үшін азаматтар мен қоғамдық құрылымдардың қолдауына мұқтаж.

Полиция қызметінің негізгі бағыттарын өзгерту көбінесе қылмысты түсінудің өзгеруімен анықталады. Қазіргі заманғы дамыған елдерде қылмыс белгілі бір жағдайларда және белгілі бір факторлардың әсерінен орын алатын әлеуметтік мінез-құлықтың белгілі бір түрі ретінде түсініледі. Қылмыс адамзаттың жекелеген қоғамдастықтарында әлеуметтік құбылыс ретінде түсініледі, ол жойылуы керек абсолюттік зұлымдыққа қарағанда. Сондықтан қылмыс, оның өнімділігі, өсуі және құлдырауы, фокус және қарқындылығы тек полиция ғана емес, сонымен қатар басқа да органдар мен қоғамның жауапкершілігі болып табылады.

Қылмыс пен полицияның қазіргі заманғы түсінігін ескере отырып, оның басты мақсаты - қоғаммен, жергілікті қауымдастықтармен, басқа органдармен және түрлі қылмыстық істермен айналысып, қылмыстарды жасайтын және қолдайтын жағдайлардың алдын-алуға бағытталған тұрақты қарым-қатынас орнату.

Мемлекеттің билік органдары арқылы жеке құқықтарын табысты іске асыру мен қорғаудың кепілі ретінде әрекет етіп, мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқаруды халықпен, қоғамдық құрылымдармен байланыстыруды нығайтуға ықпал етеді.

Полиция қызметінің тәжірибесі оның қоғамның қолдауы мен сенімділігі, полиция мен жұрт арасындағы серіктестік қарым-қатынас жасау арқылы ғана тиімді екендігін көрсетеді. Дамыған елдерде азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету, оларды қылмыстық қол сұғушылықтан қорғау жүйесін құру мақсатында халық пен полиция арасындағы өзара іс-қимылды жақсарту үдерісі жүріп жатыр, бұл халықтың полицияға деген сенімін арттырады.

Полиция мен қоғам арасындағы серіктестіктің негізгі алғышарты белсенді әрекеттер арқылы қоғамдық тәртіп деңгейін арттырудың өзекті қажеттілігі болып табылады.

Азаматтардың полицияға деген сенімінің сапасы полиция мен қоғам арасындағы қарым-қатынастың әріптестік үлгісінің негізі болып табылады, ал полиция қоғамға азаматтық қоғам институттарымен құқық қорғау органдарымен ынтымақтастық негізінде қызмет етеді.

Бұл сипаттамалар заңдылық талаптарына сәйкес емес, сондай-ақ азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуде полицияның тиімді жұмысы болып табылады. Олар бұл іс-шараны өздерінің бастамасы бойынша және өздерінің бұзылған құқықтары мен бостандықтарын өз бетінше қорғауға құқылы азаматтардың өтініші бойынша жүзеге асыруға міндетті.

Полицияның алдына қойылған міндеттердің сапалы шешімі, негізінен, қызметкерлердің жеке қасиеттеріне, олардың жалпы және құқықтық мәдениетіне, құқықтық хабардарлық пен кәсіби дағдылар деңгейіне, жұртшылықпен қарым-қатынас орнатуға байланысты.

Әдебиеттер

1. https://kk.wikipedia.org/
2. Щеголева Н. В. Полиция и общество: система и люди // Молодой ученый. – 2013. – № 2. – С. 267–269.

ӘОЖ 316:343.56

ОЙЫНҚҰМАРЛЫҚ – ҚОҒАМДЫ ЖАЙЛАҒАН ДЕРТ

Әуелбек Н. – ЮМ-22-5к2 тобының студенті
Зулпыхар Г.Б. – магистр, оқытушы

Лудомания - «ақылсыздыққа дейін ойнау», құмар ойынға тәуелділік, психикалық бұзылыс, әлеуметтік, материалдық, отбасылық құндылықтардың төмендеуіне алып келетін патологиялық ойын құмарлығы.

Құмар ойынға тәуелділік адамзатты ғасырлар бойы алаңдатып келе жатқан мәселе. Мұндай тәуелділікке «лудомания» деген ресми атау берілген. Ол аурулардың халықаралық классификациясына шамамен қырық жыл бұрын енгізілген ресми диагноз.

Бастапқыда жеңіл ойын-сауыққа ұқсағанымен, салдары өте ауыр жағдайларға алып келеді. Адам дер кезінде тоқтай алмаса, соңында өз бетімен жеңу мүмкін болмайды. Сондықтан, қазіргі таңдағы әлеуметтік проблемалардың бастауында тұрған, қоғамда өте өзекті мәселе болып саналады. Лудоманиямен ауыратын адамдар ақшаға деген құштарлығы, құмар ойындарға елітуі, жеңіл жолмен ақша табу жолын ойлап, өз-өзін бақылай алмай қалады. Бұл дертке әртүрлі адамдар, жасы, жынысы, әлеуметтік статусына қарамастан шалдығуы мүмкін. Адамның денсаулығы мен өмір сапасына әсер етеді. Көп жағдайда, күйзелісте, ертеңгі күнге үмітсіздікпен қарайтын, мазасыз күй кешіп, өзін бақытсыз сезінетін адамдардың басынан өтуі мүмкін. Сонымен бірге, есірткіге тәуелділік жағдайыда жоғарылап, маскүнем болып кетулеріде ғажап емес. Өтірік айтуға бейім, тіпті, кейбір жағдайларда өзін қоғамнан оқшаулап, суицид жасауға дейін барады. Яғни, адамның бойында психикалық бұзылулар орын алады [1].

Бүгінгі қоғамның дертіне айналып отырған, әсіресе жастар арасында кең таралған бұл әлеуметтік проблеманы шешудің жолын ұлт болып, халық болып, болашаққа әсерінің ауыр екенін терең үңіле ұғынбасақ, орны толмас өкініш болмақ. Қазақта «Ойынға ойсыз құмар» деген сөз бар. Ата-бабамыздың түсінігінде құмар ойын деген ұғым болған емес. Ұрпағы бабасының ізімен жүре алмауы қатты қынжылтады. Әлеуметтік желінің заманы, адами және отбасылық құндылықтардың төмендеу заманына тап келуімізде осы мәселенің басты себептері болып табылады.

Құмар ойын адамдарды рухани азғындаумен қатар, материалдық тұрғыдан да шығынға ұшыратады. Құмар ойынның шырмауына түскен адамдарды «лудомандар»деп атайды. Қазіргі әлеуметтік желінің заманында казино мен букмекерлік кеңселер көбейіп, лудомания сөзі қолданылып бастаған. Аурулардың халықаралық классификациясы бойынша лудомания аурулар тізіміне енгізілген.

Ойын құмарлықтың әсерінен еліміздегі отбасы институты күйреуде. Сарапшылардың айтуынша, еліміздегі ажырасу мәселесінің себептерінің бірі де осы құмар ойнау. Лудомания адамның өз өмірінің шырқын бұзумен қатар, зардабы елдің дамуына да кері әсерін тигізеді. Елдің қауіпсіздігіне кесірін тигізіп, қылмыстық құқық бұзушылық жасап, тіпті шарасыз күйге түскендері өз-өзіне қол жұмсайды. Статистикалық мәліметтер бойынша, соңғы үш жылда қазақстандықтар құмар ойындарға 1 трлн. теңгеден астам қаражат салған. Адам неге осындай тәуелділікке ұшырайды? Біріншіден,ең көп таралғаны олотбасындағы мәселе. Отбасыда бақытсыз адам, өзінің мазасыздығын басу үшін ойындарға көңіл бөліп уақыт өткізетін болады. Соынмен қатар, қаржылық қиындықтар. Ертеңгі күнге үмітсіздікпен қарау, өмірден түңілу, өзін-өзі жеткілікті түрде бағалай алмау, күйзеліске тез берілу, бос уақытын тиімді өткізбеу сияқты түрлі себептері болуы мүмкін. Адам тәуелділікке ұшыраса, қалтадағы бар ақшасын салып, одан қала құнды заттарын сатып, несиеге кіріп қарызға белшеден батуға алып келеді. Көңіл-күйі өзгеріп, әрқашанда ойын туралы ойлайды. Ұтылғаннан кейін, қайтадан ойнап, ұтамын деп ойлап, бір шеңберден шыға алмай тығырыққа тіреліп, адам өзін-өзі жоғалтады.

Лудоманияның қоғамға төндіретін қаупі зор. Ойын құмарлығынан шыға алмай, құрдымға кеткен талай жастар қазақ қоғамында жүр. Бұл дерт күн өткен сайын жастарымыздың санасын улауда.

Президентіміз Қ.Ж.Тоқаев лудоманияның қазақ қоғамына үлкен зардабын тигізетін дерт екенін тілге тиек етіп, өз сөзінде: «Соңғы жылдары елімізде құмар ойынға тәуелділік белең алып барады. Кейбір отбасылар үшін бұл үлкен қасіретке айналды. Лудоманияға қарсы күресте тәрбие ісі мен түсіндіру жұмыстарына ерекше мән берілуге тиіс», – деді[2]. Президент 8 шілдедегі 2024 жылғы "шешіміне өзгерістер мен толықтырулар енгізу Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне ойын бизнесі мәселелері бойынша, лотерея қызметін, денсаулық қорғау, мемлекеттік еңбек инспекциясы, мемлекеттік бақылау мен алып тастау артық заңнамалық регламенттеу туралы" ресми жарияланымы алпыс күннен кейін, яғни,2024 жылдың 08 қыркүйегінен бастап заңды күшіне енді.

Осы Заңмен халықтың ойынға тәуелділігін төмендетуге бағытталған шектеу және ынталандыру нормалары енгізілуде. Құмар ойындарға және бәс тігуге тыйым салынған адамдардың тізімі кеңейтілді.

Құмар ойынға тез беріліп кететін кезең – жалындаған жастық шақ.Сананы улап, құмар ойынға үйір етеді. **Еліміздегі жалындаған жастардың бұл дертке шалдығуы қазіргі таңда өзекті.**Елдегі букмекерлік кеңселердің іші толған жастар. Жастар қолдарындағы соңғы ақшасын тігіп, үлкен қаражатқа айналдырам деп ойлайды. Алғашында қызығушылықпен бастаған жас соңынан ойынға тәуелді болып қалғанын өздері де білмейді. Бір тығырықтан шығам деп, екінші, үшінші болып жалғасып кететінін адам өзі де түсінбей қалады. Ұрлық-қарлыққа барып, соңында тақырға отырып, кейбіреулері қылмыс жасап, түрмеге отырады. Лудомания адам өмірінде басым рөл ойнайтын, әлеуметтік, кәсіби, материалдық және отбасылық құндылықтардың төмендеуіне әкеледі. Бүгінде казино, түрлі ақшалай ойын автоматтары жұмыс жасайды[3]. Ойынқұмарлардың көбеюі салдарынан елімізде лудомандарды емдейтін арнайы орталықтарда ашылған. Бұл жағдай Қазақстан қоғамында болып жатыр. Денсаулық сақтау министрлігінің ұсынған ақпараттарына сенсек,елімізде ойын құмарлықтан жапа шеккендердің саны отыз алты мыңнан асып жығылады. Адамды ойыннан өзге нәрсе қызықтырмайтын күйге түседі. Құмар ойынға тәуелділікке ұшырауға әртүрлі фактор әсер етеді. Күйзеліс, агрессия, сәтсіздіктер, психологиялық жарақат т.б. Өзін қажет кезде тежей алмайтын және бағалай алмайтын адамдар да ойынқұмарлыққа бейім келеді. Көбінесе жеңіл ақша табуға тырысады. Бірақ қаржылық жағынан сауатсыздау болады. Яғни, ақшаны қалай жарату керектігін білмейді. Содан кейін көңіл-күйі тұрақсыз әрі өтірік айтуа бейім келеді. Жұмысын, не оқуын тастап кетіп, айналадағы ағайын-туыс, дос-жаранмен байланысын үзеді [4].

Ойынға тәуелділік көбіне ойын залдары мен казиноларда, букмекерлік кеңселерде, сондай-ақ онлайн платформаларда дамиды. Құмарлықтың мотивтері – жеңіл ақша табу, өзінің артықшылығын көрсету, көңіл көтеру және т.б.

Оңтайлы оңалту жұмыстарын жүргізгеннің арқасында екеуі де қалыпты жағдайға оралып, тіршілігін жалғастырып әкетті. Негізі артық әрекетке бейім болмау үшін адамның миы толассыз қозғалыста болу керек. Әрекетсіз адам кесе көлденең дүниелерге «ұрынғыш» келеді.

Компьютерге тәуелділік белең алып барады. Себебі қазір айналадағы жанның бәрі гаджетке үңілген. Тіпті жаңа туылған баланың өзін телефонға қаратып қоятын отбасылар бар. Салдарынан бүлдіршіндер арасында көздің нашар көруі, эмоцияны білдіру сынды даму процестерінің тежеліп жатқаны белгілі. Ал кейбірінің тілі тіпті кеш шығады. Сондықтан бұл да бір вирустық ауру сияқты. Бұл ретте, ата-ана баланың бос уақытында немен айналысатынына мән беруі керек. Бүлдіршін шақтан әңгімелесіп отыруды әдетке айналдырған жөн.

Құмар ойындарға тәуелділіктің алдын алудың тағы бір жолы – ойын мекемелерінен аулақ болу. Бұл казиноға бармау, лотерея билеттерін сатып алмау және онлайн ойын сайттарына жоламау. Егер сіз құмар ойын туралы оймен күресіп жүрсеңіз немесе құмар ойын ойнауды әлдеқашан бастаған болсаңыз, бұл жөнінде сенетін адаммен сөйлескеніңіз маңызды. Бұл досыңыз, жұбайыңыз, отбасы мүшесі, психолог, дәрігер болуы мүмкін. Ойынға құмарлық артса, адам басқа

іспен айналысуға өзін мәжбүрлеу керек. Мысалы, жақсы кино көруге, әсерлі кітап оқуға, әдемі жерлерге серуендеуге болады. Дегенмен, құмар ойындарды өз бетіңізше тоқтата алмайтыныңызды сезсеңіз, бірден кәсіби мамандардың көмегіне жүгіну ең жақсы шешім. Құмар ойындарға тәуелділіктің зардабы ауыр, сондықтан оның пайда болуына жол бермеу үшін дер кезінде шара қабылдау маңызды. Лудоман көмекке мұқтаж екенін мойындап, емделуді неғұрлым тезірек бастаса, қиындықтың алдын алу мүмкіндігі соғұрлым жоғары болады.

Әдебиеттер

1. Саламатов В. Вредные привычки и зависимости. Нервно-психическое здоровье. СПб.: ЗАО «Торгово-издательский дом «Амфор», 2015. 62 с.
2. «ABAY KZ» ақпараттық порталы
3. «QAZAQ UNI»порталы
4. Зайцев В.В. Патологическая склонность к азартным играм - новая проблема российской психиатрии // Социальная и клиническая психиатрия. - 2000. - № 3. - С 52-58.

ӘОЖ 343.131.2

МЕДИЦИНАЛЫҚ СИПАТТАҒЫ МӘЖБҮРЛЕУ ШАРАЛАРЫН ҚОЛДАНУ КРИТЕРИЙЛЕРІ

Жақсылық М. –ЮМ-21-1р3 тобының студенті
Жорабеков С.Ж. – з.ғ.к., доцент

ҚР қолданыстағы Қылмыстық кодексінде медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларының төрт түрі көзделген: - адамды қоғамнан оқшаулауды көздемейтін бір түрі (амбулаториялық жағдайларда психиатр-дәрігердің мәжбүрлеп бақылауы және емдеуі) - және адамды қоғамнан оқшаулауға байланысты үш түрі (стационарлық жағдайларда психиатриялық көмек көрсететін медициналық ұйымда мәжбүрлеп емдеу, жалпы, мамандандырылған түрі және қарқынды бақыланатын мамандандырылған түрі) [1]. Нақты адамға қолдануға жататын медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасының түрін айқындау соттың құзыретіне жатады. Соттың медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларының қандай да бір түрін таңдауына қандай критерийлер әсер етеді? Адамды қоғамнан оқшаулау қажеттілігін анықтау және мұндай жағдайда психиатриялық стационардың нақты түрін таңдау кезінде сот нені басшылыққа алады? Осы сұрақтарға жауап іздеу осы баптың қаралу нысанасына айналды. Қолданыстағы нормативтік-құқықтық актілерді, сондай-ақ соттардың медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын тағайындау практикасын талдау негізінде біз осы сұрақтарға жауап беруге тырысамыз.

Әңгіме КСРО Денсаулық сақтау министрлігінің 21.03.1988 № 225 бұйрығымен бекітілген қоғамдық қауіпті іс – әрекеттер жасаған психикасы бұзылған адамдарға қатысты медициналық сипаттағы мәжбүрлеу және өзге де шараларды қолдану тәртібі туралы Уақытша Нұсқаулық (бұдан әрі-уақытша Нұсқаулық) туралы болып отыр [2].

Кейіннен" медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану критерийі "термині ҚР Денсаулық сақтау министрлігінің 1999.07.23 № әдістемелік хатында қолданылды 2510/8236-99-32" қоғамға қауіпті іс-әрекеттер жасаған ауыр психикалық бұзылулары бар адамдарға қатысты медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану тәртібі туралы " [3]. Алайда, 2001 жылы аталған хат жойылды. Медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану тәртібін реттейтін басқа құжат әзірленді және қабылданбады. Аталған құжаттар (ҚР Денсаулық сақтау министрлігінің уақытша нұсқаулығы да, әдістемелік хаты да) "медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану критерийі" терминін қолдана отырып, осы тұжырымдаманың мазмұнын ашпады. Бұл ретте "медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану критерийлері" деп аталатын бөлімдерде клиникалық-психопатологиялық және әлеуметтік-психологиялық белгілердің тізбелері қамтылған, олар болған кезде мәжбүрлеп емдеудің қандай да бір түрі ұсынылды. Қолданыстағы қылмыстық заңда, жоғарыда айтылғандай, "медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану критерийлері" термині қолданылмайды, бірақ "медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану негіздері"деген басқа ұғым бар

Көрсетілген санаттар бір-бірімен бірдей емес. Негізі әдетте кез-келген объективті құбылыстардың болуының алғышарты болып табылатын және олардың түсіндірмесі ретінде қызмет ететін қажетті шартты білдіреді. Қылмыстық құқық ғылымында медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану негіздері деп медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану (қолданбау) қажеттілігін айқындайтын мән-жайлар түсініледі. Орыс тілінің кіші академиялық сөздігі "критерийді" "бір нәрсені бағалау, анықтау немесе жіктеу жүргізілетін белгі; өлшем" деп анықтайды . Социологиялық сөздікте "критерий"ұғымының келесі анықтамасы бар. Критерий (грек тілінен criterion-бағалаудың негізі ретінде қызмет ететін белгі) - құбылысты немесе процесті бағалау, анықтау, салыстыру өлшемі; жіктеудің негізі болып табылатын белгі [4].

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 91-бабында *[1]* сот медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын келесі адамдарға тағайындауы мүмкін:

1) есі дұрыс емес күйде осы Кодекстің Ерекше бөлігінің баптарында көзделген іс-әрекеттерді жасаған;

2) қылмыстық құқық бұзушылық жасағаннан кейін психикасы жаза тағайындау немесе оны орындау мүмкін болмайтындай бұзылған;

3) қылмыстық құқық бұзушылық жасаған және есінің дұрыстығы жоққа шығарылмайтын психикасының бұзылуынан зардап шегетін;

4) қылмыстық құқық бұзушылық жасаған және психикаға белсенді әсер ететін заттарды тұтынуға байланысты психикалық, мінез-құлықтық бұзылушылықтарынан (ауруларынан) емделуге мұқтаж деп танылған;

5) кәмелетке толмағандарға жыныстық тиіспеушілікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық жасаған он сегіз жастан асқан адамдарға тағайындауы мүмкін.

Оларды қылмыстық-құқықтық ықпал ету шаралары деп атаған жөн, өйткені олар қылмыстық заңда (ҚК-нің 509-524-баптары, 11-бөлімі) қарастырылған, ал құқықтық пайдалануы ҚР Жоғарғы Сотының 2019 жылдың 9 шілдедегі № 8 ««Медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану жөніндегі сот тәжірибесі туралы» нормативтік қаулысымен түсіндіріледі *[5].*

ҚК-нің 93-бабында медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларының мынадай түрлері белгіленген:

1) амбулаториялық мәжбүрлеп байқауды және психиатрда емдеуді;

2) жалпы үлгідегі психиатриялық стационарда мәжбүрлеп емдеуді;

3) мамандандырылған үлгідегі психиатриялық стационарда мәжбүрлеп емдеуді;

4) интенсивті байқайтын мамандандырылған үлгідегі психиатриялық стационарда мәжбүрлеп емдеуді;

5) химиялық кастрациялау түрінде мәжбүрлеп емдеуді және сексуалдық зорлық-зомбылыққа бейімділік пен сексуалдық артықшылық беруінің бұзылуын емдеуді тағайындауы мүмкін.

Бұл шараларды тек сот қолданады, өйткені олар азаматтың құқықтары мен бостандықтарын мәжбүрлеп шектеумен байланысты.

1966 жылғы 16 желтоқсанда БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдаған Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің 17-бабына сәйкес, ешкімнің жеке өміріне еркін немесе заңсыз араласуға болмайды *[6].*

Медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану туралы іс бойынша қорғаушы бұрын басқа себептермен іске қатыспаса, іс жүргізіп жатқан адамның есінің кемістігі немесе психикасының бұзылуы фактісі анықталған кезден бастап қорғаушының қатысуы міндетті.

Медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану туралы өзіне қатысты іс жүргізіліп жатқан адамның заңды өкілінің сотқа қатысуы міндетті.

Медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану туралы істерді аудандық немесе оған теңестірілген соттың судьясы қарайды, ол үшін істі сотқа алғаннан кейін судья оны Қазақстан Республикасы Қылмыстық процестік кодексінде көзделген тәртіппен сот отырысында қарау үшін тағайындайды *[7].*

Айыптаушы және қорғаушы тараптар іс бойынша іс жүргізудің заңдылығын, ҚПК-нің 510-бабында көрсетілген мән-жайларды дәлелдеуді тексеруге және белгіленген тәртіппен өткізілетін сот жарыссөзіне қатысуға міндетті.

Егер адам психикалық жай-күйіне байланысты қауіп төндірмесе, сот істі қысқарту және медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолданбау туралы қаулы шығарады.

Ақыл-есі дұрыс емес жағдайда қоғамға қауіпті іс-әрекет жасаған адамды қылмыстық жауапкершілікке тарту және жаза тағайындау дұрыс емес, өйткені мұндай жағдайларда жаза қолдану әлеуметтік әділеттілікке жету, сотталған адамды түзеу және құқықбұзушылықтың алдын алу сияқты маңызды мақсаттарға қол жеткізе алмайды.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. – Алматы: «Издательство «Норма-К», 2014.- 368с.
2. *КСРО Денсаулық сақтау министрлігінің 21.03.1988 № 225 бұйрығы*
3. *ҚР Денсаулық сақтау министрлігінің 1999.07.23 № әдістемелік хаты*
4. ҚазКСР Қылмыстық іс жүргізу кодексі 1959 ж. https://nabrk.kz/ru/e-catalog?catalog=1&country_edition
5. Принудительные меры медицинского характера : монография / Исмагулова, А. Т. ... – Костанай : Костанайский фил. ГОУВПО "ЧелГУ", 2019. - 172 с. .
6. 2019 жылдың 9 шілдедегі № 8 ««Медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану жөніндегі сот тәжірибесі туралы» нормативтік қаулысы
7. 1966 жылғы 16 желтоқсанда БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдаған Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакті
8. Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесстік кодексі. – Алматы: «Издательство «Норма-К», 2014.- 368с.

ӘОЖ 342.7 (573)

БАТАЛАСУ ҚАЗАҚ ӘДЕТ-ҒҰРЫП ҚҰҚЫҒЫ ИНСТИТУТЫНЫҢ НЕГІЗІТІРЕГІ

Жақсылық М.- ЮМ- 21-1к,1тобыныңстуденті
Есеналиев А.Е. - з.ғ.к., академик

Қазақ мемлекетініңқұқықтықжүйесіннің негізін әдет-ғұрыпқұқығықұраса, бата оның сенімді реттеуші тірегі болған. Бұл жүйені ғұндар кезінен «Адат» деп атаған. Яғни «Адат» - бұл заңдастырылған әдет-ғұрып нормаларының жинағы деседе болады.Ертеде аталған үлгі ережелер қазақ қоғамының барлық жақтарын құқықтық тұрғыдан реттеп отырған. «Адат» араб тілінде әдет-ғұрып деген мағынаны білдіреді. «Адат» өте ерте кезден басталып, көптеген өзгерістермен және толықтырулармен қазақ қоғамындағы негізгі реттеуші нормалар ретінде 1917 жылға дейін созылып келіп, ел арасына бой ұрған. Дегенмен «Адаттың» құқықтық институттары ғасырлар барысында үлкен өзгерістерге ұшырамады.

Дегенмен Әдет-ғұрып құқығының партикулярлық сипаты ретінде қолданылған оның реттеуші нормалары халық арасында күнделікті өмір тіршілігінен ажырамаған.Әдет-ғұрып нормаларындағы басты нәрсе- ол нормалардың өздерінен гөрі олардың ішкі мәні еді. Олардың негізінде жатқан бұлжымайтын қағидаттар еді. Ондағы ең басты нәрсе сол негіздердің өз мәнін жоғалтпаумен қатар мән-мазмұнын жоймай іске асуында екен.

Айталық, Дала заңдарындағы «қылмыс пен жаза саласында- қанды кек не құн төлеу» қағидасы, «неке саласында- жеті атаға дейін қыз алыспау» қағидасы, сот саласында «әділдік, жариялық, шешендік» қағидалары. Әдет-ғұрып құқығы құқықтық әдеттер жинағы ғана емес, ол қағида, көзқарас, ой түсінік жүйесі де болып табылады.

Аталған салт – әр азаматтың, елдің, тектіліктің, сөзде тұру және келісімнің, бірліктің беріктіктің үлкен жолы. Бұл жол құдалықта, серт пен уәдеде, елшілікте, ел арасындағы маңызы үлкен шараларда баталасу арқылы жасалады. Сонымен бірге Баталасу хан, ақсақалдар, билер алдында, аруақ орнында жасалып, қол алысып орындалатын ғұрып және ол ұзақ мерзімге, тіпті мәңгілікке жалғасады. Баталасыпты деген сөз – ел ішінде маңызы өте зор іс.

Арғын Аманжолдан Әлімбет, Бейімбет, Шақшақ (атақты батыр Жәнібек тарханның атасы) туады. Шақшақ қайтыс болғанда (XVII ғасыр) оның жас әйелі Сомалтынды жақын қайнысы Әйдеркеге қосады. Осы Сомалтынның Шақшақтан туған жас баласы Есназар мен Әйдеркеден туған Жылқайдар екеуі енелес. Екі бала бірге өсіп, ер жеткеннен кейін елдің басты адамдары жиналып: «Сомалтын қасиетті, өнегелі ана болды. Бұдан былай одан туған Есназар мен

Жылқайдар балалары бір ананың баласы болғандықтан, қанша ата өтсе де, бір-бірінен қыз алыспасын, өмір бойы туыс болып саналсын», - деп, қол жайып, аруақ атын айтып, баталасыпты.

Міне, сол бата арада 400 жылдай уақыт өтіп, арасы 12 атаға толса да, әлі бұзылған жоқ.

Алаш қайраткері Сұлтанмахұмыт Торайғыров

«Қажы бардым, сақалды басым мынау,

Бата бұзған не сұмдық» деп баталасудың қасиетті ұғым екінін білдірген. Оны бұзу – қазақ арасында өте жаман іс. «Бата бұзған» деген – қарғыспен тең, өте ауыр сөз.Осы арқылы елді сенімге негіздеп, «бас кеспек болсаң жең ішінде» демекші татуласуға шақырып отырған.

«Зерттеушілер ғылымда әр адамның бойында белгілі зарядтық толқын жиілігінің болатыны дәлелденген деген тұжырым жасап отыр. Олар физика тілімен айтқанда, магнит және электр өрісі болады. Адам бойынан сол тоқтаусыз шығып тұратын зарядтық толқын адам аяқ басқан, отырған, тұрған жерлерге тарайды. Сол толқынды қабылдаған жер белгілі уақытқа дейін кері қайтарып тұрады. Яғни, адам бойынан барған кесапат немесе шарапат белгілі уақытқа дейін сақталып, ауаға тарап, қасындағы адамдарға ықпал етеді. Қазақ соны әуелден біліп, "сынықтан басқаның бәрі жұғады" деп жақсы адамдардың ықылас-батасын алуға тырысқан дейді»Yessenalyiev A: Бата беру дәстүрі қайдан шықты?Ал батаның шығуына қатысты зерттеушілер бір пікірге тоқталмаған. Бірқатар маман оның араб елінің "фатеке" сөзінен шыққанын айтады. Фатеке дегеніміз – алғыс айту, ақ тілек білдіру [1].

"Қазақтың этнографиялық категориялар, ұғымдар мен атауларының дәстүрлі жүйесі" кітабында фатекенің негізінен намаздың соңында қол жайып айтылатын дұға екені туралы жазылған. Яғни қазақ баталары соның үлгісінде айтылады [2].

Қазақ қоғамында бата көбінесе астан кейін табақты жинап алудың алдында атқарылатын ұғырып ретінде қалыптасқан. Ақсақал бата бергенде шаңырақтағы жастар, кейде, тіпті, жасы үлкендер қол жайып, түрегеліп тұрады. Бұл үрдіс Қазақстанның оңтүстік пен батыс өңірлерінде сақталған.

Батаны кімдер береді? дегенде, Қазақ халқы ақ ниетпен бата беріп, жақындары үшін тілек тілеуді дәстүрге айналдырған. Оны кез келген адам айта бермейді және тойдағы тілектен айтарлықтай өзгешеленеді. Кімге қаратып айтылатынына қатысты да мәтіні өзгеріп отырады[3].

"Кімде-кім қазақ даласында болса, ол батаның халықтың қандай ерекше назарында болатынын жақсы біледі. Бата – қазақ поэзиясының ерекше түрі, онда бата беруші адамның үй иесіне деген шын жүректі жарып шыққан ықылас-пейілі, ақ ниеті, Алладан тілер тілегі поэзиялық өлең түрінде ақтарылады" деп жазған.

– Осы “Қазақтың әдеп-ғұрып құқығындағы баталасу институты” деген оқу әдістемелік құралын жазуға этнограф ғалымдармен кездескенде ой келді. Яни батаны негізі қазақтар бір жағынан алғыс алдым деп санаған екен. Көне түркі тілінде «алкыш» сөзінің болуының өзі—оның өте ерте заманда қолданылғанын айғақтайды. Мысалы, «Көне түркі сөздігінде» былай деп жазылған: «Алкыш біріншіден хвала, благословение, прославление; екіншіден молитвенно-хвалебное песнопение, моление, молитва, гимн» [4] деп айтылған.

Демек, алғыс дегеніміз: 1) мақтау, тілек, даңқтау болса, 2) діни мазмұндағы жалбарына мадақтау өлеңі, жалыну, жалбарыну екен. Түркі халықтарының фольклорында алғыстың осы екімағынасы да сақталған, рас, әрқайсысында сәл-пәл айырмашылық бар. Алдымен, сөздің айтылу түрі мынадай: алтайлықтар «алғыш» немесе «алкыш», татарлар «алкыш», деген. 2005 жылы М.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының Моңғолия қазақтары арасында жүргізген фольклорлық-музыкалық экспедициясы кезінде бұл мәліметтерді айтып бергендер: 15.11.1954 жылы туған Жанатхан Түркістанұлы; 1924 жылы туған Құмархан Ысқақұлы; 15.03.1935 жылытуған Бәйтей Бабиұлы [5].

Ерте заманда батаны көптің алдында да, жеке адамға да айтатын болған. Топ алдындағы батаны көбінесе елге сыйлы, жасы үлкен ақсақал айтқан, ол жиналған көпшіліктің атынан үй иесіненмесе той, ас иесіне бата берген, сонымен бірге батасын, біржағынан, сондағы қауымға да арнаған. Ал жеке жердегі бата нақты бір адамға беріліп, оған игітілектер, жақсылық айтылған. Мұндай батаны көп жағдайды әкесі баласына берген.Оның мысалын эпостық жырлардан көруге болады.

Бата берудің өз жоралғысы бар. Сондықтан бата айтыларда бата тілеуші адам немесе жамағат алақанын жайып, ишарат білдіруі тиіс.Сол кезде ақсақал әуезді үнмен мәнерлеп, киелі кейіпке еніп, бар ынтасымен өлеңдетіп, бата береді. Бата аяқталғанда жиналған қауым бірауыздан қуаттап, «Әумин. Айтқаныңыз келсін!» деп, бет сипап, ырыми қимыл жасайды. Яғни айтылған ақтілекті, жүзеге асқалы отырған рәсімді заңдастырып, куәландырады деуге болады.

Батаның қасиетті саналатыны—оның атауы Құранның бірінші сүресі «Фатихадан» туындаған. Мұны баталардың мәтінінен де көруге мүмкіндік бар: Менің берген фатихам,жаман қатынды алмаңыз деп өтінемін асылан, [6] деген екен.

Қортындылай келе, Баталасу қазақ әдет-ғұрып құқығы институтындағы татуласутырудың негізі ретінде қолданған өте құрметті іс деп саналады, өйткені бата—қасиетті сөз деп есептеледі.

Әдебиеттер

1. [07:33, 30.01.2025] Yessenalyiev A
2. Айгүл Әмірбекова, А.Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институтының аға ғылыми қызметкері, филология ғылымдарының кандидаты. https://anatili.kazgazeta.kz/news/24052
3. [07:33, 30.01.2025] Yessenalyiev A
4. Александр Васильев өзінің 1905 жылыОрынбордашыққан "Образцы киргизской народной словестности, молитвенных благожеланий
5. Экспедиция мүшелері: Ә. Нұрбаев пен А. Тойшанұлы.
6. Қараңыз: Абылқасымов Б. Наным-сенімдерғұрпының фольклоры. Хрестоматия.—Алматы, 2004. –146-179-бб.

УДК 323.281:316.728

ВЛИЯНИЕ СИМБИОЗА СОЦПОЛИТИЧЕСКИХ И ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРИЧИН НА ВОЗНИКНОВЕНИЕ ХОЛОКОСТА

Жарболова А. М
Айдарбекова Г. С - к.и.н.,научный руководитель

Геноцид еврейского народа, именуемый «холокостом» стал событием всемирного масштаба, где взгляды остального мира устремились на главных акторов. Третий рейх во главе с фюрером Адольфом Гитлером, начиная с 1933 года активно проводил политику антисемитизма, породивший жестокую главу в истории человечества. В итоге этих действий, погибло 6 миллионов евреев, которые стали жертвами политики Гитлера и символом мирового игнорирования очевидной проблемы. Сама этимология «нацизма» берет свои истоки с прошлого Германии. Начиная с сокрушительного поражения в Первой Мировой Войне, а затем упаднического кризиса в 1929 году, в стране расцветает всеобщая разрозненность, недовольство и желание радикальных изменений.

Идеи фюрера, а также его способ изначального «демократичного подхода» для достижение власти, после неожиданного расчета голосов в 1930 году на фоне кризиса в пользу национал-социалистической партии, открыл путь для расширения антисемитской идеологии и идей фашизма. Таким образом, в правительстве преобладало понятие «эволюции и возрождении» немецкого народа, учитывая усиливающиеся настроения со стороны коммунистов. Движение «фёлькише», то есть основной базис в нацистском обществе предполагал национальное движение, который соединил в себе национальное превосходство, культурную бедность, ненависть к либерализму, расовая исключительность. Это движение, глубоко укоренившийся в национальную идеологию, стало отправной точкой и оправдывающим элементом в попытке гонения и истребления евреев.

Еврейский народ составлял около 500.000 населения во время начала правления национал-социалистической немецкой партии. И имел существенный вклад в развитие науки и экономики страны, поэтому многим представителям этого этноса казалось невозможным ярая ненависть по отношению к ним. Однако, исключительность арийской крови, образование Германии как германского государства только, побудило сначала проводить политику с использованием формально-конституционных мер. Евреев лишали гражданских прав благодаря Нюрнбергским законам 1935 года, преследовали, помимо всего прочего реформировали правительственный порядок, путем удаления с аппарата чиновников еврейского происхождения. Ужесточение произошло после создания концентрационных лагерей, куда ссылали не только евреев, но и всех противников режима, в том числе социалистов, коммунистов и представителей взглядов других направлений.

Особую роль также сыграла церковь в формировании глобального пренебрежения к происходящему геноциду. Оттуда могли исходить главные истоки всемирного антисемитизма. Изначально, понятие антисемитизма зародилось из-за религиозной нетерпимости к иудеям, как несправившимся с избранностью, к тому же говорилось про виновность евреев в убийстве Христа, упоминавшемся в мифе о Деициде. А первый теологический антисемитизм выражался в одном жанре раннехристианской литературы в виде апологетических сочинений «AdversusJudaeous» (Против иудеев). По этой причине, церковь не выражала явной поддержки в прекращении геноцида.

Следом, в истории место занимает этап Просвещения, где по содействии предубеждений и ранее освещенных причин антисемиты провозгласили евреев как низшая раса в рамках теории эволюции Чарльза Дарвина. Что в свою очередь, положил фундамент не только для социальной неприемлемости евреев, но и в частности для биологического неподлежания.

А упомянутое движение “фелькише” не терпело какого-либо вмешательства в народную идентичность Германии, что позволило представителям правительство открыто совершать истребление на почве чужести от исконного населения. В процессе политики массовой девастации евреев, проводились открытие сети концлагерей, сжигались массово книги еврейского авторства, а их самих выгоняли со всех сфер деятельности.

Политика «истребления» происходила не только на территории нацистской Германии, но и на постсоветском пространстве, в особенности в Восточных регионах Европы. Во время наступления Германии на СССР ситуация накалилась еще больше, и евреев не отводили в специально отведенные лагеря, а убивали на поле боя, где этому не уделялось внимание в минимальной мере.

В попытке убежать от насильственных действий, многим евреям приходилось эмигрировать в другие страны, хоть это и было затруднительной задачей. Германия строго следила за выездом, а страны имели ряд ограничений для приема еврейских беженцев. Безразличие, порожденное главами других государств стало признаком распространенной неприязни к еврейскому народу и антисемитских настроений повсюду. Многие страны отказывались принимать, по их словам, «нечистую расу». А Британия в 1939 году во главе земли Палестины преградил путь для их иммиграции на «Эрец Израиль»-израильскую землю.

Таким образом, Холокост стал одной из самых трагичных событий в истории человечества, где идеология сыграла ключевую роль в разжигании яркой ненависти к определенному слою общества. Эти массовые проишествия стали признаком катастрофических последствий расовой неприязни по всему миру. Вследствие данных действий, стало ясным влияние обусловенной идеологии, включившей в себя политические, социальные и экономические аспекты для укоренения национальной ненависти.

Список литературы:

1. The Encyclopedia of Jewish Life: Before and During the Holocaust
2. Nazi Germany and the Jews, 1933-1945 Saul Friedländer
3. https://ru.m.wikipedia.org/wiki/Adversus_Judaeos
4. https://www.yadvashem.org/ru/holocaust/lexicon/germany.html
5. YadVashem The Holocaust Martyrs' and Heroes' Remembrance Authority

ӘОЖ 316.334.3:32-047.44(574)

ӘЛЕУМЕТТІК САЯСАТТЫҢ МӘНІ МЕН АНЫҚТАМАСЫ

Жолшыбай Н. – СТ-23-3к13 тобының студенті
Утеева К.Қ. –саясаттану ғылымдар магистрі, аға оқытушы

Бүгінгі таңда өркениетті даму жолына түскен Қазақстан Республикасы қоғамның барлық саласында аса маңызды реформаларды жүзеге асыруда. Бұл реформалардың ішіндегі ең күрделісі әрі өте байыптылықты қажет ететін бағыты әлеуметтік саладағы реформалар болып табылады. Өйткені, біріншіден, әлеуметтік мәселе адамдардың өмірі мен тұрмыс-тіршілігіне тікелей қатысты болғандықтан үнемі күн тәртібінде тұрады; екіншіден, мемлекеттің әлеуметтік саясаты әрқашан халықтың назарында болып, оның талқысы мен сынына түсіп отырады. Сондықтан, әлеуметтік саясат мемлекеттілікті орнықтыру мен мемлекетті басқаруда аса маңызды орын алады.

ҚР-ның мемлекеттілігінің негізгі бағыттарының бірі – әлеуметтік мемлекет құру. ҚР Конституциясының 1-бабы бойынша біздің еліміз әлеуметтік мемлекет деп жарияланған. Әлеуметтік мемлекет немесе әлеуметтік саясат деген мәселелердің күрделілігі байқалмай, түсінікті болып көрінгенімен, оның ішкі мәнін кез-келген қарапайым адамның түсінуі екіталай. Себебі, қоғамдық санада, халықтың күнделікті өмірінде өте қарапайым деңгейде тараған. Қалай дегенмен де, бұқара халық белгілі-бір дәрежеде әлеуметтік мемлекет дегеніміз не, оның қасиеті, негізгі белгілері, өзіне тән ерекшеліктері, қызметі туралы нақты білуі қажет. Сондықтан, әлеуметтік мемлекет мәселесін барлық қырынан зерттеп, оның мәні мен мазмұнын ашып көрсету мақсатында **«*Әлеуметтік саясаттың мәні мен анықтамасы*»** тақырыбында мақала жазуды мақсат еттік.

Қазіргі кезеңде, Қазақстанның мемлекеттік басқару тәжірибесінде қоғамның сұраныстары мен талаптарына жауап бере алатын мемлекеттің әлеуметтік саясатты орнықтыру саясаты жүзеге асырылуда. Ал, өркениетті елдерде әлеуметтік мемлекет үлгісі жасалып, соған көшу үрдісі жүзеге асырылып жатқанда бұл мәселенің біздің еліміз үшін өзектілігі зор.

2025 жылдың 28-ші қаңтар күні Үкіметтің кеңейтілген отырысында ҚР Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаевтың айтылған тапсырмалары біздің әлеуметтік саясатымыз үшін өзекті болды. Саясаттану мамандығында оқитын студент ретінде, Президенттің келесі сөздерімен толығымен келісемін. «Үкімет қаншалықты қиын болса да, жаппай үнемдеуге көшіп, бюджет қаржысын тек қана аса өзекті мәселелерді шешуге жұмсауы керек. Көрпеге қарай көсілетін уақыт келді. Орынсыз шығынды тоқтатып, аяғымызды тартып басу қажет» [1]. Осы қағиданы жергілікті бюджет те ұстануы қажет деп есептейміз. Яғни, ҚР-ның әлеуметтік саясатының негізгі тұжырымдары айқындалып, оны жүзеге асырудың тетіктері әлі де болса жетілдірілу үстінде екенін ескерсек, бұл мәселелер бойынша тиімді ғылыми ұсыныстар жасаудың да маңызы зор деп есептейміз. Сол себепті қазіргі кезеңдегі ҚР-ның әлеуметтік саясаты мәселелерінің өзектілігі оны ғылыми тұрғыда зерттеудің аса қажет екенін айқындап тұрса керек. Жалпы, әрбір мемлекеттің болмысы әскери қуаты мен күші арқылы емес, астаналарының көркі мен қоғамдық сарайларымен емес, ондағы адамдардың өмір сүру сапасымен бағалануы, денсаулық жағдайы, тамағы мен білімі, еңбегінің жеткілікті ақысы, шешім шығара алатын мүмкіндіктері, азаматтық және саяси еркіндіктері, үйсіз-күйсіздерді қамқорлыққа алуымен бағаланады.

Ғылымның адамзат игілігіне жұмыс істеуі қоғамның қарқынды дамуының жаңа белестеріне жетелейтіні сөзсіз. Көтеріліп отырған мәселенің көкейкестілігі саясаттану ғылымынан бастау алатындықтан, қазіргі кездегі демократиялық басымдықтар саяси үрдістер мен нарықтық қатынастарда қатар дами отырып, қоғам өміріндегі саяси және әлеуметтік өзгерістерді зерделеуге мүмкіндіктер береді. Саясат пен оның шешімдерінің, саяси қызметтің әлеуметтік саясатпен байланысы барынша шоғырланған түрде көрініс береді. Сондықтан, әлеуметтік саясаттағы қарым-қатынас адамзат өмірінде дүниетанымдық әрі әдіснамалық маңыздылығымен айқындалады. Ал, мемлекет саясатының қоғам өміріне әсері болмайтын болса, оның нақты әлеуметтік мағынасынан айырылып, базистік тетігін жоғалтуы ықтимал. Адам пайда болғалы объективтік шындық ретінде адамдардың мүдделі топтарының қалыптасуы әлеуметтік және саяси мүдделерді өмірге әкелді. Әлемдік деңгейдегі үрдістерге тең дәрежеде араласу үшін мемлекет ішкі саяси-әлеуметтік қатынастары мүмкіндіктерінің теориялық, құқықтық және қолданбалы негізін нығайтуы қажет. Әлеуметтік саясаттың басымдықтарының ерекшеліктерін зерттеу мақсатында әр елдегі жалпы саясаттағы оның алатын орнын, даму бағыттарын қарастыру қоғамтану, саясаттану, экономика, әлеуметтану және заң ғылымдарының өзекті мәселесі болып табылады. Саясаттану ғылымында әлеуметтік саясатты зерттеу маңызды орын алады. Әлеуметтік саясат проблемасы ғасырлар бойы экономика мен саясаттану, заң және әлеуметтану саласындағы ғалымдардың еңбектерінде үнемі көтеріліп келеді. Жалпы алғанда саясаттану қоғамдық құбылыстарды, оның субъектілерінің арасындағы қатынастарды анықтайтын ерекше ғылым саласы ретінде біртіндеп қалыптасты. Оның билік пен меншік түрлерінің өзгеріске ұшырауын, қоғамдық қатынастарды саралап жіктеп, олардың саясаттағы орны мен рөлін адам өмірінде айқындап отыруы, зерттеушілердің назарынан тыс қалмады. Оған дәлел – Дж.Локктің, Ж.Ж.Руссоның еңбектері саяси ғылымның көкжиегін кеңейтіп, тереңірек толықтырды. Дж.Локк моральдік-саяси доктринасында саясат туралы ғылымда мемлекеттің пайда болуы парасатты сананың арқасында деп көрсетеді [2, 184 б.]. Мемлекет заңдарды шығару арқылы оның орындалуын азаматтардан талап ету құқығына ие екендігін түсіндіреді. Сонымен қатар азаматтарға өмір сүру құқығы, еркіндік пен жеке меншіктерін қорғау сияқты қарапайым құқықтарын да зерттейтін сала ретінде қарастырып қана қоймай, олардың мұқтаждықтарының орындалуын мүмкіндіктермен қамтамасыз ету туралы айтылып кеткен болатын. «Қоғам мүшелерін қорғау және олардың амандықта екендігін білдіретін ең сенімді белгі бұл – олардың саны мен өсуі» – деген Ж-Ж.Руссо [3, 79 б.]. Ол саяси биліктің жүргізіп отырған саясатының негізгі басымдықтары айқындалмай, оның толық саяси дұрыс шешімдерге негізделген бағыт-бағдарын жасақтамай, осы саладағы саяси институттардың міндеттері мен қызметтерінің жемісті нәтиже беруі екіталай екендігін атап көрсетеді. Саяси ғылымда әлеуметтік саясаттың тарихи-ғылыми негізі Ш.Л.Монтескьенің «Заңдар рухы туралы» еңбегінен бастау алады [4].

Қазақстан Республикасының әлеуметтік саясаты мен әлеуметтік мемлекет құруының ғылыми-теориялық тұжырымдамасы және оның негізгі бағыттары мен жүзеге асырылу жолдары ҚР Президенті Қ-Ж.К.Тоқаевтың жыл сайынғы халыққа Жолдауларында әлеуметтік саясаттың мемлекеттік саясаттағы орны мен рөлі қаншалықты дәрежеде екендігінен нақты мәліметтер беріледі. Әрбір елдегі саяси трансформациялар жағдайында әлеуметтік саясаттың сипатына ерекше көңіл аударылатыны заңды құбылыс. Қазақстан Республикасының әлеуметтік саясатының қалыптасу ерекшеліктерін зерттеуде тарихи-философиялық, институционалдық, жүйелік, пәнаралық, құрылымдық-функционалдық,

статистикалық және салыстырмалы сараптау әдістері кеңінен қолданылды. Бұл әдістерді қолдану арқылы әлеуметтік мемлекет қалыптастыру жағдайындағы Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік саясатты күрделі, кешенді әрі тұрақты даму үстінде болатын жүйе ретінде қарастыруға мүмкіндік алдық. Қазіргі кезде әлеуметтік саясат мәселелері халық үшін де, саясаткерлер мен ғалымдар үшін де аса өзекті проблемаға айналып отыр. Қазақстан экономикасын сауықтыруға бағытталған экономикалық реформаның күшті әлеуметтік саясатпен қамтамасыз етілуі өте маңызды. ҚР-ның Конституциясында айтылғандай, Қазақстан Республикасы – әлеуметтік мемлекет. Яғни, мемлекет өзінің бар мүмкіндігін өз қоғамының дамуы үшін, ондағы азаматтардың өмір сүру деңгейін көтеру үшін бағыттауға міндетті. Әлеуметтік саясат мемлекеттің ішкі саясатының аса маңызды бағыты. Жалпы, әлеуметтік саясатты іске асыру экономиканың даму қарқыны мен әлеуметтік кепілдіктерді сақтау ісін шебер ұштастыруды талап етеді. Қоғамдық дамудың негізгі көрсеткіштері – адамның жағдайларының дамуы, яғни, еңбекке лайықты еңбекақы, ертеңгі күнге сенім, балаларды оқыту мен дамытудың кең мүмкіндіктері, медициналық қызметке қолжетімділік және салауатты өмір салты, еңбекке қабілетсіздерді қорғау, лайықты кәрілік болып табылады. Жалпы, әлеуметтік саясаттың мәні әлеуметтік мемлекет ұғымымен астасып жатқаны аян. Әлеуметтік мемлекет құру барысында саяси билік азаматтардың әлеуметтік құқықтарын талап ете алатын мәдениетке дағдыландыру шараларын жүргізуге міндетті. Сол себепті әлеуметтік саясат мемлекеттің әлеуметтік мақсаттарының қызметі мен міндеттерінің жүйесіне қызмет ететіндіктен, бұл жүйені тиімді басқару мемлекеттің табиғаты, әлеуметтік саясат үлгілері мен оларды жүзеге асырудың тетіктері туралы ғылыми негізделген білімді талап етеді. Ғылыми білім өз кезегінде әлеуметтік саясатты барлық деңгейде – мемлекеттік, аймақтық, жергілікті және жекелеген өндіріс орындарында ұтымды жүзеге асырылуын қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер

1. Тоқаев Қ-Ж.К. 2025 жылдың 28-ші қаңтар күні Үкіметтің кеңейтілген отырысында сөйлеген сөзінен үзінді.
2. Джон Локк. Басқару туралы екі трактат. -Алматы, 2004.
3. Жан-Жак Руссо. Қоғамдық келісім-шарт немесе саяси құқық принциптері. -Алматы, 2004.
5. Монтескье Шарль Луи. Заңдар рухы туралы. Аударған А.Т.Құлсариева. -Алматы, 2004. -769 бет.

УДК 1(17)

ДӘСТҮРЛІ ӘДЕТ-ҒҰРЫП ЖӘНЕ БАЛА ТӘРБИЕСІ

Жолшыбай Н.Е.– СТ-23-3к13тобының студенті
Акмамбетов А.А.-дінтану магистрі

Тәрбие – бүгінгі таңда адам баласына ауадай қажетті рухани құндылық. Әсіресе қазіргі ғылым мен технологияның дамыған кезінде, жастарға өте қажет. Өйткені адамдардың дүниетанымын кеңейтуде және қоғамдағы өз орнын табу үшін өте маңызды. Тек техника мен ғылымды меңгеріп қана қоймайды, сонымен бірге сенімі мен әдеті әртүрлі қоғаммен бірге өмір сүріп тіршілік ету үшін де қажет дүние. Қоғамда кейбір шектен шығып көрініп отырған әдепсіздік пен арсыздықтың көрінісі, қоғамның соның ішінде жас буынның тәрбие мәселесіне жеткілікті көңіл бөлмеушіліктің салдары десек қате болмас. Сол үшін жастар жарқын болашағымыз болғандықтан, олардың тәрбиесіне немқұрай қарап салғырт қарамауымыз керек.

Қазақ халқының дәстүрлі мәдениеті мен әдет-ғұрыптары біздің болмысымыздың маңызды бір бөлігі екендігі белгілі. Бұл құндылықтар ұрпақтан-ұрпаққа мұра болып, ұлттың рухани өмірін байытатын дүниеге айналған. Соның ішінде бала тәрбиесі - еліміздің болашағын қалыптастыратын аса маңызды құбылыс. Тәрбие негізінен отбасынан басталады. Шын мәнінде қазақ тәрбиесі отбасындағы әдет-ғұрыптар мен салт-дәстүрлер арқылы қалыптасады. Сол арқылы бала адамгершілік қасиеттерге, еңбекқорлыққа, ұлттық мәдениетке тәрбиеленеді. Сондықтан да қазіргі тағдааталмыш құндылықтарды қайта жаңғыртып қолға алу, қоғамның рухани мәдениетінің дамуына үлес қосу өте маңызды.

Кез-келген қазақ отбасында бала тәрбиесінің орны әрқашан да ерекше.Ең алдымен бала тәрбиесі ата-ананың міндеті болып есептеледі. Алайда қазақ қоғамында әке мен ананың рөлі тең екендігі баса айтылады. Әдетте әкесі баланы еңбекке, тәртіпке,жауапкершілікке тәрбиелесе, ал ана баланың мінез-құлқын, жүріс-тұрысын қалыптастырады. Негізі отбасындағы бала тәрбиесінде ұлттық құндылықтарға, ұлттық һәм рухани мәдениетке ерекше мән беріледі. Қазақ халқы балаға кішкентайынан бастап құрмет көрсету, адалдық таныту, қайырымдылық жасау, батырлық мінез көрсету сияқты қасиеттерді сіңіріп, сол арқылы болашақ ұрпақты адамгершілікке тәрбиелеп отырған.

Қазақ отбасының тәрбиесінде әке мен ананыңорны бөлек мәселе. Әке - балаға ерінбей еңбек етуді, ерлік пен жауапкершілікті, тәртіпті үйретсе, ана – мейірімділік пен ізгілікті, сыйластық сияқты қасиеттерге тәрбиелейді. Демек ата-ана баланың өміріне ерекше әсер етіп, баланың дұрыс жолмен дамуына өз үлестерін қосады.

Қазақ халқының балалары тек отбасында ғана емес, сонымен қатар өсіп-өнген ауылдың қамқорлығында да болады. Қазіргі уақытта баланы тәрбиелеу барысында тек білім беру ғана емес, бұған қоса оған ұлттық құндылықтарды сіңіру деқажет. Қазақ халқының әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлері ұрпақтан ұрпаққа жалғасын тауып келе жатқан баға жетпес мұра болып қала береді. Бұл мұра ұлттық рухты сақтауға, оны келешек ұрпаққа жеткізуге өз септігін тигізері анық. Қазіргі қоғамдағы өзгерістерге қарамастан, қазақтың дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары өзінің тәрбиелік мәнін жойған жоқ. Олар бала тәрбиесінің басты құралы бола береді.

Қазақ халқының мәдениеті мен өнері де бала тәрбиесінде маңызды орын атқарады. Ұлттық өнер арқылы бала өз халқының тарихын, салт-дәстүрі мен дүниетанымын үйренеді. Қазақтың қолөнері, музыкасы, биі, әдебиетіосының бәрі баланыңтәрбиесі мен дүниетанымының кеңеюіне әсер етеді.

Қазақ халқының музыкасы ұрпақтан-ұрпаққа мирас болып келеді. Күй мен ән қазақтың жаны болып табылады. Бұл өнердің тәрбиелік мәні өте үлкен. Қазақтың халық әндері мен күйлері балаға әсемдік пен өнерді бағалауға, рухани дүниесін байытуға көмектеседі. Сонымен қатар, ұлттық музыкалық аспаптармен танысу баланың қиялы мен ой-өрісін дамытып, оның эмоциялық интеллектін арттырады.

Қазақ халқының дәстүрлі қолөнері, әсіресе, киіз басу, тоқу, тігілген бұйымдар жасау, зергерлік өнер, ұлттық оюөрнектер арқылы бала өзінің мәдени мұрасын түсініп, өнерді бағалауды үйренеді. Қолөнер арқылы бала қолының икемділігін, шеберлігін дамытады. Бұл сала балаға еңбекқорлықты, шыдамдылық пен төзімділікті үйретеді.

Қазақ халқы баланы тәрбиелеуде ұлттық тәрбиенің әртүрлі тәсілдерін қолданған. Балаға ұлттық тәрбие беру - оның бойына халқымыздың ғасырлар бойы жинақталған білімін, тәжірибесін, мәдениетін сіңіру болып табылады. Тәрбие берудің негізгі тәсілдерді ретінде төмендегіәдістерді атап өтуге болады:

Ата-баба дәстүрлерін сақтау.Қазақтың дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын балаға жастайынан үйрету керек. Ата-аналар мен үлкендер өз балаларына халқымыздың тарихы мен мәдениетін түсіндіріп, ұлттық салт-дәстүрлерді сақтауға үйретулері керек.

Діни тәрбиенің орны. Қазақ халқының діни сенімдері мен рухани көзқарастары да баланың тәрбиесіне әсер етпей қоймайды. Қазақтар исламды қабылдағаннан кейін, діннің адамгершілік пен тәртіпке бағытталған қағидаларын бала тәрбиесіне енгізді. Діни білім беру арқылы балаға жақсы мен жаманның арасын ажыратып, моральдық құндылықтарды үйретуге бел буу қажет.

Қазақ әдебиетінің рөлі.Қазақ әдебиеті де бала тәрбиесінде маңызды орын алады. Қазақ халқының бай ауыз әдебиеті, эпостық жырлары, хикаялары балаға ұлттық мәдениет пен тарихты түсінуге көмектеседі. Бұл шығармалар арқылы балалар ерлік, адалдық, батырлық сияқты қасиеттерді игеруіне көмектеседі.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде ұлттық тәрбие берудің маңызы күн сайын артып келеді. Балаға ұлттық құндылықтарды сіңдіру үшін білім беру мекемелері мен оқыту әдістері тиімді болуы керек. Ұлттық тәрбие беру мақсатында мектептерде арнайы пәндер енгізілген, ұлттық өнер мен мәдениеттің негіздері оқытылады.

Қазақстанның оқу бағдарламасында ұлттық тәрбие беру мәселесі бірқатар шаралар арқылы жүзеге асырылады. Ұлттық дәстүрлерді насихаттау, қазақ тілін, әдебиетін, тарихын тереңірек меңгерту мақсатында арнайы пәндер мен сабақтар ұйымдастырылады. Сонымен қатар, мектептерде балаларға қазақтың ұлттық өнері мен мәдениетін дәріптейтін түрлі үйірмелер мен секциялардың жұмыс істейтіндігі маңызды. Бұл іс-шаралар баланың өзінің ұлттық төлқұжаты мен мәдениетін сезінуге көмектеседі.

Қазақ халқының дәстүрлі әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлері бала тәрбиесінде өзекті болып қалуда. Қазіргі уақытта да қазақ халқының құндылықтары мен дәстүрлері баланың рухани әрі адамгершілік тұрғыдан қалыптасуына өз үлесін қосуда. Бала тәрбиесіндегі басты мақсат - ұрпаққа ұлттық мәдениетімізді, тіл мен дәстүрді үйретіп, оларды адал, еңбекқор, парасатты азамат етіп тәрбиелеу.Сондықтан да, қазақтың дәстүрлері мен мәдениетін сақтау және дамыту - тек бүгінгі ұрпақтың міндеті емес, болашақ ұрпаққа да маңызды мұра болып қала береді.

Қазақ халқының дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары - бұл тек ұлттың рухани байлығын сақтап қана қоймай, ұрпақ тәрбиесінің маңызды құралы болып табылады. Бала тәрбиесі - бұл бүкіл қоғамның міндеті, әрі ұлттық құндылықтар мен салт-дәстүрлерді бала бойына сіңіру арқылы ғана біз келешек ұрпақты жоғары адамгершілік, патриотизм, еңбекқорлық сияқты қасиеттермен тәрбиелей аламыз.

Дәстүрлі қазақ тәрбиесі балаға тек білім берумен шектелмей, оны мәдениетті, мейірімді, үлкендерді құрметтеуге, жақындарына қамқор болуға үйретеді. Қазіргі қоғамдағы жаңалықтарға қарамастан, қазақтың ұлттық құндылықтары мен тәрбиелік әдістері өз мәнін жоғалтпайды. Әсіресе, тұсау кесу, тілашар, жеті ата, ұлттық ойындар және қолөнер сияқты дәстүрлер баланың ой-санасын қалыптастырып, оған болашақта дұрыс жол көрсетеді.

Бала тәрбиесінде ата-ана, ұстаз және қоғам бірлесіп жұмыс істегенде ғана ұлттық құндылықтарды сақтап, оларды келешек ұрпаққа ұлағатты түрде жеткізуге болады. Ұлттық тәрбие арқылы бала өз халқын, тарихын, мәдениетін құрметтеуді үйреніп, болашақта еліміздің дамуына үлес қосатын саналы азамат болып қалыптасады. Қазақ халқының дәстүрлері мен салт-дәстүрлері, мәдени мұрасы — бұл біздің ортақ байлығымыз, оны сақтау әрі ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу біздің басты міндетіміз болып табылады.

Әдебиеттер

1. Абуов Қ. Қазақтың әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлері. Алматы:Ана тілі 2005
2. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақ тәлім-тәрбиесі. Алматы: Санат, 1995
3. Нұртазина Р. Қазақ мәдениетінің тарихы. Алматы: Қазақ университеті, 2010
4. Әбдіғазиұлы Б. Ұлттық тәрбие және баланың тұлғалық қалыптасуы. Алматы: Білім, 2017
5. Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиеті және фальклор. Алматы: Ана тілі, 1991
6. Тұрсынбаева Г. Қазақ отбасындағы тәрбие дәстүрлері. Алматы: Өлке, 2008
7. Сәбитұлы Қ. Қазақтың ұлттық ойындары және олардың тәрбиелік мәні. Астана: Фалиант, 2012
8. Ыбырайым Т. Дәстүр және қазіргі қазақ қоғамы. Алматы: Мектеп, 2015
9. Қалиев С., Оразбаева Ф. Ұлттық тәрбие негіздері. Астана: Фалиант, 2018
10. Бабалықов М. Қазақ қолөнері және мәдениеті. Алматы: Рауан, 2003

УДК 327.8

МЯГКАЯ СИЛА В ДИПЛОМАТИИ

Жумабек Д.А.– 1 курс, группа ЮМ-24-3р
Орынбаев Ж.Б. - старший преподаватель, магистр международных отношений

Мир, в котором мы живем, представляет собой сложную сеть взаимодействий, где жесткая сила — это не единственный инструмент, которым можно достигать политических целей. В последние десятилетия мир наблюдает рост значимости мягкой силы — концепции, предложенной политологом Джозефом Найем. Мягкая сила позволяет государствам воздействовать на другие через привлечение, а не принуждение, через влияние, а не насилие. В этой статье будет рассмотрено, как мягкая сила стала неотъемлемой частью современной дипломатии, как она используется различными странами, и как она влияет на международные отношения. Мягкая сила включает в себя несколько ключевых компонентов: культуру, образование, дипломатию, медиа и международные отношения. Эти элементы становятся не

только инструментами внешней политики, но и мощными факторами, которые могут определять успех или неудачу страны на международной арене.

В голливудских фильмах, телевизионных шоу и других культурных продуктах часто подчеркивается национальная символика, включая флаг США, который становится неотъемлемой частью многих сюжетов. Причем это делается не только для патриотического самовыражения, но и как часть стратегии мягкой силы, направленной на создание положительного имиджа страны в мировом масштабе. Такой подход стал настолько важным, что в некоторых случаях голливудским студиям предоставляются налоговые льготы и субсидии, если они включают американский флаг в кадры своих фильмов, как часть государственной программы поддержки культурного экспорта. Это показывает, как культура и символика могут быть использованы для стратегического влияния. В определенной степени, такие практики направлены на формирование восприятия американских ценностей по всему миру, включая демократию, свободу, равенство и патриотизм.

Программы обмена и академические стипендии являются мощным инструментом мягкой силы. Примером служит программа Фулбрайта, которая предоставляет студентам и ученым возможность учиться и исследовать в США, а затем использовать полученные знания и опыт в своих странах. По данным Государственного департамента США, около 380,000 человек из 160 стран принимали участие в программе Фулбрайта с момента ее создания, что значительно укрепло международные связи США и повлияло на восприятие американской культуры и политики. Мягкая сила также проявляется в дипломатической практике через гуманитарные миссии, культурные обмены и участие в международных организациях. Великобритания, например, активно использует Британский совет для укрепления своей дипломатической позиции, организуя культурные мероприятия по всему миру.

В эпоху цифровых технологий социальные сети и интернет становятся важнейшими каналами для распространения мягкой силы. Южная Корея — яркий пример того, как страна может использовать популярную культуру, в частности музыку K-pop, для укрепления своего глобального имиджа. По данным Корейского агентства по туризму, в 2020 году страну посетило более 17 миллионов туристов, что является результатом успеха корейской поп-культуры, в том числе K-pop и корейских драм. Исследования показывают, что на восприятие Южной Кореи в странах Азии, Европы и Северной Америки значительно повлияла волна интереса к корейским культурным продуктам.

Мягкая сила предоставляет несколько значительных преимуществ для стран, которые активно ее используют. Во-первых, она позволяет достигать целей без применения насилия, что важно для поддержания мира и стабильности. Во-вторых, мягкая сила способствует созданию долгосрочных дипломатических и культурных связей, укрепляя международное сотрудничество и взаимопонимание.Мягкая сила эффективна, особенно в условиях глобализации, когда информационные потоки ускоряются, а дистанции между странами сокращаются. Страны, которые обладают сильной мягкой силой, могут устанавливать позитивные отношения с другими государствами, что способствует созданию более устойчивых и продуктивных альянсов. Страны с развитой мягкой силой, такие как Великобритания, Франция и Южная Корея, способны влиять на политические процессы и международные дискуссии, что имеет долгосрочный эффект. Согласно рейтингу Soft Power 30, составленному институтом Portland Communications, США занимают 1-е место среди стран с наибольшей мягкой силой, благодаря мощной кинематографической индустрии, образовательным программам и сильным дипломатическим связям. Голливуд, по оценкам, ежегодно генерирует миллиарды долларов дохода, что способствует распространению американской культуры по всему миру.

Программа обмена студентов Фулбрайт также сыграла важную роль в укреплении культурных и образовательных связей с зарубежными странами. Согласно тому же рейтингу, Великобритания занимает 2-е место, опираясь на сильную культурную дипломатию, поддержку английского языка и активную внешнюю политику через культурные центры, такие как Британский совет. В 2019 году более 7 миллионов человек по всему миру приняли участие в программах Британского совета, что подчеркивает роль мягкой силы в укреплении позиций страны на мировой арене. Китай активно развивает свою мягкую силу через создание Институтов Конфуция, которые преподают китайский язык и культуру в разных странах. В 2020 году в мире действовало более 500 таких институтов в 140 странах. Китай также использует стратегию «Один пояс — один путь», которая включает в себя культурные и образовательные проекты для укрепления связей с развивающимися странами. По данным Корейского агентства по туризму, в 2020 году страну посетило более 17 миллионов туристов, что является результатом успеха корейской поп-культуры, в том числе K-pop и корейских драм. Исследования показывают, что на восприятие Южной Кореи в странах Азии, Европы и Северной Америки значительно повлияла волна интереса к корейским культурным продуктам.

Казахстан, с его географическим расположением и культурным разнообразием, активно использует мягкую силу для укрепления своего международного положения. Одним из значимых шагов стало участие страны в миротворческих процессах. Казахстан также активно развивает культурную дипломатию, поддерживая различные международные культурные события и фестивали. Важным шагом стала выставка ЭКСПО-2017 в Алматы, которая привлекла внимание мирового сообщества к достижениям Казахстана в области устойчивого развития и технологий. Также страна ведет активную работу по продвижению казахской культуры за рубежом, через поддержку кинематографа, музыки и искусства. Несмотря на множество преимуществ, использование мягкой силы сопряжено с рядом проблем. Одним из основных вызовов является риск культурной гегемонии, когда одна культура, используя свою привлекательность, доминирует над другими. В некоторых случаях это может привести к ослаблению культурной идентичности стран, чьи ценности и традиции оказываются в тени.

Заключение

Мягкая сила стала важным инструментом современной дипломатии и международных отношений. В отличие от жесткой силы, которая основана на экономическом давлении или военной угрозе, мягкая сила фокусируется на привлекательности, идеях и ценностях. В условиях глобализации и цифровизации мира, когда информация распространяется мгновенно, мягкая сила становится мощным инструментом для стран, стремящихся расширить свое влияние. Важно помнить, что эффективное использование мягкой силы требует баланса и уважения к культурному разнообразию, чтобы избежать создания культурной гегемонии и сохранить мировой культурный ландшафт.

Список литературы

1.Nye, J. (2004). Soft Power: The Means to Success in World Politics. Public Affairs.
2.Manoliu, A. (2018). The Role of Soft Power in Contemporary International Relations. Cambridge University Press.

3.The Economist (2020). Soft Power and Diplomacy: The New Age of Global Influence. The Economist Group.
4.Wang, H. (2011). China's Soft Power in the Global Age. Oxford University Press.
5.Portland Communications (2019). Soft Power 30: Global Ranking. Portland Communications.
6.Kassenova, N. (2020). Kazakhstan’s Soft Power and Its Role in Central Asia. Almaty: Kazakhstani Institute for International Studies.
7.Melissen, J. (2011). The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations. Palgrave Macmillan.
8.Arsenault, C. (2013). Soft Power: A Global Analysis. Brookings Institution Press.
9.Gilboa, E. (2008). Public Diplomacy: Theoretical Perspectives. The Hague Journal of Diplomacy
10. Kurlantzick, J. (2007). Charm Offensive: How China's Soft Power Is Transforming the World. Yale University Press.

УДК 541.18

КАЗАХСТАН И ВЕЛИКАЯ ОТЕЧЕСТВЕННАЯ ВОЙНА

Жунисбаева К.А. – студент группы ЮМ 21-3Р
Бедебаев Т.А. – магистр юридических наук

80 лет назад была завершена ожесточенная война в истории мира - Великая Отечественная Война. Для нас, для народов бывшего СССР эта война была и остается Великой победой над чумой всего мира, одержанной победой над германским фашизмом. Значение и важность той одержанной Великой Победы с каждым пройденным временем становится все дороже для всего поколения. Наших ветеранов войны становится меньше, в связи с этим мы должны беречь и заботиться об их благосостоянии», - сказал Президент Республики Казахстан - Касымжомарт Токаев в честь Дня Победы. Также Президент указал на то, что во Второй Мировой войне участвовало свыше 1 миллиона 800 тысяч казахстанцев, половина из которых не смогли вернуться домой. Только благодаря их мужеству наших ветеранов, у нас сегодняшняя наша независимость. Наш президент призывает каждого казахстанца заботиться о ветеранах, оказывать им всяческую поддержку. Цифры тех сражении против немецко-фашистских солдат наших казахстанцев показывают храбрость и отвагу в Великой Отечественной войне. Свыше 600 казахстанцев смогли стать для своего поколения Героями Советского Союза, около десятков тысяч получили высокие воинские знаки и награждения.

Среди наших ветеранов есть 110 полных кавалеров ордена Славы, 100 тысяч были удостоены орденами и медалями. Конечно для нас очень высокая гордость будет и остается подвиги дочерей казахской степи. Пулеметчица- казашка Алия Молдагулова и снайперша- казашка Маншук Маметова удостоились звания Героев Советского Союза. А также летчица-казашка Хиуаз Доспанова была удостоена ордена Красной Звезды, Красного Знамени, Отечественной войны II степени, а также в честь 60-летия Победы Указом Президента удостоилась звания Халык Кахарманы. На момент начало Второй Мировой войны казахстанцев было чуть более 5 миллионов, но тем не менее было организовано и в скором времени отправлено 12 стрелковых дивизий. Мы также хотели бы отметить в том числе, были сформированы семь стрелковых бригад, национальных стрелковых бригад и кавалерийских дивизии. К тому же, было сформировано различных родов войск свыше 60 батальонов и полков. 700 тысяч солдатов казахстанцев были мобилизованы благодаря оказанию помощи трудовых армии. В известной советско-японской войне именованной как «Маньчжурская операция» казахстанцы были одними из активных участников Советской Армии, «За победу над Японией» 243 солдата были награждены медалями. Герои победы – это удивительное поколение мужественных, сильных, и стойких людей. И мы должны ценить подвиг тех павших и прошедших эту войну, и вкладывать в каждое свое дело любовь к родным и предкам своей Родины. В том числе на Западе 1941 года в июне, участвовали в сражениях казахстанцы. Казахстанцы- пограничники К.Абдрахманов и В.Лобанов были защитниками Брестской крепости, а также хотелось бы отметить с особой гордостью стрелка К. Иманкулова, комиссара дивизиона Ф.И. Шлыкова, пулеметчика Е. Качанова, минометчика В. Фурсова, артиллериста Г. Жуматова и др. 87 казахов из Казахстана были удостоены звания Героев Советского Союза. Из Казахстана в числе первых Героев Советского Союза был Семенченко Кузьма Александрович, он был генерал-майором танковых войск, а также одним из последних был удостоен офицер-панфиловец Бауыржан Момышулы. Именем Маншук Маметовой в Заилийском Алатау названы ледник и вершина в Казахстане.

Бесценный подвиг ветеранов, истинных героев, потряс весь мир высоким героизмом. Солдаты не жалея своей жизни, работали над победой для нас с вами, чтобы будущее было спокойным, и дети радовались жизни. Только сохраняя в душе уважение к историческому прошлому, можно уверенно строить будущее и воспитать достойную смену тем, кто отдал свою жизнь за независимость и процветание нашей великой Родины.

Литература

1. Казахстан в период ВОВ Советского Союза 1941—45, Сборник документов и материалов, в 2 т. — А., 1964, 1967.
2. Джетпысбаев Б. «Путь солдата». — Издательство «Казахстан». Алма-Ата, 1972.
3. Якубовский И. И. «Земля в огне». — М., Воениздат, 1975.

ӘОЖ 343

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ЕЖЕЛГІ ЗАҢДЫҚ ЖОРАЛҒЫЛАРЫ

Жұбай С. А. - СМ23-5к10 тобының студенті
Тойжанова А.Б – заң ғылымдарының магистрі

Қазақ халқының ежелгі құқықтық жүйесі өз заманында қоғамдық тәртіп пен әділдікті сақтаудың негізгі құралы болып қызмет атқарды. Бұл жүйе көп ғасырлар бойы қалыптасып, көшпелі қоғамның ерекшеліктеріне, өмір сүру салтына, салт-дәстүрлеріне негізделген. Қазақ қоғамының құқықтық нормалары мен ережелері тек қана заңдармен шектелмей, оның мәдениеті мен дүниетанымын, рухани құндылықтарын қамтыды. Сол үшін ғылыми жобада қазақ халқының ежелгі құқықтық жүйесінің ерекшеліктері мен оның құрылымын қарастырамыз.

Қазақ халқының ежелгі құқықтық жүйесі көбінесе ауызша құқықтық нормалар мен дәстүрлерге негізделген. Қазақ қоғамында заңдар жазба түрінде емес, ауызша түрде ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отырған. Бұл жүйенің басты мақсаты – қоғамдық тәртіпті сақтау, адам құқықтарын қорғау және әділеттілікті қамтамасыз ету болды.

Қазақ қоғамының құқықтық құрылымы негізінен үш маңызды факторға сүйенді:

Дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар – халықтың салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары құқықтық жүйенің негізі болып табылды. Бұл құндылықтар қоғамдық өмірде қалыптасқан нормаларды айқындап, оларды әлеуметтік тәртіпке айналдырды.

Мораль мен этика – қазақтың ежелгі заңдық жүйесі қоғамдағы моральдық ережелер мен этикалық қағидаларға негізделген. Мұнда адамдардың ар-ұжданын, имандылығын және адамгершілік қасиеттерін жоғары бағалау басты орын алды.

Құқық қорғау мекемелері – қазақ қоғамында құқық қорғаушы тұлғалар мен институттар болған. Бұл адамдарды «билер», «қазы», «старшындар» деп атаса, олар қоғамдағы құқық бұзушылықтарды тексеріп, шешім шығарып отырған.

Көшпелі қазақ елінде қазақ қауымының материалдық және рухани даулы мәселелерін, қылмысты істерінің бәрін шешетін ежелгі әдет заңы, ережесі болған. Олар Қазақстанның Ресей патшасына бағынғанына дейін (XIX ғасырдың II жартысы) билердің үкімімен шешіліп келген.

Дауларды мазмұнына қарай жер дауы, жесір дауы, құн дауы, мал және ар дауы деп беске бөлуге болады. Екі рулы ел жерге, жесіріне немесе ұрланған малы мен малын жоқтап қапыда қазаға ұшыраған ерінің құнын жоқтап таласқанда тоқтам айтысып, бітісер жері билер соты болған. Даулы мәселені екі рудың билері жоқтап өзара айтысқа түскенде, ара би әділ қазылық айтып, тоқтамға келтіріп құн кескен. Ердің құнын, нардың пұлын тауып айтқан тобықтай сөзбен бітістіру-сөз қадірін бағалай білушілік халық дәстүріне негізделген. Сөзге тоқтау, «Аталы сөзге тоқтамағанның әкесі өледі» деп сөз қадірін құдірет тұту, «Тура биде туыс жоқ» деп әділ билік айтқан билердің үкімін екі етпей, мүлтіксіз орындау парасаттылықты байқатады. Халықтың осындай қарапайым тәжірибесінен туындаған қазылық институт, билік-төрелік айту әдеті қалыптасқан.

Қазіргі кездегі еліміздің құқықтық жүйесі-Римдік құқыққа негізделген. Бірақ қазақтардың әдет-ғұрып құқығы «Әдет» ережелері-халықтың күнделікті өмірінде жастар мен қарттар арасындағы қарым-қатынасын, жерлеу, ас беру, құда түсу, шаңырақ көтеру, бала тәрбиелеу және т.б. істерді реттеп, өз өміршеңдігін танытып келеді.

Ежелгі Алтай адамзат мәдениетінің даму орталықтарының бірі болғаны туралы тарихшылар зерттеп дәлелдеген. Ол өзінің ұлылығымен Мысыр және Месопотамиядан кем түспеген.

Алитайда әлемге көшпелі өркениет сыйлаған, кейіннен Моңғолия, Шығыс Түркістан, Қазақстан, Орталық Азия және Кавказ жерлерін қамтыған біздің ата-бабаларымыз-түркілер өмір сүріп, қанат жайған. Қазақстанның қазіргі аумағы және қазақ халқы осы өркениеттің тікелей мұрагері болып табылады.

Заңды сақтау, адамдар арасындағы қарым-қатынасты реттеу және әділдікті қамтамасыз ету үшін маңызды құрал болған. Бұл нормалар халықтың тұрмыс салтына, дәстүрлеріне және рухани құндылықтарына негізделді. Қазақ қоғамының құқықтық жүйесі оның әлеуметтік құрылымымен тығыз байланысты болғандықтан, бұл жүйе тек заңдарды ғана емес, сондай-ақ қоғамдық тәртіпті, мәдениетті, адамгершілік қағидаларын да қамтыды. Әлеуметтік-құқықтық нормалар қазақ халқының ұзақ ғасырлар бойы сақталып, оның қоғамдағы бейбіт өмірін қамтамасыз етуге үлкен әсерін тигізді.

Әдебиеттер

1. Әбішев А. Қ. (2003). Қазақтың құқықтық тарихы. Алматы: Ғылым.
2. Мұхамедиев. С. (2008). Қазақтардың әдет-ғұрып құқығы әдет-ғұрып. Алматы: Қазақ университеті.
3. Сәрсенбаев М. (2010). Қазақ қоғамындағы құқықтық қатынастар. Астана: Фолиант.
4. Құрманов Қ. (2005). Қазақ құқық жүйесінің дамуы. Алматы: Көпқұрылым.
5. Оразбай Е (2012). Қазақ халқының құқықтық мәдениеті. Шымкент: Шымкент университеті.
6. Ысқақов С. (2015). Қазақтың құқықтық дәстүрлері және олардың қазіргі құқықтық жүйеге әсері. Алматы: Жібек жолы.

УДК 322.24

30 ЖЫЛДЫҚ СОҒЫС: СЕБЕПТЕРІ, БАРЫСЫ ЖӘНЕ САЛДАРЫ

Жұмабек Е.Т. - ЮМ-24-3к3 студенті
Мамашарипова Г.А -ғылыми жетекші-т.ғ.к доцент

І кезең 30 жылдық соғыстың себептері: Діни қайшылықтар

XVI ғасырда басталған Реформация нәтижесінде Еуропада католиктер мен протестанттар арасында діни алауыздық күшейе түсті. Қасиетті Рим империясының құрамындағы герман князьдіктері протестанттық ілімді кеңінен қабылдай бастады. Бұл католиктік Габсбургтер әулеті үшін үлкен қауіп төндірді.

Қасиетті Рим империясының ішкі дағдарысы.

Қасиетті Рим империясы орталықтандырылмаған, әлсіз басқарылатын мемлекет болды. Жүздеген князьдіктер өз мүдделерін қорғай отырып, империялық билікке қарсы шықты. Габсбургтер әулеті бүкіл империяны бір орталыққа бағындырғысы келді, бірақ бұл жергілікті князьдердің мүддесіне қайшы болды.

Сыртқы державалардың араласуы Франция: Габсбургтермен бақталастық орнатты.

Швеция мен Дания: Солтүстік Германиядағы протестанттарды қолдады.

Испания: Католиктік Габсбургтер әулетінің одақтасы болды.

ІІ кезең: Соғыстың негізгі кезеңдері

Богемиялық кезең (1618–1625) 1618 жылы Прагада басталған «Прага терезесінен лақтыру» оқиғасы (Defenestration of Prague) соғыстың басталуына түрткі болды. Богемиялық протестанттар Габсбургтер билігіне қарсы көтерілді. Алайда, 1620 жылы Белая гора шайқасында (Battle of White Mountain) Габсбургтер жеңіске жетіп, протестанттардың көтерілісін басып-жаншыды.

Дат кезеңі (1625–1629) Дания королі Кристиан IV протестант князьдерді қолдап, соғысқа араласты. Бірақ 1626 жылы католик қолбасшысы Альбрехт фон Валленштейн Дат әскерін тас-талқан етті. 1629 жылғы Любек келісімімен Дания соғыстан шықты.

Швед кезеңі (1630–1635) Швеция королі Густав II Адольф протестанттарға көмекке келіп, Германияға басып кірді. Оның әскерлері бірнеше жеңіске жеткенімен, 1632 жылы Лютцен шайқасында Густав II Адольф қаза тапты. Соған қарамастан, шведтер соғысты жалғастырып, Габсбургтердің үстемдігін әлсіретті.

Француз-швед кезеңі (1635–1648) 1635 жылы Франция ресми түрде соғысқа араласты. Осы кезеңде соғыс мүлдем діни сипатынан айрылып, Еуропаның басты державалары арасындағы билік үшін күреске айналды. Бұл соғыстың ең қантөгісті кезеңдерінің бірі болды.

III кезең: Вестфалия келісімі және соғыстың салдары

Вестфалия келісімі (1648) 1648 жылы соғыс Вестфалия бейбіт келісімімен аяқталды. Бұл келісім бойынша:

Қасиетті Рим империясы князьдері өз дінін таңдау еркіндігіне ие болды.

Голландия мен Швейцария тәуелсіз мемлекет ретінде мойындалды.

Франция мен Швеция аймақтық үстемдігін арттырды.

Соғыстың Еуропаға тигізген әсері Демографиялық шығындар: Германия халқының шамамен 20%-ы қаза тапты.

Экономикалық құлдырау: Ауыл шаруашылығы мен сауда қатты зардап шекті.

Орталық биліктің әлсіреуі: Қасиетті Рим империясы әлсіреп, князьдіктер тәуелсіздігін арттырды.

Халықаралық жүйенің өзгеруі: Вестфалия келісімі ұлттық егемендік пен мемлекеттер арасындағы тепе-теңдік принципін қалыптастырды.

Қорытынды

30 жылдық соғыс тек діни қақтығыс емес, Еуропаның саяси құрылымын қайта қалыптастырған үлкен тарихи оқиға болды. Вестфалия бейбіт келісімі қазіргі халықаралық қатынастардың негізін қалаған алғашқы маңызды дипломатиялық құжаттардың бірі болып саналады. Бұл соғыс Еуропадағы діни төзімділіктің артуына, ұлттық мемлекеттердің қалыптасуына және халықаралық дипломатияның дамуына ықпал етті.

Әдебиеттер

1.Parker, G. (1997). The Thirty Years' War. Routledge.
2.Wilson, P. H. (2009). Europe’s Tragedy: A New History of the Thirty Years War. Harvard University Press.
3.Asch, R. G. (1997). The Thirty Years' War: The Holy Roman Empire and Europe, 1618-1648. Macmillan.

ӘОЖ 23.00.02+297 (091)

АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ЖӘНЕ САЯСИ ПАРТИЯ КАТЕГОРИЯЛАРЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСТЕМЕЛІК АСТАРЫ

Жұманова С. – СТ-23-3к13 тобының студенті
Утеева К.Қ. – саясаттану ғылымдар магистрі, аға оқытушы

Тәуелсіздікке қол жеткізгеннен бері Қазақстан Республикасы өзінің халықаралық қауымдастықтағы орнын нығайтуға барлық күш-жігерін салуда. Осы тұрғыдан алғанда, маңызды мәселелердің бірі – қоғамдық саланы әлемдік демократиялық стандарттарға келтіру болып табылады. Яғни, Қазақстанның азаматтық қоғам құру мүмкіндіктері, тарихи алғышарттары, күрделі мәселелері мен келешегі, сонымен бірге оның қалыптасуындағы саяси партия категорияларының теориялық-әдістемелік астары осы мақалада қысқаша қарастырылмақ.«Азаматтық қоғам және саяси партия категорияларының теориялық-әдістемелік астары» тақырыбындағы мақаланы жазудағы мақсатымыз– «демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет» құру жолдарын, демократиялық саяси жүйе мен құқықтық мемлекеттің қалыптасуының алғы шарты – азаматтық қоғамның қалыптасу барысын, осы азаматтық қоғамды қалыптастырудағы саяси партиялардың рөлін зерттеу.

Батыс елдерінде азаматтық қоғамның қалыптасу үрдісі бірнешежылдар бойында жүріп, тек дамыған азаматтық қоғам негізінде Батыс Еуропа, АҚШ, Канада, Жапония және т.б. елдерде екінші дүние жүзілік соғыстан кейін белгілі бір деңгейде құқықтық мемлекет қалыптасты.Біздің еліміз Батыстың тәжірибесін пайдалана отырып, экономикалық, саяси және рухани салалардағы бостандығы болып табылатын азаматтық қоғамның қалыптасу жолымен жүріп, мемлекет пен саясаттың демократиялық тұжырымдамасы аясындағы заманауи азаматтық қоғам қалыптастыруда. Дегенмен, өзгерудің қиындығыжәне азаматтық қоғам институттарының әлсіздігі байқалады. Қиындықпен болса да, мемлекет пен қоғам арасындағы өзара әрекеттестік арналарының бірі ретінде, көппартиялы саяси жүйенің қалыптасу үдерісі алға қарай жылжып келеді. Саяси салада бостандыққа қол жеткізгеннен кейін бірнеше саяси партиялар пайда болғаны баршамызға белгілі. Олардың кейбіреулері жетілмеген, қоғамда терең тамыр жая алмаған күйінде қалып, өз қоғамымыздың нақты әлеуметтік мүдделерін көрсетудің орнына, батыс елдерінің саяси құрылымдарына ұқсап бағуға тырысуда.Адам, тек қана пайда табатын жай ғана кәсіпкер, жай ғана тұтынушы емес, ол – өзінің ішкі табиғаты бойынша қоғамдық Жан және оған әріптестікпен қатар өмір сүрудің сан алуан нысандары, айналада болып жатқан дүниелерге ықпал ету, өз істерінің мойындалуын қажет етеді. Сондықтан, азаматтық қоғам – адамның өзін-өзі жүзеге асыруындағы ең «үздік» құралдардың бірі болғандықтан,мынаған баса назар аударуымыз қажет: а) Барынша дәстүрлі, алайда, ғылым сахнасынан кетіп бара жатқан көзқарасқа сай «азаматтық қоғам» жеке меншік пен мемлекеттің пайда болуымен байланысты дүниеге келді. «Азаматтық қоғам» ұғымы бұл жерде қоғамның белгілі бір жағдайына сипаттама үшін пайдаланылады және жеке тұлғаның негізгі құқығы мен бостандығы заңмен қамтамасыз етілген және саяси қорғалған, ерекше типтегі мемлекетпен теңестіріледі, осыған орай оны өркениетті, яғни, азаматтық қоғам деп санауға болады; ә) Азаматық қоғам туралы қоғамның белгілі бір саласы – мемлекеттік емес қатынастар мен құрылымдар ретінде ұғынумен байланысты. Бұл жерде әртүрлі: азаматтық қоғамның қоғам ретінде, жалпы алғанда, оның ерекше бөлімі ретінде, оның барлық мүшелерінің әлеуметтік сипаттамасы ретінде және т.б. сияқты нұсқалары болуы мүмкін [1, 84 б.].

«Азаматтық қоғам» термині алғаш рет қай кезде қолданылғандығын айту қиын. Дегенмен, азаматтық қоғам түсінігі алғаш Аристотель («societiascivilis») еңбектерінде кездеседі, ол оны саяси қауымдастық ретінде пайдаланды. Кейінірек, бұл ұғым ортағасырлық Еуропа және Жаңа уақытта басқа мәнге ие бола бастады. Алайда, көптеген ойшылдар ерте дәуірде «азаматтық қоғам» ұғымын немесе айтылуы, ойы, мазмұны жағынан соған жақын терминдерді пайдаланса да, бұл ұғымға ертедегі ойшылдар мен қазіргі авторлардың беріп отырған түсініктері бірдей емес. Бұл жағдай демократияны, бостандықты, азаматтың құқығы мен міндеттерін әртүрлі ұғынылуымен түсіндіріледі. Мысалы, Т.Гоббс заманауи мемлекет пен саяси қоғамды тең деп есептеді. Т.Гоббс іліміне сәйкес қоғамдық келісім қоғамның емес, мемлекеттің құрылуына алып келеді. Ал, Дж.Локк болса, «өкімет» пен «қоғам» ара-жігін көрсетуге тырысады. Ол үшін билікті қоғамға беру, билікті өкіметке берумен бірдей емес. Азаматтық қоғам тұжырымын қалыптастыруда Гегельді ерекше айтуға болады. Себебі, ол осы теорияның негізін қалаушылардың бірі. Гегельдің пікірінше, азаматтық қоғамның бойында мыналар бар: а) талап-тілек жүйесін (бір индивид ретінде де, барлық азамат ретінде де), қанағаттандыру еңбек істеу арқылы жүзеге асырылады; ә) жеке меншікті қорғау және оның бостандығына кепілдік беретін, әділ сот; б) жекелеген тұлғаның игілігі «құқық ретінде қаралуын және жүзеге асырылуын» [2, 256 б.] қадағалайтын полиция, және корпорация – берілген істі немесе қабілетті оған кіргендердің барлығына артықшылық пен абырой сыйлайтын «мемлекеттің адамгершілік тамырын ұсына отырып» [2, 277б.], сол немесе басқа мүдделер бойынша жалпыға бірдей нығайтылатын бірлестік.

«Азаматтық қоғам» ұғымын мынадай екі жақты пайдалану дәстүрі қалыптасқан: а) мемлекетпен теңестірілді, әлеуметтік организмнің дамуының белгілі бір деңгейі ретінде болды; ә) мемлекеттен бұрын пайда болған құрылымдар мен институттардың жиынтығын қамтитын айрықша сала және ішінара одан тәуелсіз бола алады. Осы екінші ұғым азаматтық қоғамның келесі кезеңіне талдау беру үшін негіз болады. Осы екі талдауды үйлестіруге тырыса отырып Гегель оның азаматтық қоғаммен өзара байланысында мемлекетке басымдылық берді. Батыстық саяси ой ғылымының тағы бір тармағы азаматтық қоғам идеясының маңыздылығын саяси партиялар арқылы барлық құндылықтарды белсендіру мүмкіндіктері мен қызмет етуін жақсарту тұрғысынан қараған кезде ерекше сезіле бастайды деген пікірді ұстанады. Саяси партиялар құндылықтар жүйесін қалыптастырудың жетекші субъектілері болып табылады.Бірақ, азаматтық қоғам институттарының қалыптасу мәні мемлекеттік емес, саяси емес ұйымдардың құрылуымен ғана қорытындылана ма?«Мемлекеттік тәртіп қара бастың қамы үшін ғана емес, адамның дамуы үшін құрал ғана» болғандықтан мемлекет өзінің құқықтық және әлеуметтік міндеттерін кеңейтеді емес пе [3, 45б.]. Немесе, «азаматтық қоғам» «мемлекеттік еместің» эквивалентті ұғымы болып табыла ала ма? Жауап әдеттегідей теріс сипатта болып келеді, өйткені, «азаматтық қоғам» «мемлекет» түсінігі сияқты мазмұны механикалық тұрғыдан шектеледі. Мұндай анықтама жағымсыз элементті ұстайды, ол бір жағынан анықтама туралы қисынды қағида талаптарын бұзады,екінші жағынан, «мемлекеттік» және «саяси» ретінде мазмұнды шектейді.Бұған қоғамдағы демократиялық жүйенің одан әрі дами түсуі кепіл болуы керек. Алайда, осындай қоғам туралы біздің ой-өрісіміз тек батыстық таным аясында шектеле ме, әлде өзіміздің төл тарихымызда бұл туралы пікірлер болды ма? Әрине, болды. Оны ұлтымыздың рухани жаршысына айналған әл-Фараби, әл-Жауһари, Жүсіп Баласағұни, Асан қайғы Сәбитұлы сияқты данагөй ойшылдарымыз бен білімпаз шайырларымыздың, Қазтуған, Доспамбет, Шалкиіз, Жиенбет, Марғасқа, Ақтамберді, Тәттіқара, Бұқар сияқты ақын-жырауларымыздың, Шоқан Уәлиханұлы, Абай Құнанбайұлы, Шәкәрім Құдайбердіұлы сияқты ойшылдарымыздың еңбектерінен көруге болады.

«Азаматтық қоғам» мен «қоғам» ұғымын бір-біріне сәйкестендіріп қарастырғаннан гөрі оларды бөліп қарастырған дұрыс. Бұл ұғымдарды бір-біріне сәйкестендіруге болмайды, себебі, әлеуметтік-философиялық көзқарас тұрғысынан қоғам «азаматтық қоғам» ұғымына қарағанда мазмұны бойынша жалпылама болып табылады. Қоғам өзінің пайда болуында және үлкен әлеуметтік кемелденуінде жеке өзіндік заңы бар бүтін бір организм ретінде көрінеді. Қоғамның маңызды өлшемі санатына оның тұтастығымен қатар бөлектігі, өзіндік жеткілікті, бірыңғай базалық элементі, тарихи трансформацияға қабілеттілігі жатады. Басқаша айтқанда, қоғам базалық негізі егеменді – автономиялы индивид ретінде көрінетін және қоғамның өзі тарихи өзгерістерге қабілетті болған кезде дербес қисынға ие қызметтің жекелеген салаларына сараланатын құндылық пен қажырлылыққа ие болған жағдайда ғана қоғам бола алады [3, 81б.].

Қазақстан жағдайында азаматтық қатынастардың мәнін тар және шектеулі түрде түсіну қоғамның әлеуметтік негізінің бұзылуына, индивидуализацияға, ұзақ жылдарда қазақ даласында қалыптасқан адамдар арасындағы өзара ынтымақтастықтың ыдырауына алып келуі мүмкін. Сондықтан, азаматтық қатынастарды дамытуға жан-жақты, кешенді тұрғыдан қарау қажет. Оның үстіне ресми түрде қоғамға енгізіліп отырған индивидуализм реттеуші әлеуметтік институттарға сәйкес келмейді, яғни жүз жылдар бойына қалыптасқан мінез-құлықтың стандарттарына қайшы келеді. Басқаша айтқанда, қазақ қоғамындағы құндылықтар жүйесін еуропалық құндылықтар жүйесімен салыстырғанда екеуінің арасында айтарлықтай айырмашылықтар бар екендігін көреміз.

Бұл пікірімізді отандық саясаттанушы С.Ш.Мұсатаевта дәлелдей түседі: «азаматтық қоғам мемлекеттік органдардың қызметінен тәуелсіз жүретін әлеуметтің өзін-өзі ұйымдастыру деңгейін сипаттап, тұрғылықты халықтың түрлі формадағы саяси-әлеуметтік белсенділігінің жиынтығын білдіреді» [5, 54б.].Қалай болғанда да Қазақстандағы азаматтық қоғамның дамуы ең алдымен дәстүрлі мәдениетке, тарихи қалыптасқан мінез-құлық ерекшеліктеріне және ұлттық мүддеге сүйене отырып жүретіндігі анық.Мақаланы қорытындылар болсақ, азаматтық қоғам – қоғам дамуының ең биік сатыларының бірі, қоғамдық жүйелердің басқа элементтеріне сәйкес, яғни, өзін-өзі басқаратын қоғамдық институттардың осындай байлығын қалыптастыра отырып, адамның басымдылық орнын (өзінің құқығымен, бостандықтарымен және міндеттерімен) қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер

1. Джон Кин Демократия и гражданское общество / Пер. с англ. -Москва, 2022. -400 с.
2. Гегель Г.Ф. Философия права // Философские наследие. -Москва, 2919. -278 б.
3. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. -Москва, 2021. -248 б.
8. Чешков М. Возможности и пределы понятия «гражданское общество» применительно к развивающемуся миру // Мировая экономика и международные отношения. -Москва, 2016. -№ 6, 81 б.
9. Мұсатаев С.Ш. Қазақстандықазаматтыққоғам: қазіргіжағдайы мен келешегі. -Алматы, 2023. -248 б.

ӘОЖ 23.00 (091)

ДӘСТҮР МЕН ЖАҢАШЫЛДЫҚ ҰҒЫМДАРЫН ТАРИХИ-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ТАЛДАУ

Зият Н. – ЮМ 21-6к тобының студенті
Арынғазиева Б.Б. – филос.ғ.к., қауымдастық профессоры

Мақалада, XIX ғасыр мен XX ғасыр басындағы қазақ философиясындағы дәстүр мен жаңа рухани ізденістер жолдары мақала талабына сай, қысқаша пайымдалып, қазақ рухани өміріндегі әлеуметтік-мәдени өзгерістер мен оның қазақ философиясына тигізген әсері және дәстүрлі дүниетаным мен инновациялық үрдістер сипаты, олардың өзара байланысы баяндалады. Ұлттық таным мен сана-сезімді ояту, жаңартудың объективті көрінісі дәстүр мен жаңашылдық іс-әрекеттерден байқалады. Дәстүр мен жаңашылдық − қоғамның кеңістіктік-уақыттық тұрғыдағы ұйымдасуы мен харекетін біріктіретін, кез-келген іс-әрекет пен тәжірибенің өткені, бүгіні мен келешегі арасындағы сабақтастықты қамтамасыз ететін өзара ықпалдастық құралы. Дәстүр мен жаңашылдық қоғамдық қатынастар мен қоғамдық сананың тұрақты үлгілерінің бекуінің тарихи қалыптасқан жағдайы мен өзгеруінің даму барысы ретінде анықталады. Дәстүрлер әр халықтың өзіндік ерекшеліктерін білдіріп қана қоймай, сол халықтың өзіндік санасының оянуына, ортақ мүддеге қызмет жасауына әкеледі.

Қазақ философиясында көшпелілік пен отырықшылық мәдениеттерінің, тәңірлік таным мен ислами құндылықтардың, ауызша мәдениет пен жазба мәдениеттің синтезі өзара сабақтастықта үйлесім тапқан. Қазақ философиясында дәстүрлі түркілік дүниетаным мен исламдық қағидалар, дүниетанымдық тұғырлар негізіндегі дәстүр мен жаңашылдықты қисынды үйлестірген қазақ ұлтының өзіндік сана-сезімі, дүниеге көзқарасы жинақталған. XIX ғ. мен XX ғ. тоғысында қазақ философиясының озық ойлауының негізін қалаған Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, А.Құнанбайұлы дәстүрлі қоғамды жаңартуға бағытталған ағартушылық дүниетанымдық ұстанымдардың әлеуметтік санада орныға бастауына жол ашты. Дәстүр мен жаңашылдықтың болмыстық негіздемесі, соның ішінде дәстүрдің сана дамуының формасы ретіндегі мазмұны, дәстүр мен жаңашылдықтың кеңістіктік-уақыттық болмыс мәселесі қазіргі философиялық-тарихи танымның аса өзекті, күрделі мәселелерінің біріне айналып отыр. Бүгінгі таңдағы дәстүр мен жаңашылдықты үйлестіру, дәстүр жалғастығын нығайту жолындағы жан-жақты ізденісті әлемдік кеңістіктегі үдеріс деп айтуға болады. Дәстүрдің негізінде жатқан терең метафизикалық қабаттарды философия зерделейді. Дәстүрді зерттеу – әлеуметтік болмыстың метафизикалық түйінін шешудің кілті. Дәстүрдің кеңістіктік түсіндірмесі, дәстүр мен жаңашылдықтың аксиологиялық түсінігі, дәстүр жалғастығы және жаңашылдық, дәстүрдің тарихи өрісі мен жаңаруы секілді бір-бірімен тығыз байланысқан мәселелер бүгінгі ақпараттық қоғам мен жаһандану құбылысы тұрғысында сараптаудан өткізу қажеттілігі туындап отыр. Бұдан, дәстүр мен жаңашылдықты әлеуметтік-философиялық тұрғыда зерттеудің өзектілігі саясиәлеуметтік, идеологиялық, теориялық себептердің жиынтығымен анықталатындығын көреміз. Солардың ішінде, дәстүрді әлеуметтік тұрақтылықтың маңызды тұғырнамасы екендігін ұғынып, оны қалпына келтіруге ынталы болып отырған қоғамдағы қажеттіліктің белсенділігі күннен-күнге артып келе жатқандығы, ұлтаралық және мәдениеттер арасындағы қақтығыстарға негіз болып табылатын дәстүршіл бағдардағы идеологиялық ілімдерді сыни тұрғыда байыптаудың қажеттігі дәстүр мен жаңашылдық ұғымдарын қайта қарауға негіз болып отыр. Сондықтан, дәстүр мен жаңашылдықтың өзегін құрайтын рухани бастамаларды, философия тұрғысынан зерттеудің әлеуметтік болмыс пен санадағы маңызды мәселелердің түйінін шешудегі ғылыми құндылығы мен танымдық қырларының маңыздылығын ұғынамыз.

Дәстүр мен жаңашылдық ұғымдарының арақатынасы адамзат өміріндегі сан алуан құбылыстардың барлығымен байланысты. Бүгінде, модернизациялық дамуда ұлттық құндылық пен дәстүрге дұрыс көңіл бөлмеудің әлеуметтік-мәдени мәселелері және қоғамдық қатынастарды реформалаудың рухани тұрғыда заңдастырылуындағы дағдарыстар байқалуда. Осы жағдайға байланысты, қазақ философы Б.М.Саттершинов «XX ғ. аяғы мен XXI ғ. басында табиғи және әлеуметтік өмірде орын алған ғаламат өзгерістер адамзаттың алдына жаһандық мәселелерді қойды. Қоғамдық дамудағы нақты-тарихи, жаһандық және ауқымды тарихтың, ашық тарих пен жабық тарихтың, микро-тарих пен макро-тарих арақатынастары, ұлттық және таптық мәселелердің қойылуы мен олардың шешілуі, дәстүр мен жаңашылдықтың, ұжымдық ес пен дара индивидуалдық жадының, теориялық тарихи сана мен бұқаралық сананың арақатынастары мәселелері гуманитарлық ғылымның барлық салаларын қамтыды» − деп тұжырымдайды [1, 5 б.].

Қай халықты алсақ та, оның өзіне тән тұрмыс-тіршілігі, күн көрісі, әдет-ғұрпы, салты болатындығы баршамызға белгілі. Дегенмен, әлеуметтік өмірдің, экономикалық, жағдайлардың ілгерілеп дамуына байланысты, халықтың тұрмыс-тіршілігі, әдет-ғұрпы, салт-дәстүрі, сана-сезімі, дүниеге көзқарасы және т.б. өзгеріп отырады. Бір заманда туып, бертін келе, көп уақыт бойына қалыптасқан, белгілі жүйеге түскен дағдыға айналған тұрмыс-тіршілік, әдет-ғұрып, салт-сана, алғашқы мазмұнын біртіндеп жоғалта да бастайды. Бұлардың орнына әлеумет тілегі мен ахуалына сәйкес жаңа мазмұн, түр пайда болады. Демек, әлеуметтік-экономикалық жағдайлар, олардың дамуы ертеден келе жатқан, қалыптасып қалған тұрмыс-тіршілікке, әдет-ғұрып пен салтқа өз әсерін тигізеді. Сөйтіп, жаңа мазмұнда өзгеруіне, бұрынғы қалпын біртіндеп жоғалтуына жағдай жасайды. Жалпы, дәстүрді қоғамдық қатынастар мен қоғамдық сананың қайталанатын элементтерінің көрінуі мен бекуінің жарқын үлгісінің тарихи қалыптасқан жағдайы ретінде анықтауға болады. Дәстүрлі өмір салттарының жойылуы, көбінесе әлеуметтік ретсіздікке, хаосқа, аномалияға әкеледі. Қоғамның түрлі саласындағы жағымсыз жағдайлардың көбеюі тиімсіз, босқа шашылу мен шығындарға алып келеді. Осыған байланысты белгілі ғалым М.Бахтин әлеуметтік мәдени ортаның дәстүрлі негіздерін оп-оңай ысырып тастаудың мүмкін еместігін айтады: «Мәдениет тіпті өз ішіндегі төңкерістер барысында да консервативті болып қала береді. Өткенді ұмытуды көксеген кезде де, ол оның қолынан келмейді. Көнекөз қариялар тәрізді ол көбіне бертінде болған оқиғалардан гөрі бұрынғы өткенді жадында жақсы сақтайды. Дегенмен, беріде болғанды оңайшылықпен өшіріп тастай алмайды, өйткені, ол үздіксіз өмірдің бір бөлігі. Мәдениет ілгері басып, өзіндік геологиялық дәуірлерін бастан кешеді, алайда, жердің қыртыстарынан айырмашылығы, оның қабаттары көлденеңінен ғана емес, тігінен де орналасқан» [2, 11 б.].

Дәстүр мен жаңашылдықты пайымдаудағы діни-аксиологиялық сипаттағы тұжырымдардың бірі былай болып келеді. «Дәстүрлі қоғам адамы өзін «Мен – бұл менің қағидаттарым» деп түсінді. Зайырлы қоғам адамы өзін енді басқаша түсінеді: «Мен – бұл менің заттарым». Бір ахуалдан екінші ахуалға өткенде жан жоғалады. Бұрын заттар адамның қосымшасы болған еді. Ендігі жерде адам заттардың қосымшасына айналады» [3, 74 б.]. Жалпы, салт-дәстүрдің қоғамдағы алатын орны орасан зор. Қазақта «салтың − санаң, дәстүрің − дәулетің, ғұрпың – ғұмырың» − деп бекер айтпаса керек.

Қазақтың осы нақыл сөзіне қарап, дәстүр − адамға Тәңірден берілген ілім десек болғандай. Дәстүрлі қоғамның бастау көзі мен мұратының асылы транпенденттік, сакральдік ақиқат болғандықтан, оның барлық тіршілігі, барлық жүйесі сол ақиқатқа, дәлірек айтқанда аталмыш қоғамдағы қабылданған үлгілерге сәйкес құрылары сөзсіз. «Дәстүр дегеніміз өткеніміздің бейнесі және әлеуметтік өмір мен мәдениеттегі шартты тұрақтылықтың белгісі, қоғамның түрлі салаларын, олардың даму сабақтастығының тетігін, бекітілу формасын және әлеуметтік-мәдени тәжірибенің сақталуын бойына сіңірген категория. Дәстүр – өзін-өзі ұстаудың, ойлаудың және сезінудің үлгісі, ол оң немесе теріс бағаланады, әлеуметтік топтың мәдени мұрасына жатады (шындығында немесе аңыз ретінде) бұрынғының екі ұшты ақиқатын қазіргі күннің нақты құндылығына айналдыра алатын тарихи сананың ерекше түрі» [4, 206 б.]. Қазіргі философиялық сөздіктегі осылай тарқатылған анықтама дәстүрдің қоғамның рухани-мәдени өміріндегі атқаратын қызметін айқындайды. Дәстүрді әлеуметтік шындық ретінде ұғынуымыз оны құндылық ретінде анықтауымызға байланысты. Сонымен қатар, оның қоғам өмірінде атқаратын рөлін кішірейтіп, не әлеуметтің тіршілік етуінің бірден-бір негізіне айналдыру да дәстүрді дұрыс түсінбеушілік екенін білдіреді. Этнографияда, антропологияда, тарих ғылымдарында дәстүр ұғымы әдетте алғашқы адамдардың өмірін тәжірибелік тұрғыдан сипаттау үшін әдет-ғұрып, ырым, рәсімдер сияқты ұғымдармен бір семантикалық қатарда пайдаланылады да, ішкі және тайпа аралық қарым-қатынастарды реттейтін амал ретінде қарастырылады. Тек қана рухани құндылықтарды жасау емес, оны тарату да маңызды. Дәстүрді сақтауымыз керек. Жаңашылдықты да қабылдауымыз керек. Алдағы уақытта ұлттық философияның, ұлттық ойлау мәдениеті мен дәстүрінің тәлімі мен тағлымы зор болады деп үміттенеміз.

Әдебиеттер

1. Саттершинов Б.М. Тарихи сананың қалыптасуы мен дамуын әлеуметтік-философиялық талдау. Монография**.** -Алматы, 2024**.** -200 б.
2. Бахтин Л.М. Тип культуры как историческая целостность. -Москва, 2019. -169 с.
3. Климов А. Православный социализм и западный капитализм – вопросы идеологии // Вопросы культрологии. -2009. -№ 4. -С. 73-77.
4. Философский энциклопедический словарь. -Москва, 2021. -774 с.

ӘОЖ 343.3/.7

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АДАМ САУДАСЫНЫҢ ҚҰРБАНДАРЫН ҚАЙТА БАҒЫТТАУ ТЕТІГІНІҢ ТҮСІНІГІ МЕН НЕГІЗГІ КЕЗЕҢДЕРІ

Исмагул К. – ЮМ-23-1к6 тобыныңстуденті
Абутаева С.Б. – аға оқытушы

Адам саудасы мәселесі Орталық Азия елдері, соның ішінде Қазақстан үшін аса өткір мәселелердің бірі болып табылады. Қазақстандағы адам саудасының динамикасы айтарлықтай күрделілікпен және әртүрлі формалармен сипатталады. Қанаудың ең көп таралған түрлері-мигранттарды, ең алдымен көрші елдерден, әсіресе әйелдер мен балаларды жыныстық қанау. Адам саудасының дамуына ықпал ететін негізгі факторлар экономикалық қиындықтар, әсіресе жастар арасындағы жұмыссыздықтың жоғары деңгейі, сондай-ақ Халықтың көші-қонға байланысты тәуекелдер туралы жеткіліксіз хабардар болуы болып табылады.

Адам саудагерлері алдау, бопсалау, зорлық-зомбылық және шетелде жақсы өмір сүру туралы уәделер сияқты әртүрлі жалдау әдістерін қолданады. Жәбірленушілер көбінесе мәжбүрлі еңбек, бас бостандығынан айыру және зорлық-зомбылық жағдайында болады. Мемлекет адам саудасымен күресу үшін белгілі бір шаралар қолданады, соның ішінде тиісті заңдар қабылдау, Арнайы мемлекеттік органдар құру және халықаралық ұйымдармен ынтымақтастық. Алайда, мәселе барлық мүдделі тараптардың қосымша күш-жігерін талап ете отырып, өзекті болып қала береді [1].

Құқық қорғау органдары, прокуратура және сот қызметкерлерінің біліктілігін арттыру адам саудасына қарсы тиімді күресте шешуші рөл атқарады. Еңбекке мәжбүрлеу, жыныстық қанау немесе қозғалыс еркіндігін шектеу сияқты құрбандарды анықтаудың нақты критерийлерін білу, сондай-ақ жәбірленушілер мен заңсыз әкелінген мигранттардың мінез-құлық ерекшеліктерін түсіну қылмыстарды уақтылы анықтауға және зардап шеккендерді қорғауды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Адам саудасының құрбандарын қайта бағыттау тетігі мемлекеттік органдардың, азаматтық қоғамның және халықаралық ұйымдардың күш-жігерін біріктіретін кешенді жүйе болып табылады. Адам саудасымен тиімді күресу үшін репрессиялық және алдын алу шараларының үйлесімі қажет. Қылмыскерлерді жазалаудан басқа, көші-қонға байланысты қауіптер туралы хабардар ете отырып, халық арасында, әсіресе жастар арасында профилактикалық жұмыс жүргізу маңызды. Халықаралық ынтымақтастық та маңызды рөл атқарады, өйткені адам саудасы трансұлттық қылмыс болып табылады.

Мемлекет адам саудасы құрбандарының құқықтарын қорғауға жауапты. Алайда, құқықтарды тиімді қорғау азаматтық қоғаммен және халықаралық ұйымдармен тығыз ынтымақтастықта ғана мүмкін болады. Қуғын-сүргіннен қорқу, тілдік кедергі және олардың құқықтары туралы ақпараттың болмауы сияқты кедергілерге қарамастан, зардап шеккендерге өздерін қауіпсіз сезінуге және қажетті көмек алуға мүмкіндік беретін жүйені құру маңызды.

Қазақстанда адам саудасының құрбандарына көмек көрсету тетігі зардап шеккендерді анықтауға, қорғауға, оңалтуға және реинтеграциялауға бағытталған шаралар кешені болып табылады. Бұл процесс бірнеше өзара байланысты кезеңдерді қамтиды:

1) адам саудасының құрбандарын анықтау.
2) жәбірленушілерді қорғау және оларға көмек көрсету.
3) құқықтық кеңес беру және заң көмегін көрсету.
4) адам саудагерлерін тергеу және қудалау.
5) Репатриация және құрбандарды кесіп өту.
6) нәтижелерді мониторингілеу және бағалау.

Қазақстанда адам саудасының құрбандарын қайта бағыттау тетігін іске асыру қаржыландырудың жетіспеушілігі, құрбандар туралы бірыңғай дерекқордың болмауы және әртүрлі ведомстволар арасындағы үйлестіру сияқты бірқатар қиындықтармен ұштасады. Соған қарамастан, мемлекет үкіметті кемес ұйымдармен және халықаралық серіктестермен бірлесіп Адам саудасының құрбандарын қорғау жүйесін жетілдіру үшін күш салуды жалғастыруда.

Адам саудасының құрбандарын анықтау-күрделі және көп қырлы процесс, оған бірқатар факторлар кедергі келтіреді. Қорғаныс елесін жасайтын және психологиялық қысымды қолданатын саудагерлердің манипуляциясы, сондай-ақ қуғын-сүргін, депортация немесе кек алу құрбандарынан қорқу зардап шеккендерді анықтауды едәуір қиындатады [2].

Адам саудасының құрбаны-күрделі және көп қыры үдерісі, оғанның бірқатар факторы кедергісі келтір. Қорған елесін жасайтыны және психологиялық қысты саудагерлердің манипуляциясы, сондайақ қуырғанын, немесе кек алу құрбандарынан қорқу зардап шеккендерді анықтауды едәуір киндатадасын депортациялау [2].

Сонымен қатар, қанаудың алуан түрлілігі, соның ішінде жыныстық қанау, мәжбүрлі еңбек және органдарды алып тастау мамандардан терең білім мен дағдыларды талап етеді. Мәдени айырмашылықтар, тілдік кедергі және әлеуметтік оқшаулану әсіресе мигранттар арасында құрбандарды анықтауды қиындатады. Адам саудасының құрбандары көбінесе қанау жағдайында екенін түсінбейді немесе көмек сұраудан қорқады. Өз құқықтары туралы ақпараттың болмауы және құқық қорғау органдарына сенімсіздік қосымша кедергілер болып табылады. Жәбірленушілерді тиімді сәйкестендіру үшін әртүрлі мамандардың ынтымақтастығы мен арнайы әдістерді қолдануды қамтитын кешенді тәсілді қолдану қажет.

Әдебиеттер

1. Аскарова Ж.А. Международный опыт противодействия торговлелюдьми//Актуальные научные исследования в современном мире, - 2020, - №2-3(58), С. 59-65.
2. Ерденев А. А. Проблемы выявления и идентификации жертв торговлилюдьми//Развитиесовременной юридической науки: теория и практика, –2023. С. 299-307.

ӘОЖ 328.185

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ЗАҢДАР МЕН ШАРАЛАР

Исмаилова А.А. -Эф-24-1к1
Шалдарбекова М.Б.–аға оқытушы

Сыбайлас жемқорлық – бұл мемлекеттік басқару, экономика және қоғамның барлық салаларын терең ойсыратын құбылыс. Қазақстан да бұл жаһандық проблемаға қарсы күресті өзінің мемлекеттік саясатының негізгі бағыттарының біріне айналдырды. Қазіргі таңда Қазақстан сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту үшін бірқатар заңнамалық актілер қабылдап, оларды іске асыру үшін арнайы мемлекеттік құрылымдар құрды. Бұл күрестің негізінде қоғамдағы әділеттілікті қамтамасыз ету және мемлекетке деген сенімді арттыру жатыр.

Қазақстандағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңдардың негізі 1998 жылы қабылданған «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» заң болып табылады. Бұл заң мемлекеттегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті ұйымдастырудың негізгі ережелерін анықтайды. Заңда мемлекеттік қызметкерлердің өз қызметін дұрыс атқаруы, қоғамға адал қызмет етуі міндеттеледі. Сонымен қатар, осы заң аясында сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, анықтау және оның салдарын жоюға бағытталған шаралар қарастырылған.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде де сыбайлас жемқорлыққа қатысты арнайы баптар бар. Мысалы, 311-бап бойынша «пара алу» және 312-бап бойынша «пара беру» қылмыстар ретінде қарастырылып, мұндай әрекеттер қатаң жазаланады. Сонымен қатар, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексте де пара алу мен пара беруді жеңілдететін әкімшілік жауапкершілік нормалары қарастырылған. Бұл жүйе сыбайлас жемқорлыққа қатысты тек қылмыстық емес, сондай-ақ әкімшілік жауапкершілікті де қамтитынын көрсетеді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңдарды қолданудың тиімділігін арттыру үшін Қазақстан бірнеше жыл бойы заңнамалық жаңалықтар енгізіп келеді. 2015 жылы қабылданған жаңа заңдарға сәйкес, мемлекеттік қызметкерлердің декларациялары мен есеп беру жүйелері, сондай-ақ қоғамдық бақылау механизмдері күшейтілді. Бұл шаралар мемлекеттік қызметке кіретін азаматтардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы жауапкершілігін арттырды.

Қазақстандағы сыбайлас жемқорлықпен күресті жүргізетін негізгі орган – Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметі. Бұл агенттік 2015 жылы құрылған және ол Президентке тікелей бағынады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметтің негізгі міндеті – сыбайлас жемқорлық қылмыстарын анықтау, тергеу және оларды болдырмауға арналған саясатты әзірлеу болып табылады. Агенттік өз қызметінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағдарламаларды әзірлеу, құқықтық кеңес беру, мемлекеттік органдарда түсіндіру жұмыстарын жүргізу сияқты шараларды жүзеге асырады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметтің бір бөлігін Ұлттық сыбайлас жемқорлыққа қарсы бюро атқарады. Бұл орган аса маңызды істерді тергеп, сыбайлас жемқорлыққа қатысты айыпталған тұлғаларға қатысты тергеу жүргізеді. Сонымен қатар, бұл бюро қоғамда сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет қалыптастыру мақсатында түрлі жобаларды іске асырады.

Қазақстан соңғы жылдары сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте үлкен жетістіктерге жетті. 2019 жылы қабылданған заңға сәйкес, мемлекеттік қызметкерлердің жоғары лауазымды тұлғалары, яғни министрлер мен әкімдер, егер олардың ведомстволарындағы қызметкерлер сыбайлас жемқорлық жасаған жағдайда, отставкаға кетуге міндетті. Бұл шара жауапкершілікті арттырып, мемлекеттік қызметкерлерді өз әрекеттері үшін тікелей жауапты етіп, сыбайлас жемқорлықты төмендетуге ықпал етеді.

Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы жүргізілетін тағы бір маңызды реформа – мемлекеттік сатып алу жүйесінің ашықтығын арттыру. Бұл жүйе көптеген сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін жояды, себебі үкіметтің қаржы қаражатын жұмсауы толық бақылауға алынады. Мысалы, мемлекеттік сатып алу процесі толықтай электронды түрде жүргізіледі, бұл бюрократиялық кедергілерді азайтып, процестің ашықтығын қамтамасыз етеді.

Қазіргі уақытта сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдардың маңызды бағыттарының бірі – заңсыз алынған активтерді қайтару. 2022-2023 жылдары Қазақстанға 857 миллиард теңге (шамамен 1,8 миллиард АҚШ доллары) қайтарылды. Бұл қаражат әлеуметтік инфрақұрылымды дамытуға жұмсалды, оның ішінде мектептер мен балалар бақшаларының құрылысы бар. Бұл саясат сыбайлас жемқорлықтың тек экономикалық шығынын ғана емес, сонымен қатар оның қоғамға деген салдарын да жоюды көздейді.

Қазақстан халықаралық сыбайлас жемқорлыққа қарсы ұйымдармен белсенді ынтымақтасып келеді. Олардың арасында ең бастысы – Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (OECD), яғни осы ұйымның қолдауымен Қазақстан сыбайлас жемқорлыққа қарсы әдістерді жетілдіріп, халықаралық тәжірибелерді енгізіп келеді. Сонымен қатар, Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мемлекеттер тобының (GRECO) ұсынымдарына сәйкес, Қазақстан өзінің заңнамасын жаңартуда және оның қолданылуын жетілдіруде.

Қоғамдық бақылау да сыбайлас жемқорлықпен күресте маңызды рөл атқарады.Махатма Ганди айтқандай: «Егер сен әлемнің өзгергенін қаласаң, өзің сол өзгеріс бол», сондықтан әрқайсымыз сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұрып, әділдік пен адалдықты өз өмірімізде бірінші орынға қоюымыз керек.Жергілікті қоғам ұйымдары мен азаматтық қоғамның белсенді қатысуы мемлекеттік қызметкерлердің жауапкершілігін арттырады. Қазақстанда әр түрлі қоғамдық ұйымдар сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, азаматтардың құқықтарын қорғау және әкімшілік процестердің ашықтығын қамтамасыз ету мақсатында жұмыс істейді.

Қазақстан сыбайлас жемқорлықпен күресті жүйелі түрде жүргізіп келеді. Бұл күреске бағытталған заңдар, мемлекеттік органдар мен әлеуметтік механизмдер нақты нәтижелер беруде. Алайда, сыбайлас жемқорлықтың барлық түрлерін жою үшін тек қана жазалау шараларымен шектелуге болмайды. Мақсат – қоғамдық сананы өзгерту, азаматтар арасында адалдық пен ашықтық қағидаларын қалыптастыру. Сонда ғана Қазақстан сыбайлас жемқорлықты жеңіп, әділетті және дамыған мемлекетке айнала алады.

Әдебиеттер

1. Қалқаманұлы М. Сыбайлас жемқорлыққақарсы мәдпниет негіздеріI. Оқу құралы, Қостанай, 2024
2. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» заң (№ 410-V). FAOLEX. **Сілтеме**
3. “Anti-Corruption in Kazakhstan.” Global Compliance News. **Сілтеме**
4. “Anti-Corruption Agency of the Republic of Kazakhstan.” GOV.KZ. **Сілтеме**
5. “Kazakhstan’s Anti-Corruption Efforts: Nearly $1.8 Billion Recovered Since 2022.” The Astana Times. **Сілтеме**
6. “Kazakhstan: Overview of Corruption and Anti-Corruption.” Transparency International. **Сілтеме**
7. “Country Projects: Kazakhstan.” OECD. **Сілтеме**
8. “Presidency of Kassym-Jomart Tokayev.” Wikipedia. **Сілтеме**

ӘОЖ 343.3/.7

ЕСІРТКІ ҚҰРАЛДАРЫН, ОЛАРДЫҢ АНАЛОГТАРЫ МЕН ПРЕКУРСОРЛАРЫНЫҢ ПСИХОТРОПТЫҚ ЗАТТАРЫН НАСИХАТТАУ НЕМЕСЕ ЗАҢСЫЗ ЖАРНАМАЛАУ

Каблан Д.И. - ЮМ-23-1к6 тобының студенті
Абутаева С.Б. – аға оқытушы

Қазіргі әлемде есірткінің заңсыз жарнамасы интернете жиі кездеседі. Бұл арнайы сайттар, әлеуметтік желілер, мессенджерлер болуы мүмкін. Мұндай ақпаратты тарату арқылы қылмыскерлер есірткіні қолдануға мүмкіндігінше көп адамды тартуға тырысады.

Есірткінің заңсыз жарнамасы деп есірткі құралдары, оларды сату және пайдалану туралы жаңа тұтынушыларды тартуға бағытталған ақпаратты кез келген жария тарату түсініледі. Мұндай жарнама ауыр құқық бұзушылық болып табылады және нашақорлық пен онымен байланысты қылмыстардың өсуіне ықпал етіп, қоғамға айтарлықтай зиян келтіреді.

Есірткі құралдарын, психотроптық заттарды, олардың аналогтары мен прекурсорларын насихаттау – бұл кез келген тәсілмен, оның ішінде ақпараттық-телекоммуникациялық желілерді, есірткі құралдары, психотроптық заттар, олардың аналогтары мен прекурсорлары туралы көрінеу жалған немесе бұрмаланған ақпаратты пайдалана отырып, адамдардың белгісіз тобында, әсіресе жастар арасында, заңсыз айналымға және есірткі құралдарын, психотроптық заттарды заңсыз тұтынуға оң немесе толерантты қатынасты қалыптастыруға бағытталған, олардың аналогтары, сондай-ақ оларды қолданудың зиянсыздығы немесе тіпті пайдасы туралы иллюзия жасау. Мұндай үгіт-насихат есірткіні жасау, қолдану тәсілдерінің сипаттамаларын, олардың адам ағзасына оң әсерін, сондай-ақ есірткіні тұтынушының тартымды бейнесін қалыптастыру арқылы материалдарды жасау және тарату арқылы жүзеге асырылуы мүмкін [1].

Интернет желісіндегі есірткі қылмысының қоғамдық қауіптілігі жаппай компьютерлендіруге және жаһандық желінің қолжетімділігіне байланысты айтарлықтай өсті. Интернет есірткі құралдары, оларды өндіру және өткізу туралы ақпаратты таратудың қуатты құралына айналды. Жабық қауымдастықтар құрылады, онда есірткіні сатып алу жолдары талқыланады және әлеуметтік медиа оларды жарнамалау үшін қолданылады. Сонымен қатар, Интернет есірткіні онлайн сату, қылмыстық топтарға жалдау және әртүрлікибершабуыл схемалары үшін алаңға айналды.

Интернет желісіндегі есірткі қылмысының қоғамдық қауіптілігі есірткі саудасының дәстүрлі түрлерінің қауіптілігіне недәуір асып түседі. Себебі виртуалды кеңістікте мұндай қылмыстың жағымсыз салдарын күшейтетін бірқатар ерекшеліктер бар [2].

Біріншіден, Интернет анонимділік пен кең аудиторияға қолжетімділікті қамтамасыз етеді, бұл әлеуетті клиенттерді табуды және нашақорлыққа, әсіресе жастар арасында қатысуды айтарлықтай жеңілдетеді.

Екіншіден, әлеуметтік желілер мен мессенджерлерді пайдалану есірткі сатушыларға өзтауарлары мен қызметтері туралы ақпаратты жылдам таратуға, сондай-ақ есірткіні сатып алу және пайдалану жолдарын талқылау үшін жабық қауымдастықтар құруға мүмкіндік береді.

Үшіншіден, Интернет нашақорлардың субмәдениетін қалыптастыруға және таратуға ықпал етеді, бұл жаңа тұтынушыларды тартады және қылмыстық байланыстарды нығайтады.

Осы факторлардың барлығы есірткіге тәуелділердің көбеюіне, есірткіге байланысты қылмыстардың көбеюіне және есірткі заттарының жаңа, қауіпті түрлерінің пайда болуына әкеледі. Соныменқатар, Интернет халықаралық есірткі саудасын жеңілдетеді, бұл мәселені жаһандық етеді.

Интернет желісінде есірткі қылмысының өсу себептері әртүрлі. Бұл қауіпсіздік жүйелерін айналып өтуге мүмкіндік беретін технологиялардың дамуы, құқық қорғау органдарының қарсы іс-қимыл шараларының тиімсіздігі және жұмыссыздық, кедейлік және әлеуметтік оқшаулану сияқты әлеуметтік проблемалар.

Интернет желісінде есірткі қылмысының қоғамдық қауіптілік деңгейін төмендету үшін заңнаманы жетілдіруді, заңсыз контентті анықтау және бұғаттау үшін технологияларды дамытуды, сондай-ақ жастар арасында ауқымды профилактикалық іс-шараларды жүргізуді қамтитын кешенді шаралар қабылдау қажет.

Интернет тек жақсылық үшін де, зиян үшін де қолдануға болатын құрал екенін түсіну керек. Интернеттің нашақорлық мәселесіне теріс әсерін азайту үшін кешенді шаралар қабылдау қажет. Бұл мыналарды қамтиды:

— Медиа сауаттылықтыарттыру: адамдар интернеттен келетін ақпаратты сыни тұрғыдан бағалауды үйренуі керек.

— Сенімді ақпарат көздерін құру: есірткінің зияны туралы сенімді ақпарат беретін ресурстарды дамыту қажет.

— Интернет-компаниялармен ынтымақтастық: есірткіні насихаттайтын сайттарды бұғаттау үшін интернет-компаниялармен ынтымақтастық қажет.

— Профилактикалық жұмыс: жастар арасында олардың есірткіге ұрақтытеріс көзқарасын қалыптастыруға бағытталған белсенді профилактикалық жұмыс жүргізу қажет.

Әдебиеттер

1. Воспякова О.Ф., Свиридов Д.А. К вопросу о пропаганде и рекламе незаконного оборота наркотиков // Вестник Уральского юридического института МВД России, - 2024, - №1. С.136-139.
2. Рахметов С.М.Пропаганда или незаконная реклама наркотических средств, психотропных веществ или их аналогов, прекурсоров[Электронный ресурс]. – Режим доступа:https://online.zakon.kz

УДК 342.1

ПРОБЛЕМА ДОМАШНЕГО НАСИЛИЯ

Капланбекова С.- СМ-23-5р1
Бекмуратов Е.Б. – к.ю.н.

Одна из наиболее серьезных проблем заключается в том, что многие случаидомашнего насилия остаются незамеченными и недокументированными из-за страхапострадавших перед репрессиями со стороны насильника, социальную норму за молчаниепроблемы или недостаточное сознание о собственных правая.

Исследования в этой области имеют решающее значение для понимания причин,следствий и способов предотвращение домашнего насилия, они могут выявить факторыриска и защиты, а также помочь в разработке эффективных программ поддержкипострадавших и интервенционных стратегий.

Распространение проблематики особенно существенное. В частности вСоединенных Штатах Америки согласно обновленным статистическим данным отуказанной проблемы ежегодно страдают примерно 10 миллионов человек; каждая четвертаяженщина и каждый девятый мужчина являются жертвами домашнего насилия. Такимобразом, мы можем понимать, что безусловно женщины, как представительницы болеефизически слабого пола подпадают под высшую виктимизацию в этой сфере. Однако мы неможем указать, что проблема исключительно касается женского пола, ц есть проблема,затрагивающая всех, и мужчины, дети, подростки мужского пола, тем более лица пожилоговозраста не являются исключением.

Факторы риска домашнего и семейного насилия включают индивидуальныепроблемы, проблемы отношений, сообщества и общества. Объясним свою позицию шире.Факторы риска домашнего и семейного насилия можно рассматривать на разныхуровнях, от индивидуальных особенностей до более широких социокультурных факторов.

Индивидуальные факторы включают психологические и физические особенностижертв и насильников, такие как проблемы с контролем эмоций, низкая самооценка, травмыдетства или злоупотребление алкоголем и наркотиками. Также, сексуальная ориентация игендерная идентичность могут влиять на риск стать жертвой или насильником.

Как указывают А. Али, К. Яссин и Р. Омер насилие в отношении женщин является одной из главных проблем здравоохранения как в развитых, так и в развивающихся странах. Насилие в домашних условиях является проблемой, присущей всем странам икультурам независимо от их уровня развития или экономического статуса, поскольку указанное выступает общемировой проблемой, которая пересекает географические икультурные границы, а также различные социальные группы. Хотя уровень домашнегонасилия может варьироваться в зависимости от конкретного социокультурного иэкономического во всех государствах есть случаи насилия в семье. это может бытьфизическое, психологическое, эмоциональное, сексуальное насилие или контроль иограничение свободы человека.

Причины насилия в семье многогранны и включают экономические,социокультурные, психологические и индивидуальные факторы. Они могут быть связаны снеравенством между полами, стереотипами о роли мужчин и женщин, неспособностьюразрешать конфликты без насилия, а также стрессом, связанным с экономическимитрудностями или безработицей.

Домашнее насилие имеет серьезные последствия для жертв, их семей и общества вцелом. Оно может приводить к травмам, психологическим и эмоциональным проблемам,разрушать отношения, нарушать развитие детей и снижать производительность иэффективность общества.

Проблемы в отношениях, включают неконструктивные методы разрешенияконфликтов, неуважение к прав и достоинства партнера, а также недостаточнуюкоммуникацию. Эти факторы могут подталкивать к насилия и ухудшать его масштаб.

На уровне общества, недостаточность доступа к услугам психологической июридической помощи, а кроме того, отсутствие образования о правах и возможности выйтииз оскорбительных отношений может усложнить жизнь жертвам. Кроме того, культурныестереотипы и нормы, которые одобряют или нормализуют насилие, также могутподдерживать этот проблемный паттерн.

На уровне общества, экономическое неравенство, низкий уровень образования иразвития, отсутствие эффективное законодательство и системы защиты жертв также могутспособствовать распространению домашнего насилия.

Между воспитанием и насилием в семье существует обратная связь. С однойстороны, стиль воспитания, основанный на уважении, терпении и конструктивномвзаимопонимании, может способствовать развитию детей, которые могут управлять своимиэмоциями, устанавливать здоровые отношения и разрешать конфликты без использованиянасилия. Родители, которые оказывают детям достаточную поддержку, любовь истимулируют их развитие, обычно создают условия, предотвращающие возникновениеагрессивных поведенческих моделей.

С другой стороны, опыт, который дети получают в семье, особенно в контекстенасилия, может влиять на их будущее поведенческое и эмоциональное функционирование.Дети, которые были свидетелями или жертвами насилия в семье, могут производитьагрессивные и насильственные модели поведения, или наоборот, стать склоннымжертвовать собой в будущих отношениях.

Важно учитывать, что насилие в семье может быть результатом сложных факторов,включая социальные, экономические и культурные влияния. Также следует отметить, что невсе дети, которые были свидетелями насилия, становятся насильниками в будущем, имногие из них способны находить поддержку и развивать здоровые отношения, получивсоответствующую помощь и поддержку.

В общем, указанное позволяет нам прийти к выводам, касательно актуализациипроблемы домашнего насилия на современном этапе развития правовой и государственнойреальности. Домашнее насилие есть серьезной проблемой, требующей немедленноговнимания и комплексного подхода. Проявляется в любом поведении, направленном наполучение власти и контроля над членами семьи или партнером. Национальныезаконодатели во многих странах уже уделяют внимание этой проблеме, внедряянормативные акты, аналогичные европейским и международным стандартам.

Факторы риска домашнего насилия включают индивидуальные особенности,проблемы в отношениях и широкие социокультурные и экономические факторы. Борьба сэтой проблемой требует комплексного подхода, включающего законодательныеинициативы, образовательные кампании и поддержку жертв на разных уровнях общества.

Литература

1. Акимжанов Е.С. Административно-правовая защита от домашнего насилия в Республике Казахстан: Дисс...к.ю.н.: 5.1.2. Публично-правовые (государственно-правовые) науки. – Москва: 2023 - 261 с.
2. Галай А. А., Галай В. А., Головко Л. А., Муранова В. В. Международный опыт предупреждения и противодействия домашнему насилию. -Киев. - 2014. -160 с.
3. Зинсу А. И. Международно-правовые стандарты и зарубежный опыт в сфере предотвращения, противодействия домашнему насилию. НаучныйбюллетеньНациональнойакадемиивнутреннихдел. -№ 1 (118). -2021. -С. 31-40
4. Голованова Н.А., Власов И.С., Артемов В.Ю. и др. Домашнее насилие по законодательству зарубежных стран: ответственность и превенция. Москва -2013- 384 с.
5. Ali A.A., Yassin K., Omer R. Domestic violence against women in Eastern Sudan// BMCPublicHealth. 2014. Vol. 14, 1136.

ӘОЖ 32.323

ОРТАҚ ТАҒДЫР БІРІКТІРГЕН-ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫ

Каскирбой Н.А. - ЮМ-24-5к тобының студенті
Бегім А.Б. - аға оқытушы, магистр

Қазақстан қазір өзіндік саяси және экономикалық жүйесі бар, көптеген әлем елдері мойындаған егеменді, тәуелсіз мемлекетке айналды. Тәуелсіздік жағдайдағы сол жылдардың маңызды жетістігі – Қазақстан республикасы өзін бүкіл әлемге егеменді ел ретінде мойындатып, қазақ ұлтын, сондай-ақ, көпұлтты мемлекетімізді халықаралық деңгейдегі танытып бере алды. Мұнда бүгінгі таңда өзара татулық пен келісімде жүзден астам ұлттар мен этностар, этникалық топтар өкілдері тұрады.Дамыған, өркениетті қоғам құру, құқықтық мемлекет пен толыққанды азаматтық қоғам қалыптастырыу қай елде болмасын, сол мемлекетте ұлттар мен халықтардың татулығынсыз мүмкін емес. Қазіргі кезде әлемде 3000-ға жуық ұлттар мен ұлыстар өмір сүріп отыр. Олар екі жүзден астам мемлекетке біріккен. Әлемдегі мемлекеттердің басым көпшілігі бірыңғай бірұлтты емес, көп ұлтты. Әлемнің аймақтарының халқы барған сайын этностық құрамы, мәдениеті мен өмір салты бойынша әркелкілене (әр түрлі бола түсуде) түсуде. Бұл заңды процесс болып табылғанымен, өкінішке орай көп жағдайда ұлтаралық шиеліністің күшеюіне, кейде тіпті қан-төгіске әкеленетін ашық дау-жанжалдарға да алып келіп ұрындыруда. Соған байланысты, ұлтаралық келісім мен татулық қазіргі таңда қоғамдағы көкейтесті мәселенің біріне айналып отыр.

Қазіргі Қазақстан – бұл бұрынғыдан өзге, жаңа саяси-басқару және әлеуметтік-экономикалық құрылымы қалыптасқан, дүниежүзі мойындаған тәуелсіз мемлекет. Мұнда жалпыадамзаттық құндылықтардың ішінде бостандықты, еркіндікті, өзара келісімді қоятын көптеген ұлт өкілдері бейбіт және тату-тәтті өмір сүруде. Аса жоғарғы руханият пен ой-өріс жоғарылығы үйлесім тапқан қазақстандықтардың күш-қайраты қоғам өмірін батыл да түбегейлі қайта құруда шешулі фактор болып табылады.

Тәуелсіздік жолын таңдаған Қазақстан үшін сол тәуелсіздік пен егемендіктің, бостандық пен еріктіліктің негіздерін қалай отырып, оны одан әрі сақтап қалу – өмірлік маңызды мәселе болып саналады. Дағдарысты қоғамның қиыншылықтарына қарамастан Қазақстандағы ұлтаралық қаныстар мен саясаты тұрақты қарқынмен дамуда. Әрбір ұлт, әрбір этнос қоғам мен мемлекет алдындағы жауапкершілігін осындай сәттерден таныта білу керек. Әлемдегі қазіргі кездегі демократиялық көпұлтты мемлекеттердің дамуына зер салып қарасақ, онда олапрдың барлығының қоғамдағы ұлты әр түрлі адамдардың бірлесіп өмір дің әр түрлі салаларындағы демократиялық тетіктерді нығайту мен

полиэтникалылықтың сақталуының және ұдайы өндірілуінің арасындағы қарама –қайшылықтарды үнемі шешіп отырудың шешіп отырудың қиын жолдарынан өткендігін байқаймыз.

Жалпы алғанда, біздің елеміздегі ұлт саясаты төмендегідей принциптерге сүйенеді:

1.адам құқықтары мен ұлт құқықтарының мен ұлт құқықтарының парасаты түрде үйлесім табуы;

2.ұлттар, ұлыстар мен халықтар арасындағы ізгілік, ұлтаралық келісім мен ынтымастық қатынастары, өзара көмек пен бірін-бірі қолдау;

3.қоғамның тұрақтылығы мен тұтастығы; ұлттық құндылықтар мен жалпыадамзаттық құндылықтардың үйлестірілуі;

4.конструтивті ұлттық-ерекшелікті мүдделердің жүзеге асырылуы;

5.елдегі барлық ұлттар мен ұлыстардың әлеуметтік-экономикалық және рухани-мәдени дамуының теңдігі мен теңестіріуі.

Дүниежүзінің тарихи тәжірибесінің көрсетіп отырғандай, ұлт саясатының қандай кезеңде, қандай жағдайда болмасын мемлекет пен қоғам алдындағы маңызды проблеманың және болып қала бермек. Сондықтан елімізде іске асырылып отырған ұлт саясаты ұлттық өмірде бейіт жолмен реттеудің және дамытудың маңызды фокторы болып табылады. Бұл бағыттағы Қазақстанның тәжірибесі, атқарып жатқан іс-шаралары әлемнің көптеген елдерінде болып өткен конференцияларда халықаралық сарапшыла тарапынан жоғары бағалауға ие болып отыр.

Ұлттық бірліктің негізіне алынатын бірінші негізгі қағида – әрбір азаматтың және оның Отаны – Қазақстан Республикасының тағдыры ортақ екенін білу. Біздің ұлттық бірлігіміз этностық тегіне қарамастан өзімізді Қазақстанмен және оның болашағымен сәйкестендірудің жоғары дәрежесіне негізделген. Кез келген елдің азаматы болу – әр адамның тағдыры.

Бірақ адамдар әрқашан таңдауға құқылы - және біз өз таңдауымызды жасадық. Біздің таңдауымыз терең жеке және сонымен бірге объективті және бізді отандастар ететін де осы. Өйткені біздің бір Отанымыз, бір Отанымыз бар – Тәуелсіз Қазақстан. Бұл таңдауды білу әркімді біріктіретін басты қағида болып табылады.Бір мемлекетте тұрып, басқа мемлекеттің заңдарына бағыну, азаматтың барлық құқықтарына ие болып, оның жауапкершілігін көтермеу мүмкін емес.Бұл құқықтар мен міндеттердің бірлігі біздің тағдырымызды да, болашағымызды да байланыстырады.Ортақ болашақты жасамайынша, ортақ тағдырмен өмір сүру мүмкін емес. Тәуелсіздікпен бірге елімізді бірге құрудың тарихи мүмкіндігіне ие болдық. Осы жылдар ішінде біз бәріміз бірге қуатты, серпінді, заманауи мемлекет құруға атсалдық.

Бірлігіміз, ынтымағымыз, рухымыз беріктігінің арқасында еліміздің егемендігін, аумақтық тұтастығын қорғап, қауіпсіздікке, экономикалық дамуға, азаматтық келісімге қол жеткіздік. Осының барлығы біздің бірлескен жұмысымыздың жемісі.Ендеше, бәріміз бір Отанның ұл-қыздары екенімізді, ал Тәуелсіздігіміз – сан ұрпақтың мұраты, еңбектің, ерліктің, халықтың ерік-жігерінің жемісі екенін түсінуіміз керек. Ата-баба қазақ жерінде құрылған тәуелсіздік пен мемлекеттіліктің дамуы – басты құндылығымыз. Жаңа тарихи жағдайларда елге асқақ атын берген қазақ халқының алдына жаңа тарихи миссия – Ұлтты ұйыстырудың топтастырушы орталығына айналу міндеті тұр. Және бұл ерекше жауапкершілікті жүктейді.

Бұл Қазақстанның тағдыры үшін бабалар мен ұрпақ алдындағы жауапкершілік. Бүгінде өркендеуге, тең дәрежеде дамыған елдер қауымдастығына ілгерілей ме, әлде тарихтың шетінде көгеріп, даңқты өткеннен жұбаныш тауып, реніштер мен көңілсіздіктерді жинақтап қала береміз бе, соған байланысты.

Біздің ұлы мақсатымыз – егеменді, тәуелсіз Қазақстанды ең асылымызды көздің қарашығындай сақтап, ұрпағымызға аманат етіп жеткізе отырып, этностық тегіне қарамастан бірігіп, Ұлы Ел болу. Осының арқасында біз бірлігімізге әлі де кедергі келтіретін барлық теріс пікірлер мен алыс кедергілерді еңсеруіміз керек.

Бұл әрбір азамат, қоғам және мемлекет халық пен болашақ ұрпақ алдындағы жауапкершілігін сезініп, мыналарды қамтамасыз ету үшін барлық қажетті тиімді шараларды қабылдауы керек дегенді білдіреді:

- елдің барлық азаматтарының өз бірлігін және Отаны – Қазақстан Республикасымен терең байланысын сезінуі;
- бізді бөлетін және біртұтастығымызды бұзатын кез келген ықпалға белсенді қарсылық;
- Республиканың конституциялық құрылысына, аумақтық тұтастығына және біртұтас құрылымына мызғымастығы;
- елдің экономикалық, саяси, қауіпсіздік және рухани егемендігін одан әрі нығайту, Қазақстанның ақпараттық тәуелділігіне, ақпараттық экспансияға немесе басқа мемлекеттердің блокадасына жол бермеу;
- мемлекеттің тәуелсіздігін нығайтуға бағытталған республиканың барлық азаматтарын қазақ халқының төңірегіне одан әрі топтастыру;
- ел егемендігінің мызғымастығына негізделген халықаралық ынтымақтастық саласындағы ұлттық мүдделердің басымдылығы;
- басты байлығымыз – Тәуелсіздікке, жерге, бірлік пен руханиятқа ұқыптылықпен қарау;
- мемлекеттілікті нығайтуға, Қазақстанның Тәуелсіздігі мен аумақтық тұтастығын қорғауға азаматтар мен қоғам тарапынан көмек көрсету.

Қуатты да табысты мемлекетіміздің демократияландыру мен ырықтандырудың орнықты процесі, түрлі әлеуметтік этностық және діни топтардың келісімі мен татулығы, халықаралық еңбек бөлінісіндегі біздің рөліміз, қоғамдық тұрақтылық пен келісімді қамтамасыз ететін күшті әлеуметтік саясат ұстанған әлемдік қоғамдастық таныған ел екеніміз, ядролық қаруды тараптау режімін ілгерілетудегі біздің белсенді рөліміз.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан-2050» 30 желтоқсан 2012 ж.
2. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» 2017 ж.
3. Саясаттану пәнінен оқу-әдістемелік құрал / Кузутбаева Бағила Құмарбекқызы. б 65.01.
4. Доктрина национального единства Казахстана 29 апрель 2010 год.

УДК343

О ПРОТИВОДЕЙСТВИИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В КРИМИНАЛЬНЫХ ЦЕЛЯХ

Катков Ф.А. –студент группы ЮМ 23-1р1
Мицкая Е.В. – д.ю.н., профессор

XX век приносит с собой огромное количество новых, передовых технологий, которые позволяют совершать то, что совсем недавно казалось невозможным. Технологии Искусственного Интеллекта (далее - ИИ) поражают своими многочисленными, уникальными функциями, обладающими возможностью регулярного самосовершенствования. ИИ принес с собой новые возможности для человека в различных сферах жизнедеятельности, но и несет в себе потенциальную угрозу его применения в преступных целях. В 2017 году на интернет-платформе впервые было опубликовано видео, созданное ИИс заменой лица и голоса человека на видео [1, с.119]. Технология получила название «дипфейк» (от английского "deeplearning" — глубокое обучение, и "fake" — подделка) – методика синтеза изображения или голоса, основанная на искусственном интеллекте. Опасность данной технологии заключается в ее неконтролируемом применении злоумышленниками для осуществления своего преступного умысла, а такие факторы как: низкая стоимость генераций поддельных видео, общедоступность к таким серверам и отсутствие санкций за неправомерное его применение – только подогревает интерес злоумышленников [2].Преступные лица, получив фактическую копию лица и голоса человека могут безнаказанно использовать их в мошеннических махинациях и других преступных целях, например:нарушение неприкосновенности частной жизни (ст.147 УКРК) – используя цифровую копию лица и голоса человека, злоумышленники могут беспрепятственно проходить этапы идентификации личности в различных цифровых системах, после чего произвести взлом и кражу личных данных пользователя; мошенничество(ст. 190 УКРК) – подделывая личность человека и тем самым злоупотребляя доверием граждан, злоумышленники под вымышленным предлогом требуют перевести деньги на их личные счета от лица другого человека. Либо, путем взлома взломаэлектронных кошельков и онлайн-банков, защищенных сканированием биометрических данных, производят транзакцию на свои личные счета, тем самым получив противоправное обогащение; вымогательство(ст.194 УКРК) – вымогательство в данном случае есть требование передачи чужого имущества, права на него или другие действия имущественного характера под угрозой распространения компрометирующего дипфейка, позорящий потерпевшего или его близких.

К сожалению, имея растущую статистику случаев интернет-мошенничества, Казахстан пока не принимает превентивных мер от потенциальной возможности использования дипфейк технологий в преступных целях. Так, по данным сайта Евразийского Банка – в первом полугодии 2024 года в Казахстане зарегистрировано 9 936 случаев интернет-мошенничества, что на 4,1% больше, чем в первом полугодии 2023 года [3]. Исходя из этого, дипфейк представляет собой реальную угрозу и требует обратить на это внимание не только населения, но и государства. УголовныйКодекс Республики Казахстан хотя и имеет отдельную главу Особенной части, регулирующую уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи [4], но не предусматривает применение технологий, подобных дипфейку в преступных целях. Проанализировав уголовное законодательство РК и опыт некоторых стран, можно предложить два следующих варианта предотвращения использования дипфейк-технологий в преступных целях:

Первое– введение обязательной сертификации для технологий, связанных с дипфейками. Для предотвращения свободного распространения инструментов создания дипфейков важно установить обязательную сертификацию программного обеспечения, направленного на создание или обработку контента. А также осуществить внедрение специализированных систем мониторинга и анализа цифрового контента, которые могли бы использоваться правоохранительными органами. Данные меры могут быть реализованы через корректировку соответствующих нормативных актов, регулирующих IT-технологии, например, закона "О защите персональных данных" или нового закона, направленного на контроль искусственного интеллекта.

Второе – необходимо законодательно закрепить определение термина «дипфейк». В связи с этим предлагается внести изменения в УК РК, чтобы:определить понятие "дипфейк" как технологии, основанной на использовании искусственного интеллекта для создания поддельных аудио- или видеоматериалов, воспроизводящих голос, речь, лицо человека, создающий копию личности человека;включить в статьи мошенничество (ст. 190 УК РК), нарушение неприкосновенности частной жизни (ст.147 УК РК), вымогательство (ст.194 УК РК) их совершение при помощи дипфейк-технологий как отягчающее обстоятельство. Отсутствие конкретного упоминания дипфейков и подобных технологий в законодательстве создает сложности для правоприменения и точной квалификации преступных деяний, совершаемых с этой технологией. Современные технологии, которые своей доступностью представляют угрозу общественным отношениям, требуют точной квалификации действий и учета их специфики, что обосновывает необходимость создания отдельного состава уголовного правонарушения.

Также необходимо отметить, дипфейк представляет не только материальную угрозу, но также может активно применяться для подрыва репутации, чести и достоинства человека, в целях очернения личности [5]. В Китае с 1 января 2020 года, все видеоматериалы, созданные с помощью нейронных сетей технологии дипфейк, должны быть помечены отличающим знаком, а в случаи игнорирования данной нормы, к ответственности будут привлечены как лицо, которое опубликовало данное видео, так и интернет-платформа, которая позволила публикацию подобного видеоролика [6]. США, КНДР, Южная Корея и Австралия признализдепфейки средством совершения киберпреступлений, угрозой нарушения общественного порядка и социальной стабильности[6,7]. Число этих стран ничтожно мало, чтобы предотвратить возможно возникшие негативные последствия в условиях процесса глобализации. Причём, наиболее уязвимыми жертвами преступлений при помощи дипфейк-технологий станут несовершеннолетние или социально уязвимые группы населения. Однако, данные технологии создают максимально правдоподобный результат, поэтому нельзя исключать того, что правонарушение может быть совершено в отношении государственных органов или должностных лиц, что влечёт угрозу общественной стабильности и правопорядку в обществе.

Из вышеуказанного можно сделать вывод о том, что проблема применения дипфейка и его квалификации при совершении киберпреступлений является актуальной проблемой для всего мира, включая все СНГ пространство, а в частности Республику Казахстан. Казахстан, являясь частью глобального цифрового пространства, не может оставаться в

стороне от этих вызовов. Введение подобных изменений – это не только необходимость, продиктованная временем, но и шаг к защите человеческого достоинства, частной жизни и социальной стабильности. Общество, где технологии служат людям, а не наоборот, — это общество, где право и прогресс идут рука об руку. Дипфейк, как яркий символ возможностей и угроз искусственного интеллекта, требует четкого пониманияего потенциальных положительных возможностейв том числе и криминального использования. Только комплексное и своевременное регулирование позволит сделать эту технологию не инструментом хаоса, а элементом созидания. Казахстан, стоящий на пороге цифрового будущего, должен ответственно и эффективно встретить вызовы новой реальности, защитить граждан от криминального использования ИИ.

Литература

1. Prakash L. Kharvi. Understanding the Impact of AI-Generated Deepfakes on Public Opinion, Political Discourse, and Personal Security in SocialMedia // IEEE Security & Privacy. – 2024. - №22(4). - pages 115-122.
2. Оракбаев А.Б. К вопросу об исследовании виртуальной технологии «DeepFake» в ходе расследования отдельных видов (групп) преступлений // Вестник Восточно-Сибирского института МВД России: науч.-практический журн. - 2023. - № 1 (104). - С. 209-217.
3. Эксперты раскрыли самый распространённый вид онлайн-мошенничества в Казахстане https://eubank.kz/news/
4. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V // https://online.zakon.kz/
5. Two New California Laws Tackle Deepfake Videos in Politics and Porn //https://www.dwt.com/insights/2019/10/california-deepfakes-law
6. ZhanhangYe. China Passes Landmark Regulation Targeting ‘Deepfakes’ // https://www.sixthtone.com/news/1011874
7. Mazzone A. Identity Fraud — Government Legislative Responses // Victorian Government Solicitor's Office // http://vgso.vic.gov.au/sites/default/files/publications/Identity%20Fraud%20-%20Government%20Legislative%20Responses.pdf.

ӘОЖ 340.301:34.07

САРАПТАМА ЖҮРГІЗУ КЕЗІНДЕГІ ПРОЦЕССКЕ ҚАТЫСУШЫЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ

Кенжекова А.. – ЮМ 21-1к2 тобының студенті
Еркебаева Н.А. – ғылыми жетекші, аға оқытушы

Қылмыстық-процестік заңында қылмыстық процесске қатысушы адамдардың құқықтары мен бостандықтары жеке-жеке көрсетілген, оны ҚПК мынандай нормаларынан көруге болады. Мысалы азаматтардың құқытары мен бостандықтарын қорғауды талап ету (ҚПК 15 бабы), адамның ар-намысы мен қадір-қасиетін құрметтеу (13 бап), кінәсіздік презумпциясы (19 бап), әділсотты тараптардың теңдігі және жарыс сөз негіздерінде іске асыру (23 бап) және т.б.

Сот өндірісінде адамның құқақтары мен бостандықтарын қорғау мәселесі тұрғысынан алғанда, сараптаманы тағайындау және жүргізу кездеріндегі олардың кепілдіктерін қамтамасыз ету мәселесі де маңызды болып саналады, сондықтан бұл мәселе қылмыстық іс жүргізу заңының бірқатар нормаларында ескерілген. Мысалы қылмыстық процессте сараптаманы тағайындау және оны жүргізу кезідерінде күдіктіде, айыпталушыда, куәде, сонымен қатар егер психикалық жағдайы көтеретін болса мәжбүрлеу сипатындағы медициналық шараларды қолдану бойынша өндіріс жүргізіліп жатырған адамдарда, олардың мүдделерін қорғайтын келесідей құқықтары болады:

- Сараптама жүргізілгенге дейін оны тағайындау туралы қаулымен танысып және хаттама толтырыла отырып, өз құқықтары туралы түсінік ала алады.
- Сарапшыға қайыру бере алады. Қылмыстық процессті жүргізуші адам процесске қатысушы адамдарға сарапшыға қайыру беруге құқығы бар екендігін түсіндіре отырып, оның ҚПК 96 бабы бойынша негізделеген түрде болуы керек екендігін ескертуі керек.
- Сарапшы ретінде өзі ұсынған адамды немесе сот сараптама органының нақты қызметкерін тағайындау туралы, сонымен бірге сараптаманы сарапшылардың комиссиясы түрінде жүргізуге ұсыныс беруге.

Қылмыстық процессті жүргізуші адам мұндай ұсынысты қарау кезінде ұсынылып отырған кандидатураның срапшылық өкілеттігі жарайтындығын және қайыру беру үшін өзгедей негіздер жоқ бар-жоқтығын тексеруі тиіс. Сараптаманы сарапшылардың комиссиясымен жүргізу туралы мәселені шешу кезінде ҚПК 281 бабына қарастырылған негіздерді анықтауы керек.

Сарапшының алдына қосымша мәселелер қою немесе бұрын қойылғандарын нақтылау туралы өтініш жасауға.

Қылмыстық істі жүргізуші адам ұсынысты қарау кезінде егер сұрақтар сарапшының арнайы біліміне қатысты болса, онда сұрақты дұрыс қоюға көмектесуі керек.

- Қылмыстық процесті жүргізуші адамның (органның) рұқсатымен, сараптама жүргізу кезінде қатысуға, срапшыға түсіндірме беруге құқығы бар.

- Кодекстің 286-бабында көзделген тәртіппен сарапшының қорытындысымен не қорытынды берудің мүмкін еместігі туралы хабарламамен танысуға құқығы бар.Сарапшыға кері әсерлер болдыртпау үшін процесстің өзге қатысушылары тек сараптамалық зерттеулер жүргізу кезінде қатыса алады, бірақ оның нәтижелерін талдау және қортыныды жасау кезінде қатыстырылмайды. Жоғарыда аталған адамдардың сараптама жүргізу кезінде қатысуының негізгі мақсаты, сараптаманың затына қатысты олардың түсінік беруі болып табылады. Сараптаманы жүргізу кезінде күдікті және айыпталушының қатысуы сарапшыға сараптамалық зерттеудің объектісінің пайда болуы кезінде орын алған жағдайларды толық түсінуге, сараптама затына қатысы бар материалдардың бар екендігін білуге жағдай жасайды, бірақ бұл жағдай сараптамаға берілген материалға қатысты болып табылмайды.

- Сарапшыға сараптама затына қатысты күдіктінің, айыпталушының, жәбірленушінің сұрақ қою құқығы.

Бұл мәселе мыналарға әсер ете алады: а) сарапшыға берілген іс материалдары мен объектілердің толықтығына; ә) сарапшының қолданатын әдістері мен техникалық құралдарының ғылыми-әдістемелік негіздеріне, олардың тиімділігіне, сенімділігі мен нәтижелілігіне; б) осы сараптама бойынша анықтама әдебиеттеріне; в) зерттелген объектінің

сақталуына және т.б. Сарапшыға сұрақтар тек қылмыстық процессті жүргізіп отырған адамның қатысуымен қойылады және хаттамада көрсетіледі.

Сараптама жүргізу кезінде қатыстырылып отырған процесстің қатысушысы сараптамалық зерттеудің барысына араласа алмайды. Егер олардың қатысуы зерттеудің жүргізілуіне кедергі жасайтын болса, онда сарапшының осы рұқсатты алып тастау туралы ұсыныс жасауға құқығы бар.

Тергеушінің иқолына келіп түскеннен кейін сарапшының қортындысымен танысуға немесе қортынды беруге мүмкіндік жоқтығы туралы хабарламамен танысуға, өз ескертпесін келтіруге, қосымша немесе қайталай сараптама тағайындау, сонымен қатар жаңадан сараптама жүргізу туралы ұсыныс беруге.

Осыған байланысты ҚПК 274 бабының 3 бөлімі бойынша егер сараптама адамды күдікті деп танудан немесе айыпкер ретінде танудан бұрын жүргізілген болса, онда тергеуші сараптама тағайындау туралы қаулымен, сарапшының қорытындысымен және ҚПК 244 бабтың 1 бөліміндегі құқықтары мен міндеттерін түсіндіруі керек. Бұл норма қылмыстық іс қозғау туралы мәселе қаралып жатырған адамдарға да қатысты болғаны дұрыс болар еді.

ҚПК 274 бабтың 4 бөлімі «Жәбірленушілер мен куәларға, сондай-ақ қылмыс жасаудан зардап шеккен адамға және өзіне қатысты қылмыстық іс қозғау туралы мәселе шешіліп жатқан адамға сараптама жүргізу тек олардың жазбаша келісімімен ғана жүргізіледі. Егер бұл адамдар кәмелетке толмаған болса немесе сот оларды әрекет қабілеті жоқ деп таныса, сараптама жүргізуге жазбаша келісімді олардың заңды өкілдері береді. Аталған ереже осы Кодекстің 271-бабында көзделген жағдайларда сараптама жүргізу үшін қолданылмайды» деген ереже келтіреді.

Сараптамалық зерттеудің объектісі тірі адам болғанда, оның ішінде оның денесі мен психофизиологиялық жағдайлары болғанда мынандай жағдайларды процессуалдық мәселелерді шешкенде ескеру керек. ҚР ҚПК 15 бабының 6 бөліміндегі «ешкім өзінің өмірі мен денсаулығына қауіп тудыратын процессуалдық әрекеттерге тартылмайды. Адамның жеке басына қол сұғылмаушылықты бұзатын процессуалдық әрекеттер оның немесе оның заңды өкілінің еркіне қарсы түрде осы Кодексте тікелей көрсетілген жағдайларда ғана жүргізіледі» деген ережені ескеру қажет. «Қазақстан Республикасындағы сот-сараптамалық қызмет туралы» ҚР Заңы бойынша сот сараптамасы жүргізілетін адамдардың түрлері заңмен анықталады (33 бап).

Тірі адамдарға сот сараптамасы тек дәрігерлік мекемелерде немесе сот сараптамалық зертетулерді жүргізуге қажетті жағдайлары бар және адамның құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ете алатын өзге жерлерде жүргізіледі. Сот сараптамасын жүргізу кезінде адамды стационарлық тексеру қажеттілігі туындағанда ол медициналық мекемеге орналастырылады (ст. 34). Егер адамға қатысты сот сараптамасын жүргізу-стационарлық жағдайдағы сот сараптамалық зерттеулерді жүргізумен байланысты болса, онда ол сот сараптамасын тағайындау туралы қаулы, анықтама негізінде тиісті медициналық мекемеге орналастырылады.

.

Әдебиеттер

1. Қаракөбенов К.Д. Сот медицинасы Алматы Жеті жарғы 1996 ж.
2. Тілеубекова Б.Қ. ҚР Қылмыстық іс жүргізу құқығы «Ерекше бөлім» 2002, КГЗУ.
3. Тілеубергенов Е. Криминалистикалық сараптамаларда шешілетін сұрақтар Алматы, 2003 ж.
4. Авдеев М.А. Судебно-медицинская экспертиза трупа (руководство), М. Медицина 1967г.
5. Матышев А.А. Судебная медицина (руководство для врачей), Л. Медицина 1985 г.

ӘОЖ 101(07)=512

МӘДЕНИЕТТІҢ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ МӘНІ

Қалжігіт А.Ә. -Юм-24-6К тобының студенті
Мәкімбай Ж.М.– аға оқытушы, магистр

Мәдениеттің мәнін ашу оның тереңімен түсінумен байланысты. Бірақ та соңғы кездері мәдениет сәнді киініп, соңғы үлгідегі техниканы иелену, сондай ақ «в тренде» болу сияқты әрекеттермен сипатталады. Орта буында да сондай еліктеушілік пен немқұрайлылық басым болып жатқан уақытта мәдениеттің философиялық мағынасын түсіндіретін осы мәселені тілге тиек ететін уақыт жеткен сияқты.

Жалпы мәдени құбылыстар жасанды болып келеді.Ол адамды табиғилықтан ажыратып тұрады. Мәдениеттің арқасында адам табиғаттан бөліне отырып,жоғарғы табиғат құрайды. Адамдық іс-әрекеттің нәтижесі мен жемісі артефактілер деп аталады.(лат arte - жасанды factus - әрекет) Артефактілер: яғни мәдениет құбылыстары адамның ойынан, әдісінен туындаған заттар немесе процестер.Мәдениет тек адамның іс-әрекетінен шыққан өнім ғана емес,адамның жан дүниесінің өзгеруі, дамуы.Сонымен қатар, мәдениет өзіне адамдық іс-әрекетті де қосып алады.Оны американың зерттеушісі Дж. Ханигман 2 түрге бөліп қарастырады:

1)Қоғамдық ортадағы әлеуметтік стандартталған іс-әрекет;

2)Топтасып өндірілген материалды өнімдер. Осылардың бірлігінен белгілі бір образдар, конфигурациялар,стереотиптер яғни паттерндер шығады.

Паттерн деген- қайталанып отыратын қабылдау, сезіну,ойлау іс-әрекеті.(мысалы мемлекеттік шығармашылық).Ол іс-әрекет жеке немесе жалпылама болуы мүмкін.Мәдениет ұғымының мазмұны оның алуан түрлі көріністерінен ашылады.

Мәдениеттің әртүрлі түрғыдан қарастырылуы, мәдениет мәселесіне деген үлкенқызығушылықтан туса керек. Оған дәлел ретінде 1964 жылына қарай батыс әдебиетінде мәдениетке 257 анықтама берілгендігі жөнінде Американ мәдениеттанушылары А. Кребер мен К. Клохконның мәліметтерін келтірсек те жеткілікті сияқты. Ал одан кейін қаншама уақыт өткендігін және дүниедегі болып жатқан мәдени өзгерістерді есепке алсақ, мәдениет ұғымының шеңбері бұрынғыдан да кеңейе түседі. Осылай мәдениттің әртүрлі қырынан анықтап, әр салаға кірістіріп сипаттауға болатыны анық.

Мәдениет және оның өзіндік ерекшеліктері әрқашан философиялық ізденістер мен зерттеулердің негізгі пәні болып келді. Сондықтан, мәдени даму барысын онда қалыптасқан ойлау тәсілі, дүниетаным түрі арқылы түсіндіруге тырысқан көптеген философиялық үрдістерді байқауға болады. Мысалы, мәдениетті рәміздік ойлау түрі арқылы

анықтаған Э. Кассирердің, мәдениетті психофизиологиялық деңгейде қарастырған 3. Фрейдтің және т.б. концепциялары соның куәсі. XX ғасыр-дың екінші жартысынан бастап батыс ойшылдарының арасында мәдениетті тілмен теңдестіре қарау әдісі кең етек жайып, олардың барлығы дерлік «тілді адам тіршілігінің негізгі, маңызды анықтауышы деп бір ауыздан қолдап отыр».

Клод Леви Стросс (1908-1990). Ол өзінің «Құрылымдық антропология» деген еңбегінде мифтердің құрылымдық теорияларын енгізді. Онда мифтер күрделі түрде ұйымдасқан белгілер жүйесі реттеліп, күнделікті сөйлесуде пайдаланылатын ерекше тіл деп саналады. Леви Стросстың пікірінше алғашқы қауымдық адам қоршаған әлемде қайшылықтар жиынтығы ретінде қабылдайды. Мәдениетті түсіну үшін, адам қабылдауларында қоршаған әлем қалай көрінуі арқылы анықтауға болады Сондықтан Л.Стросстың мәдени концепциясы 2 жүйеде анықтайды:

- Адамдық ақыл-ойдың жүйесі.
- Физикалық іс-әрекеттің жүйесі.

Л.Стросстың концепциясын басқаша айтқанда жүйелік анализдің процесі саналыдан бейсаналыққа, адам мен табиғат арасындағы өзара қатынасты көрсететін жекеден жалпы заңдылыққа қарай бағытталған.

Рәміздік мектепке келсек, бұл мектептің негізгі өкілі неміс мәдениеттанушысы Э.Кассирер (1874-1945) мәдениетіне дамуының этаптарын көрсетеді. Адам өзінің санасының қалыптасу кезеңінде сыртқы әлеммен біріктіріп тұрған шынжырды үзеді. Кассифердің ойынша, мәдениет әр салалы.Сондай-ақ ол барлық жереде теориялық тұрғыдан емес, практикалық тұрғыдан күнделікті өмірде қолданылады.

Мәселе бұл жерде мәдениетті қабылдау мен оны қалыптастыруға деген талпыныс ниет деп атсақ болады. «Елдестірмек елшіден, жауластырмақ жаушыдан» демекші кез-келген мәдениеттің келуі немес таралуы, қалыптасуы басты идеологиялық немесе өнегелік сипатынан тануға болады. Бұл жерде сол қалыптасқан мәдениеттің түпкі идеологиялық негізін тану болып табылады.

Цицерон еңбектерінде «culture» деген «жерді өңдеу» деп кейін жетілдіру, тәрбие деген сияқты ұғымдармен байланысып, қоғамдық құбылыс ретінде сипатталып кетті. Сол тұрғыдан алсақ, мәдениет адамды тәрбиелеуші, дұрыс жолға салушы Әл-Фараби айтқандай «мадаият» деген «қала, қалалық» деп қарастырылды. Өнерді де, ғылымды да, дінді де, техниканы да бүгінгі таңда мәдениетпен байланыстырамыз. Қоғамның экономикалық жағдайын да, ғылыми деңгейін де, жалпы халықтың сауаттылығы мен мінез-құлқының қалыптасуын да мәдениетпен байланыстырамыз.

Мәдениетті туғызушы адам деп алатын болсақ, қоғамдағы кез-келген өзгеріс адамның ойыннан шыққан әркет басында айтып өткендей артефактілер мен паттерндер. Ал адамды қалыптасыратын қоғамдағы негізгі функция ретінде қарастырсақ, қоғамдағы адамның қалыптасу қоршаған орта, алған тәрбие, сіңірген білім, әдет сияқты әрекеттермен байланыстырып алып кетеміз. Сондықтан, мәдениеттің мәні оның негізгі этикалық негізінде деп ойлаймын. Адам болып дүниеге келген соң адам боп қалу негізіг шарт болғандықтан, қоғамдағы қалыптасқан үрдісті немес мәдениет үлгілерін сралап қарастырған жөн деп ойлаймын.

Әдебиеттер

1. Пархоменко И.Т.,Радугин А.А. Культурология М. «Центр»2001г
2. Флиер А. Я. Массовая культура и её социальные функции. // ОНС: Общественные науки и современность. – М., 2017. - №6.- С.
3. Шестаков В. П. Мифология XX века: Критика теории и практики буржуазной «массовой культуры». – М.: Наука, 2018ж.
4. Андросов А.А. О специфике современной субкультуры молодежи//https://cyberleninka.ru/article/n/o-spetsifike-sovremennoy-subkultury-molodezhi?ysclid=lg3k79jqem220440040

ӘОЖ:341

ЕУРАЗИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ОДАҚ: ПЕРСПЕКТИВА 2030

Қали Н. – ЮМ 21-9к
Муратова Г.Т. - құқық магистрі,ғылыми жетекші

Жастар қоғамда өз орындарын алатын, ұлт үмітін арқалаған ел ертеңі. Үміт пен сенімді ақтау бұл қазіргі жастардың басты парызы деп есептеймін. Сол себепті де жастар қазіргі қоғам жетекшісі ретінде әлемнің дамуы үшін жауапты екені мәлім.

Еуразиялық экономикалық одақ өңірлік интеграциялық бірлестіктер арасында жаңа қатысушы ретінде өз қызметін 2011 жылы Кеден одағы ретінде бастады, 2015 жылы экономикалық одаққа айналды. ЕАЭО-ның міндеті мүше мемлекеттерді өңіраралық экономикалық байланыстарды тиімді пайдалануда, ұлттық экономиканы жаңғыртуда және олардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал ететін жағдайлар жасауда қолдау болып табылады. Бұл процестің негізі тауарлардың, қызметтердің, капиталдың және еңбектің бірыңғай нарығын қалыптастыру болып табылады. Осы тұрғыда мен «Еуразиялық экономиялық одақ: перспектива 2030» алдағы уақытта бұл одақтың жаңа стратегиялық басым бағыттарына бірнеше ұсыныстарым бар. Себебі бұл одақтың алдағы уақытта жаңа мемлекеттердің қосылуына және сол мемлекеттермен ынтымақтастық құруына бұл одақтың келешекте одан әрі танымал және кеңеюіне ықпал ететіні сөзсіз. Және бұл одақтың маңыздылығын, тиімділігін халқыға көрсете алуымыз керек. Еуразиялық интерграция дамытудың болашағын, бағдарламаларын, жоспарларын анықтау кезінде мыналарды ескеру қажет: [1].

- Біріншіден, бұл одақ өзгеде халықаралық одақтармен өзара әрекеттесу керек. Халықаралық экономикалық жаһанда өзінің танымалдылығын көрсете білу керек және де өзінің беделін көрсете алу қажет. Бұл одақтың беделін көрсету үшін Еуразиялық ынтымақтастық одақтың нақты көрсеткіштіктерін көрсетуіміз керек. Одан бөлек біздің одаққа белсенді түрде өзара әрекеттесу үшін: Қытай, Үндістан, Египет, Вьетнам, Сербия және одан да бөлек алпауыт мемлекеттермен экономикалық қарым-қатынас жасау қажет.

- Екіншіден, бұл одақтың экономикалық жетістікке жетуі үшін тек стратегиялық бағыттар, келісімдер, шешімдер ғана емес сонымен қоса жаңа өндіріс, технология мен жұмыс орындарға да баса зер салу керек. Әлем бір орында тұрған жоқ екені бәрімізге мәлім. Технологияда дәл солай. Жаңа заман талабына сай мықты, квалификациясы жоғары кадрларды даярлау мақсатында жас мамандар тәжірибе алмасу қажет. Бұл менің тәжірибемде өткен және бұл маған көп септігін тигізді. Еуразия интеграцияның атқарылып жатқан жұмыстары өте белсенді, алайда күрделі мәселелер бар. Ол - инвестиция. Бұл мақсат ЕАЭО нормативтік құжатта белгіленген. Қазіргі таңда бұл бізде дефицит болып тұр расында да. Жалпы одақтың дамуы, алға қарай жылжуы, белсенді болуы, әрине ең бастысы халыққа пайдасы болуы үшін инвецтицияның пайдасы орасан. Сондықтан да осы айтылған мәселемеде баса назар аударылса. [2].

- Үшіншіден, Цифрлық коридор. Яғни қазіргі таңда тауарлардың кедендік бекеттерінен өту кезінде тез әрі қол жетімді түрде цифрландыру керек. Қазіргі таңда BLOCKCHAIN жасанды интеллекті пайдалану өте тиімді. Біріншіден уақыт, екіншіден қаржы жағынан көп үнемдейді. Бұл цифрлық технологияны пайдалану дамушы жаһандық мемлекеттерге пайдасы көп. Өздеріңіз білетіндей қазіргі жаһанда жасанды интеллект өте белсенді дамуда, Илон Маск айтқандай, жасанды интелектті ашық түрде саясатта қолдануымыз керек. [3].

- Төртіншеден, Европалық Одақтармен серіктестік. ЕО мен ЕАЭО арасындағы экономикалық өзара іс-қимыл мен интеграцияға қызығушылық артып келеді. ЕО-мен терең экономикалық интеграция Еуразиялық одақ үшін ерекше маңызға ие. Біріншіден, ЕО Ресей мен Қазақстан үшін жетекші сауда серіктесі болып табылады: Ресей Федерациясының жалпы сауда көлемінің жартысынан көбі ЕО-ға тиесілі, ал Ресей өз кезегінде Еуропалық Одақтың сауда серіктестері арасында үшінші орында болғанымен Қазақстанда қазір бұл тұста қарқынды жұмыс жүріп жатыр. Екіншіден, ЕО Еуразиялық интеграция жобасын дамытуда маңызды рөл атқара алады. Осы тұрғыдан алғанда, ЕО негізгі ұзақ мерзімді серіктес ретінде қарастырылуы керек деп мен санаймын. [4]

Сонымен қоса, ЕАЭО посткеңестік кеңістіктің жаңа динамикасын білдіреді. Оның жетістіктері мен қиындықтары шынайы бағалауды қажет етеді. Еуропалық Одақпен тікелей салыстырудан аулақ болу керек, бірақ бұл шектеулі ауқымда жаңа перспективалар ашады. Бұл тұрғыда оны кеден одақтары немесе еркін сауда аймақтары - НАФТА, МЕРКОСУР, Парсы мен араб ынтымақтастық кеңесі және Оңтүстік Африка Кеден одағы сияқты басқа аймақтық ұйымдармен салыстыруға болады. Бір жағынан, Еуразиялық экономикалық одақ идеалды емес, екінші жағынан, ол көп нәрсеге қол жеткізді және жұмыс істейді. Бұл жалпы еңбек нарығына да қатысты. Интеграцияның максималды тиімділігіне осы салалардағы жоспарларды жүзеге асыру және инфрақұрылым, өнеркәсіптік саясат, ауыл шаруашылығы, Еңбек нарығы, Бірыңғай зейнетақы кеңістігі және зерттеулер мен білім беру саласындағы ынтымақтастық сияқты мамандандырылған бастамаларды енгізу арқылы қол жеткізіледі. [5]

Келесі айтарым Еңбек нарығы. Жалпы еңбек нарығы - бұл Еуразиялық экономикалық одақ керемет нәтижелерге қол жеткізетін сала. Көршілес Одақ елдерінің жұмысшыларына кедергі келтірген барлық дерлік кедергілер жойылды және мүше мемлекеттердің азаматтарына қол жетімді әлеуметтік кепілдіктер көбінесе Еңбекші-мигранттар мен олардың отбасылары арасында кең таралған. Жұмыс берушілер басқа мүше елдердің қызметкерлерін ұлттық еңбек нарығына тән шектеулерсіз жалдай алады. Лицензиялау немесе квота қажет емес. Уақыт өте келе ЕАЭО-ның жалпы еңбек нарығы шағын елдердің экономикалық өсуін ынталандыруда айтарлықтай оң рөл атқара алады.

Еуразиялық экономикалық одақ (ЕАЭО) өзінің табыстары мен жұмыс істеп тұрған кеден одағы ретінде ең оңтайлы болып саналады. ЕАЭО инвестициялық қоғамдастық үшін жаңа шындықты ұсынады. Бес қатысушы елде ортақ нарықтың қалыптасуы кез-келген нүктеден қызметті жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Одақтың операциялық механикасындағы кемшіліктерге қарамастан, ол қазірдің өзінде нақты анықталған даму стратегиясымен ортақ нарық ретінде жұмыс істейді. [6]

Қарастырылып отырған мәселелер алдағы бес жыл ішінде ЕАЭО күн тәртібінің бірнеше негізгі аспектілеріне бағытталған;

- Негізгі басымдық тауарлар мен қызметтер үшін ортақ нарықтарды қалыптастыруға бағытталған жұмыстарды аяқтау, сондай-ақ бар шектеулерді жою болып табылады. Бірыңғай кедендік тарифті теңестірудің жоғары деңгейін ұстап тұру маңызды.
- Келесі міндет-макроэкономикалық, атап айтқанда ақша-несие саясатын тиімді үйлестіру. Мұндай консистенциясыз интеграциялық қауымдастықтың "экономикалық құрылымы" жойылуы мүмкін.

Сөз соңында, жастар өз елінің және одақтың ары қарай дамуы мен мақсаттарын, бағыттарын айқындайды. Алайда, жастар құндылықты сырттан танып емес, ұлттық мемлекет белгілеу қажет. Жастар негізінен сыртқы факторларға әсерлерге өте биім әлеуметтік топ болып келеді. Сондықтан, мемлекет жастармен тығыз байланыспаса, ойларымен алмаспаса, дәйекті жұмыс жүргізбесе, болашақта өскелең ұрпақ басқа жағымсыз топтарға бейімделіп кетуі мүмкін. Қазіргі жастар әлемдегі ең маңызды бәскелестіктің не екенің, әлемде не өзгеріс жасауға болатының, қандай да бір өзгеріске не істеу керектігін біледі және ұсыныс та жасай алады.

Әдебиеттер

1. Кеден одағының кеден кодексі. 25.06.2010 ж;
2. ЕАЭО Кеден кодексі туралы 2017 жылғы 11 сәуірдегі шарт // http://www.eurasiancommission.org
3. Қазақстан Республикасы Үкметінің 2017 жылғы 31 тамыздағы «Қазақстан Республикасындағы кедендік реттеу туралы» Қазақстан Республикасы Кодексінің жобасы туралы» Қаулысы // ИПС НПА РК «Әділет»
4. А.Г. Ибрагимов. ЕАЭС: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ, Т. 1. № 8 (2018) // https://cyberleninka.ru/article/n/eaes-problemy-i-perspektivy/viewer
5. Алибеков С.Т. «Сборник документов ЕврАзЭС» - Алматы.2012

ӘОЖ 316.4.6

СТУДЕНТТЕРДІҢ САБАҚҚА ҚАТЫСУ ДЕҢГЕЙІНІҢ ТӨМЕНДЕУІНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ТАЛДАУ

Қалмахан Б. – МӨ23-1к2 тобының студенті
Монтаев А. – PhD доктор, доцент

Білім – қоғамның маңызды салаларының бірі, ал жоғары білім – елдің экономикалық және әлеуметтік дамуының негізі. Алайда, соңғы жылдары көптеген университеттерде студенттердің сабаққа қатысу деңгейінің төмендеуі байқалуда. Бұл мәселе тек Қазақстанда ғана емес, бүкіл әлемде өзекті болып отыр.

Көптеген зерттеулер көрсеткендей, студенттердің сабаққа қатыспауы олардың үлгеріміне, болашақ мамандықтары бойынша дайындық деңгейіне және жалпы білім беру сапасына кері әсер етеді. Сондықтан, студенттердің сабаққа қатысу мәселесін зерттеп, оның әлеуметтік себептерін талдау және оны шешу жолдарын ұсыну маңызды.

Осы мәселені анықтау мақсатында МӨ23-1к2, МӨ-23-3к тобының студенттерінің арасында сұхбаттар өткізіліп, сабаққа қатыспаудың негізгі себептері анықталды.

Студенттердің сабаққа қатысу деңгейіне әртүрлі әлеуметтік, экономикалық және психологиялық факторлар әсер етеді. Оларды бірнеше негізгі топтарға бөліп қарастыруға болады.

1. Әлеуметтік-экономикалық факторлар

Материалдық қиындықтар. Көптеген студенттер білім алу барысында оқу ақысын, жатақхана шығындарын, жол ақысын төлеуде қиындықтарға тап болады. Олардың бір бөлігі өз шығындарын өтеу үшін жұмыс істеуге мәжбүр, бұл сабаққа қатысуға кедергі келтіреді.

Отбасылық жағдай. Кейбір студенттер отбасылық мәселелерге байланысты (ата-анасына көмектесу, іні-қарындастарын күту, үй шаруасымен айналысу) сабаққа тұрақты қатыса алмайды.

2. Мотивациялық және психологиялық факторлар

Мотивацияның төмендеуі. Университетке түскен студенттердің барлығы бірдей өз мамандығын саналы түрде таңдамағандықтан, олардың кейбірі оқу процесіне қызығушылық танытпайды. Бұл сабаққа қатысу деңгейінің төмендеуіне алып келеді.

Стресс пен психологиялық қысым. Университеттегі жоғары талаптар, емтихандар мен тапсырмалар, жеке өмірдегі мәселелер студенттердің психологиялық жағдайына әсер етіп, олардың сабаққа қатысуына кері ықпал етуі мүмкін.

3. Академиялық және университеттік факторлар

Оқытушылардың оқыту әдістері. Егер сабақтар қызықсыз, тек теорияға негізделіп өткізілсе, студенттердің сабаққа деген ынтасы төмендейді. Заманауи білім беру технологияларын қолданбау да сабаққа қатысуды азайтуы мүмкін.

1-2 курс Оқу бағдарламасының мектеп бағдарламасынмен ұқсастығы қызығушылықты төмендетеді және сабақ мазмұнының өзекті еместігін алға тартады.

Қашықтан оқыту мен онлайн ресурстардың кеңеюі. Кейбір студенттер сабаққа келмей-ақ, барлық қажетті материалдарды интернеттен алып оқуды жөн көреді.

Зерттеу барысында студенттердің сабаққа қатысу көрсеткіштері талданды. Нәтижелер төмендегідей болды:

1. 45% студент сабаққа жұмыс істеу қажеттілігінен қатыспайды.

2. 30% студент мотивацияның төмендігінен сабаққа бармайды.

3.15% студент оқу бағдарламасының мектеп бағдарламасымен ұқсас және оқыту әдістерінің қызықсыздығынан сабақтан қалады.

4. 10% студент психологиялық қиындықтарға байланысты қатыса алмайды.

Студенттердің сабаққа қатысуын арттыру үшін бірнеше шараларды қарастыру қажет:

1. Университет тарапынан қолдау көрсету

Студенттердің қаржылық жүктемесін азайту үшін стипендиялар мен гранттарды көбейту.Оқу және жұмыс кестесін үйлестіруге мүмкіндік беру (икемді сабақ кестесін жасау).

Университетте психологиялық қолдау қызметтерін дамыту.

2. Оқыту әдістерін жетілдіру

Оқытушыларды заманауи педагогикалық технологияларды қолдануға үйрету.Сабақтарды интерактивті, тәжірибелік негізде өткізу.Студенттерге қызықты, өмірмен байланысты кейстер мен практикалық тапсырмалар беру.

3. Мотивацияны арттыру

Студенттерді ғылыми-зерттеу жұмыстарына тарту.Мамандық бойынша жұмысқа орналасу мүмкіндіктері туралы ақпараттандыру.Оқуға деген қызығушылықты арттыру үшін мотивациялық тренингтер мен семинарлар ұйымдастыру.

Студенттердің сабаққа қатысу деңгейінің төмендеуі – көп қырлы мәселе. Оған әлеуметтік, экономикалық, психологиялық және академиялық факторлар әсер етеді. Бұл мәселені шешу үшін университеттер кешенді тәсілдерді қолдануы тиіс. Оқытудың жаңа әдістерін енгізу, қаржылық қолдау көрсету және студенттердің психологиялық әл-ауқатын жақсарту сияқты шаралар білім беру сапасын арттыруға көмектеседі.

Әдебиеттер

1. Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы (14.12.2012) // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050 (19.06.2019).
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы (30.08.1995) // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_ (17.05.2019).
3. Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспары (15.02.2018) // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1800000636 (17.03.2019)
4. Гершунский, Б.С. Философия образования для XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Б.С. Гершунский. - Москва: Совершенство, 1998. - 605 с.
5. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – М., 1991.- 207 с

ӘОЖ347.9

АЗАМАТТЫҚ ІСТІ СОТТА ҚАРАУҒА ДАЙЫНДЫҚ КЕЗЕҢІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қуаныш Ж.И. -ЮМ-21-1к12 тобының студенті
Сахарбекова А.Д. -«Азаматтық құқық және азаматтық іс жүргізу» кафедрасының аға оқытушысы,құқық магистрі

ҚР АПК-де, бірінші сатыдағы сотта іс жүргізуді реттейтін 2-бөлімде 16-тарау істі азаматтық процестің міндетті кезеңі болып табылатын сот талқылауына дайындауға арналған. Істерді оңайлатылған іс жүргізу тәртібімен қарау кезінде (бұйрық өндірісі, оңайлатылған (жазбаша) іс жүргізу) мұндай кезең жоқ екенін атап өту қажет.

Істі сот талқылауына дайындау судьяның, тараптардың және іске қатысатын басқа да адамдардың іс жүргізу әрекеттерінің жиынтығы болып табылады, олар заңда белгіленген мерзімде орындалуы тиіс және істің уақтылы және дұрыс шешілуін қамтамасыз ету мақсатына ие.

ҚР АПК-нің 163-бабының 2-бөлігінде көзделген азаматтық істі сот талқылауына дайындау міндеттері өзгеріссіз қалды: істі дұрыс шешу үшін маңызы бар мән-жайларды нақтылау; тараптардың құқықтық қатынастарын және сот басшылыққа алуы тиіс заңды айқындау; іске қатысатын адамдардың құрамы туралы мәселені шешу және оларды сот отырысының уақыты мен орны туралы тиісінше хабардар ету; әрбір тарап өз талаптарын немесе қарсылықтарын негіздеуге ұсынуы тиіс дәлелдемелер, тараптарды татуластыруға жәрдемдесу болып табылады. Судьяның міндеті істі сот талқылауына дайындау сатысында тараптардың татуласуына ықпал ету болды, бұл іс жүзінде бұрын қолданылған, бірақ қазір бұл азаматтық процестің осы кезеңінің міндеттерінің бірі ретінде заңнамалық түрде бекітілген. Айтпақшы, тараптарды татуласуға қосымша ынталандыру үшін оларға сотқа талап қою кезінде төленген мемлекеттік баж қайтарылады.

2015 жылы қабылданған ҚР АПК-і адвокаттардың қатысуымен тараптарды татуластырудың бұрын-соңды белгісіз тәсілін енгізеді-бұл дауға қатысушыларға адвокаттардың белсенді қатысуымен келіссөздер жүргізуге мүмкіндік беретін партисипативтік рәсім. Азаматтық-құқықтық дауларды және адвокаттардың партисипативтік рәсімдерін сотқа дейінгі реттеу тәртібімен татуластыру рәсімдерін жүргізу Тараптар Татуластыру және партисипативтік рәсімдер арқылы қанағаттандыра алатын талап-арыздар мен талап-арыздар бөлігінен соттарды түсіруге ықпал етеді деп үміттенеміз.

Істі сот талқылауына дайындау мерзімі өтініш қабылданған күннен бастап 7 жұмыс күнінен 20 жұмыс күніне дейін ұлғайтылды. Сонымен қатар, егер бұрын ерекше күрделі істер бойынша ерекше жағдайларда судья дайындық мерзімін бір айға дейін ұзартса, енді мұндай жағдайлар үшін мерзім қосымша бір айға ұзартылуы мүмкін.Жаңа АПК сот талап арыз қабылдағаннан кейін судьяның және процестің басқа да қатысушыларының іс-әрекеттерін неғұрлым нақты регламенттеді (165-бап). Бұдан басқа, істі сот талқылауына дайындау барысында және бірінші сатыдағы сотта дәлелдемелерді ұсыну тәртібі бойынша талаптар күшейтілді (73-бап).

Осылайша, ескі АІЖК-нің 66-бабына сәйкес дәлелдемелерді тараптар және іске қатысатын басқа адамдар бірінші сатыдағы сотқа осы уақытқа дейін нақтыланбай ұсына алады, бұл іс жүзінде тараптардың сот жарыссөздеріне дейін дәлелдемелерді жиі ұсынуына әкелді. Енді жаңа АПК-нің 73-бабының 1-бөлігіне сәйкес дәлелдемелерді тараптар және іске қатысатын басқа да адамдар істі сот талқылауына дайындау сатысында бірінші сатыдағы сотқа ұсынады. Тараптарда бар дәлелдемелерді сотқа ұсынбау бұл дәлелдемелерді апелляциялық, кассациялық сатылардағы сотқа ұсыну мүмкіндігін болдырмайды.

Жаңа Кодекс дәлелдемелерді сот талқылауы сатысында да ұсынуға мүмкіндік береді, бірақ егер істі сот талқылауына дайындау сатысында оларды ұсынудың мүмкін еместігін оларды ұсынған адамдар негіздеген жағдайда ғана.

Осыған байланысты жаңа АПК-нің 165-бабының 4) тармақшасына сәйкес сотқа сот белгілеген мерзімде дәлелдемелерді уақтылы ұсынбаудың және процестің негізсіз созылуының құқықтық салдарын тараптарға түсіндіру міндеті жүктелген.

Сондай-ақ, АПК-нің 404-бабының 2-бөлімінде көзделген жағдайда, дәлелдемелер апелляциялық сатыдағы сотқа да шағымда дәлелдемелерді бірінші сатыдағы сотқа ұсынудың мүмкін еместігі негіздемесімен, оның ішінде, егер адам бірінші сатыдағы сотқа іске қатысуға тартылмаған болса, сондай-ақ егер адам апелляциялық сатыдағы сотқа шағымдана отырып ұсынылуы мүмкін екенін атап өткен жөн. бірінші сатыдағы сотқа оларды зерттеу және (немесе) талап ету туралы өтініш берілді, бірақ ол қанағаттандырылмай қалды.

Тағы бір новелланы ерекше атап өткен жөн. Мәселен, егер бұрын судья істі дайындалған деп танып, оны сот отырысында талқылауға тағайындау туралы ұйғарым шығарса және тараптар мен процестің басқа қатысушыларына істің қаралатын орны мен уақыты туралы хабарласа, енді жаңа АПК-нің 172-бабының 1-бөлігіне сәйкес істі дайындау нәтижелері бойынша алдын ала сот отырысы өткізіледі. Осылайша, істі талқылауға дайындау кезеңінде хаттаманы жүргізе отырып, толыққанды сот отырысы пайда болды, оның мақсаты істі сот талқылауына дайындау кезінде жасалған тараптар мен іске қатысатын басқа адамдардың өкімдік әрекеттерін іс жүзінде бекіту болып табылады. Сот алдын ала сот отырысы барысында тараптармен істің мән-жайын талқылайды, сұрақтар қояды, қатысушы тараптар мен іске қатысушы басқа да адамдар тыңдауға тиіс.

Сонымен қатар, алдын ала отырыста сотқа жүгіну мерзімдерін және талап қою мерзімдерін өткізіп алу фактілері зерттелуі мүмкін. Талап қоюдың ескіру мерзімін немесе сотқа жүгіну мерзімін дәлелсіз себептермен өткізіп алған кезде судья іс бойынша өзге де нақты мән-жайларды зерттемей талап қоюдан бас тарту туралы шешім қабылдайды (172-баптың 6-бөлігі). Сот талап қоюды мойындауды қабылдаған жағдайда, судья іс бойынша мән-жайларды зерттемей, талап қоюды қанағаттандыру туралы шешім қабылдайды. Қосымша іс жүргізу әрекеттерін жүргізу немесе дәлелдемелерді зерттеу қажеттілігі болмаған жағдайда сот мәлімделген талаптардың мәні бойынша шешім шығарады (172-баптың 7-бөлігі).

Сондай-ақ, АПК бойынша талапкер істі сот талқылауына дайындау аяқталғанға дейін жазбаша өтініш беру арқылы талап қоюдың негізін немесе нысанасын өзгертуге, талап қою талаптарының мөлшерін ұлғайтуға немесе азайтуға құқылы екенін атап өткен жөн. Мұны қосымша іс жүргізу әрекеттерін жүргізу қажеттілігі болмаған кезде сотты кеңесу бөлмесіне шығарғанға дейін де жасауға жол беріледі (169-бап). Салыстыру үшін бұрын талап қоюдың негізін немесе нысанасын өзгертуге, талап қою талаптарының мөлшерін ұлғайтуға немесе азайтуға іс мәні бойынша қаралғанға дейін жол берілген.

Жауапкер бастапқы талаппен бірлесіп қарау үшін талапкерге ұсынуға құқылы қарсы талапқа қатысты. Енді істі сот талқылауына дайындау аяқталғанға дейін қарсы талап қойылуы мүмкін. Қарсы талап-арыз сот талқылауы барысында

қабылдануы мүмкін, бірақ егер жауапкер істі сот талқылауына дайындау уақыты мен орны туралы тиісінше хабарламау себебінен істі сот талқылауына дайындау сатысына қатыспаса ғана (153-бап).

Іске қатысушы тараптар мен басқа да адамдар алдын ала сот отырысының уақыты мен орны туралы хабардар етіледі. Шақырылған адамдардың біреуінің келмеуі алдын ала сот отырысын өткізуге кедергі болып табылмайды.

Азаматтық процестің тағы бір кезеңі – қолданыстағы азаматтық іс жүргізу заңнамасымен өкілеттіктері кеңейтілген апелляциялық сатыдағы сотта іс жүргізу азаматтық істі істі қарауға дайындаудың міндетті кезеңін қамтитыны кездейсоқ емес. Жаңа АПК-нің 414-бабы істі қарауға дайындық тәртібін регламенттейді және апелляциялық сатыдағы сотқа АПК-нің 165-бабында көзделген әрекеттерді жасауды жүктейді, оны бірінші сатыдағы сот да басшылыққа алады. Әділдік үшін, ескі АПК-де де осындай норма болғанын атап өткен жөн (ст. 348) және оның жаңа АПК-ге ауысуы істі сот талқылауына дайындау кезеңінің маңыздылығын тағы бір рет көрсетеді

Әдебиеттер

1. «Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік Кодексі» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 31 қазандағы № 377-V Кодексі (2023 берілген өзгерістер мен толықтырулармен). – [Электрондық ресурс]. – Кіру режимі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32683909.
2. Бексултанова Р.Т. Гражданское процессуальное право Республики Казахстан. Казусная технология. Сборник казусов по гражданскому процессу и постановлений Верховного Суда РК по вопросам гражданского процессуального права:учебное пособие. – Астана: Фолиант, 2014. – 440с.
3. Дүйсенова Ж. Сот отырысының хатшысы және оның сот жүйесіндегі рөлі [Электрондық ресурс] / Ж. Дүйсенова // «ALASH INFORM» қазақ ақпарат агенттігі. – Кіру режимі: http://social.alashinform.kz/kz/zakonpravo/220-sot-otyrysyny-hatshysy-zhne-ony-sot-zhyesndeg-rl.html.
4. Баймолдина З.Х. Гражданское процессуальное право Республики Казахстан: В двух томах. – Т. 1. Общая часть (Темы 1-15). Учебник. – Алматы: КазГЮА, 2001. – 128 с. 5 Іске қатысушылардың құқықтары мен міндеттері [Электрондық ресурс] //Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты, 2024. – Кіру режимі: https://zhmb.sud.kz/kaz/sub/moyinkum/iskekatysushylardyn-kukyktary-men-mindetteri.

УДК 33(091)

АДАМНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҒДАЙЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ САЯСИ ДАМУДЫҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Қырықбай Г.Е. -АП-23-2к тобыныңстуденті
Тулеманова Р.Е. - жетекші магистр ,оқытушы

Әр адамның әлеуметтік жағдайы-бұл оның жеке әл-ауқатығанаемес сонымен бірге қоғамның жалпы жағдайының, экономикасы мен саяси үдерісінің тұрақтылығының маңызды көрсеткіші. Мемлекеттің тұрақтылығы, оның бәсекеге қабілеттілігі және демократияның даму деңгейі ресурстардың қаншалықты әділ бөлінгеніне, азаматтарға өзін-өзі жүзеге асыруға қандай мүмкіндіктер берілгеніне байланысты.Әлеуметтік жағдайдың экономикалық маңызы.Кез-келген мемлекеттің экономикасы оның азаматтарының еңбегіне негізделген. Олардың әлеуметтік жағдайы неғұрлым жоғары болса – білім деңгейі, табыс деңгейі, медициналық қызметтерге және басқа да әлеуметтік игіліктерге қол жетімділік – соғұрлым олар өнімді болады. Өнімділік және экономикалық өсу. Азаматтар жұмыс орындарымен қамтамасыз етілгенде, оқуға және дамуға мүмкіндігі болғанда, олар экономикағакөбірекүлесініңқосады. Адами капиталды дамыту – өркендеуге ұмтылған кез-келген үдерісті байланысты мәселені шешудегі әлеуметтік жағдайда мемлекеттің басты міндеттерінің бірі. 2. Әлеуметтік теңсіздік және қоғадағы кедейлік.Егер байлар мен кедейлер арасындағы алшақтық тым үлкен болса, бұл үдеріс пен экономикалық дамуды баяулатады. Кедейлік адамдардың білім алу және жақсы жұмыс істеу мүмкіндігін шектейді, олардың сатып алу қабілетін төмендетеді, бұл еңбек нарығына және жалпы тұтыну деңгейіне теріс әсер етеді. Мемлекеттік және үдерісінің басты әлеуметтік жағдайды,қоғам қозғалысының реттеудегі рөлі. Мемлекеттік,саяси және әлеуметтік саясат азаматтардың білімге, медицинаға және әлеуметтік кепілдіктерге қол созуын жеткізуін қамтамасыз етуі керек. Мемлекет адами капиталға неғұрлым көп инвестиция салса, ұзақмерзімді және үдерістің экономикалық, өсудіңқарқынды мүмкіндігі соғұрлым жоғары болады. Әлеуметтік, саясиүдеріс экономикалық жағдайдың маңыздыкөрінісі болып табылады. Қоғамның саяситұрақтылығы мен байланысындемократиялықдамуыоның қоғамдағы азаматтарының өмір сүру деңгейіне байланысты. Билік кедегенсенімжәне саяси тұрақтылық өмір сүру деңгейі жоғары болу әсерінен елдерде халық белсенді билікті жиі қолдайды, сайлауға және азаматтықәлеуметтікүдерісбелсендіқоғамдық өмірге қатысады. Адамдардың көпшілігі кедейлік пен әділетсіздікке тап болған жерде наразылық күшейіп, саяси дағдарыстар мен жаппай наразылықтарға әкелуі мүмкін. Азаматтықбайланысбелсенділікжәнеқоғамдық демократия білімі жоғары және ауқатты адамдар саяси өмірге көбірек қатысады: дауыс беру, бастамалар жасау, өз құқықтарын қорғау. Бұл демократиялық институттардың дамуына және құқықтық үдеріс мемлекеттің алға қарай нығаюына ықпал етеді. Жұмыссыздық, кедейлік және әлеуметтік теңсіздік әділетсіздік деңгейі жоғары қоғамдардағы әлеуметтік қолайсыздық тәуекелдері радикалды көңіл-күйді арттырады, саяси қақтығыстар күшейеді. Бұл биліктің тұрақсыздығына, популизмге және мемлекеттік басқару тиімділігінің төмендеуін. Әрбіртұлғаның, азматтың адамның қоғамдағы әлеуметтік жағдайы: елдің әлеуметтік экономикалық және саяси дамуының көрсеткіші. Қоғам –әрбір мәселені адамдардың өзара қарым-қатынасына негізделген күрделі жүйе ретінде қарайды. Әрбір қоғамда адамның әлеуметтік жағдайы тек жеке өміріне ғана емес, бүкіл елдің тікелей әлеуметтік, үдерісіне экономикалық және саяси тұрақтылығына да тікелей әсер етеді. Әлеуметтік теңдік, экономикалық әл-ауқат және саяси тұрақтылық – қоғамның дамуының негізгі көрсеткіштері. Сондықтан әрбір азаматтың өмір сүру деңгейі мен әлеуметтік мәртебесі елдің жалпы жағдайының айқын болашақ көрінісі болып табылады. Әлеуметтік жағдай жәнеэкономикалықсаясидамуыөзгеше.Әлеуметтікжағдай – адамның материалдық әл-ауқаты, білім деңгейі, денсаулығы және өмір сүру сапасы сияқты факторлардан,өзекті мәселелерден тұрады. Бұл көрсеткіштер елдің экономикалық дамуымен тығыз байланысты жәнеде үдерісті дамуына әсер етеді. Экономикалық өсім және өмір сүру деңгейінің өсуі. Экономикалық тұрғыдан дамыған елдерде халықтың өмір сүру деңгейі жоғары болады. Керісінше,

экономикалық үдерістер дағдарыстар халықтың табысының төмендеуіне, қарқынды түрде әлеуметтік жұмыссыздықтың артуына және кедейшіліктің күшеюіне алып келеді. Саяси, экономикалық саясаттың асты мақсаты – халықтың басым көпшілігінің әлеуметтік жағдайын, әл-ауқатын арттыру. Жұмыссыздық және табыстың теңсіздігі.Елдегі жұмыссыздық деңгейі халықтың әлеуметтік жағдайына тікелей әсер етеді. Егер азаматтар тұрақты жұмыспен қамтылса, олардың әлеуметтік жағдайы жақсарады, ал жұмыссыздық артқан жағдайда кедейшілік деңгейі жоғарылайды. Экономикалық әділдік пен табыстың тең бөлінуі қоғамдағы тұрақтылықты қамтамасыз етеді. Мемлекеттің,әлеуметтік экономикалық қуаты оның адами капиталына байланысты. Егер халықтың басым бөлігі сапалы білім алып, кәсіби біліктілікке ие болса, елдің бәсекеге қабілеттілігі артады. Сондықтан мемлекет білім беру саласына инвестиция құю арқылы қоғамның жалпы деңгейін көтере алады. Әрбір адамның жеке басының әлеуметтік жағдайы елдің экономикалық дамуы мен саяси біртұтас тұрақтылығына тікелей әсер етеді. Әлеуметтік теңдік сақталған жағдайда мемлекеттерде экономика тұрақты дамып, халықтың әл-ауқаты жоғары болады. Ал әлеуметтік теңсіздік күшейген жағдайда, саяси тұрақсыздық пен экономикалық қиындықтар орын алуы мүмкін. Сондықтан мемлекет әрбір азаматтың әлеуметтік жағдайын жақсарту үшін тиімді экономикалық және әлеуметтік саясат жүргізуі қажет. Тек осылай ғана қоғамда әділеттілік орнап, тұрақты дамуға қол жеткізуге болады.

Әдебиеттер

1. Билялова Л.Р., Стрыгин А.В. Особенности технологии удаленных занятий в вузах // Финансовый бизнес. – 2020, № 3. С. 3…8.
2. Соловов А.В., Меньшикова А.А. Модели проектирования и функционирования цифровых образовательных сред // Высшее образование в России. – 2021. Т. 30, № 1. С. 144…155.
3. Константинова Д.С., Кудаева М.М. Цифровые компетенции как основа трансформации профессионального образования // Экономика труда. – 2020. Т. 7, № 11. С. 1055…1072.
4. Лобова С. В., Понькина Е.В. Онлайн-курсы: принять нельзя игнорировать // Высшее образование в России. – 2021. Т. 30, №1. С. 23…35.
5. Ларионов В.Г., Шереметьева Е.Н., Баринова Е.П. Трансформация терминологии, компетенций и знаний в условиях цифровой экономики // Вестник Астраханского государственного технического университета. Серия: Экономика. – 2019, № 4. С.21…28. 6. Sheremetyeva E.N., Barinova E.P., Zolotova L.V. Innovative Formats of Education in the Transformation of the Digital Economy// Lecture Notes in Net-works and Systems. – 2021, 161 LNNS. P. 249…254.
6. Селедцова И.А., Никонова В.А. Сравнительный анализ ключевых особенностей развития "Индустрии 4.0" в странах Европы, Азии, США и России // Инновации. –2017, № 11 (229). С. 15…21.
7. Каржанова Н.В., Соколова Е.И., Тарарина Л.И., Адасова Я.Б. К вопросу диагностики рисков высшего образования в контексте дистанционного обучения // Экономические науки. – 2020, № 10. С.82…85.
8. Лившиц И.И. Дистанционный формат обучения: риски и возможности // Стандарты и качество.

УДК 387.12

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛГИИ В ОБУЧЕНИИ МАГИСТРАНТОВ СПЕЦИАЛЬНОСТИ «ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ» В ОНЛАЙН-РЕЖИМЕ (ПЕРИОД ПАНДЕМИИ)

Макулбекова Д. - студентка группы ЮМ-22-1к8
Морозова В.Ю. - магистр,ст.преподаватель

В связи с карантином, охватившем систему образования колледжи, вузы как и вся парадигма образования прошли этап нового становления и изменения. К таким изменениям в парадигме образования и событиям периода пандемии с одной стороны можно отнести отрицательные моменты, такие как недостаток живого общения. С другой стороны были и положительные стороны данного процесса: данная ситуация вынудила работников сферы образования из высоко развитых университетов мира отдать весь свой креативный потенциал и квалификацию в новую систему онлайн-образования.

Обычно ученые считают, что классическое обучение, так сказать живое занятие во многом отличается по своему характеру и организации от дистанционного, так сказать онлайн- обучения. Возникает вопрос какое из обучений наиболее подходит для современного образования и воспитания. Существует много неоспоримых фактов, которые показывают, что это совсем не так, как мы думаем.

Нетрадиционная система образования, то есть онлайн – обучение - одно из крупнейших инноваций в систему образования страны и масштабное образование по всему миру. Быстрое развитие информационных инноваций привело к возникновению повода для обсуждения важности изменения уже имеющихся методов и приемов для организации профессионального обучения. В наши дни перед работниками образования стоит главная проблема, которая связана с решением главной проблемы, связанной с подготовкой профессионалов, научных кадров, способных осуществлять педагогические инновации. Проблема, связанная с удаленным или онлайн- обучением, по мнению исследователей должна решаться через современные коммуникационные системы, такие как инновационные технологии, которые будут в конечном итоге осуществлять учебный процесс и заменять традиционные методы обучения. [1]

С понятием «онлайн-обучение» можно связать понятие «виртуальное образование», под которым имеют ввиду, способы контактного взаимодействия участников виртуальной развивающей системы. Построение виртуального обучения без взаимодействия педагогов и учащихся не может осуществляться. Виртуальное обучение строится на основе всех участников образования, в которую входят педагоги и учащиеся. Обучение онлайн-формата наилучшим образом подходит для всех видов подготовки профессиональных, научных кадров.[2]

При подготовки современных научных кадров, особенно педагогов- психологов, социальных работников необходимо учитывать специфику процесса обучения, при которой необходимо достичь основных целей обучения, связанных со способностью к совмещению инновационных и классических образовательных программ, способностью к осознанию нововведений в управлении педагогическим аппаратом, системой анализа и моделирования.

Все вышесказанное говорит о необходимости дополнительных исследований инновационных процессов в обществе, а также о соотношений классики и инноваций, а также заставляет современных педагогов прибегать к инновационным формам организации учебного процесса для достижения вышеизложенных результатов.

Следует отметить, что специфика преподавания такой дисциплины как «Педагогическая инноватика» у магистрантов первого курса нацеливает на выводы, что обучение в онлайн-формате в виде вебинаров-лекций , а так же вебинаров- семинаров наилучшим образом способствует развитию таких способностей как проектирование и технология инновационной деятельности. [3]

Чаще всего для осуществлению такой педагогической деятельности профессора Южно-Кахахстанского университета им.М.Ауезова используют платформы Zoom и Microsoft Teams.

Zoom и Microsoft Teams это совершенно новый метод, используемый в образовательном пространстве, который способен достаточно эффективно находить разрешения проблемных ситуаций в образовании. Через такие новые онлайн-платформы создаются наиболее важные цепочки между всеми участниками парадигмы образования, проводятся лекционные и практические занятия устраиваются нужные презентации, определяются адекватные методы коммуницирования и контактирования между субъектами и объектами образования и воспитания

Следует отметить, что имеются разнообразные форматы онлайн-вебинаров и подбор этих форматов связан с приемами и технологиями, которые необходимы при изучении какого-либо из предметов специального цикла: онлайн-презентация; лекция с коммуникацией; опрос-информация; семинарское занятие с решением проблемных ситуаций; тренинги по выполнению индивидуальных заданий; защита презентаций; практическое занятие с решением коллективных проектов; семинар-конференция

Самый нужный выбор формата онлайн-обучения, а так же его «рациональная» реализация приведут к достигаемым целям обучения.

Литература

1. Хуторской А.В. Педагогическая инноватика: учеб. пособие для студ. высших учеб .заведений/ А.В. Хуторской. - М.:Издательский центр «Академия», 2008. -256с.
2. Образование и наука. Энциклопедический словарь / Гл. редактор Ж.К. Туймебаев; редкол.: А.Е. Абылкасымова, И.Б. Бекбоев, М.В. Рыжаков, Н.Б. Калабаев, С.Ж. Пралиев, Г.М. Мутанов, Г.М. Кусаинов. - Алматы: 2008. -448 с.
3. Баймаханова Г.А. Актуальные проблемы образования в Казахстане // Материалы круглого стола. 11января 2021 г.
4. Нагаев И.А. Организация вебинара // Науковедение: Интернет-журнал. -2012. -№3.

ӘОЖ 414.2=40=943742

ШЕТЕЛ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ТІЛ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МЕН ТІЛДІҢ ДАМУЫН ТҮСІНДІРУ ЖОЛДАРЫ МЕН ПРИНЦИПТЕРІ

Макулбекова Д.М.– ЮМ-22-1к8 тобының студенті
Емкулова З.А.– магистр, аға оқытушы

Тілдің дамуы, қоғамның дамуы бір-біріне әсер етеді. Өйткені тілдің тағдыры сол тілде сөйлейтін халықтың тағдырымен тығыз байланысты. Тілдік өзгерістерге себепші болатын факторларлың ең күштісі – қоғамдық процесс. Егер, қоғам экономикасы, техникасы, ғылыми жағынан күшті дамыса, мәдени өзгерістер мен жаңалықтар көп болса, ондай қоғамдағы халықтың тілі де жақсы дамиды. Оған дәлел ретінде көпшілік халықтардың тілінде соңғы ғасырларда пайда болған telephone-телефон, radio-радио, television-телевидение, computer-компьютер,гаджет, смартфон,смарт, ноутбук, айфон, стендап, спикер, франшиза, инновация, коллаборация,маркет, маркетолог, маркетинг, дизайн, дизайнер, риелтор, инвестор, инвестиция,продюссер, роуминг, коуч, тренинг,мобилизация, прайс, прайс-лист, каталог, чек, чекап, чек ин, резерв, вебинар, блендер, тендер, онлайн, офлайн, дедлайн, кэмпинг, стартап, провайдер, презентация, трафик, лайк, лайфхак, ремэйк, мэйкап, офф-шор, селфи, ватсап, инстаграм, фейсбук, фрилансер, проект, сиквел, диллер, квардробер, хейт, хейтер, хайп, монитор, мониторинг, блокбастер, вестерн, трейлер, триллер, спойлер, саммит, подкаст, кастинг, демпинг, секьюрити, бодигарт, боди арт, ноу-хау, лузер, абьюзер, адюльтер, жалюзи, хафбэк, инсайдер, аутсайдер, фойе, экшн, миссия, миссионер, реакционер, рэфэри, тайм аут, таймер, брейк, балкон, дантист, арт, модерн, скутер, плейер, микс, миксер, минимализм, фанат, хип-хоп, рэп, рэппер, дистрибьютер, реализатор, клип, клипмейкер, реинновация, референдум, воркшоп, модератор, модернизация, бизнес, бизнесмен, плейстэйшн, драйвер, апробация, тинейджер, пранк, фабула, вокабуляр, дайрект, директ, сторис, трэш, тренд, тимбилдинг, ролик, ролставни, мобилограф, флэкс, флэшмоб, чиллинг, чилл, челлендж, интерьер, вайп, креатив, контент, тандем, кейс, пиар, релакс,апгрейд, файл, кешбэк, эйрподс, стрейч, сноуборд, кавер, чат, спам, саундтрек, ревью, интервью, таргет, таргетолог, селебрити, бонус, слайм, воркланч, оутфит, лашмейкер, коворкинг, эсэмэм, контакт, рилс, тренч, аэростречинг, копирайт, формат, профайл, фидбек, брифинг, шеринг, сейл, пресса, постер, блог, блогер, тест драйв, стрит арт, стикер, пейдже*р* деген сияқты сөздерді келтірсек болады.

Қазақстан Республикасы Ғылым және Жоғары Білім министрлігі жүйесіндегі ұйымдарды басқаруды жетілдіру жөніндегі қосымша шаралар туралы қаулысының басты мақсаты - білім, ғылым, мәдениет, денсаулық, спорт мекемелерін дамыту. Жаңа Қазақстанды өркендетіп, жоғары дамыған мемлекеттермен қарым-қатынаста болу, өндіріс орындарын жоғары деңгейде көтеру сияқты маңызды мәселелерді шешуге, әрине, жастарымызға біз шетел тілін жан-жақты үйретуіміз қажет.

Шетел тілі сабақтарында біз сөйлеу дағдыларын дамыту мақсатында дөңгелек стөл, пікір-талас, диспут, дискуссия, миға шабуыл, презентация, проект, топтық жұмыс, рөлдік ойындар, іскерлік ойындар арқылы тіл үйретудің түрлі ғылыми әдістерін қолданамыз. Мысалы, сюжеттік рөлдік ойындарында білім алушылар белгілі бір тақырыпқа тапсырма ала отырып жұмыс жасайды. «Holidays in Great Britain» тақырыбынабілім алушыларға мынадай ой тастасақ «Егер,сіз мереке кезінде Англияға бардыңыз делік, сіз таныс емес қалада өзіңізді қалай ұстайсыз және жол сілтеген кісіге өзіңіздің алғысыңызды қалай жеткізесіз?» бұл жағдайда білім алушылардың қолданатын сөйлеу мәнері өз таңдауына, сөздік қорына байланысты болуы мүмкін.

Could you tell me? - Сіз маған айта аласыз ба?

May I have your attention, please? - Сіздің назарыңызды бөлуге рұқсат па?

I bed your pardon - Кешірім өтінемін.

I don’t know how to thank you - Сізге қалай ризашылығымды білдірсем болады.

I am very glad you were able to come to our place - Сіздің бізге келе алғаныңызға өте қуаныштымын.

Do you like our traditions or how do you celebrate this holiday in your country? - Сізге біздің салт-дәстүріміз ұнайды ма? немесе Өз еліңізде осы мерекені қалай тойлайсыз?

Білім алушыларға осы сияқты көптеген ситуациялық тақырыптармен жұмыс жасау, олардың шетел тілінде сөйлеу дағдыларын қалыптастырады және нақты ситуациялық проблемаларда тіл білімін жетілдір түседі.

Ағылшын тілі пән ретінде әр түрлі білім көздерін қолдана отырып жүргізілетін интегративтік пән түрі болып табылады. Сондықтан, халық педагогикасы элементтерін сабақ үрдісіне қолдану пәннің тәрбиелік және методикалық міндеттерін белгілі дәрежеде қанағаттандырады. Олар: - тілді түсінуге үйрету;

- Сол тілде сөйлей алу қабілетін дамыту;
- Олардың ой өрісін арттыру;
- Олардың адамгершілік, моральдық нормалар туралы түсінігін қалыптастыру;

Диалогтық және монологтық сөйлеу әрекеттерінің түрлері, пікір-талас кезінде білім алушылардың шығармашылығын дамыту барысында қолдана отырып, моральдық және адамгершілік нормаларын қалыптастыруға әбден болады. Бірақ, ең алдымен жыл бойында қарастырылатын тақырыптарға сай мақал-мәтелдерді, сөз тіркестерін сарапқа салып, сөздік қорын жинақтап алу қажет. Кафедраға қарасты гуманитарлық бағытындағы 1-курс білім алушыларына берілген «My friend», «My working day», «My native town», «My home – my motherland», «Customs and traditions of Kazakhstan», «National games», «National symbols», «The outstanding people of Kazakhstan», «Nature of our country» т.с.с тақырыпары бойынша достық, адамгершілік нормаларын жеткізетін мақала, эссе, баяндама, презентация, тапсырмаларды лексикалық, грамматикалықжәне фонетикалық тиімділігі жағынан қарастырсақ әбден болады.

1. A friend in need is a friend in indeed. – Ерді кебенек ішінде таны (грамматикалық туынды сөздер).
2. Every cloud has silver lining. – Жаман айтпай жақсы жоқ.
3. Every dog has it’s day. – Дүние кезек, терме кезек (“have” етістігі III жақ)
4. Better late than never. – Ештен кеш жақсы (сын есімнің шырайы)

Қазақ және ағылшын тілдерінде әдеби бірліктерді тілдік ерекшеліктеріне қарай қолдану студенттерінің сөйлеу қабілетін арттырады.

1. Business before pleasure. – Бейнет түбі – зейнет.
2. All is well that ends well. – Басы қатты болса, аяғы тәтті болар.
3. East or west home best. - Отан оттан да ыстық.
4. Live and learn. – Оқусыз білім жоқ, білімсіз күнің жоқ.

Сабақтың бұл түрін білім алушыларды топ-топқа бөліп, тақырыптар бойынша мақал-мәтелдер мен жарыс сабағын өткізіп, оның көмегімен біз білім алушылардың шетел тіліне деген қызығушылықтарын, ынталарын арттырамыз деп ойлаймыз.

Шетел тілін оқытуда ауызекі сөйлеу заңдылықтарын, қағидаларын, ережелерін елемеу, практикалық тіл қызметін меңгеруге елеулі нұқсан келтіреді. «Монологтық және диалогтық тіл дамыту» жоғары оқу орындарының шетел тілін оқыту практикалық сабақтарында дыбыстық жаттығулар, дыбыстау мүшелерін жаттықтыру негізінде кеңінен қолданылуы өте қажет. Ал, сөйлеу қабілетін жетілдіру, арттыру кезінде алдымен грамматикалық сөз құрамына көп көңіл бөлуіміз қажет. Сөз құрамы ең алдымен ірі үш топқа бөлінеді:

1. Сөз түбірі
2. Сөз негізі
3. Көмекші морфемалар

Бірінші топ – сөз түбірі туралы түсінік беретін болсақ, ағылшын тіліндегі Hand (кисть руки, қол) – ондаған сөздің түбірі бар:*To hand* – тапсыру;*Handful* – уыс, бір шөкім, азғана;*Handle* – сап, тұтқа;*Handless* – ебедейсіз;*Handsome* – әдемі;*Handy* – қолайлы;*Handbill* – парақша;*Handbook* – оқулық;*Handcuffs* – кісен, бұғау;*Handicraft* – қолөнер;*Handiwork* – қолөнер;*Handrail* – қанат, сүйеніш, таяныш;

Қысқасы, тіл – дамып, өзгеріп отыратын құбылыс. Заман өткен сайын оның фонетика, лексика, грамматика деп аталатын деңгейлері, қабаттары мен түрлерінің бәрі де өзгеріске ұшырап, дамып отырады. Ескертетін жайт: тілдің әр қабаты, деңгейі әр түрлі сипатта өзгереді, дамиды. Бұл әр қабаттың өзіндік ерекшеліктеріне байланысты екені құба құп.

Әдебиеттер

1. Молдабеков Қ., Алдабергенова Б. Тіл дамытуға көмек. Бастауыш мектеп, 1989.109-125бб.
2. Курманбаев Н.М. Методика обучения английскому языку в казахской аудитории. - Алма-Ата. Мектеп, 1988г. -184с.

ӘОЖ 343.9

ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТЫҢ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Мамытхан А. – ЮМ-22-1к2 топ студенті
Альшуразова Р.А.– аға оқытушы, құқық магистрі

Криминология қылмысты зерттейді, ал отбасындағы зорлық-зомбылық қазіргі уақытта талқылауды және зерттеуді талап етуде. Түрлі елдерде және аймақтарда, соның ішінде Қазақстан Республикасында тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысты жағдайлар мен тәсілдер әртүрлі болуы мүмкін және өзіндік әсер ететін фактілері бар екенін ескерген жөн. Міне, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың кейбір криминологиялық аспектілері:

1. Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың анықтамасы:- Тұрмыстық зорлық-зомбылық әдетте отбасылық қатынастар аясында жасалған физикалық, психологиялық немесе экономикалық зорлық-зомбылықты қамтиды. Бұл ерлі-зайыптылар, ата-аналар мен балалар арасындағы және басқа отбасы мүшелері арасындағы зорлық-зомбылықты қамтуы мүмкін.

2. Статистика және таралу:- Тұрмыстық зорлық-зомбылық статистикасын зерделеу криминологтарға оның Қазақстан Республикасында таралуын түсінуге, сондай-ақ істер мен құрбандардың ерекшеліктерін анықтауға көмектеседі.

Жыл басынан бері полицияға тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысты 35 мыңнан астам шағым түскен. Алайда, басқыншылардың аз ғана бөлігі жазаланды. Бұл туралы ҚР Ішкі істер министрлігі Әкімшілік полиция комитетінің басшысы Руслан Қаржаспеков баядады. 6 мың құқық бұзушы әкімшілік жауапкершілікке, 300 агрессор қылмыстық жауапкершілікке тартылды.Ведомство басшысының айтуынша, зардап шеккендердің көпшілігі полицейлер келгенде әрекетті жалғастырудан бас тартып, шабуыл жасағандардың үстінен арыз жазғысы келмейді. Қолданыстағы заңдарға сәйкес, тәртіп сақшылары мәлімдемесіз отандық тирандарды жауапқа тарта алмайды. Осы себепті биыл агрессорлардың 17 пайызы ғана нақты жазасын алды. Сонымен қатар, 12% жағдайда тұрмыстық зорлық-зомбылық қайталанады. Қазақстанда тұрмыстық зорлық-зомбылық деңгейін төмендету үшін заңсыз әрекеттер үшін жауапкершілік күшейтілуде. Мысалы, 2023 жылдың 1 шілдесінен бастап полиция тұрмыстық құқық бұзушылықтарды декларативті тіркеуден детективтік тіркеуге көшеді. Бұл сот ісін бастау үшін жәбірленушіден мәлімдеме талап етілмейді, куәгерлердің, көршілердің айғақтары, бейнебақылау камералары мен бейнебақылау камерасының жазбалары жеткілікті болады. Соңғы шешімді сот шығарады.

Бұл жағдайда тараптардың татуласуы бірінші жағдайда ғана мүмкін болады. Іс қайтадан сотқа жіберілсе, енді татуласу мүмкін болмайды. Түзетулерді әзірлеушілердің айтуынша, бұл жәбірленушілерге психологиялық қысым көрсетудің тәжірибесін тоқтатады. Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің мәліметі бойынша, 2022 жылы полицияға тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысты 115 мыңнан астам шағым түскен. Бірақ 2020 жылғы пандемия жылы жағдай ең нашар болды, сол кезде 180 мыңға жуық жәбірленушілер ұқсас фактілер бойынша полицияға жүгінді. Ағымдағы жылдың 19 мамырынан бастап Қазақстанда тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін қылмыстық және әкімшілік жауапкершілік қатайтылады. Егер бұрын соттар бір тәуліктен бес тәулікке дейін қамауға алумен шектелсе, түзетулер күшіне енген кезде отбасылық зорлық-зомбылық жасаған адамға ескерту беріледі немесе бес тәулікке қамауға алынады, қайталап агрессия жасаған жағдайда ол 10 тәулікке қамауға алынады. Ұрғандар үшін жаза 10 тәулік, бірнеше рет ұрып-соғу үшін қамауға алу мерзімі 15 тәуліктен 20-ға дейін ұзартылды. Денсаулыққа жеңіл зиян келтіргені үшін жаза 15 тәулікке, қайталап ұрып-соққаны үшін 25 тәулікке қамауға алынады. Сондай-ақ, тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы заңнан қорғау тәртібін бұзу туралы ескертулер алынып тасталды. Ескерту орнына 10 тәулікке қамауға алу қарастырылған.

3. Факторлары мен себептері:- Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың криминологиялық факторлары мен себептерін зерттеу алдын алудың тиімді стратегияларын жасауға көмектеседі. Бұл факторлар әлеуметтік, экономикалық және мәдени аспектілерді қамтуы мүмкін.

Алкоголь, нашақорлық және ойынға тәуелділік тұрмыстық зорлық-зомбылықтың басты себебі болып табылады, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың себептері туралы статистикалық мәліметтерді жүгінер болсақ 55,3% жағдайда тұрмыстық зорлық-зомбылыққа әкелетін себептер зиянды әдеттер: ішімдік, есірткі, құмар ойындар. Басқа жағдайларда бұл әлеуметтік-экономикалық сипаттағы проблемалар (47,6%) және тұрақты табыстың жоқтығы (29,2%). Соңғы 4,5 жылда тұрмыстық зорлық-зомбылық салдарынан 869 адам қайтыс болды. Денсаулыққа ауыр зиян келтіру бойынша 2086 жағдай тіркелді.

4. Зорлаушылардың және құрбандардың сипаттамасы:- Қылмыскерлер мен құрбандардың профильдерін талдау отбасындағы зорлық-зомбылыққа әкелетін себептер мен сипаттарды түсінуге көмектеседі.

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың құрбандары мен жәбірленушілерінің профильдері көптеген факторларға, соның ішінде әлеуметтік-мәдени, экономикалық, психологиялық және тәрбиелік факторларға байланысты өзгеруі мүмкін. Әрбір жағдай бірегей екенін түсіну маңызды және жалпыланған профильдер жағдайлардың әртүрлілігін көрсетпеуі мүмкін. Дегенмен, кейбір жалпы сипаттамаларды қарастырайық.

5. Алдын алудың арнайы шаралары мен тәсілдері:

- Криминологиялық талдау сонымен қатар көмек орталықтары, білім беру науқандары және заңнамалық өзгерістер сияқты тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу бойынша арнайы бағдарламалар мен шаралардың тиімділігін бағалауды қамтуы мүмкін. Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу үшін отбасын қолдау орталықтары жұмыс істейді, онда мұқтаж адамдарға психологиялық, әлеуметтік және құқықтық көмек көрсетіледі. Олар уақытша баспанамен де қамтамасыз етеді. Сондай-ақ ел Астана мен Шымкентте «Неке алдындағы кеңес беру» пилоттық жобасын іске қосты. Жоба аясында шаңырақ көтергісі келетін азаматтарға отбасы психологиясы, отбасы бюджетін жоспарлау және басқа да маңызды мәселелер оқытылады.

6. Құрбандық қолдау және оңалту:- Криминологиялық зерттеулер тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарын қолдау және оңалту бағдарламаларының қолжетімділігі мен тиімділігін де бағалай алады.Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу үшін отбасын қолдау орталықтары жұмыс істейді, онда мұқтаж адамдарға психологиялық, әлеуметтік және құқықтық көмек көрсетіледі. Олар уақытша баспанамен де қамтамасыз етеді. Сондай-ақ ел Астана мен Шымкентте «Неке алдындағы кеңес беру» пилоттық жобасын іске қосты. Жоба аясында шаңырақ көтергісі келетін азаматтарға отбасы психологиясы, отбасы бюджетін жоспарлау және басқа да маңызды мәселелер оқытылады.

Осы аспектілерді зерделеу тұрмыстық зорлық-зомбылықпен күресудің жан-жақты стратегияларын әзірлеуге, алдын алуды жақсартуға және құрбандарға қолдау көрсетуге көмектеседі.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық – қоғам, құқық қорғау органдары және мемлекет тарапынан назар аударуды талап ететін күрделі әлеуметтік мәселе. Қазақстан Республикасы, көптеген басқа елдер сияқты, бұл мәселеге тап болып отыр және заңнама тұрмыстық зорлық-зомбылықпен күресуге және құрбандардың құқықтарын қорғауға бағытталған.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайындағы қылмыстық сот төрелігі жүйесінің тиімділігі бірнеше факторларға, соның ішінде заңдардың сапасына, сот процедураларына, жәбірленушілерге қолдау көрсетуге және алдын алу шараларына байланысты. Алдын алу, ағарту және психологиялық қолдау көрсету де қоғамдық менталитеттің өзгеруіне ықпал етуде және тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайларын азайтуда маңызды рөл атқарады.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі 4 шілде 2014 ж. № 231-V. – Алматы: ЮРИСТ,– 2023. – 232 б.
2. *Қазақстан Республикасының Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл* туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 18 ақпандағы № 175-V ҚРЗ.
3. www.zan.kz // Құқық қорғау органдарының есептері: «Ішкі істер министрлігінің немесе басқа құқық қорғау органдарының жыл сайынғы есептерін қарау, онда тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайлары және осы жағдайлар бойынша қабылданған шаралар туралы статистикалық мәліметтер болуы мүмкін».

ӘОЖ: 13

ҚҰНДЫЛЫҚТАР ДАҒДАРЫСЫ: ҚОҒАМДЫҚ ӨЗГЕРІСТЕР

Манак Н.К. - Юм 24-6к тобынының студенті
Аманбайқызы М.– магистр,оқытушы

Кіріспе

Құндылықтар – адам өмірінің бағытын айқындайтын, қоғамның негізін қалаушы маңызды ұғым. Олар мәдениет пен өркениеттің ажырамас бөлігі ретінде ғасырлар бойы адамзат дамуының ажырамас бөлігі болып келеді. Қазіргі қоғамда материализмнің үстемдігі, технологиялық даму және әлеуметтік теңсіздік құндылықтардың маңызын төмендетіп, адамгершілік нормаларының әлсіреуіне алып келуде. Осыған байланысты, құндылықтар дағдарысының себептері мен оның қоғамға тигізетін әсерін зерттеу өзекті мәселе болып отыр. Бұл мақалада құндылықтар дағдарысының негізгі факторлары, оның салдары және рухани-адамгершілік құндылықтарды қайта жаңғырту жолдары қарастырылады.

Негізгі бөлім

Құндылықтар дегеніміз - адамдардың өмір сүру жолын көрсететін компас.”- Фридрих Ницше.Философтың осы сөзі құндылықтар мен олардың қоғамдағы рөлі туралы терең ойлауға жетелейді. Адамзат тарихында құндылықтар әрқашан қоғамның негізі, мәдениет пен адамгершіліктің бастауы болып келді. Қазіргі заман - құндылықтар жүйесінің қайта қаралып, өзгерістерге ұшыраған уақыты. Құндылық сөзінің ғылыми атауы - “аксиология” деп аталады. «Жалпы алғанда құндылықтар деген адам өмірінің бағытын анықтайтын, оған керек, мәнді, оның құрмет тұтатын, керек болса, бас иетіннің бәрін жатқызуға болады»[1.581б.]. «Философиялық білімнің арнайы бөлімі ретінде аксиология XIX ғасырдың екінші жартысында ғана қалыптасты. Құндылықтар проблематикасы ежелгі Шығыс және антикалық философияларда қарастырылғанымен “аксиология” терминін тұңғыш рет Эдурад фон Гартман қолданды. Ойшылдар үнемі сұлулық, береке, қайырымдылық және т.б. түсініктердің мәнін ұғынуға ұмтылды, кейінірек мұның бәрі “құндылық” ұғымына біріктірілді» [2. 216 б.].Осыдан бізқұндылықтар мәселесі XIX ғасырдың ортасына дейін философиялық ойлаудың обьектісіне айналмағанын байқаймыз.

Соңғы онжылдықтарда қоғамдағы түбегейлі өзгерістер құндылықтардың мәнін қайта қарастыру қажеттігін тудырып отыр. «Құндылықтар мәселесі қоғамның идеологиялық тұғырлары дискредитацияға ұшырап, мәдени дәстүрлері құнсызданған кезде, әрбір халық өзін мазалаған сансыз сұрақтың ең болмағанда бір бөлігіне жауап табу үшін өзінің өткен тарихы мен мәдениетіне бет бұрған кезде, тарихтың өтпелі, дағдарыстық кезеңдерінде өткір қойылады» [3. 249 б.]. Жаһандану, технологиялық прогресс, моральдық құндылықтардың төмендеуі сияқты құбылыстар қоғамды құндылықтар дағдарысына әкелді. Бұл мақалада құндылықтар дағдарысының себептері және оның әсерін талдайтын боламын.

«Әр халықтың өзіне сай тарихи қалыптасқан рухани, мәдени, адамгершілік қасиеттері бар екенін, яғни өзіндік құндылықтарын ескеру аса қажет. Тарихтың қазіргі белесінде осы құндылықтарды жандандыру, солардың негізінде жаңа белеске көтерілу - бүгінгі таңның талабына айналуда. Сондықтан да қазақ халқының философиялық және тарихи құндылықтарын терең зерттеу, олардың ішкі мәнін айқындау, жалпыадамзаттық өркениет аясындағы даму бағыттарын зерделеу - қоғам және ел тану ғылымдарының алдында тұрған басты мәселелердің бірі»[4. 333б.] болып саналады.

Құндылықтар дағдарысының негізгі себептеріне тоқталатын болсам. Бірінші себеп жаһандану және мәдени ықпал. Жаһандану процесі қоғамдар арасындағы шекараларды жойып, мәдениеттердің араласуына әкелді. Бір жағынан, бұл адамдар арасында түсіністік пен ынтымақтастықты арттырса, екінші жағынан, ұлттық және рухани құндылықтардың әлсіреуіне себепші болып отыр. Көптеген дәстүрлер мен ұлттық ерекшеліктер коммерциялық мәдениет пен тұтынушылық құндылықтардың көлеңкесінде қалып барады. Екінші себеп технологиялық революцияның ықпалы. Ғылым мен техникадағы серпілістер адам өмірін түбегейлі өзгертті. Жасанды интеллект, робототехника, әлеуметтік желілер сияқты жаңалықтар өмірді жеңілдеткенімен, адамдар арасындағы қарым - қатынастың әлсіреуіне әкелді. Бүгінде отбасылық және достық қарым - қатынас виртуалды байланыстардың тасасында қалып қойып, адамгершілік құндылықтарға назар азайды. Үшіншісі материализмнің үстемдігі. Қазіргі қоғамда материалдық құндылықтар рухани және моральдық құндылықтарды басып озды. Адамдар мансапқа, табысқа ұмтылып, жан дүниесінің қажеттіліктерін ұмытып барады. Бұл құбылыс қоғамдағы моральдық құндылықтардың төмендеуіне, әлеуметтік теңсіздіктің күшеюіне әкелуде.

Төртінші себеп бұл бізде әлеуметтік теңсіздік пен әділетсіздік. Қоғамдағы теңсіздік құндылықтардың дағдарысын тереңдетіп отыр. Әлеуметтік әділетсіздік, мүмкіндіктердің теңсіздігі, кедейлік пен байлық арасындағы алшақтық адамдардың өз өміріне деген сенімін жоғалтуына әкелуде. Бұл, өз кезегінде, құндылықтарға деген көзқарасты өзгертіп, оларды коммерцияландыруға ықпал етеді.

Құндылықтар дағдарысы қоғамға да өз әсерін тигізуде. Құндылықтар дағдарысы адамның моральдық қасиеттеріне тікелей әсер етеді. Бүгінгі таңда адалдық, жанашырлық, әділеттілік сияқты құндылықтар жиі ұмытылып, олардың орнына менің ойымша эгоизм, пайдакүнемдік көптеп басып жатқан секілді. Бұл тек жеке адамдардың өміріне ғана емес, бүкіл қоғамның тұрақтылығына да кері әсерін тигізеді деп ойлаймын. Технология мен материализм қоғамда адамдар арасындағы байланыстарды әлсіретіп, отбасы институтын әлсіретті. Дәстүрлі отбасылық құндылықтар заманауи өмірдің қарбаласында екінші орынға ығыстырылып, қоғамның моральдық құрылымына қауіп төндіруде.

Сондықтан да құндылықтарды қайта жаңғырту шараларын жасау керек. Адамзат құндылықтарын қайта жаңғырту үшін рухани және моральдық құндылықтарды қалпына келтіру қажет. Әлемдік діндер мен философиялар адамгершілікті насихаттайтындықтан, олар қоғамды рухани жаңғырту үшін маңызды құрал бола алады. Сондай - ақ білім беру жүйесін реформалау қажеттігі туындауда. Құндылықтарды жастарға сіңіруде білім беру жүйесінің рөлі маңызды. Мектептер мен университеттерде рухани, моральдық, экологиялық құндылықтарды дәріптейтін бағдарламаларды енгізу қоғамның болашақтағы тұрақтылығына оң ықпал етеді. Әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз ету. Қоғамда теңсіздікті азайтып, әділеттілікті қамтамасыз ету -құндылықтарды қалпына келтірудің негізгі шарттарының бірі. Әділетті қоғам құру арқылы адамдардың бір - біріне деген сенімі мен жауапкершілігін арттыруға болады. Өз ойымды қорытындылый келе: Фридрих Ницше айтқандай, құндылықтар - бұл біздің өміріміздің компасы. Қоғамдық өзгерістер мен дағдарыстар құндылықтардың да қайта қаралуын талап етеді. Қазіргі әлемдегі құндылықтар дағдарысы уақытша қиындық болып көрінгенімен, ол адамзаттың рухани, моральдық және әлеуметтік жетілуіне жаңа мүмкіндіктер аша алады. Жаңа құндылықтарды қалыптастыру - болашақтың философиясы мен даму жолының негізгі мақсаты болуы тиіс.Келесі кезекте «мәдениетті дамытудың үлгісінен жалпыадамзаттық құндылықтарға негізделген мүлде жаңаша даму бағытына көшуге меңзейді. Ал бұл жол - ізгілік жолы, адамдарды жарқын болашаққа апарар даналық жолы»[5,281б.].

Қорытынды

Бұл мақалада құндылықтар мен олардың қоғамдағы рөлі терең талданды. Құндылықтарды адам өмірінің негізгі бағыттаушысы ретінде қарастырып, олардың өзгеруі мен құндылықтар дағдарысының себептеріне тоқталадық. Жаһандану, технологиялық прогресс, материализмнің үстемдігі және әлеуметтік теңсіздік сияқты факторлардың қазіргі қоғамдағы құндылықтарға қалай әсер еткені жан-жақты қарастырылды.

Қорытындылай келе, құндылықтар – қоғамның тұрақтылығы мен дамуының негізі. Қазіргі замандағы құндылықтар дағдарысы жаңа мүмкіндіктерге жол ашуы мүмкін, алайда бұл үшін адамзат рухани және моральдық құндылықтарды қайта бағалап, ізгілікке негізделген даму жолын таңдауы қажет. Құндылықтардың қайта жаңғыруы – қоғамның жарқын болашағын қамтамасыз ететін басты шарт.

Әдебиеттер

1. МырзалыСерік. Философия. - Алматы. - 2008
2. Ғабитов Т.Х Философия. - Алматы. - 2006
1. 3.Философия негіздері: құраст. ҒабитовТ.Х - Алматы, - 2019
2. 4.Философия тарихы: оқулық/ Ж.Алтаев, А.Қасабек. - Алматы.- 2017
3. 5.Мәдениеттану: құраст. Ғабитов Т.Х. - Алматы. - 2019

ӘОЖ. 34

ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТТІҢ БІРЕГЕЙІ

Мансұр Б.- ЮМ- 21-1к,1тобыныңстуденті
Тоханова Р.Ж. - з.ғ.м., аға оқытушы

Қазақстан Республикасында алғаш рет әскери қызметке кіру туралы ерікті келісімнің нәтижесінде әскери қызмет өткеру туралы келісім-шарт "Әскери міндеттілік және әскери қызмет туралы" Қазақстан Республикасының 1993 жылғы 11 ақпандағы Заңында[1] көзделген болатын. Келісімшарт әскери қызметін өткеру туралы, кеңінен таралған шет мемлекеттердің қарулы күштерінде, бұл біздің құқықтық жүйеміз үшін салыстырмалы түрде жаңа институт.

"Әскери мәртебе туралы" ҚР заңына сәйкес әскери қызметшілердің" әскери қызмет өткеру арқылы әскери қызметшілердің еңбек ету құқығы жүзеге асырылады (10-баптың 1-тармағы), яғни. әскери қызмет өткеру - бұл еңбек қызметінің ерекше түрі, оның өзіндік ерекшеліктері бар оны қолдану салалары үшін — қорғаныс және қауіпсіздік. Бұл іс-шараларды жүзеге асыру әскери міндеттілік нысанында да (әскерге шақыру бойынша әскери қызметтен өту) де, ерікті түрде де (келісімшарт бойынша әскери қызметтен өту) жүзеге асырылады. Әскери қызмет өткеру туралы келісім-шарт еңбек қызметінің ерекше түрімен делдал болатындықтан, көрсетілген мән-жай іс жүзінде әскери қызмет өткеру туралы келісім-шарт ұғымын "еңбек шарты" және "азаматтық-құқықтық шарт" ұғымдарымен заңсыз сәйкестендіруге және соның салдарынан құқықтық реттеуді қолдануға әкеп соғуы мүмкін. ол қолданылмайды.

Осылайша, әскери қызмет өткеру туралы шарттың құқықтық сипатын анықтау қажет. Еңбек қызметінің ерекшелігі осы ұғымдардың бір-бірінен ерекшеліктері мен айырмашылықтарын алдын-ала анықтайды.

Әскери қызметтегі айырмашылықтар. Әскери қызмет өзінің табиғаты бойынша және анықтамасы бойынша мемлекеттік қызметтің бір түрі бола отырып, оны азаматтық және әскерилендірілген мемлекеттік қызметтен ерекшелендіретін бірқатар ерекше белгілерге ие. "Мемлекеттік қызмет жүйесі туралы" 2003 жылғы 27 мамырдағы Қазақстан Республикасының заңына қарамастан. Әскери қызметтің ерекшеліктерін "жойды", оны мемлекеттік қызметтің бір түрі ретінде анықтады осылайша, оны басқа түрлермен теңестіре отырып, әскери қызмет өзінің маңызды мазмұны бойынша айқын белгілерге ие.

"Ерекше" сөзінің мағыналық мағынасы белгілі бір затқа немесе құбылысқа ие болуында қасиетімен, басқа, жақын адамдарда жоқ белгілерге ие игереміз заттардың немесе құбылыстардың жалпы қасиеттеріне немесе белгілеріне. Зерттеу пәніне қатысты тек әскери қызметке ғана тән, оның мәнімен анықталатын және мемлекеттік қызметтің басқа түрлеріне тән емес белгілерді анықтау қажет, яғни. Ерекшеліктері әскери қызметтердің. Әскери-қызметтік қатынастардың объектісі әскери қызметшілер қызметінің субъектісі болып табылатын мемлекеттің қорғанысы мен қауіпсіздігі саласындағы қоғамдық мүдде болып табылады. Азаматтық қорғаныс пәні бойынша-құқықтық келісім-шарт, әдетте, орындалған міндеттеменің материалдандырылған нәтижесі ретінде қызмет етеді және оны орындау барысында тараптардың қарым-қатынасын реттеу көмекші болып табылады, ал әскери қызмет өткеру туралы шарттың мәні әскери қызметшінің әскери қызметті ткеру процеіндегі қатынастарды реттеу болып табылады. Еркіндік шартты жасасудың еріктілігімен, оның шарттарын таңдаумен сипатталатын ерік-жігер азаматтық-құқықтық шарт пен әскери қызмет өткеру туралы шартты жасасу кезінде әртүрлі мазмұнға ие болады. Бірінші жағдайда, ол еріктіліктен де, азаматтық-құқықтық

шарттың түрін, нысанын және мазмұнын келісуден де тұрады, ал екіншісінде — тек әскери қызмет өткеру туралы шартты жасасу еріктілігінен тұрады [2].

Сонымен бірге мемлекеттік қызметтің, оның ішінде әскери қызметтің түрлерінің жалпы айырмашылықтары бар белгілерінде, мемлекеттік қызметтің бірыңғай құқықтық институтын сипаттайтын, яғни. әскери қызметтегі айырмашылықтарды ажыратуға болады.

Мемлекеттік қызметтің арнайы түрлерінің, оның ішінде әскери қызметтің жалпы азаматтық мемлекеттік қызметтен ең көп тараған айырмашылығы мемлекеттік қызметтің осы түрлерінің мақсаты болып табылады, яғни. атқаратын қызметтері мен міндеттерінде. Мемлекеттікқызметтіңбарлықарнайытүрлеріне, оныңішіндеәскериқызметке, жалпыалғанда, келесібелгілертән:

— орындалатын міндеттер мен функциялардың ерекшелігі;

— қызметті ұйымдастыруда арнайы қағидаттардың болуы;

— қызметтің ерекше жағдайлары, көбінесе тәуекелмен байланысты;

— кәсіби ерекшеліктерінің болуы;

— арнайы қызметтік міндеттер (адамдардың өмірі мен денсаулығын қорғау, азаматтардың қауіпсіздігі мен басқарудың белгіленген тәртібін, азаматтардың құқықтары мен қоғамдық мүдделерін, материалдық құндылықтарды, қоғамдық тәртіпті және құқықтық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету және т.б.).;

— қызметкерлердің лауазымдық функцияларының ерекшеліктері мен қызмет көрсету жағдайларын ескеретін арнайы тәртіптік жарғылардың, тәртіп ережелерінің болуы;

— қызметке кірудің, оны өткерудің, арнаулы атақтар берудің, сынақ мерзімін өткізудің, аттестаттаудан өткізудің, қызметті тоқтатудың ерекше шарттары мен тәртібін белгілейді;

— нормативтік әкімшілік-құқықтық актілерде белгіленген құқықтар мен міндеттер шеңберімен мемлекеттік қызметшілер мәртебесінің болуы;

— құқықтық жауапкершілік түрлеріне (ең алдымен әкімшілік және материалдық) тартудың ерекше тәртібі;

— арнайы қамтамасыз ету (ақшалай қамтамасыз ету, әлеуметтік төлемдер, формалар, айырым белгілері және т.б.).

Көріп отырғаныңыздай, аталған ерекшеліктердің көпшілігі ерекше сипатқа ие.

Мемлекеттік қызметтің жекелеген түрлерінің мәртебесінде айырмашылықтар бар, бұл әскери қызметтің Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызметтің басқа түрлерінен айырмашылықтарын анықтайды [3].

Мемлекеттік аппараттың белгілі бір буынындағы қызметтік функцияларды жүзеге асырудың мазмұны мен нақты ұйымдық-құқықтық нысандарында көрініс табатын өзіндік ерекшеліктері бар. Мұндай ерекшеліктер органдардың ұйымдық құрылымында да, әр ведомство қызметкерлерінің (оныңішіндеәскериқызметшілердің) өздеріне жүктелген міндеттерді орындау жөніндегі қызметінде де орын алады. Бұл мемлекеттік органдардың, оның ішінде заңда әскери қызмет көзделген органдардың салалық қызметінде осы немесе басқа функцияның толығымен емес, оның жекелеген жақтарын сипаттайтын кейбір бөліктерінің ғана көрініс табуына байланысты.

Әскери қызмет, жалпы мемлекеттік қызмет сияқты, міндетті түрде ескере отырып ұйымдастырылады және жүзеге асырылады алуан түрліліктер және мемлекеттік қызмет салаларының ерекшеліктерін, әртүрлі ведомстволардағы мемлекеттік қызметшілердің қызметінің өзіндік ерекшеліктері бар, өйткені олар мемлекеттің немесе олардың жекелеген тараптарының әртүрлі функцияларын жүзеге асырумен байланысты осы салаға тән міндеттерді орындайды. Әскериқызметшілердіңқызметіарнаулы, салыстырмалытүрдедербесмемлекеттікұйымдар мен органдардажүзегеасырылады, оныңмазмұны мен ұйымдық-құқықтықнысандарынмемлекет, ҚарулыКүштердің, басқа да әскерлердің, әскериқұралымдар мен органдардыңмақсаты, функциялары мен міндеттеріайқындайды. оларғажүктелгенміндеттер.

Мемлекеттің тұтастығы мен мемлекеттік егемендігі бірқатар мемлекеттік органдар мен ұйымдардың қызметімен қамтамасыз етіледі[4].

Әдебиеттер

1. "Әскери міндеттілік және әскери қызмет туралы" Қазақстан Республикасының 1993 жылғы 11 ақпандағы Заңы
2. Адельханян Р.А. Военные преступления в современном праве. М., 2003.
3. Алексеев Н.С. Ответственность за уклонение от военной службы в истории русского права и в современном праве. Л., 1950.
4. Есеналиев А.Е., Жолдасбекова Б.А.,Тоханова Р.Ж. ҚРӘскериқұқығы. Оқулық,«AlahBook» баспаүйі. Алматы қ, 2024ж.

ӘОЖ 343.131.2

СОТ ТӨРЕЛІГІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДАҒЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ АДАМГЕРШІЛІК АСПЕКТІЛЕРІ

Маратов А. - ЮМ-21-1к17
Абдрасилова Б.К. - ғылыми жетекші – з.ғ.м., аға оқытушы

Біздің мемлекетіміз тәуелсіздік алған күннен бастап әділ және бейтарап сот жүйесін құруды - басты міндеттердің біріне айналдырды. Сот жүйесінде жүргізіліп жатқан басқа реформалармен қатар осы мақсатқа жетудегі құралдардың бірі мамандандырылған соттар құру болды. 2010 жылдан бастап Қазақстан Республикасында қылмыстық істер бойынша мамандандырылған соттар жұмыс істей бастады, олардың соттылығына аса ауыр қылмыстар бойынша қылмыстық істер жатқызылды.

Қылмыстық істер бойынша мамандандырылған соттарды құрудың басты себептері мен міндеттерінің бірі адамдардың алқабилердің қатысуымен оларға қатысты істерді қарау құқықтарын қамтамасыз ету және соның салдарынан еліміздің азаматтарының сот төрелігін іске асыруға қатысуы үшін жағдай жасау және тиісінше халықтың сот жүйесіне деген сенімін арттыру болды. Біздің елімізде 2007 жылдан бастап алқабилер институты қолданысқа енгізілді және бастапқыда олардың қатысуымен істерді облыстық соттар бірінші сатыдағы сот құқықтарымен қарады.[1]

"Алқабилер туралы" Қазақстан Республикасының 2006 жылғы 16 қаңтардағы №121 Заңының 16-бабына сәйкес алқабиге нақты істі қарау аяқталғаннан кейін, ал егер істі қарау кешіктірілсе, ай сайын бюджет қаражаты есебінен аудандық сот және оған теңестірілген сот судьясының лауазымдық жалақысының жартысы мөлшерінде сыйақы төленеді (со бір жылға дейінгі еңбек өтілі), бірақ алқабидің негізгі жұмыс орны бойынша орташа табысынан кем емес.

Сонымен қатар, қазылар алқасының мүшелігіне кандидатқа мемлекеттік мекеме қызметкерлерінің іссапар шығыстары Қазақстан Республикасының заңнамасында айқындалған тәртіппен және мөлшерде республикалық бюджет қаражаты есебінен төленеді.

Еңбек өтілін есептеу кезінде алқаби ретінде сотта өткен уақыт есепке алынады. Алқаби қызметін атқара отырып, алқаби негізгі жұмыс орнын сақтайды. Алқабиді сотта өз міндеттерін атқару кезінде жұмыс берушінің бастамасы бойынша жұмыстан босатуға және жалақысы төмен жұмысқа ауыстыруға жол берілмейді.[2],

Алқабилер алқасының ең үлкен моральдық және әлеуметтік құндылығы - заң шығарушының қарапайым азаматқа, оның ішінде ең маңызды және күрделі әлеуметтік міндеттердің бірі болып табылатын сот төрелігін жүзеге асыру құқығына деген сенімі. Дәл осы юрисдикция оларға негізгі демократиялық бостандықтарды жүзеге асыруға қатысу үшін өкілеттіктер мен функцияларды жүзеге асыруға құқық береді, ал қазір адамдар күрделі саяси әрекеттерге әсер ету қабілетінен көңілі қалды. Сонымен қатар, алқабилер соты айыпталушының жеке басын бағалайды. Мысалы, Дж.Де Тард «Қылмыс пен қылмыс» атты кітабында алқабилер «қылмыстың өзін емес, қылмыскердің жеке басы деп аталатын құбылысты» жазалауы керек дейді. Осы тұрғыдан алғанда моральдық мәселе туындайды: сотталушының жеке басының қалыптасуына тікелей әсер ететін және оны қылмыс жасауға итермелеуі мүмкін адамның ішкі ерекшеліктері мен оның өмірінің сыртқы белгілерінің алуан түрлілігін ажырату. Дегенмен, көп жағдайда алқабилер құрамындағы адамдар қылмыскердің дәл осы сәтте сотталып жатқанын түсінетінін ескеру қажет. Осылайша, қазылар алқасы өз үкімін Заңға емес, өзінің моральдық принциптеріне, сенімдері мен құндылықтарына сүйене отырып шығарады.[3],

Сенімді қалыптастыру – қазылар алқасының санасына әсер етудің нәтижесі. Зерттеу нәтижелері қазылар алқасының шешімін қалыптастыру процесіне әсер ететін факторларды анықтайды. Ішкі факторларға мыналар жатады: қазылар алқасының жеке ерекшеліктері, әлеуметтік және моральдық құндылықтарға қатынас жүйесі, әлеуметтік стереотиптердің болуы, сонымен қатар өмір тәжірибесі. 32 сыртқы факторлар: біріншіден, процеске қатысушылардың жеке ерекшеліктері, мінез-құлқы, сыртқы түрі; екіншіден, іс-әрекеттің ортақ мақсаттарымен біріккен және нақты регламенті мен құрылымы бар шағын топ құбылысы, сондай-ақ сот отырысының әлеуметтік-психологиялық ортасы. Мұндай пікір бар және «сотқа қатысушылардың дәлелдемелерін интуитивті, көркем қабылдау және түсіндіру алқабилердің ішкі сенімін қалыптастыруда тікелей, маңызды мәнге ие» деген пікірмен келісе алмайды. Сондықтан адвокаттар мен прокурорларға тек фиқһ пен логика білімі ғана емес, сонымен қатар, ең бастысы, алқабилердің санасына ғана емес, сезіміне де жүгіну өнері мен қабілеті қажет. Алқабилер сотында қалыптасуы мүмкін және қалыптасуы керек сенімдердің құрылымы келесі элементтерден тұрады: психологиялық, гносеологиялық және этикалық.[4]

Сотталушының кінәсін немесе кінәсіздігін процессуалдық мойындау алқабилер алқасы қабылдаған сот тергеуінің негізгі мәселесінің мәні болып табылады. Әрине, ешкім алқабилерден құрылымдық элементтер бойынша дәлелдеудің заңды ережелерін қолдануды сұрамайды. Осыған байланысты төрағалық етуші алқабилер сотының үкімі әділеттілік талаптарына сай болуы үшін сот тергеуіндегі дәлелдеу процесінде маңызды рөл атқаруы тиіс. Алқабилерге қатысты ең даулы мәселелердің бірі - алқабилерді сынайтын ақтау үкімдерінің көптігі. Ақтаудың шешім қабылдауына азаматтардың жеткілікті ақпараттың жоқтығы әсер ететіні сөзсіз. Сонымен қатар, мұндай үкімдердің себебі - алқабилердің кінәлі үкімнің әділетсіз қатыгез жазаға әкелетініне күмәндануы.

Бірақ алқабилердің психологиясы уақыт өте тұрақсыз және олардың сот отырысы кезінде сот залында болып жатқан барлық нәрсеге көзқарасы бірқатар өзгерістерге ұшырайды. Біріншіден, олар қазылар алқасының мүшелері ретінде мәжіліс залына кірген кезде ант береді; кейінірек, бірнеше рет - бүкіл процесс кезінде; және, мүмкін, бірнеше рет - кеңес беру бөлмесінде. Анттың тұжырымы және бригадирдің қоштасу сөздері шынайылықты тудырады - бұл әділқазылар алқасының кінә мәселелері туралы ішкі сенімінің өте құнды моральдық құрамдас бөлігі. Ол алқабилердің ішкі сеніміне ерекше күш пен беріктік беретін «қорытпа қосылыс» ретінде әрекет етеді.

Моральдық-психологиялық тұрғыдан алғанда, алқабилер ішкі наным-сенімінің бөлігі болмаса да, ішкі теріс пікірге, күдікке және жазықсыз немесе тек ресми түрде кінәлі адамды жазалаудан қорқуға бейім. Олар тек формальды-құқықтық дұрыс үкімдерден қорқады, ал шын мәнінде олар тек шынайы әділеттілік пен жалпыға бірдей ізгілік пен әділдік идеяларын елемейді.

Заң шығарушы дәлелдеме субъектісінің ішкі сеніміне, заң мен ар-ожданға негізделген дәлелдемелерді бағалау еркіндігін жариялады.[5]

Ең алдымен, ар-ұждан адамның өз іс-әрекетіне ішкі баға беруі, сонымен бірге ол тек өзі үшін ғана емес, басқа адамдар мен қоғам үшін де моральдық жауапкершілік сезімі. Екіншіден, бұл адамның мінез-құлқының моральдық параметрлерге сәйкестігі тұрғысынан ішкі өзін-өзі бағалау және моральдық өзін-өзі бақылау қабілетін сипаттайтын этика категориясы. Мұндай бағалаудың нәтижесі моральдық қанағаттану сезімі немесе керісінше, іс-әрекеті үшін ұялу және өкініш сезімі болып табылады. Алқабилердің өз өкілеттіктерін жүзеге асыруға кірісуі, бұл міндеттерді әділ адамға, азат азаматқа лайықты атқаруға ант беріп, ант беруі тегін емес. Адамның моральдық өзін-өзі бақылауы да моральдық таңдауға байланысты өмірдің қиын сәттеріндегі әділ және дұрыс әрекеттердің маңызды атрибуты болып табылады. Кәсіби судьяларда көбінесе авторитарлық-бюрократиялық ар-ождан болады, оған олардың мемлекетке тәуелділігі және белгілі бір кәсіптік бірлестікке жататындығы әсер етеді. Қазылар алқасының ар-ожданының адамгершілік формасы болуы мүмкін. Ар-ұжданның бұл түрінің негізгі мағынасы гуманистік ар-ождан стандартты емес жағдайларда мінез-құлықтың мотивациялық процесін бақылайды. Ар-ұждан құбылысын түсіндіру тұрғысында материалистер ар-ұжданды шынайы өмірдебасқа адамдармен үнемі қарым-атынаста болатын адамның қасиеті деп есептейді. Ал идеалистер ар-ожданға құдайлық және туа біткен бастау берді. Соғанқарамастан, ар-ұждансыз адамның адамгершілік санасының дұрыс және толық жұмыс істеуі шындыққа жанаспайтынын екі тарап та мойындады.[6]

Әдебиеттер

1. Шнарбаев Б.К. Судопроизводство с участием присяжных заседателей в Республике Казахстан: Монография.- Костанай: ТОО «Центр.-Азиатское кн.изд-во».- 2017.- 464с.
2. Закон Республики Казахстан «О присяжных заседателях» от 16 января 2006 г. - № 121-III ЗРК //Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 2016. - № 2. - С. 18.
3. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 13 декабря 2014 года № 206-https://online.zakon.kz/ /1034528/ (дата обращения: 10 октября 2024 г.)
4. Сорокин Б.П. Требуется ли суду присяжных реформа? // Суд, право и власть: сборник статей. Ростов на Дону.: ЗАО «Книга», 2019, С. 79.
5 Амиров Д.С. Первый блин – не комом / Деловое обозрение. – 2017. - 9 марта (№9). – С.5.
6 Седых Е.М. Особенности тенденциозности как основания роспуска коллегии присяжных заседателей // Политика, государство и право. - 2016. -№ 2

ӘОЖ 1.1.8.1

ӘЛ-ФАРАБИ ФИЛОСОФИЯСЫНДАҒЫ БАСШЫ МӘСЕЛЕСІ

Мейманбекқызы М.- ЮМ 21-6к тобының студенті
Спанов М.Ж. – филос.ғ. кандидаты,доцент

Әл-Фараби – ортағасыр ислам философиясының ұлы өкілі ,әрі, адамзат тарихындағы ең көрнекті ойшылдардың бірегейі. Оның философиясында қоғам әлеуеті мен басшылық мәселелері маңызды орын алды. Әл-Фарабидің басшы мәселесі туралы тұжырымдары қазіргі қоғамның әлеуметтік және саяси құрылымына терең және өзекті түрде ықпал етіп, мемлекеттік басқару теориясынан бастап, жалпы адамгершілік және мораль философиясына дейінгі кең ауқымды қамтиды. Бұл жоба Әл-Фарабидің философиясындағы басшы мәселесін қарастырып, оның қоғам мен мемлекетке қатысты тұжырымдарының бүгінгі күнмен байланысын талдауға бағыт алған. Әл-Фарабидің басшы жайлы түсініктері өзектілігін жоғалтпай, бүгінгі күннің саяси және әлеуметтік жағдайларымен тығыз байланыста және үйлесімді екендігі анық байқалады. Оның ойынша, басшының негізгі міндеті – қоғамды әділ әрі білімді басқару, халықтың игілігін ойлау және барлық мүшелердің рухани және материалдық дамуын қамтамасыз ету деп қарастырады. Сондықтан бұл мәселенің қазіргі таңда да өз маңызын сақтап отырғанын айтуға болады.

Әл-Фараби өзінің «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары» атты еңбегінде қоғамды басқару мәселесіне айрықша назар аударады. Оның ойынша, қоғамның дұрыс дамуы және адамзаттың рухани жетілуі үшін басшының ерекше қасиеттері болуы қажет. Басшы тек қана күшті тұлға емес, ең алдымен ол- әділ, білімді және халықтың әл-ауқатын ойлайтын жан болуы қажет. Әл-Фараби басшының негізгі мақсаты – қоғамды әділдікке, тыныштыққа және бақ-берекеге жеткізу. Оның философиясындағы басшының білім мен даналыққа ие болуы аса маңызды. Басшылық тек әлеуметтік және саяси мәселелерді ғана емес, адамдардың рухани даму мәселелерін де ойлауы керек. Ол өз шешімдерін тек қана логикаға және ақылға негіздеуі тиіс деп қарастырады. Басшының негізгі міндеті – қоғамды дұрыс бағытқа бағыттап, әр адамның рухани және әлеуметтік жағдайын жақсартуға ұмтылу. Әл-Фараби басшыға тән осы қасиеттердің барлығы оның адалдық, қарапайымдылық, және әділдік сияқты моральдық құндылықтарымен үйлесімін табады .

Әл-Фараби философиясындағы «қоғам» және «басшы» мәселесі «қайырымды қала» мен «жаман қала» деген ұғымдармен тығыз байланысты. Қайырымды қала ол – әділдік, білім және бірлікпен басқаратын қоғамның үлгісі. Бұндай қоғамда басшы әр адамның әл-ауқатын ойлап, оны жақсы өмір сүруге, рухани даму жолында ұмтылуға бағыттайды. Басшының міндетіне – халықты бақытқа жеткізу үшін өзінің білімін, даналығын және күш-жігерін жұмсау кіреді. Бұл тұрғыда Әл-Фараби басшының қандай болу керектігін жан-жақты сипаттайды. Қайырымды қалада басшы тек сыртқы күштерді қолданбай, ішкі моральдық күштерді пайдалану арқылы қоғамды дұрыс бағытта дамытып, алдыға жылжытады. Сонымен қатар, ол қоғамдағы әр адамға өзінің өмірлік міндеттерін түсінуге және өз әлеуетін толық жүзеге асыруына көмектеседі. Әл-Фараби қайырымды қаланы басқарудағы басшының басты міндеті – халықтың ізгілік жолын таңдауда дұрыс бағыт көрсету екенін атап өткен [2].Ал, жаман қала – бұл әділетсіздік, білімсіздік және бөлінушілікпен сипатталған қоғам. Мұндай қоғамда басшы өз қара басы мен мүддесін ғана ойлап, халықтың игілігін елемейді. Бұл жағдайда қоғамның дамуы тежеліп, жеке тұлғалардың рухани және материалдық жағдайы нашарлайтыны рас. Әл-Фараби жаман қалаға қарсы шығып, әрдайым әділдікті, ақыл мен білімді насихаттап отырған. Ғұлама басшының халықтың мүддесін ойлап, білімді әрі әділ шешімдер қабылдау арқылы қоғамды даму жолына бағыттауы керек деп санайды. Жаман қала мен қайырымды қала арасындағы негізгі айырмашылықты терең түсіну арқылы Әл-Фараби қоғамдық басқарудың ең жақсы үлгісін ұсынады.

Әл-Фарабидің басшы мәселесіндегі тағы бір маңызды аспектісі – басшының моральдық жауапкершілігі. Ол басшыны бірқатар моральдық құндылықтарға негізделіп қарастырылған адам ретінде сипаттайды. Басшы тек қана билікке иелік етпеуі қажет, сонымен қатар ол өзінің халқы мен қоғамына қызмет ететін моральдық тұлға болуы тиіс. Басшының бойында даналық, сабырлылық, қайырымдылық сияқты қасиеттер көрініс табуы қажет. Ол өз шешімдерінде қоғамның барлық мүшелерінің мүдделерін ескеруі қоғам үшін үлкен құрмет. Әл-Фараби басшының бойында жоғары моральдық қасиеттердің болуы қоғамдық бейбітшілік пен әділдіктің негізі екенін атап көрсетеді. Ол «қоғамды басқарудағы ең маңызды нәрсе – басшының жеке өз іс-әрекеті мен мінез-құлқының қоғамның әлеуетіне әсері» деп санайды. Басшының жеке өмірі мен қоғамға деген көзқарасы оның басқару тәсілін айқындап көрсетеді. Сондықтан, басшының моральдық тұғырнамасы өте маңызды деп қарастырған болатын .

Әл-Фарабидің философиясындағы басшы мәселесі қазіргі кезеңде де өзектілігін жоғалтқан жоқ. Қазіргі қоғамда басшының әділділігі, білімділігі, моральдық ұстанымдары мен жауапкершілігі күнделікті өмірде маңызды рөл атқарады. Әл-Фарабидің ойлары қазіргі басшыларға үлгі болып, олардың қоғамды басқаруда дұрыс шешімдерді қабылдауына көмектеседі. Ғұламаның басшыға қатысты тұжырымдары бізге қоғамды басқарудың қайырымды жолын таңдауда маңызды бағыт-бағдар бертіні бек мәлім. Бүгінде Әл-Фарабидің философиясындағы басшы мәселесі заманауи саясат пен басқару теориясына да үлкен әсер етеді. Осы тұрғыда қоғамды, елді басқару қаншалықты маңызды және ерекше орын алатын мемлекетті басқарудың аспектісі екенін ел басшылары түсініп, практика жөнінде осы бағыттың өзектілігін түсінуі республикамыз үшін оң нәтиже береді деп ойлаймын.

Әдебиеттер
1. Әл-Фараби. Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары. Алматы, 1999. -102 б.
2. Құдайбергенов Т. Әл-Фараби философиясындағы мемлекет және саясат мәселелері. Қарағанды, 2008.-85 б.
3. Шаханұлы С. Әл-Фарабидің моральдық философиясы. Астана, 2015.-77б.-82б.
4. Якупова А. Әл-Фараби және ортағасырлық философия. Алматы, 2012.-23б.

ӘОЖ 61.615.322

ДЕМОКРАТИЯНЫҢ ҮШІНШІ ТОЛҚЫНЫ

Муминова А.Х.-ЮМ-22-5к2
Корганова С.С. -к.ф.н, доцент

Демократияның даму тарихында бірнеше маңызды кезеңдер бар, олардың ішінде үшінші толқын ерекше орын алады. Бұл толқын 1974 жылы Португалиядағы авторитарлық режимнің құлауымен басталып, кейіннен Испания мен Грецияға таралды. Оңтүстік Еуропадан басталған бұл демократияландыру үрдісі Латын Америкасы мен Азияның кейбір елдеріне де әсер етті. 1980 жылдардың соңында Орталық және Шығыс Еуропадағы социалистік режимдердің құлауы нәтижесінде демократияның үшінші толқыны жаңа қарқын алды. Саясаттанушы Сэмюэл Хантингтонның пікірінше, бұл толқынның негізгі себептері авторитарлық жүйелердің заңдылық дағдарысы, экономикалық өсу, білім деңгейінің артуы және орта таптың көбеюі болды[1]. Дегенмен, кейбір елдерде демократияландыру процесі кері кетулерге ұшырап, авторитарлық басқаруға қайта оралды. Үшінші толқынның әсері бүгінгі күнге дейін жалғасып, әлемдегі демократиялық үрдістерге ықпал етуде.

1. Үшінші толқынның басталуы

Демократияланудың үшінші толқыны 1974 жылы Португалиядағы авторитарлық режимнің құлауымен басталды. Бұл оқиға "Қызғалдақ революциясы" деп аталып, елде демократиялық өзгерістерге жол ашты. Кейіннен бұл үрдіс Испания мен Грецияға таралып, Оңтүстік Еуропада демократияның нығаюына ықпал етті. Осылайша, үшінші толқынның алғашқы кезеңі Еуропаның оңтүстігінде авторитарлық режимдердің құлауымен сипатталды[2].

2. Латын Америкасы мен Азиядағы демократиялану

1970-1980 жылдары үшінші толқын Латын Америкасы мен Азияның кейбір елдеріне әсер етті. Аргентина, Бразилия, Чили сияқты Латын Америкасы елдерінде әскери диктатуралар құлап, демократиялық басқару жүйелері орнады. Азияда Филиппин мен Оңтүстік Корея сияқты мемлекеттерде де авторитарлық режимдерден демократияға өту процесі байқалды. Бұл аймақтардағы демократиялану экономикалық өсу, білім деңгейінің артуы және орта таптың көбеюі сияқты факторлармен байланысты болды[3].

3. Орталық және Шығыс Еуропадағы өзгерістер

1980 жылдардың соңында Орталық және Шығыс Еуропада социалистік режимдердің құлауы үшінші толқынның маңызды кезеңі болды. Польша, Венгрия, Чехословакия және басқа да елдерде коммунистік биліктер құлап, демократиялық реформалар жүзеге асырылды. 1989 жылы Берлин қабырғасының құлауы Германияның бірігуіне және Шығыс Еуропада демократияның таралуына ықпал етті. Бұл оқиғалар Кеңес Одағының ыдырауына және посткеңестік кеңістікте жаңа тәуелсіз мемлекеттердің пайда болуына әкелді[4].

Қорытынды

Демократияның үшінші толқыны әлемнің көптеген аймақтарында авторитарлық режимдердің құлауына және демократиялық басқару жүйелерінің орнауына ықпал етті. Бұл процесс Оңтүстік Еуропадан басталып, Латын Америкасы, Азия, Орталық және Шығыс Еуропа елдеріне таралды. Дегенмен, кейбір мемлекеттерде демократияландыру кері кетулерге ұшырап, авторитарлық басқаруға қайта оралды. Үшінші толқынның әсері бүгінгі күнге дейін жалғасып, әлемдегі демократиялық үрдістерге ықпал етуде. Бұл құбылысты түсіну қазіргі заманғы саяси өзгерістерді бағалауда маңызды.

Әдебиеттер
1. UNESCO. Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of CulturalExpressions. Paris, 2005. –P. 1-20
2. Appadurai, A. Modernity at Large: CulturalDimensions of Globalization. – University of Minnesota Press, 1996. –P.157
3. Нұрпейіс Қ. Ұлттық бірегейлікті нығайту: теориялықнегіздері мен тәжірибелік аспектілері. – Алматы, 2010. -90б.
4. М. Махмутов, Экономикалық саясат және жаһандану, 2022. -97б.

ӘОЖ-347.9

АЗАМАТТЫҚ ІСТЕР БОЙЫНША СОТ ШЕШІМДЕРІН ОРЫНДАУ ЖӘНЕ АТҚАРУШЫЛЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Мұса Б.Н.– ЮМ-21-1к1 тобының студенті
Рахметова Г.Р. –з.ғ.к., аға оқытушы

Қазақстандағы әлеуметтік және экономикалық өмірді жандандыру, сотқа қатысушылардың құқықтарын анықтау және қорғау мәселелеріне назар аудару азаматтық заңнаманы дамыту субъективті азаматтық құқықтардың пайда болуы мен қалыптасуының негіздері туралы терең зерттеулерді қажет етеді.

Сот шешімі заңмен азаматтық құқықтық қатынастардың пайда болу, өзгеру, тоқтату негіздерінің бірі ретінде көрсетілген және осы қызметте практикада кеңінен қолданылады. Қарастырылып отырған саладағы проблемаларды теориялық талдаудың өзектілігі де толық еместігімен анықталады. Сот реформасы, соттар қарайтын істер санының өсуі, олар бойынша жыл сайын шамамен жүздеген адамның құқықтары мен міндеттері қозғалады.

Алайда, заң шығарушы да, азаматтық құқық доктринасы да сот шешімін өркениеттік мағынада анықтамайды, оның әрекет ету механизмін, әсіресе басқа заңды фактілер мен жағдайлармен бірге ашпайды. Сот шешімі туралы белгілі идеялар, ең алдымен, сот ісінің актісі ретінде оның іс жүргізу маңыздылығына сүйенеді және көптеген теориялық және іс жүзінде маңызды сұрақтарға жауап бермейді.

Сот шешімінің азаматтық-құқықтық сипатын түсінудегі және тиісті ережелерді практикада қолданудағы қазіргі қиындықтар заңнамадағы кемшіліктермен де түсіндіріледі. Сот шешімін қабылдау, оны рәсімдеу және дәлелдеу күрделі интеллектуалды және процедуралық акт болып табылады, оны жүзеге асыру логикалық, техникалық-құқықтық және жалпы құқықтық білімді қажет етеді.

Құқықтық жаһандану процестері, шетелдік құқықтық институттарды бейсаналық қабылдау, әлеуметтік-мәдени құндылықтардың трансформациясы белгілі бір өзектілікті береді, нәтижесінде адамдардың санасында тұтастай алғанда құқық қайта бағаланды, шығару технологиялары, сот шешімі өзгерді, оның әлеуметтік-құқықтық қызметі қайта қаралды. Бюрократия мен сыбайлас жемқорлық жағдайында билік органдарында деформация пайда болады-кәсіби құқықтық сана. Жұмыстағы формализм судья лауазымының нақты әлеуметтік мағынасына үстемдік ете бастайды.

Құқық қорғаушының өкілеттіктері заңмен нақтыланған, бірақ бұл шенеунікті іс-әрекет еркіндігінен айырмайды. Бұл бостандық заңға негізделген және оның нормаларымен шектелген. Сондықтан шешім қабылдау процесі табиғаты бойынша адам әрекеті бола отырып, заңның философиясы мен антропологиясының кейбір мәселелеріне де әсер етеді. Оларға мыналар жатады: судьяның құқықтық санасының шешім шығару процесіне әсері, кәсіби психологиялық көзқарастардың рөлі, сот шешімінің этикалық-құқықтық өлшемі, судьялардың қалауын пайдалану шектері, сот орындауының шығармашылық бастауы. Сонымен қатар, оның дамуының қазіргі кезеңінде күшті және тұрақты сот билігіне, құқықтық қақтығыстарды сапалы, негізделген, әділ және уақтылы шешуге деген қажеттілік күшейе түсуде.

Азаматтық-құқықтық реттеу жүйесіндегі сот шешімі тәуелсіз мәнге ие, бұл ішкі тәртіпте айқын көрінеді. Оның негізгі және бірегей құқықтық функциясы материалдық-құқықтық дауды шешу және сол арқылы құқықтық белгісіздікті жою болып табылады. Бұл сот шешімін азаматтық-құқықтық категория ретінде оның құқық қолдану актісі, сот қызметі актісі және заңды факт ретіндегі мағынасынан айтарлықтай ажыратады. Барлық аталған ұғымдар өзара байланысты, бірақ өзіндік логикалық көлемге ие.

Сот шешімі заңның арнайы нұсқауына байланысты ғана заңды факт ретінде қызмет ете алады. Оның мұндай мәнін сот құқықтық қатынастар субъектісінің құқықтық жағдайын анықтауға, оның мәртебесін немесе құқықтық субъектінің көлемін анықтауға рұқсат етілген жағдайлардан ажырату керек.

Қажетті норманы табу, оны белгілі бір жағдайға қолдану және оның негізінде тараптар арасында туындаған дауды шешу оңай емес сияқты. Алайда, шын мәнінде, ұқсас істер бойынша сот шешімдері әрдайым тұжырымдардың монотондылығымен ерекшеленбейді, бұл ережені механикалық ұстану емес. Тіпті англо-саксондық құқықтық жүйеде, бір қарағанда, мұндай мәселені шешу бұрыннан бар шешімді тапқанға дейін жеңілдетілген, қиындықтар мен қайшылықтар байқалады. Американдық ғалымдардың бағалауы бойынша, тек қабілетсіз заңгер ғана соттың бұрынғы шешімдері тұрғысынан бірдей негізделуі мүмкін қарама-қарсы шешімдерді таба алмайды. Соттың қызметі тек сот төрелігі болатын делдалдардың жеке басына, көзқарастарына, сезімдеріне, түсініктері мен көңіл-күйлеріне орын жоқ құқықтық норма мен нақты жағдай арасындағы қарапайым делдалдыққа дейін азаятыны белгілі болды.

Азаматтық, төрелік процестердегі тараптар арасындағы қарама-қайшылық әрқашан қабылдаудың нәтижесі болып табылады, судьяның шешімі де туындаған дауды қабылдаудың және оны шешу тәсілінің нәтижесі болып табылады. Сонымен қатар, процестің нәтижесі судья емес, сот шешімі деп аталады. Соңғы кезеңде қабылданған шешімді иесіздендірудің жасанды процесі жүреді. Бірақ бұл зерттеудің негізгі мәселесі, судьяның жеке басының іс бойынша шешімге әсері туралы мәселе. Оған оң жауап берген жағдайда, судьяның жеке сипаттамалары мен бүкіл процестің нәтижесі арасындағы үлкен тәуелділік танылған жағдайда, істі шешкен кезде заңның нормасын механикалық түрде қолдану қажет екендігі, сот органдарының құқықты түсіндіруге және заң шығару процесіне қатысы жоқ екендігі жоққа шығарылады.

Судьяның танымдық әрекетінсіз ешбір сот талқылауы мүмкін емес. Дүниені және оның процестерін қабылдау әрбір адамның басында жатыр. Заңды ақиқат әрбір судьяның санасында оның жеке басының объектісі арқылы көрініс табады. Сонымен қатар, іс бойынша фактілерді бағалау және дәлелдемелерді бағалау кезінде судья дәлелдеу нысанасына қатысты мән-жайлар процеске басқа қатысушылардың санасында жойылатын нәтижеге тап болады. Іс бойынша шындықты анықтау даулы құқықтық қатынастардың шынайы бейнесін көрсететін фактілердің қатысушылардың бүкіл шеңберінің санасында көрініс табуымен қиындайды.

Бұл мәселе бойынша ой-пікір заңдылықтардың санадағы көрінісін теориялық тұрғыдан зерттейтін А.В.Аверин ал эмпирикалық деңгейде құқықтық білім және сезім мүшелері өйткені оны жазбаша түрде бекітілген мінез-құлық ережелерінің жиынтығы деп түсінуге болады. Абстракциялық деңгейде құқықтың идеалды бейнесі адам санасында дамиды – әлеуметтік жағдайлар мен олардың реттеу қажеттілігі туралы ойлау тәсілі ретінде. Бұл идеалды қажеттіліктер адамдардың санасында ғана өмір сүреді, олардың нақты анықтамасы жоқ, бірақ олардың даму қажеттілігін ескере отырып, қоғамдағы қарым-қатынастарды реттеуге жалпы бағытталуымен сипатталады. Позитивті құқықты қоғамның өзі жасайды, сондықтан оны көбінесе субъективті шындық деп атайды. Адамның интеллектуалдық әрекетінің нәтижесінде қоғам қажетсіз болған соң жойылады.

Судьяның шешімдеріне құқықтық сананың әсерін бағалау өте күрделі. Құқықтық сана құқыққа және құқықтық жүйеге деген көзқарасты анықтайды. Заңды түсіну адамның жеке қасиеттеріне де байланысты. Алайда объективті дүниені субъективті қабылдау туралы айтқанда, біз белгілі бір конвенцияға сәйкес объективті деп атауға болатын заң туралы айтамыз. Сот шешімі – судьяның кешенді ойлауының нәтижесі. Істің фактілік және заңды шарттарын зерттеу шығармашылық бастамаға негізделген танымдық процесспен байланысты. Судьялардың білімі қоршаған шындықты меңгеруге және қаралып отырған істің мәні туралы нақты ақпарат алуға бағытталған.

Елімізде сот-құқықтық реформа қарқынды жүріп жатыр. Іске асыру Мемлекет басшысының жыл сайынғы сөйлеген сөзінде тиімді сот жүйесін құру және кадрлық саясатты жетілдіру бойынша айқындалған басым міндеттерге негізделетін болады. АПК-ның 21-бабының 1-бөлігіне сәйкес сот сот актілерін қаулылар, ұйғарымдар, қаулылар және өкімдер түрінде шығарады. Азаматтық істер бойынша заңды күшіне енген сот шешімдері, қаулылары, қаулылары мен өкімдері барлық мемлекеттік органдар, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, қоғамдық бірлестіктер, басқа да заңды

тұлғалар, лауазымды адамдар мен азаматтар үшін міндетті және Қазақстан Республикасының бүкіл аумағында толық орындалуы тиіс.

Судьялар өз құзыретін Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңдарына сәйкес ғана жүзеге асыра алады. Соттың беделін көтеру соттардың жұмысына тікелей байланысты. Қазақстан Республикасының әрбір судьясы қазақтың «Тура биде туған жоқ» деген мақалы әрқашан жадында болуы керек. Біз, судьялар, сот төрелігін жүзеге асыруда әділ, бейтарап болсақ, халықтың сотқа деген сенімі бұдан да арта түседі. Бірінші сатыдағы сот ісін жүргізу кезінде сот актісі АПК-нің 217-бабына сәйкес шешім түрінде шығарылады. Азаматтық кодекстің 220, 221-баптарының шешімнің құрылымы мен мазмұнына қойылатын талаптары іс жүргізудің барлық түрлеріне (талап қою ісі, ерекше әрекеттер және ерекше іс жүргізу) міндетті болып табылады. Заңда көзделген жағдайларда (әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарауға уәкілетті органдардың (лауазымды адамдардың) шешімдеріне дау тудырған жағдайларда, заңды тұлғалар мен жеке кәсіпкерлердің конкурстық іс жүргізуі шеңберінде қаралған істер бойынша) сот актілері сот бұйрығының нысаны.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы: 30 тамыз 1995ж. (19.09.2022 жылғы өзгертулер мен толықтырулар енгізілген).
2. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі – Алматы: ЮРИСТ, 2015. (24.11.2024 жылғы өзгертулер мен толықтырулар енгізілген).
3. Лебедев М. Ю., Барсукова В. Н., Шаяхметова М. Н. Гражданский процесс. Учебник и практикум для вузов. М.: Юрайт, 2019. 446 с.
4. Аргунов В. Н. Размышления о гражданском процессе. М.: Юрайт, 2023.416 с.
5. Баринов Е. Х. Судебно-медицинская экспертиза в гражданском судопроизводстве по медицинским делам. М.: Юрайт, 2023. 182 с.
6. Баринов Е. Х. Судебно-медицинская экспертиза в гражданском судопроизводстве по медицинским делам. М.: Юрайт, 2023. 182 с.
7. Исаенкова О. В., Николайченко О. В., Соловьева Т. В. Иск и исковая форма защиты в гражданском процессе. М.: Юрайт, 2023. 184 с.

ӘОЖ-347.9

АЗАМАТТЫҚ СОТ ӨНДІРІСІНДЕ ҮШІНШІ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ ІС ЖҮРГІЗУ ҚҰҚЫҚТАРЫН ІСКЕ АСЫРУ ЖӘНЕ МІНДЕТТЕРІН ОРЫНДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мырзабек Ж.Қ. – ЮМ-21-1к1 тобының студенті
Рахметова Г.Р. – з.ғ.к., аға оқытушы

Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу құқығы «азаматтық процестегі үшінші тұлғалар» деген ұғымның бар екенін мойындайды. Бұл институт «іске қатысатын тұлғалар» институтына жатады және тек теориялық қана емес, сонымен қатар қолданбалы практикалық маңызы бар. Азаматтық іске үшінші тұлғалардың қатысуы азаматтық істі дұрыс және уақтылы қарау және шешу үшін өте маңызды және қажет, өйткені ол барынша дәлелді материал жинауға, тараптардың нақты қарым-қатынастарын анықтауға, даулы және тіпті өзара эксклюзивті сот шешімдерін шығарудан аулақ болуға мүмкіндік береді. Азаматтық құқық саласындағы сот төрелігін жүзеге асырудың негізгі әлеуметтік міндеті азаматтар мен азаматтардың құқықтары, бостандықтары мен заңмен қорғалатын мүдделерін сот арқылы қорғау болып табылады. Бұл Қазақстан үшін әлеуметтік маңызы бар қажеттілікті және құқықтық және демократиялық мемлекетті құруға бағытталған маңызды міндеттердің бірі. Азаматтық құқықтарды қорғау және қорғау заңның үстемдігі мен азаматтық қоғамның ажырамас бөлігі болып табылады.

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес барлық адамдар өздерінің құқықтары мен бостандықтарын заңмен тыйым салынбаған барлық тәсілдермен және әдістермен қорғауға кепілдік береді. Олар заңмен бұзылған өздерінің құқықтары мен заңды құқықтарын қорғауға, оң демократиялық конституциялық заңға жүгінуге құқылы. Конституцияда барлық адамдар заң алдында және сот алдында тең. Жалпы ережелерде анықталғандай, азаматтық құқықтар азаматтық сот ісінде жүзеге асырылуы тиіс. Бір жағынан, айыпталушы, екінші жағынан, тиісті сотқа шағым беру туралы мәселені қарауға және ол туралы заңды, шешуші шешім қабылдауға міндетті.

Азаматтық сот өндірісі Қазақстан Республикасының сот жүйесінде жетекші рөл атқарады. Демек, оның нормаларын білу кез келген азаматқа өте қажет. Бұл сұрақтар азаматтық процесті жақсы және толық зерттеуге ғана емес, сонымен қатар аралас салаларда және жеке тұлғаның құқықтық санасында жаңа білімді қалыптастыруды ынталандырады. Өйткені, заңдылықты бұлжытпай құрметтеу – бұл әрбір құқық субъектісі үшін бүгінгі күні мүмкін болатын іс-әрекеттің жалғыз түрі.

Талап арыз өндірісінің істерінде әрдайым екі тарап бар. Алайда, істің нәтижесіне бірінші тарап (талапкер), екінші тарап (жауапкер) болып табылмайтын тағы бір адам мүдделі болған жағдайлар бар. Бұл тұлға процессуалдық заңды үшінші деп атайды. Ол дербес, ерекше мүддесі бар. Бұл қызығушылық талапкер мен жауапкер арасындағы дау бойынша сот шешімі үшінші тұлғаның құқықтарына әсер ететіндігі болып табылады. Өз құқықтарын қорғау үшін үшінші тұлға процеске қатысуы тиіс.

Өз мүдделерін қорғаудан басқа, үшінші тұлғалардың процеске кіруінің мақсаты сот төрелігіне жәрдемдесу болып табылады. Егер іске үшінші тұлғалар қатысса, сот неғұрлым толық дәлелдемелік материалды алады. Сондай - ақ іс жүргізу үнемдеу мақсатына қол жеткізіледі-екі істің орнына біреуі қаралады.

Үшінші тұлғаның мүдделері жеке іс қозғау арқылы да қорғалуы мүмкін. Бірақ бұл жағдайда үшінші адамның мысалы, дау бар нәрсе алу мүмкіндігі аз. Бұрын пайдасына шешім шығарылған тарап оны жоя алады немесе адал сатып алушыға сата алады. Сонда үшінші адам тек ақшалай өтемақы төлеуге мәжбүр болады. Сондықтан үшінші тұлғалардың іске кіруі сотқа да, үшінші тұлғалардың өздеріне де тиімді.

Істің нәтижесіне мүдделілік дәрежесі бойынша үшінші тұлғалар ерекшеленеді:

а) дербес талап қою талаптарын мәлімдейтін;

б) дау нысанасына дербес талаптарды мәлімдемейтін болса.

Даудың нысанасына дербес талаптарды мәлімдейтін үшінші тұлғалар бір немесе екі тарапқа талап қою арқылы істі сот талқылауына дайындау аяқталғанға дейін процеске кірісе алады.

Мұндай үшінші тұлғалардың талап қоюшылардың барлық құқықтары мен міндеттері бар. Егер сот іс бойынша іс жүргізу барысында дау нысанасына дербес талаптарды мәлімдей алатын тұлғалар бар екенін анықтаса, ол оларға іс туралы хабарлайды және оларға талап қою құқығын түсіндіреді.

Үшінші тұлғалар талап қою құқықтарын пайдаланатындықтан, бастапқы талапкерлер мен жауапкерлер олардың алдында жауапкерлер ретінде әрекет етеді.

Дербес талап қою талаптары бар үшінші тұлға даулы құқықтың бір бөлігіне ғана үміткер болатын жағдайлар кездеседі. Осылайша, үшінші тұлға оны даулы үй иелігіндегі қосалқы меншік иесі немесе даулы өнертабыстың тең авторы деп тануына үміткер бола алады.

Әдетте үшінші тұлғалар екі жаққа қарсы шығады. Алайда үшінші тұлға тек тараптардың біріне қатысты өз талаптарын қояды. Мысалы, қызымен және күйеуі баласымен бірге үй салған әйел үй иелігін бөлу туралы олардың арасындағы процеске кіреді және қызының үлесі туралы түсінікті себептермен ескерместен, куйеу баласының үлесін азайтуды сұрайды.

Дербес талап қою талаптары бар үшінші тұлғаларды бірге қорғаушылардан ажырату қажет. Дербес талап қою талаптары бар үшінші тұлғада басқа жағдай. Ол әдетте екі тараппен дауласады, оның мүдделері дербес сипатта болады, олар тараптардың мүдделеріне қарсы тұрады. Үшінші тұлғаның талап-арызын қанағаттандыра отырып, сот тараптарға толығымен немесе бір бөлігінде бас тартады.

Дербес талап қою талаптары бар үшінші адам іс жүзінде дербес іс жүргізуді қозғайтындықтан, бастапқы талап қоюды қараусыз қалдыру немесе кез келген себептер бойынша істі тоқтату үшінші тұлғаның талаптарына қолданылмайды. Бұл адамның талабы мәні бойынша қаралуы тиіс. Бірақ бастапқы тараптар арасындағы іс тоқтатылғаннан кейін үшінші адам әдеттегі талапкер болады.

Дербес талаптарды мәлімдемейтін үшінші тұлғалар егер сот шешімі тараптардың біріне қатысты олардың құқықтарына немесе міндеттеріне әсер етуі мүмкін болса, шешім шығарылғанға дейін талап қоюшының немесе жауапкердің тарапында іске кіреді.

Дау нысанасына дербес талаптарды мәлімдемейтін үшінші тұлғалар, егер ол талапкердің немесе жауапкердің тарапындағы тараптардың біріне қатысты олардың құқықтарына немесе міндеттеріне ықпал етуі мүмкін болса, бірінші сатыдағы сот іс бойынша шешім шығарғанға дейін процеске қатыса алады. Олар тараптардың және іске қатысушы басқа да адамдардың өтініші бойынша немесе соттың бастамасы бойынша іске қатысуға тартылуы мүмкін.

Үшінші адам іске кіру туралы өтініш береді,онда ол қандай себептер бойынша және қандай тарапқа қосылатынын көрсетеді. Өтініштің көшірмелері екі тарапқа да тапсырылуы тиіс. Дербес талаптар жоқ үшінші тұлғалар тараптардың, істің нәтижесіне мүдделі басқа да адамдардың өтініші бойынша немесе соттың бастамасы бойынша іске қатысуға тартылуы мүмкін.

Дербес талаптарды мәлімдемейтін үшінші тұлғалар іс жүргізу құқықтарын пайдаланады және тараптың іс жүргізу міндеттерін атқарады. Аталған адамдардың талап қоюдың негіздемесін немесе нысанасын өзгертуге, талаптардың мөлшерін ұлғайтуға немесе азайтуға, талап қоюдан бас тартуға, талап қоюды тануға, бітімгершілік келісімді немесе дауды (жанжалды) медиация тәртібімен реттеу туралы келісімді не дауды партисипативтік рәсім тәртібімен реттеу туралы келісімді жасасуға, қарсы талап қоюға, сот шешімін мәжбүрлеп орындатуды талап етуге құқығы жоқ.

Келтірілген жағдайларда сот зерттеулері саласында олардың ажырамайтын байланысы мен өзара тәуелділігіне байланысты бір ғана емес, бірнеше материалдық құқықтық қатынастар болады. Осы құқықтық қатынастардың субъектілеріне үшінші тұлға ретінде өзінің субъективті құқықтарын немесе заңмен қорғалатын мүдделерін қорғау мүмкіндігі беріледі.

Алайда, іске мүдделі адамның даудың нысанасына дербес талаптары әрдайым болмайды. Ол процесс нәтижесіне мүдделі болуы мүмкін, өйткені тараптар арасындағы дау бойынша шешім процесте осындай тұлға мен тараптардың бірінің арасындағы құқықтық қатынастар үшін алдын ала (преюдициальді) мәнге ие болуы мүмкін. Сондықтан заң үшінші тұлғаның өзгенің процесіне дау нысанасына дербес талаптарсыз қатысу мүмкіндігін белгілейді. Мұндай адам талапкердің немесе жауапкердің жағында басталған процеске өз бастамасы бойынша кірісе алады немесе соттың және іске қатысушы адамдардың бастамасы бойынша тартылуы мүмкін. Мысалы, А ұйымға гардеробтан ұрланған пальтоның құнын өтеу туралы талап-арызы бойынша іске жауапкер тарапынан үшінші тұлға ретінде қатысуға мүдделі гардероб қызметкері, өйткені талап-арыз қанағаттандырылған жағдайда жауапкер талап-арызға сот шешімі бойынша ұрланған пальтоның құнын төлеп, материалдық жауапты тұлға ретінде гардеробқа талап-арыз беруге құқылы.

Сот зерттеуінің пәні екі өзара байланысты материалдық құқықтық қатынастар болып табылады: негізгі және туынды - регресстік. Осы құқықтық қатынастардың пайда болуы негізінде бір ортақ объектіден басқа жалпы заңды фактілер бар. Істің мәні бойынша шешім қойылған талап бойынша тек негізгі құқықтық қатынастарға қатысты шығарылуы мүмкін. Демек, үшінші тұлғаның дербес талаптарсыз субъективті материалдық құқықтары тараптар арасындағы дау бойынша сот талқылауының мәні болып табылмайды. Оның бөтен процеске қатысуының мақсаты-заңмен қорғалатын мүддесін қорғау.

Заң құқықтары мен заңды мүдделері бұзылған немесе дауланған кез келген азаматқа немесе заңды тұлғаға сот арқылы қорғалу құқығын береді. Мұндай қорғау сотта азаматтық іс қозғау және мүдделі тұлғалардың іс бойынша тараптар (тең қатысушылар) ретінде қатысуы жолымен, сондай-ақ басталған процеске мүдделі тұлғаның кіруі (тартуы) және оған үшінші тұлға ретінде қатысуы арқылы жүзеге асырылуы мүмкін. Дербес талаптары бар үшінші тұлға және дербес талаптары жоқ үшінші тұлға тараптар арасындағы құқықтық қатынастарға байланысты өзге де материалдық құқықтық қатынастардың болжамды қатысушылары болып табылады. Іс бойынша тарап болып табылмайтын субъектіге сот қорғауын қамтамасыз етуден басқа, үшінші тұлғалардың қатысуы барлық дәлелдемелерді бір іске біріктіруге мүмкіндік береді, процесті үнемдеуге ықпал етеді, соттың қарама-қайшы шешімдер шығаруының алдын алады.

Әдебиеттер

8. Қазақстан Республикасының Конституциясы: 30 тамыз 1995ж. (19.09.2022 жылғы өзгертулер мен толықтырулар енгізілген).
9. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі – Алматы: ЮРИСТ, 2015. (21.11.2024 жылғы өзгертулер мен толықтырулар енгізілген).
10. Гражданский процесс. Учебник и практикум / под ред. М. Ю. Лебедева. М.: Юрайт, 2024. 424 с.
11. Аргунов В. Н. Размышления о гражданском процессе. М.: Юрайт, 2023.416 с.
12. Саенко Л. В., Щербакова Л. Г. Актуальные проблемы гражданского права и процесса. М.: Юрайт, 2024. 287 с.
13. Гетьман-Павлова И. В., Касаткина А. С., Филатова М. А. Международный гражданский процесс. М.: Юрайт, 2024. 342 с.

ӘОЖ 343

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚАМӘДЕНИТӨЗІМДІЛІК: ДӘСТҮР МЕ, ӘЛДЕ ҚАЖЕТТІЛІК ПЕ?

Мырхиева А. -ХТ 24-9к10 тобының студенті
Бекжигитова С.Б.- құқық магистрі

Сыбайлас жемқорлық - қоғамның дамуына тосқауыл болатын ең өткір мәселелердің бірі. Бұл құбылыс тек экономикалық емес, сонымен бірге моральдық және мәдени аспектілермен де байланысты. Сыбайлас жемқорлыққа деген мәдени төзімділіктің қалыптасуы белгілі бір деңгейде тарихи, әлеуметтік және психологиялық факторларға тәуелді. Ендеше, бұл құбылыс біздің қоғамымызда дәстүр ме, әлде қажеттілік пе?

Жемқорлықтың тарихи тамырларықоғамның дамуының әртүрлі кезеңдерінде жемқорлық билік пен байлыққа қол жеткізудің бір құралы ретінде қарастырылған. Кейбір елдерде жемқорлық ғасырлар бойы басқару жүйесінің бөлігі болды. Әкімшілік немесе сот жүйесінде пара алу кей кездері қалыпты құбылыс ретінде қабылданып, тіпті мәдениет деңгейінде «әдет» ретінде орныққан. Қазақстан тарихында да белгілі бір дәрежеде парақорлық пен жемқорлық жағдайлары байқалғаны жасырын емес. Дегенмен, бұл құбылысты дәстүр ретінде қабылдау жаңсақ пікір болуы мүмкін, себебі мұндай әдет-ғұрып халықтың рухани құндылықтарына қайшы келеді. Сыбайлас жемқорлық – кез келген қоғамның дамуын тежейтін қауіпті құбылыс. Ол құқықтық, экономикалық және әлеуметтік салаларға кері әсер етеді. Алайда кейбір елдерде, оның ішінде Қазақстанда да, жемқорлыққа деген белгілі бір деңгейдегі мәдени төзімділік байқалады. Бұл құбылысты дәстүрлі сана мен қажеттілік тұрғысынан қарастыруға болады.Кейбір зерттеушілер жемқорлыққа деген мәдени төзімділіктің тамырын тарихтан іздейді. Көшпелі қоғамда сый-сияпат беру, «көңіл алу» дәстүрлері кең таралған. Бұл қарым-қатынастарды нығайту мен сенімді арттырудың бір жолы ретінде қарастырылды. Кеңес дәуірінде де «таныстық», «жеке байланыстар» арқылы мәселені шешу қалыпты құбылыс болды. Осы тарихи тәжірибе қазіргі қоғамда жемқорлыққа деген төзімділікке ықпал етті.Жемқорлық кейбір жағдайда қажеттілік ретінде қарастырылады. Мысалы, мемлекеттік қызмет көрсету жүйесі әлсіз немесе күрделі болғанда, адамдар өз мәселелерін тезірек шешу үшін бейресми төлем жасауға мәжбүр болуы мүмкін. Бұл пара беру мен алудың жалғасуына ықпал етеді. Дегенмен, бұл қажеттіліктен туындаған амал емес, заңсыз әрекет. Шынайы қажеттілік – мемлекеттік басқару мен қоғамдағы әділдік пен ашықтықты қамтамасыз етуге деген сұраныс.

Мәдени төзімділікті қалай еңсеруге болады?

Жемқорлыққа қарсы күрес тек заңнамалық шаралармен шектелмеуі тиіс. Қоғамдық сана мен мәдениетті өзгерту маңызды. Бұл үшін келесі қадамдар қажет:

1. **Білім беру жүйесін нығайту** – оқушылар мен студенттерге адалдық, заң үстемдігі және әділдік құндылықтарын сіңіру.
2. **Қоғамдық бақылауды күшейту** – азаматтардың мемлекеттік органдар мен шенеуніктердің қызметіне ашық қол жеткізуін қамтамасыз ету.
3. **Мемлекеттік қызметтерді цифрландыру** – бюрократияны азайту арқылы жемқорлық мүмкіндіктерін төмендету.
4. **Жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру** – ақпараттық науқандар арқылы адамдардың жемқорлыққа төзбеушілік деңгейін арттыру.

Сыбайлас жемқорлыққа мәдени төзімділік – дәстүр емес, қоғамның әлсіздігі мен құқықтық жүйенің толық жетілмеуінің белгісі. Онымен күресу – әр азаматтың міндеті. Жемқорлықсыз қоғам құру үшін саналы ұрпақ тәрбиелеп, адалдық пен әділдікті басты құндылық ретінде ұстануымыз қажет.**Қажеттілік ретінде қарастыру.**Кей жағдайларда жемқорлық адамдардың әлеуметтік немесе экономикалық қажеттіліктерінен туындайды. Мысалы, мемлекеттік қызметтерге қол жеткізу қиын болған жағдайда, адамдар пара беру арқылы өз мәселелерін шешуді оңайырақ көреді. Бұл ахуал шенеуніктердің билікті теріс пайдалануына, ал азаматтардың әділдікке деген сенімінің төмендеуіне әкеледі. Жемқорлыққа мәдени төзімділік кейбір адамдардың оны «қажеттілік» ретінде қабылдауынан туындауы мүмкін. Қоғамдағы құқықтық сауаттылықтың төмендігі мен мемлекеттік жүйенің тиімсіздігі жемқорлықтың күнделікті өмірде қолданылатын құралға айналуына ықпал етеді.

Мәдени төзімділіктің қаупі. Сыбайлас жемқорлыққа мәдени төзімділік қалыптасқан жағдайда, қоғамда әділетсіздік пен теңсіздік өршиді. Бұл тек жеке тұлғалардың ғана емес, тұтас мемлекеттің әлсіреуіне алып келеді. Экономикадағы көлеңкелі сектордың өсуі, мемлекеттік қаржылардың тиімсіз жұмсалуы, әлеуметтік әділеттіліктің жойылуы - мұның бәрі жемқорлықтың тікелей салдары. Сонымен бірге, жемқорлыққа бейім мәдениет ұрпақтардың тәрбиесіне де кері әсерін тигізеді. Егер жастар әділдік пен адалдықты бағалаудың орнына, жемқорлықты «қалыпты» деп қабылдаса, бұл ұзақ мерзімді әлеуметтік құндылықтардың құлдырауына әкелуі мүмкін.

Қорытынды

Сыбайлас жемқорлыққа мәдени төзімділік - дәстүр де, қажеттілік те емес. Бұл-қоғамның әлсіз тұстарының көрінісі. Төзімділікке қарамастан, жемқорлықпен күресу әрбір азаматтың міндеті. Қоғамда әділдік пен адалдық құндылықтарын нығайту арқылы ғана бұл мәселені шешуге болады. Жемқорлыққа қарсы төзімсіз мәдениетті қалыптастыру ұзақ және күрделі процесс болғанымен, бұл мемлекеттің тұрақты дамуының негізгі шарты. Осы тұста айта кетелік,қазіргі таңда

М.Әуезов атындағы ОҚУ-да 2023 жылдан бастап «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет негіздері» пәні оқылуда. Осы аталған пән сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің ең маңызды бағыты бола отырып, қоғамда жемқорлыққа төзімсіз мәдениетті қалыптастыру үшін келесі шараларды жүзеге асыру маңыздыдеп ойлаймын:

1. **Құқықтық реформалар**: Жемқорлыққа қарсы заңнаманы күшейтіп, құқық бұзушылықтарға қатаң жаза қолдану.
2. **Қоғамдық сана**: Білім беру арқылы сыбайлас жемқорлықтың зияны туралы түсінікті кеңейту.
3. Транспаренттілік: Мемлекеттік басқару жүйесінде ашықтықты қамтамасыз ету және қоғамдық бақылауды күшейту.

Әдебиеттер

1. Сыбайласжемқорлыққақарсыіс-қимылтуралы: ҚазақстанРеспубликасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-VЗаңы. http://adilet.zan.kz
2. Есембаева Ж. Е. Правовые средства борьбы с коррупцией: маг.дисс. – Астана, 2013. – 103 с.
3. Синюкова Т. Н. Понятие и подходы к содержанию коррупции // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. Выпуск № 1 (29) / 2015.
4. МатериалысайтаTransparencyInternational. https://www. transparency.org.
5. О противодействии коррупции: Закон Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V. http://adilet.zan.kz.
6. Сыбайласжемқорлыққақарсымәдениетнегіздері: оқуқұралы / Жалпыредакциясынбасқарғанб.ғ.д., профессор Б. С. Абдрасилов. – Астана: ҚазақстанРеспубликасыПрезидентініңжанындағыМемлекеттікбасқаруакадемиясы, 2016. – 176 б.

ӘОЖ: 541.18

РОБОТТАНДЫРЫЛҒАН ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ:АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫН САҚТАУ ЖӘНЕ ШЕКТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.

Нажмедин.М.К.-ЮМ21-1к3 тобының студенті.
Бердібеков С.О.-Аға оқытушы.

Қазіргі заманғы технологиялардың қарқынды дамуы адам құқықтарын қорғау саласына елеулі әсер етуде. Роботтандырылған жүйелер мен жасанды интеллект (ЖИ) құқық қорғау органдарының қызметіне еніп, құқықбұзушылықтарды алдын алуға және тиімділікті арттыруға ықпал етеді. Алайда, мұндай технологиялардың қолданылуы бірқатар құқықтық және этикалық мәселелерді тудырады. Бұл мақалада роботтандырылған құқық қорғау жүйелерінің артықшылықтары мен кемшіліктері талқыланады.

Роботтандырылған жүйелердің адамқұқықтарын сақтаудағы рөлі

Құқыққорғау саласында роботтандырылған жүйелердің енгізілуі бірқатар артықшылықтарға ие. Біріншіден, деректерді өңдеудің автоматтандырылған құралдары қылмыстық әрекеттерді болжауға және оларды алдын алуға мүмкіндік береді. Мысалы,қылмыстардың жиі орыналатын жерлерін анықтау үшін үлкен деректерді талдау жүйелері қолданылады. Екіншіден, бейне бақылау жүйелері нақты уақыт режимінде оқиғаларды бақылауға және шұғыл әрекет етуге мүмкіндік береді. Үшіншіден, ЖИ технологияларының көмегімен азаматтардың өтініштері жылдам қаралып, сот жүйесіндегі бюрократияны қысқартуға ықпал етеді.

Мысалы, Эстония сияқты елдерде сот процестерін автоматтандыру арқылы қарапайым азаматтар үшін әділеттілікке қолжеткізу жеңілдеді. Мұндай тәжірибелер құқық қорғау жүйесінің ашықтығы мен тиімділігін арттырады.

Адам құқықтарын шектеу тәуекелдері

Технологиялардың құқық қорғау саласына енгізілуі белгілі бір қауіптерді де тудырады. Жеке деректердің құпиялылығын сақтау мәселесі басты назарда тұр. Бейнебақылау және жасанды интеллект алгоритмдері арқылы жиналған мәліметтердің дұрыс сақталмауы жеке өмірге қол сұғуға әкелуі мүмкін. Сонымен қатар, алгоритмдердегі қателіктер немесе ішкі көзқарастар (bias) нәтижесінде кейбір топтардың құқықтары бұзылуы ықтимал.

Мысалы, құқыққорғау органдары қолданатын кейбір ЖИ жүйелері белгілі бір әлеуметтік топтарға қатысты дискриминацияны күшейтіп жіберуі мүмкін. Бұған қоса, деректердің дұрыс пайдаланылмауы немесе жүйенің құпиялығына қатысты талаптардың бұзылуы адамқұқықтарының бұзылуына әкелуі мүмкін. Мұндай мәселелерді болдырмау үшін құқықтық реттеу мен бақылау шаралары қажет.

Құқықтық реттеу қажеттілігі

Технологиялардың дамуы құқыққорғау саласын жаңа талаптарға бейімдеуді қажет етеді. Халықаралық және ұлттық деңгейде заңнамалық шаралар қабылданып, роботтандырылған жүйелердің әділетті әрі ашық қолданылуын қамтамасыз ету керек. Мысалы, Қазақстан Республикасында дербес деректерді қорғау туралы заң қабылданып, азаматтардың жеке мәліметтерін қорғау кепілдігі қарастырылған.

Сонымен қатар, халықаралық ұйымдар адам құқықтарын қорғау саласында жаңа стандарттар ұсынуда. БҰҰ-ның адам құқықтары жөніндегі комитеті ЖИ-дің адам құқықтарына әсерін талқылап, этикалық нормаларды бекітуді ұсынуда. Бұл шаралар технологиялар мен құқық арасындағы үйлесімділікті қамтамасыз етуге бағытталған.

Роботтандырылған құқық қорғау жүйелері адам құқықтарын қорғауда үлкен әлеуетке ие. Алайда, технологияларды дұрыс қолдану үшін құқықтық реттеу, этикалық қағидаларды сақтау және бақылау тетіктерін жетілдіру қажет. Мемлекеттер мен халықаралық ұйымдар бұл процесті тиімді басқару арқылы адам құқықтарын қорғаудың жаңа деңгейіне жетуге мүмкіндік алады.

Әдебиеттер

5. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995.
6. ҚазақстанРеспубликасының "Дербесдеректержәнеолардықорғаутуралы" заңы 2013.
1. . United Nations.Artificial Intelligence and Human Rights.UN Publications, 2020.
2. . Binns, R. "Algorithmic Accountability and Public Sector". AI Ethics Journal, 2019.
4. КасперскийЛабораториясы. "Цифрлыққұқықтар және деректерді қорғау".

ӘОЖ541.18

CORRUPTIONINEDUCATION

Нақыпбек Ж.П. - ЮМ-241к6 тобының студенті
Икрамова Э. З.-Ағылшын тілі

Corruption in education is a pressing global issue that undermines the foundation of societiesbydistortingthecoreprinciplesofequality, integrity, andqualityin learning environments. It is not just a problemofindividual misconduct but a systemic failure that hinders sustainable development and social progress.

From a sociological perspective, corruption in education manifests in various forms, including bribery, embezzlement, favoritism, and fraud. These unethical practices often involve key stakeholders such as educators, administrators, and policymakers. The consequences of corruption extend far beyond financial loss; they erode public trust,diminisheducationalstandards,andperpetuatecyclesofinequalityandpoverty.

The effects of corruption in education are particularlydetrimental in developing nations,whereresourcesarealreadylimited.Forinstance,briberyforgradesand admissions compromises meritocracy, leaving deserving students behind.

Additionally,themisappropriationoffundsallocatedforschoolinfrastructure,teacher salaries, and educational materials often results in substandard facilities, demotivated staff, and insufficient learning resources.

Globally, the issue has been highlighted by organizations such as Transparency Internationaland UNESCO, whichstresstheimportance ofcombatingcorruptionto achievetheUnited Nations SustainableDevelopment Goal4: QualityEducation for All. Studies show that nations plagued by educational corruption experience lower literacy rates, reduced economic growth, and heightened social disparities.

In Kazakhstan, the issue of corruption in education is a critical concern. Reports indicate that some students and parents resort to briberyto secure better grades or admissionstoprestigiousinstitutions.Thisnotonlyunderminesthe integrityofthe educationsystembut also createsanunevenplaying field, disadvantaging students who rely solely on their academic efforts.

The government of Kazakhstan has implemented measures to address this problem, such as introducing electronic platforms for admissions and examinations to reduce human interference and opportunities for bribery. Additionally, anti-corruption campaigns in schools and universities aim to foster a culture of integrity among studentsandeducators.However,challengesremain,particularlyinruralareaswhere oversight is weaker, and awareness of anti-corruption policies is limited.

The societal impact of corruption in education cannot be overstated. When educationalsystemsfailtouphold fairnessandtransparency,theconsequencesripple throughsociety. Corruption not onlydiminishesthequalityoftheworkforcebut also perpetuates social inequalities. In the long term, this weakens a nation's ability to compete in a globalized economy.

To combat corruption in education, a multifaceted approach is essential. First, governments must strengthenregulatoryframeworksandensurestrict enforcementof anti-corruptionlaws.Transparencyinfinancialtransactionsandrecruitmentprocesses is crucial to prevent embezzlement and nepotism. Second, fostering ethical behavior throughеducationisvital.Integratingethicsandanti-corruptioneducationintoschool curricula can instill values of integrity and accountability in young minds.

Furthermore,empoweringcivilsocietyand media toexposecorruptioncasescanact as a deterrent. Platforms for anonymous reporting and independent audits of educational institutions can also enhance accountability. International cooperation, includingsupport fromorganizationsliketheUnitedNationsandtheWorldBank, is criticalto sharing best practicesand resourcesincombating corruption ineducation.

Inconclusion,corruptionineducationisnot merelya localizedproblembut aglobal challenge that demands urgent action. By addressing this issue comprehensively, societies can unlock the transformative power of education, ensuring equal opportunities and fostering sustainable development for future generations.

References

1.TransparencyInternational. "CorruptioninEducation:GlobalOverview." Retrieved from www.transparency.org.

2 United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). "AddressingCorruptioninEducationSystems."Retrievedfromwww.unesco.org.

3 MinistryofEducationandScienceoftheRepublicofKazakhstan. "Anti-Corruption Measures in Education." Official Report, 2024. Retrieved from www.gov.kz.

4 WorldBank."CombatingCorruptioninEducation."Retrievedfrom www.worldbank.org.

5 OrganizationforEconomicCooperationandDevelopment (OECD)."Integrityof Education Systems: Challenges and Solutions." Retrieved from www.oecd.org.

6 UnitedNationsOfficeonDrugsandCrime(UNODC)."EducationforJustice: Preventing Corruption." Retrieved from www.unodc.org.

7 TransparencyInternationalKazakhstan."Corruption inHigherEducation:National Insights." Report, 2023. Retrieved from www.transparency.kz.

8 KazakhAnti-CorruptionAgency. "EffortstoCombatCorruptioninEducation." Official Bulletin, 2024. Retrieved from www.anticorruption.kz.

ӘОЖ172.16:004

САНДЫҚ ГУМАНИТАРИСТИКА МӘСЕЛЕЛЕРІ

Нармахан Д.А – ЮМ 24-6к тобының студенті
Ибраева Н.А– ф.ғ.к., доцент

Мақалада алдымен сандық гуманитаристика ұғымын толық әрі нақты түсіндіріп өтуді маңызды деп санаймын. Сандық гуманитаристика дегеніміз – гуманитарлық пәндерді сандық технологиялардың көмегімен зерттейтін ғылыми бағыт. Бұл салада ғылым мен сандық құралдар (компьютерлер, бағдарламалық жасақтамалар, интернет және т.б.) бірігіп, адамзаттың мәдениеті мен тарихын тереңінен зерттеу мүмкіндігін береді. Қысқаша айтқанда, әдебиет, тарих, мәдениет, философия секілді пәндерде сандық әдістер мен құралдарды қолдану арқылы жаңа зерттеулер жүргізіледі. Сандық технологияларды қолдану гуманитарлық ғылымдарды тереңірек зерттеуге және түсінуге жағдай жасайды.Мысалы, дәстүрлі түрде философияда немесе әдебиеттануда біз мәтіндермен жұмыс істегенде, оларды терең зерттеу үшін көп уақыт пен күш жұмсаймыз. Ал сандық гуманитаристика цифрлық құралдар арқылы сол мәтіндерді талдауды жеңілдетеді, бұл зерттеушілерге тез әрі тиімді жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл әдіс бізге бұрыннан белгілі шығармаларды немесе философиялық ағымдарды жаңа қырынан қарауға жол ашады.

Сандық гуманитаристика философияға жаңа этикалық және теориялық сұрақтар туғызады. Оның ішінде маңызды мәселе–жасанды интеллекттің дамуы мен адам санасы арасындағы байланыс.Жасанды интеллект (ЖИ) – бұл адамның ойлау процесін, мәселені шешу, үйрену және шешім қабылдау қабілеттерін машиналарға көшіру мақсатында дамытылған технологиялық жүйе.Қазіргі таңда ЖИ күннен-күнге дамып философияға үлкен әсер етуде, өйткені бұл сала адам мен машина арасындағы шекараны қайта қарауды талап етеді**.**Философтар үшін адам мен машина арасындағы шекара маңызды сұрақ болып табылады. Олар: «Біздің сана мен эмоцияларымызды қалай сипаттауға болады? Машина тек адамға ұқсайтын әрекеттерді орындай ала ма, әлде оның ішінде адамға тән рухани әлем мен сана бар ма?» деген сұрақтарды талқылайды.Жасанды интеллекттің дамуы барысында біз тек техникалық қырларына ғана емес, этикалық және философиялық мәселелерге де назар аударуымыз қажет. Мысалы, әйгілі философ Джон Сёрл жасанды интеллект туралы былай дейді: «Машинаға ойлау қабілетін беру мүмкін емес, ол тек алдын ала жазылған бағдарлама бойынша жұмыс істейді». Ол бұл мәселені түсіндіру үшін «қытай бөлмесі» деген мысалды келтіреді. Бұл мысалда адам қытай тілін білмегенімен, қытай тілінде жазылған мәтіндерге жауап береді. Бірақ бұл адам өз іс-әрекетінің артында нақты мағына мен түсінік бар екенін сезбейді, ол тек белгілі бір ережелерді орындайды.Марвин Минский, жасанды интеллекттің негізін қалаушылардың бірі, былай деп айтқан: «Жасанды интеллект адамның ойлау қабілетінен ұқсас жүйе құра алады, бірақ бұл жүйе өзінің сана-сезімін сезінбейді». Бұл ой ЖИ мен адам арасындағы айырмашылықты тағы да айқындайды: машина ақылды болуы мүмкін, алайда ол өзіндік сананы сезініп, түсіну қабілетіне ие емес.ЖИ дамыған сайын философтар мынадай сауалдарға жауап іздеуде: Адаммен машина ойы арасындағы айырмашылық қандай? Адамның сана-сезімі мен эмоциялары қаншалықты бірегей? Машина осы психикалық процестерді жүзеге асыра ала ма? Машинада сана бола ала ма? Егер жасанды интеллект өз шешімдерін қабылдап, күрделі міндеттерді шеше алса, онда оның “сана” дәрежесі қандай болуы мүмкін? Бұл сұрақ философияда үлкен пікірталастар тудырып жатыр. Рене Декарт өз уақытында адам мен жануар арасындағы айырмашылықтарды қарастырғанда, адамда сана мен ойлаудың ерекше қабілеті бар деп айтқан [1641, 45-бет]. Бірақ ЖИ дамып келе жатқан қазіргі уақытта бұл сұрақ жаңа деңгейге көтерілді: машина адамның санасымен салыстырылатын деңгейде ойлай ала ма, әлде ол тек белгілі бір алгоритмдер мен бағдарламаларға сүйенеді ме?

Жасанды интеллекттің философияға әсері адам мен машина арасындағы мәселелермен шектеліп қана қоймай, этикалық сұрақтарды да көтереді.Егер ЖИ адамға зиян келтірсе, ол үшін жауапкершілік адамға, бағдарламашыға немесе машинаның өзіне жүктелуі керек пе? Мұндай сұрақтар философиялық тұрғыда талқыланып, жаңа этикалық принциптерді қалыптастыруды талап етеді**.**Сандық гуманитаристика тек мәтіндермен ғана жұмыс істемейді, ол сонымен қатар жаңа философиялық сұрақтарды туындатуға да көмектеседі. Жасанды интеллект адамның ойлау қабілетін толықтай алмастыра ала ма, әлде тек көмекші құрал ретінде қалады ма? Гардин, А. [2021, 79-бет] былай деп жазады: «Жасанды интеллекттің дамуы философияның дәстүрлі шекараларын қайта қарауды қажет етеді, бұл адам мен машина арасындағы қатынасты зерттеу жолдарын жаңаша тұрғыда ашады».

Сандық гуманитаристика сандық құралдарды қолдану арқылы зерттеу процесін айтарлықтай жылдам әрі дәл жүргізуге мүмкіндік береді.Мысалы, сандық әдістер философиялық идеялар мен мәдениет үлгілерінің дамуын тереңірек зерттеуге көмектеседі. Ғалымдар онлайн мұрағаттарды пайдаланып, тарихи мәтіндер мен мәдениет өнімдерін сандық түрде талдайды, бұл оларға жаңа байланыстар мен түсініктерді ашуға мүмкіндік береді.Джонсон, С. [2020, 58-бет] өзінің еңбегінде: «Сандық гуманитаристика философияны тек тарихи қырынан ғана зерттеп қоймай, жаңа философиялық түсініктер мен әдістердің қалыптасуына да мүмкіндік береді» деп атап көрсетеді. Бұл пікір сандық құралдардың философиялық ойды жаңа қырынан зерделеуге жағдай жасағанын көрсетеді. Т.Х. Мур [2018, 66-бет] сандық гуманитаристика жайлы былай дейді: «Сандық әдістер философиялық мәтіндер мен олардың құрылымын тереңірек түсінуге көмектеседі, әрі бұл жаңа философиялық идеялар мен бағыттарды ашуға ықпал етеді». Бұл сөздер цифрлық технологиялардың философиядағы теориялық зерттеулерге жаңа көзқарас пен мүмкіндіктер ұсынатынын білдіреді.

Қорытындылай келе айтарымыз, сандық гуманитаристика философияның зерттеу әдістерін жаңаша толықтырып, оның ғылыми мүмкіндіктерін кеңейтіп, жаңа тәсілдермен жұмыс істеуге мүмкіндік береді.Сонымен қатар, сандық гуманитаристикамен байланысты жаңа философиялық және этикалық мәселелер туындауда. Сондықтан сандық гуманитаристика мен философия арасындағы өзара байланысты зерттеу әрі ғылыми зерттеулердің дамуына, әрі философияның өзіне жаңаша көзқарас қалыптастыруға ықпал етеді.

Әдебиеттер

1. Джонсон, С. (2020). Цифрлық гуманитаристика және философия: жаңа көзқарастар. Кембридж университеті баспасы, 58-бет.
2. Мур, Т.Х. (2018). Философия және цифрлық әдістер: зерттеу мүмкіндіктері. Оксфорд университеті баспасы, 66-бет.
3. Гардин, А. (2021). Жасанды интеллект және философия: адам мен машина арасындағы шекара. Лондон университеті баспасы, 79-бет.
4. Декарт, Р. (1641). Бірінші философия туралы ойлар. Париж. 45-бет.

DRUGADDICTIONISASOCIALDISEASE

Нарметова Г. Д. - ЮМ-24 1кб тобының студенттері
Икрамова Э. З. - Ағылшын тілі

Drug addiction is one of the most alarming challenges facing society today. It is not merely a personal affliction but a social disease that affects individuals, families, and communities. The rise in drug use and addiction undermines the stability of societies, leading to severe health crises, economic burdens, and social degradation.

From a medical perspective, drug addiction is defined as a pathological dependency on narcotic substances. The consumption of drugs disrupts the normal functioning of the body, damaging vital organs and systems. Psychologically, addiction creates an uncontrollable craving for substances, leading individuals to prioritize drug use over essential activities and relationships. Sociologically, it manifests as deviant behavior, often resulting in criminal activity, unemployment, and broken families.

The progression of addiction follows a dangerous trajectory. Initially, users begin with smaller doses, but over time, the body develops a tolerance, requiring higher doses to achieve the desired effect. This escalates into the use of stronger and more dangerous substances. The law of dosage progression highlights the vicious cycle of addiction, which ultimately destroys the addict's physical and mental health. The damage caused by addiction often leads to premature death, either from overdose, associated diseases, or accidents resulting from impaired judgment.

In Kazakhstan, the issue of drug addiction is particularly pressing. Official statistics indicate that over 18,000 individuals are registered as drug addicts, but the true number is estimated to exceed 200,000 due to the hidden nature of the problem. Among the registered addicts, 92% are men, 15% are young adults aged 18 to 29, and 66 are minors. These figures highlight the widespread impact of addiction on all segments of the population.

The legal framework in Kazakhstan reflects the severity of the issue. Although private drug use is not criminalized, public consumption is penalized. Violators face fines of up to 80 MRP (approximately 295,000 tenge) or arrest for up to 20 days. Recognizing the growing threat, the Mazhilis recently approved a bill introducing life imprisonment for the production and trafficking of narcotics.

The societal impact of drug addiction cannot be overstated. Addicts often resort to illegal activities to fund their addiction, contributing to rising crime rates. Families of addicts suffer immense emotional and financial strain, while communities face the challenges of reduced productivity and increased healthcare costs. The hidden nature of addiction further complicates efforts to address the problem, as many addicts avoid seeking help due to fear of stigma or legal repercussions.

Efforts to combat drug addiction must be comprehensive and multifaceted. Prevention campaigns focusing on education and awareness are essential to reducing the number of new addicts. Rehabilitation programs should address both the physical and psychological aspects of addiction, providing support for recovery and reintegration into society. Additionally, stricter enforcement of drug-related laws and international cooperation to curb the production and trafficking of narcotics are vital.

Drug addiction, as a social disease, requires collective action. Governments, healthcare providers, educators, and community organizations must work together to tackle this crisis. Only through a unified approach can society mitigate the devastating effects of drug addiction and safeguard the well-being of future generations.

References

1. National Institute on Drug Abuse (NIDA). "Understanding Drug Addiction." Retrieved from www.drugabuse.gov.
2. World Health Organization (WHO). "Substance Use Disorders." Retrieved from www.who.int.
3. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). "World Drug Report." Retrieved from www.unodc.org.
4. Ministry of Health of Kazakhstan. "Statistics on Drug Addiction in Kazakhstan." Official Report, 2024.
5. Mazhilis of Kazakhstan. "Amendments to Narcotics Legislation." Legislative Bulletin, 2024.
6. American Psychological Association (APA). "Psychological Effects of Addiction." Retrieved from www.apa.org.
7. Kazakh National Medical University. "Rehabilitation Strategies for Drug Addicts in Kazakhstan." Conference Proceedings, 2023.
8. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA). "Trends in Drug Use and Addiction." Retrieved from www.emcdda.europa.eu.

ӘОЖ 343.72

ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АЛАЯҚТЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕС ТӘСІЛДЕРІ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘЖІРИБЕ

Нартай қызы М. – студентка группы ЮМ-21-1р1
Болатбекова Л.А. – ст.преп., магистр юрид.наук

Қазіргі уақытта Қазақстан елдегі меншікке қарсы қылмыстардың ең көп таралған түрлерінің бірі ретінде алаяқтықпен күресуде белсенді жұмыс істеуде. Алаяқтық пен басқа да экономикалық қылмыстарға қарсы іс-қимыл мәселелерін реттейтін нормативтік-құқықтық база бар. Қазақстандағы алаяқтыққа қарсы күресті реттейтін негізгі құжаттардың бірі ҚР ҚК (ҚР ҚК 190-бабы) болып табылады, онда алаяқтық пен санкцияның саралаушы белгілері айқындалған [1]. Қазақстандағы алаяқтыққа қарсы күрестегі басты проблемалардың бірі осы мәселе бойынша халық арасында ақпарат пен білімнің жетіспеушілігі болып табылады. Мемлекеттік және құқық қорғау органдарының белсенді жұмысына қарамастан, қарапайым азаматтар алаяқтардың айла-амалдарына қайта-қайта тап болады. Қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адам жер учаскесін алуда, мемлекеттік бағдарлама бойынша пәтерді жеделдетіп алу бойынша кезекті ілгерілетуде және т. б. көрініс табатын қазіргі қоғамның қажеттіліктерін түсінеді. Осыған байланысты, елдің құқық қорғау органдары алаяқтықтың әртүрлі түрлері және олардың алдын алу тәсілдері туралы халықтың хабардарлығын арттыруға

бағытталған түрлі ақпараттық науқандар мен іс-шараларды белсенді жүргізуде. Алаяқтықпен күресудің көптеген жолдары бар және олардың әрқайсысының тиімділігі нақты жағдайларға байланысты болуы мүмкін [2].

Алаяқтықпен күресуге көмектесетін бірнеше нұсқаулар: 1. Алаяқтықты қалай тануға болатындығы туралы білім көпшілікке пайдалы болуы мүмкін. Бұған ақпараттық науқандар, тренингтер және мектептерде оқыту кіруі мүмкін. 2. Блокчейн және таратылған тізілімдер сияқты технологиялардың технологиялық дамуы алаяқтық мүмкіндігін төмендетуі мүмкін. 3. Белсенді шаралар, бұл қызметкерлерді оқыту, деректерді қорғау жүйелерін пайдалану, алаяқтық схемаларды бақылау және талдау сияқты алаяқтықтың алдын алу шараларын қамтуы мүмкін. 4. Ынтымақтастық, мемлекеттік органдар, банктер, заң қызметтері, технологиялық компаниялар және басқа да мүдделі тараптар арасындағы өзара іс-қимыл ақпарат алмасу және бірлескен стратегияларды әзірлеу арқылы алаяқтықпен күресуге көмектеседі. 5. Қоғамдағы мәдениет пен этиканы арттыру алаяқтық мүмкіндігін азайтуы мүмкін, өйткені адамдар шешім қабылдауда саналы және жауапты болады. Әрине, бұл шаралардың кез-келгені әр жағдайда жұмыс істейтініне кепілдік жоқ, бірақ әртүрлі тәсілдердің жиынтығы алаяқтықпен күресуге көмектеседі. Сондай-ақ, алаяқтықпен күресудің маңызды аспектісі халықаралық ынтымақтастық және осы салада тәжірибе алмасу болып табылады. Біздің еліміз БҰҰ, Еуропалық Одақ және басқалары сияқты халықаралық ұйымдармен белсенді түрде ынтымақтасады және алаяқтық пен басқа да экономикалық қылмыстармен күресуге бағытталған түрлі халықаралық бағдарламалар мен жобаларға қатысады [3].

Соңғы уақытта заманауи технологиялар мен Интернет-ресурстарды пайдалануға байланысты алаяқтық жағдайларының көбеюі байқалады. Алаяқтықпен күресте маңызды бағыт ақпарат пен жеке деректерді қорғау тетіктерін құру және жетілдіру, сондай-ақ киберқауіпсіздік деңгейін арттыру болып табылады. Көбінесе зиянкестер заңмен рұқсат етілген ұйымдық-құқықтық нысандардың астында әрекет етеді, өздерін банк қызметкерлері, құқық қорғау органдарының қызметкерлері ретінде көрсетеді, дербес және басқа деректерді ұсынуды талап етеді. Бірқатар проблемалар мен сын-тегеуріндерге қарамастан, Қазақстан алаяқтық пен меншікке қарсы қылмыстарға қарсы іс-қимыл жүйесін жетілдіру бойынша жұмысын жалғастыруда. Алайда, неғұрлым тиімді нәтижелерге қол жеткізу үшін заңнамалық базаны және ұйымдастырушылық тетіктерді жетілдіруді жалғастыру, сондай-ақ осы саладағы халықтың құқықтық сауаттылығын арттыру бойынша жүйелі жұмыс жүргізу қажет. Біздің республикамыздағы алаяқтыққа қарсы күрестегі сын-қатерлердің бірі мемлекеттік билік пен бизнестің кейбір салаларындағы сыбайлас жемқорлықтың жоғары деңгейі болып табылады [4].

Бұл фактор кінәлі адамдарды тергеу мен жазалауды қиындатады, бұл өз кезегінде азаматтардың сот төрелігі мен мемлекеттік органдарға деген сеніміне нұқсан келтіреді. Тағы бір қиындық-қаржылық мәдениетке қатысты уақтылы жарияланбау, бұл азаматтардың жиі алаяқтардың құрбаны болуына әкеледі. Осыған байланысты, алаяқтықтың әртүрлі түрлері туралы халықты хабардар ету бойынша үгіт-насихат жұмыстарын жүргізу маңызды бағыт болып табылады.

Жиһазды нақты жасамай және жөндеу жұмыстарын жүргізбестен алаяқтық әртүрлі формада болуы мүмкін және әртүрлі схемаларға негізделуі мүмкін. Іс жүзінде құқық қорғау органдары алаяқтық әрекеттерді азаматтық-құқықтық азаптау үшін қателесіп, алаяқтық әрекеттердің айқын белгілерін көрсететін жағдайларда материалдарды номенклатураға шығарады. Мысалы, шабуылдаушы жиһаз жасау немесе монтаждау жұмыстарын жүргізу, алдын-ала төлем алу, содан кейін өз міндеттемелерін орындамай жоғалып кету қызметтерін ұсына алады. Сондай-ақ, Қызмет көрсетілетін жалған шарттар мен шоттарды пайдалану арқылы алаяқтық жасауға болады, ал іс жүзінде ешқандай жиһаз және монтаж жұмыстары жүргізілмейді.

Жәбірленуші алаяқтың оларды алдағанын түсінгенше көп уақыт өтеді, оның барысында шабуылдаушы үлгереді алдын ала төлемді алып, тағы 10 осындай келісім-шарт жасасу жай жоғалады, қосулы телефон қоңыраулары жауап бермейді, ал егер ол жауап берсе, уақытша қоңырауларға сілтеме жасайды шарттың талаптары бойынша алған міндеттемелерін орындауға немесе орындауға қиындық туғызады мерзімінде.

Дұрыс біліктілік алу үшін барлық жағдайларда ұрланған мүліктің заттылығы сияқты белгісі болуы керек пе және банктік салымдағы немесе шоттағы мүлікке қол сұғу жағдайында ұрлау нысанасының осы белгісі туралы мәселе қалай шешілетіні туралы мәселені қарастыру қажет. Сонымен қатар, қолма-қол ақшасыз қаражат көбінесе банктен ұрланып, ұрлықты несиелік келісімшартпен жасыратындықтан, біз Қылмыстық жолмен алынған қаражаттың тиесілігін анықтау мәселесіне тоқталамыз.

Әдетте, тапсырыс беруші арасында осындай қызметтерді көрсету кезінде және Орындаушы Шарт қандай да бір құжаттарды ұсынбай ауызша нысанда жасалады. Құқық қорғау органдары материалды нарядқа есептен шығарады сот жарамсыз деп таныған азаматтық-құқықтық мәміленің болуы, ойдан шығарылған немесе жалған [5].

Әдебиеттер

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года*//Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет» //* http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226
2 Уголовное право Республики Казахстан. Особенная часть: Курс лекций. //Под общ. рем. И.Ш. Борчашвили. – Алматы: Жеты жаргы. Т. 1-2. 2017
3 Комментарий к Уголовному кодексу РК. – Алматы, 2015 г.
4 Борчашвили И.Ш. Квалификация преступлений против собственности. Монография. -Караганда.- 2012 г.
5 Кучуков К.М. Алаяқтық әрекеттерді тергеу.-Алматы "ТОО Аян Адилет" 2001. - с. 41-43.; с. 26.; С. 28.

УДК 82-1/-19

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ И ИЗУЧЕНИЯ ЭКЗОТИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКИ КАК ТЕРМИНА

Насен Л. – Юм-24-1к7 студент
Ерметова Р. – Старший преподаватель кафедры " Русский язык и литература»

В словаре С. И. Ожегова дано определение экзотика - предмет и явление, характерные для какой-либо земли и необычайные для того, кто их воспринимает [1,103].

А русско-английский словарь К. К. Юдахина объясняет, что "экзотика" относится к совсем другим, очень странным, далеким странам [1,108]. Следует отметить, что в приведенных выше объяснениях "экзотика" рассматривается не как термин, а как простое слово, значение которого объясняется. В связи с этим этот лингвистический термин стал восприниматься как отдельный термин для лингвистики из-за ложного отношения к слову "экзотика".

Таким образом, можно сделать вывод, что определение экзотической лексики, как правило, относится к значению этого слова (экзотика), а именно слово экзотика, как лингвистический термин, стало употребляться в новом значении (экзотизм, экзотическая лексика, экзотические слова). В литературоведении и лингвистике кандидат филологических наук Г. Л. Зеленин дал следующее определение: «Экзотическая лексика пришедшая в лингвистику в 30-е годы 20 век из литературоведческой терминологии, где использовалась с начала нашего века. Экзотизмами в литературе называлось изобретение автора в производстве особенной жизни и быта чужих стран, которые были характерны для творчества писателей и поэтов-романтиков» [2,15].

Поэтому, во-первых, два вышеперечисленных фактора способствовали появлению политической экзотической лексики как термина, а во-вторых, лингвисты внесли большой вклад в ее становление как полноценного термина. Происхождение экзотизмов происходит от родового, национального сознания, этнокультуры, философии, и эти слова служат своеобразным символом - символом этих народов. Например, через фараона мы понимаем Египет, через самурая-Японию, через домбру-казахов.

Как естественное явление, со временем (по мере развития общества, науки, техники, сознания) воспроизводятся некоторые экзотические слова (меняются внутренняя и внешняя стороны, но основное ядро не меняется на протяжении веков). Такие изменения характерны для некоторых экзотических слов. Например, связанные с музыкальными инструментами, их изготовление (железо – дерево), отделка, связанная с традициями (различия в цвете), могут претерпевать изменения, такие как отказ от использования некоторых старых элементов их празднования, смена новых дополнений, территориальное расширение или сужение их традиций.

Экзотические слова воспринимаются некоторыми адресатами как новые, интересные, удивительные, необычные символы. Это связано с тем, что эти словари создают неопределенность для людей в целом, побуждая их интересоваться этими словами и объяснять их значение. Именно этот процесс вызывает экзотику. Экзотические слова не имеют переменного значения в тексте. Потому что эти слова используются только в буквальном смысле.

Первой статьей научного характера об экзотической лексике был А. Е. Супрун [3, 54]. Он был одним из первых, кто попытался раскрыть природу экзотических слов в русском языке. В этой статье А. Е. Супрун смог объединить свои теоретические идеи, сосредоточив внимание на теоретической стороне проблемы и проанализировав ее на основе конкретных конкретных материалов. Он разделил экзотизмы на лексико-семантические группы, отметив, что сфера их применения ограничена, встречается в художественных произведениях, некоторые экзотические слова со временем теряют свои экзотические свойства. Однако до этого ученого были высказаны различные выводы и мнения, хотя и косвенно, в этом направлении. Так, следует отметить, что такие выдающиеся лингвисты, как А. Булаховский, Е. М. Галкина-Федорук, А. Н.Гвоздев, А. А. Реформатский, в своих работах давали информацию об экзотизме.

Л. А. Булаховский утверждает, что экзотики 20 века ввели в ряд бытовой лексики новое дополнение (экзотическую лексику), Е. М. Галкина-Федорук считает, что экзотические слова, являющиеся частью книжной лексики, являются лексикой, используемой в художественных произведениях, отражающей национальные особенности разных народов, а некоторые лингвисты обозначают их термином "варварство". А. Н.Гвоздев дал ему определение бытового словаря, обозначающего национальные особенности разных народов, а А. Реформатский вместо экзотической лексики использует термин "варварство".

Позже (с середины 90-х гг.) проблема экзотизма в русском языкознании была принята учеными и в дальнейшем изучается с большим интересом. В научной литературе мы сталкиваемся с ситуациями, когда по общим вопросам этой категории лингвистики, если между отдельными учеными формируется общее мнение, допустимы непонятные и даже запутанные термины среди некоторых лингвистов. Так, профессор Н.м. Шанский поясняет: "экзотическая лексика входит в число прилагательных и используется в научных, публицистических и художественных произведениях для обозначения национальной идентичности конкретного народа". Профессор О. С. Ахманова приводит такое определение экзотической лексики в словаре лингвистических терминов: "Слова и выражения, заимствованные из малоизвестных языков, общеиндоевропейских, и употребляемые для речи особого колорита. Например: в русс.яз. гурия, гяур, шальвары, аул, Узден, чихирь». А профессор А. В. Калинин рассматривает экзотические слова в широком и узком смысле. В узком смысле он используется только в одной стране (иена –в Японии, гопак –в Украине), в широком смысле – в нескольких странах в одном и том же смысле (полицейский –в США, Англия: Меджлис-в Турции, Иране). Д. Э. Розенталь и М. А. Теленкова указывают:"слово или предложение, заимствованное из малоизвестных языков, используется для придания речи местного своеобразного колорита". Обращая внимание на другое определение: "при описании особенностей жизни и быта других народов для создания местного колорита используются так называемые экзотизмы. Обычно это слово четко обозначается конкретной страной, Республикой, регионом и нацией. Обычно у них мало известных носителей языка, который изначально использовался"»

Таким образом, с 50-х годов XX века интерес лингвистов к экзотике возродился, и экзотическая лексика стала еще более актуальной и проблематичной. В данном случае экзотизмы сформировались как лингвистические термины. Однако Г. Л. Зеленин отвергает это мнение и утверждает, что "эра" становления экзотизма как термина восходит к 1910-1930-м годам, и в основном это мнение ученого также верно. Это потому, что лингвистическая литература тех лет содержит информацию об экзотической лексике. А в монографии И. Огиенко "иностранные элементы в русском языке" используется определение экзотизмов, и сегодня это положение не утратило своей актуальности. Но позже (в 50-х годах)

ученые стали уделять этому вопросу больше внимания. В первоначальных исследованиях (за исключением А. Е. Супруна) зеттинг не поднимался на информационно-научный уровень. Но, тем не менее, всестороннее изучение и анализ экзотической лексики может стать реальной основой для последующих ученых. Лексикологию и лексикографию современных развитых языков невозможно представить без экзотики.

Список литературы:

1.Комиссаров В.Н. Слово о переводе. – М.: Международные отношения, –1973. – 245 с.
2.Комиссаров В.Н. «Общая теория перевода. Проблемы переводоведения в освещении зарубежных ученных» М, 2000 – 267 с.

УДК -37(576)

ФИЛОСОФИЯНЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚОҒАМДАҒЫ МАҢЫЗДЫ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Нурмахамедова А. -Фи-23-3К2 тобының студенті
Ботабаев Ғ.Е. – аға оқытушы

Философия-бұл жай ғана ғылым емес, адамға әлемді, өзін және қоғамды түсінуге көмектесетін ойлау тәсілі. Ол мәдениеттің, ғылымның, саясаттың және адамгершіліктің дамуына әсер ететін негізгі құндылықтарды жалпы қалыптастырады.Философияның негізгі құндылықтары Шындық және танымФилософия шындықты іздеуге, шындықты талдауға және сыни ойлауды дамытуға көмектеседі. Философияның арқасында білімнің ғылыми әдістері пайда болды. Мысалы, Декарттың рационализмі немесе Локтың эмпиризмі ғылыми зерттеулердің негізін қалады. Мораль және этика Философия жақсылық пен жамандықты, әділеттілік пен моральдық ізгілікті нормаларды зерттейді. Аристотельдің этикасы, Канттың категориялық императив туралы ілімі және бентамның утилитаризмі қоғамның моральдық бағыттарын қалыптастырады. Философияның тағы бір негізгі құндылықтары, бостандық және жауапкершілік, ізгілік ,рух,сана сезім. Адамның ойлау және таңдау еркіндігі бар, бірақ бұл оған қоғам алдындағы жауапкершілікті жүктейді. Экзистенциалистер адамның өз тағдырын өзі жасайтынын баса айтты. Әділдік және теңдік. Әлеуметтік философия бағыты әділеттілік тетіктерін зерттейді. Мысалы, Маркстің таптық күрес және Джон Ролстың әділеттілік теориясы туралы идеялары әлеуметтік реформаларға әсер етті. Өмірдің мәні мен болмысы Философия адамға өмірдегі мақсатын түсінуге көмектеседі. Экзистенциализмде, буддизмде және стоицизмде өмірдің мәні туралы сұраққа әртүрлі жауаптар табуға болады.Қоғамдағы философияның маңызды роль атқаруы ,ғылым мен білімнің дамуы барышафилософия логиканың, әдіснаманың және сыни талдаудың негізін құрайды Философия адамға өмірдегі мақсатын түсінуге көмектеседі. Экзистенциализмде, буддизмде және стоицизмде өмірдің мәні туралы сұраққа әртүрлі жауаптар табуға болады.Қоғамдағы философияның маңызы Ғылым мен білімнің дамуы-философия логиканың, әдіснаманың және сыни талдаудың негізін құрайды. Мәдениет пен құндылықтардың қалыптасуы-дүниетанымдық идеялар өнерге, дінге, әдебиетке әсер етеді. Саяси және әлеуметтік құқықтық жүйелердің негізі — демократия, адам құқықтары, мемлекет тұжырымдамалары философияның әсерінен дамыды.Жеке даму-философия өзін-өзі тануға, өмірді талдауға және саналы шешімдер, үдерістерге ұстанымдар қабылдауға үйретеді. Философиялық құндылықтар тұлғаның, қоғамның және ғылымның дамуында шешуші рөл атқарады. Олар біздің ойлауымызды, мінез-құлқымызды және адамдар арасындағы қарым-қатынасты анықтайтын негізгі принциптерді қалыптастырад. Дүниетанымды қалыптастыру. Философия адамға шындықты түсінуге, өмірдің мәнін табуға және әлемдегі орнын анықтауға көмектеседі. Мысалы, экзистенциализм таңдау еркіндігі мен жеке жауапкершілікке баса назар аударады. Сыни ойлауды дамыту. Философиялық құндылықтар ақпаратты талдауға,зерттеуге шындықты қате түсініктерден ажыратуға және біржақтылықтан аулақ болуға үйретеді. Бұл әсіресе цифрлық және көптеген ақпарат дәуірінде өте маңызды.Әділеттілік, жақсылық, адам құқықтарын құрметтеу сияқты моральдық қағидалар философиялық ілімдерге негізделген. Мысалы, канттық категориялық императив адам өзінің мінез-құлқы әмбебап заңға айналуы үшін әрекет етуі керек дейді. Ғылыми прогрестің негізі.Ғылым философиясы таным әдістерін, дәлелдеу принциптерін және зерттеу логикасын анықтайды. Философиясыз математика, физика, медицина және басқа пәндерді дамыту мүмкін емес. Қорыта келгенде, Философия қоғамда маңызды рөл атқарады, адамдарға тереңірек ойлауға, әлемді түсінуге және әділ әлеуметтік институттар құруға көмектеседі. Ол интеллектуалды іргетасын маңызды көзі ретінде қарастырады, қалыптастырады, онсыз ғылым, мораль және мәдениеттің дамуы мүмкін емес.

Әдебиеттер

1. *Билялова Л.Р., Стрыгин А.В.* Особенности технологии удаленных занятий в вузах // Финансовый бизнес. – 2020, № 3. С. 3…8.
2. *Соловов А.В., Меньшикова А.А.* Модели проектирования и функционирования цифровых образовательных сред // Высшее образование в России. – 2021. Т. 30, № 1. С. 144…155.
3. *Константинова Д.С., Кудаева М.М.* Цифровые компетенции как основа трансформации профессионального образования // Экономика труда. – 2020. Т. 7, № 11. С. 1055…1072.
4. *Лобова С. В., Понькина Е.В.* Онлайн-курсы: принять нельзя игнорировать // Высшее образование в России. – 2021. Т. 30, №1. С. 23…35.
5. *Ларионов В.Г., Шереметьева Е.Н., Баринова Е.П.* Трансформация терминологии, компетенций и знаний в условиях цифровой экономики // Вестник Астраханского государственного технического университета. Серия: Экономика. – 2019, № 4. С.21…28.
6. *Sherememetyeva E.N., Barinova E.P., Zolotova L.V.* Innovative Formats of Education in the Transformation of the Digital Economy// Lecture Notes in Net-works and Systems. – 2021, 161 LNNS. P. 249…254.
7. *Селедцова И.А., Никонова В.А.* Сравнительный анализ ключевых особенностей развития "Индустрии 4.0" в странах Европы, Азии, США и России // Инновации. –2017, № 11 (229). С. 15…21.
8. *Каржанова Н.В., Соколова Е.И., Тарарина Л.И., Адасова Я.Б.* К вопросу диагностики рисков высшего образования в контексте дистанционного обучения // Экономические науки. – 2020, № 10. С.82…85.
9. *Лившиц И.И.* Дистанционный формат обучения: риски и возможности // Стандарты и качество.

ӘОЖ: 343.72

СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕП-ТЕКСЕРУДІҢ ТӘЖІРИБЕЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

Нысанбай Н. – ЮМ-22-1к1 топ студенті
Альшуразова Р.А.– аға оқытушы, құқық магистрі

Қазақстан Республикасында қылмыстық істер бойынша сотқа дейінгі өндірісті, яғни тергеу аппаратын жетілдіру мәселесі қылмыстық іс жүргізу ғылымында әрқашан маңызды орын алады. Қылмыстық істер бойынша сотқа дейінгі өндірісі қылмыстық процесстің алғашқы сатыларының бірі болып табылады және қылмыстық процесстегі құқықтық қатынастың үлкен бөлігін қарастырады. Тиісінше, сотқа дейінгі өндірістің барлық сатыларында қылмыстық сот өндірісінде бекітілген міндеттерді жүзеге асыру және қылмыстық іс-жүргізу заңнамасының талаптарын сақтауы тергеу аппаратының ары қарай дамуы үшін маңызды.

Қазақстан Республкисының тұңғыш Президенті Н.Назарбаевтың 2012 жылғы 14 желтоқсандағы «Қазақстан – 2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу заңдарын реформалауды бастау керек...», - деп атап кеткен Сондықтан, сотқа дейінгі өндірістің негізгі нысаны ретіндегі тергеу аппаратын жетілдіру, сотқа дейінгі тергеп-тексеру міндеттерін реттейтін қылмыстық іс жүргізу нормаларын, оның қатысушыларының құқықтары мен міндеттерін, тергеу қызметін жүзеге асырудың процедурасы мен оларды Қазақстан Республикасында танылған қылмыстық іс жүргізу құқығы және халықаралық құқықтық актілердің жалпы жүйесімен сәйкес болуын қайта қарауды талап етеді. Осы мақсаттар бойынша аталған қызметті реформалау тергеушінің функциялық міндетін нақты анықтауға, оған қажетті құзыреттер беруге, сондай-ақ сырттай қандай да бір әсер етуді болдырмайтын тергеу аппаратын қайта құруға бағытталуы қарастырылған.

ҚР ҚПК-де қылмыстық сот өндірісін жетілдіру жолдары белгіленген, оның ішінде сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысында бәсекелестіктің негізгі бастамасының маңыздылығы көрсетілген. Осыған байланысты, тергеу органдарының қылмыстық іс-жүргізішілік функциясын оқыту, қылмыстық процессте тергеу қызметінің және тұлғалардың құқықтарын қорғау арасындағы тиімділікті оңтайландыру мақсатымен олардың даму жетістіктерін айқындау өзекті мәселе ретінде көрсетіліп отыр. Тергеу аппараты қызметінің оңтайландырылуы, сотқа дейінгі тергеп-тексеружүйесінің функционалдық және ұйымдастырушылық құрылымының мәселесін зерттеу және ол мәселелерді шешу деңгейіне байланысты.

Тергеу аппаратының орнын анықтау мәселесін және оның қызметін оңтайландыру жолдарын табу мәселесін шешу қылмыстық іс-жүргізу жүйесінде ең қиыны болып табылады, сондықтан да, бұл мәселе бүгінгі күнге дейін ғалымдар арасында даулы және талқылау тақырыбы болып келеді.

Бұл мәселені шешу үшін, мен тергеу аппаратының қалыптасу және даму үрдісінің бірінші дәрежелі, маңызды, мағыналы функционалдық-құрылымдық тұрғыдан айқындау мен зерттеуді ұсынамын, бұл тергеу аппараты қызметі мен қазіргі құрылымына ұйымдастырушылық принципті негізге ала отырып, ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді.

Сотқа дейінгі тергеудің басталуы .Қылмыстық құқық бұзушылық туралы арыздың, хабарламаның сотқа дейінгі тергеулердің бірыңғай тізілімінде тіркелуі немесе бірінші кезек күттірмейтін тергеу іс-әрекеті сотқа дейінгі тергеудің басталуы болып табылады. Сотқа дейінгі тергеудің басталуы туралы бір тәулік ішінде прокурорғахабардар етіледі.Қылмыстық процестік кодекстің 184-бабының бірінші бөлігінде көзделген жағдайларда прокурор, тергеуші, анықтаушы, анықтау органы қылмыстық құқық бұзушылық туралы арыз және хабарлама тіркелгенге дейін қылмыстық құқық бұзушылық іздерін анықтау мен бекіту жөнінде кезек күттірмейтін тергеу іс-әрекетін жүргізеді және іс жүргізудің мәжбүлеу: қарап тексеру, алу, куәландыру, жеткізу, жауап алу шараларын қолданады. Бір мезгілде олар қылмыстық құқық бұзушылық туралы арыздың және хабарламаның Сотқа дейінгі тергеудің бірыңғай тізіліміне тіркелуіне, оның ішінде байланыс құралдары пайдаланыла отырып тіркелуін шара қолдануға міндетті.

Жеке айыптау істерін қоспағанда, қылмыстық құқық бұзушылық туралы барлық арыздар, хабарламалар бойынша сотқа дейінгі тергеу жүргізілуге міндетті. Келіп түскен арызда, хабарламада әкімшілік құқық бұзушылық немесе тәртіптік теріс қылық белгілері туралы мәліметтер болған кезде өтініш ілеспе хатпен үш тәуліктің ішінде уәкілетті мемлекеттік органға немесе лауазымды адамға беріледі.

Келіп түскен арызда, хабарламада жеке тәртіппен жүзеге асырылатын қылмыстық қудалау мәліметтері болған кезде материалдар соттылығы бойынша тиісті сотқа жіберіледі.

Қазақстан Республикасында сотқа дейінгі тергеудің бірыңғай тізілімдемесіне тіркеу жүргізу барысында туындаған мәселелер талқылануда. Атап айтқанда сотқа дейінгі тергеудің бірыңғай тізілімдемесіне тіркеуінің автоматизациясы: біріншіден, процесті бастауды жеңілдетті; екіншіден, жазбаша арздардың бірыңғай нысанын енгізді; үшіншіден, тергеп-тексерудің жүргізілуін «онлайн» режимінде бақылауға мүмкіндік береді; төртіншіден, ІІО қызметкерлерінің азаматтардың арызын қабылдау тәртібі нығайтылды, оның өзі азаматтардың ІІО қызметкеріне сенімін арттырды. Криминалды емес сипаттағы барлық арыздар мен хабарламалардың нақты айқындау жүйесі қалыптастырылды. Соның нәтижесінде қылмыстық-процестік жолмен тексерілген материалдардың саны екі есе немесе 550 мыңға кеміді.

Сот төрағалары іс жүргізу тәртібі, сотқа дейінгі тергеп-тексерудің жеделдетілген түрінің артықшылықтарын және ерекшеліктері айқындалуда. «Бұл, ең алдымен жеделдетілген сот төрелігін атқаруда тергеу барысындағы әуре-сарсаңды жояды, мемлекеттінде және қылмыстық процеске қатысушылардың сот өндірісіне қатысты шығындарды азайтады» деп сот қауымдастығының өкілдері хабарлауда.

Жеделдетілген тәртіптегі тергеу тиімділігінің процессуалдық маңыздылығын ескере отырып, қылмыстық қудалау органдары сотқа дейінгі тергеу сатысындағы тәртіпті сақтай отырып, сол сатыда күдіктілерге (айыпталушыларға) тергеудің жеделдетілген түріне енгізілген құқықтарын және істі сотқа беру тәртіптерін түсіндіру қажет. Жеделдетілген сот дейінгі тергеп-тексеру институты жазаны аз алу мүмкіндігінің кепілі болатындығын, ал жәбірленушілерге сот төрелігі құқықтарына қол жеткізу және келтірілген зиянның жедел өтелетіндігін түсіндіреді.

Процесті оңайлату және тиімділігі мақсатында куәнің және жәбірленушінің айғақтарын тергеу судьясының депонирлеуі туралы нормалар енгізілді.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру дегеніміз оған уәкілетті органдардың қылмысты ашу, оны жасаған адамдарды қылмыстық жауапкершілікке тарту, материалдық зиянның орнын толтыру мақсатында дәлелдемелерді жинақтау, тексеру және бағалау жөніндегі қызметі.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдарының қызметі, сонымен қатар, қылмыстан келген зиянның сипаты мен мөлшерін айқындауға, азаматтық талапты немесе болуы мүмкін мүлік тәркілеуін қамтамасыз етуге, қылмыстың жасалуына алып келген себептер мен жағдайларды айқындауға, оларды жою үшін шара қабылдауға бағытталған.

Бүгінгі таңда анықтаушылар іс жүзінде тергеушілер атқаратын жұмысты атқарады. Алайда, бұл ретте олардың іс бойынша шешім қабылдау мәселесіндегі құзыреті шектеулі.

Тергеудің дағдылы және жеделдетілген нысанның арасында тергеу және тергеуде болу мерзімдерінде ғана айырмашылығы бар. Бірінші жағдайда тергеу мерзімі екі ай, ал екінші жағдайда бір ай деп анықталған. Жеделдетілген тергеу өндірісі үлкен қиыншылық тудырмайтын, ал қылмысты жасаған адам анықталған айқын қылмыстар ғана тергейтін болады.

Заңнамадағы осы өзгертулердің мақсаты қылмыс жөніндегі материалдарды сотқа дейінгі әзірлеу рәсімін жаңа, анағұрлым сапалы деңгейге көтеру, оны барынша оңайлату болып табылады.

Әдебиеттер

1 Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2012 жылғы 14 желтоқсандағы «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты атты Қазақстан халқына Жолдауы // http://www.akorda.kz.
2 Қазақстан Республикасының Конституциясы. Қазақстан Республикасының 2017 жылғы 13 наурыздағы № 52-VI ҚР Заңдарымен енгізілген өзгертулер және толықтырулармен // «ЮРИСТ» баспасы. – Алматы, 2022.
3 Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі 4 шілде 2014 ж. № 231-V. – Алматы: ЮРИСТ, 2022.
4 Төлеубекова Б.Х. Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу құқығы. Жалпы жәнеЕрекше бөлімдер // Оқулық, 2019 ж.
5 Нұрмашев Y. Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу құқығы.Оқулық Жалпы бөлім 2012 ж.

УДК 343.92

ПРИМЕНЕНИЕ АЛЬТЕРНАТИВНЫХ МЕР НАКАЗАНИЯ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА РАБОТУ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Нышанбаева Н.Р.- студентка группы ЮМ24-1р2
Нуртазин Е.К. –научный руководитель

Введение

Современные тенденции в области уголовного права все чаще направлены на поиск альтернатив традиционным мерам наказания, таким как лишение свободы . Это связано с необходимостью гуманизации уголовной политики, уменьшения рецидивов. В Республике Казахстан использование альтернативных мер наказания, включая штрафы, общественные работы и условное осуждение , становится важным инструментом в достижении этих целей.

Актуальность исследования обусловлена тем, что применение таких мер позволяет не только снизить социальные и экономические издержки, связанные с лишением свободы, но и обеспечить восстановление справедливости с минимальным ущербом для личности осужденного и общества. Важно проанализировать, как эти подходы влияют на работу правоохранительных органов, их эффективность, а также на систему правосудия в целом.

Одним из важных вопросов в указанных контекстах является развитие альтернативных мер наказания в Казахстане.

С начала 2010-х в Казахстане активно внедряется концепция гуманизации уголовной политики. Основой для этого стали изменения в Уголовном и Уголовно-исполнительном кодексах, направленные на сокращение применения лишения свободы . Одним их ключевых шагов стало расширение применения альтернативных мер наказания , такие как штрафы, исправительные и общественные работы , а также условные меры .

Штрафы стали одним из наиболее популярных видов наказания. Это объясняется их универсальностью и экономической выгодой. Кроме того, в 2014 году введение пробационных служб позволило усилить контроль за исполнением условных наказаний, что способствовало повышение их эффективности.

Также важно рассмотреть влияние альтернативных мер наказания на работу правоохранительных органов.

Применение альтернативных мер значительно снижает нагрузку на правоохранительные органы . Во-первых , уменьшается число задержаний и арестов, что позволяет полицейским сосредоточиться на расследовании более серьёзных преступлений . Во-вторых , благодаря расширению пробационных служб снижается необходимость в изоляции преступников , которые не представляют большой общественной опасности.

Кроме того, внедрение общественных работ как меры наказания требует тесного взаимодействия между полицией и местными органами самоуправления, что способствует улучшению координации в правоохранительной системе.

Важное значение в решении указанных вопросов имеет деятельность суда и в целом влияние на систему правосудия.

Альтернативные меры наказания способствуют более эффективному функционированию судебной системы. Суды получают возможность рассматривать дела с учетом смягчающих обстоятельств, не прибегая к лишению свободы. Это снижает риск рецидива и способствует социальной адаптации осужденных.

Более того, штрафы и условные наказания позволяют снизить финансовую нагрузку на государственный бюджет, поскольку содержание заключенных обходится дороже , чем контроль над лицами , находящимися под пробацией.

Заключение

Альтернативные меры наказания в Республике Казахстан стали важным инструментом в рамках гуманизации уголовной политики. Их развитие положительно влияет на работу правоохранительных органов, снижая их нагрузку , и улучшает функционирование системы правосудия.

Для дальнейшего совершенства рекомендуется усилить работу пробационныхслужб , расширить применение цифровых технологий для контроля за осужденными , а также внедрить программы социальной реабилитации для лиц , отбывающих условное наказание.

Список использованной литературы
1. Цымбал Е.И. Меры, альтернативные уголовному наказанию несовершеннолетних . Предупреждение преступности.-№1-2004.
2. Ахмеджанов Ф.Р. О некоторых проблемах уголовного кодекса РК в части регулирования наказания // Вестник Института законодательства и правовой информации РК.-2017
3. Уголовный кодекс РК.- Астана,2014

КУЛЬТУРА РЕЧИ В ДИПЛОМАТИИ: РОЛЬ ЯЗЫКОВЫХ И КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ В УСПЕШНЫХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

Олжаскызы Ж. - ЮМ 24-3к2 тобының студенті
АбитияроваА.А.-ф.ғ.д. доцент

Культура речи и коммуникативные навыки играют ключевую роль в дипломатии, обеспечивая эффективное взаимодействие между государствами и народами. В условиях глобализации и многообразия культур, способность к межкультурной коммуникации становится важнейшим инструментом в международных отношениях. Актуальность данной тематики вызвано тем, что мы живем в «мире языка». Без него человек не может обойтись ни в повседневном бытовом общении, ни в научном поиске истины.[1]

Согласно утверждениям философов и лингвистов, таким как В. фон Гумбольдт, Л. Витгенштейн и К. Ясперс, язык формирует наше восприятие мира. С самого детства через язык мы усваиваем глобальный образ мира, который закрепляется в нашем мировоззрении, убеждениях и идеалах, становясь результатом всей нашей духовной активности.[2]

Языковая картина мира может изменяться под воздействием социально-объективных условий, средств массовой информации, а также через индивидуальное познание и выработку собственного видения проблем. Сложившаяся в общественном и индивидуальном сознании языковая картина мира, как своего рода штамп или имидж, отражает межнациональные и межгосударственные отношения, а также восприятие жизни различных стран. Эти представления реализуются в культурной дипломатии и межкультурной коммуникации. Речевая культура дипломата непосредственно влияет на имидж как самого представителя, так и государства в целом. Высокий уровень речевой культуры способствует успешному осуществлению дипломатической деятельности, укрепляя позиции страны на международной арене. Каждая культура имеет свои нормы, ценности и обычаи, которые могут быть отличными от культуры других участников переговоров. Учет этих различий и адаптация коммуникации в соответствии с коммуникативными ожиданиями других участников общения являются важными аспектами успешных международных переговоров [3].

Коммуникации играют ключевую роль в дипломатии, поскольку они помогают установить и поддерживать отношения между странами. Например: в 1962 году Президент США Джон Кеннеди и председатель Совета Министров СССР Никита Хрущев общались напрямую через дипломатические каналы, что помогло избежать ядерной войны. А также можем показать пример неудачных коммуникаций в международных отношениях: неудачныепереговоры на конференции в Версале (1919): переговоры по окончанию Первой мировой войны привели к недовольству Германии, что способствовало возникновению условий для Второй мировой войны.[4]

Например, речевая культура Китая в сфере дипломатии является результатом многовековых традиций и культурных особенностей. Понимание этих аспектов необходимо для эффективного взаимодействия с китайскими партнерами и успешного ведения дипломатических переговоров.

Помимо вербальных средств, китайская дипломатия активно использует невербальные элементы общения, такие как жесты, мимика и другие формы невербальной коммуникации. Понимание этих аспектов критически важно для эффективного взаимодействия с китайскими партнерами. [5].

Американская дипломатия часто характеризуется прямолинейностью и открытостью. В отличие от некоторых других культур, где дипломатия предполагает большую скрытность и многозначность в общении, американцы предпочитают быть ясными и конкретными в своих высказываниях. Это позволяет создавать атмосферу доверия и честности в переговорном процессе. В дипломатической практике США большое внимание уделяется риторике и символике. Президентские обращения, пресс-конференции и речи дипломатов часто наполнены яркими метафорами и политическими лозунгами, которые подчеркивают важность демократических ценностей, свободы и прав человека. [6].

Позитивный практический опыт культурной дипломатии имеет неоценимый опыт, которого, к сожалению, сейчас не хватает во взаимоотношениях между многими государствами и Европы, и Азии, и Америки. Ведется открытая или вуалированная силовая дипломатия, активизируются изощренные методы нагнетания «холодной войны», которая только уводит представителей государственных и общественных институтов от межкультурной коммуникации, от культурной дипломатии, не разрешает, а только обостряет противоречия[7].

Таким образом, культура речи и навыки межкультурной коммуникации остаются основой эффективной дипломатии. В современном мире, несмотря на достижения в области культурной дипломатии, необходимо избежать негативных тенденций, таких как силовая дипломатия и восстановление «холодной войны», которые лишь мешают развитию продуктивного и мирного взаимодействия между странами.

Литература

1. https://cyberleninka.ru/article/n/rechevaya-kultura-diplomata-kak-sostavlyayuschaya-imidzha
2. https://cyberleninka.ru/article/n/kartina-mira-soderzhanie-terminologicheskiy-status-i-obschaya-ierarhiya-eyo-sostavlyayuschih
3. https://www.researchgate.net/publication/307726778_RECEVAA_KULTURA_DIPLOMATA_KAK_SOSTAVLAUSAA_IMIDZA
4. https://russkayarech.ru/ru/archive/2015-1/94-101
5. https://www.dissercat.com/content/pragmalingvisticheskii-aspekt-rechevogo-povedeniya-diplomata
6. https://www.tsutmb.ru/nauka/internet-konferencii/2020/03062020_lich_i_prof_razvitie/1/Manaenkova.pdf
7. https://www.tsutmb.ru/nauka/internet-konferencii/2020/09112020_prepodavatel/7/Zimina_Nohrina.pdf

ӘОЖ 345.17

ЗАҢДЫ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ ЖЕКЕ КӘСІПКЕРЛІГІ

Оразбай Б.Т. – ЮМ 21-1к1 тобының студенті
Жумабекова М.М. – з.ғ.м., оқытушы

Мемлекеттік емес заңды тұлғалар мен олардың бірлестіктерінің меншігі жеке меншіктің кеңінен тараған түрдің бірі болып табылады. Жекешелендіру үрдісі кезінде жеке меншікке негізделген мемлекеттік емес заңды тұлғалардың қолындағы мүліктердің саны күрт өсіп кетті. ҚР азаматтық - шаруашылық заңнамасы мемлекеттік емес заңды тұлғалардың ұйымдастыру - құқылық түрін қарастырады. Осыған байланысты мемлекеттік емес заңды тұлғалардың меншік құқығы институты шаруашылық серіктестіктері мен акционерлік қоғамдық меншік құқығы және өндірістік кооперативтердің құқығы деп бөлінеді. Көптеген дамыған елдерде мемлекеттік емес заңды тұлғалар жалпы тұжырым бірлігімен сипатталады. Яғни, оның бәрі де заңды тұлға, сонымен қатар өз мүлкінің, меншік иесі ретінде көрінеді. Компаниялардың мүлікке катысушылардың ешқандай ұжымдық немесе үлестік меншігі ешқашан, еш жерде болған емес. Дегенмен. олар бірлескен тұлғалар, бірлескен капитал ретінде ерекшеленеді. Айта кететін жайт, компанияның қатысушылары қатысушылардың қарыздарына ешқандай жауапкершілікті мойындарына алмайды. Олардың салымдары тиісті компанияның меншігіне айналады. Серіктестіктер мен өндірістік кооперативтердің қатысушыларының міндеттемелік құқығы біріншіден, мемлекеттік емес заңды тұлғалардың шартын жасау кезінде, ал акционерлік қоғам жағдайларды акцияларды сатып алуда пайда табады, екіншіден - міндеттемелік құқық тек берілген мүлікке ғана емес, сонымен бірге мемлекеттік емес заңды тұлғаның іс басындағы кезеңінде сатып алған, иеленген мүлкіне де қатысты болады, үшіншіден, серіктестік пен кооперативтің жұмыс істеген мерзімімен бұл құқықтар уақытқа байланысты шектеледі.

Шаруашылық серіктестіктердің негізгі мақсаты пайда түсіріп оны қатысушылары арасында бөлуді алдына негізгі міндет етіп қойған коммерциялық ұйым болып табылады. Шаруашылық серіктестіктер жекелеген қызмет түрлерімен тек арнайы рұқсат - лицензия арқылы айналыса алады. Қатысушыларға шаруашылық серіктестіктердің мүлкі емес, құқықтарын жүзеге асыру арқылы мүлкінің бір бөлігі ғана тиесілі. Кез келген негіз бойынша үлеске деген құқығын жоғалту қатысушының серіктестіктен шығуына әкеп соғады. Осыған байланысты шаруашылық серіктестігінің оның мүлкіне тек міндеттемелік мүлкін сақтайды. Шаруашылық серіктестіктердің мүлкіндегі қатысушылардың үлесі пайыздық шамамен, ал акционерлік қоғамда акция мөлшерімен есептеледі. Шаруашылық серіктестіктердің мүлкіндегі барлық қатысушылардың үлестері ережеге сәйкес, жарғылық қорға салған салымдарына орай жүзеге асады, Мысалы, жауапкершілігі шектеулі серіктестіктің құрылтайшылық құжаттарында серіктестіктің бір қатысушысына тиесілі үлестің ең жоғары көлемі шектелуі мүмкін. Жарғылық қордың көлемінің өзгеруі серіктестікке жаңадан қатысушы алудан немесе одан бұрынға қатысушының шығуынан болады, нәтижесінде әлгі қатысушылардың әрекетіне байланысты қайта есеп жүргізіледі. Қатысушылар өздерініңсалымдарының көлемінесәйкес мынадай құқықтарды жүзеге асырады:

а) серіктестіктің басқару ісіне қатысушылардың қатысу құқығы.

ә) қатысушылардың арасында серіктестік түсірген пайданы (кірісті) бөлуге қатысу құқығы.

б) серіктестіктің мүлкіндегі үлесіне орай қатысушының құқығы.

Қатысушының құқықтары

Серіктестіктің ісіне қатысуы

Кірісті бөлуге қатысу

Серіктестіктің мүлкіндегі үлестік құқығы

Серіктестіктің қарызына сәйкес олардың қатысушыларының мүлкін біріктіру және жауапкершілік дәрежесі мұндай шаруалылық серіктестігін екі категорияға бөлуге мүмкіндік береді. Бірінші категорияға - толың және сенім серіктестігі жатады. (оларға акция шығаруға тиым салынады, кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру, олардың мүшелері жеке қатысуымен негізделген, оның қатысушыларымен өздерінің барлық мүліктерін келісіп жауапкершілік етуі), ал екінші категорияға - жауапкершілігі шектелген серіктестік, қосымша жауапкершілігі бар серіктестік және акционерлік қоғам жатады.

Азаматтық кодекстің 94, 95 баптарына сәйкес акционерлік қоғамның еншілес және тәуелді шаруашылық қоғамдарын құруға құқығы бар. Мұндай кәсіпорындар заңды тұлға болып табылады. Егер акционерлік қоғамдардың дауыс беруші акцияларының жиырма %-дан астамы басқа заңды тұлғанықі болса, ол тәуелді қоғам болып танылады. Шаруашылық серіктестіктердің меншік иесі заң актілерінен және жарғылық құжаттарға сәйкес жұмыс істеп жатқан өзінің органдары арқылы өкілеттілігін жүзеге асырады. Шаруашылық серіктестіктердің органы серіктестіктердің айтқанын істейді және оның әрекеті өзіне берілген өкілеттік шеңберінде жүзеге асып, заңды тұлғаның атынан әрекет етеді. Сонымен шаруашылық серіктестік басқару түрін таңдауда шаруашылық шешімдерін қабылдауда, артық өнімді сату мен бағаны белгілегенде, еңбекке ақы төлеу мен таза табысты бөлгенде, толық шаруашылық дербестікке ие болады. Оның мемлекеттік кәсіпорыннан айырмашылығы, оның өзінен жоғары тұрған әкімшілік органы жоқ, ол барлық әрекетті заңға сәйкес шеше береді. Шаруашылық серіктестіктің өкілеттігі жоғарыдағы айтылғандармен шектеліп қалмайды. Сол себептермен де жарғыдан тыс, бірақ заңға қайшы келмейтін келісімдері жүзеге асыра береді. Шаруашылық серіктестігі мүлікті беру сәтінен бастап оған берілген мүлікке меншік құқығын алады. Акционерлері өздеріне тиесілі акцияларды басқа акционерлердің келісімінсіз иеліктен айыруға құқылы (ашық акционерлік қоғам). Ашық акционерлік қоғам өзі шығаратын акцияларды жабық жеке және ашық әдіспен орналастыруға хақылы.

Серіктестіктің қарызына сәйкес олардың қатысушыларының мүлкін біріктіру және жауапкершілік дәрежесі мұндай шаруашылық серіктестігін екі категорияға бөлуге мүмкіндік береді. Бірінші категорияға - толық және сенім серіктестігі жатады. (оларға акция шығаруға тыйым салынады, кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру, олардың мүшелері жеке қатысуымен негізделген, оған қатысушыларымен өздерінің барлық мүліктерін келісіп жауапкершілік етуі), ал екінші категорияға - жауапкершілігі шектелген серіктестік, қосымша жауапкершілігі бар серіктестік және акционерлік қоғам жатады.

Азаматтық кодекстің 94, 95 баптарына сәйкес акционерлік қоғамның еншілес және тәуелді шаруашылық қоғамдарын құруға құқығы бар. Мұндай кәсіпорындар заңды тұлға болып табылады. Егер акционерлік қоғамдардың

дауыс беруші акцияларының жиырма %-дан астамы басқа заңды тұлғанікі болса, ол тәуелді қоғам болып танылады. Шаруашылық серіктестіктердің меншік иесі заң актілерінен және жарғылық құжаттарға сәйкес жұмыс істеп жатқан өзінің органдары арқылы өкілеттілігін жүзеге асырады. Шаруашылық серіктестіктердің органы серіктестіктердің айтқанын істейді және оның әрекеті өзіне берілген өкілеттік шеңберінде жүзеге асып, заңды тұлғаның атынан әрекет етеді. Сонымен шаруашылық серіктестік басқару түрін таңдауда шаруашылық шешімдерін қабылдауда, артық өнімді сату мен бағаны белгілегенде, еңбекке ақы төлеу мен таза табысты бөлгенде, толық шаруашылық дербестікке ие болады. Оның мемлекеттік кәсіпорыннан айырмашылығы, оның өзінен жоғары тұрған әкімшілік органы жоқ, ол барлық әрекетті заңға сәйкес шеше береді. Шаруашылық серіктестіктің өкілеттігі жоғарыдағы айтылғандармен шектеліп қалмайды. Сол себептермен де жарғыдан тыс, бірақ заңға қайшы келмейтін келісімдері жүзеге асыра береді. Шаруашылық серіктестігі мүлікті беру сәтінен бастап оған берілген мүлікке меншік құқығын алады. Акционерлері өздеріне тиесілі акцияларды басқа акционерлердің келісімінсіз иеліктен айыруға құқылы (ашық акционерлік қоғам) Ашық акционерлік қоғам өзі шығаратын акцияларды жабық және ашық әдіспен орналастыруға хақылы. Ашық акционерлік АҚ қоғам қатысушыларының саны шектелмейді (акционерлерінің). Акциялардың тек өз құрылтайшылары мен алдын-ала айқындалған адамдар тобының арасында орналастыратын акционерлік қоғам жабық қоғам болып табылады.

Өндірістік кооператив.ҚР-да өндірістік кооперативтерге кең жол ашылды, әсіресе ол ауыл Ауыл шаруашылығында қарқынмен дамуда. Бұл - заңмен тәртіптелген, ұйымдастыру жағынан бірлескен кәсіпкерлік қызметтің коммерциялықұйымдарының бір түрі болып табылады.1996 жылы 15 қазанда қабылданған ҚР-сы Президентінің Заң күші бар «өндірістік кооперативтер» туралы Жарлығының 1 бабы мен Азаматтыққодекстің 96 бабына сәйкес өндірістік кооператив - дегеніміз азаматтардың бірлескен кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру үшін мүшелік негізінде олардың өз еңбегімен және қатысуына және өндірістік кооператив мүшелерінің мүліктік жарналарын (үлестіріп) біріктіруге негізделген ерікті бірлестігі. Өндірістік кооперативтің негізгі белгілері мынандай:

а) жасы 16-ға толған тұлға өндірістік кооперативтің қызметіне міндетті түрде жеке еңбек үлесін қосу.

ә) өндірістік кооперативтің қызметіне міндетті түрде жеке еңбек үлесін қосу.

б) төменгі көлемі бекітілмейтін мүліктік салым салу.

в) біріккен кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру.

г) өндірістік кооператив міндеттемелері бойынша кооператив мүшесінің өзінің мүлкімен осынша жауапкершілік міндеттілігі

ғ) өндірістік кооператив тарап кеткенде пайда мен басқа да мүліктер оның мүшелері арасында еңбекке қатысуына сәйкес бөлінеді, егер кооператив жарғысында өзгеше тәртіп көзделмесе

д) өндірістік кооперативтен шыққан мүшені кооперативтің мүлкінен өз жарнасына қарай өз үлесін алуға құқылы.

Өндірістік кооперативтік жеке кәсіпкерлік үшін заңмен тыйым салынбайтын кез келген кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыруға құқысы бар. Кооператив лицензиялау қызмет көрсету үшін тек лицензия алғаннан соң ғана жүргізіледі. Тұтастай алғанда, өндірістік кооперативтің қызметі мен мақсаты кооператив мүшелерінің өзімен айқындалады. Кооперативтің меншік құқығының субъектісі заңды тұлға деп танылатын өндірістік кооператив өзі болып табылады, Бұл орайда, оның қандай өндірістік кооператив түрі екендігі есепке алынбайды (мысалы, өндіріс саласындағы кооперативтер, қызмет көрсету жүйесіндегі, ауыл шаруашылығындағы т.б.) Өндірістік кооператив Құрылтайшысы - жеке тұлғалардың жалпы жиналысының шешімімен құрылады. Егер оның Құрылтайшысы шетелдің азамат болса, ондай кооперативке 1994 жылғы 27 желтоқсанда қабылданған ҚР-ның «шетелдік инвестициялар туралы» Заңында қаралған ерекшеліктер ескеріле отырып, өндірістік кооператив жөніндегі заң қолданылады.

Өндірістік кооператив мүліктің меншік иесі болғандықтан, нарықтық қатынастарға дербес қатысады. Мүлікке билік ету құқығы тек кооперативтің өзіне ғана тиесілі болады және де ол оның атқару органдары арқылы жалпы жиналыстың шешімімен жүзеге асады.

Өндірістік кооператив мемлекеттік емес заңды тұлға ретінде өзінің міндеттемелері бойынша қарай ағындағы барлық мүлік шеңберінде жауап береді.

Әдебиеттер

1. Кәсіпкерлік (шаруашылық) құқық С.П. Мороз Алматы «Бастау» баспасы 2009ж
2. Предпринимательское право. Курс лекций/ Под ред.Н.И.Клейн. М., 2013 г.
3. Кулагин М.И. Предпринимательство и право Запада. М., 2015 г.
4. Коммерческое право/ Под ред.Яковлевой В.Ф., Попондопуло В.Ф. М., 2019 г.
5. Шершенович Г.Ф. Учебник торгового права. М., 2014 г
6. Басин Ю.Г., Фурсов В.Г. Основы бизнеса и предпринимательства в условиях рыночной экономики. Алматы, 2002г.
7. Яковлев В.Ф. Гражданско-правовой метод регулирования общественных отношений. Свердловск, 2022г.
8. Лаптев В.В. Хозяйственное право – право предпринимательской деятельности/ Государство и право. 1993 г. № 1
9. Сулейменов М.К. и др. Право и предпринимательства в РК. Алматы, 2014г.
10. Лапуста М.Г., Старостин Ю.Л. Малое предпринимательство. М., 2018 г.
11. Шиткина И.С. Правовое обеспечение деятельности акционерного общества. М., 2016 г.
12. Сеитова К.С. Рынок и биржа. Алматы, 2017 г.

Нормативтік құқықтық актілер:

1. ҚР Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз // http://adilet.zan.kz/.
2. Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі. 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V // http://adilet.zan.kz/.
3. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (жалпы бөлім) 1994 жылғы 27 желтоқсандағы №268-XIII // http://adilet.zan.kz/.

ӘОЖ340

ҚҰҚЫҚ ПРИНЦИПТЕРІН ТҮСІНУ МӘСЕЛЕСІ

Орынбасар М.Ж.- ЮМ-22-1к7 тобының студенті
Садибекова М.С.-құқық магистірі, аға оқытушы

Қазіргі әлемде әртүрлі әлеуметтік, экономикалық, саяси және технологиялық факторлардың әсерінен құқықтық ортаның үнемі дамуы мен өзгеруі байқалады. Осыған байланысты құқықтық процестегі жеке және қоғамдық принциптердің арақатынасы мен өзара әрекеттесуіне байланысты бірқатар проблемалар туындайды. Негізгі өзекті мәселелердің бірі жеке тұлғалардың мүдделері мен құқықтарын және жалпы қоғамның мүдделерін теңестіру болып табылады.

Қоғамның барлық қатысушыларының құқықтарын әділдік пен қорғауды қамтамасыз етуге деген ұмтылыс қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету қажеттілігіне тап болады. Бұл ретте басымдықтарды анықтауда және мүдделер қақтығысын реттеудің барабар тетігін белгілеуде қиындықтар туындайды [3].

Осылайша, қоғамдағы және құқықтық саладағы тұрақты өзгерістер аясында құқықтық процестегі жеке және қоғамдық принциптердің өзара әрекеттесу мәселесін зерттеудің өзектілігі үнемі өсіп, назар аударуды және жаңа тәсілдер мен шешімдерді әзірлеуді талап етеді.

Біздің зерттеуіміздің мақсаты проблемаларды анықтау ғана емес, сонымен қатар қазіргі қоғамдағы құқықтық процестің тиімді жұмыс істеуіне ықпал ететін практикалық шешімдерді іздеу болып табылады.

Ол үшін мынадай міндеттерді орындау көзделді:

-Құқықтық процестегі жеке және қоғамдық принциптердің табиғаты мен мәнін зерттеу;

-Құқықтық үдеріс шеңберіндегі жеке және қоғамдық қағидаттардың өзара байланысы мен өзара іс-қимылын талдау;

-Құқықтық процесте жеке және қоғамдық принциптерді қолдану кезінде туындайтын өзекті мәселелерді анықтау;

-Құқықтық процесте жеке және қоғамдық принциптерді іске асыру үшін қолданылатын тетіктер мен құралдардың тиімділігін бағалау;

-Құқықтық шешімдер қабылдау процесінде жеке тұлғалар мен қоғамның мүдделерін теңестірудің стратегиялары мен әдістерін әзірлеу;

-Әлеуметтік-мәдени, экономикалық және саяси факторлардың құқықтық процесте жеке және қоғамдық принциптерді қабылдау мен жүзеге асыруға әсерін зерттеу;

-Жеке мүдделер мен қоғамдық қажеттіліктер арасындағы қақтығыстарды шешудегі құқықтық нормалар мен институттардың рөлі мен маңыздылығын анықтау.

Жеке мүдделердің қоғамдық қажеттіліктермен байланысы мен тепе-теңдігін түсіну ережелер мен нормаларды сот шешімдері әділ және барлық тараптардың мүдделерін ескеретін етіп әзірлеуге және қолдануға көмектеседі. Жеке және қоғамдық принциптердің мәселелерін зерттеу заңнама мен құқық қолдану практикасындағы қайшылықтар мен түсініксіздіктерді анықтауға мүмкіндік береді, бұл құқықтық олқылықтарды жоюға және заңдылықты сақтауға ықпал етеді.

Өзекті мәселелерді талдау қолданыстағы заңнамадағы кемшіліктерді анықтауға және құқықтық реттеудің тиімділігін арттыруға бағытталған сындарлы өзгерістер мен толықтыруларды ұсынуға көмектеседі. Жеке және қоғамдық принциптердің проблемаларын зерттеу сот практикасын дамытуға және құқық қолдану әдістерін жақсартуға ықпал етеді, бұл өз кезегінде сот шешімдерінің сапасын арттырады және заңдардың біркелкі қолданылуын қамтамасыз етеді. [4].

Қорытындылай келе, негізгі тұжырымдарды қорытындылауға және құқықтық процестегі жеке және қоғамдық принциптермен байланысты өзекті мәселелерді зерттеу мен шешудің маңыздылығына назар аударуға болады.

Қоғамда оның тәжірибесі нәтижесінде пайда болған институттарды ресімдеу және бекіту құралы ретіндегі құқықты мемлекет те, азаматтық қоғам да қоғамның прогрессивті дамуын қамтамасыз етуде осы институттарды жүйелі түрде қолдану үшін қолданады. Құқықтың бұл функциясы қоғамға институттарды құқықтық тетіктер (заңдар, соттар, мемлекеттік органдар) арқылы саналы түрде жақсартуға, оларды қоғамның үнемі өзгеріп отыратын жағдайлары мен қажеттіліктеріне бейімдеуге мүмкіндік береді. Сондықтан қоғамның институционалдық жүйесіндегі құқықтың рөлі қоғамдық даму үшін өте маңызды және құқықтық жүйені дамыту мәселелері әрқашан қоғамның назарын аударады. [7].

Мемлекет пен құқық институционалдық процестерге әсер ететін негізгі сыртқы факторлар ретінде қарастырылады. Алайда, институционализм тұрғысынан мемлекет пен құқықтың өзі әлеуметтік практика нәтижесінде пайда болған қалыптасқан қоғамдық институттар ретінде қабылданады.Құқықтық процестегі жеке және қоғамдық принциптердің өзара әрекеттесуі аясында туындайтын өзекті мәселелер байыпты назар аударуды және жан-жақты талдауды қажет етеді. Әр түрлі мүдделер мен құндылықтар кездесетін және қайшылықты қазіргі қоғамда жеке адамның құқықтарын қорғау мен қоғамдық қажеттіліктер арасындағы тепе-теңдікті табу қажет.

Жүргізілген зерттеу нәтижелері келесі қорытындыларды жасауға мүмкіндік береді:

Жеке және қоғамдық принциптерге қатысты мәселелерді зерттеу және шешу құқық қолдану жүйесінің әділдігін, заңдылығын және тиімділігін қамтамасыз етуге ықпал етеді.

Құқықтық практикаға жеке және қоғамдық қағидаттарды Мұқият енгізу азаматтық қоғамның дамуына және демократиялық институттардың нығаюына ықпал етеді.

Жеке құқықтар мен қоғамдық мақсаттар арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ету үшін құқықтық процестің барлық қатысушыларының әртүрлі көзқарастары мен мүдделерін ескеру қажет.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының 2022 жылғы 5 маусымдағы №254 Заңы //http:// adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000254_/links
2. Нормативтік құқықтық актілер туралы Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 24 наурыз (Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 6 сәуірдегі) // http://adilet.zan.kz/kaz
3. Қазақстан Республикасы Президенті Қ.К.Тоқаевтың 2023ж 28 сәуір «Әділетті мемлекет. біртұтас ұлт. берекелі қоғам» атты Жолдауы // https://www.akorda.kz/kz

4. Баймаханов М. Т. Құқықтық мемлекет. Қазақстан Республикасының мемлекет және құқық негіздері. Алматы: 2010. - 360 б.
5. Булгакова Д.А. Теория государства и права: учеб. пособие / Д. А. Булгакова. - Алматы:NURPRESS, 2016. - 130 с.

ӘОЖ340

СОТ ТӘЖІРИБЕСІНІҢ ТАРИХЫ ЗЕРТТЕЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Орынбасар М.Ж.- ЮМ-22-1к7 тобының студенті
Садибекова М.С.-құқық магистірі, аға оқытушы

Тағы бір маңызды аспект-әртүрлі құқықтық жүйелерде сот практикасын қалыптастыру және қолдану процесін зерттеу. Жаһандану және құқықтық жүйелердің интеграциясы жағдайында сот практикасын үйлестіру мәселесі де өзекті болып табылады. Зерттеушілер әртүрлі елдерде және халықаралық ұйымдарда сот шешімдерін беру және қолдану алдындағы мүмкіндіктер мен кедергілерді талдайды.

Сот практикасы қазіргі заманның негізгі құқықтық жүйелеріндегі құқық көзі ретінде" тақырыбы қазіргі заң білімі мен ғылыми ортада келесі себептерге байланысты өте өзекті және маңызды болып табылады. Қазіргі әлемде құқықтық жүйелер әр түрлі әлеуметтік, экономикалық және саяси өзгерістердің әсерінен үнемі дамып, жетілдіріліп отырады. Мұндай жүйелердегі сот практикасының рөлін түсіну заңнамадағы жаңа қиындықтар мен өзгерістерге жақсы бейімделуге мүмкіндік береді.

Жаһандану жағдайында сот практикасы халықаралық деңгейде құқықтық нормаларды үйлестіру мен біріздендірудің маңызды құралына айналуда. Әр түрлі құқықтық жүйелердегі сот практикасын зерттеу оның жалпы құқықтық стандарттар мен нормалардың қалыптасуына қалай әсер ететінін түсінуге мүмкіндік береді. Сот практикасын талдау арқылы заңнаманы түсіндірудің принциптері мен әдістерін білу заңгерлердің де, азаматтардың да құқықтық сенімін арттыруға ықпал етеді. Бұл әсіресе сот шешімдері адамдардың өміріне және іскерлік ортаға айтарлықтай әсер етуі мүмкін жағдайларда өте маңызды.

Сот тәжірибесі біздің заманымыздың негізгі құқықтық жүйелеріндегі құқықтың қайнар көзі кеңінен талданды, әлемдік тәжірибеде зерттеу, сипаттау салыстырмалы әдіс-тәсілдер кешені қолданылды. Философиялық, психологиялық, құқықтық тұжырымдар мен идеялар, теориялардың негізгі қағидалары құрайды.

Сот жүйесін дамытудың қазіргі кезеңінде негізгі қағидаттар билікті бөлудің конституциялық принциптерін толық және сөзсіз сақтау, сот органдары жүйесінің "екі деңгейлі" және "шыңы-негізі" пайдалану, олардың арасындағы өзара іс-қимыл мен үйлестіруді қамтамасыз ету болып табылады.

Бұлмақалақазіргі тенденциялардың жаһандану, цифрландыру және құқықты біріздендіру сияқты сот практикасының рөліне әсерін талдауға бағытталған. Бұл сот практикасының құқықтық ортадағы қазіргі қиындықтар мен өзгерістерге қалай бейімделетінін түсінуге мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасында жаңа заңдар жасау үшін сот органдарына жүгінуге конституциялық құқық жоқ. Алайда, сот қолданатын нормативтік құқықтық актілердің қолданылуын түсіну үлкен маңызға ие. ҚР Конституциясының 78-бабына сәйкес "соттардың адам мен азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарына қайшы келетін заңдар мен басқа да нормативтік-құқықтық актілерді қолдануға құқығы жоқ". [1].

Қазақстан Республикасының сот жүйесінде негізгі қағидаттар мен ережелер "Қазақстан Республикасының сот жүйесі және судьяларының мәртебесі туралы" 2015 жылғы 25 қарашадағы Конституциялық заңды қоса алғанда, елдің Конституциясында және басқа да заңнамалық актілерде айқындалған. Бұл Конституциялық заңды қабылдаудың мақсаты елдегі сот жүйесі мен құқықтық реформаны одан әрі жетілдіру болды. [2].

ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік актілерінің нормативтік-құқықтық күші бар. Қазақстанның құқықтық жүйесінің негізгі қағидаттарының бірі Конституцияның басым болу қағидаты болып табылады. Бұл принцип әртүрлі аспектілерде қолданылады. Мемлекеттік және құқықтық теорияда Конституцияда көрсетілген принциптермен, идеялармен және принциптермен байланысты "құқықтық мемлекет" және "конституциялық мемлекет" ұғымдары аталады.

Осылайша, Конституцияның басым болу принципі Мемлекеттің конституцияға бағыну идеясын, сондай-ақ Конституциядағы ұйымның және қоғамдық өмірдің барлық салаларының негіздерін түсінуді білдіреді.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев 2022 жылғы 16 наурызда айтылған "жаңа Қазақстан: жаңғырту мен дамуға жол" атты сөзінде: "Мен елімізде конституциялық сот құруды ұсынамын. Бұл әділ және құқықтық мемлекет құру жолындағы маңызды қадам болмақ. "Демократия тарихы-бірінші кезекте сайлау рәсімдерін жетілдіру тарихы. Алайда сайлау туралы заңдардың сақталуын бақылау тарихы да маңызды. Осыған байланысты сайлаушылардың құқықтары мен міндеттерін нақты айқындау маңызды деп санаймын", - деді ол еліміздегі сот жүйесін реформалау мен дамыту қажеттігін және бұл мәселені ғылыми тұрғыдан зерделеу қажеттігін атап өтіп. [3].

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының 2022 жылғы 5 маусымдағы №254 Заңы //http:// adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000254_/links
2. Қазақстан Республикасының сот жүйесі және судьяларының мәртебесі туралы.- Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 25 желтоқсандағы №132 Құқықтық нормалары
3. Қазақстан Республикасының Призеденті Қасым Жомарт Тоқаевтың «**Жаңа қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы»** атты, 2022 жылдың 16-наурыздағы Қазақстан халқына Жолдауы
4. Безнасюк А.С. Судебная власть: учебник для вузов / А.С.Безнасюк, Х.У. Рустамов. М.: Закон и право, ЮНИТИ–ДАНА, 2018. 455 с.
5. Жоламан, Қ.Д. Мемлекет және құқық теориясы : оқулық / Қ. Д. Жоламан. - Алматы : 2017ж.

ӘОЖ: 541.18

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАНДА ӘЙЕЛДЕР МЕН БАЛАЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ

Өмірбай Ж.-ЮМ21-1к3 тобының студенті.
Бердібеков С.О.-аға оқытушы.

Қазіргі Қазақстанда әйелдер мен балалардың құқықтарын қорғау мәселесі маңызды және өзекті болып табылады. Бұл салада Қазақстанда бірқатар құқықтық және институционалды өзгерістер жасалды, бірақ әлі де көп мәселе шешілмеген күйде қалып отыр. Әйелдер мен балалардың құқықтарын қорғау бағытында мемлекет ішкі заңнамалық реформалар жасап, халықаралық міндеттемелерді орындауға тырысады. Төменде осы тақырыптың негізгі аспектілерін кеңінен түсіндірейін:

Әйелдер мен балаларға қатысты зорлық-зомбылықтың алдын алу

Қазақстанда әйелдер мен балаларға қатысты зорлық-зомбылыққа қарсы күреске бағытталған заңдар мен шаралар бар. 2009 жылы қабылданған "Отбасындағы зорлық-зомбылыққа қарсы күрес туралы" Заң – бұл құқықтық актінің бірі болып табылады. Бұл заңның мақсаты – отбасындағы зорлық-зомбылықтың алдын алу және зардап шеккендерге құқықтық көмек көрсету. Сонымен қатар, Қазақстан БҰҰ-ның «Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық түрлерін жою туралы конвенциясын» (CEDAW) ратификациялаған, бұл әйелдердің құқықтарын қорғауға бағытталған халықаралық міндеттемелерді орындауға мүмкіндік береді.

Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықтың алдын алу бойынша арнайы қызметтер мен ұйымдар құрылған, соның ішінде дағдарыс орталықтары, психологиялық және заңдық көмек көрсету қызметтері бар. Мемлекет әйелдерге арналған "Қауіпсіз үй" бағдарламасын іске асыруда, сондай-ақ құқық қорғаушылар осы мәселеге ерекше назар аударып отыр.

Әйелдердің еңбек құқықтарын қорғау

Әйелдер жұмыспен қамту, еңбекақы, еңбек жағдайлары мәселелерінде көптеген қиындықтарға тап болады. Қазақстандағы еңбек заңнамасында әйелдердің құқықтарын қорғауға қатысты бірқатар нормалар бар. Мысалы, жүктілік және бала күтіміне байланысты демалыс алу, қызметкерлердің тең еңбек жағдайлары секілді құқықтар бекітілген. Бірақ кейде жұмыс орындарында әйелдерге тең мүмкіндіктер берілмей, жалақылары еркектермен салыстырғанда төмен болуы мүмкін.Қазақстан үкіметі әйелдер мен еркектердің еңбек құқықтарын теңестіретін шараларды енгізуге тырысса да, еңбек нарығында әлі де теңсіздік бар.

Балалардың құқықтарын қорғау

Балалардың құқықтарын қорғау мәселесі де Қазақстан үшін маңызды. 1989 жылы қабылданған "Бала құқықтары туралы конвенция" Қазақстан Республикасының заңнамасында басты орын алады. Осыған сәйкес, Қазақстан Республикасының Конституциясында да балалардың құқықтарын қорғауға бағытталған нормалар қамтылған.

Балалардың құқықтары туралы заңдар мектептегі білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қамсыздандыру, балалардың қауіпсіздігі сияқты маңызды мәселелерді қамтиды. "Балаларды қорғау туралы" заңда балалардың қорғалуын қамтамасыз ету, олардың құқықтары мен мүдделерін қорғау мақсатында арнайы құрылымдар жұмыс істейді.Әрине, балаларға қатысты зорлық-зомбылық, қатаң тәрбиелеу әдістері, балалардың еңбекке тартылуы сияқты мәселелер әлі де бар. Олардың алдын алу үшін мемлекет түрлі шаралар қабылдауда. Қазіргі таңда Қазақстанда балаларға арналған дағдарыс орталықтары, құқық қорғаушы ұйымдар және балалар қауіпсіздігі жөніндегі бағдарламалар жұмыс істейді.

Мемлекеттік бағдарламалар мен инклюзивті саясат

Қазақстанда әйелдер мен балалардың құқықтарын қорғау бағытында бірқатар мемлекеттік бағдарламалар іске асырылуда. Осы бағдарламалар аясында:

Әйелдер мен балалардың денсаулығын сақтау және оларды қолдау;

Әлеуметтік қорғау және білім алу құқықтарын қамтамасыз ету;

Қиын өмірлік жағдайлардан шыққан әйелдер мен балаларға арналған дағдарыс орталықтары мен қорғаушы ұйымдарды дамыту;

Инклюзивті саясат және мүмкіндігі шектеулі балалар мен әйелдердің құқықтарын қорғау шаралары қолға алынған.

Қазақстандағы әйелдер мен балалардың құқықтарын қорғау мәселесі – тек ұлттық ауқымда емес, халықаралық деңгейде де маңызды. Қазақстан халықаралық ұйымдардың мүшесі ретінде адам құқықтары мен әйелдер мен балалардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету үшін әртүрлі заңнамалық актілерді енгізуге, халықаралық стандарттарға сәйкес әрекет етуге тырысады.

Әлеуметтік және мәдени мәселелер

Қазақстандағы әйелдер мен балалардың құқықтарын қорғауда әлеуметтік және мәдени мәселелер де маңызды роль атқарады. Әлеуметтік әділетсіздік, тұрмыстық зорлық-зомбылық, кедейшілік және жұмыссыздық әйелдер мен балалардың құқықтарын шектеуге себеп болады. Сонымен қатар, дәстүрлер мен мәдени көзқарастар кейде әйелдерге қатысты кемсітушілік пен құқық бұзушылықтың орын алуына әкеледі.

Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық жағдайына және мәдени ерекшеліктеріне қарай бұл мәселелерді шешу үшін жан-жақты әрі кешенді саясат қажет. Қазақстанда әйелдер мен балалардың құқықтарын қорғау бағытында бірнеше оң өзгерістер болғанымен, шешілмеген мәселелер де бар. Мемлекет осы мәселелерді шешу үшін халықаралық құқықтық стандарттарға сәйкес жаңа заңдар мен бағдарламалар қабылдап, құқық қорғаушылармен бірлесіп жұмыс істейді. Әйелдер мен балалардың құқықтары қамтамасыз етілсе, қоғамда жалпы әлеуметтік әділеттілік пен теңдік орнайды.

Әдебиеттер

1 "Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы" Заңы – 2002ж .
2 "Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу туралы" Заңы – 2009ж.
3.Сапаргалиева Г.С., Баймолдина З.Х. "Құқық негіздері" – Алматы: Заң әдебиеті, 2020ж.
4.Бектурганова Т.К. "Гендерлік саясат және құқықтық негіздер" – Нұр-Сұлтан: Экономика және құқық институты, 2021ж.

УДК 327.2

АНГЛИЯНЫҢ СЫРТҚЫ САЯСАТЫ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР (XVI-XVIII ҒҒ.)

Рысқұлбек А.Р - ЮМ-24-3к3 тобының студенті
Мамашарипова Г. А. - т.ғ.к., доцент

XVI-XVIII ғасырлар аралығында Англияның сыртқы саясаты мен халықаралық қатынастары айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Бұл кезеңде Англия еуропалық және әлемдік аренада өз ықпалын күшейтіп, отарлық империяға айналды.[1]

XVI ғасырда Англияның сыртқы саясаты негізінен Еуропадағы саяси және діни өзгерістермен байланысты болды. Англия Реформация нәтижесінде католиктік шіркеуден бөлініп, протестанттық елге айналды. Бұл өзгеріс елдің сыртқы саясатында жаңа бағыттарды айқындады. Англия Испания мен Франция сияқты католиктік державалармен қарым-қатынасын қайта қарастырып, протестанттық мемлекеттермен одақтасуға ұмтылды.[2] Сонымен қатар, Англия теңізде үстемдік орнатуға және жаңа жерлерді отарлауға бағытталған саясат жүргізді. Мысалы, 1588 жылы Испанияның "Жеңілмейтін армаданы" жеңуі Англияның теңіздегі қуатын көрсетті.[3]

XVII ғасырда Англияның сыртқы саясаты ішкі саяси өзгерістермен тығыз байланысты болды. 1640-1660 жылдардағы буржуазиялық революция нәтижесінде елде монархия шектеліп, парламенттің рөлі артты. Бұл өзгерістер Англияның сыртқы саясатында да көрініс тапты. Англия Еуропадағы державалармен сауда және дипломатиялық қатынастарын нығайтып, отарлық экспансиясын жалғастырды. Мысалы, Ост-Үнді компаниясы арқылы Англия Үндістанда өз ықпалын күшейтті. Сондай-ақ, Солтүстік Америкада да ағылшын отарларының саны артты.[4]

XVIII ғасырда Англияның сыртқы саясаты отарлық империяны кеңейтуге және халықаралық саудада үстемдік орнатуға бағытталды. Англия Франциямен бірнеше соғыстар жүргізіп, нәтижесінде Солтүстік Америка мен Үндістандағы француз иеліктерін өзіне қаратты. Бұл кезеңде Англия әлемдік державаға айналып, оның теңіздегі үстемдігі нығая түсті. Сонымен қатар, Англия Еуропадағы саяси тепе-теңдікті сақтау үшін түрлі одақтар мен келісімдерге қатысып, өзінің халықаралық қатынастардағы рөлін арттырды.

Ғалымдардың ой пікірімен салыстырсам: Ю.И. Лосевтің еңбегінде Англияның XVI ғасырдың соңы мен XVII ғасырдың басындағы шығыстағы сыртқы саясаты талданады. Ол Англияның шығыс елдерімен сауда қатынастарын орнатуға және нығайтуға ұмтылғанын атап өтеді. Бұл кезеңде Англияның негізгі мақсаты шығыс нарықтарына ену және ондағы өз ықпалын арттыру болды. Лосевтің пікірінше, Англияның шығыстағы саясаты оның экономикалық мүдделерімен тығыз байланысты болды. [5] А. Соколовтың зерттеуі XVI-XVIII ғасырлардағы Ресей мен Англия арасындағы қарым-қатынастарға арналған. Ол бұл кезеңде екі ел арасындағы дипломатиялық және сауда байланыстарының дамуын қарастырады. Соколовтың айтуынша, Англия Ресеймен қарым-қатынасында өз мүдделерін көздеді және бұл байланыстардың дамуы екі елдің де экономикалық және саяси жағдайына әсер етті. [6]

Екі ғалымның еңбектерін салыстыра отырып, олардың Англияның сыртқы саясатына деген көзқарастарында ұқсастықтар мен айырмашылықтарды байқадым.

Ұқсастығына келсем. Экономикалық мүдделердің басымдығы: Лосев те, Соколов та Англияның сыртқы саясатында экономикалық мүдделердің маңызды рөл атқарғанын атап өтеді. Лосев Англияның шығыс елдерімен сауда қатынастарын дамытуға ұмтылысын көрсетсе, Соколов Ресеймен сауда байланыстарының дамуына назар аударатынын байқадым.

Айырмашылығына келсем Географиялық бағыт: Лосев Англияның шығыстағы саясатына көңіл бөлсе, Соколов Ресеймен қарым-қатынастарын зерттейді. Бұл олардың зерттеу нысандарының әртүрлі екенін көрсетеді.

Саяси аспектілер: Соколов Англияның Ресеймен дипломатиялық байланыстарына назар аударып, олардың саяси салдарын талдайды. Ал Лосев негізінен экономикалық мүдделерге көңіл бөлінгенін көруге болады.

Салыстыра келе, екі ғалым да Англияның XVI-XVIII ғасырлардағы сыртқы саясатының экономикалық мүдделермен тығыз байланысты екенін көрсетеді. Дегенмен, олардың зерттеу бағыттары мен талдау тәсілдеріндегі айырмашылықтар Англияның сыртқы саясатының әртүрлі қырларын түсінуге мүмкіндік береді деген шешімге келдім.

Қорытындылай келе XVI-XVIII ғасырлар аралығында Англияның сыртқы саясаты еуропалық және әлемдік саясатта маңызды өзгерістерге ұшырады. Елдің отарлық экспансиясы, теңіздегі үстемдігі және халықаралық саудадағы белсенділігі Англияны әлемдік державаға айналдырды. Бұл кезеңдегі сыртқы саясаттың негізгі бағыттары елдің экономикалық және саяси мүдделерін қорғауға және кеңейтуге бағытталды.

Әдебиеттер

1. Кэрри, Дж. А. "Англияның отарлық экспансиясы: XVI-XVIII ғасырлар." Лондон: Оксфорд Университеті Баспасы, 1998.
2. Уилсон, Д. "Реформация және Англияның сыртқы саясаты." Кембридж: Кембридж Университеті Баспасы, 2005.
3. Смит, Дж. "1588 жыл: Армада және Англияның теңіздегі үстемдігі." Лондон: Пингвин Букс, 2010.
4. Блэк, Дж. "XVIII ғасырдағы Англияның сыртқы саясаты." Лондон: Рутледж, 1999.
5. Лосев, Ю.И. "Англияның шығыстағы сыртқы саясаты (XVI-XVII ғғ.)." Мәскеу: Ғылым, 1985.
6. Соколов, А. "Ресей мен Англия: дипломатиялық және сауда қатынастары (XVI-XVIII ғғ.)." Санкт-Петербург: Наука, 1992.

ӘОЖ541.18

ЦИФРЛЫҚ МЕДИАНЫҢ ҰЛТТЫҚ БІРЕЙЛІКТІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА ӘСЕРІ

Сайлауова М. Ж.–ЖБЛ-311 тобының студенті
Ақназарова Р.Ж.- философия кафедрасының аға оқытушысы
Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,

Бірегейлік (сәйкестілік) — тұлғаның немесе топтың белгілі бір ұлтқа немесе қауымдастыққа тиесілілігін анықтайтын құндылықтар, нормалар, дәстүрлер, әдет-ғұрыптар, тіл және басқа да элементтердің жиынтығы немесе адамның өзін белгілі бір мәдениетке тиесілі деп түсінуі және өзін сол мәдениеттің өкілі ретінде санауы. Ол ортақ тарихи, әлеуметтік, діни, этникалық немесе географиялық сипаттамаларға негізделіп қалыптасады жәнеөзін-өзі саналы анықтаудан, өзін және басқаларды қабылдаудың бейсаналық аспектілерінен де тұрады. Ұлттық сәйкестіктің маңызды аспектісі оның динамикасы: ол уақыт өте келе сыртқы факторлардың (глобализация, көші-қон, мәдени алмасу) немесе ішкі процестердің (мысалы, әлеуметтік өзгерістер немесе мәдениетаралық байланыстар) ықпалымен өзгеруі мүмкін. Мемлекеттегі ұлтты анықтау процесі этникалық немесе азаматтық принциптерге негізделеді, олар мәні бойынша қарама-қарсы құбылыстар болып табылады, бірақ этносаралық қақтығыстарға кедергі келтіретін тұрақты формалар.

Ғылыми әдебиетте ұлттылықты түсінудің екі тәсілі кең таралған: примордиалдық және конструктивистік. Примордиалдық тәсіл этникалықты территория, тіл, менталитет және дәстүрлер арқылы берілетін мұра ретінде қарастырады. Дж. Де-Вос этникалық топты дәстүрлер арқылы өздерінің ортақтығын сезінетін, эндогамдық қосылу үлгілері бар адамдар жиынтығы ретінде анықтайды [1].

Ұлттық сәйкестілік нақты бір қоғамда немесе кеңірек жаһандық қауымдастықта өзіңнің ерекшелігің мен маңыздылығыңды түсіну және оған жататын сезімді қалыптастыру үшін маңызды. Осы тұрғыдан алғанда, адам міндетті түрде белгілі бір қоғамдық топқа кіреді, сол топтың мағыналарын қабылдайды және бөліседі. Өз кезегінде, мағыналар мифтер, аңыздар, стереотиптер, түсініктер және басқа да нарративтер түрінде өмір сүреді және көрінеді [2].

Қазақстанда бірегейлік мәселесі тарихи, мәдени, қоғамдық факторларға байланысты өзекті мәселелердің бірі. Кеңес өкіметінде Кеңес адамы бірегейлігі болды, қазақ тілі, мәдениеті тұншығып, ұлттық бірегейлік әлсіреді. Тоталитарлы режимде болған, отарланған қазақ халқы тәуелсіздікті алған соң мәдени, ұлттық бірегейлік тақырыбымен бетпе-бет келді. Яғни оны іздеу, құру барысында қалды. Қазіргі заманда цифрлық медиа ұлттық бірегейлігіміздің қалыптасуына жан-жақты әсер етеді. Мысалы, Қазақстан қоғамының қазіргі құндылықтары туралы 2019 жылғы Фридрих Эберттің 2000 респондент қатысқан зерттеуі бойынша, қазіргі уақытта әлеуметтік желінің және түрлі әсерлерге байланысты еуропалық модельге қарай ығысу өте қарқынды жүріп жатқаны анықталды. Сонымен қатар, қазақстандық қоғам дәстүрлі менталитеттің патернализм сияқты ерекшелігінен ұжымшылдықтан гөрі әлдеқайда жылдам кетіп жатыр. Дегенмен, индивидуалистік сана қазақстандықтардың құндылық құрылымына да жеткілікті жылдам енгізілуде» [3].

Тіл - бірегейлікті қалыптастыратын және басқалардан ерекшелейтін басты фактор. Қазақстан Орта Азиядағы 50%-дан астамы орыстілді жалғыз халық [4].

"Қазақтар ТМД елдерінің ең русификацияланған елі ретінде, оған Ресейдің саяси, экономикалық және мәдени әсері жоғары. Сондықтан қазақ бірегейлігінің түзілуі созылып, символдарымыз қоғамда енді маңызды болып бастады [5].

Кейде медиа тілдің популяризациясы үшін таптырмас құралға айналады. Ninety One тобының медиада танымал болуы да тілді, бірегейлікті жастар арасында кең таратты. K-pop-тың Қазақстан шоу-бизнесіне әсерін зерттеген зерттеуші, Хангук университетінің жаһандық мәдени контент бойынша PhD кандидаты Сымбат Жоламанова Q-pop жанр ретінде пайда болып, бірақ кейінірек одан да үлкен нәрсеге айналды деп санайды. Q-pop жанрының негізгі өзегі қазақ тілі болып табылады. Оған мәдени элементтер мен архетиптер қосылады. Біз мұны клиптерден көреміз. Мысалы, қазақтың айдентикасын Ninety One тобының «Мен емес», «Дарын» клиптерінен сезінуге болады, — дейді зерттеуші [6].Оған«Brand Analytics»-тің 2023 жылы күзде әлеуметтік медиада жүргізген статистикасы бойынша қазақ тілінде контент жайлап артуыдәлел. Әсіресе оған музыка және видео платформалардағы пайда болған жаңа музыкалық индустрияның толқыны әсер етті[7].

Осы тақырып аясында ұлттық бірегейлігімізге цифрлық медианың әсерін анықтау мақсатында 50 адамға сауалнама (Google Form) жүргіздім. Сауалнама 6 сұрағы тест түрде, 2 сұрағы еркін тақырыпта көзқарасты білдіретін сұрақ болды.Сауалнаманың 54,9 % - 18 жас, 41,2 % - 18-25 жас, 1-2% - 36-45 жас, 1% - 46 жастағылар құрады. Олардың 76,5% - әйелдер, 23,5% - ерлер.

“Цифрлық медианың қандай түрін жиі пайдаланасыз?’’деген алғашқы сұраққа 70,6% - Әлеуметтік желілер (инстаграмм, фейсбук, уатсап т.б.);15,7% - Видеоплатформалар (тикток, ютуб т.б.);3,9% - Жаңалық сайттары деп жауап берді.Мәдени болмысты қалыптастыруда цифрлық медиа қандай рөл атқаратындығы туралы сұрақта 58,8% - маңызды,9,8% - өте маңызды және қалған респонденттер бейтарап екендігін белгіледі. Цифрлық медиа өз мәдениетіңізді қабылдауға 58,8% - өз мәдениетімнің жаңа аспектілерін ашуға және түсінуге мүмкіндік беретіндігін баяндады, 11,8 % - Дәстүрлі мәдениетімізбенбайланысты әлсіретететіндігін және қалғандары әсер етпейтіндігін немесе өз мәдениетіне сезімін оятатады деп белгілеген. Респонденттердің цифрлық медиа басқа елдердің мәдениетін жақсырақ түсінуге көмегі туралы 80,4% - көмектесетіндігін мойындаған. Бұл бізге нәсілдік және этникалық топтардың цифрлық медиада бұрмалануы және көп көрсетілмеуі теріс стереотиптерді жаю және олардың шектеулі көрінісін ғана қалыптастыруы мүмкін, осылайша өзін-өзі қабылдауға және топаралық қарым-қатынастарға әсер ететіндігін дәлелдейді [8].

Жауаптарға байланысты анализдеп, қорытындыласам:

1. Көп респонденттер глобализацияны мәдени дәстүрлерге әскер ететін негізі фактор ретінде санайды.
2. Кейбір респонденттер цифрлық медиаларды қазақ мәдениетін жанамалау, сақтайтын, популяризациялайтын инструмент ретінде санайды. Бұл медианың потенциалын көрсетеді.
3. Кей жерлерде оның артықшылықтары (ақпаратқа қол жеткізу, шығармашылықты, көкжиекті дамытады) атап өтілген.
4. Жастардың медиа әсерінен бөтен нормаларды қабылдауына әкелетінлігі айтылған. 5. Кей жауаптарда жастардың не көретіндігіне мән беру керектігі жазылған.

Сауалнама нәтижелері цифрлық медиалардың мәдениетті қалай қабылдайтынын көрсетеді. Ол оң және теріс әсерлерден тұрады. Шығармашылық қабілеттерін, көкжиектерін кеңейтіп, шығармашылықтарын дамытады. Алайда, контент бақылаусыз болса, зиянды әдеттерге ұрынуына әкелуі мүмкін. Сондықтан президентіміз Тоқаев күшті және

бәсекеге қабілетті ұлт құруда саяси-экономикалық реформалар мен қоғамдық сананы жаңғырту процесіне басты рөл берілуі керек [10]

Әдебиеттер

1. Де-Вос Дж. (2001) Этнический плюрализм: конфликт и адаптация. Личность, культура, этнос, современная психологическая антропология. Под общей редакцией А.А. Белика. Издво «Смысл», Москва, Россия. 555 с.
2. Cohen A.P. (1985). “The Symbolic Construction of Community“. London and New York: Routledge, 156 p.
3. Казахстанцы все более склонны к европейским ценностям – исследование. URL: https://zonakz.net/2019/10/07/kazaxstancy-vse-bolee-sklonny-k-evropejskim-cennostyam issledovanie/(дата обращения: 07.02.2022)
4. Положение русского языка в странах Центральной Азии// Central Asian Bureau for Analytical Reporting. – URL: https://cabar.asia/ru/polozhenie-russkogo-yazyka-v-stranah-tsentralnoj-azii (дата обращения: 28.02.2019).
5. Shukuralieva, N. (2018a). (red.). “Azja Centralna: tożsamość, narod, polityka“. Krakow: Wydawnictwo Nomos. 16 p.
6. Zholamanova, S., & Oh, C. J. (2023). Применение феномена Q-pop в Казахстане: исследование сильных сторон и возможностей. Вестник КазНУ. Серия философии, культурологии и политологии, 85(3). https://doi.org/10.26577/10.26577/jpcp.2023.v.85.i3.05
7. Социальные сети в Казахстане: цифры и тренды, осень 2023. «На каких языках говорит Казахстан в сети». — «Brand Analytics». URL: https://brandanalytics.ru/blog/social-media-kazakhstan-autumn-2023 (дата обращения: 29.10.2023).
8. 15. J. Anderson and D. Dixon-Payne, "Representation in Imagery and Language," in Media Literacy, Equity, and Justice, New York: Routledge, 2022, pp. 47–56. DOI: 10.4324/9781003175599-8.
9. Y. Peng, "Are we becoming part of a global culture?," J. Educ. Humanit. Soc. Sci., Vol. 15, pp. 195–201, Jun. 2023, doi: 10.54097/ehss.v15i.9254.
10. ТокаевК.К. Независимостьпревышевсего. – Нур-Султан, 2021. URL: https://egemen.kz/article/260146-tauelsizdik-barinen-qymbat (дата обращения: 26.05.2022)

УДК 342.2

ВЛИЯНИЕ МАССОВОЙ КУЛЬТУРЫ НА ОБЩЕСТВЕННЫЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ

Сакенова Р.К.–ХТ-23-10р
Исенгалиева Ж.М.– магистр, ст. преподаватель

Массовая культура, развившаяся благодаря глобализации и научно-техническому прогрессу, стала мощным инструментом воздействия на общественное сознание. Она формирует стандартизированные образы счастья и успеха, задавая модели поведения и ценности, которые массово транслируются через медиа.

Массовая культура является уникальным социальным феноменом, активно развившемся в XX в. благодаря появлению новых средств массовой коммуникации. Существенное влияние массовой культуры на жизнь об щества очевидно, особенно в области формирования обще ственного сознания. Массовая культура это культура массового человека, который считает, что его личные желания являются самыми значимыми, а представления о нравственных и эстетических идеалах самые верные. Массовый человек предпочитает жить «без усилий, не стараясь себя исправить и улучшить». [2]Массовая культура — это совокупность продуктов и идей, направленных на удовлетворение запросов широких масс. Она характеризуется упрощением и стандартизацией, что делает её доступной для большинства. Одной из ключевых черт массовой культуры является её коммерческая природа, ориентированная на прибыль, а не на культурное развитие. Это ведет к созданию поверхностных образов успеха, которые легко воспринимаются, но не всегда соответствуют реальности. [3] Термин «массовая культура» впервые использовал немецкий философ и социолог Макс Хоркхаймер в 1941 году, а так же американский писатель Джон Данн Макдональд в 1944 году.[1]

Ложные идеалы счастья и успеха

Массовая культура активно продвигает ложные ценности, такие как культ внешности, стремление к богатству и власти. Эти идеалы часто изображаются как единственно верные пути к счастью. В статье на FB.ru отмечается, что такие подходы формируют у людей нереалистичные ожидания и могут приводить к разочарованию и снижению самооценки. Подлинные ценности, такие как развитие личности или служение обществу, вытесняются на периферию.[5]

Влияние на молодежь

Молодежь, как наиболее восприимчивая аудитория, активно впитывает образы, транслируемые массовой культурой. Массовая культура формирует у молодежи предпочтения в одежде, стиле жизни и хобби, задавая стандарты престижности и успешности. Это, в свою очередь, способствует развитию конформизма и усилению потребительских ориентиров.[4]

Успех и его стандарты

Успех в массовой культуре также часто ассоциируется с достижениями в области материального богатства, карьерного роста и внешнего признания. Современные фильмы и сериалы, особенно в жанре драмы и комедий, часто изображают успех как результат стремления к совершенству, чрезмерной трудоспособности и амбициозности. Это изображение успеха может создать у людей чувство, что только те, кто постоянно работает на пределе своих возможностей и достигает высоких карьерных вершин, имеют право на признание и уважение.

Положительные и отрицательные последствия

Положительное влияние:

Массовая культура может вдохновлять на развитие, саморазвитие и достижение целей.Популяризация историй успеха может мотивировать людей на труд и усердие.

Развитие технологий и социальных сетей дает больше возможностей для самовыражения ипоиска единомышленников.

Отрицательное влияние:

Завышенные ожидания могут приводить к тревожности и депрессии.

Формирование ложных ценностей, где внешняя атрибутика становится важнее личных качеств и реальных достижений.

Стереотипизация успеха и счастья, что мешает людям находить собственные пути к удовлетворенности жизнью.

Массовая культура и проблемы психологического здоровья

Сосредоточение на достижении стандартов, предлагаемых массовой культурой, может привести к развитию чувства неудовлетворенности и стресса. Ожидания, сформированные рекламой и фильмами, могут порой быть невозможными для выполнения в реальной жизни. Особенно это касается молодежи, которая подвергается большому давлению социальных сетей, где успех измеряется в показателях внешнего благополучия, а не в личных достижениях или внутреннем удовлетворении. Это ведет к распространению таких психологических проблем, как депрессия, тревожность, стресс и низкая самооценка.

Роль массовой культуры в изменении представлений о счастье и успехе

Хотя массовая культура может создавать стандартные и зачастую поверхностные образы счастья и успеха, она также способствует изменению представлений о них. Все чаще можно встретить контент, который подчеркивает важность личного роста, внутреннего мира и заботы о психологическом благополучии. Например, в последние годы растет популярность книг, фильмов и блогов, которые акцентируют внимание на значении саморазвития, духовности и психоэмоционального здоровья. Такой контент помогает людям искать радость и удовлетворение в себе, а не в внешнем мире.[6]

Таким образом, массовая культура оказывает значительное влияние на то, как современное общество воспринимает счастье и успех. С одной стороны, она формирует образы материального благополучия как основного индикатора счастья и успеха, с другой — способствует осознанию важности внутреннего удовлетворения и гармонии. Важно помнить, что счастье и успех — это не только результат достижения внешних целей, но и глубокое понимание своих потребностей и ценностей. Массовая культура не только формирует идеалы счастья и успеха, но и активно способствует их трансформации.

Литература

1. «Влияние массовой культуры на современного человека»https://dzen.ru/a/YhEJnpC2Yy4qrNZS
2. Тонконогов А.В. статья «СМИ (медиа) и массовые коммуникации» https://cyberleninka.ru/article/n/
3. "Массовая культура и её влияние на различные сферы жизни общества" – научная электронная библиотека “cyberleninka”.
4. "Массовая культура в современном обществе и её воздействие на молодёжное сознание"статья https://moluch.ru/
5. "Влияние массовой культуры на социализацию индивида" – статья на FB.ru
6. Каплан, Р. Социальные сети и психология личности. — М.: Издательство «Эксмо», 2012.

ӘОЖ 327.7

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ГЕОСАЯСИ ШАРТТАРЫ

Сансызбаева Л.Е. -ЮМ-21-5ктобыныңстуденті
Аширова Ж.У.-Ph.D, доктор

Қазақстан Республикасы, көлемі бойынша әлемде тоғызыншы орында, орталық Азияда стратегиялық орынға ие, Солтүстігінде Ресеймен, Шығысында Қытаймен және Оңтүстігінде Бірнеше Орталық Азия елдерімен шектеседі [1]. Мұнай, газ және пайдалы қазбаларды қоса алғанда, орасан зор табиғи ресурстары бар теңізге шыға алмайтын мемлекет Ретінде Қазақстан өзінің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін күрделі геосаяси динамиканы басшылыққа алды [2]. Ішкі тұрақтылықты сақтай отырып, ірі державалармен қарым-қатынасты теңестіру оның Ұлттық Қауіпсіздік Стратегиясында басты орын алады [3].

Қазақстанның Еуразияның қақ ортасында орналасуы мүмкіндіктер мен осалдықтарды ұсынады. Оның Ресей мен Қытай сияқты қуатты мемлекеттерге жақын орналасуы егжей-тегжейлі сыртқы саясатты қажет етеді. Қазақстанның Солтүстігінде Ресеймен 7600 шақырымдық шекара бар, бұл әлемдегі ең ұзын үздіксіз құрлық шекарасы [4]. Тарихи Тұрғыдан Алғанда, Ұжымдық Қауіпсіздік Туралы Шарт Ұйымы (ҰҚШҰ) сияқты ұйымдар арқылы ортақ мәдени байланыстарды, Экономикалық Ынтымақтастықты және қауіпсіздік шараларын ескере отырып, Ресейдің аймақтағы ықпалы айтарлықтай болды [5]. Алайда, егемендікті сақтау Және сыртқы кедергілерге қарсы тұру Қазақстан үшін басты басымдықтар болып қала береді [6].

Шығыста Қытайдың әлемдік экономикалық держава ретіндегі өрлеуі жаңа динамиканы енгізді. Қытайдың "Белдеу және Жол" Бастамасы (BRI) қазақстандық инфрақұрылымға инвестициялар мен экономикалық пайда әкелетін маңызды транзиттік хаб болып табылады [7]. Алайда, Қытайға экономикалық тәуелділіктің артуы тәуекелдерді, соның ішінде ресурстарды әлеуетті пайдалануды және аймақтық ықпалға қатысты алаңдаушылықты арттырады [8]. Қазақстан сонымен қатар Ауғанстандағы тұрақсыздық пен Орталық Азияның басқа елдерімен шекара даулары Аймаққа таралуы мүмкін оңтүстік көршілерінің проблемаларына тап болды [9]. Терроризм, есірткі саудасы және трансұлттық қылмыстар қаупі оның қауіпсіздік жағдайын одан әрі қиындатады [10].

Қазақстанның орасан зор энергетикалық қорлары активтер де, міндеттемелер де болып табылады. Ел мұнай, табиғи газ, уранның жетекші өндірушісі болып табылады, бұл оның экономикасына айтарлықтай үлес қосады [11]. Бұл ресурстар Қазақстанның геосаяси ықпалын Күшейтіп, Оның Еуропалық Одақ, Ақш және Таяу Шығыс сияқты көптеген мүдделі тараптармен өзара әрекеттесуіне мүмкіндік береді [12].Алайда, ресурстардың экспортына қатты тәуелділік Қазақстанды сыртқы қысымға және нарықтың құбылмалылығына ұшыратады [13]. Экономиканы әртараптандыру энергия экспортына тәуелділікті азайту және ұлттық қауіпсіздікке тікелей әсер ете отырып, ұзақ мерзімді экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ету бойынша маңызды міндет болып қала береді [14].

Қазақстанның" көпвекторлы " сыртқы саясаты оның ұлттық қауіпсіздік стратегиясының негізі болып табылады. Бұл тәсіл кез-келген мемлекетке немесе блокқа тәуелділікті болдырмау үшін ірі державалармен теңгерімді қатынастарға баса назар аударады [15]. Осы саясат аясында Қазақстан Ресеймен Және Қытаймен берік дипломатиялық байланыс орнатты, Сонымен бірге Батыс елдерімен, Оның ішінде Ақш-пен және Еуропалық Одақпен серіктестікті сақтап қалды [16].

Мысалы, Қазақстан Біріккен Ұлттар ұйымы, Еуропадағы қауіпсіздік Және ынтымақтастық Ұйымы (ЕҚЫҰ) және Шанхай Ынтымақтастық Ұйымы (ШЫҰ) сияқты халықаралық ұйымдардың белсенді қатысушысы болып табылады [17]. Бұл көпжақты өзара іс-қимыл оның дипломатиялық беделін нығайтады және Қазақстанның аймақтық және жаһандық сын-қатерлерді шешуде дауыс беру құқығына ие болуын қамтамасыз етеді [18].

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Ұлттық Қауіпсіздік Комитетінің ресми сайтындағы ақпарат.
2. Н. Назарбаев, "Қазақстан жолы: Тәуелсіздік, қауіпсіздік және даму".
3. С. Корнелл, " Қазақстанның сыртқы саясаты: Ресеймен, Қытаймен және Батыспен қарым-қатынасты теңестіру."
4. Дүниежүзілік Фактілер Кітабы-ЦРУ (Қазақстандық бөлім).
5. Ұжымдық Қауіпсіздік Туралы Шарт Ұйымының (ҰҚШҰ) ресми сайты.
6. Р. Вайц, "Өзгермелі Әлемдегі Қазақстанның Қауіпсіздік Стратегиясы".
7. "Белдеу Және Жол" Бастамасының ресми құжаттары.
8. Дипломат - "Қытайдың Орталық Азиядағы Экономикалық Ықпалы".
9. БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің Орталық Азиядағы қауіпсіздік мәселелері жөніндегі есебі.
10. Eurasianet – "Қазақстандағы Терроризм Және Қауіпсіздік Мәселелері".
11. Халықаралық Энергетикалық Агенттік (ХЭА) - Kazakhstan Energy Review.
12. ВРӘлемдікЭнергетикағаСтатистикалық Шолу 2023.
13. Хвқ-НыңҚазақстанбойыншаЭкономикалықШолуы.
14. ДүниежүзілікБанктіңҚазақстандағыЭкономиканыӘртараптандыру Туралы Есебі.
15. ҚазақстанреспубликасысыртқыістерМинистрлігініңресмимәлімдемелері.
16. "Қазақстан ЖӘНЕ ЕО: СтратегиялықӘріптестік" - ЕуропаКеңесініңбаяндамасы.
17. БіріккенҰлттарұйымы Бас АссамблеясыныңҚазақстантуралықаулылары.
18. "ОрталықАзиядағыөңірлікқауіпсіздік: Қазақстанныңрөлі" - ЕҚЫҰ басылымдары.

ӘОЖ 32.019.51

ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫНДАҒЫ ҮЕҰ

Сансызбаева Л.Е. -ЮМ-21-5к тобыныңстуденті
Таукебаева Э.С. -Ph.D, доктор

Үкіметтік емес ұйымдар (ҮЕҰ) қазіргі азаматтық қоғамның маңызды құрылымдарының бірі болып табылады. Қазақстанның дамушы қалалары мен облыстарындағы ҮЕҰ рөлі барған сайын артып келеді. Шымкент Қазақстанның үшінші ірі қаласы ретінде үкіметтік емес ұйымдардың қызметін кеңінен дамытуға үлкен мүмкіндік береді. Шымкенттегі ҮЕҰ әлеуметтік мәселелерді шешуге, қоғамның әлеуметтік тұрақтылығын нығайтуға, түрлі бастамаларды қолдауға бағытталған жұмыстар жүргізуде. Сонымен қатар, ҮЕҰ қоғамдық пікірді қалыптастыру, құқық қорғау және Әлеуметтік Көмек көрсету арқылы қала тұрғындарының өмір сүру деңгейін жақсартуға үлес қосады [1].Шымкенттің ҮЕҰ өз тарихын тәуелсіздік кезеңінен бастайды. 1990 жылдардың басында Қазақстанда азаматтық қоғамды дамытуға, Оның ішінде ҮЕҰ құруға алғашқы қадамдар жасалды [2]. Алдымен қалада экология, білім және мәдениет саласындағы мәселелермен айналысатын ұйымдар белсенді жұмыс істей бастады. Қазіргі Уақытта Шымкентте әртүрлі бағытта жұмыс істейтін көптеген ҮЕҰ бар. Олар әлеуметтік көмек, экология, жастар саясаты, құқық қорғау, қоғамдық денсаулық сақтау, еңбек құқықтарын қорғау, сондай-ақ адамдардың құқықтық және саяси сауаттылығын арттыру мәселелеріне назар аударады [3].

Шымкенттегі ҮЕҰ өз қызметін нақты әлеуметтік қажеттіліктерді қанағаттандыру мақсатында жүзеге асырады. Бұл ұйымдар қоғамдық мәселелерді шешуге белсенді қатыса отырып, әлеуметтік интеграция мен дамуға ықпал етеді [4]. Мысалы, қалада әлеуметтік қызметтерге мұқтаж тұрғындарға арнайы бағдарламалар, психологиялық көмек, заңгерлік кеңес және медициналық көмек жүзеге асырылуда. Сонымен қатар, қалада түрлі қайырымдылық қорлары мен волонтерлік жобалар да кең таралған [5].ҮЕҰ-ның қоғамдағы рөлі ерекше, өйткені олардың қызметінде олар мемлекеттік органдармен және халықаралық ұйымдармен тығыз байланыста. Олар мемлекеттік және жергілікті деңгейде шешім қабылдау кезінде азаматтық қоғамның пікірін ескере отырып, үкіметке жиі ұсыныстар енгізеді [6].

Шымкентте көп балалы отбасыларға, мүгедектерге, қарттарға және басқа да әлеуметтік осал топтарға арналған арнайы бағдарламалар жүзеге асырылуда. Үеұ әлеуметтік қызметтерді көрсету, арнайы білім беру бағдарламалары, жұмысқа орналасу мүмкіндіктері және осындай адамдарға қолдау көрсету туралы ақпарат береді [7]. Сонымен қатар, Қалада түрлі қайырымдылық қорлары мен волонтерлік жобалар да кең таралған [8].Шымкенттегі ҮЕҰ үшін құқық қорғау мәселелері де маңызды сала болып табылады. Қаладағы ұйымдар азаматтардың құқықтық сауаттылығын арттыру, құқық бұзушылықтардың алдын алу, заңсыздықпен күресу және адам құқықтарын қорғау бойынша іс-шаралар ұйымдастырады. Мұндай қызметтер әсіресе заңдар мен құқықтарды білмейтін адамдар үшін өте маңызды [9].

Жастар саясаты-Шымкенттегі ҮЕҰ-ның басты бағыты. Қалада жастарға арналған түрлі бағдарламалар, тренингтер мен іс-шаралар өткізіледі. Бұл шаралар жастардың құқықтық және азаматтық білімін арттыруға, олардың қоғамға белсенді қатысуын қамтамасыз етуге бағытталған [10].Шымкенттегі ҮЕҰ мен жергілікті билік органдарының серіктестігі өте маңызды рөл атқарады. Әсіресе, қалада Түрлі әлеуметтік жобаларды жүзеге асыру Үшін ҮЕҰ мен мемлекеттік органдар арасындағы қарым-қатынасты нығайту қажеттілігі туындайды. Бұл серіктестік азаматтық қоғамның дамуына және халықтың қажеттіліктерін тиімді қанағаттандыруға ықпал етеді [11].

Шымкентте Үеұ мен жергілікті билік органдарының бірлескен жұмысының нәтижесінде әлеуметтік жобалар жүзеге асырылуда, оның ішінде халықтың әл-ауқатын жақсарту, денсаулық сақтау қызметтерін жақсарту, экологиялық

таза аймақтар құру, жұмыссыздықты азайту, әлеуметтік және мәдени жобаларды дамыту бойынша көптеген бастамалар бар [12].Шымкентте жастар арасында үкіметтік емес ұйымдардың белсенділігі едәуір артты. Бұл жастарға өз әлеуетін ашуға және олардың құқықтары мен мүмкіндіктері туралы хабардар етуге мүмкіндік береді. Жастардың белсенділігін арттыруға бағытталған бағдарламалар мен жобалар қоғам дамуында маңызды орын алады. ҮЕҰ жастарға өзекті мәселелерге назар аудара отырып, олардың құқықтары мен жеке басының дамуын қорғауға көмектеседі [13].

Шымкенттегі ҮЕҰ қаланың әлеуметтік, мәдени және экономикалық дамуында маңызды рөл атқарады. Олар қоғамдық мәселелерді шешуге, азаматтық қоғамның дамуына және халықтың өмір сүру деңгейінің жоғарылауына ықпал етеді. Сонымен қатар, ҮЕҰ жергілікті билік органдарымен тығыз байланыста жұмыс істей отырып, қоғамдағы өзекті мәселелерді тиімді шешуге бағытталған жобалар мен бастамаларды жүзеге асырады [14].Болашақта Шымкенттегі ҮЕҰ өз қызметін кеңейтіп, әлеуметтік әл-ауқатты жақсартуға, жаңа бағыттар мен бастамаларды жүзеге асыруға өз үлесін қосады. Азаматтық қоғамды дамыту және қоғамдық белсенділікті арттыру бойынша жұмыс жалғасады [15].

Әдебиеттер

1. Қасымова, Л. (2020). "Қазақстандағы ҮЕҰ және олардың әлеуметтік мәселелерді шешудегі рөлі". Әлеуметтік Даму және әлеуметтік инновациялар журналы, 8 (2), 45-58.
2. Айтбаева, Р. (2019). "ҮЕҰ мен жастардың әлеуметтік жобаларға қатысуы". Қазақстан Республикасындағы азаматтық қоғамның даму мәселелері. Алматы: "Даму" баспасы.
3. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігі. (2021). "Қазақстандағы үкіметтік емес ұйымдардың жағдайы мен дамуы туралы есеп". Астана: Қазақстан Республикасының Әділет Министрлігі.
4. Шымкент қаласының әкімдігі. (2022). "Шымкенттегі ҮЕҰ туралы ақпарат жинау". Шымкент:
5. Қазақстан Республикасының 2025 Жылға Дейінгі Стратегиясы. (2020). "ҮЕҰ рөлі және азаматтық қоғамды дамыту". Қазақстан республикасы президентінің Жанындағы Стратегиялық Зерттеулер институты.
6. Абдуллаев, Т. (2018). "Мемлекеттік Қызмет пен үкіметтік емес ұйымдардың өзара іс-қимылы". Жергілікті өзін-өзі басқару және қоғам. Алматы: Ұлттық баспа үйі.
7. Назарбаев, Н. (2017). "Әлеуметтік даму және азаматтық қоғам". Тәуелсіздік жолында (233-240 б). Алматы: Ғылым.
8. Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму Бағдарламасы (БҰҰДБ). (2019). "Қазақстандағы ҮЕҰ және Азаматтық Қоғам: Даму Тенденцияларына Шолу". Нью-Йорк: БҰҰДБ.
9. Назарбаев, Д. (2021). "Шымкенттің әлеуметтік дамуындағы үкіметтік емес ұйымдардың үлесі". Әлеуметтік Зерттеулер мен әзірлемелердің мәселелері. Шымкент: Шымкент Университеті.
10. Омарова, Б. (2022). "Жастардың әлеуметтік қызметі және үкіметтік емес ұйымдар". Әлеуметтік белсенділік және жастар саясаты. Алматы: Әлеуметтік Ғылымдар баспасы.
11. Шымкент қаласының әкімдігі. (2022). «Шымкент қаласындағы ҮЕҰ-дар туралы ақпараттық жинақ». Шымкент: Шымкентқаласыныңәкімдігі.
12. ҚазақстанРеспубликасыныңСтратегиясы 2025. (2020). «Азаматтыққоғамдыдамытумен ҮЕҰ-дардыңрөлі». ҚазақстанРеспубликасыныңПрезидентіжанындағыстратегиялықзерттеулеринституты.
13. Абдуллаев, Т. (2018). «Қоғамдыққызметпенүкіметтікемесұйымдардыңөзараәрекеттестігі». *Жергіліктібасқаружәнеқоғам*. Алматы: Ұлттықбаспаүйі.
14. Назарбаев, Н. (2017). «Қоғамдықдамужәнеазаматтыққоғам». *Тәуелсіздікжолында* (с. 233-240). Алматы: Ғылым.
15. United Nations Development Programme (UNDP). (2019). «NGOs and Civil Society in Kazakhstan: A Review of Development Trends». New York: UNDP.

ӘОЖ 351/354

ШЫМКЕНТТЕ МЕМЛЕКЕТТІК ЖӘНЕ МУНИЦИПАЛДЫ БАСҚАРУДЫ НЫҒАЙТУ

Сансызбаева Л.А. -ЮМ-21-5к тобының студенті
Избасханов Ж.К. -Ph.D, доктор

Қазақстанның ірі қалаларының бірі шымкент соңғы жылдары қарқынды урбанизация мен экономикалық өсуді бастан кешіруде. 2018 жылдан Бастап Республикалық маңызы бар қала Ретінде Шымкент үлкен әкімшілік автономияға ие, бірақ тиімді басқаруды қамтамасыз етуде проблемалар әлі де бар. Тиімді мемлекеттік және муниципалды басқару тұрақты даму, экономикалық өркендеу және халықтың өмір сүру сапасын жақсарту үшін өте маңызды. Бұл мақсатқа Жету үшін Шымкент орталықсыздандыруға [1], цифрлық басқаруға [2], азаматтарды тартуға, Қалаларды Тұрақты дамытуға [4] және экономиканы әртараптандыруға назар аударуы керек.

Менеджменттің тиімді болуы үшін Шымкенттің жергілікті өзін-өзі басқару органдары шешім қабылдауда, әсіресе қаржылық және әкімшілік мәселелерде үлкен дербестікке ие болуы керек. Қалада жергілікті болса да мәслихат (Қалалық Кеңес) бар, оның әкімшілігінің көп бөлігі әлі күнге дейін орталық үкіметтің директиваларына байланысты [1]. Қала бюджетін бақылауды кеңейту жергілікті қажеттіліктерге бейімделген ресурстарды тиімдірек бөлуге мүмкіндік береді. Қала құрылысы, әлеуметтік қызметтер және жергілікті экономикалық саясат сияқты әкімшілік функцияларды орталықсыздандыру тиімділік пен жауаптылықты арттырады. Күшті муниципалды үкімет инфрақұрылымдық жобаларға басымдық бере алады, әлеуметтік бағдарламаларды басқара алады және азаматтардың қажеттіліктеріне тезірек жауап бере алады. Сонымен қатар, қала әкімшілігі мен жергілікті бизнес арасындағы ынтымақтастықты кеңейту қалалық мәселелерді шешудің инновациялық шешімдеріне әкелуі мүмкін.

Цифрлық құралдар мен технологиялар басқару тиімділігін едәуір арттыруға, сыбайлас жемқорлықты азайтуға және қызмет көрсетуді оңтайландыруға мүмкіндік береді [2]. Онлайн салық жинау, электрондық басқару платформалары және ашық деректер порталдары сияқты "ақылды қалалар" бастамаларын жүзеге асыру әкімшілік процестерді қолжетімді және ашық етеді. Электрондық мемлекеттік қызметтердің кеңеюі тұрғындарға рұқсаттар, салық декларациялары және коммуналдық төлемдер сияқты мемлекеттік қызметтерге онлайн режимінде қол жеткізуге мүмкіндік береді, бюрократия мен күту уақытын қысқартады. Сонымен қатар, нақты уақыттағы кері байланыс жүйелері, мысалы, тұрғындар инфрақұрылым мәселелері туралы хабарлай алатын мобильді қосымшалар-жергілікті билікке мәселелерді тез шешуге

мүмкіндік береді. Цифрлық шешімдерге инвестиция салу Арқылы Шымкент есеп беретін және азаматтарға қолайлы басқару жүйесін құра алады.

Өз азаматтарын шешім қабылдауға белсенді түрде тартатын үкімет тиімді саясатты жүзеге асыруда табысқа жету ықтималдығы жоғары [3]. Қоғамның қатысуы менеджменттің халықтың нақты қажеттіліктерін қанағаттандыруын қамтамасыз етеді. Азаматтар өз алаңдаушылықтарын білдіре алатын қалалық әкімдіктің тұрақты отырыстары үкімет пен халық арасындағы диалогты нығайтады. Бірлескен бюджеттеу-азаматтарды басқаруға тартудың тағы бір тәсілі. Тұрғындарға қала бюджетінің бір бөлігі қалай жұмсалатыны туралы дауыс беруге рұқсат беру ашықтықты арттырады және қаражаттың басым жобаларға жұмсалуын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, муниципалды үкімет ресми веб-сайттар мен әлеуметтік медиа платформалар арқылы жобалар, бюджеттер мен саясаттар туралы тұрақты жаңартуларды қамтамасыз ету арқылы жалпыға қолжетімді ақпаратқа қолжетімділікті жақсартуы керек.

Қауіпсіз және жақсы қызмет көрсетілетін қала экономикалық және әлеуметтік тұрақтылық үшін өте маңызды [4]. Құқық қорғау органдары жергілікті қауымдастықтармен тығыз байланыста жұмыс істейтін қоғамдық тәртіпті сақтау бастамаларын нығайту тұрғындар мен билік арасындағы сенімді арттырып, қылмыс деңгейін төмендетуге көмектеседі. Сондай-ақ, барлық азаматтардың сапалы медициналық көмекке қол жеткізуін қамтамасыз ету үшін медициналық қызметтерді кеңейту қажет. Мемлекеттік ауруханаларға, қоғамдық денсаулық сақтау бағдарламаларына және психикалық денсаулық қызметтеріне инвестиция салу жалпы әл-ауқатты жақсартады. Сонымен қатар, аз қамтылған отбасылар, қарт азаматтар мен мүгедектер сияқты халықтың осал топтарына әлеуметтік көмек бағдарламаларын құру әлеуметтік әділеттіліктің нығаюына ықпал етеді.

Шымкенттің гүлденген қала орталығы ретіндегі болашағы оны мемлекеттік және муниципалды басқарудың тиімділігіне байланысты. Жергілікті өзін-өзі басқару органдарының автономиясын нығайту [1], цифрлық шешімдерді енгізу [2], азаматтардың белсенділігін арттыру [3], Қала құрылысын жақсарту [4], экономиканы әртараптандыру және мемлекеттік қызметтерді жақсарту арқылы қала өз тұрғындары үшін тұрақты және гүлденген орта жасай алады.. Бұл реформаларды жүзеге асыру мемлекеттік органдар, бизнес және азаматтық қоғам арасындағы ынтымақтастықты қажет етеді. Стратегиялық менеджментті жетілдіре отырып, Шымкент өңірдің басқа да қалалық орталықтарына үлгі бола отырып, қазақстанның үлгілі қаласы болуға мүмкіндік алады.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының "Жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы" Заңы. (2001)
2. ҚР Президентінің "Цифрлық Қазақстан" бағдарламасы. (2017)
3. OECD. (2017). Public Governance Review: Kazakhstan.
4. UN-Habitat. (2021). Sustainable Urban Development in Emerging Economies.
5. ҚР Ұлттық статистика бюросының деректері (2023).

ӘОЖ 81.01

ЗАҢ ФАКУЛЬТЕТІНІҢ СТУДЕНТТЕРІНЕ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ ӘДІСІ

Сапархан З.М. – ЮМ 22-1к3 тобының студенті
Ешмуратова А.Т. – магистр, аға оқытушы

Ағылшын тіліндегі мәдениет аралық еркін сөйлеу соңғы уақытта белгілі бір аумақта мәдени әрі мәлімдемені сипаттау шеңберінде үлкен жұмыс атқарады. Құқықтану мамандығының шәкірттерін ағылшын тілін үйрктушетелдік сериктестермен іскерлік ынтымақтастықтың артуына байланысты сұранысқа ие болды.

Заң факультеттерінде ағылшын тілін оқытудың сапасын арттыру кәсіптік шетел тілін оқыту әдістемесі жаңартуды және жетілдіруді керек етеді деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді, өйткені оқу орындарында заманауи оқулықтар мен оқу құралдарының жетіспеушілігі байқалады. Сонымен қатар заң саласы мамандарының ағылшын тіліндегі кәсіби бағдарланған қарым-қатынас ерекшеліктеріне ғана емес, мәдениетаралыққарым-қатынасқа дайын маманның тілдік тұлғасын қалыптастыруға бағытталған әдістемелік нұсқаулар.

Сонымен қатар, заңгерлердің кәсіби қызметінде ағылшын тілін оқытудың сапасын арттыру қажеттілігі туындайды және бұл жерде болашақ заңгерлерге ағылшын тілін оқытудың кәсіби бағдарлану қағидасын бөліп көрсетуге болады. Бұл қағиданың мәні, ең алдымен, мамандықтың ерекшелігіне байланысты негізгі материалды меңгеруде жатыр. Тікелей осы әдебиеттер , атап айтқанда құқықтық рухани байлығымен анысуға жағдай жасайды. Осы орайда жетекші үшін оқу материалдарын іріктеудің маңызы зор. Менің жасаған талдауым бойынша, ресейлік оқу орындарында құқықтану мамандығының студенттеріне ағылшын тілін оқытуда тек орыс авторларының оқу кітаптары, соның ішінде оқу мекемелерінің өздері орындаған кіиаптар қолданылады, Бұл шәкірттердің зерделейтін лдердің тіршілігімен, халқыментанысуыншектейді. Құқықтану мамандығына арналған ағылшын тіліндегі оқу құралдарының көптеген түрі бар, оларда құқықтық лексика, студенттерді өз өлкелерінің және елдерінің құқықтық өркениетімен таныстыратын мақалалар, оқытылатын тіл, грамматикалық ережелері бар.

Менің пайымдауымша, соңғы кезде қазақавторларының оқу құралдарымен қатар Англия мен АҚШ-тың құқықтық өркениетін анық көрсететін шетелдік ақпараттардың, жеке-жеке айтсақ Оксфорд пен Кембридж баспаларының оқулықтарын практикалық сабақтарда пайдалану маңызды болып келеді. Осы сияқты мысалдар келесі оқу құралдары болып табылады: "International legal English". AmmyKrois-Lindner, MattFirthandTranslegal; "Introductiontointernationalcriminalandprocedure", Robert Cryer, HakanFriman, DarrylRobinson, ElizabethWilmshurst; "Professional English inUse - Law", под ред. Gillian D. Brown, SallyRice; "IntroductiontothelegalsystemofUS", негізгі құрал. Farnsworth E.; "Introductiontolawandlegalsystem", астында редакция. Schubert F. жәнетағыбасқалар. Бұл оқу құралдарында барлық заңдық лексика қамтылған және болашақ заңгерлерге болашақ кәсіби қызметінде пайдалы болатын термин сөздер, сонымен қатар талқылауға арналған тақырыптар,шығармашылық ойлау әрекетін арттыруға ықпал ететін топтамалар бар.

Құқықтық мәдениетке енгізілудің танымдық жұмыстарының бірі ағылшын тілін үйрету барысында АҚШ және ағылшын құқықтарыныңтүпкі тамырын зерделеуге болады деп ойлаймын. Шәкірттермен өткізілетін сабақтарда оқуға

болатын ағылшын және АҚШ-тың кез-келген,жеке-дара құқықтық актілерін ұстаздың қалауы бойынша қазақ тіліне аудару, мысалы: АҚШ Заңнамасының түпнұсқа сөйлемдердің тізбегі "Америка Құрама Штаттарының заңдар кодексі", Англия құқығы (Меншік құқығы туралы заң "Меншік құқығы туралы заң", Қылмыс (жаза) туралы заң (үкім) заңы)).

Сонымен бірге, шәкірттерді оқытуда кәсіби бағдары бар ағылшын тіліндегі еркін сөйлеу сияқты қарым-қатынасқа көп көңіл бөлу қажет. Бұл тарапта ағылшын тілін оқытудың интерактивті әдістері, атап айтқанда келіссөздер, кәсіби бағыттағы үлгі-өнеге рөлдік ойындар ойнатылады.

Шет тілін интерактивті оқыту өзектілігін растай отырып, Инесса Львовна Бимнің көзқарасын келтіруге болады, ол коммуникативті-бағдарлы тәсіл бүгінгі күні әдістемелік стандарт болып табылады, ал студенттердің шығармашылығы коммуникативті-бағдарлы тәсілдің ең маңызды белгілерінің бірі болып табылады.Оның пікірінше, бұл шығармашылық тапсырмаларды орындау, алдын-ала жатталған диалогтарды жаңғырту емес, қазіргі заманның белгісі болып табылады.

Бұл тұжырымнан шет тілін коммуникативті тәсілмен оқытудағы шығармашылық бағыттылық тілдің барлық қырларын өнімді іс-әрекетте қолдануға мүмкіндік береді, яғни қарым-қатынас оқу процесінде жүреді.

Шет тілін оқытудың кәсіби бағдарлануының ескірген моделі білім үшін дағды сияқты әдістен тұрады.

Шет тілін оқытудың қазіргі заманғы ортақ оқу құндылығының негізі білімді оқу және тіл жүйесін оқу ғана емес, сонымен бірге әр оқушының шығармашылық және танымдық қабілеттерін дамыту болып келеді.Ең пайдалы әдіс – бұл ойын әдісі, оның мәні белгілі бір жағдаяттарға ммейлінше жақын белгілі бір жағдайларды көрсету болып табылады.И.Л. Бим осы тәсілді танымдық мақсаттар екенін атап өтеді, сонымен қоса мінез-құлық мақсаттарымен толықтырылуы керек. Ол рөлдік қарым-қатынас техникасын, сөйлеу әрекетін ынталандыру әдістерін және т.б. заманауи оқытудағы ең тиімді және өзекті болып табылады. Сондай-ақ, И.Бим "болашақ маманға өмірлік,тәжірибелік қызметінде қажет болуы мүмкін іс жүзінде, жүзеге асыра отырып, шет тілін пайдалана отырып, жаңа рөлдік ойындар университеттерде көбінен қолданылуы керек" деп санайды.

Аталған ойын түрлері тақырыптық аясында, коммуникативті және кәсіби әрекеттермен негізделуі керек. Сонымен қатар білім беру мәселесін шешуге бағытталған топтық ынтымақтастықты, еркін сөйлеу әрекетін дамытады. Кәсіби бағытта болуы керекті ойын түрлерін анықтау мағыналы; ойыншылардың қимылдарын қадағалайтын ойын рөлі (бұл адвокат, судья, прокурор, айыптаушы, талапкер, жауапкер және т.б). Бұл кезеңде профессор немесе жетекшіге үлкен рөл беріледі, ол ойын мәнін жобалаудан, оқу нұсқаулығын таңдаудан, мақсат қоюдан және міндеттерді жүзеге асыра отырып үйретуден тұрады. Осы сәтте ұстаз терең дайындалуы керек әртүрлі сызбалар, суреттер, карталар, слайдтар, оқытудың техникалық құралдары және т.б. бола алатын ойын түрлерін жүргізуге арналған құралдар. "Сөйлеуге" арналған неше түрлі еркін әрі сауатты сөйлеу ойындары студенттердің көптеген қызығушылығына әкеліп соғады. Мысалы, полиция қызметкерінің, жәбірлену . Күдіктіден жауап алу, күдіктінің сыртқы түрін сипаттау, азаматтық іс бойынша сот ісін жүргізу.

Осмыған орай,грамматикалық әдіс-тәсілдерді тиімді түрде жүзеге асыруға болатын құқықтық еркін сөйлеу жазбаларын қолдану. Мысалы:көмекші етістікті жаттықтыру кезінде заңдық лексикасы бар эскиздерді шығаруға болады, мысалы:Оны қамауға алынуы керек, дегенмен мен нақты білмеймін оны қамауға алындыма жоқ па.

Әдебиеттер

1. Алонцева Н.В. Заңфакультетінің студенттеріне ағылшын тілінде білім беру жәнекәсібиқарым-қатынастыоқыту // РУДН хабаршысы. Серия: Білім беру мәселелері: тілдержәнемамандық. 2007. № 1. 64-67 беттер.
2. Бим И.Л. Қазіргішеттіліоқулығынбағалаумәселесіне. М .: Мектептегішеттілдері, 2002. № 3. 13-17 беттер.
3. Бим И.Л. Мектеп пен университет арасындағысабақтастықмәселесі. - том. 386. - М .: Мәскеулингвистикалықуниверситеті, 1991. - б. 22-29.
4. Загорная Л.П., Иванов А.Н. Қазіргібілім беру кеңістігіжағдайындазаңбейінібойынша маман қалыптастыруғаинтегративтітәсіл // Қазіргібілім беру кеңістігіжағдайында маман тұлғасынқалыптастыру: мат. БесіншіБүкілресейлікконф. Н. Новгород,
15-16 мамыр 2009 ж.: 2 т.Н. Новгород: Нижний Новгород. Ресей ІІМ академиясы, 2009.
Т. 1. 157-162 беттер.

УДК 37.034

ДОЛГ ДУХОВНОЙ ЗРЕЛОСТИ

Сахавитдинова Э. - студентЮМ-22-6к
Есиркепова Г.К. - ЮКУ им. Ауезова, канд. филос наук, доцент

Духовное бытие - это реализм, имеющий свою специфику, оно находит отражение во всех сферах человеческой деятельности. Это - мир чувств и идей, эмоций и образов, понятий, имевших место в практической деятельности людей. В бытие духовности входит и индивидуальное сознание.Здесь имело место и «бессознательное», которое З. Фрейд оценивал как «темные силы человеческой психики».Духовность-это общественное сознание, живущее в форме религии, морали, искусства, науки, права. Все виды бытия опираются на свои законы и находятся в тесной связи друг с другом.

В современном социуме запрос на обновление общественного сознания напрямую связан с потребностью населения, проживающего в общем социальном пространстве, успешно адаптироваться к динамично меняющимся условиям современности. Ключевыми направлениями модернизации национального самосознания в XXI веке, применимыми как на индивидуальном, так и на общественном уровне, являются конкурентоспособность, прагматизм, сохранение национальной идентичности, культ знания, эволюционное развитие и открытость сознания [3].

Общественное сознание – это совокупность различных мнений, теорий, идей, религиозных убеждений в обществе, возникающих в результате восприятия (осознания) обществом себя, своей общественной сущности и окружающей среды.Он отражает общественное бытие и влияет на его развитие.Соотношение индивидуального сознания и общественного сознания рассматривается как соотношение части и целого. Индивидуальное сознание является частью общественного сознания, в его составе всегда присутствуют элементы общественного сознания. Но общественное

сознание возвышается над индивидуальным сознанием и становится независимым от него. А соответствие, гармония между общественным сознанием и индивидуальным сознанием является определяющим фактором развития общества.

Одной из важнейших задач в ходе становления современной личности является развитие самосознания. Самосознание – это способность человека понимать себя как существо, критическое отношение к себе, умение оценивать свои возможности. Самосознание тесно связано с феноменом рефлексии. Рефлексия - созерцание самой личности, погружение в таинственные складки ее внутреннего духовного мира. Человек с высокой рефлексией, стремлением к познанию себя, формированию критического отношения к себе обязательно изменится. Он находит свое место в этом мире.

Мы рассматриваем проблемы нравственного совершенствования человека в истории философской мысли, а также пути модернизации сознания в эпоху глобализации на стыке времен. В современном социуме запрос на обновление общественного сознания напрямую связан с потребностью населения, проживающего в общем социальном пространстве, успешно адаптироваться к динамично меняющимся условиям современности. Руководствуясь законами морали, императивом, человек приобретает нравственность. Превалирование этических аспектов в учении о человеке и идея тщетности человеческого бытия – это то, что отличает антропологию Яссауи от магистральной тенденции суфизма. Человек, по Яссауи, есть основной «механизм», посредством которого происходит «возвращение» бытия к первоначальной целостности. В статье подчеркиваются особенности учении тюркских мыслителей. В учениях тюркских мыслителей можно проследить две идеи: идея акцентирования в человеческой природе на нравственные качества и идея тщетности человеческого бытия из-за краткости человеческой жизни. Мы подчеркиваем, человек с высокой рефлексией, стремлением к познанию себя находит свое место в этом мире.

Среди основных форм общественного сознания важное место занимает этическое и эстетическое сознание.В своей познавательной деятельности человек сталкивается с противоречиями. Единственным выходом из них является этика долга. Ведь человек в своем эмпирическом существовании находится ниже законов природы, он подчинен влиянию внешнего мира. Однако, руководствуясь законами морали, императивом, человек приобретает нравственность. «Категорический императив» И.Канта гласит: «человек не должен быть средством достижения интересов, он должен быть целью». По Канту: «причина человеческих неудач - это недостаток морального сознания».

Основу нравственных задач Иммануил Кант объяснил тем, что необходимо искать не в «условиях человеческой природы и мира, в котором живет человек», а в априори, в понятиях чистого разума. Он предупреждает, что человек должен жить гуманно, нравственно, так как этого требует ум, разум, и поэтому обязательно должен выполнять приказы человеческого разума. Русский философ Н. Бердяев критикует Иммануила Канта за то, что он ставит общество выше личности. По его мнению, обязательный для исполнения долг ограничивает свободу человека.

Для И. Канта категория долга является ключом к решению антропологических проблем.Человек реализует свои духовно-нравственные возможности на пути выполнения долга перед собой и человечеством, доказывает свою способность сохранять человеческое начало. То есть категория долга заставляет человека делать экзистенциальный выбор.Человек, который придерживался принципа Иммануила Канта и стремился к установлению бескорыстных отношений с другими людьми имеет чистую совесть.

Превалирование этических аспектов в учении о человеке и идея тщетности человеческого бытия – это то, что отличает антропологию Яссауи от магистральной тенденции суфизма. Человек, по Яссауи, есть основной «механизм», посредством которого происходит «возвращение» бытия к первоначальной целостности.

По мнению Ходжи Ахмеда Яссауи, цель человека - достичь совершенства, а путь совершенства – суфизм, не признавая другого бога, кроме Аллаха, встать на путь благочестия, разбудить сердце, любить Аллаха, вызвать любовь к нему. Этика для суфия была также важна как и аскеза. В основе этики суфизма лежит ее центральная концепция, концепция «**совершенного человека**», которая открывала большие возможности для этической мотивации познания **Истины**. Познавая бога, согласно суфийским интеллектуалам, человек должен проникнуться мыслью о том, что бог - это благо, что он - источник жизни. Благо также рассматривается ими не только как Высшее благо и высшая ступень в иерархии бытия и его познания, но и как добродетель, являющаяся целью человеческих устремлений в совершенствовании себя как высоко нравственной личности [2].Наиболее адекватную оценку суфийскому аскетизму спустя несколько веков даст известный казахский просветитель Абай Кунанбаев**: «**Причиной аскетизма святых ... опасения, что сладости жизни ослабят их веру. Но это могло быть и своеобразным приемом, при помощи которого святые хотели заглушить в людях стремление к богатству. Святые неслыханным аскетизмом изводили себя и, должно быть, верили, что их самопожертвование послужит примером для масс. И хотя их попытка обратить усилия и помыслы мусульман к таким понятиям, как справедливость, благодеяние и преданность Аллаху, были продиктованы огромной любовью к людям...» **[1].**

В учениях тюркских мыслителей можно проследить две идеи: идея акцентирования в человеческой природе на нравственные качества и идея тщетности человеческого бытия из-за краткости человеческой жизни.

Литература

1. Абай. Слова назидания. — Алма-Ата, 1983. — С.121-122.
2. Ахмед Ясави. Диван-е хикмет. — РКП, л.9, 19 об.
3. Назарбаев Н.А. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания.//https://assembly.kz/ru/prochee/vzglyad
4. Энтони Кенни. Батыс философиясының жаңа тарихы. – Алматы, 2019ж.
5. http://www.akorda.kz
6. Нұрышева Г.Ж. «Философия» - Алматы, 2017. – 270 б.

ӘОЖ347.9

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ШАРТЫ НЕГІЗІНДЕ БАЛАНЫ ҚАЙТАРУ ТУРАЛЫ НЕМЕСЕБАЛАҒА ҚАТЫСТЫ ҚОЛ ЖЕТКІЗУ ҚҰҚЫҚТАРЫН ЖҮЗЕГЕАСЫРУ ТУРАЛЫ АРЫЗДАР БОЙЫНША ІС ЖҮРГІЗУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Сейітжаппар А.П. -ЮМ-21-1к12 тобының студенті
Сахарбекова А.Д. -«Азаматтық құқық және азаматтық іс жүргізу» кафедрасының аға оқытушысы,құқық магистрі

Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарт негізінде Қазақстан Республикасына заңсыз алып өткен немесе Қазақстан Республикасында күштеп ұсталып отырған баланы қайтару немесе осындай балаға қатысты қол жеткізу құқықтарын жүзеге асыру туралы арызды онын қорғаншылық құқықтарын немесе қол жеткізу құқықтарын жауапкер бұзды деп пайымдаған ата-ана немесе өзге де тұлға сотқа береді не прокурор сотқа береді.

Баланы қайтару немесе қол жеткізу құқықтарын жүзеге асыру туралы арыз кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық сотқа беріледі.

Егер баланың Қазақстан Республикасының аумағында болу орны белгісіз болса, баланы қайтару туралы немесе қол жеткізу құқықтарын жүзеге асыру туралы арыз баланың Қазақстан Республикасындағы соңғы белгілі болған болу орны бойынша немесе жауапкердің Қазақстан Республикасындағы соңғы белгілі болған орны бойынша осы баптың екінші бөлігінде көзделген сотқа беріледі.

Баланың болу орны өзгерген жағдайда баланы қайтару немесе қол жеткізу құқықтарын жүзеге асыру туралы арыз осы бапта белгіленген соттылық қағидаларын сақтай отырып, арызды өзінің іс жүргізуіне қабылдаған соттың қарауына жатады.

Баланы қайтару немесе қол жеткізу құқықтарын жүзеге асыру туралы арызда тиісті талап Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарт негізінде қойылатыны көрсетілуге тиіс.

Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарт негізінде баланы қайтару немесе қол жеткізу құқықтарын жүзеге асыру туралы арыздар бойынша істер Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шартта және осы тарауда белгіленген ерекшеліктермен, талап қою ісін жүргізудің жалпы қағидалары бойынша қаралады және шешіледі.

Талап қоюды қамтамасыз ету жөніндегі басқа шаралармен қатар қажет болған жағдайларда АПК-тің15-тарауына сәйкес судья баланы қайтару немесе қол жеткізу құқықтарын жүзеге асыру туралы іс бойынша сот шешімі заңды күшіне енгенге дейін жауапкерге баланың болу орнын өзгертуге және оның Қазақстан Республикасынан кетуін уақытша шектеуге тыйым сала алады.

Талап қоюшының Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарт негізінде Қазақстан Республикасына заңсыз алып өткен немесе Қазақстан Республикасында күштеп ұсталып отырған екі немесе одан да көп баланы қайтару туралы немесе екі және одан да көп балаға қатысты қол жеткізу құқықтарын жүзеге асыру туралы талаптарын біріктіру жағдайын қоспағанда, бірнеше талап қою талаптарын біріктіруге және баланы қайтару немесе қол жеткізу құқықтарын жүзеге асыру туралы іс бойынша қарсы талап қоюға жол берілмейді.

Баланы қайтару туралы немесе қол жеткізу құқықтарын жүзеге асыру туралы арыз қорғаншылық немесе қамқоршылық жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын органның міндетті түрде қатысуымен қаралады.

Баланы қайтару немесе қол жеткізу құқықтарын жүзеге асыру туралы арызды сот, істі сот талқылауына дайындауға және уәжді шешім жасауға арналған мерзімді қоса алғанда, соттың арызды қабылдаған күнінен бастап қырық екі күннен аспайтын мерзімде қарайды.

Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарт негізінде Қазақстан Республикасына заңсыз алып өткен немесе Қазақстан Республикасында күштеп ұсталып отырған баланы қайтару туралы іс бойынша соттың шешімі АПК-тің19-тарауында белгіленген талаптарға сәйкес келуге және Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шартқа сәйкес баланы тұрақты тұратын мемлекетіне қайтару қажеттігінің негізділігін, баланы қайтару тәртібін, сот шығыстарын және баланы қайтаруға байланысты шығыстарды бөлуге арналған нұсқауды немесе Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шартқа сәйкес баланы тұрақты тұратын мемлекетіне қайтарудан бас тартудың негізділігін және сот шығыстарын бөлуге арналған нұсқауды қамтуға тиіс.

Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарт негізінде Қазақстан Республикасына заңсыз алып өткен немесе Қазақстан Республикасында күштеп ұсталып отырған балаға қатысты қол жеткізу құқықтарын жүзеге асыру туралы іс бойынша соттың шешімі АПК-тің19-тарауында белгіленген талаптарға сәйкес келуге және талап қоюшының Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шартқа сәйкес қол жеткізу құқықтарын жүзеге асырудың негізділігін, талап қоюшының қол жеткізу құқықтарын жүзеге асыруды қамтамасыз ету жөніндегі шараларын, сот шығыстарын бөлуге арналған нұсқауды немесе Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шартқа сәйкес қол жеткізу құқықтарын жүзеге асырудан бас тартудың негізділігін және сот шығыстарын бөлуге арналған нұсқауды қамтуға тиіс. Баланы қайтару туралы немесе қол жеткізу құқықтарын жүзеге асыру туралы іс бойынша соттың шешіміне апелляциялық шағым, прокурордың өтінішхаты АПК-тің52-тарауында белгіленген қағидаларға сәйкес түпкілікті нысанда соттың шешімі қабылданған күннен бастап он күн ішінде берілуі мүмкін.

Апелляциялық шағым, прокурордың өтінішхаты бойынша келіп түскен баланы қайтару туралы немесе қол жеткізу құқықтарын жүзеге асыру туралы іс АПК-тің52-тарауында белгіленген қағидаларға сәйкес апелляциялық сатыдағы сотқа келіп түскен күннен бастап бір айдан аспайтын мерзімде қаралады.

Баланы қайтару туралы немесе қол жеткізу құқықтарын жүзеге асыру туралы арыз бойынша соттың ұйғарымына АПК-тің 52-тарауында белгіленген қағидаларға сәйкес ұйғарым шығарылған күннен бастап он жұмыс күні ішінде жеке шағым берілуі, прокурор өтінішхат келтіруі мүмкін.

Осы баптың бірінші бөлігінде көрсетілген жеке шағым, прокурордың өтінішхаты АПК-тің429-бабында көзделген қағидаларға сәйкес іс апелляциялық сатыға берілген күннен бастап он жұмыс күнінен кешіктірілмей қаралады.

Баланы қайтару туралы немесе қол жеткізу құқықтарын жүзеге асыру туралы арызды қабылдаудан бас тарту туралы, қайтару туралы, қараусыз қалдыру туралы, баланы қайтару туралы немесе қол жеткізу құқықтарын жүзеге асыру туралы іс бойынша іс жүргізуді тоқтата тұру, қайта бастау немесе тоқтату туралы сот ұйғарымдарының көшірмелері,

бірінші сатыдағы соттың көрсетілген ұйғарымдарына жеке шағым немесе прокурордың өтінішхаты бойынша апелляциялық сатыдағы сот шығарған ұйғарымның көшірмесі тиісті ұйғарым шығарылған күннен кейінгі күннен кешіктірілмей, Қазақстан Республикасының халықаралық шарты бойынша міндеттемелерді орындауды қамтамасыз ету мақсатында Қазақстан Республикасында тағайындалған уәкілетті органға, сондай-ақ осы бала туралы дауға байланысты іс, егер мұндай іс туралы ұйғарым шығарған сотқа мәлім болса, іс жүргізуінде жатқан сотқа жіберіледі.

Баланы қайтару туралы немесе қол жеткізу құқықтарын жүзеге асыру туралы арыз бойынша АПК-тің151-бабының екінші бөлігінде, 152-бабының екінші бөлігінде көзделген сот ұйғарымдарының көшірмелері тиісті ұйғарым шығарылған күннен кейінгі күннен кешіктірмей арыз берушіге табыс етіледі немесе өзіне жіберіледі.

Баланы қайтару туралы немесе қол жеткізу құқықтарын жүзеге асыру туралы іс бойынша АПК-тің 271-бабында көзделген сот ұйғарымдарының көшірмелері іске қатысатын адамдарға, егер олар сот отырысына келмесе, тиісті ұйғарым шығарылған күннен кейінгі күннен кешіктірмей жіберіледі.

Баланы қайтару туралы немесе қол жеткізу құқықтарын жүзеге асыру туралы іс бойынша сот шешімдерінің көшірмелері іске қатысатын, бірақ сот отырысында болмаған тұлғаларға және орталық органға түпкілікті нысанда сот шешімі қабылданған күннен кейінгі күннен кешіктірмей жіберіледі. Егер көрсетілген іс бойынша АПК-тің236-бабына сәйкес қосымша шешім қабылданған болса, оның көшірмесі іске қатысатын адамдарға және орталық органға қосымша шешім қабылданған күннен кейінгі күннен кешіктірмей жіберіледі.

Егер баланы қайтару туралы немесе қол жеткізу құқықтарын жүзеге асыру туралы іс бойынша сот шешіміне шағым жасалмаса, апелляциялық шағым жасау мерзімі өткен соң заңды күшіне енген шешімнің көшірмесі орталық органға және осы бала туралы дауға байланысты іс бойынша, егер мұндай іс туралы шешім қабылдаған сотқа мәлім болса, іс жүргізуді тоқтата тұрған сотқа жіберіледі.

Баланы қайтару туралы немесе қол жеткізу құқықтарын жүзеге асыру туралы іс бойынша апелляциялық ұйғарымның көшірмесі шығарылған күнінен бастап үш күн мерзімде орталық органға және осы бала туралы дауға байланысты іс, егер мұндай іс бойынша ұйғарым шығарған сотқа мәлім болса, іс жүргізуінде жатқан бірінші немесе екінші сатыдағы сотқа жіберіледі.

Баланы қайтару немесе қол жеткізу құқықтарын жүзеге асыру туралы іс бойынша сот шешімін түсіндіру туралы сот ұйғарымының көшірмесі іске қатысатын, бірақ сот отырысында болмаған тұлғаларға және орталық органға тиісті ұйғарым шығарылған күннен кейінгі күннен кешіктірмей жіберіледі.

Әдебиеттер

1. «Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік Кодексі» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 31 қазандағы № 377-V Кодексі (2023 берілген өзгерістер мен толықтырулармен). – [Электрондық ресурс]. – Кіру режимі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32683909.
2. Бексултанова Р.Т. Гражданское процессуальное право Республики Казахстан. Казусная технология. Сборник казусов по гражданскому процессу и постановлений Верховного Суда РК по вопросам гражданского процессуального права:учебное пособие. – Астана: Фолиант, 2014. – 440с.
3. Дүйсенова Ж. Сот отырысының хатшысы және оның сот жүйесіндегі рөлі [Электрондық ресурс] / Ж. Дүйсенова // «ALASH INFORM» қазақ ақпарат агенттігі. – Кіру режимі: http://social.alashinform.kz/kz/zakonpravo/220-sot-otyrysyny-hatshysy-zhne-ony-sot-zhyesndeg-rl.html.
4. Баймолдина З.Х. Гражданское процессуальное право Республики Казахстан: В двух томах. – Т. 1. Общая часть (Темы 1-15). Учебник. – Алматы: КазГЮА, 2001. – 128 с. 5 Іске қатысушылардың құқықтары мен міндеттері [Электрондық ресурс] //Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты, 2024. – Кіру режимі: https://zhmb.sud.kz/kaz/sub/moyinkum/iskekatysushylardyn-kukyktary-men-mindetteri.

ӘОЖ 740.1

ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ЖЕТІ ҚЫРЫ: ТҮРКІ ӘЛЕМІНІҢ БЕСІГІ

Сейтхан Н.Н. – ЮМ 23-6к тобыныңстуденті
Бекен Н.Б. – магистр, ағаоқытушы

Ұлы даланың жеті қырының кез келгені – Қазақ елінің өміріндегі ерекше мұра. Атқа міну мәдениеті, ежелгі металл өндірумен өңдеу технологиясы, өз жазуымен мифологиясы бар озық мәдениетті Қазақ елінің рухани байлығының айшықты белгісі – «аңстиліөнері», бүкіл әлемді тамсандырған Дала өркениетінің жәдігері − «Алтынадам» жауынгері, түркіәлеміңіңбесігісаналатын Алтайдан бастау алатын түркі тарихы, әлемдікэкономиканыңөркенденуінесептігінтигізген − ҰлыЖібекжолыжүйесі, Қазақелінің ұлттық брендіне лайықты алмамен қызғалдақтар, еліміздің аумағында орын алған тарихи жайт қанаемес, сонымен қатар әрбірқазақ үшінде асақымбат құндылықтар.

Әрхалықтың қалыптасу, даму жолында өзіне тәнерекшеліктері бар. Бұл тарихи құндылықты зерделеп жарыққа шығаруқаймемлекетте болмасын маңызды мәселелердің біріне айналған.

Кеңестер Одағы кезінде өткен тарихымызды зерттеумүмкінболмады. Сондықтанболарата-бабамыздың бай мұрасыТүркі әлемін зерттеуде ғалымдарымыздың негізгі еңбектері егемендіктен кейін ғана көріне бастады.

Түркі халықтарының көне дәуірдегі ұзақ ғасырлық мәдени мұраларының бірі – Күлтегін ескерткіші. Орхон-Енисей жазуына жататын маңыздылығы жағынан баға жетпес құнды дүние.

Бізге жеткен Түркі тарихыда осы VII-VIII ғасырларда жазылған Орхон-Енисей жазба ескерткіштері арқылы белгілі болды. Ескерткіш бір замандатүркілер мекендегенЕнесейөзеніңбойымен қазіргі Монғол Халық Республикасыңастанасы Улан-Батордыңбатысындағы 400 километржердегі Орхон өзені бойындағы Кошо-Цайдам ойпатында орналасқан. Оны алғаш тауып, ғылым әлеміне мәлімдеуші-орыс ғалымы Н. М. Ядринцев. 1890 жылы Гейкель басфин – угор қоғамының, 1901 жылы В. Радлов бастаған Орыс ғылым Академиясының Экспедициялары ескерткіш орнатылған жерге барып, жазуды өз көздерімен көріп, тексеріп қайтады. 1902 жылыУжчжоудағы ағылшын консулы К. Кэмппель Күлтегін ескерткішіне бірсыпыра зертеу жұмысын жүргізді. 1909 жылы француз саяхатшысы Де Ля Кост келіптексе, 1912 жылы ғалым В. Л. Котвич зерттеу жұмыстарын жүргізді. 1958 жылы монгол – чехославак біріккен

ғылыми экспедициясы Күлтегін ескерткішінін орнына қазба жұмыстарын жүргізді. Бұған басшылық еткен чех ахеологы Л. Иисль. Бұл В.В. Радловтан кейінгі жасалған қазба жұмысы еді. Қазба жұмыстары үстінде қорған астынан екі кісінің тасқа әдемі ойылып жасалған бас мүсінін кездестірді. Оның бірі Күлтегінің, екінші әйелінің мүсіні екені анықталды.[1,13-б]

Күлтегінге арналған ескерткіш пирамида тәрізді. Биіктігі 3,15 метр, ені 1,24 метр, қалыңдығы 0,41 метр. Ескерткіштің жоғарғы жағы бес бұрышты, қырларында айдаһардың суреттерімен қаған таңбалары бейнеленген. Екінші жағында ескерткіштің орнатылған күні – бірінші тамыз, 732 жыл деп жазылған.

Ескерткіштің негізгі бетінде 40 жол жазу бар, ол ескерткіштің сол жақ бетіндегі 13 жол жазудың жалғасы. Түркологиялық әдебиеттерде ескерткіштегі 40 жол «Үлкен жазу» /КТБ/, ал 13 жол жазу кіші жазу /КТМ/ депаталады. [2, 450-458-б]

Ескерткіш негізінен табғаш (Қытай) және көне түркі жазуымен толтырылған. Ескерткіш бетіндегі Қытай жазуы 732 жылы Қытай императоры Хусен-Цунг тарапынан бедерленген. Мұнда қытайша ескерткіштің қысқаша мәні айтылған. Қытай жазуы алғаш орысша, французша, содан кейін неміс, ағылшын және кейінгі кездері түрік тілдеріне аударылды. Жазудын үстінде қытайша бір сөйлем бар, онда «Марқұм Күлтегін жазуы» делінген. [3, 177-б]

Күлтегін ескерткішін зерттеуші ғалым Мырзатай Жолдасбековтың аудармасында:

«Оно құлым, түргісқағанынан»
Мақраштаңбашы.
ОғузБілгетаңбашыкелді;
Қырғызқағанынан
Тардушынаншы, Чуркелді;
Мазартұрғызуға,
Зерсалынғанжазбатастытұрғызуға
Табғашқағанынанзергершісі
Чаңсеңункелді.
Күлтегінқойжылы, онжетіншікүніөлді.
Тоғызыншыайдыңжиырмажетісіндежерледік.
Мазарын, ою – өрнегін, жазбатасын,
Мешінжылыжетіншіайдынжиырма
жетісінде тегізаяқтадық.
Күлтегін өлгенде қырық жеті жаста еді.» деп келтіреді. [4, 55-б]

Күлтегін бабамыздың ел-жұртының қамын жегенісіне айқын дәлел болатын тарихи жәдігердің көшірмесі 2001 жылы 18 мамырда Астанадағы Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Мемлекеттік Университетінде орнатылды. Осы тұрғыда Қазақстан Республикасының тәуелсіздігінің 10 жылдығына арналған «Байырғы түркі мәдениетінің жазба ескерткіштері» атты халықаралық ғылыми-теориялық конференцияның Қазақстанда өтуі үлкен жетістік болса, геосаяси және этномәдени жағынан түркі тілдес халықтарды жақындастыра түседі.

Әдебиеттер

1. Ғ.Айдаров. «Күлтегінескерткіші». Алматы. 1996, 13-б., 177-б.
2. «ҚазақСССРтарихы» I том 450-458 бет.
3. Аманжолов. «Түркіхалықтарыныңтарихы». I том, 177-б
4. М. Кемел. «Даналықдәрістері», «Күлтегін-тонықөк». 55-б
5. ТілегенСадықов «Күлтегінқүдіреті»// ЕгеменҚазақстан. 2004, 18 наурыз. 5-б

ӘОЖ 351.86

ҰЛТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК ЖҮЙЕСІ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

Серікқызы Т. – ЮМ-21-5к тобының студенті
Аширова Ж.У-Ph.D, доктор

Ұлттық қауіпсіздік әрқашан жеке адамның, қоғамның және жалпы мемлекеттің ең маңызды мақсаттары мен қажеттіліктерінің бірі болып табылады. Адамзат өркениетінің қалыптасуы мен дамуына әрқашан табиғат, қоғам, жауласушы елдер, технологиялық объектілер және т.б. әсер етті. Ол туындайтын әртүрлі қауіптерді жоюмен байланысты болды.

«Ұлттық қауіпсіздік» терминін алғаш рет АҚШ – тың 26 президенті ТеодорРузвельт 1904 жылы АҚШ Конгресіне жазған хатында қолданған. Алайда, бұл термин тек 1947 жылы ресми түрде қолданысқа енгізілді.

Ұлттық қауіпсіздік жүйесі – мемлекеттің тәуелсіздігін, аумақтық тұтастығын, конституциялық құрылымын және азаматтарының қауіпсіздігін қамтамасыз ететін кешенді шаралар жүйесі. Бұл жүйе мемлекет үшін маңызды стратегиялық бағыттардың бірі болып табылады. Заманауи әлемде қауіпсіздік мәселелері жаһандық деңгейде өзекті болып отырғандықтан, ұлттық қауіпсіздік жүйесін жетілдіру қажеттілігі күн тәртібінен түспейді.

Ұлттық қауіпсіздік жүйесі бірнеше негізгі компоненттерден тұрады. Олар:

1. **Саяси қауіпсіздік** – мемлекеттік биліктің тұрақтылығы мен тиімділігі, елдің саяси тәуелсіздігі мен демократиялық принциптерін қорғау.
2. **Экономикалық қауіпсіздік** – мемлекеттің экономикалық тұрақтылығы, қаржы жүйесінің сенімділігі және стратегиялық ресурстардың қолжетімділігі.
3. **Әскери қауіпсіздік** – қарулы күштердің қабілеттілігі мен елдің қорғаныс жүйесінің сенімділігі.
4. **Ақпараттық қауіпсіздік** – ақпараттық кеңістіктің қорғалуы, киберқауіпсіздіктіқамтамасыз ету.

Бұл компоненттер өзара тығыз байланыста жұмыс істеп, кешенді қауіпсіздікті қамтамасыз етеді. Қазақстанда осы компоненттердің жұмысын реттеу үшін арнайы мемлекеттік органдар мен заңнамалық база құрылған.

Қазақстандағы ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жүйесі көпқырлы және бірқатар негізгі элементтерден тұрады. Оның басты мақсаты елдің қауіпсіздігін қорғау және барлық салаларда тұрақтылықты қамтамасыз ету болып табылады. Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған заңдар мен нормативтік актілердің рөлі өте маңызды. Қазақстан Республикасының "Ұлттық қауіпсіздік туралы" Заңы елімізде ұлттық қауіпсіздікті сақтау жөніндегі негізгі құқықтық нормаларды белгілейді. Сонымен қатар, ұлттық қауіпсіздік мәселелері әр түрлі заңнамалық актілермен реттеледі. Осы заңдар мен нормативтік құжаттар арқылы қауіпсіздікті қамтамасыз етуге қатысты шаралар мен міндеттерді айқындайды.

Қазіргі таңда, еліміздегі ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жүйесінде түрлі мемлекеттік органдар мен институттар маңызды рөл атқаруда.Бұл орайда, Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздік комитеті, Ішкі істер министрлігі, Қорғаныс министрлігі, Төтенше жағдайлар министрлігі секілді мемлекеттік құрылымдар маңызды қызметтер атқаруда. Олардың әрқайсысы елдің қауіпсіздігі саласында арнайы міндеттерді орындауға арналған және бір-бірімен үйлесімді түрде жұмыс жасауда. Ұлттық қауіпсіздік комитеті терроризм, экстремизм және шекаралық қауіпсіздік мәселелерімен айналысса, ал Ішкі істер министрлігі қоғамдық тәртіпті сақтау мен құқық бұзушылықтардың алдын алуға бағытталған шараларды жүргізеді. Қорғаныс министрлігі еліміздің қорғаныс қабілетін нығайту үшін жауапты болса, Төтенше жағдайлар министрлігі табиғи және техногендік апаттар жағдайында әрекет етуді ұйымдастырады. Еліміз түрлі халықаралық ұйымдармен де тығыз ынтымақтастық орнатқан. ТМД, ЕАЭО, ҰҚШҰ, БҰҰ және басқа да халықаралық ұйымдармен бірлесіп, Қазақстан терроризм, ұйымдасқан қылмыс және басқа да жаһандық қауіп-қатерлерге қарсы күрес жүргізеді. Осылайша, Қазақстанның ұлттық қауіпсіздігі жүйесі өзара байланысқан заңдар, мемлекеттік органдардың іс-қимылдары мен халықаралық ынтымақтастық арқылы елдің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған.

Қорыта айтқанда, ұлттық қауіпсіздік жүйесі – бұл мемлекеттің өміршеңдігі мен тұрақтылығын қамтамасыз ететін маңызды құрал. Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жүйесінің тиімділігі елдің стратегиялық мүдделерін қорғауда және азаматтардың қауіпсіздігін сақтауда басты рөл атқарады. Қазақстанның ұлттық қауіпсіздік жүйесі қазіргі заманғы сын-қатерлерге төтеп беру үшін тұрақты түрде заңнамалық, институционалдық және технологиялық жаңғырту жұмыстарын қажет етеді. Сонымен қатар, халықаралық деңгейде ынтымақтастықты нығайту арқылы ғана толыққанды қауіпсіздікке қол жеткізуге болады.

Әдебиеттер

1. https://ru.wikipedia.org/wiki/Национальная_безопасность
2. Қазақстан Республикасының Қорғаныс министрлігі туралы ақпарат. – www.mod.gov.kz
3. Жұмағұлов Қ. «Қазақстанның ұлттық қауіпсіздігі: мәселелері мен болашағы». – Астана, 2015
4. Галатенко В.А. Основы информационной безопасности. М., 2008.
5. https://www.akorda.kz/kz/security_council/national_security/kazakstan-respublikasynyn-ulttyk-kauipsizdigi-turaly-kazakstan-respublikasynyn-zany

ӘОЖ 323.21

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҮКІМЕТІНІҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН АҚПАРАТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІ

Серікқызы Т. – ЮМ-21-5к тобының студенті
Танкиш Н.П -Ph.D, доктор

Электрондық үкімет (e-Government) – бұл мемлекеттік басқару жүйесін цифрлық технологиялар негізінде жетілдіруге бағытталған инновациялық тұжырымдама. Электронды үкіметті енгізудегі басты мақсаты – мемлекеттік қызмет көрсету үдерістерін оңтайландыру, азаматтар мен мемлекеттік органдар арасындағы өзара әрекеттестікті жеңілдету және мемлекеттік басқарудың тиімділігі мен ашықтығын арттыру.Әлемнің әртүрлі дамыған елдерінде электрондық үкіметтің дамуы мемлекеттік қызметтерді жаңғырту және азаматтардың өмір сапасын арттыру үшін маңызды кезеңге айналып отыр. Солтүстік Еуропа елдерінде, Эстония, Дания мен Швецияда, Азия елдерінде атап айтқанда, Сингапур, Оңтүстік Корея мемлекетінде электрондық қызметтер өте жоғары деңгейде дамыған. Ал Орта Азия мемлекеттерінің арасында Қазақстан электрондық үкіметті дамыту бойынша бірінші орында тұр. Әлемдік деңгейде Қазақстан электронды үкіметінің дамуы бойынша 24-орында орналасқан, бұл көрсеткіш еліміздің осы саладағы біршама жетістіктерін айқындайды.

Қазақстан Республикасында электрондық үкіметтің қалыптасуы 2000-жылдардың басында басталды. 2006 жылы **eGov.kz** порталының іске қосылуы мемлекеттік қызметтерді цифрландырудың алғашқы қадамдарының бірі болды. Қазіргі уақытта электрондық үкімет **"Цифрлық Қазақстан"** бағдарламасының негізгі құрамдас бөлігі ретінде дамуда. Бұл жүйе Қазақстанның цифрлық трансформацияны жүзеге асыру және мемлекеттік басқаруды жетілдіру жолындағы стратегиялық бағытын көрсетеді.Бұл үдеріс Қазақстанның цифрлық трансформациясының негізін құрайды, оның тиімділігі мен болашағы көп аспектілерге байланысты, оның ішінде ақпараттық қауіпсіздік те үлкен рөл атқарады.

E-gov порталы мен E-gov мобильді қосымшасына тіркелген пайдаланушылар саны қазіргі таңда 14 млн - нан астам азаматты құрайды, олардың 1,2 млн-нан астамы ағымдағы жылдың басынан бері тіркелген. Қазіргі кезде мемлекеттік қызмет көрсетудің 90%-дан астамы автоматтандырылған.2019 жылы басталған жаһандық пандемия қазақстандықтарды цифрлық коммуникациялық ортаға жаппай көшу процессіне итермеледі. «Цифрландыру» үдерісі еліміздегі электрондық үкімет пен ақпараттық коммуникациялық технологиялардың дамуындағы кемшіліктерді көрсетіп, бұл саладағы бар проблемаларды көрсетіп берді.

Қазіргі уақытта e-gov.kz порталы азаматтарға 450 миллионнан астам қызмет көрсетсе, мобильді қосымша 66 миллионнан астам қызмет көрсеткен. Біріккен Ұлттар Ұйымының «E-Government Survey 2024» зерттеуіне сәйкес, Қазақстан электрондық үкіметтің әлемдік рейтингінде 24-ші орынға көтеріліп, алдыңғы көрсеткішпен салыстырғанда 4 сатыға алға жылжығанын байқаймыз. Бұл рейтинг екі жылда бір рет жасалады және 193 елге баға бере отырып, электрондық қызметтерді, адами капиталды және телекоммуникациялық инфрақұрылымды дамыту сияқты негізгі көрсеткіштер бойынша бағалайды. «E-Government Survey 2024» нәтижелері бойынша, Қазақстан EGDI (электрондық үкіметтің даму индексі) бойынша 24-ші орында, ал онлайн қызмет көрсету саласында ТОП-10 қатарында. Қазақстан

Online Services Index (OSI) рейтингінде әлемнің жетекші елдері – Оңтүстік Корея, Дания және Эстониямен бірге 10-шы орынды иеленді. ТМД елдері арасында көшбасшылықты сақтап отыр.

Ашықтықты арттыру және сыбайлас жемқорлықты азайту мақсатында электрондық үкімет пен ашық үкімет тығыз байланысты. Осы орайда бұл тұжырымдамалар мемлекеттік органдардың ашықтығын, есептігін қамтамасыз етіп, азаматтардың мемлекеттік билікті бақылауға қатысу мүмкіндіктерін кеңейтуді көздейді. Электрондық платформалар арқылы мемлекеттік қаржы, бюджет, сатып алулар және қабылданған шешімдер туралы ақпарат жарияланып, бұл деректерді талдап, бақылауға азаматтардың мүмкіндігі туып отыр. Нормативті Құқықтық Актілерде (НҚА) кері байланыс алаңдары мен электрондық кеңестер азаматтарға өз пікірлерін білдіруге және үкіметтің іс-әрекеттерін бақылауға мүмкіндік берілген. Бұл өз кезегінде елдегі сыбайлас жемқорлықты азайтуға және мемлекеттік институттарға деген сенімді арттыруға көмектесуде.

Электрондық үкімет жүйесінің жұмыс істеуі үшін ақпараттық қауіпсіздік мәселесі өте маңызды.Қазақстанда ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін бірқатар шаралар атқарылуда. «Ақпараттық қауіпсіздік туралы» заңдар мен нормативтік актілер қабылданды, олар электрондық үкімет жүйесінде қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін құқықтық негіз жасайды. Сонымен қатар, киберқатерлерге қарсы күрес үшін үкіметтік деңгейде арнайы ұйымдар мен ұйымдар құрылуда, олар қауіпсіздік шараларын қабылдап, мониторинг жүргізеді. Болашақта электрондық үкімет жүйесіне жасанды интеллект, блокчейн және басқа да заманауи технологияларды енгізу жоспарлануда.

Қорытындылай келе, Қазақстан Республикасының электрондық үкіметі бүгінде өз қызметін табысты жүзеге асырып келеді. Дегенмен, ақпараттық қауіпсіздік мәселесі әлі де өзекті болып қала береді, және бұл бағытта атқарылатын жұмыстарға ерекше көңіл бөлу қажет. Қазақстанның электрондық үкіметі болашақта цифрлық қоғамға толық өту жолында маңызды қадамдар жасайтын болады, ал ақпараттық қауіпсіздік осы үдерістің негізгі құрамдас бөлігі болып қала береді. Электрондық үкіметті одан әрі дамыту және Қазақстанды цифрлық мемлекет ретінде нығайту елдіңсаяси дамуының маңызды факторы болып табылады. Цифрлық трансформация тек мемлекеттік басқару сапасын жақсартумен шектелмей, жалпы халықтың өмір сүру деңгейін арттыруға және Қазақстанның жаһандық бәсекеге қабілеттілігін күшейтуге негіз болады.

Әдебиеттер

1. https://egov.kz/cms/ru/news/UN_E-Government
2. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U060000199_
3. Қазақстан Республикасының ақпараттандыру және байланыс министрлігі. (2021). Қазақстан Республикасындағы электрондық үкіметті дамыту туралы баяндамасы. Электронды үкіметтің ресми порталы.
4. Margetts, H., & Dunleavy, P. (2013). The Second Wave of Digital-Era Governance: A Handbook of E-Government.Palgrave Macmillan
5. https://publicadministration.un.org/egovkb/en%EE%80%ADus/About/Overview/EGovernmentDevelopmentIndex

ӘОЖ: 17.022.1

ТҮРКІ ДҮНИЕТАНЫМЫНДАҒЫ ТӘҢІРЛІК, ДІНИ НАНЫМ- СЕНІМДЕРІНЕ КОМПАРАТИВИСТИКАЛЫҚ ТАЛДАУ

Сәкенова Э.-ЮМ21-6к тобының студенті
Спанов М.Ж.– филос.ғ.к.,

Тәңіршілдік — түркі халықтарының дәстүрлі діні және дүниетанымы, ол тамыры терең тарихқа ие [1; 49б.]. Бұл діннің негізгі қағидалары табиғатпен үйлесімді өмір сүру, жоғары құдайға табыну және моральдық тәртіпке негізделген. Тәңіршілдіктің пайда болуы мен дамуы түркі халықтарының өмір сүру салтына, мәдениетіне және әлемге деген көзқарасына әсер етпей қоймады. Сонымен қатар, Тәңіршілдік басқа әлемдік діндермен салыстырсақ өте ерекше, оның бірден бір себебі ол табиғатпен тығыз байланыста болуы деп білемін. Тәңіршілдік түркі халқтары үшін адамзаттың табиғатқа деген сөзсіз сүйіспеншілігіне дәлел бола білді. Оның негізгі қағидаларының бірі ол адамзатты жоғары күшпен тығыз байланыста ұстау болды сесекте болады. Жоғары күш деп отырғанымыз ол – Көк Тәңірі. Бұл ұғым түркі әлемінде ең құдіретті күш ретінде көрініс тапқан.Тәңір адам мен табиғат арасындағы теңдікті және аспан мен жер арасындағы үндестікті сақтаушы болып саналған. Барша әлемді басқарушы одан өзге құдіретті күш иесі жоқ деп саналған. Көк-Тәңірге табыну түркілердің рухани өмірінің негізгі бөлігіне аналған болатын. Себебі түркілер үшін Тәңір барша адамзаттың түбі болып саналды.

Түркілердің дүниетанымында ананың рөлі өте ерекше әрі маңызды болған[2;68б.].Ұмай Ана – тіршіліктің көзі бар жаратылғандардың желеп жебеуші анасы болған. Ол дегеніміз түркі халықтарының анаға деген ерекшк құрметін білдіреді. Ұмай Ана тудырушы деген де атқа ие болған. Кез келген адам ұзақ әрі бақытты өмір сүргісі келеді, ал түркі дүниетанымында Ұмай Ана дәл осы кейіпте бейнеленген. Сол арқылы ақ Ұмай Ананың түркілер үшін қаншалықты маңызға ие болғанын түсінуге болады. Енді Ұмай Ана мен Исис(Египет митологиясы) салыстырып көрсек. Исис құдай аналықтың, мейіпімділіктің және махаббаттың символы реттінде бенеленген. Айырмашылығын айтар болсам Исис ең алдымен биліктегі адамдарды қорғап қолпаштайды деп сенген. Себебі елді басқаратын ақсүйектер аман болса халықта аман болады деп санаған екен. Ал Ұмай Ана тек адамдардың қорғаушысы ретінде ғана емес сонымен қатар табиғаттың анасы қорғаушы күші ретінде бейнеленген болатын. Осы арқылы да біз түркі халқы үшін табиғаттың қаншалықты маңыды болғанын біле аламыз.

Түркі халықтырында ата-бабалардың рухтары өте маңызды рөл атқарған. Тіпті қазірге дейін Ата-бабаларға құрмет көрсету, рухтарға табыну және зиярат ету әлі күнге дейн жалғасын тауып отыр. Ата-бабалардың рухтарын еске алу дәстүрі түркі қоғамында ұзақ уақыт бойы сақталып келді. Бұл наным сенімдер түркілердің әлеуметтік құрылымына және де рухани өміріне ерекше ықпал еткен. Ата-бабаға табыну арқылы ұрпақтан ұрпаққа деген байланысты қплыптастырамыз деп білген. Солайша өз бабаларының кім екендігін ұмытпайды деп санаған. Жәнеде біздің қазақ халқы да соғыс кезінде ұрандағандүр. Жауынгерлер рухтарын көтеру үшін өздерінің батыр бабаларының есімдерімен ұрандатып жауға қарсы шығатын болған. Ал егер де барлық қазақ соғысар болса бөлінбей бір ұранды айтатын болған. Ол- Әруақ. Дәл осылайша жау алдында жауынгерлердің рухын көтеретін болған[3; 61б.].Табиғат пен адам арасындағы байланысТәңіршілдіктің

негізі. Түркілер табиғаттың барлық тылсымдарын Тәңірдің күшімен байланысты әрі тікелей қатысы бар деп санаған. Су, орман, жер, тау, өзендер – табиғаттың кереметтерінің бәрі Тәңірдің бір бөлігі ретінде құрметтелген.

Түркі халқы қоғамда әділдік, адалдық, бейбітшілік сияқты моральдық құндылықтарды бірінші орынға қоя білген. Адамдардың бір-біріне деген сыйластығы мен құрметі, шыншылдығы, ержүректігі Тәңіршілдік бойынша жоғары бағаланған қасиеттер болды. Бұл этикалық қағидалар түркі қоғамының әлеуметтік құрылымында айтарлықтай ықпал жасап, халықтың күнделікті өмірінде көрініс тапты.Ендігі кезекте Тәңішілдік пен өзге де діндердің ұқсастықтары мен айырсашылығын айтар болсам. Және де сол арқылы Тәңіршілдіктің ерекшеліктерін айқындай түсетін боламын. Тәңіршілдік және ислам: ұқсастықтары мен айырмашылықтары[4; 93б.].

Ұқсастықтар: ең алдыменжоғары құдайдың болуы. Тәңіршілдік пен исламда да біртұтас құдайға, Жаратушы күшке сену маңызды. Тәңіршілдік жүйесінде Көк Тәңірі – барлық тіршілік иелерінің өмірін бақылайтын жоғарғы күш ретінде қарастырылса, исламда Аллах – Жаратушы әрі барлық тіршіліктің қожайыны ретінде табыналады. Және де құдайға құлшылық ету: Тәңіршілдер де, мұсылмандар да құдайға, Жаратушыға табынады, оған дұға етеді және өмірін Құдайдың еркіне бағындыруды мақсат етеді.

Айырмашылықтар: Тәңіршілдік жүйесінде Көк Тәңірі – табиғатпен және дүниенің барлық элементтерімен тығыз байланысқан, әр түрлі құбылыстар арқылы өзінің ықпалын көрсететін құдай болып саналады. Ал исламда Аллах – жалғыз, барлық нәрсені жаратқан, тек қана өзінің ерекше қасиеттері бар абстрактілі Құдай болып табылады. Әрі Исламда пайғамбарлық жүйе айқын белгіленген, Мұхаммед ең соңғы пайғамбар деп есептеледі. Тәңіршілдік жүйесінде пайғамбарлар немесе қасиетті адамдар туралы нақты түсінік жоқ, бірақ көне түркілердің ұғымында кейбір билеушілер мен батырлар қасиетті тұлғалар ретінде қаралған.

Тәңіршілдік пен шаманизмнің көптеген ортақ элементтер мен ұқсастықтар бар. Екі дін де табиғатпен және оның рухтарымен байланысты әрі адамдардың рухани күштермен байланысын жоғары бағалайды. Шаманистік сенімде де, Тәңіршілдікте де жер, су, ағаш, тау сияқты табиғаттың жаратылыстары құдайлық және рухани күшке ие деп есептеледі.

Айырмашылықтар: Шаманизмде тек шамандар рухтармен байланыса отырып осы өмірдегі адамдарға көмектескен. Ал Тәңіршілдікте жаратушы біреу деп саналған болатын. Жіне де бірінші орындв Көк- Тәңірі одан жоғары күш жоқ[5; 113б.].

Тәңіршілік ол тек бір жаратушыға табынып және де табиғаттың тылсымдарын жаратушының күші деп қана ойлап қоймай, сонымен қатар қоғамдағы мәдениет пен этиканың дұрыс дамуына үлкен үлесін қосты. Тәңіршілдікке тән рухани этикалық белгісі ол табиғатпен үндестікте болу. Қоғамның барлық мүшелері ол мейлі еркек не әйел болсын бірақ тұлғалық моралді ұстануға тиіс болды. Түркі дүниетанымда адам мен бізді қоршаған орта арасындағы үйлесімділік, адамның жеке басының қадір-қасиеті мен қоғам алдындағы міндеттері үлкен мәнге ие.

Тәңіршіліктің табиғат алдындағы міндеттері болды. Ол табиғатқа қасақана зиян тигізбеу керісінше оны түсінуге ұмтылу. Табиғат пен адам арасында көзге көрінбейтін қолмен ұсталмайтын, құлақпен естімейтін бір тылсым байланыс бар. Адам ол табиғаттың кішкентай ғана бір бөлігі. Сол себепті де, тәңіршілдік этикасы экологиялық мәселелер мен табиғатты қорғау принциптерін де қамтиды.Тәңіршілдік адамгершілік пен моральдық нормалар табиғат және адам арасындағы келісімнен бастау алады. Кез- келген адам осы өмірде өз орынын тауып. Өмірге келгендегі мақсатын орындап өздерін табиғаттың бір бөлігі ретінде. Түркілер үшін адамның ішкі дүниесі мен сыртқы әрекеттері арасында үйлесімділік болуы тиіс[6;107б.].

Тәңіршілдіктегі көптеген моральдық өсиеттер адамдар арасындағы өзара қарым-қатынасты, қоғамдағы ынтымақ пен келісімді сақтауға бағытталған. Қоғамның жекелеген мүшелерінің өмірінде өте маңызды моральдық нормалар мен этикалық қағидалар әлеуметтік қауіпсіздік пен әлеуметтік бейбітшілікті қамтамасыз етеді. Жанашырлық пен мейімділікте түркі мәдениетінің бір бөлігі болды. Бұл ұстаным жеке адамның бойындағы ізгілікті құрайды және сол арқылы қоғамдық келісімді қамтамасыз етеді. Шыншылдық ол тек бір адамның өмірінде ғана емес барлық қоғамның адал болуына әсер етеді. Адалдық ең маңызды моральдық принциптердің бірі. Шындық жеке адамдар мен қоғам арасындағы сенімді қалыптастырады және әлеуметтік тұрақтылықты сақтауға ықпал етеді.

Тәңіршілдіктің этикасы мен әлеуметтік нормалары бүгінгі күнге дейін өз құндылықтарын жоғалтқан жоқ. Қазіргі қоғамда табиғатты қорғау, экологиялық мәселелер, әлеуметтік әділеттілік талаптары құдайлық принциптерімен сәйкес келеді. Қоғамды дұрыс бағытта дамытуға бағытталған бұл философияның өлшемдері адамның табиғатпен үйлесімді өмір сүруін қамтамасыз етеді, сонымен қатар әлеуметтік әділеттілік пен адамдар арасындағы теңдікті қолдайды. Тәңір философиясының қазіргі қоғамдағы рөлі-ол адамдардың табиғатпен, қоғаммен және өзінің ішкі рухани әлемімен үйлесімді өмір сүруіне ықпал етеді және әлеуметтік экологиялық мәселелерді шешуде маңызды рөл атқарады.

Әдебиеттер

1. Ахмедов, Х. Тәңіршілдік: Түркі халықтарының дүниетанымы және діні. - Алматы:Қазақ университеті 2014ж.
2. Зәкиұлы, А. Түркі мәдениеті және Тәңіршілдік. - Қарағанды: Қарағанды университеті 2017ж.
3. Мангель, П. Зороастризм және Тәңіршілдік: Рухани сабақтастық. - Санкт-Петербург: Петербург университеті 2003ж.
4. Ибраев, Б. Ислам және Тәңіршілдік: Тарихи және діни көзқарастар. - Астана: Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия университеті 2012ж.
5. Келсиманова, Г. Шаманизм және Тәңіршілдік: Ұқсастықтар мен айырмашылықтар. - Шымкент: Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті 2015ж.
6. Сейітбеков, Н. Тәңіршілдік және қазіргі мәдениет. - Алматы: Арыс баспасы 2014ж.

ӘОЖ 541.18

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ СОТ ЖҮЙЕСІНІҢ РЕФОРМАСЫ: КАССАЦИЯЛЫҚ СОТТАРДЫҢ ҚҰРЫЛУ НЕГІЗДЕРІ ҚҰРЫЛЫМЫ ЖӘНЕ ҚҰЗЫРЕТІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Смағұл С. Б. – ЮМ21-1к17 тобының студенті
Джумадилов Б. Д. –аға оқытушы

Қазіргі таңда елімізде сот актілерін қайта қарау жүйесін жетілдіруге, оның ішінде кассациялық сатыны реформалауға ерекше назар аударылуда. Заң үстемдігі мен сот төрелігін қамтамасыз ету үшін кассациялық соттардың құрылымы мен құзыреті мәселелері шешуші мәнге ие болып табылады.Сот билігінің негізгі қызметі – азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау, әділеттілікті қамтамасыз ету және заңдылықтың сақталуын қадағалау болып табылады. Қазақстан Республикасында сот төрелігі тек сот арқылы жүзеге асырылады. Сот билігі адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға, Конституцияның, заңдардың, өзге де нормативтік құқықтық актілердің, халықаралық шарттардың орындалуын қамтамасыз етуге арналған [1].

1993 жылы 28 қаңтарда Қазақстан Республикасының Конституциясы қабылданғаннан кейін елімізде жаңа қоғамдық-саяси қатынастар пайда болды. Оның үстіне Қазақстан өзінің мақсаты – құқықтық мемлекет құру екенін мәлімдеді. Бұған қол жеткізу үшін жаңа мемлекеттің әлеуметтік-саяси, әлеуметтік-экономикалық және халықаралық мәртебесіне сай келетін түбегейлі құқықтық реформалар қажет болды. Президенттің 1994 жылғы 12 ақпандағы «Қазақстан Республикасындағы құқықтық реформалардың мемлекеттік бағдарламасы туралы» қаулысы сот-құқықтық жүйедегі реформалардың басым аспектілерін айқындаған тарихи құжат болды: әділ және тәуелсіз соттар; тұрақты негізде тағайындалатын жоғары білікті, бейтарап судьялар; судьялардың өмір сүру деңгейін көтеру – бұл әділ сот жүйесінің негізі және бұл судьяның лайықты өмір сүруі, олардың жұмысының маңыздылығы мен өлшеусіз жауапкершілігін атап көрсетеді және олардың әлеуметтік қамтамасыз етілуін қамтамасыз етеді. Қазақстан Республикасындағы сот билігінің конституциялық негіздері Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған Конституциясында бекітілген.Президенттің сот жүйесін реформалаудағы келесі қадамы конституциялық заң күші бар 1995 жылғы «Қазақстан Республикасындағы соттар және судьялардың мәртебесі туралы» Жарлығы болды. Жарлық сот билігінің тәуелсіздігінің айқындаушы мәртебесін бекітіп, оны биліктің тең құқықты тармақтарының біріне айналдырды. Қазіргі заманғы конституционализмге негізделген мемлекетте биліктің барлық жүзеге асырылуы белгілі бір институционалдық шектеулерге және демократиялық бақылауға бағынады [2].

Қазақстан Республикасының Конституциясында «кассациялық» термині тікелей қолданылмаса да, кассациялық қадағалаудың негіздері сот жүйесінің, атап айтқанда, Жоғарғы Соттың өкілеттіктерін реттейтін баптарда жазылып бекітілген.

Қазақстан Республикасындағы кассациялық соты – сот төрелігінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады және оның негізгі рөлі сот актілерінің заңдылығын тексеру арқылы әділдік орнатуға бағытталған. Кассациялық саты сот шешімдерінің дұрысколданылуын қадағалап, қателіктерін түзетуге қызмет атқарады. Ол апелляциялық соттың шешімдерінің заң талаптарына сәйкестігін тексеруге жәнеоларды қайта қарауға міндетті.Негізгі міндет – заңды дұрыс қолдануды қамтамасыз ету және сот шешімдерінің заңға сәйкес әділ болуын қадағалау болып табылады.

Кассациялық соттың жұмыс істеу тәртібі:

1. Кассациялық шағым беру: Кассациялық шағым апелляциялық сот шешімі заңды күшіне енгеннен кейін беріледі. Шағым беруші шешімнің заңдылығына күмәнданып отырып, кассациялық сотқа жүгіне алады.

2. Істің қаралуы: Кассациялық сот тек төменгі соттар қабылдаған шешімдердің заңдылығын тексереді, жаңа дәлелдемелерді қарастырмайды. Кассациялық сотта процессуалдық негіздерінің қателіктердің бар-жоғын тексереді.

3. Шешім шығару: Кассациялық сот шешімдерді:

1) Өзгеріссіз қалдыру;

2) Толық немесе ішінара бұзу;

3) Жаңа сот талқылауын тағайындау секілді шешімдерді қабылдайды.

Қазақстандағы сот жүйесін реформалау оның тиімділігін арттыруға ғана емес, оның қолжетімділігін, ашықтығын және әділдігін қамтамасыз етуге бағытталған. Азаматтардың құқықтарын қорғауда және сот тәжірибесінің бірлігін қамтамасыз етуде шешуші рөл атқаратын соттардың, оның ішінде кассациялық сатылардың құрылымы мен құзыретін жетілдіруге ерекше назар аударады. Біз, кассациялық соттардың құрылымы мен құзыретіне қатысты мәселелерге баса назар аудара отырып, Қазақстан Республикасындағы сот жүйесін реформалаудың өзекті аспектілерін қарастырып, сондай-ақ осы жолда қол жеткізген жетістіктерге талдау жасадық.

Парламент Сенаты сот жүйесін реформалау және процестік заңнамасын жетілдіру үшін реформалар жүргізілді. 2025 жылдың 1 шілдесінен бастап азаматтық және қылмыстық істер бойынша екі дербес кассация болып бөлінеді. Азаматтар сот актілерін қайта қарау туралы кассациялық шағым береді. Сот ісін жүргізудің барлық түрлеріне кассациялық қадағалау бойынша ережелері енгізіледі. Әкімшілік істерге ұқсас, қылмыстық және азаматтық істерді кассациялық сатыда қарау мерзімі 6 айдан аспай жүзеге асырылады.

Азаматтық істерге ұқсас, 2025 жылдың 1 наурызынан бастап жауапкер әкімшілік орган болып табылатын талап қоюшының таңдауы бойынша әкімшілік істер бойынша нақты бір санаттағы істерді қарауға мамандандырылған сот енгізіледі. Бұл мемлекеттік органдардың қызметіне де орасан зор әсерін тигізеді. Кассациялық соттардың құрылуына байланысты Жоғарғы Соттынан бір бөлек өзгереді.

Оң өзгерістерге қарамастан, реформа бірқатар қиындықтарға тап болады:

1. Жоғарғы Сот кассациялық функциялардың істердің көп туындауына байланысты шамадан тыс көп жүктелген.

2. Судьяларды кассациялық сот ісін жүргізудің жаңа стандарттарына қосымша оқыту қажеттілігі туындауы мүмкін.

3. Кассациялық қадағалау критерийлерін қатайтуға байланысты сот төрелігіне қолжетімділіктің шектелуінің ықтимал тәуекелдері боулы мүмкін.

Кассациялық сот ісін жүргізу сот қателерін түзетуді және құқық қолданудың біркелкілігін қамтамасыз ететін сот қадағалауы жүйесінде маңызды рөл атқарады. Дүние жүзіндегі жетекші заң сарапшыларның бірі Рональд Дворкин

кассациялық соттың рөлі мен функциялары туралы әртүрлі пікірлерді білдірді және олардың негізгіпринциптердің рөлінкелесідей көрсетті:

- Кассациялық сот тек заңды ғана емес, заңдық принциптерді де ескеруі керек. Дворкиннің пікірінше, судьялар тек заң мәтінін ғана емес, оның сот төрелігі мен адам құқығы контекстіндегі мағынасын да басшылыққа алуы керек.

- Кассациялық тәртіп нормаларды түсіндірудегі түбегейлі қателерді түзетуі керек. Бұл шешімді қайта қарау ғана емес, оның ең «дұрыс» түсіндірмесін іздену керек [3].

Сот жүйесін реформалау, атап айтқанда, кассациялық соттарды құру сот төрелігінің тиімділігін, қолжетімділігін және заңның сақталуын арттыруға, Жоғарғы Сотқа жүктемені азайтуға және істерді қарау сапасын арттыруға бағытталған. Алайда, кассациялық сот ісін жүргізуді реформалау бірқатар қиындықтарды, соның ішінде судьяларды қосымша оқыту қажеттілігін, сот төрелігіне қолжетімділікті шектеу қаупін және соттың ықтимал шамадан тыс жүктемесін қосады.

Осындай қиындықтарға қарамастан, сот қателіктерін түзетіп, заңның біркелкі қолданылуын қамтамасыз етуде кассациялық соттар басты рөл атқарады. Шетелдік құқықтық жүйелердің тәжірибесі, сондай-ақ Рональд Дворкиннің соттық түсіндірмеге деген көзқарасы заңның ресми қолданылуының ғана емес, шешім қабылдау кезінде құқықтық принциптер мен әділдікті ескерудің маңыздылығын растайды. Осылайша, кассациялық сот ісін жүргізуді одан әрі жетілдіру және оны жаңа стандарттарға бейімдеу – сот жүйесі мен құқықтық тәртіпті нығайту жолындағы маңызды қадамдар жасалады. Қазақстан Республикасындағы кассациялық сот – сот жүйесінің әділдігі мен тұрақтылығын қамтамасыз ететін маңызды буын болып табылады. Оның негізгі міндеті – сот шешімдерінің заңдылығы мен әділдігін тексеру, сот тәжірибесін біріздендіру және азаматтардың құқықтарын сақтауға қамтамасыз етеді. Сондай-ақ, ол қоғамның сот жүйесіне деген сенімін нығайтуда маңызды рөл атқарады.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы// https://online.zakon.kz
2. Нурпеисов, Д.К. К вопросам профессионального судебного образования. «Конституционно-правовое строительство в Республики Казахстан: состояние, проблемы и перспективы»: Сборник материалов Круглого стола посвященного 10-летию Конституции РК. – Алматы: ОФППИ «Интерлигал» в Казахстане,2015. – 164с.
3. Дворкин, Р. О правах всерьёз / Пер. с англ.; ред. Л. Б. Макеева. -Москва: РОССПЭН,2020. -392с

ӘОЖ 327:343.54

ӘЛЕМДІК САЯСАТТАҒЫ АДАМ САУДАСЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҚҰЛДЫҚ

Сұлтансері Т.М - ЮМ-24-3к2 тобының студенті
Жайлауова Г.М.- аға оқытушы

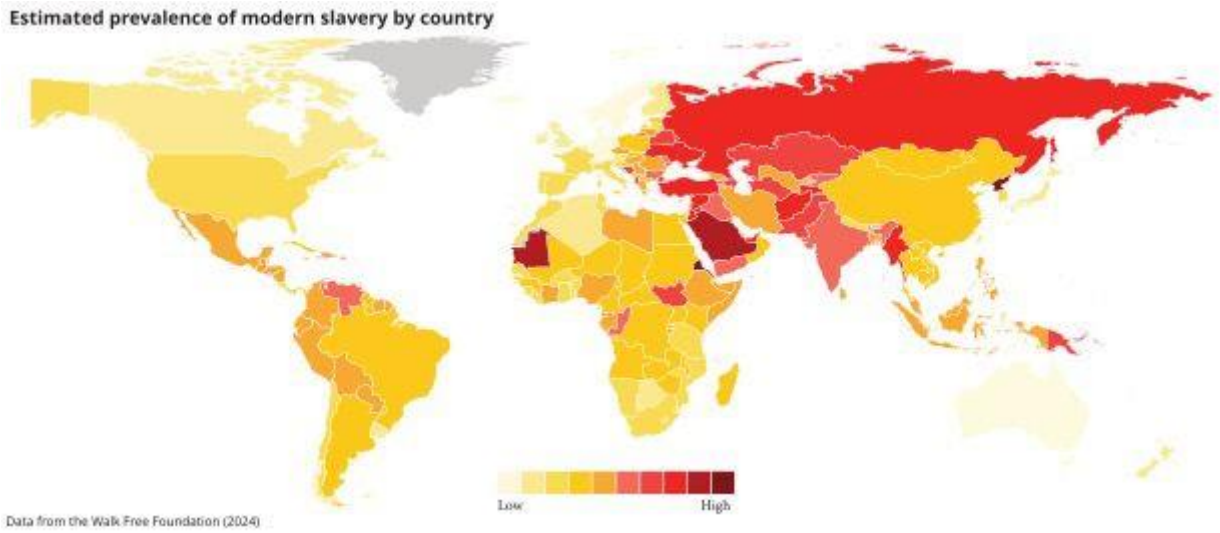
Адам саудасы – бұл адамдарды алдау, зорлық-зомбылық немесе мәжбүрлеу арқылы қанау мақсатында пайдалану. Бұл құбылыс қазіргі заманғы құлдықтың бір түрі болып табылады және ол еңбекті қанау, жезөкшелікке мәжбүрлеу, балалар еңбегін пайдалану және органдарды заңсыз сату сияқты қылмыстарды қамтиды.Бұл мәселе әлем бойынша өзекті болып отыр, себебі адам саудасы жыл сайын миллиондаған адамның өміріне әсер етеді. Жаһандану, кедейлік, әлеуметтік теңсіздік және заңдардың әлсіз орындалуы осы қылмыстың өршуіне ықпал етеді.

Халықаралық еңбек ұйымының(ХЕҰ)-бағалауы бойынша әлемде 50 миллионан астам адам немесе әрбір 150-інші адамның бірі-құлдықта мәжбүрлі еңбекке немесе мәжбүрлі некеге тартылған.Әр жыл сайын жоғалып жатқандар саны артуда, көрсеткіш бойынша бес жыл бұрынғыдан қарағанда адам ұрлау 10 миллионға көбейген.

2022 жылы Walk Free, Халықаралық еңбек ұйымы және Халықаралық көші-қон ұйымы жүргізген заманауи құлдық туралы жаһандық бағалауға сәйкес:

• 49,6 миллион адам мәжбүрлі еңбек пен мәжбүрлі некенің құрбаны болып, заманауи құлдықта өмір сүреді.
Құлдыққа түскендердің төрттен бірін балалар құрайды.
• 22 миллион адам мәжбүрлі некеге мәжбүрленген, олардың 40%-ы бала кезінде некеге тұрған.
• 7,6 миллион адам мәжбүрлі еңбекке тартылған, оның ішінде:
17,3 миллионы – жеке секторда мәжбүрлі жұмыс істейді;
• 6,3 миллионы – коммерциялық сексуалды қанауға ұшыраған;
• 4 миллионға жуығы – мемлекеттік органдар тарапынан мәжбүрлі еңбекке тартылған.

Әлемнің барлық аймақтарында мәжбүрлі еңбек кездеседі. Мәжбүрлі еңбекке тартылғандардың жартысынан астамы (15,1 миллион адам) Азия-Тынық мұхиты аймағында орналасқан. Одан кейін Еуропа мен Орталық Азияда – 4,1 миллион, Африкада – 3,8 миллион, Америка құрлығында – 3,6 миллион және араб мемлекеттерінде – 0,9 миллион адам мәжбүрлі еңбекке тартылған.Дегенмен, мәжбүрлі еңбекке тартылған адамдардың санын халық санына шаққанда, көрсеткіштер өзгереді. Әр мың тұрғынға шаққанда мәжбүрлі еңбекке тартылғандар саны бойынша араб мемлекеттері алда тұр – 5,3 адам. Одан кейін Еуропа мен Орталық Азияда – 4,4 адам, Америка құрлығы мен Азия-Тынық мұхиты аймағында – 3,5 адам, ал Африкада – 2,9 адам.

Адам саудасы шекарадан асып өтетін қылмыс болғандықтан, елдер арасында ақпарат алмасу, бірлескен операциялар өткізу және құқық қорғау органдарының өзара әрекеттестігі өте маңызды. БҰҰ, Интерпол және басқа ұйымдардың бұл бағыттағы жұмысы қауіпсіздікті күшейтуге көмектеседі. Бұл қылмысты болдырмау үшін халықты ақпараттандыру қажет. Әсіресе, жұмыс немесе оқуға кететін азаматтар қауіп-қатерлер туралы хабардар болуы тиіс. Сонымен қатар, заңдарды күшейту, қатаң жазалар енгізу және қадағалауды арттыру да маңызды рөл атқарады. Адам саудасынан зардап шеккендерге физикалық, психологиялық және заңдық көмек қажет. Реабилитация орталықтары, тегін құқықтық көмек және психологиялық қолдау олардың жаңа өмір бастауына көмектеседі.Адам саудасына қарсы күрес – қоғамның ортақ міндеті. Әрбір адам бұл мәселенің маңыздылығын түсініп, сақтық шараларын білсе, қылмыскерлердің құрбаны болу ықтималдығы азаяды.

Қортындылай келе, адам саудасы және қазіргі замандағы құлдық жаһандық деңгейдегі ауыр қылмыс, оның салдары миллиондаған адамның тағдырына әсер етуде. Кедейлік, әлеуметтік теңсіздік және заңдардың әлсіз орындалуы бұл қылмыстың өршуіне ықпал етуде. Мәжбүрлі еңбек пен мәжбүрлі некеге тартылғандардың саны жылдан жылға артып, әлемнің барлық аймақтарында орын алып отыр.Бұл қылмыспен күресу үшін халықаралық ұйымдар мен құқық қорғау органдарының бірлескен жұмысы, заңнаманы күшейту және халықты ақпараттандыру аса маңызды. Әсіресе, жұмыс немесе оқуға кететін азаматтардың қауіп-қатерлер туралы хабардар болуы олардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге көмектеседі. Сонымен қатар, адам саудасының құрбандарына психологиялық, құқықтық және әлеуметтік көмек көрсету олардың жаңа өмір бастауына мүмкіндік береді. Адам саудасына қарсы күрес – бүкіл қоғамның жауапкершілігі. Әрбір адам бұл мәселеге бей-жай қарамай, сақтық шараларын ұстанса, қылмыскерлердің құрбаны болу ықтималдығы азаяды.

Қолданылған әдебиеттер мен сайттар тізімі:

1. https://www.bbc.com/russian/address.htm
2.What is modern slavery? | Anti-Slavery International
3. Global Slavery Index | Walk Free
4. Global Estimates of Modern Slavery: Forced Labour and Forced Marriage | International Labour Organization

ӘОЖ 323.1

ЕУРОПАДАҒЫ ҰЛТШЫЛДЫҚТЫҢ КҮШЕЮІНЕ МИГРАЦИЯНЫҢ ӘСЕРІ

Таиров С. - ЮМ-24-3к2 тобының студенті –
Таубаева М. Е. - ғылыми жетекші

Кіріспе

Әлеуметтік-экономикалық және мәдени-этникалық мәселелердің ушығуы, еуропа үкіметтерінің проблемаларды шеше алмауы, Африка, Азия, Таяу шығыс жерлерінен келген мигранттар жергілікті еуропа халықтарының наразылығын және ұлтшыл топтар мен партияларға деген симпатияларының артуына әкеліп жатыр. Еуропалықтарға берілетін социалды жеңілдіктердің кемуіде радикалды бағыт ұстанатын топтардың танымалдылығын арттырып отыр.

Мигранттар көбінесе жағдай төмен, кедей елдерден келеді. Жергілікті еуропалықтар бұны елдің экономикасына кері әсерін тигізеді және тигізіп жатыр деп айыптауда. Мигараттармен жергілікті еуропалықтар арасында бірін біріне алыс мәдениет жатыр, мысалы: тілдік, діни, дәстүр. Мигрантардың 24,3% Сириядан 11,7% Ирактан бұлар Араб тілінде сөйлейтін, ислам дінін ұстанатын, араб дәстүрлі халықтар. Ұлтшылдар мигараттармен бірге тәртіпсіздік келеді деп айтуда.

Негізгі бөлім

Бұндай миграциалық проблеманы еуропалықтар көп уақыт бойы сезінбеген. Радикалды, оңшыл топтарға дауысбергендер

1. **Франция**: 2017 жылғы президенттік сайлауда Ұлттық майдан (қазіргі Ұлттық бірлестік) партиясының кандидаты Марин Ле Пен екінші турға өтіп, 33,9% дауыс жинады. Бұл партияның миграцияға қарсы қатаң ұстанымдары бар.
2. **Германия**: 2017 жылғы федералдық сайлауда "Германия үшін балама" (AfD) партиясы 12,6% дауыс жинап, Бундестагқа кірді. Бұл партия да миграцияға қарсы саясатымен танымал. Жақында болатын сайлауда "Германия үшін балама" (AfD) партиясы көп дауыс жинауы мүмкін

3. **Италия**: 2018 жылғы жалпы сайлауда "Лига" партиясы 17,4% дауыс жинады. Партияның көшбасшысы Маттео Сальвини миграцияға қарсы қатаң шараларды қолдайды.

Бұл партиялардың бағдарламалары олар:

1. «Ұлттық бірігу» партиясы зейнетақы реформасын жоюды және зейнеткерлік жасын 60 жасқа дейін төмендетуді жоспарлап отыр. Сонымен қатар, партия Францияның арзан атом энергиясына ие бола отырып, Еуроодақтан тәуелсіз электр энергиясының бағасын ұлттық деңгейде реттеуге және «орташа» еуропалық тарифке артық төлемей, өз бағасын белгілеуге талап қойып отыр. Олар мигранттарға арналған әлеуметтік төлемдерді жоюды, қылмыс жасаған заңсыз иммигранттарды тез арада депортациялауды және радикалды ислам идеологиясына қарсы күресуді көздейді. Партия энергия ресурстары мен отынға қосымша құн салығын (ҚҚС) төмендетуді, сондай-ақ жалақының ең төменгі мөлшерінен үш есе артық болатын жұмыс берушілердің әлеуметтік аударымдарын азайтуды ұсынады, бұл жалпы жалақының өсуін ынталандыруға бағытталған.
2. «Германия үшін альтернатива» партиясы (АдГ) 2013 жылы ХДС/ХСС партияларына қарағанда оңшыл ұстанымдарға негізделіп құрылды. Бұл правопопулистік партия біртұтас Еуропа идеясына қарсы шығып, тек ішкі нарықты мойындайды. Еуропа парламентіндегі оңшыл саяси топ «Тұлғалық сәйкестілік және демократия»(ID) АдГ-ны құрамынан шығарып тастады. Партия миграцияға қарсы және климаттың өзгеруімен күресу шараларына қарсы. АдГ пікірінше, климаттың өзгеруі адам әрекетінен туындамаған. Конституцияны қорғау федералды басқармасы осы партияны оңшыл экстремизмге күдікті деп бағалайды. Партия мүшелерінің бір бөлігі конституцияға қарсы және оңшыл экстремистік көзқарастарымен күдікке ілініп, бақылауда тұр. Конституцияны қорғау басқармасы бұл топтың кемінде 20 пайызы АдГ партиясының мүшелері екенін болжайды. Партия барлық федералды парламенттер мен Бундестагта ұсынылған. Әсіресе жаңа федералды жерлерде күшті.
3. Италиядағы «Лига» партиясы бастапқыда елдің солтүстігіндегі өңірлерге көбірек автономия беруді және тіпті тәуелсіздік алуды қолдайтын еді. Бірақ уақыт өте келе партияның саяси бағыты өзгерді. Қазіргі таңда «Лига» партиясы мынадай мақсаттарды ұстанады:

Федерализм және орталықсыздандыру: Партия Италияның федералды жүйесіне қолдау көрсетіп, көп өкілеттіліктерді өңірлерге беру қажеттігін айтады.

Евроскептицизм: «Лига» Еуропалық Одаққа қатысты күмән келтіреді және оның институттарын реформалауды немесе олардың өкілеттіктерін шектеуді қалайды.

Миграцияға қарсы саясат: Партия заңсыз миграцияға қарсы күресті күшейтіп, ұлттық мүдделерді қорғауды басты назарда ұстайды.

Экономикалық либерализм: Партия салықтарды азайтып, кәсіпкерлікке қолайлы жағдай жасауға ұмтылады.

Әлеуметтік консерватизм: «Лига» дәстүрлі отбасылық құндылықтар мен ұлттық бірегейлікті қорғауды жақтайды.

Қорытынды

Қорытындылай келе, Еуропадағы миграцияның ұлтшылдықтың күшеюіне әсері айқын көрініп отыр. Мигранттар көбінесе экономикалық, әлеуметтік және мәдени тұрғыдан жергілікті халықпен үйлеспейтін ерекшеліктерді әкеледі, бұл қоғамда алаңдаушылық пен наразылық тудырады. Соның нәтижесінде, миграцияға қарсы саяси партиялар мен қозғалыстардың күшеюі байқалады. Франциядағы Ұлттық бірлестік, Германиядағы "Германия үшін альтернатива" партиясы және Италиядағы "Лига" партиясы сияқты ұйымдар миграцияны шектеуді және ұлттық қауіпсіздік пен экономикалық мүдделерді қорғауды басты мақсат етіп қояды. Бұл партиялар өздерінің радикалды ұстанымдарын халыққа ұсынып, халықтың қолдауына ие болуда.

Миграцияның экономикалық және мәдени салдарлары қоғамның әлеуметтік құрылымын өзгертуі мүмкін, ал еуропалық үкіметтердің осы мәселелерді шешуге қабілетсіздігі ұлтшылдықтың одан әрі өсуіне әкеліп отыр. Бұл жағдай еуропалық қоғамда мәдени және саяси идеологиялардың күресіне себеп болып, соның нәтижесінде әлеуметтік және саяси тұрақсыздықтың артуына әкелуі мүмкін. Сондықтан, миграция мәселесін тиімді әрі кешенді түрде шешу үшін барлық тараптардың бірлескен әрекеті қажет.

Әдебиеттер

1. https://www.bundeswahlleiterin.de/bundestagswahlen/2025/wahlbewerber.html
2. https://www.archives-resultats-elections.interieur.gouv.fr/resultats/presidentielle-2017/FE.php
3. https://www.deutschland.de/ru/topic/politika/adg-partii-v-nemeckom-bundestage
4. Хазипов И. И. Миграционные процессы в Европе и феномен роста влияния правых политических партий //Казанский вестник молодых учёных. – 2020. – Т. 4. – №. 1. – С. 121-130.

ӘОЖ130.2:74/75 (574).

ЖАСТАР СУБМӘДЕНИЕТІ ҚАЗІРГІ ҚОҒАМНЫҢ РЕСУРСЫ РЕТІНДЕ

Танатар Ж.Ж. -Юм-24-6К тобының студенті
Мәкімбай Ж.М. – аға оқытушы, магистр

Бұл мақалада жастар субмәдениетінің негізгі ерекшеліктері, оның қоғамға әсері, сондай-ақ қазіргі және бұрынғы дәуірдегі жастар субмәдениеттерінің айырмашылықтары қарастырылады.

Жастар субмәдениеті – бұл белгілі бір әлеуметтік топтардың ортақ қызығушылықтары, құндылықтары, мінез-құлқы мен өмір салтына негізделген ерекше мәдениет. Қазіргі жаһандану дәуірінде жастар субмәдениеттері қоғамның әлеуметтік, мәдени және экономикалық құрылымына үлкен әсер етеді. Бұрынғы дәуірдегі жастар мәдениеті негізінен дәстүрлі құндылықтар мен ұлттық ерекшеліктерге сүйенсе, қазіргі заманғы жастардың субмәдениеті технологиялық даму мен жаһандану үдерісімен тығыз байланысты.

Жастар субмәдениетінің мәні мен түрлеріжәне ерекшеліктері уақыттың талабына сай өзгеріп, құндылықтары да ауысыр отыратыны белгілі. Жастар субмәдениеті уақыт өте келе өзгеріп, жаңа бағыттар қалыптастырады. Заманауи жастар субмәдениеттерінің негізгі түрлерін бірнеше топқа бөлуге болады:

1. Музыкалық субмәдениеттер

Музыкалық бағыттағы субмәдениеттер жастардың қызығушылықтары мен өзін-өзі білдіру құралдарының бірі болып табылады. Бұрынғы дәуірде (XX ғасыр) рок-н-ролл, панк, метал, хиппи сияқты субмәдениеттер танымал болды. Мысалы, 1960-жылдардағы хиппилер соғыстарға қарсы тұрып, бейбітшілікті насихаттады. Ал 1980-1990 жылдары панк мәдениеті жүйеге қарсылық білдіру символына айналды.

Қазіргі уақытта музыкалық субмәдениеттердің бағыттары күрделене түсті. Заманауи жастар рэп, хип-хоп, K-pop, электронды музыка жанрларына көбірек қызығады. Әсіресе, K-pop субмәдениеті тек музыка саласына ғана емес, сән, маркетинг және әлеуметтік желілер арқылы бүкіл әлемге ықпал етіп отыр.

2. Спорттық және экстремалды субмәдениеттер

Бұрын спорттық жастар қозғалыстары негізінен футбол жанкүйерлері, бокс, аула ойындары сияқты дәстүрлі бағыттарға негізделген болса, қазір паркур, скейтбординг, сноубординг, кроссфит сияқты бағыттар ерекше танымал болып отыр. Бұл спорт түрлері жастарға өзін-өзі көрсетуге, дене дайындығын жақсартуға және қауымдастыққа қосылуға мүмкіндік береді.

3. Технологиялық және интернет-субмәдениеттер

Бұрынғы ғасырларда жастар субмәдениеттері көбіне нақты кеңістікте қалыптасса, қазір виртуалды әлем жастардың негізгі алаңына айналды. Геймерлер, блогерлер, TikTok және YouTube контент жасаушылары қазіргі заманның жаңа мәдени өкілдері болып табылады.

Мәселен, киберспорт дәстүрлі спорт түрлерімен бәсекелесе алатын деңгейге жетті. 2023 жылғы деректер бойынша, киберспорт индустриясының кірісі $1,5 миллиардтан асып түскен. Сонымен қатар, NFT өнері мен метавселенің дамуы жастардың мәдениетке деген көзқарасын өзгертті.

Қазіргі және бұрынғы жастар субмәдениеттерін салыстыру

Субмәдениет аспектісі	**Бұрынғы жастар субмәдениеттері (XX ғ.)**	**Қазіргі жастар субмәдениеттері (XXI ғ.)**
Музыкалық бағыттар	Рок, панк, хиппи, метал	Рэп, хип-хоп, K-pop, электронды музыка
Әлеуметтік белсенділік	Соғысқа қарсы наразылық, саяси қозғалыстар	Экология, тең құқық, гендерлік мәселелер
Қарым-қатынас тәсілі	Клубтар, кездесулер, концерттер	TikTok, YouTube, Discord, Instagram
Негізгі құндылықтар	Бостандық, анархизм, революция	Инновация, шығармашылық, цифрлық тәуелсіздік
Технологияның әсері	Радио, теледидар, газеттер	Әлеуметтік желілер, стриминг, виртуалды әлем

Жастар субмәдениетінің қоғамға әсеріне келетін болсақ, кезө-келген ортаның кезеңнің құндылығы жастардың дүниетанымымен тікелей байланысты. Жастар субмәдениеті қазіргі қоғамда маңызды рөл атқарады. Оның бірнеше негізгі ықпал ету салаларын атап көрсетуге болады:

1. Шығармашылық және инновация – жастардың ерекше мәдениеті жаңа идеялардың пайда болуына ықпал етеді. Мысалы, TikTok трендтері музыка мен сән индустриясына бағыт береді.

2. Әлеуметтік өзгерістер – жастар субмәдениеттері гендерлік теңдік, экологиялық қозғалыстар, адам құқықтары сияқты мәселелерді белсенді түрде көтереді.

3. Экономикалық әсер – жастар сән, ойын индустриясы, IT салаларында жаңа нарықтық бағыттарды қалыптастырады.

4. Қоғамдық құндылықтарды өзгерту – бұрынғы ұрпақтың дәстүрлі көзқарастарын жаңа технологиялар мен мәдениеттер алмастыруда.

Қорытындылай келсек жастар субмәдениеті – қоғамның үздіксіз дамуының маңызды ресурсы. Оның түрлі формалары мәдени, әлеуметтік және экономикалық өзгерістерге ықпал етеді. Егер XX ғасырдың жастары революциялық қозғалыстарға басымдық берсе, бүгінгі күннің жастары инновация мен технологияларды дамытумен айналысады.

Сондықтан, қазіргі заманғы қоғам жастардың субмәдениетін түсініп, оның дамуына қолдау көрсетуі қажет. Мемлекет тарапынан жастар бастамаларын қолдау, олардың шығармашылық және кәсіпкерлік әлеуетін арттыру – болашақ тұрақты дамудың кепілі болмақ.

Әдебиеттер

1. Бекмағамбетов А. Жастар субмәдениеті: әлеуметтанулық талдау. – Алматы: Қазақ университеті, 2020.
2. Назарова Л. Қазіргі заманғы субмәдениеттердің әлеуметтік рөлі. – Астана: Фолиант, 2019.
3. Castells M. The Power of Identity. – Oxford: Blackwell, 2010.
4. “Global Esports Market Report 2023” – Newzoo, 2023.
5. “The Rise of K-pop Culture” – Forbes, 2022.
6. Қазақстан жастары: әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері. – Алматы, 2021.

УДК 81'373

МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ КАК ПРОЦЕСС ИЗУЧЕНИЯ ОПЫТА ДРУГИХ КУЛЬТУР

Таубай Б. – студент группы Юм-24/1к2
Бахтибаева Ф.А –ст.преподаватель

В связи с ростом культурного взаимообмена и налаживанием отношений между разными странами, стали развиваться и их исследования. Это так называемая межкультурная коммуникация, которая в свою очередь познается только в процессе общения. Общение же может носить разный характер, главное передать своеобразие своих обычаев, традиций и культуры. Должен быть взаимообмен между культурами. Обмен может быть и в политике и в более узком плане – в семьях, между отдельно взятыми индивидуумами. Здесь нужно упомянуть, что есть только два вида общения, которые все мы активно используем в повседневной жизни - вербальное и невербальное общение. При вербальном общении все мы активно употребляем слова, а при невербальном – жестикулируем и подключаем язык своего тела, то есть самореализуемся без употребления слов. Но иногда зачастую возникают определенного рода конфликты и недопонимания. И в процессе такого культурного общения мы можем получить неожиданный, отрицательный эмоциональный опыт, наши ожидания могут не оправдаться. Действие культурного взаимообмена непростое, продуктивности которого могут помешать ряд факторов. Одним из них является излишняя эмоциональность в восприятии окружающих его событий. Требуется умение сдерживать отрицательные эмоции, этому надо учиться. Лишь тот, кто умеет управлять своим внутренним состоянием, получит ключ к лучшим межкультурным взаимоотношения, поскольку люди обмениваются своими взглядами, убеждениями, жизненными принципами. Получается, идет разговор между культурами и цивилизациями. При этом участникам культурного обмена требуется приложить определенные усилия во избежание недопонятости и дискомфорта в отношениях социума.

Проявление межкультурной коммуникации мы можем наблюдать в разных сферах нашей повседневной жизни: масс-медиа, культура, искусство, маркетинг, международные отношения, менеджмент и многое другое. Это также проявляется в сфере образования, в частности, в обучении иностранным языкам, в лингвистике. Несомненно, это способствует налаживанию партнерских отношений с представителями других стран. Студенты должны быть готовы к сотрудничеству с представителями различных культур для формирования и создания у себя новых компетенций и знаний. Это главная цель в межкультурной коммуникации в новом образовательном пространстве. Для достижения этой цели необходимо обойти некоторые препятствия, возникающие при общении и соприкосновении разных культур, что способствует более осмысленной коммуникации.

При изучении другого иностранного языка внимание направлено именно на иноязычную коммуникативную компетенцию, ориентируясь на носителя определенного языка. Это ярко показывает нам рост слияния двух компетенций. Целью изучения иностранных языков для неязыковых групп является сдерживание в развитии второго языка. Эти ограничения соответствуют требованиям. Это позволяет нам сделать вывод, что на некотором образовательном этапе межкультурная и коммуникативная компетенции несколько «принижены». Отсюда вывод: межкультурная компетентность должна возникать только лишь в ходе становления личности в самом процессе профессионального компетентностного роста. Где на каждом этапе необходимо вносить элементы межкультурного аспекта. В итоге мы получаем еще одну немаловажную составляющую цели обучения иностранному языку - профессионально-коммуникативную компетентность, обеспечивающую студентам межкультурную компетенцию.

Здесь нам представляется возможным определить еще одну цель при изучении языка в неязыковых группах - формирование профессиональной межкультурной компетенции. Данная компетенция может содержать в себе все культурные компоненты, весь набор знаний и умений, не входящие в сферу конкретной, определенной профессиональной сферы, но требующие своего описания и определения. Здесь стоит упомянуть важность продвижения и расширения рефлексивных навыков. Нужно активно применять эвристические процедуры, что обеспечит эффективность в формирование навыков межкультурной коммуникации. Не забывая при взаимодействии о своеобразии языковых и культурных черт. Иными словами, человек, изучающий иностранный язык, способен выйти за границы своей культуры с целью овладения качествами посредника между разными культурами. Не теряя при этом своей культурной принадлежности, своей идентичности, создавая при этом новое общее культурное значение с представителем другой культуры. Он становится своего рода послом между различными языками и культурами, опираясь при этом только на свои знания культурных и языковых различий. Конечно, такое взаимодействие между людьми может и должно выходить за границы установившейся культурной системы и представлений. Все вышеизложенное призвано побудить нас к конструктивному диалогу между культурами и образованием. Должны способствовать уважительному отношению к другим культурам и сторонам общения, мы должны быть открыты к взаимообмену опытом и знаниями, должны пересматривать свою позицию и уметь рефлексировать над собственной культурой в процессе межкультурного общения.

Литература

1. Воркачев С.Г. Лингвоконцептология и межкультурная коммуникация: истоки и цели. Филологические науки. –2024. –№4
2. Оналбаева А.Т., Невербальное общение: социальный и национально-культурный контекст. Монография. – Алматы, 2020.
3. Карлинский А.Е., Взаимодействие языков: билингвизм и языковые контакты. – А., 2019.
4. Почепцов Г.Г., Теория коммуникации – М., 2021.
5. Казарцева О.М., Культура речевого общения. – М., 2023.

ӘОЖ 23.00.02+297 (091)

ПАРАСАТТЫЛЫҚ – ЗАМАН ТАЛАБЫ

Тимур А.- ЮМ-24-7к тобының студенті
Мендикулова Ж.А.- магистр, аға оқытушы

Парасаттылық ұғымы ақылдылық пен білімпаздық, мәдениеттілік, көрегенділік, зерделілік мағынасында қолданылады. 1Парасатты адамға адамгершілік, инабаттылық, салиқалылық, мейірімділік, ізгілік, әдептілік, ұстамдылық, талғампаздық қасиеттері тән. Ол жеке тұлғаның интелектуалдық және мінез-құлық жағынан толысып, жетілгендігін, жоғары мәдениеттілігін көрсетеді. Көпті көрген, көп білетін мұндай адам сөйлейтін әр сөзін ойланып, ақыл таразысына салып айтады.

Француз философы Г.Мабли «Біздің бойымызға біткен қасиеттердің ішіндегі ең маңыздысы және ең ізгісі — парасат» дейді. Қазақ қоғамында парасатты адам бойында кездесетін асыл қасиеттердің біріне айналып, адамгершілік пен өнегелілік тұрғысынан жоғары бағаланған.

Қазіргі қоғамда адам бойындағы парасаттылық арқылы жемқорлыққа қарсы мінез-құлықтың үлгісін қалыптастыруға, адамгершілік нормаларын сіңіру бағытында біршама жұмыстар атқарудамыз. Бүгінгі күні сыбайлас жемқорлық сөзінен гөрі парасаттылық ұғымы туралы көбірек айтыла бастады. Сонда парасат ұғымы жеке адамның толысқан кемелдігінің белгісі ретінде үлкен сана мен келісті әдет инабаттылығының, кең, бай мінезінің жарасты тұтастығын білдіреді. Парасатты адам істейтін ісін, сөйлейтін сөзін, қабылдайтын шешімін алдымен ақыл таразысынан өткізіп шешім қабылдайды.

Осыны ескерсек парасаттылық сана сезімі қазіргі таңдағы өскелең ұрпақпен бірге барлық адамзаттың бойында міндетті қолданылатын қасиеттердің бірі болуы керек екенін айтқым келеді. Дамыған елдердің тәжірбиесін қолданатын болсақ, сыбайлас жемқорлықпен күресуде бірінші адам бойында кездесетін парасаттылық, әділдік, адалдық секілді қасиеттерін дамытумен бірге тұрмыстық ортада қолдана отырып, адамның жүріс-тұрыс қасиетінің басты әрекетіне айналу қағидатын ұстанады.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің халыққа Жолдауында сыбайлас жемқорлыққа қарсы жүйелі күрес мәселесі Қазақстанның мемлекеттік саясатында басым болып қала беретінін атап өтті.

Жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы көзқарасын қалыптастыру және адалдық қағидатын енгізу мақсатында оқушылардың қатысуымен дебаттық сайыстар, челленджер, «Мейірім акселераторы» волонтерлік қозғалысы және тәрбиелік сабақтар суреттер мен эхсселер сайысы ұйымдастырылып тұрады және ұжым арасында «Біз жемқорлыққа қарсымыз!» тақырыбында түрлі тренингтер мен жиналыстар, ұжым арасында семинар сағаттар өткізіліп тұрады. Сыбайлас жемқорлықтың алдын алу мақсатында түрлі саулнамалар мен дебат сағаттары ұйымдастырылып тұрады. Сыбайлас жемқорлықты жеңуде нақты табысқа жету үшін балаларды ерте жастан бастап сыбайлас жемқорлыққа мүлдем төзбеушілік, адалдық, әділдік, парасаттылық және отансүйгіштік сияқты құндылықтарды қалыптастыру мақсатында орта білім беру ұйымдарында «Парасаттылық мектептері» және «Адал ұрпақ» клубтары ашылып тұрақты түрде жұмыс істеуде.

«Адал ұрпақ» клубтары

«Адал ұрпақ» ерікті мектеп клубының құрылу мақсаты-шәкірттерімізге рухани адамгершілік және азаматтық — патриоттық тәрбие беру.Олардың бойында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру және сыбайлас жемқорлыққа мүлдем төзбеушілікті көрсететін құндылықтар жүйесін сақтау және нығайту, оқушылардың заң талаптарын сақтауға ынтасын қалыптастыру болса, міндеті-мектепте сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру, сыбайлас жемқорлыққа қарсы көзқарасты нығайту бойынша бастамаларды көтермелеу, сыбайлас жемқорлыққа қарсы сипаттағы іс-шараларды ұйымдастыру болып табылады.Осы мақсат-міндеттерді жүзеге асыру аясында «Адал ұрпақ» ерікті мектеп клубының мүшелері ұйымдасқан, жүйелі түрде түрлі іс-шаралар атқарып тұрады.

Егер, жастайынан баланың санасына тазалық, жауапкершілік, патриотизм, Отанға деген сүйіспеншілік қағидаттарын сіңі¬ретін болсақ, есейген кезде оның бойында сыбайлас жемқорлыққа қарсы иммунитет қалыптасып, саналы өмір сүруге мүмкіндігі жеткілікті болады. Шәкірттерімізді мектеп қабырғасынан осындай ізгі қасиеттерге баулитын болсақ, жемқорлық көріністеріне мүлдем төзбеушіліктің қағидаты қалыптасатын болады, демек, «Адал ұрпақ» еріктілер клубы» да өз жұмысының нәтижесін беретіні анық.

Осы клуб жұмысы арқылы балаларды адамгершілігі мол, намысты азамат болуға, мемлекеттік мүлікті бүлдірмеуге, кісі ақысын жемеуге, ешкімнің ала жібін аттамауға тәрбиелейміз. Мемлекетіміздің болашағы саналатын мектебіміздің осындай белсенді оқушыларынан үлкен үміт күтеміз. Өз заңын құрметтеп-қастерлейтін, еліне шын берілген адал ұрпақ-Мәңгілік Елдің кепілі.

«Парасаттылық мектебі» — өскелең ұрпақты өнегелі іске бастайтын жоба.

Парасаттылық мектебі — бұл қарқынды, әрі шығармашылық атмосфераның, ұжымдық және жеке оқыту нысандарының, эмоционалды нығаюдың және қатысушылар арасындағы үздіксіз өзара іс-қимылдың үйлесімі.

Парасаттылық мектебінің негізгі мақсаты: жастар арасында адамгершілік қасиетті, адалдық пен мәдениеттілікті, ізгілік пен имандылықты, парасатты да зиятты тұлғаның мінез-құлқының үлгісін қалыптастыру және жаңа формациядағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы қозғалыстың адал да жас өкілдерін дайындау.

Міндеттері:

— кемел руханият пен биік ақиқаттың жоғары зерделенген парасатын, сапалы мәдениеті мен әдебін, ар мен намысын қатар ұстаған зиялы ұрпақты қалыптастыру;

—жастар арасында азаматтыққа, отансүйгіштікке, адамның құқықтарына, бостандықтарына және міндеттеріне, адамгершілік сезімдерге еңбексүйгіштікке, сыбайлас жемқорлыққа төзбеу мәдениетіне тәрбиелеу;

— мемлекеттік сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты іске асыруға жастарды тарту және жастар арасындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлық моделін насихаттау;

Парасаттылық бұл ар-ұят, адалдық және ақшаға сатылмау секілді жеке қасиеттермен сипатталатын жан тазалығы. Ол адамның мінсіз мінез-құлығынан, адалдығы мен тектілігінен көрінеді. Парасатты адамға терең көзқарас пен ішкі жоғары мәдениет, заңға, этикалық және моральдік ережелерге құрмет тән.

Біздің барлық бастамаларымыз айқын құндылықтарымыз– әділдік, парасаттылық және сенім…

Әдебиеттер
1. Джон Кин Демократия и гражданское общество / Пер. с англ. -Москва, 2022. -400 с.
2. Гегель Г.Ф. Философия права // Философские наследие. -Москва, 2919. -278 б.
3. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. -Москва, 2021. -248 б.
4. Чешков М. Возможности и пределы понятия «гражданское общество» применительно к развивающемуся миру // Мировая экономика и международные отношения. -Москва, 2016. -№ 6, 81б.
5. Мұсатаев С.Ш. Қазақстандықазаматтыққоғам: қазіргіжағдайы мен келешегі. -Алматы, 2023. -248 б.

ӘОЖ 342.5

ПОЛИЦИЯ МЕН ҚОҒАМНЫҢ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУІНІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Тлеужан К. – ЮМ-21-1к9 тобының студенті
Рамашов О.Н.- з.ғ.м., оқытушы

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, полиция мен қоғамның өзара іс-қимылы өте күрделі, кейде қайшы келетін процесс. Дегенмен, жылдам өзгеретін әлемде және адам қызметінің барлық аспектілерінің жаһандану жағдайында қазіргі заманғы қылмысқа қарсы тиімді әрекет ететін жалғыз құрал. Бірақ басында полиция мен қоғамның сөздеріне түсінік беру дұрыс болады.

Полиция (полиция, ежелгі ежелгі грек тілінен - мемлекет, қала) мемлекеттік қызмет көрсету және қоғамдық тәртіпті қорғау органдары болып табылады. Ол елден елге ауысып отыратын көптеген функцияларды орындайды. Ең тән функция қылмыстың алдын алу (алдын алу), жолын кесу, анықтау және ашу және басқа да құқық бұзушылық болып табылады. Полицияға сондай-ақ қоғамдық орындарда тәртіпті тікелей реттейтін, жол қозғалысын реттейтін, жазатайым оқиғаларды болдырмауға, түрлі қызмет салаларында әкімшілік бақылауды және қадағалауды жүзеге асыратын, басқа да мемлекеттік органдардың шешімдерін орындауға байланысты түрлі нысандарды қорғау міндеттері жүктелуі мүмкін. Көптеген елдерде полицияның өрт сөндіру-құтқару операциялары орналасқан. Бұл проблемаларды шешу үшін полиция билігі мен лауазымды тұлғалардың өкілеттіктері бар, олардың ішінде мәжбүрлеу әдістерін қолдануға өкілеттігі бар (бұл сендіру тәсілдерін және олардың жұмысына құқықтық нормалардың әсер етуін қамтамасыз етудің басқа құралдарын пайдалануға кедергі келтірмейді).[1]

Қоғам - жалпы мағынасында, мәдениеті ортақ, белгілі бір аумақта тұратын және өздерін біртұтас, өзгеше бірлестік деп білетін адамдар тобы; тар мағынасында бұрыннан немесе жақсы танымал ұлттық бірлестік. Қоғамның тағы бір ерекше түріне тоқталып кетсек, ол азаматтық қоғам.

Азаматтық қоғам – саяси үкіметке тәуелсіз жұмыс істейтін және оған ықпал жасауға қабілетті әлеуметтік қатынастар мен институттар жиынтығы; дербес жеке адамдар мен әлеуметтік субъектілер қоғамдастығы. Қандай да болмасын қоғамдық мәні бар идеяларды қабылдау қашанда сұхбатты, яғни сұхбаттасушы жақтардың түрлі көзқарастарын және маңызды тепе-теңдігін білдіреді. Ешкім ешкімге өз түсінігін мойындатуды да, ешкім ешкімді дәлме-дәл қайталауды да мақсат етпейді. Идеялар белгілі қоғамның, әлеуметтік дамудың талаптарына сәйкес келетіндіктен қабыл алынады. Сондай идеялардың қатарына азаматтық қоғам идеясы жатады. Азаматтық қоғам туралы әр түрлі көзқарастар, әр түрлі бағдарлар бар. Қазірде азаматтық қоғамның жалпыға бірдей ортақ анықтамасы жоқ. Дегенмен әлемдік әлеуметтік-философиялық ғылымда бұл феноменді зерттеудің екі түрлі бабы бар. Біріншісі азаматтық қоғамды әлеуметтік әмбебап категория ретінде қарастырады. Бұл ұғымға олар мемлекетке, өкімет құрылымдарына қарама-қарсы қойылған қоғамдық қарым-қатынастардың бүкіл жиынтығын сыйғызады. Екіншілері азаматтық қоғам ұғымының мағынасына шынайы батыстық феноменді жатқызады да, оны буржуазиялық (нарықтық- демократиялық) қарым-қатынастардың қалыптасуымен байланыстырады. Азаматтық қоғам деп адамның жеке тұлғасының және бейресми, мемлекеттік емес қоғамдық ұйымдардың дамуына қолайлы жағдай туғызатын әлеуметтік тәртіп түрін айтады. Аталған мемлекеттік емес ұйымдардың іс-әрекеті арқылы ғана жеке адам социумның, әлеуметтің даму жолына әсерін тигізе алады. Сондықтан да азаматтық қоғамды коммуникацияның, қарым-қатынастың өзіндік ерекше формасы деп қарастырса да болғандай, себебі азаматтық қоғам арқылы мемлекет пен азамат арасындағы сұхбат жүзеге асады. Азаматтық қоғам үкімет, билік құрылымдарынан тысқары жатқан әлеуметтік байланысты танытады.

Жалпы алғанда, полиция мен азаматтық қоғам арасындағы байланыс орнату қазіргі таңда полиция органдарының басты мақсаты болып табылады. Бірақ, полиция неге өз бетінше жұмыс жасамайды, өте ақуалды-ауқатты орган бола тұрып азаматтық қоғамға тәуелді болғаны ма? Полиция өз бетінше, әрине жұмыс атқаруы әбден ықтимал. Тиімді және табысты жұмыс жасауы туралы бірақ олай айта алмаймыз. Себебі, азаматтық қоғамның Ішкі істер органдарында орны ерекше және осы екі институт байланысы арқылы ғана тиімді жұмыс атқарылады.

19-20 ғасырда қалыптасқан пікір бойынша полицияның басты қызметі ол адамдардың құқықтарын қорғау. Бұл әрине дұрыс, бірақ соған қарамастан полиция тағы бірнеше функция атқарды. Олар:

- Қылмыспен күресу
- Жедел іздестіру шаралары
- Қылмыстың алдын алу және қоғамдағы қылмыстық топтар мен қылмыскерлердің әрекеттерін алдын ала тоқтату.

Қазіргі жаһандану, урбанизация процестері салдары мен дамыған қоғам арасындағы қатынастың күрделенуіне байланысты, әлемде қылмыстын сипаты өзгерді. Осыған орай полицияның бастапқы функциясы ескіріп, заман талабына сай еместігін сонымен қатар, қоғамдағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету проблемаларын көрсетті.

Әлемнің дамыған елдерінің кәсіби полиция қызметтерінде қауіпсіз және жайлы әлеуметтік ортаны құру және қолдау мақсатында мемлекеттік органдардың жүйесінде жұмыс істейтін мемлекеттік қызмет ретінде заманауи полицияның мәнін түсіну қабылданды.

Мұндай көзқараспен полиция қызметкерлері өз қызметін дамытып, жүзеге асырған кезде қоғамның да, мемлекеттің де мұқтаждықтарын басшылыққа ала отырып, сонымен қатар ең төменгі және пропорционалды репрессия қағидатын сақтауы керектігін дәлелдеді. Бұл азаматтардың полицияға деген сенімін және тұтастай үкімет заңдылық күшін арттырады.

Нәтижесінде, полиция қызметінің негізгі бағыттары қылмысқа әсер ететін себептермен жұмыс істеуге көшеді. Бірақ бұл себептер негізінен әлеуметтік және полицияның өздері үшін жеткілікті ресурстары жоқ. Сондықтан, полиция қызметкерлері өздерінің функцияларын табысты жүзеге асыру, қазіргі заманғы мемлекеттегі құқықтар мен өкілеттіктерді жүзеге асыру үшін азаматтар мен қоғамдық құрылымдардың қолдауына мұқтаж.

Полиция қызметінің негізгі бағыттарын өзгерту көбінесе қылмысты түсінудің өзгеруімен анықталады. Қазіргі заманғы дамыған елдерде қылмыс белгілі бір жағдайларда және белгілі бір факторлардың әсерінен орын алатын әлеуметтік мінез-құлықтың белгілі бір түрі ретінде түсініледі. Қылмыс адамзаттың жекелеген қоғамдастықтарында әлеуметтік құбылыс ретінде түсініледі, ол жойылуы керек абсолюттік зұлымдыққа қарағанда. Сондықтан қылмыс, оның өнімділігі, өсуі және құлдырауы, фокус және қарқындылығы тек полиция ғана емес, сонымен қатар басқа да органдар мен қоғамның жауапкершілігі болып табылады. Қылмыс пен полицияның қазіргі заманғы түсінігін ескере отырып, оның басты мақсаты - қоғаммен, жергілікті қауымдастықтармен, басқа органдармен және түрлі қылмыстық істермен айналысып, қылмыстарды жасайтын және қолдайтын жағдайлардың алдын-алуға бағытталған тұрақты қарым-қатынас орнату.

Мемлекеттің билік органдары арқылы жеке құқықтарын табысты іске асыру мен қорғаудың кепілі ретінде әрекет етіп, мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқаруды халықпен, қоғамдық құрылымдармен байланыстыруды нығайтуға ықпал етеді. Полиция қызметінің тәжірибесі оның қоғамның қолдауы мен сенімділігі, полиция мен жұрт арасындағы серіктестік қарым-қатынас жасау арқылы ғана тиімді екендігін көрсетеді. Дамыған елдерде азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету, оларды қылмыстық қол сұғушылықтан қорғау жүйесін құру мақсатында халық пен полиция арасындағы өзара іс-қимылды жақсарту үдерісі жүріп жатыр, бұл халықтың полицияға деген сенімін арттырады. Полиция мен қоғам арасындағы серіктестіктің негізгі алғышарты белсенді әрекеттер арқылы қоғамдық тәртіп деңгейін арттырудың өзекті қажеттілігі болып табылады.

Азаматтардың полицияға деген сенімінің сапасы полиция мен қоғам арасындағы қарым-қатынастың әріптестік үлгісінің негізі болып табылады, ал полиция қоғамға азаматтық қоғам институттарымен құқық қорғау органдарымен ынтымақтастық негізінде қызмет етеді.Бұл сипаттамалар заңдылық талаптарына сәйкес емес, сондай-ақ азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуде полицияның тиімді жұмысы болып табылады. Олар бұл іс-шараны өздерінің бастамасы бойынша және өздерінің бұзылған құқықтары мен бостандықтарын өз бетінше қорғауға құқылы азаматтардың өтініші бойынша жүзеге асыруға міндетті.

Полицияның алдына қойылған міндеттердің сапалы шешімі, негізінен, қызметкерлердің жеке қасиеттеріне, олардың жалпы және құқықтық мәдениетіне, құқықтық хабардарлық пен кәсіби дағдылар деңгейіне, жұртшылықпен қарым-қатынас орнатуға байланысты.

Әдебиеттер

1. https://kk.wikipedia.org/
2. Щеголева Н. В. Полиция и общество: система и люди // Молодой ученый. – 2013. – № 2. – С. 267–269.

УДК 347.45/47

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНСТИТУТА ДОГОВОРА ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ ИМУЩЕСТВОМ В КАЗАХСТАНЕ

Тлеулов А.Б. -студент группы ЮМ 21-1р4
Тлеулов Б.Э.-к.п.н., доцент кафедры «Государственно-правовые дисциплины»

Институт доверительного управления и договор доверительного управления имуществом считаются по существу, взаимосвязанными категориями. В статье 886 Гражданского кодекса Республики Казахстан перечислены основания возникновения доверительного управления имуществом и прежде всего, указывается “договор доверительного управления имуществом, заключаемый между учредителем и доверительным управляющим”[1].

Хотя в данной статье в качестве оснований возникновения доверительного управления имуществом приведены и другие факты, для возникновения между учредителем и доверительным управляющим отношений по доверительному управлению имуществом следует заключить договор. К примеру, при назначении доверительного управления имуществом на основании решения суда, указывается, кто является учредителем управления, доверительным управляющим и выгодоприобретателем, а также, что имущество должно управляться в интересах выгодоприобретателя, кроме того, предусматривается заключение договора между сторонами. В подобных ситуациях доверительное управление относится также и к другим основаниям его назначения. Так, когда доверительное управление назначается “решением органа опеки и попечительства об определении опеки над имуществом лица, над которым установлена опека”, также может быть заключен договор между органом опеки и опекуном. [2,3].

В казахстанской деловой практике все с большей настойчивостью требует надлежащего правового регулирования вопрос об управлении имуществом субъектов хозяйствования. На данный момент термин «управление имуществом» имеет место в категориальном аппарате нормативно-правовой базы, однако содержание этого понятия не определено с необходимой однозначностью.Как представляется, понятие «управление имуществом» целесообразно рассматривать с двух позиций: управление собственным имуществом и управление чужим имуществом (в том числе доверительное управление в интересах выгодоприобретателя). В обоих случаях основной целью такого управления, как правило, является сохранение и увеличение рыночной стоимости объекта управления, а нередко получение иных выгод за счет такого управления. Однако в первом случае управление имуществом осуществляет сам его собственник, чьи соответствующие действия обусловлены наличием у него всех его абсолютных правомочий по владению, пользованию и распоряжению собственностью.

В свою очередь, управление чужим имуществом, обусловленное интересом выгодоприобретателя и осуществляемое третьим лицом, требует более четкого понимания природы и содержания такого управления. Этот же феномен обусловливает непосредственное обращение к концепции имущества как объекта гражданских прав, поскольку необходимо более ясное понимание, насколько характеристики того или иного вида имущества позволяют ему быть переданным в управление третьему лицу. Другими словами, представляется целесообразным выяснить, возможно ли

управление, к примеру, деньгами или ценными бумагами в интересах третьего лица? Прежде всего, ответ на данный вопрос интересует нас применительно к отношениям по доверительному управлению этими видами имущества, занимающим свою нишу в деловой практике Казахстана.

По гражданскому законодательству Республики Казахстан имущество, приобретенное и (или) полученное доверительным управляющим в процессе осуществления возложенных на него обязанностей, включается в состав доверенного имущества.[1]. То есть отчуждение доверенного имущества может принести в доход иное имущество, которое автоматически включается в состав доверенного имущества. Этот аргумент не лишен оснований. Однако в таком случае новое имущество лишь заменяет доверенное имущество, а не сохраняет его, поэтому по окончании договора управляющий не сможет вернуть доверенное имущество, хотя именно это требуется действующими положениями отечественного гражданского кодекса. Думается, что указанная норма относится именно к доходам от использования доверенного имущества (плоды, дивиденды, вознаграждение и др.), но не от его отчуждения. Обратное понимание этой нормы Гражданского кодекса Республики Казахстан может привести к спорам между управляющим и выгодоприобретателем относительно того, какое имущество должно быть возвращено по окончании договора и, самое главное, приведет к несоответствию нормам кодекса об обязанности вернуть доверенное имущество, указанное в договоре, по окончании срока его действия.

Последнее и является тем моментом, который создает сомнения по поводу возможности для ценных бумаг и денег выступать в качестве объектов доверительного управления. В частности, пользование и распоряжение ценными бумагами, переданными в доверительное управление, представляется возможным, если это не предполагает отчуждение этих ценных бумаг. В противном случае происходит исчезновение объекта доверительного управления, а значит, должно прекращаться само доверительное управление.Применительно к этому отметим, что статья 886 Гражданского кодекса Республики Казахстан не предусматривает, чтобы обязательным условием договора было указание на объем полномочий управляющего. Несмотря на то, что необходимость или целесообразность такого указания следует из смысла других норм законодательства, представляется обоснованным требовать его наличия в обязательном порядке, поскольку это позволит на практике избежать непреднамеренного превышения управляющим его полномочий, необоснованного вмешательства в его деятельность и споров между сторонами договора.

Итак, если исходить из того, что доверительному управляющему предоставляется именно правомочие по управлению доверенным имуществом в определенных целях как право принятия любых, не противоречащих духу и букве закона решений для достижения этих целей, то вполне оправданным может быть установление каких-то ограничений по реализации тех правомочий, которыми обладает собственник этого имущества. Другими словами, доверительному управляющему следует предоставлять прежде всего не правомочия собственника имущества, а правомочие вырабатывать решения о том, как эти правомочия могут быть реализованы для решения каких-то задач. Это же не исключает того, чтобы управляющий был наделен какими-то из правомочий собственника, но уже ограничение в осуществлении этих правомочий, вплоть до запрета такого осуществления, исключает сомнения в целесообразности договора доверительного управления, даже если управляющему будет предоставлено лишь правомочие владения доверенным имуществом, а право на распоряжение им собственник оставит за собой.

Таким образом, доверительному управляющему по договору должно быть передано имущество именно в управление с целью принятия решений по эффективному владению, пользованию или распоряжению этим имуществом для выполнения определенных экономических или иных задач.

Если провести более четкую грань между понятиями имущества и отдельных имущественных ценностей, которые в своей совокупности, принадлежа данному субъекту, и составляют его имущество, то теория гражданского права и содержание соответствующего законодательства смогут послужить более серьезным обоснованием практики управления имуществом, включая доверительное управление деньгами и ценными бумагами. Причем еще раз отметим разницу между деньгами - как самостоятельной имущественной ценностью и деньгами - как стоимостью. При этом такую стоимость целесообразно понимать как имущество субъекта, выражающееся в наличии у него социально-экономических связей с другими участниками рынка, предоставляющих ему действительные возможности приобретать и использовать имущественные блага для удовлетворения своих потребностей. Именно во втором случае управление деньгами становится более обоснованным с позиций права. Безусловно, эта позиция не бесспорна, но она представляет собой попытку найти варианты совершенствования законодательной базы тех экономических процессов и явлений, которые уже сегодня получили широкое распространение на практике.

Литература

1. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть) от 1 июля 1999 года № 409-I (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.09.2024 г.)
2. Кодекс Республики Казахстан от 26 декабря 2011 года № 518-IV «О браке (супружестве) и семье» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.01.2025 г.)
3. «Об утверждении Правил осуществления функций государства по опеке и попечительству»
4. Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 марта 2012 года № 382.

УДК 347.45/47

К ИСТОРИИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ИНСТИТУТА ДОГОВОРА ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ ИМУЩЕСТВОМ

Тлеулов А.Б. -студент группы ЮМ 21-1р4
Тлеулов Б.Э. - к.п.н., доцент кафедры «Государственно-правовые дисциплины»

Если обратить внимание на стадии развития правовых основ договора доверительного управления имуществом, необходимо обратить внимание на законодательство Англии. Поскольку, доверительное управление имуществом, институт траста на английском языке, первоначально возникает именно в Англии, впоследствии был принят целый ряд

законов, посвященных данному институту. В частности, в Законе от 9 апреля 1925 года “О доверительных собственниках”, принятом в Англии и Уэльсе, даны нормы касательно координации доверительных собственников, в Законе от 1996 года “О трасте недвижимого имущества и назначении доверительных собственников”, законах от 1987 года “О признании трастов”, от 2000 года “О доверительных собственниках” предусмотрены важные нормы о доверительном управлении имуществом.[1-3].

Впоследствии этот институт начал применяться не только в странах англо-американской системы права, но и странах континентального права. В 20-х годах прошлого века нормы касательно доверительного управления нашли свое отражение также в законодательстве таких стран, как Россия, Германия, Япония, Нидерланды, Италия и др. Но, институт доверительного управления имуществом в этих странах не был выражен в традиционном “чистом” виде. Так как, в правовых системах, сформированных на основе римского права институт доверительного управления имуществом, был внедрен в законодательство своеобразным путем, исходя из иных подходов и правовых механизмов.

На сегодняшний день большинство исследователей признают, что для отражения траста “в чистом виде” необходимо наличие следующих четырех элементов:

а) доверительное имущество регулируется на основе справедливого права;

б) право бенефициара на имущество обеспечивается правом на основе справедливого права;

в) обязательства на доверительного собственника возлагаются по справедливому праву;

г) обязательства доверительного собственника доверяются по своей природе (на основе доверия, т.е. фидуции) [4].

Но, легальное определение траста не приведено ни в законодательстве Англии, ни в судебной практике этой страны. Большинство английских авторов приводят похожие определения этого понятия. Так, по мнению Э.Женкса, доверительный собственник добросовестно и добровольно берет на себя обязательства, при этом закон, если подобное обязательство принято, возлагает обязанность его исполнения, то есть добросовестного владения и управления имуществом в интересах другого лица либо лиц. [5]

Как пишет А.Андерхилл, траст – это обязательство, в соответствии с ним одно лицо (доверительный собственник) должно управлять имущество, переданное ему другим лицом (учредителем) в интересах третьего лица (бенефицианта), имеющего право требования принудительного исполнения.[6]

Судья Хайтон отмечает, что “траст, регулируемый английским правом, является обязательством по праву справедливости, при этом учредитель и выгодоприобретатель вправе требовать от доверительного собственника добросовестного исполнения обязательства по управлению имуществом” [6].

Стоит подчеркнуть, договор доверительного управления имуществом является сравнительно новым институтом для отрасли и науки гражданского права Казахстана. Кроме того, этот институт имеет актуальное значение в условиях возникновения различий в понимании права собственности в континентальной и англо-американской системах права, а также гармонизации в настоящее время правовых систем. При этом в англо-американской системе права определение положительных и отрицательных черт договора доверительного управления, именуемого трастом, и входящего в систему вещественно-правовых институтов, находящегося в системе договорных конструкций континентального права, ее внедрение в законодательство и правоприменительную практику Узбекистана является одним из задач цивилистической науки.

Большинство правоведов, изучавших историю института траст выдвигают идею, что доверительное управление имуществом появилось в XII-XIII веках в Англии. Известно, что земля всегда передавалась только наследнику на основе наследования. Преодоление разного рода препятствий для выделения земельных участков в иных целях порождало немалые проблемы. В итоге для радикального “обхода” этих барьеров и не нарушения установленных норм возник институт траста [5].

В юридической литературе можно заметить, что развитие доверительного управления имуществом разделялось на четыре этапа:

Первый этап, использование специального права на землю. Это право появилось после Нормандской войны (XI-XII века). В законе от 1376 года были внесены нормы о том, что земли должника могли быть изъяты кредитором, и переданы третьему лицу для доверительного управления имуществом, в законе от 1391 года – о том, что в случае если собственник земли передает их в доверительное управление религиозным и иным корпорациям, другим физическим лицам, его право на землю прекращается.

Второй этап, относится к началу XV века, как средство борьбы с феодалами лорд-канцлеры признали право доверительного управления имущества другими лицами. В этот период право “траста” защищается судом. Все споры, вытекающие из отношений “траста” решались судами справедливости. Имущество, в основном земельные участки делились на две части, то есть, законное имущество, принадлежащее собственнику и имущество доверенного управляющего – имущество “справедливости”.

Третий этап, в Англии в 1536 году был принят Закон “О доверительном управлении имуществом”. После принятия данного закона, все вытекающие из “траста” споры перешли от судов “справедливости” к судам общей юрисдикции. Но, исполнение закона осталось в ведении лорд-канцлера. В свою очередь, лорд-канцлер вел дела на основе права “справедливости”. Общие суды все еще опирались не на нормы закона, а на первичное право – право “справедливости”. Лишь к XVII веку производство дел на стало вестись в соответствии нормами данного закона.

Четвертый этап приходится на XVII век. В это время, после отмены феодального строя (1660 год) отношения “траста” стали применяться в отношении других имущественных объектов помимо земельных участков. “Траст” стал современнее и пределы права “траста” были расширены.

Вышеуказанные этапы свидетельствуют об отсутствии связи института доверительного управления имуществом с римским правом. Этот институт возник непосредственно в ходе развития Англии, на основе действий должностных лиц, направленных на регулирование отношений между сословиями, существующими в обществе.

На современном этапе развития, на наш взгляд, доверительное управление имуществом может назначаться по различного рода основаниям, в том числе, - завещанию, договору. На этих основаниях могут быть предусмотрены интересы лица, доверительно управляющего имуществом и собственника. При определении доверительного управления имуществом собственник передает лицу, управляющему доверенным имуществом, все права, связанные с этим. Собственник может определить для доверительного управляющего цель управления либо передать право свободного управления имуществом, указав о принесении какого-либо дохода.

Литература
1. Синтез науки и образования в решении глобальных проблем современности Сборник статей по итогам Международной научно-практической конференции 24 августа 2021 г.
2. Закон Великобритании о трастах недвижимого имущества и назначении доверительных собственников от 1996 года
3. Закон Великобритании о доверительных собственниках от 1925 года
4. Е. Б. ВередДоверительное управление имуществом: историко-правовой аспект. 2015 г.
5. Люсов А.Н. Доверительная собственность (траст) и залоговое право// Деньги и кредит. 1995. - №1. - С.34-43.
6. Суханов Е.А. Агентирование, доверительное управление имуществом, коммерческая концессия // Хозяйство и право. 1996. - №11. - С.3-23.

ӘОЖ-347

СОТ ЖҮЙЕСІНІҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫК ЗАҢДЫЛЫҒЫ

Толықбай Ж. Ғ. – ХТ-24-5К2 тобының студентті
Ярилкапова. Ш.У. - з.ғ.к.,ғылыми жетекші

Кіріспе

Сот жүйесі – бұл мемлекеттің құқықтық жүйесінің маңызды бөлігі болып табылады. Елдегі демократиялық қағидаттардың сақталуының кепілі. Құқықтық мемлекет құру жолында сот билігі азаматтардың құқықтарын, бостандықтарын және заңды мүдделерін қорғауды қамтамасыз етеді. Қазақстан Республикасының сот жүйесі демократия қағидаттарына негізделген және ділдікті қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады. Қазақстан

Республикасы Конституциясының 75-бабына сәйкес, сот билігі тек соттарға тиесілі және ол азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау мақсатында жүзеге асырылады.

Қазақстанның сот жүйесі Конституция және «Сот жүйесі мен судьялардың мәртебесі туралы» Конституциялық заң негізінде ұйымдастырылған.

1.Жоғарғы Сот – сот жүйесінің ең жоғарғы органы, оның негізгі функциясы діл сотты іске асыруды қамтамасыз ету.

2.Облыстық соттар – апелляциялық және қадағалау инстанциялары ретінде жұмыс істейді.

3.Аудандық (қалалық) соттар – бірінші сатыдағы соттар, олар азаматтық, қылмыстық, кімшілік істерді қарайды.

4.Мамандандырылған соттар – экономикалық, әкімшілік, кәмелетке толмағандар істері және әскери соттар .

Қазақстан Республикасындағы сот жүйесі Конституция мен заңдар негізінде құрылады. ҚР сот жүйесінің құрылымы мыналарды қамтиды:

•Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты – елдегі ең жоғарғы сот органы;

•Жалпы юрисдикция соттары (аудандық, қалалық және облыстық соттар);

•Мамандандырылған соттар (әкімшілік, экономикалық, кәмелетке толмағандар істері бойынша соттар).

Соттар судьялармен және сот қызметкерлерімен жасақталады, олардың жұмысы тәуелсіздік, бейтараптық және заңдылық қағидаттарына сәйкес жүзеге асырылады.

2. Сот жүйесінің принциптері

Сот жүйесі келесі негізгі принциптерге сүйенеді:

•Тәуелсіздік: Сот билігі заңнамалық және атқарушы биліктерден толықтай тәуелсіз.

•Заң үстемдігі: Сот тек қана Конституция мен заңдарды басшылыққа алады.

•ділдік пен бейтараптық: Судьялар істі қарау барысында ешқандай қысым немесе сыртқы әсерсіз шешім қабылдайды. Сот реформалары және олардың маңызы Қазақстан туелсіздік алғаннан бері сот жүйесін жетілдіруге бағытталған бірқатар реформаларды жүзеге асырды. Соның ішінде:

•Судьялардың іріктеу процесін қатаңдату: Судья болуға үміткерлерге қойылатын талаптар күшейтілді.

•Сот жүйесін цифрландыру: Электронды сот ісін жүргізу және «Сот кабинеті» порталы енгізілді.

•Медиация институтын енгізу: Дауларды соттан тыс реттеу механизмдері дамыды.

•“100 нақты қадам” Ұлт жоспары аясында судьялардың іріктеу жүйесі жаңғыртылды;

•Судьяларға қойылатын талаптар күшейтіліп, кәсіби біліктілікке ерекше мән берілді;

•Цифрландыру процесі енгізілді: «Электрондық сот төрелігі» және «Сот кабинеті» қызметі іске қосылды.

Бұл шаралар сот жүйесінің тиімділігін арттыруға, азаматтардың сотқа қолжетімділігін жақсартуға және ашықтықты қамтамасыз етуге бағытталған. Сот жүйесінің туелсіздігі Соттардың тәуелсіздігі – Қазақстанның құқықтық жүйесіндегі басты қағидаттардың бірі. Қазақстанда судьялар тек

Конституция мен заңға бағынады. Судьялардың туелсіздігін қамтамасыз ету мақсатында келесі шаралар қабылданды:

•Соттарға сыртқы ықпал жасағаны үшін қылмыстық жауапкершілік қарастырылған;

•Соттардың мәртебесі мен қызметінің кепілдіктері заңмен қорғалған

4. Проблемалар мен перспективалар

Сот жүйесі көптеген жетістіктерге қол жеткізгенімен, әлі де шешуді талап ететін мәселелер бар:

•Судьялар туелсіздігіне сыртқы ықпал;

•Қоғамның сот жүйесіне деген сенімін арттыру қажеттілігі.

Перспективалар арасында судьялардың кәсіби деңгейін арттыру, халықаралық тәжірибені енгізу және сот жүйесінің ашықтығын қамтамасыз ету бар.

Қорытынды

Қазақстан Республикасының сот жүйесі – мемлекеттегі әділеттілікті қамтамасыз етудің негізгі тетігі. Оның дамуы құқықтық мемлекет құруда маңызды рөл атқарады. Оның тиімділігі – елдегі заң үстемдігін және ділеттікті қамтамасыз етудің басты шарттарының бірі. Сот реформалары мен тәуелсіздік қағидатын сақтау болашақта елдің құқықтық жүйесінің одан әрі дамуына ықпал етеді Болашақта сот жүйесін жетілдіру және азаматтардың құқықтарын тиімді қорғауды қамтамасыз ету реформалардың басты мақсаты болып қала береді.

Әдебиеттер
1.Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Нұр-Сұлтан: 2022.
2.“Сот жүйесі туралы” Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы. – Нұр-Сұлтан: 2020.
3.Қайыржанов, Е.Б. Қазақстандағы сот реформалары: теориясы мен практикасы. – Алматы: Жеті жарғы, 2019.
4.Сапарғалиев, Ғ.С. Қазақстан Республикасының құқықтық жүйесі. – Алматы: Заңгер, 2021.
5.Баймұхамбетов, Т. Судьяның туелсіздігі: Қазақстандық тжірибе. – Астана: Қазақ университеті, 2023

УДК 347.78

КТО ВЛАДЕЕТ ИСКУССТВОМ: АВТОР, ГОСУДАРСТВО ИЛИ КОРПОРАЦИИ?

Турдыбаева А. Р.– студент группы ЮМ-23-1р2
Қуанышбаева С. О. – к.ю.н., ст. преподаватель

А́вторскоепра́во — гражданский институт регулирования правоотношений, которые имеют отношение к созданию и использованию (изданию, исполнению, демонстрации и так далее) произведения науки, литературы или искусства или объективного результата человеческого творческого достижения в этих областях. Более того, к охране права автора относятся и компьютерные программы и базы данных, которые эквивалентны литературным произведениям и сборникам, соответственно.
Авторское право — неимущественные и имущественные личные права автора. Авторское право и смежные права охраняют права автора, художника, музыканта, исполнителя, вещательных компаний и других [1].
Авторское право распространяется на обнародованные (изданные, выпущенные в свет, опубликованные, публично исполненные, публично представленные) и необнародованные произведения, находящиеся в какой-либо объективной форме.
Авторское право выполняет важную функцию охраны интересов творцов произведений литературы, науки и искусства. Оно регулирует, кто и на каких условиях может воспользоваться произведением, а также устанавливает судьбу прав после смерти автора. Вопрос о том, на кого переходят права на произведения после смерти создателя, остается актуальным и требует рассмотрения как в контексте законодательства Республики Казахстан, так и в рамках международного права [1].
Авторские права возникают с момента создания произведения и не требуют специальной регистрации или иных формальностей. Однако в случае нарушения прав, свидетельство о регистрации (неимущественных) прав может служить дополнительным доказательством в пользу автора.
В Республике Казахстан права автора регулируются Законом «Об авторском праве и смежных правах». Согласно статье 28 этого закона, авторские права сохраняются на протяжении всей жизни автора и в течение 70 лет после его смерти. После смерти автора имущественные права передаются его наследникам или правопреемникам. Личные неимущественные права, включая право на имя, авторство и защиту репутации, охраняются бессрочно и не подлежат отчуждению. Срок действия авторского права на произведения, выпущенные анонимно или под псевдонимом, составляет 70 лет с момента их обнародования, однако в случае раскрытия личности автора применяются стандартные правила охраны [2].
Для произведений, созданных в соавторстве, срок защиты охватывает всю жизнь всех соавторов и 70 лет после смерти последнего из них. Если произведение опубликовано спустя 30 лет после смерти автора, срок охраны исчисляется с момента публикации. В случаях посмертной реабилитации автора период охраны начинается с года реабилитации. Продолжительность защиты определяется международными соглашениями и не может превышать установленный в стране происхождения произведения лимит.
Сроки действия прав на произведения регулируются законодательством об авторском праве каждой страны и определяют период, по истечении которого разрешение автора на копирование, публичное распространение или использование его произведения больше не требуется. Термины «копия» и «публичное распространение» имеют широкое значение. Они включают в себя копирование в электронном формате, создание телевизионных программ на основе произведения, а также размещение его в сети Интернет. Понятие «сроки действия прав на произведения» является условным, так как отдельные личные неимущественные права (моральные права) сохраняются бессрочно. После перехода произведения в общественное достояние при его использовании необходимо указывать имя автора, его авторство не может быть присвоено другими лицами, а само произведение не подлежит искажениям, которые могут нанести ущерб его чести и репутации. После смерти автора его имущественные права переходят к наследникам или иным правопреемникам.
Судебные разбирательства, связанные с авторскими правами на произведения Артура Конан Дойла о Шерлоке Холмсе, неоднократно становились предметом юридических споров. В 2013 году суд США постановил, что произведения о знаменитом детективе, опубликованные до 1923 года, перешли в общественное достояние, что позволяет их свободное использование без необходимости выплаты роялти наследникам писателя. В 2014 году Апелляционный суд в Чикаго подтвердил это решение, отметив, что персонажи, впервые появившиеся в данных произведениях, могут использоваться без ограничений, за исключением десяти рассказов, опубликованных в период с 1923 по 1927 год, которые продолжают находиться под защитой авторского права. В 2015 году семья Конан Дойла подала иск против киностудии Miramax, заявив, что фильм «Мистер Холмс» использует элементы охраняемых авторским правом произведений. Позднее, в 2020 году, последовал судебный иск против Netflix в связи с фильмом «Энола Холмс», где наследники утверждали, что изображение более эмоционального Шерлока нарушает их права на поздние рассказы. Однако этот спор был урегулирован в досудебном порядке [3].
Произведение «Питер Пэн» и связанные с ним авторские права были переданы его создателем, Джеймсом Барри, в 1929 году Лондонской детской больнице Грейт-Ормонд-стрит. Согласно действовавшему на тот момент законодательству, охрана авторских прав должна была сохраняться в течение 50 лет после смерти писателя, наступившей в 1937 году. Однако в 1988 году британские власти приняли специальный закон, предоставивший больнице бессрочное право на получение доходов от публикации, театральных постановок и экранизаций данного произведения. Этот беспрецедентный случай в правовой практике обеспечивает учреждению постоянную финансовую поддержку за счет литературного наследия Барри.

Юридическая практика также включает примеры успешной защиты авторских прав наследниками. Так, в деле, инициированном Арсением Лойшей, сыном писателя Виктора Лойши, суд признал незаконность публикации произведений без разрешения наследника и вынес решение в его пользу, обязав ответчика компенсировать причиненный ущерб[4].

Заключение

Таким образом, вопросы, связанные с наследованием авторских прав, остаются значимыми в современной юридической практике, требуя детального регулирования и учета международных правовых норм. Законодательство Республики Казахстан устанавливает срок охраны имущественных прав автора на протяжении 70 лет после его смерти, что соответствует общемировым стандартам. Однако судебные споры, рассматриваемые в данной статье, демонстрируют, что даже по истечении указанного периода могут возникать разногласия, особенно в условиях цифровизации и адаптации произведений к новым форматам. Развитие технологий обуславливает необходимость дальнейшего совершенствования правового регулирования, направленного на достижение баланса между интересами наследников, государства и общества, а также на обеспечение справедливого распределения прав на объекты культурного наследия.

Литература

1. Регистрация авторского права. URL: https://help.kazpatent.kz/ru/faq/4084

2. Об авторском праве и смежных правах. Закон Республики Казахстан от 10 июня 1996 года № 6-I.https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z960000006_

3. Попова А. И., Посадскова С. В., Синцов Г. В. Наследование авторских прав //Становление правозащитной деятельности в России. – 2021. – С. 154-158.

4. Яна Гостева. Томич выиграл в суде дело о защите авторских прав. URL:https://rg.ru/2020/11/12/reg-sibfo/tomich-vyigral-v-sude-delo-o-zashchite-avtorskih-prav.html?utm_source=chatgpt.com

ӘОЖ 345.19

ЖЕРДІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ

Турлыбай Д– ЮМ 24-1к7тобының студенті

Жумабекова М.М. – з.ғ.м., оқытушы

Шетелдік субъектілермен жер қатынастарын құқықтық реттеу ерекшеліктері.Шетелдік субьектілер мен Қазақстан Республикасының жер қатынастарының ерекшеліктерінің бірі ол осы қатынастардың обьектісі болын нақты анықталған жер учаскелерінің болатындығы.Шетелдік субьектілермен Қазақстан Республикасының жер қатынастарының обьектілерін екі түрге жіктеуге болады:Шетел азаматтарының жеке меншік құқығы обьектілері.Шетелдік субьектілердің жерпайдалану құқығы обьектілері.Осылайша, шетелдік азаматтардың жеке меншік құқығының обьектісі болып құрылыс салуға берілетін немесе өндірістік және өндірістік емес құрылыстар салынған, соның ішінде тұрғын құрылыстар, (құрылыстар, құрылғылар) және олардың кешендері, сонымен қатар ғимараттарға (құрылыстар, құрылығылар) қызмет көрсетуге арналған жерлер беріледі.

Шетелдік субьектілер жер пайдалану құқығында басқа да жер учаскелерін иеленуі мүмкін, бірақ кейбір жағдайларда оларды пайдалану мерзімі ҚР азаматтарына қарағанда азырақ. Осылайша, Қазақстан Республикасының Жер Кодексінің 97-бап 3-тармағына сәйкес шетелдіктерге және азаматтығы жоқ тұлғаларға ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер учаскелері жалға беру жағдайында уақытша жер пайдалану мерзімі 10 жыл.

Біздің пікіріміз бойынша, заң шығарушы объективті және құзырлы шешім қабылдады деп танимыз. жер нарығы әлі қалыптаспаған жағдайда, ал жердің нақты меншік иелері мен жер пайдаланушылар жер учаскелерін сатып алу құқықтарын ақшалай қаражатының жоқтығына байланысты жүзеге асыра алмаған жағдайда ауылшаруашылығы мақсатындағы жер учаскелерінің шетелдік субъектілерге жеке меншік құқығымен беруге тиым салынғаны экономикалық және әлеуметтік тұрғыдан өте орынды болып табылады. Шетелдік азаматтарға қарағанда шетелдік мемлекеттерге тәртіп қаталдау. Бұл жерде жер учаскелері тек жер пайдаланудың обьектісі болып қана табылады.

Қазақстан Республикасында шетелдік тұлғалардың қатысуымен туындайтын жер қатынастарына бірқатар ерекшеліктер тән.Біріншіден, ең маңызды ерекшелігі субъектілік құрамында болып табылады. Зерттеліп отырған жер қатынастарының субъектілері ретінде шетелдік тұлғалар танылады. Шетелдік тұлғалар қатарына шетел азаматтары, азаматтығы жоқ адамдар, шетелдік заңды тұлғалар жатады. Сонымен бірге, шетел мемлекеттері, халықаралық ұйымдар оның ішінде дипломатиялық және консулдық өкілдіктер болып табылады.

Келесі ерекшелігі зерттеп отырған қатынастардың объектісінде, яғни бұл қатынастар белгілі бір жер учаскелеріне байланысты туындайды. Шетелдік тұлғалар барлық жер учаскелеріне емес, тек қана құрылыстар мен ғимараттар салынған немесе салынуға арналған жерлерде ғана меншік құқығын жүзеге асыра алады. Қазақстан Республикасы Жер кодексіне сәйкес, үйлерді (құрылыстарды, ғимараттарды) олардың мақсатына сәйкес қызмет көрсетуге арналған жерді қоса алғанда, өндірістік және өндірістік емес, оның ішінде тұрғын үйлер (құрылыстар, ғимараттар) мен олардың кешендерін салу үшін берілген (берілетін) немесе олар салынған жер учаскелері шетел азаматтарының, азаматтығы жоқ адамдардың және шетелдік (мемлекеттік емес) заңды тұлғалардың жеке меншігінде болуы мүмкін. Сонымен қатар, олар тұрақты жер пайдалану құқығына ие бола алмайды. Жер учаскелерін пайдалану құқығы шетелдік тұлғаларға тек қана уақытша өтеулі негізде беріледі.

Зерттеп отырған жер қатынастарының келесі ерекшелігі - бұл қатынастардың мазмұнында. Егер міндеттер барлық шетелдік тұлғаларға меншік иелері немесе жер пайдаланушылар ретінде бірдей болса, құқықтары мүлдем өзге. Шетелдік тұлғаларға да мынандай жер учаскелеріне байланысты ортақ тиым қолданылады:қорғаныс және мемлекеттік қауіпсіздік, мемлекеттік меншіктегі қорғаныс өнеркәсібі қажеттеріне; Қазақстан Республикасының мемлекеттік шекарасын қорғау және күзету үшін тұрғызылған инженерлік-техникалық құрылыстар, коммуникациялар орналасқан; кеден қажеттеріне арналған жер учаскелері;ерекше қорғалатын табиғи аумақтар;орман және су қорының жерлері;магистралдық темір жол желілері мен ортақ пайдаланудағы автомобиль жолдары;жеке меншік құқығындағы

үйлер мен ғимараттардың және оларға қызмет көрсетуге қажетті жер учаскелерін қоспағанда, елді мекендердегі ортақ пайдаланудағы аумақтар орналасқан жер учаскелері жеке меншікте бола алмайды.
Шетелдік тұлғалармен жер қатынастары тек ұлттық жер заңдарының негізінде ғана емес, сонымен қатар халықаралық келісім шарттар негізінде туындайды. Яғни шетелдік тұлғалардың жер құқықтары мен міндеттері ұлттық заңдармен қатар, халықаралық келісім шарттар нормаларында көрініс табады.Шетелдік жер пайдаланушыларды мұқият талдап қарастырайық.Шетелдік заңды тұлғалар.Заңды тұлғаның белгілі бір мемлекетке тиесілілігі жеке тұлғаларының мемлекеттік құқықтың институты ретінде нақты мемлекеттің жеке тұлғаларының қатынастарына ғана қолданылатын азаматтығынан ажыратылады.

Халықаралық жеке құқықтың теориясында “заңды тұлғаның мәртебесі” және «заңды тұлғаның ұлттылығы» деген ұғымдар бар және аталған ұғымдар мүлдем ұқсас емес түсініктер.

Заңды тұлғаның жеке мәртебесі нақты ұйымның заңды тұлға қатарына жататындығы, оның құқық қабілеттігінің көлемі және органдарымен мәміле жасасу тәртібі, әрекет ететіндігі қандай жағдайда пайда болады және тоқтатылады және қандай заңға сәйкес, қызметін тоқтатады деген сұрақтарға жауап береді. Сондықтан жеке мәртебесі нақты заңды тұлғаның құқықтық жағдайын сипаттайды, бірақ оның қызметі барысында туындайтын құқықтық сұрақтардың барлығын қамтымайды.

Өз кезегінде «заңды тұлғаның ұлттылығы» деген ұғым ұлттық және өзге шетелдік заңды тұлғаларды ажырату үшін және мүлдем басқа сұрақтарды шешу үшін қолданылады. Заңды тұлғаның ұлттылығы тұрғысынан белгілі бір мемлекеттің аумағында шаруашылық қызметті жүзеге асыруға жіберуге болатындығы, салық салу режимі, валюталық операцияларды жүзеге асыру шарттары анықталады.

Яғни, заңды тұлғаның ұлттылығы дегеніміз - заңды тұлғаның белгілі бір мемлекетке тиесілі екендігін анықтайтын ұғым. Шетелдік мемлекеттер.

Мемлекет сапасы халықаралық құқық субъектісі ретінде тану туралы және халықаралық құқықтар мен міндеттер жүйесіне тиесілі екендігі туралы сұрақтарды шешуде маңызды. Халықаралық құқық тұрғысынан, ол үшін үш элемент қажетті және жеткілікті: мемлекеттік аумақ, мемлекеттік халық және мемлекеттік билік.
Халықаралық ұйымдар - халықаралық қатынастардың белгілі бір сұрақтары бойынша өзара әріптестік үшін егеменді мемлекеттердің келісім негізінде құрылған ерікті бірлестігі. Халықаралық ұйымдар мемлекеттер және халықарлық ұйымдар арасындағы немесе халықаралық ұйымдар арасындағы шарттар құқығы туралы Вена конвенциясының 3-бабына сәйкес, дербес субъектілер болып табылады. Олар мемлекеттермен құралады және егемендікке ие. Халықаралық ұйымдардың белгілері ретінде:халықаралық құрылтай шартының болуы;белгілі бір мақсаттарының болуы;сәйкес, ұйымдастырушылық құрылымының болуы: тұрақты органдардың жүйесі және штаб-пәтер;мүше-мемлекеттер құқықтары мен міндеттерінен өзгеше дербес құқықтары мен міндеттерінің болуы;халықаралық құқық нормалары мен қағидаларына сәйкес құрылуы;үш немесе одан да көп мемлекеттердің мүшелігі.

Әдебиеттер

1. Стамкулов А.С. Қазақстан Республикасының Экология құқығы Тараз 2003 Жалпы және ерекше бөлім.
2. Стамкулов А.С. Қазақстан Республикасының Жер құқығы., Алматы: заң әдебиеті баспасы. – 2005 жыл.
3. Абдраимов Б.Ж. Процессуальные особенности разрешения земельных споров. Алматы 2003.
4. Косанов Ж.Х. Право собственности на землю, право землепользования и иные права на землю. Алматы, “Данекер”, 2002г.
5. Еркінбаева Л.Қ., Г.Т.Айғаринова «Қ.Р. Жер құқығы» (жалпы және ерекше бөлім) оқулық Алматы 2010ж
6. Стамқұлов Ә.С. «ҚР Жер құқығы». Оқулық. Алматы, 2005 ж.
7. Айдағараева Г.Т. Қазақстан Республикасының заңдары бойынша жер төлемдері: Оқу құралы. Алматы:Юрист, 2008ж.
8. Еркинбаева Л.Қ. Қазақстан Республикасының шаруа (фермер)қожалығының қызметін құқықтық реттеу.Оқу құралы. Алматы:2000ж.
9. Данилов И.Б. Земельное право. Учебник 2016
10. Крассов О.И. Земельное право. Учебник 2023
11. Елікбай М.Ә. ҚР жер құқығы оқулық. 2022
12. Тажибаева А.Х. ҚР жер құқығы оқу әдістемелік құралы. Қостанай 2018
13. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЖЕР КОДЕКСІ **(**2023.07.03. берілген өзгерістер мен толықтырулармен**)**

УДК 1(17)

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ ДІНДЕГІ ОРНЫ

Тұрлыбекова А.М.–СТ-23-3к13 тобының студенті
Акмамбетов А.А.– дінтану магистрі

Бүгінгі жаһандану заманында дін мен ұлттық құндылықтардың өзара байланысын түсіну ерекше маңызды. Бұл байланыс мемлекеттердің саяси, экономикалық және әлеуметтік қатынастарына ғана емес, сонымен қатар халықтардың мәдениетаралық түсіністігіне де айтарлықтай ықпал етеді. Әр елдің ұлттық болмысын қалыптастыратын негізгі рухани тіректердің бірі – сол елдің діні. Дін, өз кезегінде, осы құндылықтардың рухани негізі мен бағыттаушысы ретінде маңызды рөл атқарады. Ұлттық құндылықтар мен дін арасындағы байланыс әртүрлі мәдениеттерде айқын көрініс табады.

Мұсылман қауымында ислам мен ұлттық дәстүрлер арасындағы өзара байланыс жөнінде жиі пікірталастар туындайды. Кейде бір отбасының ішінде-ақ дін мен дәстүрдің қайсысын басым қою қажеттігі туралы дау-дамай орын алып жатады. Бірі ата-анасының салт-дәстүріне адалдық танытуға ұмтылса, енді бірі нағашы жұртының немесе өзге туыстарының мәдениетін ұстануды жөн санайды.

Дін мен ұлттық құндылықтар – бірін-бірі жоққа шығармайтын, керісінше, толықтырып тұратын рухани тіректер. Бұл мақалада ұлттық құндылықтардың діндегі орны мен діннің сол құндылықтарды сақтау мен нығайтудағы рөлі талқыланады.

Ұлттық құндылықтар – бұл бір ұлттың өзіндік болмысы мен рухани құндылықтарының жиынтығы. Қазақ халқы үшін ұлттық құндылықтар, мысалы, қонақжайлылық, үлкенге құрмет, кішіге ізет көрсету, тілді құрметтеу, туған жерді қастерлеу секілді ұғымдарды қамтиды. Бұл құндылықтар тек жеке тұлғаның емес, бүкіл қоғамның моральдық-рухани ұстынын қалыптастырады.

Ұлттық құндылықтар әрқашан да ұлттың біртұтастығы мен болашағын қамтамасыз етуге бағытталған. Олар адамның дүниеге көзқарасын, өмірге деген қарым-қатынасын анықтайды және сол құндылықтар арқылы әрбір адам өз халқының тарихы мен мәдениетін сезінеді. Ұлттық құндылықтар ұлттың «рухани геномын» сақтаушы күш болып табылады.

Бұл ерекшеліктер әр мәдениеттің қайталанбас сипатын көрсетеді. Бір мәдениеттің тағамы ерекше дәмімен есте қалса, екіншісінде мейрамдарды атап өту дәстүрі басымдыққа ие. Үшіншісінде қонақжайлылық мәдениеті жоғары бағаланады. Мұның барлығы адамдарды жақындастыратын құрал болуы тиіс, алайда көбіне адамдар өз мәдениетін басқалардан жоғары қою арқылы мәдениетаралық қақтығыстарды тудырады.

Мәдениеттердің әрқайсысының өз ұлттық құндылығы мен ерекшелігі бар екенін мойындап, олардың арасындағы айырмашылықтарға құрметпен қарау – адамзаттың бейбіт өмір сүруінің негізі. Дін де осыны ұстануға шақырады. Дін әрбір ұлттың өз мәдениетін, асыл мұрасын сақтап қалуға үндейді, бірақ оларды шектен тыс дәріптеуге, өзгені кемсітуге қатаң қарсы.

Дін көптеген халықтарда ұлттың рухани және мәдени болмысын қалыптастырып, ұлттық құндылықтарды сақтау мен дамытуда негізгі рөл атқарған. Ислам діні де қазақ халқының рухани мәдениетіне зор ықпал еткен, оның әсері әсіресе әдеп-ғұрып, моральдық қағидаларда, адамгершілік нормаларында байқалады. Ислам дінінде үлкенге құрмет, отбасылық құндылықтар, қонақжайлық, қайырымдылық және сабырлылық сияқты ұғымдар маңызды орын алады. Бұл қағидалар қазақ халқының дәстүрлі құндылықтарымен үйлесім табады.

Мәселен, дін туралы сөз қозғағанда, ислам адамдарды түрлі ұлттар мен ұлыстар етіп жаратқанын ерекше атап өтеді.

Құран Кәрімде Хужурат сүресінің 13-ші аятында Алла Тағала былай дейді: «Біз сендерді халықтар мен рулар етіп жараттық, бір-бірлеріңді танып-білу үшін». Бұл аяттың терең мағынасы – адамдардың ұлттық ерекшеліктері мен мәдени дәстүрлері Құдайдың хикметімен жаратылған және олардың мақсаты – адамдарды бір-біріне жақындату, өзара түсіністік пен ынтымақтастық орнату.

Мысалы, Данияда Христиандық ілімдер жеке жауапкершілік пен әділеттілікті дәріптейді, бұл елдің гендерлік теңдік және т.б айқын көрінеді. Ал Иранда адамгершілік нормаларын қалыптастырып, халықтың бірлігін нығайтуда жетекші рөл атқарады. Оңтүстік Кореяға келсек, конфуцийшілдік адамгершілік, білімге ұмтылу және отбасылық қатынастардың маңыздылығын алдыңғы орынға қояды. Үндістан мен Австралияда болса, мүлде жаңа ұлттық құндылықтар мен өмір салты қалыптасқан. Осылайша, әрбір ұлттың өзіне тән құндылықтары мен ерекшеліктері бар.

Адамның өзі мінсіз болмағандықтан, оның ұлт ретінде де кемшіліктері болуы заңдылық. Осы тұрғыдан алғанда, әрбір халықтың мәдениеті мен дәстүрі – біртұтас әлемдік бөлігі. Ал дін осындай алуан түрлілікті даналықпен қабылдап, әрбір ұлтқа өз ерекшеліктерін сақтауға мүмкіндік береді.

Тағы айта кетсек, исламдағы «Ата-анаға құрмет ету» қағидасы қазақ халқында ежелден бері қалыптасқан үлкенді сыйлау, ата-ананы құрметтеу дәстүрімен сәйкес келеді. Ұлттық құндылықтар діннің моральдық қағидаларымен астасып, халықтың мінез-құлқы мен өмір сүру қағидаларының тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Қазақ қоғамындағы ер мен әйелдің өзара сыйластығы, ата-ана мен бала арасындағы байланыс, отбасы мүшелерінің бір-біріне деген міндеттері секілді ұғымдар діннің моральдық құндылықтарымен тығыз байланысқан.

Ислам дінінің негізгі қағидалары ұлттық ерекшеліктер мен дәстүрлерге құрметпен қарауды қолдайды. Мұсылман ғұламалары әр халықтың өзіндік ерекшеліктері мен құндылықтары бар екенін мойындап, оларды дінге қайшы келмейтін жағдайда сақтап қалуды құптайды. Діннің міндеті – адамның рухани байлығын дамыту және оны жоғары моральдық деңгейге жеткізу. Осы тұрғыдан алғанда, ұлттық құндылықтарды сақтау да адамның рухани дамуының бір бөлігі ретінде қарастырылады.

Мұхаммед пайғамбардың өсиеттерінде де белгілі бір ұлтқа тән мәдениеттерді құрметтеу туралы айтылған. Исламда әр ұлттың әдет-ғұрыптары, дәстүрлері құрметтеледі және олар қоғамдағы бірлік пен келісімді нығайтуға ықпал етеді деп саналады. Әрбір ұлт өз дәстүрлерін сақтап, сол арқылы өзінің рухани дамуына ықпал ете алады.

Дін ұлттық құндылықтарды нығайтудың ең мықты құралдарының бірі болып табылады. Жастарды тәрбиелеуде ұлттық құндылықтар мен діни ілімді бірлестіре отырып, тәрбиенің тиімділігін арттыруға болады. Мысалы, қазақ халқының ұрпақ тәрбиесінде маңызды орын алатын үлкенге құрмет, кішіге қамқорлық секілді ұғымдар ислам құндылықтарымен ұштасады. Бұл құндылықтар жастарға тәрбие беру барысында, олардың бойында адалдық, әділеттілік, сабырлылық сияқты қасиеттерді қалыптастыруда үлкен рөл атқарады.

Себебі, мәдениеттердің және ұлттық құндылықтардың де өзіне тән мықты және әлсіз жақтары, артықшылықтары мен кемшіліктері болады. Осыны түсіну арқылы біз діннен ең жақсы қасиеттерді үйреніп, өзіміздің өмірімізде соларды қолдана аламыз. Дін – бұл адамзатқа берілген үлкен байлық, оны дұрыс пайдалану біздің өзара түсіністік пен рухани дамуымызға септігін тигізеді.

Сонымен қатар, дін қазақ халқының бірлігін сақтап қалуға және ұлттық мәдениетті қорғауға көмектеседі. Ұлттық құндылықтар мен дінге негізделген қоғамда адамдардың әлеуметтік бірлігі мен ынтымақтастығы жоғары болады. Бұл ұлттық құндылықтарды жаңғырту мен нығайтуда маңызды рөл атқарады.

Ұлттық құндылықтар - әр халықтың болмысын айқындайтын рухани байлық, ал дін - осы құндылықтарды сақтаудың және қоғамда орнықтырудың негізі. Ұлттық құндылықтар мен дін арасындағы тығыз байланыс қазақ халқының бірегей мәдениетін, рухани негізін және моральдық ұстанымдарын сақтауға ықпал етеді. Бұл мысалдардан біз әртүрлі мәдениеттер мен діндер арасындағы байлықты бағалап, өзара түсіністік пен құрметтің маңыздылығын түсінеміз. Ғаламдану заманында осы құндылықтарды үйлестіре отырып, бейбіт әрі тұрақты әлем құруға болады.

Әдебиеттер

1. Құран Кәрім (қазақша түсіндірмелі аударма) Анарбаев Н.С., Әкімханов А.Б. Таным
2. Мұхаммед пайғамбардың хадисі – Ислам пайғамбарының жеткен сөздері.
3. Геерт Хофстеде: "Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values" – мәдени айырмашылықтарды талдаудың негізі.

4. GLOBE Project – Жаһандық көшбасшылық және мәдени құндылықтар туралы зерттеу.
5. Абул А'ла Маудуди: «Ислам қоғамының негіздері» - Ислам мәдениетінің негіздері мен оның қоғамға әсері туралы түсініктемелер.
6. ЮНЕСКО: Мәдени әртүрлілік және оның жаһандану жағдайындағы маңыздылығы туралы есептер.
7. Ислам әлемінің тарихи зерттеулері: Исламның әлеуметтік және экономикалық жүйелерге әсері туралы материалдар.
8. Қазақ ойшылдарының еңбектері: Шәкәрім, Абай – адамгершілік, әділдік туралы философиялық ойлар.

ӘОЖ 301.185. (574)

ҚАЗАҚ ФИЛОСОФИЯСЫНДАҒЫ БОЛМЫС ТУРАЛЫ ОЙ ТОЛҒАУЛАРДЫҢ ТҰЖЫРЫМДАЛУЫ

Үмбетжан Т. – ЮМ21-6к тобының студенті
Арынғазиева Б.Б. – филос.ғ.к., қауымдастық профессоры

Қай тарихи кезеңде болмасын, қандай өркениеттік құрылымдарда болмасын философиядағы болмыс мәселесі орталық мәселе ретінде қарастырылып келеді. Болмыс ұғымының қазақ халқының сан ғасырлық философиялық тарихында алатын орны ерекше және ол қазіргі жаһандану дәуірінде елімізде өзінің өзектілігін арттыра түсуде. Себебі, әрбір мәдениет, өркениет, тәуелсіз мемлекет, этникалық қауымдастық өзінің болмысын барынша сұрықсызданырдыратын, рухани болмысын сүреңсіздендіретін жаһандық процестерден шынайы кейіпте қорғанғысы, рухани құндылықтарын сақтағысы келеді. Бұл мақсатқа жету үшін қазіргі кезеңде болмыс ұғымының философиялық тұрғыдан талдануы үлкен маңыздылыққа ие бола бастағанын байқаймыз. Болмыстық ұғымдардың қазақ халқының рухани мұрасына байланысты күрделі теориялық, танымдық тұстары «Мәдени мұра» бағдарламасы аясында іске асып, қазақ халқының философиялық мұрасын құнды, қайталанбас дүние ретінде философиялық зерттеулер жасалуда.

Қазақ халқы табиғатпен етене өмір сүріп келгендіктен, оның дүниетанымдық бағдарлары да осы табиғатпен ілесіп дамыды. «Ежелгі қазақтың болмыс шындығына жақын болуы, өздері бақылайтын әлемге сезімдік тұрғыда қатысты болуы және болмыспен тамырластығы олардың уақыт, кеңістік тәрізді ұғымдарды, адамның ішкі жан-дүниесін, болмыстың мәнін түсінумен тығыз байланысып жатты. Осылардың бәрінің шынайы болмыста нақты тамырлары бар, осыдан басқа ешбір дүние түсінігімен салыстыруға болмайтын дүниенің ұлттық образы, дүниетанымы пайда болады» [1, 7 б.]. Осындай ұлттық ерекшелік қазақ халқының сан ғасырлық дүниетанымында байқалады. Адам санасына тәжірибемен дарымаса да, атадан балаға мұра ретінде өтетін кейбір ұғымдар болады. Жеке адамның дамуы барысында осы бір атадан қалған бейнелер жаңғырып, өсе келе ол бейсаналық күйге өтеді. Қазақ философы М.С.Орынбековтің пікірінше, «осы ескіліктің қалдықтары адамның психикасында сақталып, кейін ол мифологиялық тақырыптар мен ұжымдық образдардың негізіне айналады. Сол бір екі мың жыл бұрын бейболмысқа кеткен мифтер құпия түрде біздің санамызда үнемі жаңғырып отырады, осының өзі адамдардың ойлау аппаратында белгілі бір базалық білім болатынын білдіреді» [2, 84 б.]. Осы ескіден қалған санадағы қалдықтарды алғы бейне, бастау немесе архетип деп атаймыз. Дәл осы архетип біздің ұлтымыздың менталитетінің ішкі даму ерекшеліктерін құрайды. Ол архетиптерді анықтай түскен сайын өзіміздің ұлттық келбетімізді терең түсінеміз және өскелең ұрпаққа сабақтастықпен ұластырамыз. Жалпы ұлттық ойлау дәстүрінің ерекшелігі туралы белгілі қазақ философы Д.Кішібеков «қазақ менталитеті европалықтардың ойлау шеңберіне сыймайды. Қазақтың жері қандай кең болса, оның менталитеті де сондай мол, рухани жағынан өте бай. Оны европалық қалыпқа салып қарауға болмайды, себебі, оның өркениеті де, өлшемдік түсінігі де басқа» – деп атап көрсетеді [3, 4 б.].

Қазақстандық философ Ж.М.Әбділдин өзінің философиялық категорияларға арнаған іргелі еңбектерінде: «Категориялар адамның практикалық іс-әрекеті барысындағы табиғат заттарын өзгертудің әмбебап әдістерін рухани игеру формалары, болмыс бейнеленуінің жалпы формалары екендігі белгілі. Сондықтан, олар ғылыми-теориялық білім қалыптасуының жалпы қағидалары болып қызмет етеді. Өзгеше айтқанда, ғылыми-теориялық білім қалыптасуының жалпы заңдары – категориялар, адамның табиғатты заттық-тәжірибелік деңгейде өзгертуін бейнелей отырып, болмыстың әмбебап заңдарын логикалық тұрғыда қарастырады» [4, 20 б.]. Бұл анықтамадан байқалатын екі маңызды мәселені көреміз: біріншісі – адамның қоғамдық болмыстағы іс-әрекеттік белсенділігін көтеруге талпыну; екіншісі – болмыстағы логиканың атқаратын қызметін жоғары көтеру. Шын мәнінде, бұл тұжырымдардың мәндік астары немістің классикалық философиясымен байланысып жатқандай.

Табиғат, табиғи орта – әрқашан Қазақстанның байырғы тұрғындары үшін абсолюттік және мәңгілік дүние бастауы және бірден-бір ақиқат деп танылып келген. Табиғат бұл жерде адамдарға тұрмыстың формалары мен әдістерін, көшпенділіктің немесе егіншіліктің таңдауларын белгілеп беретін ғалам ретінде көрінеді. Ол ғаламды өзгертуші адам болатын болса, онда алдымен жалпы ғарыштық үйлесімділіктер туралы терең мағыналы түсініктер қалыптасуы тиіс. Оны қазіргі заманда экологиялық мәдениет деп атайды. Ол жалпы адами мәдениеттің, қоғамдық болмыстың құрамдас бөлігі. Дәстүрлі қоғамда көшпенділердің табиғатқа, қоршаған экологиялық әлемге деген қатынасы біршама биік деңгейде болған деген бағаны көптеген зерттеушілерден байқаймыз. Олардың зерттеулерінде табиғатқа деген құрмет адамның еркіндігін сыйлаумен өзара іштей астасып жатқаны да айтылады [5, 34 б.]. Осы жерде отандасымыз Қ.Ш.Нұрланованың дәстүлі мәдениеттің ауқымындағы қазақтың әлемге қатынасы туралы маңызды тұжырымын келтірсек: «Табиғат анадан ажырамаған, оған қарсы да тұрмаған, керісінше, ол табиғатпен бірге туған, онымен біте қайнасқан адамның байыптау әрекеті табиғи. Бұл байыптау – табиғатты игеру, әлемтану әдісі (Бұқар жырау), өзінің таңғажайыптығымен тұқыртпай, қайта шабыт берер, шарықтатар сұлулығын түсіну (Қазтуған), ғаламның тылсым әнін үздіксіз қозғалысы үстінде тыңдау (әл-Фараби). Осының барлығында Ғалам сырымен түсіністік деңгейіндегі өз қатынасыңды шындыққа сай мәндік әдіспен құрудың маңызы зор» [6, 4-7 бб.].

Тарихқа жүгінсек, көшпеліліктің бастау алған мекені Сарыарқаның сайын даласы мен Үстірттің сағымды белдері екені, Алтайдың алаптары мен Жетісудың жаннат алқаптары екені белгілі. Осының мысалы ретінде аталған аймақтарда көп кездесетін бейіт, қорымдарды, археологиялық айғақтарды айтуға болады. Бұлардың бәрі б.з.д. II мыңжылдықпен аяқталатын Андрон мәдениетінен кейінгі тұтас мыңжылдықты алып жатқан тарихи кезеңнің куәлары. Академик Ә.Марғұлан ашқан Бегазы-Дәндібай мәдениеті осы көшпелілер өркениетінің жарқын айғағы. Биіктігі үш метрге жететін, ені 1,5-2 метр болатын, салмағы 1-2 тонна болатын қалақ тастардан тұрғызылған жойқын құрылыстар сол заманда болған

ұлы серпілістің айғағындай. Ә.Марғұлан бастаған археологиялық экспедиция кейіннен Бұғылы, Саңғыру, Қойшоқы сияқты жерлерде жүргізген қазба жұмыстары негізінде, адам өркениетінің тарихындағы ең ұзақ кезең – көшпелі өмір салтының бастау тегі ғылым әлеміне жария болып, дала тарихының мың жылдық ақтаңдақ бетіне құнды деректер түсті, біршама жаңа дүниелер әлемге паш етілді.

Қазақтың ата-тегі болмыс дүниесіндегі сапаның, санның, кеңістіктің, уақыттың, мөлшердің тікелей нұсқаларын жақсы игергенін көреміз. Сондай-ақ, ежелгі қазақтар заттардың мөлшеріне және өзінің тіршілік мөлшеріне қарай әрекет еткені байқалады. Қазақтың ата-тегінің қоршаған ортаға етенелігі, қоғамдық өндірістің біршама төмен дамуы әзірге бұл адамдардың философиялық көзқарасын тұрмыстық деңгейден, тұтынушылық-пайдалылық деңгейден асыра алмады. Әйтсе де, дүниетанымның осындай даму сатысы қазақ философиясының одан әрі дамуына қолайлы жағдай туғызды. Болмыс категорияларын зерттеуде практика, заттық іс-әрекет қана емес, адам танымы тарихының классикалық формасы болып табылатын философия тарихын зерттеудің түпкілікті мағынасы бар. Сондықтан да, логикалық категориялардың бірізділігі мен іштей байланысты болуы бір жағынан практикалық, заттық іс-әрекетті білдірсе, екінші жағынан адам танымының тарихының және тұтас философия тарихының даму деңгейі болып саналады. Философия тарихын зерттей отырып біздер қоғамдық-тарихи қозғалыстағы ойлауды түсіне аламыз. Сондықтан да бұл біздің негізгі зерттеу тақырыбымыз болып отырған болмыс категорияларын жүйелеуге тигізер көмегі мол. Жалпы, «философия тарихы дегеніміз философия болмысының формасы», – деп П.В.Копнин айтқандай, қандай да болмасын философиялық мәселені оның тарихи негізінен тыс қарау және өткен кезеңдердегі мәселенің шешілу тәсілдеріне тоқталмай зерттеу жүргізу тіптен мүмкін емес [7, 110 б.]. Ғ.Есім адамның күрделі болмысын Абайдың қара сөздерін талдау арқылы қарастыра отырып, осы адами болмыстың құрылымы мен жүйеленуі туралы: «бар мәселенің кілті – ұмыр. Тек ұмыр болған соң ғана өзге нәрселер туралы мазмұнды әңгіме жасауға болады. Алла, адам туралы түсініктер ұмырдан тыс емес, олар хақындағы ақиқаттарға ұмыр тікелей қатынасты. Жалпы айтқанда, «ұмыр» деген ұғым болмыстың тұтастығын білдіреді. Ұмыр болған соң Алла туралы түсінік, адам жөнінде толғаныс, адамның адамшылығын бейнелей алатын – махаббат бар» [8, 175 б.]. Бұл жерде қазақ болмысының (жалпы адамзат болмысының) екі іргелі философиялық категориясын: ұмыр мен махаббатты мәндік сипаттамалар ретінде алға шығарылғанын байқауға болады. Шындығында, адами руханилық, адами махаббат, сезім, саналы құрылымдар туралы толыққанды сөз бастлу үшін оған болмыстық негіз болатын дүниелер керек. Бұл жерде «ұмыр» ұғымы, құбылысы осы қызметті атқаратыны сөзсіз.

Әдебиеттер

1. Орынбеков М.С. Духовные основы консолидации казахов. -Алматы, 2016. -252 с.
2. Орынбеков М.С. Предфилософия протоказахов. -Алматы, 1994. -145 с.
3. Кішібеков Д. Қазақ менталитеті: кеше, бүгін, ертең. -Алматы, 3021. -200 б.
4. Абдильдин Ж.М. Собрание сочинении в пяти томах. -Алматы, 2001. -453 с.
5. Раев Д.С. Қазақ философиясындағы шешендік сөздің болмысы. -Алматы, 2023. -200 б.
6. Нурланова К.Ш. Человек и мир. Казахская национальная идея. -Алматы, 2016. -84 с.
7. Копнин П.В. К вопросу о методе историко-философского исследования. -Москва, 2018. -216 с.
8. Есімов Ғ. Хакім Абай: (даналық дүниетанымы). -Астана, 2023. -231 б.

ӘОЖ: 17.022.1

АДАМ ЖӘНЕ ТАБИҒАТ: ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ФИЛОСОФИЯНЫҢ МӘНІ

Умирова Р.Қ.– ЮМ 21-6к тобының студенті
Арынғазиева Б.Б. – филос.ғ.к., қауымдастық профессоры

Қазіргі заманның өзектімәселелерінің бірі – экологиялық дағдарыс. Өйткені, табиғи ресурстардың азаюы, климаттың өзгеруі және биоәртүрліліктің жойылуы адамзаттың табиғатқа деген қарым-қатынасын қайта қарауды талапетіп отыр. Бұл мәселелер тек технология және ғылымның көмегімен шешілмейді. Экологиялық дағдарысты жеңу үшін тек ресурс ретінде емес тірі жүйе ретінде қарауымыз тиіс. Қоршаған ортаны қорғау адамның күнделікті әркеттеріне, әлеуметтік жауапкершілігіне және моральдық ұстанымдарына айналуы тиіс. Сондықтан,экологиялық этика мен адамның табиғат алдындағы жауапкершілігі маңызды рөл атқарады.Экологиялық этика – адамның табиғатпен қарым-қатынасындағы моральдыққағидалармен жауапкершілікті зерттейтін сала.Ол қоршаған ортаны қорғау, табиғатты сақтау жәнеэкологиялық мәселелерді шешуде этикалық ұстанымдарды қарастырады[1, 160 б.].

Экологияның негізгі мақсаттары:табиғатты сақтау, жауапкершілікті арттыру және тұрақты дамуды қамтамасыз ету. Экологиялық этиканың маңызды бағыты–адам мен табиғаттың өзара байланысын үйлестіре отырып,ресурстарды жауапкершілікпен тұтыну мәдениетін қалыптастыру. Бұл экожүйенің тепе-теңдігін сақтап, келер ұрпаққа қауіпсіз орта мұра етуге ықпал етеді. Адамның қоршаған ортаға жауапкершілігі оның табиғатқа тигізетін әсерінен бастау алады. Табиғи ресурстарды үнемді пайдалану-адамның экологиялық санасының қалыптасуына ықпал ететін негізгі факторлардың бірі[2, 112 б.].

Қазіргі уақытта экологиялық дағдарыстың негізгі себептері:

1.Климаттың өзгеруі – көмірқышқыл газы мен парниктік газдардың артуы Жаһандық жылынуға әкеліп соғуда. ***Этикалық шешім:*** Жаңартылатын энергия көздерін қолдану. Мысалы: күн энергиясы, жел энергиясы, қалдықтан энергия алу.Климаттың өзгеруіне қарсы күресте жасыл технологияларды дамыту және экологиялық саясатты нығайту маңызды рөл атқарады[1, 85 б.].Климаттың өзгеруіне байланысты әлемдік қауымдастықта көптеген келісімдер қабылданды. Олардың ішінде ең маңыздысы–2015 жылы қабылданған Париж келісімі болды. Бұл құжаттың мақсаты – жаһандық температураның 1,5 градустан аспауын қамтамасыз ету және көмірқышқыл газын азайту шараларын күшейту.

2.Ормандардың жойылуы – ағаштардың кең көлемде кесілуі, жануарлардың мекенінің азаюына, экожүйенің бұзылуына әкеліп соғуда.***Этикалық шешім:***Ормандарды қалпына келтіріп, орынды пайдалану. Яғни қағаздарды қайта өндеу және қағазды үнемдеу. Ормандардың азаюы көміртегінің сіңірілуін төмендетіп, жаһандық жылынудың бастау

алуына себепші болады. Ғалымдардың зерттеуі бойынша, соңғы 50 жылда ормандардың 20%-дан көп жойылған. Осыған байланысты көптеген мемлекеттер ағаш отырғызу бағдарламасын енгізіп, орман алқаптарын кеңейтуге тырысып жатыр.

3.Судың ластануы және тұщы судың яғни ауыз суының азаюы – Өнеркәсіптік қалдықтар мен пластикалық қалдықтар. Мысалы: Теңізге тасталған пластикалық бөтелкенің (баклажка) толық ыдырауына 450-1000 жыл кетеді.***Этикалық шешім:*** Суды үнемдеу, қалдықтарды тиімді әрі дұрыс жою, экологиялық тұрғыдан жауапты өндіріс қалыптастыру қажет. Қазіргі таңда судың ластануына байланысты көптеген мемкеттерде су тапшылығы сезіліп отыр. БҰҰ ның мәліметінше, 2030 жылға қарай әлем халқының 40%-ы су тапшылығына тап болуы мүмкін. Осы себепті суды тазарту және тиімді пайдалану саясатын күшейту қажет.

4.Қалдықтардың көбеюі – Пластик және басқа да тұрмыстық қалдықтар табиғатқа зиян келтіретіні анық. ***Этикалық шешім:*** Қайта өндеу, қоқыстарды сұрыптау, минимализмді қалыптастыру.Экологияға зияны тимейтін таза өнімдерді пайдалану.Қалдықтарды тиімді басқару қоршаған ортаны ластанудан сақтап, экожүйелердің тепе теңдігін сақтауға көмектеседіт [3, 74б.]. Еуропа елдері қалдықтартарды қайта өндеуді 50%-дан артық деңгейге жеткізіп отыр. Мысалы Германияда қоқыстың 67%-ы қайта өңделеді. Ал дамушы елдерде бұл көрсеткіш 10%-дан аспайды. Сондықтан қалдықтарды өңдеу әлемдік деңгейде маңызды мәселе.

5.Ауаның ластануы – көліктер мен зауыттан шыққан түтіндер ауаны ластап, адамдар денсаулығына кері әсерін тигізуде.***Этикалық шешім:***Көлікті азайту, қоғамдық көліктерді пайдалану, таза технологияларды енгізу.

6. Қалалардың қарқынды дамуы табиғи ресурстарға айтарлықтай салмақ түсіруде. Себебі,урбанизация нәтижесінде жасыл аймақтар азайып, ауаның ластануы артуда.Алайда,Смартқала технологияларын енгізу мәселелерді азайтуға көмегін тигізеді.

Халықаралық нәтижеде Германияның«энергиялық айналдыру» бағдарламасы, Коста-Риканың ормандардың қалпына келтіру және Сингапурдың суды басқару жүйесі сияқты табысты мысалдар бар. Бұл елдер экологиялық мәселелерді шешуде ауқымды жетістіктіктерге қол жеткізді. Мысалы, Германия 2022 жылы өз энергиясын 42%-ын жаңартылатын энергия көздерінен алды[4, 55 б.]. Коста-Рика 2021 жылы өз ормандарын 60%-ын қалпына келтірді[5, 67 б.]. Сингапудың суды қайта өңдеу жүйесі арқылы судың 40%-ын қайта пайдаланады[6, 89 б.]. Сондай-ақ, Скандинавия елдері экологиялық мәселелерді шешуде үлкен жетістіктерге жетті. Мысалы, Швеция қоқыстың 99%-ын қайта өңдейді және осы өңдеуден алынған энергияны тұрғын үйлерді жылыту үшін пайдаланады.

Қазақстанның экологиялық мәселелері және олардың шешімдеріне қолданған бағдарламалар мен стратегиялар: Қазақстанда Арал теңізінің тартылуы, Балқаш су деңгейінің төмендеуі және ауаның ластануы сияқты экологиялық мәселелер өзекті болып отыр. Арал теңізінің тартылуы су басқару саясатының болмауынан туындады. Бұндай мәселелерді шешу үшін ұлттық жобаларды күшейту қажет.

1.Арал теңізің тартылуын тоқтату мақсатында 1993 жылы Арал теңізі бассейнін сақтау және қалпына келтіру бағдарламасы аясында, Сырдария өзенің қайта қалпына келтіру және Кіші Арал жобасы іске асырылды.

2. Балқаш көлінің экожүйесін қорғау үшін «Балқаш көлін қорғау және орнықты пайдалану»бағдарламсы жүзеге асырылып, өзендердің су ағының реттеу, өнеркәсіп қалдықтарын ластауын азайту шаралары қабылданды.

3.Ауаның ластануын азайту үшін Жасыл экономика концепциясы экологиялық мәселелерді шешудің маңызды жолдарының бірі ретінде қарастырылуда. Қазақстан **«*Жасыл экономикаға көшу*»**стратегиясын жүзеге асырып, 2050 жылға дейін жаңартылатың энергия көздерін 50%-ға жеткізуді мақсат етуде.

4. Қоқыстардың көбеюін басқару үшін «Тұрмыстық қатты қалдяқтары басқару» бағдарламасы жүзеге асырылып қоқысты сұраптау және қайта өндеу енгізілуде.

5. Сирек кездесетін өсімдіктер мен жануарлар Қазақстанның Қызыл кітабына еніп, ерекше қорғалуда.

6. Климаттың өзгеруіне байланысты Қазақстан Париж келісіміне 2016 жылы қосылды. 2030 жылға дейін көмірқышқыл газын 15%-ға дейін азайту міндеттемесін алды.

Экологиялық сананы қалыптастыру бұл табиғатты қорғау, ресурстарды үнемді пайдалану және экодағдарысты алдын алудың негізі. Оны дамыту үшін саналы тұтынуды, жауапкершілікті арттыруды, табиғатқа құрметті және және экологиялық мәдениетті насихаттау қажет. Мектепте, қоғамда және отбасында экологиялық тәрбиені күшейту-бұл тұрақты даму мен келер ұрпақтың өмірін жақсартудың негізгі шарты[7, 120 б.].Экологиялық мәдениеті дамыту тек заңнамалық шараларға ғана емес, әрбір адамның күнделікті әдетіне байланысты. Жасыл технологияларды енгізу, қалдықтарды азайту және табиғаттық қорғау тұрақты дамудың басты жолы.

Экологиялық этика адамзаттың табиғатпен үйлесімді өмір сүруін қамтамасыз ететін философиялық бағыт. Қазіргі экологиялық дағдарыс жағдайында адамзат табиғат алдындағы экологиялық сананы қалыптастыруы өте маңызды. Жасыл технологияларды енгізу, ресурстарды ұтымдыәрі үнемді пайдалану және экологиялық мәдениетті дамыту-тұрақты дамуға жетудің басты жолы.

Әдебиеттер

1. Прокфьев А.В.Экологиялық этика: оқу құралы. Интернет – ақпараттық технологиялар университеті (ИНТУИТ). Ай Пи Эр,2019.-160б
2. Бейсенова Ә.С., Шілдебаева Ж.Б. Экология және тұрақты даму. -Алматы: Ғылым, 2010.-112б
3. Акишев К. Экологиялық саясат және қоршаған орта. Алматы: КазҰУ, 2017.-74б
4. МüllerH. Германияның энергетикалық саясаты. Берлин: Green energy press, 2022. -55 б
5. Rodriguez P. Коста – Риканың экологиялық жетістіктері. Сан – Хосе: EcoPress, 2021. -67 б
6. Lee K. Сингапурдың суды басқару жүйесі. -Сингапур: WaterTech Publications, 2020. -89 б
7. Төлеубаева Г.М. Экологиялық сананы қалыптастыру. -Астана: Арыс баспасы, 2021. -120 б

ӘОЖ: 504

ҒЫЛЫМИ –ТЕХНИКАЛЫҚ ПРОГРЕСС ЖӘНЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДАҒДАРЫС

Умирова Р.– ЮМ 21-6к тобының студенті
Жиенбекова А.А. – филос.ғ. кандидаты,доцент

Ғылыми–техникалық прогресс – адамзат қоғамының дамуы мен өркендеуінің негізгі факторларының бірі.Ғылыми техникалық прогресс (ҒТП) адам өмірін жақсартып, ауыл шаруашылығы, медецина, өндіріс және көлік салаларын дамытты. Сонымен қатар халық саның қарқынды өсуіне ықпал етті. Медицинаның дамуы вакцинамен емдеу әдістері жетілдірілуі, ауыл шаруашылығының тиімділігінің артуы әрі еңбек жағдайларының жақсаруы халықтың өсуіне бірден бір себеп болды. Бірақ технологиялық жетістіктер және индустрияландыру процесі табиғи ресурстардың сарқылуына, қоршаған ортаның ластануына, су тапшылығына, азық түлікке сұраныстың өсуіне және климаттың өзгеруіне әкеліп соғуда.Осылайша ғылыми-техникалық прогресс экологиялық дағдарыстың бастысебептерінің біріне айналып отыр. Бұл мақалада ҒТП-ның экологиялық дағдарысқа ықпалы, оның салдары және шешу жолдары қарастырылады.

ҒТП-ның дамуы өндірістің қарқынды өсуіне, технологиялық жаңалықтардың енуіне, халық санының көбеюіне ықпал етті. Алайда, бұл даму қоршаған ортаға айтарлықтай зияның тигізуде.

Индустрияландыру нәтижесінде атмофераға, суға және топыраққа зиянды заттардың бөлінуі күннен күнге өсіп келеді. Зауыттар мен Фабриканың қалдықтары, көлік құралдарынан бөлінетін көмірқышқыл газы және пластикалық қоқыстар-экологиялық дағдарыстың басты себептері.

Индустриялық өндіріс дамыған сайын атмосферадағы көмірқышқыл газының концентрациясы артып, жаһандық жылу процесін күшейтуде[1, 56б.].

Ғылыми – техникалық жетістіктермен бірге өндірістің күшеюітабиғи ресурстардың шамадан тыс көп тұтынуға алып келді. Мұнай, Көмір, Газ және басқа да қазбалардың сарқылуы энергетикалық дағдарысты тудыруда.

Табиғи ресурстарды тиімді пайдаланбау,олардың тез сарқылуына және экожүйелердің бұзылуына әкеледі[2, 78 б.].

Ғылыми-техникалық прогресс экологиялық дағдарысқа бірнеше факторлар арқылы әсер етеді. Өнеркәсіптік кәсіпорындардан және көліктерден бөлінетін парниктік газдар климаттың өзгеруіне және жаһандық жылынуға әкеліп соғады.Климаттың өзгеруі-XXI ғасырдың ең маңызды экологиялық мәселелерінің бірі,себебі ол бүкіл экожүйеге әсер етеді[3, 95 б.].Табиғи ресурстардың шамадан тыс көп пайдаланылуы мұнай, газ, көмір сияқты қазба байлықтардың сарқылуына және энергетиканың азаюына алып келеді. Сонымен бірге,индустрияландыру нәтижесінде ормандар азайып,жануарлар мен өсімдіктердің түрлерінің азаюына себеп болуда. Ғылыми – техникалық прогрестің әсерінен биоалуан түрліліктің азаюы табиғи тепе – теңдекті бұзады[4, 110 б.]. Өндірістің артуы қалдықтардың, әсіресе пластикалық қалдықтардың шамадан тыс көп болуы қоршаған ортаны ластайды. Ауаның ластануы,көліктер мен зауыттан шыққан түтіндер адамдар денсаулығына зияның тигізуде.

Ғылыми-техникалық прогрестің зиянымен қатар экологияға тиер пайдасыда бар. Мысалы, жаңартылатын энергия көздері – күн, жел, су энергиялары-табиғатты ластамай, экологиялық таза қуат өндіруге мүмкіндік береді. Сондай-ақ экологиялық көлік құралдары, яғни электромобильдер ауаға зиянды газдарды шығармайды. Бензинмен жүретін көліктерге қарағанда, бұл электромобильдер ауаның тазалығын сақтауға септігін тигізеді. Қалдықтарды қайта өңдеу қоқыс көлемін азайтып, таза экологиялықтабиғи заттарды пайдалануға мүмкіндік береді. Су тазарту, үнемдеу бағытында жаңалықтар көп. Себебі, су тазарту, тұщыландыру құрылғылары өзең, көлдерді сақтап, ауыз су мәселесін шешеді. Ормандардықорғау үшін спутник мониторинг қолдануда. Ол заңсыз ағаш кесуді анықтауға және оны болдырмауға жағдай жасайды. Сондай ақ, цифрлық технологиялар қолдану арқылы қағазды үнемдеп, орманды қорғауға болады. ҒТП климаттың өзгеруімен күресте де көмектесіп жатыр. Ауа тазарту және көмірқышқыл газын азайту жүйелерінде технологиялар бар. Қысқасы ғылыми – техникалық прогресс қоршаған ортаға зиянның ғана емес пайдасында тигізеді. Тек дұрыс қолдана білу қажет.

Ғылыми-техникалық прогресс (ҒТП) жоғарыда айтқандайэкологияға екі жақты әсер етеді: бір жағынан табиғи ресурстарды тиімді пайдалануға мүмкіндік беретін инновациялық шешімдерді ұсынса, екінші жағынан, қоршаған ортаға антропогендік қысымды күшейтіп, экологиялық дағдарыс жасауда. Осы себепті ҒТП-ны экологиялық білім мен мәдениет қалыптастыру арқылы дұрыс бағытта қолдану қажет. Қазіргі заманғы технологиялар – жаңартылатынэнергия көздері, экологиялық таза көлік, қалдықтарды қайта өңдеу әдісі, жасыл өндірісті дамыту экологиялық сана мен мәдениетті дамытудың негізгі құралдары болып табылады. Сонымен қатар, ғылыми жетістіктер экологиялық мәселелерді зерттеп шешу жолдарын көрсетеді. Мысалы, жасанды интелект пен үлкен деректерді пайдалана отырып табиғат өзгерістерін болжауға, парниктік газдарды азайту сияқты үлкен жобаларды іске асыруға болады. Бұл білім мен мәдениет деңгейін көтеру арқылы ғана жүзеге асатыны белгілі. Себебі кез келген технологияны зиянсыз әрі тиімді қолдану ең алдымен адамның санасына байланысты. Егер ҒТП экологиялық біліммен және мәдениетпен бірге жүрсе, онда ол экологиялық дағдарысты шешуге, табиғатты қорғауға және тұрақты даму қағидаларын сақтауға мүмкіндік береді.

Экологиялық сана бұл адамның қоршаған ортаға деген көзқарасы, табиғатты қорғауға деген ішкі жауапкершілігі. ҒТП-ның дамуы экологиялық сананың өсуіне ықпал етеді, өйткені ғылыми зерттеулер мен технологиялар экожүйелердің тұрақтылығын сақтауға бағытталған шешімдер ұсынуға мүмкіндік береді. Алайда экологиялық сананың төмендігі ҒТП-ның мүмкіндіктерін дұрыс пайдаланбауға әкелуі мүмкін. Сондықтан қоғам экологиялық сауатын жетілдірмесе пайдалы қазбалардың шамадан тыс пайдалануы, табиғатқа зиян келтіретін өндірістердің пайда болуы мүмкін. Экологиялық сана қалыптастыру мақсатында мектептер мен Университеттерде экологиялық білім жүйесін оқыту,экологиялық қозғалыстар мен бұқаралық ақпарат құралдары (БАҚ) мен әлеуметтік желілер, сондай ақ заңнамалық шаралар табиғатты қорғаудың маңызды құралы болуы тиіс. Қоғамдық экологиялық қозғалыстар арқылы адамдар табиғатты қорғауға белсенді араласып, сенбелік ағаш отырғызу акциялары және экологиялық форумдар арқылы қоршаған ортаны жақсартуға үлес қосады. Ал БАҚ пен әлеуметтік желілер экологиялық ақпарат таратып, қоғамның экологиялық санасын дамытуға ықпал етеді. Экологиялық заңдар мен ережелер табиғатты қорғауға нақты шараларды жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Егер осы төрт бағыт үйлесімді жұмыс жасаса экологиялық сана қалыптасып қоғам қоршаған ортаны қорғау міндетін толық сезіне алады.

Қорыта айтқанда, ғылыми-техникалық прогресс пен экологиялық білім және мәдениет өзара байланысты. ҒТП табиғи ресурстарды тиімді пайдалануға, экологиялық таза өндірістерді дамытуға, табиғатқа зиянды әсер азайтуға

мүмкіндік беретін жаңа технологияларды ұсынса, экологиялық білім мен мәдениет саналы түрде пайдаға асыруға жол ашады. Егер адамзаттың экологиялық санасы жоғары деңгейде болып, табиғатты қорғау мен сақтауды үйренсе онда ҒТП – ның зиянын азайтып, оны тұрақты дамудың маңызды құралына айналдыруға болады. Сондықтан, қазіргі таңда экологиялық білімді кеңінен насихаттау, жасыл технологияны дамыту және қоғамның экологиялық мәдениетін өсіру басты міндет болып табылады. Бұл тек қоршаған ортаны қорғау ғана емес, болашақ ұпаққа таза әрі, қолайлы ортаны және тұрақты экожүйені сақтауғада септігін тигізеді.

Әдебиеттер

1. Назарбаев Н. Жасыл экономикаға көшу жолдары. Алматы: Фолиант, 2017. – 56 б
2. Бейсенова Ә.С., Шілдебаева Ж.Б. Экология және тұрақты даму. Алматы: Ғылым, 2010. – 78 б
3. Прокфьев А.В. Экологиялық этика: оқу құралы. Интернет – ақпараттық технологиялар университеті (ИНТУИТ) Ай Пи Эр, 2019. – 95 б

УДК: 327.2

ОСОБЕННОСТИ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ

Шарасулова М.Ю. - гр. ЮМ-23-9к
Бихондиева А.Б. – магистр, старший преподаватель

В международном праве сложился общий принцип, согласно которому международно-правовое деяние субъекта влечет его международно-правовую ответственность.

Ответственность - один из древнейших институтов международного права. История международных отношений свидетельствует о его постоянном практическом применении и совершенствовании. Однако правовые нормы этого института до сих пор не кодифицированы, и поэтому он основывается, как правило, на применении обычно-правовых норм, сложившихся на базе прецедентов и судебных решений[1].

Некоторые нормы общего характера, регулирующие вопросы ответственности, закреплены в международных договорах, а также подтверждены в резолюциях ООН и других международных организаций.

Следует отметить, что взгляды ученых на определение международной ответственности неоднозначны.

Международно-правовая ответственность - это совокупность правовых отношений, возникающих в современном международном праве в связи с правонарушением, совершенным каким-либо государством или другим субъектом международного права, или в связи с ущербом, причиненным одним государством другим в результате правомерной деятельности. В одних случаях эти правоотношения могут касаться непосредственно только государства-правонарушителя и пострадавшего государства, в других - могут затрагивать права и интересы всего международного сообщества.

В науке международного права под международно-правовой ответственностью понимают отрицательные юридические последствия, наступающие для субъекта международного права в результате нарушения им международного обязательства. Так, Комиссия международного права ООН определила содержание международной ответственности как "те последствия, которые то или иное международно-противоправное деяние может иметь согласно нормам международного права в различных случаях, например, последствия деяния в плане возмещения ущерба и ответных санкций".

Итак, ответственность в международном праве - сложное, многогранное явление. Прежде всего, это принцип международного права, в соответствии с которым всякое противоправное деяние влечет за собой ответственность виновного субъекта по международному праву.

Ответственность субъектов международного права связана со строгим соблюдением международного правопорядка, борьбой за сохранение и упрочение мира, обеспечением международного сотрудничества. Она выступает в качестве определенного инструмента правового регулирования международных отношений и стимулирует функционирование международного права[2].

Признаки, характеризующие содержание рассматриваемого понятия, сводятся к тому, что международно-правовая ответственность:

1) состоит в применении к субъекту-правонарушителю санкций международно-правовых норм;

2) наступает за совершение международного правонарушения;

3) направлена на обеспечение международного правопорядка;

4) связана с определенными отрицательными последствиями для правонарушителя;

5) реализуется в международных правоохранительных правоотношениях, возникающих между субъектом-правонарушителем и потерпевшим субъектом, а в определенных случаях также между государством-правонарушителем и международным сообществом государств в целом.

Международные правонарушения с середины XX века подразделяются на международные деликты и международные преступления.

К числу международных преступлений относятся особо опасные деяния, нарушающие основополагающие принципы и нормы международного права, имеющие жизненно важное значение для международного сообщества, и потому негативно воздействующие на всю систему международных отношений. Международными преступлениями считаются акты агрессии, колониальное господство, геноцид, апартеид, систематические и массовые нарушения прав человека, исключительно серьезные военные преступления и т.п. Также в последнее время наметилась тенденция к признанию в качестве международного преступления преднамеренного и серьезного ущерба окружающей среды, незаконного оборота наркотиков.

Субъектами международно-правовой ответственности являются только субъекты международного публичного права. Этими субъектами могут быть и являются государства и другие субъекты международного права[3].

Ответственность физических лиц за международные преступления чаще всего наступает при условии, что их преступные деяния связаны с преступной деятельностью государства. Ответственность лежит на государстве в целом.

Субъектами права международной ответственности являются субъекты международного права. Принятые Генеральной Ассамблеей статьи посвящены ответственности государств перед государствами. Вместе с тем общая часть статей применима и к международным организациям.[4]

Основными субъектами международного права являются государства. Их политико-правовая природа определяет характерные черты международного права, включая право ответственности. Субъектом права ответственности может быть и государство в процессе образования, прежде всего в случае вооруженной борьбы народа за реализацию права на самоопределение.

Субъектами международного правонарушения могут быть и международные организации. В международной практике сложились определенные нормы, связанные с ответственностью международных организаций перед своими должностными лицами и служащими. Международная организация также может нести ответственность перед государствами, состоящими или не состоящими ее членами, за неправомерное деяние органов этой организации, например за ущерб, нанесенный в результате ее военных или политических действий**.** Ответственность международных организаций возникает из нарушения ими международных обязательств, вытекающих из договоров и других источников права. Например, в договорах об исследовании и использовании космического пространства устанавливается ответственность международных организаций, осуществляющих космическую деятельность, за ущерб, причиненный этой деятельностью.

Итак, одним из важнейших международно-правовых инструментов является принцип международной ответственности государств и других субъектов международного права за нарушение их международных обязательств, а также за вредные последствия при правомерной деятельности в отдельных сферах межгосударственного сотрудничества.

В настоящее время институт ответственности приобретает растущее значение, привлекает к себе внимание доктрины. Однако в разработке норм и принципов международно-правовой ответственности существует пробел[5].

Несмотря на возрастающую необходимость нормы и принципы международно-правовой ответственности государств так и не кодифицированы, хотя работа над этим ведется Комиссией международного права ООН.

Таким образом, задачей современного международного права является заполнение данного пробела в праве. Кодификация и развитие норм и принципов международно-правовой ответственности может послужить важным условием в дальнейшем развитии международного права в целом.

Литература

1. Абашидзе А. Х., Солнцев А. М. Международное право. Мирное разрешение споров. Учебное пособие для бакалавриата и магистратуры. М.: Юрайт, 2019 г. 222 с.
2. Бекяшев К. А. Международное право. Учебник для бакалавров. М.: Проспект, 2019. 896 с.
3. Вельяминов Г.М. Международное право: опыты. М.: Статут, 2015. 1006 с.
4. Гетьман-Павлова И. В., Постникова Е. В. Международное право. Учебник. М.: Юрайт, 2019. 560 с.
5. Кешнер М. В. Право международной ответственности. Учебник. М.: Проспект, 2017 г. 240 с.

ӘОЖ 101.1..316

ҰЛТТЫҚ БІРЕГЕЙЛІК МӘСЕЛЕСІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ҚЫРЛАРЫ

Эргаш Ж.Е. -Юм-24-6К тобының студенті
Шалдарбекова А.Б – филос.ғ.к. доцент

Бұл мақалада ұлттық бірегейліктің әлеуметтік-философиялық қырлары қарастырылады. Гуманитарлық ғылым саласында ұлттық бірегейлік ұғымын зерттеп жүрген танымал шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектеріне талдау жасауға талпыныс жасалған

Ұлттық бірегейлік – халықтың тарихи жады, тілі, мәдениеті мен дәстүрлеріне негізделген өзіндік санасы. Жаһандану үдерісі ұлттық бірегейлікке екіұшты әсер етеді: бір жағынан, мәдени алмасуды күшейтсе, екінші жағынан, ұлттық ерекшеліктердің жойылуына әкелуі мүмкін. “Мәдени мұра” бағдарламасы, қазақ тілін дамыту және ұлттық құндылықтарды жаңғырту осы үдерістің басты бағыттары болып табылады. Ұлттық сананы нығайтуда отбасы, білім беру және бұқаралық ақпарат құралдары ерекше орын алады. Рухани жаңғыру ұлттық бірегейлікті сақтаудың маңызды тетігі ретінде қарастырылады. Ұлттық бірегейлікті қорғау – елдің тұрақтылығы мен болашағы үшін маңызды стратегиялық міндет. Мақала ұлттық бірегейлікті сақтау жолдарын талдап, оның әлеуметтік және философиялық негіздерін ашып көрсетеді.

Қазіргі жаһандану дәуірінде ұлттық бірегейлікті сақтау мен дамыту маңызды мәселелердің бірі болып отыр. Ұлттық бірегейлік – белгілі бір этностың немесе ұлттың өзіндік ерекшеліктерін, мәдениетін, тілін, дәстүрлерін және тарихи жадын сақтау арқылы өзіндік келбетін анықтау процесі. Бұл ұғым әлеуметтік-философиялық тұрғыда ұлттың ұжымдық санасымен, мәдени бірегейлігімен және мемлекеттің саяси-әлеуметтік құрылымымен тығыз байланысты.

Ұлттық бірегейлік – қоғамның әлеуметтік және мәдени құрылымының маңызды элементі. Ол бірнеше негізгі компоненттерден тұрады:тарихи жады – халықтың тарихи тәжірибесін, ата-бабалардан қалған мұраларды сақтауы.Тіл – ұлттың басты символы әрі мәдени тұтастығын қамтамасыз ететін құрал.Дәстүр мен мәдениет – қоғамның өзіндік ерекшеліктерін айқындайтын факторлар.Дін мен дүниетаным – адамдардың рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыратын маңызды элемент.

Философиялық тұрғыдан алғанда, ұлттық бірегейлік – бұл халықтың өзін-өзі тануы мен ұжымдық санасы. Гегель ұлттық рух туралы айтқанда, әр ұлттың өзіндік тарихи жолы мен ерекшеліктері болатынын атап өткен. Ал Антонио Грамши ұлттық бірегейлікті мәдени гегемония тұрғысынан қарастырып, оның қоғамдағы әлеуметтік құрылымдармен тығыз байланысын көрсеткен[1, 256б].Гуманитарлық ғылым саласында ұлттық бірегейлік ұғымын зерттеп жүрген танымал шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектеріне талдау жасау арқылы ұлттық бірегейлік ұғымының әдіснамалық-теориялық қырын жан-жақты ашып алу керек. Ең алдымен «бірегейлік» этимологиясына назар аударған жөн. «Бірегейлік» сөзінің шығуының түп негізі латын тіліндегі «idem», «identity» сөзінен бастау алады. Оның мағынасы «ұқсау», «тепе-тең болу» деген мағына береді. Яғни, жеке индивидтің біреуге ұқсауын, сонымен өзін теңестіруін білдіреді. Қазақстанда «identity» терминінің қазақ тілінде жалпыға ортақ терминологиялық анықтамасының жоқтығын айтпасқа

болмайды [2, 87 б.]. Мемлекеттік тілде жазылған ғылыми оқулықтардың басым көпшілігінде, сөздіктерде және бірқатар осы мәселені зерттеумен айналысатын ғалымдардың еңбектерінде және кейбірмемлекеттік құжаттарда «identity» ұғымынашуда әртүрлі балама сөздер қолданылып жүр. Олардыңкөпшілігібірегейлікпенқатар, «бірдейлік», «біртектілік», «сәйкестік», «ұқсастық», «тақылеттестік», «барабарлық» және т.б. сияқты ұғымдарды қосарлана пайдаланады. Келесікезекте, американдық зерттеуші ғалым Хантингтон өзінің танымал «Біз кім біз?» атты классикалық еңбегінде бірегейлікті индивидтің немесе топтың өзіндік санасы деп көрсетеді. Ол мені сіздерден және бізді олардан ерекшелейтін нәрсе бірегейленудің ерекше өнімі болып табылады. Бірегейлік тіпті жынысы, аты, ата-анасы, азаматтығы сияқты белгілермен анықталатын жаңа туған балағада тән. Шындығында, мұндай белгілерді баланың өздігімен саналы түрде түсінгенінежәнеоныңкөмегіменөзін-өзіанықтағануақытқадейінлатенттісипатқаие. Бірегейлікті зерттеушілертобықұрастырғандай «жеке даралықпен ерекшелік образыменөзараарақатынаста», сонымен бірге, адамның өзінің йналасынан шыққанбелгілі тұлғаларменөзара қарым-қатынасы нәтижесінде қалыптасады.

Бірегейленуді теориялықтұрғыдаөрбіту барысында әлеуметтік бірегейліктің ғылымда бірнеше түрі өмір сүретініне көз жеткізуге болады. Атапайтқанда, кәсіби, ұлттық, этностық, аймақтық, саяси, діни және т.б.[3, 50 б.]. Осы жерде біздің ғылыми зерттеуіміздің негізіне айналып отырған ұлттық бірегейлік әлеуметтік бірегейліктің бір бөлігі болып табылады. Ұлттық бірегейлік адамныңбелгілібірұлтқа, елге, мәдени кеңістікке жататындығын білдіретін бірегейліктің құрамдас бөліктерінің бірі ретінде анықталып жүр. Ол – азаматтық және ұлтшылдық сияқты түсініктермен теңестірілмейді, дегенмен, олароғанкүштіәсер етеалатын факторларболыптабылуымүмкін. Сонымен біргеұлттық бірегейлікадаммен біргетумысынанпайда болмайды. Олбелгілі бірадамдардың тобыныңтілін, тарихын, қауымдастықтың мәдениетін қабылдағанкезде пайдаболады. Осығанбелгілі бір мемлекетке иесілік, мемлекеттікбірегейлікке, ұлттық идеяғажәне мемлекеттік символдарғашынайы берілушіліксезіміндеқосуға болады.

Ұлт – адамдардың тарихитұрғыда жинақталған немесеқалыптасқан этностық қауымдастығыретінде анықталады. Алайда, «ұлт» пен «этнос» ұғымдары арасындағы нақтыекігеайырып көрсететіндей шекараның болмауы сияқтыэтностықжәне ұлттықбірегейліктіңаражігінажыратып көрсететіннақты анықтаманың жоқтығынайтпасқа болмайды. Этностық жәнеұлттықбірегейлікөздерініңнегізіндемәденібірегейліктіиеленеді.

Қазақстанда ұлттық бірегейліктіанықтауда қоғамдаекі концепцияның қарама-қайшылығын Қадыржановта айтады. Ол оны «Қазақұлты» және «қазақстандықұлт» депекігебөліпкөрсетеді. Бұл екітұжырымқазіршевиртуалдықеңістікте, қоғамдық дискурссаласында күресжүргізіліпотыр деппайым жасайды [4,80б.]. Қазақстандықтардың бірегейлігінанықтауға келгенде қазіргі қоғамдағыжоғарыда айтылған қарама қайшылықтардың туындауыныңнегізі тереңде. Кеңестікуақытта қалыптасқан кеткен адамдардың саясимәдениеті, коммунистік санасымен халықтың құндылықтарыменастасып жатыр. Бұл өзкезегінде коммунистік жүйенің ыдыраған тұсында адамдардың бірегейлігін таңдауындатығырыққатірегені анық. Ұлттық бірегейліктің алыптасудағытиімдіжолыніздестірудіңобъективті нәтижесі Конституцияның өзгерісі болыптабылды. Онда этностыққа бағытталған ұлтты қбірегейлік жалпыламат ұжырымдыойментүсінікке ауыстырылды.

Этностық жәнеазаматтық бірегейлігі арасындағы тепетеңдікті сақтаудың жолыніздестіру егемендік жылдары жоғарғы басшылық назарында ерекше маңызды мәселеге айналғаныанық [5, 56 б.]. 1995 жылы жаңа Конституцияның қабылдануы мемлекеттің ұлттық құрылысты қалыптастыруда этностық және азаматтықбірегейліктертепе-теңдігінұстаптұруға тырысқандығы байқалады. Оның басты себебі, мемлекеттегібарлық этностықтоптардыңполиэтностықортадашектетушілікті болдырмай және бірэтностыңбасқаэтностанжоғарытұруына жолбермеугеқарайөзгергені анық. Осыуақыттатек мемлекеттің осылайымыраға келусаясаты арқылығана қоғамда этносаралық наразылықпен қақтығыстыңалдыналуға болатын еді. Алайда, Қазақстандағы негізгітитулдыұлтретіндеқазақ ұлтының тіліменелдегіорны мемлекетқұраушыұлтретінденазардантысқалмады. Бұл туралы Қазақстан Конституциясында «өзін-өзі анықтаушы қазақ ұлтының мемлекеттік формасы» ретіндеұлттықегемендігініңкөрсетілуі, Берік Әбдіғалидың ойынша, төмендегідеймаңыздыфакторларменанықталады: Біріншіден, кеңестікбіртұтас мемлекет жағдайында орталық атынан саясижәнеэкономикалықеріктің негізгі инициаторларымен атқарушыларының басым көпшілігі орысұлтынанболғандықтан қазақтартуғанреспубликасындаөздерініңжағдайларына қанағаттанбады;

Философиялықтұрғыданалғанда, ұлттықбірегейлік – тектәстүрлердісақтауғанаемес, соныменқатар, оны заманталабынасайбейімдеуүдерісі. Ұлттың бірегейлігіөзгермеліәлемдеөзіндік орнынтабуүшінтұрақтылықпен жаңашылдықтыңүйлесімінтабуықажет. Білімберу, мемлекеттіксаясат, бұқаралықақпаратқұралдарыменотбасыинститутыұлттықбірегейліктісақтаудашешушірөлатқарады.

Қорытындылай келе, ұлттықбірегейлік – ұлттыңруханинегізі, оныңөмірсүруініңжәнедамуыныңкепілі. Онысақтауәрбіразаматтың, мемлекеттіңжәнеқоғамныңортақміндетіболыптабылады. Текөзмәдениетін, тілін, тарихынқұрметтегенхалыққанажаһанданужағдайындаөзінжоғалтпай, ұлттықтұтастығынсақтайалады. Сондықтанұлттықбірегейліктінығайту – қазіргізаманныңбастыстратегиялықміндеттерініңбірі.

Әдебиеттер

1. ГегельГ.В.Ф. “Тарихфилософиясы”. – Алматы: Ғылым, 2002.
2. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. -М, 2006 . 29 с.
3. Хантингтон С., Башкирова А. «Кто Мы?» – М, 2008. 150 с.
4. Кадыржанов Р.К. «Казахи? Или казахстанцы?»//Егемен Қазақстан. №514, 2020 г.
5. Абдыгалиев Б. Государственная идентичность казахстанцев. -Алматы: Эверо, –2015 г.

АҚШ-ТЫҢ ТЫНЫҚ МҰХИТ АЙМАҒЫНДАҒЫ МҮДДЕСІ.ТАЙВАНЬ МӘСЕЛЕСІ

Абдуганиев Р. - ЮМ 24-3К-1 тобының 1- ші курс студенті
Таубаева М.Е - жетекші

Тарихи сахнада күні бүгінге дейін шешім таппаған ірі мәселелердің бірі – Тайвань туралы болмақ. 1895 жылды еске алсақ ҚХР мен Жапония арасындағы соғыстан кейін Тайвань аралын ҚХР Жапаонияға беруге тура келді.Алайда екінші дүниежүзілік соғыстан кейін ҚХР Тайваньді өз елігіне алған болатын.Тайвань Материктегі комунисттердің

жеңісінен кейін дереу 50 жыл ішінде аралдың экономикасы дамып,инфрақұрылымы жетіліп,Азия жолбарыстарының тізіміне қосыла бастады. ҚХР-ның елшілігі Қытай Республикасының заңды тәуелсіздігін мойындамайды және халықаралық құқық субъект негізінде қолданатын мемлекеттер арасында дипломатиялық қарым қатынастарды жүргізбеуге тырысады.

Тайваньді ҚХР өз провинциясы деп қарастырылады.Жалпы ҚХР“1 мемлекет -2 жүйе” принціпін қолдайды және Тайваньді саяси тұрғыда ойыншы ретінде қарастырмасада экономикалық салада әріптес болып табылады.1949 жылы қазан айында қытай халқы жаңа демократиялық революциясында жеңіске жетіп Қытай Халық Республикасын құрды.Гоминьдан партиясы бөтен тұрғындардан қолданыс табамыз деп Қытай провинциясына Тайваньді жіберіп,орталық үкіметке қарсы шықты.Осындай қарама-қайшылықтардан кейін Тайвань мәселесі пайда болды. Өткен кезеңге қатысты айтсақ, егер Қытай Тайваньды әскери күш арқылы өз бақылауына алуға әрекет жасаса, бұл жағдай Қытайға Ресейдің Украинаға қарсы әскери іс-әрекетіне ұқсас сыртқы саяси сәтсіздікке алып келмес еді.Әлемнің дамыған мемлекеттері Тайваньды Қытайдың құрамына кіретін аймақ деп есептеп, оның бірігуін Қытайдың ішкі мәселесі ретінде мойындағандықтан, олар Тайваньды қорғауға кірісіп, Қытайға қарсы санкцияларды енгізіп, Тайваньды қаруландыруға мүмкіндік бермейді, мұндай әрекеттер жүзеге аспайды. Осы тұрғыдан Қытай үшін Тайвань мәселесін өз мүддесіне шешудегі жалғыз тосқауыл АҚШ болып қалар еді.Қытай би-лігі әлі күнге дейін Тайваньді өз аймағы санайды. Бірақ тайваньдықтар мұндай жобаға мүлдем қарсы.

Жер-жаһандағы небәрі 15 ел ғана Тайваньның тәуелсізді-гін мойындаған. Әлемдік аренада ықпалы бар бірде-бір ел Тайваньның егемендігін танығаң жоқ.Тайвань аралы жартылай электр өткізгіштер шығарады және оны әлемнің көп бөлігіне сатады. Жартылай өткізгіштер барлық заманауи салада қолданылатындықтан өте маңызды технологиялық өнім болып табылады. Әлемдегі ең дамыған елдер осындай маңызды өнімді экспорттайтын Тайваньды қарап отырып Қытайға бере салудың салдары аса қауіпті болатынын түсінді.

Мысалыға “tsmc”компаниясын алалық:2024 жылдың соңында әлемдегі ең ірі чип өндірушісі TSMC 2,89 триллион жаңа Тайвань доллары (2025 жылғы 14 қаңтардағы айырбастау бағамы бойынша шамамен 87,67 миллиард доллар) кіріс алды. Салыстыру үшін, бір жыл бұрын бұл көрсеткіш NT$2,16 триллион болған. Мұндай деректер 2025 жылғы 10 қаңтарда жарияланған қаржылық есепте ұсынылған.Жалпы осылайша Тайвань электроника саласындағы көшбасшы болып қала береді.Ол біздің тауарларымызды ікелей өндірмеседе басқа тауарлардың жойылып кетпеуін қамтамасыз етеді.

Қорытындылай келе, Тайвань мәселесі бүгінгі күнге дейін шешімін таппаған халықаралық даулы тақырыптардың бірі болып қала береді. Қытай Халық Республикасы Тайваньды өз аймағы ретіндеқарастырып, оның тәуелсіздігін мойындамайды. Тайвань экономикалық тұрғыданАзиядағы ең дамыған аймақтардыңбірінеайналып, жартылай өткізгіштер өндірісінде әлемдік көшбасшыболды. Әлемдік державалар, әсіресе АҚШ, Тайваньды тікелей тәуелсіз ел деп анымаса да, оны экономикалық және стратегиялықсеріктесретіндеқолдайды. Егер ҚытайТайваньды әскери күшпен қосып алуға әрекет етсе, бұл халықаралық қауымдастық тарапынан үлкен қарсылыққа ұшырауы мүмкін. Тайваньның кономикалық маңыздылығы оны көптеген елдер үшін стратегиялық маңызды аймаққа айналдырып отыр. ҚытайТайваньды бейбіт жолмен біріктіруді көздегенімен, арал халқы бұл идеяға қарсылық білдіреді. Тайвань мәселесі Қытай мен АҚШ арасындағы геосаяси текетірестің басты себептерінің бірі болып отыр. Қазіргі таңда Тайвань әлемдегі ең маңызды технологиялық орталықтардың бірі болып қалыптасқан. Сондықтан бұл мәселе тек Қытайдың ішкі ісі ғана емес, бүкіл әлемге әсер ететін жаһандық фактор ретінде қарастырылады.

Әдебиеттер

https://stud.kz/referat/show/40484
https://abai.kz/post/154907
https://youtu.be/c2qeCTVLZ5k?si=zDHYVMFyj_ZP2so2
https://youtu.be/nRPErFNybeU?si=Za8TNaN134AUhYZd
https://egemen.kz/article/294824-tayvannynh-taghdyryna-alanhdaytyndar-kop

УДК 004.8:316

«КАК ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ ПРЕОБРАЗУЕТ МИР»

Юсупова М.А. – студент группы ЮМ-24-1р2
Нурымбетова А.А. – ст.препод.

Аннотация
Искусственный интеллект (ИИ) становится неотъемлемой частью современной жизни. Он меняет экономику, медицину, науку, образование и даже нашу повседневную жизнь. В этой статье разберем, как именно ИИ влияет на мир, какие у него преимущества и какие риски с эти связаны.

Что такое искусственный интеллект?
Искусственный интеллект– это технологии, позволяющие компьютерам анализировать информацию, обучаться и выполнять задачи, которые раньше были под силу только человеку. ИИ может распознавать речь, обрабатывать изображения, принимать решения и даже вести диалог.

Как ИИ изменяет различные сферы жизни?

1. Бизнес и экономика
   ИИ помогает компаниям становиться более эффективным путем анализа данных, рутинных задач, а также онлайн-магазинов, сервисов, предлагающих товары и услуги.
2. Медицина
   ИИ в медицине спасает жизни и помогает врачам, например: алгоритмы ИИ могут распознавать болезни по снимкам МРТ, рентгену или анализам быстрее и точнее, чем человек.
3. Наука и технологии
   ИИ укоряет научные исследования и открывает новые горизонты.
4. Образование
   Образование также изменилось благодаря ИИ: онлайн-платформы, чат-боты, голосовые помощники.

5. Транспорт

Говоря о средствах передвижения, компании, такие как Teslaи Google, разрабатывают автомобили, которые могут ездить без водителя.

Будущее искусственного интеллекта

ИИ продолжает развиваться, и его влияние на мир будет только расти.

В ближайшие годы можно ожидать: развитие ИИ, который сможет мыслить и обучаться, как человек; создание новых рабочих мест, связанных с управлением и обучением ИИ; а также разработка новых технологий должна учитывать возможные риски, чтобы избежать негативных последствий.

Будущее искусственного интеллекта обещает множество открытий и изменений.

Главное – использовать его разумно, направляя развитие технологий на пользу людям.

Заключение

Искусственный интеллект преобразует мир, делая его более технологичным, удобным и эффективным. Однако наряду с преимуществами возникают и вызовы, требующие ответственного подхода.

Искусственный интеллект уже изменил мир и продолжает трансформировать его с огромной скоростью. От экономики до искусства, от медицины до транспорта –его влияние повсеместно.

Однако важно учитывать вызовы, связанные с этическими аспектами и безопасностью, чтобы ИИ служил во благо человечества.

Литература

1. Бостром Н. «Суперинтеллект: пути, опасности, стратегии». – М.: Альпина Паблишер, 2016.
2. Floridi L. «The Ethics of Artificial Intelligence» // Oxford Handbook of AI Ethics, 2021.
3. Маккарти Д. «Что такое искусственный интеллект?»// Стэнфордский университет, 2007.

UDC 303.4

COLONIALISM, NEOCOLONIALISM, AND THEIR LASTING IMPACT

Amangeldy D.B.- student of the ЮМ-22-3тк group
Taubayeva M.E.- senior lecturer, master of international relations

As we all know, colonialism was responsible for the demise of several elegant empires and civilizations. In South America, the Aztec Empire, the Inca Empire, and the Mayan civilization were all destroyed. In Africa, the Songhai Empire, as well as the Kongo and Dahomey kingdoms, vanished. In Southeast Asia, the Great Mughal Empire and the Kingdom of Burma, which was closely allied, suffered. The reasons for conquest varied from the spread of the culture and religion of the great powers to the complete conquest of territories and economic benefits. For example, after the Spanish discovered the Bahamas, they created a rich gold empire called Eldorado. This became a decisive stage in the conquest of America: the Spaniards began to organize expeditions into the deep mainland. Subsequently, they signed the Treaty of Tordesillas with Portugal on the division of new territories. According to this treaty, Spain could claim the lands discovered west of the established meridian, and Portugal could claim the territories east of it [1].

A similar agreement was concluded for Africa - the Treaty of Alcasovas. Similar agreements between imperial powers were common, the most well-known example being the Berlin Conference. As a result, European governments split Africa without considering the interests of indigenous populations. This meeting became emblematic of neocolonialism and imperialism, setting the groundwork for ruthless colonial authority. The boundaries established at the time continue to have an impact on Africa's political condition.The colonial system was unique to each main nation at the time. For example, the Spanish Empire attempted to cultivate contact with indigenous peoples and even enacted specific laws protecting aborigines. The Spanish king issued ordinances requiring the creation of beneficial relationships with the local population. By doing this, the Spanish conquistadors were able to gain the support of specific tribes, allowing them to conquer other peoples. The fall of the Inca and Aztec Empires is a dramatic example, since the Tlaxcaltec soldiers, who were Spanish allies, were instrumental in the siege of Tenochtitlan [2].

According to the law of 1512, the Spaniards were prohibited from taking property from the Indians, forcing them to excessive labor and enslaving them. However, in practice these regulations were often violated. The most brutal example was the Acoma Rebellion and the subsequent massacre of 1599, when the Spaniards killed about 1,000 inhabitants. The surviving women and children were enslaved, and men over 25 were sentenced to have one foot amputated and 20 years of slavery. Similar crimes were committed all over the world. For example, the Sepoy Mutiny in India was accompanied by severe repression, and in Africa there were massacres: Belgian atrocities in the Congo (1885–1908), Portuguese reprisals in Angola, Mozambique and Guinea-Bissau (1960–1970), and the Mau Mau uprising in Kenya and subsequent massacres (1952–1960). This is only a small part of the crimes of the colonial era. Even after decolonization, colonialism left Africa in awful circumstances. The violation of indigenous peoples' rights was one of the most significant issues [3].

While slavery was the primary way that it was practiced during colonial control, indigenous peoples still experience discrimination in different ways.The main problems relate to land rights and natural resources: in Latin America, Asia and Africa, corporations and governments are taking land from indigenous peoples for mining. For example, massive deforestation in the Amazon threatens not only the environment, but also the indigenous people of the region. In many countries, indigenous peoples are underrepresented in government. For example, in Brazil, the government is reducing protected areas for indigenous peoples, depriving them of their political voice. In China, Uighurs, Tibetans and other small nations are subject to assimilation policies: they are prohibited from using their native language and observing traditional rituals. In Russia, the number of schools in the languages of small nations is also decreasing [4].

At the same time, there are international organizations, such as UNESCO, that implement programs to protect endangered languages and cultures.

However, a serious problem of economic inequality remains: indigenous peoples often live in poverty and lack access to quality education and healthcare.This is especially relevant to Africa, where the rise of diseases like HIV/AIDS and malaria has kept the longevity rate low.According to studies, in Latin America the mortality rate among indigenous children is higher due to

the lack of access to health services.One in five residents of Lesotho, Botswana, Eswatini and South Africa is infected with HIV/AIDS. These countries have some of the highest rates of virus spread in the world. In the Central African Republic, cases of monkeypox are common among newborns.In addition to the problems of indigenous peoples, it is worth noting that the former colonies are still under the influence of the former metropolises [5].

During the period of colonialism, European powers created companies to administer colonies, conduct trade, and exploit resources. Some of them have transformed and continue to exist. For example, the Hudson's Bay Company, founded in 1670 (founded by France in Canada), is still active today.The British East India Company, despite its dissolution, left behind financial giants such as HSBC and Jardine Matheson Holdings. The Dutch Royal Dutch Shell has been in business since colonial times.France continues to exert influence over its former African colonies. Companies with colonial roots such as TotalEnergies (oil industry) and BNP Paribas (banking) continue to play an important role in African economies.

However, their effect is not limited to European nations. In an effort to compete with China and Europe, Turkey is aggressively increasing its military, political, and economic influence in Africa. But China is definitely ahead of everyone in this race.It invests in energy, infrastructure, and resource extraction, making it Africa's major economic partner. Africa is home to roughly 10,000 Chinese businesses, and China's trade turnover with the continent has surpassed $280 billion.China also promotes cultural institutions and provides political support, with African countries supporting China at the UN on Taiwan and Uyghur issues. In 2017, China opened a military base in Djibouti. However, his economic strategy has been criticized: African countries take out Chinese loans that they cannot repay, leaving them dependent.Thus, neocolonialism persists in a number of ways, including through the military, debt traps, cultural influence, and commercial businesses. Africa and other former colonies remain an arena for world powers to compete for influence.

Conclusion

The best and worst aspects of humanity coexisted and became interconnected during the colonial era. For instance, the Conquitadores created as well as destroyed throughout the 15th century. New cities and, later, new nations with distinct national, cultural, and linguistic features established themselves on the ruins of the destroyed areas. For instance, like other Latin American nations, Brazil astonishes with the diversity of its populations.Two universes hit one another, and the crash could not have been bloodless. As a result, however, not only did the old go, but something entirely new also emerged. Nevertheless, colonial rule did not entirely come to an end; rather, it entered a new stage.Today, under neo-colonialism, the natural resources, markets and even political decisions of many independent states in Latin America are still controlled by external forces.

References

1. https://www.vestnik-isras.ru/article/997
2. https://cyberleninka.ru/article/n/globalnyy-neokolonializm-i-problema-suvereniteta
3. https://cyberleninka.ru/article/n/ot-mirovoy-kolonialnoy-sistemy-do-globalnogo-neokolonializma
4. https://www.ohchr.org/ru/stories/2016/08/indigenous-peoples-rights-violated-name-conservation
5. https://www.ohchr.org/ru/stories/2012/08/fighting-right-protect-maori-culture

UDC 541.18

IMPACT OF ARTIFICAL INTELLIGENCE ON HUMANITY

Ayodele B.A.– Student of group YUM 23-3a
Ashirbekova A.B. – Lecturer at the Department of International Relations and International Law

Introduction

Artificial intelligence (AI) has many different definitions; some see it as the created technology that allows computers and machines to function intelligently. Some see it as the machine that replaces human labor to work for men a more effective and speedier result. Others see it as "a system" with the ability to correctly interpret external data, to learn from such data, and to use those learnings to achieve specific goals and tasks through flexible adaptation [1]. Despite the different definitions, the common understanding of AI is that it is associated with machines and computers to help humankind solve problems and facilitate working processes.

In short, it is an intelligence designed by humans and demonstrated by machines. [2]. Along with the rapid development of cybernetic technology in recent years, AI has been seen almost in all our life circles, and some of that may no longer be regarded as AI because it is so common in daily life that we are much used to it such as optical character recognition or the Siri (speech interpretation

and recognition interface) of information searching equipment on computer [3].

Negative impact

Let us see the negative impact the AI will have on human society [4, 5]:

1. A huge social change that disrupts the way we live in the human community will occur. Humankind has to be industrious to make their living, but with the service of AI, we can just program the machine to do a thing for us without even lifting a tool;

3. The human masters who create AI may invent something that is racial bias or egocentrically oriented to harm certain people or things. For instance, the United Nations has voted to limit the spread of nucleus power in fear of its indiscriminative use to destroying humankind or targeting on certain races or region to achieve the goal of domination. AI is possible to target certain race or some programmed objects to accomplish the command of destruction by the programmers, thus creating world disaster.

Positive impact

There are, however, many positive impacts on humans as well, especially in the field of healthcare. AI gives computers the capacity to learn, reason, and apply logic. Scientists, medical researchers, clinicians, mathematicians, and engineers, when working together, can design an AI that is aimed at medical diagnosis and treatments, thus offering reliable and safe systems of health-care delivery. As health professors and

medical researchers endeavor to find new and efficient ways of treating diseases, not only the digital computer can assist in analyzing, robotic systems can also be created to do some delicate medical procedures with precision. Here, we see the contribution of AI to health care [6]:

Fast and accurate diagnostics

IBM's Watson computer has been used to diagnose withthe fascinating result. Loading the data to the computer will instantly get AI's diagnosis. AI can also provide various ways of treatment for physicians to consider.

Artificial intelligence-based surgical contribution

AI-based surgical procedures have been available for people to choose. Although this AI still needs to be operated by the health professionals, it can complete the work with less damage to the body. The da Vinci surgical system, a robotic technology allowing surgeons to perform minimally invasive procedures, is available in most of the hospitals now.

Improved radiology

The first computed tomography scanners were introduced in 1971. The first magnetic resonance imaging (MRI) scan of the human body took place in 1977. By the early 2000s, cardiac MRI, body MRI, and fetal imaging, became routine. The search continues for new algorithms to detect specific diseasesas well as to analyze the results of scans . All those are the contribution of the technology of AI [8].

Conclusion

Seven requirements are recommended:

• AI should not trample on human autonomy. People shouldnot be manipulated or coerced by AI systems, and humansshould be able to intervene or oversee every decision thatthe software makes;

• AI should be secure and accurate. It should not be easily compromised by external attacks, and it should be reasonably reliable;

• Personal data collected by AI systems should be secure and private. It should not be accessible to just anyone, andit should not be easily stolen.

In conclusion, the future of AI is bright and full of possibilities. As society continues to embrace this technology, it is crucial that we remain mindful of its impact and work to address the challenges that come with its evolution. By doing so, we can ensure that AI continues to play a positive role in our world, improving our lives and creating a better future for generations to come.

References

1. Michael Cheng-Tek Tai. The impact of artificial intelligence on human society and bioethics ., Tzu Chi Medical Journal 2020; 32(4): 339–343.
2. Kaplan A, Haenlein M. Siri, Siri, in my hand: Who's the fairest in the land? On the interpretations, illustrations, and implications of artificial intelligence. Business Horizons 2019;62:15-25. 2. Russell SJ, Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall 2009.
3. 3. Roger C. Schank. Where's the AI. AI Magazine 1991;12:38.
4. Joseph W. Computer Power and Human Reason from Judgement to Calculation. San Francisco, W. H. Freeman Publishing: 1976.
5. Rory CJ. Stephen Hawking warns artificial intelligence could end mankind. BBC News. Wikipedia, the Free Encyclopedia on Artificial Intelligence 2014. Available from: https://en.wikipedia.org/wiki/Artifical_Intelligence.
6. Dina B. "Microsoft develops AI to help cancer doctors find the right treatment" in Bloomberg News. 2016.
7. European Commission on Ethical Guidelines for Trustworthy AI. The High-Level Expert Group on AI presented this guideline which stated three requirements: lawful, ethical and robust.
8. Nick B, Yudkowsky E. The Ethics of Artificial Intelligence. In Cambridge Handbook of Artificial Intelligence, edited by Keith Frankish and William Ramsey. New York: Cambridge University Press: 2014.

UDC 327

GEOPOLITICAL RIVALRY BETWEEN THE UNITED STATES AND CHINA AND THE ROLE OF DIGITAL DIPLOMACY: IMPACTS ON GLOBAL SECURITY AND ECONOMY

Dos M.B – student of YM-23-3k1
Orinbayev ZH.B – Senior Lecturer of the Department of IR and IL, Master's Degree

In contemporary international relations between two superpowers as theUnited States and People's Republic of China has become a highly relevant issue. These two countries occupy dominant roles in the global economyand each striving to extend its political, technological and economic influence. In recent years, the competition between the two nations has transcended traditional geopolitical strategies, increasingly engaging in digital diplomacy and cyber-relations. Consequently, the role of digital diplomacy between them, and its ramifications for global security and economy is a significant topic.

The geopolitical competition between the U.S. and China has intensified over recent decades. China's economic expansion and technological advancements pose a direct challenge to the US's global influence. Joseph Nye in his book The Future of Power (2011),emphasizes the potential of this rivalry to fundamentally alter the global distribution of power. China's strong economic position and its military presence in the Pacific region have posed significant obstacles for the U.S. Additionally, China's economic strategies technological innovations are influencing international trade dynamics and security systems. Joseph Nye in his seminal work: "More generally, as the U.S economy floundered and China continued to grow in the great recession of 2008-2009, Chinese authors launched "a flood of declinist commentary about the U.S." One expert claimed that the high point of U.S. power projection had been 2000. The Chinese were not alone in such statements. In 2009 Pew Research Center poll, majorities or pluralities in thirteen of twenty-five countries believed that China would replace the United States as the world's leading superpower. Even the U.S. government's National Intelligence Council projected that American dominance would be much diminished by 2025."

Digital diplomacy is a new diplomatic tool that allows states to advance their foreign policy through the internet as well as other digital platforms. Philip Saib, in Digital Diplomacy (2012), examines role of digital tools in global diplomacy, particularly

highlighting the influence of social media and internet in China and US. China employs the internet for political purposes and enhance its information control, while U.S. primarily utilizes social media to disseminate its ideologies internationally. Because, effective use of digital diplomacy opens up new opportunities in shaping global political relations and also introducing new risks.

The implications of digital diplomacy on the economy is becoming increasingly evident. Through its Digital Silk Road initiative, People's Republic of China is expanding its reach into various regions worldwide. This initiative aims to enhance China's trade routes through digital platforms, when the U.S. is leveraging digital technologies to protect its economic interests. Adam Segal, in his work called "The Hacked World Order" (2016), discusses the role of digital tools in international trade and their impact on the world economy.

When exploring the relationship between international security and digital diplomacy, the problem of cybersecurity assumes a central role. There are many cyber conflicts between these superpowers, and this is the main issue. US's global measures to safeguard information security and also, China's cyberattacks are creating numerous threats within international relations.

In conclusion, the intersection of geopolitical competition and digital diplomacy between the US and China is exerting a significant influence on global politics, security and the economy. Relations between these two nations are no longer confined to traditional methods, however they are increasingly evolving through new strategies and tactics in the digital domain. The future trajectory of digital diplomacy is a critical not only for these two countries, but also for global relations as a whole. Additionally, there are many negative sides of digital diplomacy, however positive sides are also changing the relationship between many countries around the world. Moving forward, it will be essential to utilize digital technologies effectively to regulate global economic interactions and ensure international security.

References

1. Nye J.S. (2011). The Future of Power. Part I, Types of Power (7-8 p).
2. Seib P. (2012). Digital Diplomacy: U.S. Foreign Policy in the Information Age. Part I "The Role of Digital Diplomacy" (10 p).
3. Segal A. (2016). The Hacked World Order: How Nations Fight, Trade, Maneuver, and Manipulate in the Digital Age. Part 7 "Cyberpower and International Relations" (180,191 p).
4. Kramer F.D. and Starr S.H. (2019). Cyberpower and National Security.Part 4 "Cybersecurity and National Stratagy" (123,131p).

UDK 349.2 (574)

PROBLEMS IN LABOR LAW IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Ermukhamedov A. B.-student of the group UM - 24-1k1
Abdykarimova S.A. -master, teacher supervisor:

Introduction

Labor law is one of the most important branches of law in the Republic of Kazakhstan. It regulates the relationship between workers and employers, covers issues of labor protection, payment of wages, conclusion and termination of employment contracts. However, there are a number of urgent problems in the field of Labor Relations. In connection with labor law, there is a special Labor Code of the Republic of Kazakhstan. It was adopted on November 23, 2015. This article discusses the main problems of labor law in Kazakhstan and ways to solve them.

Main problems in labor law

1. termination of employment contracts

In Kazakhstan, many employers do not fully comply with labor legislation. In some organizations:

Work without an employment contract;

Unilateral termination of employment contracts;

Illegal dismissal of employees

problems such as: This leads to restrictions on the rights of workers. According to the Labor Code of the Republic of Kazakhstan, a written employment contract must be concluded with all employees [2].

2. delays in the payment of wages

Some companies do not pay wages on time or do not provide wages in full. This problem is especially common in the private sector. According to Article 113 of the Labor Code of the Republic of Kazakhstan, the employer is obliged to pay the employee's salary without delay [2].

3. occupational safety issues

Many industrial enterprises do not comply with labor safety requirements. This causes workers to be injured or unhealthy. The weakness of state control bodies contributes to the insolvency of this problem. According to Article 24 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, every citizen has the right to safe working conditions [1].

4. weakness of unions

There are trade union organizations in Kazakhstan that protect the rights of workers, but their influence is low. Many workers fear membership in trade unions or distrust their activities. According to the International Labor Organization (ILO), in developed countries the influence of trade unions is higher and the rights of workers are better protected [3].

5. working hours and rest issues

Some companies force workers to work overtime, as stipulated by the law, in the employment contract. According to the Labor Code of the Republic of Kazakhstan, the duration of working hours should not exceed 40 hours per week [2]. However, this requirement is not observed everywhere. Therefore, employees need to be able to protect their labor rights.

There are ways to solve such different labor problems.

Ways to solve problems

It is necessary to strengthen state control – to increase the responsibility of employers for violations of the law.

Strengthening the role of trade unions – to protect the rights of workers, it is necessary to intensify the activities of trade union organizations.

Payroll control-it is necessary to introduce special mechanisms to monitor the timely payment of wages [4].

Improving the legal literacy of employees – knowledge of the rights of workers helps to prevent labor disputes and helps to protect their labor rights. Employees should protect their labor rights and not be afraid to defend their labor rights. If the labor rights of employees are violated, employees should use qualified legal assistance or contact law enforcement agencies. For example: judicial or prosecution authorities.For more detailed information and accurate data, I recommend that you refer to official sources, such as the prosecutor general's Office of the Republic of Kazakhstan and other state bodies.

Conclusion

The Republic of Kazakhstan has a number of topical issues in the field of labor law. They cover everything from violations of workers ' rights to issues of Occupational Safety and wages. To solve these problems, it is necessary to strengthen legislation, increase state control and improve the legal literacy of employees.

Used literature:

1.The Constitution Of The Republic Of Kazakhstan. (1995)

2.Labor Code of the Republic of Kazakhstan. (2015)

3.international experience in protecting the rights of workers. (ILO reports) - international experience on the weakness of trade unions in Kazakhstan.

4.official website of the Ministry of Labor and social protection of the population of the Republic of Kazakhstan. – www.enbek.gov.kz -source of information on labor rights and legislation.

TRANSNATIONAL TERRORISM AND ITS IMPACT ON GLOBAL SECURITY

Nurlybekova A.M.- student of the ЮМ-22-3тк group
Taubayeva M.E.- senior lecturer, master of international relations

Terrorism is a phenomenon that has accompanied humanity for many centuries, but its modern form, as we know it, began to develop in the late 20th - early 21st centuries. Terrorism as such arose in the context of the struggle for political and social influence. The first manifestations of terrorism can be traced back to ancient times when radical groups or individuals used violence to influence social or political processes. However, the concept of "terrorism" began to be widely used only during the French Revolution, when the state used terror to suppress uprisings and strengthen its power. In the 19th century, terrorism began to take more organized forms, and organizations such as anarchists used violence to fight the state apparatus. But the real surge of terrorism occurred in the 20th century, especially after World War II. During this period, major geopolitical changes took place, including the formation of new independent states, and the struggle for rights and freedoms. This led to the emergence of many terrorist groups that used violence to achieve political goals. For example, in the 1970s and 1980s, organizations such as the Red Brigades in Italy and the Basque Homeland and Liberty in Spain carried out terrorist attacks in an attempt to change the political landscape of their countries. With the development of globalization and the spread of technology in recent decades, terrorism has become a global threat. One of the most significant reasons for the rise of terrorism in the 21st century is the growth of interstate conflicts, religious and ethnic contradictions, economic problems, and social inequalities. The support of terrorist groups by states, as well as the use of Internet technologies for recruitment and propaganda, have made terrorism an even more destructive and difficult-to-explain phenomenon. The explosive activity of groups such as Al-Qaeda and ISIS has become a threat not only to individual states but to the entire world community. Terrorist attacks such as the September 11, 2001, attacks on the United States have become a symbol of a global threat that requires international cooperation in the fight against terrorism.

In recent decades, transnational terrorism has been considered one of the main threats to the world order. Unlike traditional terrorist movements that operate within a single country or region, transnational terrorist organizations operate on a global level. The development of social networks and modern technologies has played a key role in their spread, allowing extremist groups to attract new followers, coordinate attacks, and finance their activities through anonymous payment systems.Characteristics of Transnational Terrorism: The main characteristics of transnational terrorism include: Global networks and decentralization - terrorist organizations create extensive networks of cells in different countries, which allows them to maintain operational efficiency and reduce the risk of destruction of the central command. For example, Al-Qaeda and ISIS are not monolithic structures but are networks of independent groups operating in different parts of the world.Use of modern technologies - terrorists actively use the Internet, social networks, and encrypted messengers to coordinate attacks, recruit new members, and spread ideology. According to a UN report, over 40,000 people from 110 countries have joined ISIS in recent years through online propaganda.Illicit funding – the organization relies on donations, cryptocurrency transactions, illegal financial flows, arms, and drug trafficking to support its activities. According to the Financial Action Task Force (FATF), terrorist groups receive millions of dollars annually through front charities and illegal trade. Examples of Transnational Terrorist Organizations: Al-Qaeda: Al-Qaeda was founded in the late 1980s by Osama bin Laden during the Afghan mujahideen war against the Soviet invasion. The organization promotes a radical interpretation of Islam and opposes Western intervention in Muslim countries. Al-Qaeda-organized attacks have become a catalyst for the global fight against terrorism. The organization's most famous operation was the September 11, 2001, terrorist attacks in the United States, which killed nearly 3,000 people. Following these events, the United States and its allies launched a military campaign in Afghanistan that led to the overthrow of the Taliban regime which had provided a haven for the terrorists. Despite the killing of Osama bin Laden in 2011, al-Qaeda remains active. Its affiliates, such as al-Qaeda in the Islamic Maghreb and al-Qaeda in the Arabian Peninsula, continue to carry out attacks and recruit new followers.ISIS (Islamic State). ISIS emerged from political instability in Iraq and the civil war in Syria. In 2014, the organization declared the creation of a so-called "caliphate" and established control over significant territory in these countries. ISIS terrorist activities were accompanied by mass murder, destruction of cultural heritage, and torture. In 2015, militants captured the ancient city of Palmyra, destroying monuments included in the UNESCO World Heritage List. For example, after the attacks in Paris in 2015, anti-migrant sentiments increased in many European countries and radical political movements grew. Economic losses – the fight against terrorism requires significant expenditures. For example, according to the Institute for Economics and Peace, the global economic damage from terrorism in 2014 amounted to $52.9 billion. In addition, terrorist attacks can undermine the investment climate and tourism. Changes in security policy – after major attacks, states are forced to review security measures, strengthen border controls, and introduce strict anti-terrorism laws. After September 11, 2001, the United States passed the Patriot Act, which expanded the powers of intelligence

agencies in the fight against terrorism. Methods of Combating Transnational Terrorism: The global fight against terrorism is conducted in several directions: Military operations – international coalitions carry out strikes on terrorist bases. An example is Operation Cobra in Syria and Iraq, which reduced the territory controlled by ISIS. Financial control – organizations such as FATF monitor money flows, blocking the accounts of suspicious organizations. Propaganda and counter-propaganda – programs for the rehabilitation of former militants and educational initiatives reduce the risk of radicalization of young people. For example, several European countries have reintegration programs for people involved in extremist activities.

Conclusion

Transnational terrorism is a challenge that is not limited to the borders of one state and affects the entire global security system. Unlike traditional terrorism, which is localized within certain countries or regions, transnational terrorism has a global dimension. This phenomenon has become possible due to the development of technology, globalization, and Internet communications, which have allowed terrorist groups to cross borders and act with much greater coordination and efficiency. Over the past decades, we have seen terrorist organizations such as Al-Qaeda, ISIS, and others use international connections to recruit, finance, and carry out attacks around the world. Their actions are not limited to political or economic interests; they often pursue radical ideological goals that require attention and a special approach. The difficulty in combating such groups lies not only in their spread but also in the continuous evolution of the methods they use to conduct their activities. An important aspect of transnational terrorism is that it affects not only the security of individual states but also influences international relations as a whole. This phenomenon requires coordinated efforts at the global level to effectively combat threats that penetrate different countries, sometimes becoming unpredictable and destructive.

References

7. “The Age of Terror: America and the World After September 11” — Джон Кассиди (John Cassidy)
8. The New Global Terrorism: Characteristics, Causes, Controls” — Уильям Л. Ульрих (William L. Urban)
9. Hoffman, Bruce. Inside Terrorism. Columbia University Press, 2017.
10. Laqueur, Walter. The New Terrorism: Fanaticism and Weapons of Mass Destruction. Oxford University Press, 1999.
11. Cronin, Audrey Kurth. How Terrorism Ends: Understanding the Decline and Fall of Terrorist Campaigns. Princeton University Press, 2009.
12. Nakos, Brigitte L. Terrorism and Counterterrorism. Routledge, 2016.
13. Juergensmeyer, Mark. Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence. University of California Press, 2017.
14. Sageman, Mark. Understanding Terrorist Networks. University of Pennsylvania Press, 2004.
10. Byman, Daniel. Deadly Connections: State Sponsors of Terrorism. Cambridge University Press, 2005.

УДК 34-053.2

CHILDREN'S RIGHTS: EQUALITY AND DISCRIMINATION

Nyshanbaeva N.- student of group YUM-24-1r2
AbdykarimovaS.A. -scientific supervisor

Introduction

Children's rights are established in international and national laws to guarantee their safe and harmonious development, regardless of personal or social characteristics. A fundamental principle is equality, which prohibits any form of discrimination. This principle is reflected in Article 2 of the UN Convention on the Rights of the Child, emphasizing that all children have equal rights, regardless of their race, gender, language, religion, beliefs, nationality, social status, financial situation, health, or other factors.However, in reality, children often face discrimination and inequality for various reasons.Discrimination is the restriction of the rights and freedoms of an individual or group based on certain characteristics. When it comes to children, discrimination is particularly dangerous as it affects their mental and physical development, limits their opportunities for full participation in society, and may lead to negative consequences in the future.

Gender discrimination negatively impacts the protection of children's rights

Discrimination based on gender is among thesignificant social issues affecting children's rights in Kazakhstan. It impacts children's access to education, medical services, opportunities for self-determination, and their overall quality of life. Gender stereotypes and biased attitudes toward children of different sexes can lead to inequality, violating their rights and limiting their opportunities for full development. Gender stereotypes also influence how children are raised and what roles and responsibilities they are given. From an early age, girls and boys are taught different behavior models, often imposing expectations that girls should be more reserved and caring, while boys should be strong and independent. This restricts a child's right to self-determination and development according to their personal interests and talents. As a result, many children are unable to realize their potential, which violates their rights.

In Kazakhstan, several public organizations focus on protecting children's rights from gender discrimination. These organizations work to create equal conditions for boys and girls, support educational and social programs aimed at preventing discrimination, and promote the development of a tolerant society. For example, the "Bala" Foundation is dedicated to protecting children's rights and ensuring their equal access to education, healthcare, and legal protection.

International and National Legal Frameworks Protecting Children's Rights from Discrimination

Various international and national legal acts protect children's rights from discrimination. The most significant among them is:

The UN Convention on the Rights of the Child is a fundamental international document that requires states to protect children's rights and provide equal opportunities for their development. It sets out key principles aimed at ensuring the well-being of every child.

Kazakhstan’s International Commitments under the Convention

Kazakhstan must actively engage with international organizations, including UNICEF, to protect children's rights. This cooperation involves researching childhood issues, participating in global conferences, and exchanging experiences with other countries in this field. The Convention obligates Kazakhstan to adopt best practices from other countries and implement them to

improve the situation of children. This may involve integrating international approaches in child protection, education, healthcare, and social support.

The Convention also requires Kazakhstan to introduce amendments and improvements to national legislation aimed at protecting children's rights from any form of discrimination.The state must legally establish equal rights for children and ensure their implementation in education, healthcare, social support, and the justice system. For example, it is essential to develop and adopt laws that protect children from discrimination in schools, hospitals, and other social institutions.

Measures to Prevent Gender Discrimination Against Children

One of the most effective ways to combat gender discrimination is through informing and educating parents and educators. Raising awareness about the fundamental principles of children's rights, the inadmissibility of discrimination, and the importance of gender equality will help change attitudes and practices in society.

Informing Parents

It is important for parents to understand that gender stereotypes limit their children's opportunities and that boys and girls should have equal rights to self-determination.

Training Educators

Schools play a crucial role in shaping children's upbringing, so it is essential for teachers to understand the problem of gender discrimination and be able to identify and prevent its manifestations.

Conclusion

The protection of children's rights and the fight against gender discrimination are integral aspects of building a just and inclusive society in the Republic of Kazakhstan.Despite legislative progress, significant issues remain, requiring comprehensive solutions and cooperation between the state, society, and international organizations. Achieving real change requires not only improving laws but also raising public awareness and fostering a culture of respect for children's rights. Only through collective efforts can every child, regardless of gender, fully and equally exercise their rights, which, in turn, contributes to progress in human rights and social justice.

References

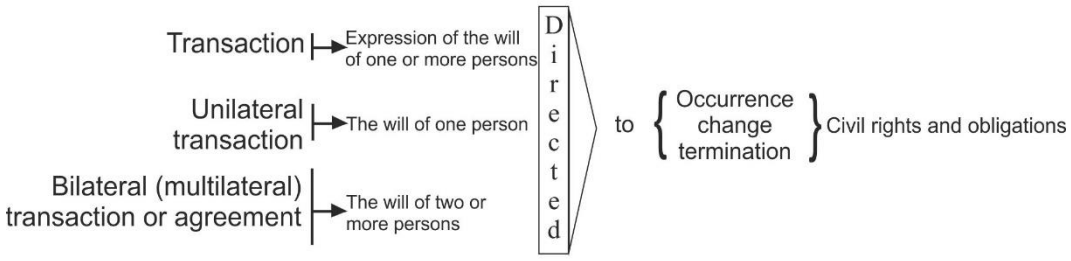
1. **Alseitov, R. N.** The Influence of Gender Stereotypes on the Formation of a Child's Personality: The Kazakhstani Context. *Psychology and Pedagogy*.
2. **Human Rights Agency of the Republic of Kazakhstan.** Report on the Compliance with Children's Rights in the Republic of Kazakhstan. Almaty, 2020.
3. **UNICEF Kazakhstan.** (2019). *Gender Equality and Children's Rights: Perspectives and Challenges in Central Asia.* Almaty: UNICEF.

UDK 239

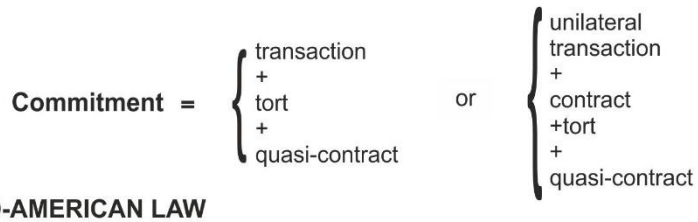
TRANSACTIONS IN THE CIVIL LAW OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Serik D.–student group UM23-1r2
Kuanyshbayeva S. – scentific supervisor

A.ROMANO-GERMANIC LAW

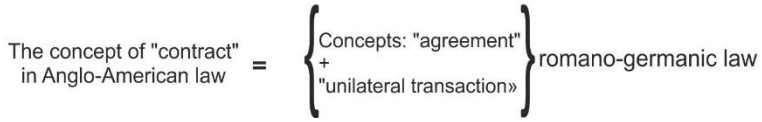

Transaction = contract + unilateral transaction

B.ANGLO-AMERICAN LAW

Commitment - there is no General concept (in a broad sense)

INTRODUCTION

The topic of the transaction in civil law is Central to the civil code of the Republic of Kazakhstan. Transactions in civil law are the driving force of the civil code. At the dawn of perestroika adopted this legal document the Civil code of the Republic of Kazakhstan (General part) of December 24, 1994 initially Chapter 4 of the transaction consisted of 16 articles (articles 147-162), the modern Civil code of the Republic of Kazakhstan, amended and supplemented Chapter 4 of the transaction already consists of 17 articles (articles 147-163). For 15 years of my life "Economic Constitution" has changed in substantial part, for example, article 158 of the invalidity of the transaction, the content of which does not meet the requirements of the legislation originally consisted of three paragraphs, and then was supplemented by four points.

METHODS AND METHODOLOGY

Transactions are actions aimed at establishing, changing or terminating civil rights and obligations, i.e. to achieve a certain legal result. So a deal is an act of will. This act has legal significance only if the will is expressed externally objectified in any way. This way is the expression of will. Therefore, a transaction is an action expressing the will of the subject, aimed at achieving a certain legal result by expression of will (on the form in which the will can be expressed, see article 151 of the civil code). This is the difference between a deal and an event.

Transactions must be distinguished from acts of state bodies and local government bodies, which are also grounds for the emergence of civil rights and obligations (see article 7 of the civil code), but to which the provisions of the civil code on transactions do not apply.

The legal consequences of a legal act come by force of law, that is, regardless of the will of the subject and his capacity.

The citizen, as the subject of the transaction must be fully capable. On the rules of transactions partially capable citizens, minors and citizens whose capacity is limited, see articles 22-27 of the civil code.

A transaction is a lawful action, this is how it differs from unlawful actions that give rise to civil rights and obligations - torts (see article 7 of the civil code).

A unilateral transaction creates obligations for the person who made the transaction, since it expresses only the will of one person. If such a condition is present, it is a causal transaction, if not - abstract. An example of the first-a contract for the construction of a residential house, which clearly defines the purpose of the transaction-the construction of a residential house. An example of an abstract transaction is the issuance of a promissory note for the purchase of shares, in which no conditions for the execution of the transaction and the liability of its participants are stipulated. In case of subsequent detection by the buyer (drawer) of a smaller amount of dividends accrued on the purchased shares, he has no right to demand back the bill from the seller (drawer).

Conclusion

In practice, the division of transactions into consensual and real is of particular importance.

If for consensual transactions it is enough to sign (conclude) them by the parties, then for real, in addition to the agreement of the parties, the transfer of the subject matter of the transaction is necessary. Real transactions are, for example, contracts of storage, loan, Deposit, lease (property lease), etc., for which the transfer of things is necessary.

Paid and gratuitous transactions also differ. In the first case, the transaction involves the mutual exchange of the parties to each other works (services), goods, money, other values, and in the second case, the action of the parties to the transaction in favor of the other party to the transaction is not paid for it (not provided in return thing, work, services).

According to article 150 of the civil code, the concept of a transaction made under a suspensive or revocable condition is introduced.

A transaction is deemed to be made under a suspense condition if both parties have made the occurrence of rights and obligations dependent on an obligation, with respect to which it is not known whether it will occur or not. That is, this transaction does not occur at the time of its Commission, but when a condition occurs, and this condition is unknown whether it will occur or not.

References

1. Sukhan o vE. A. G*razhdanskiykodeksRespubliki Kazakhstan* [Civil Code of the Republic of Kazakhstan] (General and Special Parts) Almaty: JURIST, No. 241-4. 2019 . 352 p.
2. Klimkin *S.\,GrazhdanskoyepravoRespubliki Kazakhstan* [Civil law of the Republic of Kazakhstan], Textbook (part general) 2nd edition, supplemented and modified. - Almaty: Daneker Institute of International Law and International Business, 2003.
3. SukhanovE.A. *Grazhdanskoyepravo* [Civil law]. Textbook, M .: PublishinghouseBEK. V.l, 2004.-431 p.
4. Sadikov O.N. *Grazhdanskoyepravo* [Civil law: course of lectures] Textbook./ Ans. Ed. M.: Beck Publishing House. Part 2: Compulsory Law.-1997. -687 p.
5. Civil and commercial law [Helena Bogatyh] – Moscow: Contract 2000.

УДК 811.111

THE ROLE OF ENGLISH IN INTERNATIONAL LAW

Tanatar.N.B. – Student of Law Group 24-1K4
Imangalieva.D.B. – Teacher of English

English is the main language of international law and for communication. Lawyers often work with foreign clients and deal with different legal systems. Without good English, it is hard to understand treaties, court decisions, and contracts. It also helps in negotiations, writing legal documents, and staying updated on global legal changes. Strong English skills make it easier to communicate with international partners and solve legal issues effectively. This makes is difficult to participate in legal discussions or work with global organizations. In this article we explore why English plays such an integral part in this aspect of international law as well as legal English's distinctions from general English as well as how knowing this will benefit their careers as lawyers.

International law is one area in which English is widely utilized. Organizations like the UN, International Court of Justice (ICJ), and World Trade Organization (WTO) use English as their working language; legal documents, reports, and court decisions written in this language must all be comprehended effectively by lawyers specializing in this area. Furthermore, human rights

bodies such as European Court of Human Rights (ECHR) and International Criminal Court (ICC) frequently publish decisions written in this language - meaning lawyers in these fields need to comprehend complex legal arguments written in English written in this manner.

Trade Law requires extensive use of English; international agreements such as the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) and Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS) were written entirely in this language, so lawyers specializing in this field must use English in their analysis, advice to clients and representation of businesses involved in international disputes. International criminal law makes extensive use of English; for instance, the International Criminal Court (ICC) handles war crimes, crimes against humanity and genocide cases that come before it; all legal documents, court procedures and discussions must take place exclusively in English; therefore lawyers working this field must possess legal English proficiency to effectively represent their clients before this international trial stage.

Legal English is different from every day English because it uses specific vocabulary and complex sentences. Lawyers should study legal English to avoid mistakes and communicate clearly. Terms like plaintiff (those initiating court action), defendant (those accused in court), liability (legal responsibility for something), jurisdiction (power to make legal decisions in one area) and precedents (past court decisions that serve as examples in future cases) are often used when discussing court actions and related activities. Legal miscommunication can lead to financial losses or disputes. Lawyers must study legal English to prevent mistakes and ensure clear communication.

Many of the world's most important legal books, articles and court decisions are written in English. Leading law journals such as Harvard Law Review and Oxford Journal of Legal Studies publish new research and analyses in this language; without speaking English you could miss key updates in legal theory and practice. Furthermore, courses at Harvard, Oxford and Cambridge Universities' Master of Laws (LL.M.) programs draw students from around the globe; lawyers interested in studying abroad or attending international conferences must possess strong English skills.

Lawyers who speak English are a lot ahead in their careers, as it is the primary language used in the practice of international law. Big law firms, as well as multinational corporations, expect their attorneys to speak English fluently—whether it’s when clearing global deals, writing contracts, or settling disputes.

Because every country has its own legal system, English also allows lawyers to establish a joint understanding of legal texts, negotiate well, and create clear agreements.

International disputes are often settled through arbitration, which is conducted primarily in English. Lawyers in this area should be able to formulate compelling arguments, draft accurate legal documents, and negotiate assertively. They risk poor communication in vital cases without solid English skills.

As international law continues to develop, it is crucial for legal professionals pursuing success in a globalized world to be fluent in English.

English isn't just a foreign language for lawyers; it is an invaluable asset in international law, enabling legal professionals to collaborate with international clients, access relevant legal literature and participate in global discussions while furthering their careers. With increasingly complex cases that span multiple nations and legal systems, being able to communicate in English becomes even more essential; students of law should make communicating in English their top priority to ensure success in an increasingly global field.

References

1. Black’s Law Dictionary. – St. Paul: Thomson Reuters, 2019. – 2056 p.
2. Garner B. A Dictionary of Modern Legal Usage. – Oxford: Oxford University Press, 2001. – 948 p.
3. Tetley W. International Conflict of Laws: Common Law vs. Civil Law. – McGill Law Journal. 1999. Vol. 34. P. 277–310.
4. Barzotto M., Corradini C., Fai M., Labory S., Tomlinson P. Enhancing innovative capabilities in lagging regions: an extra-regional collaborative approach to RIS3 // Cambridge Journal of Regions, Economy and Society. 2019. Vol. 12. N 2. P. 213–232.
5. Slapper G., Kelly D. The English Legal System. – London: Routledge, 2016. – 728 p.
6. Martin E.A. A Dictionary of Law. – Oxford: Oxford University Press, 2018. – 704 p.
7. Cotterrell R. The Sociology of Law: An Introduction. – Oxford: Oxford University Press, 2017.-400p.
8. Twining W., Miers D. How to Do Things with Rules. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – 520 p.

МАЗМҰНЫ/СОДЕРЖАНИЕ

БАСҚАРУ ЖӘНЕ БИЗНЕС
УПРАВЛЕНИЯ И БИЗНЕС

МАРКЕТИНГ ЖҮЙЕСІНДЕГІ АЗЫҚ-ТҮЛІК ӨНІМДЕРІНІҢ ЖҮЙЕСІ 3
Аббас Л.А. – ЖТ-22-9К тобының студенті, **Джетибаева А.Б.-** магистр аға оқытушы

КӨЛІК КЕПТЕЛІСІН БОЛДЫРМАУ ЖӘНЕ ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ 4
Абдуганиев Р. - ЮМ 24-3К1 тобының 1-ші курс студенті, **Мергенбаева А.Т.** - э.ғ.к.,доцент

ӘЛЕУМЕТТІК ТЕҢСІЗДІКТІ ТӨМЕНДЕТУ ЖӘНЕ КЕДЕЙЛІКПЕН КҮРЕСУ ЖОЛДАРЫ 5
Абдымажит Л. - ЮМ-24-3К1тобының 1-ші курс студенті, **Мергенбаева А.Т.** - э.ғ.к.,доцент

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ АВТОМОБИЛЬНОГО РЫНКА РК 6
Абенов Р. – студент гр. ЭФ-22-1р, **Илашева С.А.** – к.э.н., доцент

РАСКРЫТИЕ ИНФОРМАЦИИ ОБ ОБЕСЦЕНЕНИИ АКТИВОВ В ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ КОМПАНИИ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ 8
Аблайсан М.-студентка группыЭФ 21-7р, **Абдыкулова Д.Б.-** старший преподаватель

ИННОВАЦИЯ ЭКОНОМИКАНЫҢ БАСТЫ РЕСУРСЫ РЕТІНДЕ 9
Айдаров А.Т. ЭФ - 22 - 4р тобының студенті, **Айдаров Т.А. –** э.ғ.к., доцент

ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ АУДИТКЕ ӘСЕРІ 10
Айтбаев Н. - ЭФ1 21-7к2 тобы, **Ахметова С.С.-** аға оқытушы, магистр

ІШКІ БАҚЫЛАУ ЖҮЙЕСІНІҢ БАСТЫ ЭЛЕМЕНТІ РЕТІНДЕГІ САЛЫҚТЫҚ БАҚЫЛАУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ 11
Алдаберген З.А. - ЭФ-21-5тк тобының студенті, **Құлбай Б.С.** - PhD,аға оқытушы

ОНЛАЙН КУРСТАР ЖӘНЕ ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ: БІЛІМ БЕРУДІҢ БОЛАШАҒЫ 12
Алибекова С.Н. – ЭФ-24-7к тобының студенті, **Уразбаева Г.Ж. –** э.ғ.к., доцент

РАЗВИТИЕ АПКВ КАЗАХСТАНЕ КАК ОСНОВА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ 13
Алиева А. – студент гр.ЭФ-21-1р, **Шевченко И.И.** – старший преподаватель, магистр

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН 14
Аль-Нхейр А.Ю. – студентка группы ЭФ-21-1р
Полежаева И.С. – к.э.н, доцент кафедры «Экономика»

КАДРЛАРДЫ ІРІКТЕУДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ 15
Амангелді А. - ЭФ-24-5k1 тобының студенті, **Уразбаева Г.Ж. –** э.ғ.к., доцент

ӘЛЕУМЕТТІК ТЕҢСІЗДІК ЖӘНЕ ОНЫ ЖОЮ ЖОЛДАРЫ 17
Аманкелсін А.А. – ЭФ-24-7к тобының студенті, **Мергенбаева А.Т.** – э.ғ.к. доцент

ЖАУАПКЕРШІЛІК ОРТАЛЫҚТАРЫ -ШЫҒЫНДАРДЫ БАСҚАРУДЫҢ ТИІМДІ ЖҮЙЕСІ РЕТІНДЕ 18
Аманкелсін А.А. – ЭФ-24-7к тобының студенті, **Аязбекова Ж.С.** – аға оқытушы, магистр

КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ 19
Аманкелсін А.А. – ЭФ-24-7к тобының студенті, **Абишова А.У.** - э.ғ.к., доцент

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕЕ РАЗВИТИЯ 20
Амирова А.Қ. – студентка группы ЭФ-21-1р, **Бекманова Г.У. –** магистр, старший преподаватель

КОНТРОЛЬ В СИСТЕМЕ МЕНЕДЖМЕНТА 21
Анаркулова С. - студент группы ЭФ-23-1р, **Дарибаева А.С**. – магистр, старший преподаватель

БОЛАШАҚТЫҢ БІЛІМІ: ЖАҺАНДЫҚ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҮШІН ЗИЯТКЕРЛІК КАПИТАЛДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ 22
Артықбаев Д. – ЭФ-23-4К тобының студенті, **Есентаева А.А.** - PhD, доцент

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА БАНКТЕРДІҢ НЕСИЕЛІК ОПЕРАЦИЯЛАРЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ 24
Асанбекова А. - Эф-24-5к1 тобының студенті, **Пазилов Ғ.А.** – PhD, аға оқытушысы

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САУДА ЖӘНЕ ОНЫҢ ЭКОНОМИКАҒА ӘСЕРІ 26
Асанбекова А. - ЭФ-24-5к1 тобының студенті, **Абишова А.У.** – э.ғ.к., доцент

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САУДАНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ САЛДАРЫ 27
Ахмет А.А. - ЭФ 24-1к1 тобының студенті, **Абишова А.У.** - э.ғ.к, доцент

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚТЫҢ ТАРИХЫ МЕН ОНЫҢ ҚОҒАМҒА ӘСЕРІ 28
Ахмет А. - ЭФ-24-1к1 тобының студенті, **Шалдарбекова М.Б.** - аға оқытушы

АУТСОРСИНГТІҢ ЖАҢА ТОЛҚЫНЫ: ЦИФРЛАНДЫРУ ӘЛЕМІНДЕГІ МҮМКІНДІКТЕР 29
Бабажанова Ә. – ЭФ-23-4К тобының студенті, **Есентаева А.А.** - PhD, доцент

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУДАҒЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЕКТІҢ РӨЛІ 31
Бағжанова М. - ЮМ-24-3К1 тобының студенті, **Мергенбаева А.Т.** - э.ғ.к., доцент

АҚШ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕБІ ТАРИХЫНА ШОЛУ 32
Базарбай А. - ЭФ 21-7к1 тобы, **Саркулова Н.К.** - аға оқытушы, магистр

ЖАСТАРДЫҢ ЕҢБЕК НАРЫҒЫНДАҒЫ ЖАҒДАЙЫ 33
Базарбай Қ. Н. - ЭФ 22-1к2 тобының студенті, **Бекназаров Б. Д.** - аға оқытушы

ШАҒЫН ҰЙЫМДАРДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТІН ҚАРЖЫЛЫҚ ҚОЛДАУДЫҢ БАСЫМ ҚҰРАЛДАРЫ 34
Базарбай Қ.А. - Эф-21-5тк тобыныңстуденті, **Дүйсенбекұлы А.Ж.** – магистр, аға оқытушы

ҚАРЖЫЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ АРТТЫРУДЫҢТИІМДІЛІГІ 35
Баиязитова Б.М. - ЭФ-24-7к тобының студенті, **Мергенбаева** А.Т. - э.ғ.к. доцент

САЛЫҚ ӘКІМШІЛІГІН АВТОМАТТАНДЫРУ 36
Баиязитова Б.М. - ЭФ-24-7к тобының студент, **Уразбаева Г.Ж.** –э.ғ.к., доцент

ҚОҒАМДЫҚ ТАМАҚТАНДЫРУ КӘСІПОРЫНДАРЫНДАҒЫ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 37
Байязитова Б.М. - ЭФ-24-7к тобының студенті, **Аязбекова Ж.С.** –аға оқытушы, магистр

ҚОҒАМДЫҚ ТАМАҚТАНДЫРУ КӘСІПОРЫНДАРЫНДАҒЫ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 38
Бактияр А-эф 21-7к3, **Атенова К.А.-** аға оқытушы, магистр

ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА: НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ БИЗНЕСА 39
Баубеков Д. - ученик 10 класса школы «Болашак», **Кожамкулова И.Е.** - к.э.н., доцент

АЙМАҚТЫҚ ДЕҢГЕЙДЕ ИННОВАЦИЯЛАРДЫ БАСҚАРУДЫ ЖЕТІЛДІРУ 41
Бауыржанқызы Е. – ЭФ 21-2к1 тобының студенті, **Сулейменова И.А.** – магистр, аға оқытушы

ТАУАРЛАРДЫҢ ҚОЗҒАЛЫСЫН ЖЕДЕЛ ЕСЕПКЕ АЛУДЫ ЖЕТІЛДІРУ 42
Бахтиярова С.М. - ЭФ-21-7р тобының студенті, **Карибов В.М.** - магистр, аға оқытушы

ТРАНСФОРМАЦИЯ ДЕЛОВЫХ КУЛЬТУР В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ 43
Бейсенбай Д.Н. - студент группы ЭФ-24-1к2, **Мұхан Б.С. –** ст.преподаватель доктор Phd

ҚОНАҚ ҮЙЛЕР МЕН МЕЙРАМХАНАЛАРДЫ БАСҚАРУ 44
Бексұлтан Д. – ЭФ - 21-7к2 тобы, **Сатымбекова К.Б. –** э.ғ.к., ас. профессор

КОНАҚ ҮЙ КЛИЕНТТЕРІМЕН ЕСЕП АЙЫРЫСУ ЕСЕБІ 45
Бексұлтан Д-эф 21-7к2, **Атенова К.А.-** аға оқытушы, магистр

КАК Tik Tok И Instagram МЕНЯЮТ ПОДХОДЫ К МАРКЕТИНГОВОМУ МЕНЕДЖМЕНТУ 46
Бектемисова А. Г. - студент группы ЭФ-22-4р
Мустафаева В.И. - старший преподаватель, магистр экономических наук

ПОНЯТИЯ ФИНАНСОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ ИНВЕСТИРОВАНИЯ 47
Бердалиева В. - студентка группы ЭФ 21-5р, **Мауленкулова Г.Е.** -к.э.н., доцент кафедры Финансы

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ҚАРЖЫЛАНДЫРУДЫ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ. 48
Бозоров А.А. – Эф 21 1к3, **ЖакешоваА.П.** – магистр,аға оқытушы

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФИНАНСОВОГО ПЛАНИРОВАНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН 50
Гарифулла А.Б. – студент группы ЭФ-22-5КТ, **Айтымбетова А.Н.** – к.э.н., асс.профессор

КРЕДИТОВАНИЕ В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ 51
Гарифулла А.Б. – студентка группы ЭФ-22-5КТ, **Жусипова Э.Е. -** Доктор PhD

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗЕЙНЕТАҚЫ ЖҮЙЕСІ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАУАПКЕРШІЛІГІ 52
Дуйсенбаева Н. - ЮМ-24-3к1тобының 1-ші студенті
МергенбаеваА.Т. - э.ғ.к., доцент«Экономикалық теория» кафедра меңгерушісі

ҚР ЕКІНШІ ДЕҢГЕЙЛІ БАНКТЕРДІҢ КЛИЕНТТІК САЯСАТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ 53
Ералиева А. – ЭФ 21-5к1 тобының студенті, **Бигельдиева З.А. –** э.ғ.к., қауымд.профессор

ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ СҮТТІ МАЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ 54
Ерғазиев Б.Е. - ИП-21-6к3 тобының студенті, **Есболова А.Е.-** PhD докторы, доцент

МЕМЛЕКЕТТІҢ ӘЛЕУМЕТТІК САЯСАТЫ, ОНЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ 56
Есенбекова К. - ЮМ-24-3к1тобының 1-ші студенті, **Мергенбаева А.Т. -** э.ғ.к.,доцент

ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ МАРКЕТИНГТІК ЖҮЙЕНІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ 57
Әбдуәлі Д. – ЖТ-22-9к тобының студенті, **Сиязбекқызы Б**. – аға оқытушы

ҚАЗАҚСТАННЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ РЕФОРМАЛАУ САЯСАТЫ 58
Әбдуәлі Ә. – Эф 22-2k 1тобы, **Бастыков Д. –** жетекші мұғалім

ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА И АНАЛИЗА ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ 59
Әбдуәлі Ұ. - ЭФ 21-7р тобының студенті, **Ускенов М. -** э.ғ.к., «Есеп және аудит» кафедрасының доценті

IT-ТЕХНОЛОГИЯ, АВТОМАТТАУ ЖӘНЕ ЭНЕРГЕТИКА 60
Әзімхан Б.Ә. - ЭФ 24-4к2 тобының студенті, **Шакиева А.М. -** PhD, аға оқытушы

ЦИФРЛЫҚ ТЕҢГЕ 62
Әнһар Д.М. - ЭФ-23-4к, **Мамутова К.К. -** э.ғ.к

ЖАХАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ КӘСІПКЕРЛІК ЖӘНЕ ОНЫҢ ӘЛЕМДІК ЭКОНОМИКАҒА ӘСЕРІ 62
Жақсылық М. - ЮМ-24-24-3К1тобының 1-ші курс студенті
Мергенбаева.А.Т. - э.ғ.к.,доцент«Экономикалық теория» кафедра меңгерушісі

КОНКУРЕНЦИЯ КАК ДВИЖУЩАЯ СИЛА РАЗВИТИЯ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ (НА ПРИМЕРЕ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО РЫНКА ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ) 63
Жамалов Н. – студент гр. ЭФ-22-1р, **Илашева С.А.** – к.э.н., доцент

КӘСІПОРЫННЫҢ АЙНАЛЫМ ҚАРАЖАТЫН ПАЙДАЛАНУ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ 64
Жапархан Т.М. – ЭФ-21-1к2 тобының студенті, **Айдарова А.Б. –** э.ғ.к., профессор

ИННОВАЦИЯЛЫҚ КӘСІПКЕРЛІКТІ ДАМЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ 65
Жапбарова Ж. - ФИ-23-3к6 тобының студенті, **Сейтова В.Н. -** доктор PhD, доцент

ПРИОРИТЕТНЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ФИНАНСОВОЙ ПОДДЕРЖКИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В РК 66
Жеенбаев М. – студент группы эф-21-5р, **Жакипбекова Д.С. –** доктор PhD

ҰЙЫМДАРДАҒЫ ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫ БАСҚАРУ 68
Жолдасбек Т. - ЭФ 23-10к тобының студенті, **Наркулова Ш.А.** – э.ғ.к., доцент

ЕҢБЕК НАРЫҒЫНЫҢ КӨРСЕТКІШТЕРІН ТАЛДАУ 69
Жумадил А. - ЭФ 22-1к2 тобының студенті, **Бекназаров Б. Д. -** аға оқытушы

ЖАҺАНДЫҚ ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ САЯСАТ 70
Зейненғабдина Ш.Ә. - 3УиА-22-1 тобының студенті, **Бакенова Ж.М. -** арнайы пән оқытушысы
Жамбыл политехникалық жоғары колледжі

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И УПРАВЛЕНИЕ 71
Ибишева А.П. ЭФ - 23 - 4р тобының студенті, **Айдаров Т.А. –** э.ғ.к., доцент

УПРАВЛЕНИЕ ПЕРСОНАЛОМ И ЛИДЕРСТВО 72
Ибрагим У.Ж. - студент группы ЭФ 24-4р, **Шакиева А.М. -** PhD, старший преп.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ БІРЛІЕСТІКТЕР: ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ РӨЛІ ЖӘНЕ МАҢЫЗЫ 73
Илияс Б. – ЭФ-21-2к2 тобының студенті, **Тулеева А.Ж.** – магистр, аға оқытушы

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАСЫЛ ЭКОНОМИКА 74
Исмаилова А.А. –Эф-24-1к1, Колдасова Л. С. - магистр. аға оқытушы

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭКОТУРИЗМНІҢ ДАМУЫ ЖОЛДАРЫ 75
Исмаилова А.А. - ЭФ-24-1к1 тобының студенті, **Жуманова Г.М.** – аға оқытушы

ГЛОБАЛИЗАЦИЯНЫҢ ЕЛДЕРДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНА ӘСЕРІ 76
Исмаилова А. - ЭФ-24-1к1 тобының студенті, **Уразбаева Г.Ж. –**э.ғ.к., доцент

ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫНДАҒЫ ТАМАҚ ӨНЕРКӘСІБІН БАСҚАРУ 77
Исрайлова М. – ЖТ-22-9к тобының студенті, **Қарабаева Ш.А**. – аға оқытушы

ВАЖНОСТЬ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ В ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА 78
Кажымухан А.Е.– студентка группы ЭФ-23-5к2, **Лесбекова Л.Ж.** – к.ф.н., доцент

ДАРЫНДЫ АДАМ КАПИТАЛЫН БАСҚАРУ 79
Какимова К. – ЭФ24-4р топ студенті, **Атенова А.М.** – э.ғ.к.

ТУРИСТІК БИЗНЕСТЕ ДЕЛДАЛДЫҚ ҚЫЗМЕТІНІҢ ЕСЕБІ 81
Кемелбек Д-эф 21-7к3, **Туребаева Ж.К.-** э.ғ.к., аға оқытушы

АУДИТТЕ ЭКОНОМИКА - МАТЕМАТИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ 82
Кенжебай Н.С. - ЭФ-24-7к1 тобының студенті, **Аязбекова Ж.С.** - аға оқытушы, магистр

ЖЕКЕЛЕГЕН ШОТТАР АУДИТІН ҰЙЫМДАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 83
Кенжехан С. - ЭФ1 21-7к3 тобы, **Тенгебаева Г.Т. -** аға оқытушы, магистр

"Direct-costing" ЖҮЙЕСІ НЕГІЗІНДЕ БАҒА БЕЛГІЛЕУ БОЙЫНША БАСҚАРУШЫЛЫҚ ШЕШІМДЕР 84
Крықбаева Ж. - ЭФ-21-7р тобының студенті, **Сатенов Б. -** ғылыми жетекшісі

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ӘРТҮРЛІ САЛАЛАРҒА ЕНГІЗУДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӘСЕРІ 86
Кулман А.Т. - ЭФ 21-1к1, **Колдасова Л. С.-** магистр. аға оқытушы

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӨНІМДЕРДІҢ НАРЫҒЫН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ 87
Кулман А.Т. - ЭФ 21-1к1, **Жакешова А. П. -** э.ғ.к., профессор

ЖАСЫЛ ЭКОНОМИКА ТҰРАҚТЫ ДАМУ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ: ТҰЖЫРЫМЫ, МАҚСАТТАРЫ ЖӘНЕ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖОЛДАРЫ 89
Кулман А.Т. - ЭФ 21-1к1, **Абдикеримова Г. И.** - э.ғ.к., профессор

ОЦЕНКА ДЕЛОВОЙ АКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ 90
Кулмуратов Т.А. – студент группы ЭФ-21-1р, **Бекманова Г.У. –** магистр, старший преподаватель

ЖОБАНЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ КЕЗІНДЕГІ ҚАЙШЫЛЫҚТАР 91
Курбан А. - ЭФ 23-10к тобының студенті, **Наркулова Ш.А. –** э.ғ.к., доцент

РАЗРАБОТКА И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ КАЗАХСТАНА 92
Курумбаева Д.С. – студентка группы Эф-23-5р, **Айтымбетова А.Н**. **–** к.э.н., ассоц. профессор

ЖҰМЫССЫЗДЫҚ МӘСЕЛЛЕРІ ЖӘНЕ ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ 94
Қалық Ұ. - ЭФ-24-5К1 тобының студенті, **Мергенбаева А.Т.** - Э.Ғ.К, доцент

ЦИФРЛЫҚ ТЕҢГЕНІҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БАНК СЕКТОРЫНЫҢ ДАМУЫНА ӘСЕРІ 95
Қуатбек А.Б. – ЭФ 22 **–** 5кт тобының студенті, **Дүйсенбекұлы А.Ж. –** магистр, аға оқытушы

ЛОГИСТИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТТЕРДІҢ САПАСЫН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕРІ 96
ҚұлмаханЕ.- Эф-21-3к тобының студенті, **Рамашова А. Н**.–PhD докторы, доцент

ХАС САЙ ҚАРЖЫЛЫҚ АУДИТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУ 97
Құралбек М. - ЭФ1 21-7к3 тобы, **Мынбаева Д.Е. -** доктор PhD

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДСТВА ЯГОД В КАЗАХСТАНЕ И ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ 98
Лаженева Д.А. - студент группы эф-23-1р, **Колотаева Л.П.** - кандидат экономических наук, доцент

АКТУАЛЬНОСТЬ АУДИТА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ 99
Ли В.А. - студентка группы ЭФ 24-5рс, **Климова Е.А. -** преподаватель

ИННОВАЦИЯЛЫҚ БИЗНЕС: ИННОВАЦИЯНЫҢ ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕРІ 100
Мақсатқызы А. - ЭФ 21-1к2, **Жакешова.А.П.** - э.ғ.к., профессор

ФОРМИРОВАНИЕ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВАЛЮТНЫХ ФОНДОВ И РЕЗЕРВОВ 102
Мансурова Д.Т. – студентка группы ЭФ-23-5к2, **Лесбекова Л.Ж.** – к.ф.н., доцент

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ЖӘНЕ АУДИТ ИНДУСТРИЯСЫНДАҒЫ РӨЛІ 103
Марқабай Қ. - ЭФ 21-7к1 тобы, **Саркулова Н.К.** - аға оқытушы, магистр

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧЕТА, АНАЛИЗА И КОНТРОЛЯ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ РАСХОДАМИ ГККП 104
Мирхалимова Д.М. - студент группы ЭФ 21-7р
Карибов В.М. – магистр менеджмента, старший преподаватель

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧЕТА, АНАЛИЗА И КОНТРОЛЯ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ РАСХОДАМИ ГККП 105
Мирхалимова Д.М. - студент группы ЭФ 21-7р
Карибов В.М. – магистр менеджмента, старший преподаватель

КӘСІПОРЫННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ- БАНКРОТ, ОНЫ ЖОЮ ПРОЦЕСІНІҢ ЕСЕБІ ЖӘНЕ АУДИТІ 106
Мурат А.А. - ЭФ-21-7к1 тобының студенті, **Карибов В.М.** - менеджмент магистрі, аға оқытушы

ӨНДІРІСТІК ЛОГИСТИКА: ҚАЗІРГІ БИЗНЕСТЕГІ РӨЛІ МЕН МАҢЫЗЫ 107
Муратова Ж. - Эф-21-3к тобының студенті, **Рамашова А. Н**.–PhD докторы, доцент

ҚОҒАМДЫҚ ТАМАҚТАНУ ОРЫНДАРЫНДА ШИКІЗАТТЫҢ, ӨНІМДЕРДІҢ ЖӘНЕ ТАУАРЛАРДЫҢ ҚОЗҒАЛЫСЫН ЕСЕПКЕ АЛУ 108
Мусабек А. - эф 21-7к3, **Атенова К.А.** - аға оқытушы, магистр

АНАЛИЗ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ВЛОЖЕНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ В ЭКОНОМИКУ ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ 109
Мусикиди К.К.- студентка группы ЭФ-23-1р
Колотаева Л.П.- кандидат экономических наук, доцент

МЕЙМАНХАНАЛЫҚ ҚЫЗМЕТТЕРДІҢ КӨРСЕТУІ БОЙЫНША ШЫҒЫНДАРДЫ ЕСЕПКЕ АЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 110
Мухамед Д.Г. - эф 27-7к2, **Темірбек Ұ.** - оқытушы, магистр

АУДИТ РАСЧЕТОВ С ПОДОТЧЕТНЫМИ ЛИЦАМИ 112
Мухамедова К.А. - ЭФ-21-7р, **Сатенов Б.И.** - научный руководитель

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҚ САЛАСЫНДАҒЫ КӘСІПКЕРЛІК ҚЫЗМЕТІН ТАЛДАУ 113
Мухамедханова А.Б., Адильбек А.Н.

ПЛАНИРОВАНИЕИ ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ВНУТРЕННЕГО АУДИТА ЛОГИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ 114
Назиркулова Р. - студентка группы ЭФ-22-7р, **Абдыкулова Д.Б**. - старший преподаватель

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ТЕОРИИ И ПРАКТИКЕ МЕНЕДЖМЕНТА. 115
Нарметова Ю. -студентка группы ЭФ-22-4р
Мустафаева В.И. - преподаватель, магистр экономических наук

СЕРІКТЕСТІК ҚАРЖЫЛАНДЫРУ: ӨНІМДЕРІ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ 116
Омар А.А. – ЭФ-22-5к2 тобының студенті, **Құлбай Б.С.** – PhD, аға оқытушы

БАСҚАРУ ЖӘНЕ БИЗНЕС.ТИІМДІ ДАМУ ЖОЛДАРЫ 118
Оналбек А.А. - ЭФ 24-4к2 тобының студенті, **Шакиева А.М.** - PhD, аға оқытушы

ОРТАЛЫҚ БАНКТЕРДІҢ ЭКОНОМИКАДАҒЫ РӨЛІ 119
Оралбекова А.Н. - ЭФ-24-5к1 тобының студенті, **Уразбаева Г.Ж**. - э.ғ.к., доцент

ЕСЕП БЕРУГЕ ТИІСТІ ТҰЛҒАЛАРМЕН ЕСЕП АЙЫРЫСУ АУДИТІН ҰЙЫМДАСТЫРУ 120
Өмірбек Д. - ЭФ1 21-7к3 тобы, **Ахметова С.С.**- аға оқытушы, магистр

БИЛІКТІҢ БАСҚА ТАРМАҚТАРМЕН ӨЗАРА ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 122
Өсербай М.Н. – ЭФ-23-2к тобының студенті, **Даурбаева М.У. –** э.ғ.к., аға оқытушы

АТҚАРУШЫ БИЛІКТІ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАУ: ҚАЗАҚСТАННЫҢ ДАМУ ЖОЛЫНДАҒЫ ЖАҢА ҚАДАМ 123
Өсербай М.Н – ЭФ-23-2к тобының студенті,**Даурбаева М.У –** э.ғ.к., аға оқытушы

ИССЛЕДОВАНИЕ РЫНКА КОНКУРЕНЦИИ АУДИТОРСКИХ УСЛУГ 124
Пехтерев Г.А. - студент группы ЭФ 22-7р, **Сатымбекова К.Б.** - к.э.н., зав.кафедрой

ШЕТЕЛДІК ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫ МЕМЛЕКЕТ ТАРАПЫНАН РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ 125
Ратбекова Ұ. – ЖТ-23-3к тобының студенті
Сейтова В.Н. - доктор PhD, Экономикалық теория кафедрасының доценті

ӘЛЕМДІК БРЕНДТІК КОМПАНИЯЛАРДЫҢ ҚАЗАҚСТАН ҮШІН ТӘЖІРИБЕСІ 126
Рахимжанова Д.Е. – МО-23-2к тобының студенті, **Смагулова Г.М.** – т.ғ.к., профессор

ЭКОНОМИКА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН 128
Рахматулла М.Е. - студент группы ЭФ-22-1-к1, **Курбанбаева А.Е. –** преподаватель

ПРОБЛЕМЫ БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В МЕЖДУНАРОДНОМ ОПЫТЕ. 129
Рахматулла М. – студентка группы ЭФ-22-1к1, **Дурру Д.К. –** магистр, старший преподаватель

КОНАҚ ҮЙ ҰЙЫМДАРЫНДАҒЫ МҮЛІКТЕРДІҢ ЕСЕБІН ҰЙЫМДАСТЫРУ 130
Садуақас Ж. - эф 21-7к3, **Атенова К.А.** - аға оқытушы, магистр

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ ЖЕТКІЗУ ТІЗБЕГІН ОҢТАЙЛАНДЫРУ: ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІК ПЕН БОЛАШАҒЫ 131
Садыков А. А. - ЭФ-21-1к1 тобының студенті**Абдикеримова Г.И**. - э.ғ.к., профессор

ЛОГИСТИКАСАЛАСЫНДАҒЫ BIG DATA ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНҚОЛДАНУ 133
Садырбай Д.- Эф-21-3к тобының студенті, **Рамашова А. Н**.–PhD докторы, доцент

РОЛЬ ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЛИНГА В СТРАТЕГИЧЕСКОМ УПРАВЛЕНИИ ПРЕДПРИЯТИЯЕМ 134
Сайдахматова У.- студентка группы ЭФ-21-7р, **Байжанова Б.Ж.** - старший преподаватель

"UBS Consult"ЖШС ЖАРҒЫЛЫҚ КАПИТАЛЫНЫҢ ҚАЗАҚША ЕСЕБІ 135
Салахеева В. - ЭФ-21-7р, **Сатенов Б.И.** - ғылыми жетекші

SWOT-АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ МОЛОЧНОГО СКОТОВОДСТВА ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ 136
Саматаева А.А. - студент группы ЭФ-23-4р, **Есболова А.Е.** - доктор PhD, доцент

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АЭС ҚҰРЫЛЫСЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН ТАЛДАУ 138
Сандыбаев А.Е. - Эф-21-5тк тобының студенті, **Исаева Г.К.** - жетекші

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІҢ ДАМУЫ: МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСУ ЖОЛДАРЫ 139
Сандыбаев А.Е. - Эф-21-5тк тобының студенті, **Тайбек Ж.Қ**. - э.ғ.к., доцент

СЫРТҚЫ ОРТАНЫ ЕСКЕРЕ ОТЫРЫП КӘСІПОРЫННЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ 140
Сапарбек Д. – ЭФ-21-4к тобының студенті, **Тулеева А.Ж.** – магистр, аға оқытушы

МЕМЛЕКЕТТІКРЕТТЕУ: ЖАҢАНДЫҚӨЗГЕРІСТЕРЖАҒДАЙЫНДАҒЫНЕГІЗГІСЫН-ҚАТЕРЛЕРМЕНПЕРСПЕКТИВАЛАР 141
Сапарбек Д. – Эф 21-4k тобы, **Сиязбеккызы Б. –** жетекші мұғалім

УЧЕТ ЦЕННЫХ БУМАГ 143
Саранчина А.Е. – студентка группы ЭФ-22-7Р, **Ахметова С.С.**- магистр, ст.преподаватель

ЛОГИСТИКАНЫҢ ДАМУЫ 144
Сатыбалди А. - Эф-21-3к тобының студенті, **Рамашова А. Н**. – PhD докторы, доцент

МЕРЧЕНДАЙЗИНГТІ ҚАЛАЙ ДҰРЫС ҚОЛДАНУ КЕРЕК 145
Сатыбалди А. - Эф-21-3к тобының студенті, **Қасымова З.** - оқытушы

ҚАРЖЫ НАРЫҚТАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЭКОНОМИКАҒА ӘСЕРІ 146
Сейдахмет Г.И. - ЭФ-24-7к тобының студенті, **Уразбаева.Г.Ж.** - э.ғ.к., доцент

ЖАУАПКЕРШІЛІК ОРТАЛЫҚТАРЫ БОЙЫНША ШЫҒЫНДАРДЫ БАСҚАРУДЫ ЖЕТІЛДІРУ 147
Сейдиумарова М. - ЭФ-22-7дк тобының студенті, **Абдыкулова Д. Б.** - аға оқытушы, магистр

ҚАЛПЫНА КЕЛЕТІН ЭНЕРГИЯ КӨЗДЕРІН ПАЙДАЛАНУДЫҢЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ КРИТЕРИЙЛЕРІ 148
Серикова Р. Н. - ЭФ-21-1р тобының студенті
Ниязбекова Р.Қ. - экономика ғылымдарының докторы, профессор

КӘСІПКЕРЛІК ҚҰРЫЛЫМДАРДЫҢ ЕҢБЕК ӘЛЕУЕТІН БАСҚАРУ 150
Серикова Р. Н. -ЭФ-21-1р тобының студенті,
Ниязбекова Р.Қ. - экономика ғылымдарының докторы, профессор

ЖЕНСКАЯ БЕЗРАБОТИЦА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ВЫЗОВОВ: СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ 151
Серикова Р.Н. - студентка группы ЭФ-21-1р, **Есиркепова А.М.** - доктор экономических наук, профессор

ГЕНДЕРНЫЕ ДИСПРОПОРЦИИ НА РЫНКЕ ТРУДА 152
Серикова Р.Н. - студентка группы ЭФ-21-1р, **Есиркепова А.М.** - доктор экономических наук, профессор

ПУТИ СНИЖЕНИЯ УРОВНЯ ЖЕНСКОЙ БЕЗРАБОТИЦЫ 154
Серикова Р.Н. - студентка группы ЭФ-21-1р, **Есиркепова А.М.** - доктор экономических наук, профессор

РАЗВИТИЕ КРИПТОВАЛЮТЫ В КАЗАХСТАНЕ 155
Серикова Р. - студент группы ЭФ -21-1р, **Апсенбетова Г.Т.** – к.э.н., старший преподаватель

БЛОКЧЕЙН В РАЗНЫХ СФЕРАХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ 157
Серикова Р. - студент группыЭФ-21-1р, **Апсенбетова Г.Т**. – к.э.н., старший преподаватель

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ УРОВНЯ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ В ГОРОДЕ ШЫМКЕНТ 158
Сманов А.С. – студент группы ЭФ-21-1р, **Полежаева И.С.** – к.э.н, доцент кафедры «Экономика»

МОДЕРНИЗАЦИЯ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ 159
Сулейманов Р.И. - студент группы ЭФ-22-7р, **Ахметова С.С.** - старший преподаватель, магистр

СТРОИТЕЛЬНАЯОТРАСЛЬ: СОСТОЯНИЕИПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ 160
Султанходжаева Х. – студент группыЭФ-21-1р, **Альжанова А.А. –** к.э.н., доцент

ҚОЗҒАЛЫСЫН ЕСЕПКЕ АЛУ 162
Тастанбекова А.А. – ЭФ-24-7к тобының студенті, **Аязбекова Ж.С.** – аға оқытушы, магистр

ӨҢІРЛЕРДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНДАҒЫ ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ КЕДЕРГІЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ЖОЮ ШАРАЛАРЫ 163
Тастанбекова.А.А. - Эф-24—7к тобының студенті, **Мергенбаева А.Т.** - э.ғ.к., доцент

ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕ КӘСІПКЕРЛІК ДАҒДЫЛАРДЫ ДАМЫТУ 165
Тастанбекова А.А. - ЭФ-24-7к тобының студенті, **Уразбаева Г.Ж. –** э.ғ.к., доцент

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИНФЛЯЦИЯНЫҢ СЕБЕП САЛДАРЫН ТАЛДАУ 165
Тойбазар С. - ЮМ-24-3к2 тобының студенті, **Мергенбаева А.Т.** - э.ғ.к.,доцент

МАРКЕТИНГТІК АГЕНТТІКТЕРДІҢ ЖҰМЫС ЖОСПАРЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ 166
Турганбаева А.Т. – ЭФ-22-3К тобының студенті, **Джетибаева А.Б.**- аға оқытушы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҚАЗІРГІ АДАМ РЕСУРСТАРЫНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ 168
Урсу Д. - ЭФ24-4р тобының студенті, **Атенова А.М.** – э.ғ.к.

РАЗВИТИЕ НАЛОГОВОГО ПОТЕНЦИАЛА ТЕРРИТОРИЙ КАЗАХСТАНА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ 169
Усманова С.Г. – студент группы ЭФ-21-5р, **Жакипбекова Д.С. –** доктор PhD

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА БАНКТЕРДІҢ ДЕПОЗИТТІК ОПЕРАЦИЯЛАРЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ 170
Үсен Д. – ЭФ-24-5к1 тобының студенті, **Пазилов Ғ.А.** – PhD, аға оқытушы

ДЕКЛАРАЦИЯ ҮШІН ЖЕКЕ ТАБЫС САЛЫҒЫН ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ТӨЛЕМДЕРДІ ЕСЕПТЕУ Ф. 200.00 172
Хавазматова (Муратбаева) З. С. – ЭФ 21-7р тобының студенті, **Сатенов Б.** - ғылыми жетекшісі

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САУДА ЖӘНЕ ОНЫҢ АҚШ ЭКОНОМИКАСЫНА ӘСЕРІ 174
Халмахан Н.Е. - ЭФ-24-5к1 тобының студенті, **Уразбаева Г.Ж.** - э.ғ.к., доцент

КӘСІПОРЫННЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ БАСҚАРУЫ: МӘНІ, БАҒЫТТАРЫ ЖӘНЕ ТИІМДІЛІГІ 175
Чиназбеков К.И. - ЭФ 21-1к2, **Бекназаров Б.Д.** - магистр, аға оқытушы

АКЦИЯЛАР МЕН ОБЛИГАЦИЯЛАР: ИНДЕКСТЕР ЖӘНЕ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕР 176
Чиназбеков К.И. - ЭФ 21-1к2 тобының студентті, **Колдасова Л. С.** - магистр, аға оқытушы

ӨНДІРІСТІ ДАМЫТУДАҒЫ ОРТА-ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ КӘСІПТІК МАМАНДЫҚТАРДЫҢ РӨЛІН ТАЛДАУ 177
Шамшат Е.Ш. – ЭФ-24-7к тобының студенті, **Мергенбаева А.Т.** – э.ғ.к. доцент

КӘСІПОРЫНДАҒЫ СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСҚАРУ ЕСЕБІ 178
Шамшат Е.Ш. - ЭФ-24-7к тобының студенті, **Туребаева Ж.К.** – э.ғ.к., аға оқытушы

ӨНДІРІСТІ ДАМЫТУДАҒЫ ОРТА-ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ КӘСІПТІК МАМАНДЫҚТАРДЫҢ РӨЛІН ТАЛДАУ 180
Шамшат Е.Ш. – ЭФ-24-7к тобының студенті, **Мергенбаева А.Т.** – э.ғ.к. доцент

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЕҢБЕК НАРЫҒЫНА ӘСЕРІ 181
Шамшат Е.Ш. – ЭФ-24-7к тобы студенті, **Уразбаева Г.Ж** – э.ғ.к., доцент

ОЦЕНКА ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ 182
Шегай Е.– студент гр.ЭФ-21-1р, **Шевченко И.И.** – старший преподаватель, магистр

ADVERTISINGBUDGETS 183
Madieva M. – student of gr.Ef-21-4tr, **Moldogaziyeva G.M.** – c.e.s., Associate Professor

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESSES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN 185
Ramazan A. B. - student of group EF-24-1k2, **Mukhan B.S. –** Senior Lecturer, PhD

ЗАҢТАНУ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР
ЮРИСПРУДЕНЦИЯ И МЕЖДУНАРОДНОЕ ОТНОШЕНИЯ

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚПЕН КҮРЕС: МӘСЕЛЕ МЕН ШЕШІМ ЖОЛДАРЫ 186
Абдрахим А.-ЮМ-24-1к4 студенті., **Орынтаев Ж.К.–**з.ғ.к., қауымдастырылған профессор

ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚ ЖӘНЕ ОНЫҢ НЕГІЗДЕРІ 187
Абдужалал А.А.- ЮМ-24 1к2 тобының студенті, **Сабыр А.С.** - ғылыми жетекші – PhD доктор

ӘЙЕЛДЕРДІҢ САЯСАТТА, БИЗНЕС САЛАСЫНДА ЖӘНЕ ҚОҒАМ ӨМІРІНДЕГІ РӨЛІ. 188
Абдулхамидова Н.Н. - ЮМ-22-5к1тобының студенті., **ЖамеловБ.А.**- магистр оқытушы

ИНТЕГРАЦИЯ КАЗАХСТАНА И ЕЕ ЗНАЧЕНИЕ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ 190
Аблай Б. – студент группы ЮМ23-3а., **Кожамкулова И.Е.** – к.э.н., доцент

РОЛЬ ДИПЛОМАТИИ В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ 190
Аблай Б. – студент группы ЮМ-23-3а**, Орынбаев Ж.Б.**-научный руководитель старший преподаватель, магистр международных отношений

ҚЫТАЙДЫҢ “БІР БЕЛДЕУ, БІР ЖОЛ” БАСТАМАСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ГЕОСАЯСИ МАҢЫЗЫ 191
Абубакирова Б.Т. – ЮМ-24-3к3 тобының студенті., **Жайлауова Г.М. –** ғылыми жетекші, аға оқытушы

ҚЫЛМЫС ӘЛЕМІНЕ ҚАЖЕТТІ – ОДОРОЛОГИЯ 193
Айтбаева Ж. – ЮМ-21-1К9 тобының студенті**., Ақшабай М. –**оқытушы

СОТ МЕДИЦИНАСЫ ОРГАНДАРЫНДА СОТ САРАПТАМАЛАРЫ МЕН ЗЕРТТЕУЛЕРДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ЖҮРГІЗУ 194
Акимбек А. – ЮМ 21-1к6 тобының студенті., **Еркебаева Н.А. –** ғылыми жетекші, аға оқытушы

ҚАЗІРГІ ЖАСТАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТЕНУІНДЕГІ НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕР 195
Акмамбетов Е.А. -СТ 23-3к1 тобының студенті., **Нурпейсова Д.С.** -Әлеуметтану магистрі,аға оқытушы

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ПРАВОВОЙ РЕГЛАМЕНТАЦИИ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ И ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ДОМАШНЕМУ НАСИЛИЮ 196
Аманова А. – СМ-23-5р2.,**Бекмуратов Е.Б. –** к.ю.н.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР БАҒЫТТАРЫНЫҢ ӨЗГЕРУІНІҢ ЖАҢА ТҮСІНІГІ: БІРПОЛЯРЛЫ ӘЛЕМ, КӨППОЛЯРЛЫ ӘЛЕМ 198
Асан Л.Б. - ЮМ-21-5к тобының студенті, **Аширова Ж.У.** - Ph.D, доктор

ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК САЯСАТЫ ЖӘНЕ АТОМ ЭНЕРГЕТИКАСЫ 199
Асан Л.Б. – ЮМ-21-5к тобының студенті., **Мажинбеков С.А. -**ф.ғ.к., доцент

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТУРИЗМ САЛАСЫН ДАМЫТУ 200
АсқарқызыА. –ЮМ23-5к тобының студенті, **Жумабеков.М.У–**т ғ к**,**доцент

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТЕГІ ПРОЦЕСТІК КЕЛІСІМНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 201
Абдрасилова Б.К.– з.ғ.м., аға оқытушы**., Асқарова А.-** ЮМ-21-1к8 тобының студенті

ЖАЗАДАН БОСАТУДЫҢ ТҮСІНІГІ МЕН ТҮРЛЕРІ 202
Ахмеджан А. - ЮМ-21-1к18 тобының студенті**., Ерманкулов М.К. -** аға оқытушы, магистр

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ ЖӘНЕ ОНЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ 204
Байдүйсен Н. – ЮМ 24-1к4., **Жаманкараева Г.С.-**құқық магистрі, аға оқытушы

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖЕКЕ ҚҰҚЫҒЫНДАҒЫ КОЛЛИЗИЯЛЫҚ НОРМАЛАРДЫҢ ӘРЕКЕТ ЕТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 205
Бегебат Б. –ЮМ-21-1р2 тобының студенті.,**Жаксыбаева А.Е.-** аға оқытушы, магистр

SOFT SKILLS ДАМЫТУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ МЕТАПӘНДІК ОҚЫТУ 207
Бекберген Ә. Ж. – ЮМ 23-1к9 тобының студенті**., Тотикова Г.А.** – PhD докторы

БАЛАЛАР ҚҰҚЫҒЫН ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ 208
Бердибек С.Ж. - ЮМ-24-1к11 тобының студентті., **Биболаева М** - құқық магистрі

ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ АЛАЯҚТЫҚ ЖӘНЕ КИБЕРҚАУІПСІЗДІК 209
Бердибек С.Ж .- Юм-24-1к11 тобының студентті.,**Жұманова Қ.Т** - құқық магистрі аға оқытушы

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫНЫҢ ҚОҒАМДАҒЫ БЕДЕЛІ: СЕНІМ МЕН ЖАУАПКЕРШІЛІК 210
Бердибек С.Ж. - Юм-24-1к11 тобының студентті., **Калышев С Д** - аға оқытушы

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАЩИТЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В ЭПОХУ ЦИФРОВИЗАЦИИ 212
Бердібек А. - студентка группы ЮМ-24-1р1**, Нуртазин Е. К** - научный руководитель

ПРИМЕНЕНИЕ АЛЬТЕРНАТИВНЫХ МЕР НАКАЗАНИЯ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА РАБОТУ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН 213
Нышанбаева Н.Р.- студентка группы ЮМ24-1р2.,**Нуртазин Е.К. –** научный руководитель

ЦИФРОВАЯ ДИПЛОМАТИЯ 214
Висханов И.М. – студент группы ЮМ 24 – 3р**., Орынбаев Ж.Б –** старший преподаватель магистр международных отношений

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ТАЙНА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ 215
Гайсин М.-студент группыЮМ-21-1р2**., Жаксыбаева А.Е.**-старший преподаватель, магистр

ИНСТИТУТ УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА 216
Гребещенко Э. – студентка группы ЮМ-21-1р3**., Жорабеков С.Ж. –** ст.преп., магистр юрид.наук

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК 217
Даулбай Е.А – ЮМ 24 – 9К тобының студенті.,**Аширбекова А.**Б. - оқытушы

АЛАЯҚТЫҚ ТУРАЛЫ ІСТЕР БОЙЫНША БЕЛГІЛЕНУГЕ ЖАТАТЫН МӘН ЖАЙЛАР 218
Дауренбек А. – студентка группы ЮМ-21-1р1**., Болатбекова Л.А. –** ст.преп., магистр юрид.наук

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЧИПИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕКА 220
Досхожаев Д.Т. - студент группы ЮМ23-1р1.,**Мицкая Е.В.**-д.ю.н., профессор

ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ ЖИЗНИ И ЧЕСТИ 221
Ерман А.А. -студент группыЮМ 21-1р1**., Джумадилов Б. Д.** -научный руководитель

“ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫНДАҒЫ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚПЕН КҮРЕС МӘСЕЛЕЛЕРІ” 222
Ермахан Н. Е - Юм-24 1к11 тобының студенті, **Калышев С** - аға оқытушы

ШЕТЕЛ АЗАМАТТАРЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ 224
Ермахан Н.Е - Юм-24 1к11 тобы студентті., **Жұманова Қ.Т**-Құқық магистрі аға оқытушы

КОНСТИТУЦИЯ КАК ФУНДАМЕНТ ДЕМОКРАТИИ И ПРАВОПОРЯДКА 225
Есім А. – студентка ЮМ 24-1к3., **Жаманкараева Г.С. –** магистр права, старший преподователь

ЦИФРЛІК ҚОҒАМДАҒЫ ЭТКАЛЫҚ ҚАҒИДАТТАР МЕН ЕРЕЖЕЛЕР 227
Әбдінұр Н.Б.- студент., **Рахимшикова М.К. -** оқытушы

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫ МЕН ҚОҒАМНЫҢ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ 228
Әжмахан Қ. – ЮМ-21-1к9 тобының студенті**., Рамашов О.Н.-** з.ғ.м., оқытушы

ОЙЫНҚҰМАРЛЫҚ – ҚОҒАМДЫ ЖАЙЛАҒАН ДЕРТ 229
Әуелбек Н. – ЮМ-22-5к2 тобының студенті., **Зулпыхар Г.Б**. – магистр, оқытушы

МЕДИЦИНАЛЫҚ СИПАТТАҒЫ МӘЖБҮРЛЕУ ШАРАЛАРЫН ҚОЛДАНУ КРИТЕРИЙЛЕРІ 231
Жақсылық М. –ЮМ-21-1р3 тобының студенті**., Жорабеков С.Ж. –** з.ғ.к., доцент

БАТАЛАСУ ҚАЗАҚ ӘДЕТ-ҒҰРЫП ҚҰҚЫҒЫ ИНСТИТУТЫНЫҢ НЕГІЗІТІРЕГІ 232
Жақсылық М.- ЮМ- 21-1к,1тобыныңстуденті., **Есеналиев А.Е. -** з.ғ.к., академик

ВЛИЯНИЕ СИМБИОЗА СОЦПОЛИТИЧЕСКИХ И ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРИЧИН НА ВОЗНИКНОВЕНИЕ ХОЛОКОСТА 234
Жарболова А. М., Айдарбекова Г. С - к.и.н.,научный руководитель

ӘЛЕУМЕТТІК САЯСАТТЫҢ МӘНІ МЕН АНЫҚТАМАСЫ 235
Жолшыбай Н. – СТ-23-3к13 тобының студенті., **Утеева К.Қ. –**саясаттану ғылымдар магистрі, аға оқытушы

ДӘСТҮРЛІ ӘДЕТ-ҒҰРЫП ЖӘНЕ БАЛА ТӘРБИЕСІ 236
Жолшыбай Н.Е.– СТ-23-3к13тобының студенті**.,Акмамбетов А.А.**-дінтану магистрі

МЯГКАЯ СИЛА В ДИПЛОМАТИИ 237
Жумабек Д.А.– 1 курс, группа ЮМ-24-3р., **Орынбаев Ж.Б. -** старший преподаватель, магистр международных отношений

КАЗАХСТАН И ВЕЛИКАЯ ОТЕЧЕСТВЕННАЯ ВОЙНА 239
Жунисбаева К.А. – студент группы ЮМ 21-3Р., **Бедебаев Т.А. –** магистр юридических наук

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ЕЖЕЛГІ ЗАҢДЫҚ ЖОРАЛҒЫЛАРЫ 239
Жұбай С. А. - СМ23-5к10 тобының студенті.,**Тойжанова А.Б** – заң ғылымдарының магистрі

30 ЖЫЛДЫҚ СОҒЫС: СЕБЕПТЕРІ, БАРЫСЫ ЖӘНЕ САЛДАРЫ 240
Жұмабек Е.Т. - ЮМ-24-3к3 студенті.,**Мамашарипова Г.А -**ғылыми жетекші-т.ғ.к доцент

АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ЖӘНЕ САЯСИ ПАРТИЯ КАТЕГОРИЯЛАРЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСТЕМЕЛІК АСТАРЫ 241
Жұманова С. – СТ-23-3к13 тобының студенті.,**Утеева К.Қ. –** саясаттану ғылымдар магистрі, аға оқытушы

ДӘСТҮР МЕН ЖАҢАШЫЛДЫҚ ҰҒЫМДАРЫН ТАРИХИ-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ТАЛДАУ 243
Зият Н. – ЮМ 21-6к тобының студенті., **Арынғазиева Б.Б.** – филос.ғ.к., қауымдастық профессоры

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АДАМ САУДАСЫНЫҢ ҚҰРБАНДАРЫН ҚАЙТА БАҒЫТТАУ ТЕТІГІНІҢ ТҮСІНІГІ МЕН НЕГІЗГІ КЕЗЕҢДЕРІ 244
Исмагул К. – ЮМ-23-1к6 тобыныңстуденті., **Абутаева С.Б. –** аға оқытушы

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ЗАҢДАР МЕН ШАРАЛАР 245
Исмаилова А.А. -Эф-24-1к1.,**Шалдарбекова М.Б.–**аға оқытушы

ЕСІРТКІ ҚҰРАЛДАРЫН, ОЛАРДЫҢ АНАЛОГТАРЫ МЕН ПРЕКУРСОРЛАРЫНЫҢ ПСИХОТРОПТЫҚ ЗАТТАРЫН НАСИХАТТАУ НЕМЕСЕ ЗАҢСЫЗ ЖАРНАМАЛАУ 246
Каблан Д.И.ЮМ-23-1к6 тобының студенті.,**Абутаева С.Б. –** аға оқытушы

ПРОБЛЕМА ДОМАШНЕГО НАСИЛИЯ 247
Капланбекова С.- СМ-23-5р1**., Бекмуратов Е.Б. –** к.ю.н.

ОРТАҚ ТАҒДЫР БІРІКТІРГЕН-ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫ 248
Каскирбой Н.А. - ЮМ-24-5к тобының студенті., **Бегім А.Б. -** аға оқытушы, магистр

О ПРОТИВОДЕЙСТВИИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В КРИМИНАЛЬНЫХ ЦЕЛЯХ 250
Катков Ф.А. –студент группы ЮМ 23-1р1., **Мицкая Е.В.** – д.ю.н., профессор

САРАПТАМА ЖҮРГІЗУ КЕЗІНДЕГІ ПРОЦЕССКЕ ҚАТЫСУШЫЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ 251
Кенжекова А.. – ЮМ 21-1к2 тобының студенті., **Еркебаева Н.А. –** ғылыми жетекші, аға оқытушы

МӘДЕНИЕТТІҢ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ МӘНІ 252
Қалжігіт А.Ә. -Юм-24-6К тобының студенті.,**Мәкімбай Ж.М.**– аға оқытушы, магистр

ЕУРАЗИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ОДАҚ: ПЕРСПЕКТИВА 2030 253
Қали Н. – ЮМ 21-9к.,**Муратова Г.Т. -** құқық магистрі,ғылыми жетекші

СТУДЕНТТЕРДІҢ САБАҚҚА ҚАТЫСУ ДЕҢГЕЙІНІҢ ТӨМЕНДЕУІНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ТАЛДАУ 255
Қалмахан Б. – МӨ23-1к2 тобының студенті.,**Монтаев А. –** PhD доктор, доцент

АЗАМАТТЫҚ ІСТІ СОТТА ҚАРАУҒА ДАЙЫНДЫҚ КЕЗЕҢІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 256
Қуаныш Ж.И. -ЮМ-21-1к12 тобының студенті.,**Сахарбекова А.Д.** -«Азаматтық құқық және азаматтық іс жүргізу» кафедрасының аға оқытушысы,құқық магистрі

АДАМНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҒДАЙЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ САЯСИ ДАМУДЫҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ 257
Қырықбай Г.Е. -АП-23-2к тобыныңстуденті.,**Тулеманова Р.Е.** - жетекші магистр ,оқытушы

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛГИИ В ОБУЧЕНИИ МАГИСТРАНТОВ СПЕЦИАЛЬНОСТИ «ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ» В ОНЛАЙН-РЕЖИМЕ (ПЕРИОД ПАНДЕМИИ) 258
Макулбекова Д. - студентка группы ЮМ-22-1к8., **Морозова В.Ю.** - магистр,ст.преподаватель

ШЕТЕЛ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ТІЛ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МЕН ТІЛДІҢДАМУЫН ТҮСІНДІРУ ЖОЛДАРЫ МЕН ПРИНЦИПТЕРІ 259
Макулбекова Д.М.– ЮМ-22-1к8 тобының студенті., **Емкулова З.А.**– магистр, аға оқытушы

ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТЫҢ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ 260
Мамытхан А. – ЮМ-22-1к2 топ студенті**.,Альшуразова Р.А.**– аға оқытушы, құқық магистрі

ҚҰНДЫЛЫҚТАР ДАҒДАРЫСЫ: ҚОҒАМДЫҚ ӨЗГЕРІСТЕР 262
Манак Н.К. - Юм 24-6к тобынының студенті**., Аманбайқызы М**.– магистр,оқытушы

ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТТІҢ БІРЕГЕЙІ 263
Мансұр Б.- ЮМ- 21-1к,1тобыныңстуденті., **Тоханова Р.Ж**. - з.ғ.м., аға оқытушы

СОТ ТӨРЕЛІГІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДАҒЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ АДАМГЕРШІЛІК АСПЕКТІЛЕРІ 264
Маратов А. - ЮМ-21-1к17**., Абдрасилова Б.К.** - ғылыми жетекші – з.ғ.м., аға оқытушы

ӘЛ-ФАРАБИ ФИЛОСОФИЯСЫНДАҒЫ БАСШЫ МӘСЕЛЕСІ 266
Мейманбекқызы М.- ЮМ 21-6к тобының студенті**., Спанов М.Ж. –** филос.ғ. кандидаты,доцент

ДЕМОКРАТИЯНЫҢ ҮШІНШІ ТОЛҚЫНЫ 267
Муминова А.Х.-ЮМ-22-5к2.,**Корганова С.С. -**к.ф.н, доцент

АЗАМАТТЫҚ ІСТЕР БОЙЫНША СОТ ШЕШІМДЕРІН ОРЫНДАУ ЖӘНЕ АТҚАРУШЫЛЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ 267
Мұса Б.Н.– ЮМ-21-1к1 тобының студенті., **Рахметова Г.Р.** –з.ғ.к., аға оқытушы

АЗАМАТТЫҚ СОТ ӨНДІРІСІНДЕ ҮШІНШІ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ ІС ЖҮРГІЗУ ҚҰҚЫҚТАРЫН ІСКЕ АСЫРУ ЖӘНЕ МІНДЕТТЕРІН ОРЫНДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ 269
Мырзабек Ж.Қ. – ЮМ-21-1к1 тобының студенті., **Рахметова Г.Р.** – з.ғ.к., аға оқытушы

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚАМӘДЕНИТӨЗІМДІЛІК: ДӘСТҮР МЕ, ӘЛДЕ ҚАЖЕТТІЛІК ПЕ? 271
Мырхиева А. -ХТ 24-9к10 тобының студенті., **Бекжигитова С.Б.-** құқық магистрі

РОБОТТАНДЫРЫЛҒАН ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ:АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫН САҚТАУ ЖӘНЕ ШЕКТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ 272
Нажмедин.М.К.-ЮМ21-1к3 тобының студенті.., **Бердібеков С.О**.-Аға оқытушы

CORRUPTIONINEDUCATION 273
Нақыпбек Ж.П. - ЮМ-241к6 тобының студенті, **Икрамова Э. З.** Ағылшын тілі

САНДЫҚ ГУМАНИТАРИСТИКА МӘСЕЛЕЛЕРІ 274
Нармахан Д.А – ЮМ 24-6к тобының студенті**, Ибраева Н.А**– ф.ғ.к., доцент

DRUGADDICTIONISASOCIALDISEASE 275
Нарметова Г. Д. - ЮМ-24 1к6 тобының студенттері, **Икрамова Э. З. -** Ағылшын тілі

ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АЛАЯҚТЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕС ТӘСІЛДЕРІ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘЖІРИБЕ 275
Нартай қызы М. – студентка группы ЮМ-21-1р1**., Болатбекова Л.А. –** ст.преп., магистр юрид.наук

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ И ИЗУЧЕНИЯ ЭКЗОТИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКИ КАК ТЕРМИНА 277
Насен Л. – Юм-24-1к7 студент., **Ерметова Р.** – Старший преподаватель кафедры " Русский язык и литература»

ФИЛОСОФИЯНЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚОҒАМДАҒЫ МАҢЫЗДЫ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ 278
Нурмахамедова А. -Фи-23-3К2 тобының студенті.,**Ботабаев Ғ.Е.** – аға оқытушы

СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕП-ТЕКСЕРУДІҢ ТӘЖІРИБЕЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ 279
Нысанбай Н. – ЮМ-22-1к1 топ студенті**, Альшуразова Р.А.**– аға оқытушы, құқық магистрі

ПРИМЕНЕНИЕ АЛЬТЕРНАТИВНЫХ МЕР НАКАЗАНИЯ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА РАБОТУПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН 280
Нышанбаева Н.Р.- студентка группы ЮМ24-1р2, **Нуртазин Е.К. –**научный руководитель

КУЛЬТУРА РЕЧИ В ДИПЛОМАТИИ: РОЛЬ ЯЗЫКОВЫХ И КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ В УСПЕШНЫХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ 281
ОлжаскызыЖ. - ЮМ 24-3к2 тобының студенті., **АбитияроваА.А.-**ф.ғ.д. доцент

ЗАҢДЫ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ ЖЕКЕ КӘСІПКЕРЛІГІ 282
Оразбай Б.Т. – ЮМ 21-1к1 тобының студенті., **Жумабекова М.М.** – з.ғ.м., оқытушы

ҚҰҚЫҚ ПРИНЦИПТЕРІН ТҮСІНУ МӘСЕЛЕСІ 284
Орынбасар М.Ж.- ЮМ-22-1к7 тобының студенті., **Садибекова М.С.-**құқық магистрі, аға оқытушы

СОТ ТӘЖІРИБЕСІНІҢ ТАРИХЫ ЗЕРТТЕЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 285
Орынбасар М.Ж.- ЮМ-22-1к7 тобының студенті., **Садибекова М.С.-**құқық магистрі, аға оқытушы

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАНДА ӘЙЕЛДЕР МЕН БАЛАЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ 286
Өмірбай Ж.-ЮМ21-1к3 тобының студенті., **Бердібеков С.О**.-аға оқытушы.

АНГЛИЯНЫҢ СЫРТҚЫ САЯСАТЫ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР (XVI-XVIII ҒҒ.) 287
Рысқұлбек А.Р - ЮМ-24-3к3 тобының студенті, **Мамашарипова Г. А. -** т.ғ.к., доцент

ЦИФРЛЫҚ МЕДИАНЫҢ ҰЛТТЫҚ БІРЕЙЛІКТІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА ӘСЕРІ 288
Сайлауова М. Ж.–ЖБЛ-311 тобының студенті, **Ақназарова Р.Ж.**- философия кафедрасының аға оқытушысы., Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті

ВЛИЯНИЕ МАССОВОЙ КУЛЬТУРЫ НА ОБЩЕСТВЕННЫЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ О СЧАСТЬЕ И УСПЕХЕ 289
Сакенова Р.К.–ХТ-23-10р, **Исенгалиева Ж.М.–** магистр, ст. преподаватель

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ГЕОСАЯСИ ШАРТТАРЫ 290
Сансызбаева Л.Е. -ЮМ-21-5ктобыныңстуденті, **Аширова Ж.У.**-Ph.D, доктор

ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫНДАҒЫ ҮЕҰ 291
Сансызбаева Л.Е. -ЮМ-21-5к тобыныңстуденті., **Таукебаева Э.С.** -Ph.D, доктор

ШЫМКЕНТТЕ МЕМЛЕКЕТТІК ЖӘНЕ МУНИЦИПАЛДЫ БАСҚАРУДЫ НЫҒАЙТУ 292
Сансызбаева Л.А. -ЮМ-21-5к тобының студенті., **Избасханов Ж.К.** -Ph.D, доктор

ЗАҢ ФАКУЛЬТЕТІНІҢ СТУДЕНТТЕРІНЕ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ ӘДІСІ 293
Сапархан З.М. – ЮМ 22-1к3 тобының студенті., **Ешмуратова А.Т.** – магистр, аға оқытушы

ДОЛГ ДУХОВНОЙ ЗРЕЛОСТИ 294
Сахавитдинова Э. – студент ЮМ-22-6к**, Есиркепова Г.К.** - ЮКУ им. Ауезова, канд. филос наук, доцент

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ШАРТЫ НЕГІЗІНДЕ БАЛАНЫ ҚАЙТАРУ ТУРАЛЫ НЕМЕСЕБАЛАҒА ҚАТЫСТЫ ҚОЛ ЖЕТКІЗУ ҚҰҚЫҚТАРЫН ЖҮЗЕГЕАСЫРУ ТУРАЛЫ АРЫЗДАР БОЙЫНША ІС ЖҮРГІЗУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 296
Сейітжаппар А.П. -ЮМ-21-1к12 тобының студенті.,**Сахарбекова А.Д.** -«Азаматтық құқық және азаматтық іс жүргізу» кафедрасының аға оқытушысы,құқық магистрі

ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ЖЕТІ ҚЫРЫ: ТҮРКІ ӘЛЕМІНІҢ БЕСІГІ 297
Сейтхан Н.Н. – ЮМ 23-6к тобынынстуденті, **Бекен Н.Б**. – магистр, аға оқытушы

ҰЛТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК ЖҮЙЕСІ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ 298
Серікқызы Т. – ЮМ-21-5к тобының студенті., **Аширова Ж.У**-Ph.D, доктор

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҮКІМЕТІНІҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН АҚПАРАТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІ 299
Серікқызы Т. – ЮМ-21-5к тобының студенті.,**Танкиш Н.П** -Ph.D, доктор

ТҮРКІ ДҮНИЕТАНЫМЫНДАҒЫ ТӘҢІРЛІК, ДІНИ НАНЫМ- СЕНІМДЕРІНЕ КОМПАРАТИВИСТИКАЛЫҚ ТАЛДАУ 300
Сәкенова Э.-ЮМ21-6к тобының студенті**, Спанов М.Ж.**– филос.ғ.к.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ СОТ ЖҮЙЕСІНІҢ РЕФОРМАСЫ: КАССАЦИЯЛЫҚ СОТТАРДЫҢ ҚҰРЫЛУ НЕГІЗДЕРІ ҚҰРЫЛЫМЫ ЖӘНЕ ҚҰЗЫРЕТІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ 302
Смағұл С. Б. – ЮМ21-1к17 тобының студенті., **Джумадилов Б. Д.** –аға оқытушы

ӘЛЕМДІК САЯСАТТАҒЫ АДАМ САУДАСЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҚҰЛДЫҚ 303
Сұлтансері Т.М - ЮМ-24-3к2 тобының студенті, **Жайлауова Г.М**.- аға оқытушы

ЕУРОПАДАҒЫ ҰЛТШЫЛДЫҚТЫҢ КҮШЕЮІНЕ МИГРАЦИЯНЫҢ ӘСЕРІ 304
Таиров С. - ЮМ-24-3к2 тобының студенті.,**Таубаева М. Е.** - ғылыми жетекші

ЖАСТАР СУБМӘДЕНИЕТІ ҚАЗІРГІ ҚОҒАМНЫҢ РЕСУРСЫ РЕТІНДЕ 305
Танатар Ж.Ж. -Юм-24-6К тобының студенті, **Мәкімбай Ж.М. –** аға оқытушы, магистр

МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ КАК ПРОЦЕСС ИЗУЧЕНИЯ ОПЫТА ДРУГИХ КУЛЬТУР 307
Таубай Б. – студент группы Юм-24/1к2, **Бахтибаева Ф.А** –ст.преподаватель

ПАРАСАТТЫЛЫҚ – ЗАМАН ТАЛАБЫ 308
Тимур А.- ЮМ-24-7к тобының студенті, **Мендикулова Ж.А.**- магистр, аға оқытушы

ПОЛИЦИЯ МЕН ҚОҒАМНЫҢ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУІНІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ 309
Тлеужан К. – ЮМ-21-1к9 тобының студенті**, Рамашов О.Н.**- з.ғ.м., оқытушы

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНСТИТУТА ДОГОВОРА ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ ИМУЩЕСТВОМ В КАЗАХСТАНЕ 310
Тлеулов А.Б. -студент группы ЮМ 21-1р4, **Тлеулов Б.Э.**-к.п.н., доцент кафедры «Государственно-правовые дисциплины»

К ИСТОРИИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ИНСТИТУТА ДОГОВОРА ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ ИМУЩЕСТВОМ 311
Тлеулов А.Б. -студент группы ЮМ 21-1р4**, Тлеулов Б.Э.** - к.п.н., доцент кафедры «Государственно-правовые дисциплины»

СОТ ЖҮЙЕСІНІҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫК ЗАҢДЫЛЫҒЫ 313
Толықбай Ж. Ғ. – ХТ-24-5К2 тобының студентті**, Ярилкапова. Ш.У. -** з.ғ.к.,ғылыми жетекші

КТО ВЛАДЕЕТ ИСКУССТВОМ: АВТОР, ГОСУДАРСТВО ИЛИ КОРПОРАЦИИ? 314
Турдыбаева А. Р.– студент группы ЮМ-23-1р2, **Қуанышбаева С. О**. – к.ю.н., ст. преподаватель

ЖЕРДІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ 315
Турлыбай Д– ЮМ 24-1к7тобының студенті, **Жумабекова М.М.** – з.ғ.м., оқытушы

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ ДІНДЕГІ ОРНЫ 316
Тұрлыбекова А.М.–СТ-23-3к13 тобының студенті**. Акмамбетов А.А.**– дінтану магистрі

ҚАЗАҚ ФИЛОСОФИЯСЫНДАҒЫ БОЛМЫС ТУРАЛЫ ОЙ ТОЛҒАУЛАРДЫҢ ТҰЖЫРЫМДАЛУЫ 318
Үмбетжан Т. – ЮМ21-6к тобының студенті, **Арынғазиева Б.Б.** – филос.ғ.к., қауымдастық профессоры

АДАМ ЖӘНЕ ТАБИҒАТ: ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ФИЛОСОФИЯНЫҢ МӘНІ 319
Умирова Р.Қ.– ЮМ 21-6к тобының студенті**, Арынғазиева Б.Б. –** филос.ғ.к., қауымдастық профессоры

ҒЫЛЫМИ –ТЕХНИКАЛЫҚ ПРОГРЕСС ЖӘНЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДАҒДАРЫС 321
Умирова Р.– ЮМ 21-6к тобының студенті, **Жиенбекова А.А. –** филос.ғ. кандидаты,доцент

ОСОБЕННОСТИ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ 322
Шарасулова М.Ю. - гр. ЮМ-23-9к, **Бихондиева А.Б.** – магистр, старший преподаватель

ҰЛТТЫҚ БІРЕГЕЙЛІК МӘСЕЛЕСІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ҚЫРЛАРЫ 323
Эргаш Ж.Е. -Юм-24-6К тобының студенті**, Шалдарбекова А.Б –** филос.ғ.к. доцент

АҚШ-ТЫҢ ТЫНЫҚ МҰХИТ АЙМАҒЫНДАҒЫ МҮДДЕСІ.ТАЙВАНЬ МӘСЕЛЕСІ 324
Таубаева М.Е – жетекші**, Абдуганиев Р.**

«КАК ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ ПРЕОБРАЗУЕТ МИР» 325
Юсупова М.А. – студент группы ЮМ-24-1р2**, Нурымбетова А.А.** – ст.препод.

COLONIALISM, NEOCOLONIALISM, AND THEIR LASTING IMPACT 326
Amangeldy D.B.- student of the ЮМ-22-3тк group**, Taubayeva M.E.-** senior lecturer, master of international relations

IMPACT OF ARTIFICAL INTELLIGENCE ON HUMANITY 327
Ayodele B.A.– Student of group YUM 23-3a, **Ashirbekova A.B. –** Lecturer at the Department of International Relations and International Law

GEOPOLITICAL RIVALRY BETWEEN THE UNITED STATES AND CHINA AND THE ROLE OF DIGITAL DIPLOMACY: IMPACTS ON GLOBAL SECURITY AND ECONOMY 328
Dos M.B – student of YM-23-3k1, **Orinbayev ZH.B** – Senior Lecturer of the Department of IR and IL, Master's Degree

PROBLEMS IN LABOR LAW IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN 329
Ermukhamedov A. B.-student of the group UM - 24-1k1 **, Abdykarimova S.A. -**master, teacher supervisor:

TRANSNATIONAL TERRORISM AND ITS IMPACT ON GLOBAL SECURITY Nurlybekova A.M.- student 330
of the ЮМ-22-3тк group., **Taubayeva M.E.-** senior lecturer, master of international relations

CHILDREN'S RIGHTS: EQUALITY AND DISCRIMINATION 331
Nyshanbaeva N.- student of group YUM-24-1r2, **AbdykarimovaS.A. -**scientific supervisor

TRANSACTIONS IN THE CIVIL LAW OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN 332
Serik D.–student group UM23-1r2 , **Kuanyshbayeva S. –** scentific supervisor

THE ROLE OF ENGLISH IN INTERNATIONAL LAW 333
Tanatar.N.B. – Student of Law Group 24-1K4, **Imangalieva.D.B.** – Teacher of English

Жаратылыстану, техникалық, әлеуметтік-гуманитарлық және экономикалық ғылымдар бойынша 28-ші студенттік ғылыми конференциясының еңбектері

Труды 28-ой студенческой научной конференции по естественным, техническим, социально-гуманитарным и экономическим наукам

Материалы публикуется в редакции авторов

Подписано в печать 27.03.2025г. Объем п.л. 21,8 Тираж 278 экз.
Бумага писчая. Печать офсетная. Заказ №3916 ДАН ЮКИУ им. М.Ауэзова,
г.Шымкент, пр-т Тауке – хана, 5, тел. 21-19-82